

UNIV OF
TORONTO
LIBRARY

The University of Toronto
Chemical Library

*A Departmental Library to be under
the control of the Professor of
Chemistry according to the conditions
set out in a letter from the Librarian
of the University dated March 21st
1938.*

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
University of Ottawa

<http://www.archive.org/details/collectiondesanc23bert>

Chem
B

COLLECTION

DES ANCIENS

ALCHIMISTES GRECS

PUBLIÉE

SOUS LES AUSPICES DU MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

PAR M. BERTHELOT

SÉNATEUR, MEMBRE DE L'INSTITUT, PROFESSEUR AU COLLÈGE DE FRANCE

AVEC LA COLLABORATION DE CH.-EM. RUELLE

CONSERVATEUR ADJOINT A LA BIBLIOTHÈQUE SAINTE-GENEVIÈVE

SECONDE LIVRAISON

COMPRENANT :

LES ŒUVRES DE ZOSIME

TEXTE GREC ET TRADUCTION FRANÇAISE

AVEC VARIANTES, NOTES ET COMMENTAIRES

PARIS

GEORGES STEINHEIL, ÉDITEUR

2, RUE CASIMIR-DELAVIGNE, 2

—
1888

364200
18.3.39

TABLE DES MATIÈRES

DE LA IIe LIVRAISON

(TEXTE GREC ET TRADUCTION)

		Texte	Traduction
TROISIÈME PARTIE. — LES ŒUVRES DE ZOSIME.			
III. I.	Le Divin Zosime. Sur la Vertu. Leçon I.....	107	117
III. II.	La Chauz. Zosime dit au sujet de la Chauz.....	113	121
III. III.	Agathodémon.....	115	124
III. IV.	Hermès.....	115	124
III. V.	Zosime. Leçon II.....	115	125
III. Vbis.	Ouvrage du même Zosime. Leçon III.....	117	127
III. VI.	Le Divin Zosime. Sur la Vertu et l'Interprétation....	118	127
III. VII.	Sur l'Évaporation de l'Eau divine (qui fixe le mercure).	138	141
III. VIII.	Sur la même Eau divine.....	141	143
III. IX.	Zosime de Panopolis. Mémoires authentiques sur l'Eau divine.....	143	146
III. X.	Conseils et recommandations pour ceux qui pratiquent l'art.....	144	147
III. XI.	Zosime de Panopolis. Écrit authentique sur l'art sacré et divin de la fabrication de l'or et de l'argent. Abrégé sommaire.....	145	148
III. XII.	Sur les substances qui servent de support et sur les quatre corps métalliques, d'après Démocrite.....	148	150
III. XIII.	Sur la diversité du Cuivre brûlé.....	153	154
III. XIV.	Sur ce point qu'ils donnent le nom d'Eau divine à tous les liquides et que c'est une substance complexe et non simple.....	154	155
III. XV.	Sur cette question : Doit-on en n'importe quel moment entreprendre l'œuvre?.....	156	156
III. XVI.	Sur l'exposé détaillé de l'œuvre. Discours à Philarète.	159	158
III. XVII.	Sur cette question : Qu'est-ce que la substance suivant l'art et qu'est-ce que la non-substance?.....	167	167
III. XVIII.	Sur ce que l'art a parlé de tous les corps, en traitant d'une teinture unique.....	169	168
III. XIX.	Les quatre corps sont l'aliment des teintures.....	170	169
III. XX.	Il faut employer l'alun rond. Discours contradictoire.	171	170

TABLE DES MATIÈRES

		Texte	Traduction
III. XXI.	Sur les soufres.....	172	173
III. XXII.	Sur les mesures.....	177	176
III. XXIII.	Comment on brûle les corps.....	179	177
III. XXIV.	Sur la mesure du jaunissement.....	181	179
III. XXV.	Sur l'Eau divine.....	184	181
III. XXVI.	Sur la préparation de l'ocre.....	186	183
III. XXVII.	Sur le traitement du corps métallique de la magnésie.	188	184
III. XXVIII.	Sur le corps de la magnésie et sur son traitement....	191	188
III. XXIX.	Sur la pierre philosophale.....	198	194
III. XXX.	Sur la composition des matières premières.....	204	199
III. XXXI.	Sur la poudre sèche (de projection).....	205	199
III. XXXII.	Sur l'ios.....	205	200
III. XXXIII.	Sur les causes.....	206	200
III. XXXIV.	Enchaînement de la Vierge.....	206	201
III. XXXV.	Les hommes métalliques.....	207	201
III. XXXVI.	Lavage de la cadmie.....	207	201
III. XXXVII.	Sur la teinture.....	207	202
III. XXXVIII.	Sur le jaunissement.....	208	202
III. XXXIX.	L'Eau aérienne.....	209	203
III. XL.	Sur le blanchiment.....	211	204
III. XLI.	Livre véritable de Sophé l'Égyptien, etc. Livre Mys- tique de Zosime le Thébain.....	211	205
III. XLII.	Livre véritable de Sophé l'Égyptien, etc.....	213	206
III. XLIII.	Chapitres de Zosime à Théodore.....	215	208
III. XLIV.	Sur les divisions de l'art chimique.....	219	211
III. XLV.	Fabrication du mercure.....	220	213
III. XLVI.	Sur la diversité du cuivre brûlé.....	222	215
III. XLVII.	Zosime. Sur les appareils et les fourneaux.....	224	216
III. XLVIII.	Fabrication de l'argent avec la tutie.....	227	220
III. XLIX.	Du même Zosime. Sur les appareils et les fourneaux. Commentaires authentiques sur la lettre Ω.....	228	221
III. L.	Sur le tribicos et sur le tube.....	236	228
III. LI.	Le premier livre du compte final de Zosime le Thébain.	239	231
III. LII.	Interprétations sur toutes choses en général et (notam- ment) sur les feux.....	247	237
III. LIII.	La céruse.....	248	238
III. LIV.	Sur le blanchiment.....	249	239
III. LV.	Interprétation sur les feux.....	249	240
III. LVI.	Sur les vapeurs.....	250	240

COLLECTION

DES

ALCHIMISTES GRECS

TEXTE GREC

SECONDE LIVRAISON

•

TROISIÈME PARTIE

ZOSIME

III. I. — ΖΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΗΣ

〈ΠΡΑΞΙΣ Α〉

Transcrit sur M, f. 92 v. — Collationné (le § 1, seul existant) sur M, f. 115 r. (= M²); — sur A, f. 85 r.; — sur K, f. 1 r.; — sur Lc, page 265. — Nous noterons ici, une fois pour toutes, que les leçons de M différentes de celles de A K ont été reproduites, dans le manuscrit K, soit en marge, soit sur la ligne par une main élégante (Kmg.), contemporaine du ms. Il en est de même des leçons de M omises dans le texte de A K.

1] Θέσις ὑδάτων, καὶ κίνησις, καὶ αὔξεισις, καὶ ἀποσωμάτωσις, καὶ ἐπισωμάτωσις, καὶ ἀποσπασμὸς πνεύματος ἀπὸ σώματος, καὶ σύνδεσμος πνεύματος μετὰ σώματος, οὐ ξένων ἢ ἐπεισάκτων φύσεων, 5 ἄλλ' αὐτὴ καὶ μόνη εἰς ἑαυτὴν (f. 93 r.) ἢ μονοειδῆς φύσις κέκτηται τὰ τε στερεόστρακα τῶν μετάλλων καὶ τὰ ὑγρόδρουα τῶν βοτανῶν · καὶ ἐν τούτῳ τῷ μονοειδῆ καὶ πολυχρώμῳ σχήματι σώζεται ἢ τῶν πάντων πολύλεκτος καὶ παμποικίλος ζήτησις · ὅθεν καὶ σεληνιαζομένης τῆς φύσεως τῷ μέτρῳ τῷ χρονικῷ ὑπο-

1. Titre dans AK : Ζωσίμου ἀρετῆς περὶ συνθέσεως ὑδάτων α'. — Dans M² (Ζωσίμου ἀρετῆς, omis) : περὶ συνθέσεως ὑδάτων. — 4. μετὰ] ἐπὶ AKLc. — οὐ ξένων — φύσεων] Réd. de Lc : οὐ ξένων ἢ ἐπεισάκτων πράγμα ἐστὶ τῶν φύσεων. — φύσεως M². — 5. μόνη] μόνον M². — 6 τὰ στερεὰ ὄστρακα M² AK Lc. — 7. τῷ] τῷ et au-dessus : καὶ K. — καὶ πολυχρ.] τῷ πολυχρ. M² A. — σχήματι

σώζεται] σχηματίζεται M² A; σχηματῶ ζεται K; πολυχρ. πράγματι σχηματίζεται Lc. f. mel. — 8. ἢ τῶν πάντων — τὴν λήξιν] Réd. de M² A : ἢ τοῦ παντός πολυτύλικτος (πολυτύλικτος M²) παμποικίλια καὶ ζήτησις · ὅθεν... ὑποβάλλει τὴν λήξιν. Réd. de K : ἢ τοῦ παντός πολυτύλικτος (en marge : πολυλεκτός) παμποικίλια καὶ ζήτησις · ὅθεν κ. τ. λ. (comme dans M).

βάλλεται, καὶ τὴν λήξιν καὶ τὴν αὐξήσιν δι' ἧς ὑποφεύγει ἡ φύσις.

2] Καὶ ταῦτα λαλῶν ἀπεκοιμήθην, καὶ ὅρω ἱερουργόν τινα ἐστῶτα ἔμπροσθέν μου ἐπάνω βωμοῦ φιαλοειδοῦς. Ἐνθα δεκαπέντε κλίμακας πρὸς ἀνάβασιν εἶχεν ὁ αὐτὸς βωμός. Ἐνθα ὁ ἱερεὺς
 5 ἴστατο, καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἤκουσα λεγούσῃς μοι · « Πεπλήρωκα τοῦ κατιέναι με ταύτας τὰς δεκαπέντε σκοτοφεγγεῖς κλίμακας, καὶ ἀνιέναι με τὰς φωτολαμπεῖς κλίμακας. Καὶ ἔστιν καὶ ὁ ἱερουργῶν καινουργῶν με, ἀποβαλλόμενος τὴν τοῦ σώματος παχύτητα, καὶ ἐξ ἀνάγκης ἱερατευόμενος πνεῦμα τελούμαι. Καὶ ἀκούσας τῆς
 10 φωνῆς αὐτοῦ ἐν τῷ φιαλοβωμῷ ἐστῶτος, ἠρώτων βουλόμενος μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τίς ὑπάρχει. Ὁ δὲ ἰσχυρόνως ἀπεκρίνατό μοι λέγων · « Ἐγὼ εἶμι ὁ Ἰων ὁ ἱερεὺς τῶν ἀδύτων, καὶ βίαν ἀφόρητον ὑπομένω. Ἦλθεν γάρ τις περὶ τὸν ἔρθρον ὀρομαίως, καὶ ἐχειρώσατό με μαχαίρῃ διελὼν με, καὶ διασπάσας κατὰ σύστασιν
 15 ἁρμονίας. Καὶ ἀποδερματώσας τὴν κεφαλὴν μου τῷ ξίφει τῷ ὑπ' αὐτοῦ κρατουμένῳ, τὰ ὀστέα ταῖς σαρκὶ συνέπλεξεν, καὶ τῷ πυρὶ τῷ διαχείρως κατέκαιεν, ἕως ἂν ἔμαθον μετασωματούμενος πνεῦμα γενέσθαι. Καὶ αὕτη μου ἐστὶν ἡ ἀφόρητος βία. » Καὶ ὡς ἔτι ταῦτά μοι διελέγετο, καὶ ἐξεβιαζόμενην αὐτὸν εἰς τὸ λέγειν, ὥσπερ
 20 αἷμα γεγόνασιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Καὶ ἤμεσεν πάσας τὰς σάρκας αὐτοῦ. Καὶ (f. 93 v.) εἶδον αὐτὸν ὡς τούναντίον ἀνθρωπάριον κολοβόν · καὶ τοῖς ὁδοῦσιν ἑαυτοῦ ἑαυτὸν μασσώμενον, καὶ συμπίπτοντα.

1. δι' ἧς ὑποφεύγει ἡ φύσις] Leçon de M^o ALc ; δις ἰπεύει ἡ φ. M. — 3. μου] τοῦ AKLc. — φιαλ.] τοῦ φιαλ. Lc. — δεκαπέντε] αἱ AK ; τὰς Lc. — 5. ἄνωθεν ἤμ. λεγ. μοι] ἤμ. λεγ. μοι ἄνωθεν Lc. — πεπληρώκαται A ; πεπληρώκατε K. — 8. καὶ καινουργῶν Lc. — ἀποβαλλόμενος] ὅς ἀποβάλλει Lc. — Après παχύτητα] ἀπ' ἑμοῦ add. Lc, f. mel. — 9. καὶ ἐξ ἀνάγκης — ἀκούσας] Réd. de Lc : ἐγὼ δὲ ἐξ ἄν. ἱερατεύομαι καὶ πνευματοτελειούμαι · ἐγὼ δὲ ἀκούσας. — τελούμαι] τελειούμενοι AK (biffé dans K) et Km. : τελούμαι. — 10. αὐτοῦ τοῦ Lc. —

ἐστῶτι MK. — ἠρώτων M ; ἠρώτομαι μαθεῖν A ; ἠρώτουν με μαθεῖν K (με sous-pointillé). — Ajouté βουλόμενος d'après Lc. — 11. ὁ δὲ — ἀπεκρίν.] οὗτος ὁ ἰσχυρόφωνος · αὐτὸς δὲ ἀπεκρίν Lc. — ἰσχυρόφωνος A ; ἰσχυρόφωνος K. — 12. ὁ Ἰων] αἴων A ; ὁ ὦν Lc. — 13. ajouté καὶ d'après Lc. — 15. Avant τὴν κεφαλὴν] πᾶσαν add. A. — 19. διελέγετο] ἔλεγε Lc. — ὥσπερ] F. l. ὅπως. — 20. γεγόνασιν οἱ ὀφθ. αὐτοῦ] ὥσπερ αἷμα Lc. — 21. αὐτοῦ] F. l. αὐτοῦ. — τούναντίον om. Lc, f. mel. — 22. ἑαυτοῦ] αὐτοῦ Lc ; om. A. — μασσῶντα Lc.

3] Καὶ φοβηθεὶς διυπνίσθη καὶ ἐνεθυμήθη ; « Μὴ οὕτως ἄρα ἐστὶν ἡ τῶν ὑδάτων θέσις ; » Ἐδόξα παῖθαι ἑαυτὸν νενοηκέναι καλῶς. Καὶ πάλιν ἀπεκοιμήθη. Καὶ εἶδον τὸν αὐτὸν φιαλοβωμὸν, καὶ ἐπάνω ὑδὼρ καχλάζον, καὶ πολὺν λαὸν εἰς αὐτὸν ἀπειρον ὄντα. Καὶ οὐκ ἦν
 5 τις ἵνα ἐρωτήσω αὐτὸν ἔξω τοῦ βωμοῦ. Καὶ ἀνέρχομαι ἐπὶ τὸ ἰδέσθαι τὴν θεάν εἰς τὸν βωμὸν. Καὶ ὄρω πεπολιωμένον ξηρουργὸν ἀνθρωπάριον λέγοντά μοι. « Τί σκοπεῖς. » Ἀπεκρινάμην αὐτῷ ὅτι θαυμάζω τοῦ ὑδατος τὸν βρασμὸν καὶ τῶν ἀνθρώπων συγκαιουμένων καὶ ζώντων. Καὶ ἀπεκρίνατο μοι λέγων. « Αὕτη ἡ θεά ἣν ὄρῃς εἰσοδὸς ἐστὶ καὶ
 10 ἔξοδος καὶ μεταβολή. Ἐπηρώτησα οὖν αὐτὸν πάλιν. « Ποία μεταβολή ; » Καὶ ἀπεκρίνατο λέγων. « Τόπος ἀσκήσεως τῆς λεγομένης ταρυχίας. Οἱ γὰρ θέλοντες ἀνθρωποὶ ἀρετῆς τυχεῖν ὧδε εἰσέρχονται, καὶ γίνονται πνεύματα, φυγόντες τὸ σῶμα. » Ἐλεγον οὖν αὐτῷ. « Καὶ σὺ πνεῦμα εἶ ; » Καὶ ἀπεκρίνατο λέγων. « Καὶ πνεῦμα καὶ
 15 φύλαξ πνευμάτων. » Καὶ ἐν τῷ ὁμιλεῖν ἡμῶς ταῦτα, καὶ προστιθεμένου τοῦ βρασμοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ὀλοκλύζοντος, εἶδον ἀνθρώπον χαλκοῦν δέλτον μολυβδίνην κατέχοντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐξεῖπεν τῇ φωνῇ θλέπων τὴν δέλτον. « Τοῖς ἐν ταῖς κολάσεσι πᾶσιν ἐπιτρέπω καθεσθῆναι καὶ ἕκαστον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ λαβεῖν δέλτον μολυβδίνην, καὶ
 20 χειρὶ γράφειν, καὶ τὰς ὀψεις <ἔχειν> ἄνω καὶ τὰ στόματα ὑμῶν ἀνεωγμένα, ἕως ἂν ἀψήσῃ ἡ σταφυλὴ ὑμῶν. Καὶ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἡκολού-

1. διυπνίσθη] δὲ ὑπνίσθη MAK. — 4. καχλάζον MAK ici et plus loin (p. suiv., l. 8). — 5. Lc place ἔξω τοῦ βωμοῦ aussitôt après τις. — ἀνέρχομαι ἐπὶ τὸ ἰδέσθαι] ἀνερχόμενος ἐπιτηδεύεσθαι AK; ἀνερχόμενος δὲ πρὸς τὸ ἐπιτηδεύεσθαι Lc. — 6. εἰς τὸν βωμὸν] τοῦ βωμοῦ K. — Καὶ ἰδοὺ ὄρω Lc. — ξηρουργόν] u au-dessus de η dans M. — 7. λέγοντά μοι] καὶ λέγει μοι AKLc. — Καὶ ἀπέκριν. ALc. — 8. καὶ τῶν ἀνθρ. συγμ. καὶ ζ.] καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ζῶντας (τοὺς ζ. Lc) συγκαιουμένους AKLc. — 10. μεταβολή M. — καὶ ἐπηρ. αὐτόν

πάλιν Lc. — ποία μεταβολή M. — 11. μοὶ λέγων AKLc. — τόπος] F. l. πρόπος. — τόπος ἀσκ. οὗτος τῆς λεγ. ταρ. ἐστὶν Lc. — 14. μοὶ λέγων AKLc. — 17. αὐτοῦ] F. l. αὐτοῦ. — Réd. de Lc : καὶ ἐξεῖπέ μοι τῇ φωνῇ ὄρα ταύτη τῇ δέλτῳ ἐν ταῖς κ. π. ἐπιτρ. καθεσθῆναι, κελεύω δὲ ἕκαστον. — 18. ἐπιτρέπων AK. — 19. καθεσθῆναι] AK. F. l. καθαρθῆναι, avoir été purifié (qz diffère peu de εσ dans les mss. du Xe siècle). — 20. Réd. de Lc : ...γράφειν ἕως ἂν ἀψ. ἡ σταφ. αὐτῶν καὶ τὰ στόμ. αὐτῶν ἀνεωγ. καὶ τὰς ὀψ. ἄνω ἔχειν. Ajouté ἔχειν d'après Lc.

θει, καὶ λέγει μοι ὁ οἰκοδεσπότης. « Ἐθεώρησας ἑξέτεινας τὸν αὐχένα σου ἄνω, καὶ εἶδες τὸ πραχθέν; » Καὶ εἶπον ὅτι εἶδον, καὶ λέγει μοι ὅτι « Τοῦτον ὃν εἶδες χαλ- (f. 94 r.) κἀνθρώπον, οὗτός ἐστιν ὁ ἱερούργων καὶ ἱερουργούμενος, καὶ τὰς ἰδίας σάρκας ἐξεμοῦντα. Καὶ
5 αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἐξουσία τοῦ ὕδατος τούτου καὶ τῶν τιμωρουμένων.

4] Καὶ ταῦτα ἐφαντασθεὶς διυπνίσθη πάλιν. Καὶ εἶπον πρὸς ἑαυτὸν· « Τίς ἡ αἰτία τῆς ὀπτασίας ταύτης; Μὴ ἄρα τοῦτό ἐστιν τὸ ὕδωρ τὸ λευκὸν τε καὶ ξανθὸν τὸ καχλάζον, τὸ θεῖον; » Καὶ ἤρρον ὅτι μᾶλλον καλῶς ἐνόησα. Καὶ εἶπον ὅτι καλὸν τὸ λέγειν,
10 καὶ καλὸν τὸ ἀκούειν, καὶ καλὸν τὸ διδόναι, καὶ καλὸν τὸ λαμβάνειν, καὶ καλὸν τὸ πενητεῦειν, καὶ καλὸν τὸ πλουτεῖν. Καὶ πῶς ἡ φύσις μανθάνει διδόναι καὶ λαμβάνειν; Δίδωσιν ὁ χαλκᾶνθρωπος, καὶ λαμβάνει ὁ ὑγρόλιθος· δίδωσι τὸ μέταλλον, καὶ λαμβάνει ἡ βοτάνη· δίδουσιν οἱ ἄστερες, καὶ λαμβάνει τὰ ἄνθη· δίδωσιν ὁ οὐρανός, καὶ
15 λαμβάνει ἡ γῆ· δίδουσιν αἱ βρονταὶ τοῦ ἐκτροχίζοντος πυρός. Καὶ συμπλέκονται τὰ πάντα, καὶ ἀποπλέκονται τὰ πάντα, καὶ μίσγονται τὰ πάντα, καὶ συντίθενται τὰ πάντα, καὶ κίρναται τὰ πάντα, καὶ ἀποκίρναται τὰ πάντα, καὶ βρέξει τὰ πάντα, καὶ ἀποβρέξει τὰ πάντα, καὶ ἀνθεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐξανθεῖ τὰ πάντα ἐν τῷ φιαλοσωμῷ. Ἐκασ-
20 τον γὰρ μεθόδῳ καὶ σηκώματι καὶ οὐγγιασμῷ τετραστοίχῳ, ἡ τῶν

3. Lc place les mots καὶ τὰς ἰδίας σάρκας ἐξιοῦντα (sic) après χαλκᾶνθρωπον, ce qui vaut mieux. — 4. ἐξεμοῦντα] ἐξιοῦντα AK. — 5. τούτου — τιμωρουμένων] τούτου καὶ ἔστιν ὁ τιμωρούμενος Lc, f. mel. — 6. Réd. de Lc : Καὶ ταῦτα ἐφαντάσθη καὶ πάλιν διυπνίσθη. — 7. ἐαυτὸν] ἐμαυτὸν Lc. — Après ταύτης] τί τοῦτο εἶναι AK (sous-pointillé dans K); τί τοῦτό ἐστι; Lc. — 14. λαμβάνουσιν AK. — 15. ἐκτροχίζοντος] ἐκ τοῦ τροχίζοντος AKLc (ἐκ sous-pointillé dans K), F. l. ἐκτροχίζοντος. — 16. καὶ μίσγονται — φιαλοσωμῷ] Réd. de Lc : καὶ συντίθενται τὰ π., καὶ μιγνύονται τ. π., καὶ ἀποκίρναται τ. π., καὶ κυβερνάται τ. π.

καὶ ἀποβρέχονται τὰ πάντα, κ. τ. λ. — 17. κίρναται M, κυβερνάται A; κυβερνάται KLC. — 18. βρέξει A, f. mel. — ἀποβρέχονται Lc. — 19. ἕκαστον — Καὶ τὰ πάντα] Réd. de AK : ἕκαστον ἄριστον μεθόδῳ καὶ συγκόματι καὶ συγκεράσματι τετραστοίχῳ, ἡ (εἰ A) τῶν ὄλ. συμπλ. ἐστὶν καὶ φύσηματι καὶ τὰς τάξεις τηρούσα τῆς μεθ. αὐξ. καὶ ὀλιγοῦσα, καὶ πάντα. — Réd. de Lc : ἀρίστω μεθόδῳ καὶ συγκόματι καὶ οὐγγιασμῷ, καὶ συγκεράσματι τετραστοίχῳ· ἡ δὲ τῶν ὄλ. πραγματεία συμπλ. ἐστὶ καὶ ἀποπλ. καὶ ὁ π. σ. οὐκ ἄ. μεθ. γίν. ἡ μεθ. φυσ. ε. καὶ φυσ. κ. ἐφυσ. κ. τὰς τ. τηρ. τῆς μεθ., αὐξάνουσα καὶ ἐλαττούσα. κ. τὰ πάντα...

ἔλων συμπλοκή, καὶ ἀποπλοκή, καὶ, ὁ πᾶς σύνδεσμος ἀνευ με-
 θόδου οὐ γίνεται. Ἡ μέθοδος φυσική ἐστίν, καὶ φυσῶσα καὶ ἐκφυ-
 σῶσα, καὶ τὰς τάξεις τηροῦσα τῆς μεθόδου, αὕξουσα καὶ λήγουσα.
 Καὶ τὰ πάντα ὡς ἐν συντόμῳ σύμφωνα τῇ διαιρέσει καὶ τῇ ἐνώσει,
 5 τῆς μεθόδου μηδὲν ὑπολειφθείσης, ἐκστρέφει τὴν φύσιν. Ἡ γὰρ φύσις
 στρεφομένη εἰς ἑαυτὴν στρέφεται· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ παντὸς κόσμου
 τῆς ἀρετῆς φύσις καὶ σύνδεσμος.

5] Καὶ ἵνα μὴ διὰ πολλῶν σοι γράφω, φίλτατε, κτίσαι ναὸν
 μονόλιθον ψιμυθοειδῆ, ἀ-(f. 94 v.) λαθαστροειδῆ, προκοννήσιον, μήτε
 10 ἀργὴν ἔχοντα, μήτε τέλος ἐν τῇ οἰκοδομῇ· πηγῆν δὲ ἔσθωθεν ἔχουσαν
 ὕδατος καθαρωτάτου, καὶ φῶς ἐξασπράπτου ἡλιακόν. Περιέργασαι
 δὲ πόθεν ἢ εἰσοδος τοῦ ναοῦ, καὶ λάβε ἐπὶ γειράς σου ξίφος, καὶ οὕτως
 ζήτηι τὴν εἰσοδον. Στενόστομος γάρ ἐστίν ὁ τόπος ἔθεν ἐστὶν ἢ ἀνοιξις
 τῆς εἰσόδου· καὶ δράκων παράκειται τῇ εἰσόδῳ, φυλάττων τὸν ναόν.
 15 Καὶ τοῦτον χειρωσάμενος, πρῶτον θῦσον· καὶ ἀποδερματώσας αὐτὸν,
 καὶ λαθῶν τὰς σάρκας αὐτοῦ μετὰ τῶν ὀστέων, διέλης μέλη [μέλη], καὶ
 συνθεῖς μέλος [μέλος] μετὰ τῶν ὀστέων πρὸς τὸ στόμιον τοῦ ναοῦ
 ποιήσον ἑαυτῷ βᾶσιν, καὶ ἀνάβηθι, καὶ εἰσελθε, καὶ εὐρήσεις ἐκεῖ
 τὸ ζητούμενον χρῆμα. Τὸν γὰρ ἱερέα τὸν γαλκάνθρωπον ὃν ὄραξ ἐν τῇ
 20 πηγῇ καθήμενον καὶ τὸ χρῆμα συνάγοντα· ἐκεῖνον δὲ οὕχ ὡς γαλκάν-

1. καὶ ἀποπλοκή restitué en marge de Met de K. — 3. τηροῦσα] στηροῦσα M. — 4. ἐν συντόμῳ] συντόμως Lc. — Après ἐνώσει] Réd. de Lc : ποιῶσα τῇ μεθόδῳ μηδενός ὑπολειφθέντος· ἢ γὰρ μέθοδος ἐκστρέφει τὴν φύσιν, καὶ ἡ φύσις στρεφ. κ. τ. λ. — 7. A mg : σῆ. — 8. Ἴνα δὲ μὴ σοι δ. π. γρ. ὃ φίλτ. κτίσον ν. μ. ψιμυθ. κ. τ. λ. Lc. — γράφω] λέγω ἢ γρ. AK. — 9. Προκοννήσιον Lc. — 11. καὶ περιεργάζου ποῦ ἐστὶν ἢ εἶσ. Lc. — 12. λαθῶν AKLc. — 13. στενόστομος γὰρ] στενός γὰρ μοι AK ; στενός γὰρ Lc. — ἔθεν] ἔνθα AK ; ὅπου Lc. — 14. καὶ δράκων] δράκων δὲ τις Lc. — Lc mg. : Ligne verticale, en guise de guillemets jusqu'à

la fin du paragraphe. — 15. ἀποδερμάτωσον AKLc. — αὐτόν om. AKLc. — 16-18. καὶ λαθῶν τὰς σάρκας αὐτοῦ — καὶ ἀνάβηθι] Réd. de Lc : καὶ λαθῶν τ. σ. αὐτοῦ, διέλε εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ καὶ συνθεῖς πάντα τὰ μέλη τοῖς μέλεσι μ. τ. ὀστέων· καὶ ποιήσον σεαυτῷ βᾶσιν πρὸς τὸ στ. καὶ ἀνάβηθι. — μέλη μελη] F. I. μέλη μεληθόν. — 17. μέλος μέλος] F. I. μέλος μέλει. — 19. τὸν γὰρ ἱερέα τὸν γαλκ.] ὁ γὰρ ἱερεὺς ὁ ὢν γαλκάνθρωπος Lc. — Rapprocher de ce passage le morceau III, xxxv. — 20. τὸ χρῆμα] F. I. τὸ χρῶμα (M. B.). — οὕχ ὄραξ AK qui omettent ὡς. — Réd. de Lc : Οὕχ ὄραξ δὲ αὐτόν εἶναι γαλκ.

θρωπον · μετέθη γὰρ τοῦ χρώματος τῆς φύσεως, καὶ γέγονεν ἀργυράν-
θρωπος, ὅν μετ' ὀλίγον ἐὰν θελήσῃς ἕξεις χρυσάνθρωπον.

6] Τοῦτο τὸ προσομιόν ἐστιν εἴσοδος τοῦ ἀνοίγεσθαί σοι τὰ παρακάτω
ἀνοθη λόγων, καὶ ζητήσεις ἀρετῶν, καὶ σοφίας, καὶ φρονήσεως, καὶ νοῦ
5 δόγματα, καὶ μέθοδοι δραστηκῆ, καὶ ἀποκαλύψεις κεκρυμμένων ῥήσεων
εἰς φανερόν γινομένων · καὶ τὸ πᾶν ὁ τῆς ἀρετῆς μεθοδεύει ὁ χρόνος.

7] Καὶ τί ἐστιν « νικῶσα φύσις τὰς φύσεις, » καὶ « ἀποτελεῖ-
ται καὶ γίνεται ἰλιγγιῶσα, » καὶ « ἐκθλιβομένη πρὸς τὴν ζήτησιν,
κοινὸν πρόσωπον τοῦ παντὸς τῆς ἐργασίας ἠρωμένης, ἀναλαμβάνει
10 καὶ τὴν οἰκειάν ὕλην τοῦ εἶδους κατεσθίει » ; Καὶ « εἶθ' οὕτως πεσοῦσα
τοῦ προτέρου σχήματος θνήσκειν οἶεται » ; Καὶ « ὅταν βαρβαρίζουσα
μιμῆται ὅσον ἰουδαϊκὴν ἔχοντος, τότε διεκδικήσασα ἑαυτὴν ἢ πάλαινα
κουφοτέρα ἑαυτῆς γίνεται, μίξιν ἔχουσα τῶν ἰδίων (f. 95 r.) μελῶν » ;
Καὶ « τὸ ὑγρὸν ἅμα πυρὶ καὶ τελεσφορεῖται » ;

8] Ἐν τούτοις ταῖς νοήμασι τοῦ νοῦ σαφῶς ἐκστρέψας τὴν
15 φύσιν ἐπίστηθι, καὶ τὴν πολύῦλον ὡς μονόῦλον λογιζοῦ, μηδενὶ
σαφῶς καταλέγων τὴν τοιαύτην ἀρετὴν, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκέσ-
θητι, μὴ πως καὶ λέγων ἑαυτὸν ἀνέλῃς. Ἡ γὰρ σιωπὴ διδάσκει
τὴν ἀρετὴν. Καλὸν ἰδεῖν τῶν τεσσάρων μετὰλλων τὰς μεταβολὰς,
20 μολύβδου, χαλκοῦ, ἀσήμου, ἀργύρου, κασσιτέρου εἰς τὸ γενέσθαι

1. μετέθη τὰ τοῦ χρώματος A ; μετέθη γὰρ (ajouté) τὰ τ. χρ. K ; μεταβάλλεται ἐκ τοῦ χρ. Lc. — 2. ἕξεις] εὐρήσεις AKLc. — 3-6. τοῦτο — γινομένων] Réd. de Lc : Καὶ τοῦτο ἔστω σοι τὸ πρ. Ἀνοίγονται δὲ σοι μετέπαιτα τὰ ἀνοθη τῶν λόγ. καὶ αἱ ζητ. τῆς ἀρετῆς κ. π. σ. κ. τῆς φύσεως, κ. τῆς φρ. καὶ τὰ δ. τοῦ νοῦ καὶ αἱ μεθ. αἱ θρ. καὶ αἱ ἀπ. τῶν κεκρ. β. φανερῶν γινομένων. — 6. καὶ τὰ πάντα τῆς ἀρ. AK. — Réd. de Lc : τὰ δὲ πάντα τ. ἀρ. μεθοδεύσει σοι χρόνος · καὶ ἡ φύσις ἢ νικ. τὰς φ., ἀποτ. τελεία φύσις. — 9. κοινὸν πρόσωπον...] κοινῶς προσώπου τ. π. τ. ε. ὁρᾶται Lc. — 10. καὶ τὴν οἰκ.] καὶ om. AK. — Réd. de Lc : καὶ ἀναλαμβ. τὴν

οἰκ. ὕλην καὶ τὸν ἰόν κατεσθίει · εἶθ' οὕτως... — Τοῦ ἰοῦ δὲ κατεσθίον AK. — 11. θνήσκειν οἶεται] θνήσκει Lc. — ὅτε βαρβαρίζειν AK ; ἢ καὶ ὅτε βαρβαρίζει Lc. — 12. ἐκδικήσαντα AK. — Réd. de Lc : μιμῆται τὸν τὴν ἰουδ. γλώσσαν λαλοῦντα, ποτὲ δὲ ἐκδικήσαντα. — 15. Ἐν τούτοις οἶν Lc. — 19. κάλλιστον δὲ ἔστιν ἰδεῖν Lc. — 20. μολύβδου ..] ἤγουν τοῦ μολ., τοῦ χρ., τοῦ κασσ., τοῦ ἀργ., ἵνα γένωνται τέλειος χρυσός Lc ; même leçon dans AK jusqu'à ἀργ. moins le mot ἤγουν. — Les mots ἀσήμου et ἀργύρου sont la traduction du signe lunaire ; l'un des deux est de trop. Lc écrit ἀργύρου en toutes lettres.

τέλειον χρυσόν. Λαβὼν ἄλλας νότισον τὸ θεῖον τὸ ἀγλαίζον τὸ κηρο-
μελές · δῆσον ὑποτέρων τὴν ἰσχὺν, καὶ γάλλικανθον μεσίτευε, καὶ
ποίησον ἕξος ἐξ αὐτῶν πρωτοζύμιον ἀργούς καὶ γαλλικάνθου · κατὰ
βαθμὸν δὲ καὶ ἐν τούτοις τὸν λευκοειδῆ δαμάσεις γαλλικὸν ἀνάγκη,
5 καὶ εὐρήσεις μετὰ πέμπτην μέθοδον ὑπὸ τὰς γ' αἰθάλας, ἐξῆς γίνεται
ὁ λεγόμενος χρυσός. Ἴδου καὶ τὴν ὕλην ἀπέχεις δαμάζων τὸ μονόει-
δον ὡς πολύειδον.

III. II. — ΖΩΣΙΜΟΣ ΛΕΓΕΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΣΒΕΣΤΟΥ

Transcrit (§ 1 et 2) *sur* M, f. 95 r., et (§ 3) *sur* A, f. 8 v. — *Collationné la copie de M*
sur A, f. 8 r.

1] Δῆλα ὑμῖν ποιῶμαι · γινώσκειται γὰρ ὅτι ὁ λίθος ὁ ἀλαβασ-
10 τρίτης ἐγκέφαλος κέκληται διὰ τὸ κάτοχον αὐτὸν εἶναι πάσης θαφῆς
φουκτῆς. Λαβὼν οὖν τὸν ἀλαβάστρινον λίθον, ἕπτα νυχθήμερον, καὶ
ἔχε ἄσβεστον, καὶ λάβε ἕξος ὀριμύτατον καὶ κατὰσθεσον · καὶ θαυμά-
σεις · θεῖαν γὰρποίησιν τὴν ἐπιφάνειαν λευκοτάτην ποιεῖ. Καὶ ἕα κα-
ταστήναι, καὶ ἐπιβάλλε αὐτῷ ἕξους ὀριμυτάτου οὐκ ἐμφύμω ἀλλ'
15 ἀπόμω, ἵνα τὴν ἐπιτρέγουσαν αἰθάλην καθ' ἐκάστην ἐπαίρης · ἔτι
λαβὼν ἕξος ὀριμὸν δι' ἕπτὰ ἡμερῶν τὴν αἰθάλην ἐπαίρης, οὕτως ποιεῖ
ἄχρις ἂν ἡ αἰθάλη μὴ ἀναπέμπηται. Καὶ ἕασον ἡμέρας τεσσα-
ράκοντα ἐν ἡλίῳ καὶ ὀρόσῳ τῇ ἐμπροθέσμῳ, γλύκανον ὕδατι ὑετίῳ.
Καὶ ξηράνας ἐν ἡλίῳ ἔχε τὸ μυστή- (f. 95 v.) ριον ἀμετάδοτον, ὁ

1. νότισον] πότισον AK; πότισον Lc.
— Le π et le ν diffère peu dans la
cursive du 1re au 11e siècle. — 2. δῆσον
ὅτι τὴν ἰ. ἔχων καὶ γαλλ. AK; καὶ δῆσον
ὅτι τὴν ἰ. ἔχει, καὶ μεσ. γαλλ. Lc. F.
1. νότισον. — 3. αὐτῶν] αὐτοῦ Lc. — πρω-
τοζύμιον AKLc. — ἀργούς Lc. — καὶ γαλλ-
κάνθου:] Réd. de Lc: τὸν δὲ γάλλικανθον
ποιεῖ κ. ὁ., καὶ ἐν τούτοις. — γάλλικανθον AK,
— κατὰβαθμὸν M; κατὰβαθμῶν AK, — 4.
ἀνάγκη] ἀνάγκη AK; καὶ ἀνάγκη αὐτὸν καὶ

εὐρ. Lc. — 5. μέθοδον, ὑπὸ δὲ τὰς τρεῖς αἰθ.
Lc. — 6. Ἴδου καὶ] εἰ δὲ καὶ AKLc. —
δάμαζε Lc. — τὸ μον. ὡς πολ.] τὸ μον. τὸ
ἐκ πολλῶν εἰδῶν AK; τὸ μον. ὡς πολ.,
ἤγουν τὸ ἐκ πολλῶν εἰδῶν κατασκευαζόμενον
Lc, qui poursuit avec la præfixe β'. — 8.
Titre dans A: 'Ο Ζώσι, ἔφη περὶ τῆς ἀσβ. —
9. γινώσκειται] F. 1. γινώσκατε. — 14. αὐτῷ]
αὐστῶ (ρ au-dessus de ι) A. — 16. οὕτως]
τοῦτο A, f. mel. — 17. αἰ αἰθάλη μὴ ἀναπέμ-
πονται (sic) A. — 18. γλύκανον M.

οὐδείς τῶν προφητῶν ἐτόλμησεν μυσταγωγῆσαι τῷ λόγῳ, ἀλλὰ
μόνον τοῖς νοήμοσιν αὐτῶν ἐμυσταγώγουν. Τοῦτο γὰρ τὸ κεφάλαιον
ἐκάλεισαν ἐν ταῖς λοξαῖς γραφαῖς λίθον τὸν οὐ λίθον, τὸν ἄγνωστον
καὶ πᾶσι γνωστὸν, τὸν ἄτιμον καὶ πολύτιμον, τὸν ἀδώρητον καὶ
5 Θεοδώρητον. Καὶ γὰρ αὐτὸν ἐγκωμιάσω τὸν ἀδώρητον καὶ Θεοδώρη-
τον, τὸν μόνον ἐν ταῖς ἡμῶν ἐργασίαις κρείττω τοῦ ὑλαίου. Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ φάρμακον τὸ τὴν δύναμιν ἔχον, τὸ μιθριακὸν μυστήριον.

2] Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ πυρός ἐνοῦται τῷ λίθῳ, καὶ γίνεται πνεῦμα
μονογενές. Τὰς δὲ ἐργασίας τοῦ λίθου ἐρμηνεύσω ὑμῖν. Κώμαρι συμ-
10 μεμιγμένῳ μαργάρους ἀποτελεῖ· ἐπεὶ τοι γὰρ αὐτὸν χρυσόλιθον ἐκάλει-
σαν· πάντα δὲ πνεῦμα σεύει τῇ δυνάμει τοῦ ξηρίου. Καὶ γὰρ κώμαριν
μέλλω ἐρμηνεύειν ὑμῖν, ὃ οὐδείς ἐτόλμησεν μυσταγωγῆσαι· ἀλλὰ
καὶ αὐτοὶ τοῖς νοήμοσι παρέδωκαν. Ἀπέχεται τὴν θηλυκὴν δύναμιν
προσιμωτέραν αὐτήν. Αὕτη γὰρ καὶ μόνη ἡ λεύκωσις σεβασμία γέγονε
15 παντὸς προφήτου. Ἐρμηνεύσω ὑμῖν καὶ τοῦ μαργάρου τὴν δύναμιν.
Ἐργασίαν ἔχει τῷ ἐλαίῳ ἐψόμενον ὃ ἐστὶν θηλυκὴ δύναμις. Λαθῶν
μαργάρου τὸ ἀσιτικῶ ἔψη ἐλαίῳ οὐκ ὑποψίμῳ ἀλλ' ἀπώμῳ ἐπὶ ὥρας
τρεις, μέσοις φωσίν· καὶ λαθῶν βράκος ἐρίου, ἔκθλιβε ἐν τῷ μαργάρῳ,
ἵνα ἀποβάλῃ τὸ ἔλαιον, καὶ ἔγε εἰς τὰς χρεῖας τῶν καταβαρῶν· ἡ γὰρ
20 τελείωσις τοῦ ὑλαίου διὰ τοῦ μαργάρου ἐστίν.

3] Ἄρσις δὲ ἐρμηνεύεται ὁ κουφισμὸς· ἀνθ' ὧν αἴρεται καὶ κου-
φίζεται ἡ τοῦ ὕδατος ἐπίχυσις, ἐκ τῆς τοῦ σώματος συμπλοκῆς ἀν-
εμποδίστως τὸ μολύβδου πῆσεται ὑπόμονος τούτῳ ποιῆσαι. Ἄρκεσ-

2. νοήμοσιν] νεύμασιν mss. Corr. conj.
Même variante et même correction,
ci-après ligne 13. — αὐτῶν] αὐσιῶ (σ au-
dessus de σ) A. F. 1. αὐτοί. — Τοῦτο — οὐ
λίθον] Réd. de A : Τοῦτον δὲ ἐκάλ. λίθον οὐ
λίθον. — 6. τὸν μόνον — μυστήριον] Réd.
de A : τὸν μόνον ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐργ. κρύπτων,
τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ μιθρ. μυστ. — Après ces
mots, A se sépare de M jusqu'à la fin
de notre § 2 et continue ainsi : Στέφα-
νος δέ φησιν· Ἀλλά ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων

ἀρσενικοῦ κ. τ. λ. jusqu'à μη ἀποκαλύψαι καὶ
δημοσιεῦσαι (voir ci-après IV, xx). — 11.
σεύει] σέβει M. Corr. conj. — 15. M mg :
ὡς ἡμάρτηκε. (Main du XVe siècle, peut-
être celle de Bessarion.) — 17. ασιτικῶ
(sans esprit) M. F. 1. τοῦ ἀσιτακοῦ. — 21.
ἀνθῶν ms. Corr. conj. — 23. ἐμποδίστως
τὸ signe du soufre et péssεται biffés dans
le ms.; ὑπόμονος τούτο ποιῆσαι seulement
à sa marge, après plusieurs mots biffés.

τῶμεν τῆς θυσίᾳ καὶ τῷ δοιδύκῳ ἐπὶ τῶν δύο βαρῶν ἰ ἐπὶ δὲ τοῦ χαλκοῦ, ἐπεὶ περὶ τούτου Ζώσιμος καὶ ὑπὸ πλήθους ὑδάτων σηπόμενον διὰ τῆς τοῦ ἀέρος ὑγρότητος τε καὶ θερμότητος αὐξανόμενον ἄνθη σφορεῖ κατὰ πολὺ γλυκύτητα, καὶ τῆς ποιότητι τῆς φύσεως
 5 καρποσφορεῖ:

III. III. — ΑΓΑΘΟΔΑΙΜΟΝΟΣ

Transcrit sur M, f. 95 v., ainsi que l'article suivant.

Μετὰ τὴν τοῦ χαλκοῦ ἐξίωσιν καὶ μέλανσιν καὶ ἐς ὕστερον λεύκωσιν, τότε ἔσται θεβαία ξάνθωσις.

III. IV. — ΕΡΜΟΥ

10 Ἐὰν μὴ τὰ σώματα ἀσωματώσεως καὶ τὰ ἀσώματα σωματώσεως, οὐδὲν τὸ προσδοκώμενον ἔσται.

III. V. — ΖΩΣΙΜΟΥ ΠΡΑΞΙΣ Β

Transcrit sur A, f. 87 v. — Collationné sur K, f. 2 v. — sur Lc, p. 289.

1] Μέλις ποτὲ εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθὼν τοῦ ἀναβῆναι τὰς ἑπτὰ κλίμακας καὶ θεάσασθαι τὰς ἑπτὰ κολάσεις, καὶ δὴ ὡς ἔχει ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἤγνυσα τὴν ὁδὸν τοῦ ἀναβῆναι. Διελθὼν δὲ πολλάκις ἀνῆλθον ἔπειτα εἰς τὴν ὁδόν. Καὶ δὴ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀπέτυγον πάσης ὁδοῦ, καὶ ἐν ἀθυμίᾳ πολλῇ γενόμενον, μὴ ἰδόντος μου πέθεν ἀπελθεῖν,

4. φραῖ A. — F. l. κατὰ πολλὴν γλυκύτητα. — 7. Cette phrase est dans Stephanus, praxis 2, p. 204, éd. Ideler. — 10. Cp. Olympiodore, § 40; ci-dessus, p. 93, l. 14. — 12. Titre dans Lc: Τοῦ αὐτοῦ Ζωσίμου πράξις δευτέρα. — 16. διελθὼν δὲ π. ἀν.] καὶ διελθὼν π. ἀνοδίχ. ἀνῆλθον Lc.

— 17. καὶ δὴ ἐν τῷ ἐπ.] καὶ δι' ἐν A; κ. διεν K; ἐν δὲ τῷ ἐπ. Lc. Corr. conj. — 18. γενόμενον] γέγονα Lc. — μὴ ἰδόντος μου — ἡμερισμένον [p. suiv., l. 2] Réd. de Lc: μὴ, εἰδὼς ποῦ ἀπελθεῖν δυναθῶ, ἐν τούτοις δὲ ὄν, καὶ σφόδρα ἀθυμῶν ἐτρέπην εἰς ὕπνον. καὶ ὄρω κατ' ὄναρ τι ἀνθρ. ζυρ. ἡμφ.

ἐτράπην εἰς ὕπνον. Καὶ θεωρῶ κατὰ τὸν ὕπνον μου ξυρουργόν τινα ἀνθρωπάριον ἡμφρισμένον στολήν ἐρυθράν, καὶ βασιλικὴν ἐσθῆτα, καὶ ἰστάμενον ἔξω τῶν κολάσεων, καὶ λέγει μοι : « Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε ; » Ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτὸν ἔφην : « Ἰσταμαι ὡδε ὅτι πάσης ὁδοῦ ἀστογῆσας
5 ὑπάρχω πλανώμενος. » Ὁ δὲ λέγει μοι : « Ἀκολουθεῖ μοι. » Ἐγὼ δὲ ἐξελθὼν ἠκολούθουν αὐτῷ · πλησίον δὲ γενομένων τῶν κολάσεων, θεωρῶ τὸν ὁδηγοῦντα με, ἐκεῖνον ξυρουργόν ἀνθρωπάριον · καὶ ἰδοὺ ἐνεβλήθη ἐν τῇ κολάσει, καὶ ὄλον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐδαπανήθη ὑπὸ τοῦ πυρός.

10 2] Ἰδὼν ἐγὼ ἐξέστην καὶ ἐτρόμαξα ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ διυπνίσθη, καὶ λέγω ἐν ἑαυτῷ : « Ἄρα τί ἐστὶ τὸ ὀρώμενον ; » καὶ πάλιν διεσάφησα τὸν λόγον, καὶ διακρίνων ὅτι ὁ ξυρουργὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος ὁ χαλκάνθρωπος ἐστίν, [ἔχων] ἐσθῆτα ἐρυθράν ἐνδεδυμένος, καὶ εἶπον :
15 « Καλῶς ἐπενόησα, οὗτος ἐστὶν ὁ χαλκάνθρωπος · δεῖ δὲ πρῶτον ἐμβάλειν αὐτὸν εἰς τὰς κολάσεις. » Πάλιν ἐπεθύμησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἀναβῆναι καὶ τὴν τρίτην κλίμακα. Καὶ πάλιν μόνος τὴν ὁδὸν ἐπορευόμην, καὶ ὡς ἐγενόμεν τῶν κολάσεων πλησίον, πάλιν ἐπλα- (f. 88 r.) νήθη, μὴ εἰδὼς τὴν ὁδὸν, ἰστάμενος, ἀπονενοημένος.

3] Καὶ πάλιν τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ θεωρῶ πεπολιωμένον γηραιὸν
20 λευκὸν πᾶν, ὥστε ἐκ τῆς πολλῆς λευκότητος αὐτοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἀπεμαυρώθησαν. Τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἀγαθοδαίμων. Καὶ στραφεὶς ὁ πεπολιωμένος ἐκεῖνος θεωρεῖ με ἐπὶ πλείστην ὥραν. Ἐγὼ δὲ τοῦτον ἐπεμελούμην : « Δεῖξόν μοι εὐθεῖαν ὁδόν. » Ὁ δὲ πρὸς

4. πρὸς αὐτόν] αὐτῷ Lc. — 5. ὁ δὲ] ἐκεῖνο δὲ Lc. — Ἐγὼ δὲ ἐξελθὼν] ὁ δὲ ἐξῆλθον AK. Réd. de Lc : ἐγὼ δὲ ἐξῆλθον καὶ ἠκολούθουν αὐτῷ. — 6. γενομένων Lc, f. mel. — θεωρῶ — ἀνθρωπάριον] Réd. de Lc : Ὁρῶ τὸ ὁδηγοῦν με ἐκεῖνο τὸ ξ. ἄνθρ. — 8. ἐν τῇ κολάσει] εἰς τὴν κολάσιν Lc. — ὑπὸ τοῦ πυρός] ἐδαπ. Lc. — ἐδαπανίσθη A ; ἐδαπανήθη K. — 10. Ἰδὼν] Τοῦτο ἰδὼν Lc, f. mel. — ἐτρόμαξα] F. l. ἐτρόμησα. — 11. ἐμαυτῷ Lc. — 12. διακρίνων] εὔρον Lc. —

ξυρουργοῦντος AK. — Lc mg. : barre verticale se rapportant aux lignes 12 et 13. — ὁ ξυρ. — ἄνθρωπος] τὸ ξυρουργόν ἐκεῖνο ἀνθρωπάριον Lc. — 13. Après ἐστίν] ὁ ἐσθ. ἐρ. ἐνθ. Lc. — καὶ εἶπον ἐν ἑμαυτῷ Lc. — 14. δεῖ δὲ] ἀλλὰ δεῖ Lc. — 15. καὶ πάλιν Lc. — 17. πλησίον τῶν κολ. Lc. — 18. Après ὁδόν] καὶ πάλιν ἐστῆθη ἀπονενοημένος. Lc. — 20. ὀφθαλμοὶ en signe AK. — 23. ἐπεμελούμην] ἐπιμ. AK ; παρεκάλουν Lc, mel. — δεῖξαι Lc.

μέ οὐκ ἀνεστράφη, ἀλλ' ἤνυσεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ σπουδαίως· καὶ διερχόμενος δὲ ἔνθεν κἀκεῖθεν ἤνυσεν σπουδαίως τὸν βωμόν. Ὡς οὖν ἤνυσεν ἄνω ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, θεωρῶ τὸν πεπολιωμένον γηραιὸν, καὶ ἐνεβλήθη ἐν τῇ κολάσει. Ὡς οὐρανίων φύσεων δημιουργοί, εὐθύς 5 ἔβλος ὑπὸ τῆς φλογὸς πυρίφλεκτος γέγονεν· ὃν καὶ τὸ διήγημα, ἀδελφοί, φορικτόν· ἐκ γὰρ τῆς πολλῆς βίας τῆς κολάσεως οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ πλήρεις αἵματος γέγονασιν. Ἐπηρώτησα δὲ λέγων αὐτόν· « Τί ἐνταῦθα κατάκεισαι; » Ὁ δὲ μόλις ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἔφη μοι· « Ἐγὼ εἶμι ὁ μολυβδάνθρωπος καὶ θίαν ὑπομένω ἀφόρητον. »

10 Καὶ οὕτως ἐκ τοῦ πολλοῦ φόβου διυπνίσθη, καὶ ἐν ἐμοὶ τὴν αἰτίαν ἠρεούνων τοῦ πράγματος. Καὶ πάλιν διέκρινα καθ' ἑαυτὸν καὶ εἶπον· « Καλῶς ἐπενόησα ὅτι οὕτως δεῖ ἐκβαλεῖν τὸν μολυβδόν, καὶ ἀληθῶς τὸ ὄραμά ἐστιν περὶ τῆς συνθέσεως τῶν ὑγρῶν.

III. v^{bis}. — ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΖΩΣΙΜΟΥ. ΠΡΑΞΙΣ Γ

15 Καὶ πάλιν κατενόησα τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν φιαλοβωμόν, καὶ εἶδόν τινα ἱεροπρεπεῖν λευκοποδῆρην ἐνδοε- (f. 88 v.) θυμένον ἱεροουργοῦντα τὰ φοβερά ἐκεῖνα μυστήρια, καὶ εἶπον· « Ἄρα τίς ἐστιν οὗτος; » καὶ ἀποκριθεὶς εἶπέ μοι· « Οὗτός ἐστιν ὁ ἱερεὺς τῶν ἀδύτων. Οὗτος βούλεται αἱματώσαι τὰ σώματα, καὶ ὀμματώσαι τὰ ὄμματα, καὶ 20 τὰ νενεκρωμένα ἀναστήσαι. Καὶ οὕτω πάλιν πεσῶν ἐκοιμήθη ἄλλο ὀλίγον, καὶ αὐτὸ δὲ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με ἐπὶ τὴν τετάρτην κλι-

1. ἤνυσεν] ἤνεισεν A; ἤνεισεν K — καί] ἐγὼ δὲ Lc. — αὐτοῦ] αὐτοῦ mss. ici et dans tout le morceau. — 2. ἤνυσεν] ἤνεισεν AK. — 3. ἤνυσεν] ἤν. καὶ ὑπῆρχον Lc; ἤνεισεν A; — ἐκεῖνον γηραιόν Lc. — καί] F. l. ὡς (ou ὅς ?). — 4. ὃ φύσεις οὐρ. Lc. — εὐθύς γὰρ Lc. — 5. ὃν] οὐ Lc, f. mel. — 7. αἱμάτων mss. Corr. conj. — ἐπηρώτησα δὲ λ. αὐτόν] εἶτα ἐπηρ. αὐτόν, λέγων Lc, f. mel. — 10. φόβου] ἔπνου sous-pointillé, puis

φόβου Lc. — ἐν ἐμοί] ἐν ἐμαυτῷ Lc. — 11. κατ' ἑμαυτόν Lc. — 12. δεῖ] δεῖ Lc, f. mel. — 14. Titre dans Lc: τοῦ αὐτοῦ Ζωσ. πράξις τρίτη. — 15. Καὶ πάλιν κατεν.] πάλιν δὲ κατενόησας Lc. F. l. κατήνυσεν, je gagnerai. — 17. τὰ φοβερά] τὰ ἱερά K et mg.: φοβερά; τὰ ἱερά καὶ φοβ. Lc. — 20. ἄλλο Lc. — 21. καὶ αὐτὸ δὲ] καὶ ἐν τῷ ἐπ. Lc. F. l. καὶ οὕτω vel καὶ αὐτός.

μακα, εἶδον κατ' ἀνατολὰς ἐρχόμενον, κατέχοντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ μάχαιραν. Καὶ ἄλλος ὀπίσω αὐτοῦ φέρων περιηκονισμένον τινὰ λευκοφόρον καὶ ὠραῖον τὴν ὄψιν, οὗ τὸ ὄνομα [αὐτοῦ] ἐκαλεῖτο μεσουράνισμα ἡλίου, καὶ ὡς πλησίον ἤλθον τῶν κολάσεων, λέγων ὅτι
 5 μάχαιραν κρατῶν, « Περιέτεμε αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ κρέατα αὐτοῦ θήσων ἀνὰ μέρος, καὶ τὰς σάρκας αὐτοῦ ἀνὰ μέρος, ὅπως αἱ σάρκες αὐτοῦ πρῶτον ἐψηθῶσιν ὀργανικῶς, καὶ τότε τῇ κολάσει παραπορευθῶσιν. » Καὶ οὕτως πάλιν ἔξυπνος γενόμενος εἶπον· « Καλῶς ἐπενόησα καὶ ὅτι περὶ ταῦτά ἐστιν τὰ ὑγρά τῆς μεταλλικῆς. » Καὶ πάλιν
 10 ὁ βαστάζων τὴν μάχαιραν ἔφη· « Πεπληρώκατε τὴν κάτω ἑπτὰ κλίμακας. Ὁ δὲ ἕτερος ἔφη ἅμα τῷ ἐκβαλεῖν τοὺς κρουνοὺς δι' ὑγρῶν πάντων· « Ἢ τέγνη πεπλήρωται. »

III.vi.—ΖΩΣΙΜΟΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Transcrit sur A, f. 168 v. — Collationné sur K, f. 47 v.; — sur une copie de Laur., f. 253 r. (seulement depuis la ligne 3 du § 4 jusqu'à la ligne 3 du § 17; — sur E, première feuille de garde; — sur Lc, (copie de E?) p. 301.

1] Προσπαθείας <ένεκα> καὶ μεθερμηνείας τοῦ ἐνυπνιάζεσθαι
 15 αὐτὸν φησιν. Καὶ ἰδοὺ βωμὸς φιαλοειδῆς καὶ πνεῦμα πύρινον ἐστῶς

1. κατ' ἀνατολὰς] ἐξ ἀνατολῶν Lc. — ἐρχόμενον ἄνθρωπον Lc. — 2. ἄλλος ὀπίσω] ἄλλον ὀπισθεν Lc, f. mel. — φέρων] φέροντα Lc. — 3. αὐτοῦ om. Lc, mel. — 4. ἡλίου] signe commun au soleil et au cinabre AK; κινναβάρειος (en toutes lettres) Lc. — λέγων ὅτι...] λέγει μοι ὁ τὴν μάχ. χρ. Lc, mel. — 6. θήσων] θές Lc. F. 1. θύσων. — ὅπως] ὅπου mss. Corr. conj. — 7. ἐψηθῆτωσαν Lc. — παραπορευθῆτωσαν Lc. — 9. ὅτι] ὁ AK (om. Lc). Corr. conj. — τῆς μετ. τέγνης Lc. — 10. τὴν κατώ ἐ. κλ.] F. 1. τὴν <τέγνην> κατὰ ἐ. κλ. — ἑπτὰ κλίμακα A; ἑπτὰ κλίμακα K; ἑπτακλήματα Lc. Corr. conj. — 11. κρουνοὺς] γρόνους A. — 13.

Titre dans E Lc: Ἀνεπιγράφου φιλοσόφου εἰς τὸ περὶ ἀρ. καὶ ἐρμ. τοῦ θείου Ζωσι. τοῦ Πανοπολίτου (ἢ Ἐηβαίου add. E). — 14. Ajouté ἔνεκα d'après une conjecture confirmée par E Lc. — Rédaction de E Lc: Ὁ θεῖος Ζωσίμος φησιν ὅτι, ἔνεκα προσπαθείας καὶ μεθερμηνείας, τοῦτον τὸν τρόπον ἐνυπνιάσθη. Ἐδόκουν γὰρ, φησί, καὶ ἰδοὺ βωμὸς φιαλοειδῆς ὑπῆρχε, καὶ πνεῦμα πύρινον ἵστατο ἐπάνω τοῦ βωμοῦ, καὶ διηκόνει τοῖς τοῦ πυρός βρασμοῖς καὶ καχλασμοῖς (κ. καχλ. om. E), καὶ καύσει τῶν ἀνθρώπων ἀνερχομένων. Καὶ ἡρώτησα τούτων τίνα τίς ἂν εἴη οὗτος ὁ βρασμὸς καὶ ὁ καχλασμὸς, καὶ (page 303) πῶς κ. τ. λ.

ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ διηκόνουν τοὺς τοῦ πυρὸς βρασμοὺς καὶ κα-
 γλασμοὺς [καὶ] καυσώδεις τῶν ἀνθρώπων ἀνεργομένων, καὶ ἤρώτησα.
 φησὶν, καὶ εἶπον ἐπὶ τὸν ἐστῶτα λαόν. Θαυμάζομαι γὰρ τὸν τοῦ
 ὕδατος βρασμὸν καὶ καγλασμὸν, καὶ πῶς οἱ ἄνθρωποι καιόμενοι ζῶσι.
 5 Καὶ ἀποκριθεὶς λέγει μοι : « Οὗτος ὃν ὄρας θρασμὸς τόπος ἐστὶν
 ἀσκήσεως τῆς λεγομένης ταριχείας : οἱ γὰρ βουλόμενοι ἄνθρωποι ἀρε-
 τῆς τυχεῖν ὧδε εἰσέρχονται καὶ ἀποβάλλονται [διὰ τὸ εἶναι] σώματα
 πνεύματα γίνονται. Καὶ γὰρ πάλιν ἀσκήσις ἔθην ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ
 ἀσκήσαι : οἷον γὰρ ἀποβάλλόμενα τὴν παχύτητα τοῦ σώματος πνεύ-
 10 ματα γίνονται.

2] Καὶ τι τοιοῦτον Δημόκριτός φησιν : « Οἰκονόμει ἕως γένηται
 ἰὸς ξανθὸς ὡς στίγμα χρυσοῦν διὰ τοῦ ἰοῦ τὸ πνεῦμα συμβαίνον ». Καὶ
 γὰρ ὁ ἰὸς διὰ τοῦ ἀσωμάτου κατὰ τὸν ὄφιν ἐρμηνεύεται πνεῦμα, καὶ
 διὰ τὸ τέλειον τοῦ χρώματος ξανθὸν ὡς στίγμα χρυσοῦν προσαγο-
 15 ρεύεται. Καὶ οὕτω διὰ φωνῆς πρὸς φωνὴν συνάπτοντες τὴν ἔννοιαν,
 ὑπερφαίνουσι τὰύτην, ἔθην καὶ δι' ὁμοειδοῦς πάλιν ἤξεώς φησιν :
 « Οἰκονόμει δὲ ἕως οὗ ρεῦσαι δυνηθῆ, ρεύσεις δὲ διὰ ρύτσεως, ἀντὶ τοῦ
 εἰπεῖν διὰ ρεύσεως : τρέπουσι γὰρ τὸ Σ στοιχεῖον εἰς Τ : χρησάμενος
 f. 169 r. τῆ λέξει, φησὶν ρεύσης, ρεύσης δὲ διὰ ρεύσεως, ὃ ἐρμη-
 20 νέυεται διὰ ρεύσεως, ὡς εἶπομεν. Τοῦτω δὲ ὁ λέγει : « Οἰκονόμει δὲ
 ἕως <οὔ> ρεῦσαι δυνηθῆ. » Ὅμως οἷόν ἐστιν τὸ ὁμορρευεσθῆσαι προκεί-
 μενον.

5. ὁ ἄρ. οὗτός ἐστι τόπος τῆς ἀσκ. ELC. (Cp. III, 1, 3. p. 109, l. 11). — 6. Οἱ γὰρ ἄνθρ. βουλ. ELC. — 7. ἀποβάλλουσι: ELC. — διὰ τὸ εἶναι om. ELC, mel. — τὰ σώματα, καὶ γίν. πν. ELC. — 8. Καὶ γὰρ — γίνονται (l. 10)]. Réd. de ELC : Διὸ καὶ οὗτος ὁ τόπος ἀσκ. ἐρμην. ὅτι τὰ σώμ. ἀποβάλλουσι τὴν παχ. ἑαυτῶν καὶ γίν. πν. — 11. καὶ τῆ καὶ τοι (i au-dessus de toi) K. — Corr. de 1re main. — Réd. de ELC : Διὸ τοῦτο φ. ὁ Δημ. — 12. ὁ ἰὸς ELC. — ὡς στίγμα] F. l. ὡς τῆγμα [ici et l. 14]. — ὅτι διὰ τοῦ ἰοῦ τὸ πν. συμβαίνει ELC. — 13. Lc.

mg., p. 303 du ms. : renvoi à la fig. de la p. 221. (Ci-après, III, xi. Cp. Introduction de M. Berthelot, p. 132, fig. 11, n° 1.) Réciproquement, p. 221 du ms. : renvoi à la p. 303. — 14. χρώμ. προσαρ. ἕ. ὡς στ. χρυσοῦ ELC. — 16. ἤξεως] ἤξεω K ; om. ELC. F. l. ἕξεως. — 17. ρεύσεις δὲ — ἐτῆσις λίθη; (p. suiv., l. 3) om. ELC. — 18, 19, 20. διχρεύσεως AK « Il y a ici un jeu de mots opposant ρυτός, ρύτις, ρύτσεως, à ρεῦσις, ρεύσεως. Voir le morceau III, vii, 5. » [M. B.] — 20. τοῦτω] F. l. τοῦτο. — 21. ἕως <οὔ>] ὡς AK. — ὁμως] F. l. ὁμοίως.

3] Καὶ νῦν δὲ πάλιν διὰ τοῦ λέγειν σιδηρίτην, ὃν καὶ σιδηρίτην
καλοῦσιν οἱ κάτω ἐνσημαίνόμενοι · διαγινώσκειται, ἀναφερόμενον ὡς
ἔλεγεν · χαλκὸς μολύβδος ἐτήσιος λίθος. Ὁ γὰρ πυρίτης διὰ περιου-
σίαν χρώματος, ἥτοι τὸ περισσὸν ἐκκαίόμενον, ἥτοι πυρούμενον, τὸν
5 χαλκὸν ὑπαινίττεται · καὶ ὁμοίως τὸ ἀργυρίτης τὴν ἐξυδραργύ-
ρωσιν · ἐξυδραργυρούμενος γὰρ ὁ χαλκὸς ἀργυρίτης γίνεται, κατ'
ἐναντίαν τοῦ ἐτησίου, ἥτις ἐστὶν ὑδράργυρος, κατ' ἐτυμολογίαν τοῦ
ἔλου, ἥτις ποιεῖ τὴν μέλλουσαν ἀναφαίνεσθαι χροῦσπτα προσυπα-
κούειν, λέγων «σιδηρίτης» διὰ τὴν ἐκ μολύβδου σύγκρασιν. Συγ-
10 κρινόμεναι γὰρ αἱ οὐσίαι σιδηρίτην ποιοῦσιν.

4] Ὅμοίως τί τοῦ σιδήρου καρδίαν; ὅτε δὲ μάλιστα μάζα κλασθῆ
ὡς ἐκ τῆς βέουσεως ταύτης, βῆσιν ποιοῦντες πρὸς τὰς ἀναλογίας
[ρήσεις], εὐρίσκομεν σαφῆ τὴν θεωρίαν, ὡς κατὰ τὸ κρυπτὸν τοῦτο
ὑπεμφαίνει. Καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Δημόκριτος λέγει · «Οἰκονόμει δὲ
15 ἄλμη, ἢ δξάλμη, ἢ οὔρω ἄλμης, ἢ ἐπ' ἄμφω · τὸν σύλλογον ἐπάγω,
φάσκει, ἢ ὡς ἐπινοεῖς ἐν τῇ γραφῇ, ἢ ὡς ἐπινοεῖται ἡ γραφὴ δυνάμενα
καὶ διασκευαζόμενα ἐξ ἐτέρων ὑγρῶν, ἐπεὶπερ οὐδὲν τούτων δια-
μένει, ἄλλ' ἀπόγυται πλύνον τὴν σύνθεσιν (f. 169 v.) κατ' αὐτοῦ. »

5] Ἐνεκεν ἐκείνων ὁ ἀρχαιότατος Ὀστάνης ὡς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ
20 καταπαραδείγμασιν · Ἐτερος περὶ τινος Σωφάρ, κατὰ τὴν Περσίδα

3. Ὁ γὰρ. πυρ.] πυρίτης δὲ λέγεται ELC.
— 4. ἥτοι — τὴν ἐξυδραργύρωσιν] Réd. de
ELC : ἥγουν διὰ τὸ περισσῶς, ἐκκαίεσθαι καὶ
πυροῦσθαι τὸν χαλκόν (« Nota bene hic »
ajouté par E.) Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ ἀργ. λέγεται
διὰ τὴν ἐξυδραργύρωσιν. — τὸ] F. 1. τόν. —
6. κατ' ἐναντίαν — λέγων (l. 9) om. ELC.
— 9. λέγων] F. 1. λέγει. — σιδηρίτης jus-
qu'à ποιοῦσιν] Réd. de ELC : σιδηρίτης δὲ
λέγεται διὰ τὴν τοῦ σιδήρου καὶ μολ. μελανσιν ·
τοιούτους γὰρ γίνεται. — 11. ELC omettent
tout notre § 4. — ὅτε δὲ] F. 1. ὅτε δὲ. —
κλασθῆ AK. — 13. Avec le mot εὐρίσκομεν
commence la copie du ms. Laur. (fol.
253, r^o), rapportée de Florence par

M. André Berthelot, ms. dont nous
donnons ici les principales variantes. —
σαφῆ] leçon de Laur. ; σαφῆν AK. — 15.
οὔρω ἄλμης] F. 1. οὔρου ἄλμη. — 16. φάσ-
κειν Laur. — 18. πλύνον] πλύνοντας A ; πλυ-
νομένουςα (sic) Laur. — 19. ἐνεκεν — ἀετός
χαλκοῦς (p. suiv., l. 2)] Réd. de ELC : Ὁ
δὲ ἀργ. Ὀστ. ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν
εἶρηκεν ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Περσίᾳ τις μέγας φιλό-
σοφος καλούμενος Σωφάρ, ὅστις ἔγραψεν ὅτι ἔστι
τις ἀετός γ. — Fin de la collation de E,
manuscrit de tout point semblable à
Lc. — ὡς om. Laur. — 20. καταπαραδείγ-
μασιν] κατὰ παραδ. AK ; παραδείγμασιν Laur.
F. 1. κάτω παραδ.

προαναφανέντος ιστορεῖ · λέγει οὗτος ὁ θεῖος Σωφάρας · « Ἐστὶ μὲν οὖν ἐν κίονι ἀετὸς γαλκοῦς, κατεργόμενος ἐν πηγῇ καθαρῇ καὶ λουόμενος καθ' ἡμέραν, ἐντεῦθεν ἀνανεούμενος, ἐπεὶπερ φησὶν · ὁ ἀετὸς ἐτυμολογούμενος καθ' ἡμέραν λούεσθαι θέλει. » Ὡς οὖν καὶ
 5 δι' ἐτέρων τὸ αὐτὸ αἰνιττούμενος τὴν καθ' ἡμέραν ἀπόλουσιν καὶ ἀπόπλυσιν ἀποβάλλει · γρηὶ γὰρ ἀκριβῶς ἐπὶ τὸν τῆς παρουσίας ἐργασίας... · ἀμφιβαλλόμενος οὖν διὰ φιλοσοφίας, δι' ὄλων τῶν τριά-
 κοσίων ἐξήκοντα πέντε ἡμερῶν λούειν τὸν γάλακτον ἀετὸν καὶ ἀνανεοῦν, ὡς δεῖ καὶ ἐξῆς δι' ὄλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας. Οὗτος
 10 γὰρ ὁ Ὅστανης φησὶν · « Ἀπόβλιψον τὴν σταφυλὴν, ὑπογράφει, ἤγγουν ἢ τῆς βεύσεως πλύσις ἐστὶ τοῦ μυστηρίου τούτου · τὸν ἰὸν δεῖ νοεῖν. » Καὶ νῦν ἐμφανέστατα ἐπάγει λέγων · « Ἄπελθε πρὸς τὰ βεύματα τοῦ Νείλου καὶ εὐρήσεις ἐνταῦθα λίθον ἔχοντα πνεῦμα. Τοῦτον λαβὼν διχοτόμησον, καὶ βάλλων τὴν χειρὰ σου εἰς τὰ
 15 ἐντὸς αὐτοῦ, [καὶ] ἐξάγαγε τὴν καρδίαν αὐτοῦ · ἢ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐστίν. » Διὰ τὸ λέγειν · « Πορεύου εἰς τὰ βεύματα τοῦ Νείλου καὶ εὐρήσεις ἐκεῖ λίθον ἔχοντα πνεῦμα, » σαφῶς δείκνυσι τὸν τοῖς βεύμασι πλυνόμενον κατὰ τὴν ταριχεῖαν τοῦ ἡμετέρου

1. λέγει] λέγων Laur., f. mel. — λέγει οὗτος — ἀποβάλλει (l. 6)] Passage reproduit dans le morceau III, xxix, 19, avec quelques variantes : Φησὶν ὁ θεῖος Σωφάρας · εἶδον ἀετὸν γαλκόν (γαλκινον Lb, p. 339) κατεργόμενον ἐν π. κ. καὶ λουόμενον καθ' ἡμ. καὶ ἐντ. ἀνανεούμενον (ἀναθεωρούμενος A², f. q. r.) τ' ὑπερ φύσει (ὑπὲρ φύσιν Lb ; lire comme ici ἐπεὶπερ φησὶν) ὁ γὰρ ἀετὸς ἐτυμ. καθ' ἡμ. λ. θ. ὡς καὶ δὴ ἔως (δι' ἑαυτοῦ Lb) καὶ δι' ἑτ. κ. τ. λ. — Les variantes de A² (f. q. r.) sont pour la plupart conformes au texte que nous adoptons. — 2. κατεργόμενος — δι' ὄλων (l. 7)] Réd. de Lc : Ὅς κατέρχεται εἰς τὸν κίονα. Puis : Δεῖ οὖν δι' ὄλων κ. τ. λ. — ἐν κίονι — γαλκοῦς] Réd. de Laur. : ἐν κιονίῳ καὶ φησὶν ὅτι ἰδοὺ ἀετὸν γαλκοῦν. — 3. ἐντεῦθεν] ἐνταῦθα

— ἀνανεούμενος AK ; ἀνανεοῦμενος Laur. (comme A² dans III, xxix, 19. Corr. conj. — 6. F. l. γρηὶ γὰρ ἀκριβῶς εἰπεῖν ἐπὶ τῆς π. ε. — 7. ἐργασίας ἀκριβόμενος οὖν Laur ; ἀφελόμενος (uxa pour ex au-dessus de φη) A ; ἀφειλλόμενος K. Corr. conj. — 9. ἀνανεοῦν] ἀνανεοῦν A ; ἀνανεοῦν K Laur. — καὶ ἐξῆς αὐτὸν δι' ἑλ. Lc. mel. — οὗτος γὰρ ὁ Ὅστανης φησὶν] καὶ πάλιν ὁ Ὅστανης φησὶν. — 10. ὑπογράφει om. Lc. f. mel. — 11. ἤγγουν — ἀπέλθεις] Réd. de Lc : ἤγγουν πλύνει τὸν ἰὸν πολλὰκις διὰ τῆς βεύσεως, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μυστήριον · καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ὅστανης φησὶν · ἀπέλθεις... — 14. βάλλων Lc. — 15. καὶ om. Lc. mel. — Après καρδίαν αὐτοῦ om. Laur. — 17. ἐκεῖ λίθον om. AK. — δείκνυσι σαφῶς Lc. — 18. τὸν τῶν AK Laur. — τοῦ om. Lc, qui lit : ἡμέτερον λίθον comme Laur. (f. mel.).

λίθου, ἀνθ' ὧν καὶ πᾶς ὁ γαλκὸς λίθος ἐστὶ κατὰ τὴν σὴν μετάλλων γένησιν, καὶ πᾶς ὁ μολυβδόλιθος. Τοῦτον οὖν τὸν λίθον εὐρήσεις, φησὶν, (f. 170 r.) ἔχοντα πνεῦμα, ὅς ἐστι <τρόπος> τῆς ἐξυδραργυρώσεως.

6] Ἐπειδὴ καὶ ὁ Δημόκριτος ἐκεῖνος ὁ ἐμοὶ ἀγαθώτατος ἐδικρίθη καθ' ἑαυτοῦ φησὶν · « Δέξαι λίθον τὸν οὐ λίθον, τὸν ἄτιμον καὶ πολύτιμον, τὸν πολύμορφον καὶ ἄμορφον, τὸν ἄγνωστον καὶ πᾶσι γνωστόν, τὸν πολυώνυμον, καὶ ἀνώνυμον, τὸν ἀφροσέληνον λέγω. Οὗτος γὰρ ὁ λίθος [ὥστε γὰρ] οὐκ ἐστὶ λίθος, καὶ πολύτιμος ὧν, οὐδενὸς πιπράσκειται, μίαν ἔχει φύσιν καὶ ἓν ὄνομα, καὶ ἓν πολλοῖς ὀνόμασι κέκληται, οὐχ ἀπλῶς λέγω, ἀλλ' ὡς ἔχει φύσεως, ὥστε ἐάν τις εἴποι πυρίφρευκτον, καὶ αἰθάλην λευκὴν <ἧ> λευκὸν γαλκόν, οὐ φεύδεται. Πάντα ἐπὶ νεφέλην λέγει, ἐπειδὴ παρὰ πάντα τὰ ἄλλα φεύγει τὸ πῦρ, καὶ ἡ αἰθάλη ἐστὶν τῆς κινναβάρεως, καὶ αὕτη μόνη λευκαίνει τὸν γαλκόν. Καῦσον οὖν αὐτὸν πραέως καὶ σθέσον ἐν γάλακτι ὀνείφ ἢ αἰγείφ. Ἀποδίδου τοίνυν καὶ ἐπισυγγενάμενος ὅτι παρὰ πάντα τὰ ἄλλα φεύγει τὸ πῦρ, καὶ ἡ αἰθάλη ἐστὶ τῆς κινναβάρεως, καὶ αὕτη μόνη λευκαίνει τὸν γαλκόν.

1. γαλκὸς λίθος] F. 1. γαλκὸλιθος (M. B.). — σὴν om. Lc, f. mel. — 2. μολυβδος λίθος Laur ; μολυβδόγαλκος Lc. — 3. πνεύματα Laur. — ὅς] ὡς A ; ὅ Laur., f. mel. — 4. ἐπειδὴ καὶ ὁ Δημ. — γάλακτι ὀνείφ ἢ αἰγείφ (l. 15)]. Passage reproduit dans le texte III, xxix, 21, d'après le ms. A, f. 139 r. (texte que nous désignons par un astérisque) avec quelques variantes rapportées ici. Ἐπειδὴ ὁ Δημ. ἐκ. ὁ ἐ. ἀγαθῶς λέγει · Δέξαι λίθον τὸν οὐ λ... τὸν ὀμώνυμον (comme les mss. de Zosime), τ. ἀ. λέγω (λέγει Lb, p. 339, A³).... ὡς γὰρ ἐκ πᾶν (f. 1. ἐπάν?)..... πάντα ἐ. ν. λέγω κ. τ. λ. Dans le texte III. xxix, les bonnes variantes de A², de A³ et de Lb sont généralement conformes au texte de Zosime. — ἐπειδὴ καὶ ὁ Δημ. — λίθον] Réd. de Laur. : ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Δημ. ἐκεῖνος δὲ μοι ἀγαθότητος καὶ φησὶν

δέξαι λίθον. — Réd. de Lc : Καὶ ὁ Δημ. δὲ φησι · Δέξαι λίθον. — ἐδικρίθη AK Laur. — 5. F. 1. καθ' ἑαυτόν. — Δέξαι λίθον] Cp. Stephanus, éd. Ideler, p. 217, l. 20-23. — 6. Après πολύτιμον] καὶ τὰ ἐξῆς Lc, qui om. τὸν πολύμορφον jusqu'à αἰγείφ (l. 15). — πᾶσιν γνωστόν Laur. — 7. ἀνώνυμον] ὀμώνυμον mss. Corr. conj. — 8. ὥστε γὰρ] γὰρ om. Laur. — πολυτίμος (pour πολυτίμητος) Laur. — 9. ἐπιπράσκειται AK Laur. F. 1. ἐπιπράσκειται. — ἔχων * dans Lb (p. 339). — 10. ἐάν γὰρ τις εἴπῃ * Lb. — ὡς γὰρ AK Laur. — 11. καὶ om * (dans Lb). ἢ restitué ici d'après *. — 12. λέγει] λέγων Laur ; λέγω * dans Lb. — 14. καῦσον — τὸν γαλκόν (l. 17) om. Laur ; hab. K. — πραέως om. * (Lb). — 15. ἀποδίδου — ἡ αἰθάλη] Réd. de Lc : ἀποδίδωσι δὲ μετὰ ταῦτα ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ αἰθ.

7] Καὶ πῶς οἱ φιλόσοφοι σαφῶς παραδίδουσιν τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὸν ἐξυδραργυρωθέντα πυρίτην λίθον καλεῖ; Οὗτος οὖν ὁ ἀγαθώτατος φιλόσοφος· « Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι ἡ αἰθάλη τῆς κινναβάρεως, [ἔγγουν] ὑδράργυρος ἐστίν, δι' ἧς καὶ συντίθεται; Διὸ καὶ εἴ τις ἐλλείψας αὐτὴν
 5 τὴν κιννάβαριν νιτρελαίω, ἀναφυράσας καὶ περικλείσας ἐν ἄγγει-
 (f. 170 v.) σιν διπλοῖς, ὑποκαύσας φωσφίν ἀλίητοις πᾶσαν αἰθάλην λή-
 ψεται, ἐγκεκαυμένην εἰς τὰ σώματα. Οὐκοῦν ὁ λίθος ὧν δι' οὗ ἔχει σύμπηξιν ἐν τῷ σώματι τῆς μαγνησίας, οὐκ ἔστι λίθος· διὸ ἔχει φύσεις τῆς βεύσεως. Ἄρα οὐκ ἀκούεις αὐτοῦ τοῦ Δημοκρίτου τί
 10 ἀνώτερον λέγει; « Λαβὼν ὑδράργυρον, πῆξον τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας [ἦτις] τῷ μεμιγμένῳ, κατὰ μίαν τοῦ σώματος οὐσίαν, ἐν τῷ μολυβ-
 δογάλκῳ. » Ἄρα οὐχί τοῦτό ἐστι τὸ ἀφροσέληνον; πάντες γὰρ ἴσασιν ὅτι κατ' ἀναφορὰν τὴν Ἀφροδίτην καὶ σελήνην ἐκ τῶν δύο ὀνομά-
 των σύνθετον ὄνομα ἡμῖν μεθερμηνεύμενον ἀφροσέληνον· πάντες γὰρ
 15 ἴσασιν ὅτι κατ' ἀναφορὰν τῆς Ἀφροδίτης ἀστρολόγον τὸν γαλκὸν ἀνατίθεται. Οἱ μὲν παχύτερον τὴν ὑδράργυρον λέγουσιν, εἰ δὲ πνεύ-
 ματικώτερον τὴν ὑδράργυρον, ἐπεὶ περ ἐν σελήνῃ ἐνρωηκὰ ἀπορία ἐστὶν τοῦ φωτός, καὶ αὕτη ἡ βεύσις ἐστὶν τῆς οἰκείας φύσεως ἐνδι-
 καίως τῶν ἄλλων πάντων τῶν ἀστρον· ὁ Ζεὺς μόνος προσηγο-
 20 ρεῦεται πρῶτον ἡλέκτρον, κατ' ἀναφορὰν <ἦν> ἔχει ἐκ τριῶν τὸ ἐλά-
 χιστον παντὸς ἡλέκτρον συντιθεμένου.

1. καὶ πῶς — οὐκ οἶδεν (l. 3] om. Lc. — παραδίδωσι AK Laur. — 2. ἀγαθότητος AK Laur. ici et partout. Corr. conj. — 3. ἡ αἰθάλη — κατὰ φύσιν (p. suiv., l. 7)]. Barre verticale en marge de Lc. — κιννάβ. ἐστὶν ἡ ὑδράργ. Lc. — ἔγγουν om. Laur, f. mel. — ὁ ὑδράργ. αὐτός ἐστίν Laur. — 4. ἐλείψας AK Laur; ἐλείψεν Lc, f. mel. — 6. καὶ ὑποκαύσας Lc. — αἰθ. λήψεται] τὴν αἰθ. ἔλαθεν Lc. — 7. Ἀφροσέληνον δὲ λέγεται ὅτι ὁ λίθος γίνεται ἐκ τῆς Ἀφροδίτης ἢ ἐστὶν ὑδράργυρος, καὶ ἐκ τῆς σελήνης ἢ ἐστὶν ἄργυρος· ὡσπερ γὰρ τὸ φῶς τῆς σελήνης κ. τ. λ. (p. suiv. l. 4). — 13. F. l.

τῆς Ἀφροδίτης καὶ σελήνης. — 15. ἀστρολόγων Laur. — F. l. τῆ Ἀφροδίτη <οἶ> ἀστρολόγοι τὸν γ. ἀνατίθενται. — 16. F. l. παχύτερον Cp. la fin du § 1. (C. E. R.) εἰ δὲ] F. l. οἱ δὲ (M. B.). — τὸν ὑδράργ. Laur. ici et partout. — 17. ἐνρωηκ K. — ἀπορία AK Laur., ici et partout. F. l. ἐνρωὴ καὶ ἀπόροια. On connaît ἐνρέω et βροή (C. E. R.) ἀπορία, c'est le déclin de la lune exprimé comme le mercure par le croissant retourné. (M. B.). Cp. p. 125, notes sur la ligne 10, réd. de Lc (C. E. R.). — 18. ἐνδικαίως] εἶδη καὶ ὡς Laur. — 20. πρῶτον μὲν Laur. — κατ' ἀναφ. — ἡλέκτρον om. Laur.

8] Οὐκοῦν διὰ τὴν ἀπλήν τῆς προσηγορίας <ὅ> μὲν ἄργυρος κατ' ἀναφορὰν τῆς σελήνης, ὡς ἐντεῦθεν ὁ ἀγαθώτατος φιλόσοφος, οἰκειοῖς τοῖς ὀνόμασι κεχρημένος, ἐν τοῖς τῶν δύο πρὸς ἀργυρίων ὡς ἔφρασεν, τὸ ἀφροσέληνον ἐκάλεισεν. Καὶ ἐπεὶ περὶ τὸ (f. 171 r.) φῶς ἀντὶ τῆς σελήνης πνευματικῶς ὁρᾶται (κατὰ γὰρ τὸ σῶμα γίνεται καὶ ἀπογίνεται), οὕτω καὶ αὕτη κατὰ τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας γίνεται καὶ ἀπογίνεται καὶ πνεῦμά ἐστιν κατὰ φύσιν. Ἄνθ' ὧν καὶ πάλιν ὡς διαιρουμένης ἐρωτώμεν ἐν τῇ κατ' ἐνέργειαν περὶ ἀρετῆς πραγματείᾳ διὰ Ζώσιμον, ὡς οὖν αὐτοῦ ἐρωτῶντες· « Καὶ σὺ ἄρα πνεῦμα εἶ; » Ὁ δὲ ἀποκρίνεται
 10 καὶ φησί· « Καὶ πνεῦμά εἰμι, καὶ φύλαξ πνευμάτων, πνεῦμα οὖσα κατὰ πνευματικὴν [τοῦ ἐρωτῶντος] ἐν τῇ σελήνῃ οὐσίαν, ἀναλαμβάνει τὸ σῶμα τῶν συγκραθέντων στερεῶν, καὶ ποιεῖ αὐτῷ πνεῦμα λογησόμενον, ὡς ἐν βάρθι ἐαυτῆς, ὃ ἔχει ψυχὴν ἐκ τῆς καρδίας καὶ εἰς ὄρυγμα ἐν στομάχῳ, κατὰ τὸ ὑέλιον τοῦ κινουμένου τὴν δύναμιν ἐλκουσάσα
 15 πρὸς ἐαυτὴν πρὸς ἀλλειωτικὴν, ἐξαλλοιοῦσα τοῦτο εἰς αἶμα κατὰγει τὸν χυμὸν, καὶ κατὰ τὴν θελκτικὴν καὶ ἀποκριτικὴν, τὰ ἄλλα φυσικῶς κατεργαζομένη. Ἡ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἤκουσας, ὡς φησιν, τὴν πολυθρύλητον φωνὴν ἀνακράζοντες. « Περιμάχου γαλακόν, μάχου ὑδράργυρον,

1. ἀπλήν mss. F. l. ἀπλόην. — 3. κεχρη-
 μένοις AK Laur. Corr. conj. — ἐν τοῖς] ἐκ τοῖς AK Laur. F. l. ἐκ τῆς τ. δ. προσαργ.
 <μίξεως>? — ὡς ἔφρασεν] κατὰ μίαν ἀναφορὰν ἔφρ. Laur. — 4. Καὶ ἐπεὶ περ] ὡς περ γὰρ Lc. — ἀντὶ om. Lc. f. mel. — 6. αὕτη] αὐτοῖς Laur. — τὸ σῶμα αὐτῆς Lc. — οὕτω — κατὰ τὸ σῶμα] Réd. de Lc : οὕτω καὶ τὸ ζητούμενον ἡμῶν πνεῦμα κατὰ τ. σ. — 7. Ἀπὸ κατὰ φύσιν] Réd. de Lc : Διὸ καὶ ὁ Ζώσιμος ἠρώτησε τὸν ἐστῶτα ἐν τῷ φιλοσοφῶν, οὕτω λέγων· καὶ σὺ (l. g). — 8. πράγματι A Laur.; πράγμασι K. Corr. conj. — 9. F. l. ὡς δὴ αὐτοῦ ἐρωτῶντος. — καὶ σὺ] καὶ λέγ. καὶ σὺ Laur. — ἀπεκρίνατο Lc. — καὶ φησί om. Lc. — 10. πνεῦμα οὖσα — ἀναλαμβάνει] Réd. de Lc : τὸ πν. γὰρ τὸ ὄν κατὰ τὴν πν. τοῦ ἀργύρου οὐσίαν ἀναλ. — 12.

αὐτὸ Lc, f. mel. — λογησόμενον Lc, f. mel. — 13. ἐαυτοῦ, καὶ ἔχει Lc. — εἰς om. Lc. — 14. κατὰ τὸ ὑέλιον] Il y a eu probablement dans un ms. oncial KATA-TOY'ΗΛΙΟΥ' (κατὰ τοῦ ἡλίου). Réd. de Lc : κατὰ τὸν ἡλίον τὸν κινουόμενον τ. δ. ἔλκει πρὸς ἐαυτὸ ἀλλοιωτικὴν δύναμιν καὶ αὕτη εἰς αἶμα κ. τ. λ. — 15. F. l. προσαλλοιωτικὴν. — ἐξαλλοιοῦσα τοῦτο AK Laur. Corr. conj. — 16. καὶ κατὰ τὴν θελκτικὴν (θελητικὴν A ; θερητικὴν Laur.) jusqu'à κατεργαζομένη] Réd. de Lc : καὶ ἔστι θελκτικὴ καὶ ἀποκριτικὴ ἅπαντα φυσ. κατεργ. — 17. κατεργαζομένην AK Laur. — ἢ γὰρ — ἀνακράζοντες] Réd. de Lc : Διὸ φησὶν ὁ φιλόσοφος· περιμ. γ. περιμάχου ὑδρ... (Cp. Stephanus, leçon 4, p. 217 éd. Ideler). — 18. F. l. ἀνακράζοντος. — F. l. πρὸς μάχου.

- καὶ ἀσωμάτως τελείως εἰς φθορὰν τὴν τέχνην, καὶ ὡς οὐδὲν ἐπὶ
 τούτου κέχρηται, πλὴν τῆς ὑδραργύρου καὶ τῆς μαγνησίας, καὶ εἰσὶν
 ἄμφω διὰ τὴν σύμπηξιν. « Λαβὼν, φησί, τὴν ὑδραργύρον <καὶ> τὸ
 τῆς μαγνησίας σῶμα, καὶ πνεῦμα ἔχει διὰ τὴν ἐξυδραργύρωσιν » · καὶ
 5 « εὐρίσκεται, φησὶν, πρὸς τοῦ Νείλου τὰ βέύματα, ἀνθ' ὧν καὶ διὰ βεύ-
 σεως ὁμορρευστῆσαι, ὡς προγέγραπται » καὶ, ὡς φησιν, « Οὐδὲν ὑπολέ-
 λειπται, οὐδὲν ὑστερεῖ (f. 171 v.), πλὴν τῆς νεφέλης · ἦτοι <διὰ>
 τοῦ διορατικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ δυνάμενος διορᾶν καὶ διανοεῖσθαι
 πρὸς τὰ προσφωνούμενα.
- 10 9] Τί γὰρ ὁ Ἑρμῆς καὶ αἰθίς προστάτων διαλέγεται τὸ ἀπὸ
 τῆς σεληνιακῆς ἀπορίας ἐκπίπτει, ποῦ εὐρίσκεται, καὶ ποῦ οικονο-
 μεῖται, καὶ πῶς ἄκαυστον ἔχει τὴν φύσιν, παρ' ἐμοὶ εὐρήσεις καὶ
 Ἀγαθοδαίμονος · διὰ γὰρ τοῦ λέγειν ἀπορίας πάλιν τῆς βεύσεως
 ἀνάπτει, καὶ καταδηλότερον γίνεται διὰ τὸ ἐπαγαγεῖν τὸ ἀπὸ τῆς
 15 σεληνιακῆς ἀπορίας ἐκπίπτει κατὰ τὴν τῆς σελήνης οὐσίαν. Κατεγρό-
 μενον γὰρ τὸ σῶμα ἐκπίπτει διὰ τῆς ἀπορίας, καὶ γὰρ σεληνιάζεται
 ἡ φύσις τῆς μαγνησίας σεληνειδῆς ὅλη γινομένη, καὶ κατὰ καιρὸν
 τῆς ἀπορίας ἐκρυσθαίνεται · ὡς ἰὼν ἐκπίπτει τῆς ἀπορίας καὶ ἐκστροφῆν
 ὑπομένοντος ὧν (?) τοῦ σώματος. Καὶ νῦν ἀνάστρεψον πρὸς τὰς ἀπο-
 20 ρίας καὶ διορατικὸν καὶ διαδλητικὸν δι' ἀπορίας βεύματος καὶ βεύσεως

1. τῆ τέχνη Lc, qui continue ainsi : καὶ γὰρ τὸ τῆς μαγνησίας σῶμα (ci-après, l. 4). — οὐδὲν] F. l. οὐδενί. — 3. A mg. σῆ. — 4. καὶ εὐρίσκεται — προγέγραπται om. Lc. — 6. ὡς προγεγρ.] ὡς om. Laur., f. mel. — ὧς φησιν om. Laur. — καὶ πάλιν φησὶν Lc. — 7. Après νεφέλης] Réd. de Lc : καὶ τοῦ ὕδατος ἢ ἄραις, ἦγουν πλὴν τοῦ διορατικοῦ καὶ διανοητικοῦ · διορῶμεν γὰρ τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας, διανοοῦμεν δὲ τὴν δύναμιν αὐτῆς ὡς πρὸς τὰ προσφωνούμενα. — 10. Lc rédige ainsi le début de notre § 9 : Ὁ δὲ Ἑρμῆς φησι, τὸ ἀπὸ τῆς σελ. ἀπορίας ἐκπίπτει, ἦγουν ὡσπερ τὸ τῆς σελήνης φῶς ἀξάνει καὶ μειοῦται, οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος

ἄργυρος μειοῦται μὲν διὰ τῆς ἀσωματώσεως, ἀντιστρόφως τῆς σελήνης. Ἡ δὲ ἀπόρροια καὶ ἡ εἴσροια διὰ μακρᾶς καὶ μετρίας ἐκφυρώσεως ὀφείλει (sur deit, gratté) γίνεσθαι, ἵνα (page 319) φυλαχθῆ τὸ πνεῦμα κ. τ. λ. — Τί γὰρ ὁ Ἑρμῆς] ἢ γὰρ Ἑρμῆς Laur. — τὸ ἀπὸ σελ. — τὴν φύσιν] Cette phrase se retrouve dans Stephanus, p. 203. — 11. ἀπορίας] ἀπορροίας Ideler. — 13. F. l. Ἀγαθοδαίμονι. — F. l. βευστῆς. — 14. F. l. ἀνάπτει. — 15. F. l. ἐκπίπτει, ici et plus loin. — 16. καὶ γὰρ — τῆς μαγνησίας om. Lc. — 18. ἰὼν] οἶων Laur. — 20. διορατικῆς Laur. — διαδλητικὸν διαπορίας mss Corr. conj.

κατὰ τὴν κριτικὴν τῆς βεύσεως φύσιν λαμβάνει τὴν κατεργασθεῖσαν διὰ τῆς φιλοσοφίας μαγνησίαν καίουν ἢ διὰ πυρὸς ἢ διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐκπυρώσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπορίας, ἵνα φυλαχθῇ τὸ πνεῦμα, καὶ μὴ ἐκπνεύσῃ τῇ βίᾳ τῆς ἐκπυρώσεως.

- 5 10] Οὕτω νόησον, ὡς φησιν Ὀστάνης, βάλλων τὴν χειρὰ σου εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ λίθου, καὶ ἔκβαλε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστίν. Οὐκοῦν διὰ τῆς τριαύτης ἀπορίας, πάντα τὰ ἐντὸς ἀποβάλλει (f. 172, r.) ὁ τρισυτός λίθος καὶ ἐξερεύγεται τὰ βάλθη τῆς καρδίας, καθὼς ἔστι τὸ πνεῦμα, ὅς ἐστιν ὁ ἰὸς ξανθὸς
- 10 ὡς στίγμα χρυσοῦν δογματιζόμενον · περὶ τούτων γὰρ συναπτόμενα <ἀ> πάλιν Δημόκριτός φησιν, « πυρίτην οἰκονόμει ἕως ξανθὸς γένηται ὡς στίγμα χρυσοῦν, καὶ δοκίμαζε εἰ γέγονεν ἄσκιον. Ἐὰν μὴ γέγονεν ἄσκιον, τὸν χαλκὸν μὴ μέμψαι, ἀλλὰ σαυτὸν μέμψαι, ἐπεὶ μὴ καλῶς ὠκονόμησας. Οἰκονόμει οὖν ἕως ξανθὸς ἄσκιος ὁ
- 15 χαλκὸς γενόμενος πᾶν σῶμα βάπτει, χρυσοῦς γίνεται ὡς στίγμα χρυσοῦν. » Καὶ γρηὶ ἐντεῦθεν ἐπιθεωρεῖν καὶ διασκοπεῖν εἰ γέγονεν ἄσκιον ξανθὸν ὡς στίγμα χρυσοῦν · εἰ γὰρ μὴ γέγονεν ἄσκιον, οὔτε βάπτειν ξανθὸν ὡς στίγμα χρυσοῦν δύναται. Ἐὰν γὰρ μὴ ἔστι χρυσοῦν κατὰ ποιότητα · ἐπειδὴ ποιεῖ αἱ ποιότητες ποιοῦσιν ξαν-
- 20 θόν · καὶ γὰρ ποιότης ἀπὸ τοῦ ποιεῖν ἐτυμολογεῖται [ποιεῖν.] Ποιεῖ βάψιν κατὰ ποιότητα χρυσοῦν· φανερόν γὰρ ὅτι <αἱ> τῶν ποιοτήτων ἐνέργειαι ὡς ἀσώματα εἰσιν · ὅθεν καὶ ἡ κατενέργεια χρυσοῦν · ἐπεὶ

1. F. 1. λάμβανε. — 2. F. 1. καὶ οὐκ (?). — ἢ διὰ τῆς mss. — 5. Réd. de Lc : Οὕτω δὲ φησι καὶ ὁ καίον. Ὀστ., βάλε. — 7. ἀπορροίας Lc, f. mel. — 8. ὁ τρισυτός ὁ λίθος] ὅτι οὗτος ὁ λ. Laur., f. mel. — 10. ὡς στίγμα χρυσοῦν] F. 1. ὡς στίγμα χρυσοῦν vel χρυσοῦ (ici et plus loin). Cp. p. 119, l. 12. — δογματιζόμενος Lc, f. mel., puis : Διὸ καὶ ὁ Δημ. — τούτων] τούτων AK. — 12. ἐὰν δὲ μὴ Lc. — ἄσκιος Laur. Lc, ici et lig. suiv. — 13. σαυτὸν Lc. — μέμψαι om. Laur.; ajouté sur la ligne dans A. —

14. ἕως ἂν ξ. καὶ ἄσκ. γένηται Lc, puis : τότε γὰρ πᾶν σ. βάπτει εἰς χρυσοῦν καὶ γίνεται... — 16. ἄσκιος καὶ ξανθὸς Lc. — 17. χρυσοῦ Lc, f. mel. — γὰρ] δὲ Laur. Lc. — οὔτε] f. 1. οὐδὲ. — 18. βάπτει AK Laur. — 19. ποιεῖ] ποίηαι A; ποιεῖ^{αι} K. Réd. de Laur.: κατὰ ποιότητα. ἐπιθεῖ περ ποιεῖ αἱ ποιότητες. Après ποιότητα] Réd. de Lc.: Ἡὼς δύναται βάψαι εἰς χρυσοῦν; πᾶσαι γὰρ αἱ ἐνέργειαι εἰσιν ἀσώματα ποιότητες · ὅθεν καὶ... (l. 22). — 20. ποιεῖ K. — 22. Réd. de Lc : ἡ κατ' ἐνέργειαν ποιότης τοῦ χρυσοῦ ὅταν μὴ κατὰ π. λ.

μη [κατὰ] ποιότητα λευκὴν κατ' οὐσίαν ἔχει τὸ χρῶμα οὔτε ποιεῖν δύναται, οὔτε βάπτειν χρυσόν. Ὁ δὲ ἡμέτερος χρυσός, ἐπεὶ κατὰ ποιότητά ἐστιν, ποιεῖν καὶ βάπτειν δύναται, ὃ καὶ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ὅτι ποιότης γίνεται χρυσός, καὶ τότε ποιεῖ τὸν χρυσόν.

5 11] Διὸ καὶ Στέφανος τῶν φιλοσόφων φησὶν ὅτι ποιότης μὲν διαβάσει ἐποίησε τὸ ζητούμενον, καὶ πειθομένους καὶ διερωτῶν αὐτὸν ἐπάγει· καὶ φησὶν· « Ποία (f. 172 v.) ἐστὶν ποιότης; » ἡ συγκρινόμενος καὶ δίδωσιν λέγειν· « ἡ ποιότης τοῦ ξηρίου κατὰ ποιότητος χρυσῆς ἐστίν. Καὶ ἡ μὲν οὐ κατὰ ποιότητα γίνεται χρυσῆν, τὸ χρῶμα
10 τέλειον χρυσός ἔχων, οὐ δύναται ποιεῖν χρυσόν. Οὐκοῦν, ὡς φησὶν, δοκίμαζε εἰ γέγονεν ἄσκιον ξανθόν, ὃ ἐστὶν ἀσώματον, ἰὸς ξανθός γινόμενος ὡς στήγμα χρυσοῦν· ὃ τοίνυν δοκιμαστέον οὖν εἰ γέγονεν ἄσκιον ξανθόν ὡς στήγμα χρυσοῦν βλεπόμενον.

12] Οὕτω μὲν οὖν αἰτούμενον ἐπικοπτόμενοι τὴν τοῦ λόγου ἔντα-
15 ξιν, καὶ μέλη ποιεῖν, καὶ εἰ περὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς κατ' αὐτῆς οικονομίας ἀποδόσεις, ὡς δεῖ ὑπερτίθεσθαι τὸν τρόπον τῆς δοκιμῆς καὶ ἀναστρέφειν ἕθεν παρεξελεάσαμεν. Καὶ λογικώτερον δείκνυται, ὅτι καὶ λευκός γενόμενος ξανθός ἐστίν εἰς ἄκραν προσφαινόμενον. Διασκοπητέον τοίνυν καὶ σημειωτέον, διὸ αὐτὸν φασὶ, μετὰ τὴν τοῦ χαλκοῦ ἐξίω-
20 σιν καὶ μελάνωσιν, ἐς ὕστερον λεύκωσιν, τότε ἔσται βεβαία ξάνθωσις·

1. ἔχει] ἔχει Laur.; ἔχη Lc. — οὔτε ποιεῖν, ἢ ποιοῦν δύναται. οὔτε βάπτειν χρυσόν Lc. — 2. ἐπεὶ] ἐπειδὴ Lc. — 3. ποιεῖν καὶ βάπτειν] ποιεῖν χρυσός δύναται καὶ ποιοῦν καὶ βάπτειν Lc. — 4. χρυσός] F. 1 χρυσῆ. — 5. Στέφανος τῶν φιλοσόφων] ὁ Στέφανος ὁ οὐλοσόφος; Lc. — ποιότης jusqu'à ἡ ποιότης] (l. 8) Réd. de Lc : ἡ ποιότης διαβάσει ἐποίησε τὸν χρυσόν, ἔχων τὸ ζῆτ. Puis : καὶ πάλιν ὁ αὐτός· ἡ ποιότης... — 6. πειθομένους] F. 1. πειθομένους. — 7. ἡ συγκρινόμενος] F. 1. καὶ ἀποκρινόμενος. — 9. καὶ ἡ μὲν] εἰ μὲν γὰρ Lc, mel. — χρυσῆν] signe de l'or A; χρυσοῦν K; χρυσός Lc. Corr. conj. — 10. χρυσός] χρυσοῦ Lc. — οὐκοῦν ὡς φησὶ] Διὸ φ. Lc. — 11. ἄσκιος ξανθός ὃ ἐστὶν ἀσώματος

Lc. — γενόμενος Lc. — 12. ὃ τοίνυν — παρεξελεάσαμεν (l. 17) om. Lc. — 14. ἐπικοπτόμενον K. F. 1. ἐπισκεπτόμενον — 15. μέλη] μέρη Laur. — εἰ περὶ] Leçon de Laur. ; ὑπερὶ A; ὑπὲρ K. F. 1. καὶ περὶ. — 16. ἀποδόσεις A; ἀπόδοσις K. — 17. F. 1. παρεξελεάσαμεν vel παρεξελεύσομεν. — 18. πρὸς τὸ φαινόμενον Lc. — διασκοπ. τ. κ. σημ. om. Lc. — 19. Διὸ καὶ φασὶ πάντες μετὰ... Lc. — Μετὰ τὴν τ. γ. jusqu'à ξάνθωσις]. Cette phrase est dans Stephanus, p. 204, éd. Ideler. — ἐξίωσιν jusqu'à τότε] Réd. de Lc : ἐξίσγωσιν καὶ μελάνωσιν καὶ λεύκωσιν καὶ ἐξίωσιν, τότε... — 20. λεύκωσιν] λεύκωσις A; λευκώσις Laur.; λεύκωσις corrigé en λεύκωσις K. Corrigé d'après Stephanus.

- ὡς κἀντεῦθεν τρόπος τοῦ δοκιμάσαι εἰ γέγονεν ἄσκιον ξανθὸν ἀπο-
 δέδεικται · τιοῦτον γάρ ἐστιν, ὃ λέγειν μετὰ τήνδε τήν ἰωσιν
 συσταθῆναι τὸ σύστημα, ἤγουν τὸ σύνθημα, καὶ ταῦτα ἐκπλυθῆναι
 καὶ ἐξιγνωσθῆναι τὸ σῶμα, καὶ λίαν λεπτότατον καὶ ἀερῶδες γενέσ-
 5 θαι, καὶ πᾶσαν μελάνωσιν ἀποστῆσαι, καὶ ὕστερον τοῦ ταῦτα ἀποτε-
 λεσθῆναι, τότε βεβαία ξάνθωσις ἐστίν, ἢ ἐν βᾶθει καθαιρουμένη καὶ
 ἐνκεκρυμμένη · ἅμα γάρ, ὡς φησὶν Ὀσπάνης, ἐλευκάνας, ἐξάν-
 θωσας (f. 173 r.) καὶ πολὺ ἐστὶν διαμαρτυρούμενον καὶ διὰ Ζωσί-
 μου · « Βλέπε μὴ ἀκηδιάσης ἐν τῷ καιρῷ τῆς λευκώσεως, » ἀνθ' ὧν
 10 αἴτιον τοῦ ταύτην ταῦτα τὴν ξάνθωσιν γίνεσθαι, ἢ λεύκωσις ἐστίν.
 Καὶ εἰ μὲν πρῶτον λευκώσεις, τελεία γενήσεται ξάνθωσις · τελεία καὶ
 βεβαία, καὶ ἀκριβῆς οὐκ ἐστίν, καὶ μὴ διαγιγνώσκεις ὅτι πρὸς τὰ μέτρα
 τῆς λευκώσεως, ἢ ξάνθωσις γίνεσθαι, καθὰ ἐκλείπει ἢ λεύκωσις,
 ἐκλείπει καὶ ἢ ξάνθωσις.
- 15 13] Καὶ χρεῖα ἐστὶν παρατηρεῖσθαι καὶ διασκοπεῖν πρὸς τὴν λεύ-
 κωσιν, καὶ ταύτην ἐπιτείνειν · ὥσπερ γὰρ καὶ ὁ Ἑρμῆς ἀπὸ μηνὸς
 μεγεῖρ συνάγει μῆνας πλύνειν ἕξ · καὶ Ὀσπάνης διὰ τοῦ κατὰ τὸν
 ἀετὸν παραδείγματος τέλειον ἐνιαυτὸν διαγράφει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ
 αἱ οἰκουμηνικαὶ φιλόσοφοι καὶ νέοι πάνσοφοι, καὶ ἐξηγηταὶ τοῦ Πλά-
 20 τῶνος καὶ Ἀριστοτέλους τὴν ἐναρίθμησιν τῶν ἀναλύσεων καὶ

1. ὡς κἀντεῦθεν τρ. τοῦ δοκ.] καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρ. τοῦ δοκ. Lc. — ἄσκιος ξανθός Lc. — 2. ἀποδέδεικται jusqu'à Ὀσπάνης (l. 7)] Réd. de Lc : ἢ γὰρ μελάνωσις ἐστὶν αἰτία τῆς λευκώσεως, ἢ δὲ λεύκωσις τῆς ξανθώσεως τῆς ἐν βᾶθει ἐγκεκρυμμένης καὶ ἐγκαθαιρουμένης. Διό καὶ ὁ Ὀστ. φησὶν. — 4. ἐξιγνωσθῆναι AK Laur. Corr. conj. — 7. Ὀσπάνης A ; ὁ Ὀστ. Laur. K Lc. — ἐξάνθωσας jusqu'à βλέπε] Réd. de Lc : ἐξάνθωσας. Καὶ ὁ Ζώσιμος · Βλέπε. — 8. F. l. καὶ <τοῦτο> πολὺ. — πολὺ] πολλή A Laur. K. — διὰ λίαν A Laur. K. Corrigé d'après un passage précédent (§ 7) : διὰ Ζώσιμον. — 9. ἀνθ' ὧν jusqu'à γίνεσθαι (l. 13)] om. Lc. — 10. ταύτην] ταύτης A Laur. K. — 11. Καὶ εἰ μὲν]

καὶ εἰ μὴ Laur.; avec cette leçon, il faudrait lire <οὐ> τελεία γενήσεται. — 12. οὐκ] F. l. οὐν. — μὴ] μὴν Laur. F. l. δεῖ. — 13. καθὰ ἐκλ. jusqu'à ξάνθωσις] Réd. de Lc : ἐκλείπουστος γὰρ τῆς λευκώσεως, ἐκλ. κ. ἢ ξ. — 15. Καὶ χρεῖα ἐ. παρ. κ. διασκ.] Réd. de Lc : χρῆ τὸίνον παρ. κ. διασκ. καλῶς. — 16. ἐπιτείνειν] ἐπὶ τίνην A ; ἐπὶ τὸίνον K ; ἐστὶ τίμον Laur. Corr. conj. — καὶ ταύτην jusqu'à Ὀσπάνης] Réd. de Lc : Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, ὁ μ. 'E. λέγει · μῆνας ἕξ δεῖ πλύνειν τὸ σύνθημα, ἀπὸ μ. μεγεῖρ, ἤγουν φευρουαρίου, εἰκοστῆ πέμπτῃ, μέγρι μεσσηρί, ἤγουν ἀγούστου εἰκοστῆ πέμπτῃ. Ὁ δὲ Ὀστ. κ. τ. λ. — 19. πάνσοφοισται Laur. — 20. ἀναλύσεων] πλόνσεων Lc.

καύσεων συντέμνοντές φασιν ἑκατοντάδες δις ὀκτώ, καὶ τρεῖς τρεῖς
καὶ δεκάδες καὶ τέσσαρες, δηλοῦντες ὅτι ἐκδεκάκις ἑκατὸν ἀνακάμπ-
τεται καὶ ἀναλύεται τὸ σύνθημα, πρὸς τελείαν λεύκωσιν γίνεσθαι
καὶ συνετελεσθῆναι κατὰ τὴν τελείαν καὶ βεβαίαν ξάνθωσιν. Καὶ
5 ἐκφρατικώτερον Ζώσιμος ἔλεγεν· « Μὴ φοβεῖσθε τὴν πολλὴν καύσιν
καὶ ἐξυδάτωσιν τῶν σωματίων, ὅτι αἱ μυρία καύσεις τοῦ χαλκοῦ
βαπτικώτερον αὐτὸν ποιοῦσιν χαλκόν. » Ὁ δὲ καλῶν ἰὼν τὴν προσηγο-
ρίαν τὴν ἑλὴν σύνθεσιν, διὰ τὸ κατ' αὐτὴν πλεονάζειν τὴν συσταθ-
μίαν· πρὸς τέσσαρα γὰρ τοῦ χαλκοῦ ἐν μολύβδου διδόντες εὐκρα-
10 (f. 173 v.) εστάτην τὴν ξάνθωσιν ποιοῦσιν. Διὸ καὶ ἐκσπρεφομένη ἡ
φύσις τελεία ξάνθωσις γίνεται ὡς στήμα χρυσοῦν, καὶ τοῦτο φησιν·
« Ἐκστρεψον, [φρησι.] τὴν φύσιν, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον· ἡ γὰρ
φύσις ἔνδον κέκρυπται. Ἐκσπρεφομένης ταίνυν τῆς φύσεως, οὐκέτι
λευκὸν ὁρᾶται κατὰ τὴν προσηγηθεῖσαν ἐξυδραργύρωσιν, ἀλλὰ ξανθὸν
15 κατὰ τὴν ἐπηγγελμένην τοῦ ἰοῦ ξάνθωσιν. »

14] Καὶ θαυμάσαι προσήκει κατὰ τὴν τῶν ποιότητων συνδρομὴν·
τούτων γὰρ ἀσώματα ἐνέργειαι συνδρομοῦσαι ἀπετέλεσαν τὴν θαυ-
μαστὴν ταύτην χρυσοποιίαν κατὰ μίαν οὐσίωσιν, τουτέστιν ἡ θερμό-
της τοῦ πυρός, ἡ ὑγρότης τοῦ ὕδατος, ἡ ψυχρότης τοῦ ἀέρος·
20 τούτων γὰρ καθ' ἑνὸς ποιότητες συνδρομοῦσαι, ὡς γῆ τὸ σπαραδὸν
καὶ σῶμα τῆς μηχανήσιας εἰς μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν μετελθεῖν
ἐξεβιάσατο. Ποῦ ποτέ εἰσιν οἱ λέγοντες ἀδύνατον μεταβάλλεσθαι φύσιν;

1. ἑκατοντάδας δ. ὁ. κ. τρεῖς τρεῖς δεκάδας
καὶ τέσσαρα Lc. F. 1. τρεῖς τρισκαδεκάδας.
Cp. Stephanus, p. 227. — 2. ἐκδεκάκις]
ἐκκαδεκάκις Lc. — 3. πρὸς τὸ τελείαν Lc.
— γίνεσθαι Lc. — 4. καὶ ἐφ. Ζώσι.] ἐφ. δὲ
ὁ Ζώσι. Lc. — 7. χαλκόν om. dans Lc,
qui continue ainsi: "Ote δὲ καλοῦσι τοῦ-
τον ἰὼν, τὴν προσ. τῆς ἑλὴς συνθέσεως λέ-
γουσι: διὰ τὸ (l. 8). — καλῶν] καλόν A
Laur. K. Corr. conj. — ἰὼν] οἶον ἰὼν
Laur. — 8. κατ' αὐτὴν] κατ' αὐτόν Laur.
— 9. πρὸς] εἰς Lc. — τοῦ χαλκοῦ] τὸν
χαλκόν Lc. — ἐν μολύβδου A Laur. K;

ἐν μολύβδῳ Lc. Corr. conj. — διδόντες
διαροῦντες Lc. — εὐκράτεστον AK Lc.
— 10. ἐκσπρεφομένης τῆς φύσεως Lc. — 11.
χρυσοῦν] χρυσοῦ Lc. — καὶ τοῦτο] καὶ διὰ
τοῦτο Lc, f. mel. — 12. φρησι om. Lc. —
13. ἐκσπρεφομένης jusqu'à ξάνθωσιν] om. Lc.
— 15. ἐπηγγελμένην jusqu'à προσήκει] om.
Laur. — 17. αἱ ἀσώματα] Lc. — 18. τουτέστιν
ἡ] ἡ γὰρ Lc. — 19. ἡ ὑγρότης] καὶ ἡ ὑγρ.
Lc. — ἡ ψυχρότης jusqu'à ποιότητες] Réd.
de Lc: καὶ ἡ ψ. τ. ἀ. αὐτὰ καθ' ἑαυτὰς
αἱ ποιότητες. — 21. καὶ σῶμα] καὶ om. Lc.
— 22. ἐξεβιάσατο Lc.

Ἰδοὺ γὰρ μεταβάλλεται ἡ φύσις τῶν στερεῶν γινομένη, καὶ κατὰ ποιότητα χρυσὴν · καὶ ὡσπερ ὧδε μετέβαλλεν ὁ μολυβδόγαλκος εἰς <χρυσόν> κατὰ ποιότητα χρυσὴν, καὶ εἰς μέλαν κατασπασθήσεται, οὕτω μεταβάλλει εἰς τὴν κατενέργειαν χρυσοῦ ὁ κοινὸς ἄργυρος.

5 15] Ἄλλ' ἐπισκεψώμεθα καὶ ἴδωμεν, ὡς φιλόσοφοι ἐσμὲν, πρὸς τὴν ἐγκεκρυμμένην ῥῆσιν ταύτην, τί μᾶλλον ὀριζόμενοι ποιήσαι. Ὡς ἄρα οὖν ἀπολείπει τι τῶν ποιότητων, εἰς οὐδὲν γίνεται τὸ προσδοκώμενον. Καὶ πρότερον μὲν οὖν, ἐὰν μὴ ἡ σύγκρασις τῶν στερεῶν ἀποτελεσθῆ, εἰς κενὸν καὶ μάταιον πᾶς πόνος καὶ κάματος

10 λογισθήσεται ἡμῖν. Διὸ καὶ καθ' ἑαυτῶν ἡ σύγκρασις οἰκονομηθεῖσα, ὡς (f. 174, v.) εἴρηται, ἐν τῇ ἀπορίᾳ τῆς ρέυσεως ἄχρηστος γίνεται, καὶ εἰς κενὸν μεταβάλλει, μετὰ δὲ τῆς συμμετρίας τοῦ ὑγροῦ κερασθεῖς εἰς ἄκρα τῶν ξανθῶν ἐπανάγει. Καὶ ἡ αἰτία φανερά, ὅτι τοῦ πυρίτου κατὰ πολὺ στερεοῦ ὄντος, καὶ πρὸς τὸ ξανθὸν ῥέπον-

15 τος, τὸ κατὰλληλον χαυῖνον καὶ εἰς ὑγρὸν ἀποσύροντος εὐκρασίαν ἐποίησεν. Καὶ ἐνταῦθα διαδείκνυται γὰρ τέλειον τὸ χρώμα. Εἰ δὲ οὖν ἄρα καὶ πλεονάσει τὸ ὑγρὸν, καὶ νικήσει κατὰ τοῦ στερεοῦ, ποιεῖς τὸ ξηρὸν συνκαίμενον, μεταβάλλει εἰς μέλι. Οὕτω γὰρ τὸ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων [μὲν] μυστήριον · συμμετρίῳ μὲν θερμαι-

1. γινομένη καὶ κατὰ π.] καὶ γίνεται χρυσός βέπτων κατὰ π. καὶ Lc. — 2. Réd. de Lc : ὁ μολ. κατὰ ποιότη. εἰς χρυσόν καὶ εἰς μέλαν-σιν, καὶ λεύκωσιν καὶ ξάνθωσιν κατασπασθή. — 4. εἰς τὴν κατ' ἐνέργειαν χρυσοῦ οὐσίαν ὁ κ. ἄργυρος Lc. — 5. Nos §§ 15 à 24 et dernier constituent la partie comprise entre les §§ conventionnels 1 à 9, dans le traité sur l'Art divin, de Jean l'Archiprêtre. Cette reproduction sera supprimée dans le texte de Jean (ci-après, IV, III). Nous en donnons ici les principales variantes, relevées dans A (A *) et surtout dans Lc (l'astérisque seul). — ὡς] εἰ Lc. — 5-16. Réd. de Lc : πρὸς τὸ ἀκριβὲς τῆς ῥήσεως τι μᾶλλον

ὀριζόμεθα ποιῆν ἐνταῦθα. — 6. ὡς ἄρα οὖν] εἰ γὰρ Lc. — 9. καλῶς ἀποτελεσθῆ Lc. — 10. Διὸ καθ' ἑαυτὴν Lc. — 11. Réd. de Lc : ὡς εἴρηται ἄχρηστος γίν. ἐν τῇ ἀπορρίξ Lc. — 12. κερασθεῖσα Lc. — 13. εἰς ἄκρα-τον ξανθόν Lc. — 15. καὶ om. Lc. — 16. καὶ ἐνταῦθα — τὸ χρώμα] om. K Lc. — Lc, par contre, ajoute : εἰ τίνων πλεονάσει τὸ ξηρὸν, ὡς εἴπομεν, οὐδὲν ποιήσεις. — γὰρ] δὲ Laur. — Réd. de Lc : εἰ δὲ πλεονάσει τὸ ὑγρὸν. — 18. ποιεῖς] ποιήσεις Lc. — καὶ μεταβάλλει Lc. — εἰς μέλι ici et plus bas] F. 1. εἰς μέλαν. — οὕτω γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν φιλ. μυστ. Lc. — 19. συμμετρίῳ] μετρίως Laur. et *. F. 1. συμμετρῶς. Réd. de Lc : συμμετρίῳ μὲν γὰρ πυρὶ θερμ.

νόμενον κατὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ πυρίτου μένει ἐρυθραῖον αἷμα · περι-
ριστώως συγκαίόμενον, τῆ τοῦ ὑγροῦ συνουσία, μεταβάλλει εἰς ξανθόν,
ἐπιπλέον δὲ κατὰ πολὺ συγκαίόμενον ῥεῦσαι εἰς μέλι ποιεῖ, ἃ ποιεῖ
τὸ πᾶν ὅπερ καὶ δαίμονα ἀνθρωπινὴ ἢ μέλαινα ποιεῖ.

5 16] Διανοητέον οὖν καὶ περιφυλακτέον τὴν αἰτιολογίαν, ἵνα καὶ
ἡμεῖς δαίμονα παραδοθείημεν τῆς θείας δίκης, ἐπὶ πάντας ἐφορώσης ·
κατὰ ποιότητα δὲ μελετήσωμεν, ἵνα μηδὲν διαφύγη. Ἐὰν γὰρ μὴ
ἡ ὑγρότης τῆς ἐξυδραργυρώσεως περιελθοῦσα κατὰ τὴν γεώδη <οὐσίαν>
τοῦ στερεοῦ σώματος, καὶ τὸ ξηρίον διαλύσῃ καὶ ἐξυδατώσῃ κατὰ τὴν
10 οὐσιώδη τῆς ἐξυδραργυρώσεως ποιότητα, εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσ-
δοκώμενον. Ἐὰν μὴ καὶ διαλυθῇ καὶ ἐξυδατωθῇ μὲν καὶ θερμανθῇ,
εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσδοκώμενον. Ἐὰν δὲ καὶ μὴ διαλυθῇ καὶ θερ-
(f. 174 v.) μανθῇ, περιψυχθῇ δὲ, εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσδοκώμε-
νον. Ἐὰν δὲ καὶ μὴ διαλυθῇ πάντα κατὰ τὴν τάξιν καὶ ὁμοῦ κατὰ
15 ἀκολουθίαν γένηται, ἐλπίζης τῆς ἐκβάσεως, σὺν τῇ θεῷ προνοίᾳ,
τυχεῖν.

17] Οὐκοῦν ἐπαινετέον καὶ τὸν φιλόσοφον, ὡς ἔνθεν οὐσιώσεις
καὶ ἐν ἐκστάσει γινόμενον, καὶ ἐν μεγάλῳ θαύματι ἀναβοήσαντα · Ὡ
φύσεις οὐράνιαι, φύσεων δημιουργοί! Οὐράνιαι <δὲ> φύσεις αὐτὰ ἀνα-
20 καλοῦνται αἱ ἀσώματα ποιότητες. Αὐταὶ γὰρ ἀσώματα οὐσαί, ἀσω-
μάτων ἐνέργειαν δημιουργοῦσιν · <καὶ> τὰς ἐπὶ γῆς φύσεις τῶν στερεῶν

1. ἐρυθρόν Lc. — περιστώως δὲ Lc; περισ-
τώως AK; περιστός Laur. — 3. ἃ ποιεῖ —
ἐφορώσης (l. 6)] om. Lc. — 4. δαίμονα
K; δαιμονᾶν Laur. Réd. de *: ποιεῖ ὡς ποιεῖ
τὸ πᾶν, ὅπερ καὶ δαιμονᾶν ἀνθρωπινὴ ἢ μέλαινα
χολή ποιεῖ. — 5. F. l. παραφυλακτέον. —
Réd. de *: ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς δαιμονᾶν πα-
ραδοθῶ. — 6. ἐφορώσης] ἐφορώσης mss. Corr.
d'après *. — 7. κατὰ ποιότητα κ. τ. λ.]
Réd. de Lc: ἡμεῖς δὲ κατὰ ποιότητα μελετ.
ἵνα μηδὲν διαφύγη (dernier mot). A la
ligne au-dessous: Τέλος. — 8. οὐσίαν
ajouté d'après *. — 15. ἀκολουθίαν] ἀκο-
λόθως A Laur. K; ὁμοῦ καὶ κατακόλουθως *.

Corr. conj. — ἐλπίζης Laur.; ἐλπὶς ἐστὶ
τῆς ἐκβ. *. — 17. τῶν φιλοσόφων mss. Corr.
d'après *. — ὡς ἔνθεν οὐσιώσεις] ἔ. οὐσ. καὶ
om. *. F. l. ὡς ἐν ἐνθουσιάζει. — 18. ἀνα-
βοήσας mss. Corr. d'après *. — ὧ φύσεις
κ. τ. λ.] Même phrase dans Stephanus,
p. 215. — Réd. de Laur.: ὧ φύσεις (pour
φύσεις) οὐρανίων φύσεων δημιουργοί. Puis
(note intercalée dans le texte): Ἄγχις
δὲ τούτου ἔντος ἀλλαγῶ (lire ἐν τῷ ἄλλῳ ?)
τὸν λόγον ὁ Ζώσιμος ἔφη περὶ τῆς ἀσέετου
(Titre du morceau III, II, dans A, f. 8 r.).
Fin du texte dans Laur. (f. 259 v.) —
19. δὲ ajouté d'après *. — 21. καὶ add. *.

καὶ ποιοῦσιν πάλιν ἀσωμάτων ποιότητα, ἀκωλύτως ἐνεργοῦσι κατὰ τὸ πνευματικὸν ἀποτέλεσμα τῆς χρυσοποιίας. Ἄσωμάτου τινὰ ποιότητα ἢ ἐξυδραργύρωσις κατὰ τὸ ποιοῦν αὐτῆς κανονίζεται· ἀσωμάτων ποιότης, ἢ τοῦ ἀέρος περιψύξις ἢ τις μετὰ τὴν θερμασίαν ἐγγινομένην διὰ ψυχῆς καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἐγκαύσεως. Διὸ καὶ νοητέον τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ τὰς ἀσωμάτους ἐνεργείας [ποιοῦσιν,] τί ποιοῦσι καὶ πόσῃ δύνανται, καὶ θετέον μεγάλην θεωρίαν. Αἱ τοιαῦται [καὶ] ὀραστικαὶ ποιότητες διορίζονται, ὡς κατ' αὐτὰς αὐξήσεις καὶ συντηρήσεις τῶν ποιούτων γίνεται· θερμότητες γὰρ 10 καὶ ψυχρότητες ὧδε αὐτίκα συντηροῦνται, αἱ δὲ ἄλλαι ποιότητες παθητικαὶ ποιότητες ἀνακαλοῦνται· ἄνθ' ὧν τὸ ὑγρὸν καὶ <τὸ> ξηρὸν πάσχειν εἰκόσκει παρὰ τινι συνθέματι. Καὶ ὡς γὰρ ἂν τὸ σῶμα τῶν στερεῶν εἰς ξηρὸν ἐπανάγον, τὸ λεγόμενον ἀσώματον θεῖον διὰ τοῦ ὑγροῦ εἰς γαῦνον καὶ ὀλισθη-f. 175 r.) ρὸν ἀποτρέχει· συνελθόν- 15 των τοίνυν ἔπαθον· καὶ τὸ μὲν στερεὸν διελύθη, τὸ δὲ ὑγρὸν συνεπάγη· αἱ γοῦν ὀραστικαὶ ποιότητες κατὰ μὲν τὸ θερμὸν ἐζώωσαν, κατὰ δὲ τὸ ψυχρὸν ἐψύχωσαν· καὶ ἐντεῦθεν ζῶον ἔμφυχον λέγεται τῷ θεωρητικωτάτῳ Ἐρμῆ.

18] Τὸ παρὸν σύνθημα κινούμενον ἀπὸ μονάδος καὶ μέχρι τριάδος 20 τῆς ἐξυδραργυρώσεως ἔστηκεν· καὶ μονὰς συστάσεως ἐπὶ τριάδα ἀδιάστατον <ἔστι>· καὶ ἔτι πάλιν τριάς συνισταμένη ἐπὶ τριάδα διαιρουμένην, κόσμον συνίστησι προνοία τοῦ πρωτοποιητικοῦ αἰτίου καὶ δημιουργοῦ τῆς κτίσεως, ἔνθεν καὶ Τρισμέγιστος καλεῖται, ὡς τριαδικῶς ἐπιθεωρήσας τὸ πεποιημένον καὶ τὸ ποιοῦν. Καὶ ποιούμενος 25 μὲν ἔστιν ὁ γαλκὸς μόλυβδος ἐτήσιος λίθος· ποιοῦν δὲ θερμὸν,

1. καὶ ἀκολούθως *. f. mel. — 2. ἀσώματων τ. π. *. — 3. ἀσώματος δὲ ποιότης *. — 4. ἐγγίνεται *. — 5. καὶ τὰ] F. l. καὶ τῆς. — 6. [ποιοῦσιν] om. * mel. — 7. πόσον δύνανται *. — 8. [καὶ] om. *. — 9. γίνονται: LC *. — 10. ποιότητες] ποιότης A; ποίεται K. Corrigé d'après *. — 11. ποιότητες] ποιότης A; ποίτοις K. Corr.

d'après *. — τὸ add. *. — πάσχει mss. Corr. d'après *. — 13. ἐπανάγων mss. Corr. d'après *. — 14. F. l. συνελθόντα. — 15. συνεπάγει mss. Corr. d'après *. — 19. A mg. : Une main, d'une écriture plus récente. — 21. ἔστι add. *. — συνισταμένης. Corr. d'après *. — 22. κόσμον συν. πρόνοιαν τοῦ πρ. αἰτίου mss. Corr. d'après *.

ψυχρὸν καὶ ρευστὸν, τριάς μία ἀδιαίρετος, ὡς μονάς δευτέρα δια-
ρουμένη.

19] Ἄλλ' ἐπαναληψόμεθα τῶν κατ'ἐνέργειαν θεωρημάτων, ἐπὶ
τοῦ φυσιολογικοῦ καὶ πρακτικοῦ <τῆς> κατ'ἐπίθεσιν θεωρίας. Ἐπιλε-
5 λυμένως δὲ κατέστη τὰς ἀνακαύσεις καὶ ἀναλύσεις· καὶ ἔτι ἐπανα-
λαμβανόμενος Ζώσιμος φησι· «Καύσατε τὸν χαλκὸν ἐν τῷ λευ-
κῷ συνθέματι τῷ καίοντι τὰ σώματα, καὶ πάλιν ἰοῦντι, ὁμοῦ [δὲ]
καὶ λευκαίνονται. Οἱ ἐρχόμενοι γὰρ διὰ τούτων τῶν φιλοσοφικῶν θεω-
ρημάτων, ἀνεπιλαμβανόμενοι κατ' αὐτῶν <τῆς> μυστικῆς θεωρίας·
10 (f. 175 v.) ἐπέπερ ἢ τούτων ἄνοια σκοτασμός καὶ πάσης ἀποτυχίας
πρόξενος ἐγένετο. Διὰ γοῦν τῶν ἐνταῦθα λέγει· «Καύσατε τὸν
χαλκὸν ἐν τῷ λευκῷ συνθέματι, » ἵνα ἀπαγάγῃ ὑμᾶς ἀπὸ πάσης
ἄλλης καύσεως· Διελέγχεσθαι δὲ τοὺς διὰ θείου, ἢ ἀρσενίου, ἢ
σανδαράχης καίοντας, ὡς οὐδὲν κατ' αὐτάς· οὐδὲν γὰρ λευκὸν
15 γίνεται ἐν τούτοις καίόμενος ὁ πυρίτης, ἀλλὰ μέλας, μηδὲν τὸ
λευκαίνεσθαι ἔτι δυνάμενος, <ἐν δὲ τῷ λευκῷ συνθέματι καιούμενος>
ἀπολευκαίνεται, καὶ ἐξιοῦται πλυνόμενος, ὥσπερ γέγραπται.

20] Λοιπὸν ἐλευκάνθη καὶ ἐξανθώθη, ὡς εἶπεν Ὀστένης. « Ἄμα
γὰρ, φησὶν, ἐλεύκανας, ἐξάνθωσας. » Καὶ Ζώσιμος λέγει· « Βλέπε
20 μὴ ἀκηδιάσης ἐν τῷ καιρῷ τῆς λευκώσεως· δύο γὰρ ἅμα κατ' αὐτὸν
γίνονται, λεύκωσις καὶ ξάνθωσις· οὐδὲν γὰρ πρῶτον λευκαίνεται καὶ
ξανθοῦται ὕστερον, ἀλλ' ἅμα λευκαίνεται καὶ ξανθοῦται ἀδιαστάτως
κατὰ μίαν μονάδα τῆς τρισυποστάτου ταύτης συνθέσεως. Καὶ νῦν
δὲ ἰσταμένης τῆς τριαδικῆς ἐπιδιαίρέσεως· καὶ γὰρ κατὰ μὲν τὴν

1. ἀδιαίρετη A. Corr. d'après *. — 4. ἐπιλυμένως mss. Corr. d'après *. — 5. κατὰ τὰς ἀνακ. *. — ἐπαναλαμβάνων *. — 7. δὲ om. * — 8. φιλοσόφων mss. Corr. d'après *. — 9. ἀνεπιλαμβανόμενοι] ἀναπιμπλάμενοι A*; ἀναπιμπλάνται *. — τῆς add. *. — 10. ἀνοίας A. ἄνοια *. — 12. ὑμᾶς] ἡμᾶς *, f. mel. — 13. διελέγξῃ *. — θείου ἢ ἀρσενικόν mss. Corr. d'après *. — 14. κατ' αὐτά *. —

οὐδὲν γὰρ λευκόν] οὐδὲ γὰρ λευκός (οὐδὲν corrigé en οὐδὲ) *. — 16. <ἐν δὲ τῷ λ. σ. καιούμ.> restitué d'après *. — 17. ὡς προγγέγραπται *. — 20. κατ' αὐτὸν corrigé en κατ' αὐτό *. — 23. Après συνθέσεως] Réd. de *: ἦτις καὶ τριαδικὴ ἐπιδιαίρεσις λέγεται· καὶ γὰρ... — 24. καὶ γὰρ κάτω mss. Corr. d'après * qui donne: κ. γ. κατὰ μίαν λεύκ. καὶ κατὰ μ. μ. σ.

λεύκωσιν, κατὰ μίαν μονάδα συστάσεως, τὰ τρία λευκαίνονται καὶ
 ξανθοῦνται, κατὰ δὲ τὴν διαιρουμένην τριάδα διίστανται καὶ ἀπο-
 χέονται. Οὕτω γὰρ ἔλεγεν τὸ κατὰ Δημοκρίτου · « Οἰκονόμει δὲ
 ἄλμη, ἢ ὄξάλμη, ἢ ὡς ἐπινοεῖς. » Καὶ πρῶτον ὑποφωτῶν ὅτι ὁ χαλκὸς
 5 οὐ βάπτει, καὶ ὅτι ὁ (f. 176 r.) χαλκὸς νιτρελαίῳ ἀνακαυθεῖς, καὶ
 τοῦτο πολλὰκις παθὼν, χρυσοῦ καλλίων γίνεται, καὶ ὅπερ ὁ χαλ-
 κὸς οὐ βάπτει κατ' οὐσίαν ἀπλῆν ἐκ τοῦ μένειν, ἀλλὰ βάπτεσθαι
 κατὰ σύνθεσιν γινόμενος · πῶς ἢ ἄνευ τῆς συνθέσεως ταύτης,
 καὶ πρὸ τοῦ βαρῆναι τὸν χαλκὸν διὰ τῆς ἐν πυρὶ συνεργείας
 10 πυρόντας βάπτει; Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἀρκεῖ πρὸς ἔλεγχον, καὶ τὴν
 πρώτην ἐγγείρησιν ἀποτυγία.

21] Ἡμεῖς δὲ κἂν ἐντεῦθεν σημειωσόμεθα ὅτι ἡ διὰ νιτρελαίου
 ἀνάκαυσις τῷ φιλοσόφῳ κατ' ἀντίθεσιν καὶ ἀπόθεσιν καὶ ὑπέμφασιν
 εἴρηται. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐν κατόπτρῳ διαβλεπόμενος, οὐ σκιὰς βλέπει,
 15 ἀλλ' ὑπέμφασεις, διὰ τοῦ φαινομένου ψευδοῦς τὸ ἀληθὲς κατανοῶν,
 ὅτι <τῷ> διὰ τοῦ νιτρελαίου καθ' ὑπέμφασιν κεχρημένος ὑποτίθεται
 νοεῖν τὸ ἀληθές · ἀντὶ γὰρ τοῦ « ὄξει νίτρου », τὸ « νιτρελαίῳ »
 παραλαμβάνεσθαι προσηγορίαν. Καίεται τοίνυν ἐν τῷ λευκῷ συνθέματι
 καὶ ἐξιοῦται καὶ λευκαίνεται, ὄξει νίτρου πλυνόμενον, καὶ ἅμα ἐν
 20 τοῦτῳ ξανθοῦται, ἔξωθεν μὲν λευκαίνόμενον, ἔσωθεν δὲ ξανθοῦμενον.

22] Οὐκοῦν δεῖ καῆναι ἕως μόνον θερμανθῆ, καὶ ἀσφαλιζέσθαι
 προσήκει, ἵνα μὴ καπνισθῆ · ἐὰν γὰρ καπνισθῆ, ἤφρανισθῆ. Οὕτως
 γὰρ ἀφθόνος καὶ ἀγαθώτατος ὁ Δημόκριτος πρὸς μὲν ἐκάστην

2. διίσταται καὶ ἀπόχεται mss. Corr. d'après *, qui donne ensuite : οὕτω γὰρ φησι καὶ ὁ Δημόκριτος. — 3. οἰκονόμοι mss. Corr. d'après * — 4. καὶ ὅτι] ἢ ὅτι *. — 6. καλλίων] κἀλιον mss. Corr. d'après *. — ὅπερ] εἴπερ *. — 7. Réd. de * : ἐκ τοῦ μένειν ἀδιαστατάως, ἀλλὰ βάπτεται κατὰ σύνθ. ὁπταίμενος. — 8. γινόμενος] F. l. θυνάμενος. — 9.] οἰ *. F. l. καὶ. — 10. πυρόντας] περῶνται *, f. mel. — ἐκεῖνος] ἐκεῖνοίς *. F. l. ἐκεῖνο. — 11. ἀποτυγία] F. l. ἀποτύγχει.

effectue (verbe supposé). — 12. κἂν ἐντεῦθεν] καὶ ἐντεῦθεν *. — 15. A mg. σῆ. — ἐμφάσεις *. — 16. ὅτι] οὕτως καὶ ὁ διὰ τοῦ νιτρελαίου *. — 18. παραλαμβάνεται *. F. l. παραλαμβάνεται. — 22. καπνισθῆ] καπνισθῆ ΑΚΑ*. Corr. d'après *. — 23. ἀφθόνος Α : ἀφθόνως K. Corr. conj. Réd. de * : Οὕτω γὰρ ὁ Δημ. ἀφθόνως καὶ ἀγαθῶς πρὸς ἐκάστην ἀποτελλων φύσιν, τὸν σάλον περὶ τοῦ χαλκοῦ προλέγει καὶ συνίστησι : βλέπει ἵνα μὴ σφόδρα καύσῃ... — A mg. σῆ. — ἀγαθώτατος mss.

ἐπιστέλλων φησὶ τὸν σάλλον (?) περὶ τοῦ χαλκοῦ · « Μὴ σφόδρα
καύσης, ὃ φίλε, ἵνα μὴ τὸ τούτου (f. 176 v.) κάλλος ἀπολέ-
σης, <καὶ> εἰς φλόγα πυρὸς μηδέποτε τοῦτο θήσης, οὐ συμφέρει
γάρ. ἀλλὰ φεύγει · ἀλλ' εἰσάγαγε τῷ πυρὶ ὡς ἐν ἡλίῳ σφοδρῶ, καὶ
5 σῶσον αὐτοῦ πᾶσαν τὴν αἰθάλην, καὶ ποιῆσον ὡς λέκιθον ὡσού. »
Ἐνσημειώμεθα <δὲ> ἔτι διὰ τοῦ λέγειν « μὴ σφόδρα καύσης, καὶ εἰς
φλόγα πυρὸς μηδέποτε θήσης, » ὡς ἐξέβαλλεν ἀπὸ τῆς πνοῆς ταύτης
πᾶσαν ἐκπύρωσιν καὶ πᾶσαν ἐκφλόγωσιν. Τούτου ἕνεκεν κατασο-
ριζόμενοι τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, μήποτε γένηται λελυ-
10 θώτον ἐκπύρωσις, πηλῶ ὡς λίαν πυριμάχῳ καὶ τετριμμένῳ, περι-
δεύουσιν ἔξωθεν τὰ ὄργανα ἐκ δευτέρου καὶ τρίτου, ἵνα τὴν μὲν
πύρωσιν ἐκστρέψωνται, τὴν δὲ θερμασίαν ἐπισπάσωνται · οὐ μόνον <δὲ
τῆ> περιπηλώσει ταύτη κέχρηται, ἀλλὰ καὶ διαστάσεις καὶ χώρας,
κατὰ τὰ ὄργανα ἐπιτηδεύει. Οἷον γὰρ ὁ Δημιουργὸς τὸ στερεώμα
15 ἔξ ὑγροῦ ποιήσας διαχωρίζει τὸ ὕδωρ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος,
διάστασιν ἐπιτηδεύει, ἵνα κατὰ τὰ ὄργανα μὴ ἐκπυρωθῇ τὸ σύνθεμα
καὶ ἐξαφανισθῇ · Καὶ ἐπεὶ περ πάλιν τὸν ἥλιον διατρέχειν καὶ
ἀναθάνειν πάντα τὰ τρυφερά <καὶ> διακαίειν ὡς τὰ τῶν ἐμ-
ψύγων σωμάτων, καὶ μυελούς καὶ τὰ ἐπιπολάζοντα σώματα,
20 ἐκπίνειν καὶ διαπνεῖν τὸν ἀέρα διετάξατο, ἵνα διαψυχρούμενα δια-
σώζηται τῆς ἐγκαύσεως · καὶ οὕτως ὁ δημιουργὸς νοῦς διανοηθεὶς
ἐν μέσῳ τοῦ ὑπερκειμένου συνθέματος ἢ τοῦ ὑποκειμένου πυρὸς

1. σάλλον K. — 5. πᾶσαν αὐτὴν τὴν αἰθ.*
— λέκωνθον mss. Corr. d'après *. — 6. ἐν-
σημειώμεθα mss. Corr. conj. — δὲ add. *.
— διὰ τὸ λέγειν *, f. mel. — 7. θῆς *. — 8.
κατασοριζόμενοι] F. I. κατασφαλιζόμενοι. — 9.
λελύθωτον A; λελυθότων K; λεληθότως *, f.
mel. — 10. τετριμμένῳ] τετροχυμένῳ *. F. I.
τετριμμένῳ. — 12. ἐκστρέφονται, puis ἐπισ-
πάσονται: mss. Corr. d'après *. — δὲ τῆ add.
*. — 13. κέχρηται, et l. suiv. ἐπιτηδεύουσιν
*. — A mg. : Une main. — 14. ὡσπερ γάρ ὁ
Δημ. *. — 15. Après στερεώματος] Réd.

de * : οὕτω καὶ οὕτοι διάστασιν ἐπιτηδεύουσιν
ἵνα... — 17. Καὶ ἐπεὶ περ — διακαίειν] Réd.
de * : ὡσπερ δὲ πάλιν ὁ Δημιουργὸς τὸν ἥλιον
διετάξατο πρὸς τὸ διατρέχειν κ. ἀναθ. καὶ π.
τὰ τρυφ. διακαίειν. — 19. καὶ τὰ ἐπιπολ.]
Réd. de * : καὶ τὸν ἐπιπολ. τοῖς σώμασιν ἀέρα
ἐκπίνειν δὲ καὶ διεκπνεῖν, ἵνα διαψ. διασώζωνται
ἐκ τῆς ἐγκαύσεως. — 21. καὶ οὕτως mss.
Corr. d'après A*. Réd. de * : οὕτω καὶ ὁ
ἀνθρώπινος νοῦς ἐκ τούτων διανοηθεὶς... —
22. ... πυρὸς γ. μεταλαμβάνει] πυρὸς διετάξατο
χώρας ὥστε μεταλαμβάνειν *.

χώρα μεταλαμβάνει, εὐκρασίας τὰ ὑπερκειμένα · ἑκατοντάδες δις ὀ- (f. 177 r.) κτώ, καὶ τρεῖς τρεῖς δεκάδες καὶ τέσσαρες, πάλιν τὴν ἀνάρτησιν τοῦ πυρὸς ποιοῦσιν. Διὰ τοῦτο πολλῆς δεῖται τῆς εὐκρασίας, ἵνα μὴ καῖ, καὶ τὸ πᾶν ὑγρὸν ἐξαναλωθῆ. Φησὶν γάρ · « πᾶν
5 ὑγρὸν τῇ βίᾳ τῆς ἐκπυρώσεως ἐξανάλωται. »

23] Σωζομένης τοίνυν πάσης τῆς αἰθάλης τῆς κατὰ τὸ σύνθεμα, καὶ ὡς λέκυνθον γινόμενον, ἐπὶ τὴν μεγάλην καὶ δευτέραν ταριχειάν μετεργώμεθα · τότε γὰρ ἐκστρέφει τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐνκεκρυμμένην ἐντεριώνην ἀποκαλύπτει. Πρὸς τὸν τόπον γὰρ τοῦτον
10 διασυνάπτει καὶ ὁ λέγει Στέφανος, « ὅρος φιλοσοφίας ἐστὶν κατὰ- λυσις σώματος, καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος. » Ἐπὶ τούτων τοίνυν ἄγε <καὶ> τὸν Δημόκριτον [δεῖ] λέγοντα · « Οὐδὲν ὑπολείπεται, οὐδὲν ὑστερεῖ, πλήν τῆς νεφέλης καὶ τοῦ ὕδατος ἢ ἄρσις. » Καὶ Στέφανος πάλιν λέγει · « Οὐδὲν δεῖ γὰρ αὐτὴν ἀφείην (?) ἔνυγρον,
15 ἵνα μὴ ἀποφρηνωθῆ καὶ δύνῃ ἀφ' ἡμῶν. Ἄλλὰ αἰρούμεν ἀπ' αὐτῆς τὰ ἐπιπολάζοντα ὕδατα, ἵνα ἴδωμεν αὐτῆς τὸ κάλλος, ἵνα θεασώμεθα τὴν εὐμορφίαν τοῦ ἀρρήτου κάλλους, τὴν χρυσόθρονον χάριν. Τί οὖν ἔχει ποιῆσαι; πῶς ἄρσιν ποιήσομεν τοῦ ὕδατος; » Εἰ γὰρ τὸ πῦρ ἐναντίον ἐστὶν τῇ οἰκονομίᾳ τῶν εἰδῶν · ὡς ἄλλος δὴ, φησὶν,
20 καὶ <εἰ> χωρὶς πυρὸς οὐ καίεται, τί ποιήσομεν; ἄπυρον τὸ πρᾶγμα

1. τὰ ὑπερκείμενα ἀνάρτησιν (l. 3). Réd. de * : τὰ δὲ ὑπερκ. τοῦ συνθήματος ἐκ. εἰσί, δις ὀκτώ καὶ τρεῖς τρεῖς δεκάδες καὶ τέσσαρα, ἢ συναριθμούμενα τὴν ἀνάρτησιν κ. τ. λ. — 2. καὶ τρεῖς καὶ τρεῖς καὶ δεκάδες A*. F. 1. τρεῖς τριτο-δεκάδες. Cp. ci-dessus, p. 129, l. 1. — 3. διὰ τοῦτο τοίνυν *. — 5. ἐξαναλούται A (ei au-dessus de ou, d'une encre plus pâle); ἐξαναλειούνται K; ἐξαναλοῦται A* et *. Corr. conj. — 7. ὡς λέκυνθος γινόμενης *. F. 1. ὡς λεκίνθου γινόμενου. Cp. p. précédente, l. 5. — 8. τότε γάρ] ἐν ῆ *. — 9. πρὸς γὰρ τὸν τόπον *. — 12. <καὶ> add. *. — δεῖ om. *. mel. Cp. Stephanus, p. 205 et 206 : οὐδὲν ἀπολείπεται jusqu'à ἡ ἄρσις. *Ibid.* p. 217 : οὐδὲν ὑπολείπεται κ. τ. λ. — 14.

λέγων mss. Corr. d'après *. Cp. Stephanus, p. 207. — οὐδὲν δεῖ γάρ] οὐ γάρ δεῖ *. — ἀφείην] ἀφείναι * (ἐἶεν Stephanus). — 16. ἐπιπολάζοντα] περιπολεύοντα Stephanus. — 17. A mg, σῆ. — χρυσόθρονον] mss. Réd. de * : τοῦ ἀρρήτου κάλλους αὐτῆς, τὴν χρυσόθρονον χάριν φημί. Cp. Stephanus, *ibid.* : ἵνα ἴδωμεν ἡλιόδωρον νεφέλην. (Variantes produites sans doute par l'emploi, dans les manuscrits antérieurs aux nôtres, du signe commun au soleil et à l'or.) — 18. ἔχει] ἔχωμεν * F. 1. ἔχοιμεν. — Εἰ] ἦ mss. Corr. d'après *. — 19. δὴ] δεῖ mss. Corr. d'après A*. — ὡς ἄλλοι φασί *, f. mel.

καταλειψόμεθα ; Καὶ τίς ἔσται ἀρχὴ [καὶ] τέλος μὴ ἔχουσα, κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας, μνησθησόμεθα. Τί λοιπὸν (f. 177 v.) ἔλεγεν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος, ὁ εἰς πάντα πληρέστατος διδάσκαλος, ὁ εὐφρων καθηγγητής ; Οὐδὲν γὰρ ἐλλειπές τι τῶν εἰς χρείαν συν-
 5 τεινόντων, ὃ οὐκ ἐπεκρότησεν τῶν συμπληρούντων αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελίαν. Διὸ καὶ ἐνταυθα φησι : « Λαβῶν μόλυβδον, οὐχ ἀπλῶς λέγω, ἀλλὰ τὸν ἡμέτερον, στήσον αὐτὸν εἰς πλάτος τὸ διπλοῦν, καὶ πρότερον ὅτε εἰς ἔργον λαβόμενος, καὶ δι' ἐργαλείου ὑποτιθέμενος τὴν ἄρσιν τοῦ ὕδατος ποιεῖ, καὶ σημείωσαι, φησὶν : εἰ διαπορεῖς, πορεύου
 10 εἰς Αἴγυπτον, καὶ λαβῶν ἱμάτιον πυκνὸν, πλύνον, ἔκθλιψον τὴν σταφυλήν. » Καὶ ἐρμηνεύων Ζώσιμος καὶ αὐτὸς φησὶν : « Καὶ λαβῶν ἄλας, τὸ θεῖον τὸ λευκὸν ἐξιδὼν νότισον ὄξει ζώμῳ. » Καὶ Στέφανος λέγει : « Ὅταν ἐν ὕλῃ ποιῆς τὸ σύνθεμα, ὑπερδαπανᾶται. »

24] Ὁ ἄρθρονος καὶ ἀνελλιπής ἐμὸς Στέφανος ὁ τῶν μυστηρίων
 15 ἀποκαλυπτῆς, πρὸς δὲ νεκρὰν τὴν φύσιν : « Λαβῶν τὴν αἰθάλην, ἐπίθεις ἐν σάκκῳ λίνῳ καὶ λίαν πυκνοτάτῳ, καὶ σινίασον ὄλου τοῦ ὕδατος : ἡ γὰρ περιουσία θάπτου κατασπασθήσεται : καὶ στήσας ἄλας καππαδοακικὸν ἴσον νότισον ὄξει ζώμῳ, ἕως γένηται ὡς πηλός : καὶ ἀναξήρανον ἀνατρίβων ὄξει νίτρω : οὕτω γὰρ ὁ ποιῶν ἐστὶν ἀνὴρ τέλειος,
 20 τηρῶν τὰς ὁδοὺς τῶν γραφῶν τὰς καμπύλους, τὰς λοξὰς. » Εἴ τι ἄρα λαμβάνοντας αὐτῶν χαριέντους, χαριεστάτας καὶ ἀπλόκους πλάνας,

1. [καὶ] om. *. — 2. Μνησθῶμεν οὖν τι λοιπὸν *. — 4. ἔμφρων*. — ἔλιπε *. — 5. Après ἐπεκρότησεν] κατὰ τὴν add. *. — 6. διὸ καὶ ἐντ. φησι] φησὶ γάρ*. — 7-9. Réd. de * : στήσον α. εἰς πλ., κατὰ τὸ διπλοῦν· καὶ πρ. μὲν. ἢ ὅταν εἰς ἔργον λάβῃς, καὶ δι' ἐργ. ὑποτιθῆς τὴν ἄ. τ. ὕ. ποιεῖ, καὶ σημείωσαι καὶ τὰς ἐνεργείας, φησὶν· εἰ δὲ διαπορεῖς. — 9. ποιεῖν mss. Corr. d'après *. — ἢ διαπορεῖς mss. Corr. d'après *. — 10. εἰς Αἴγ. φησι *. — 11. καὶ ἐρμ. — φησιν] ὅπερ ἐρμ. ὁ Ζώσ. φ. · λαβῶν *. — 12. ἐξιδὼν mss. Corr. d'après *. — ὄξει mss. Corr. d'après *. — 13. λέγει] λέγ Α; λέγων K. Corr. d'après *. — ἐν

ὕλης ποιῆς mss. Corr. d'après *. Cp Stephanus, p. 216, l. 23 : ὅτε καὶ τὴν διὰ τοῦ ὕδατος ἄρσιν ἐναυλον ποιήσῃς τὸ σύνθεμα. — ὑπερδαπανώτας mss. Corr. d'après *. — 15. Réd. de * : ... ἀποκαλυπτῆς· πρὸς δὲ ν. φ. φησὶν· λαβῶν... — 16. ἐν σακκῷ λίνῳ mss. Corr. d'après *. — σιν. αὐτὴν ἐξ ὄ. τ. ὕδ. * F. l. ὄλου τὸ ὕδωρ. — 17. αὐτῆς περιουσία *. — 18. ὄξει mss. Corr. d'après *. 18. — ἕως ἂν *. — καὶ ἀναξήρανων, ἀνάτριβε *. — 19. ὄξει νίτρω mss.; ὄξει νίτρω *. Corr. conj. — ἔσται *. — 20. εἴ τι] ἢ τι Α. Réd. de * : εἴτα ἐπιλαμβάνων τὰς αὐτῶν χαριέστατας καὶ χαριεστάτας... — 21. F. l. χαριέντους.

φρσίν · « Λαβὼν νίτρον μέρη β', στυπτηρίας στρογγύλης <μέρος>
 α', μίσεως μέρη β', ἄλατος καππαδοκικοῦ μέρη δ', βάλλε ἐν ὄξει
 λίαν ὀριμυτάτω, καὶ ποιήσον ζωμόν · ἐν τούτοις γὰρ ἀποσκιάσεις τὰ
 πέταλα. Οὗτος ὁ ζωμὸς ἀρχὴ καὶ τέλος ἐδοκιμάσθη. »

5 III. VII. — ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΞΑΤΜΙΣΕΩΣ ΥΔΑΤΟΣ ΘΕΙΟΥ

Transcrit sur M, f. 112 r. — Collationné sur B, f. 84 v. ; — sur A, f. 82 r.

1] Ἐν τοῖς ὑμετέροις οἴκοις, ὧ γύναι, διὰ τὴν σὴν ἀκοήν ποτε
 διατρέβων, ἐθαύμαζον μὲν πᾶσαν τὴν τοῦ παρὰ σοὶ καλουμένου στρούκ-
 τορος ἐργασίαν, ἔκπληξιν δέ με ἰκανὴν ἐνέβαλεν ἀντὶ τῶν ἔργων
 αὐτοῦ, παρῆν μοι δὲ καὶ τὸν πρόξαμον ἐκθειάζειν · καὶ ὦμεν καὶ τὸν
 10 ἴδιον νοῦν ἐκάστου τεχνίτου, ὅτιπερ ὀλίγας ἀφορμὰς παρὰ τῶν
 προγενεστέρων λαβόντες, κάλλιον αὐτοὶ ἐπετέθεισαν. Ἦν οὖν τὸ εἰς
 ἔκπληξιν με ὄξαν τοῦτο ἢ τοῦ ἰθμητοῦ ὀρνιθίου ἐψησις, πῶς πεποσ-
 μενον ἐκ τῆς αἰθάλης καὶ θερμῆς ἐψεῖται, καὶ τῆς τοῦ ζωμοῦ ποιό-
 τητος · εἰ καὶ βαρῆς οὐκ ἀμοιρεῖ. Καὶ τοῦτο θαυμάζων ἐπὶ τὸ ἡμέ-
 15 τερον σπούδασμα ὁ νοῦς μὲν ἤνιοχεῖ. Εἰ ἄρα ἐκ τῆς ἀναδόσεως [καὶ]
 αἰθάλης τοῦ θείου ὕδατος δύναται ἐψεῖσθαι, καὶ χροῖζεσθαι τὸ ἡμέ-
 τερον σύνθεμα. Ἐζήτουν δὲ εἰ πού τις f. 112 v. ἄρα καὶ τῶν ἀρ-
 χαίων τοῦ τοιοῦτου ὀργάνου μέμνηται · καὶ οὐ παρῆν μοι κατὰ τὸν
 νοῦν. Ἐνθεν ἀθυμῶν καὶ τὰς σὰς περιβλεπόμενος βίβλους, εὔρον ἐν
 20 ταῖς ἰουδαϊκαῖς πλησίον τοῦ τεκνοπαραδότου ὀργάνου καλουμένου τρι-
 βίκου, καὶ ταύτην τὴν τοῦ ὀργάνου διαγραφὴν. Ἐχει δὲ οὕτως ὡς

1. νίτρον * — ajouté μέρος avec *. —
 2. εἴτα βάλει *. — 3. λίαν om. *. — ἀποσκιά-
 σης ἄν * (pour ἀποσκιάσεις ἄν?). — 4.
 οὗτος δὲ ὁ ζ. *. — 5. Après θείου] BA aj. :
 τοῦ πῆσοντος (πῆσοντος A ; πῆσσοντος B.
 Corr. conj.) τὴν ὑδράργυρον. — 6. ἡμετέ-
 ροις A. — 8. με] F. l. μοι. — 9. πρόξαμον

BA. — 12. ὄξαν] ἄξαν BA. — ἰθμητοῦ
 ὀρνιθίου] F. l. ἡμοῦ τοῦ ὀρνιθίου. — Cp.
 l'Introduction de M. Berthelot, p. 150,
 fig. 26. — πεπομασμένον BA, f. mel. —
 20. τεκνοπαραδότου] τεκνοδότου BA. F. l.
 τεκνοπαραδότου. Les trois formes sont
 également inconnues.

πρόκειται. Λαβὼν ἀρσένικον, λεύκανον οὕτως ἰηλὸν λιπαρὸν ποιή-
σον πλατὺν ὡς σπεκλαρίου σχῆμα λεπτότατον ἰη καὶ τρεῖσον λεπταῖς
τρῶγλαις κοσκινοειδῶς ἰη καὶ ἐπίθες προσαρρηρὸς λοπάδιον, εἰς ὃ ἔστω
τοῦ θεοῦ μέρος ἓν ἰη εἰς δὲ τὸ κόσκινον, ἀρσένικον ὅσον βούλει ἰη καὶ
5 ἐπιπωμάσας ἐτέρω λοπαδίῳ, καὶ περιπηλώσας τὰς συμβολὰς, <μετὰ>
νυχθήμερα δύο εὐρήσεις ψιμύθιον. Τούτου ἐπιβάλλε τῆ μνη τὸ τέταρ-
τον, καὶ ἐκφύσα ἑλῆν ἡμέραν, ἐκ μικροῦ ἐπιβάλλων ἄσφαλτον, καὶ
<τὰ> ἐξῆς. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τοῦ ὀργάνου κατασκευή.

2] Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὸ ἡμέτερον ἐλεύσομαι, δεικνὺς ἐξ αὐτῆς τῆς
10 γραφῆς ὡς οὐκ ἔστιν [ἐξ αὐτῆς τῆς γραφῆς] λεύκωσις ἰη ἐπεὶ πως
δύο νυχθήμερα ἐψεύσθαι παρακελεύεται, δυναμένης ὥρας μῖας πολὺ
θεῖον ἐξατμίσει. Ἄλλ' ἰη ἐκ τούτου ἀφορμὴ σοι δίδωσι νοημάτων ἰη
ἐμνημόνευσε δὲ καὶ Ἄγαθοδαίμων ὅτι περὶ τὸ ἀρσένικον ἑλὸν
ἔστι τὸ σύνθεμα, περὶ οὗ ἓν τῷ ἕκτῳ τῆς ἐψήσεως τῶν κατ' ἐνέρ-
15 γειαν ἰσχυρῶς διέλαβον. Ἐμνημόνευσαν δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀρχαῖοι
τῆδε βουλή πολλῇ ἔσω. Πότε ἡ ἀρχὴ τῆς γραφῆς περὶ τοῦ παρόν-
τος διδάσκει; φησὶ γὰρ ἰη (f. 113 r.) « Λεύκωσις ἀρσενικοῦ ποιοῦσα
ἐν ἐκτάσει <εἰς> τὸ ἀρσένικον μὴ λευκαινόμενον ἐκτείνεται. » Οὐ δῆτα
20 ἀλλ' οὐ γρησιμεύσει σοι νῦν ἰη λευκάναι γὰρ βούλει τὰ σώματα. »

3] Πῶς δὲ ἄρα ἠλίθιος ἔστιν τις ἀνὴρ ὃ μὴ τὸ πᾶν ἐννοῶν εἶδος
τοῦ ἀρσενικοῦ; ἡ αἰ τούτου λάμναι, καθὼς ἡ προκειμένη γραφὴ φάσ-
κει, ἐὰν λευκανθῶσιν οὕτως, οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, ἔσται μόνον
λευκόν, πυρὸς δὲ ὡς μὴθὲν φεύξεται ἰη καὶ αὐτὸ καὶ ἡ τούτου ἐπιφά-
25 νεια λευκή. Πῶς δὲ οὐκ ἔστιν ἠλίθιον ἀρσένικον ἐννοεῖν τὸ λευκαι-
νόμενον, ὅπου καὶ ἐπιβάλλειν αὐτὸ ἐκέλευσεν ἡ γραφὴ καὶ ἐκφυσᾶσ-
θαι, οὐδὲν μολύβδου ἔχοντος τοῦ ἀρσενικοῦ, ἀλλ' ἰη αὐτοῦ διὰ τῆς
πυρῆς ἐξατμιζομένου; Ὅτι δὲ σύνθεμά ἐστιν μολιθώδη ἔχον, οὐ μόνον

6. F. 1. τῆς μνη. — 12. δίδωμι B; δίδω
μοι A. — 13. δὲ] γὰρ BA. — 14. τῶν om.
BA. f. mel. — 16. πολλῆ] πολλῆ B; πολλὴ
A. F. 1. πολὺ. — 18. τὸ ἀρσένικον μὴ] τὸ μὴ

ἀρσένικον mss. — οὐ δῆτα...] F. 1. οὐ δῆτα
μὲν Δημοκρίτου <ἤκουσας> εἰπόντος... Cr.
II, 1, 24. — 22. τὸ ἀρσένικον M. — 24.
φθέγγεται BA. — 28. μολιθώδη A.

ἐκφυσῶν παρακελεύεται, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄσφαλτον ἐπιβάλλειν, ἵνα τρῶ-
πον τινὰ μολιβδώσῃ, καὶ καθάρῃ καὶ λιπάνῃ τὸ πᾶν.

4] Καὶ ὅσα μὲν οὖν ἔνεστι μοι λέγειν εἰς τοῦτο, λέγειν ὑμῶς
ἔστε μάρτυρες. Ἄλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν πολλὰς ἀφορμὰς λαβόντες λοι-
5 πὸν ἔστε καὶ διδάσκαλοι. Ἀλλὰ τὸ εἰς ἐμὲ ταυτὸν μέχρις ὧδε
παρακελεύομαι, ἐκδεγόμενος καὶ γὰρ τοὺς παρ' ὑμῶν τοῦ τέλους καρ-
πούς. Φησὶν οὖν ἡ γραφὴ ὅτι καὶ εἰς νομίσματα ποιεῖ. Ἔστιν δὲ ὁ
τρόπος οὗτος καρκινουσιδῆς.

5] Ὅτι ἐπὶ τοῦ συνθέματος ὀπήν ἔχει τὸ ὀστράκινον ἄγγος ἀποκα-
10 λύπτων τὴν φιάλην τὴν ἐπὶ τὴν κηροτακίδα, ἵνα περιβλέπων εἰ λευ-
κανθῇ, ἢ ξανθωθῇ. Ἢ δὲ ὀπή τοῦ ὀστρακίνου ἄγγους ἐπιπωμάζεται
φιάλη ἐτέρα, ἵνα μὴ δι' αὐτῆς ἐκπνεύσῃ καὶ τὸ καρκινουσιδῆς αὐτοῦ
ἐκφύγῃ, ὅ ἐστι μονοήμερον. Ἐὰν γὰρ ἄλλη ἢ ἐψησις, καὶ ἄλλη ἢ
ὀπτησις, δύο καμίνων χρεία, πρῶτον φανῶν λευκωθίων, ἔπειτα κηροτα-
15 κιδῶν, ἢ πηξιάδων, ἢ βουκλῶν · ἐὰν καρκινουσιδῆς ἢ ὁμοία αὐτῶν
ἐψηθῆναι, ἐπιτιθέντα κηροτακιδῶν ἐκτείνων, τὰ δὲ ποιοῦν ὡς ἄρρευσ-
τον. Ἔλεγεν ὁ ἀρχαῖος Ζώσιμος. « Μίαν τάξιν οἶδα ἐγὼ δύο ἔργα
ἔχουσαν · μίαν μὲν ἵνα ρεύσῃ διὰ τῆς ρυτῆς, καὶ δευτέραν ἵνα
ξηρανθῇ ὑγρότης μολυβδῶδου ἀκενώτην · πηχθήσεται γὰρ καὶ ξηραν-
20 θήσεται αὕτη. »

1. γὰρ om. BA, f. mel. — 2. μολιβδώσῃ M ;
μολιβδώσῃ BA. Corr. conj. — 3. ἔνεστι]
εἰ ἔστι M ; οὖν εἰ om. BA. Corr. conj.
— εἰ τοῦτο M. — F. 1. ἡμᾶς, — 4. ἔσται MA.
— ἐπειδὴ λοιπὸν] λοιπὸν om. BA, f. mel.
— 5. ὧδε] ἔντασθα A. — 9. Transcrit
sur A (f. 83 r., l. 8 et suiv.) tout notre § 5,
qui manque dans MB. — Ce para-
graphe est reproduit dans le morceau
III, xxix, 23. Les principales variantes
sont rapportées ici et désignées par
un astérisque. — τὸ ἀποκαλύπτων Lb*.
— 10. περιβλέπει Lb* — F. 1. ἵνα περιβλέ-
πῃς. — εἰ] ἢ A. Corr. conj. — 13. ἐὰν
γάρ] F. 1. ἐὰν δέ. — 14. φανῶ ALb*. —

15. ἢ ὁμοία] ἢ ἢ ὁμ., Lb*, mel. — 16. ὡστε
ἐψηθῆναι Lb*, mel. — ἐπιτιθέντα jusqu'à
ἄρρευστον (l. suiv.)] Réd. de Lb* : ἐπιτε-
θέντα ἐπὶ κηροτ., ἐκτείνόμενα δὲ ποιεῖν ἄρρευστα.
— 17. Μίαν τάξιν οἶδα κ. τ. λ.] Même
citation dans Pélagie, ci-après, IV, 1, 6.
— 18. μίαν] πρῶτον Lb*, mel. — ρυτῆς]
ῤιτῆς A. — δευτέρα mss. ; δεύτερον Lb*, f.
mel. — Réd. de Lb* : ξηρανθῇ καὶ ξανθωθῇ
ἢ ὑγρότης τοῦ μολ. σῶα καὶ ἀκεραία καὶ
ἀκενώτος <ξ>. — 20. Ce passage explique
le jeu de mots de III, vi, 2, p. 119
(M. B.). — Après αὕτη, M et B repren-
nent la suite du texte avec le morceau
suivant.

III. VIII. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΎΔΑΤΟΣ

Transcrit sur M, f. 113 v. ; — Collationné sur B, f. 86 r. ; — sur A, f. 83 r.
— Consulté E, f. 183 v.

1] Λαβῶν ὡς ἑσα βούλει, ἔκζεσον, καὶ κλάσας αὐτὰ, ἔξελε ἅπαν αὐτῶν τὸ λευκόν · τὰ δὲ ὄστρακα αὐτῶν μὴ γρήσῃ. Λαβῶν δὲ ἀγγεῖον ὑελοῦν ἀρσενόθηλυ τὸν καλούμενον ἄμβικα, βάλλε ἐν αὐτῷ τοὺς κρό-
5 κους τῶν ὠῶν σταθμῶ γρώμενος τοιῶδε, τῇ γ' τῶν κρόκων · ἐπίβαλλε ἐκ τοῦ ὄστράκου τῶν ὠῶν κεκαυμένου ὑπάρχοντος κεράτια δύο, μὴ πλεῖον ἢ ἕλαττον, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται · εἶτα λειώσας, καὶ λαβῶν ἕτερα ὡς, καὶ κλάσας τὰ ὡς, βάλλε ἐν τῷ βικίῳ ἅμα καὶ <μετὰ> τῶν κρόκων τῶν λειωμένων, ἵνα τὰ ἀκέραια ὡς γωννύωνται εἰς τὰ κρόκα ·
10 καὶ περιπηλώσας τὸν ἄμβικα καὶ τὸ μαστήριον σὺν τῷ ρογίῳ ἀσφαλεία πολλῇ, οἰκονομήσας στέατι, ἢ γύψῳ, ἢ προσόλει, ἢ ἐλαιοκονίᾳ, ἢ ὡς βούλει, ὁὗς ὀπτᾶσθαι ἐν ἰππίᾳ κόπρω ἢ ὄνειᾳ, ἢ πρισματοκαύστου, ἢ κουκουμοκανδήλης, ἢ οἷα δῆποτε συμέτρῳ θερμασίᾳ, εἴ τι βαστάζει ἢ χειρὶ ἀνθρώπου. Ἔστω δὲ καὶ ὁ τόπος ἔπου ὃ' ἂν τὰ ἐργαλεία κειν-
15 ται ἀπήνεμος, ἔχων τὰ σῶτα ἀνατολικὰ ἢ νότια, <καὶ> μὴ δυτικὰ, ἢ ἀρκ- τικὰ, ἢ βόρεια, ἢ θρασικὰ, διὰ τὴν διάψυξιν. Καὶ ὁὗς ὀπτᾶσθαι ἡμέ- ρας ἰδ' ἢ κα', ἕως ὃ' ἂν τῶν αἰθαλῶν παύσῃται ἡ ἀναγωγὴ · περιφίμου δὲ τὰς ἀρμογάς τοῦ ἐργαλείου ἀσφαλῶς, ὅπως ἡ ὀσμὴ φυλαχθῇ · ἐπὶν γὰρ ἐκβῆ, ἀπώλετο ἡ τέχνη · δυσώδης γάρ ἐστιν ἡ ὀσμὴ πάνυ, καὶ
20 αὐτὴ ἡ ὀσμὴ ὑπάρχει ἡ τέχνη.

2] Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἀνερχόμενον ὕδωρ ἐστίν · δεύτερον τάζει δακρύου, δύσσομον, ἄσθεστος μόνη · εἶτα, παυσαμένης τῆς (f. 114 r.)
· ἀναγωγῆς τοῦ ὕδατος, αἴρεις τὸ ρογίον ἐν ᾧ ἦλθε τὸ ὕδωρ · καὶ περιφίμοις ἀσφαλῶς φυλάττων αὐτό. Τὸν δὲ ἄμβικα ἀνακαλύψας
25 φράσσεις τὰς ῥίνας διὰ τὴν ὀσμὴν, καὶ εὐρήσεις τὰς ἐν τῷ θηλυκῷ

3. τὸ λευκόν — λαβῶν] Réd.de BA: τὸ λευκόν διὰ τῶν ὄστρακίνων ἀγγείων καὶ τὸ ξανθόν. Λα- βῶν... — 4. ἐν αὐτῷ τὰ λευκὰ ἢ τὰ ξανθὰ σταθμῶ BA. — 8. μετὰ add. BA. — 11. πρόσολι (tri-

poli) E. — 15. καὶ add. E. — 21. δεύτερον] le signe de λευκόν BA; ἐστὶ λευκόν ὡς δάκρυον E. Corr.conj. (M.B.). — 23. Après τὸ ὕδωρ] (ce recipient[sic] ῥογίον) E 1re main. — ἐν οἷς M.

πατελλίῳ οὖσας σκωρίας νεκράς. Μὴ ἀπείπησθε δὲ τὸν νεκρὸν εἰς ἀνάστασιν ἐλθεῖν, ἀλλὰ προσδόξα τοῦ ἀπεγνωσμένου τὴν ἀνάστασιν. Εἶτα πρόσμιξον τῇ σποδῷ κρόκα ἕτερα ὠῶν, ὡς ἐπὶ τῆς σαπωναρικῆς τέγγης, καὶ συλλείου τὰ ὑγρά μετὰ τῶν ξηρῶν, καὶ βάλλε ἐν ἄμβικι, 5 καὶ ποίησον ὡς προτέτακται, ἀλλάσσων τὸ δοχεῖον τοῦ ὕδατος, τουτέστι τὸ βρογίον. Τοῦτο ποιεῖ ἐπὶ τρεῖς, καὶ ὄψει τὸ μὲν πρῶτον ὕδωρ λευκὸν ὡς προγέγραπται, ὃ οἱ ἀρχαῖοι ἄμβριον ὕδωρ ἐκάλεσαν, τὸ δὲ δευτέρον ὕδωρ ξανθόγλωρον, ὃ καὶ ῥαφάνιον ἔλαιον εἰρήκασιν, τὸ δὲ τρίτον ὕδωρ μελάγγλωρον. Ὅμοίως καὶ αἱ σκωρίαί αἱ ἐν τῷ 10 πατελλίῳ οὖσαι ἰς μὲν τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν εὐρήσεις τὴν σκωρίαν μελαντέραν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν, λευκὴν, εἰς δὲ τὴν τρίτην, ξανθὴν. Μετὰ οὖν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἀνάσπασίν τε καὶ ἀποκάλυψιν, συννεοῖς τῶν τριῶν ἀνασπάσεων τὰ ὕδατα, τουτέστι τὰ ἐν αὐτοῖς ὄντα θεῖα ὕδατα ἐν τῇ σκωρίᾳ τῇ ὑπολιμπανο- 15 μένῃ ἐν τῇ θηλείᾳ. Καὶ μετὰ ταῦτα, λαβὼν βίκον ὑελοῦν, γάλασον τὰ ὄντα ἐν τῷ ἄμβικι ἐν αὐτῷ, καὶ πωμάσας τὸν βίκον ὄστρακον γεγανωμένον ἰσομέτρον τὸ χεῖλος τῷ βίκῳ, περι- (f. 114 v.) φίμου ἐν ἀσφαλείᾳ οἶα βούλει, μάλιστα δὲ πυριμάχῳ πηλῷ τὸ ἄγγος περιχρίων ἰ καὶ ἔασον τοῦτο ἐν βολβίτοις καμίνου ἡμέρας μᾶ, ἵνα, σήψεως γενομέ- 20 νης, ἐξομοιωθῇ τῷ θάπτοντι τὸ θαπτόμενον, καὶ κρατήσῃ ἢ φύσιν τὴν φύσιν ἰ οὕτως γὰρ τὰ θειωδῆ ὑπὸ τῶν θειωδῶν κρατοῦνται, καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν.

3] Καὶ μηκέτι φρόντιζε σταθμοῦ, μήτε νεαρὰ ὡὰ ἢ τοὺς κρόκους αὐτῶν, πλὴν τὰ ὑγρά μετὰ τῶν ξηρῶν, ὡς προγέγραπται, συλλειώσας, 25 ἔγκρυβε ἐν τῷ βίκῳ. Καὶ μετὰ τὴν μᾶ ἡμέραν ἀποκάλυψον τὸν βίκον, καὶ εὐρήσεις ἐν αὐτῷ σύνθεμα ὀλοπράσινον, τουτέστιν εἰς ἰὸν μετατραπέν. Ὁ γὰρ ἰὸν ποιῶν οἶδεν τί ποιεῖ, καὶ ὃ μὴ ποιῶν <ἰὸν> οὐδὲν ποιεῖ.

1. πάτω σκωρίαν, καὶ μὴ ἀπ. E. — 4. συλλείου τὰ ξηρὰ μ. τῶν ὑγρῶν BA. — 6. ἐπὶ τρεῖς] ἐκ τρίτου BA. — 9. Ἀπὸς μελάγγλωρον] ὃ καὶ κίανον ἔλαιον ἐκάλεσαν add. A; ὃ κ. κ. ἔλ. εἰρήκασιν add. E. — 14. ἐν τῇ σκωρίᾳ —

15. θηλείᾳ] Réd. de BA : ἐν τῇ ἐναπολειφθεῖσθαι τρυγίᾳ ἐν τῇ θυσίᾳ. — 16. ὄστράκῳ γεγανωμένῳ ἰσομέτρῳ BA. — 17. τοῦ χεῖλους τοῦ βήμου mss. Corr. conj. — 19. ἔασον αὐτὸ παρὰ τῷ ἐν β. κ. E. — 27. ἰὸν add. BAF.

Μετὰ δὲ τὴν μὲν ἡμέραν ἄρον τὸν βίκον ἐκ τῆς θέρμης, καὶ ἕασον αὐτὸν ἡμέρας πέντε χωρὶς θέρμης ὁποίας οὖν · καὶ μετὰ τὰς πέντε ἡμέρας ἀνάσπα διὰ τῶν ἀμβίκων ἐπὶ πρισματοκαύστων ἀνθρώπων τὸ θειότατον ὕδωρ, ὃ καὶ δεξιόμενος οὐ χειρὶ, ἀλλὰ τινι ὑελίνῳ σκεύει, 5 εἶπα λαβὼν ὕδωρ, βάλτε εἰς τὸν βίκον, ὡς προεγγραπται, καὶ ὅπτα ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς · καὶ ἐξελὼν λειώσον, καὶ τίθει ἐν ἡλίῳ διὰ μύακος. Ἐπὴν δὲ πήξῃ ὡσπερ σαπώνιον, πυρώσας ἀργύρου γ' α', βάλτε ἐκ τοῦ πηχθέντος ὕδατος, τουτέστιν τοῦ ξηρίου κεράτια δύο · καὶ ἔσται σοι 10 χρυσός. Ἡ δὲ ποσότης πασῶν τῶν ἡμερῶν τῆς τέχνης εἰσὶν ἡμέραι ρι', καθὼς Ζώσιμος καὶ Χριστιανὸς καὶ Στέφανος ἔγρασαν. Ἐγὼ δὲ ἐκ πάντων, ὡς ἡ μέλισσα, καλῶς ἀναλεξά- [f. 115 r.] μενος, καὶ ἐκ πολλῶν ἀνθέων στέφανον πλέξας, ἀνεθέμην τῷ δεσπότη μου · ἐξῆς σοι καὶ τὰ ἐργαλεῖα ὑποθήσομαι οἷά περ εἰσιν. Ἐρρωσθε ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

15 Suit dans M (f. 115r.) et dans B (f. 188 r.) une copie du texte III, 1, 1 (ci-dessus, p. 107). On a donné les variantes de M (M²) ; celles de B sont sans importance, sauf p. 107, l. 4 : μετὰ] ἀπό. Titre de ce texte dans MB : περὶ συνθέσεως ὑδάτων

III. IX. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ὙΔΑΤΟΣ

Transcrit sur M, f. 188 r. — Collationné sur B, f. 82 r.; — sur A, f. 80 r.; (= A ou A¹). — sur A, f. 220 r. (= A²); — sur K, f. 96 r.; — sur Lc, page 219.

20 1] Τοῦτό ἐστι τὸ θεῖον καὶ μέγα μυστήριον, τὸ ζητούμενον · τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ πᾶν · καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πᾶν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ πᾶν · δύο φύσεις, μία οὐσία · ἡ δὲ μία τὴν μίαν ἔλκει · καὶ ἡ μία τὴν μίαν

6 F. l. δι' ἀμβίκος. — 9, εἰσιν] περιέσ-
ταται εἰς BE; περιέσεται εἰς A. — 10.
Χριστιανός]. L'absence de l'article devant
ce mot, dans nos mss., donnerait à
croire que c'est un nom propre :
« Chrétien ». — 12. ἐξῆς δὲ σοι BAE,
f. mel. — 13. Réd. de BE : ἔρρ. ἐν Χω

το τῷ θεῷ ἡμῶν (ἀμήν om. B) ; réd. de A :
comme B, puis : πάντοτε, νῦν καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων · ἀμήν. — 19. Titre dans
BA¹ 2 : Ζωσίμου τοῦ Πανοπολίτου γνήσια
ὑπομνήματα περὶ τοῦ θεοῦ ὕδατος. — 21. ἐστι
τὸ πᾶν] Cp. l'Introduction de M. Berthe-
lot, p. 132 et suiv. — 22. δὲ] γάρ BA.

κρατεῖ. Τοῦτο τὸ ἀργύριον ὕδωρ, τὸ ἀρσενόθηλυ, τὸ φεῦγον αἰεὶ, τὸ ἐπειγόμενον εἰς τὰ ἴδια, τὸ θεῖον ὕδωρ, ὃ πάντες ἠγγνώχασιν, οὗ ἢ φύσις δυσθεώρητος· οὔτε γὰρ μέταλλόν ἐστιν, οὔτε ὕδωρ ἀεικίνητον, οὔτε σῶμα· οὐ γὰρ κρατεῖται.

- 5 2] Τοῦτό ἐστι τὸ πᾶν ἐν πᾶσι· καὶ γὰρ ζῶν ἔχει καὶ πνεῦμα, καὶ ἀναιρετικόν ἐστι. Τοῦτο ὁ νοῦν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἔχει. Ἡ μὲν δύναμις κέκρυπται· ἀνάκειται δὲ τῷ ἐρωτύλῳ.

III. X. — ΠΑΡΑΙΝΗΣΕΙΣ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑΙ ΤΩΝ ΕΓΧΕΙΡΟΥΝΤΩΝ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ

Transcrit sur M, f. 115 r. — Collationné sur B, f. 88 r.; — sur A, f. 89 r.; — sur K, f. 3 v.; — sur Lc, p. 223.

- 10 1] Παρεγγυῶ τοῖνυν ὑμῖν τοῖς σοφοῖς, ὅτι ἄνευ τοῦ ὄργάνου τοῦ τὸν χαλκὸν ἀνασπώντος μετὰ τὸν τεταγμένον τῆς ἰώσεως χαλκὸν πολὺν ὄντα ἢ ὀλίγον, καὶ τῆς μίξεως τῶν λεγομένων δέκα εἰδῶν, ξηρῶν ἢ ὑγρῶν ὄντων, τουτέστι τῶν ὁμοτεριζόντων, μὴ ἐλπίζετε τι ποιεῖν, ὃ ἄνθρωποι οἱ τινες ἂν εἶητε τοῦ χρυσοῦ χοροῦ, ἢ χρυσοῦ γένους, ἢ χρυσέας κεφα-
15 λῆς παιδῶν, τουτέστιν ἐρασταὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς λεκιθώδους (f. 11ῶ v.) ὕλης μεθοδευταί. Ἄλλ' ὅσοι τοῦ ὀστρακίνου χοροῦ ὑμεῖς ἑαυτοὺς μωμήσασθε, καὶ οὐκ ἐμὲ τὸν τοῖς διδασκάλοις ἀκολουθεῖν ἐπειγόμενον καὶ ταῖς αὐτῶν συγγραφαῖς, καὶ τὰς ἐκείνων δόξας γνωρίσαντα ὑμῖν, καθὼς ἂν ἢ τοῦ θεοῦ λόγου ἡμῖν ἐνήχησεν δύναμις.
- 20 2] Τοῦτο τὸ ὕδωρ τὸ δίχρωμον, τὸ λευκὸν καὶ ξανθὸν, μυρίοις κεκλήχασιν ὀνόμασιν. Ἄνευ οὖν τοῦ θεοῦ ὕδατος οὐδὲν ἐστιν. Τὸ γὰρ ὄλον σύνθεμα δι' αὐτοῦ ἀναλαμβάνεται, καὶ δι' αὐτοῦ ὀπτᾶται,

7. ἐρωτύλῳ] Cr. Leemans, *Pap. gr. mus. Lugd. Bat.*, t. II, p. 155 (pag. xxi, l. 34). Voir *Introduction* de M. Berthelot, p. 17. — 8. Dans MB, on trouve, avant ce morceau, le titre : Περὶ φώτων et la phrase : Ἐλαφρὰ φῶτα πᾶσαν τὴν

τέχνην ἀναφέρει. Cr. le titre de III, l. II, et son § 2. — 13. ὁμοτεριζόντων Lc. — 14. ἔητε mss. Corr. conj. — 17. μωμήσασθε] μιμῆσθαι BAK; μιμῆσθε Lc. — 20. τοῦτο οὖν τὸ θεῖον ὕδωρ BAK Lc. — 21. ἄνευ οὖν...] Cr. III, xxi, 1.

καὶ δι' αὐτοῦ καίεται, καὶ δι' αὐτοῦ πήγνυται, καὶ δι' αὐτοῦ ξαν-
 θεοῦται, καὶ δι' αὐτοῦ σήπεται, καὶ δι' αὐτοῦ βιάπτεται, καὶ δι'
 αὐτοῦ ἰοῦται καὶ ἐξιοῦται καὶ ἐψαῖται. Φησὶ γάρ· « Ἐπιβάλλων
 ὕδωρ θεοῦ ἄθικτον καὶ κόμμι ἐλίγον, πᾶν σῶμα βιάψεις. Ὅσα γὰρ
 5 ἀπὸ ὕδατος ἔσχον γέννησιν, ταῦτα τοῖς ἀπὸ πυρὸς ἀντιπάσχει·
 ὥστε ἄνευ τοῦ καταλόγου τῶν ὑγρῶν πάντων, οὐδὲν ἐστὶν ἀσφαλές. »

3] Ἐμνημόνευσαν δὲ τινες, τάχα δὲ καὶ οἱ ἔλοι, ὅτι δεῖ τοῦτο
 τὸ ὕδωρ ζύμης χάριν καταρθεῖραι τῷ ἑμοίῳ τὸ ἕμοιον τοῦ μέλ-
 λοντος βιάπτεσθαι σώματος. Ὡς γὰρ ἡ ζύμη τοῦ ἄρτου, ἐλίγη ὕδα,
 10 τοσοῦτον φύραμα ζυμοῖ, οὕτω καὶ τὸ μικρὸν χρυσίον τὸ πᾶν μέλλει
 ξηρίον ζυμοῦν.

4] Ἄλλοι δὲ, ἀμρότερα μίξαντες τοῖς ὑπολείμμασι τῶν θειωδῶν,
 χρύσεια χρυσείσι προσέπλεξαν, καὶ τούτων οἱ μὲν τοῖς ὤμοις καὶ
 ἀσπίτοις, οἱ δὲ τοῖς συνεψηθεῖσι τῷ ὕδατι τῆς ἰώσεως.

Après ce morceau, on lit dans A Lc :

15 Ἄνω τὰ οὐράνια καὶ κάτω τὰ ἐπίγεια· δι' ἄρρενος καὶ θήλειως
 συμπληρούμενον τὸ ἔργον.

III. XI. — ΣΩΣΙΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΓΝΗΣΙΑ ΓΡΑΦΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΘΕΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΙ ΑΡΓΥΡΟΥ ΠΟΗΣΕΩΣ,

20

ΚΑΤ' ΕΠΙΤΟΜΗΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΗ.

Transcrit sur A, f. 112 r. — Collationné sur B, f. 118 r.; — sur K, f. 18 r.; — sur E,
 f. 41 r.; — sur Lb (copie de E), p. 145. — Chap. 33 de la compilation du Chrétien

4. ἄθικτου Lc, f. mel. — 5. γένεσιν B etc.,
 f. mel. — 9. ὡς γάρ...] Cr. III, XXI, 3.
 — 10. χρυσίον] signe pur et simple de l'or
 et du soleil MAK : signe avec l'esprit

rude et la finale ου (ήλιου?) B ; τοῦ χρυσοῦ
 Lc. Corr. conj. — 15. ἐποίησεν A. — 19. ἀρ-
 γύρου] signe du mercure BAK ; signe de
 l'argent E ; ἀργύρου en toutes lettres Lb.

dans E Lb. — Sauf indication spéciale, les variantes de Lb peuvent être considérées comme étant communes à ce manuscrit et à son original E, dans tous les morceaux que renferment ces deux manuscrits.

1] Λαβὼν τὴν ψυχὴν τοῦ χαλκοῦ τὴν οὖσαν ἐπάνω τοῦ ὕδατος τῆς ὑδροργύρου, ποιήσον σῶμα πνευματικόν · ἀνα-(f. 112 v.) βαίνει γὰρ ἐπάνω ἢ ψυχὴ τοῦ χαλκοῦ ἢ κεκολλημένη ἐν τῇ γώνῃ. Τὸ δὲ ὕδωρ μένει κάτω ἐν τῇ κηροτακίδι, ἵνα παγῆ μετὰ τοῦ κόμμεως χρυσάνθιον, 5 χρυσοζώμιον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλοι δὲ φασὶ περὶ χρώματος καὶ ἐψήσεως καὶ ἔργου μυστικῆς θεωρίας. Ἀρχὴ μὲν · ὁ χαλκὸς ἐμβαλλόμενος μετὰ τῆς οἰκονομίας ἐν τῷ ἐργαλείῳ τῆς πράξεως ἐπιδείκνυται ὁμμάτων τέρψιν · ἐν δὲ τῷ χρομίζειν γινομένης ἀπομαυρούσθ (<?> μετὰ τοῦ κόμμεως χρυσῷ σύνθετον, χρυσοζώμιον, καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ εἰσπονήσεως 10 ἔγραφεν ἐν ἧ καὶ περὶ τῆς πήξεως κηρύττουσι. Καὶ πάλιν ἡ Μαρία · « Βάλλων ὕδωρ θείου καὶ κόμμι ὀλίγον, θὲς ἐν θερμοσποδιᾷ · οὕτω γὰρ φασὶ παρ' αὐτοῖς τὸ ὕδωρ πήγνυσθαι. » Καὶ πάλιν ἡ Μαρία · « Ἐν τῷ σκευαστῷ χρυσάνθιον · καὶ ἐν τῷ πετάλῳ τῆς κηροτακίδος ἐγέτω, φησὶ, τὸ ὕδωρ τοῦ θείου, κόμμι ὀλίγον, ὅταν παρ' αὐτοῖς πήγνυται · τοῦτω 15 ἐπ' ὀλίγον βολβίτοις · μετὰ γὰρ τὸ « ἐπ' ὀλίγον », ταῦτα πάλιν ἡ Μαρία · « Χαλκοῦ τοῦ ἡμῶν μέρος ἐν, χρυσοῦ μέρος ἐν, ποιεὶ δίχυτον πέταλον καὶ ὑπόθεες ἐπὶ τῷ κρεμαστῷ θείῳ καὶ ἕα νυχθήμερα γ', ἕως ὀπτηθῆ. »

2] Τοῦτο καὶ ὁ φιλόσοφος διηγεῖται · μετὰ γὰρ τὸ πήξει ἐπ' ὀλίγον βολβίτοις ὀπτοῦμεν τῇ τοῦ θείου ἀγωγῇ αὐτὸ ἡμέρας β' ἢ γ', 20 ἕως οὗ γένηται ξανθὸν φάρμακον εἰς ὑπερβολὴν, μεταβάλλοντες εἰς ἕτερον ἄγγελος, δηλονότι τὸ σύνθεμα. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ ὕδατος τοῦ θείου παρ' αὐτοῖς πήξιν ἐν βουκλανίῳ, βαλόντες εἰς ἄγγελιον, ὀπτοῦσι λαβρῶς ἡμέρας β' ἢ γ'.

3] Πᾶσαι αἱ γραφαὶ ἐκ προβάσεως τὰ φῶτα βούλονται · πρῶτον

5. φησι A. — ἄλλοι δὲ jusqu'à καὶ τὰ ἐξῆς A mg., E mg. de 1re main. Lb; om. BK. — 8. ἀπομαυρούσεως Lb. — 9. χρυσῷ σύνθετον] χρυσάνθιον Lb., f. mel. — περὶ γὰρ εἰσπονήσεως Lb. — 10. κηρ. πάντες Lb. —

12. F. l. φησι. — 15. καὶ τοῦτο ἐπ' ὀλίγοις βολβ. Lb. F. l. καὶ τοῦτο. — γὰρ] F. l. δέ. — 17. Interrompu ici la collation suivie de E, ms. corrigé souvent par le copiste de La, Lb, Lc. — 24. πᾶσαι δὲ αἱ γρ. Lb.

ἐν θερμοσποδία, ἢ βολβίτοις, ἕως οὗ τὸ ὕδωρ τοῦ Θεοῦ παγῆ. Καὶ οὕτως μεταβάλλοντες ἐπὶ τὰς ἡμῶν ὀπτήσεις· πῆξον γάρ, φησί, καὶ στρέψον καὶ μετάβαλλε βούκλας, καὶ ὄπτα εἰλικτοῖς ἢ διαφόροις φωσίν. Ἐγώ γε κατείληρα ἐν τῷ λευκῷ ἡμέραν μίαν ὀπτοῦ-(f. 1132) 5
σι πρότερον, καὶ τοῦτο πῆξαντες ἐπ' ὀλίγον, οὐ μόνον μετὰ τῆς νεφέλης, ἀλλὰ καὶ ὕδατος Θεοῦ.

4] Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ζωμῶν μετὰ παρατηρήσεως εἶρηκεν νεφέλην· καὶ πάλιν θεῖον. Μετὰ οὖν τὸ πῆξαι αὐτὸ ἐπ' ὀλίγον τὴν νεφέλην, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀπολελυ- 10
μένον μεταβάλλοντες, ὀπτοῦμεν ἡμέραν α', ὡς ἔχει ἐν τῇ λιθαργύρῳ, ἵνα γένηται ψιμυθίῳ παρεμπερές, τοῦτο καθεῖς μετὰ τοῦ φαρμάκου λείψανον εἰ χρεῖα χρυσοῦ· εἰ δὲ οὐκ ἐκρυσήσαντες ἡρέμα τὸν μό-
λυβδον· δηλαδὴ λειώσαντες τὸ σύνθεμα, καὶ νιτρελαίῳ ἀναλαβόντες, 15
ἦ, ὡς δοκεῖ, ἄρρευστον· ἐκρυστοῦσι μὲν ἔστ' ἂν ἐκρύγῃ μετὰ τῆς σκιάς τὰ θειώδη. Εἰ δὲ ἐξ ἑλαίου ἐλθειουμένης ἔψοντες ἕως ἄρρευστον, καὶ ἐκρυσήσαντες ἔχουσι. Καὶ οὕτως φέρομεν ἐπὶ τὴν ξάνθωσιν, λειώσαντες αὐτήν, καὶ βάλλοντες τὰ ξανθῶσαι δυνάμενα ὕδωρ Θεοῦ καὶ κόμμι, καὶ πῆγνυμένον μικρὸν τοῖς βολβίτοις. Καὶ πάλιν ὀπτοῦμεν ἡμέρας β' ἢ γ', ἕως οὗ γένηται ξανθὸν εἰς ὑπερβολήν, τοῦτο καθιέ- 20
μενον εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον ἡμέρας γ' ἢ ε' ἢ ζ', ἕως οὗ ἰωθῆ. Καὶ ἐπιβάλλομεν ἀργύρῳ, καὶ βάπτωμεν χρυσόν. Οὕτως ἐργω-
μεν τὴν τῶν φώτων ποσότητα, ὀλίγον ἕως οὗ παγῆ ἢ νεφέλην.

5] Καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀπολελυμένον μετὰ τοῦ μολύβδοχα-
λκοῦ μεταβαλόντες ὀπτοῦμεν ἡμέραν α', καθὼς ἔχει ἐν τῇ πρώτῃ 25
τάξει τῶν λευκῶν ζωμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰλικτοῖς, καθὼς ἔχει ἐν τῇ λιθαργύρῳ. Τοῦτον εἰ μὲν βουλόμεθα λευκοῦν, οὕτως ἰῶμεν· εἰ

2. μεταβάλλουσι: Lb. f. mel. — 3. βούκλας] E mg. : βοκάλι. — εἰλικτοῖς] ἑλικτοῖς E; ἐλ. Lb. F. I. ἀλῆκτοῖς. Cp. p. 123, l. 6. — 4. ἔγ. δὲ κατ. ὅτι Lb. — 8. θεῖον] θεῖου A; ὕδατος Θεοῦ K. — 11. καθεῖς] καὶ τοῦτο καθίεμεν Lb. — 12. εἰ δὲ οὗ Lb. — 14. ἐκρυ-

σῶμεν Lb. — 15. Réd. de Lb: Τὴν δὲ ἔψ. ἐλ. ἐλθειουμένην ἔψ. ἕως ἂν ἄρρ. ποιήσωμεν, καὶ ἐκρ. ἔχουμεν... — 17. αὐτήν⁹ K. — 18. δη- λαδὴ καὶ κόμμι Lb. — 23. μολύβδου Lb. — 25. εἰλικτοῖς] mêmes variantes que l. 3. — 26. τοῦτον δὲ Lb. — εἰ δ' οὗ Lc.

δ' οὖν ἐκφυσήσαντες ἐπὶ τὴν ξάνθωσιν, πάλιν φέρομεν τὴν διὰ ὕδατος
 θείου ἀθίκτου, καὶ κόμμεως, καὶ πήξαντες τοῖς βολβίτοις μεταβαλόν-
 τες, ὑπτουμέν ἡμέρας β' ἢ γ', ἕως οὗ γένηται ξανθὸν εἰς ὑπερ-
 βολίην. Καὶ ἐξενέγκαντες, ἰσθμεν εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον. Ταύ-
 5 τὴν κατείληφα τὴν τῶν φώτων ποσότητα.

III. XII. — ΠΕΡΙ ΤΑ ΥΠΟΣΤΑΤΑ ΚΑΙ ΤΑ Δ ΣΩΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΝ ΤΟΝ ΕΠΙΟΝΤΑ.

*Transcrit sur M, f. 141 v.; — Collationné sur B, f. 119 v.; — sur A, f. 113 v.; —
 sur K, f. 18 v.; — sur E, f. 43 (le § 1 seulement); — sur Lb, (copie de E), p. 153;
 — Plusieurs leçons de M sont rapportées en marge de K. — Chap. 34 de la com-
 pilation du Chrétien dans E Lb.*

I] Τὰ τέσσαρα σώματα ὑπόστατά εἰσιν, καὶ οὐδὲν αὐτῶν φεύ-
 γει· ἔνθεν οὐδὲ ἐκφυσᾶν τὸ σύνθεμα ἐμνημόνευσεν. Εἰ γὰρ ἦν γρη-
 10 σιμον, πάντως ἂν ἐμνημόνευσεν· φησὶ γάρ· « Οὐδὲν ὑπολέλειπται,
 οὐδὲν ὑπερεῖ. Τοῦτο καὶ εἰς τὸ χρυσοζώμιον « πᾶν σῶμα βάπτει, »
 τὰ τέσσαρα σώματα λέγων. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν διδάσκαλον φάσκει
 λέγοντα· « πάσας τὰς οὐσίας βάπτουσα », δεικνύων ὅτι οὐδὲν ἐκφυσ-
 (f. 142 r.) σᾶν τάχα οὐδὲ δύναται, ὅτι δὲ καὶ τὰ τέσσαρα ὑπόσ-
 15 τατα καὶ βάπτουσα καὶ βάπτουσιν· τὸν Παμμένην εἰσάγει μετὰ
 τοῦ μολύβδου πεπραγόντα ὡς οὐ χρειάζατο αὐτὸν ἐκφυσᾶν. Ἐαυτὸν γὰρ
 ἐν ταῖς ἐψήσεσιν ἐξατμίζεται, ὅτι αὐτὸς βάπτει, φησὶν ἡ Μαρία,
 τὴν μολιβδίνην τοῦ μολύβδου. Ἄρον, φησὶν· ὅπου ἂν ἐμβῆ βάπτει·
 ἐμφῆναι καὶ αὐτὴ ἠθέλησεν ὡς οὐ καλῶς τὸν μολύβδον ἐκφυσῶμεν.
 20 Τοῖς γὰρ ὀνόμασιν τοῖς ἕξωθεν τῶν τεχνῶν ἐγρήσατο ἐν τῇ αὐτῶν

1. διὰ ὕδ. τοῦ θ. ἀθ. Lb. — 6. Titre dans BAK : περὶ τῶν ὑποστατῶν καὶ δ' ἑ σωμάτων κ. τ. λ. — Titre dans E Lb : περὶ τῶν ὑποστατῶν δ' ἑ σωμάτων κατὰ Δημόκριτον. (accent reporté partout sur la

dernière syllabe de ὑπόστατα dans les mss.) — 8. τὰ ὑποστατά (τὰ gratté) M. — Après σώματα] φησὶν ὁ Δημόκριτος add. Lb. — 12. φάσκειν M. — 14. ἐκφ. δεῖ Lb. — 16. πεπραγόντα M. — 19. ἕως οὗ Lb., f. mel.

ἐργασία. Οὐχ οὕτως αὐτοὶ ἐργαζόμενοι, ὅταν λέγωσι τὸν ἡμῶν χαλκόν, ἢ οἰονόηποτε σῶμα ποιεῖ πέταλον, καὶ ποιεῖ δίχυτον. Καὶ ὁ φιλόσοφος τοῦτον καθεὶς γενόμενον πέταλον· καὶ δεξάμενον πετάλου τομήν. Καὶ ἐὰν βεύση, βέλτιον. Ταῦτα μὲν οὖν λέγουσιν· « Οὐ διὰ πετά-
5 λου, ἀλλὰ διὰ ξάνθωσιν ὡς ἀποτεινόμενοι περὶ τῶν ξ.... »

2] Οὕτως καὶ ἐὰν λέγωσιν ἐκρυσᾶν, οὐ τὸν ἔξω λέγουσιν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐαυτῶν ἐργασία· ἐαυτοῖς γὰρ ἐκρυσθῶνται ἐψόμενα, καταλείψαντα τὸ εἰλικρινές αὐτῶν καὶ τὸ βαπτικόν, ἅπερ ἐψόμενα, ἀποβάλλουσι καὶ ἐξατμίζουσι τὰ ἄχρηστα, καὶ ἕτερα ὀνόματα
10 καλοῦνται καθαρθέντα, ὥστε καὶ ἐκρυσθῶνται, καὶ ἕως ἧ τὸ εἰλικρινές αὐτῶν καὶ βαπτικόν, καίονται ἐν ταῖς ἐψήσεσι καὶ τὰ ἐν ἐαυτοῖς ἐκρυσθῶνται πάντα, καταλείψαντα τὸ χρήσιμον καὶ βαπτικόν πνεῦμα.

3] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ ΩΜΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΦΘΩΝ. — Τῶν γραφῶν περὶ τούτων παρεργουστῶν, ἀμέλει οὖν ὁ μόλυβδος ἐκρυσθηθεὶς
15 ἀπολείπεται· καὶ τοῦτο ἠνίξατο ἡ Μαρία λέγουσα· « Εὐρήσεις γὰρ μέρη εἴ ὑστεροῦντα μέρους ἐνός, δηλονότι τοῦ ἐκρυσθηθέντος μόλυβδου. Ὅμοίως καὶ ἐν τῇ τελείᾳ τῆς ἐκδόσεως τὸν χαλκόν φησιν κατ' ἐξίωσιν, καὶ γώνουσιν, τὸ τρίτον τοῦ σταθμοῦ ἔλαττοῦται. » Τελείας δὲ εἶρηκεν αὐτὰς ὁμοῦ λευκαίνουσας καὶ ξανθούσας· τὰ γὰρ
20 θειωδῆ διάπτουσιν, ἀλλὰ f. 142 v.), φεύγουσιν. Ὑστεροῦμεθα γοῦν καὶ τῶν θειωδῶν διὰ τὴν φυγὴν, τάχα δὲ καὶ τῶν βοτανῶν, εἴπερ ὅλως συλλειοῦνται. Τινὲς γὰρ σὺν τῷ ὕδατι τοῦ θείου ἤψησαν αὐτὰ, τὸ ξυλωδες ἀποβάλλοντες.

2. διάχυτον B, etc. — (= BAKELb), f. mel. — 3. πέταλον] Le signe de πέταλον partout MA. — τομήν] τὸ μήν BAK. — 5. ἀλλὰ διὰ ξ M BAK E. Lu comme Lb. (M. B.). — ξ est un signe inconnu. E Lb ont lu, la première fois : ξάνθωσιν, leçon que nous adoptons, et la seconde fois : τῶν ὑδάτων θαλασσίων, confondant ce signe avec celui de la planche VI, l. 6 (Introd. de M. BERTHELOT, p. 116), et de plus Lb a ajouté τῶν ξανθῶν. — La secon-

de fois, lire peut-être περὶ τῶν ξανθῶν (M. B.). — 6. Interrompu ici la collation suivie de E. — 9. ἐτέροις ὀνόμασι Lb. — 13. Titre du chapitre 35 de la compilation du Chrétien dans E Lb. — Réd. de Lb : Αἱ γραφαὶ παρεργουστῶν ὅτι ὁ μόλ. (d'après les corr. portées dans E). — 14. παρεργουστῶν (sic) M K mg. — 16. μέρου] μέρος M. — 17. ἐν τῇ τελείᾳ ἐκδόσει Lb. — 18. ἔλαττοῦσθαι Lb. — 22. F. l. αὐτὰς.

4] Οὐ μάτῃν ὁ Ἄγαθοδαίμων φησὶ « καὶ ἐνούμενα ». ἀλλ' ἵνα τῷ βάλῃ τοῦ σώματος τοῦ ἀργύρου προσομιλήσαντα τὴν ἀπὸ τοῦ πυρὸς φθορὰν φυγαῖν δυνηθῶσιν. Στερούμεθα οὖν καὶ τῶν βοτανῶν, μαθόντες τὴν ἀπ' αὐτῶν ποιότητα, καὶ βαφὴν οὐ λαμβάνοντες. Λι
5 γὰρ ποιότητες μόναι ἐνεργοῦσι · σῶμα γὰρ διὰ σώματος παρελθεῖν ἀδυνατεῖ. Ὁ Ἄριστοτέλης · αἱ ποιότητες δι' ἀλλήλων παρέρ-
χονται · καὶ Ἄγαθοδαίμων ὁ καὶ κάτω ἀσώματα τὰ σώματα λαμβάνει χρῆσαι πνεύματι χρυσοκόλλης · πνεῦμα δὲ πᾶσι κατάδη-
λον ὡς ἀσώματον λαμβάνων · αἱ αἰθάλαι αὐταὶ πνεύματι εἰοίκασιν ·
10 αἰθάλη λευκὴ, ἢ τῆς κινναβάρεως νεφέλη,

... καὶ πνεῦμα μελάντερον, ὑγρὸν, ἄχραντον.

Πᾶσα γὰρ αἰθάλη πνεῦμα, καὶ αὐταὶ αἱ ποιότητες αἱ βαπτικαί. Καὶ ὁ θεὸς Δημόκριτος λέγει τὴν λεύκωσιν, καὶ ὁ Ἑρμῆς τὸν καπνὸν εἶρηκεν. Οἱ γὰρ χρῆσιμοι αὐτοὶ ἦσαν · παρέλαβον αὐτάς ἐν
15 ταῖς οἰκονομίαις, ἀλλὰ δι' αἰνιγμάτων · διὰ τοῦτο καὶ μυστήριον. Ταῦτα ἔγραψα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦ « Ἐάν ἦς νοήμων ». Αἰθάλη θεοῦ ἀθίκτου, ἀρσενικοῦ, σανδαράχης, καὶ αἰθάλη λευκὴ κινναβά-
ρεως. Ὁ Ἄγαθοδαίμων · « Ἀρσενικοῦ τῷ χρυσιζόντι τοῦτο φυγῆς ·
διόγα τοῦ παχυτάτου αὐτοῦ καὶ καυστικοῦ, καὶ θειῶδες σῶμα ἐάσας,
20 λάμβανε ποιότητα. »

3. F. 1. ὑστερούμεθα. Cp. p. précédente, l. 20. — οὖν] δὲ B etc. — 4. καὶ βαφὴν καὶ λαμβ. M; καὶ οὐ λαμβ. τὴν βαφὴν B, etc. — 6. Réd. de Lb : Διὸ καὶ Ἄρ. φησίν. — παρέχονται M. — 7. καὶ Ἄγ.] ὁ Ἄγ. δὲ καὶ ὁ Κώμαρις ἀσώματα Lb. — ὁ καὶ κάτω] F. 1. ἄνω καὶ κάτω. — 8. πνεῦμα M B A K. — Réd. de Lb : χρῆσαι γάρ φασι Lb. — κατάδηλόν ἐστι ὅτι ὡς ἀσώμ. λαμβάνουσι Lb. — 9. αἱ αἰθ. δὲ Lb. — 10. E a traduit par σήψεως le signe de κινναβάρεως; Lb l'a suivi. De même, l. 17. — 11. Vers cité ailleurs (III, XIX, 3) comme oracle d'Apollon. — 14. χρῆσιμοι] F. 1.

χρήσιμοι. Réd. de Lb : εἰ γὰρ χρ. αὐταὶ ἦσαν. 15. — Après οἰκονομίαις] ἀλλ' οὐχ οὕτως add. B, etc. — Réd. de Lb : Διὰ τοῦτο κ. μυστήρια ταῦτα ἔγραψεν εἰς τ. κ. τὸ Ἐάν. — 16. Réd. de Lb : ἡ αἰθάλη δὲ τὸ θεῖον τῶν ἀρσενικῶν καὶ ἡ αἰθ. δὲ ἡ λευκὴ ἐστὶν ἡ τῆς σήψεως. — 17. ἀρσενικοῦ σανδαράχης] signe de l'arsenic redoublé, dans M, et ἀρσενικοῦ d'une main du xve siècle au-dessus du second signe, que nous lisons σανδαράχης comme B A K. Lb a lu ce double signe ἀρσενικῶν — 18. Réd. de Lb : Ὁ Ἄγ. δὲ ἀρσενικῶν φησὶ τὸ χρυσιζόν τοῦτο εἶναι τὴν φυγῆν.

5] Λιθάλη δὲ πνεῦμα, πνεύματι διὰ τὰ σώματα. Διενήνοχεν οὖν ψυχῇ πνεύματος. Ψυχὴν καλεῖ τὴν ἀπ' ἀρχῆς θειώδη καὶ καυστικὴν φύσιν, ταύτην διὰ πυρὸς προσομιλοῦν τε καὶ καθαιρόμενον τὸ πνεῦμα σώζει, ἐὰν τεχνικῶς τηρηθῆ· ἀπολέσθαι γὰρ οὐ δύναται.
 5 Τοῦτο τὸ χρήσιμον τὸ βαπτικόν· τοιοῦτῳ δὲ χρῆ εἶναι ἀνθρώπῳ λεπτῷ τῷ νοί, ἵνα ἐπιγνῶ πνεῦμα ἀπὸ σώματος ἐξερχόμενον, κακείνῳ χρήσῃται, καὶ ἐξ ἐκείνου διατηρή- f. 143 r. σας ἐπιτεύξῃται τοῦ σκοποῦ, δηλαδὴ τοῦ σώματος ἀπολομένου, καὶ τὸ πνεῦμα συναπολέσθαι. Οὐκ ἀπώλετο δὲ, ἀλλὰ τῷ βίβηι διέδου, ποιήσαντος τὸ
 10 πρᾶγμα.

6] Οἱ δὲ μὴ ἐπιγνῶντες τὸ καλῶς γεγονὸς, κακῶς ὑπέλαβον· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ὁρῶσιν, εἰ μὴ σώματα, καὶ ταῦτα καέντα, ἢ τεφροθέντα· καὶ ὑπολαβόντες τούτων μόνον τὸ ὁρώμενον, ὥσπερ ζημιωθέντες οἱ ἀποτυχόντες τὰ πάντα σφετερίζουσιν· καὶ οὐδ' οὕτω φεύγουσιν τοῦ
 15 τεφροῦντος· οὐδαμοῦ γὰρ τῶν γραφῶν εἴρησαι τι ὑπόστατον, εἰ μὴ ἐκεῖ μόνος ὁ χαλκὸς ὃν ἡ Μαρία λέγει οἰκονομεῖσθαι χαλκὸν καὶ ὕστερον καίεσθαι· καὶ ἔσται ὑποστατικός. Οὕτως ὁ τῆς ἐργασίας ἡμῶν χαλκὸς ἢ ἀργυρος· οὔτε γε ποιότητα ἐξ αὐτῶν βουλόμεθα λαβεῖν· τὸ δὲ σῶμα αὐτῶν θνητὸν ἄχρηστον· οὔτε γὰρ βοτάναι· πυρὶ γὰρ
 20 εἰώθασιν ἀπανθῆσθαι.

7] Ὁ Ἀγαθοδαίμων λέγει· « Μαγνησία καὶ στίμι καὶ λιθάρι-

1. Le texte commençant avec notre § 5. et finissant sur les mots ὁ χαλκὸς ὁ ἡμῶν παρ' αὐτοῖς λιθάλη, cinquième ligne du § 7. reparait dans M seul (= M²), à partir de cette ligne, avec des variantes nombreuses, mais sans importance. Le texte des mss. B etc. est généralement conforme à celui de cette reproduction; toutefois il est plus complet (Cp. l. 21). — Λιθάλη δὲ πνεῦμά ἐστι Lb. Cp. p. suiv. l. 4. — οὖν] δὲ Lb. — 2. ψ. δὲ καλεῖ Lb. — 3. ταύτην — προσομιλοῦν τε] αὕτη γὰρ διὰ π. προσομιλοῦσα Lb. — 5. Réd. de Lb : τοιοῦτον δὲ χρῆ εἶναι τῶν ἀνθρώπων λεπτόν τῷ

νοί. — 6. εἶτα κακ. χρήσεται. et l. 7 : ἐπιτεύξεται B, etc. — 7. καὶ] ἢ M² — 8. συναπολείται Lb. — 9. ποιήσ. τινος αὐτὸ τὸ πρ. Lb. — 13. καὶ om. M² B, etc. — ζημ. τι M². — 14. καὶ om. M². — F. l. φεύγουσιν καὶ τεφροῦνται (leçon de M²). — 15. Après τεφροῦντος] Addition de M² B, etc. : ἢ δὲ ποιότης μόνη μετὰ τοῦ χαλκοῦ παραμένει· ἐκεῖνος γὰρ μόνος ἄφρακτος <καὶ add. L.> ὑπόστατος. — εἰ μὴ μόνον τὸν χαλκὸν Lb. — 16. ἐκεῖ om. M² B, etc. — χαλκὸν om. M² B etc., f. mel. — 19. δὲ] γὰρ M² B, etc. — γὰρ om. M². — 21. λέγει] φησί M² B, etc. — μαγνησία jusqu'à λιθάλας om. M² seul.

γυρος φεύγουσιν, τὸ εἰλικρινὲς καταλείψαντα. » Ἡ Μαρία · « Ἐκρύβω, φησὶν, αἰθάλας ἕως ἐκρύβωσιν μετὰ τῆς σκιάς τὰ θειώδη, καὶ γένηται χαλκὸς ἀσκίαστος. » Οὕτως ὁ χαλκὸς ὁ ἡμῶν παρ' αὐτοῖς, αἰθάλη · αἰθάλη δὲ πνεῦμα · πνεῦμα δ' ἐστὶ τὸ τοῦ σώματος. Διε-
 5 νήνοχεν οὖν ψυχὴ πνεύματος. Ψυχὴν καλεῖ τὴν ἀπ' ἀρχῆς θειώδη καὶ καυστικὴν φύσιν, ταύτην διὰ πυρὸς προσομιλοῦν τε καὶ καθαιρούμενον τὸ πνεῦμα σώζει, ἐὰν τεχνικῶς τηρηθῆ · ἀπολέσθαι γὰρ οὐ δύναται. Τοῦτο τὸ χρήσιμον τὸ βαπτικόν. Τοιούτῳ δὲ χρῆ εἶναι ἀνθρώπῳ λεπτῷ τῷ νοί, ἵνα ἐπιγνώ πνεῦμα ἀπὸ σώματος ἐξερχόμε-
 10 νον, ἀκείνῳ χρῆσθεται, ἢ ἐκεῖνο διατηρήσας ἐπιτευξήσεται τοῦ σκοποῦ, δηλαδὴ τοῦ σώματος ἀπολλομένου, καὶ τὸ πνεῦμα συναπολέσθαι. Οὐκ ἀπώλετο δὲ, ἀλλὰ τῷ βίβει διέδου, ποιήσαντος τὸ πρᾶγμα.

8] Οἱ δὲ μὴ ἐπιγνώσαντες τὸ καλῶς γεγονὸς, κακῶς ὑπέλαβον · οὐδὲν γὰρ ἄλλο ὀρώσιν, ἢ μὴ σώματα, καὶ ταῦτα καέντα, καὶ τερρω-
 15 θέντα ὑπολαβόντες τούτων (f. 143 v.) μόνον τὸ ὀρώμενον, ὡσπερ ζημιωθέντες τι οἱ ἀποτυχόντες τὰ πάντα σφετερίζουσιν · οὐδ' οὕτω γὰρ φεύγουσιν τε καὶ τερροῦνται · ἡ δὲ ποιότης μόνη μετὰ τοῦ χαλκοῦ παραμένει · ἐκεῖνος γὰρ μόνος ἀφρευκτος ὑπόστατος · οὐδαμοῦ γὰρ τῶν γραφῶν εἴρηται τι ὑπόστατον, εἰ μὴ μόνος ὁ χαλκός · Μαρία
 20 λέγει οικονομεῖσθαι καὶ ὕστερον καίεσθαι · καὶ ἔσται ὑποστατικός. Οὕτως ὁ τῆς ἐργασίας ἡμῶν χαλκός ἢ ἄργυρος · οὔτε γὰρ ποιότητα ἐξ αὐτῶν βουλόμεθα λαβεῖν · τὸ γὰρ σῶμα αὐτῶν θνητὸν ἄχρηστον, οὔτε βοτανῶν ποιότητα · πυρὶ γὰρ εἰώθασι δαπανᾶσθαι. Ἀγαθοδαίμων φησὶν — ἕως οὗ ἐκρύβωσιν μετὰ τῆς σκιάς τὰ θειώδη, καὶ
 25 γένηται ὁ χαλκὸς ἀσκίαστος. Οὕτως ὁ χαλκὸς ὁ ἡμῶν αἰθάλη.

9] Τὰ σταθμὰ ἀπεσιώπησεν ὁ Δημόκριτος · φησὶν · « Οὐδὲν ὑπολέλειπται, οὐδὲν ὕστερεῖ πλὴν τῆς νεφέλης καὶ τοῦ ὕδατος ἢ ἄρσις. Εἰ δὲ ἔπερ ἔλεγεν καὶ περὶ σταθμῶν · καὶ θείου σταθμὸν πεποίηται

[4. Αἰθάλη δὲ πνεῦμα, κ. τ. λ. (lignes 4 à 25) Voir la note, p. 151, l. 1. — 24. Cp. p. 151, l. 21. — 25. Fin de la répétition dans M. — 28. εἰ δὲ ἔπερ ἔλεγεν] τοῦτο δὲ

ἔλεγε Lb. F. 1. ἔλεγον. — περὶ σταθμῶν gratté dans M et corrigé par le copiste en περισταθμῶν. — καὶ θείου] καὶ θείου BAK; καὶ ἐκ τῶν θείων Lb. — πεποίηται B, etc.

ἐν τῇ ὑστέρα τάξει · καὶ τὸν λευκὸν ζωμὸν ἀρσενικοῦ γ' α' », καὶ τὰ ἐξῆς. Δύο γὰρ συνθέματα θείων καὶ οὐσίαι τῶν οὐσιῶν · καὶ ἄλλαι αἱ οὐσίαι καὶ τὰ μέταλλα ἐν τῷ θείῳ, καὶ γε καὶ τὰ ὅμοια, πλὴν πάντα ἀπολειφθέντα, χαλκὸς εὐρεθῆσεται ποιωθεὶς, ὡς φύσιν
 5 ἔχων συγκαταεῖσθαι, καὶ συγκαταεῖται, καὶ συντέρεται · καὶ τοῦτο ·
 « Π φύσις τὴν φύσιν τέρεπει. » Πάντα γὰρ τὰ σώματα λαβῶν ὁ ἄργυρος οὐκ ἐλαύνεται, εἰ μὴ ὁ χαλκός, καὶ τοῦτο μόνον δέχεται, ὡσπερ ἵππος ὄνον, καὶ κύων λύκον, καὶ ὅσα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ ὅμοια φυσικὰ πάσχουσιν. Καὶ γὰρ ἰώθη ὁ χαλκός, καὶ ἀνε-
 10 ξιώθη · καὶ οὐκ ἀπαλλάττεται τῆς ἑαυτοῦ φύσεως. Ὁ Δημόκριτος ἐν τῇ τάξει τῆς μαγνησίας · « Ἡ γὰρ μαγνησία λευκανθεῖσα οὐκ ἔξ ῥήγνυσθαι τὰ σώματα, οὐδὲ τῇ σκιᾷ τοῦ χαλκοῦ ἐπιφαίνεσθαι. » Καὶ ἀπεδώκαμεν τὸν περὶ σταθμῶν λόγον. Ἐρρωστο.

III. XIII. — ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΧΑΛΚΟΥ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΥ

Transcrit sur M. f. 144 r. — Collationné sur B, f. 123 r.; — sur A, f. 115 v.; — sur K, f. 20 r.; — sur E, f. 47 r.; — sur Lb (copie de E), p. 169. — Chap. 36 de la compilation du Chrétien dans E Lb. — Ce texte, dans son entier, forme le § 1 du morceau III, XLVI. Nous le donnons ici avec les principales variantes de ce morceau, désignées par un astérisque.

15 Χαλκὸν κεκαυμένον ποιῶσιν πολλοὶ διὰ θείου, ὡς αἱ τάξεις τῶν ἄλλων λέγουσιν ἀσαφῶς · μόνος δὲ Δημόκριτος ἀφθόνως. Τῷ χαλκῷ ἐπιβάλλειν τὸν δ' σίδηρον θειωθέντα, τουτέστιν χωνευθέντα μετὰ τοῦ

3. αἱ om. B etc., f. mel. — καὶ γε] καὶ νεφέλη (γε lu νε ?) E, corrigé en ἐν τῇ νεφέλῃ, (leçon de Lb.) — 4. πάντα · ἀπολειφθέν, χαλκός M. — 5. συγκαταεῖσθαι καὶ συντέρεσθαι: B etc. — 7. καὶ τοῦτο] οὗτος γὰρ Lb. — 8. αὐτὸν] ταῦτόν M. — 9. ἀνεξιώθη] ἐξιώθη B etc. — 10. ὁ Δημ. δὲ Lb. — 12. καὶ οὕτως ἀπεδ. Lb. — 15. πολλοί]

τινὲς *. — 16. Réd. de Lb : μόνος δὲ ὁ Δημ. ἀφθ. τῷ χαλκῷ ἐπιβάλλει τὴν λευκὴν λιθάργυρον θειωθεῖσαν τουτέστι χωνευθεῖσαν μετὰ τοῦ τετάρτου τοῦ μαγν. ἢ θείου τοῦ ἡμίσεως. — 17. ἐπιβάλλ' B; ἐπιβάλλον A; ἐπιβάλλον (ω sur ο) K; ἐπιβαλον * ἐπιβάλλων corr. en ἐπιβάλλει E. F. I. ἐπιβάλλει. — τὸ τεταρτον ἢ σιδ. *. F. I. τὸν Δ (= λευκόν) σιδ.

μαγνήτου τὸ δ'. ἢ θείου ἀθίκτου ἡμισυ, ἵνα φεύσῃ ἐπὶ τὸν μόλυβδον
 τὸν ἀπὸ στίμμεως καὶ λιθαργύρου · ἔπειτα πυρίτην, χαλκὸν, σίδηρον
 κάρης, ἵνα πρεπόντως γένηται σκωρίδιον. Τούτῳ ἐπίβαλλε νεφέλην
 τὴν ἀπὸ ἀρσενίου. Λευκαίνεται δὲ διὰ τοῦ θείου ἀθίκτου ἢ νεφέλης.
 5 Ὅταν δὲ λέγη ψιμύθιον ἅμα θεῖω ὀπτηθῆν, τὸ θεῖον ἀθίκτον ὀηλοῖ,
 ἵνα γένηται χαλκός, μόλυβδος, ἐτήσιος · ἔταν δὲ λέγη · « τὸ δὲ
 αὐτὸ ποιεῖ καὶ μαγνησία λευκανθεῖσα, » κιννάβαριν συνοικονομηθεῖ-
 σαν ἔλεγεν. Ἄλλ' ἔρει τις · μαγνησίαν πρῶτον εἴρηκεν, καὶ πυρίτην.
 Ναί, ἵνα μάθῃς ὅτι ἅμα τῷ χαλκῷ σίδηρος καὶ ὁ μόλυβδος βάλ-
 10 λεται, καὶ οἱ λίθοι, ἵνα γένηται χαλκός, μόλυβδος, ἐτήσιος χαλκός.

III. XIV. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ
 ΥΓΡΩΝ ΤΟ ΘΕΙΟΝ ΥΔΩΡ ΚΑΛΟΥΣΙΝ · ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΣΥΝΘΕΤΟΝ
 ΕΣΤΙΝ, ΚΑΙ ΟΥΧ ΑΠΛΟΨΝ

Transcrit sur M, f. 144 r. — Collationné sur B, f. 123 r.; — sur A, f. 116 r.; (Aou A¹); — sur A, f. 242 v. (A²); — sur E, f. 47 v.; — sur Lb (copie de E), p. 173. — A² ne contient que le § 1 jusqu'à la ligne 5 de la page 155. — Chap. 37 de la compilation du Chrétien dans E Lb (non numéroté dans E).

I] Τὴν προγεγραμμένην νεφέλην ἔψει ἐλαίῳ · ἢ προγεγραμμένη
 15 νεφέλη ἔλκον τὸ σύνθεμα · ἔοικεν γὰρ τὸ ὕδωρ τοῦ θείου καὶ ἔλαιον
 λαμβάνειν. Μετὰ ἔλκων δὲ τῶν ὑγρῶν οἰκονομοῦσιν, ἔνυγρον αἰνισσό-
 μενοι · πρῶτον γὰρ ὀξάλμη, εἶτα ἐλαίῳ, εἶτα μέλιτι καὶ γάλακτι,
 ὕδωρ θεῖον αἰνίσσονται · ἀλλὰ καὶ ὁ κρόκος καθ' ἑαυτὸν ἀδυναμεῖ, εἰ
 μὴ διὰ τοῦ σκεύους τοῦ θείου ὕδατος · καὶ οἱ βαφεῖς οὕτω χρωδονται ·

1. τοῦ μόλυβδου τοῦ *. — 2. Réd. de Lb : ἔπειτα σὺν τῷ πυρίτῃ ἢ χαλκολιθάργυρος. — 3. κάρης] καίεται B etc. — τοῦτο M; τοῦτου *; ταύτῃ Lb. — 4. τὴν νεφέλην M. — 5. ψιμύθιον — λέγη om. *. — 6 et 10. χαλκο- μόλυβδος Lb. — αἰτήσιος; E (par correction) Lb. — 7. κιννάβαριν] σήψιν Lb. Cp.

p. 150. l. 10. note. — 8. μαγνησίαν] μέγα* (Confusion causée par le signe commun μ' de mss. antérieurs). — 9. καὶ om. *. — σίδηρος] ἢ λιθάργυρος Lb. — 10. Add. de *: ὅτι τὸ ἀπ' αἰῶνος ζητούμενον ὄν. — 15. Ἀπὸς τὸ σύνθεμα] ἐστὶ A²; ἔχει Lb. — τὸ θεῖον A². — 19. οὕτω] αὐτὸ A², f. mel.

Καὶ Μαρία : « λύσιν κομάρεως καὶ ἐλυδρίου. » Καὶ Δημόκριτος ἐν τῇ ὑστέρᾳ τάξει τῶν λευκῶν ζωμῶν : « Ὑδωρ ἀσθέστου στακτικῆς διὰ τοῦ ῥυτοῦ στάζον, ἢ δι' ὕλιστῆρος. » Ταριχεύονται τὰ εἶδη πάντα διὰ τῶν ἀπλῶν ὑγρῶν : καὶ τὰ ἐνδεγόμενα πλύνεται : πλύνονται δὲ οἷον τὰ
5 στερεὰ σώματα : ταριχεύονται δὲ, ἢ λειούμενα, ἢ βρεγόμενα, καὶ τὰ ἐνδεγόμενα f. 144 v.) ἡλίω καὶ ὀρόσω λειοῦνται, ὡς τὸ λευκὸν θεῖον ἢ λιθάργυρος : ταριχεύονται περὶ τὸν ἀριθμὸν οἷα ἡμέραν α' ἢ γ' ἢ ε' ἢ ζ', [ἕως] τοῦτο ἐπὶ πάσης λειώσεως.

2] Ταριχευθέντων οὖν αὐτῶν, συμμίξεις ποιήσεις καὶ συλλειοῖς ἐν
10 ὀρόσω καὶ ἡλίω. Καὶ ἀναξηράνας καὶ συλλειώσας αὐτοῖς νιτρελαίω κατὰσπα, καὶ εὐρήσεις μέλανα μόλυθον. Τοῦτον λύε, ἀναλάμβανε ὑδράργυρον καὶ ὕδωρ θεῖον καὶ κόμμι, καὶ ὄπτησον ἐλαφροῖς ρωσίν, ἕως ἂν ἀπόθῃται τὸ ὕδωρ, καὶ λύεις ἐν ἡλίω, ἕως οὗ λευκανθῇ καλῶς.

3] Τοῦτο πολλάκις ποιῶσιν βαπτίζοντες τὸ σκωριδίον. Καὶ
15 Πηθίγιος : « Κατάβαπτε δις ζ' καὶ δις ὀκτώ ἐπὶ ὀκτώ καὶ ἐπιπλέω. » Καὶ Δημόκριτος, τὸ αὐτὸ ποιῶν ἐν τῇ ὑστέρᾳ τάξει τῶν λευκῶν ζωμῶν, εἰς τοῦτο πόρον καταβάπτει καὶ τὰ ἔνσκια πέταλα, καὶ ἀποσκιῶσεις ποιεῖ. Καὶ ἀναξηράνας εἰ ἔστιν ἀσκίαστος, ἀναλάμβανε
20 νεφέλην, βάλκε τὰ ξανθῶσαι δυνάμενα ὕδωρ θεῖον, καὶ κόμμι, πῆξον ἐλαφροῖς ρωσίν : Ὅταν πῆξῃς, μεταβαλὼν [ἡμέρας 6' ἢ γ'] καταρρεῦσαι ποίησον εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον ἡμέρας 6' ἢ γ'

1. καὶ ἡ Μαρία B etc. : καὶ μῆρσιν λειώσιν κομ. A². — Après ἐλυδρίου] καλεῖ add. Lb. — 4. Après ὑγρῶν] Réd. de A² : φήνεται ἐν χωνεῖα πλυνόμενα. πλύναι τὰ στερεὰ σώματα καὶ ταριχεύονται: (Fin dans A²). — οἷον] ὡσπερ Lb. — 7. ἢ] F. l. ἢ. — ταριχ. δι' Lb. — περὶ τὸν ἀριθμὸν [en toutes lettres dans les mss.]. F. l. περὶ τοῦ ὄξους. Les signes de ἀριθμός et l'un de ceux de ὄξος sont presque semblables. Voir dans l'Introduction de M. Berthelot, p. 110 et 116, les notations alchimiques, pl. III, l. 4

et pl. VI, l. 5. — 8. ἕως] καὶ E, f. mel. ; om. B etc. — τοῦτο δὲ ποιεῖ εἰ. π. λ. Lb. — 10. αὐτὰ Lb, f. mel. — 11. λύε M : λείου B etc. Corr. conj. — 12. κόμμι] κομίδι M. — 13. λείεις A ; λειώσεις Lb. F. l. λειοῖς. — 16. ἐπιπλέω B etc. — 17. ποιεῖ B etc. — 18. πόρον] γάρ Lb ; om. B etc. F. l. εἰς τοῦτον πόρον. — 19. καὶ ἀναξηράνας M B A K ; σὺ δὲ ἀναξηράνας Lb. F. l. ἀνεξερυνήσας. — εἰ] ἢ M. — 20. ὕδωρ θεῖον] en signe M ; μετὰ ὕδατος θεῖου B etc. — 21. καὶ πῆξον B etc. — [ἡμ. — γ'] om. B etc.

ἢ ζ' ἢ μα'. Τούτω ἐπιβάλλεις ἄργυρον κοινόν, καὶ θάπτεις. Ἐξῆς δὲ καὶ περὶ τῶν καιρῶν ζητήσωμεν.

III. xv. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ἘΝ ΠΑΝΤΙ ΚΑΙΡῶ ΔΡΚΤΕΟΝ

Transcrit sur M, f. 144 v. — Collationné sur B, f. 124 r.; — sur A, f. 116 v.; — sur K, f. 20 v.; — sur E, f. 48 v.; — sur Lb, p. 177. — Les variantes de M, par rapport à BAK, ont été reportées en marge de K. — Chap. 38 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Ἀναγκαῖον καὶ περὶ καιρῶν ζητήσωμεν. Τὸ πνεῦμα ἔλεγεν, 5 φησὶν, ἀπὸ ἀνθους ἠλιουῦσθαι καὶ ταριχεύεσθαι ἕως τοῦ ἔαρος · καὶ τότε λοιπὸν ἐν παντὶ καιρῷ πυρὸς, ὁ χρυσὸς εἰς τὸ χρῆσθαι. Ὁ γὰρ μέγας, φησὶν, ἥλιος ποιεῖ τοῦτο, ὅτι δι' αὐτοῦ, φησὶν, γίνεται. Ἄκουε τοῦ Ἑρμοῦ λέγοντος ὅτι ἡ μάλαξις τῶν ἀλαξίμων γίνεται ἐν ψυχροῖς. Περὶ τούτου ἰσχυρῶς διέλαθεν ἐν τῷ τέλει τῆς λευκώσεως τοῦ μολύβ- 10 οῦ · ἐκεῖ καὶ περὶ τοῦ χρυσοῦ λέγει · οὕτως πως ὁ ποιῶν τὸ πᾶν · ἐκεῖ καὶ περὶ τοῦ ἤθμησαι τὸ πᾶν διέλαθεν ἐν τινι ἤθμῳ · οὕτε Ἄγαθοδαίμονα λέληθε, καὶ ταύτην ἄμμου πλῦσιν ἔφη καὶ κάθαρσιν, ὅτε τὸ πᾶν λειω- f. 145 r.) θὲν καὶ γενόμενον ὕδωρ ἔλθη διὰ ἤθμου ἢ ὑλιστῆρας. Καὶ ὁ Ἑρμοῦ φησὶν · « Γίνεται ὡς ἡ 15 στάκτη ἀκακία. » Ἐὰν μὲν γὰρ ὑποστῶθῃ, δῆλον γέγονεν ὡς αἰ οὐσίαι καὶ τὰ μέταλλα οὐδαμῶς λειοῦνται ·

2] Καὶ περὶ τούτων αὐτὸς ὁ Ἑρμοῦ ἐν τοῖς κοσκίνοις ἰσχυρῶς διέ- λαθεν, λέγων ἄνω καὶ κάτω · « Ἐὰν καταβῆ τὰ ὕδατα, αὐτὸ τὸ κοσ-

1. τοῦτο M; καὶ τοῦτο Lb. — ἐπιβάλλεις Lb. — ἄργυρον] en signe M; ἀργύριον B etc. — 6. χρυσός] signe de l'or ou du soleil M B A K E; ἥλιος en toutes lettres Lb. — Lu χρυσός (M. B.). — F. 1. πυρρὸς ὁ χρ. — χρᾶσθαι M. — 8. ἀλαξίμων A K E Lb. — 9. τῆς λευκώσεως (λευκώσεως E) καὶ τῆς σκευάσεως τοῦ μολ. Lb. — 12. Ἄγαθοδαίμων M. — Réd. de Lb. : ὅστις ἤθμός οὔτε τὸν Ἄγ.

λέληθεν, οὔτε τοὺς ἄλλους · ταύτην γὰρ ἐργασίαν πλῦσιν ἄμμου καὶ κάθαρσιν ὀνόμασαν. — 12. ἔφη.] ὀνόμασαν A. — 13. τὸ πᾶν] τὸ πνεῦμα A (en sigle) K. — 15. ἀκακία] καὶ ἡ ἀκακία B; καὶ ἡ ἀκακία A (2e x corrigé en γ par le copiste); καὶ ἡ ἀκακία K (x sur γ, d'une autre main); καὶ ἡ ἀκακία E, et en mg. : ἀκακία; καὶ ἡ ἀκακία Lb. — ὑποστῶθῃ ἡ Lb, f. mel. — 19. κατὰ βῆ mss. —

κινον ὡς ἔοικε ῥόδον. » Ὅλα ἡμοῦ καταβαίνοντα αὐτὰ κατὰ τὸν μέγαν Ἑρμῆν· τάχα καὶ ἀναβαίνοντα δι' ὀργάνου, εἰς ὃ καὶ ἔψεσθαι δοκοῦσι. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν τῷ λόγῳ, πλὴν ὁ λόγος περὶ καιροῦ. Καιρὸς γὰρ ὁ θερινὸς, ὅτε ὁ ἥλιος ρύσιν ἔχει πρὸς τὸ πρᾶγμα. Ἀμείλει οὖν ἡ
5 Μαρία ἐν ταῖς ποιήσεσιν τοῦ προσωπίδιου· « Ὑδὼρ θεῖον ληρθῆσεται τοῖς μὴ νοοῦσιν, ὡς γέγραπται, ὃ διὰ τῆς λωπάδος καὶ τοῦ σωλῆνος εἰς ὕψος ἀναπέμπεται. » Ἄλλ' ἔθος τοῦτο λέγειν ὕδωρ τὴν αἰθλίην θείου ἀθίκτου, ἀρσενίκων· οὗ ἕνεκεν ἐμυκτήρισάς με ὅτι περὶ δι' ἐνὸς λόγου, τοσοῦτόν σοι τὸ μυστήριον ἐξέφρασα.

10 3] Τοῦτο μὲν τὸ ὕδωρ τοῦ θείου λευκαινόμενον διὰ τῶν λευκαινόντων, λευκαίνει, καὶ ξανθούμενον διὰ τῶν ξανθούντων, ξανθοῖ, [καὶ ποιῶν] καὶ μελανόμενον διὰ γαλκάνθου καὶ κικίδου, μελανοῖ· εἰς μέλανσιν ἀργύρου εἰς τὸν ἡμῶν μολυβδόγαλκον, περὶ οὗ μολυβδόγαλκου ἐν τῷ πατροπαραδότῳ ἀργύρῳ σοι προσεφώνησα. Μελαι-
15 νόμενον οὖν καὶ τὸ ὕδωρ ἀναλαμβάνοντα <τὸν> μολυβδόγαλκον ἡμῶν βιάπται ἀρσενικὸν μέλανσιν, ἦν τινα, μηδὲν οὖσαν, μέγα ἐπιθυμοῦσιν οἱ μύσται πάντες εἰδέναί· τὸ δὲ αὐτὸ ὕδωρ οἷον λαμβάνει τοιοῦτον, καὶ βιάπται ἀρσενικόν, ὑπεξαιρουμένου τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ μέλιτος.

4] Καὶ ὁ φιλόσοφος φησιν ὅτι ὀλίγον θεῖον ἀθίκτον εἶδε πολλὰ εἶδη
20 καθῆσαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ μέταλλα μαλάσσει. Ἐν τούτῳ τῷ ὕδατι λειοῦται τὸ σύνθεμα τὸ θεῖον, ὡς εἰς τὸν ἀνδροδάμαντα φησίν· « Ἐὰν ἄπυρον θεῖον προσβάλλῃς, ποι- f. 14ῶ v.) εἰς χρυσοζώμιον, ἡμοῦ σὺν τῷ συνθέματι τῶν οὐσιῶν· καὶ τὸ σύνθεμα τῶν θειωδῶν λειοῦται ». Καὶ οὕτως ἔψεται ἢ ὀπτᾶται, ἵνα ὁ νοῦς σωθῆ.
25 « Ἐὰν, φησίν, θεῖον ἄπυρον προσβάλλῃς, ποιῆς χρυσοζώμιον διὰ πρίσ-

3. F. 1. ταύτά. — 5. προσοπίδιου B etc. ὕδωρ θεῖον (en signes) M; πρὸ ὕδατος τοῦ θείου Lb. — 7. θείου ἀθ.] en signe M B A K; τοῦ θείου Lb. — 8. ἀρσενίκων] signe de l'arsenic redoublé M B A K E; τῶν ἀρσενίκων Lb. — 10. M mg. : *nōm* (nostrum?), d'une main du XVIe siècle. — 12. ποιῶν] ποιούμενον (ajouté) ποιόν E; καί

ποιούμενον Lb. — 14. προπαραδότου Lb seul — 15. ἀναλαμβάνον B A K; ἀναλαμβάνόμενον τὸν μ. Lb. — 16. β' ἄπται M. — 17. χρῶμα τοιοῦτον B A K, χρῶμα τοιοῦτον λειοῦται καὶ β. Lb. — 18. ὑπεξ. Lb. — 22. signe de θεῖον ἄθ. M. — προσβάλλεις B A K; προσβάλλῃς Lb. — 24. καὶ οὕτως ἡμοῦ Lb. — 25. διὰ πρίσματα M.

ματος, ἢ κηροτακίδος, τὸ θεῖον ὕδωρ, ἕως σχῆ ἡρυσόν· ἔψει ἐλαφρῶς
 κινῶν, ἐπιβάλλων τὰ μωτάρια τῆς ξανθῆς σανδαράχης. » Μωτάρια δὲ
 εἰρήκασι διὰ τὸ παχὺ εἶναι αὐτὸ ὡς αἷμα· τὸ λοιπὸν ὅπτα σφοδρ-
 τέρως ἡμέρας 6' ἢ γ', καὶ κατενέγκας, ἔχγει εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου
 5 λείψανον ἐν ἐκάστῳ, καὶ γίνεται ἰός. Περὶ τούτου ἔλεγεν ὁ Πηθίγιος·
 « Διαμερίσατε τὸ φάρμακον εἰς μέρη δύο, καὶ τὸ ἥμισυ ἔχγετε ἐν
 ὄστρακίνῳ ἀγγεῖῳ, τὸ δὲ ἕτερον εἰς γαλκῶν. » Τοῦτο ἀνιπτόμενος
 δι' ἐνόσ, ἀπὸ μὲν [τοι] τοῦ ὄστρακίνου τὴν ὄπτησιν, ἀπὸ δὲ τοῦ
 γαλκῶ τὴν ἰώσιν. Προεῖπε δὲ καὶ ἄγν λεύκωσιν ἀπὸ τοῦ εἰρηκέναι
 10 ἐν δαρνίνοις ξύλοις καίεσθαι τὸν γαλκῶν, τουτέστιν τὸ θεῖον ἄθικτον
 τῷ ἔχοντι φύλλα δάρνης, ἵνα ἔχγῃ εἰδέναι τὴν τῶν ἀρχαίων ἀρετὴν,
 πῶς φανερῶς πάντα εἰρήκασιν· δοκοῦντες πάντα κρυψαί, φανερῶς
 εἰρήκασι· « Πρῶτον ἐλαφροῦς φωσὶν, ἵνα συμπίη τὸ ὕδωρ τοῦ θεῖου
 ἄθικτου. » Περὶ τῶν φώτων ἡ Μαρία ἔλεγεν ἐκ προσβάσεως τὰ φῶτα,
 15 καὶ πάλιν ἐκ προσαγωγῆς τὸ πῦρ, ὅταν ἀρκούντως ποιῆ, προσδωτέρως,
 ἵνα σωθῆ ὁ νοῦς, ἐκ προσβάσεως τὰ φῶτα. Ὁ δὲ καιρὸς ὁ θερινός, καὶ
 ἡ πορφύρα καιρὸν ἴδιον ἔχει διὰ τὰς λύσεις καὶ ψύξεις τὸ ἀλιστέον,
 ὅ τι καὶ τὸ κόμμι δάκρυον αὐτομάτως προερχόμενον, ἀπὸ τῆς ἰδίας
 φύσεως, θέρου. Ἦκουσα δὲ τινῶν ὅτι ἐν παντὶ καιρῷ γίνεται ἡ ἡμῶν
 20 ἐργασία, καὶ ἀμφιβάλλω.

— 1. τὸ δὲ θεῖον Lb. 2. παχὺν M; παχέα
 εἶναι αὐτὰ Lb. — τότε λοιπὸν B etc. — 5.
 Πηθίγιος B etc. — 6. καὶ τὸ μὲν ἐν (sur
 grattage) ἔχ. Lb seul — 10. τὸ θεῖον ἄθικ-
 τον (en signe) M; τῷ et le même signe
 B etc. sauf Lb, qui écrit θεῖον en toutes
 lettres. — 12. δοκοῦντες τισὶν ἀπαντα κρ.
 B etc. — M mg. : nota (main du xv^e
 siècle). — 13. δεῖ δὲ πρῶτον Lb — 14

et 16. προσβάσεως M — 17. ψύξεις, τοῦ
 ἀλιστέου Lb. — 18. τὸ κόμμι ἐστὶ δάκρυον
 Lb. — 19. κατὰ τὸ θέρου Lb. — τινῶν οὐ
 λέγουσιν Lb. — 20. A mg. : Βλέπε ἔμπροσ-
 θεν εἰς φύλλ' κδ' τὴν ἔχσιν τοῦ λόγου ὅπου τὸ
 σημεῖον τοῦτο, puis un signe de renvoi,
 reproduit en rouge 21 ff. plus loin
 (f. 139 r.) en regard des mots: Καὶ ὁ Ζώσι-
 μος... ἀμφιβάλλόμενος (III, xxix, 21).

III. XVI. — ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΤΟ ΕΡΓΟΝ

Transcrit sur M, f. 145 v. — Collationné sur B, f. 126 r.; — sur A, f. 118 r.; — sur K, f. 21 v. (suite f. 113 v.); — sur E, f. 51 r.; — sur Lb (copie de E), p. 187. — Les variantes et restitutions de M, par rapport à BAK, ont été reportées en marge de K. — Chap. 39 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους προσήτας ὁ
(f. 146 r.) Δημόκριτος γράφει. « Ἐγὼ δὲ πρὸς σέ, ὦ Φιλάρετε,
5 πρὸς ὃν ἡ δύναμις, τὴν κατὰ πλάτος σοι γράφω τέχνην. Ὁ μὲν
τῶν εἰδῶν κατάλογος οὕτως ἔχει. Ὑδράργυρος ἢ ἀπὸ κινναβάρεως,
μαγνησία, καὶ στίμμι κοπτικόν, χαλκηδόνιον, ἰταλικόν, λιθάργυρος,
ψιμμίθιον, μέλυθδος, κασσίτερος, σίδηρος, χαλκός, χρυσόκολλα
κλαυδιανόν, καδομεία, πυρίτης, ἀνδροδάμας, θεῖον ἄθικτον, ἀρσένικον,
10 σανδαράχη, κιννάβαρις.

2] Ταῦτα τὰ εἶδη ἐπίκοινα εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον · λευκαίνου-
μενα γὰρ λευκαίνουσι, καὶ ξανθούμενα ξανθοῦσιν. Τὰ οὖν λευκαίνοντα
αὐτὰ ταῦτα · γῆ χεῖρα, καὶ ἀστερίτης, γῆ σαμία, γῆ κιμωλία, καὶ
ἀφροσέληνον.

15 3] Τὰ δὲ λειοῦμενα, αὐτὰ · θεῖον ἄθικτον, ἄλας καππαδοικόν,
ἄλας παντοῖοι, ἄλός ἄνθη, τίτανος, ὅς προσκέκληται ὀπὸς συκαμίνου,
συκῆς, στυπτηρία σχιστή, μύσι, γάλλικανθος, φύλλα περσέας, φύλλα
δάφνης.

4] Τὰ δὲ ξανθοῦντα, ταῦτα · γῆ ποντική, ὅ ἐστιν ὀπτῆ, γῆ ἀττική,
20 ὅ ἐστιν ὁ κυανός, καὶ ἡ κυανός ἢ ἐπὶ τῶν δύο βαρῶν ἐπίκοινος · καὶ

1. Pas de titre dans B ; titre dans AKELb : περί τῆς κατὰ πλάτος ἐκδ. τοῦ λόγου πρὸς Φιλάρετον. — 6. εἰδῶν] ἰδῶν corrigé par une main assez récente M. — 15. f. l. ταῦτα. — θεῖον ἄθικτον en signe M. F. l. θεῖον. — 16. ἄλας παντοῖον, ἄλός ἄνθος B etc. — 17. μύσι Lb, mel. — ὀπός]

dernier mot du f. 21 de K; la suite est au f. 113; le f. 22 doit être lu après le f. 115. — 19. ὀπῆ M. — 20. ὁ κυανός] signe de κυανός dans M B A K E; χαλκός en toutes lettres Lb. — Le bleu mâle et femelle. (M. B.) Cp. l'Introduction de M. BERTHELOT, p. 245.

ἐν βοτάναις, κικίδιον, καὶ κνηκάνθιον, ἐλύθριον καὶ οἰχοῦμενον · καὶ ἐν ὀπείοις, κόμμι · Ἐλεγεν δὲ ἀντὶ τοῦ κόμμιως, εἰς γὰρ τὸ λευκὸν σύνθεμα τοὺς ὀπείοις βάλλουσι.

5 Ὡ] Φανερὰ δὲ ἔστω τὰ τῆ ἰώσει ὑστερον συλλειούμενα καὶ ὧδε ἀρμόσαι ἢ μαρτυρία ἢ λέγουσα ὅτι τὰ ἀνούσια σώματα καλῶς ἐνεργούσιν χωρὶς πυρός. Τινὲς βούλονται δεῦτερον καὶ τρίτον ἐν τῆ ἰώσει βαλεῖν βοτάνας, ἄνθος ἀναγαλλίδος, καὶ ῥά, καὶ τὰ ἕμοια · καὶ κρόκον τινὲς χρῶνται καὶ ῥίζαν μανδραγόρου τὴν τὰ σφαιρία ἔχουσαν. Ἐγὼ δὲ προσθήσω ὅτι χωρὶς αὐτῆς οὐδὲν βάπτεται · καὶ ταύτη
10 πάντα συλλειοῦται ἐν τῆ ἰώσει μετὰ κόμμιως. Ἐμνημένευσαν δὲ πάντες ὅτι οὐ δεῖ εἰς τοῦτο τὸ ὕδωρ ζύμην καταφθεῖρειν · καὶ ὁμοιοῦται τῷ μέλλοντι βάπτεσθαι σώματι.

6] Ἐὰν ἀργύρεον μέλλῃς βάπτειν, ἀργύρου πέταλον συνσήπειν · ἐὰν δὲ χρυσοῦν, χρυσοῦ πέταλον συνσήπειν · ὁ γὰρ σίτος σίτον γεν-
15 (f. 146 v.) νᾶ, καὶ ὁ λέων λέοντα, καὶ χρυσὸς χρυσόν. Ἐπίβαλλε γὰρ, φησὶν, ἄργυρον κοινόν, καὶ βάπτεις. Ὁ γὰρ εἰς ζωμὸς κατὰ τῶν ἀμροτέρων σήπειν κατηγορεῖται · ὅτι τοιοῦτος λόγος ἐν τῷ παρόντι περὶ τῆς τοῦ φαρμάκου βαρῆς · τὸ γὰρ θεῖον ὕδωρ σκευασθὲν κατὰ ἀλήθειαν, καὶ τὸ καλῶς συγκαθὲν τὰ φάρμακα βάπτει, καὶ ὅταν
20 βαρῆ τὸ φάρμακον, τότε καὶ αὐτὸ βάπτει. Διὰ τοῦτο ζύμας καὶ προζύμια καὶ δξυζύμια, καὶ χρυσοζύμια, καὶ ὅσα κέκρυπται · ἐν δὲ πᾶσι τὸ πᾶν εὐρίσκεται τοῖς νοσοῦσιν.

7] Ἰδοὺ οὖν τὰ δ' σώματα πυρίμαχα, ὑπόστατα, τουτέστιν τὸ ὑστερον σύνθεμα, οὗ καὶ αὐτοῦ συντεθέντος, παραλαμβάνομεν μέρος
25 ἐν, ἐπιβάλλοντες ὕδωρ θεῖον ὁμοῦ, ἕως γένηται τὸ χροῖμα καὶ ὁ τόνος

1. γυμένιον BAK; γυμένιον Lb. Cp. II, 1, 18, texte et traduction. — 5. ἀρμόσαι BE; ἀρμόγαι AK; ἀρμόσαι Lc, f. mel. — 8. τινὲς δὲ χρ. καὶ ῥίζη μ. τῆ τὰς σφαιρας ἐχούση. — τὰς σφαιρας AK; ἔχουσιν A; ἔχουσιν (a sur u) K. — 10. M mg: σῆ (main du xve siècle). — 11. F. l. καταφθεῖρειν. — 13. ἐὰν — συνσήπειν om. B etc. — 14.

συσσήπειν et plus loin σήπειν BAK. — δεῖ συσήπειν Lb. — 15. καὶ ὁ χρυσὸς χρυσόν B etc. — 19. κακῶς M. Corr. d'après ELb. — 21. ἐν δὲ (γὰρ Lb) — νοσοῦσι] E aj. cette phrase en marge, et Lb la transporte après Μαρίαν (p. suiv., l. 1). — 23. ὑποστατά mss. ici et plus loin, comme p. 148. — M mg.: ὧδε ἀληθῆς (main du xve siècle).

τοῦ ὁμοίου κατὰ Μαρίαν. Ἐπειδὴ οὖν κατείληπται τὸ ὕστερον σύνθεμα τὰ ὑπόστατα δ' σώματα, οἷς οὐ μόνον τὸ σύνθεμα τοῦ χρυσοζωμίου, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνθεμα ἐπιβάλλει τοῦ ὕδατος τοῦ θείου· ἐπιβάλλειν γὰρ δεῖ τὰ προδεγθέντα, σίδηρον, ἢ κασσίτερον, ἢ

5 μέλυθρον, ἢ γαλκόν, καὶ τὰ ἐξῆς, πάντα τούτοις ἐπιβάλλεται. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν δύο συνθεμάτων· «Ἐὰν εἰς σίδηρον προσβάλῳν· εἰς γαλκόν, προσέξισι· εἰς μέλυθρον, ποιεῖ ἄρρευστον, ἄτριστον, τὸν κασσίτερον προεργάζου, καὶ οὕτως ἐπιβάλλει, φησὶν, καὶ οὐ μὴ σφάλῃς, τουτέστιν προλεύκαναι.»

10 8] Περὶ δὲ ἐξίωσης καὶ γαλκοῦ διαλάβωμεν· πάντα τὰ τοιαῦτα εἶδη ἔχουσι φύλλα περσέας καὶ δάφνης, καὶ γαῖ λευκαί, καὶ σύκαμίνου καὶ συκῆς καὶ τιθυμάλλου ὀπός, καὶ νίτρον πυρρὸν καὶ ἄλας καππαδοκικόν, καὶ τὰ ὅμοια· εἰς τοῦτον, φησὶν, τὸν ζωμὸν καθιένται αἱ λεπίδες τοῦ γαλκοῦ ἡμέρας ἰε', καὶ εὐρήσεις ἐξιωθέντα, τουτέστιν

15 λευκανθέντα. Αὕτη οὖν ἡ σύνθεσις τοῦ ζωμοῦ λευκοῦ θείου. Ἐν τῇ ὑστέρᾳ <τάξει> τῶν ζωμῶν ὁ φιλόσοφος ἐξέδωκεν. Εἰ τοίνυν λευκὸν θεῖον, ἄρα (f. 147 r.) τὸν γαλκὸν λευκαίνει; θεῖον γὰρ ξανθὸν οἰκονομήσας ὁ γαλκὸς διὰ γαλκάνθου καὶ σώρευς, καὶ ἐπιβαλὼν γαλκὸν, ξανθώσας αὐτὸν, τοῦτον τὸν γαλκὸν ἅμα τῷ θείῳ ἀποτίθεται

20 εἰς ὄξος, καὶ τὰ ἐξῆς, ἵνα ἰωθῇ. Καὶ γὰρ φησὶν γάλκκανθον ποιεῖν τὸ χρυσὸν ἰνιον· εἰ δὲ γάλκκανθος τῷ θείῳ, τῷ πυρίτῃ συνελειώθη μετὰ σώρευς, τὸ δὲ θεῖον τὸ ξανθόν, ἐν τε τούτῳ τῷ ξανθῷ· εἰς εἰσθῆν κάτω ἵνα ἐσθῆν· ἤγουν τὸ θεῖον τὸ ξανθόν.

9] Καὶ τί ἄρα ἐξίωσις ἢ ξάνθωσις; ἐξίωσις οὖν καὶ ξάνθωσις

25 χρώματι μόνον διενηρόγασιν ἀλλήλων· ἤγουν τὸ ἐξίωσις θείου λεύκωσις, ἢ δὲ ἴωσις, ξάνθωσις. Φέρε καὶ τὰ ἄλλα <ἀ> εἶπεν· εἰς σίδηρον προμάλαιζιν ποιήσας τὸν σίδηρον λεπίδας λεπτάς, ἐπίστρωσον

3. χρυσοζωμίου Lb. — 4. δεῖ] χρῆ B etc. — προδεγθέντα B etc. — 7. προσβάλῃς, ἐξίσω· ἐάν... Lb. — 8. ἄτριστον B etc. F. 1. ἄτριστον. (Cp. ci-dessus, p. 45, l. 26). — 12. τιθυμ. M. — πυρρὸν M. — 14. καὶ εὐρ. ἅπαντα ἐξ.

Lb. — 15. ἦν ἐν τῇ ὑστ. Lb, f. mel. — 19. ξανθώσι A; ξανθώσις Lb. — 21. χρυσὸν ἰνιον] χρυσάνθιον B Lb. — τὸ puis le signe de πυρίτης M; om. B etc. — 22. εἰ] δὲ Lb. — ἐάν εἰσθῆ] ἐάσεις Lb. — 25. μόνω BAK.

γῆν σαμίαν, καὶ στυπτηρίαν σχιστὴν διπλώσας, ἔλασον, καὶ ἔσται μαλακὸς καὶ λευκός. Τὰ δὲ τοιαῦτα εἶδη μέρη εἰσὶν τοῦ λευκοῦ θείου. Ὁ Ἐρμῆς μάλαξιν προθέμενος, ὕστερον ἔλεγεν· « Καὶ λευκανθήσεται ». Διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος ἔλεγεν· « Ἐπίβαλε τοῦ
5 λευκοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ, καὶ ἔσται πρῶτον τοῦτο τοῦ λευκοῦ θείου.

10] Φέρε καὶ τὸ τί ἀτριτώσης ζητήσωμεν· Ὁ φιλόσοφος· « Λαβὼν μόλυβδον λευκὸν τὸν γενόμενον ἄρρευστον διὰ γῆς χειίας, καὶ στυπτηρίας σχιστῆς. » Τὰ δὲ εἶδη ταῦτα μέρη εἰσὶ τοῦ λευκοῦ θείου.
10 Τὸ δὲ λευκὸν θεῖον, λευκαινόμενον, λευκαίνει. Δημόκριτος δέ· « Ἐπειδ' ἂν ἐξιώσης, καὶ μαλάξης, καὶ ἀτριτώσης, καὶ ἀρρευστώσης, ἢ λευκώσης ». Ἡ δὲ λεύκωσις ἐκ τοῦ λευκοῦ θείου. Ὅρα τὸν φιλόσοφον περὶ τούτου τοῦ θείου τοῦ λευκοῦ ἐκθαχεύοντα· « Ἐάν γάρ, φησὶν, γένηται τὸ φάρμακον μαρμάρω παρεμφερές, μέγα ἐστὶ
15 μυστήριον· τὸν γὰρ χαλκὸν λευκαίνει, τουτέστιν ἐξιοῖ, μαλάσσει τὸν σίδηρον, ἀτριστον ποιεῖ τὸν κασσίτερον, ἄρρευστον τὸν μολυβδον, ἀρρήκτους τὰς οὐσίας, ἀφεύκτους τὰς βαφάς. Αὗται αἱ βαφαὶ τὰ εἶδη ἀπὸ ὑδραργύρου ἕως χρυσοκόλλης καλούμενα χρυσάνθιον· εἰκότως εἴρηται παρὰ τινῶν τοῦτο τὸ θεῖον διὰ πάντων. Στέφα-
20 νος (f. 147 v.) γάρ, ὅταν ἔλεγεν· « Ἀρρήκτους τὰς οὐσίας », τὰ τέσσαρα σώματα ἔλεγεν· ἄλλοι δὲ· « τοῦτο τὸ θεῖον ὕδωρ τὸ κατὰ πάντα μέγα μυστήριον, τὸ γενόμενον μαρμάρω παρεμφερές, τὸ λευκαῖνον πᾶσαν οὐσίαν, τὸ λευκαῖνον τὸ σῶμα τῆς μολυβδο-
χάλκου· τοῦτό ἐστιν ὁ πῶν κωθαθίων καπνός. Τοῦτο ὁ τὰς βαφάς

1. διπλ. ἔλασον] καὶ διπλ. ἄλλασεν Lb. — 7. ἀτριτώσης] ἀτριτώσεις B; ἀτριτώσει AK; ἀτριπτώσεις corrigé en ἀτριπτώσει E; ἀτριτώσις Lb. (Variantes analogues plus loin.) — 8. γενόμενον M, ici et presque partout. — 16. ἀτριστον] ἀτριστον B etc. — 18. ὑδραργύρου] signe du mercure M; signe de l'argent BAKE (E ajoute ἔχουσι); ἀργύρου en toutes

lettres Lb. — καλούμενον BAK; κολλόμενον δὲ χρ. Lb. F. 1. καλοῦμεν. — 22. μέγα μυστ. καλοῦσι Lb. — 23. μολυβδογ.] signe du molybdochalque M; signe de la magnésie B etc., f. mel. — 24. κωθαθίων M. — M mg. : ὕδ. θείου ἀπύρου (avec renvoi à κωθαθίων), main du xve siècle (celle de Bessarion ?) — τοῦτό ἐστι τὸ τ. 6. ποιῶν Lb.

ἀρρήκτους τηρῶν, τοῦτο ὁ τὰς οὐσίας ἀρρήκτους διατηρῶν. Τὸ δὲ ἀρρήκτους ἐάν ἀκούσης, οὐχ ἵνα ἐλαιούμεναι αἱ οὐσίαι μὴ φραγῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπορρήξωσι τὰ εἰωθότα τε τῷ πυρὶ ἀφραντοῦσθαι ἀπὸ νεφέλης ἕως χρυσοκόλλης, ἔτι βαρῆς βούλεται αὐτὰς εἶναι.

5 Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος περὶ αὐτῶν · « Ἐπιβάλλειν οὖν δεῖ σιδήρον, ἢ χαλκόν, ἢ κασσίτερον, ἢ μόλυβδον .» Τοίνυν ταύτας βαρῆς καλεῖ · τὰ δὲ βαπτόμενα δ' ἰσώματα ἅτινα βαρέντα βάπτουσιν · τὸ δὲ βάπττον τὰς βαρῆς καὶ τὰ βαπτόμενα ὕδατα θείου, τὸ μέγα μυστήριον, τὸ μαρμάρῳ παρεμφορῆς, τὸ τὰ πάντα ποιοῦν ἐπιτήδεια,
10 τὸ καῖον τὸν χαλκόν καὶ λευκαῖνον, τὸ τὴν ὑδραργύρον πηγνύον, τὸ ἐξιοῦν · τοῦτό ἐστι τὸ τῆς ὄλης τέχνης μέγα μυστήριον · τὸ γὰρ ξανθὸν ὕδωρ ἐμφανῆς μυστήριον.

11] Ἐπίβαλε λοιπὸν καὶ κόμμι μικρὸν, καὶ πᾶν σῶμα βάπτεις · τοῦτο αἷτιον καύσεως, λευκώσεως, ξανθώσεως, ὑδραργύρου πήξεως,
15 ἰώσεως · τοίνυν ὅταν λέγῃ « ἀρρήκτους τὰς οὐσίας », περὶ τοῦ ἀπορρηγνύουσι τὰς οὐσίας, τὰ εἶδη τὰ φευκτὰ λέγει. Τοῦτο δὲ τὸ λευκὸν θεῖον ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τοῖς δυοῖν συνθέμασι. Λέγει γάρ · « Ἐάν εἰς σιδήρον, προμαλλάσσει », καὶ τὰ ἐξῆς, τουτέστιν πάντα προλεύκαναι, καθὼς ἀποδεδείκται · ὅταν ἐξιώσης καὶ μαλάξῃς καὶ
20 ἀτριστώσης καὶ ἀρρευστώσης, τουτέστιν λευκάνῃς τὸ πᾶν, τὰ τεσσαρα σῶματα ὑπόστατα · αὕτη γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ μίαν τάξιν τὸ λευκάναι. Ἡ δὲ λευκωσις ἐκ θείου λευκοῦ · ὁ δὲ τῶν λευκῶν θεῖον σταθμὸς ἐν [f. 148 r. τῆ ὑστέρᾳ <τάξει> τῶν λευκῶν ζωμῶν κεῖται, ἔχων τὸ ἀρσενικοῦ χρυσιζοντος γ° α', καὶ νίτρου καὶ τῶν ὁμοίων,

1. F. l. τὰς βαρῆς ἀρρήκτους. — ἀρρήκτους διατηρῶν om. B etc. — 2. ἐλαιούμεναι M. — 5. A mg. : σῆμα. — ἐπίβαλε οὖν σιδήρῳ etc. (datif partout) Lb ; simple signe dans les autres mss. — 7. M mg. : τὸ ὄλον τῶν ἀληθῶν (?) avec renvoi à ἐάπτουσιν, au moyen du signe zodiacal de la Vierge ♀ (main du xve siècle). — 8. βαπτόμενα καὶ τῆς υδρῶν puis le signe du θείου

ἔθικτον M (καὶ et η: d'une écriture plus récente; βαπτόμενα ὕδωρ θεῖον ἐστὶ Lb. F. l. ὕδωρ θείου. — 13. καὶ πᾶν] καὶ om. M. — 14. F. l. ὑδραργυροπήξεως. — 16. M mg. : ἀπορρηγνύοντας. — τὰς om. M. — 20. ἀτριστώσης] ἀτριτώσης B etc. — τὸ πᾶν] τουτέστι E; om. Lb. — F. l. τὸ πᾶν, τουτέστι... — 21. τὸ] τοῦ Lb, f. mel. — 22. F. l. τοῦ λευκοῦ θείου. — 24. τὸ] F. l. τοῦ.

καὶ φλοιῶν φύλλων περσέας καὶ δάφνης γ° α', καὶ συκαμίνου χυλοῦ, καὶ ἄλατος, καὶ τὰ ἐξῆς. Πάντα πρὸς ἀνάλογον τοῦ οὐγκιασμοῦ δεῖ σε προσπλέξαι. Ἡ γὰρ ὑδράργυρος κατὰ τῶν δύο συνθεμάτων τὰ πάντα μέλλουσα ἀναλαμβάνειν ἤτοι μαλαγματίζειν, περὶ ἧς καὶ ἐν
5 τῷ περὶ κινναβάρεως μηνύσω. Εἰ μὲν οὖν ἀναλήφεται, δεῖ μὴ ὠν λευκοῖς καὶ ὑγρῷ κομμίῳ λευκῷ λειοῦσθαι μετὰ τῶν δύο συνθεμάτων. Ἐν γὰρ τούτοις εἶωθεν ἡ ὑδράργυρος μολύνειν καὶ ἀναλαμβάνειν, καὶ πάντα μαλαγματίζειν, περὶ ὧν ἐν ταῖς μολυβδόγαλκας προσεφώνησα.

- 10 12] Τινὲς δὲ ὕδωρ θεῖον ἐλείωσαν παχύτερον ποιήσαντες, καὶ ἀνέλαβον τὰ συνθέματα τὴν ὑδράργυρον. Καὶ γὰρ τὸ λευκὸν σύνθεμα καὶ ὡς ἔχει καὶ κόμμι. Ἄλλοι ἐν τρούλλῳ μεγάλῳ ὑελίνῳ περιπηλώσαντες, ἔβαλλον τὰ πάντα καὶ ἀσθενεῖ πυρὶ ὥπτησαν, ἐπιβάλλοντες ὕδωρ θεῖον, ἐψήσαντες ὡς τὴν πορφύραν. Δεῖ δὲ προσέ-
15 γειν ἐν τῇ μεταβολῇ, πῶς ἐκ θαλάττης οὔσα καὶ ἐκλύσματος, εἰς πορφύραν μετατρέπεται ἀληθινήν. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ φιλόσοφος · « Τὸ γὰρ ψιμίθιον ἄλλην ἔχει δύναμιν παρὰ τὸ ἔλκυσμα, τουτέστι παρὰ τὸ χρυσίζον, ἢ πορφυρίζον, παρὰ τὸ λευκὸν ἢ ἀργυρῶδες. » Τὸ δὲ αὐτὸ σύνθεμα λειωθὲν ἔξει καὶ τὰς ἐνεργείας · τὰ ἔλα ἐκ μιᾶς, φησὶν, ὕλης
20 τοῦ μολυβδου · ὁ δὲ γαλκὸς οἶδας λοιπὸν ὡς ὄλον σύνθετον · ὅθεν ἐν τῷ ἐκλύσματι μεταβολὴν ὠνόμασεν αὐτῷ ἐν ὑποδείγμασιν · ἐψήσαντες γὰρ ὕδωρ θεῖον · τῷ γὰρ « ἐψήσαντες » χρῶμα ἀνέδειξαν · καὶ οὐ μόνον ἤνωσαν τὴν ὑδράργυρον, ἀλλὰ καὶ ἐλεύκαναν καὶ ἐξάνθωσαν τὸ σύνθεμα ἐψῶντες λεπτῷ πυρὶ, καὶ οὐκ ἐῶντες καπνὸν διὰ τοῦ τρούλλου

1. καὶ φλ. κ. φ. Lb. — 2. οὐγκιασμοῦ M. — 3. προσεπιπλέξαι Lb. — 4. μέλλει Lb. — 5. κινναβάρεως] signe lunaire couché BAKE; ἀργύρου Lb; K mg. et E mg. (d'après K ?) : signe du cinabre. — Réd. de Lb. : ..... ἀναλήφεται, καλῶς ἔχει, εἰ δὲ μὴ, ὠν λευκοῖς, — 6. καὶ λευκῷ ὑδραργύρῳ συλλειοῦσθαι μετὰ τῶν τοιούτων συνθεμάτων B etc. — 7. ὑδράργυρος] ἀργυρος BAK; τὸν ἀργυρον Lb. — 11. τὰ συνθέματα

μετὰ τῶν συνθεμάτων B etc. — M mg. : ὅδε (en lettres retournées). — 12. κόμμι] κόμμιος M. — 15. ἐκλύσματος et en surcharge à l'encre noire : ἐκλύσματος M; ἐκ κλύσματος B; ἐκκλείσματος AK; καὶ κλύσματος ELb. — 21. ὠνόμασεν B etc. — αὐτὸ BAK; αὐτὸν Lb. — ὑποδείγματι B etc. — 22. τῷ] τὸ mss. Corr. conj. — καὶ οὐ θεῖον μόνον Lb. — M mg. : abréviation probable de χρῶμα.

ἀναδοθήγαι. Μετ' αὐτοῦ γὰρ (f. 148 v.) τὸ πνεῦμα τὸ βαπτικὸν συναρίσταται. Ἐφούσι δὲ ἕως ἂν ἀραιώσῃ τὸ χρωμα, οἱ μὲν ὄρας θ', οἱ δὲ ἡμέρας. Ὅταν δὲ οὕτως γένηται, περισκεπάζουσιν τὸν τροῦλλον φιάλη, καὶ τιθέασιν ἐν κηροτακίδι ἢ ἐν βωταρίῳ, ἐπάνω τῆς καμίνου, 5 καὶ κκίουσι τὴν κάμινον ἐκ προβάσεως ἡμέραν α', ἄλλοι δὲ δύο· καὶ θεωροῦσι διὰ τῆς φιάλης πότε γίνεται ψιμμύθιον, καὶ κατασπῶσιν ὑπόριμον.

13] Τινὲς χρόνον ποιῶσι, καὶ τὸ μέσον τρήσαντες εὐρίσκουσιν ὑποκάτω μόνῃ τῆς σκωρίας ἄνω ὑπολειφθείσης· εἰς γὰρ τὸ δίχρω- 10 μον ἢ σκωρία μετὰ τοῦ μολύβδου εὐρίσκεται· καὶ ἀποτινάξαντες τὴν σκωρίαν, ἔχουσι τὸ σῶμα· τοῦτον τὸν λίθον λειοῦσιν ἐν ἡλίῳ ἕως λευκανθῆ, σὺν τούτῳ στήσαντες ὑδροργύρου τὸ ἥμισυ τοῦ σταθμοῦ καὶ θεῖον πρὸς τὸ ὑπερέχειν, καὶ κόμμι λευκὸν, πήσσουσιν ἐν θερμοσποδιᾷ ἡμέραν ἑλκην, ἕως τὸ ὕδωρ τοῦ θείου, πρὸς ὃ ἀναξηραίνει· 15 προσβάλλουσιν ὕδωρ θεῖον· καὶ ὅτε τὸ πᾶν ὕδωρ ἀναλωθῆ, μεταβαλόντες ὑποτοῦσιν βούκλας ἡμέραν μίαν εἰλικτῆ, καὶ εὐρίσκουσι ψιμμύθιον. Τοῦτο ἔτι ζέον μεταβάλλουσιν εἰς θεῖον ἄπυρον, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ θείου, τὸ ἄλλο ἥμισυ τοῦ σταθμοῦ, καὶ ἐῶσι κάτω ἡμέρας, ἕως οὔ ἰωθῆ.

20 14] Τινὲς καὶ εἰς ἱππείαν κόπρον γωννύουσιν τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἐκεῖ· τούτῳ ἐπιβάλλουσιν χαλκὸν προσλαβόν τι μετὰ τὴν βαρῆν τοῦ λευκοῦ σιδήρου, εἰὰν θέλωσι ποιῆσαι ἄργυρον· εἰὰν δὲ χρυσόν, συλλειοῦσι πάλιν ὑδροργύρου τὸ ἥμισυ τοῦ σταθμοῦ, καὶ θείου τὸ ἥμισυ, ξανθοῦ λέγω, καὶ ὕδωρ θείου ἀθίκτου καὶ κόμμεως· καὶ πήσσουσι,

2. θ'] δώδεκα Lb. — 3. ἡμέρας] νυχθήμερον (en signe) B; νυχθ. α' AKE Lb. — 5., προσβάσεως; M. — νυχθήμερον α' B etc. — 8. χρόνον] χ traversé verticalement par un p dans BAK; ce signe et au-dessous: ἕλιψ E; Τινὲς δὲ ἐν ἕλιψ π. Lb. (Les signes de χρόνος et de ἕλιψ [= X] ont pu être confondus.) « ?? χρόνος, pour Κρόνος, plomb » (M. B.). — Signe attribué au κρόκος dans BA; Not. alch., pl. V, l. 8

(C. E. R.) — 9. ἄνωθεν τῆς νεφέλης B etc. — δίχρονον M. — 13. καὶ ὕδωρ θεῖον BA; καὶ ὕδατος θείου KELb. — 14. πρὸς ὃ] F. l. πρόσω. — 15. προσβάλλουσιν ὕδατος θείου Lb. — 16. ἐν βούκλῃ ἑλικτῆ ἡμ. μίαν Lb. — 18. ἡμέρας δύο Lb. — 20. F. l. τοσαύτας. — 22. λευκοῦ σιδήρου en signes M; λευκοῦ λιθοργύρου Lb seul. F. l. τὸ Δ (= δ^{ον}) σιδήρου. (même signe pour τέταρτος et pour λευκός.) — Cp. p. 153, l. 17.

καθὼς καὶ τὸ πρῶτον, καὶ ὀππῶσιν νυχθήμερα 6' · καὶ ἐξενέγκαντες
ζέον, βάλλουσιν εἰς τὸ λείψανον τοῦ θείου καὶ ὕδωρ θείου · καὶ καί-
ουσιν ἡμέρας, καὶ ἕως οὗ καιῶσι τοῦτο · ἐπιβάλλουσιν ἄργυρον κοινόν.

15] Ἦ δὲ τοῦ λευκοῦ σκευὴ αὕτη · θείον, ἀρσένικον, σανδαράχη,
δ κιννάβαρις, ἐξ ἰσότητος προτεταριγευμένα, ἄλατος καππαδοκικοῦ τὸ
ἴσον, ἀλῶδες ἄνθους, στυπτηρίας σχιστῆς, φέκλης ὀπτῆς, τιτάνου
ὀπτοῦ, ἀφροσελήνου, μίσεως ὤμοῦ καὶ ὀπτοῦ, καὶ νίτρου καὶ ἀλῶδες
πρὸς (f. 149 r.) τὸ ἡμισυ ἐκάστου ἀλλὶ θαλασσίῳ (?) ἐν ἡλίῳ ἡμέρας ·
ἀνίσους, ἕως γένηται ἄκαυστον. Ἐπειτα λύσον αὐτὰ ὕδατι θείῳ,
10 ἕως ἀκαυστωθῆ, λευκῶ λέγω τῷ δι' ἀσθέστου ἀπολελυμένου ·
καὶ ποιήσας ἀκαυστον ἔχεις, ἐκ τούτου μίσγεις τῇ μνᾶ μνᾶν ἡμί-
σειαν, ὕδατος θείου τὸ ἀρκούν.

16] Τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ θείου τὸ δι' ἀσθέστου οὕτω γίνεται. Πάντα
τὰ ὕδατα τοῦ καταλόγου ἐξ ἴσου συμμίξας, πρόσβαλε γᾶς λευκάς,
15 ἵνα σφοδρὸν λευκὸν γένηται · καὶ βαλὼν ἐν χύτρᾳ, ἐπίθεε τὸ ὄργανον
ὑποκαίων, καὶ λάμβανε τὸ στάζον · ἐκ τούτου χρω εἰς τὴν
λείωσιν τοῦ θείου καὶ εἰς τὴν ἔψησιν τοῦ συνθέματος.

17] Τὸ δὲ ξανθὸν θείον οὕτω ποιήσον. Θείου, ἀρσένικου, σαν-
δαράχης, κιννάβαρεως, σώρεως, χαλκάνθου, χαλκίτου, μίσεως, στυπ-
20 τηρίας, νίτρου, ἄλατος, κυανοῦ ἀρμενίου · τοῦτο προταριγευθὲν
λείου ἔξει ἐν ἡλίῳ ἀνίσους ἡμέρας. Ἐκ τούτου τοῦ θείου βάλλεις
τῇ μνᾶ μνᾶν ἡμίσειαν.

18] Τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ θείου τὸ ἀθικτον οὕτω γίνεται · τὰ δὲ ὕδατα
τοῦ καταλόγου ἐξίσου · καὶ γῆ ποντικὴ καὶ ἀπτικὴ καὶ ἀρμένιον καὶ
25 βοτάναι, δηλονότι τοῦ κρόκου καὶ ἐλυθρίου τὸ διπλοῦν · ἐπίθεε εἰς

3. ἡμέρας δύο Lb. — καὶ om. B etc.
— 8. M, à la marge inf. : κατὰ πᾶσαν :
κατὰ πᾶσαν (main du XVe siècle). — ἀλλὶ
suivi du signe de l'eau de mer (f. 1.
θαλασσίῳ ὕδατων, M. B.). — ἡλίῳ] signe
du soleil, M, devenu un θ dans E; ἐν
ἐννέα ἡμέραις ἀνίσου; Lb seul. — 14. μίξας
B etc. — 18. θείου] Λάβε τὸ ἴσον θείου Lb.

— ἀρσ., σανδαρ.] en signe dans M; signe
de l'arsenic redoublé BAKE; ἀρσενικοῦ
ἐκατέρου Lb. — 20. ἀρμενίου M, et plus
loin ἀρμένιον; ἀρμενικοῦ B etc.; κυανῶ,
ἀρμ. Lb. — 21. ἐν ἔξει ἐν ἐννέα ἡμέραις
ἀνίσου; Lb seul. — βάλλεις] μίσγεις E;
βαλεῖς Lb. — 24. ἐξ ἴσου γίνεται · λάμβανε
γῆν etc. (accusatifs) Lb. — καί] τοῦ Lb.

γύτραν, καὶ ἐνώσας τὸ ὄργανον, λάμβανε τὸ ὕδωρ ἐκ τούτου καὶ τὸ θεῖον ἀκαυστοῖς· καὶ ποτίζεις τὸ σύνθεμα μετὰ κόμμειως, καὶ ὑδραργύρου καὶ θείου ὕδατος, ὡς προεῖπον, πρὸς ἤμισυ· καὶ πῆξας ἐν θερμοσπορδίᾳ ἕως τὸ ὕδωρ ἔλθον ἀναλωθῆ, ὅπτα ἡμέρας β' ἢ γ', ἕως ξανθίση εἰς ὑπερ-
5 βολήν· καὶ ἐξενέγκας ἔτι ζέον, κατὰβαπτε εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον, καὶ ἕα κάτω ἡμέρας ἀνίστους, ἕως ἰωθῆ. Καὶ οὕτω ξηράναντες καὶ λείωσαντες, ἔχουσιν· ἐκ τούτου μίσγουσιν ἀργύρῳ κοινῶ, καὶ βάπτουσιν. Τινὲς δὲ ἰώσαντες καὶ εἰς ἰπτεῖαν κόπρον χωνύουσιν.

19] Ἀποδέδεικται οὖν πάντα τὰ εἶδη κοινὰ ἅμα τοῖς ζωμοῖς, πλὴν
10 <ἔτι> λευκαίνόμενα, λευκαίνουσιν, καὶ ξανθούμενα, ξανθοῦσιν. Ἰστέον μὲν ὅτι μετὰ τὸ τελειωθῆναι τῶ συνθέματι συμμίσεις· τάχα οὐ τοῦτο τὸ βαπτικώτερον, περὶ οὗ θείου οὐδεὶς ἀπεσιώπησεν. Μάλιστα ὁ (f. 149 v.) Ἀγαθοδαίμων ἔλεγεν· « Λάμβανε θεῖον ποτὲ μὲν λευκὴν, καὶ ἄλλοτε ξανθὴν, καὶ ἄλλοτε μέλαιναν, καὶ ἄλλοτε λευκὴν
15 ἀμετάτρεπτον, καὶ ἄλλοτε ξανθὴν ἀμετάτρεπτον. » Ἀποδέδεικται οὖν, ὡς εἴρηται, πάντα τὰ εἶδη κοινὰ ἅμα τοῖς ζωμοῖς, πλὴν ἔτι λευκαίνόμενα, λευκαίνουσι, καὶ ξανθούμενα, ξανθοῦσιν.

III. xvii. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΙ ΕΣΤΙΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΟΥΣΙΑ.

Transcrit sur M, f. 149 v. — Collationné sur B, f. 132 v.; — sur A, f. 122 r.; — sur K, f. 115 v., puis 22 r.; — sur E, f. 57 v.; — sur Lb, p. 213. — Les variantes de M, par rapport à BAK, ont été reportées en marge de K. — Chapitre 40 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

20 1] Οὐσίας ἐκάλεσεν ὁ Δημόκριτος τὰ τέσσαρα σώματα· γαλκὸν

1. τὸ ὕδωρ αὐτοῦ <ἕως> οὗ τὸ θεῖον B etc. — 4. ἀναδοθῆ B etc. — ξανθίσει M; γένηται ξανθὸν B etc. — 6. ξηράνας κ. λειώσας ἔχεις Lb. — Lb seul omet la suite jusqu'à βάπτουσιν. — 11. Réd. de Lb : μετὰ τὸ τελ.

τὰ συνθήματα συμμιγῆτα, τάχα τοῦ θεῖου τοῦ-
του τὸ βαπτ. ποιῶσι. περὶ οὗ... — 13. signe
de θεῖον M; om. B etc. — 14. λευκὴν etc.
(féminin partout). Il faudrait le neutre.
— 19. καὶ ἀνούσια] καὶ τίνα ἀνούσια B etc.

ἔλεγε καὶ σίδηρον καὶ κασσίτερον καὶ μόλυβδον. Πάντες ἐπιβάλλουσιν ἐν ταῖς δυσι βραφαῖς. Πᾶσαι αἱ οὐσίαι ἐν ταῖς δυσι βραφαῖς. Πᾶσαι αἱ οὐσίαι κατεγνώσθησαν παρ' Αἰγυπτίοις ἀπὸ μόνου τοῦ μόλυβδου πεπονημένοι· ἐκ γὰρ τοῦ μόλυβδου καὶ τὰ ἄλλα τρία σώματα
 5 γεγόνασιν. Οὐσίαις οὖν ἐκάλεσεν τὰ σώματα τὰ ὑφιστάμενα πυρὶ, τὰ δὲ μὴ ὑφιστάμενα, ἀνούσια. Τὰ γὰρ ἀνούσια καλῶς ἐνεργούσι χωρὶς πυρός. Ἐλεγε γὰρ δι' ἄγγους καὶ πρίσματα γίνεσθαι, τὸ δὲ ἀληθὲς λείψανον τοῦ φαρμάκου, χωρὶς πυρός, ἐκεῖ καὶ βεβαιώσει λευκαίνωσι, ξανθῶσι. Ἡ γὰρ τοῦ πυρός [τίει] εἰσκρισις τοῦ φθαρτοῦ
 10 φαρμάκου ἐκ τῶν φώτων διαμαρτάνει μολυβδογάλκου ξανθώσις· ὅτι ὄν ἀναιρεῖ· ἐκεῖ δὲ οὐ δεῖ ἀμαρτῆσαι. Ὅτι δὲ ἐπὶ τούτου εἶρηκεν, βλέπε πῶς αὐτὸς εἶπε· « Πόισον γλοιῶδες· χρίσον τοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ ὑποκαίεσθαι, καὶ καταβάπτεις τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον· ὅτε χωρὶς πυρός μένειν εἰάθη.

15 2] Καὶ ἀνούσια τὰ θειῶδη τὰ μὴ ὑφιστάμενα τῷ πυρὶ· οἱ δὲ ζωμοὶ ποιοῦσιν αὐτὰ ὑφίστασθαι τῷ πυρὶ καὶ πυρομαχεῖν· ὕδωρ γὰρ ἐναντίον πυρός. Διὰ τοῦτό φησιν. « Ἡ φύσις λαβοῦσα τὸ ἴδιον ὡς τὸναντίον, ἰσχυρὰ καὶ ἀδίωκτος γίνεται, κρατοῦσα καὶ κρατουμένη. Διὰ τοῦτο οὖν ὡς ἴδιον μὲν καὶ αὐτὸ (f. 150 r.) θειῶδες ἀφ' οὗ
 20 καὶ ὕδωρ θείου ἀθίκτου κέκληται· διὰ τὴν καὶ τὸναντίον, ἐπειδὴ περ τὸναντίον ὕδωρ πυρός; ἐπιρρέον γὰρ ὡς ὕδωρ οὐκ εἴη ἐκεῖνα πυρώδη ὄντα ἐξηθαλωσθαι καὶ φεύγειν· ἀλλὰ θάπτει αὐτὰ τῇ ὑγρότητι, καὶ κατέχει ἕως βάπτωσιν. Καὶ ὕδωρ μὲν κατέργετα διὰ τὸ ὑγρὸν εἶναι. Διὰ τοῦτο γὰρ φησιν· « Ἡ φύσις λαβοῦσα τὸ ἴδιον ὡς τὸναντίον »,

2. Πᾶσαι αἱ οὐσίαι ἐν τ. δ. — βραφαῖς om. B etc. F. del. — 4. ἐκάλεσαν B etc. — 7. πρίσματα M. — 8. βεβαιώσει] F. 1. βεβαίως. — 9. τίει om. B etc. — εἰσκρισις M. — 10. φθαρτικὴ τῷ φαρμάκῳ B etc. — διαμαρτάνη M. — 11. ὅτι ὄν ἀν.] ἐπὶ ἀναιρεῖ B etc. — 12. γλοιῶδες M. — Dernier mot du f. 115 de K; la suite est au f. 22. — 13. ὅτε ἀποκαίεσθαι Lb. — ὅτι

K, f. mel. — 14. ὅταν... ἐκθῆ Lb. F. 1. ὅτι... εἰώθει. — 16. πυρομαχεῖν, corrigé en πυριμαχεῖν E; ὕφ. καὶ πυριμαχεῖν Lb, f. mel. — 19. M, à la marge supérieure du f. 150 r. : ἥγον θερμου (?), d'une main du xve siècle. — 20. διότι Lb, f. mel. — 22. θάπτει] βάπτειν AK θάπτει καὶ βάπτει E; βάπτει Lb. — 23. καὶ ὕδωρ θείου μὲν Lb. — κατέργετα] F. 1. κατέχεται.

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐρρέθη πῶς ὑφίστανται τῷ πυρὶ διὰ τῶν ζωμῶν · οἱ δὲ ζωμοὶ ὕδωρ θεῖόν εἰσιν.

III. XVIII. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ὅΤΙ ΠΑΝΤΑ ΠΕΡΙ ΜΙΑΣ ΒΑΦΗΣ Ἡ ΤΕΧΝΗ ΔΕΛΛΑΗΚΕΝ

Transcrit sur M, f. 150 r. — Collationné sur B, f. 133 v.; — sur A, f. 122 v.; — sur K, f. 22 r.; — sur E, f. 58 v.; — sur Lb, p. 217. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chapitre 41 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

5 1] Ἐρμῆς καὶ Δημόκριτος ἀπὸ τοῦ καταλόγου γινώσκονται ὅτι περὶ πάντα περὶ [ἐνός καὶ] μιᾶς βαφῆς εἰρήκασιν διὰ συντόμου, καὶ οἱ ἄλλοι ἠνίξαντο. Ἀμέλει γοῦν καὶ Ἀφρικανός φησι · « Τὰ ὑπάγοντα εἰς τὴν βαφὴν μέταλλα, καὶ ὑγρὰ καὶ γαῖ καὶ βοτάναι. » Χύμης δὲ καλῶς ἀπεφύνατο · « Ἐν γὰρ τὸ πᾶν · καὶ δι' αὐτοῦ τὸ
10 πᾶν γέγονεν · ἐν τὸ πᾶν · καὶ εἰ μὴ πᾶν ἔχοι τὸ πᾶν, οὐ γέγονε τὸ πᾶν · δεῖ σε οὖν τοῦτο βάλλειν τὸ πᾶν, ἵνα ποιήσης τὸ πᾶν. » Πηβίχιος διὰ τῶν τεσσάρων σωματίων. Μαρία διὰ τοῦ πετάλου τῆς κηροτακίδος. Ἀγαθοδαίμων · « Μετὰ τὴν τοῦ χαλκοῦ ἐξίωσίν τε καὶ ἐξίσχνωσιν καὶ μέλανσιν, εἶτα λεύκωσιν, τότε ἔσται βεβαία
15 ξάνθωσις ». Ὁμοίως καὶ τὰ ἄλλα πάντα παρ' αὐτοῖς φημιζόμενα.

2] Ὅταν οὖν λέγῃ Μαρία περὶ τοῦ αὐτοῦ, φησί · « Πολλὰ γὰρ ἔχει σώματα ἀπὸ μολύβδου ἕως χαλκοῦ ». Ὅταν δὲ λέγῃ διπλωσίδια, περὶ τούτου λέγει · « Δύο γὰρ αὐτὰ βολαί εἰσιν, ποτὲ ἀργυροχαλκοῦ ποτὲ χρυσαργύρου, ποτὲ μολυβδοχαλκοῦ, ὁμοίως καὶ ἄλλα πάντα
20 νοοῦνται. Περὶ δὲ ἄρσεως ἀργύρου εἰ πάντροπον, ἢ μελάνσεως · ὅτι

6. ἐνός καὶ om. B etc. — εἰρήκασιν] λελαλήκασιν B etc. — 10. οὐ γέγονε — βάλλειν τὸ πᾶν om. AK, hab. BELb. — 12. Πηβίχιος B etc. — σωματίων om. M. — 16. λέγῃ] λέγωσι M. — Réd. de B etc. : ὅταν

οὖν καὶ ἡ Μαρία λέγῃ περὶ τούτου, φησί. — 18. ἐπιβολαί B etc. Réd. de Lb seul : ποτὲ μὲν ἄργυρος, π. δὲ χρυσός καὶ ἄργυρος, π. δὲ μολυβδοχαλκος. — 20. εἰ πάντροπον] εἶπον (ὡς εἶπον ELb) πρότερον B etc.

διὰ πάντα παρ' αὐτοῖς ἔλεγεν, ἡ Μαρία μόνη ἀπέκραξεν, λέγουσα
 « Ὅτι ἐὰν λέγω γαλκόν, ἢ μάλυδόν, ἢ σιδήρον, τὸν ἰὸν λέγω. »

III. XIX. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΡΟΦΗΝ ΕΙΝΑΙ ΤΑ Δ' ΣΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΦΩΝ · ΕΙΣΙΝ ΔΕ

Transcrit sur M, f. 150 v. — Collationné sur B, f. 134 r.; — sur A, f. 123 r.; — sur K, f. 22 v.; — sur E, f. 59 r.; — sur Lb, p. 227. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chapitre 42 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

- 5 1] Τὸν γαλκόν ἡ Μαρία φάσκει βάπτεσθαι πρῶτον, καὶ οὕτω
 βάπτειν. Ὁ γαλκὸς αὐτῶν τὰ δ' σώματα. Αἱ οὖν βαφαὶ αὐταὶ ·
 εἶδη δὲ τοῦ καταλόγου στερεὰ καὶ ὑγρὰ, βοτάναι · στερεὰ μὲν ἀπὸ
 νεφέλης ἕως χρυσοκόλλης, ὑγρὰ δὲ πάντα τοῦ καταλόγου · τὸ δὲ
 ἀληθές, ὕδωρ θεῖον.
- 10 2] Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς ἀπὸ στερεῶν καὶ ὑγρῶν τρεφόμεθα καὶ βαπ-
 τόμεθα ποιότητι μόνον, οὕτω καὶ ὁ γαλκὸς αὐτῶν · καὶ καθάπερ
 ἀπὸ στερεῶν μόνων οὐ τρεφόμεθα ἢ ὑγρῶν, οὕτως οὐδὲ ὁ γαλκός.
 Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς τὸ στερεὸν μόνον δεξάμενοι φλεγόμεθα καὶ ἐκκαί-
 μεθα, καὶ φαρμακεύμεθα, καὶ ὁ γαλκὸς αὐτῶν. Πάλιν ἐὰν ἀπὸ
 15 τοῦ μόνου δεξώμεθα ποτοῦ, μεθύομεν καὶ καρηθαροῦμεν, καὶ περὶ τὰς
 παρείας βαπτόμεθα, καὶ ἐμοῦμεν. Καὶ ὁ γαλκός · χρωσθεὶς γὰρ καθά-
 περ ὁ χρυσὸς ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ θείου, καρηθαρεῖ καὶ ἐμεῖ, καὶ
 εὐθέως φεύγει. Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς δεξάμενοι συμμέτρως ἀμφοῖν τῶν
 τῶν στερεῶν καὶ ὑγρῶν τροφήν, τρεφόμεθα κατὰ λόγον, καὶ αἱ παρείαι
 20 βάπτονται κατὰ λόγον, καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἢ δύναμις διανέμει ἐν τῷ

1. μόνη γὰρ ἀπέκραξεν Lb. — 4. εἰσὶν δὲ
 οὕτως AKE; om. Lb. — 5. φάσκει] φησί
 B etc. — 8. πάντα τὰ εἶδη τοῦ καταλόγου
 Lb. — 10. καὶ ὑγρῶν — ἀπὸ στερεῶν om.
 B etc. — 12. ἢ] ἀλλὰ καὶ L. — 14. καὶ

πάλιν ὡσπερ Lb. — 15. δεξάμενοι Lb. —
 M mg. : groupe de points noirs — F. 1.
 δαισιώμεθα. — 16. οὕτω καὶ ὁ γαλκός Lb.
 — F. 1. χρωσθεὶς. — 18. ἀμφόν. M —
 19 et 20. καταλόγον A.

στομάχῳ τὴν τροφήν διὰ τῆς καθεκτικῆς δυνάμεως, οὕτως καὶ ὁ
 γαλκός λαδῶν τὰ στερεὰ ἀντὶ τροφῆς τοῦ ὕδατος θείου μετὰ κομ-
 μεως, ἀντὶ οἴνου τρέφεται καὶ χρωίζεται διὰ τῆς ἐν αὐτῷ καθεκτι-
 κῆς δυνάμεως. Καὶ ὧδε δὲ τῷ ῥηθέντι εἶπε · « τὰ θειώδη ὑπὸ τῶν
 5 θειωδῶν κατέχεται · » τὸ δὲ ἀληθές · « Ἡ φύσις τὴν φύσιν τέρπει,
 καὶ νικᾷ, καὶ κρατεῖ. »

3] Καθάπερ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν δ' στοιχείων, οὕτω καὶ
 ὁ γαλκός · καὶ ὡσπερ οὗτος ἐξ ὑγρῶν καὶ στερεῶν καὶ πνεύματος
 σύγκειται · οὕτω καὶ ὁ γαλκός · πνεῦμα δὲ τὴν νεφέλην ὁ Ἀπόλλων
 10 ἐν τοῖς χρησμοῖς λέγει ·

... καὶ πνεῦμα μελάντερον, ὑγρὸν, ἄχραντον.

4] Περὶ τῆς νεφέλης καλῶς ἐρρέθη παρὰ τῆς Μαρίας · « Ὁ γαλ-
 κός οὐ βιάπται, ἀλλὰ βιάπτεται, καὶ ὅ- (f. 151 r.) ταν βαρῆ, τότε
 βιάπται · καὶ τρεφόμενος τρέφει, καὶ τελειωθείς τελεοῖ. » Ἐρρωστο.

15 III. XX. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΕΟΝ ΣΤΥΠΗΡΙΑ ΣΤΡΟΓΓΥΛΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ

*Transcrit sur M. f. 151 r. — Collationné sur B, f. 135 r.; — sur A, f. 123 v.; — sur
 K, f. 22 v.; — sur E, f. 60 r.; — sur Lb, p. 225. — Les variantes de M ont été
 reportées en marge de K. — Chap. 43 de la compilation du Chrétien dans E Lb.*

1] Ἐγνωνς ὅτι ἐν τῷ πᾶν, καὶ τοῦ παντός γεγονός τὸ πᾶν. Ἰστέον
 δὲ καθῶς ἀπεδείξαμεν ἐν τοῖς προτέροις μου ὑπομνήμασιν ὅτι πάντα

2. τοῦ θείου Lb seul. — 4. Καὶ ὧδε δὲ] Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα B etc. — 5. κατέχεται] κρατοῦνται καὶ κατέχονται Lb. — F. 1. τὸδε. 8. οὕτως...] ὁ ἄνθρωπος ἐκ στερεῶν καὶ ὑγρῶν καὶ πνεύματος σύγκειται Lb. — 11. ἄχραντον

M. Cp. p. 150, l. 11. — 12. Περὶ δὲ τῆς νεφέλης Lb. — 14. Ἐρρωστο om. B etc. — 15. Titre dans Lb seul : περὶ τοῦ χρηστέον τῆ κινναβάρου. — 17. καὶ ἐκ τοῦ παντός Lb.

ὄφ' ἐν γενόμενα ἐν τι τῶν σωμάτων καλοῦσι, μάλιστα τὸν χαλκὸν ἰ
καὶ σῶμα μαγνησίας φάσκουσιν οἱ φιλόσοφοι. Οὐ μόνον δὲ νεφέλη
ποιεῖ τὸν χαλκὸν ἀσκίαστον, ἀλλὰ καὶ ὁ χαλκὸς ἀπεδείχθη τὰ ἔλλα ἰ
ὥσπερ καὶ σῶμα τῆς μαγνησίας ἄρα μετὰ ἔλλων πήγνυται. Λαβῶν
5 γὰρ, φησὶν, ὑδραργυρον, πῆξον τῷ τῆς μαγνησίας σώματι. Ἐὰρ οὖν
τὴν νεφέλην ζητοῦμεν ἀναλαβεῖν τὸ πᾶν, ἵνα οὕτως πήξωμεν; Πᾶσαι
γὰρ αἱ γραφαὶ ἄνω καὶ κάτω ἰ « ἀναλαβῶν νεφέλην ». Ἐμάθομεν δὲ ἐκ
τῆς πείρας ὅτι εἰ μὴ χρυσὸς, καὶ ἄργυρος, καὶ κασσίτερος, καὶ μόλυβ-
δος, καὶ ἡ νεφέλη οὐκ ἀναλαμβάνει. Καὶ λοιπὸν τί ποιῶμεν τοὺς λίθους
10 καὶ τὸν σιδήρον;

2] Λί ἄλλαι γραφαὶ λέγουσιν ἰ « Φάκινον δεῖ ποιεῖν τὸ πᾶν καὶ
ἀναλαμβάνειν ὑδροκομίῳ. » Ἄλλοι δὲ οὕτως τὴν νεφέλην περιγίνονται ἰ
Ἐγώ γε νομίζω βέλτιον εἶναι κιννάβαριν συλλειοῦν ἰ πλὴν, ὡς οἶδε
τις αὐτὴν γεννώσαν δι' ἐψήσεως ἧς χρῆζει νεφέλην, καὶ οὕτως
15 κατεργάζεται. » Καὶ γὰρ οἰκονομούμενα ἐν τῷ ἡλίῳ τὰ εἶδη ὕδατι ἡ
ἔξει νεφέλην ἀποτίκτους ἰ καὶ τοῦτο διὰ πείρας ἐπιστάμεθα. Καὶ
πᾶσαι αἱ γραφαὶ καὶ Χύμης καὶ ἡ Μαρία φησὶν ἰ θεία μολιβδίνη καὶ
δοῖδουξ μολιβδίνος ἰ κιννάβαριν ἔξος λύει ἐν ἡλίῳ ἕως γένηται νεφέλη ἰ
ὁμοίως καὶ ἐπὶ κασσιτέρου πάλιν τὸ αὐτό ἰ πάλιν δὲ ἐψόμενα ἦτοι
20 καιόμενα ἡ πηρνύμενα ἡ βαπτόμενα, εἰώθησαν ἀναδιδόναι μάλιστα τὴν
νεφέλην, ἐὰν τεχνικῶς ἐψηθῇ ἰ καὶ ὅπερ κάμνει τις τῆ τῶν ἔλλων
ἀναλήψει, ταῦτα ἡ κιννάβαρις δυνάμει οὔσα, νεφέλην δρᾷ, καὶ δια-
βαίνει, μετὰ πάντων λειωθεῖσα.

3] Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὅτι βέλτιον τὴν νῦν πεπηγμένην συλλειοῦν
25 (f. 151 v.) νεφέλη ἰουμένη, ὅτι ἀπλὴν πῆξιν αἱ γραφαὶ οὐ λέγουσιν.
ἀλλὰ τὴν κατὰ πάντων λευκὴν ἐπιβληθεῖσαν τῷ ἡμετέρῳ χαλκῷ

12. — ὑδροκομίῳ Lb. — ἄλλαι BA. —
15. — Après κατεργάζεται] ξ redoublé à
l'encre noire M. — 17. Réd. de Lb,
d'après les corr. de E : θεία μολιβδίνη
καὶ δοῖδουξ μολιβδίνης τὴν ἄσβεστον καὶ τὴν
κιννάβαριν καὶ ἔξος λείου. — Χύμης E. —

18. λύει] λείου B etc. — 19. κασσιτέρου]
ὑδραργύρου Lb seul. — M mg. : 0' ἔλλον
sur une ligne verticale. — 23. μετὰ] κατὰ
E et mg. : alias μετὰ. — τελειωθεῖσα Lb.
— 25. νεφέλην ἰουμένην Lb. — 26. πάντα
Lb, ici et l. suiv.

ποιεῖν αὐτὸν ἄσκιον ἄργυρον. Οὕτως ὁ κατὰ παντῶν Στέφανος, τουτέστιν καθ' ὅλων τῶν εἰδῶν τὴν ἀπλῆν φαντάζεται · εἰ δὲ καὶ ἀπλῆν λέγουσιν, ἴστε πάντες ὡς οὐδὲν ὁρῶσιν · προσεκπνεύσασα γὰρ διὰ τῆς πῆξεως εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἀπολέσασα τὸ πνεῦμα τὸ βαπτικόν, οὐδὲν ὁρᾷ. Ἡ δὲ κιννάβαρις ἐψομένη μετὰ τῶν εἰδῶν οὐκ ἀπολεί-
5 ται τὸ πνεῦμα · διωκόμενον γὰρ αὐτῆς τὸ πνεῦμα, τουτέστιν ἡ νεφέλη ὑπὸ τοῦ πυρός, καὶ ἀναδιδόμενη εἰς φυγὴν κατέχεται ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ διωκόντων αὐτὴν σωμάτων, μάλιστα τοῦ κασσιτέρου.

10 4] Ἐχομέν τινα συνηγοροῦντα, ἃ δεῖ χρήσασθαι στυπτηρίᾳ στρογγύλῃ ἀντι νεφέλης. Καὶ ἡ Μαρία συνηγορεῖ λέγουσα · « Αἱ δὲ χύσεις τῶν καταβαρῶν γίνονται ἐν λευκοῖς γλωσσοῖς, τὸ πῦρ ἐκ προσαγωγῆς. » Ἡ δὲ κάμινος φουρνοειδῆς, ἔχουσα ἄνω τοὺς μαζοὺς. Ἐὰν δὲ μὴ εὐπορήσης, βάλει στυπτηρίας στρογγύλης τὸ διπλοῦν, ἤγουν κιννάβαρι χρω-
15 σάμενον, τὸ αὐτὸ ὁρᾶσαι κάλλιον · ἐπειδὴ μετὰ ἄλλων φακινίνων καὶ εὐεργέες. Ἡ γὰρ νεφέλη ἀναλαβοῦσα μόνον τὰ ὀσώματα. Λέγουσι γὰρ τινες ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων σωμάτων ἀναλαμβάνεται, καὶ μάλιστα τῆς χρυσοκόλλης · ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι μόνον χρυσοκόλλα οὐκ ἀναλαμβάνει, ἀλλὰ τάχα οὐδὲ ζῶντα καὶ ἐκλειωθέντα τὰ σώματα πάντα φέρουσι τὴν
20 νεφέλην.

5] Ὅτι παρὰ Ἀγαθοδαίμονος εἴρηται ὅτι ἡ χρυσοκόλλα καὶ ἡ νεφέλη φίλοι ἀλλήλων εἰσίν · καὶ ἀναλαμβάνει αὐτὴν. Καὶ ἡ μὲν ὡς τὰ ῥινίσματα [φίλοι ἀλλήλων], ἡ δὲ οὐδὲ διὰ τῆς συλλειώσεως τῆς κιννάβαριος ἔχει τὴν φιλίαν. Ἀμρότερα γὰρ ξηρὰ ὄντα συλλειοῦνται,
25 καὶ κατὰ τοῦτο φίλοι εἰσίν. Πάλιν δὲ, δυνάμει οὔσα, νεφέλη τὸν δυνάμει χαλκὸν ἀπεργάζει · καὶ εὐρίσκονται φίλοι.

2. φαντάζονται M. — 3. λέγουσιν] ἄγουσιν M (et en marge de E, mais biffé). — 5. M mg. : καλόν avec renvoi à ὁρᾷ. — οὐδὲν ὁρᾷ καλῶς Lb, f. mel. — 8. κασσιτέρου] Ἐρμῶ B etc. — μάλιστα τοῦ κασσιτέρου. Ἐχομέν] Μάλιστα δὲ τοῦ Ἐρμῶ · ἐγ. Lb seul. — 10. M mg. : ἐψ. avec renvoi

à στυπ. στρ. — 7a] F. l. ὅτι. — 14. M mg. : ·b· en noir, et puis le signe de στυπ. στρ. en gris. — 15. φακινίων Lb. — 16. ἐνεργές AKELb ; ἐνεργές γίνεται Lb. — 23. φίλοι E. — M mg. : —. — λειώσεως Lb. — κιννάβαριος BAK ; κιννάβαριος Lb. — 26. ἀπεργάζεται B, etc.

6] Δεῖ δὲ ζητεῖν ὅπως τὰ (f. 152 r.) πάντα ἀναλήφεται ἡ νεφέλη, οὐ μόνον ζῶντα λεληθημένα σώματα, ἀλλὰ καὶ κεκαυμένα. Καὶ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ καὶ μέταλλα ἀναλαμβάνει, μάλιστα ἔσα χαλκοῦ γένεσιν ἔχουσι. Εἰ δὲ οὐκ εὐπορεῖς, βάλλε κινναβάρεως τὸ διπλοῦν ἄπαντων
 5 δὲ εὐπορία. Τὸν δὲ καὶ νοῦν ὁ φιλόσοφος αἰνίττεται. Δεῖ σε οὖν πάντα ἐπινοεῖν, ἐν πρώτοις δὲ μὴ ἀρχεῖν ἀπὸ τῆς τέχνης ἢ γὰρ μελέτη ἐπὶ τῇ ἀληθινῇ ὁδῷ ἄγει. Ταῦτα δὲ μοι λέλεκται, δεῖξαι βουλομένῳ ὅτι τάχα καὶ ἡ στυπτηρία στρογγύλη ὁμοίως ὄρεᾷ, καθὼς εἶπε μάλιστα καὶ ἡ θεία Μαρία.

10

III. XXI. — ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ

Transcrit sur M, f. 152 r. — Collationné sur B, f. 136 v.; — sur A, f. 125 r.; — sur K, f. 23; — sur E, f. 62 v.; — sur Lb, p. 233. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 44 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Οὐκ ἐμὲ ἐπηρώτησας τὸν περὶ θεῶν λόγον, μέχρι τῆς σήμερον εὐορκοῦσα; Σοὶ οὖν ὁ λόγος καιρίως λεχθήσεται ἢ ἔγνωσ γὰρ ὡς οὐ μόνον ὁ φιλόσοφος θεῶν ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ προσήται ἄνευ γὰρ αὐτῶν οὐδὲν ἔσται, τουτέστιν ἄνευ τοῦ θεοῦ ὕδατος. Τὸ
 15 γὰρ ὅλον σύνθεμα δι' αὐτοῦ ἀναλαμβάνεται, καὶ δι' αὐτοῦ ὀπτᾶται, καὶ δι' αὐτοῦ καίεται, καὶ δι' αὐτοῦ πήγνυται, καὶ δι' αὐτοῦ βιάπτεται, καὶ δι' αὐτοῦ ἰοῦται, καὶ δι' αὐτοῦ ἐξιοῦται. Φησὶν γὰρ ἡ
 « Ἐπιβάλλε ὕδωρ θεοῦ ἀθίκτου καὶ κόμμι ὀλίγον, πᾶν σῶμα βιάπ-
 20 νὰς μυστήριον τοῦτο ». Ἄλλ' ἔρεῖ τις ἢ τί ὁμοιον ὕδατι θεῶν θειω-

2. ἀλλεληθημένα B etc. F. 1. λελειωμένα, délayés, dissous (M. B.). — 5. τὸν δὲ νοῦν καὶ B etc. — 7. λελεχθαι (sic) M. — 8. ἡ] ὁ M. — 10. Titre dans B etc. : περὶ τῶν θεῶν ὕδατων. — 12. εὐορκοῦσα Lb. — κυρίως AKELb. — 14. Τὸ γὰρ ὅλον σύνθεμα — πᾶν σῶμα βιάπτεται] Cp. III, x, 2,

p. 144. — Ligne verticale en marge de Lb jusqu'à πᾶν σῶμα βιάπτεται. — 18. F. 1. Ἐπιβάλλων. Cp. p. 145, l. 3. — 19. Ἐκ κάτω, καὶ γίνεταί.] Cp. Stephanus, p. 247, éd. Ideler. — 20. τοῦτό ἐστιν Lb. — Réd. de Lb : Τί ὁμοιον θεῶν καὶ θειωδῶ καὶ ὕδατι θεοῦ.

δῶν, καὶ ὕδωρ θεῖον; πρὸς ὃν πρῶτον ἐροῦμεν ἔτι ποτέ τις ἀπὸ θεῖων ἐποίησέν τι μετὰ ἄλλων · ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἐποίησεν, δικαίως ὁ ἐμὸς φιλόσοφος αὐτὰς οὐ παρέλαβεν, καθὼς ἡμῖν νοεῖται.

2] Λοιπὸν θεῖον καλεῖται τὸ ὕδωρ τοῦ θεῖου · ἄκουε. Λέγεται θεῖον 5 ἢ κάτωθεν ἄνω ἀναπεμπόμενη αἰθάλη, ἔνθεν καὶ τὴν τέφραν τὴν γινομένην ἐν τοῖς τοίχοις τοῖς καπνίζομένοις θεῖον καλοῦσιν · ὁμοίως τὰς ῥαθάμιγγας τὰς ἀποπιπτούσας ἀπὸ τῶν λουτρῶν, καὶ τὰς εἰς τὰ πώματα τῶν λεβήτων ἐστη-f. 152 v.) κυίας σταγόνας, θεῖα καλοῦσιν · καὶ πάλιν ἀπὸ πυρὸς κάτωθεν ἀναπεμπόμενον ἄνω, θεῖα καλοῦ- 10 σιν · καὶ τὴν ὑδράργυρον λευκὴν θεῖα καλοῦσιν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸ ἀναπέμπεσθαι.

3] Εἰώθασιν δὲ οἱ ἀρχαῖοι λεπτῶ πυρὶ καὶ λευκανθίοις ἀκαυστοῦν τὰ θειώδη · ἔπερ δὲ τὸ πῦρ ποιεῖ χωρὶς φύσεως, τοῦτο ὁ ἥλιος ποιεῖ μετὰ θείας φύσεως. Καὶ ὁ Ἑρμῆς ὁ μέγας φησὶ · « Ἥλιος ὁ πάντα 15 ποιῶν ». Πάλιν ὁ Ἑρμῆς πανταχοῦ ἔλεγεν · « Θεὸς ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ · τρέψε νεφέλην ἐν τῷ ἡλίῳ · καὶ ἄνω καὶ κάτω τὸν ἥλιον σημαίνει · πάντα που ὄρθ, καὶ πῦρ ἡλιακόν, ὡς προείπαμεν ἐν τοῖς λευκανθίοις · εἰκότως καὶ τὸ ἄλλο σύνθεμα οὕτως ζώννυται ἄλμη, ἕως οὗ λευκανθῆ. Καὶ κατὰ τοῦ εἰπόντος εἰς τὰ ὑπὸ κύνα καὶ τὰς 20 ἡλιακάς, τῶν ἀμφοτέρων πεῖρα διδάσκει. Ὡσπερ γὰρ ἡ ζύμη τοῦ ἄρτου ὀλίγη οὔσα τοσοῦτον φύραμα ζυμοῖ, οὕτως καὶ τὸ μικρὸν χρυσοῦ ἢ ἀργύρου πέταλον τὸ πᾶν τέλειον γίνεται ξηρίον, <καὶ> ἅπαντα ζυμοῖ. Καὶ ἐὰν ἀκούσωμεν γ' ἢ ε' ἢ ζ', τὰς ὅλας ἰε' · οὕτως ποιοῦντες δοκοῦσιν, καὶ ἀναμαλάξαντες πάντα ἐν ὑαλίνοις σκεύεσιν ·

1. ποτέ τις B etc., f. mel. — 2. μετ' ἄλλων (ἄ sur grattage) A; μετ' ἄλλον Lb. — 3. κατὰ Lb, f. mel. — καθ' ὧν M B A K; καθ' ὧν ELb. Corr. conj. — 5. αἰθάλη om. M; souspointillé dans K. — 6. τοίχοις M. — 8. λεβήτων M (confusion du β et du λ, fréquente aux xe et xie siècles). — 9. τὰ ἀπὸ πυρὸς ἀναπεμπόμενα Lb. — 10. M mg. : ὦρ (ὠραϊότατον ?) ἀπάντων, sur une ligne verticale et en lettres re-

tournées. — αὐτὸ] αὐτὴν Lb. — 12 et 18. λευκανθίαις Lb. F. 1. λευκανθίοις (M. B.). — 13. δὲ] γάρ B etc.). — 20-22. Cp. une phrase semblable, p. 145, l. 9-11. — 22. τέλειον] μελιτόν M. F. 1. μελλήσον. Cp. l. c., l. 10 : μελλει. — 23. Réd. de E : καὶ οὕτω γὰρ ποιοῦντες δοκοῦσι μὲν ἀναμαλάξαντες... — Réd. de Lb : οὕτω γὰρ ποιεῖν δοκοῦσι (corrigé en δοκοῦμεν) ἀναμαλάξαντες...

τὰ γὰρ ὄστρακα καὶ παρατηρούμεθα ἐν τῇ ἰώσει, ἵνα μὴ πῆν τὴν βαφῆν καὶ τὸ τῆς βαφῆς ἄνθος · ἅπαξ γὰρ φθάσασα κορευθῆναι καὶ βαφῆναι ἢ δεκτικὴ αὕτη φύσις τοῦ χρυσαυθίου, ἢ σκωρία γαλκοῦ οὐκέτι πίνει τὸ ἄνθος τῆς ἰώσεως.

5 4] Τῆς βαφῆς ἐκεῖ ἐν ὑάλινοις ποιοῦμεν (ἐπειδὴ συμπάσχει τῇ ἰώσει), οὐ ψηλαφοῦντες χερσίν · θανατηφόρος γὰρ ἐστίν, ὅτε καὶ ὁ χρυσὸς ἐν αὐτῷ σαπῆ, ὁ πάντων τῶν μετάλλων δηλητηριωδέστερος. Οἱ μὲν συλλειοῦσι τῷ ἰῶ ὃ μεμάθηκας, θείῳ λέγω, χρίουσιν πέταλον ἀργύρου. Καὶ οὕτως ἐκ προβάσεως ὀπτοῦσιν τὸ τεχνικὸν ὄργανον
10 καμίνῳ τῷ ἑοικότῳ δινιχεῖ καὶ τῷ γωνίῳ τῷ βαθμοειδεῖ, καὶ γίνεται χρυσός.

5] Τινὲς δὲ, καὶ Μαρία τῶν ὑποκάτω τοῦ ζωδίου ἐμνημόνευσαν · καὶ οὕτως ἐποίησαν, ὑδράργυρον, φησὶν, καὶ θεῖον καὶ ἰόν λειοῦντες ὄλα ὁμοῦ ἐν ἡλίῳ, ἕως οὗ (f. 153 r.) γένηται ὄλον ὄλθιος. Καὶ λέγουσιν
15 ὅτι οὗτος εἰσακτικώτερός ἐστιν. Τινὲς αὐτὴν τὴν ἰωσιν μόνην ἐλείωσαν ἐν ἡλίῳ, ὡς μηδὲν βάλλοντες, ἀλλὰ φάσκοντες ἔχειν αὐτῶν τὰ ζητούμενα · ἄλλοι τὸν ἰόν ὕδατι θείῳ ἐλείωσαν, φάσκοντες αὐτὸ εἶναι θεῖον · αὐτὸ καὶ ὑδράργυρον. Καὶ μᾶλλον αὐτοὺς τῶν ἄλλων ἀπεδείξάμην. Ἄλλοι ὑδράργυρον ἔβαλον, οἱ μὲν ὠμῆν, οἱ δὲ παγεῖσαν ξαν-
20 θήν. Τινὲς δὲ μετὰ τὴν ἰωσιν οὐδὲν περαιτέρω περιειργάσαντο.

6] Οἱ φιλόσοφοι δὲ ἠνίξαντο μετὰ τὴν ἰωσιν, λέγοντες · « Καὶ χρυσὸν καταβάπτεις », ὥστε κάλλιον μετὰ τὴν ἰωσιν ἐνεργεῖν. Ἄτεροι δὲ τῶν ἱερογραμματέων τῶν συγγραψαμένων περὶ μόνην τὴν τέχνην, ἀσχολουμένων ἐν τῇ λειώσει, μόνην ἔφρασαν τὴν ἰωσιν τὰ πάντα
25 ποιεῖν, μάλιστα καὶ ἰόν. Καὶ οὕτως αὐτοῖς ἤρρεσεν. Ἄλλοι δὲ ἐψήσαντες, ὥπτησαν καὶ ἤψησαν ἐκ γώνης, οἷς τὸ πᾶν τῆς λειώσεως

2. κορευθῆναι M. — 3. χρυσαυθίου] χρυσοῦ τοῦ θεοῦ E; τοῦ χρυσοῦ Lb. — σκωρία: mss. — 5. Cp. III, xxix, tout le § 15 (= *). — 6. ψηλαφῶντες Lb, mel. — Réd. de *: ὅτε ὑδράργυρος καὶ ἐν αὐτῷ χρυσὸς σαπῆ · ὅτι πάντων... — 8. ὁ μεμαθ. θεῖον · λέγω

δὲ χρ. Lb. — 10. δινιχεῖ B etc. F. l. δοιδου-κι. — 12. τοῦ ὑποκάτω Lb. — ζομίου B E mg. Lb. — 14. ὄλθιος] ὄλον ἰός B etc. — 15. ἰωσιν] λειώσιν B etc. — 16. αὐτῶν] F. l. αὐτοῖς. — 19. ἄλλοι δὲ Lb. — 24. ἔφρασαν M. — 26. ἐν γωνίῳ Lb.

ἤρρεσεν ἢ οἷς οὖν λείωσις μόνη ἤρρεσεν, πέταλα ἀργύρου χρίοντες ὥπτησαν καὶ ἤψησαν. Εἰς τοσοῦτον δὲ ἐλείουν ὥστε πάντα μιμεῖσθαι τὸ λειούμενον, καὶ ὕδατι καὶ ὑδραργύρῳ, καὶ εἴ τιμι τοιοῦτω.

7] Καὶ ὡσπερ ἐν τῇ ἐψήσει τῇ τεχνικῇ διάφορα γράμματα ἀνα-
 5 δαίκνυνται, οὕτως καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων ἐπι μᾶλλον οὗτος πλέω πάντων περὶ τῶν λείωσεων ἐφρόντισεν. Εἰς τοῦτο συνηγοροῦσιν ἐν τῇ λειώσει τοῦ προσωποπιδίου θείου μετὰ χρυσοκόλλης, καὶ ἄλλος ἀνθίου. Ἐὰν δοκιμάσῃς, φησὶν, διάφορα καίεται, ἔψει, φησὶ, λειῶν ἐν ἡλίῳ ἕως γένηται ἢ ἐκ τοῦτου μᾶλλον τὴν ἐψήσιν, λείωσιν ἐτεκμήραστο ἢ
 10 τοῦτο τοιοῦσιν, βουλόμενοι ἐπιδείξασθαι τὴν τοῦ φαρμάκου δύναμιν, σκευὴ τὰ ἀργύρου λαμβάνοντες, καὶ τὸ ἥμισυ χρίσαντες, τὸ φάρμακον ὥπτοσσι καὶ ἐκφέρουσι τὸ σκεῦος κεχρυσωμένον τὸ μέρος τὸ χρυσθὲν ἢ. Τὸ δὲ ἕτερον ἀκέραιον μένει. Καὶ οὕτως μὲν ὁ περὶ θείου ὕδατος λόγος.

15

III. XXII. — ΠΕΡΙ ΣΤΑΘΜΩΝ

Transcrit sur M, f. 153 r.; — Collationné sur B, f. 139 r.; — sur A, f. 127 r.; — sur K, f. 24 v.; — sur E, f. 65 r.; — sur Lb. p. 243. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 45 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

Γ] (f. 153 v.) Ὁ περὶ σταθμῶν λόγος τὸ πᾶν τῆς ἐψήσεως φαίνεται συνέγων μυστήριον ἢ αὐτὸ γὰρ σύνθεσις, αὐτὸ σταθμὸς, αὐτὸ λεύκωσις, αὐτὸ ξάνθωσις. Ἡρέμα δὲ πῶς ἐν τῷ περὶ συνθέσεως λόγῳ, ταῦτα πάλιν περὶ χαλκοῦ καὶ ἰώσεως. Φαίνεται δὲ καὶ αὐτὸς τοιοῦτον
 20 μολύβδον λαμβάνων, ἄφ' οὗ καὶ αὐτὸς ἢ Σκόρπισον μολύβδῳ ἢ οὕχ

4. γράμματα] γρόματα BAK Lb; χρωμάτων E. — ἀναδαίκνυνται B etc. — 7. προσωποπιδίου BE (πο surpointillé E). — τοῦ θείου Lb. — 8. διαφόρος Lb seul. — 9. F. l. ἕως γένηται <ἰός>. Cp. p. précéd.

1. 14. — 11. τὰ ἀπὸ ἀργύρου B etc. — 13. F. l. οὗτος. — 18. Ἡρέμα δ. π. ὅσα... Lb. — 19. καὶ ἰώσεως εἴρηκε Lb. — 20. μολύβδον] μολύβδῳ Lb seul. Le signe du plomb dans les autres mss.

ἀπλῶς ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ κοπτικοῦ καὶ λιθοργύρου μέλανι τῶν ἡμῶν. Ἢ δὲ σκόρπισις ἐμοὶ λείωσις φαίνεται, ὡς ἀποδείξω ἐκ πασῶν τῶν γραφῶν ἐν τῇ ἐμῇ κατενεργείᾳ περὶ τοῦ σταθμοῦ. Εἰώθασιν γὰρ δι' ὧν καίουσιν ἢ σκορπίζουσιν ἢ ἐπιβάλλουσιν, διὰ τούτων συστα-

5 θμίζειν κεκρυμμένως· σταθμίζουσι τὸν μόνυδρον· ὅς καὶ διὰ τῆς διασκορπίσεως, καὶ συσταθμίζεται λεύκωσις καὶ ἰωσις διὰ τῆς ἐπιβολῆς. « Ἐπίβαλλε γὰρ τοῦ λευκοῦ φαρμάκου τὸ ἡμισυ », καὶ τὰ ἐξῆς.

2] Πάντα οὖν ἐν πᾶσι κέκρυπται τῇ τέχνῃ ἀπὸ συσταθμίσεως καὶ ἰώσεως, ὁμοῦ πάντα· ἐπειδὴ ἐκ τῆς προϊζανούσης θείου τῆς φιάλῃ, οὐχ ὁρᾶται τὸ ὑποκείμενον σύνθεμα πότε λευκανθῆ ἐξ αὐτῆς θείου γινώσκουσιν. Ὅταν γὰρ λευκῆ γένηται, τὸ τηνικαῦτα γινώσκειται καὶ τὸ ὑποκείμενον λευκανθὲν. Ἐνθεν ὁ Ἀγαθοδαίμων καθ' ἐκάστην λαμβάνειν θεῖον ἔλεγεν, ἢ λευκὴν ἢ οἶαν δῆποτε. Ἐκείνη γὰρ ἢ μὴνύουσα τὴν ὄπτησιν, ἣν ἀρπάζουσι καὶ κατακαίουσιν εἰς τὸ λεί-

15 ψανον τοῦ θείου, καὶ ἐκκρίνουσιν μᾶλλον ἢ ἐξίουσιν· λευκανθὲν γὰρ ἀρπάζουσιν. Ἐὰν γὰρ ἐάσωσιν, ἐπὶ τὸ ξανθὸν τρέπεται. Διὸ τοίνυν καὶ τοῦ θείου τοῦ λευκαίνοντος, τὸ πᾶν τοῦ σταθμοῦ παρὰ τῶν φιλοσόφων ζητήσωμεν. Ἐγχεῖ οὖν ἐν τῇ ὑστέρα τῶν ζωμῶν ἀρσενικοῦ γ' α', καὶ νίτρου ἡμισυ, καὶ φλοιῶν φύλλων περσέας ἀπαλῶν γ' β', καὶ

20 ἄλλας ἡμισυ, καὶ συκαμίνου χυλοῦ γ' α', καὶ στυπτηρίας σχιστῆς· τούτοις συλλειώσας ἔλα ὁμοῦ ἐν ὄξει ἢ οὕρῳ, ἢ ἀσβέστου στάκτῃ, ἕως (154 r.) γένηται ζωμός. Ἐῖτα ἐν σκιᾷ [πυρὸς] καταβάπτει πέταλα

1. τὸ] τοῦ B; τῷ AKE Lb, mel. —
3. ἐν τῇ ἐ. κατ' ἐνεργείαν συνθέσει Lb. —
5. ὅς] ὁ M. — 6. γὰρ, φησὶ Lb. — 7. πάση Lb seul, f. mel. — συσταθμίσεως M; συσταθμίσεως B. — 9. Après προϊζανούσης, le signe, ou de νεφέλης, ou de θεῖον dans M; signe de θεῖον dans BAKE; signe de θεῖον surmonté de celui de ὑδράργυρος dans E; ὑδραργύρου en toutes lettres Lb. Cp. p. 167, l. 13. — 10. ὁρᾶται] ὄρα M; ὁρᾷ BAK. — θείου] signe de θεῖον MBAK. A mg. : λοιπὸν τῆς puis le signe de θεῖον.

Réd. de E Lb : ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς ὑδραργύρου (en toutes lettres Lb) γινώσκειται. —
11. λευκῆ ὑδράργυρος γένηται Lb. — 13. θεῖον] mêmes variantes que ligne 9; ὑδράργυρον (en toutes lettres) Lb. — 15. εἰσκρίνουσιν BE Lb. — 16. M mg. : περὶ ὕδατος θείου, 1re main. — Διὸ τοίνυν] Διὸ πῶς E. Réd. de Lb : Διὸ πῶς ἔγχεῖ οὖν καὶ τοῦ θείου τοῦ λευκ. τὸ πᾶν, τοῦ σταθμοῦ... —
19. φλοιῶν M; φλοιῶν E. — ἀπαλῶν M. —
20. τούτοις] τοῖς M. — 21. σταλακτῇ ἐνωσον ἕως B, etc. — 22. πυρὸ M.

καὶ ἀποσκιώσεις ποιεῖ. Δεῖ οὖν τὰ λείποντα πάντα θάλλειν, πρὸ γε πάντων, ἀσθέστου μέρη β' πρὸς θείου καὶ ἀρσενίκου, καὶ σανδαράχης μέρος α', καὶ τὰ ὕδατα · καὶ ποιήσαντες ὕδωρ λευκὸν μαρμάρω παρεμ-
φερές, ἐν αὐτῷ ποτίζειν ἢ ἐψεῖν τρούλλω τὸ προειρημένον σύνθεμα.

III. XXIII. — ΠΕΡΙ ΚΑΥΣΕΩΣ ΣΩΜΑΤΩΝ

5

Transcrit sur M, f. 154 r. — Collationné sur B, f. 139 v.; — sur A, f. 127 v.; — sur K, f. 25 r.; — sur E, f. 66 v.; — sur Lb, p. 249 — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 46 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Φέρε τοίνυν ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ τί ἐστὶν καυσις σωμάτων ζητή-
σωμεν. Ὁ λόγος γὰρ ὁ περὶ σταθμῶν ἀνήκεν · ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἔλον
συνέχει. Ἄγαγε τὸν φιλόσοφον λέγοντα · « Λαβὼν νεφέλην τὴν ἀπὸ
ἀρσενίκου, πῆξον ὡς ἔθος, καὶ ἐπίβαλλε χαλκῷ ἢ σιδήρῳ θειωθέντι,
10 καὶ λευκανθήσεται. Τινὲς τὸ θειωθέντι καέντι λέγουσιν · μὴ ἀγνωστοῦντες
γὰρ οὗτοι τὸν χαλκὸν καίουσι τῷ θείῳ, καὶ τὸν σιδήρον μαγνησίᾳ. Οὐκ
ἔστιν δὲ αὕτη καυσις, ἀλλὰ φθορά. Ἢ δὲ τοῦ φιλοσόφου καυσις αὕτη
λευκωσις ὀνομάζεται. Ὡσπερ ἡ ἐξίωσις καὶ τὰ ἄλλα ἀποδεδείκται λεύ-
κωσις, οὕτως καὶ ἡ καυσις ἢ παρ' αὐτῷ ἐν τούτῳ τῷ προκειμένῳ λεύ-
15 κωσις · ἐν γὰρ δευτέρῳ, ξάνθωσις.

2] Αὐτὸς οὖν ὁ φιλόσοφος καίει τὸν χαλκὸν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ θείου,
ἐψῶν καθὰ προλέλεκται. « Ἐπίβαλλε γὰρ, φησὶν, τοῦ λευκοῦ φαρμάκου
τὸ ἥμισυ · καὶ ἔσται πρῶτον · τοῦτο ἔψει · τὸ γὰρ ἄλλο ἥμισυ ἐν τῇ
ιώσει τηροῦμεν ». Διὰ τοῦτο καὶ Πιθίηγιος ἄνω καὶ κάτω · « Διαμε-
20 ρίσατε εἰς δύο μοίρας τὸ φάρμακον ». Ἐλεγεν · « Καύσατε τὸν χαλ-

2. σανδαράχη M. — 3. καὶ τὸ ὕδ M. —
ποιήσαντας Lb, mel. — 4. ἦ] καὶ E. —
τρούλλου M. — 9. λειωθέντι K. — 10. τὸ]
τῷ M; τῷ E Lb. — μὴ om. B. etc., f. mel.
— 11. μαγνησίᾳ om. M. — A mg. : σῆ. —
13. M mg. : Λεῖ, à l'encre noire. (Cp.
Lexique, ci-dessus, p. 10, l. 4). — ἢ

ἐξίωσις καὶ ἡ λεύκωσις Lb (λεύκωσις biffé
dans E). — 14. Après λεύκωσις] γίνεται
et au-dessus : ὀνομάζεται E. — λεύκ. ὀνο-
μάζεται Lb. — 15. γὰρ] F. 1. δὲ. — ξάν-
θωσις ἐστὶ E. — 19. Πιθίηγιος φησὶν Lb.
— 20. M mg. : ὡδε N^o (sc. νόει ?), à
l'encre noire.

κόν ἐν δαρφνίνοις ξύλοις, τουτέστιν ἐν τῷ λευκῷ συνθέματι · φύλλα γὰρ δάρφνης οὕτως καίονται τὰ σώματα ἐψόμενα διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ θείου, ὁμοῦ δὲ καὶ λευκαίνονται · τὸ γὰρ « ἐπίβαλλε χαλκῷ ἢ σιδήρῳ θειωθέντι · τοῦτω καὶ λευκανθήσεται. Καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων οὕτως
 5 παρεγγυᾷ, ἵνα ζῶσιν τὰ σώματα καὶ ἐψῶνται μετὰ τῆς νεφέλης τῷ θείῳ ὕδατι. Καὶ οὕτως ἐστὶν καῦσις καὶ λεύκωσις · ἐν γὰρ τῷ κασσιτέρῳ ὁ φιλόσοφος (f. 154 v.) τὴν ἔφησιν ὑπέθετο · « τὴν προγεγραμμένην νεφέλην ἔπει ἐλαίῳ κικίνῳ ἢ βαρανίνῳ προσμίξας βραχὺ στυπτηρίας. Εἰτά φησιν · « Ποίει μίγματα τοῦ κασσιτέρου », καὶ τὰ ἐξῆς · πάντα
 10 τέλεια διὰ μιᾶς τάξεως. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἡμερῶν τὰ ἔλλα ἐμνημόνευσεν · ἀπὸ τῶν ἐλαίων τοῦ ὕδατος τοῦ θείου · ἀπὸ τῆς στυπτηρίας, τὸ θεῖον · ἀπὸ τοῦ κασσιτέρου, τὰ δύο συνθέματα · ἡ γὰρ νεφέλη κατ' αὐτὸν δύει.

3] Αἱ γοῦν ἐπιβολαὶ κατὰ τῶν τοῦ θείου πάλιν ζωμῶν · ἡ δὲ
 15 ὄπτῃσις κατὰ τοῦ ἔλλου, ἦτις καῦσις ἢ ἐψῃσις καὶ λεύκωσις. Ἐν τούτῳ καίουσιν καὶ ἐψοῦνται τὰ σώματα. Αὕτη ἡ καῦσις ἢ ἀπ' αἰῶνος κηρυττομένη, τοῦτον ὃν πᾶσαι αἱ γραφαὶ μυστικῶς διδάσκουσιν τὸν χαλκὸν θείῳ καίειν. Αἱ δὲ ἄλλαι καύσεις φοβαὶ εἰσιν μᾶλλον ἢ καύσεις. Οὗτος ἐὰν καῆ, εὐγρηστος χαλκὸς εἰς πάντα καὶ ἔτοιμος εἰς καταβαρῆν,
 20 ὡς καὶ ἐκταθείς ἠλεκτροῦται. Καὶ ἐὰν πλεονάσῃς τὰ φῶτα, γίνεται ξανθὸν τὸ ἥμισυ τὸ θεῖον καίόμενον · τῆς γὰρ μαγνησίας τὸ τέταρτον · καὶ οὕτως χρώμεθα ἐν τῷ χαλκῷ γ° δ', σιδήρου γ° α', καὶ μαγνησίας γ° Γ', κασσιτέρου δὲ καὶ μολύβδου χαλκία <β'>, καὶ καθμίας, καὶ κλαυδιανοῦ, καὶ χρυσοκόλλης, καὶ κινναθάρειος πρὸς ἀνάλογον τούτων

2. τὰ δὲ σώμ. ἐψονται Lb. — 4. θειωθέντα M. — 5. ἐν τῷ 0. 3. Lb. — 6. ἐν γὰρ τ. κ.] ἐὰν γ. τῷ κ. E; ἐὰν γ. τῆ ὑδραργύρου Lb. (même variante plus loin, l. 9 et 12). — 8. στυπτ. σχιστῆς Lb seul. — 9-12 καὶ τὰ ἐξῆς — κασσιτέρου om. BAK. — 11. τὸ ὕδωρ Lb mel. — 12. καθ' ἑαυτὴν Lb. — 15. καὶ λεύκωσις καλεῖται, καὶ ἐν ταύταις καίονται Lb. — 17. τοῦτον ὄν] τοῦτο οὖν B etc., mel. — 19. Réd. de Lb : Οὕτως

οὖν ἐὰν καῆ, καλὸς καὶ εὐγρηστος χαλκὸς εἰς πάντα γίνεται, καὶ ἔτ. — χαλκὸς om. M. — 20. ὡς καὶ ἐκτ. Lb. — πλεόν εἰσῆς M. F. l. πλεονάσῃ. — 21. καίόμενος M. — τὸ τέταρτόν ἐστι Lb. — 22. Réd. de Lb (d'après les corr. et add. de E) : ἐκ τοῦ χαλκοῦ ὀγγίαις τέσσαρα, καὶ ἐκ τοῦ σιδήρου ὀγγία μιᾶ, καὶ ἐκ τῆς μαγνησίας γραμμαρίαις ἕξ, ἐκ τῆς ὑδραργύρου δὲ καὶ μολ. καὶ χαλκίῳ, καὶ καθμίας...

τῶν οὐγγιῶν. Καὶ τε γὰρ ἐξ ἴσου ποιήσης ἢ πλεόν ἢ ἔλασσον, ἐπιτυγ-
 χάνεις ὅπως οἰκονομεῖσθαι ἐργῶδές ἐστι καὶ εὐχθές. Δεῖ δὲ μετὰ
 σταθμοῦ ἐκθέσθαι, Δημοκρίτου εἰρηκότος · « Οὐδὲν ὑπολείπεται,
 οὐδὲν ὑστερεῖ ». Καὶ μὰ τὴν Δημοκρίτου ἀρετὴν, οὐδὲν ὑπολείπει.
 5 Ἡ γὰρ σύνθεσις τοῦ ἀπολελυμένου, λέγω δὲ ὕδατος θείου καὶ νεφέλης
 ἄρσις, ἀρθόνως ὑμῖν ἐξεδόθη ἢ δὲ ἔκδοσις αὐτῆ ἢ τῆς βίβλου ἐρμηνεία.
 Ἐπειδὴ τοίνυν περὶ σταθμοῦ καὶ καύσεως ἀποδέδεικται, φέρε καὶ περὶ
 σταθμῶν ξανθώσεως ζητήσωμεν.

III. XXIV. — ΠΕΡΙ ΣΤΑΘΜΟΥ ΞΑΝΘΩΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 154 v. — Collationné sur B, f. 141 r.; — sur A, f. 128 v.; — sur K, f. 26 r.; — sur E, f. 68 r.; — sur Lb, p. 257. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 47 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

10 1] Διὰ τί ὁ Ἄγαθοδαίμων ἐμνημόνευσεν; οὐχ ἵνα σταθμὸν
 (f. 155 r.) διδάξῃ, ἀλλ' ἵνα κρόκου καὶ ἐλυδρίου τὸ διπλάσιον τῶν
 ἄλλων ποῶν ἐάλλῃ· αὐταὶ γὰρ εἰσι θαπτικώτεραι· τὸν γὰρ σταθμὸν
 κατὰ ἀνάλογον τοῦ λευκοῦ θείου ποιεῖ· ἐκ τε θείων καὶ ὑδάτων καὶ
 ποῶν ὕδωρ θεῖον, ὃ καλεῖται παρ' αὐτοῖς ὕδωρ ἄθικτον. Ἐκ τούτου
 15 ποτίζουσιν ἐψοῦντες τὸ λευκὸν σύνθεμα καὶ ξανθοῦται. Καὶ ὅπτα ὡς
 ἤκουσας πρότερον, ἀρπάξων πάλιν ἕως οὗ ξανθωθῆ. Ὅμοίως δὲ ἐστὶν
 τοῦτο σταθμὸς καὶ ξανθώσις. Οὗτος ὁ περὶ σταθμῶν καθὼς προεῖπεν
 ὁ λόγος.

2] Δεῖ δὲ εἰδέναι ὅτι ἐν τῷ ἐπιχειρεῖν τὸ πρῶτον πολλὰ αἰτία
 20 συμβαίνει· τὰ μὲν ὀρθαλμοσανῶς, τὰ δὲ οὐ. Ἔστι δὲ τὰ πρῶτα
 πλυνόμενα ἢ μιγνύμενα, μολυβδόγαλκος, καὶ τὰ ὅμοια, πυρίτης καὶ
 τὰ ὅμοια. Δεῖ δὲ καὶ τὸν πυρίτην καὶ τὸν ἀνδροδάμαντα, μὴ ὄξει

2. ὅπως οὖν οἰκονομεῖν Lb. — 3. τὰ πάντα ἐκθέσθαι: Lb. — 4. μετὴν MA. — 6. ἡμῖν Lb seul. — 10. ἐμν. τοῦ σταθμοῦ Lb. — 13.

θεῖον ποιεῖ Lb seul. — 14. παρ' αὐτῶν M. — 15. Réd. de Lb: ποτίζουσιν ἐψ. καὶ ξανθοῦντες καὶ ὀπταῶντες, καὶ πάλιν ἀρπάζοντες ἕως...

πρώτον οικονομείσθαι, καθὼς ἔχουσιν αἱ γραφαί, ἵνα μὴ τὸ χαλκῶδες αὐτοῦ ἰωθῆ, τὰ δὲ ὕστερον συμμισγόμενα κινναθάρι, καὶ τὰ ὅμοια ἢ ἐγγωρεῖ καὶ ἐν ἡλίῳ, καὶ τὰ ὅμοια.

3] Μαρία γὰρ πρὸ πάντων μολυβδόγαλκον καὶ τὰς ποιήσεις ἢ 5 γὰρ καῦσις ἦν πάντες οἱ ἀρχαῖοι κηρύττουσιν, Μαρία πρώτη φησὶν ἢ
 « Ὁ χαλκὸς καίει θείῳ καὶ ἀνακαμφθεὶς νιτρελαίῳ καὶ ἐκτιναχθεὶς, καὶ πολλάκις τὰ αὐτὰ παθῶν, χρυσὸς κρεῖττον ἀσκίαστος γίνεταί. »
 Καὶ τοῦτο ὁ θεὸς εἶπεν ἢ « Ἴστε πάντες ἀπὸ τῆς πείρας ὅτι καύσαντες τὸν χαλκὸν θείῳ οὐδὲν ἐποιήσατε ἢ ἐπὶ δὲ καύσῃ τοῦτο τὸ θεῖον, 10 τότε οὐ μόνον ἀσκίαστον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν χρυσὸν βαδίζοντα. »
 Ἐνθεν καὶ Μαρία ἐν τοῖς ὑποκάτω τοῦ ζωδίου καὶ δευτέρον αὐτὸ ἐβόα, καὶ φησὶν ἢ « Καὶ τοῦτό μοι ὁ θεὸς ἐχαρίσατο ἢ ὅτι χαλκὸς πρῶτον καίεται θείῳ, εἶτα σῶμα τῆς μαγνησίας ἢ καὶ ἐκφυσᾶτε ἕως ἐκφύγωσιν ἀπ' αὐτοῦ μετὰ τῆς σκιάς τὰ θειώδη. Καὶ γίνεταί χαλ- 15 κὸς ἢ ἀσκίαστος.

4] Οὕτως οὖν πάντες καίουσιν. Ἡ Μωσέως μάζα ἢ « Οὕτως καίεται θείῳ, καὶ ἀλλὴ καὶ στυπτηρία, θείῳ (f. 155 v.) λευκῷ λέγω. Οὕτως καὶ Χίμης εἰς πολλοὺς τόπους καίει μάλιστα τὴν δι' ἑλυδρίου. Οὕτως καὶ Πηθίχιος ἢ « Καὶ ἢ ἐν δαφνίοις ξύλοις ». Περι- 20 φραστικῶς τῷ λευκῷ θείῳ ἀπὸ τῶν φύλλων δάφνης αἰνίττεται. Οὕτως ὁ περὶ σταθμῶν λόγος.

5] Τοῦτο οὖν ἄνω καὶ κάτω Μαρία εἰς μυρίας τάξεις ἔλεγεν. « Τὸν ἡμέτερον χαλκὸν καῦσον τῷ θείῳ, καὶ ἐκτιναχθεὶς, ἔσται ἀσκίαστος. » Οὐ γὰρ μόνον οἶδεν καίειν τῷ λευκῷ αὐτῷ θείῳ, ἀλλὰ

2. συμμιγνόμενα B etc. — 3. ἐν om. M. ἡλίῳ en signe M; ἐν χρυσῷ (en toutes lettres) Lb seul. — 4. γὰρ] F. 1. δὲ. — Réd. de Lb: καὶ τὰς π. λέγει ἢ τὴν γὰρ καῦσιν... — 5. φησὶν] εἶπεν Lb. — 6. ἀνακαμφθεὶς B etc. — 7. χρυσοῦ Lb seul. — κρεῖττων B etc. — καὶ ἀσκ. γίν. E. — 9. καύσατε τοῦτο τῷ θείῳ B etc., f. mel. — 13. ἐκφυσᾶται MB Lb; φουσᾶται

AKE. Corr. conj. — 17. στυπ. σχιστῆ (en toutes lettres) Lb. — 18. Χίμης Lb seul. — καίει] καὶ B etc. — τὴν] ἢ Lb. — 19. Πηθίχιος BAKE; Πηθίχιος Lb. — καὶ ἢ] καίει B etc. F. 1. καίει. Cp. p. 179, l. 20. — 20. τὸ λευκὸν θεῖον Lb seul, mieux. — ὑπὸ Lb. — 23. καῦσον] καύσατε B etc. — καὶ] ὅς Lb. — 24. καίειν αὐτόν τῷ λ. 0. Lb, f. mel. — αὐτόν] αὐτήν BA; αὐτήν K.

καὶ λευκαίνειν καὶ ἄσκιον ποιεῖν. Ἐν τούτῳ Δημόκριτος καίει, καὶ λευκαίνει καὶ ἄσκιον ποιεῖ. Πάλιν τὸ ξανθὸν θεῖον οὐ μόνον καίουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀσκίαστοῦσιν καὶ ξανθοῦσιν. Τοῦτο ὁ Δημόκριτος λέγει · « Τὴν γὰρ αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχει ὁ κρόκος τῇ νεφέλῃ, ὡς ἢ κασία τῷ κινναμώμῳ. » Καὶ ἐν τῇ μάζῃ Μοῦσέως ἐπὶ τέλει ὁμοίως κεῖται · « Πότιζε ὕδατι θεῖου ἀθίκτου, καὶ ἔσται ξανθὸν, ἀσκίαστον ». Δηλονότι καεῖς.

6] Αὕτη οὖν καῦσις, αὕτη λεύκωσις ἢ ξάνθωσις, αὕτη ἐν τοῖς δυσὶν ἀσκίαστος · Οὕτως καίονται καὶ ἐκτινάσσονται τὸν γαλκὸν, 10 χρυσοῦ ἴσον, ἀσκίαστον ποιήσετε, καὶ πρὸς δίπλωσιν ἀργύρου καὶ χρυσοῦ ἔτοιμον. Οὐδεὶς δὲ <πλήν> τὴν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστάμενος δίπλωσιν κατεργάζεται · ἐπεὶ ὁμοίως τῷ τὰς σταφυλάς ὄμφακας ὄντας ἔτι τρύγοντι. Τινὲς τῷ παντὶ ὀσπράκῳ ἐν ὑδατοῖς κύβοις ἐψοῦσιν καὶ ὀπτῶσιν ἐπὶ τῆς κηροστακίδος · καὶ ταῦτα καλοῦσιν ληκῦθια. Ὁ 15 Ἀγαθοδαίμων ἐν ταῖς λειώσεσιν ἰσχυρῶς καὶ ἰατρικῶς κολλούρια ἀγωγῆ εἶπεν λειοῦσθαι.

7] Αὕτη οὖν ἐστὶν καῦσις σώματων · οὗτος ὁ περὶ σταθμῶν λόγος · αὕτη καλεῖται καῦσις, λεύκωσις. Ἡ δὲ τοῦ θεῖου αὕτη καλεῖται λεύκωσις καὶ ἀσκίαστος · ἢ λεύκωσις αὕτη καλεῖται ἴωσις, 20 (f. 156 r.) καὶ ἐξίωσις καὶ λεύκωσις. Πάλιν δὲ καὶ εἰς δεύτερον καλεῖται λεύκωσις ξάνθωσις, καὶ ἀσκίαστος ξάνθωσις, καὶ ἴωσις, ξάνθωσις. Καὶ ὁ προφήτης Νίμης χορεύων, μετὰ ἐξεπιβολῆς ἔλεγεν · θεὸς [ἔλεγεν] αὐτὸν ἄσκιον ξανθὸν. Ἐξῆς δὲ σοι ὁ περὶ θεοῦ ὕδατος καὶ ἰώσεως ἧτοι σήψεως λαληθήσεται τρόπος.

4. τῆς νεφέλης (en signe) M. — 5. τοῦ κινναμώμου M. — Μούσσεως B etc. — ἐπιπέλει M; ἐπιπέλει BAKE; om. Lb. Corr. conj. — 6. M mg. :) (avec renvoi à ἄθικτον. — ξανθός, ἀσκίαστος Lb, f. mel. — 8. M mg. : ξα (à l'encre noire). — 9. F. l. ἀσκίαστος. (Cp. l. 19). — F. l. καίονται καὶ ἐκτινάσσονται. — 12. ὁμοίως ἔσται Lb seul. — ὄντας] οὕτως Lb. — 13. ὑδατοῖς M; ὑδατοῖς Lb. — 14. ὀπτουσι M, ici

et presque partout. — ληκῦθια mss. excepté Lb. — 15. F. l. ἰσχυρῶς καὶ ἰατρικῶς. — Lire κολλούρια. — 19. ἀσκίαστος B etc., f. mel. — M mg. : ἴω. — 21. λεύκωσις] F. l. καῦσις (M. B.). — Lire ἀσκίαστος (M. B.). — 22. Καὶ ὁ πρ. δὲ Νίμης Lb. — χορεύων] F. l. ἀγορεύων. — ἐξ ἐπιβολῆς BAKE. — 23. ἔλεγεν · θεὸς ἔλεγεν αὐτὸν ἄ. ξ.] θεὸς αὐτὸν ἄ. ξ. BAK; ἔλεγεν θεὸς (mot biffé) αὐτὸν ἄ. ξ. E; ἔλεγεν αὐτὸν ἄ. ξ. Lb.

III. xxv. — ΠΕΡΙ ΘΕΙΟΥ ΎΔΑΤΟΣ

Transcrit sur M, f. 156 r. — Collationné sur B, f. 143 r.; — sur A, f. 129 v.; — sur K, f. 26 v.; — sur E, f. 70 v.; — sur Lb, p. 267. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 48 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Πρῶτον δεῖξαι δεῖ ὅτι σύνθετον τὸ ὕδωρ τοῦ θείου ἐκ πάντων τῶν ὑγρῶν, ἔχον τὴν σύγκρασιν, καὶ διὰ πάντων τῶν ὑγρῶν ὀνομάζεται. Καθάρπερ τὸ στερεὸν σύνθεμα δι' ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν εἶδους ἐκάλεσεν, 5 οὕτως καὶ τὸ ὑγρὸν δι' ἐνὸς ἐκάστου ὑγροῦ ὕδωρ θεῖον, διὰ δὲ μυρίων ὀνομάτων τὰ δύο συνθέματα καλοῦσιν. Καλεῖται ὕδωρ θεῖον δι' ἄλμης, διὰ ὕδατος θαλασσίου, διὰ οὔρου ἀφθόρου, δι' ὄξους, δι' ὀξάλμης, δι' ἐλαίου κικίνου, ρεφανίκου, βαλσάμου, γάλακτος γυναικὸς ἀρρενοτόκου, καὶ γάλακτος βοῆς μελαίνης, καὶ δι' οὔρου δαμάλευς, καὶ προβάτου 10 θηλείας · τινὲς οὔρου ὀνείου · ἄλλοι καὶ ὕδατος ἀσθέστου, καὶ μαρμάρου, καὶ φέκλης, καὶ θείου, καὶ ἀρσενίκου, καὶ σανδαράχης, καὶ νίτρου, καὶ στυπτηρίας σχιστῆς, καὶ γάλακτος πάλιν ὀνείου, καὶ αἰγείου, καὶ κυνίνου · καὶ ὕδατος σποδοκράμβης, καὶ ἄλλων ὑδάτων ἀπὸ σποδοῦ γινομένων · ἄλλοι καὶ μέλιτος, καὶ ὄξυμέλιτος, καὶ ὄξους, καὶ νίτρου, 15 καὶ ὕδατος ἀερίου, καὶ Νείλου, καὶ ἄρκτου, καὶ οἴνου ἀμηναίου, καὶ ροῖτοῦ, καὶ μορίτου, καὶ σικερίτου καὶ ζύθου · καὶ ἵνα μὴ τὰ πάντα ἀναγινώσκω, διὰ παντὸς ὑγροῦ.

2] Καὶ τὸ λευκὸν καὶ τὸ ξανθὸν πολλάκις ἐκάλεσαν οἱ παλαιοὶ διαφόρων. Δοκεῖ μοι ὅπως ὁ φιλόσοφος Πηθίγιος διέσταλκε τῷ φιλοσόφῳ ἐπὶ

1. Titre dans BAK : περί θείου ἀθίκτου ὕδατος ; — dans Lb : περί ὕδατος θείου ἀθίκτου. — 3. M mg. : ὦ (pour ὠδε), à l'encre noire. — 4. F. l. ἐκάλεσαν. — ὕδωρ θεῖον] ὕδωρ et le signe de θεῖον M ; ὕδατος θείου E. ὕδωρ θείου Lb. — ὑγροῦ ὕδ. θ. om. BAK. — ὕδωρ θεῖον jusqu'à σικερίτου καὶ ζύθου (l. 16)] Cp. III, xxix, 14 (= *). — 5. διὰ δὲ μυρ. ὀν. κ. τ. λ.] ὅτι τὰ δύο συνθέματα καλ. πολλοῖς ὀνόμασιν οἷον ὕδωρ ἄλμης *.

— 7. διὰ ὕδ. θαλ. om.*. — 10. θηλείας Lb. — τινὲς] καὶ *. — ἄλλοι καὶ om. *. — ὕδατος (en signe)] ὕδωρ*. — 11. καὶ φ. κ. σανθ. κ. στ. σγ. κ. νίτρου *. — 13. κυνίνου B etc. F. l. κυνικῶ. — 14. ἄλλα καὶ M ; ἄλλοι BAK ; ἀλλὰ καὶ Lb ; om.*. — 15. καὶ ἄρκτου καὶ σαπυρίου *. — 17. F. l. ἀναμηνήσκω. — 19. Δοκεῖ — Πηθίγιος] Ἀπορῶ δὲ πῶς ὁ Πηθίγιος ὁ φιλ. Lb. — διέσταλκε] επ. au-dessus de δι E. — ἐπὶ] περί Lb.

τῶν ξανθῶν ζωμῶν · « ἄ-f. 156 v.] νες οἶνω ἀμηναίω ». Ὅπερ οἶνω νέφ
 πάσαις ταῖς λευκώσεσιν οὐ κατέλεξαν ζωμῶν. Πηθίγιος δὲ · « Σίκερα
 καὶ μορίτην καὶ βροίτην, πλὴν οὕτω διαστέιλαντες οὐδὲν ὠφέλησαν τοῦς
 ἀκροατάς, πάνυ δυσνοήτως οὕτως · ἐν γὰρ ἕκαστον εἶδος οἰκονομῶν ὁ
 5 φιλόσοφος διὰ λευκώσεως καὶ ξανθώσεως οἰκονομεῖ, καὶ διὰ τῶν δύο
 ὧν προήκουσας, καύσεων ἢ ἐψήσεων. Φησὶν οὖν ἐπὶ τοῦ πυρίτου ·
 « Λαβὼν πυρίτην, οἰκονόμει, λείου ἢ ὀξάλμη καὶ τοῖς ἐξῆς » ὁ αἰνίτ-
 τεται ὕδωρ θεῖον λευκόν. Εἶτα ἐπὶ τῆς κινναβάρεως · « Τὴν κιννάβαριν
 ποιεῖ λευκὴν δι' ἐλαίου ἢ ὄξους καὶ μέλιτος καὶ τῶν ἐξῆς. » Ἐπὶ δὲ τοῦ
 10 ἀνδροδάμαντος · « Ὅμοίως πάλιν, ἄλμη ἢ ὀξάλμη. » Εἶτα ἐπιφέρει ·
 « Ἐψει ὕδωρ θεῖου ἀθίκτου, ἵνα γινῶς ὅτι ὕδατα θαλάσσια, καὶ οὖρον,
 καὶ ὄξος, καὶ τὸ ἐν τῇ κινναβάρει ἔλαιον, καὶ μέλιτος, ὕδωρ θεῖον ἐστίν.
 Δι' ἐνὸς γὰρ εἶδους τὸ ἔλόν αἰνίττεται.

3] Ὑστερον ἐν τῷ ἀνδροδάμαντι κηρῶσαι θέλων ἔλεγεν · « Ἐψει
 15 ὕδωρ θεῖου ἀθίκτου · τὰ γὰρ αὐτὰ ὑγρά καὶ ὕδατά εἰσιν ἀθίκτων ·
 καὶ τῶν δι' ἀσθέστου ἐπιβολῶν ἀμειβουσῶν καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὸ
 ὄνομα, ἐν μὲν τῷ θείῳ τῷ λευκῷ, « γῆ χεῖα καὶ ἀστερίτης καὶ ἀφρο-
 σέληνον ἐν τῇ τάξει τοῦ χαλκοῦ » · ἐν δὲ τῷ ξαντῷ · « ἐπίβαλλε ὠχραν
 ἀττικὴν, σινώπην ὀπτήν ποντικὴν καὶ τὰ ὅμοια ». Πάλιν τε ἐπὶ τῆς
 20 χρυσοκόλλης · « Πυρῶν καὶ ποτίζων αὐτὴν ἐλαίῳ ἕως ἐπτάκις ».
 Καὶ ἐν χρυσοποιῆσιν ἕκαστον αὐτῶν προελεύκανεν. Ὅμοίως καὶ τὴν
 λιθόργυρον ἐν τοῖς ἀμφοτέροις συνθέμασιν · πλέω γὰρ δύο ἐψήσεων
 οὐ γίνεται ἐν τῇ κατενεργείᾳ · ἀλλὰ καὶ τὴν νεφέλην καὶ τὴν λιθόρ-
 γυρον ἐν τοῖς ζωμοῖς μέλιτι λευκοτάτῳ ἀναλαμβάνει. Καὶ οὐ παρὲ-
 25 λειψέν τι τῶν ὑγρῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀμφοτέροις συνθέμασιν · συνθέ-
 θετο γὰρ λύσιν κομάρεως καὶ βάνινον, (f. 157 r.) καὶ δι' ἐλυδρίου

1. ὅπερ ὡς BAKE. — 2. ἐν πάσαις δὲ τ.
 λ. E. — 3. βροίτην εἶπον Lb. — 4. πάνυ γὰρ
 δυσν. ἐλάλησαν Lb. — ἐν M. — 6. F. l.
 καύσεως ἢ ἐψήσεως. — 8. θεῖου Lb. —
 ἐ. τ. κινναβ. φησὶν Lb. — 9. ἢ] καὶ Lb. —
 11. ὕδωρ] ὕδατι Lb. — 17. γῆν etc. (accu-

satif partout) Lb. — 18. τοῦ χαλκοῦ λέγει
 Lb. — ἐπίβαλλε, φησὶν Lb. — 19. τε] δὲ
 Lb; om. BAK. — 20. ἐλαίων M; ἔλαιον
 B etc. Corr. conj. — 22. M mg. : ἐψήσεως
 sur une ligne verticale, en lettres retour-
 nées. — 23. ενεργείᾳ B etc.

σκευαστοῦ γίνεσθαι ἔλεγε σύνθετον τὸ ὕδωρ τοῦ θείου · καὶ τὴν χρυσόκολλαν κελεύει ζέννυσθαι ὕδωρ μαρμαρικῆς ἀσθέστου ἐλαίου · καὶ τὸν πυρίτην σὺν μέλιτι ὕδωρ θεῖον διὰ τῶν τεσσάρων βιβλίων διακρίτως διέρχεται οἰκονομῶν, ἐν μὲν τῷ ἀργύρῳ « γῆν χεῖαν, ἀστε-
5 ρίτην καὶ ἀρροσέλινον, καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιβολῆς » · ἐν δὲ τῷ ξανθῷ, « σινώπην, ὄχραν ἀπτικὴν, καὶ λιθορρύγιον, ἐὰν εὐρεῖς » · ἐν δὲ τοῖς λίθους, « αἶμα τράγου καὶ γυλὸν ἀλικακάθου » · ὕστερον δέ · « εἰ πῶ τι χρήσιμον · τὰ θειώδη ὑπὸ τῶν θειωδῶν κρατεῖται, καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν · τὰ γὰρ θειώδη ὑπὸ τῶν θειωδῶν κατέχεται. »

10

III. XXVI. — ΠΕΡΙ ΣΚΕΥΑΣΙΑΣ ΩΧΡΑΣ

Transcrit sur M, f. 157 r. — Collationné sur B, f. 144 v.; — sur A, f. 131 r.; — sur K, f. 27 v., puis 108 r.; — sur E, f. 73 r.; — sur Lb, p. 277. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 49 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Σκευασία ὄχρας γίνεται ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἀδριανοῦ πλαγίας λεγομένης. Ἐκεῖ λακκήματα τοῦ ὄρους · καὶ διὰ τῶν βραγῶδων θεωρήσεις ζώνας ὄχρας πλακῶδεις. Γίνεται δὲ καὶ εἰς Βαβυλωνίαν εἰς τὸ ὄρος. Θεωρεῖς διὰ τῶν βραγῶδων ἀρῶνται καὶ ὀπτῶσιν, καὶ γίνε-
15 ται μίλτος, ὄντινα καὶ σινώπην καλοῦσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ αὐτῇ τῇ ὄχρα χρώμεθα, οὐδὲ ταύτῃ τῇ σινώπῃ, ἀλλὰ ὄχρα μὲν ἢ ἀληθῆς

1. ἔλεγε γὰρ (om. E) τὸ ὕδ. τοῦ θ. συνθ. ἐστὶ Lb. — 2. ζεννύσθαι B etc. — σὺν ἐλαίῳ B etc. — 3. τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ θείου Lb seul. — 4. ἐν μὲν τῇ, puis le signe de l'argent M BAKE; ἐν μὲν τῷ λευκῷ Lb. F. I. ἐν μὲν τῇ ἀργύρου <βίβλω>. — « C'est le livre de l'argent, c'est-à-dire du blanc. » (M. B.). — 5. καὶ τὴν etc. (accusatif partout) Lb. — 7. εἶπω M BAKE; λέγω Lb. — 8. τὰ θειώδη — ὑγρῶν] Cp. p. 142, l. 21. — κρατεῖται] κατέχεται B etc.

— 9. κατέχεται] κρατεῖται B etc. — 10. σκευασίας] σημασίας mss. Corr. conj. — 11. σκευασία] σημασία mss. Corr. conj. — Réd. de E Lb : ἡ σημασία καὶ ἡ συλλογὴ τῆς ὄχρας γίν. ἐν τῷ ὄ. τοῦ Ἀδριατικοῦ (Lb seul) πελάγους · συλλεγομένη (Lb seul) ἐκεῖ κατὰ λακκήματα τοῦ ὄρους. — 13. Βαβυλωνία B etc. — εἰς τὴν ὄρος Lb seul. — 14. ἢ θεωρεῖται Lb. — αἶρουσι δὲ ταύτην καὶ ὀπτ. Lb. — 16. M mg. ω^z (à l'encre noire). — ταύτης τῆς σινώπης M.

βαρῆ ἔσται · πλὴν τὸ προκείμενον ἦτοι σῶμα μαγνησίας, ἦτοι μέλας μόλυβδος.

2] Καὶ οἷαν τάξιν λέγουσιν χωρὶς τῶν βαρικῶν, περὶ αὐτῆς λέγουσιν πᾶσαι αἱ γραφαί. Εἴ ποτε οὖν ἀναγινώσκεις οἰανδῆποτε τάξιν, 5 ἐν τούτῳ τοίνυν ἔχε, καὶ θηράσεις πράγμα τὸ ζητούμενον, μάλιστα ἐὼν Μαρία καὶ τῷ φιλοσόφῳ ἀκολουθήσης. Καὶ γὰρ πυρίτας, κιννάβαριν ὁ φιλόσοφος, ἢ κλαυδιανόν, ἢ καδμίαν, ἢ ἀνδροδάμαντα, ἢ χρυσόκολλαν · ἢ ὅτι δεῖ ὑπὸ τὸν μολυβδόχαλκον, κιννάβαριν, σῶμα μαγνησίας ὃ λέγεται μέλας μόλυβδος. Κἄν τε πάλιν ἐν τῇ χρυσο- 10 ποιῆᾳ ἀπέλθῃς καὶ εὐρήσης αὐτὰ κασσίτερον σκορπίζοντα ἢ σίδηρον ἢ χαλκὸν κιννάβαριν ἔντα, ἢ λιθάργυρον λευκὴν, σὺ πάλιν τὸ σὸν νόει, τῇ μαγνησίᾳ τὸν μολυβδόχαλκον ἢ μόλυβδον τὸν μολυβδόχαλκον. Κἄν γὰρ ἀργυροποιῆαν λέγουσιν, ἢ χρυσοποιῆαν (f. 157 v.) περὶ τοῦ μολυβδοχάλκου λέγουσιν · ὅπερ ἀπαρτίσαντες ἔχουσιν ἀπο- 15 κείμενον · καὶ ὅτε θέλουσιν, σκορπίσαντες πήσσουσιν · καὶ τότε λευκαίνουσιν ἢ ξάνθουσιν ἀρρευστον αὐτοῖς.

3] Λευκαίνουσι δὲ θεῖον, καὶ λειώσαντες ἔχουσιν εἰς τὰ ἐπόμενα τοῦ ἀποτελέσματος · ταύτην τὴν μετὰ θείου καὶ ὑδραργύρου καλοῦσιν καῦσιν · καὶ χαλκὸν κεκαυμένον τὸν αὐτὸν, ὡς καὶ λεύκωσιν αἰμω- 20 πόν, κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ κατὰ τὸ βάθος ἔχων εὐρίσκεται. Τοῦτο οὖν λέγουσι καῦσιν · διὰ δὲ τούτου τὸ ἔλρον σύνθεμα αἰνιττόμενος, τὰς εἰς ἀμφοῖν αὐτοῦ λειώσεις ἐμήνυσεν, ὀρθῇ ὁδῷ χρησάμενος, πρῶτον τὸ λευκαίνειν εἴρηκεν, ἔπειτα τὸ ξανθῶσαι.

3. οἷαν δῆποτε Lb mel. — 5. ἐν τούτῳ ἔχε τὸν νοῦν Lb. — 8. ὅ τι δεῖ Lb. — 10. ἔλθῃς B etc. — κασσίτερον] ὑδραργύρον Lb seul. — 11. τὸ σὸν] τὸ... (lettres effacées) M. — 12. νόει, ἔχουσιν τῆς μαγνησίας τὸν μολυβδόχαλκον ἢ τὸν μόλυβδον Lb seul.

— 14. ὄνπερ Lb. — 17. θεῖον Lb seul. — 18. M mg. : κράτει (à l'encre noire, sur une ligne verticale, avec renvoi à ἀποτελέσματος). — 19. ὡς] ὥστε E. — 20. ἔχων] ἔχον BAK; ἔχον^{ουσιν} et^{ιν} superposés E; ἔχειν Lb.

III. XXVII. — ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΣΩΜΑΤΟΣ

Transcrit sur M, f. 157 v. — Collationné sur B, f. 145 v.; — sur A, f. 131 v.; — sur K, f. 28 r.; — sur E, f. 73 v.; — sur Lb, p. 281. — Les variantes et restitutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 50 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Πάλιν τοὺς ἀρχαίους εἰς μέσον φέρωμεν · κιννάβαριν λέγουσιν
λοιπὸν τὴν λεύκωσιν τῆς μαγνησίας · ὡς καὶ τοὺς πρώην λόγους [καὶ]
5 οὗς ἔγραψα ἀρχοὺς γενέσθαι · περὶ οὗ τὰ ὑπόστατα τέσσαρα σώματα ·
καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἔχει σταθμὸν, ὠμὸν καὶ ἐρθλὸν τὸ σύνθεμα, καὶ διὰ
τὸν λόγον τῆς μαγνησίας πάντα ἐκεῖνα ἀναδέξασθαι. Πῶς οὖν γίνεται
τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας, εἰ ἔχει διαφορὰν κατὰ τὴν ταριχείαν ἢ λεύ-
κωσις, οὕτως ὡς πρώην σοι εἶπον, ἀφείς ἀπέναντι τῆς καμίνου; Ἢ δὲ
10 κάμινος καιεῖσθω τοῖς ξύλοις καὶ λεπύροις φοινίκων [καὶ] κωθαθίων.
Ὁ γὰρ καπνὸς τῶν λεπύρων πάντα λευκαίνει. Ἐὰν οὖν λάβῃ τὸν καπ-
νὸν, συλλαμβάνει ἡ μαγνησία καὶ λευκαίνεται.

2] Οὐκ ἐμνήσθημεν δὲ ἐν τῷ ἐβδόμῳ λόγῳ περὶ τῶν κωθαθίων τῶν
φοινίκων <ἔστι> ὀφειλομεν μαθεῖν πρῶτον ποίαν μαγνησίαν λέγουσιν οἱ
15 φιλόσοφοι, τὴν ἀπλήν τὴν ἀπὸ Κύπρου, ἢ τὴν σύνθετον τὴν ἀπὸ τῆς
ἡμῶν τέχνης; ὅτι τὴν ἀπλήν λειώσαντες, σύνθετον αἰνίσττονται. Ἐλεγον
δὲ ὁμοῦ καὶ περὶ τῆς (f. 158 r.) ἀπλής. Οὕτω γὰρ ἐκρύβη ἡ τέχνη
ἐκ τοῦ περὶ διπλῶν διαλέγεσθαι.

3] Ὅτι ὁ φιλόσοφος Ἐρμῆς, μετὰ τὴν θαλασσίαν βάλλει νίτρον
20 καὶ ὄξος καὶ κνίπειον αἶμα, γυλὸν σύρακος, καὶ στυπτηρίαν σχιστὴν καὶ

3. μέσην M. — A mg. : Πικροφυτίας καὶ
Πικροφυτίου <π> ὑρίσεις ... τὸς τοῦ λόγου.
— 4. [καὶ] om. B etc. — 5. ὑποστατά mss.
(Oxyton.) Cp. p. 148, I. 6 (note). — γενέ-
σθαι λέγουσι Lb. — 7. λέγουσιν ἀναδέξασθαι
Lb seul. — 9. εἶπον, πάλιν λέγω · ἄσος Lb.
— ἄφες B etc. — (Cp. p. suiv., l. 1). — 13.

κωθαθίων M. — 14. ὀφειλομεν δὲ Lb. —
16. φανερόν δὲ ὅτι Lb seul. — 18. ἐκ τοῦ
περὶ αὐτῶν διπλῶς διαλέγεσθαι B etc. —
19. νίτρον en signe M; signe du molyb-
dochalque BAKE; μολυβδόχαλκον en tou-
tes lettres Lb. — 20. κνίπειον M, ici et
partout.

τὰ ὅμοια · καὶ φησιν · « Ἄφες αὐτὴν ἀπέναντι τῆς καμίνου, ὡς προεῖ-
πεν λεπύροις φοινίκων κωθαθίων. Ὁ γὰρ καπνὸς φοινίκων τῶν κωθα-
θίων, λευκὸς ὢν, πάντα λευκαίνει.

4] Ταῦτά φησιν ὁ Ἑρμῆς · Ὁφείλομεν εἰδέναι ὅτι τὸ νίτρον καὶ ὁ
5 στύραξ καὶ ἡ στυπτηρία σχιστὴ καὶ ἡ σποδὸς τῶν θαλλῶν τῶν φοινί-
κων, τὸ λευκὸν θεῖον ἔστιν ὁ λευκαίνει πάντα · τὸ δὲ κνίπειον αἶμα
καὶ τὸ ὄξος, ὕδωρ θεῖον τὸ δι' ἀσθέστου · τὰ δὲ λέπυρα τῶν κωθα-
θίων τῶν φοινίκων τὰ θειώδη εἰσὶν, μάλιστα ἀρσένικον, ὅπερ ἔοικεν
κωθαθίσις, τὸ γρυσίζειν. Καὶ φησιν · « Ὁ καπνὸς τῶν κωθαθίων
10 πάντα λευκαίνει », ἅπερ κωθαθία θείων διδάξει ὁ φιλόσοφος φησιν ·
« Ὁ γὰρ καπνὸς τοῦ θείου λευκαίνει πάντα. »

5] Πάλιν δὲ τὸν σποδὸν τῶν θαλασσίων τῶν φοινίκων σε θέλων
διδάξει, ὁ φιλόσοφος, ὅ ἐστιν ὕδωρ θεῖον φησιν οὕτως · « Αναλύσας
ἐν ὕδατι <θεῖω> σποδῶ λευκίνων ξύλων, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν λευκῶν
15 ζωμῶν, σποδὸν λευκίνων οὐκ ἔστιν ἀπλῶς, ἀλλ' ὕδωρ θεῖον τὸ δι'
ἀσθέστου, ὅπερ ἀπὸ σποδοῦ λευκῆς τῆς τοῦ μαρμάρου ἢ ἀσθέστου
γεγονέναι. Ὡσπερ οὖν τὰ θειώδη ἀπὸ τῶν κωθαθίων τῶν φοινίκων
ἐρρήθη, ὡσαύτως καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ θείου ἀπὸ θείου ἔχον τὴν σύνθε-
σιν, τὸ τηρικαῦτα καὶ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ φοινικοῦ προσηγορεύθη. Ἐπι-
20 οὖν ἢ λεύκωσις τῆς συνθέτου μαγνησίας ἀπὸ θείου συνθέτου λευκοῦ,
καὶ ὕδωρ σύνθετον λευκοῦ τὸ δι' ἀσθέστου, ὧν τὴν σύνθεσιν ἐν τῷ
περὶ συνθέσεως λόγῳ, τὸν δὲ σταθμὸν ἐν τῷ περὶ σταθμῶν λόγῳ,

1. προεῖπον · ἡ δὲ κάμινος κατέσθω Lb, puis add. de Lb seul : τοῖς ξύλοις καὶ. — 2. λεπ. τῶν κωθ. τῶν φοιν. Lb seul. — 3. λευκὸς ὢν om. M. — 4. ὄφ. δὲ, B etc. — Au-dessus de νίτρον et des autres noms : θεῖον en signe MB etc. — 5. ἡ σποδιὰ τῶν θαλλῶν Lb. — M mg. : signes de νιτρίτη et de θεῖον. — 7. Signe du cinabre au-dessus de ἀσθέστου M B A K. — δι' ἀσθέστου καὶ κινναβάρειος Lb. — 8. τὸ θειώδες ἔστι, μάλιστα τῆς σιανδαράχης, ὅπερ Lb. — 9. κωθαθίω, καὶ γρυσίζει. B etc.

— Au-dessus de κωθαθίων, le signe du soufre B. — 11. Au-dessus de θείου, le signe du mercure M. — 12. τὴν σποδὸν B etc. — 14. ἴσποδοῦ Lb. F. I. σποδόν. — 15. σποδὸς Lb. — θείου Lb seul. — 16. M mg. : μη puis le signe de l'or. avec renvoi à μαρμάρου. — τῆς τοῦ μαρμάρου γεγονέναι φησὶν ἢ ἀσθέστου Lb. — 20. μαγνησίας λευκοῦ B etc. — 21. F. I. λευκόν. — ὢν M. — 22. λόγῳ εἰρήκαμεν E. — M mg. : ερμ (Ἑρμῆς ?) en lettres retournées.

τὴν δὲ ὄπτησιν καὶ τῆς καμίνου ἀγωγὴν ἐν τῷ περὶ ὀπτήσεως λόγῳ.

6] Καὶ ταῦτα μὲν περὶ λευκώσεως σώματος μαγνησίας (f. 158 v.).
 Ἐξέστιν δὲ καὶ ὑμῖν τοῖς ἐχέροισιν τὸ βέλτιον ἐπιβάλλεσθαι ἡμᾶς
 καὶ ὠφελῆσαι, μᾶλλον δὲ κατ' ἐκείνου βαρᾶθρου κατακρημνίσαι
 5 ἡμᾶς. Ὁ γὰρ περὶ αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν ἕτερόν τι λογιζόμενος, ἐν
 σκότῳ μεγάλῳ ἀνεγόμενος, ψηλαφᾶν ταῖς χερσὶ τὸν ἀέρα ἔοικε, καὶ
 τὸν πόντον τοῖς ποσίν, οἱ κενεμβατοῦντες καὶ εἰς αὐτὸν λαλοῦντες
 τὸν ἀέρα μάταια, διόλου τὸν τύπον τοῦ σώματος πρὸς τὴν ἰδίαν
 αὐτῶν ἐνέργειαν ματαιοπονοῦμενοι.

10 7] Σὺ δὲ, ὦ μακαρία, παῦσαι ἀπὸ τῶν ματαίων στοιχείων, τῶν
 τὰς ἀκοάς σου παραττόντων. Ἦκουσα γὰρ ὅτι μετὰ Παρνούτιας τῆς
 παρθένου καὶ ἄλλων τινῶν ἀπαιδεύτων ἀνδρῶν διαλέγη· καὶ ἄπερ ἀκούεις
 παρ' αὐτῶν μάταια καὶ κενὰ λογιόθρια, πράττειν ἐπιχειρεῖς. Παῦσαι
 οὖν ἀπὸ τῶν τε τυφλωμένων τὸν νοῦν καὶ ἄγαν καιομένων. Καὶ
 15 γὰρ κἀκείνους ἐλεηθῆναι δεῖ καὶ ἀκοῦσαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας,
 καθὼς εἰσιν ἄξιοι. Ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἀνθρωποὶ εἰσιν, ἀλλ' οὐ βού-
 λονται ἐλεύς ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ παρὰ διδασκάλων ἀνέχονται διδάσκεσθαι,
 καυχώμενοι διδάσκαλοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ τιμᾶσθαι βούλονται ἐκ τῶν
 ματαίων αὐτῶν καὶ κενῶν λογιόθριων. Καὶ διδασκόμενοι βαθμοὺς
 20 ἀληθείας, τὴν τέχνην οὐκ ἀνέχονται, οὐδὲ πέπτουσιν, χρυσοῦ μᾶλλον
 ἢ λόγων ἐπιθυμοῦντες· καὶ ἀπὸ θερμότητος καὶ πολλῆς ἀνοίας, ἄμοι-
 ροὶ γίνονται τῶν λόγων καὶ τῶν χρημάτων. Εἰ γὰρ ἠνισχοῦντο ὑπὸ
 τοῦ λόγου, εἴπετο ἂν αὐτοῖς καὶ ἠκολούθει ὁ χρυσός· ὁ γὰρ λόγος
 δεσπότης ἐστὶν τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὁ τοῦτον προσπίπτων καὶ ποθῶν καὶ

— 1. καὶ τὴν τῆς καμ. ἀγ. Lb. — 2. λευκώ-
 σεως] λευκώσεως B etc. — 3. ἐπιβάλλεσθαι B
 etc.; E mg.: *alias* ἐπιβάλλεσθαι. — M
 mg.: N^o (νόει) puis le signe de l'or. —
 4. μᾶλλον δὲ μὴ B etc. F. l. μᾶλλον ᾗ. —
 5. περὶ] παρὰ M. — οἱ γὰρ jusqu'à la fin
 du §]. Tous les nominatifs au pluriel
 Lb. — 9. ματαιοπονοῦμενος M. — 10.
 Zosime s'adresse à Théosébie. — 11.

ταραττοῦσῶν mss.; — ὄντων au-dessus de
 οὐσῶν E. — Ταρνούτις M. — 12. ἄλλων
 om. B etc., f. mel. — 14. καὶ ἐκείνους
 διελεθῆναι B etc. — Le mot διελεθῆναι
 termine le fol. 28 du ms. K. La suite
 est à la première ligne du fol. 108. —
 22. χρημάτων] ἔρημάτων B etc. — 22. εἰ
 μὴ γὰρ BAK. — M mg.: N^o M. — 23.
 ἠκολούθη M. — 41. τούτῳ Lb.

προσκολλώμενος εὐρήσει τὸν χρυσὸν τὸν ἔμπροσθεν ἡμῶν κείμενον, σκολιῶς διακεκρυμμένον.

8] Ὁ οὖν λόγος δείκτης ἐστὶν πάντων τῶν ἀγαθῶν, ὡς καθὼς ποῦ
 ρησιν, ἡ φιλοσοφία γινώσις ἐστὶν ἀληθείας, εἰ ὄντα εἰσὶν * καὶ ἐάν τις
 5 τὸν λόγον δέξῃται, ἔ-(f. 159 r.) ξει αὐτὸν δεικνύοντα αὐτῶ ἐν τοῖς
 ὀφθαλμοῖς κείμενον χρυσόν. Οἱ δὲ μὴ ἀνεχόμενοι τῶν λόγων πάντοτε
 κενεμεθατοῦσιν, γέλωτος ἰσχυρότερα ἔργα ἐπιχειροῦντες * οἷόν ποτε
 γέλωτα ἐκίνησεν Νεῖλος ὁ σὸς ἱερεὺς, μολυβδόγαλκον ἐν κλιβάνῳ
 ὀπτῶν * ὥστε ἐὰν βάλῃς ἄρτους καίων κωθαθίους πανημέριος τύχοις *
 10 καὶ τυφλούμενος τοὺς σωματικούς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ᾔετο τὸ βλαθηρό-
 μενον, ἀλλὰ καὶ ἐρυσιοῦτο, καὶ μετὰ τὸ ψυγῆναι ἀνεδέγκας, ἐπεδείκ-
 νυεν τὴν πέφρα. Καὶ ἐπερωτώμενος ποῦ ἡ λεύκωσις, καὶ ἀπορήσας
 ἔλεγεν ἐν τῷ βάλει αὐτὴν θεοδυκέαι. Εἶτα ἐπέβαλεν γαλκόν, ἔθαπ-
 πεν σποδόν. Οὐδὲν γὰρ στερεὸν διατραπεῖς, ἀνέστη καὶ ἔφυγεν αὐτὸς
 15 ἐν τῷ βάλει, καθὼς ἡ λεύκωσις τῆς μαγνησίας. Ταῦτα δὲ ἀκούσας
 παρὰ τῶν διαφερόντων Παφνουτία, ἀπὸ τοῦ πολλοῦ γέλωτος ἐκα-
 κώθη, ὡς καὶ ὑμεῖς κακοῦσθε ἀπὸ ἀνοίας. Ἄσπασαί μοι Νεῖλον
 τὸν κωθαθηκαύστην, πλήρης.

III. xxviii. — ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΚΑΙ
 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ <ΑΥΤΟΙ>

Transcrit sur M, f. 159 r.; — Collationné sur B, f. 148 r.; — sur A, f. 133 v.; —
 sur K, f. 108 r.; — sur E, f. 76 v.; — sur Lb, p. 295. — Les variantes et resti-

4. φησὶν ὁ φιλόσοφος, ἡ φ. Lb. — ὅ. ἐστὶ
 B etc. — Réd. de Lb : ἡ φ. ἐστὶ γν. ὄντων
 (biffé E) ἢ ὄντα ἐστὶ. — 8. ὁ Νεῖλος Lb.
 — ὄσος MBA. (Noter qu'une lettre de
 l'ascète Nilus (liv. 11, l. 15, éd. Allatius)
 est adressée à « Théosébius ». — 11.
 F. 1. ἐρυσιοῦτο. — 15. F. 1. ἀκούσασα. —
 16. παρὰ] περὶ B etc. — Τυφνουτία M;

παφνουτ B ; παφνουτίου A ; π = αφνουτίου
 K ; τῆς Παφνουτίας ELb. — 18. κωθαθηκαύσ-
 την BAK ; κωθαθηκαύστην ELb. — πλήρης
 (pleinement édiflée?) περὶ οικονομίας <τοῦ>
 τῆς μαγνησίας σώματος M (signe final après
 πλήρης, d'une main plus récente). —
 19. Titre dans Lb seul : Περὶ τοῦ σώμ.
 τῆς μαγν. καὶ τῆς οἰκ. αὐτῆς.

tutions de M ont été reportées en marge de K. — Chap. 51 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

- 1] Ταῦτα μὲν ἡ Μαρία ἄρτους ὄνομα <τὸ σῶμα> τῆς μαγνησίας ἀφθό-
 νως καὶ φανερώς ἐξέθετο. Ὁ γὰρ πρῶτος βαθμὸς ἀληθῆς τοῦ μυστηρίου
 ἐν τούτοις διηγόρευται. Μαρία οὖν βούλεται εἶναι τοῦτο τὸ σῶμα
 τῆς μαγνησίας · καὶ οὐ μόνον εἰς ἓνα τόπον κηρύττει, ἀλλὰ καὶ εἰς
 5 πολλούς. Ἀμέλει ἐν ἄλλῳ τόπῳ φησί · « Χωρὶς τοῦ μέλανος μολυβ-
 δου, οὐδὲν γίνεται ὁ ἀπηρτίσαμεν καὶ ἐτελειώσαμεν σῶμα μαγνησίας. »
 Αὐταὶ εἰσιν, φησὶν, αἱ διδασκαλαί · καὶ οὐκ ἀποκάμνει, δεῦτερον γὰρ
 καὶ τρίτον διδάσκουσα καὶ καλοῦσα σῶμα μαγνησίας, καὶ μέλανα
 μολυβδὸν καὶ μολυβδόγαλκον, περὶ οὗ φησὶν « κιννάβαρις ἢ μολυβδὸς
 10 ἐτήσιος λίθος ». Ἐξῆς ὁμορρευστήσαντα ποιεῖ πάντα χρύσοπτα δυνά-
 μει, τὰ ὠμά ὀπτὰ, ὀπτὰ διπλοῖ · δυνάμει, φησὶν, ποιεῖ πάντα χρύσο-
 πτα · οὕτω γὰρ ἐνεργεῖα. Καὶ περὶ (f. 159 v.) μὲν τούτου ἕτερός μοι
 λόγος ἀναγραφῆσεται, ἐν δὲ τῷ παρόντι <ἐπι> τοῦ προκειμένου
 γινώμεθα.
- 15 2] Ἐδείχθη οὖν τῇ Μαρίᾳ τὸ πᾶν σῶμα μαγνησίας τοῦτο μολυβ-
 δόγαλκος μέλας · οὕτω γὰρ ἐβάφη, καὶ τοῦτο · καὶ μολυβδόγαλκος ·
 ὁ μέλλεις βάπτειν καὶ ἐπιβάλλειν αὐτῷ τὰ μωτάρια τῆς ξανθῆς
 σανδαράχης · ἵνα ἰμηκέτι εἴη δυνάμει, ἀλλ' ἐνεργεῖα χρυσὸς ὀπτός.
 Οὕτως ἡ Μαρία ἄρτους ὀνομάσασα τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας · ὀφεί-
 20 λομεν πρό γε πάντων δεῖξαι καὶ τὸν φιλόσοφον ταῦτα φρονοῦντα
 <περὶ> σῶμα τῆς μαγνησίας, ὅπερ καὶ ΤΟ ΠΑΝ ἔλεγον · καὶ
 μέλανα μολυβδὸν τοῦτο · μολυβδόγαλκος · Ἄλλ' ὅταν λέγωσι τὴν

1. ὀνομάσασα B etc. — <τὸ σῶμα> [Cr. 1. 19. — 2. τοῦ μυστ. ὄλου ELb. (mots placés après διηγ. dans Lb). — 6. ὅ] Lb seul mg. : « Puto legendum ὄ, h. e. », puis les signes du plomb et du cuivre. — 9. κιννάβαρις en signe M ; signe du cuivre BAK ; ὁ χαλκός ELb. — 10. ποιεῖ] ποιοῦσι Lb. — 11. καὶ τὰ ὠμά ὀπτα · τὰ ὀπτὰ διπλῆ δυν. π. φ. BAK ; καὶ τὰ ὠμά

ὀπτὰ · καὶ διπλῆ δυν. π. φ. ELb. — F. 1. τὰ ὠμά ὀπτᾶ, ὀπτὰ διπλοῖ δυνάμει, φησὶν · ποιεῖ π. χρ. — 15. Réd. de E Lb : τὸ πᾶν σ. κατὰ τὴν μαγνησίαν εἶναι καὶ τοῦτο μολυβδόγαλκός ἐστι μέλας (μ. ἐ. E). — 16. Réd. de Lb : καὶ οὕτως ἐστὶν κ. μολ. ὄν μ. β. — 19. Réd. de Lb seul : οὕτως οὖν ὀνομ. ἡ Μαρία τ. σ. τ. μ. ἄρτους φαν. ἐξέθετο τὴν τέχνην · ὄφ. — ὄφ. δὲ B etc. — 22. ταῦτά Lb.

- ὕδραργυρον πήγνυσθαι μετὰ τοῦ τῆς μαγνησίας σώματος, δι' ὅλου τοῦ σώματος ἔλεγον, ὅπερ κατηγήθη ἐν τῷ προτέρῳ μου ὑπομνήματι, ὡσπερ ἡ Μαρία λέγει ἐν τῷ προλεχθέντι σώματι τῆς μαγνησίας. Καὶ φησὶν : « Εὐρήσεις μολυβδὸν μέλανα : τοῦτον ἄρας, χρῶ, μίξας
- 5 αὐτῷ ὑδραργυρον. Ὁ δὲ καλοῦσιν αἱ τάξεις, τοῦτο ἐν προσομίαις ὁ φιλοσόφος λέγει : ὑδραργυρον μίξον τῷ τῆς μαγνησίας σώματι, ὅτι μέλανα αὐτὸ οἶδεν ὁ φιλόσοφος, μολυβδὸν, φησὶν ἐν τῷ πυρίτη : οὐκ ἀπλῶς λέγει, ἵνα μὴ πλανηθῆς, ἀλλὰ « μέλανι τῷ ἡμῶν ». Ὅτι δὲ καὶ μολυβδόγαλκον οὐκ ἀγνοεῖς, φησὶν, ὅτι μόνη ὑδραργυρος τὸν γαλκὸν
- 10 ἀσκίαστον ποιεῖ. Οὐκέτι σῶμα μαγνησίας πήσσει, ἀλλὰ καὶ γαλκόν. Οὕτω καὶ ὁ φιλόσοφος τὸ πᾶν οἶδεν σῶμα μαγνησίας καὶ μολυβδὸν μέλανα : καὶ μολυβδόγαλκος ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ἀρχαίων μεληδὸν ἀπεδόθη, κατὰ μίαν τάξιν κηρυττόμενος . διὰ ὑδραργύρου κηρύττεται διὰ παντός λίθου, καθὼς καὶ ἐν τοῖς πρώτοις προσεφώνησα.
- 15 3] Τοῦτο οὖν δυνάμει χρυσός ὁπτός ἐστίν. Καὶ ἐὰν λευκανθῆ ἢ ξανθωθῆ, τότε καὶ ἐνέργειαν ἔχει τὰ ὡμὰ μετὰ τῶν ὀπτῶν, τουτέστιν ἐὰν μὲν λευκὸν ἐπιβαλλόμενον γαλκῷ ὡμῷ, κυπρίῳ, ποιεῖ ἄργυρον : ἐὰν δὲ ξανθωθῆ, ἐπιβαλλόμενον ἀργύρῳ ὡμῷ κοινῷ, ποιεῖ χρυσόν, γαλκάνθω βρέξας οἴνω ἀμινείῳ <ἢ> ὄξει κοινῷ, ἕασον ἡμέρας ἰδ', τοῦτο
- 20 ἐστὶν τὸ ζητούμενον ἐπὶ τῆς τοῦ ἀργύρου ποιήσεως.

4] Ὡς πολλάκις ἀποτυγχάνουσι τῆς (f. 160 r.) οἰκονομίας, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸ ἀληθές τῆς λειώσεως. Τοιούτων οὖν καὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρρήθη ὅτι ἡ γάλκανθος ἐπὶ τὸ χρυσίζον ἄγει τὴν νεφέλην. Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ προβαρίου τοῦτο ἔλεγεν :

1. μετὰ (f. i. σὺν) τῷ τ. μ. σώματι M. —
2. κατηγήθη M B A K ; κατελέγηθη Lb seul. (Corr. de E.) — 6. ὑδραργυρον om. M. — 7. αὐτόν Lb. — 8. φησὶ γὰρ Lb. — 9. ἀλλὰ τῷ μολυβδῷ τῷ μελ. τ. ἢ, Lb seul. — 10. μολ. λέγει Lb. — 11. φησὶ γὰρ Lb. — 10. ἢ οὐκέτι μόνον τὸ σ. ἢ μαγνησία πήσσει. ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ γαλκοῦ Lb. — πήσει M. — καὶ γαλκόν] καὶ om. M. — 11. μολυβδὸν en signe M ; μολυβδόγαλκον

en signes B A K E ; μολυβδὸν γαλκοῦ Lb. puis : μέλανα καὶ μολυβδόγαλκον · ἐν δὲ τοῖς βιβλίοις... — 12. βιβλίοις M. — 13. αἱ κηρυττ. · διὰ δὲ ὑδρ. Lb. — 15. ἢ] καὶ Lb. — 17. λευκόν ἢ Lb. — 18. χρυσόν om. M. — Réd. de Lb : χρυσόν · καὶ πάλιν λέγω βρέξας γάλκανθον οἴνω ἀμινείῳ, τουτέστι ὕξει κ. — 19. ἀμινείῳ B A K E (qui corrige en ἀμινείῳ). — 21. ὡς] διό Lb. — 22. τοιούτων B etc., f. mel.

« Ἴνα εἰδέναι· ἔγῃς ὁ ἐνεργεῖς, ἐλθὼν εἰς τὴν χάλικανθον ἣν οἶδας, τὸ βαπτικὸν αὐτῆς τὴν νεφέλην ἐπὶ τὸν χρυσὸν ἄγει. Ἐφάνη οὖν ἡ ἀναγραφή περὶ ἐξιώσεως, ἐμνήσθη δὲ περὶ τῶν ἀμφοῖν ὅτι περὶ σταθμοῦ ὁ λόγος περὶ τῶν καλλίστων καὶ θεοφιλῶν λίθων καὶ λευκῶν, 5 καὶ αἰμωπῶν· οὓς οἱ μὲν ἐκάλεσαν πυρίτην, ὡς πολύχρσον καὶ πολυώνυμον, οἱ δὲ ἀλάβαστρον· οἱ δὲ καὶ ἀμφοῖν εἶπον πυρίτην ὁ καὶ ἀπεδειξάμην. Ἄλλος γὰρ οὐκ ἂν εἴη κάλλιστος καὶ θεοφιλέης, εἰ μὴ ὁ πυρίτης.

§] Νῦν δὲ περὶ σώματος μαγνησίας ὁ λόγος πρόκειται· ὅτι περ τὰ 10 πάντα ὑφ' ἑνὲν γινόμενα μετὰ τοῦ ἀληθοῦς σταθμοῦ τῆς θεούσης παριγείας· ἡ κιννάβαρις ποιεῖ τὸ ἀληθινὸν σῶμα μαγνησίας. Καὶ τοῦτο ἀληθῶς μὴ πλανῶν, ἤθελον κἀγὼ τηλικαῦτος εἶναι κατ' ἐκείνον τὸν εἰπόντα· « Ἦ γυναι, οὐχ ἀπλῶς ἔλεγον, ἵνα μὴ πλανηθῆς. » Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ εἰμι ὁ Δημόκριτος, ὠμύω σε κατὰ τῆς ἐκείνου 15 ἀρετῆς τοῦτο, ὅτι μὴ πλανῶ· καὶ αὕτη μετὰ τῶν τὴν ἀνεπίστροφον πλάνην πλανωμένων, καὶ λεγόντων ὅτι ὁ σπῆρος ἀσώματος λέλεκται τὸ τῆς μαγνησίας σῶμα. Φησὶν αὐτῆς τὸ ἀσώματον ὑδράργυρον εἶναι. Φημι κἀγὼ ὅτι νενόηται τι αὐτοῖς. Δείξουσιν τοιγαροῦν ἡμῖν τὸ ἀποτέλεσμα, ἐξ οὗπερ ὁ νοῦς αὐτῶν συσταθμιζέται. Ἄλλ' οὔτε ἀπο- 20 τέλεσμα ἔχουσιν· οὐ γὰρ σῶμα μαγνησίας ἐλέγθη ὁ σπῆρος, ἀλλ' ἀσώματον. Καὶ γὰρ ἡ ὑδράργυρος σῶμα. Κἂν λεπτομερές μοι τοῦτο εἴπῃς τὰ ὅλα σώματα, ἄρα οὖν ὁ σπῆρος τῶν ἀσωμάτων ἐλέγθη σῶμα μαγνησίας; οὐ, ἀλλὰ τί βούλεται; ἐπειδὴπερ θειώδη ὄντα φεύγουσιν. Τὸ τηλικαῦτα οὖν κρατηθέντα καὶ μηκέτι φεύγοντα, σῶμα

1. ἔγοις M; ἔγεις AKLb. — ἐλθὼν γὰρ Lb. — τὸν χρ. ὄν Lb seul. — 2. αὐτοῦ Lb seul. — ἄγει] λέγει M; ἄγει Lb. — 3. ἡ ἀναγραφή] τῆ γραφῆ B etc. — ἀμφοτέρων Lb. — 4. αὐτῶ ὁ λόγος καὶ Lb. — 5. αἰμωπὸν ὄν M. — πολυχρόους καὶ πολυώνυμους BAKE; om. Lb. — 6. M mg.: ∞, avec renvoi à οἱ δὲ. — ἄμφο Lb seul. — 7. ἄλλως E. — 11. ἦ] ἡ MELb. — κιννάβά-

ρωας Lb. — σῶμα τῆς μαγνησίας B etc. — 12. κατὰ τοῦτο ἀληθῶς μὴ πλανῶ Lb. — 14. ὀνομαί σοι B etc. — 16. ἀσώματον mss. Corr. conj. — 17. καὶ τὸ τῆς μαγνησίας σῶμα Lb. φασίν, Lb seul. — 18. τί] τίς BA; τίς ELb. — δείξον B etc. — 20. ἔχουσιν οὔτε ἄλλο τι· οὐ γὰρ Lb. — 21. λεπτομέρῳν M. F. 1. λεπτομερῶς. — 23. οὐκ B etc., mel.

[f. 160 v.) προσαγορεύονται · ἀφ' οὗ καὶ ἡ Μαρία · « τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας τὸ ἀπόκρυφον, φησὶν, ἐκ μολυβδῶδου καὶ ἐτησίου καὶ γαλκοῦ γίνεται. »

6] Λοιπὸν ὅσα ὅμοια τοῖς φεύγουσι συγκαθέντα, σῶμα προσαγο-
 5 ρεύονται · οἷον ἐπὶ τῆς ὑδροαργύρου ἐν τοῖς λευκοῖς ζωμοῖς φησι ·
 « Πρόσμιξον αὐτὴν στυπτηρίαν σχιστὴν ἢ μόλυβδόγαλκον, ἢ ἀσθεσ-
 τον, ἵνα γένηται σῶμα ἢ ἀσώματος. Πάλιν ἐπὶ τῆς χρυσοκόλλης.
 Καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ φεύγει · ἀφ' οὗ καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων · « Πρό-
 σεχε, φησὶν, ἵνα μὴ τὸ πνεῦμα αὐτῆς τὸ βαπτικὸν φύγη. » Καὶ αὐτὴν
 10 φευκτὴν οὖσαν σῶμα καλοῦσιν · συγκαθεῖσαν ὁ φιλόσοφος φησὶν ἐν
 τῇ τάξει τῆς χρυσοκόλλης. Ἐπιβάπτε πᾶν σῶμα γαλκῶ, ἀργύρω,
 χρυσῶ. Ἡ Μαρία περὶ τῆς χρυσοκόλλης, μολυβδόγαλκόν φησι ·
 μονοήμερον οὐγγιάσας, ἢ λαθῶν, φησὶν, χρυσοκόλλαν καὶ κιννάβαριν,
 συλλείου αὐτῇ λιθάργυρον λευκὴν καὶ κατάσπα. Καὶ ἐὰν στραφῇ καὶ
 15 γένηται σῶμα γαλκοῦ, ἐπίβαλλε χρυσάνθιον, καὶ ἔσται χρυσός.
 Λοιπὸν καὶ ἡ χρυσοκόλλα χρηματίζει συγκαθεῖσα καλῶς, καίτοι καὶ
 αὕτη φευκτὴ οὖσα, ὅτι καὶ αὐτὴν ποιήσεις σῶμα διὰ τῆς στραφῆς.

7] Οὐκοῦν τὸ στρέψαι ἢ ἐκστρέψαι παρ' αὐτοῖς ἔστιν, ἵνα τὰ
 ἀσώματα, τουτέστιν τὰ φεύγοντα, σωματωθῇ, καὶ κατασπασθεὶς γένηται
 20 μολυβδόγαλκος ὁ μέλας μόλυβδος ὁ μέλλων οἰκονομεῖσθαι μετὰ τῆς
 ὑδροαργύρου, καὶ γένηται σῶμα μαγνησίας. Καὶ οὐχ ὡς τινες τὴν
 ἐκστροφὴν τὸ στρέψαι καὶ ἐκστρέψαι ὑδροάργυρον βούλονται · ἀλλ'
 ὅταν σωματωθῶσιν τὰ φεύγοντα, ὡς ἐπὶ πάντων τῶν σωμαμάτων, ἢ
 στραφῇ εἰς τὸ λευκὸν ἢ εἰς τὸ ξανθόν. Καὶ γὰρ αὕτη ἡ στραφῆ ἐκ-
 25 τροφῆ καλεῖται, μετὰ τὸ σωματωθῆναι τὰ ἀσώματα, ὥσπερ <κατὸ>

2. M mg. : ὁδε, à l'encre noire (XVe siècle). — 4. ὅσα εἰσὶν ὅμ. Lb. — συγκαθέντα] συγκαθέντα Lb. — 6. αὐτῇ Lb. mel. — 10. M mg., sur une ligne verticale : N^o ἀλη (νόει: ἀληθές ?). — 11. γαλκοῦ etc. (génitif partout) Lb seul ; signes dans les autres mss. — 13. οὐγγιάσας M. — φησὶν] μέρος Lb. — χρυσο-

κόλλης B etc. — κιννάβαρος Lb seul ; signe dans les autres mss. — 14. ἐστραφῇ M ; ἐκστραφῇ B etc. — 18. ἢ] καὶ Lb. — 19. σώματα M B A K. — κατασπασθέντα Lb. — 21. γίνεται Lb. — τὸ καλὸν. σῶμα τῆς μαγνησίας B etc. — 23. Réd. de Lb : τῶν σωμαμάτων ἔστιν · ἢ δὲ στραφῆ... — 24. εἰς τὸ ξανθὸν γίνεται Lb.

τὴν τέχνην, ὡς πρὸς τὸ πῦρ ἐν τῇ παλιντροπῇ, τουτέστιν τῇ λευκώσει ἢ ξανθώσει λειούμενα σφόδρα καὶ πυρὶ προσομιλοῦντα πάλιν ἐξανθαλοῦνται, καὶ γίνονται ἀσώματα. Εἰώθασιν γὰρ πάνυ λελειωμένα εἶναι. Λιθάλη δὲ, ὡς πρώτη ἀσώματος, f. 161 r.) ὡς πρώτην τέχνην λέγει.

5 8] Ἀπὸ ἀσωμάτων οὖν καὶ πάλιν σωματοῦνται μετὰ τὴν ὑδράργυρον ἐν τῇ ἰώσει, ἵνα γένηται σώματος. Καὶ σαπέντα ἀσωματοῦνται, ἔχοντα καλῶς ἐνεργοῦντα χωρὶς πυρός. [α'] Ἀλλαγοῦ ἐλέγθη ἰγολαὶ καὶ τὰ ὅμοια, ἅπερ καὶ αὐτὰ εἰσιν <μετὰ> τοῦ θείου ἤγουν μετὰ θείου ὕδατος. Τί δὲ ἄλλο καλῶς ἐνεργεῖ χωρὶς πυρός, ἢ ὕδωρ θεῖον;

10 ἀρ' οὗ καὶ Πηθίγιος ὅτι παντὸς πυρός δυναμικώτερον καὶ ἐν τοῖς θείοις, ὅτι χωρὶς πυρός δρᾷ. Καὶ Μαρία· « τὸ πύρινον φάρμακον. » Καὶ πάλιν λέγει ὅτι « εἰ μὴ τὰ σώματα ἀσωματωθῆ, καὶ τὰ ἀσώματα σωματωθῆ, οὐδὲν τῶν προσδοκωμένων ἔσται, » τουτέστιν, ἐὰν μὴ τὰ πυρίμαχα συγκραθῶσιν μετὰ τῶν φευγόντων τὸ πῦρ, οὐδὲν ἔσται τῶν

15 προσδοκωμένων.

9] Τί οὖν ἄρα καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ ἀσώματα τῆς ἡμῶν τέχνης; Ἀσώματα μὲν πυρίτης καὶ τὰ ὅμοια, μαγνησία καὶ τὰ ὅμοια, ὑδράργυρος καὶ τὰ ὅμοια, χρυσόκολλα καὶ τὰ ὅμοια, πάντα ἀσώματα· τὰ δὲ σώματα γαλκός, σίδηρος, κασσίτερος, μέλυδος·

20 ταῦτα οὐ φεύγουσι τὸ πῦρ· ταῦτα σώματα. Ἐπὰν ταῦτα ἐκείνοις συγκραθῶσι, γίνονται τὰ σώματα ἀσώματα, καὶ τὰ ἀσώματα, σώματα. Οὕτως πρόσμισγε ὑδράργυρον ἦν καλοῦσιν αἱ τάξεις, καὶ ποιεῖς πᾶν προσδοκώμενον, περὶ οὗ ἔλεγεν ἡ Μαρία· « Ἐὰν μὴ τὰ δύο γένηται ἐν, τουτέστιν, ἐὰν μὴ τὰ φεύγοντα συγκραθῶσι τοῖς μὴ φεύγουσιν,

2. προσομιλ. λέγομεν· πάλιν δὲ Lb. — 4. λιθάλην δὲ ὡς πρώτην ἀσώματον Lb. — F. l. εἰς πρ. τέχνην ἄγει. Cp. § 4, p. 194, l. 2). — 5. ἀσωματοῦνται mss. Corr. conj. — μετὰ τῆς ὑδραργύρου B etc., f. mel. — 6. σώματος] ἀσώματα B etc. F. l. σωματώσις. — 7. F. l. δέχοντα <τι> καλῶς ἐνεργοῦν γ. π. — καὶ ἐνεργ. Lb. — α' dans M seul. — ἀλλαγοῦ δὲ Lb. — 9. θείου Lb seul; signe dans les autres

mss. — 11. θείοις] signe figuré dans les notations alch. (Introd., p. 112, pl. IV, l. 18), et confondu avec celui de lapl. V, l. 2, dans ELb, qui écrivent: ἐν δὲ τοῖς πετάλοις σιδηροῖς. — δρᾷ] δρῶσι Lb. — 16. Τί] τίνα Lb. — ἄρα M. — 18. πάντα] F. l. ταῦτα. — καὶ τὰ πάντα ὅμοια, ἀσώματα B etc. — 19. M mg., sur une ligne verticale, à l'encre noire: ἀπ' ὧδε τέλειον. — 20. ταῦτα γὰρ οὐ φεύγ. Lb seul.

οὐδὲν ἔσται τῶν προσδοκωμένων · ἐὰν μὴ λευκανθῆ, καὶ γένηται τὰ δύο τρία μετὰ τοῦ λευκοῦ θείου, τοῦ λευκαίνοντος αὐτό. Ἐπειδὴν δὲ ξανθωθῆ, γέγονε τὰ τρία τέσσαρα · διὰ γὰρ ξανθοῦ θείου ξανθοῦται. Ἐπειδὴν δὲ ἰωθῆ, γέγονε τὰ ὅλα ἓν.

- 5 10] Τί βούλεται Ὀσπάνης; λέγει γὰρ περὶ τῆς συγκράσεως τῶν φευγόντων καὶ τῶν μὴ φευγόντων · « Πάλιν συγγένειαν ἔχει ὁ πυρίτης λίθος πρὸς τὸν χαλκόν. » Ὁ γὰρ Ὀσπάνης οὐ περὶ ὑδραργύρου [f. 161 v. ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἄγαν λειώσεως, ἵνα λειούμενος ὑποστάθμηται μὴ ἔρχι, ἀλλ' ὄλος ἦ ὄλον ὕδωρ. Ἦδη δὲ σε νοεῖν περὶ
- 10 ὕδατος ἢ ἐξυδατισμοῦ <ἅ τινα> ὁ φιλόσοφος καλῶς ἐν ταῖς πλύσεσιν καὶ λειώσεσιν διέλαθεν περὶ τῆς λειώσεως, καὶ ἔλεγεν · « Ἴνα γένηται ὡς ὕδωρ. Ὁ φιλόσοφος πάλιν · « Συγγένειαν ἔχει ἡ μαγνησία καὶ ὁ μαγνήτης πρὸς τὸν σίδηρον. » Πάλιν ὁ διδάσκαλος · « Πάλιν συγγένειαν ἔχει ἡ ὑδραργυρος πρὸς τὸν κασσίτερον. Ὁ φοιτητῆς φησιν ·
- 15 « Ὑδραργυρος ποιεῖ μίγμα κασσιτέρου. » Φησὶν · « Τοῦτο λευκαίνει πᾶν σῶμα. Ὁ μόλυθος πάλιν συγγένειαν ἔχει ὁ λίθος ὁ ἐτήσιος πρὸς τὸν μόλυθον. » Ταῦτα μιμούμενος ὁ φιλόσοφος ἔλεγεν περὶ τῆς ἡμῶν τέχνης ὅτι ἡ φύσις τὴν φύσιν τέρπει.

- 11] Περὶ δὲ μαγνησίας ὁ λόγος · « Πάντα κατασπάσας εὐρήσεις
- 20 σῶμα μέλαν ἢ μέλανα μόλυθον, πολλάκις, καὶ σκωρίαν ἐπάνω πολλήν, ἣν εἴ τις [ἐὰν] γεύσῃται, εὐρήσει αὐτὴν ὀριμεῖαν ὡσπερ σφέκην. Ταύτην ἀπακρούσαντες εὐρίσκουσιν ἔσω μέλανα μόλυθον, τὸν ἐν αὐτῷ χαλκόν, τὴν ἐν αὐτῷ μαγνησίαν · ταύτην καλοῦσιν μόλυθό-χαλκον καὶ σῶμα μαγνησίας · αὕτη περὶ ἧς μοι γέγραπται · αὕτη
- 25 ἔστιν περὶ ἧς πᾶσαι αἱ γραφαὶ κηρύττουσιν εἶναι ταύτην ἣν πλάζονται ζητούντες τοῦτον τὸν μόλυθόχαλκον, τοῦτο ὁ κηρύττουσιν

1. λέγω δὲ, ἐὰν... Lb. — 2. Après αὐτό] Suppléer οὐδὲν ἔσται τ. προσδ.? — 5. ὁ Ὀστ. λέγειν περὶ τ. συγκρ. ELb; γὰρ om. BAK. F. 1. δὲ. — 6. φησὶ γὰρ, πάλιν E. — 9. M mg. : ὑποσταθμῆν. à l'encre noire. — ἦ M; ἦ B; ἦ AK. — ὄλος; ὄλος E. — 13. πάλιν συγκρ.] πάλιν om. Lb. F. 1. πολ-

λήν συγκρ. Cp. III. xxix, 5. — 16. πάλιν] F. 1. πολλήν. — Après ἔχει] πρὸς τὸν πυρίτην add. B etc. — καὶ ὁ ἐτήσιος λίθος Lb. — 17. μιμούμενος] λογιζόμενος B etc. — 20. μέλαν] μελανόν M. F. 1. μελανοῦν. — 21. M mg.: καλῶς sur une ligne verticale, en lettres retournées. — 23. τὴν] τὸν M.

αἱ τῶν προγόνων γραφαί. Ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκδοσις, τουτέστιν τὸ
 σῶμα τῆς μαγνησίας · τοῦτό ἐστιν ὁ χαλκός, ὃν καὶ αὐτὸς Θεόφιλος
 ἔλεγεν · ἕνα δεῖξαι χαλκὸν στέφανον. Καὶ ὁ Ἐρμῆς πάλιν ἔλεγεν ·
 « Τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας ὁ ἐπεθύμησας μαθεῖν, εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ
 5 τὸν σταθμὸν, εἵπομεν ὅτι κιννάβαριν λέγουσιν τὴν λεύκωσιν · λοιπὸν
 ἢ τὴν ξάνθωσιν. Τὰ γὰρ προλευκανθέντα, ἢ οἰκονομία αὕτη ἐστὶν ὡς
 γέγραπται ἡμῖν.

III. xxix. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

*Transcrit sur A, f. 136 v. (= A ou A¹). — Collationné sur K, f. 110 v.; — sur des
 fragments contenus dans A, f. 9, 10, 11 (= A²), à partir du § 18; — sur E, f. 82
 r.; — sur Lb, p. 321. — Chap. 52 de la compilation du Chrétien dans E Lb.*

1] Ἡ Μαρία φησὶν · « Ἐὰν ὁ μόλυβδος ἡμῶν μέλας γένηται,
 10 ἰδοὺ γεγένηται · ὁ γὰρ μόλυβδος ὁ κοινὸς ἐξ ἀρχῆς μέλας ἐστὶν ·
 πῶς γὰρ γένηται; ἐὰν μὴ τὰ σώματα ἀσωματώσεως, καὶ τὰ ἀσώματα
 σωματώσεως καὶ ποιήσεως τὰ δύο ἓν, οὐδὲν τὸ προσδοκώμενόν ἐστιν.
 Καὶ ἐὰν μὴ τὰ πάντα ἐν τῷ πυρὶ ἐκλεπτυνθῆ, καὶ ἡ αἰθάλη πνευ-
 ματωθεῖσα βασταχθῆ, οὐδὲν εἰς πέρας βασταχθήσεται ». Καὶ πάλιν ·
 15 « οὐχ ἀπλῶς λέγω, φησὶν, ἀλλὰ μόλυβδῳ μέλανι τῷ ἡμῶν. Ἰδοὺ
 γὰρ ἔλωσ σκευάζουσιν μέλανα μόλυβδον · ὡς γὰρ ἠπτημένον μετὰ
 κοινὸν μόλυβδόν ἐστιν · Ὁ γὰρ μόλυβδος μὲν ὁ κοινὸς (f.137 r.) ἐξ
 ἀρχῆς μέλας ἐστὶν, ὁ δὲ ἡμέτερος γίνεται μέλας, μὴ ὄντος αὐτοῦ
 πρότερον. »

2. Θεόφιλος ὃν ἔλεγεν E. — 3. ἕνα δεῖξαι
 χαλκοῦ στέφ. Lb. F. 1. χαλκοῦν στέφ. —
 4. ὅ] τὸ M. — 5. λοιπὸν biffé E. —
 6. M mg. : προλ^ε avec renvoi à ξάνθωσιν.
 — τῶν γὰρ προλευκανθέντων ἢ οἰκ. B etc. —
 8. Deux titres dans A ; second titre,
 en marge : λόγος τῆς σοφιστικῆς (sic) μαρίας
 περὶ τοῦ λ. τ. φ. (seul titre de ELb.) —

11. F. 1. γεγένηται. — ἐὰν μὴ... Cp. Olym-
 piodore, II, iv, 40. — 12. F. 1. τῶν
 προσδοκωμένων. Cp. *ibid.* (p. 93, l. 15).
 — 13. Cp. plus bas le § 11. — 14. ἀχθή-
 σεται, dans Olympiodore. — 15. Ἰδοὺ...
 Cp. Ol. § 41. — 16. ὄλωσ ici et dans Ol.
 F. 1. ὄλωσ. — ἠπτημένον] ὠπτημένος E
 par correction, Lb.

2] Ὅτι πάντα οἱ φιλόσοφοι τὰ ἔργα τοῦ λίθου εἰς δ' διήρουν ·
 πρῶτον μελάνωσιν, δεύτερον λεύκωσιν, τρίτον ξανθώσιν, καὶ τέταρ-
 τον ἴωσιν · μεταξὺ δὲ μελάνσεως καὶ λευκώσεως καὶ ξανθώσεως
 ἐστὶν ἡ χρυσοποίησις, ἥτοι ἡ ταριχεΐα, καὶ τῶν εἰδῶν ἡ πλύσις.
 5 Ἀδύνατον δὲ ταῦτα γενέσθαι πλὴν διὰ τοῦ ὀργάνου τοῦ μασθωτοῦ
 οἰκονομίας, καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν μορίων.

3] Πελάγιος ὁ φιλόσοφος φησιν · « Σημείωσις οὖν ἐστὶν ἀρχομέ-
 νης ἰώσεως, εἰ δὲ ἐντὸς γενομένη ἴωσις, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθινή ἴωσις,
 ἥτις καὶ ἰὸς χρυσοῦ ἐρμηνεύθη, ἐὰν μία τις ποιήσῃ, γίνεται, εἰ δὲ μὴ, οὐ
 10 γίνεται. Σκόπει οὖν ἵνα ἐν τῷ βάθει γίνηται · εἰ δὲ μὴ, οὐ γίνεται. »

4] Ἀλλάβαστρον τὸν πάνυ λευκώτατον λίθον τὸν ἐγκέφαλον τὸν ὡς
 ὄζον ἔχοντα ὡς θέρμη. Τοῦτον λαβῶν, λείωσον καὶ ταρίχευσον ὄξει.
 Καὶ βαλὼν εἰς ὀθόνιον, καὶ μετὰ πάντων ἔγκρυψον εἰς κόπρον ἵππειαν
 ἢ ὄρνυθιαν ἄχρις εἴκοσιν ἡμερῶν, ὡς φησιν ὁ θεῖος Ζώσιμος.

5] Ὅτι τὰ θεῖα τὰ ὄντα δύο, ἐν ἐστὶ σύνθημα. Δύο τοίνυν ὄντων
 ὑδράργυρων τὸ λευκὸν σύνθημα καὶ τὸ ὑδωρ τοῦ θείου, κατὰ τὸν
 Δημόκριτον · τὸ θεῖον θεῖω μίγνεν θείας ποιεῖ τὰς οὐσίας, πολλὴν
 ἔχοντα πρὸς ἀλληλεγγύην συγγένειαν.

6] Συνέσιός φησιν ἐν μὲν τῆς χρυσοποιίας <λόγῳ> · « Δημόκριτος
 20 εἶπεν · ὑδράργυρος ἢ ἀπὸ κινναβάρεως... ἐν δὲ τῷ λευκῷ εἶπεν ·
 ὑδράργυρον τὴν ἀπὸ σανδαράχης καὶ τὰ ἐξῆς. »

7. (f. 137 v.) Διόσκορος εἶπεν · « Καθὰ ὁ κηρὸς οἷον ἂν χρῶμα
 προσομιλήσῃ, αὐτῷ μεταβάλλεται · τὸ αὐτὸ καὶ ἢ ὑδράργυρος μετα-
 βάλλεται. »

25 8] Ὅτι δύο ξανθώσεις εἰσὶν καὶ δύο λευκώσεις, καὶ δύο συνθέματα,
 ξανθὸν καὶ ὑγρὸν τουτέστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ ξανθοῦ βοτάνης καὶ

5. πλὴν διὰ τῆς τοῦ ὀ. μ. οἰκονομίας E, f. mel. — 9. χρυσοῦ E mg. Lb. — ἐρμη-
 νεύεται Lb seul, mieux. — 11. τὸν ὡς καὶ
 (add. Lb) ὄ. ἔχ. καὶ θ. ELb. — 15. ὄντων
 ὑδρ.] εἰσὶν αἱ ὑδράργυροι Lb. — 17. πολ-
 λήν...] Cp. III, xxviii, 10. — 19. Συνέ-
 σιος ..] Cp. II, iii, 10, 12 et 18. — τῆ

χρυσοποιίας Lb seul. — 22. οἷον ἂν χρῶμα
 Lb seul. — 23. αὐτῷ] εἰς αὐτὸ Lb seul. —
 οὕτω καὶ τὸ αὐτὸ E. — ἢ, puis le signe de
 l'argent AKE. — 25. ὅτι...] Cp. Olym-
 piodore, § 50. — 26. ξανθόν] Lire ξηρῶν
 comme dans Ol. — Après ξανθοῦ] λέγει
 γὰρ ὅτι. Lb.

μέταλλα, καὶ ζωμούςς δύο, ἓνα ἐν τῷ ξανθῷ, καὶ ἓνα ἐν τῷ λευκῷ ·
καὶ ἐν μὲν τῷ ξανθῷ ζωμῷ, διὰ ξανθῶν βοτανῶν, οἷον κρόκου, καὶ
ἐλυδρίου καὶ τῶν ὁμοίων · ἐν δὲ τῷ λευκῷ πάλιν συνθέματι, ἐν μὲν
τῷ ξηρῷ πάντα τὰ λευκά, οἷον γῆν κρηπικὴν, κιμωλίαν, καὶ ὅσα τὰ
5 τοιαῦτα · καὶ ἐν μὲν τῷ ὑγρῷ τοῦ λευκοῦ, ὅσα λευκά ὕδατα, οἷον
ζύθου <καὶ> γυλῶς καὶ τὰ ὅμοια.

9] Ὁλυμπιόδωρός φησιν · « Γίνεται ἡ ταριχεία ἀπὸ μηνὸς μεχρὶ
κέ' ἕως μετοπωρινῶν κέ' · ὅσα ἂν δύνη ταριχεῦσαι καὶ πλύναι ἕως
ἀφῆς αὐτὰ ἐν ἄγγεσιν ἀποκείμενα. Γίνεται δὲ ἡ ταριχεία περὶ τῆς
10 πηλώδους γῆς, μέγρις ἂν τὸ πηλώδες ἐξέλθῃ, καὶ εἰς ψάμμον κατα-
λήξῃ. Ὅτι ἡ τέχνη αὕτη διὰ πυρὸς οὐ γίνεται.

10] Ὅτι μ' ἡμερῶν ἐστί τὸ πῦρ τῆς ὅλης τέχνης. Ὅτι οἱ ἀρχαῖοι
τὴν τέχνην ἐκάλυψαν τῇ πολυπληθείᾳ τοῦ λόγου, καὶ ὀνόμασι πολλοῖς
ἐκάλεσαν τὸ ὕδωρ τὸ θεῖον.

15 11] Ὅτι Μαρία φησὶν · « Ἐὰν μὴ τὰ πάντα τῷ πυρὶ ἐκλεπτυνθῇ,
καὶ ἡ αἰθάλη πνευματωθεῖσα βασταχθῇ, οὐδὲν εἰς πέρας βασταχθή-
σεται. » Ὅτι ὁ γαλκομέλυθος ἐτήσιος λίθος ἐστίν. Ὅτι τῆς ὅλης
πραγ- f. 138 r.) ματείας τὸ σκεῦασμα ἐξ ἀρχῆς μέλας ἐστίν. Ὅτι
ἔταν τὰ πάντα ἰδῆς σποδὸν γινόμενα, τότε νοεῖ ὅτι καλῶς ἐσκεύασας.

2) Τοῦτο οὖν τὸ σκωρίδιον λείωσον καλῶς, καὶ ἐξυδάτωσον καὶ ἀπό-
πλυνον ἐξάκις καὶ ἐπτάκις ἐν γλυκέσις ὕδασι καθ' ἑκάστην χωνεῖαν
ποιῶν · πρὸς γὰρ τὴν δύναμιν τοῦ ψάμμου καὶ ἐν χωνεῖα γίνονται.
Διὰ γὰρ ταύτης τῆς ἀγωγῆς, ἤρουν τῆς πλύσεως, φησὶν ἡ Μαρία,
γλυκαίνεται τὸ σύνθημα · καὶ ἰσοῦ ἐπιστοιχειοῦται. Μετὰ γὰρ τὸ
25 τέλος τῆς ἰώσεως, ἐπιβολῆς γινομένης τῶν ὑγρῶν, γίνεται καὶ βεβαία
ξάνθωσις. Τοῦτο δὲ ποιῶν, ἐκφέρει ἐξω τὴν φύσιν τὴν ἔνδον κεχυμ-

3. ἐν δὲ τῷ λευκῷ gratté par le copiste de Lb et corrigé en ἄνευ τοῦ λευκοῦ, puis : ἐν δὲ τῷ λευκῷ. — 5. μὲν] δὲ Lb seul. — 6. ζύθος, γυλῶς Lb seul. — 7. Cp. Ol., § 1. — 8. μετοπωρινῶν] F. l. μεσσηρῖ. Cp. p. 69, 1. 15. — Réd. de Lb seul (qui omet ὅσα ἂν δύνη) : ταριχευεῖ δὲ

καὶ πλύνε, καὶ ἄρες αὐτὰ ἐν ἄγγείοις. — 9-11. γίνεται — καταλήξῃ] Cp. Ol., § 2. — 9. ἀφῆς AKE. — περὶ] ἐπὶ Lb. — 14. τοῦ θεῖου Lb seul. — 17. γαλκός μόνυθος MBAK. — 18. μέλαν Lb seul. — 22. οὔτω ποιῶν Lb. — καὶ αἱ χωνεῖαι Lb. — 23. πλύσεως mss. — 26. ἐκφέρει Lb.

μένην. Ἐκστρεψον γὰρ, φησίν, αὐτὴν πρὸς τὴν φύσιν, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον.

12] Ὅτι τὰ συνθέματα δύο εἰσὶν, λεύκωσις καὶ ξάνθωσις · καὶ δύο μὲν λευκώσεις, καὶ δύο ξανθώσεις, ἤγουν μία διὰ λειώσεως, καὶ ἑτέρα διὰ ἐψήσεως. Οὐ γὰρ ἀπλῶς συλλειοῦται, ἀλλ' ἐν τῷ δῶματι ἱερατικῶ · καὶ ἐκεῖσε γίνεται λίμνη καὶ κήτη.

13] Ὅτι ἡ Μαρία φησίν · « Ζεύξατε ἄρρενα καὶ θήλειαν, καὶ εὐρήσετε τὸ ζητούμενον. » Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ἡ Μαρία · « Μὴ θέλετε ψηλαφεῖν χερσίν, ὅτι ἐστὶν πύρινον φάρμακον. »

14] Ὅτι τὰ δύο συνθέματα καλοῦσιν πολλοὺς ὀνόμασιν, οἷον ὕδωρ δι' ἄλμης κ. τ. λ.

15] Ὅτι τὰ σκεύη τῶν συνθεμάτων ὑάλινα χρῆ εἶναι, ἐπειδὴ συμπάσχει [ἐν] τῇ ἰώσει, οὐ ψηλαφῶντες χερσί · θανατηφόρος γὰρ ἐστὶν ὅτε ὑδράργυρος καὶ <ὁ> ἐν αὐτῷ χυρσὸς σαπῆ · ὅτι πάντων τῶν 15 μετᾶλλων ἀηλητηριωδέστερός ἐστι.

Chapitre 53 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

16] Ὅτι προκείμενόν ἐστιν ἐν τῇ καύσει πρῶτον λεύκωσις, δεύτερον ξάνθωσις. Ἐπίβαλε, φησὶ, τοῦ λευκοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ, καὶ ἔσται πρῶτον, καὶ οὕτως ἔπει · τὸ γὰρ ἄλλο ἥμισυ ἐν τῇ ἰώσει τηρούμενον. Διὰ τοῦτο καὶ Ἐπιθήγιός φησιν ἄνω καὶ κάτω · « Διαμερίσατε εἰς 20 δύο μοίρας τὸ φάρμακον ». Ἐλεγεν καὶ · « Τὸ μὲν ἐν ἔχει ἐν ὀστρα-

6. κήτη] κοίτη Lb. Hœfer : « dépôt ». — 7. Ζεύξαται corrigé en ζεύξαται (sic) E. Cp. Ol., § 53. — εὐρήσεται AKE. — 8. A mg. : une main, d'une encre plus pâle. — Μὴ θέλετε...] Cp. Ol., § 54, et Zosime, III, xxi, 4. — 10. Tout le § 14 est emprunté, à partir de ὕδωρ, au morceau III, xxv, 1. Nous en supprimons le texte. Les variantes de ce § ont été rapportées au passage cité. — 12. Τὰ δὲ σκεύη Lb. Cp. III, xxi, 4. — συμπάσχει Lb seul. — 13. A mg. : Une main, d'une encre plus pâle. — 14. ὅτε]

ή τε Lb. — καὶ ὁ ἐν αὐτῷ χυρσὸς σαπῆς πάντων γάρ... Lb. — 16. Titre en marge de E (f. 85 v.) et en vedette dans Lb (p. 337) : ΠΕΡΙ ΣΗΨΕΩΣ. — 18. τηρούμεν Lb. — 19. Πηθήγιος Lb seul, par correction. — 20. ἔλεγεν — λεύκωσιν (p. suiv. l. 3)] Réd. de Lb seul : καὶ τὴν μὲν μοῖραν ἔχει ἐν ὀστρακίνῳ ἁ., τὴν δὲ ἑτέραν ἐ. γ. καὶ τὸ μὲν ὀστρακὸν δηλοῖ τοῦ ὀστρακίνοιο (en marge : lego λευκοῦ) τὴν ὀπτησιν, ἀπὸ δὲ τοῦ γαλλικοῦ τὴν ἰώσιν · προεῖπε καὶ τὴν λεύκωσιν. (τὴν λεύκωσιν reporté, par un trait, après ὀπτησιν.)

κίνῳ ἀγγείῳ, τὸ δὲ ἕτερον εἰς γαλκοῦν · δηλοῖ <ἀπὸ> τοῦ ὀστρακίνου τὴν ὀπτησιν, ἀπὸ δὲ τοῦ γαλκοῦ τὴν ἰῶσιν · προσεῖπεν καὶ τὴν λεύκωσιν, ἤγγουν · « Καύσατε τὸν γαλκὸν ἐν σαφρίνοις ξύλοις », τουτέστιν ἐν τῷ λευκῷ συνθέματι.

5 17] Καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων φησὶν · « Ἐπει τὸ (f. 139 r.) θεῖον ὕδωρ μετὰ τῆς νεφέλης · καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ καῦσις καὶ ἡ λεύκωσις ». Καὶ πάλιν · « Τὴν προγεγραμμένην νεφέλην ἔπει εἰλαίῳ κικίνῳ, ἢ βεφανίνῳ, προσμίξας βραχὺ στυπτηρίας.

18] Καὶ ὁ Ζώσιμος φησιν · « ... Χρῆ γὰρ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς
10 παρούσης ἐργασίας ἀμφιβαλόμενον δι' ὄλων τῶν τριακοσίων ἐξηκονταπέντε ἡμερῶν λούειν τὸν γαλκοῦν ἀετὸν, καὶ ἀνανεῶν, καὶ ἐξῆς δι' ὄλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας.

19] Φησὶν ὁ θεῖος Σοφάριον · εἶδον κ. τ. λ.

20] Μαγνησία ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ μιγνύειν τὰς κράσεις ἐνώσεις
15 συμπλοκῆ τῶν δύο.

21] Ὅτι ὁ θεῖος Ζώσιμος φησιν · « Ἐπειδὴ ὁ Δημόκριτος ἐκεῖνος ὁ ἐμὸς ἀγαθῶς λέγει · » Δέξαι κ. τ. λ.

22] Ὅτι ὁ Ζώσιμος ἔλεγεν · « Μὴ φοβηθῆς τὴν πολλὴν καῦσιν καὶ ἐξυδᾶτωσιν τῶν σωμάτων... Ὅτι εἰσὶ μυρίαὶ καῦσεις τοῦ γαλκοῦ,
20 βαπτικωτέραι αὐτὸν ποιοῦσιν τὸν γαλκόν. Ἐκστρεψον τὴν φύσιν, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον · ἡ γὰρ φύσις ἐνδὸν κέκρυπται · ἐκσπρεφόμενης δὲ τῆς φύσεως, οὐκέτι λευκὸν ὁρᾶται, κατὰ τὴν προφανεῖσαν ἐξυδραργύρωσιν, ἀλλὰ ξανθὸν κατὰ τὴν ἐπηγγελμένην τοῦ ἰοῦ ξάν-

9. ἐπὶ τῆς παρ. ἐργ.] Réd. de A² : ἐπὶ τὸν τῆς παρ. ἐργ. ἀφικόμενος οὖν διὰ φιλοσοφίας δι' ὄλων... — 10. ἀμφιβαλόμενος KE ; ἀναμφιβόλως Lb. — 11. γαλκὸν AKE ; γάλκινον Lb. Corr. conj. — ἀνανέον A² ; ἀνανεῶν K ; ἀνανεῶν ELb. — ὡς οὖν καὶ ἐξίς (sic) A² ; καὶ ἐξῆς ἀπὸ τῆς πραγμ. E ; καὶ ἐξίς ὄλην πραγματεῖαν Lb. — 13. Le texte du § 19 est emprunté au morceau III, iv, 5, où l'on a reporté les variantes de ce §. — 14. Réd. de Lb. : ... τὰς κράσεις ·

ἔστι γὰρ ἐνώσεις καὶ συμπλοκῆ τῶν δύο. — Après le contenu de notre § 19, A² continue ainsi : χρῆ γὰρ π. τ. λ. (§ 18). — 15. συμπλοκῆ mss. — 17. ἀγαθός Lb. — Le § 21, depuis ἐπειδὴ est emprunté au morceau III, vi, 6. On en a reporté les principales variantes au passage cité. — 20. βαπτικωτέρον Lb. — Réd. de A² (f. 11 r.) : καὶ τοῦτο φησὶν · ἐκστρεψον, φησὶν, τ. φ. ; Réd. de ELb : ἐκστρ. δὲ αὐτοῦ τ. φ. — 22. λευκός Lb. — 23. ξανθός Lb.

θωσιν. Καὶ ποῦ ποτέ εἰσιν οἱ λέγοντες ἀδύνατον μεταβάλλεσθαι
φύσιν; Ἴδού γὰρ μεταβάλλεται ἡ φύσις στερεὸν γενομένη κατὰ
τὴν ποιότητα χρυσοῦ καὶ εἰς μέλαν κατασπασθήσεται. Ἐὰν γὰρ μὴ
ύγρότης τῆς ἐξυδραργυρώσεως περιελθοῦσα κατὰ τὴν γεώδη τοῦ
5 στερεοῦ σώματος καὶ τὸ ξηρίον διαλύσει καὶ ἐξυδατώσει κατὰ τὴν
οὐσίαν τῆς ἐξυδραργυρώσεως ποιότητα, εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσδοκώ-
μενον ἂν μὴ καὶ διαλυθείη καὶ ἐξυδατωθείη, καὶ θερμανθείη δὲ,
εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσδοκώμενον Ἐὰν δὲ καὶ μὴ διαλυθείη καὶ
θερμανθείη, περιψυχθῆ δὲ, εἰς οὐδὲν ἔσται τὸ προσδοκώμενον Ἐὰν
10 δὲ πάντα τὰ κατὰ τὴν τάξιν ὁμοῦ κατακολούθως γένηται, ἐλπίς καὶ
ἐκθάσεως, σὺν τῇ θεῷ προνοίᾳ, τυχεῖν [εἰς οὐδὲν ἔσται f. 140 r.)
τὸ προσδοκώμενον].

23] Βλέπε καλῶς τὸν μὲν τῆς κυσορίας καιρὸν μὴ ἐλάττονα τῶν ἐννέα
μηνῶν, ἐπεὶ ὡς ἐκτρωμα συμβήσεται, τὸν δὲ τῆς ὀπτήσεως κατὰ πάντα,
15 κατὰ τὰ πέταλα μὴ ἐλάττον ὥρων ἐννέα, ἡ τῆς κυσορίας γὰρ τρόπος,
καὶ οὕτως ἐστίν ἂν κατὰ τὴν ἀσκησιν τοῦ φιαλοβωμοῦ καιρὸν
συγκρίνη κατὰ τὴν ταριχείαν. Ἐπιθεωρήσαι γὰρ ὅτι τρεῖς τρόποι
τῆς ἐργασίας ἂν μὲν ὅτι τῆς συγκράσεως πρῶτος τρόπος, καὶ κατα-
νοήσης μου, ἔχει καταρυφώμενα καὶ ζυμούμενα ἐπιτεύχως καὶ
20 ἀλευροῦ. Ὡσπερ γὰρ τὸ ὑγρὸν οὐ κατὰ τὰ μέτρα αἰθάλεται, ἀλλὰ
καθόσον ἡ γρῆα ἐπιζητεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ συνθέματος ὁπῆν ἔχει
τὸ ὀστράκινον ἄγγος, κ. τ. λ.

24] Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐτήσιος λίθος. Γλυκάνης οὖν τὸ ξηρίον,
καὶ ξήρανον, στήσον καὶ ἐξίωσον τὸ ξηρίον τοῦ γαλκάνθου μέρη γ',

2. ἡ φύσις τῶν στερεῶν A² E. — στερεὰ E (en surcharge) Lb. — 4. γεώδη φύσιν Lb lue. — 5. διάλυση καὶ ἐξυδατώση Lb. — 6. οὐσίαν] οὐσιώδη A². — οὐσίαν καὶ τὴν ποιότη. τῆς ἔξ. Lb. — 8. ἂν δὲ καὶ μὴ — προσδοκ. (l. suiv.) biffé dans E. — 9. ἂν μὴ δὲ E, f. mel. — 13. βλέπε δὲ (om. E) καλῶς τὸν μὲν (om. Lb) τῆς κ. κ. ELb. — 14. τὸ δὲ mss. — 15. μηνῶν au-dessus de

ῶρων E; μηνῶν Lb. — ἡ] ὁ Lb. — 16. τὸ δὲ AK. — 17. σύγκρινε Lb seul. — F. I. ἐπιθεωρήσαι. — 19. ἐπὶ τεύχως corrigé en τέτρας; E. F. I. ἐπὶ στάγυος. — 21. ἐπὶ τοῦ συνθέματος] Le texte compris depuis ces mots jusqu'à la fin du § est emprunté au morceau III, vii, 5. On en a reporté les principales variantes au passage cité. — 23. αἰτήσιος Lb.

μαγνησίας μέρος ἓν, γαλκοῦ μέρος ἓν. Ἐξίωσον τὸ ξηρίον μέρος ἓν·
 λείωσον ὁμοῦ ποτίζων ἐν ἡλίῳ ἀπὸ τοῦ ὄξους τοῦ λευκοῦ ἡμέρας
 ἑπτὰ, καὶ ὕστερον ὀπτᾶσθαι ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς, καὶ ἐξενεγκῶν εὐρή-
 5 σεις βαφέντα τὸν χρυσὸν πυρρὸν ὡς τὸ αἶμα. Αὕτη ἐστὶν ἡ κιννά-
 βαρις τῶν φιλοσόφων, καὶ ὁ γαλκάνθρωπος χρυσός· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ
 ξηρίον ποτιζόμενον ἀπεστύφη ἐν τοῖς ζωμοῖς· ἐὼν γὰρ πλεονάση τὰ
 φῶτα, γίνεταί ξανθὸν, ἀλλ' οὐ χρησιμεύει.

III. xxx. — ΠΕΡΙ ΑΦΟΡΜΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 161 v. (ms. unique).

Ἡ περὶ ἀφορμῶν σύνθεσις, ᾧ Θεοσέβεια, τὰς κατὰ μέ- (f. 162 r.)
 10 ρος τῶν ἀρχαίων συνθέσεις εἰς ἓνα νοῦν συνῆξεν· ἔτι γε μὴν καὶ
 ὀνόματα σύνθετα ἐν ταῖς αὐτῶν συντάξεσιν ἀγνωσόμενα διὰ τοῦ πράγ-
 ματος ὀηλοῖ, ὡς τὴν σποδὸν καὶ τὰ ὁμοιότροπα. Εἰδέναι δὲ δεῖ τίνα
 κατὰ τοῦ φιλοσόφου ποιεῖ τὸ <μὲν> πυρίμαχον, τὸ δὲ προσπλακὲν
 ποιεῖ πυρίμαχον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ γὰρ σοφός, ἀφορμὰς λαβὼν, πάν-
 15 τως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὸ πέρας ἀφίξεταί. Ἐνθεν ἐγὼ τὰ τέλεια
 ἐνθεῖναι οὐκ ἠδυνήθην, ἐπειπερ οὐδὲ παρ' αὐτοῖς εὔρον· οὔτε μὴν
 τοῦτο προσθετέμην ἔπερ οὐδὲ τοσοῦτος, εἰ μὴ μόνον καθὼς δυνατὸν ὡς
 εἰκότα τὰ σκορπισθέντα συνάξαι, καὶ τὰ ἀλληγορικὰ εἶναι ἐρμηνεῦσαι·
 καὶ ὅσα ἐγγωρεῖ ὑπομνήμασιν γενέσθαι ἐπόησα. Ἐρρωσο.

3. λείπει ὀπτᾶσθαι: Lb. — 4. πυρρὸν mss.
 — 5. γαλκάνθρ. ὁ χρυσοῦς: Lb. — 6. ποτιζ.
 καὶ ἀποστύφμενον Lb seul. — γὰρ biffé
 dans E; om. Lb. F. l. δὲ. — 7. Après

χρησιμεύει] Τέλος τοῦ Χριστιανοῦ Lb seul.
 — 9. ὡς θεοσέβειαν M. Corr. conj. —
 13. M mg. :)((puis le signe du mercu-
 cure (lire 'Ερμῶς?). — 16. F. l. ἐθεῖναι.

III. XXXI. — ΠΕΡΙ ΞΗΡΙΟΥ

Transcrit sur M, f. 136 v. — Collationné sur A, f. 110 r.; — sur E, f. 37 r.: — sur Lb, p. 129. — Chap. 28 dans E, 29 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Τρεῖς δυνάμεις εἰσὶ τοῦ ἀληθεστάτου ξηρίου, καὶ τρεῖς ἐνέργειαι ἐκ τούτων προιοῦσαι τῶν δυνάμεων · βαφῆ, εἰσκρῖσις, κάτοχον. Καὶ τὸ μαθηματικὸν τρεῖς διαστάσεις ἔχει, μῆκος, πλάτος καὶ βάθος. Καὶ τὸ φυσικὸν σῶμα τὸ τριγῆ διάστατον καὶ ἀντίτυπον, ὃ μῆκος ἔχει, καὶ πλάτος, βάθος τε καὶ ἀντιτυπίαν · οὕτω καὶ εἶδους ἐροῦμεν βαφῆν εἰσκρῖσιν, κάτοχον καὶ στίλψιν. Καὶ τὸ τριγῆ διάστατον προσαγορευόμεν ἴδεον καὶ ἀνίδεον καὶ πανίδεον ὕλην τὴν ὑποδεχομένην τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας.

10

III. XXXII. — ΠΕΡΙ ΙΟΥ

Suite du texte précédent. — Chap. 29 dans E, 30 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Ἡ μὲν γὰρ ἰώδης δύναμις συμπληρωτικὴ ἐστὶν τῆς ἑλῆς ὑποκειμένης οὐσίας ἀτόμου, καὶ μέρος αὐτῆς, καὶ ἀνευ ταύτης ἀτελῆς ἢ ἑλη οὐσία καθέστηκεν. Τὰ γὰρ μέρη τῶν οὐσιῶν οὐσίαι εἰσὶν, ὡς φησὶν Πορφύριος, ἢ γὰρ οὐσία προβάλλεται δύναμιν, καὶ ἡ δύναμις ἐνεργεῖαν, καὶ ἡ ἐνέργεια τὰ ἐνεργήματα. Αἱ τοίνυν δυνάμεις αἱ οὐσιώδεις ἐκουσίως προέρονται, καὶ ἀχώριστοί εἰσι τῶν οὐσιῶν.

3. κάτοχος M. Réd. de E : καὶ τὸ μαθ. δὲ καὶ φυσικὸν τρι. διαστ. ἔχει... — Réd. de Lb : καὶ τὸ μαθ. δὲ κ. φυσ. σῶμα τὸ τριγῆ διάστατον κ. ἀντίτ. τρεῖς διαστάσεις ἔχει γ. πλ. κ. βάθος. Puis, d'après E corrigé : διὸ καὶ τούτου τοῦ εἶδους λέγομεν βαφῆν εἰσκρ. κάτοχον... — 5. ὃ M. — 6 μῆκος — ἀντιτυπίαν om. AE Lb. — 6. εἶδους] τὸ

εἶδος AE avant les corrections. — 8. εἶδον καὶ (om. E) ἀνείδον κ. πανείδον AELb, mel. — ἡ ὑποδεχομένη M. — 12. διὸ καὶ μέρος αὐτῆς καλεῖται Lb. — 14. ἢ γὰρ οὐσία] Cp. Damascius, περὶ ἀρχῶν, p. 183. éd. Kopp. — 16. Après τῶν οὐσιῶν, AE Lb continuent, sans division et sans titre, avec le morceau suivant.

III. XXXIII. — <ΠΕΡΙ ΑΙΤΙΩΝ>

Suite du texte précédent.

Τέσσαρα γάρ εἰσιν αἴτια κατὰ τὸν φυσικὸν Ἀριστοτέλην παντὸς γενητοῦ · ποιητικόν, ὕλικόν, (f. 137 r.) ὀργανικόν καὶ εἰδικόν, οἷον ἡ θύρα ποιητικόν αἴτιον ἔχει τὸν τέκτονα τὸν ποιήσαντα, ὕλικόν, 5 ξύλον, σίδηρον, κόλλαν, ὀργανικόν σκέπαρνον, τέρετρον, καὶ τὰ λοιπὰ, εἰδικόν, αὐτὸ τὸ ἔνυλον εἶδος θύρας, ἢ ἄλλο τι. Κατὰ δὲ Πλάτωνα καὶ ἕτερα δύο εἰσίν, παραδειγματικόν καὶ ἀποτελεσματικόν.

III. XXXIV. — ENCHAINEMENT DE LA VIERGE

Suite du texte précédent (sans titre).

1] Ὑδραργύρου πῦρ πυρὶ κρατοῦντες, καὶ πνεῦμα πνεύματι συνάφαντες, ἵνα δεσμεύσωμεν τὴν φυγαδοδαίμονα κόρην διὰ χειρῶν.
10 Διαφύρων ὀστέων Περσῶν κατακαυθέντων διὰ τῆς τοῦ πυρὸς βίας, ἀπώλεσεν τὴν ἰδίαν πνευμάτωσιν.

2] Καὶ αὔθις ἀναγάγωμεν τὰ δύο σώματα καὶ συνεργομένων τῇ μίξει καὶ μεταμορφουμένων, εἰς παλιγγενεσίαν τρέπονται · ὁ ἄψυχος ψυχοῦται, καὶ ὁ ἀσώματος σωματοῦται, καὶ ἕτερόν τι οὐ δέχονται.

1. Titre ajouté dans M : περι ἐτίον (main du xve siècle?). — 3. Sur ποιητικόν, Cp. Aristote, Génération et Corruption, I, 7; sur ὕλικόν, Métaphys. I, 3; sur ὀργανικόν, Morale à Eudème, VII, 10; sur εἰδικόν, Physique, II, 3. — 4. κόλλα M. — 6. Πλάτωνα] Cp. Platon, Timée, p. 37 D (?). — 8. E mg.: *Corrige* ἡμῆς

δὲ διὰ τοῦ ἰοῦ ὑδραργύρου πῦρ... et au-dessous : I A. ιος αργυρου (sic). Réd. adoptée par Lb. — κρατοῦντες M. — 9. ἵνα δὲ τμήσωμεν M. — 10. διαφύρων ὀστέων περσ. κατακαυθέντα M; (διαφ. γὰρ ὀστέων περσῶν — πν.) sic E. — 11. ἀπώλεσαν M. — 13. ἀγαγῶν Lb. — καὶ συν.] συν. γὰρ AE Lb. — 13. καταμεταμορφ. Lb. — τρέπεται AE Lb.

III. xxxv. — LES HOMMES MÉTALLIQUES

Suite du texte précédent (sans titre).

Οὗτος ὁ χαλκάνθρωπος ἐν ὁράῳ ἐν τῇ πηγῇ μετεβλήθη τοῦ σώματος, καὶ γέγονεν ἀσημένθρωπος. Μετ' ὀλίγας οὖν ἡμέρας βλέπεις αὐτὸν καὶ χρυσάνθρωπον · πρότιζε δὲ αὐτὸν μετὰ ὀξάλμης · οὕτω γὰρ γίνεται λευκὸν καὶ ἀρμόδιον.

5

III. xxxvi. — ΚΑΔΜΙΑΣ ΠΛΥΣΙΣ

Transcrit sur M, f. 137 r. — Collationné sur A, f. 110 v.; — sur E, f. 38 v.; — sur Lb, page 133. — Chap. 30 dans E, 31 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Λαβὼν καδμίαν τὴν ἐν τῷ χαλκῷ βλισκομένην βοτρυίτην, κόψον · σείσας, λειώσον ἐπιμελῶς · εἶτα βαλὼν, τρίψον καὶ εἰς ὕδωρ βάλε · καὶ ἐν τῷ ὕδατι πάλιν τρίψον τῷ δοίδουκι · εἶτα λειώσον τῇ χειρὶ · καὶ ὅταν εὖ ἔγῃ, ἔασον ἀπο-f. 137 v.) κατασπῆναι. Καὶ 10 ἀποσειρώσας, πάλιν βάλε ὕδωρ, καὶ τὸ αὐτὸ ποιεῖ πολλάκις, ἕως ὕδωρ μείνη καὶ ἀπομορλόγητον · καὶ ἀποσειρώσας, ζήσανον ἐν ἡλίῳ.

III. xxxvii. — ΠΕΡΙ ΒΑΦΗΣ

Transcrit sur M, f. 137 v. — Collationné sur A, f. 111 r.; — sur E, f. 39 r.; — sur Lb, p. 133. — Suite du chap. 30 (E), 31 (Lb) dans la compilation du Chrétien. (Cet article compte néanmoins comme chap. 31 dans E.)

Ἐὰν μὴ ἐπιεικῶς ἐργάσηται μέλαιναν βαφήν, ἐκφέρει ἄφρευκτον τὴν

1. οὗτος ὁ γ.] Rapprocher ce texte du morceau III, 1, 5 ; Τὸν γὰρ ἱερέα τὸν χαλκάνθρωπον... — 6. βλισκομένην] (F. 1. βλισσομένην) οἰκονομομένην Lb. — 7. σείσαν M, — 9. ἀποκαθεσθῆναι M. — 10. ἀποσειρώσας A E Lb, ici et plus loin. — ἕως ἂν

εἰς ὕδωρ μείνη Lb. — 11. ἀπομορμολογώσας ὀλίγον Lb. — 12. Titre omis AE Lb. E Lb l'insèrent dans le texte après ἐργάσεται. — 13. ἐργάσεται mss. — Réd. de Lb : ἐργ. περὶ βαφῆς, κ. μελ. 6. ἐκφέρει ἄφρ. τὴν ἐργ. αὐτοῦ. — μελαίνην M. — ἐκφέρει mss.

ἐργασίαν τοῦ ἀργύρου. Οἱ Ἀγαθοδαίμονεσσι καλοῦσιν <καταβαφήν> τὴν οὕτω λειουμένην· τὴν δὲ ἔφησιν ἐκάλουν βαφήν. Ἄλλο γὰρ θέλουσιν εἶναι βαφήν, καὶ ἄλλο καταβαφήν. Βαφήν οὖν λέγουσι τὸν ἄργυρον, καταβαφήν δὲ τὸν χρυσόν. Καὶ ἐπὶ τῆς καύσεως τοῦτο
 5 εὐρήσεις ἄλλην καῦσιν βαφικὴν, καὶ ἄλλην καταβαφικὴν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἕως ἀραιώσεως καὶ παρατροπῆς, καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῷ λόγῳ διυποπτεύουσι.

III. XXXVIII. — ΠΕΡΙ ΞΑΝΘΩΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 137 v. — Collationné sur A, f. 111 r.; — sur E, f. 39 r.; — sur Lb, p. 137.— Chap. 32 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

« Οὐ πᾶσιν ἔδοξεν, ὧ γύναι, ἀπὸ τῆς λευκώσεως αὐτίκα συνάπ-
 10 τειν τὴν ξάνθωσιν. Ἐψόμενον γὰρ τὸ λευκὸν σύνθεμα ἐπιπολὺ ἐπὶ τὸ ξανθὸν τρέπεται ». Καὶ μετ' ὀλίγον· « Ἄλλοι τι περιττόν τι τούτων ἐποίησαν. Ἐάσαντες γὰρ ἕως ψυγῆ, κατήνεγκαν καὶ ἐλείψαν ἐν ἡλίῳ ὕδωρ θεῖον ξανθὸν, ἃς ἐδιδάχθησαν ἡμέρας, καὶ μετὰ τοῦτο ἔφησαν καὶ ὤπτησαν ». Καὶ μετ' ὀλίγον· « Τὸ δὲ ἀπολελυμένον ὕδωρ
 15 θεῖον, τὸ δι' ἀσθέστου μέρη δύο, καὶ θεῖου μέρος ἓν, τὸ ἐν χύ-
 (f. 138 r.) τρᾷ ἐψημένον καὶ ἀποσειρούμενον· καὶ πάλιν ἐψούμενον, τουτέστι τὸ ὕδωρ τὸ θεῖον, τὸ εἰς ἄμφω χρώματα βαλλόμενον. »

3. λέγειν M. — 4. ἄργυρον] ἄσημον A E Lb; E mg. : signe de l'argent. — καύσεως] οὐσίας A E Lb. E mg. aj. δὲ τῆς καύσεως. — 6. ἀραιώσεως M; ἀρεώσεως A. — 11. καὶ μετ' ὀλίγον om. A E Lb, qui lisent ensuite καὶ τινὲς τι περιττόν τούτων ἐποίησαν. — 13. ἡλίῳ] signe du soleil et de l'or MAE; χρυσῷ Lb. — ἃς] ἐφ' ἃς

AE Lb. — 14. ἀπολύμενον M; ἀπολυμένον A. Corr. conj. — 15. ὕ. θεῖου Lb. — δι' ἀσθ. ἐποίησαν Lb. — μερῶν M. — 16. ἀποσειρούμενον Lb. — 17. Réd. de Lb : τὸ ὕδ. τοῦ θεῖου, τὸ εἰς θεῖον ὕδωρ χρώματι βαλλόμενον, τὸ ἀέριον ὕδωρ φημί. — Après βαλλόμενον, M continue avec le fragment d'Agatharchide (voir la notice du ms. M.)

III. XXXIX. — ΤΟ ΑΕΡΙΟΝ ΥΔΩΡ

Transcrit sur A, f. 111 r. — Collationné sur E, f. 39 v.; — sur Lb, p. 137. — E et d'après lui Lb continuent le texte précédent sans séparation.

1] Πρώτων ὑγρῶν τινος δεῖται τὸ ποιῶτον σύνθεμα, ἴνα, φησίν, ἡ ὕλη φθαρεῖσα ἀμετάτρε- (f. 111 v.) πτον τὸ εἶδος φυλάξῃ, καὶ ἐκ τούτου φθαρεῖσα ἐστήμανεν ἐπὶ χρόνου τινός, διὰ τὸ « εἰς τοῦτο
5 σήπεται ». Σῆψις γὰρ οὐ γίνεται ποτε, εἰ μὴ δι' ὑγροῦ τινος. Ὁ γὰρ κατάλογος τῶν ὑγρῶν, φησίν, ἐπιστεύθη τὸ μυστήριον.

2] Περὶ δὲ τῶν ψάμμων ἔτι περὶ αὐτῶν πάντες φροντίζουσι λόγον, ἄρξομαι πάλιν τῆς ἐξ αὐτῶν μαρτυρίας, χάριν τῆς σῆς δυσπιστίας.

3] Ζώσιμος τοίνυν, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀποχῇ πρὸς Θεοσέβειαν ποιού-
10 μενος τὸν λόγον, φησίν ἡ « Ὅλον τῷ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῖ, ᾧ γύναι, ἀπὸ τῶν δύο τεχνῶν τούτων καθέστηκεν, τῶν τε μερικῶν καὶ τῶν φυσικῶν καὶ ψάμμων. Ἡ γὰρ ἀλλοιουμένη θεία τέχνη, τουτέστιν ἡ δογματικὴ περὶ τῆς ἀστρολογουμένης ἅπαντες οἱ ζητοῦντες τὰ χειροτεμῆ-
15 ματα ἅπαντα καὶ τὰς τέχνας, τὰς τέσσαράς φημι <αἱ> δοκοῦσι τοῦ ποιεῖν, μόνους ἐξεδῶθη τοῖς ἱερεῦσιν. Ἡ γὰρ φυσικὴ ψαμμουργικὴ βασιλέων ἦν, ὥστε καὶ ἐὰν συμβῆ ἱερεῖ σοφῷ λεγόμενον, ἐρημνεύσαντα τοῖς ἐκ τῶν παλαιῶν, ἢ ἀπὸ προγόνων, ἐκληρονόμησαν καὶ ἔσχον. Καὶ ἰδὼν ταύτης τὴν ἀκολουθίαν τὸ συνετὸν οὐκ ἐποίησεν ἔτιμωρεῖτο γὰρ, ὥσπερ οἱ τεχνῖται οἱ ἐπιστάμενοι βασιλικὸν τύπτειν νόμισμα
20 οὐχ ἑαυτοῖς τύπτουσι, ἐτιμωροῦντο οὗτοι. »

1. Voir Olympiodore, II, iv, 33, 34 et 35. — 2. Réd. de Lb : Πρὸ δὲ τῶν ὑγρῶν τινος δεῖται... Πρῶτον ὑγροῦ τινος δεῖται: Ol. — 3. καὶ ἐκ τούτου τοῦ φθ. Lb. (Cp. Ol. § 35). — 7. φροντιζ., λόγον ἄρξομαι Lb. — 10. Ὅλον... Début du livre intitulé περὶ τελευταίας ἀποχῆς (III, LI) dont les variantes sont désignées ici par un astérisque. F. l. ὅλον τὸ τῆς Αἰγ. τὸ βασιλείον

comme dans et dans Ol. § 35. — 11. μερικῶν] κερικῶν, alias κερικῶν. F. l. κερικῶν. — 12. ἀλλοιουμένη] κλιουμένη. — 13. περὶ ἣν ἀστρολ. La suite se sépare de la τελευταία ἀποχῇ pour se rapprocher de la citation faite par Ol. — 14. τὰς τιμὰς τέχνας Ol. — τι ποιεῖν Ol.; δοκᾷ τὸ πᾶν ποιεῖν Lb. — 16. ἱερέα ἢ σοφὸν λεγ. Ol.

3] Τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ τῶν ἀρχαίων γραφῶν φημιζόμενον κοσμικὸν μήνυμα, ἢ μυστικὴ ἢ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἱερογραμματέων Αἰγύπτου, Θεεία, ἀνθ' ἧς ἢ τῶν φύσεων συγγένεια τέρπει τὰς ὁμοουσίους φύσεις. Τοῦτό ἐστι τὸ ὄρφα-(f. 112 r.) ἰκὸν ὁμοουσίον, καὶ ἡ ἐρμαϊκὴ λύρα, 5 ἐν ἧ τῶν οὐσιῶν ποθεινὴ τε καὶ ἐναρμόνιος ἀποτελεῖται συμπλοκὴ. Μιγνύμεναι γὰρ καὶ ὡς προσῆκεν ἀπὸ τῆς <γῆς> ἐπὶ τὸν οὐράνιον χορὸν, καὶ ἀμείβοντος αὐτὰς πυρὸς ἀνατρέγουσιν.

4] Κάντεσθεν μεταξὺ μελάνσεως καὶ λευκώσεως ἐστὶν ἡ ταριχεία καὶ τῶν εἰδῶν ἢ πλύσις · μεταξὺ δὲ λευκώσεως καὶ ξανθώσεως 10 ἐστὶν ἡ γροποιήσις · καὶ οὕτω ξανθώσεως καὶ ἰώσεως, μέσος δὲ ἐστὶν ὁ τοῦ συνθέματος διχασμός. Τῆς δὲ λευκώσεως πέραις ἢ διὰ τοῦ ὀργάνου μασθωτοῦ οικονομία.

5] Μελάνωσις α' τοῦ χωρισθῆναι τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ σποδίου · ταριχεία β' τοῦ σποδίου ὑγροῦ · πλύσις εἰδῶν τρίτη, ἐπτάκις καέντων 15 ἐν τῇ ἀσκαλωνίτιδι γάστρα, ἣτις ἐστὶν α' λεύκωσις καὶ ἀπομελάνωσις τῶν εἰδῶν. Λεύκωσις δ', ἣτις μιγθεῖσα λευκοῖς ὀλίγοις ὕδασι, ἢ ξανθοῖς, ποιεῖ κηρίον πρὸς τὸ ζητούμενον χειροποιητοῖς. Ε' ἐπὶ ξάνθωσιν ἢ λεύκωσις φέρουσα, ἢ ξάνθωσις. Γ' ὡς πρόκειται ὁ διχασμός τοῦ συνθέματος. Ζ' ἣτις μερισθεῖσα εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν ἐν 20 μέρος διχάζόμενον καὶ ἰούμενον, μαλάττει, λειοῖ καὶ πηγνύει.

Addition marginale du ms. A seul :

6] Ἄλλαι δὲ, φησὶν, περὶ χρώμ <ατος> καὶ ἐψήσεως καὶ ἔργου μυστικῆς θεωρίας. Ἀρχ <ἡ> μὲν ὁ γαλκὸς ἐμβαλλόμενος μετὰ τῆς οικονομίας ἐν τῷ ἐργαλείῳ τῆς πρ <ά> ξεως ἐπιδείκνυται ὁμμάτων

2. μήνυμα] μήμημα Lb. — 3. Après Θεεία] addition de Lb : καὶ αἰθῆς ἐπὶ τὸ πρακείμενον ὁ λόγος · ἢ τ. φύσεων... — 4. ὄρφαϊκόν Lb. F. l. ὄρφαϊκόν. — 7. γῶρον Lb. — 9. πλύσις mss. ici et presque partout. — 10. Réd. de Lb : καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ πρό-

πος τῆς ξ. καὶ τῆς λ. — 14 et suiv. ταριχεία δὲ... τρίτη δὲ et ainsi de suite Lb. — 17. κηρίον A. — Réd. de Lb : ποιεῖ κηρίον, καὶ πρὸς τὸ ξηρίον τὸ ζητ. ἢ χειροποιεῖ. — 20. Réd. de Lb : μαλάττει, καὶ λυοῖ · τὸ δὲ ἕτερον μέρος πηγνύει.

τέρψιν, ἐν δὲ τῷ χροníζειν γιν <ο> μένης ἀπαμαυρώσει <ως> μετὰ τοῦ κόμμεως χροσ<όν> σύνθετον, χροσόν ζώμιον καὶ τὰ ἐξῆς.

III. XL. — ΠΕΡΙ ΛΕΥΚΩΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 118 r. — Collationné sur B, f. 90 v. ; — sur A, f. 14 v. (= A); — sur A, f. 92 (= A²) (mêmes leçons); — sur A, f. 250 v. (= A³); — sur K, f. 5 v. ; — sur Lc, p. 217.

1] Γινώσκειν ὑμᾶς θέλω ἔτι πάντων ἐστὶν κεφάλαιον ἢ λεύκω-
5 σις · μετὰ δὲ τὴν λεύκωσιν, εὐθὺς ξανθοῦται τὸ τέλειον μυστήριον.

2] Ἡ λεύκωσις καῦσις ἐστὶν · ἢ δὲ καῦσις, ἀναζωπύρωσις · αὐτὰ γὰρ ἑαυτὰ καίουσι καὶ ἀναζωπυροῦσι, καὶ αὐτὰ ἑαυτὰ ὀχεύει, καὶ ἐγκυσοποιεῖ καὶ ἀποσίκτει τὸ ζητούμενον ζῶον κατὰ τοὺς φιλοσόφους.

3] Ἐὰν λευκώσῃς, εὐκόλως βάψεις · εἰ δὲ καὶ ἰώσεις ἢ κινναβα-
10 ρίσεις, μακάριος ἔσῃ, ὃ Διόσκορε · τοῦτο γὰρ ἐστὶν τὸ λυτρούμενον πενίας, τῆς ἀνιάτου νόσου.

III. XLII. — ΒΙΒΛΟΣ ΑΛΗΘΗΣ ΣΟΦΕ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΙΟΥ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΥΡΙΟΥ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΑΒΑΩΘ. ΣΩΣΙΜΟΥ ΘΗΒΑΙΟΥ ΜΥΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΟΣ

Transcrit sur A, f. 251 r. — Contenu aussi dans Laur., art. xxxii. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

15 [ ] <Ο> ΤΗΣ ΥΔΡΑΡΓΥΡΟΥ ΣΤΑΘΜΟΣ. — Ἀγαθοδαίμων · πέψον, ῥύου

2. F. 1. χροστοζώμιον. (Cp. III, xvi, 6.)
— 4. Ce 1er § forme le début de III, LIV.
— Δεῖ γιν. AK Lc. — Réd. de A³ : περὶ
λευκώσεως χροή γιν. ἡμᾶς. — M mg. sur
une ligne verticale : τέλειον μ⁹ φησίν. —

6. Cp. les §§ 2 et 3 avec Synésius (II,
II, 4). — 7. Réd. de A³ : ὀχεύουσι καὶ
ἀναζωπυροῦσι καὶ ἐγκυσοποιεῖ. — 10. διόσκο-
ρε M. — 11. ἐκ πενίας A. — 12. κιννάβα-
του A Laur. — 13. θεῖον A.

τὸν χρυσόν, καὶ ἐπιβάλλεται ὁ γαλκός · καὶ γίνεται τὸ δίχρυτον πέτα-
 λον Μαρίας, ἵνα πυρός καταβαφῆς ἐλαίῳ πίπτῃ <ῆ> μέλιτι, καὶ
 θραβαθῆ καὶ ἀναληφθεῖ ὑδράργυρος ὡσεὶ διὰ καμ <ἀτ> ου. Ὁ γαλκός
 πάλιν ἰδὸς ἴσος συγχωνεύεσθαι τῷ χρυσῷ εἰς ὑδράργυρον σταθμοῦ. Καὶ
 5 ἡ Μαρία · « Ὅποτεν οὖν γένηται μάλαγμα καθ' ἑαυτὸ, ἢ δι' ὀξάλμης,
 καὶ περῶν, συλλείου τῷ θείῳ, ἤγουν αἰθάλη θείου, ἢ ληκυθίῳ, καὶ
 κηροτακίδι · καὶ ἐπίθαλε ἡ συλλείου καὶ βλέπε εἰ ἐτελείωσας · εἰ δὲ
 μὴ ἐτελείωσας ξανθῷ τινι ἰδὸν ἡμῶν, ὅς ἦν μετὰ τοῦ προβαφίου, καὶ
 ὁποῖον χρυσόν ἐστὶ τέλειον, ἵνα μὴ ξανθωθέντα αὐτόν · ἐπίθαλε πάλιν
 10 σὺν τῷ προβαφίῳ ἢ συλλείου <μετὰ> τραπέντος ἀργύρου, τοῦ κελοῦ
 ἀστράπτοντος, τοῦ ἰοῦ μέρος α', τοῦ ὤμοῦ μύσεως, προβαφίου, ὡς
 εἶπεν, γαλκοῦ τὸ μέρος λυεῖ.

2] Πέπτεται, κἄν γὰρ μὴ ἔγῃ ὑδράργυρον δεῖ πέπτειν, ὅτι πρὸ τοῦ
 πυρός οὐ βαρῆ τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ὑλῶν καθάρσιον, ἵνα δεῖξῃ (f. 251 v.) ὅτι
 15 ἐστὶ καθαρὸν. [Πείραζε δὲ ἀπὸ τῶν ὑλῶν καθάρσιον, ἵνα δεῖξῃ ὅτι
 ἐστὶ καθαρὸν ·] πείραζε δὲ ἡ καὶ χώνευε · ἂν ἔγῃς τὰς δύο ἀγωγὰς, καὶ
 τὴν Ἰουδαίων καὶ τοῦ... μὴ ὀκνήσῃ οὖν πειράζειν κατὰ μέρος πάντα
 οἷα ὑπεθέμην σοι. Οὐ γὰρ ἀμφιβολίας <αἰτία> ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις, ἀλλ'
 ἵνα συ πειράσῃς ἔσοι ἢ τύχῃ ἐνήλατός ἐστιν ἢ εἰς πάνυ εὐτυχίης.
 20 Ἐμπεσῶν εἰς τὰ μαθήματα ταῦτα, οὐκ ἔστι ἔσοι ἀτυχίης · ἀλλὰ γὰρ
 νικήσεις μεθόδῳ πενίαν, τὴν ἀνίατον νόσον, μάλιστα ἐὰν εὐεὶ εἰσὶ
 καὶ φροντίσης, διῶξον τοὺς κωλύτας, ὅτι διὰ τῶν μυρίων βίβλων, καλὸν
 λευκωθείς καὶ ξανθωθείς ὁ γαλκός, εἰς τὴν δίπλωσιν γύμεντος μόνον
 ἐστὶν ἐπιτήδειος, καὶ ἰωθῆ, καὶ διὰ μυρίων μεθοδευθῆ μόνον γύμεντός

1. Cp. III, XII, 1, p. 149, l. 2. — 2. F. 1. ἵνα πρὸς καταβαφὴν ἐλ. πέπτῃ. — 3. θραβαθῆ] F. 1. θραυσθῆ (?) — F. 1. ἀναληφθῆ ἢ ὕδρ. — 4. F. 1. ἰῶ ἴσος (M. B.). — F. 1. συγχωνεύεσθω. — F. 1. εἰς ὑδραργύρου σταθμόν. — 6. αἰθάλης A. — 7. εἶ] ἢ A. — 8. ὀξ] ὁ A. — 9. F. 1. ὁποῖός χρυσός ἐ. τελειός. — 10. κελοῦ] lire εικέλου, comme dans III, XIIII, 1. — 11. ὀμοῦ A. — 13.

πέπτειται A. — δὴ πέπτειν A. — 16. ἔγῃς A. — 19. ἔσοι] F. 1. εἴ σοι. — ἐνήλατος A. — F. 1. ἢ εἶ πάνυ εὐτυχίης. — 20. F. 1. οὐκέτι ἔση. — 21. νικήσεις μεθόδῳ πενίαν...] Cp. Synésius, II, III, 4. — ἀνίαρον A. — εὐεὶ εἰσὶ...] F. 1. εὐ εἶση καὶ φροντίσης διῶξαι. — 22. F. 1. καλῶς. — 23 et 24. F. 1. γυμεντός. — 24. F. 1. καὶ ἰώσει A. F. 1. κἄν ἰωθῆ.

ἐστὶν ἀρμόδιος, ὁ δὲ χαλκὸς ἡμῶν, τουτέστιν τὸ πᾶν σύνθεμα · ὅπερ μὲν ἦν ἡ λημματική (καὶ αὐτῇ αὐτοῖς ἐδῆλωσαν), ἡ ἀπὸ αἰῶνος ζητούμενη καταβαρῆ, καὶ μὴ εὕρισκομένη εἰ μὴ ὧδε · Καὶ τίς ἡ αἰτία αὐτοῦ ἐπιτήδειος, ἐδῆλωσα σοὶ περὶ τοῦ χαλκάνθου στίχον ·
 5 λέγει ὅτι ὧδε καὶ ὁ χαλκὸς βιάπται, καὶ ὁ μόλυβδος, καὶ πᾶν τὸ δεκτικὸν τῆς βαρῆς.

III. XLII. — ΒΙΒΛΟΣ ΑΛΗΘΗΣ ΣΟΦΕ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΙΟΥ ΕΒΡΑΙΩΝ ΚΥΡΙΟΥ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΣΑΒΑΩΘ

*Transcrit sur A, f. 260 r. — Contenu aussi dans Laur., art. xxxvi. —
 Les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.*

1] Λόγος βίβλου ἀληθῆς Σοφῆ Αἰγυπτίου, καὶ θείου Ἑβραίων κυρίου
 10 τῶν δυνάμεων σαβαώθ. Δύο γὰρ ἐπιστήμαι καὶ σοφαὶ εἰσὶν · ἡ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων βεβαιότερα ἐστὶν δικαιοσύνης θείας · ἡ γὰρ τῶν ἀγαθωτάτων ἐπιστήμη τε καὶ σοφία κυριεύει ἀμροτέρων ἐκ τῶν αἰῶνων ἔρχεται · ἀβασίλευτος γὰρ αὐτῶν ἡ γενεὰ καὶ αὐτόνομος · ἄυλός τε καὶ μηδὲν ζητοῦσα τῶν ἐνύλων καὶ παναφθόρων
 15 σωματίων · ἀπαθῶς γὰρ ἐργάζεται · νῦν ὄωρεάς δὲ εὐχῆ, γημερίας σύμβολον φέρεται (ἐκ) κοσμοποιίας, τοῖς τε σώζουσιν καὶ καθαιροῦσιν τὴν ἐν τοῖς στοιχείοις συνδεθεῖσαν θεῖαν ψυχὴν, μᾶλλον δὲ θεῖον πνεῦμα φυραθὲν τῇ σαρκί, ὑποδείγματος χάριν, ὡσπερ ὁ ἥλιος ἄνθος πυρός καὶ ἥλιος οὐράνιος, καὶ δεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου, οὕτω καὶ ὁ
 20 χαλκός, ἐὰν ἄνθος γένηται διὰ τῆς καθάρσεως, ἥλιός ἐστιν ἐπίγειος, βασιλεὺς ὢν ἐπὶ γῆς, ὡς ὁ ἥλιος ἐν οὐρανῷ.

1. F. l. ὄδε. — 2. αὐτῆ] F. l. αὐτῆν. —
 3. τίς] τ: A. — 5. F. l. λέγων. — 7. ἀγρόπ-
 του A Laur. Corr. conj. — θείου A. Cor-
 rigé d'après Laur. cité par Bandini.

Catalogue de la Laurentienne. — 11.
 θείας] θεῆ (sc. θεός?) A. — 13. ἐκ] ἐκτέων A.
 — 14. ζήτην A. — Παναφθόρων A. F. l.
 παναφθόρων. — 18. φυραθέντι] σαρκὴ A.

2] Οὐδαμοῦ εὐρίσκω τὰς παντελείας καταβαρῆς λαμβανούσας ἥλιον, ὅσον τὴν Δημοκρίτου, καὶ τὴν μονάδα τὴν παραδίδουσαν τὴν σκυθικὴν κώμαριν · τῆς δὲ τελείας εὐρίσκω λαμβάνουσαν, ὅσον τὴν Ἴσιδα, ἣν προσφωνεῖ ὁ Ἡρῶν. Εὐρίσκω ἡλίου ἐξίωσιν · χρυσοζώμιον καὶ ἀργυρο-
 5 ζώμιον ἐπὶ σελήνην ποιεῖ σελήνης, ἵνα σαπῆ μετὰ τοῦ σιδηρογάλχου · ὁμοίως αὐταὶ εἰς τὰς f. 260 v.) σήψεις ἀργύρωσιν λαμβάνουσιν. Ὅμοίως δὲ καὶ εἰς οὐ μόνον καὶ διπλώσεις καὶ τριπλώσεις λαμβάνουσιν, καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου [καὶ] τὰς μίξεις · ὥστε γρη̄ (<διὰ> τῶν μεθοδεῶν, ἄνευ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἐργάσασθαι καὶ τὰς διπλώ-
 10 σεις μὴ χωρίζειν χρυσοῦν ἢ ἀργυρον, ὡς καὶ πορνείαν καὶ μήνην · χρυσοῦν οὐ λαμβάνουσιν τὸ μείζω ὅτι ἐὰν τὸν χαλκὸν ἀσκίαστον ποιήσης, λευκανεῖς τοῖς λευκαίνουσιν φαρμάκοις, καὶ ξανθώσεις τοῖς ξανθοῦσιν φαρμάκοις, καὶ βάψεις τὴν καθμίαν ἢ κιννάβαριν χρυσοῦ ποιεῖται εἰς τὰ ἡραιότεια προσεφώνησα, εἰς σκοροποιία, ἐν ἧ τὸ πᾶν μυστήριον
 15 τῆς καταβαρῆς κέκρυπται.

3] Τοῦ δὲ χαλκοῦ λευκανθέντος καὶ μελανωθέντος καὶ ξανθωθέντος, βάπτεις τὸν ἄσημον, χρυσοῦν ὄρων, ἢ τὸν λευκανθέντα χαλκόν · ἀπὸ γὰρ τοῦ χαλκοῦ γίνεται ὅλα τὰ εἶδη, λέγω κιννάβαριν, καθμίαν, χρυσοῦν, σαθὴν (?), καὶ ὅσα ἄλλα. Ὅ γὰρ μόλυβδος εἰς πολλὰ τρέπεται ·
 20 οὕτως καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ χαλκὸς ὁ στεφανίτης. Εὐρήσεις δὲ εἰς τὰ ἐφέπεια τὰς ποιήσεις χρυσοῦ, ἔκ τε τούτων ἐπιπλοκαὶ ὅλα τὰ εἶδη γίνεται · ἀλλήλων γὰρ εἰσιν αἱ οὐσίαι οἰκονομίαι · πολλαὶ δὲ μορφαὶ ἐν οἰκονομίαις · ὅλα δὲ κρίναντες βελτίοσιν γρῶ.

3. σκ. καὶ καμρίν A. — F. l. τὰς δὲ τελ. εὐρ. λαμβανούσας. — F. l. ἴσιδος. — 4. προσφωνεῖ A. — ἡλίου en toutes lettres. F. l. χρυσοῦ. — ἀργυροζ.] σεληνοζώμιον A avec le signe de la lune ou de l'argent au-dessus du mot. — 5. σελήνην puis σελήνης. surmontés du signe, A. F. l. ἐπὶ ἀργύρου π. ἀργυρον. — 6. ἀργύρωσιν] signe de l'argent surmonté de σιν A. — 10. πορνείαν καὶ μήνην B. — 11.

F. l. τὸν μείζω. — 12. ξανθοῦσιν A. — βάψεις A. — 13. F. l. τῆ καθμίειχ ἢ κιννάβαρει. — 14. F. l. σκοροποιίαν (mot supposé). — 17. βάπτει A. — 19. σαθὴν] σαθ suivi d'un signe figurant un C couché, surmonté de l'abréviation de ἦν ou de ἰν, A. — F. l. ὡς γὰρ ὁ μόλ. — 20. ἐξ αὐτόν A. Les papyrus offrent des exx. de ἐξ avec l'accusatif. — 21. ἐφέπεια] F. l. ἡραιότεια. — F. l. ἐπιπλοκῶν.

III. XLIII. — ΖΩΣΙΜΟΥ ΠΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Transcrit sur M, f. 179 r. ; — Collationné sur A, f. 237 r. ; — sur K, f. 89 r. ; — sur Lc, p. 231 ; — sur E, f. 182 v. (texte écrit dans E par le copiste de La, Lb, Lc, probablement d'après Lc. — Contenu aussi dans Laur., art. xxix ; dans le Vind., art. xu. — Sauf indication spéciale, les variantes de Lc existent aussi dans E.

1] Περὶ ἐτησίου, τουτέστιν ἐκ τοῦ παντός συνισταμένου, ὡς ἐτησίου λιθοῦ, καὶ ταῦτα πολυχρησίμου. Πρὸς γὰρ τὰς οἰκονομίας ἕτερον χρώμα δείκνυσιν ἄλλο ἀπὸ κηροτακίδος καὶ ἄλλο ἀπὸ τῆς ἐλαιώσεως, 5 ξανθὸν ἢ μέλαν ξανθὸν, ἢ ἥπατιζον, ἢ συμυρνίζον, ἢ κηρίζον, ἢ ὅσα οἶδας ἢ μέλαν, χρυσοῦ εἰκέλιον, ἀστράπτον, ὡς καὶ ἐπὶ μέλανσιν ποιεῖ, ὡς καὶ εἰς ξάνθωσιν. Ὁ ξανθὸς γίνεται καὶ αἵματώδης καὶ ἀρραγῆς, καὶ τὸ τελευταῖον ὡς κρόκος ξηρὸς. Καὶ ἐὰν δις ἢ τρίς τῶ θεῖω κατὰ τὰς αὐτῶν γραφάς, καὶ ἄλλοτε ἐπ' ὀλίγον βολβίτοις, 10 ταῦτά εἰσιν τὰ χρώματα τὰ μετὰτρεπτα βεβαίως ξανθούμενα τὴν πρώτην ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ οὐκ εἰς τὸ χεῖρον ἔχοντα. Αὗται αἱ οἰκονομίαι κάτοχοι καλοῦνται βαρῶν ἀληθῶς ἀρεούκτων.

2] Περὶ τοῦ ὅτι ἡ βαρῆ, ἥτοι ἀλλοίωσις ἢ γινομένη ἐν τῇ ἰώσει, οὔτε λευκῆ, οὔτε ξανθῆ ἐπαγγέλλεται ἢ τὰ γὰρ προλαβόντα δύο 15 θεῖα, τὸ τε λευκὸν καὶ ξανθὸν, ταῦτα τὰ ὀνόματα ἐπιστεύθησαν καὶ τὰς βαρῆς ἢ αὐτῆ δὲ ἡ βαρῆ, ἥτοι ἀλλοίωσις ἢ σηπτικῆ, ἐπάνω πάντων ἐστίν.

3] Περὶ ἄλλων δύο θεῖων μὲν λεγομένων, οὐκ ὄντων δὲ θεῖων ὡς τὰ πρώτα, ἀλλὰ συνθέματα γυν παρ' αὐτοῖς καλούμενα θεῖα, οὐχ 20 ὡς θεῖα, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποτελούμενον ἀπ' αὐτῶν θεῖον ἔργον.

4] f. 179 v. Περὶ τοῦ ὅτι πρῶτον ἐν τῶ συνθέματι γίνεται τὸ

1. Titre dans A : Περὶ αἰτησίου λίθου τουτέστιν ἐκ τοῦ παντός γινομένου. Début du texte : ὡς αἰτησίου λίθου καὶ ταῦτα πολὺ χρησίμου. — 4. Réd. de Lc : ἐλαιώσεως ; λευκὸν ἢ μέλαν, ἢ ξ. ἢ ἥπ. — 6. χρ. εἰκέλιον M ; χρυσοεἰκέλιον Lc. — 10. χρ.

ὦν μετατρέπονται A. — 11. F. l. ἔχοντα. — 13. ἔχον ἢ ἀλλοίωσις ἢ γεν. Lc. — 14. λευκὴν ο. ξανθὴν MK. — 15. [λ. κ. ξ. εἰσι, καὶ ταῦτα Lc. — καὶ τὰς βαρῆς] κατὰ τὰς γραφάς τῶν βαρῶν Lc. — 16. αὐτῆ δὲ ἢ ἀλλ. τῆς βαρῆς ἢ σηπτ. Lc.

κατόγμιμον, καὶ πυρίμαχον καὶ βαρικόν · ἀφ' ἐνός ἡμῖν καὶ δευτέρου ἐν τῷ ἀσήμε τῷ φυσικῷ, τῷ βαπτομένῳ χρυσῷ τὸ λοιπὸν ἡμῖν φανερούμενον. Ἡ δὲ τοῦ ζητουμένου λύσις ἐστὶν αὕτη.

- 5 5] Περὶ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῇ μήτρᾳ ἀφανῶς ἡμῖν γίνεται τὸ κατόγμιμον ἐκ δύο, ἕκ τε σπέρματος καὶ αἵματος · καὶ πυριμαχεῖ τὸ πλασσομένον ζῶον πρὸς τὸ τῆς μήτρας πῦρ, καὶ βάπτεται · τουτέστιν χρῶμα λαμβάνει καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος, πάντα ἐν τῷ ἀφανεί. Ὅταν δὲ ἀποτεχθῆ, καὶ ἡμῖν πεφανέρωται · καὶ οὕτω γρηθῆ ἐργάζεσθαι, καὶ μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῶν γραφῶν ἢ ἄλλων τινῶν πλανᾶσθαι.
- 10 6] Περὶ σήψεως καὶ ἐξαιματώσεως καὶ ζυμιώσεως καὶ μεταβολῆς, καὶ παλιγγενεσίας · καὶ περὶ ἰώσεως καὶ ἐξιώσεως, καὶ τῶν τοῦ ἰοῦ διαφόρων ὀνομάτων. Καὶ ὅτι καὶ ὁ ἰὸς λέγεται ὕδωρ θείου ἀθικτον, καὶ κώμαρις σκυθικὴ καὶ φονοειδῆς, καὶ χρυσόσπερμον · καὶ πᾶν σπέρμα, καὶ ἰὸς χαλκοῦ, καὶ ὕδωρ χαλκοῦ, καὶ ὕδωρ χαλκάνθου,
- 15 καὶ ἄνθος χαλκοῦ, καὶ <φάρμακον> χαλκειῶδες, καὶ φάρμακον μελιτῶδες, καὶ γλυκὺ, καὶ ἀρραγές, ἀντὶ τοῦ ἐγλυκισμένον, ἀπὸ τῆς τῶν δηλητηρίων καταφορᾶς. Καὶ οὐ μόνον ἀρσενικῶς καὶ θηλυκῶς καὶ οὐδετέρως αὐτὸ κεκλήμασιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ κοριστικῷ μέτρῳ χαλκῶδριον · ἄλλοι δὲ ὕδωρ μαζύγιον · μάζα δὲ ὁ χαλκός · ἀφ' οὗ καὶ
- 20 ἐν ταῖς ἰουδαϊκαῖς καὶ ἐν πάσῃ γραφῇ μαζύς ἀνέκλειπτος, ἣν ἔλαβεν Μοῦσῆς παρὰ κυρίου λόγου · παραφθαρὲν δὲ τῷ χρόνῳ τὸ ὄνομα ἐγένετο μαζύγιον · ἄλλοι f. 180 r.] ἀπὸ τοῦ φανοῦ τοῦ ἀνασπῶντος, τοῦ ἔχοντος μαζούς.

7] Περὶ οἰσμοῦ, τουτέστιν ἐκφωνήσεως, ἐναποσθέννουμένου πυρός ·

1. M mg. : M', avec renvoi à ἀφ' ἐνός. — 2. Signe du mercure au-dessus de ἀσήμε M. — χρυσῷ en signe MK; signe de la chrysocolle A; εἰς χρυσόν Lc. — 3. λύσις M; λυκώσις A. — 6. πῦρ, καταβάπτεται Lc. — 11. παλιγγενεσίας MK. — Après ἰώσεως] καὶ μεταβολῆς add. A. — M mg. : περὶ ἰοῦ (main du xiie siècle). — 15. χαλκῶδες MK; χαλ-

κοειδῆς A. — 16. ἐγλυκισμένως MK; ἐγλυκισμένος A. — 17. καταφ.] μεταφορᾶς Lc. — 20. ἐμ πάσῃ M, comme dans les papyrus et dans les inscriptions. — 21. Après λόγου] ἢ M. F. 1. π. κυριακοῦ λόγου — 23. Ce passage trouve son interprétation dans un article du papyrus X de Leyde sur le ferment métallique. Voir l'Introduction, p. 29 et 41 (M. B.).

καὶ σιγμοῦ, τουτέστιν συριγμοῦ, πνεύματος ἐκπεμπομένου ἐξ ὑποστροφῆς [ἢ σιγμοῦ, τουτέστιν πνεύματος ἐπομένου καὶ ἐρελκομένου], ἦρουν ἀναρροφωμένου καὶ εἰσφερομένου.

8] Περὶ τοῦ ὅτι εὐρόντες τινὲς τῶν ἱερέων γραφὴν ἄφθονον οὐκ ὁπίστευσαν ἐργάσασθαι, εἰ μὴ διὰ τούτων τῶν συγγραμμάτων διὰ τὴν ἀπόδειξιν.

9] Περὶ τοῦ ὅτι τὴν τέχνην τῆς ἰώσεως ἔχειν τινὰ μετουσίαν, εἰς τὰ ἄλλα δύο βιβλία. Καὶ γὰρ εἰ κατ' εἶδός ἐστὶν ἄλλη, ἄλλ' οὖν γε κατὰ γένος ἢ αὐτῆ. Καὶ γὰρ αὐτὴ πάλιν ἐστὶν βαρική.

10 10] Περὶ τοῦ ἐὰν λέγῃ ἐξίωσιν ἢ ἀκιάστωσιν ἢ στροφὴν ἢ ἐκστροφὴν ἢ φύσει κεκρυμμένην ἢ ἀκαύστωσιν, περὶ τῆς λευκώσεως λέγει.

11] Περὶ τῶν οἰκονομιῶν τῶν χρησιμευόντων ἀπὸ τοῦ λευκοῦ ἐπὶ τὸ ξανθόν, καὶ ἀπὸ τοῦ ξανθοῦ ἐπὶ τὸ λευκόν, μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων δεῖ ζῆτεῖν οἶον οὕτως, ἐν τῇ ὑστεραίᾳ <τάξει> τῶν ζωμῶν, 15 φησὶν ὁ φιλόσοφος : « Πηξαὶ ἀρσενίκου γ° α', καὶ θείου γ° S ἢ φλοιοῦ λίτρων τῷ αὐτῷ συσταθμιζε : ἐπὶ τοῦ ξανθοῦ, ἀντὶ τῆς συσταθμίας τῶν φλοιῶν, βάλλα κρόκον καὶ ἐλύδριον, καὶ ἀντὶ τῶν λευκῶν γῶν, τὴν αὐτὴν συσταθμίαν ὄχρα καὶ σινώπιδος ἢ χαλκάνθου ἢ σόρωος. Καὶ τὰ μὴ ἔχοντα συσταθμίαν ὡς σοφὸς ἄρμο- 20 σον ὡς ἰατρῶν παῖδες. Τὰ γὰρ ὕγρα σχεδὸν ἐπίκοινά εἰσιν, πλὴν ὀλίγα ἄτινα οἶδας. »

12] Περὶ τοῦ δεῖν κατανοεῖν ὅτι τε δαινὸν ὑπέστημεν κάματον ἔστ' ἂν συνουσιωθῶσιν, τουτέστιν συγγραμῆσωσιν αἱ φύ- (f. 180 v.) σεις τὸ τηρικαῦτα, καὶ ὅτι πᾶς χρήσιμος λόγος αὐτοῖς ἐφάνη : καὶ

2. ἐπομ. καὶ add. A. — 3. Tout ceci s'interprète aussi par l'un des papyrus gnostiques (M. B.). — F. l. ἀνερροφωμένου. — 7. ἢ τέχνη τ. l. ἔχει Lc. — ἔχει A. — 9. καὶ γὰρ ἢ αὐτῆ Lc. — 13. μάλιστα δεῖ Lc. — 14. οἶον οὕτως] ὡς Lc. — ὑστεραῖα Lc. — δεῖ ζῆτεῖν] ζῆτε (pour ζῆτει) A, puis : ἵνα γὰρ αὐτοῖς ἐν τῇ ὑστεραῖα ἀπὸ τοῦ λευκοῦ εἰς τὸ ξανθὸν τῶν ζ. φησὶν ὁ φ. — 15. Réd. de Lc : πηξον ἀρσ. οὐγγίαν μίαν καὶ θ. οὐγγίαν μίαν

καὶ τῷ αὐτῷ συσταθμ. καὶ ε. τ. ζ. ἐπὶ τῆς συστ. — M mg. : grosse étoile. — 16. τὸ αὐτὸ συσταθμιάζειν A. — F. l. τὰ αὐτὰ συσταθμιζε. — 19. ἄρμωσον] ἐνωσον A. — 21. ὀλίγων Lc, mel. — οἶδας] οἶσθα E, mel. — 22. καμ.] κίνδυνον καμάτων A. — 24. τὸ τηρικαῦτα] τὰ χροικώτατα A; Lc. om. — A et Laur. (?) continuent avec le morceau suivant (Καὶ ὅτι τοῖς χρήσιμους... III, XLIV).

ὅτι δεῖ ζητεῖν τοῦτον τὸν λόγον ἢ ὅτι τέχνη ἢ ὅτιοῦν ποτέ ἐστίν
τὸ τί ἐστίν, καὶ ὅτιοῦν τί ἐστίν, καὶ ἵνα τί ἐστίν.

13] Περὶ τοῦ ὅτι ὄλαι αἱ καταβαφαὶ τῶν ἀρχαίων ἀληθεύουσιν
τῇ ἀγωγῇ τοῦ στερεοῦ συνθέματος, τουτέστι τῆς ἰώσεως. Ἐὰν γὰρ
5 βάλῃς τῆς ἰώσεως μέρος α', καὶ τῶν οἰκονομηθέντων εἰδῶν, ἤγουν
ξηρίων ὧν καλοῦσιν ἐπιβαφίων, μέρος α', καὶ ὀπτήσης, ἕξεις τὴν
ἀλήθειαν.

14] Περὶ τοῦ ὅτι ἄκαυστόν ἐστι τὸ μηκέτι ἔχον ὃ καυθήσεται,
ἀλλ' ἀποκεκαυμένον, ὡς τὰ ξύλα καὶ οἱ γυλοὶ ἐπὶ τῶν πυρετῶν τῶν
10 μὴ κεκριμένων.

15] Περὶ τοῦ ὅτι ἡ ὑπόσταθις τῶν κεκαυμένων, τουτέστιν ἡ
σποδός, αὕτη ἐστὶν τοῦ παντός ἐνέργεια.

16] Περὶ τῆς τῶν τεσσάρων στοιχείων εἰς ἑαυτὰ μεταβολῆς, καὶ
ὅτι οὐ τὰ μόνον ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος μεταβαλλόμενα πῦρ γίνονται,
15 ἀλλ' ὅτι καὶ ἀναφέρονται ἄνωφερές γὰρ τὸ πῦρ ἢ ταύτην δὲ τὴν
εἰκόνα οὐκ εἰκῆ λαμβάνει, ἀλλὰ διὰ τὴν τέχνην καὶ τὰ ταύτης
εἶδη. Ὅτι πρῶτον γῆ ὄντα καὶ ὕδωρ, ὕστερον γίνονται πῦρ, καὶ
ἄνω φέρονται καὶ ὅτι τῇ ποιότητι μόνη τὰ στοιχεῖα ἐναντιοῦνται
ἀλλήλοις, καὶ οὐχὶ τῇ οὐσίᾳ ἢ γὰρ οὐσία τῇ οὐσίᾳ οὐκ ἐστίν
20 ἐναντία, καθὼς οὐσία. Διὰ τοῦτο καὶ οὐσίας ἐκάλεσεν τὰ τέσσαρα
γράμματα ὁ φιλόσοφος τῇ ἐνώσει τῆς οὐσιότητος ἐλκούσας τὸ ἕξωθεν
διακριόμενον φάρμακον. Καὶ ὅτι ὡσπερ τὰ στοιχεῖα εἰς ἑαυτὰ ἀνα-
λυόμενα πάντα κατεργάζεται, οὕτω καὶ ἡ τέχνη ἢ καὶ ὡσπερ αἱ
τέσσαρες τροπαὶ μεταβαλλόμεναι νικῶσιν τὰς προτέρας κράσεις, οὕτω
25 καὶ αἱ τέχναι ταῖς μεταβολαῖς νικῶσι τὰς φύσεις.

2. ἵνα τί, pour διὰ τί, comme dans la Bible des Septante. — 6. ὧν καλ.] τῶν καλουμένων Lc, f, mel. — 8. ὅ] F. l. ᾧ. — 13. M mg. : grosse étoile. — 14. F. l. οὐ μόνον τὰ. — 15. Signe du cinabre au-dessus de ἀναφέρονται M. — 17. Même

signe au-dessus de πῦρ M. — 20. M mg. : série de points ascendants, avec renvoi à τέσσαρα. — 21. γράμματα] γράμματα vel σώματα E. F. l. στοιχεῖα ? — 25. M mg. inf. : λίαν ἢ πικρὴς καὶ πάνυ παχίως ξένη φίλοι.

III. XLIV. — SUR LES DIVISIONS DE L'ART CHIMIQUE

Texte fort corrompu dans A (f. 238 v.) et dans Laur., manuscrits dans lesquels il est la continuation du texte précédent (p. 217. l. 24). Nous avons reconnu récemment qu'il se trouve aussi dans le Philosophe anonyme (ci-après VIe PARTIE). Nous avons cependant cru devoir conserver une partie du texte et de la traduction, répondant au titre ci-dessus. A partir de la 4e ligne, nous avons suivi le texte de M (fol. 181 et 182).

1] Καὶ ὅτι τοὺς χρησίμους λόγους αὐτοὺς δεῖ ζητεῖν· καὶ τί δεῖ φάναι τὴν τῶν λόγων, ἢ ὅτι τέχνη, ἢ ὅτι πρότερόν ἐστιν ἢ τὸ τί δέ ἐστιν, ἢ ὅποσον τί δεῖ, <καὶ> ἵνα τί δεῖ· καὶ περὶ νοημάτων ἀνεπιγράφησαν ἅ τῆν καθέκαστα καὶ ἄτομοι πάντες, ὅν καὶ ἄπυρα, καθὼς ἐστὶν εὐρεῖν
 5 ἀπειρίαν ἄτομον. Ὅσπερ δὲ ὁ ὄντων τῶν μουσικῶν γενικωτάτων στοιχῶν, α', β', γ', δ', γίνονται παρ' αὐτοῖς τῶ εἶδει διάφοροι στοιχοὶ καὶ κέντροι καὶ ἴσοι καὶ πλάγιοι καθαροὶ τε καὶ ἄηχοι· καὶ ἀδύνατον ἄλλως ὑφανθῆναι τὰς κατὰ μέρος ἀπείρους μελωδίας τῶν ὕμνων, ἢ θεραπειῶν ἢ ἀποκαλύψεων, ἢ ἄλλου σκέλους τῆς ἱερᾶς ἐπιστή-
 10 μης, καὶ οἷον βεύσεως, ἢ φθορᾶς, ἢ ἄλλων μουσικῶν παθῶν ἐλευθέρως· τοῦτο ἀνταῖθα ἐστὶν εὐρεῖν τὸν ὄντατὸν ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ ἀληθοῦς κυριωτάτης ὕλης τῆς ὀρνιθογονίας.

Les § 2, 3, 4, se retrouveront dans la VIe partie.

5] Καὶ ὥσπερ τετραμερῆ τὴν ἀρίστην φιλοσοφίαν, ἤτοι τὴν ὕλην ὑπὸ τῆς φύσεως δεδειγμένην εὐρίσκομεν τὴν γενικὴν τε καὶ εἰδικήν,
 15 καὶ τάξεων τὰς διαφορὰς, οὕτω καὶ τὴν καλὴν φιλοσοφίαν ζητούντες, τετραμερῆ ταύτην εὐρήκαμεν, τὸ πρῶτον ἔχουσαν μέλανσιν, δεύ-
 τερον λεύκωσιν, καὶ τὸ τρίτον ξάνθωσιν, καὶ τέταρτον ἰωσιν. Πάλιν δὲ, ὡς ἕκαστος τῶν εἰρημένων στοιχῶν ἐξ ὧν γενικῶν ἔχει πλησίον ἑαυτοῦ

1. αὐτοῖς] F. l. αὐτοῦ. — 4. καὶ ἄτομοι πάντως καὶ ἄπειροι. M. — στοιχῶν A. — 6. στοιχοὶ A. — 7. καθὰ εἴρηται καὶ ἂ ἔχει A. — 8. μέρους A. — 13. Cp. ce paragraphe

avec III, xxix, 2. — 17. Réd. de A : Πάλιν δὲ, ὥσπερ ἕκαστος τῶν εἰρημένων ἀπάντων ἀπὸ στόχου ἐξ ἑνὸς γενικοῦ ἔξει· πλῆσιν αὐτοῦ παντός ἡμισοστόχου.

πάντως ἡμιστόγιον ἢ μεσόκεντρον, δι' οὗ κατὰ τάξιν προσβαίνει ἢ ἀποβαίνει, οὕτω κἀνταῦθα, μεταξύ μελανώσεως καὶ λευκώσεως ἔστιν ἡ παριγεία, καὶ τῶν εἰδῶν ἢ πλύσις · μεταξύ δὲ λευκώσεως καὶ ξανθώσεως ἔστιν ἡ χροποίησις · τούτων ξανθώσεως τε καὶ ἰώσεως ἔστιν 5 ὁ τοῦ συνθέματος διχασμός. Τῆς δὲ ἰώσεως πέρας ἢ διὰ τοῦ ὄργάνου τοῦ μασθωτοῦ οἰκονομία, καὶ ἡ ἔνωσις τῶν μερῶν · καὶ ἀδύνατον ἄλλως, οἷον (f. 182 v.) τὴν καθ' εἰρημὸν ἐπιστήμησιν. Εἰ γὰρ καὶ τινες ξάνθωσιν ἄνευ λευκώσεως ἐπετήδευσαν, ὧν ἔστιν ὁ Πηθίγιος, ἀλλ' οὐκ ἄνευ παριγείας, ἢ πλύσεως τῶν εἰδῶν, ἅτινά ἐστι μέρη τῆς 10 τελείας λευκώσεως.

Le § 6 sera donné dans la VIe partie. — Reprise du ms. A.

7] Ὅτι τὸ παρὸν βιβλίον ὀνομάζεται βίβλος μεταλλικὴ (καὶ) χυμευτικὴ περὶ χρυσοποιίας, ἀργυροποιίας, ὑδραργύρου πήξεως, ἔχων 15 αἰ- (f. 240 v.) θάλας, βαφὰς φούρμουσαι ἀπὸ βροτισιῶν, ὠσαύτως καὶ λίθων πρασίνων, καὶ λυγγιτῶν, καὶ ἐτέρων πάντων χρωμάτων, καὶ μαργάρων, καὶ δερμάτων ἐρυθροδανώσεως βασιλικῶν. Ταῦτα δὲ πάντα γίνονται ὑπὸ ὑδάτων θαλασσιῶν, ὧν, διὰ τέγγης μεταλλικῆς.

III. XLV. — ὙΔΡΑΡΓΥΡΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ

Transcrit sur M. f. 107 r. — Collationné sur A, f. 146 v.; — sur K, f. 32. v. — Presque toutes les variantes de M ont été reportées dans K, sur la ligne.

1] Λαβὼν ψιμίθιον καὶ σανδαράχην ἴσα λείωσον μετὰ ὄξους ἕως γένηται γλοιῶδες. Εἶτα βαλὼν εἰς (f. 107 v.) λωπάδα ἀγάνωτον,

5. Après πέρας] ἀδύνατον add. A. — 7. ἄλλως οἰκονομεῖται A. — καθ' ἡρημῶν A. F. l. καθ' εἰρημῶν. — 8. ἐπὶ τι δεύτουσαν A. — ἄν ἐν ταρυγεί A. — 10. Après λευκώσεως] A ajoute ἔχει. — 12. πήξεως] ποιήσεως A. Corr. conj. — ἔχων] F. l. ἔχουσα. — 13.

F. l. ἀφορμώσας ἀ. βροτισιῶν. — 17. περὶ ἀργυροποιίας AK. — 18. K mg.: ὑδραργύρου ποιήσις (en signes) et d'une main plus récente: cf. 75. 75 est le plus ancien n° de E, qui toutefois ne contient pas ce morceau.

πώμασον πώματι χαλκῶ, περιπήλωσον, καὶ ὑπόκαιε ἀνθραξίν ἡρέμα, καὶ ὅτ' ἂν εἰκάσῃς ὅτι καλῶς ἔχει, ἀναπώμασον ἑλαφρῶς, καὶ περὶ ἃ ἄρελε τὴν ὑδράργυρον.

2] Λαθῶν ἄμμον τὴν χρυσίζουσαν, λείωσον, ψύξον ἕως ἂν ξηρανθῇ, 5 καὶ συμμίξας πάλιν ἄλατι, ὄπτησον ἐν καμίνῳ ἡμέραν καὶ νύκτα. Καὶ ἄρας πλύνε ἕως <ἂν> τὸ ἄλας ἀπορρεύσῃ· καὶ πάλιν ξήρανον, καὶ ρύρασον ὄξει, καὶ ἔασον βραχὺ ἕως συμπίη καὶ ξηρανθῇ· καὶ πάλιν δὸς εἰς τὴν κάμινον μὴ ἀποπλύνας, καὶ τοῦτο ποιεὶ καθάπαξ, ρυρῶν τῷ ὄξει, καὶ διδοὺς εἰς τὴν κάμινον τετράκις ἢ πεντάκις, ἵνα γένηται ὡς 10 μίλτος. Ἐπειτα λαθῶν ἔλκυσμα ἀσήμου ἰσόσταθμον, λείωσον καὶ ἀνάμιξον. Εἶτα χωνεύσας χωρίσον, καὶ μόλυθδον ἐπίπασσε ἐπ' ἀμφοτέροισι, μέχρις ἂν ἀναλωθῶσι, καὶ ψύξας εὐρήσεις τὸν μόλυθδον σκληρόν· τοῦτον ψωμαρίῳ χώνευσον· ἐκρύψησον ἵνα δεῖξῃ.

3] Λαθῶν γῆν ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ χρυσορροῦ ποταμοῦ, 15 συμρύρασον ἀραιρέματι ἐκ τοῦ σιλιγνοπωλίου προσείσας καὶ τοῦ λεπτοῦ προσμίξας καὶ ποιήσας ρύραμα, ἀναμίγνυε εἰς λεκάνην ὀστρακίνην, ἄχρις ἂν κολληθῇ β' ἐπιμελῶς καὶ γένηται ὡς ρύραμα ἄρτου. Εἶτα ἀναλαθῶν καὶ πλάσας ἀρτίσκους, καὶ στοιδιάσας ἐπιμελῶς ἐπὶ σανίδος, ψύξον εἰς ἥλιον ἄχρις οὗ ξηρανθῇ λίαν. Καὶ βελῶν εἰς 20 ἔλκον, καὶ ἀναλαθῶν, βάλε εἰς γύτταν καινὴν· καὶ πωμάσας ἐπιμελῶς τὴν γύτταν, θὲς ἀπέχουσαν τοῦ χαμαὶ πα-f. 108 r. λαιστῆν. Καὶ ἀνακάλυψον αὐτὴν βολθείοις, καὶ ὑπόκασον ὑποκάτω. Καὶ ὅτ' ἂν ἀποσγῇ ἢ φλόξ, ἀνακαλύψας, κίνει σιδήρῳ ἄχρις ἂν ἴδῃς ἔλκον ὠπτημένον καὶ ὅμοιον σποδῶ μελαίνῃ. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ γεγονώς, ἀνακινήσας

1. ὑπόκαιε] ὑποκάπνισον, ἡγουν ὑποκαίων AK. — 4. ἄμμον] ἄμυλλον AK. — K mg. : ἄμμον. puis, comme ci-dessus : cf. 75. — 6. ἀπορεύσει M; ἀπορεύση AK. Corr. conj. — 7. Réd. de AK : ἔασον βραχύναι (pour βραχύναι) ἕως τοῦτο ἄλας συμπίη. — 10. ἀσημού AK (d'où le néogrec ἀσήμι). — λείωσον puis le signe de l'argent AK. — 13. τοῦτον — δεῖξῃ] καὶ τοῦτο

τὸ ψωμάριον χων. A. Après δεῖξῃ (lire δεῖξῃ ?), M continue seul. — 14. χρυσορροῦ M. — 15. ἀραιρέμα τι M. — F. l. σιλιγνοπαλίου (de σιλιγνίς, fleur de farine et de πάλη, même sens). — 16. F. l. τῷ λεπτοῦ. — 18. στοιδιάσας M. Corr. conj. — 21. M mg. inf. du f. 107 v. : ἐκρύψισον (pour ἐκρύψησον) καὶ πλύνον. (xiv ou xve siècle). — 24. μὴ] μοι M. Corr. conj.

πάλιν τῆ αὐτῆ ἀγωγῆ καὶ ἀνακαλύψας, κατάρμαθε καὶ κάθελε ἀπὸ τοῦ
 πυρός, καὶ ἔα ψυγῆναι ἡμέραν μίαν. Καὶ ἄρας δράκα ταῖς δύο χερσὶ,
 βάλε εἰς λεκάνην ὀστρακίνην, καὶ ἐπιβαλὼν ὑδράργυρον, κίνει τῆ χειρὶ
 γυμνάζων. Ἐἶτα ἄρας ἄλλην δράκα ἐκ τῆς γύτρας, ἐπίβαλλε ἄλλην
 5 δράκα ὕδατος, καὶ ἀπόπλυνε. Καὶ πάλιν ἑτέραν δράκα ἐπίβαλλε, καὶ
 ὁμοίως ἀπόπλυνε. Ποίει δὲ τοῦτο ἕως κενωθῆ ἡ γύτρα, καὶ τότε πλῦνον
 καθαρῶς ἕως ἂν καταντήσῃ εἰς τὴν ὑδράργυρον. Καὶ βαλὼν εἰς ῥάκος,
 ἐκπίασον ἐπιμελῶς ἕως κενωθῆ· καὶ λύσας τὸ ῥάκος, εὐρήσεις τὸ στερρόν.
 Τοῦτο ποιήσας, σφαιρίον βάλε <εἰς> βατάνιον καινόν, καὶ ποιήσον εἰς τὸ
 10 μέσον ἐκ τῆς ἀπαλειφῆς ὡς βοθύνιον, καὶ κάθες τὸ σφαιρίον. Καὶ πωμά-
 σας, ὅς ἵνα φθάσῃ ἴσως· καὶ τὸ περὶ τὸ ἥμισυ μέσον τοῦ βατανίου πάλιν
 περιπώμασον τὴν γύτραν· καὶ ἔστω πρόσκολλος τῷ βατανίῳ. Καὶ ἐπι-
 θεις ἐπὶ κυθρόποδος, ὑπόκαιε ξύλοις στερροῖς ἢ βολθίτοις λαμπρῶς καίων,
 ἄχρι πυρρωθῆ λίαν τοῦ βατανίου ὁ πυθμῆν. Μόνον ὕδωρ ἔστω σοι
 15 παρακείμενον, ἐξ οὗ τὴν οὐσκην σπόγγῳ παράθρεγγε, προσέχων μὴ τὸ
 ὕδωρ εἰς τὸ βατάνιον γένηται· ὅτ' ἂν δὲ γένηται ἔμπυρον, κάθελε
 τὸ βατάνιον ἐκ τοῦ πυρός, καὶ ἀνακαλύψας, εὐρήσεις ὁ ζηπεῖς.

III. XLVI. — ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΧΑΛΚΟΥ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΥ

Transcrit sur A, f. 249 v. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

1] Χαλκὸν κεκαυμένον ποιουσὶν τινες διὰ θείου, ὡς αἱ τάξεις

4. F. l. γυμναζόμενος. — 6. M mg. : μάλαγμα, sur une ligne verticale, en lettres retournées. — τούτω M. — 7. ῥάκος M ici et partout. — 11. F. l. καὶ τῷ π. τ. ἡ. μέσῳ. — 13. M mg. : πυροστατήρης (1re main) avec renvoi à κυθρόπ. — 14. πυρρωθῆ M. Corr. conj. — 15. οὐσκην (sans accent) M. Le signe ^ω au-des-

sus de ce mot. — M mg. : πώμα (lire πῶμα) ἐστὶν κακάθου (l. κακάθου), de la 1re main, avec renvoi à οὐσκην. Cp. Hétychius, *voce* ὑρτάνα, ὑρτάνη (même sens). — 17. ὁ ζηπεῖς] ὄξη τρεῖς M. Corr. conj. — 19. Ce 1^{or} § est une reproduction de III, xiii, avec quelques variantes, qui ont été reportées au passage cité.

τῶν ἄλλων λέγουσιν ἀσαφῶς, μόνος ὁ Δημόκριτος ἀφθόνως...

2] Αἰθάλη ἐστὶν δι' ἀμβίκων καιόμενον λεπτῷ πυρὶ κοβαθίων. Περὶ δὲ πήξεων τῶν κατασπωμένων σκωριδίων, τοῦτο ἐπεθύμησαν ἰδεῖν οἱ τῶν ἀρχαίων προσηται, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ τῶν ψάμμων
5 πάντες φροντίζουσι. Ὅτι ἡ ὕλη τῶν σωμάτων τετρασωμία λέγεται. Ὅτι καὶ μόλυβδον μέλανα ἐπεθύμησαν ἰδεῖν οἱ Αἰγύπτιοι· ἐν δὲ τῇ ἐργασίᾳ ἐστὶν ἀπομίλανσις. Γίνωσκει δὲ ὅτι καὶ τὰ σκωριδιὰ εἰσι τὸ ὅλον μυστήριον· μέλανα γὰρ οἶδασιν οἱ ἀρχαῖοι τὸν μόλυβδον <ἔτι> ἐστὶν ὁ ὑπὸ οὐσίας. Καὶ πῶς γίνεται; ἐὰν μὴ τὰ σώματα ἀσωμα-
10 τώσης καὶ ποιήσης τὰ δύο ἓν, οὐδὲν τὸ προσδοκώμενον ἔσται. Καὶ ἐὰν μὴ τὰ πάντα [τῷ] περιεκλεπτυνθῇ, καὶ ἡ αἰθάλη πνευματωθεῖσα καὶ πηχθῇ, οὐδὲν εἰς πέρας ἀγθῆσεται· γαλκόν δὲ μόλυβδον εἶναι αἱ οἰκονομίαι τῶν δύο σκωριῶν. Σκευάζει δὲ ζωμὸν ἀπὸ μολύβδου· λαθῶν νίτρου μέρη δ', στυπτηρίας στρογγύλης μέρος α', μύσεως
15 μέρη δύο, ἄλατος καππαδοκικοῦ μέρη δ'· βάλει ἐν ἔξει λίαν ὀριμουτάτῳ, καὶ ποιήσων ζωμὸν· ἐν ταύταις γὰρ ἀποσκιάσεις τὰ πέταλα. οὕτως γὰρ ὁ ζωμὸς ἀρχῇ καὶ τέλος ἔδοκι=f. 250 v.) μάσθη. Ἐὰν γὰρ ἰδῆς τὰ πάντα σποδὸν γινόμενα, τότε νέει ὅτι καλῶς ἐσκεύασας ταῦτα τῷ πυρὶ. Τοῦτο τὸ σκωριδίον λείψων καλῶς καὶ ἐξυδάτωσον
20 καὶ ἀπόπλυνον ἐξάκις καὶ ἐπτάκις ἐν γλυκοῖς ὕδασι καθ' ἑκάστην γωνείαν ποιῶν· διὰ γὰρ τῆς δυνάμεως τοῦ ψάμμου καὶ αἱ γωνεῖαι γίνονται· διὰ γὰρ ταύτης τῆς πλύσεως γλυκαίνεται τὸ σύνθεμα· μετὰ γὰρ τὸ τέλος τῆς ἰώσεως, ἐπιβολῆς γινομένης, γίνεται τοῦτο καὶ βεβαία ξάνθωσις· καὶ τοῦτο ποιῶν ἐκφέρεις ἔξω τὴν ἔνδον κε-
25 κρυμμένην. « Ἐκστρεψὸν γὰρ, φησὶν, τὴν φύσιν, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον· ἐκστρεφομένης τῆς φύσεως, οὐκέτι λευκὸν ὀρθῆται. »

1. ἀσαφῶς] σαφῶς M. Lu comme dans III, xiii. — 7. Cp. Olympiodore, II, iv, 37. — 10. Cp. Ol. § 40. — F. l. οὐδὲν τῶν προσδοκωμένων ἔσται, comme dans Ol. — 12. καὶ] F. l. μὴ. — 13. F. l. <δηλοῦσιν> αὐ οὐκ. — 14. Signe du cinabre au-dessus de

στρογγύλης A. — 17. ἔδοκιμάσθη A. — Ἐὰν γὰρ ἰδῆς jusqu'à εὐρήσεις τὸ ζητ. (l. 20)] Olympiodore a cité ce passage (probablement de mémoire) en l'attribuant à Zosime (II, iv, 47). — 18. γὰρ] F. l. δέ. — 23. γινομένη A. — 25. ἐκφέρει A. — 26. φύσει A.

III. XLVII. — ΖΩΣΙΜΟΥ' ΠΕΡΙ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΜΙΝΩΝ

Transcrit sur M, f. 186 r. — Collationné sur K, f. 94 v. — Contenu aussi dans le Vaticanus 1174, f. 42.

1] Ἡ τῆς ὀρωμένης καμίνου διαγραφή κεῖται, ἧς ὁ φιλόσοφος οὐκ ἐμνημόνευσεν, εἰ μὴ μόνον πρισμάτων καὶ τῶν ἄλλων, περὶ ὧν ἡρέμα ἐν τῷ περὶ ποσότητος πυρὸς ὑπομνήματι γεγράφηκα· ἐώρακα εἰς τὸ
5 ἱερὸν Μέμψιδος ἀρχαῖον κατὰ μέρος κειμένην τινὰ κάμινον, ἣν οὐδὲ συνθεῖναι εὔρον οἱ μύσται τῶν ἱερῶν. Ἐρρωτο.

2] Πολλὰ μὲν οὖν ὀργάνων κατασκευαῖ γεγραμμένα εἰσὶν τῇ Μαρία· οὐ μόνον ὑδάτων θείων, ἀλλὰ καὶ κηροστακίδων εἶδη πολλὰ καὶ καμίνων. Τὰ οὖν τοῦ θείου ὄργανα πρὸ πάντων ἀναγκαῖον ἐκδοῦ-
10 ναι· μάλλι-(f. 186 v.) στα ἐπειδὴ καὶ αὐτῶν πρὸ πάντων χρεῖα, βίκος ὑέλινος, σωλὴν ὀστράκινος, πήγος, λωπάς, ἄγγος στενόστομον, ἐν ᾧ ἔστω ὁ σωλὴν εἰς τὸ πᾶχος τοῦ βικαστόμου αὐτοῦ. Καὶ ἄλλος τρόπος κομιδῆς ὕδατος θείου· ἀλλ' οὐχ ὡς τρίβικος ἔστω σωλὴν, ἀλλ' εἰς πυθμένα γαλκείου ἐντεθεὶς μήκους πήχεως ἢ ἐνὸς ἡμισυ·
15 τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ βίκος εἷς, καὶ ὑποκάτω λωπάς θείου ἀπύρου, καὶ συναρμόσας, καί. Ὁ δὲ τύπος οὗτος. Ἐχθρὸν δὲ δεῖ ἐπὶ ἔλων κρατῆρα ὕδατος καὶ περιψᾶν σπόγγῳ τὸ ἄγγος.

3] Καὶ ἐπὶ τῶν θείων τινὲς τῷ φανῶ <γράφονται> καὶ τοῖς ὁμοίοις ὀργάνοις τοῖς ἔχουσι κάθισμα ὡσεὶ ὄρακοντῶδες. Πήσσουσιν καὶ ὑδράρ-
20 γυρον ξανθὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν διὰ τῆς τοῦ θείου ἀναθυμιάσεως· τῶν ἀρχαίων γραφῶν, τοῦτο παρέγνωσαν, ἀμοιροῦντος μέντοι γε τοῦ φανοῦ κρύβοντες. Καὶ ἐθαύμασα ἐπὶ ταύτῃ τῇ γραφῇ καὶ ὅτι δύο μυστήρια ἐν αὐτῇ ἐκρύβη φανερά. Καὶ οὐ ζητοῦμεν [ἔτι] πῶς τοῦ θείου ἀπύρου λευκὴ οὔσα καὶ πάντα λευκαίνουσα μόνῃ τῇ ὑδραργύρῳ

1. Cp. III, L, 4. — 2. Lire πρόκειται (leçon de III, L, 4). — 9. ὄργανα] dernier mot de ce morceau dans le Vat. —

11. βήκος MK, ici et partout. — 13. ἔστω] F. l. ἔσται. — 16. Lire καί. — 17. κρατῆ-
ραν MK. — 24. F. l. τὴν ὑδράργυρον ξανθὴν.

ξανθὸν ἀναδείκνυσιν μὴ τοι γε καθύσις αὕτη τούτῳ, ἔτι δὲ καὶ αὕτη
λευκὴ οὔσα καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, καὶ ὑπὸ λευκοῦ καιομένη,
πηγνυμένη, πῶς ἐξέργεταί ξανθόν. Ἔδει οὖν πρό γε πάντων τοὺς
νέους ταῦτα ζητεῖν, τὸ δὲ ἕτερον μυστήριον μὴ μόνον μετ' αὐτοῦ
5 πηγνυσθαι, ἀλλὰ μεθ' ἔλλου τοῦ συνθέματος.

4] Ἐγέλασα δὲ εἰς ἐξάκουστον γράφων ταύτην τὴν τάξιν λέγου-
σαν. Ἐγέτω ἡ λωπάς, φησὶν, μῦν θείου ἀπύρου · καὶ ἐθαύμασα καὶ
ἐν τούτῳ ὅτιπερ οὐκ ἀνερχομένη [ἡ] τοῦ φθόνου ἡξιώσας καὶ τοῦτο
γραφήναί σοι · κατέγνωσ μάτην τούτου φύσιν · οὐ γὰρ ἐνόησας τί
10 εἶπεν · καὶ ἐν τοῖς προτέροις ὑπομνήμασιν εἶπον ὅτι τῶν ὑδάτων
ποίησιν οὐκ εἶπον, ἀλλ' ἄρσιν · ἕτερον γὰρποίησις καὶ ἕτερον ἄρ-
(F. 187 r.) σις. Τὴν ἄρσιν <ἐκαστος> αὐτῶν εἶπεν ἀφθόνως · τὴν δὲ
ποίησιν οὐδεὶς αὐτῶν ἐξέθετο · τοῦτο γὰρ ἦν τὸ ἐμφανὲς μυστήριον,
τουτέστιν τὸ σφόδρα κεκρυμμένον. Ἡ μὲν ἄρσις τοιάδε, ἡ διὰ τού-
15 των τῶν ὀργάνων · ἡ δὲποίησις, ἧτοι σύνθεσις τούτου τοῦ ὕδατος,
ἐν τῇ κατὰ πλάτος ἐκδόσει τοῦ ἔργου συγγέγραπται.

5] Ἐξῆς καὶ τρίδικον συγγράψω. Ποίησον ἐκ χαλκοῦ ἑλατοῦ,
φησὶν, σωλῆνας τρεῖς · λεπτόν τὸ ἔλασμα, ἐγέτω ἡθμοῦ πάχος ἡ
μικρὸν παχύτερον ὡσεὶ χαλκοῦ ἐνὸς ἡμισυ πάχος. Ποίησον οὖν
20 σωλῆνας τρεῖς τοιούτους, καὶ ποίησον χαλκεῖον μακρὸν πῆγχεως, ἔχον
τὸ μῆκος παλαιστήν, ἄνοιγμα δὲ τοῦ χαλκείου σύμμετρον · οἱ δὲ
τρεῖς σωλῆνες ἔχοντες τὸ ἄνοιγμα, οἷον τράχηλον βίκου κούρου.
Ἰλαροῦντος δὲ ἀντίχειρας δύο εἶναι λιγανούς αὐταῖς ταῖς δυσὶ συνα-
ρηρότας ἐκ πλευρῶν τοῦ χαλκείου περὶ τὸν πυθμένα · ἐν ᾧ πυθμένι

1. F. l. μὲν τοι γε. — αὕτη MK. Corr. conj. — 6. M mg. : groupe de quatre cercles accolés, avec point à leurs centres, et rejoints deux à deux par un angle. C'est peut-être un renvoi à III, L, 3. — 9. τούτου φύσιν] F. l. τοῦ φιλοσόφου. Cp. III, L, 3. — 13. F. l. ἀρσιν. — 16. Cp. III, xvi, 10-12. — 17. Cp. III, L, 1. — 18. λεπτόν] λίπανον MK. Corrigé d'après III, L, 1, leçon de B. — ἡμοῦ MK. F. l.

σταθμοῦ, comme III, L, 1. — 19. χαλκοῦ] F. l. χαλκείου vel χαλκίου. — 20. ἔχον MK. — 21. μῆκος] F. l. βάθος (mot suppléé dans III, L, 1). — 22. ἔχοντες F. l. ἔχουσι. — 23. Ἰλαροῦντος] Ce mot n'offre ici aucun sens. F. l. ἡλαρίω. — Réd. proposée, d'après le texte de III, L, 1 : οἷον τράχηλον βίκου κούρου · ἡλαρίω δὲ τοῖς ἀντίχειρας δύο εἶναι λιγανούς αὐτοῖς δυσὶ συναρηρότας...

τρεις τρώγλαι προσαρμόζουσαι τοῖς σωλήσιν καὶ ἄρμωσθέντες προσ-
κολλάσθωσαν, παραδόξως τοῦ ἄνωθεν πνεῦμα ἔχοντος · καὶ ἐπίθες τὸ
χαλκεῖον ἐπάνω λωπάδος ὀστρακίνης, ἐχούσης τὸ θεῖον · συμπηλώσας
τὰς συμβολὰς στέατι ἄρτου, ἔνθες ἐπὶ τὰ ἄκρα τῶν σωλήνων βίκους
5 ὑελίνους μεγάλους, παχεῖς, ἵνα μὴ ῥαγῶσιν ἀπὸ τῆς θερμῆς τοῦ
ὕδατος. Καὶ κομίζου τὸ ἀναβαῖνον ἐν οἷς φάσκει ὁ φιλόσοφος αἰρεσ-
θαι τὸ ὕδωρ.

6] Τὸ δὲ γίγνεσθαι ἢ συντίθεσθαι οὐκ ὀκνήσω σοι γράψαι, δέσ-
ποινα · ἔχει δὲ ἡ ποίησις τῶν ὑδάτων οὕτως. Ὑδωρ θείου, ἀρσενίκου,
10 σανδαράχης, νεφέλης, ὕδωρ φέκλης, ὕδωρ ἀσθέστου, ὕδωρ σποδο-
κράμβης, ὕδωρ στυπτηρίας, οὔρου, γάλακτος ὀνείου, αἰγείου · κυνὸς
γάλα πολλάκις καὶ βόειον ἢ γυναικὸς ἀρσενοτόκου, κατὰ τὸν Ἀγαθο-
δαίμονα, καὶ ὄξος καὶ ὕδωρ θαλάσσιον καὶ μέλι, καὶ κίικινον ἢ γρῦ,
καὶ οὔρον (f. 187 v.) ἄφθορον, καὶ κόμμι. Γίνεται δὲ οὕτως · ἕκαστον
15 ὕδωρ ὡς ἄλλημ δικαία · ἐπὶ δὲ τῶν σποδῶν ὡς ἡ σαπωναρικὴ στάκτη,
ἦντινα ἐν τοῖς γρασικαῖς τῶν χειροσμημάτων σοι προσεφώνησα. Ἐὰν δὲ
μὴ δυναθῆς συντιθέναι τῇ κοτύλῃ τοῦ ὕδατος εἶδους γ° α', οἶον θείου
γ° α', ὕδατος καθαροῦ γ° α', ἀρσενίκου γ° α', ὕδατος κ° α', δο (?) γ°
α', ὕδατος κ°, φέκλης ὀπτῆς, ἀποσθεσθείσης εἰς ὄξος, ἀσθέστου ἀποσ-
20 θεσθείσης εἰς οὐρόγαλον κ° α', στυπτηρίας γ° λυθείσης εἰς ὕδωρ θαλάσ-
σιον κ° α', καὶ νίτρου πυρροῦ ὁμοίως · καὶ ἐψῆσας ἰδίᾳ <καὶ> ὁμοῦ
τὰ ὕδατα ὀλίγον, ἵνα τὴν δύναμιν λάβῃ, ἀποσειρωσον ἢ ἀπέσταξον
εἰς ἄλλην γύτταν, συνεμβάλλων τὸ μέλι καὶ τὸ ἔλαιον. Καὶ ἐὰν μὲν
λευκοῦ θείου χρεῖα, συλλείου τῶ ὕδατι γῆν χρεῖαν, ἀσπερίτην, ἀφρο-
25 σέλιγον ὀπτὸν κοπτικόν, σαμία, καρικὴ, κιμωλία ἢ σπιλβάδα · καὶ
βαλῶν εἰς γύτταν [καὶ] κυάνεον γενόμενον τὸ ὕδωρ · μάγμαρον ἐκ

2. παραδόξωστοῦ M: παραδόξως τοῦ K.
F. 1. παραδόξως (mot supposé) τοῦ. (On
connait παραλοξάνω). — 9. Cp. III, xxv,
1. — 14. ἀφθόρων MK. — 16. F. 1. χει-
ροσμημάτων. (Cp. III, xxxix, 3; LI, 1.) —
Ἐὰν δὲ... Cp. III, xvi, 15. — 18: δα]

C'est peut-être une altération du signe
de la sandaraque, lequel dans BA res-
semble à un Λ terminé par deux boucles.
La confusion était possible dès le xi^e
siècle. — 21. πυροῦ MK. — 24. M mg. :
χρεῖα. — 26. γενόμενον MK, ici et partout.

τῆς γῆς βάλλε καὶ μύσι ὠμόν, καὶ ἄλλο μέρος ἀσθέστου, ἵνα εἰς μέρη β', κατὰ τὰς τῶν ἀρχαίων γραφῶν, ἵνα λέγηται τοῦτο τὸ δι' ἀσθέστου· καὶ ἐπιθεῖς τὸ ὄργανον τῇ γύτρᾳ, καὶ ἀνακόμιζε τὸ ὕδωρ, καὶ γρῶ.

7] Τὸ δὲ ξανθὸν ὕδωρ γίνεται οὕτως. Εἰς πάντα τὰ ὕδατα κατὰ
5 τὴν συσταθμίαν τὴν πρὸς τὴν δεδηλωμένην οὐκέτι λαμβάνουσιν ἀσθέστου μέρη β', ἀλλ' α', καὶ ἀφεψήσασα ἐν ἑκάστῳ, καὶ συμμίξασα συλλείου, οὐκέτι γὰρ λευκάς, ἀλλὰ ξανθὰς γὰρ· ξανθὸν γὰρ ὕδωρ βουλόμεθα. Αἱ δὲ γὰρ εἰσιν ὄχρα ἀπτική καὶ σίνωπις ποντική καὶ μύσι ὀπτὸν, καὶ γάλλικανθος ὀπτῆ, καὶ τὰ ἕμοια, βοτάναι πᾶσαι ἀσ
10 αἶδασι κοινῶς· καὶ λέκιθος, καὶ ὠν κρόκος, καὶ ἐλύθριον (f. 188 r.) τὸ διπλοῦν. Τὰς μὲν πῶας οὐ συνενοῖς τῷ ὕδατι, ἀλλὰ μόνον τὰς γῆς. Καὶ μεταβάλλουσα ὡς ἔθος ἐστὶν λωπάδα, σύμβαλε τὰς βοτάνας, καὶ ἔψει τετράκις ἢ πεντάκις, ἐπιθεῖσα ἐν τῷ ὄργάνῳ, καὶ ἀνακόμιζε τὸ ὕδωρ καὶ γρῶ μετὰ κόμμειος· καὶ ἀποσκεπάσασα, εὐρήσεις τὰς
15 πῶας κατακαίσας, ἀλλὰ καὶ ἀριείσας τὸ ἴδιον βάμμα, ἧτοι τὸ ἴδιον πνεῦμα· τούτου τοῦ ὕδατος τοῦ θείου τὸ ἄθικτον ἔχει δύναμιν καὶ ρύσιν, ἐὰν ζεστῷ τῷ ὕδατι ἐπιβάψης ἄργυρον, ἔστω ἀνεξάλειπτον. Ἐρρωσο.

III. XLVIII. — ΠΟΙΗΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥΤΙΑΣ ΑΡΓΥΡΟΙ

Transcrit sur M, f. 188 r. (main du xve-xvie siècle.) — Collationné sur K, f. 96 r.

20 <Λαθῶν> τουτίας Γ' α', τρίψον ἕως ἂν γένηται χρυσός· καὶ θείου ἀπύρου Γ' ε', τρίψον ἕως ἂν γένηται μέλυθός. Εἶτα ὠν Γ' λευκά λαθῶν, σμήξας, βάλλε εἰς βικίον, καὶ ἔψει νυκθήμερα ε'. Καὶ ἐκθα-

2. ἵνα λέγεται M, leçon à retenir si l'on prend ἵνα dans le sens de *où*. — F. l. διὰσθέστον (M. B.). — 5. πρὸς τὴν] F. l. πρόσθεν. — 8. Cp. III, xvi, 4. — 10. λέκυθος MK. — 13. ἔψει Δ' ἢ Π³, MK. Corr. conj. (M. B.). — F. l. ἔψει δ' ἢ Μ² scil. ἡμέρας

(C. E. R.) — 15. κατακαίσας] MK. Corr. conj. — 17. ἔστω] F. l. ἔσται. — 20. τ'] 'τγ K, abréviation de ἑξάργον, 6e partie de l'once. Cp. du Cange, Glossarium infimæ græcitat̄is, et H. Estienne, Thesaurus, éd. Didot, voce ἑξάργον.

λῶν ἕαν κόπτηται, αὔθις βαλὼν ἔψει ἡμέραν α'. Εἶτα λαβὼν γαλκοῦ
 Γγ' ἰ', βάλε εἰς γλῶνῃν · καὶ ἐπίβαλε ἀπὸ τούτου κ' Γ' · καὶ γίνε-
 ται ἄργυρος.

III. XLIX. — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΖΩΣΙΜΟΥ

5 ΠΕΡΙ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΜΙΝΩΝ ΓΝΗΣΙΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ Ω ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ

*Transcrit sur M, f. 189 r. — Collationné sur K, f. 97 r.; — sur d'autres manuscrits
 à partir du § 14 (voir ci-après).*

1] Τὸ Ω στοιχεῖον στρογγύλον τὸ διμερές, τὸ ἀνήκον τῇ ἐβδόμῃ
 Κρόνου ζώνῃ, κατὰ τὴν ἔνσωμον φράσιν · κατὰ γὰρ τὴν ἀσώματον
 ἄλλο τί ἐστὶν ἀνερμήνευτον. Ὁ μόνος Νικόθεος κεκρυμμένος οἶδεν ·
 10 κατὰ δὲ τὴν ἔνσωμον τὸ λεγόμενον ὠκεανὸς, θεῶν, φησὶ, πάντων γένεσις
 καὶ σπορά, καθάπερ, φησὶν, αἱ μοναρχικαὶ τῆς ἐνσώμου φράσεως. Τὸ
 δὲ λεγόμενον μέγα καὶ θαυμαστὸν Ω στοιχεῖον περιέχει τὸν περὶ ὀργά-
 νων ὕδατος θείου λόγον, καὶ καμίνων πασῶν μηχανικῶν [καὶ ἀπλῶν]
 καὶ ἀπλῶς πασῶν.

15 2] Ζώσιμος Θεοσεβείῃ ευηισαει. Αἱ καιρικαὶ καταβαφαί, ὧ
 γῆνοι, εἰς γλευασμὸν ἐποίησαν τὴν περὶ καμίνων βίβλον. Πολλοὶ γὰρ
 εὐμένειαν ἐσχηκότες παρὰ τοῦ ἰδίου δαιμονίου, ἐπιτυγχάνειν τῶν καιρι-
 κῶν ἐγλέυσαν, καὶ τὴν περὶ καμίνων καὶ ὀργάνων βίβλον ὡς οὐκ
 οὔσαν ἀληθῆ. Καὶ οὐδεὶς λόγος αὐτοῦς ἀποδεικτικὸς ἔπεισεν ὅτι
 20 ἀλήθειά ἐστὶν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος αὐτῶν δαίμων, κατὰ τοὺς χρόνους
 τῆς αὐτῶν εἰμαρμένης μεταβληθεὶς, παραλαβόντος αὐτοῦ, κακοποιουῦ
 δὲ εἰπεῖν · καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν πάσης κωλυ-

7. M mg. : ὁ λγ (λόγος?) μῦθος, d'une
 encre grise. — 9. F. l. κεκρυμμένως. —
 15. ευηισαει M; εὐγῆ: ἀεί K. F. l. γάρρειν (?).

Cp. III, LI, 1. — καιρικαί] κερικαί MK;
 Cp. III, LI, 1. Rapprocher aussi le § 11
 du présent morceau.

θείσης, καὶ ἐφ' ἑκάτερα τραπέντων τῶν αὐτῶν τύχη φημάτων, μόλις ἐκ τῶν ἐναργῶν τῆς εἰμαρμένης αὐτῶν ἀποδείξεων, ὠμολόγησαν εἶναι τι, καὶ μετ' ἑκείνων ὦν πρότερον ἐφρόνου. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἀποδεχτέοι οὔτε παρὰ Θεῶ οὔτε φιλοσόφοις ἀνθρώποις· πάλιν γὰρ τῶν
 5 χρόνων σχηματισθέντων κατὰ τοὺς f. 189 v. λεπτοὺς χρόνους, καλῶς καὶ τοῦ δαιμονίου σωματικῶς αὐτοὺς εὐεργετοῦντος, πάλιν μεταβάλλεται ἐφ' ἑτέραν ἁμολογίαν, τῶν προτέρων ἐναργῶν πραγμάτων πάντων λελησμένοι, πάντοτε τῇ εἰμαρμένῃ ἀκολουθοῦντες, καὶ εἰς τὰς λεγο-
 μένας καὶ εἰς τὰ ἐναντία, μηδὲν ἕτερον τῶν σωματικῶν φανταζόμενοι,
 10 ἀλλὰ τὴν εἰμαρμένην. Τοὺς τοιοῦτους δὲ ἀνθρώπους ὁ Ἑρμῆς ἐν τῷ περὶ φύσεων ἐκάλει ἄνοας, τῆς εἰμαρμένης μόνους ὄντας πομπάς, μηδὲν τῶν ἀσωμάτων φανταζομένους, μήτε αὐτὴν τὴν εἰμαρμένην τοὺς αὐτοὺς ἄγουσαν δικαίως, ἀλλὰ τοὺς δυσσημοῦντας αὐτῆς τὰ σωμα-
 τικὰ παιδευτήρια, καὶ τῶν εὐδαιμόνων αὐτῆς ἐκτός, ἄλλο φανταζο-
 15 μένους.

3] Ὁ δὲ Ἑρμῆς καὶ ὁ Ζωροάστρης τὸ φιλοσόφων γένος ἀνώ-
 τερον τῆς εἰμαρμένης εἶπον, τῷ μήτε τῇ εὐδαιμονίᾳ αὐτῆς χαίρειν,
 ἡδονῶν γὰρ κρατοῦσι, μήτε τοῖς κακοῖς αὐτῆς βάλλεσθαι, πάντοτε
 ἐναυλίαν ἄγοντες, μήτε τὰ καλὰ δῶρα παρ' αὐτῆς καταδεχόμενοι,
 20 ἐπεὶπερ εἰς πέρας κακῶν βλέπουσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἡσίοδος τὸν Προμηθεῆ εἰσάγει τῷ Ἐπιμηθεῖ παραγγέλλοντα· τίνα οἶονται οἱ
 ἄνθρωποι πασῶν μείζονα εὐδαιμονίαν; γυναικῆ εὐμορφον, φησὶ,
 σὺν πλούτῳ πολλῷ, καὶ φησὶ· μήτε δῶρον δέξασθαι παρὰ Ζηνός
 Ὀλυμπίου, ἀλλ' ἀποπέμπειν ἐξοπίσω, διδάσκων τὸν ἴδιον ἀδελφὸν
 25 διὰ φιλοσοφίας ἀποπέμπειν τὰ τοῦ Διὸς, τουτέστι τῆς εἰμαρμένης
 δῶρα.

4] (f. 190 r.) Ζωροάστρης δὲ εἰδήσει τῶν ἄνω πάντων καὶ μαγείᾳ
 αὐγῶν, τῆς ἐνσώμου φράσεως φάσκει ἀποστρέφεσθαι πάντα τῆς εἰμαρ-

5. λεπτοῦς] F. l. ἐλεγκτοῦς. — 6. F. l. μεταβάλλονται. — 8. F. l. εἰς τὰ λεγόμενα. — 11. F. l. ἄνοας. — F. l. πομπάς. —

16. Ζωροάστρης MK. — 19. ἐναυλία K. F. l. ἡσυχίαν. — 23. μήτε] Lire μήποτε (?) comme dans Hésiode, Op. et D. 86.

μένης τὰ κακὰ, καὶ μερικὰ καὶ καθολικά. Ὁ μέντοι Ἑρμῆς ἐν τῷ
περὶ ἀναυλίας διαβάλλει καὶ τὴν μαγείαν, λέγων ὅτι οὐ δεῖ τὸν πνευ-
ματικὸν ἄνθρωπον τὸν ἐπιγινῶντα ἑαυτὸν, οὔτε διὰ μαγείας καθορ-
θοῦν τι, ἐὰν καὶ καλὸν νομίζεται, μηδὲ βιάζεσθαι τὴν ἀνάγκην, ἀλλ'
5 ἔαν ὡς ἔχει φύσεως καὶ κρίσεως · πορεύεσθαι δὲ διὰ μόνου τοῦ
ζητεῖν, ἑαυτὸν καὶ θεὸν ἐπιγινῶντα, κρατεῖν τὴν ἀκατονόμαστον τρι-
άδα · καὶ ἔαν τὴν εἰμαρμένην ὃ θέλει ποιεῖν, τῷ ἔαν τῇ σπηλῶ,
τουτέστιν τῷ σώματι. Καὶ οὕτως φησί · « Νοήσας καὶ πολιτευσά-
μενος θεάσῃ τὸν Θεοῦ υἱόν, πάντα γινόμενον τῶν ὁσίων ψυχῶν ἐνε-
10 κεν · ἵνα αὐτὴν ἐκσπάσῃ ἐκ τοῦ χώρου τῆς εἰμαρμένης ἐπὶ τὸν
ἀσώματον, ὅρα αὐτὸν γινόμενον πάντα, θεὸν, ἄγγελον, ἄνθρωπον παθη-
τόν · πάντα γὰρ δυνάμενος πάντα ὅσα θέλει γίνεται, καὶ πατρὶ ὑπα-
κούει διὰ παντὸς σώματος διήκων, φωτίζων τὸν ἐκάστης νοῦν, εἰς
τὸν εὐδαίμονα χώρον ἀνώρμησεν, ὅπουπερ ἦν καὶ πρὸ τοῦ τὸ σωμα-
15 τικόν γενέσθαι, αὐτῷ ἀκολουθοῦντα καὶ ὑπ' αὐτοῦ ὀρεγόμενον καὶ
ὀδηγούμενον εἰς ἐκεῖνο τὸ φῶς.

Ἢ] Καὶ βλέπει τὸν πίνακα ὃν Κέβητος γράψας, καὶ ὁ τρίς-
μεγας Πλάτων, καὶ ὁ μυριόμεγας Ἑρμῆς, ὅτι Θώυθος ἐρμη-
νεύεται τῇ ἱερατικῇ πρώτῃ φωνῇ, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐρμηνεὺς
20 πάντων τῶν ὄντων, καὶ ὀνοματοπο-(f. 190 v.) ιὺς πάντων τῶν
σωματικῶν. Οἱ δὲ Χαλδαῖοι καὶ Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑβραῖοι
καλοῦσιν αὐτὸν Ἀδάμ, ᾧ ἐστὶν ἐρμηνεῖα γῆ παρθένος, καὶ γῆ
αἱματώδης, καὶ γῆ πυρά, καὶ γῆ σαρκίνη. Ταῦτα δὲ ἐν ταῖς βιβλιο-
θήκαις τῶν Πτολεμαίων ἠϋρηγται · ὃν ἀπέθεντο εἰς ἕκαστον ἱερόν,
25 μάλιστα τῷ Σαραπίῳ, ὅτε παρεκάλεσεν Ἀσενὰν τῶν ἀρχιεροσαλύ-
μων πέμφαντα Ἑρμῆν ὃς εἰρμηνεύσε πᾶσαν τὴν Ἑβραϊδα ἐλλη-
νιστὶ καὶ αἰγυπτιστί.

2. F. 1. π. ἀναυλίας. Un des livres her-
métiques est intitulé περί σιγῆς. — 7. θέλειν
MK Corr. conj. — τῇ σπηλῶ] F. 1. τῷ
πηλῶ (M. B.). — 13. F. 1. ἐκάστου. — 14.
πρὸ τοῦτο MK. Corr. conj. — 17. καὶ βίτος

MK. F. 1. Κέβης τε ἔγραψε. — 22. Cp.
Olympiodore (II, iv, 32). — 23. F. 1.
πυρά. — 25. ἀσεναν M. — F. 1. ἀρχιερέα
Σολύμων. — 26. ἐρμηνεύσε M. F. 1. ὁ ἐρμη-
νεύσας.

6] Οὕτως οὖν καλεῖται ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὁ παρ' ἡμῖν Θωύθ, καὶ παρ' ἐκείνοις Ἀδὰμ, τῆ τῶν ἀγγέλων φωνῇ αὐτὸν καλέσαντες. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ συμβολικῶς διὰ τεσσάρων στοιχείων ἐκ πάσης τῆς σφαίρας αὐτὸν εἰπόντες κατὰ τὸ σῶμα. Τὸ γὰρ ἄλφα αὐτοῦ στοι-
 5 χεῖον ἀναπολὴν δηλοῖ, τὸν ἀέρα · τὸ δὲ δέλτα αὐτοῦ στοιχεῖον δύσιν δηλοῖ τὴν κάτω καταδύσασαν διὰ τὸ βῆρος · τὸ δὲ Μ στοιχεῖον μεσημβρίαν δηλοῖ, τὸ μέσον τούτων τῶν σωμάτων πεπαντικὸν πῦρ τὸ εἰς τὴν μέσσην τετάρτην ζώνην. Οὕτως οὖν ὁ σάρκινος Ἀδὰμ κατὰ τὴν φαινομένην περίπλασιν Θωύθ καλεῖται · ὁ δὲ ἔσω αὐτοῦ ἄνθρωπος
 10 ὁ πνευματικὸς, <ὄνι> καὶ κύρομα ἔχειον καὶ προσηγορικόν. Τὸ μὲν οὖν κύριον ἀγνοῶν διὰ τὸ τέως · μόνος γὰρ Νικῆθεος ὁ ἀνεύρετος ταῦτα οἶδεν · τὸ δὲ προσηγορικὸν αὐτοῦ ὄνομα φῶς καλεῖται, ἄρ' οὐ καὶ φῶτας παρεκλούθησε λέγεσθαι τοὺς ἀθρώπους.

7] Ὅτε ἦν φῶς ἐν τῷ Παραδείσῳ διαπνεόμενος ὑπὸ τῆς εἰμαρ-
 15 μένης, ἔπεισαν αὐτὸν ὡς ἄκακον καὶ ἀνευέργητον (f. 191 r. ἐνδύ-
 σασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ Ἀδὰμ, τὸν ἐκ τῆς εἰμαρμένης, τὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων. Ὁ δὲ διὰ τὸ ἄκακον οὐκ ἀπεστράφη. Εἰ δὲ ἐκαυχῶντο ὡς δεδουλαγωγημένου αὐτοῦ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, δεσμὸν εἶπεν ὁ Ἡσίοδος, ὃν ἔδρησεν ὁ Ζεὺς τὸν Προμηθεά. Εἶτα μετὰ
 20 <τοῦτον> τὸν δεσμὸν, ἄλλον αὐτῷ δεσμὸν ἐπιπέμπει τὴν Πανδώραν ἦν οἱ Ἑβραῖοι καλοῦσιν Εὐαν. Ὁ γὰρ Προμηθεὺς καὶ Ἐπιμηθεὺς εἷς ἀνθρωπὸς ἐστὶ κατὰ τὸν ἀλληγορικὸν λόγον, τουτέστι ψυχὴ καὶ σῶμα. Καὶ ποτὲ μὲν ψυχῆς ἔχει εἰκόνα ὁ Προμηθεὺς, ποτὲ δὲ νοός, ποτὲ δὲ σαρκός, διὰ τὴν παρακοήν τοῦ Ἐπιμηθεῶς ἦν παρήκουσεν
 25 τοῦ Προμηθεῶς τοῦ ἰδίου <ἀδελφοῦ> · φησὶ γὰρ ὁ νοός ἡμῶν · ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Θεοῦ πάντα δυνάμενος, καὶ πάντα γινόμενος, ὅτε θέλει, ὡς θέλει φαίνει ἐκάστω · Ἀδὰμ προσῆν Ἰησοῦς Χριστὸς <ὅς> ἀνήνεγκεν, ὅπου καὶ τὸ πρότερον διήγον φῶτες καλούμενοι.

8] Ἐφάνη δὲ καὶ τοῖς πάνυ ἀδυνάτοις ἀθρώποις, ἄνθρωπος γεγονώς

2. F. l. καλέσασσι. — 11. F. l. ἀγνοοῦμεν
 εἰς τὸ τέως. — 19. Cp. Hésiode, Théo-

gonie, vers 521. — 21. γάρ] F. l. δέ. —
 27. F. l. πρώην ἰ. X. ἀνήνεγκε.

παθητὸς καὶ βραπιζόμενος, καὶ λάθρα τοὺς ἰδίους φῶτας συλήσας, ἅτε
 μηδὲν παθῶν, τὸν δὲ θάνατον δείξας καταπατεῖσθαι, καὶ ἐῶσθαι καὶ ἕως
 ἄρτι καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου τόποισι λάθρα, καὶ φανερά συλλῶν τοῖς
 ἑαυτοῦ, συμβουλευῶν αὐτοῖς λάθρα καὶ διὰ τοῦ νοῦς αὐτῶν καταλλαγήν
 5 ἔχειν τοῦ παρ' αὐτῶν Ἀδάμ, κοπτομένου καὶ φρονεουμένου παρ' αὐτῶν
 τυφληγοροῦντος καὶ διαζηλουμένου πῶ πνευματικῶ καὶ φωτεινῶ
 ἀνθρώπῳ, τὸν ἑαυτῶν Ἀδάμ ἀποκτείνουσι.

9] Ταῦτα δὲ γίνεται ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἀντίμιμος δαίμων, δι' οὗ ζηλού-
 μενος αὐτοῖς καὶ θέλων ὡς τὸ πρῶτῃν πλανῆσαι λέ- (f. 191 v.) γων
 10 ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ, ἄμορφος ὢν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι. Οἱ δὲ φρονιμώτεροι
 γενόμενοι ἐκ τῆς καταλήψεως τοῦ ὄντως υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, δίδουσι αὐτῶ
 τὸν ἴδιον Ἀδάμ, εἰς φόνον τὰ ἑαυτῶν φωτεινὰ πνεύματα, σώζοντες ἴδιον
 χῶρον ἔπουπερ καὶ πρὸ κόσμου ἦσαν. Πρὶν ἢ δὲ ταῦτα τολμηῆσαι, τὸν
 ἀντίμιμον, τὸν ζηλωτὴν, πρῶτον ἀποστέλλει αὐτοῦ πρόδρομον ἀπὸ τῆς
 15 Περσίδος, μυθοπλάνους λόγους λαλοῦντα, καὶ περὶ τὴν εἰμαρμένην
 ἄγοντα τοὺς ἀνθρώπους. Εἰσὶ δὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἑννέα,
 τῆς διφθόγγου σωζομένης, κατὰ τὸν τῆς εἰμαρμένης ὅρον. Εἶτα μετὰ
 περιόδους πλέον ἢ ἔλαττον ἑπτὰ, καὶ αὐτὸς ἑαυτῶ φύσει ἐλευσεται.

10] Καὶ ταῦτα μόνοι Ἑβραῖοι καὶ αἱ ἱεραὶ Ἑρμοῦ βίβλοι περὶ τοῦ
 20 φωτεινοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὀδηγοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ γηίνου
 Ἀδάμ, καὶ τοῦ ὀδηγοῦ αὐτοῦ ἀντιμίμου τοῦ δυσφημῆ λέγοντος ἑαυτὸν
 εἶναι υἱὸν Θεοῦ πλάνη. Οἱ δὲ Ἕλληνες καλοῦσιν γῆριον Ἀδάμ.
 Ἐπιμηθέα συμβουλευόμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου νοῦ, τουτέστι τοῦ ἀδελφοῦ
 αὐτοῦ μὴ λαβεῖν τὰ δῶρα τοῦ Διός. Ὅμως καὶ σφαλεῖς καὶ μετανοήσας
 25 καὶ τὸν εὐδαίμονα χῶρον ζητήσας, πάντα ἐρμηνεύει καὶ πάντα συμβου-
 λεύει τοῖς ἔχουσιν ἀκοὰς νοεράς· οἱ δὲ τὰς σωματικὰς ἔχοντες μόνον

2. δείξας] F. l. δείξας. — 3. τόποις ἰλάθρα
 M. — συλλῶν] E. l. συλλαλῶν. — 10. φρο-
 νιμώτερον γενόμενοι MK. — 11. δίδωσιν
 MK. — 13. πρὶν ἢ K (forme plus mo-
 derne). — 16. M mg. : ση', 1re main. —
 Le mot de neuf lettres ne serait-il pas

φασγάνος (Lucifer, prince des démons
 « la diphtongue (αο) étant conser-
 vée » ? (Voir la note de la traduction.)
 — 18. περιόδου MK. Corr. conj. — F. l.
 ἑαυτοῦ — 21. λέγωντος MK. — 23. Cp.
 Hésiode, Op. et D., l. c.

ἀκοῆς τῆς εἰμαρμένης εἰσὶ, μηδὲν ἄλλο καταδεχόμενοι ἢ ἁμολο-
γοῦντες.

11] Ὅσοι τὰς καιρικὰς <ποιούσι καταβαράς> εὐτυχοῦντες οὐδὲν
ἕτερον λέγουσι, τῆς τέχνης γλευάζοντες, ἢ τὴν μεγάλην περὶ καμίνων
5 βίβλον· καὶ f. 192 r. οὐδὲ τὸν ποιητὴν κατανοοῦσι λέγοντα·

ἄλλ. ὅπως ἄμα θεοὶ ὄσταν ἀνθρώποισι

καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οὐδὲν ἐνθυμοῦνται οὔτε βλέπουσι τὰς τῶν ἀνθρώπων
διαγωγὰς, ὅτι καὶ εἰς μίαν τέχνην ἀνθρώποι διαφόρως εὐτυχοῦσι, καὶ
διαφόρως τὴν μίαν τέχνην ἐργάζονται, διὰ τὰ ἦθη καὶ διάφορα σχή-
10 ματα τῶν ἀστέρων μίαν τέχνην ποιεῖν. Καὶ τὸν μὲν ἄγων τεχνίτην,
τὸν δὲ μόνον τεχνίτην, τὸν δὲ ὑποβεβηκότα, τὸν δὲ χεῖρονα, <τὸν δ' >
ἀπρόκοπον, οὕτως ἐστὶν <εὔρεϊν> ἐπὶ πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ διαφοραῖς
ἐργαλείοις καὶ ἀγωγαῖς τὴν αὐτὴν τέχνην ἐργαζομένους καὶ διαφόρους
ἔχοντας τὸ νοερόν καὶ ἐπιτευκτικόν.

15 12] Καὶ μάλιστα ὑπὲρ πάσας τὰς τέχνας, ἐν τῇ ἱερατικῇ ταῦτά
ἐστὶ θεωρησάμενοι. Φέρε εἰπεῖν κατακαγόμενος ὀστέου, ἐὰν εὔρεθῇ ἱερεὺς ὅς
τὸδε διὰ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας ποιῶν, κολλᾷ τὸ ὀστοῦν, ὥστε καὶ
τρισμαχὸν ἀκοῦσαι συνερχομένων εἰς ἄλληλα τῶν ὀστέων. Ἐὰν δὲ μὴ
εὔρεθῇ ἱερεὺς, οὐ μὴ φοβηθῇ ἀνθρώπος ἀποθανεῖν, ἀλλὰ φέρονται
20 ἰατροὶ ἔχοντες βίβλους κατὰ ζωγράφους γραμμικὰς σκιαστὰς ἐχούσας
γραμμὰς· καὶ ὁσαιδηποτοῦν εἰσι γραμμαῖ, καὶ ἀπὸ βιβλίου περι-
δεσμεῖται ὁ ἀνθρώπος μηχανικῶς καὶ ζῆν χρόνον <τινὰ>, τὴν ὑγείαν
πορισάμενος· καὶ οὐδέ ποτε ἐφίεται ἀνθρώπος ἀποθανεῖν διὰ τὸ μὴ
εὔρηκέναι ἱερέα ὀστοδέτην. Οὗτοι δὲ ἀποτυχόντες τῷ λιμῷ τελευτῶσι
25 μὴ καταξιοῦντες τὴν ὀστοδητικὴν τῶν καμίνων διαγραφὴν νοῆσαι καὶ
ποιῆσαι, ἵνα μακάριοι γενόμενοι νικήσωσι πενίαν, τὴν ἀνίατον νόσον.
Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

3. F. suppl. ὅσοι <ὄε>. — Guillemets dans M jusqu'à la ligne contenant ἀνθρώποισι. — 6. On ne retrouve ce frag-

ment de vers ni dans Homère ni dans Hésiode. — 10. ἄγων] F. l. ἀργόν. — 13. F. l. διαφόρως. — 19. φέρονται MK. Corr. conj.

13] Ἐγὼ δὲ ἐπὶ (f. 192 v.) τὸ προκείμενον ἐλεύσομαι, ὡς ἔστι περὶ ὀργάνων. Λαβὼν γάρ σου τὰς ἐπιστολάς ἅς ἔγραψας, εὖρόν σε παρακαλοῦσαν ὅπως καὶ τὴν τῶν ὀργάνων ἔκδοσίν σοι συγγράψω. Ἐθαύμασα δέ σε ὅτι περὶ καὶ τὰ μὴ ὀφείλοντα συγγράφεις τυχεῖν 5 παρ' ἐμοῦ, ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ φιλοσόφου λέγοντος ὅτι « ταῦτα ἐκὼν παρεσιώπησα διὰ τὸ ἀρθρόνως αὐτὰ ἐγχεῖσθαι καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μου γραφαῖς. Σὺ δὲ παρ' ἐμοῦ ταῦτα μαθεῖν ἠβουλήθης ἄλλὰ μὴ οἴου ἀξιοπιστότερον ἐμὲ τῶν ἀρχαίων συγγράψαι. Γίνωσκε ὡς οὐκ ἂν 10 δυναίμην. Ἄλλ' ἵνα καὶ πάντα τὰ παρ' ἐκείνων λαληθῆντα νοήσωμεν τοίνυν τὰ παρ' ἐκείνων σοι ὑποθήσω. Ἐγχεῖ δὲ οὕτως.

Les paragraphes suivants (14-fin) ont été collationnés sur B, f. 82 v.; — sur C, f. 56 r.; — sur A, f. 80 v. (= A ou A¹); — sur A, f. 220 r. (= A²); — sur K, (continuation du texte précédent).

14] Βίκος ὑέλιος, σωλὴν ὀστράκινος μῆκος πήχεως ἐνός. Λωπάς ἢ ἄγγος στενόστομον ἐν ᾧ ἢ τῷ σωλῆνι τὸ πάχος βικίῳ τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ τύπος <οὔτος>. Ἐγχεῖν δὲ δεῖ ἐπίλιθον κρατηρίαν 15 ὕδατος, καὶ παραψᾶν σπόγγῳ τὸ ἄγγος, καὶ ἐπὶ τῶν αἰθαλῶν καὶ τῆς ὑδράργυρου τὸ αὐτὸ. Ἐξεστὶ δὲ ἐν τῷ φανῷ καὶ τοῖς ὁμοίοις ὀργάνοις ἔχουσιν ἐγκάθισμα ὡσεὶ ὄρακοντῶδες πήσσειν τὴν ὑδράργυρον, καὶ ξανθὴν αὐτὴν καθίσταῖν διὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἀναθυμιάσεως, τῶν ἀρχαίων γραφῶν τοῦτο παρεργουστῶν. Ἀμοιροῦντος μὲν τοῦ 20 φανοῦ Κρόνον, καὶ ἐπιθαυμάσεις ἐπὶ ταύτῃ τῇ γραφῇ ὅτι δύο μυστήρια ἐν αὐτῇ ἐκρύβη φανερά, καὶ οὐ ζητοῦμεν [ὅτι] πῶς ἢ τοῦ θεοῦ αἰθάλη λευκαίνουσα τὴν ὑδράργυρον ξανθὴν ἀναδείκνυσιν ἢ μή τι γε καυθείσης αὐτῆς ἐστὶ τοῦτο ἔτι δὲ καὶ αὐτὴ λευκὴ οὔσα καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ὑπὸ λευκοῦ καιομένη καὶ πηγνυμένη, ὅπως ξανθὴ ἔργεται.

1. F. l. 6 ἔστι. — 11. ὑέλιος MK; ὑέλιος BCA^{1,2} (= B etc.). Corr. conj. — 12. ἐν ᾧ — αὐτοῦ om. B etc. — ἢ τῷ] F. l. ἦτοι. — 13. La figure annoncée manque. — κρατηρίαν] F. l. κρατήρα ou κρατήριον. — 18. τοῦ μὲν φανοῦ ἄμ. puis le signe de

Κρόνος ou du plomb B etc. — 19. ἐπιθαυμ.] θαυμάσεις BCA¹; θαυμάσεις A². — 20. ἐκρύβησαν BC; ἐκρύβησαν A^{1,2}. — 21. μή τι γε B etc. — 23. ὅπως] B etc. — ἔργεται] ἀποκαθίσταται B etc. F. l. ἐξέρχεται.

15] Ἐδεῖ τοίνυν τοὺς νέους πρό f. 193 r. γε πάντων ταῦτα ζῆσαι. Τὸ δὲ ἕτερον μυστήριον οἶμαι μὴ μόνην αὐτὴν πῆγνυσθαι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἔλου τοῦ συνθέματος. Τὰ μέντοι ὄργανα εἰς ἃ γίνεσθαι καὶ ὕδωρ θεῖον ἄθικτον, καὶ πῆξις ὑδροαργύρου, καὶ μαλαγμάτων
5 ποτίσεις, καὶ βαρὴ μαλαγμάτων, ἐστὶ ταῦτα.

(Suit la formule de l'Écrevisse. — Voir l'Introduction de M. Berthelot, p. 152, fig. 28).

16] Ὅτι ἀπὸ ἀσκιάστου χαλκοῦ ἰὸς γενόμενος ξανθωθεὶς αἰθαλοῦται· καὶ ἀποτίθεται ἐν μέλιτι λευκῷ.

17] Ὅτι καὶ τὸ μάλαγμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου χαλκοῦ ξανθωθὲν ποιεῖ ἀντ' αὐτοῦ ἥττον δέ· ἔλα δὲ αὐτὰ κεῖται παρὰ
10 Ἀγαθοδαίμονι.

18] Ὅτι καὶ τὸ μάλαγμα τὸ διὰ σκωριδίου βάλει ἐμφανῶς, καὶ πῆξον τῇ αἰθάλη τῶν θεῖων τῶν ἀναθυμιωμένων, ἵνα γένηται ὡς κιννάβαρις. Εἶτα βαλὼν εἰς βούκλας ἢ ληκύθια καὶ ἐκτείνας, γρῶ ὡς ἔχει ὀπίσω.

15 19] Ὡς φαίνεται οὖν, ἔλα τὰ εἶδη τὰ ἐξ αἰθαλῶν ὁ Ἀγαθοδαίμων, οἷον χρυσόκολλαν, καὶ ἐτήσιον, καὶ χρυσάνθιον, καὶ ἀπλῶς πάντα εἰς τὴν καταβαρῆν τοῦ ἀργύρου κέκεραται, ὡς ἔχει αὐτοῦ ἢ ὑστέρᾳ τᾶξις. Αἰθάλας δὲ βάλλει, ἵνα μὴ σκωριάσῃ ὁ ἀργυρος, ἢ ἀπουσιάζῃ τῶν παχέων σωμάτων καὶ γεωδυστέρων εἰωθότων καίεσθαι
20 θαι καὶ φρύγεσθαι.

9. Après αὐτοῦ] espace blanc pour 5 ou 6 lettres M seul. F. l. ὁμοίως. — 11. ἐμφανῶς] F. l. ἐν φανῷ. — 14. Entre nos §§ 18 et 19, les manuscrits donnent les signes du ciel, du soleil (ou de l'or), de

la terre, du ciel. Les mêmes signes sont répétés dans B, au-dessus de ἔλα τὰ εἶδη. — 15. γρῶν B etc. — 16. χρυσόκολλαν M. — 17. κρατικῶς ἔχει mss. Corr. conj.

III. L. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΡΙΒΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΩΛΗΝΟΣ

Transcrit sur M, f. 194 r. — Collationné sur B, f. 83 v.; — sur C, f. 57 r.; — sur A, f. 81 r. (= A ou A¹); — sur A, f. 221 r. (= A²); — sur K, f. 101 r.

1] Ἐξῆς δὲ τὸν τρίβικόν σοι ὑπογράψω. Καλεῖται δὲ αὕτη ἡ δι' ἀσκοῦ ἢ παρὰ Μαρίας τεγνοπαράδοτος * ἔχει δὲ οὕτως. « Ποίησον, φησιν, ἐκ γαλκοῦ ἑλατοῦ σωλῆνας τρεῖς, λεπτόν τὸ ἔλασμα ἔχοντας
5 σταθμοῦ πάχος σμικρὸν παχύτερον ὥσπερ γαλκοῦ τηγάνου πλάκουν-
τηρίου, μῆκος ἔχον πῆγος α' S'. Ποίησον οὖν σωλῆνας τρεῖς τοιούτους, καὶ ποίησον πάχος ἔχον τὸ μῆκος παρὰ παλαιστήν, ἀνοιγμα δὲ τοῦ
γαλκείου σύμμετρον. Οἱ δὲ τρεῖς σωλῆνες ἐχέτωσαν τὸ ἀνοιγμα
πραγγήλου βίκου κούρου ἡλάριον, τοῦ δὲ ἀντίχειρας, ἵνα δύο λιγανούς
10 αὐτοῦ ταῖς δυσὶν χερσὶν συναρηρότας ἐκ πλευρῶν. Τοῦ δὲ γαλκείου
περὶ τὸν πυθμένα, αἱ τρεῖς τρωγλαὶ προσκαρμύζουσαι τοῖς σωλῆσι, καὶ
ἀρμοσθέντες προσκολλήσθωσαν, τοῦ ἄνω παραδόξως πνεῦμα ἔχοντας.
Καὶ ἐπιθεὶς τὸ γαλκίον ἐπάνω λωπάδος ἑστρακίνης ἐχούσης τὸ θεῖον,
συμπεριπηλώσας τὰς συμβολὰς στέατι ἄρτου, ἔνθεε ἐπὶ τὰ ἄκρα τῶν
15 σωλῆνων βίκους ὑελοῦς μεγάλους, παχεῖς, ἵνα μὴ βραγῶσιν ἀπὸ
τῆς θέρμης τοῦ ὕδατος κομιζούσης ἀνὰ μέσον. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο.
Λιγανὸς σωλῆν.

2] Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος τρόπος κομιδῆς ὕδατος θείου, ἀλλ. ' οὐχ ὡς

2. δι' ἀσκοῦ] F. 1. διὰ γαλκοῦ. — 3. τεγνοπαράδοτος] Cette leçon, commune aux divers mss. consultés, confirme la correction proposée ci-dessus, p. 138, l. 20. — Ποίησον] Cp. III, XLVII (= *) § 5. — 4. λεπτόν] λείπον MK. — ἔχοντας] ἔχων MK. — 6. μῆκος πηγῶν α' S', ποίησον τ. σωλ. BC; μῆκος πῆγος α' S', ποίησον τ. σωλ. A^{1.2}. — 7. πάχος] γαλκίον *, f. mel. — ἔχειν BC, f. mel.; ἔχει A^{1.2}. — παρὰ] F. 1. περὶ (environ). — 9. πραγλήλον*, f. mel. — βίκου] λιθνοῦ mss. Corr. d'a-

près *. — F. 1. ἡλάριον δὲ τοῦ ἀντίχειρας. — λιθάνου mss. Corr. d'après *. — 10. F. 1. : ... ἐκ πλευρῶν τοῦδε <τοῦ> γαλκείου (leçon de *). — 11. τρωγλαὶ] γλωσσαι B etc. — 12. F. 1. παραδόξως (mot supposé); on connaît παραλοξάνω. — 15. ὑελοῦς MK; ὑελίνους BC; ὑαλίνους A^{1.2}. Corr. conj. — 16. ἀνὰ μέσον] τὸ ἀνακείμενον B etc. — 17. Figure. — Pour l'indication des figures, voir dans la traduction française les renvois à l'Introduction de M. Berthelot.

ὁ τρίβικος. Ἐστω σωλὴν εἰς πυθμένα γαλκείου ἐντεθειμένος, μήκος
 πήγχεως α' Σ'. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ βίκος εἰς · καὶ ὑποκάτω λωπάς
 θείου ἀπύρου, εἰς ἣν συναρμόζει τὸ γαλκεῖον καὶ περιπηλοῖ στέατι
 ἢ κηρῷ, ἢ πηλῷ, ἢ ὡς βούλει · καὶ καύσας, ἀνάσπα. Ὁ δὲ τύπος
 5 οὔτος.

3] (f. 495 r.). Ἐγέλασά σοι καὶ εἰς ἐξάκουστον ἐν ταῖς τάξεσι τῶν
 ὀργάνων τούτων. Φησὶ γὰρ · « Εἰς ἐκάστην ἐγέτω ἡ λωπάς μὲν θείου
 ἀπύρου. » Καὶ ἐθαύμασά σε καὶ ἐν τούτῳ ὅτιπερ οὐκ ἀνασχομένη τοῦ
 φθόνου ἤξιώσας καὶ ταῦτα γραφῆναί σοι. Τάχα δὲ καὶ εἰς κατέγνωσιν
 10 ἤκες τοῦ φιλοσόφου, ὅτιπερ ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὅτι · « Ταῦτα ἐκὼν παρε-
 σιώπησα διὰ τὸ ἀφθόνως αὐτὰ κεῖσθαι ἐν ταῖς ἄλλων γραφαῖς... στέατι,
 ἢ κηρῷ, ἢ πηλῷ, ἢ ὡς βούλει, καὶ καύσας, ἀνάσπα. Ὁ δὲ τύπος οὔτος ἐν
 γραφαῖς. Καὶ ἐνκύψασα εἰς ἀκάματον φθόνον, κατέγνωσ τοῦ φιλοσόφου
 μάτην. Οὐ γὰρ ἐνόησας τί εἶπεν. Οὐκ εἶπεν γὰρ, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρότερον
 15 ὑπομνήμασιν, ὅτι « τῶν ὑδάτων ἡ ποίησις », ἀλλὰ « ἡ ἄρσις. » Ἐτερον
 γὰρ ἐστὶ ποίησις, καὶ ἕτερον ἄρσις. Οὐχ ὑδράργυρον αὐτῶν εἶπεν ἀφθόνως
 γεγράφθαι · τὴν δὲ ποίησιν οὐδεὶς αὐτῶν ἐξέθετο · τοῦτο γὰρ ἦν τὸ
 ἐμφανὲς μυστήριον, τοῦτό ἐστιν τὸ σφόδρα κεκρυμμένον. Ἡ οὖν ἄρσις
 τοιάδε ἐστίν, ἣ διὰ τούτων τῶν ὀργάνων καὶ τῶν ὁμοίων, τῶν ὡς ἀπὸ
 20 τοῦ νοδὸς γινομένων. Καὶ μάλιστα ἐάν[εἴ] τις προπαιδευθῆ τὰ πνευματικὰ
 Ἄρχιμήδους, ἢ Ἡρώου καὶ τῶν ἄλλων καὶ τὰ μηχανικὰ αὐτῶν.

4] ΠΕΡΙ ΕΤΕΡΩΝ ΚΑΜΙΝΩΝ. — Ἐπειδὴ ἐξῆς ὁ λόγος ἡμῖν περὶ καμί-
 νων καὶ καταβαφῆς πρόκειται, οὐ βούλομαι πρὸς σὲ ποιεῖσθαι ἐμπεσοῦσαν
 ταῖς ἄλλων γραφαῖς. Καὶ γὰρ παρὰ Μαρίᾳ · « Ἡ τῆς ὀρωμένης καμίνου
 25 οὐ κεῖται διαγραφῆ, ἥς ὁ φιλόσοφος οὐκ ἐμνημόνευσεν, οὐ μόνον πρισματῶν

2. Cp. III, XLVII, 2. — 3. F. 1. συναρ-
 μόξεις et περιπηλοῖς, vel περιπηλου. — 5.
 οὔτως MK; οἱ δὲ τύποι οὔτοι B etc. Corr.
 conj. — Figure (M, f. 194 v.). — 6. Les
 mss. MK continuent seuls. Cp. III,
 XLVII, 4. — 11. Espace blanc avant στέατι.
 F. suppl. ἄρτου vel περιπηλου. Cp. p. pré-
 cédente l. 14 et ci-dessus, l. 3. — 12.

οὔτως MK. — 14. τοῖς] ταῖς M. — 16. οὐ
 puis le signe du mercure, puis καμινον (sic)
 MK; οὐχ ὑδράργυρον αὐτῶν B etc. Corr.
 conj. (M. B.). Cp. III, XLVII, 4. (C. E. R.)
 — 18. τουτέστιν, f. mel. — 20. On ne con-
 naît pas d'ouvrage, même perdu, d'Ar-
 chimède intitulé πνευματικὰ. — 24. Cp.
 III, XLVII, 1. — 25. πρισματῶν M.

καὶ τῶν ἄλλων περὶ ὧν ἡρέμα ἐν τῷ περὶ ποσότητος πυρὸς ὑπομνήματι
διέλαβον. » Ἴνα οὖν μὴ δόξῃ τι λείπειν τοῖς (f. 195 v.) σοῖς γράμμασιν,
ἔστω παρὰ σοὶ καὶ ἡ κάμινος Μαρίας, ἧς καὶ ὁ Ἀγαθοδαίμων ἐμνη-
μόνευσεν ἐν τῷ λόγῳ οὕτως · « Ἡ δὲ τῆς κηροτακίδος τοῦ κρεμαστοῦ
5 θεοῦ τάξις οὕτως γίνεται. Λαβὼν φιάλην, σμέρησον, ἢ λίθῳ παράτεμε
τὸ μέσον κυκλωτερώς τὸν πυθμένα τῆς φιάλης, ἵνα ἐμβῇ κάτω ὀξύθα-
ρον σύμμετρον. Καὶ βαλὼν ὀστράκινον ἄγγος λεπτόν, προσηρμοσμένον
τῇ φιάλῃ, ἵνα ἡ κρεμαστὸν ἐκ τῆς φιάλης ἀνωθεν ἀπ' αὐτῆς ἀντεγρό-
μενον · φθανέτω δὲ ἐπὶ τὴν σιδηρᾶν κηροτακίδα. Καὶ ἐπιθεῖς ὁ βούλει
10 πέταλον, ἢ ὁ ἂν ἡ γραφὴ αἰτῆ ὑπὸ τὸ ἄγγος καὶ ὑπὸ τὴν κηροτακίδα
ἅμα τῇ φιάλῃ, ἵνα ἔσθωθεν βλέπῃς, καὶ συμπεριπηλώσας τὰς ἀρμογάς,
ἔφε ἐφ' ἃς λέγει ὥρας ἢ ἡμετέρας ἢ τάξις. Τοῦτο ἐστὶ τὸ κρεμαστὸν
θεῖον, καὶ κρεμαστὸν ἀρσένικον ὁμοίως. Δίδου τρυμαλίαν λεπτήν
βελόνης, μέσον τοῦ ἄγγους. »

15 5] Ἰαλῆ ἄλλη φιάλη ὑπωμος τε · ἢ τω δὲ τὸ ἄγγος τὸ ὀστράκινον
ἑοικὸς τοῖς τῶν ὀρβίων κύβοις, ἀλλ' ἑοικὸς τοῖς τῶν ἀγγείων κύβοις.

(F. 196 r.) 6] Ἡ δὲ κάμινος φουρνοειδῆς, φησὶν ἡ Μαρία, ἔχουσα
ἄνω τρεῖς μαζοὺς, ἢ ἀνοχὰς, ἢ σύροντας. Καῦσον δὲ καλάμοις ἐλλη-
νικοῖς κατὰ πρόβασιν, νυχθήμερα δύο ἢ τρία, πρὸς ὃ ἔχει ἡ βαφή ·
20 καὶ ἄφες ἀποφρυγῆναι ἐν τῇ καμίνῳ. Κατάσπα δὲ δι' ὅλης ἡμέρας
ἄσφαλτον, ἐπιβάλλων ἃ οἶδας, καὶ χαλκὸν λευκὸν ἢ ξανθόν. Δύναται
δὲ ὧδε γενέσθαι, καὶ τὸ ἡθμοειδὲς ὄργανον λευκαίνει, ξανθοῦ, ἰοῦ,
παροπτᾶ, ἀντέσματα ποιεῖ, μαλαγμάτων καταβαφὰς, καὶ ὅσα ἂν ἐπι-
νοῆς. Ἡ δὲ ποίησις αὐτῆς αὕτη.

2. F. 1. συγγράμμασι. — 5. σμέρησον] F.
1. μέρισον. — 10. ὑπὸ τὸ ἄγγος] F. 1. ὑπὲρ
τ. ἄ. (M. B.). — 12. ἢ ἡμ.] ἢ ἡμετέρας
MK. — 15. ὑάλη MK. Corr. conj. —
ὑπωμος] F. 1. ἄπωμος. — ἢ τῷ K. F. 1.
ἔστω. — 16. ἀλλ'] F. 1. ἄλλως · ἑοικὸς τ.
τ. ἄ. κύβοις (à considérer comme variante

marginale introduite dans le texte ?).
— Deux figures. — 18. μύζους MK. Corr.
conj. — σύροντας] F. 1. σύρας. — 19. πρόσ-
θασιν MK. Corr. conj. — 22. F. 1. ἰοῦ.
Παρόπτα... ποίει (M. B.). — 23. ἀντέσματα]
F. 1. ἀντίσματα. — ἐπινοεῖς MK. — 24.
Figures.

III. LI. — ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΙΒΑΙΟΝ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ
ΑΠΟΧΗΣ ΖΩΣΙΜΟΥ ΘΗΒΑΙΟΥ

Transcrit sur A, f. 251 v. — Contenu aussi dans *Laur*, art. xxxiii. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

1] Ἐνθεν βεβαιουῦται ἀληθῆς βίβλος · Ζώσιμος Θεοσεβεία χαιρείν.

Ἔσθ' ὅλον τὸ τῆς Αἰγυπτίου βασιλείου, ὃ γύναι, ἀπὸ τῶν δύο τούτων τῶν
5 τεχνῶν ἐστίν, τῶν τε καιρικῶν, καὶ τῶν ψάμμων. Ἡ γὰρ καλουμένη
θεία τέχνη ἢ λόγῳ δογματικῷ καὶ σοφιστικῷ ἢ τὰ πλεῖστα ὑ-(f. 252 r.)
ποπίπτουσα τοῖς ὄν φύλαξιν ἐδόθη εἰς διατροφήν · [ε] οὐ μόνον
δὲ αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἅπαξ αἱ καλούμεναι τίμιαι τέσσαρες τέχναι καὶ τὰ
χειροτεχνήματα · αἱ μέντοι καὶ ἡ δημιουργικὴ μένη βασιλέων...
10 ὥστε καὶ ἐὰν συνευῆ, ἢ, ἐκ φωνῶν γενομένη, ἐρμηνεύηται ἐκ τῶν
στηλῶν ἔχειν προγόνων κληρονομίαν ἔχων, καὶ ἰδῶν τὴν γυνῶσιν τῶν
τοιούτων ἀκωλύτων, οὐκ ἐποίηι · ἐτιμωρεῖτο γὰρ, ὥσπερ οἱ τεχνῖται

4. Ἔσθ' ὅλον τὸ τῆς Αἰγ. βασιλείου κ. τ. λ. jusqu'à ἄλλους Ἰουδαίους (première phrase du § 3). Morceau cité presque textuellement par Olympiodore (ci-dessus, II, iv, 35). On a rapporté ici les principales variantes de cette citation, qui a été supprimée. — La première phrase est citée aussi dans III, xxxix (à voir pour les variantes du présent texte). — 5. Fabricius (*Biblioth. græca*, t. xii, p. 765) faisant la notice d'un ms. alchimique à lui appartenant et copié sur un « codex regius » dont la trace est perdue (peut-être la réunion de A et de K ?), reproduit, sous le n° 20, la citation de Zosime faite par Olympiodore. Nous donnons les variantes du ms. de Fabricius, quand elle n'est pas conforme au texte de M. — καιρικῶν] κυρικῶν A; καιρικῶν (pour καιρικῶν) καὶ τῶν φυσικῶν καὶ

ψ. M dans Olympiodore; καιρικῶν A dans Ol.; τῶν τε καιρικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ψ. Fabr. — τὸν ψάμμων A. — 6. Après τέχνη] Réd. de M dans Ol. : περί τῆν ἀσχολοῦνται ἅπαντες οἱ ζητοῦντες τὰ χειροτεχνήματα ἅπαντα (note de Fabr. : alias χειροτεχνήματα vel χειρόκητα) καὶ τὰς τιμίας τέχνας, τὰς τέσσαράς φημι, δοκοῦσιν τι ποιῆν μόνους ἐξεδόθη τοῖς ἱερεῦσιν. Ἡ γὰρ ψαμμουργικὴ βασιλέων ἦν, ὥστε καὶ ἐὰν συμβῆ ἱερεῖα ἢ σοφὸν λεγόμενον ἐρμηνεύσαντα τὰ ἐκ τῶν παλαιῶν ἢ ἀπὸ προγόνων ἐκκληρονόμησεν, καὶ ἔχων κ. ἰδ. τ. γν. αὐτῶν τὴν ἀκώλυτον οὐκ ἐποίηι. — 7. τοῖς ὄν] F. l. τισιν. — 9. αἱ], f. l. καὶ. — μένη] F. l. τέχνη — 10. συνευῆ A; f. l. συμβῆ] comme dans Ol. — 11. καὶ ἰδῶν κ. τ. λ.] Réd. de L dans Ol. : καὶ εἰ καὶ εἴγε καὶ ἦδει τὴν γνώμην καὶ γνώσιν αὐτὴν ἀκ. οὔσαν, ὅμως οὐκ ἐποίηι τούτο, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τιμωρεῖσθαι. (ἐφοβ. τιμ. γὰρ A).

οἱ ἐπιστάμενοι βασιλικὸν τύπτειν νόμισμα οὐχ ἑαυτοῖς τύπτειν, ἐπεὶ τιμωροῦνται, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς βασιλευσιν τῶν Αἰγυπτίων οἱ τεχνῖται τῆς ἐψήσεως, καὶ οἱ ἔχοντες τὴν γνῶσιν τῆς ἀκοιουσίας οὐχ ἑαυτοῖς ἐποιοῦν, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐστρατεύοντο τοῖς Αἰγυπτίων βασιλευσιν, ⁵ εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐργαζόμενοι· εἶχον δὲ καὶ ἰδίους ἄρχοντας ἐπικειμένους καὶ πολὺ τυραννῆς ἦν τῆς ἐψήσεως, οὐ μόνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν χρυσορύχων. Εἴ τις γὰρ εὐρίσκεται ὀρύσσων, νόμος ἦν Αἰγυπτίοις ἐγγράφως αὐτὰ ἐπιδοῦναι.

2] Τινὲς οὖν μέμφονται Δημόκριτον καὶ τοὺς ἀρχαίους <ὡς μὴ> ¹⁰ μνημονευσάντων τῶν τούτων τεχνῶν <ἀλλὰ μόνων> τῶν λεγομένων τιμίων. Τί δὲ αὐτοῖς μέμφονται; οὐ γὰρ ἠδύναντο μέμφοντες τῶν βασιλέων Αἰγυπτίων, καὶ τὰ πρωτεῖα ἐν προφητείᾳ καυχῶντες, πῶς ἠδύναντο ἄλλοις ἀναφανδὸν μαθήματα κατὰ τῶν βασιλέων δημοσίᾳ ἐκμηνύσασθαι καὶ δοῦναι ἄλλοις πλοῦτου τυραννίδα; οὐδὲν ἠδύναν- ¹⁵ (f. 252 v.) το ἔξω δίδουν, ἐφθόνουν γὰρ· μόνους δὲ Ἰουδαίους ἐξέδοσαν λάθρα ταῦτα ποιεῖν καὶ γράφειν καὶ παραδιδόναι. Καὶ ἀμέλει γοῦν εὐρίσκομεν Θεόφιλον τὸν Θεογένους γράψαντα τῆς χωρογραφίας χρυσορυγεῖα, καὶ Μαρίας τὴν χωρογραφίαν καὶ ἄλλους Ἰουδαίους.

3] Ἀλλὰ καιρικῶς οὔτε Ἰουδαίων, οὔτε Ἑλλήνων οὐδεὶς ἐξέ- ²⁰ δωκέν ποτε· καὶ αὐτὰς γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἑαυτῶν χρωμάτων κατε-

1. ἑαυτοῖς τύπτειν] ἐ. τύπτουσιν M dans Ol. — 3. καὶ om. Fabr. — Réd. de M dans Ol. : τ. γν. τῆς ἀμοιουσίας καὶ ἀκοιουσίας. — 4. ἐστράτευον τὸ M dans Ol. et Fabr. — 6. F. 1. καὶ πολλὴ τυραννὶς ἦν. Réd. de M dans Ol. : ἐπικ. ἐπάνω τῶν θησαυρῶν καὶ ἀρχιστρατηγούς καὶ (οἱ au lieu de καὶ L) ἐποιοῦν πολλὴν τυραννίην τῆς ἐψήσεως. Νόμος γὰρ ἦν Αἰγ. μηδὲ ἐγγρ. αὐτὰ τινα ἐκιδιδόναι. — 7. χρυσορύχων A. F. 1. χρυσορυχίων. — 8. μὴ ἐγγράφως M*. — 9. ὡς μὴ ajouté d'après M*. — 10. τούτων τῶν δύο τεχνῶν M*. — ἀλλὰ μόνων ajouté d'après M*. — λεγ. κρυίων καὶ τιμ. L*. 11. τί δὲ — μεμφ.] μάτην δὲ αὐτοῖς μέμφ. M*. — μέμφοντες φίλοι ὄντες M*. — 12. ἐν προ-

φητείᾳ] ἐν προφητείᾳ A; ἐν προφητικῇ τίμῃ ἀ-
 χροῦντες ML*. — ἀχροῦντες M*; καυχώμενοι
 φέρειν L*. — 13. ἄλλοις om.*. — 14. ἐκμη-
 νύσασθαι A; ἐκθέσθαι M*. — οὔτε εἰ ἠδύναντο
 ἐξεδίδουν M*. — 14-16. ἄλλοις — ποιεῖν]
 Réd. de L* : ὄντα τοῖς ἄλλοις πλοῦτου τυ-
 ραννίς τε καὶ ὄλεθρος; οὔτε δὲ εἴπερ ἠδύν., ἐν
 ἐξεδίδουν, αὐτὰ λάθρα ποιεῖν. — 15. ἐξέδο-
 σαν] ἔξον ἦν M*. — 16. παραδιδόναι] ἐκιδιδό-
 ναι M*. — καὶ ἀμέλει A; ἀμέλει M*; διὸ
 καὶ ἀμέλει L*. — 17. τῆς χωρογραφίας
 κατορύγει A. Corrigé d'après M*. (Voir
 ci-dessus, p. 90, l. 18). — Fabr. a écrit
 τ. γ. εὐρυγεῖα. — 18. χωρογραφίαν] Lire
 καμνογραφίαν comme dans Ol. — 19.
 κύρικας A.

τέθεντο εἰδώλοισι, παραδόντες τηρεῖν· καὶ γε τὴν ψαμμουργίαν πολὺ διαφέρουσα τῶν καιρικῶν; [οὐ] πάνυ τι ἐφθόνησαν διὰ τὸ τὴν τέγγην αὐτὴν ἐξάγειν καὶ τὸν ἐπιχειροῦντα ἀποκόλαστον γίνεσθαι· εἰ γὰρ δρύσσω καταφόρος γίνεται ἀπίων τηρούντων τὰ ἐμπόρια τῆς πόλεως
 5 διὰ τὰ βασιλικὰ τέλη· ἢ τῶν καμίνων μὴ δυναμένων κρυβῆναι, ταῖς δὲ καιρικαῖς <βαρβαῖς> διὰ πάντα λανθάνειν. Ὅτι ἐπεὶ καὶ οὐχ εὐρίσκεις οὐδένα τῶν ἀρχαίων, οὔτε κρυβηθὲν ἰδεῖν, οὔτε φανερώς ἐκδιδόνται τι περὶ αὐτῶν· μόνον δὲ Δημόκριτον εὔρον ἐν πάσῃ τῶν ἀρχαίων <τάξει> αἰνιξάμενον κατ' αὐτῶν φανερώς αὐτὰς καταλέξας. Ἄλλ'
 10 ὡσαύτως ἦν, διὰ τὸ περὶ τῶν τιμίων τεγγῶν ἤρχετο τὸ προσοίμιον· καὶ βλέπει ψαμμουργίαν· ἤρχετο μόνον ἀπὸ ὑδραργύρου καὶ σώματος μαγνησίας· τὰ δὲ ἄλλα πάντα τῶν καιρικῶν καὶ λέγει οὕτω· Ὁμῶς ἀπτικὴ, σινώπη ποντικὴ, θεῖον ἄθικτον ὃ ἐστίν [μέρη] λίτρα α'· καὶ λιθο-
 f. 253 r. φρύγιον, σῶριν ξανθόν, γαλκάνθη ξηρὰ, κιννάβαριν, μίσυ
 15 ὀπτόν, μίσυ ὠμόν, ποιήσεις ἀνδροδάμαν, θεῖον, ἀρσένικον, καὶ σανδαράγγην. Καὶ ἵνα μὴ πάντα καταλέγω <τὰ> ἐν ταῖς τέτρασι καταλόγοις, τὰ πάντα τῶν καιρικῶν ζητούμενα εὐρήσεις· καὶ ἕνα σὲ ποιήσῃ ὃ τι περὶ αὐτῶν αἰνιττεται, τὰ μὲν ὠμά κατέλεξεν, τὰ δὲ ὀπτὰ, ἵνα σὺν τῶν δύο τεγγῶν· μᾶλλον δὲ ἀγαγῶν τῶν καιρικῶν μηγύσει τὰς βαρβὰς.
 20 Φησὶν γάρ· μίσυ ὠμόν, μίσυ ὀπτόν, σῶριν ξανθόν, γαλκάνθη ξανθὴ, καὶ τὰ ὅμοια· ἄλλ' οἰκονομηθέντα λέγει, εἰς τὰς τιμίας τέγγας καλῶς εἶπας. Καὶ διὰ τί πᾶσαι τῶν τούτων οἰκονομουμένων καὶ ξανθουμένων, μὴ εἶπαι· ὑδραργυρον ξανθὴν καὶ σῶμα <μαγνησίας> ξανθόν· καὶ ἀπλῶς ὄλον τὸν κατάλογον ξανθόν;
 25 4] Ἄλλ' ἐκεῖνον ἴδῃ ὅπερ ἐφθόνηι, καὶ ὅπερ ἔγραψεν δι' ἐνὸς συγγραμματος αἰνιγματοειδοῦς, τὰ πάντα αἰνιξασθαι ἠθέλησεν. Καὶ ἀξιο-

1. F. 1. τῆς ψαμμουργίας π. διαφερούσης τῶν καιρικῶν, οὗτοι πάνυ... — 2. καιρικῶν A. — 3. ἐξάγγην A. — F. 1. ἀκόλαστον. — 4. ἀπίων] F. 1. ἀπὸ τῶν (M. B.). — 7. F. 1. ἐκδιδόνται. — 9. ἐντξάμενον A. — F. 1. καταλέξαι. — 10. διὰ τὴν] F. 1. διότι. —

ἤρχεται A. — 11. βλέπει A. — εἶρχετο A. — 17. F. 1. καὶ ἵνα σὺ ποιήσης... — 18. F. 1. ἵνα συνῆς. Le verbe συνήημι admet son complément au génitif. — 19. F. 1. εἶπαγαγῶν. — 22. F. 1. πάσας. — 23. F. 1. μὴ εἶπας. — 25. F. 1. ἴδα.

πιστοτέρας μαρτυρίας τούτων εὔρεν, ὅτι αὐτὰς αἰνίττεται. Πῶς εἰδῶς ὅτι μία βαφή ἐστὶ καὶ μία ἀγωγή, πολλὰς αὐτὰς ἐποίει λέγων· « Τούτων τῶν φύσεων οὐκ εἰσὶ μείζων ἐν βαφαῖς ; » Ἴνα δείξῃ ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν εἰδῶν, πολλαὶ βαφαὶ συντίθενται, καιρικῶν τοῦ σταθμοῦ 5 ἐναλλασσασμένου, καὶ τὴν ποσότητα τῶν... εἰδῶν ἀπὸ ἐνὸς μόνου, ἕως νὰ τὸν ἀριθμὸν· ἅμα καὶ τῶ λέγειν, ἕως τὸν φυσικόν, τουτέστιν ἢ τοῦ χρυσοῦ ποίησις ὕλη ἐδήλωσεν τὰς φυσικὰς βαφάς. Καὶ πάλιν οὖν λέγει· « Εἰς πολὺ ὕ-(f. 253 v.) μᾶς ἐνέβαλον κάματον, εἴ τι πολὺ ὕλη καταχώσαντες, τὰ φυσικὰ ἀπολέσαντες πάλιν· 10 ὁηλονότι τοῖς παρελθόν χρόνοις τοῖς Ἑρμοῦ φυσικαὶ βαφαὶ ἐκαλοντο αὐταὶ μέλλουσαι γράφεσθαι κοινῇ τῇ ἐπιγραφῇ τῆς βίβλου λέγων· Βίβλος φυσικῶν βαφῶν Ἰσιδώρω δοθεῖσα. Ἄλλ' ὅτε ἐφορνήθησαν ἀπὸ τῶν τῆς σαρκὸς..., καιρικαὶ ἐγένοντο καὶ ἐλέγχθησαν. Οὐ μὴν ἄλλὰ καὶ τοὺς ἀρχαίους μέμφονται <καὶ> μάλιστα Ἑρμῆν, 15 ὅτι οὔτε δημοσίᾳ αὐτοῖς ἐκδεδώκασιν, οὔτε ἐν παραβύστῳ, οὔτε ἡνίξαντο ὅτι κἄν ἐστίν.

5] Αὐτὸς δὲ μόνος ἀπέδειξεν ὁ Δημόκριτος εἰς τὸ σύγγραμμα καὶ ἡνίξατο. Αὐτοὶ δὲ ἐν ταῖς στήλαις αὐτὰ ἐνέγλυψαν ἐν τῶ σκότει καὶ τοῖς μυχοῖς, τοῖς συμβολικοῖς χαρακτῆρσιν, καὶ αὐτὰς καὶ τὴν 20 χωρογραφίαν Αἰγύπτου, ἵνα κἄν τις τολμήσας ἐπιβῆναι τῶν μυχῶν τοὺς σκότους, τῶν πλημμυλημένων ἐπιλύσεων, μὴ εὔρη ἐπιλύσασθαι τὸν χαρακτῆρα μετὰ τσαύτην τέλμην καὶ κάματον. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι αὐτοὺς μιμησάμενοι, ἐν τοῖς καταθέτοις αὐτὰς τὰς καιρικὰς παραδῶσαντες μετὰ τῆς αὐτῶν μυήσεως, καὶ παρακλεῦονται ἐν ταῖς

3. F. 1. ἐστι. — 4. συντίθενται A. — 5. Après τῶν, le signe du cuivre deux fois de suite, ici et plus loin. Nous remplaçons chaque signe par 3 points. « J'ai lu quelque part le sens νομίματα. Peut-être faut-il lire χαλκώματα » (M. B.). F. 1. βαφαὶ vel βαφικαί. Cp. p. 246, l. 2. (C. E. R.). — 9. F. 1. εἴ τινες πολλῇ ὕλη. — 10. F. 1. ὁηλονότι τοῖς παρελθοῦσι χρ. οἷς. — 12. F. 1. λεγομένης. Un des livres hermétiques

est intitulé περί φυσικῶν βαφῶν. — 15. F. 1. αὐτὰς. — 16. F. 1. ὅτι καὶ ἐστίν. — 18. αὐτὰ] F. 1. αὐτὰς. — 19 et 20. μοιχ. A. — 21. εὔρη A. — 22. Sur χαρακτῆρα, une croix à l'encre rouge dans A, et à la marge, cette note rognée par le relieur : <τὸν> χαρακτῆρα <το> ὕ να'. ἐὰν <ἐπ>εβάλλον (... τὸν πνευματικόν <τι>ς δὲ ἐκ τῶν λό<γω>ν δόξας ψεύ<γ>ειν· τουτέστιν <τῶν> σαρκικῶν. (1re main).

διαθήκαις αὐτῶν. Ἐάν ἡμῶν εὐρησῆς τοὺς θησαυροὺς, παρίδε τὸν χρυσὸν τοῖς ἐθέλουσιν ἑαυτοὺς φρονεῦν, καὶ περὶ τῆς τῶν χαρῶντα εὐρηκῶς, τὰ ἕλα χροῖματα ἐν ὀλίγῳ συνάξεις · τὰ δὲ χροῖματα μόνον λαβῶν, ἑαυτὸν φρονεῦσεις, ἐκ τοῦ (f. 254 r.) φθόνου τῶν κρατούντων
5 βασιλέων, οὐ μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων.

6] Δύο οὖν γένη εἰσὶν καιρικῶν ἐν <ταῖς> τῶν ὀθωνῶν ἐκδεδώκασιν, ἢ κατὰ τόπον ἐφόροι τοῖς ἑαυτῶν ἱερεῦσι · τούτου ἕνεκεν καὶ καιρικαὶ ἐκάλεσαν · ἐπειδὴ καὶ καιροῖς ἐνεργοῦν τῆ θελήσει τῶν δοκόντων
... .., μηκέτι δὲ θελήσασιν τοῦναντίον ἐποιοῦν · ἐπίμικτοι οὖν ἦσαν
10 αἱ καιρικαί... .. τοῖς εἶδεσι · ἐκ τε τῶν γνησίων εἰδῶν τῶν καιρικῶν · τῶν ἄλλων [ἄλλων] τοῖς ἀνήκουσι ταῖς τιμίαις τέγγαις. Τὸ δὲ ἄλλο γένος τῶν [τῶν] καιρικῶν γνησίων καὶ φυσικῶν τὸ Ἐρμῆν ἐνέγραψεν εἰς τὰς στήλας · ἀπόγωνεὲ τὸν μόνον ξανθομίλινον πυρὸς, ἡλιοδὸν γλωρὸν, ὠγρὸν, μέλαν, γλωρὸν καὶ τὸ ὅμοιον · καὶ αὐτὰς
15 δὲ τὰς γέας μυστικῶς ψάμμους ἐκάλεσαν · καὶ τὰ εἶδη τῶν χρωμάτων ἐμήνυσεν · αὐταὶ φυσικῶς ἐνεργοῦσιν · φθονοῦνται δὲ ἀπὸ τῶν περγειῶν... .. ἐπὶν δὲ τις μυθεῖς ἐκδιώκει αὐτοὺς, τεύξεται τοῦ ζητουμένου.

7] Οἱ οὖν ἔμφοροι ἐκδιωκόμενοι τότε παρὰ τῶν ποτε μεγάλων
20 ἀνθρώπων, συνεβουλεύσαντο ἀντὶ ἡμῶν τῶν φυσικῶν πάντων ποιῆσαι, ἵνα μὴ διώκωνται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ λιτανεύωνται καὶ παρακαλῶνται, οἰκονομοῦνται διὰ θυσιῶν, ὃ καὶ πεποίησαν · ἔκρυψαν πάντα τὰ φυσικὰ καὶ αὐτόματα, οὐ μόνον φθονοῦντες αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς φροντίζοντες, ἵνα μὴ μαστιζῶνται ἐκδιωκόμενοι καὶ

2. A mg. : ἡ χαρακτηρισ'. — F. l. περὶ τούτων χαρακτηρισῆς εὐρηκῶς. — 5. K en rouge dans A au-dessus de μόνον et renvoi à la marge inférieure avec ces mots : πολλὰ βιβλία εὐρίσκονται <περὶ> γυμνῶσεως · αὐτὸν μὲν φυσικὰς βαρῆς λέγων · τὰ δὲ παραφύσεις (sic) · τὰ δὲ δύο ψεῦδος καὶ τὴν ἀληθειαν κατακαλυπτικῆν. — 6. καιρικῶν A. — F. l. ἐν <ταῖς> τῶν ὀθωνῶν ἐκδόσεσιν. — 7. ἢ — ἱερεῦσι] F. l. ἢ κατὰ τόπον ἐφόρων..... —

καιρικῆ] F. l. καιρικῆς. — 8. δοκόντων A. — 12. ἔρμῆν A. Le signe ~ au-dessus de ce mot, et renvoi à la mg. suivi de τὸ γλωρὸν (1re main). — 13. ἀπόγωνεῖ] F. l. ἀπογώνεως (mot supposé). F. l. ξανθομήλινον (mot supposé). — 14. F. l. καὶ τὰ ὅμοια. — 17. F. l. ὑπεργείων. — 19. F. l. ἔφοροι. — 20. συνεβουλεύσαντο A. indice d'un ms. original du Xe ou XIe siècle. — 22. F. l. πεποίησιν.

λιμῶ τιμωρῶνται, θυσίας μὴ λαμβάνοντες, (f. 254 v.) ἐποίησαν οὕτως ἔκρυψαν τὴν φυσικὴν καὶ εἰσηγγήσαντο τὴν ἑαυτῶν ἀφύσικον, καὶ ἐξέδωκαν αὐτὰ τοῖς ἑαυτῶν ἱερεῦσι, εἴ τε δημόται ἡμέλων τῶν θυσιῶν, ἐκώλυον καὶ αὐτοὶ τὴν ἀφύσικον φιλοτιμίαν ὅσοι δὲ 5 κατεκράτησαν, τὴν νομιζομένην δόξαν... .. τοῦ αἰῶνος ὑδρογενήσαντα καὶ ἐπληθύνθησαν ἔθος καὶ νόμῳ καὶ φόβῳ αἱ θυσίαι αὐτῶν ὁυκέτι οὐδὲ τὰς ψευδεῖς αὐτῶν ἐπαγγελίας ἀπεπλήρουν ἄλλ' ὅτε ἐγγενεῖ ἄρα ἀποκατάστασις τῶν κλημάτων, καὶ διεφέρετο κλήμα πολέμῳ, καὶ ἐλείπετο ἐκ τοῦ κλήματος ἐκείνου τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων 10 καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἐρημοῦντο, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἡμελοῦντο ὁυς περιλειπομένους ἀνθρώπους ἐκολάκευον, ὡς δι' ὄνειράτων, διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν, διὰ πολλῶν συμβούλων, τῶν [τῶν] θυσιῶν ἀντέγχεσθαι ὁυτὰς δὲ πάλιν παρεχόντων τὰς ψευδεῖς καὶ ἀφυσίκας ἐπαγγελίας ὁυ καὶ ἤδοντο πάντες οἱ φιλήδονοι ἄθλιοι καὶ ἀμαθεῖς ἀνθρωποι ὁυτε καὶ σοὶ θέλουσιν 15 ποιῆσαι, ὁ γύναι, διὰ τοῦ ψευδοπροφήτου αὐτῶν ὁυλακεύουσιν σε, τὰ κατὰ τόπον ... .. πεινῶντα, ὁυ μόνον θυσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν σὴν ψυχὴν.

8] Σὺ γοῦν, μὴ περιέλκου, ὡς γυνή, ὡς καὶ ἐν τοῖς κατ' ἐνεῖαν ἐξεῖπόν σοι. Καὶ μὴ περιρέμβου, ζητοῦσα θεόν ἄλλ' οἴκαδε καθέζου, καὶ θεὸς ἤξει πρὸς σὲ ὁ πανταχοῦ ὦν, καὶ ὁυκ ἐν τόπῳ ἐλαχίστῳ 20 ὡς τὰ δαιμόνια ὁυκαθεζομένη δὲ τῷ σώματι, καθέζου καὶ τοῖς πάθεσιν, ἐπιθυμία, ἡδονῆ, (f. 255 r.) θυμῷ, λύπῃ, καὶ ταῖς ἐβ' μύραις τοῦ θανάτου ὁυ καὶ οὕτως αὐτὴν διευθύνουσα προσκαλέσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸ θεῖον ὁυ καὶ οὕτως ἤξει τὸ πανταχοῦ ὦν καὶ οὐδαμοῦ ὁυ καὶ μὴ καλουμένη, πρόσφερε θυσίας τοῖς... .., μὴ τὰς προσφύρους, μὴ τὰς θρεπτι- 25 κὰς αὐτῶν, καὶ προσηγεῖς, ἀλλὰ τὰς ἀποθρεπτικὰς αὐτῶν, καὶ ἀναι-

3. Au-dessus de ἱερεῦσι, trois points rouges dans A, et à la mg. sup.; μετὰ τὸν χρῆσμον καὶ τοῖς ἱερεῦσιν τοῖς νομιζομένοις, ἤγον (f. l. ἤγον) θυσίας ὁυποιται (l. ὁυποτε) ἔλκωντες (f. l. οἱ λακίοντες) ἔτε (l. εἴτε) ἱερεῖς. — (Addition à insérer dans le texte ?) 6. ἔθος] F. l. ἔθει. — 8. ἐγγενεῖ] F. l. ἐγένετο vel ἐγγενεῖ ἄρα <ἤν> ἀποκ. — 12.

τῶν τῶν] F. l. τούτων. — 15. F. l. προσποιῆσαι. — 16. F. l. πεινῶντες. — 17. Cp. III, xxvii, 7, où Zosime adresse à Théosébie des recommandations analogues. — F. l. ὁ γύναι. — F. l. ἐν τοῖς κατ' ἐνέργειαν. — 21. F. l. μοίραις. Cp. Platon, Timée, p. 41 B : οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας. — 23. τὸ] F. l. ὁ. — 25. F. l. ἀποθρεπτικὰς.

ρετικῶς ὡς προσεφώνησεν Μεμβρήης τῶν Ἱεροσολύμων βασιλεὶ Σολομῶντι, αὐτὸς δὲ μάλιστα Σολομῶν ὅσας ἔγραψεν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας · καὶ οὕτως ἐνεργούσα, ἐπιτεύξῃ τῶν γνησίων καὶ φυσικῶν καιρικῶν · ταῦτα δὲ ποιεῖ ἕως παντελειωθῆς τὴν ψυχὴν. Ὅταν δὲ
5 ἐπιγνοῦσα αὐτὴν τελειωθεῖσαν, τότε καὶ τῶν φυσικῶν τῆς ὕλης κατάπτησον, καὶ καταδραμοῦσα ἐπὶ τὸν Ποιμένανδρα καὶ βαπτισθεῖσα τῷ κρατῆρι, ἀνάδραμε ἐπὶ τὸ γένος τὸ σόν.

9] Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐλεύσομαι τῆς σῆς ἀτελειώτητος · ἀλλ' ὀλίγω ἐπέκτειναι καὶ ἀνένεγκαι χρῆμα τὸ ζητούμενον · ἤνεγκ-
10 κεν μὴ ἐλαττεῖ (?) καὶ ἐνήλατος εὐρίσκειται.

Ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος καὶ μετ' ὀλίγα · ἐν πρῶγμά ἐστὶν δύο ὡς καταποτασόμενος, καὶ διαφόρως γενόμενον, τὸ μὲν ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν, τὸ δὲ ξηρὸν καὶ ψυχρὸν, καὶ τὰ δύο ἐν ἔργον ποιοῦσιν. Ἔστιν οὖν κατανοῆσαι τοῖς δύο ὠθιακοῖς χρώμασιν καὶ ἐκπλα-
15 γῆναι τὰς τῶν χρωμάτων ἀμειβὰς τὰς ἀπὸ τῶν ὠθιακῶν, καὶ τῶν φθασάντων · καὶ γενέσεις τῶν χρωμάτων ὅτι παρὰ τὸ ἐλάμνεσθαι ὕλη ἐστὶν, καὶ μεθ' ἕτερα καὶ αὐταὶ παρατηρήσεις καὶ οὐχ ὁμοίαι ἐξέρχονται · διὰ τί; (f. 255 v.) οὐχ ὅτι φθονοῦνται; φθονοῦνται μήτις ἐξ αὐτῶν νοήσας τὴν ὁδὸν τῶν καιρικῶν εὐρη. Ἄλλ' ἔρεῖ τις ὅτι
20 οὐ μόνον τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ πᾶσα τέχνη πάντοτε οὐχ ὁμοίαι ἐξέρχεται, ἀλλὰ καὶ ποτὲ μὲν καλῶς, ποτὲ δὲ ἐναντίως. Νέον, φημί · ἀλλ' ἴσασιν οἱ τεχνῆται οἱ ἰδόντες τῶν σφαλμάτων τὰ αἴτια, ὅτι τόδε παρὰ τόδε ἐποιήσαμεν, καὶ τοῦδε ἡμελήσαμεν, καὶ τοῦδε βραθυμότερον ἐποιήσαμεν.

1. Μεμβρήης] peut-être Memphrès, roi égyptien de la XVIIIe dynastie (Canon d'Eusèbe, texte arménien, I, 214). — 4. καιρικῶν A. — ἐποίη A. — F. 1. ἕως ἂν τελειωθῆς — 5. F. 1. ἐπιγνοῦσα αὐτὴν. — 6. F. 1. ποιμάνδρα. — 9. ἐπέκτειναι καὶ ἀνένεγκαι A. — ἤνεγκεν] F. 1. ἀνάγκη (M. B.). — 11. A mg. : Une main. — 12. F. 1. καταποτισόμενος (mot supposé). — 14. ὠθια-

κοῖς] F. 1. ὠθιακοῖς (mot supposé). On connaît ὠθητικά, les mystères de l'œuf : (M. B.). — 15. ὠθιακῶν] F. 1. ὠθητικῶν (M. B.). — 16. ἐλάμνεσθαι] F. 1. ἐλαύνεσθαι. — 18. A mg. inf. du f. 255 r. : grosse étoile, puis : ὡς ὁ νοῦς ὁ νοεῖν δυνάμενος καλῶς καὶ ὕγιος (pour ὑγιῶς?). — 21. νέον] καί A. F. 1. καί. — 23. τοῦδε βραθυμότερον] F. 1. τόδε βραθυμότερον.

10] Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐλεύσομεν. Εἰσὶν οὖν δύο ἀγωγαὶ τῶν καιρικῶν βαφῶν, μία ἀπὸ ὠμῆς, καὶ μία ὀπτῆ, <αἱ> εἶδη βάλ-
λουσιν. Ἄλλ' ἡ μὲν ὀπτῆ πολλοῦ μόχθου ἀπολέλυται, παμπόλλου δὲ
ἐπιτυχίας χρῆζει, καὶ μετὰ βραχὺ, ὡς εἶπεν ἡ θεία Μαρία. Τῆς οὖν
5 ὀπτῆς διαφοραὶ πολλαὶ εἰσιν ὑγρῶν καὶ φώτων· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν
σὺν ὕδατι ὀπτοῦνται, αἱ δὲ οἴνω· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀνθραξίν γίνεται
ἐν ποσότητι χρόνου, τὰ δὲ φουσῶνται πάλιν τῇ ποσότητι, τὰ δὲ λασο-
τίοις, τὰ δὲ φούροις· καὶ ἄλλα ἡστεῖαι, καὶ ἄλλα ἄλλοις καὶ μετὰ καὶ
τῶν πάντων ἀπλῶς πολλὰ οἶον ἐπὶ τοῦ μέλανος τὰ τῆς διαφορᾶς ὠῶν
10 οὕτως μέλαν κοράκων, κορυννίων, κατακοραῖς βάρθι, τεφρωῶδες ἐν ταῖς
ζωγραφομέναις θήωναις, ποιεῖ δένδρα, ἢ πέτρας, ἢ ὕδατα, ἢ ζῶα,
πάντα ὁμοίως, καὶ τῶν ἄλλων χρωμάτων τῶν προλεχθέντων, ὧν ἔχεις
τάς ἀποδείξεις ἐν κάππα στοιχείῳ· καὶ ἡ ποσότης τῶν χρωμάτων.
Ἐὰν γὰρ ἀκούσης ὄχραν ξανθὴν, μὴ ἀπλῶς ὑπολά- (f. 256 r.) θῆς,
15 καὶ μεταπαρασκευάσαντα μυστικῶς πρὸς μόνον τοὺς κωλύτας ἔχειν·
τὰ γὰρ ζητούμενα πάντα ἐν τῇ τέχνῃ κατώρθωσαν.

11] Ἐχουσιν οὖν φύσιν αὐταὶ αἱ βαφαὶ καὶ πολλὰ σήπτεσθαι, καὶ
ὀλίγα, τουτέστιν γίγνεσθαι καὶ ἐν καμινίοις ὑελοψικοῖς, καὶ ἐν χωνεῖαις
μεγάλαις καὶ μικραῖς, καὶ ἐν διαφόροις ὀργάνων <διὰ> φώτων, καὶ
20 ἐν ποσότητι αὐτῶν· καὶ ἡ πεῖρα ἀναδείξει, μετὰ καὶ τῶν ψυχικῶν
πάντων κατορθωμάτων. Ἐγχεῖς οὖν τῶν φώτων τάς ἀποδείξεις ἐν τῷ
Ω στοιχείῳ, καὶ πάντων τῶν ζητουμένων· ἔνθεν ἀπάρξομαι, πορφυ-
ρόστολε γύναι.

2. βάλλουσιν] F. 1. βάπτουσιν. — 7. τῆ] τὴν A. F. 1. τινί. — A mg. τὴν καραλήνα] λέγ<α>, avec renvoi à λασοτίοις. — 8. F. 1. ἰστίαις (feux de chiffons?) (M. B.).

— 10. F. 1. κορυννίων, κατακοραῖς. — 12. ὦν] ὦ A. F. 1. ὦ <γύναι>. — 19. F. 1. ὀργάνοις. — 21. ἐν τῷ Ω στοιχείῳ] Cp. le morceau III, XLIX.

III. LH. — ἙΡΜΗΝΕΙΑ ΠΕΡΙ ΠΑΝΤΩΝ ΑΠΛΩΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

Transcrit sur A, f. 264 r. — Collationné sur B, f. 88 r. (à partir du § 2).

1] Βλέπε δὲ μὴ πλανηθῆς καὶ τὸν μόλυβδον καὶ τὸν χαλκὸν <οὐ> μόνον ξανθώσης, ἀλλὰ καὶ τὰ μεταλλικὰ εἶδη, τὰ λεγόμενα χρυσοζώ-
5 μιον, καὶ χρύσολον, ἅτινά εἰσιν τὸν ἀριθμὸν πλέον ἢ ἕλαττον σή · σή δὲ πλέον ἢ ἕλαττον εἶπον, ὅτι ἔλαθεν ὑδράργυρον. Δεῖ δὲ γινώσκειν πεῖραν καὶ τὴν δύναμιν μνημονεύει περὶ τῶν φώτων <καὶ> διοπτᾶν ἢ εἰσκρίνοντα τὸν σίδηρον. Οἱ μὲν γὰρ ἡμίωρον μόνον ἔπησαν, οἱ δὲ ὦραν α', ἄλλοι δὲ β', ἕτεροι γ', τινὲς δὲ καὶ δ'.

10 2] Ἐλαφρὰ φῶτα πᾶσαν τὴν τέγγην ἀναφέρει, καὶ τὰ χρώματα ὅπτα, καὶ ἕα τέως ἀποψυγῆ · ἐν ὑέλοις βλέπης τὸ γινόμενον · οὕτως ξανθοῦται διὰ τῆς λειώσεως καὶ ἐψήσεως.

3] Τοῦτο τὸ θεῖον ὕδωρ τὸ δίχρωμον, τὸ λευκὸν καὶ ξανθὸν, μυρίαὶς κεκλήχασιν ὀνόμασιν. Ἄνευ οὖν τοῦ θείου ὕδατος οὐδέν ἐστιν · τὸ γὰρ (f.
15 264 v.) ἔλον σύνθεμα δι' αὐτοῦ ἀναλαμβάνεται, καὶ δι' αὐτοῦ ὀπτᾶται, καὶ δι' αὐτοῦ καίεται, καὶ δι' αὐτοῦ πήγνυται, καὶ δι' αὐτοῦ ξανθοῦται, καὶ δι' αὐτοῦ σήπτεται, καὶ δι' αὐτοῦ βιάπτεται, καὶ δι' αὐτοῦ ἰσθται καὶ ἐξιοῦται, καὶ ἐψεῖται. Φησὶν γάρ · Ἐπιβαλὼν ὕδωρ θείου ἄθικτον, καὶ κόμμι ὀλίγον, πᾶν σῶμα βιάψεις. Ὅσα γὰρ ἀπὸ ὕδατος ἔσχρον γένεσιν,
20 ταῦτα τοῖς ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἀντιπάσχει. Ὅστε ἄνευ τοῦ καταλόγου τῶν ὑγρῶν πάντων, οὐδέν ἐστιν ἀσφαλές.

4] Ἐμνημόνευσαν δὲ τινες, τάχα δὲ καὶ οἱ ἔλοι, ὅτι δεῖ τοῦτο τὸ

5. F. 1. χρυσοζών (M. B.). — 7. F. 1. <ὅτι> πεῖρα. — A mg. : μνημονεύει περὶ τῶν φώτων. — F. 1. μνημονεύειν. — F. 1. δεῖ ὀπτᾶν. — 8. εἰμίωρον A. — 10. Le ms. B (titre : περὶ φώτων) donne seulement la phrase ἔλαφρὰ — ἀναφέρει, puis notre

morceau III, x, 1, et continue celui-ci avec notre § 3. — 11. ἕατε ἕως A. — 13. θεῖον om. A. — καὶ] τὸ B. — 14. Cp. III, x, 2 et XXI, 1. — 17. σήπτεται B, mel. — 19. βιάψεις B. — γέννησιν A. — 20. ὥστε] ὡς ὅτι A. — 22. Cp. III, x, 3.

ὕδωρ ζύμης χάριν καταφθεῖραι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον τοῦ μέλλοντος
 βάπτειν σώματος, εἴτε ἀργύρου, εἴτε χρυσοῦ. Ἐὰν ἄργυρον ἐθέλῃς
 βάπτειν, ἀργύρου πέταλα συσσήπτει · ἐὰν χρυσόν, χρυσοῦ πέταλα · ὁ
 γὰρ Δημόκριτος · Ἐπίβαλλε, φησὶν, χρυσοῦ ὕδωρ κοινοῦ, καὶ βήψεις,
 5 καὶ χρυσόν καὶ καταβάψεις · ὁ γὰρ εἷς ζωμὸς καὶ τὰ ἀμφοτέρω σήπει
 κατηγορεῖται. Ζυμοὶ τοίνυν γρηὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου τὸ ὕδωρ τοῦ θείου ἢ
 ἄργυρον, ἢ χρυσόν. Ὡς γὰρ ἡ ζύμη τοῦ ἄρτου, ὀλίγη οὔσα, ποσοῦτον
 φύραμα ζυμοῖ, οὕτω καὶ τὸ μικρὸν ἢ ἀργύρου ἢ χρυσοῦ <διὰ> τοῦ
 ἕξους ἐστίν.

III. LIII. — LA CÉRUSE

Transcrit sur A (continuation du texte précédent).

10 1] .....
 δύναμις · μετὰ δὲ τὴν ἐργασίαν τὸ ψιμμίον ὕδατι ὑπέτω γλυκιζόμενον,
 καὶ ἐώμενον καταστῆναι · τὸ δὲ ὕδωρ ἀπόγγε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ εὐρίσκεται
 πάνυ λευκοτάτον · καὶ ἡ λιθάργυρος ἢ κοινὴ μαλύβδου ἐστίν, θαυμασ-
 τὴν δύναμιν ἔχει, κοινωνίαν ποιούμενος τῷ ἕξει · ἡ γὰρ καὶ αὐτὸ ἀσώ-
 15 ματον εὐρίσκεται, ἄλμιζόμενον δὲ καὶ γλυκιζόμενον, καὶ αὐτὴ
 λευκοτάτη εὐρίσκεται καὶ πάνυ παρεμφαίνουσα τὸ ψιμμίθιον. Θαυμάζω
 δὲ καὶ τὸ σηρικὸν πῶς ἐν τῷ πυρὶ ξανθοῦται, καὶ τὸ σανδαράχην δύναμιν
 ἔχει θαυμαστήν.

2. ἐθέλῃς βάπτειν] ἢ ἀλίς βάπτειν A.
 Corr. conj. — 2-7. εἴτε — ἢ χρυσόν]. Texte
 omis ici dans B et dans III, x. — 3.
 συσσήπτει: A. — 5. F. l. σήπειν. — 6. F.
 l. ζυμοῦν. — 7. Cp. III, XXI, 3. — 8.
 Réd. de B : τὸ μικρὸν puis le signe de
 l'or surmonté de la finale ου, puis τὸ
 πᾶν μέλλει: ξηρίον ζυμοῦν (fin du texte dans

ce ms. qui reprend plus bas avec le
 morceau III, LIII). — 9. A mg. après
 cette ligne : λίπει (λείπει), puis les 7 der-
 nières lignes du f. 264 et les 9 pre-
 mières du f. 265, laissées en blanc. —
 14. τὸ puis le signe de ἕξος, puis ἢ γάρ...
 (f. l. εἰ γάρ...) — 17. F. l. σανδαράχιν
 (forme néogrecque de σανδαράχιν ?).

III. LIV. — ΠΕΡΙ ΛΕΥΚΩΣΕΩΣ

Transcrit sur A (continuation, sans titre, du texte précédent). — Même texte, avec le titre, dans B, f. 90 v., et dans K. f. 5 v., jusqu'à μυστήριον (ligne 3).

1] Γινώσκειν ὑμῶς θέλω ὅτι πάντων ἐστὶν κεφάλαιον ἡ λεύκωσις, μετὰ δὲ τὴν λεύκωσιν εὐθὺς ξανθοῦται τὸ τέλειον μυστήριον, [τοῦτό ἐστιν ἰωσις, πάλιν διὰ τοῦ ὄξους, τὰς θείας δυνάμεις ἀποτελοῦσιν.
5 Ἐμφανήσω ὑμῖν πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ἐλαίου θείου. Δηγηθήσομαι δὲ ὑμῖν [λευκός] τὰς λευκώσεις τῶν μολύβδων ἀπεργάσας, ἡ <τοῦ> πνεῦμα βιάπτειν ἢ γέννησις, ἵνα πνεῦμα βιά-f. 26ῶ v. ψειν ἄνευ γὰρ τῶν μολύβδων οὐκ ἐστὶν τέλειον ἢ γὰρ μολύβδος πᾶσαν οὐσίαν ἐξετάζει. Καὶ θαυμαστῶς ἀνεγράψατο ὁ φιλόσοφος τῆ λοξῆ διηγήσει ἢ
10 ἐὰν τὰ ἐξετάζοντα εἰς τὰς οὐσίας εἰσκριθῶσιν, ἀνεξάλειπτον ἔχει τῶν ? τὴν φύσιν.

2] Γινώσκειν ὑμῶς θέλω ὅτι ἡ τελεία ἐξέτασις τὸ ὄξος ἐστὶν ἢ βον' ἐξέτασις ὅτι μολύβδον περὶ τοῦ βον' κεφαλαίου ἔρη ὁ φιλόσοφος, ἐὰν τὰ ἐξετάζοντα εἰς τὰς οὐσίας εἰσκριθῶσιν, ἀνεξάλειπτον ἔχει τὴν φύσιν.

15

III. LV. — ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

Transcrit sur A (continuation du texte précédent).

1] Ἐρμηνεύσω ὑμῶς σὺν προσήταις περὶ τῶν φώτων τὴν δύναμιν πᾶσιν, ἵνα τελείως τὰς παραδόσεις ἐργάσασθαι, διὰ τὸ μὴ ἀποτυχίαν γίγνεσθαι ὑμῖν. Περὶ τῶν φώτων γὰρ ἐξέθετο ὁ φιλόσοφος, ὡς ὅτι ἐν εἶδος πολλὰ ἀνατρέπει φῶτα ἢ τὰ φῶτα γὰρ εἰσιν τὰ ἐναντία πάσης

2. Γινώσκειν — μυστήριον] même texte III, xl. 1. — 3. Ἀπὸ μυστήριον. B et K continuent avec le texte de III, xl. 2 et 3. — 4. F. l. ἀποτελοῦσα. — 5. F. l. θεϊκός. (M. B.) — 6. Au lieu de λευκός,

il faudrait peut-être lire πῶς δεῖ et plus loin ἀπεργάσασθαι. — 7. F. l. τὴν γένεσιν, ἵνα βιάψη. — 9. Θαυμαστός A. — 11. τῶν] F. l. τοῦτο — 16. F. l. ὑμῖν. — 17. F. l. ἐργάσασθαι.

ἐργασίας· ἐπὶ τῶν προγομνασθέντων ὑμῖν παραδίδωμι, τῆδε τῆ
ἀκολουθία· εἰ μὲν διὰ ὑέλινων ἀγγῶν ἐψοῦνται τὰ θειώδη, ἀναγκαῖον
χρήσασθαι τοῖς φωσίν οἷς κέχρηται οἱ σκιογράφοι, εἰ τίς ἐστι κηρο-
τάκις. Ἀναγκαῖον οὖν τὸ ἄγγος τὸ ὑέλινον διὰ πηλοῦ κεραμικοῦ
5 ἐπιδερματίδα <ἔχειν> ἡμιδακτυλαίαν, ἵνα μὴ τὸ ἄγγος ῥῆξιν ὑπομένη
διὰ τῆς θερμῆς, οὕτως διαπραξαμένους ὡς ἔσται τὰ μέτρα τῶν φώτων.
Ἐὰν δὲ μέλλῃς παροπτᾶν τὰ ἐπὶ τὸ ξανθὸν ἀγόμενα, ἀναγκαῖον
ὑμᾶς χρήσασθαι τοῖσδε τοῖς φωσίν, ἡ μὲν τοῦ ζώου εἰσχυρῶ (?)
καμινίῳ παροπτᾶν, ὅταν κομίσῃς αὐτοῦ τὰ ἐπὶ τὰ ξανθὰ ἀγόμενα,
10 f. 266 r. ἐν τῇ καμινίῳ ἐπὶ ὥρας Γ'· ὥρας δὲ λέγω τὰς κεραμέ-
νας... ἀπέχεται, καὶ φωτὰ τὰ ἐπὶ τὸ ξανθὸν ἄγονται.

III. LVI. — ΠΕΡΙ ΑΙΘΑΛΩΝ

*Transcrit sur M, f. 116 v. — Collationné sur B, f. 89 r.; — sur A, f. 14 r. (= A¹); — sur
A, f. 91 r. (= A²); — sur K, f. 4 v. — sur Lc, p. 205. — Variantes de M ajoutées
en marge de K.*

1] Αἰθάλαι δὲ λέγονται διὰ τὸ ἀπὸ κάτωθεν <εἰς> ἄνω τὰς τέφρας,
πρὸς ὕψος ἀναπέμπεσθαι τὰς οὐσίας, ἧτις ὀηλοῦ τὴν τῶν ὑδάτων ἀνα-
15 γωγῆν. Καὶ πάλιν αἰθάλαι λέγονται διὰ τὸ ἀπὸ τῶν κάτω ἐπὶ τὸ ὕψος
χωρεῖν. Ποίησαντες αὐτοῦ τὴν διήγησιν ἐν τῇ τῶν αἰθαλῶν ἡγρουν στα-
γόνων ἐκμυζήσει, τὰς σκωρίας τε ἀπὸ τῆς γύτρας ἄραντες ἐλείψαν,
καὶ βαλόντες αὐτὰς τὰς ἀπ' αὐτῶν ἐξελθούσας ψυχάς. Ψυχὰί γάρ
αὐταὶ τῶν σωμάτων ἅς ὧν ἐξῆλθον, πάλιν ἀνεκομίσαντο ταύτας διὰ

2. εἰ] ἡ A. — 5. εἰ μὴ δακτυλαίαν A. —
ὑπομένη A. — 6. διαπραξαμένους ὡς ἔσται A.
— 8. F. l. ἡμᾶς. — F. l. εἰ μὲν. — 13 et
16. λέγεται BA^{1,2} K. — ἀπὸ τῶν κατ. BA^{1,2}
Lc (= B etc.). — τὰς τέφρας] αἱ τέφραι

M. — 14. ἧτις — ἀναγωγῆν] ἡγρουν τὴν τῶν
ὑδ. ἀγωγῆν Lc. — 16. Réd. de Lc : ποίησ.
οὖν αὐτῶν τινες τὴν διήγ. — 18. καὶ βάλ. —
ψυχάς] ἐμβαλόντες ἀπ' αὐτῶν τὰς ἀπ' αὐτῶν
ἐξ. ψ. Lc. — 19. πάλιν] διὸ καὶ πάλιν Lc.

τοῦ μαστωτοῦ, φάσκοντες ταύτην εἶναι (f. 117 r.) τὴν ἰωσιν, ἀναλο-
γῆσαντες <ἐκ> τῶν πολυχρονίων σήψεων. Καὶ προσέπλεξαν <μετὰ>
τῶν λοιπῶν αἰθαλῶν, ἃς καλοῦσι σώματα, καὶ ἡμεῖς σῶμα, καὶ θεῖα,
καὶ θειώδη, καὶ πέταλα γαλκοῦ ἢ ἀσήμου ἢ χρυσοῦ. Καὶ οὕτως εἰρ-
5 γάσαντο τὴν βαφὴν ἐπὶ τῶν ὑπηρετικῶν ὑλῶν, τῆς δευτέρας αὐτῶν
ὑποστάθμης οὐδένα ἀποτίσαντες λόγον.

2] Καὶ ἀπέδειξεν τὸ διὰ τῶν τετρῶν ἀποσταζόμενον ὕδωρ, εἰπὼν ·
« Καὶ θεῖς τὸ ὄργανον, ἀνακομίζου τὰς τέφρας. » Εἰ οὖν ἡ τέφρα ἐστὶ
τὸ διοργανισθὲν ὕδωρ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἄγαθοδαίμων · « Ὅπως ἡ
10 τέφρα ἐστίν. » Ἐφῆσις δὲ αὕτη τυγχάνει ἢ καὶ ὀπτησις, ἥτις λείωσις
ὀνομάζεται · δηλονότι διὰ σήψεως, καὶ ἀνασπάσεως, καὶ ἰώσεως, καὶ
παροπτήσεως, λέγοντες οἱ ἀρχαῖοι τὸ πᾶν ἀπαρτίζεσθαι. Καὶ ἀδύνατόν
ἐστὶν ἄλλως οἰκονομεῖσθαι τὴν ποίησιν τοῦ συνθέματος. Τὴν γὰρ ἔφῆσιν,
καὶ ἀνάσπασιν λείωσιν οἶδαςιν οἱ ὑποφῆται τῆς ἐπιστήμης · καὶ τὴν
15 ἰωσιν, ἔφῆσιν, τὴν δὲ ἔφῆσιν καὶ ἀνάσπασιν λείωσιν ὠνόμασαν διὰ τὴν
ἄγαν ἐκλέπτυσιν. Καὶ πάλιν τὸ πῦρ ὠνόμασαν διὰ τὸ θερμαίνειν καὶ
καίειν καὶ φωτίζειν <καὶ> παιδίου παίγνιον καὶ γυναικὸς ἔργον ἔρασαν
οἱ παλαιοὶ τὸ ζητούμενον τοῖς νοήμοσιν. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀναγκασ-
θησόμεθα πάντως διὰ πυρὸς τὴν ἰωσιν κατεργάζεσθαι, ὡς ἐπὶ τῶν βαπ-
20 τομένων λίθων, τουτέστιν ὑδάτων ἀναγωγῆς καὶ τὴν ἐκ ψυχρῆς τελου-
μένην πορφύραν. Λέγω δὲ <ἔτι> σαφῶς ἡμᾶς ἢ πείρα διδάξει εἰ τὸ
ἀληθὲς, ἐν ἔργον τέλειον καὶ ἀφρευκτον ἐπι-f. 117 v. | τελοῦσα ξηρίον.

1. M mg. inf. (main du xve siècle) : ἔψουσι (ἔφῆσις), ἰώσεις (ἰώσεις), ὀπτησις (ὀπτησις), ἀνάσπασις (ἀνάσπασις), ἐλλείωσις (ἐλλείωσις). — μαστωτοῦ Lc. — Réd. de Lc : καὶ ἀναλογίς. τὰς πολυχρονίους σήψεις προσέπλ. καὶ συνέπλεξαν αὐτάς ταῖς λοιπαῖς αἰθαλαῖς · ἡμεῖς δὲ καλοῦμεν αὐτὰ σώματα κ. θ. — 3. σῶμα] σώματα A¹. — 4. ἀσήμου] ἀργύρου en signe A¹; en toutes lettres BA² K Lc. — καὶ οὕτως] τινὲς δὲ Lc. — 7. καί τις ἀπέδειξε Lc. — 8. εἰ — ἐστὶ] ἡ τέφρα τοίνυν ἐστὶ Lc. — 9. ὁ Ἄγαθ. φησί Lc. — 10. Au lieu de ἥτις, M donne un trait sur-

monté de 2 points : —·—· — ἢ καὶ ὀπτ. ἥτις καί... Lc. — 11. ὀνομάζονται M. — Réd. de Lc, après ce mot : Οἱ ἀρχαῖοι δὲ φασὶ διὰ σήψεως, κ. ἀ. κ. ἰ. κ. παρ. τὸ πᾶν ἀπαρτίζ. — 13. τὴν ποίησιν] τὴν puis le signe de πυρῆτις M; τὸν puis le même signe BA¹⁻² K; τὸν πυρῆτην (en toutes lettres) Lc. Corr. conj. — 15. ὠνόμασαν — διὰ τὸ θερμ.] ὠνόμασαν · διὰ δὲ τὸ θερμ. Lc. — 17. καὶ καίειν om. A¹⁻² K; hab. B Lc. — 20. ἐπὶ τῆς τῶν βαπτ. λ. τ. ὕ. ἀγωγῆς; Lc. — 21. λέγω δὲ — διδάξει] ἡ πείρα δὲ σαφῶς ἡμ. διδ. Lc. — 22. ἐπὶ τελοῦς ξηρίον M.

3] Μετὰ δὲ τὴν τούτου ἰσοποίησιν, ἀνεχομίσαντο αἰθάλας, καὶ προσ-
 ἐπλεξαν <μετά> τῶν λειπομένων σκωριῶν, καὶ οὕτως ἔσχον τὸ
 πέρας, ἐντεῦθεν ξηρίον τοῖς σώμασιν ἐπιβάλλοντες διὰ τὸ λέγειν
 Ζώσιμον· « Οὕτω γὰρ τὰ μὲν πνεύματα σωματοῦνται, τὰ δὲ νεκρὰ
 5 σώματα ἐμψυχοῦνται, τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχῆς πάλιν αὐτοῖς εἰσκριθεί-
 σης, καὶ θεῖον ἔργον ἀποτελοῦσιν, ἀμφοτέρα ἄλληλα κρατοῦντα καὶ
 ὑπ' ἀλλήλων κρατούμενα. Τὸ γὰρ φεῦγον πνεῦμα τοῦ διώκοντος
 σώματος ἔτυγεν, διδάχθέντος ἤδη πυριμάχῃ ἐν τῷ πυρί. Καὶ τοῦτο
 ἐστίν, ὡς αἶμα, τὸ τοῦ φιλοσόφου ὕδωρ ἀσθέστου ἢ σανδαράχης,
 10 ὕδωρ νίτρου, ὕδωρ φέκλης, τὸ ἀπὸ τῆς τέφρας τῶν θειωδῶν σκευα-
 ζομένων, ὕδωρ πρωτόστακτον. »

4] Δεῖ οὖν αὐτὴν ἀποστᾶζειν ὡς τὴν σαπωναρικὴν στάκτην, καὶ
 ἔχειν αὐτῆς τὰ ὕδατα· σαπωναρικὴ δὲ, φησὶ, στάκτη οὐδέποτε ἐξαιθα-
 λοῦται, ἀλλὰ καταστᾶζεται. Πῶς οὖν, ὦ ἀγαθοὶ, Ζώσιμός φησιν ὅτι
 15 οὐδαμοῦ ἔστηκεν ὁ νοῦς τῶν γραφῶν, εἰ μὴ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῷ ἀνασ-
 πῶντι τὸν γαλκόν· καὶ ὅτι τὸ πέρας τῆς τέχνης ὧδε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐν
 τῷ διοργανισμῷ καὶ τῇ τούτου πῆξιν. Ἔτεροι δὲ μόνον τοῖς λεκίθοις
 ἔγρισαν ἐπ' ἄμφω τῷ συνθέματι, καὶ ἀνακομισάμενοι τὸ ὕδωρ, προσέ-
 πλεξαν τῇ οἰκείᾳ ἀσθέστῳ λειώσαντες ἐν θυείᾳ, οὐ σταθμῷ, ἀλλ' ὅσον
 20 ὑπερέχει τὸ ξηρὸν τοῦ ὑγροῦ, δακτύλους δύο, (f. 118 r.) ἢ τρεῖς, ἢ
 τέσσαρας.

I. Réd. de Lc: "Ἄλλοι δὲ μετὰ τὴν τ. i. τὰς αἰθάλας B etc. — καὶ προσέπλ. αὐτὰς τοῖς λειπομένοις σκωριδοῖς Lc. — 3. M mg.: groupe de points; guillemets jusqu'à la fin du §. — 5. τῆς] καὶ τῆς Lc. — 6. ἀποτελοῦσης Lc. — κρατοῦνται B etc. — 7. κρατ. εὐρίσκονται Lc. — 10. σκευαζόμενον Lc. — 14. Πῶς οὖν, ὦ φιλόσοφοι, φησὶν

Δημόκριτος BA¹⁻²: K. — ὁ Ζώσιμος δὲ φησιν Lc. — 15. διοργανισμῷ A²: διοργανισμοῦ Lc. — 16. ἦν] ἔστι Lc. — 17. λεκίθοις M; λεκόνθοις BA¹⁻²; λεκίνθοις K; λεκίθοις Lc. Corr. conj. — 18. ἐγρίσαντο B etc. F. l. λεκίθοις ἔγρισαν (?) Cp. ci-après IV, iv, 15. — ἄμφω] ἀμφοτέρω Lc, mel. — 19. θυεία mss. — 20. ὑπερέχει ἄν Lc.

COLLECTION

DES

ALCHIMISTES GRECS

TRADUCTION

SECONDE LIVRAISON

TROISIÈME PARTIE

ZOSIME

III. 1. — LE DIVIN ZOSIME

SUR LA VERTU (1). — LEÇON I

1. La composition des eaux, le mouvement, l'accroissement, l'enlèvement et la restitution de la nature corporelle, la séparation de l'esprit d'avec le corps (2), et la fixation de l'esprit sur le corps : les opérations qui ne résultent pas de l'addition de natures étrangères et tirées du dehors, mais qui sont dues à la nature propre, unique, agissant sur elle-même, dérivée d'une seule espèce, ainsi que (l'emploi) des minerais durcis et solidifiés, et des extraits liquides du tissu des plantes ; tout ce système uniforme et polychrome comprend la recherche multiple et infiniment variée de toutes choses, la recherche de la nature, subordonnée à l'influence lunaire et à la mesure du temps, lesquelles règlent le terme et l'accroissement suivant lesquels la nature se transforme.

2. En disant ces choses, je m'endormis ; et je vis un sacrificateur qui se tenait debout devant moi, en haut d'un autel en forme de coupe (3). Cet

(1) AK : « Sur la vertu et la composition des Eaux. »

(2) Séparation des métaux d'avec les corps volatils, tels que le soufre ou l'arsenic, auxquels ils sont associés.

(3) Ou de fiole (voir les appareils distillatoires des fig. 11, 14, etc., *Introd.*, p. 132, 138 et suiv. ; ou plutôt les ap-

pareils à kérotakis des fig. 20, 21 et suiv., *Introd.*, p. 143 et suiv.). Tout ceci est la description mystique de diverses opérations chimiques de distillation, de sublimation, de coupellation, accompagnées de grillages, d'effervescences et de changements de couleur.

autel avait quinze marches à monter. Le prêtre s'y tenait debout, et j'entendis une voix d'en haut qui me disait : « J'ai accompli l'action de descendre les quinze marches, en marchant vers l'obscurité, et l'action de monter les marches, en allant vers la lumière. C'est le sacrificateur qui me renouvelle, en rejetant la nature épaisse du corps. Ainsi consacré prêtre par la nécessité, je deviens un esprit ».

Ayant entendu la voix de celui qui se tenait debout sur l'autel en forme de coupe, je lui demandai qui il était. Et lui, d'une voix grêle, me répondit en ces termes : « Je suis Ion (1), le prêtre des sanctuaires, et je subis une violence intolérable. Quelqu'un est venu au matin précipitamment, et il m'a violenté, me pourfendant avec un glaive, et me démembrant, suivant les règles de la combinaison. Il a enlevé toute la peau de ma tête, avec l'épée qu'il tenait (en main); il a mêlé les os avec la chair (2) et il les a fait brûler avec le feu du traitement. C'est ainsi que j'ai appris, par la transformation du corps, à devenir esprit. Telle est la violence intolérable (que j'ai subie) ». Comme il m'entretenait encore, et que je le forçais de me parler, ses yeux devinrent comme du sang, et il vomit toutes ses chairs. Et je le vis (changé en) petit homme contrefait, se déchirer lui-même avec ses propres dents, et s'affaïsser.

3. Rempli de crainte, je m'éveillai et je songeai : « N'est-ce pas là la composition des eaux ? ». Je fus persuadé que j'avais bien compris ; et je m'endormis de nouveau. Je vis le même autel en forme de coupe, et, à la partie supérieure, de l'eau bouillonnante et beaucoup de peuple s'y portant sans relâche (3). Et il n'y avait personne que je pusse interroger en dehors de l'autel. Je monte alors vers l'autel, pour voir ce spectacle. Et j'aperçois un petit homme, un barbier blanchi par les années, qui me dit : « Que regardes-tu ? » Je lui répondis que j'étais surpris de voir l'agitation de l'eau et celle des hommes brûlés et vivants. Il me répondit en ces termes : « Ce spectacle que tu vois, c'est l'entrée, et la sortie, et la mutation ». Je lui demandai encore : « Quelle mutation ? » Et il me répondit : « C'est le lieu de l'opération appelée

(1) L : « Je suis celui qui est » : ἰων au lieu de ἰων.

(2) Voir le *serpent Ouroboros*, p. 23.

(3) Allégorie de la condensation des vapeurs dans le récipient supérieur.

macération ; car les hommes qui veulent obtenir la vertu entrent ici et deviennent des esprits, après avoir fui le corps ». Alors je lui dis : « Et toi es-tu un esprit ? » Et il me répondit : « Oui un esprit et un gardien d'esprits ». Pendant notre entretien, l'ébullition allant en croissant, et le peuple poussant des cris lamentables, je vis un homme de cuivre, tenant dans sa main une tablette de plomb (1). Il me dit les mots suivants, en regardant la tablette : « Je prescris à tous ceux qui sont soumis au châtement de se calmer, de prendre chacun une tablette de plomb, d'écrire de leur propre main, et de tenir les yeux levés en l'air et les bouches ouvertes, jusqu'à ce que leur vendange (2) soit développée ». L'acte suivit la parole et le maître de la maison me dit : « Tu as contemplé, tu as allongé le cou vers le haut et tu as vu ce qui s'est fait ». Je lui répondis que je voyais, et il me dit : « Celui que tu vois est l'homme de cuivre : c'est le chef des sacrificateurs et le sacrifié, celui qui vomit ses propres chairs. L'autorité lui a été donnée sur cette eau et sur les gens punis ».

4. Après avoir eu cette apparition, je m'éveillai de nouveau. Je lui dis : Quelle est la cause de cette vision ? N'est-ce donc pas là l'eau blanche et jaune bouillonnante, l'eau divine ? Et j'ai trouvé que j'avais bien compris. Je dis qu'il est beau de parler et beau d'écouter, beau de donner et beau de recevoir, beau d'être pauvre et beau d'être riche. Or, comment la nature apprend-elle à donner et à recevoir ? L'homme de cuivre donne et la pierre liquéfiée reçoit ; le minéral donne et la plante reçoit ; les astres donnent et les fleurs reçoivent : le ciel donne et la terre reçoit ; les coups de foudre donnent le feu qui s'élance. Dans l'autel en forme de coupe, toutes choses s'entrelacent, et toutes se dissocient ; toutes choses s'unissent ; toutes se combinent ; toutes choses se mêlent, et toutes se séparent ; toutes choses sont mouillées, et toutes sont asséchées ; toutes choses fleurissent et toutes se déflorent. En effet, pour chacune c'est par la méthode, par la mesure, par la pesée exacte des quatre éléments que se fait l'entrelacement et la dissociation de toutes choses : aucune liaison ne se produit sans méthode. Il y a une méthode naturelle, pour souffler et pour aspirer, pour conserver les classes stationnaires, pour les augmenter et pour les diminuer. Lorsque toutes

(1) Allégorie du molybdochalque, placé sur la kérotakis, ou la constituant.

(2) Voir plus loin la vendange d'Hermès, p. 129, note 1.

choses, en un mot, concordent par la division et par l'union, sans que la méthode soit négligée en rien, la nature est transformée ; car la nature, étant retournée sur elle-même, se tranforme : il s'agit de la nature et du lien de la vertu dans l'univers entier.

5. Bref, mon ami, bâtis un temple monolithe, semblable à la céruse, à l'albâtre, n'ayant ni commencement ni fin dans sa construction. Qu'il y ait à l'intérieur une source d'eau très pure, étincelante comme le soleil. Observe avec soin de quel côté est l'entrée du temple et prends en main une épée ; cherche alors l'entrée, car il est étroit le lieu où se trouve l'ouverture. Un serpent est couché à l'entrée, gardant le temple. Empare-toi de lui ; tu l'immoleras d'abord : dépouille-le, et prenant sa chair et ses os, sépare ses membres ; puis réunissant les membres avec les os, à l'entrée du temple, fais-en un marche-pied, monte dessus, et entre : tu trouveras là ce que tu cherches. Le prêtre, cet homme de cuivre, que tu vois assis dans la source, rassemblant (en lui) la couleur, ne le regarde pas comme un homme de cuivre ; car il a changé la couleur de sa nature et il est devenu un homme d'argent. Si tu le veux, tu l'auras bientôt (à l'état d') homme d'or (1).

6. Ce préambule est une entrée destinée à te manifester les fleurs des discours qui vont suivre (c'est-à-dire) la recherche des vertus, du savoir, de la raison, les doctrines de l'intelligence, les méthodes efficaces, les révélations qui éclaircissent les paroles secrètes. Ainsi la vertu poursuit le Tout, en son temps et avec méthode.

7. Que signifient ces mots : « La nature triomphant des natures » ? et ceci : « Au moment où elle est accomplie, elle est prise de vertige » ? et encore : « Resserrée dans la recherche, elle prend le visage commun de l'œuvre du Tout, et elle absorbe la matière propre de l'espèce » ? Et ceci : « tombée ensuite en dehors (de) sa première apparence, elle croit mourir » ? Et ceci : « Lorsque, parlant une langue barbare, elle imite celui qui parle la langue hébraïque ; alors, se défendant elle-même, la malheureuse se rend plus

(1) *Origines de l'Alchimie*, p. 180. Voir le *serpent Ouroboros*, I. iv. 5, p. 23. — Ce § répète au fond, sous une

forme plus sommaire et avec une allégorie moins compliquée le § 2.

légère en mélangeant ses propres membres. » ? Et ceci : « L'ensemble liquide est mené à maturité par le feu » ?

8. Appuyé sur la clarté de ces conceptions de l'intelligence, transforme la nature, et considère la matière multiple comme étant une. N'expose clairement à personne une telle propriété; mais suffis-toi à toi-même, de crainte qu'en parlant, tu ne te détruises toi-même. Car le silence enseigne la vertu. Il est beau de voir les mutations des quatre métaux [le plomb, le cuivre l'asèm (ou l'argent), l'étain], changés en or parfait.

Prenant du sel, mouille le soufre, de façon à amener la masse en consistance de cire mielleuse. Enchaîne la force de l'un et l'autre; ajoutes-y de la couperose et fabriques-en un acide, premier ferment de la couleur blanche, tiré de la couperose. Avec ces (substances) tu amèneras par degié le cuivre dompté à l'apparence blanche. Fais distiller par la cinquième méthode, au moyen des trois vapeurs sublimées: tu trouveras l'or attendu. Voilà comment en domptant la matière tu obtiens l'espèce unique, tirée de plusieurs espèces (1).

III. II. — LA CHAUX (2)

ZOSIME DIT AU SUJET DE LA CHAUX :

1. Je vais vous rendre (les choses) claires. On sait que la pierre alabastron (3) est appelée cerveau (4), parce qu'elle est l'agent fixateur de toute teinture volatile. Prenant donc la pierre alabastron, fais-la cuire une nuit et un jour; aie de la chaux, prends du vinaigre très fort et fais bouillir: tu seras étonné; car tu réaliseras une fabrication divine, un produit qui blan-

(1) Cet alinéa est une addition étrangère à ce qui précède. C'est une recette pour attaquer le cuivre, avant de faire agir sur lui les vapeurs destinées à le teindre.

(2) Cet article se compose d'une suite de recettes obscures pour fabriquer la pierre philosophale. Les dernières sont postérieures à Zosime, comme l'indique

la citation de Stephanus tirée de A (§ 2 bis); à l'exception pourtant de la phrase finale du § 3, laquelle exprime très clairement la formation des sous-sels de cuivre, ou fleurs de cuivre.

(3) *Lexique*, p. 4.

(4) Voir *Leviqve*, p. 7; *Œuf philosophique*, p. 19. — *Nomenclature de l'œuf*, p. 21.

chît au plus haut degré la surface (des métaux). Laisse déposer, puis ajoute du vinaigre très fort, en opérant dans un vase sans couvercle, afin d'enlever la vapeur sublimée, à mesure qu'elle se forme au-dessus. Prenant encore du vinaigre fort, fais élever cette vapeur pendant sept jours, et opère ainsi jusqu'à ce que la vapeur ne monte plus. Laisse durant quarante jours le produit (exposé) au soleil et à la rosée, à l'époque fixée ; puis adoucîs avec de l'eau de pluie. Fais sécher au soleil, et conserve.

C'est là le mystère incommunicé, qu'aucun des prophètes n'a osé divulguer par la parole ; mais ils l'ont révélé seulement aux initiés. Ils l'ont appelé la pierre encéphale dans leurs écrits symboliques, la pierre non-pierre, la chose inconnue qui est connue de tous, la chose méprisée qui est très précieuse, la chose donnée et non-donnée de Dieu (1). Pour moi, je la saluerai du nom de (pierre) non donnée et donnée de Dieu : c'est la seule, dans notre œuvre, qui domine la matière. Telle est la préparation qui possède la puissance, le mystère mithriaque.

2. L'esprit du feu s'unit avec la pierre et devient un esprit de genre unique. Or je vous expliquerai les œuvres de la pierre. Mélangée avec la *comaris*, elle produit les perles, et c'est là ce que l'on a nommé *chrysolithe*. L'esprit opère toutes choses par la puissance de la poudre sèche. Et moi, je vais vous expliquer le mot *comaris*, chose que personne n'a osé divulguer ; mais ceux-ci (les anciens) la transmettaient aux personnes intelligentes. Elle détient la puissance féminine, celle que l'on doit préférer ; car le blanchiment est devenu un objet de vénération pour tout prophète.

Je vous expliquerai aussi la puissance de la perle. Elle accomplit ses œuvres, mise en décoction dans l'huile. Elle représente la puissance féminine. Prenant la perle, tu la mettras en décoction avec de l'huile, dans un vase non bouché, sans couvercle, pendant 3 heures, sur un feu modéré. Prenant un chiffon de laine, frotte-le contre la perle, afin d'en ôter l'huile et tiens, (la perle disponible) pour les besoins des teintures ; car l'accomplissement de la (transformation) matérielle a lieu au moyen de la perle.

2 *bis*. Stephanus (2) dit : Prenez (le métal composé) des quatre éléments,

(1) Voir la note de la p. 19.

(2) Cet alinéa manque dans M ; il est

tiré de A. Il a été reporté plus loin dans le *Texte grec*, IV, xx, 13, *Traité de*

(ajoutez-y l'arsenic le plus élevé (1) et le plus bas, le rugueux et le roux, le mâle et la femelle, à poids égaux, afin de les unir entre eux. Car de même que l'oiseau couve ses œufs et les mène à terme dans la chaleur, de même vous couvrez et mènerez à terme votre œuvre (2), après l'avoir porté au dehors, arrosé avec les eaux divines, exposé au soleil et dans des lieux chauds; après l'avoir fait cuire sur un feu doux, en le déposant dans du lait virginal (3). Prenez garde à la fumée. Plongez le produit dans l'Hadès (4); [ressortez-le, arrosez-le avec du safran de Cilicie, au soleil et dans des lieux chauds; faites cuire sur un feu doux, avec du lait virginal, en dehors de la fumée. Enfoncez-le dans l'Hadès (5)]. Remuez avec soin, jusqu'à ce que la préparation ait pris de la consistance, et ne puisse s'échapper du feu. Alors, prenez-en (une partie), et lorsque l'âme et l'esprit se sont unifiés (avec le corps) et ne forment plus qu'un seul être, projetez sur le corps métallique de l'argent et vous aurez de l'or, tel que n'en renferment pas les trésors des rois.

Voilà le mystère des philosophes, celui que nos pères ont juré de ne point révéler ni publier.

3. On entend par élévation, la montée des fleurs (6) : l'eau avec laquelle le produit a été arrosé s'élève et monte sans obstacle, par suite de l'association intime du corps avec le soufre (7). Sinon (le corps) reste au fond (du

Comarius. On l'a conservé ici, parce qu'il indique comment les fragments de Zosime ont été augmentés par l'addition successive de morceaux étrangers. — Le nom de Stephanus, appliqué à l'auteur d'un morceau tiré d'un traité de Comarius, mérite aussi attention : car il prouve que la confusion signalée dans l'*Introd.*, p. 182, entre les œuvres de ces deux auteurs est fort ancienne.

(1) Qui s'est sublimé, en s'oxydant, à la partie supérieure du récipient ?

(2) L'œuf philosophique.

(3) Expression symbolique. D'après le *Lexicon Alchemiæ Rulandi* (p. 272), c'est l'eau mercurielle, le mercure des philosophes, etc.

(4) Fond des vases où les résidus s'accumulent et sont exposés directement à l'action du feu ; comme le montrent, par exemple, les fig. 20 et 21 de l'*Introd.*, p. 143.

(5) Ceci est une répétition ; quelque copiste ayant mis bout à bout deux versions parallèles.

(6) Fleurs métalliques, se formant à la surface des métaux par oxydation, ou se sublimant (voir page 71, note 4).

(7) On propose de lire : soufre, au lieu de plomb ; le signe étant pareil (voir le *Texte grec*, p. 114, note de la ligne 23).

vase à sublimation?) Contentons-nous du mortier et du filtre pour les deux teintures.

Quant au cuivre, Zosime dit à son sujet : « Altéré par la plupart des eaux, à cause de l'humidité de l'air et de la chaleur, il augmente de volume et se couvre de fleurs, qui sont de beaucoup les plus douces ; il fructifie par l'action productrice de la nature ».

III. III. — AGATHODÉMON

Après l'affinage du cuivre et son noircissement, puis son blanchiment ultérieur, alors aura lieu le jaunissement solide.

III. IV. — HERMÈS

Si tu ne dépouilles pas les corps de leur nature corporelle et si tu ne donnes pas une nature corporelle aux êtres incorporels, rien de ce que tu attends n'aura lieu (1).

---

(1) Cet axiome a été attribué aussi à Marie (ce volume, p. 101), et à d'autres alchimistes. Il signifie d'une part ôter aux métaux purs ou alliés leur corps, ou forme métallique, sous laquelle ils sont fixes d'ordinaire: ce que l'on réalisait en les soumettant à la sublimation, qui rend le zinc, l'antimoine et même le plomb et le cuivre volatils (c'est à-dire esprits), dans l'état d'oxydes (par l'action de l'air), de sulfures (par l'action du soufre ou des sulfures), de chlorures (par l'action du

sel marin), etc. D'autre part on leur restitue leur corps, c'est-à-dire on rétablit ces chlorures, oxydes, sulfures, dans l'état métallique avec des propriétés et une coloration nouvelles, dues soit à leur purification, soit au contraire à la formation des alliages. — On lit de même dans le traité attribué à Avicenne (*Bibl. chem.* de Manget, t. 1, p. 629) : *ut corporeum fiat spirituale sublimando et cum est spirituale, fiat iterate corporeum descendendo.*

III. V. — ZOSIME

LEÇON II

1. Enfin je fus pris du désir de monter les sept degrés et de voir les sept châtiments ; et comme il convient, en un seul des jours (fixés), j'effectuai la route de l'ascension. En m'y reprenant à plusieurs reprises, je parcourus la route. Au retour, je ne retrouvai pas mon chemin. Plongé dans un grand découragement, ne voyant pas comment sortir, je tombai dans le sommeil.

J'aperçus pendant mon sommeil un certain petit homme, un barbier revêtu d'une robe rouge et d'un habillement royal, qui se tenait debout en dehors du lieu des châtiments, et il me dit : Que fais-tu (là), ô homme ? Et moi je lui répondis : Je m'arrête ici parce que, m'étant écarté de tout chemin, je me trouve égaré. Il me dit (alors) : Suis-moi. Et moi, je vins et je le suivis. Comme nous étions près du lieu des châtiments, je vis celui qui me guidait, ce petit barbier, s'engager dans ce lieu et tout son corps fut consumé par le feu.

2. A cette vue, je m'éloignai, je tremblai de peur ; puis je me réveillai, et je me dis en moi-même : Qu'est-ce que je vois ? et de nouveau je tirai mon raisonnement au clair et je compris que ce barbier était l'homme de cuivre, revêtu d'un habillement rouge, et je (me) dis : J'ai bien compris, c'est l'homme de cuivre. Il faut d'abord qu'il s'engage dans le lieu des châtiments.

3. De nouveau mon âme désira monter le 3e degré. Et de nouveau, seul, je suivis le chemin ; et comme j'étais près du lieu des châtiments, je m'égarai encore, ne sachant pas ma route, et je m'arrêtai désespéré. Et de nouveau, semblablement, je vis un vieillard blanchi par les années, devenu tout à fait blanc, d'une blancheur aveuglante. Il s'appelait Agathodémon. Se retournant, ce vieillard aux cheveux blancs me considéra pendant une grande heure. Et moi je lui demandai : Montre-moi le droit chemin. Il ne se retourna pas vers moi, mais il s'empressa de suivre sa propre route. En allant et venant, de ci, de là, je gagnai en hâte l'autel. Lorsque je fus arrivé en haut sur l'autel, je vis le vieillard aux cheveux blancs s'engager dans le lieu du

châtiment. O démiurges des natures célestes ! Comme il fut aussitôt embrasé tout entier ! Quel récit effroyable, mes frères ! Car, par suite de la violence du châtement, ses yeux se remplirent de sang. Je (lui) adressai la parole et lui demandai : Pourquoi es-tu étendu ? Mais lui, ayant entr'ouvert la bouche, me dit : « Je suis l'homme de plomb et je subis une violence intolérable (1) ». Là-dessus, saisi d'une grande crainte, je m'éveillai et je cherchai en moi-même la raison de ce fait. De nouveau je réfléchis et je me dis : J'ai bien compris par là qu'il faut rejeter le plomb ; la vision se rapporte réellement à la composition des liquides.

III. V^{BIS}. — OUVRAGE DU MÊME ZOSIME

LEÇON III

1. De nouveau, je remarquai le divin et sacré autel en forme de coupe, et je vis un prêtre revêtu d'une (robe) blanche, tombant jusqu'à ses pieds, lequel célébrait ces effrayants mystères, et je dis : Quel est celui-ci ? Et il me répondit : C'est le prêtre des sanctuaires. C'est lui qui a l'habitude d'ensanguanter les corps, de rendre les yeux clairvoyants et de ressusciter les morts. Alors, tombant de nouveau (à terre), je m'endormis encore. Pendant que je montais le quatrième degré, je vis, du côté de l'orient, (quelqu'un) venir, tenant dans sa main un glaive. Un autre, derrière lui, portait un objet circulaire, d'une blancheur éclatante, et très beau à voir, appelé Méridien du Cinabre (2). Comme j'approchais du lieu du châtement, il me dit que celui qui tenait un glaive, devait lui trancher la tête, sacrifier son corps et couper ses chairs par morceaux, afin que ses chairs fussent d'abord bouillies dans l'appareil, et qu'alors elles fussent portées au lieu du châtement.

---

(1) Dans le § 3, il semble s'agir de la calcination de la litharge blanche, opération qui la change en minium rouge. Peut-être aussi est-ce la coupellation.

(2) Le Cinabre est représenté ici

dans AK, comme à l'ordinaire, par un cercle avec un point au milieu. — Voir *Introd.*, p. 108; Pl. II, l. 13; et p. 122, note 1. — Ce signe a été aussi le signe du soleil, et plus tard de l'or.

M'étant réveillé de nouveau, je (me) dis : j'ai bien compris ; il s'agit des liquides dans l'art des métaux. Celui qui portait le glaive dit encore : Vous avez accompli l'ascension des sept degrés. L'autre reprit, en même temps qu'il laissait dissoudre les plombs par tous les liquides (?), (1) : « l'Art s'accomplit ».

III. VI. — LE DIVIN ZOSIME

SUR LA VERTU ET L'INTERPRÉTATION (2)

1. Pour obéir à son penchant et en vue d'expliquer le songe qu'il avait fait (3), il dit : Je vis un autel en forme de coupe ; un esprit igné, debout sur l'autel, présidait à l'effervescence, aux bouillonnements et à la calcination des hommes qui s'élevaient. Je m'informai, au sujet du peuple qui se tenait debout, et je dis : Je vois avec étonnement l'effervescence et le bouillonnement ; comment ces hommes en ignition sont-ils vivants ? Et me répondant, il me dit : Cette effervescence que tu vois, c'est le lieu où s'exerce la macération. Les hommes qui veulent obtenir la vertu entrent ici ; ils perdent leurs corps (et) deviennent des esprits. L'exercice (à la vertu) s'explique par là, à cause du (mot) exercer (4) ; car, en rejetant l'épaisseur du corps, ils deviennent des esprits.

2. Démocrite dit quelque chose d'analogue : « Poursuis le traitement jus-

(1) Il semble qu'il s'agisse de l'absorption de la litharge fondue par les parois de la coupelle.

(2) Cet article est formé par une suite de notices et de commentaires, d'époques diverses. Les premiers sont de Zosime ; puis viennent des §§ qui rappellent le Chrétien, Stephanus et d'autres auteurs byzantins plus modernes encore, de plus en plus subtils et alambiqués. On n'a pas cru utile d'en donner la traduction absolument

complète, l'impression du texte suffisant amplement pour certains passages.

(3) Ce début indique que le texte actuel est un extrait. En effet on lit dans ELc : « Commentaire du Philosophe Anonyme sur le traité du divin Zosime le Panopolitain (ou le Thébain), sur la Vertu, etc. ».

(4) Il y a ici un jeu de mots intraduisible, qui rappelle le double sens français du mot macération, au sens chimique et au sens moral.

qu'à ce qu'il se forme un *ios* jaune comme la couleur d'or, arrivant à l'état d'esprit au moyen de l'*ios* » En effet, l'*ios* provenant de la substance privée de corps, par l'action du serpent, signifie l'esprit (1). En raison de l'accomplissement de la coloration jaune, l'*ios* est appelée couleur d'or. » C'est de cette façon qu'ils se transmettent leur pensée de vive voix et la proclament, jusqu'à ce qu'ils soient parvenus à une apparence uniforme. Et il poursuit : « Traite jusqu'à ce que tu puisses faire couler » — faire couler vient de liquéfaction et non d'extraction, car ils changent la lettre σ en τ (2). — Il dit ainsi : « Fais couler » ; ce qu'il entend de la liquéfaction, comme nous l'avons expliqué. Quant à ses paroles : « Fais le traitement, jusqu'à ce que tu puisses faire couler » ; ceci équivaut au mot employé plus haut d'écoulement simultané (3).

3. L'expression de sidérite (4), nom employé aussi par ceux qui sont signalés plus bas, désigne, conformément à ce qu'il rapporte : le molybdochalque et la pierre étésienne.

La pyrite, matière employée à cause de sa faculté colorante, après qu'elle a été brûlée ou soumise à l'action du feu, signifie le cuivre (tiré de la pyrite).

Semblablement le mot argyrite s'emploie pour la matière qui reste après l'expulsion du mercure ; car le cuivre débarrassé de l'excès du mercure devient de l'argyrite (5) ; tandis que la pierre étésienne est le mercure même, selon la vraie interprétation de l'ensemble des opérations (?). En effet le départ du mercure annonce la prochaine apparition de la couleur d'or par le feu.

Il dit « sidérite » à cause de la nécessité de faire intervenir la combinaison du plomb. En effet les substances combinées produisent la sidérite (6).

4. Semblablement, qu'est-ce que le cœur du fer ? Lorsque la masse est

(1) Le même mot *ios* signifie : rouille des métaux, vertu spécifique des corps et venin des serpents. (*Introd.*, p. 254).

(2) On peut interpréter ceci par un jeu de mots fondé sur la ressemblance des deux termes, $\xi\epsilon\upsilon\pi\iota\varsigma$, écoulement, et $\xi\epsilon\upsilon\tau\iota\varsigma$, extraction ?

(3) Voir *Olympiodore*, p. 78, 101 et 113, notes.

(4) Variété de Pyrite. — Voir p. 47.

(5) C'est-à-dire est coloré en blanc d'argent.

(6) Les §§ 3 et 4 sont formés par une suite de phrases, qui semblent presque indépendantes les unes des autres ; on dirait des lambeaux d'un vieil écrit, mis bout à bout.

brisée, comme il arrive pendant cette extraction — en employant les mots conformément aux analogies — nous trouvons la théorie manifeste, et elle nous révèle le secret.

Dans d'autres passages, Démocrite dit : « Pratique le traitement avec la saumure additionnée de vinaigre ou d'urine, ou avec les deux réunis ». Entends d'ailleurs (comme tu le comprends d'après l'écrit, ou comme la chose y est expliquée), que la chose est possible en opérant avec d'autres liquides ; attendu que rien de tout cela ne demeure (dans la préparation), ces liquides étant déversés ensuite, lors du lavage de la composition.

5. C'est à ce sujet que le très ancien Ostanès, dans ses démonstrations, dit : Quelqu'un raconte ceci sur un certain Sophar, qui vécut antérieurement en Perse. Ce divin Sophar s'exprime ainsi : « Il existe sur un pilier un aigle d'airain (1), qui descend dans la fontaine pure et s'y baigne chaque jour, se renouvelant par ce régime ». Puis il dit : « L'aigle, dont nous avons donné l'interprétation, a l'habitude de se baigner chaque jour ». Comment donc, faisant entendre la même chose d'une autre manière, rejette-t-il l'ablution et le lavage quotidien ? Il faut (s'expliquer) exactement au sujet de la présente opération. Tenu dans l'incertitude à cause de la doctrine (ambiguë) du philosophe, nous devons cependant laver et rajeunir l'aigle de cuivre pendant 365 jours entiers ; comme il convient d'après la suite de son traité, car Ostanès s'exprime ainsi : « Presse la vendange » (2). Plus bas, il explique qu'il faut entendre par là (3) le lavage par écoulement ; par ce mystère, on doit comprendre l'*ios*. Il ajoute, en s'exprimant très clairement : « Va vers le courant du Nil ; tu trouveras là une pierre ayant un esprit ; prends-la, coupe-la en deux ; mets ta main dans l'intérieur et tires-en le cœur : car son âme est dans son cœur. » Par l'expression : « Va vers le courant du Nil, tu trouveras là une pierre ayant un esprit » ; il désigne clairement les produits

(1) Le sens du mot aigle dans ce passage est obscur. — Au moyen âge, on traduisait « aigle » par sublimation naturelle (*Biblioth. des Philosophes Chimiques*, t. IV, p. 571 ; 1754). Mais ce sens ne paraît pas être celui d'Ostanès.

(2) *Uvæ Hermetis* : « Eau philosophi-

que, désigne la distillation, la solution, la sublimation, la calcination, la fixation » (*Lexicon Alch. Rulandi*, p. 468). — Ce sens est plus étendu que ne paraît être celui d'Ostanès.

(3) Le : « Lave l'*ios* plusieurs fois, au moyen de l'écoulement, et c'est là le mystère ».

lavés par les courants (d'eau), pendant la macération de notre pierre. Voilà comment tout minerai de cuivre est employé pour la génération des métaux, ainsi que tout minerai de plomb. « Tu trouveras, dit-il, cette pierre qui a un esprit »; ce qui se rapporte à l'expulsion du mercure.

6. C'est pour ces raisons que mon excellent (maître), Démocrite, distingue lui-même et dit : « Reçois cette pierre qui n'est pas une pierre, cette chose précieuse qui n'a pas de valeur, cet objet polymorphe qui n'a point de forme, cet inconnu qui est connu de tous, qui a plusieurs noms et qui n'a pas de nom (1) : je veux parler de l'aphrosélinon ». Car cette pierre n'est pas une pierre, et tout en étant très précieuse elle n'a aucune valeur vénale; sa nature est unique, son nom unique. Cependant on lui a donné plusieurs dénominations, je ne dis pas absolument parlant, mais selon sa nature; de sorte que si on l'appelle soit : être qui fuit le feu, soit : vapeur blanche, soit : cuivre blanc, on ne ment pas.

Il dit qu'elle (se réduit entièrement) en nuage condensé, attendu qu'elle fuit le feu, à la différence de tous les autres corps métalliques; c'est la vapeur sublimée du cinabre, et seule elle blanchit le cuivre. Fais-la donc chauffer doucement et éteins-la dans du lait d'ânesse ou de chèvre. [Rends-toi compte, après avoir opéré le rapprochement, qu'elle fuit le feu, à la différence de tous les autres corps; que c'est la vapeur sublimée du cinabre, et que seule elle blanchit le cuivre.]

7. Comment les philosophes comprennent-ils cette pensée, à savoir que (Démocrite) appelle pierre, la pyrite débarrassée de son mercure? Cet excellent philosophe (dit) : « Qui ne sait que la vapeur sublimée du cinabre est le mercure? c'est par son moyen qu'il est fabriqué. C'est pourquoi si quelqu'un, après avoir délayé le cinabre dans l'huile de natron, après l'avoir mélangé et renfermé dans des vases doubles, l'expose ensuite à un feu continu, il recueillera toute la vapeur fixée par la chaleur sur les corps (métalliques) » (2).

(1) Voir page 19, note, 1, et *Zosime*, III, II, p. 122.

(2) Le continue, en abrégant tout ce passage : « On l'appelle Aphrosélinon, parce que cette pierre est produite par

Aphrodite (Vénus), qui est le mercure, et par Séléné (la Lune), qui est l'argent. Car de même que la lumière, etc. », comme à la p. suivante § 8, l. 4.

Ainsi donc la pierre, je veux dire celle au moyen de laquelle on obtient la fixation sur le corps (métallique) de la magnésie, n'est pas une vraie pierre (1). En effet, il est dans sa nature de s'écouler (par volatilisation).

N'entends-tu pas ce que Démocrite dit plus haut : « Prenant du mercure, fixe le corps de la magnésie au moyen d'une matière mélangée, de façon à obtenir une seule substance métallique, le molybdochalque. » N'est-ce donc pas là l'aphrosélinon ? Car tout le monde sait que, pendant leur ascension, Aphrodite (Vénus) et Séléné (la Lune) forment un composé, que nous dénommons l'aphrosélinon. Or, tout le monde sait aussi que les astrologues assignent le cuivre à Vénus, pendant son ascension.

Les uns disent que le mercure est une chose plus épaisse ; les autres, que le mercure est une chose plus spirituelle : attendu que, dans le déclin de la lune, il y a décroissement de la lumière (2) : Ce déclin ou écoulement résulte aussi de la nature propre de tous les autres astres. Jupiter seul est appelé d'abord électrum, pendant son ascension (3) ; tout électrum étant composé au moins de trois métaux.

8. Ainsi donc, dans son sens propre, l'argent répond à l'ascension de la lune (4) ; comme l'a montré l'excellent Philosophe, employant les dénominations exactes, au sujet des deux argents (5), et lorsqu'il dénomme l'aphrosélinon. De même que la lumière est vue en esprit à l'opposé de la lune, tandis qu'elle naît et meurt corporellement dans cet astre (6) ; de même

(1) Attendu que les pierres ne sont pas volatiles. Cp. *Bibl. Chem.* de Manget, t. I, p. 935.

(2) Le mercure est exprimé par le croissant retourné ; lequel exprime aussi la lune à son déclin. — Voir la note 4, plus loin sur le croissant direct, et p. 133 la note 1, relative au déclin, ἀπορροια, et à l'effluve, ἀπόρροια, tous deux assimilés à l'écoulement.

(3) Allusion au rôle des trois astres (Mercure, Vénus, la Lune) compris entre la terre et le soleil ; opposé à celui de Jupiter. Mercure ou Hermès représentait l'étain, Vénus le cuivre, la Lune l'argent ; tandis que l'électrum ou asém,

corps consacré à Jupiter (*Introd.*, p. 82, et 97 ; pl. I, l. 4, p. 104), était souvent formé par l'association de ces trois métaux ; — voir *Introd.*, p. 65.

(4) Le croissant direct, à concavité tournée vers la droite, exprime la lune dans ses premières phases, aussi bien que l'argent.

(5) L'argent proprement dit et l'argent liquide, ou mercure.

(6) Ceci se rapporte-t-il : d'une part, au fait que la lune brille d'une lumière empruntée, qu'elle ne produit pas elle-même ? et d'autre part, à l'opposition qui existe en général entre la Lune et le Soleil dans le ciel ?

aussi, naît et meurt le (vif) argent (1), tiré du corps (métallique) de la magnésie; il est esprit quant à sa nature.

Nous trouvons encore des explications sur ces choses dans le traité de la Vertu en Action de Zosime; car lui-même demande : « Et toi, tu es donc un esprit ? » Et celui-ci répond et dit : « Je suis esprit et gardien d'esprits » (2). En effet celui-ci étant esprit, en raison de la substance spirituelle qui réside dans la lune (3), il reprend un corps métallique par son union avec les solides; et il fait à ce corps un esprit qui pénètre pour ainsi dire dans sa profondeur.....
.....
..... (passage inintelligible).

N'as-tu pas entendu, dit-il, préférer à haute voix cette parole souvent répétée : « Défends le cuivre, combats le mercure et rends tout à fait incorporel, jusqu'à destruction : tel est l'art ». Or il n'a rien employé pour cela, sauf le mercure et la magnésie, et ces deux substances sont réunies dans la fixation. « Prends, dit-il, le mercure (et) le corps (métallique) de la magnésie; tu obtiens l'esprit par l'expulsion du mercure ». « On le trouve, dit-il encore, vers les courants du Nil »; ce qui signifie l'écoulement simultané par fusion, comme il a été expliqué précédemment (4). Alors, ainsi qu'il le dit : « rien ne manque, rien n'est ajourné, à l'exception de la vapeur » (5); c'est-à-dire que l'opérateur peut, grâce à sa faculté de voir et de comprendre, voir et comprendre les choses énoncées.

9. En effet, que prescrit encore Hermès (6), lorsqu'il parle de ce qui tombe de la lune à son déclin, et dit où (cela) se trouve, où on le traite et

(1) Le mercure.

(2) Zosime, III, III, 3, p. 119.

(3) C'est-à-dire dans l'argent, ou dans le mercure.

(4) V. p. 78, 101 et p. 113, texte et note 1.

(5) V. p. 57. Lc ajoute après ces mots « et de l'ascension de l'eau; c'est-à-dire excepté ce que l'on peut voir et comprendre : car nous voyons le corps (métallique) de la magnésie; et nous comprenons sa puissance, ainsi qu'il a été énoncé ».

(6) Lc abrège tout ce passage ainsi : « Hermès dit : ce qui tombe de l'effluve lunaire. De même que la lumière de la lune croît et décroît; de même notre argent décroît en perdant son corps, d'une façon correspondante à la lune. L'émission ou l'absorption de l'esprit résulte de la force ou de la modération du feu, qui doit être réglé afin que l'esprit soit conservé », etc.; dernière ligne du § 9. — Cp. Stephanus, édition Ideler, p. 203, au bas.

comment cela possède une nature qui résiste au feu? « Tu le trouveras chez moi et chez Agathodémon ». Par l'expression déclin (1), il parle de l'écoulement, et (cela) devient plus clair par l'addition de ces mots : « ce qui tombe au déclin lunaire » ; à ceux-ci : « la substance de la lune ». En effet, le corps demeure fixé par le déclin. La nature de la magnésie lunarisée acquiert ainsi en totalité le caractère spécifique de la lune (2), et se développe à l'occasion du déclin (qui répond à la volatilisation du mercure). De telle sorte que le principe actif tombe (de la lune) par ce déclin, le corps (métallique) demeurant transformé.

Revenons maintenant au déclin et à la faculté de voir et de pénétrer, qui résulte du déclin, du courant et de l'écoulement, conformément à la nature séparative de l'écoulement. Prends la magnésie traitée par l'art philosophique, en la brûlant par le feu, non pendant l'incandescence ; mais pendant le déclin du feu, afin que l'esprit soit conservé et qu'il ne s'évapore pas par la violence de l'incandescence.

10. Comprends ainsi ce que dit Ostanès : « Mets ta main à l'intérieur de la pierre, et tires-en le cœur, parce que son âme est dans son cœur » (3). Ainsi donc, par un semblable déclin, cette pierre rejette tout ce qui est à l'intérieur, et le fond du cœur est rejeté ; de même que l'esprit, qui est l'*ios* jaune, établi en principe comme la couleur d'or ; car ces choses sont en rapport avec ce que dit aussi Démocrite :

« Traite la pyrite jusqu'à ce qu'elle soit jaune comme la couleur d'or et vérifie si le métal devient sans ombre (4). S'il ne devient pas sans ombre, ne t'en prends pas au cuivre, mais à toi-même : c'est que tu n'auras pas bien opéré. Traite donc jusqu'à ce que le cuivre, devenu jaune et sans ombre, teigne tout corps en or et devienne comme la couleur d'or ».

(1) L'auteur joue sur la ressemblance des mots grecs qui signifient déclin (*ἀπορροή*) et effluve (*ἀπόρροια*), mots que les manuscrits mêmes confondent et échangent. Tout ce langage allégorique semble exprimer le départ par volatilisation du mercure (lune à son déclin), mercure qui a servi à amalgamer et unir les métaux et qui laisse en partant un

alliage couleur d'argent. Ces phénomènes étaient rattachés à l'influence lunaire. C'est un mélange d'alchimie et d'astrologie, fondé sur des symboles et des jeux de mots.

(2) C'est-à-dire de l'argent.

(3) Voir page 129.

(4) C'est-à-dire d'un jaune éclatant.

Il faut dès lors considérer et observer s'il devient jaune sans ombre, comme la couleur d'or : s'il ne devient pas sans ombre, il ne peut teindre en jaune comme la couleur d'or. En effet, il n'est pas d'or (ou doré) quant à sa qualité, puisque ce sont certaines qualités qui rendent jaune ; car le mot qualité (1) a pour étymologie le mot fabriquer (2). (Le jaune) produit une teinture, en raison de sa qualité dorée ; car il est évident que les actions exercées par les qualités sont en quelque sorte incorporelles. De là découle l'action de dorer ; attendu que si la couleur ne possède pas la qualité jaune (3) dans sa propre substance, elle ne peut ni faire de l'or, ni teindre en or. Mais notre or, qui possède la qualité voulue, peut faire de l'or et teindre en or. C'est là le grand mystère, (à savoir) que la qualité devient or et alors elle fait de l'or (4).

11. Voilà pourquoi la Couronne des philosophes (5) dit que la qualité, par la transmutation, réalise ce que l'on cherche. Il nous persuade et nous invite à l'interroger, disant : « Quelle est cette qualité ? » Il répond : « la qualité de la poudre de projection réside dans les qualités dorées. Si elle n'acquiert pas la qualité dorée et ne devient pas de l'or, possédant la couleur parfaite, elle ne peut faire de l'or ». Ainsi donc, comme il le dit, vérifie si le jaune est devenu sans ombre, c'est-à-dire (un être) incorporel, un *ios* jaune comme la couleur d'or. Ce qu'il faut donc vérifier, c'est si le jaune est devenu sans ombre et paraît comme la couleur d'or.

Le commentateur poursuit en exposant des discussions subtiles et alambiquées, dont nous supprimons la traduction.

(1) ποιότης.

(2) ποιεῖν. — Jeu de mots sur ποιήσεις, qui veut dire la transmutation, la fabrication de l'or.

(3) Le grec porte « blanche » ; ce qui semble une erreur de copiste.

(4) En d'autres termes, la qualité « or » est indépendante de la substance métallique qui en est le support. Lorsqu'on possède une matière en laquelle cette qualité réside, à la façon du principe essentiel d'une matière colorante, c'est

la pierre philosophale, et l'on peut alors teindre en or les autres métaux et faire par là de l'or véritable. Toute la théorie des alchimistes réside dans ces notions subtiles.

(5) Zosime. Ce paragraphe est un commentaire du précédent. — Le dit simplement : « Stephanus » ; n'ayant pas compris la métaphore. En effet Στέφανος, couronne, est le même mot grec que le nom de ce dernier philosophe.

12.....

Si tu commences par blanchir, le jaunissement sera parfait, parfait et solide. Dans le cas où il ne serait pas exact, il faut observer que le jaunissement dépend du degré de blanchiment : si le blanchiment passe, le jaunissement passe aussi.

13. Il sera nécessaire d'observer et de surveiller le blanchiment, et de le prolonger. Hermès exige que le lavage dure pendant six mois, à partir du mois de Méchir; Ostanès, dans son traité, parlant de l'aigle, exige une année entière. Ajoutons que les philosophes œcuméniques, les savants modernes, les exégètes de Platon et d'Aristote, résumant le compte des dissolutions et des chauffes, disent : 2 fois 8 centaines et 3 fois 3 dizaines et 4 fois, montrant que onze cent (fois) la combinaison doit être remaniée, et décomposée, pour que le blanchiment devienne parfait et s'accomplisse en vue d'un jaunissement parfait et solide. Zosime disait encore plus expressément : « Ne craignez pas de multiplier les chauffes et les expulsions de l'eau (1) des corps, attendu que la chauffe mille fois répétée du cuivre le rend plus apte à la teinture ».

On n'a pas traduit la fin de ce §, qui est un développement sans intérêt.

14. Il convient d'admirer le concours des qualités ; car les actions incorporelles effectuées par leur concours ont accompli cette merveilleuse Chrysopeé, par la production d'une seule substance.

La chaleur du feu, la liquidité de l'eau, le froid de l'air, toutes qualités concourant avec la solidité de la terre, ont forcé le corps (métallique) de la magnésie de passer à la mutation et à la transformation. Où sont donc ceux qui disent qu'il est impossible de changer la nature ? Car voici que la nature des solides change et acquiert la qualité dorée ; de même le molybdochalque s'est changé, en prenant la qualité dorée, et s'est rapproché du noir ; de même l'argent commun se change par notre opération en or.

Les § 15, 16, 17 sont de pures subtilités, dont nous supprimons la traduction.

18. La présente composition part de l'unité, et se constitue en triade par

---

(1) C'est-à-dire l'expulsion du principe de la liquidité.

l'expulsion du mercure; l'unité de constitution résulte d'une triade à éléments séparés. C'est ainsi qu'une triade unique, partagée, constituée par des éléments séparés, constitue le monde, par la providence du premier auteur, cause et démiurge de la création. Par suite, il est appelé Trismégiste, ayant envisagé suivant la triade ce qui est fait et ce qui fait. Or ce qui est fait, c'est le molybdochalque (et la pierre étésienne; et ce qui fait, c'est le chaud, et le froid, et le fluide, d'abord triade première indivisible, et puis unité divisée.

On juge inutile de donner la traduction du commencement du § 19.

19.....
 (Zosime) dit en parlant de ces matières : « Brûlez le cuivre dans la composition blanche », afin de vous détourner de toute autre cuisson; (il veut) convaincre ceux qui brûlent au moyen du soufre, de l'arsenic, ou de la sandaraque, que l'on ne réussit pas avec ces matières. La pyrite chauffée avec elles ne devient pas blanche, mais noire, et ne peut plus ensuite être blanchie. Mais si on la chauffe avec la composition blanche, elle blanchit et est affinée par le lavage, ainsi qu'il a été écrit.

20. A la fin (la matière) est blanchie et jaunie, comme le dit Ostanès : « En même temps que vous blanchissez, vous jaunissez. Et Zosime dit : « Veillez à ne pas négliger le moment favorable au blanchissement : car à ce moment deux choses se produisent à la fois, le blanchissement et le jaunissement ». Rien n'est blanchi d'abord et jauni plus tard; mais on blanchit et on jaunit dans une opération continue, suivant l'unité de cette composition trisubstantielle. Telle est la répartition triadique : Par le blanchiment, par la monade conjonctive, les trois substances sont blanchies et jaunies; (tandis que) par la triade distinctive, elles sont désunies et s'écoulent. Le livre de Démocrite s'exprimait ainsi : « Traite avec la saumure, ou le vinaigre de saumure, ou comme tu l'imagineras ». Il déclare d'abord que le cuivre ne teint pas, mais que le cuivre brûlé par l'huile de natron, après avoir subi ce traitement à plusieurs reprises, devient plus beau que l'or. Le cuivre ne teint pas, tant qu'il conserve une essence unique; mais il est teint par sa combinaison (avec d'autres corps). Comment donc sans cette combinaison et avant que le cuivre soit teint, pourrait-on réussir à teindre les objets soumis à l'action

du feu ? Mais cela suffit pour montrer pourquoi la première opération ne réussit pas.

21. Quant à nous, nous remarquerons aussi que la cuisson par l'huile de natron a été mentionnée par le Philosophe, en opposition, comme réserve et pour se faire entendre. De même que celui qui regarde dans un miroir ne regarde pas les ombres, mais ce qu'elles font entendre, comprenant la réalité à travers les apparences fictives; de même il s'est servi, pour se faire entendre, de l'expression « par l'huile de natron », afin de nous faire comprendre la vérité. Voilà pourquoi au lieu des mots « vinaigre de natron » il emploie la dénomination « huile de natron ». Le métal est brûlé par la composition blanche, affiné, blanchi, lavé dans le vinaigre de natron. Dans celui-ci il est en même temps jauni, c'est-à-dire blanchi à l'extérieur et jauni à l'intérieur.

22. Il faut mettre (le métal) au feu, seulement pour l'échauffer, et prendre garde qu'il ne se produise de la fumée; car s'il se produit de la fumée, la couleur disparaît (1). C'est dans ce sens que le libéral et excellent Démocrite... dit au sujet du cuivre : « Ne le chauffe pas trop fortement, mon ami, de peur de lui faire perdre sa beauté; ne l'expose jamais à la flamme du feu: ce n'est pas avantageux, car il se volatilise. Expose-le au feu, comme à l'action d'un soleil ardent; conserve-lui toute sa matière sublimable et rends-le pareil au jaune d'œuf. » Nous interprétons (cet auteur, en admettant) que par l'expression : « ne le chauffe pas trop fortement et ne l'expose jamais à la flamme du feu »; il rejetait de ce soufflage, toute calcination et toute action directe de la flamme. Dans cette vue il modère le feu et l'air, afin d'éviter la calcination qui sépare (les composants de l'alliage), et (il a recours) à un lut résistant au feu, bien feutré, pour enduire à l'extérieur les appareils, à deux ou trois reprises, afin d'éviter la calcination, tout en réalisant l'échauffement. Non seulement il se sert de ce lut, mais encore il prend soin d'enduire les interstices des compartiments des appareils.

(1) Il s'agit : soit d'un métal ou d'un alliage, teint en jaune d'or avec le concours d'un composant volatil, tel que le mercure, le soufre ou l'arsenic; soit d'un alliage jaune, analogue au laiton,

renfermant un composant volatil au feu, tel que le zinc. Les termes du texte sont assez vagues pour comporter ces deux sens.

De même que le Démiurge, après avoir séparé le firmament de l'élément liquide, place l'eau au-dessous du firmament; de même l'opérateur prend soin des interstices, afin que dans les appareils la composition ne soit pas calcinée et ne se dissipe pas. De même encore que (le Démiurge) a ordonné que le soleil, en accomplissant son cours, passe au-dessus de tous les êtres délicats, (sans) brûler les corps vivants, les parties molles et les corps qui flottent à la surface; de même l'opérateur a ordonné que l'air souffle du dehors et à travers, afin que ces corps refroidis par là soient préservés de la combustion. Et cette intelligence démiurgique, opérant entre la composition supérieure et le feu mis au-dessous, dispose les choses de façon à tempérer l'action (du feu) sur les matières placées au-dessus. Deux fois huit centaines et trois fois trois dizaines et quatre, voilà combien de fois le feu doit être suspendu. C'est ainsi qu'il faut un grand tempérament, afin d'éviter que tout le produit ne soit brûlé et toute la partie liquide perdue. Car il dit : « Tout le liquide, par la violence de l'action du feu, serait perdu ».

23. Ainsi, toute la vapeur contenue dans la composition étant conservée et celle-ci devenue de la couleur du jaune d'œuf, passons à la seconde et grande macération. C'est celle qui transforme la nature, qui révèle la nature recélée dans la profondeur intime. A ce passage se rapporte le dire de Stephanus : « le but de la philosophie, c'est la dissolution du corps, la séparation de l'âme et du corps ». Ici voyons Démocrite disant : « Rien ne manque, il n'y a plus rien à exposer, excepté la montée de la vapeur et de l'eau (1) ». Stephanus dit à son tour : « Il ne faut pas... (phrase inintelligible). Mais nous enlevons les eaux qui surnagent, afin de voir sa beauté, de contempler la belle forme de la beauté ineffable, la grâce du trône d'or. Que faut-il donc faire? Comment ferons-nous l'enlèvement de l'eau (2)? » Mais si le feu est contraire au traitement des espèces, comment faut-il (faire) autrement? dit-il; si le métal ne peut être chauffé sans feu, que ferons-nous? Opérerons-nous sans feu? Et que sera un com-

(1) V. page 57, § 29.

(2) Ou la montée de l'eau. Le Texte de Stephanus, tel que nous le possédons (*Ideler*, t. II, p. 207), est assez différent

et beaucoup plus développé. Le fait de la citation de Stephanus montre qu'il s'agit d'un commentateur bien plus récent que Zosime.

mencement n'ayant pas de fin, dans cette opération pratique que nous décrivons ? Que voulait donc dire notre philosophe, le maître le plus complet en toutes choses, ce professeur plein de sens ? Il n'a rien omis de ce qui tend à la pratique, sans le comprendre parmi les choses qui complètent son exposition. Voilà pourquoi il dit ici : « Prenant du plomb, je ne dis pas du plomb ordinaire, mais notre plomb, étends-le sur une largeur double. Après l'avoir disposé pour l'œuvre au moyen d'un outil, opère la montée de l'eau (1) ». « Fais bien attention, dit-il : si tu es embarrassé, va en Égypte, et prenant un tissu épais, lave, presse ta vendange » (2). Zosime s'explique aussi en disant : « Prenant du sel, extrais le soufre blanc, en mouillant avec un jus acide. » Stephanus dit : « Lorsque tu feras la composition avec la matière, il y aura une dépense excessive ».

24. Notre libéral et parfait Stephanus, le révélateur des mystères, (dit) : « Mets sur la nature morte (3) la vapeur sublimée, place (le mélange) dans un sac de lin très épais et exprime toute l'eau; le superflu sera ainsi extrait plus vite. Mets du sel de Cappadoce en quantité égale, mouille avec une liqueur acide, jusqu'à ce que le produit ait pris une consistance pâteuse; puis fais sécher, en broyant avec du vinaigre de natron. Celui qui opère ainsi est un homme parfait; il suit la marche prescrite dans les ouvrages, la marche indirecte et détournée ». Pour celui qui préfère adopter une voie plus agréable et dépourvue de complications, il dit : « Prends du natron 2 parties; de l'alun rond, 1 partie; du misy, 2 parties; du sel de Cappadoce, 4 parties; mets dans du vinaigre très fort et fais une liqueur. A l'aide de ces (ingrédients) tu ôteras aux feuilles (métalliques) leur éclat. Une telle liqueur suffit pour le commencement et la fin de l'expérience ».

(1) Ceci se rapporte à l'emploi de la kérotakis, où le métal est soumis à l'action des vapeurs (*Introd.*, p. 143 et 144).

(2) Voir la vendange d'Hermès, p. 129.

(3) *Caput mortuum*, résidu demeuré

au fond des alambics : On lit dans la *Turba* : « *Illum igitur fumum suæ feci misceto, donec coaguletur* » (*Bibl. chem.* de Manget, t. I, p. 449).

III. VII. — SUR L'ÉVAPORATION DE L'EAU DIVINE

(QUI FIXE LE MERCURE) (1)

1. Me trouvant une fois dans vos demeures, ô femme (2), afin de t'entendre, j'admirais toute l'opération de ce qui est appelé chez toi le « *structeur* ». Je tombai dans une grande stupéfaction, à la vue de ces effets, et je me mis à vénérer comme divin le *poxamos* (3); je pensais, (en considérant) l'intelligence de chaque artisan (de l'œuvre); comment, trouvant secours dans leurs devanciers, ils perfectionnaient leurs propres recherches.

Ce qui me surprenait, c'était la cuisson de l'oiseau (4) soumis à la filtration; c'était de voir comment il la subit, par le moyen de la vapeur sublimée, de la chaleur et d'un liquide approprié, alors qu'il participe à la teinture. Surpris, mon esprit revient à notre objet d'étude; il examine si c'est par suite de l'émission de la vapeur de l'eau divine que notre composition peut être cuite et teinte. Or je cherchais si quelqu'un des anciens fait mention de cet instrument, et (rien) ne se présentait à mon esprit. Découragé, je compulsai les livres et je trouvai dans ceux des Juifs, à côté de l'instrument traditionnel nommé *tribicos*, la description de ton propre instrument. Voici comment la chose est présentée.

Prenant de l'arsenic (sulfuré), blanchis-le de la manière suivante. Fais une pâte grasse, de la largeur d'un petit miroir très mince; perce-la de petits trous, en manière de crible, et place par dessus, en l'ajustant bien, un petit récipient, renfermant une partie de soufre; mets dans le crible de l'arsenic,

(1) Addition de AB.

(2) Théosébie. — *Origines de l'Alchimie*, p. 9, 64.

(3) Ce sont là sans doute des noms d'instruments. — AB disent : *paxamos*, le fixateur (?). — A moins qu'il ne s'agisse de Paxamos, auteur culinaire cité par Athénée (*Deipn.* l. IX, p. 376 D.)

(4) On lit dans la *Bibl. des philos.*

chimiques, p. 583 : Oiseau d'Hermès, l'esprit du feu de nature, enclos dans l'humide du mercure hermétique..., ou la chaleur naturelle unie à l'humide radical.

Le mot oiseau a donc un sens emblématique. Il s'explique par le texte qui suit et par les fig. 25, 26, 27 (*Introd.*, p. 149 et 150).

la quantité que tu voudras. Après avoir recouvert avec un autre récipient, et avoir luté les points de jonction, au bout de 2 jours et 2 nuits, tu trouveras de la céruse (1). Prends-en un quart de mine et souffle pendant tout un jour, en y ajoutant un peu de bitume, etc. Telle est la construction de l'appareil.

2. Quant à moi je reviendrai à notre objet, en montrant, d'après l'écrit lui-même, qu'il n'y a pas blanchiment, puisqu'il conseille de faire durer la cuisson 2 jours et 2 nuits; tandis qu'une heure suffit pour évaporer une grande quantité de soufre. Mais par là, il fournit un motif à tes réflexions. En effet Agathodémon a rappelé que l'arsenic est toute la composition; c'est celle sur laquelle j'ai fortement discoursu dans le 6e chapitre, sur la cuisson, dans mon livre sur l'Action (2); beaucoup d'autres anciens l'ont rappelée explicitement et avec intention. Mais le début de l'écrit, qu'enseigne-t-il sur le sujet présent? Il dit: « Le blanchiment par l'arsenic s'étend jusqu'à l'arsenic non blanchi ». C'est dans le même sens que Démocrite dit: « si la flamme est trop forte, le jaune se produit; mais (cela) ne te servira pas maintenant, car tu veux blanchir les corps (métalliques) » (3).

3. Or comment y a-t-il un homme assez simple pour ne pas entendre par là toutes les espèces de l'arsenic (sulfuré)? Et même l'arsenic lamelleux, comme l'expose l'écrit précité?

Si les matières (4) sont blanchies de cette façon, et non pas seulement à la surface, le métal sera entièrement blanc et il ne perdra pas sa couleur au feu; il sera blanc dans l'intérieur ainsi qu'à la surface. Or comment n'est-on pas capable d'entendre l'arsenic blanchi, là où l'écrit a prescrit de le projeter et de

(1) Ce mot semble signifier ici l'acide arsénieux.

(2) Ce passage montre que le livre sur l'Action était un ouvrage étendu, dont nous ne possédons que des extraits.

(3) D'après ces deux paragraphes, on doit changer le sulfure d'arsenic en acide arsénieux par une oxydation lente: puis on emploie cet acide arsénieux à blanchir le cuivre. Le blanchiment peut

se faire aussi avec l'arsenic sulfuré lui-même; mais alors il est plus lent et plus difficile. C'est ce blanchiment par l'arsenic qui est appelé la fixation du mercure, notre arsenic métallique étant assimilé au mercure, ainsi qu'il a été dit à plusieurs reprises (*Introd.*, p. 99 et 239).

(4) Le cuivre?

le soumettre à l'insufflation; cet arsenic ne contenant aucune (partie) de soufre (1), mais s'évaporant en nature (2) sous l'action du feu? Mais si la composition renferme du soufre, il recommande non seulement de souffler, mais encore d'ajouter du bitume, afin que par là le Tout soit désulfuré et devienne pur et brillant.

4. Voilà toutes les choses qu'il m'est permis de dire là-dessus, et vous en êtes témoins. Mais si vous y trouvez bien des ressources, vous êtes aussi des maîtres pour le reste. Je vous conseille conformément à ce que j'ai appris jusqu'ici, ayant accepté de vous, moi aussi, les fruits de l'œuvre finale. L'écrit dit qu'on opère également sur les monnaies (3). Or ce procédé s'exécute dans l'Écrevisse (4).

5. Pour la composition (5), le vase de terre cuite a une ouverture, destinée à découvrir la coupe placée sur la kérotakis, afin que l'on puisse voir si la matière blanchit ou jaunit. Or l'ouverture du vase de terre cuite est fermée au moyen d'une autre coupe (6), afin que le produit ne s'évapore pas; et que l'alliage de l'Écrevisse (7) ne s'échappe pas par là. L'opération a lieu en un seul jour. Si la décoction est conduite autrement, ainsi que la cuisson, il faudra deux fourneaux: le premier, pour les fioles apparentes; le second, pour les kérotakis, les vases à fixation, ou les bocaux. Si l'on veut y faire digérer l'alliage de l'Écrevisse, ou les matières analogues, on le placera sur la kérotakis, en l'y étendant, et en évitant qu'il ne coule. Le vieux Zosime disait: « Je connais une classe unique qui renferme deux opérations: l'une pour que la fluidité soit produite par l'extraction; la seconde pour que l'hu-

(1) On admet ici et dans les lignes suivantes que le signe du soufre a été traduit par erreur par le mot plomb; le signe étant le même, comme il a été dit plusieurs fois.

(2) Acide arsénieux.

(3) Falsification. — *Introd.*, p. 33 et 57.

(4) Voir l'appareil appelé Écrevisse (*Introd.*, p. 145 et fig. 28, p. 154). D'après la formule de la fig. 28, p. 152 à 154, on y travaillait le molybdochalque et l'argyrochalque, c'est-à-

dire les alliages sur lesquels s'opérait la transmutation.

(5) Le ms. M s'arrête là, ainsi que B. La suite est donnée d'après A: c'est une addition de commentateur praticien, comme le montre la citation finale de Zosime.

(6) V. *Introd.*, p. 149, 150, 151, fig. 25, 26, 27.

(7) C'est-à-dire afin que l'alliage destiné à la transmutation (molybdochalque) ne perde pas sa portion volatile (mercure? ou arsenic? ou zinc?).

midité du plomb soit desséchée jusqu'à épuisement. Car elle se fixera et se desséchera ».

III. VIII. — SUR LA MÊME EAU DIVINE

1. Prenant des œufs, la quantité que tu voudras. fais-les bouillir, et après les avoir cassés. ôtes-en tout le blanc (1); mais n'emploie pas la coquille (2). Prenant un vase de verre mâle et femelle (3), celui qui est appelé alambic, jettes-y les jaunes des œufs (4), en usant de la pesée ci-après : une once de jaune; coquille des œufs calcinée, deux carats, ni plus ni moins, mais juste comme il a été écrit. Ensuite. délaie; puis, prenant d'autres œufs, casse-les et jette (les) dans l'alambic avec les jaunes délayés, de façon que les œufs entiers soient recouverts par les jaunes.

Lute l'alambic et son chapiteau au récipient (5), avec beaucoup de soin; en te servant de suif, ou de plâtre, ou bien de cire d'abeille, ou de cendre mélangée d'huile, ou de ce que tu voudras. Fais digérer dans du crottin de cheval ou d'âne, ou sur un feu de sciure de bois, ou dans un four de pâtissier. Emploie n'importe quel genre de caléfaction convenable, au degré que peut supporter la main humaine.

Que le lieu où les appareils sont installés soit à l'abri du vent, qu'il reçoive la lumière de l'est ou du sud, mais non celle du couchant, ou du nord, ou du nord-ouest, ou du nord-est, à cause du refroidissement (6). Fais digérer pendant 14 ou 21 jours, jusqu'à ce que cesse la montée des vapeurs; et maintiens lutés avec soin les joints de l'appareil, afin de conserver l'odeur; car si elle s'échappe, tout le travail est perdu. En effet, cette odeur est tout à fait désagréable, et c'est dans cette odeur que réside le travail (7).

(1) Réd. de A :... « tout le blanc, au moyen de vases de terre cuite, et le jaune ».

(2) Ce langage est probablement symbolique, conformément aux pages 19 et 21.

(3) Formé de deux parties s'emboîtant, dont l'une est regardée comme mâle, l'autre comme femelle.

(4) « Les blancs et les jaunes » d'après A.

(5) Le sens du mot *rogion*, employé dans ce passage, autrement dit *rogé*, (p. 59), est défini par cette description.

(6) Voir p. 30, § 2.

(7) On voit par là qu'il s'agit de la distillation d'un produit sulfuré. V. *Introd.*, p. 69.

2. La première eau qui passe (à la distillation) est blanche.

La seconde coule goutte à goutte; elle est d'une odeur désagréable, toute pareille (au lait de chaux) (1). Ensuite, quand la montée de l'eau a cessé, tu enlèves le récipient dans lequel l'eau a coulé, tu (le) fermes, et tu le gardes avec soin. Découvrant l'alambic, tu te boucheras le nez à cause de l'odeur; et tu trouveras dans le vase femelle les scories (*caput mortuum*).

Ne refuse pas au mort de parvenir à la résurrection; mais attends la résurrection du (mort) dont on a désespéré (2). Ensuite mélange avec la cendre d'autres jaunes d'œufs, comme dans l'art de la savonnerie; délaie ensemble les matières humides et les matières sèches, et jette (le tout) dans un alambic. Opère comme il a été prescrit antérieurement, en changeant le récipient de l'eau, c'est-à-dire le *rogion*.

Fais cela jusqu'à trois fois et tu auras d'abord la première eau blanche, comme il a été dit précédemment, cette (eau) que les anciens ont nommée eau de pluie; puis, la seconde eau, jaune-verdâtre, qu'ils ont nommée huile de raifort; puis la troisième eau, d'un noir verdâtre (3).

Tu auras aussi les scories qui sont dans le têt. Lorsque tu ouvriras l'appareil, tu trouveras la première fois la scorie tournant au noir, — la seconde fois, blanche; — la troisième fois, jaune (4).

Après la première, la seconde et la troisième extractions d'eau et ouvertures de l'appareil, tu réunis les eaux des trois extractions, c'est-à-dire les eaux divines qui s'y trouvent, avec le résidu contenu dans le vase femelle. Après cela, prenant un alambic de verre, fais-y entrer les matières, bouche l'alambic avec une poterie cuite, capable de s'ajuster aux bords de l'alambic. Lute avec tout le soin possible, à l'aide d'un lut qui résiste au feu. Aban-

(1) C'est-à-dire qu'elle est blanchie à la façon du lait de chaux (?), par le soufre précipité, provenant de la décomposition des polysulfures ou de l'hydrogène sulfuré qui s'est volatilisé. On dit encore aujourd'hui : lait de soufre pour une liqueur analogue.

(2) Ceci signifie que le sulfure, formé au fond de l'alambic (scorie ou *caput mortuum*), se désagrège et blanchit à l'air.

(3) Addition de A : « Qu'ils ont nommée aussi huile de ricin ».

(4) Comparer ce texte du Traité attribué à Avicenne, *Bibl. Chem.* de Manget, t. I, p. 633 : « Et primo distilla et quod primo exit serva seorsim, quia ista est aqua. Reitera aquam per distillationem et quod distillabitur serva et ista est simplex; pone sub fimo et serva et quod remanebit in fundo cucurbitæ, serva seorsim, quia est terra ».

donne sur le fumier du fourneau, pendant quarante et un jours, jusqu'à ce que la décomposition ayant eu lieu, la matière teinte devienne semblable à la matière tinctoriale, et que la nature domine la nature. En effet, de cette façon, les matières sulfureuses sont dominées par les matières sulfureuses (1) et les matières humides par les matières humides correspondantes.

3. Ne prends pas souci du poids, ni de la fraîcheur des œufs, ou de leurs jaunes; seulement, broie ensemble les matières liquides et les matières sèches, comme il a été dit précédemment, et mets-les dans l'alambic. Après le quarante et unième jour, découvre l'alambic et tu y trouveras une composition entièrement vert clair, c'est-à-dire tournée en ios. Celui qui fait l'ios, sait quelle opération il accomplit; mais celui qui n'en fait pas ne produit rien.

Or, après le quarante et unième jour, ôte l'alambic du lieu chaud et laisse le pendant cinq jours éloigné de toute source de chaleur. Les cinq jours (écoulés), place l'alambic sur de la braise de sciure de bois et extrais-en l'eau divine; tu la recevras, non dans ta main, mais dans un vase de verre. Puis, prenant cette eau, mets-la dans un alambic, comme il a été écrit précédemment, et fais chauffer pendant deux ou trois jours. Après avoir enlevé, délaie, et expose au soleil sur une coquille. Lorsque le produit sera devenu compacte comme du savon, fais chauffer une once d'argent, et projettes (γ) de cette eau solidifiée, c'est-à-dire deux karats de poudre sèche, et tu auras de l'or (2).

Le nombre total des jours de l'opération est de cent dix jours, d'après ce qu'ont dit Zosime, le Chrétien et Stephanus (3). Quant à moi, après avoir bien butiné de tous côtés comme l'abeille, et tressé une couronne avec beaucoup de fleurs, je t'en ai fait hommage, à toi mon maître. Ensuite, je t'exposerai quels sont les appareils. Portez-vous bien en Jésus-Christ, notre Dieu, maintenant, toujours et dans tous les siècles des siècles. Amen.

(1) Voir p. 20, § 12, sur *l'œuf philosophique*.

(2) Il semble qu'il s'agisse simplement d'une teinture superficielle de l'argent en jaune par un polysulfure. Cepen-

dant, le résidu employé comme poudre de projection contenait peut-être d'autres métaux.

(3) Ceci indique un commentateur relativement moderne.

III. IX. — ZOSIME DE PANOPOLIS ⁽¹⁾

MÉMOIRES AUTHENTIQUES SUR L'EAU DIVINE

1. Ceci est le divin et grand mystère; l'objet que l'on cherche. Ceci est le Tout. De lui (provient) le Tout, et par lui (existe) le Tout. Deux natures. une seule essence; car l'une attire l'une; et l'une domine l'une. Ceci est l'eau d'argent (2), l'hermaphrodite, ce qui fuit toujours (3), ce qui est attiré vers ses propres éléments. C'est l'eau divine, que tout le monde a ignorée, dont la nature est difficile à contempler; car ce n'est ni un métal, ni de l'eau toujours en mouvement, ni un corps (métallique); elle n'est pas dominée.

2. C'est le Tout en toutes choses; il a vie et esprit et il est destructeur. Celui qui comprend cela possède l'or et l'argent. La puissance a été cachée, mais elle est déposée dans Erotyle (4).

III. X. — CONSEILS ET RECOMMANDATIONS

POUR CEUX QUI PRATIQUENT L'ART (5)

1. Je vous le déclare, à vous les sages : sans l'appareil propre à traiter le cuivre, et sans le temps prescrit pour l'opération de l'iosis (lequel temps est court ou long) et pour le mélange des dix espèces susdites (6), sèches ou liquides, que l'on broie ensemble, n'espérez rien faire, ô hommes, vous qui appartenez à la troupe de l'or, à la race d'or, aux enfants de la tête d'or; vous qui êtes les amants de la sagesse et les investigateurs de la matière du jaune

(1) Cette ligne n'existe pas dans M; mais dans AB. — Cet article précède immédiatement dans A, les axiomes mystiques sur le Tout, dérivés de la Chrysopée de Cléopâtre (fig. 11, *Introd.*, p. 132 et fig. 13, p. 136).

(2) Mercure des philosophes et mercure ordinaire.

(3) L'esclave fugitif. *Servus fugitivus* des Arabes (*Introd.*, p. 217 et 258).

(4) Auteur cité dans le Papyrus W de Leide (*Introd.*, p. 17).

(5) Suite d'articles sans lien. Le premier semble tiré de Démocrite (v. p. 50).

(6) Cp. DÉMOCRITE, *Questions naturelles*, p. 81.

d'œuf (1). Mais vous, gens du creuset, vous vous raillez mutuellement et vous ne suivez pas mes avis, à moi qui vous engage à vous conformer aux préceptes des maîtres et à leurs écrits ; à moi qui vous fais connaître leurs opinions, révélées par la puissance de la parole divine.

2. Cette eau a deux couleurs, blanche et jaune ; ils lui ont donné mille noms divers. Sans l'eau divine, rien n'existe. Par elle toute la composition est entreprise ; par elle, elle est chauffée ; par elle, elle est brûlée ; par elle, elle est fixée ; par elle, elle est jaunie ; par elle, elle est décomposée ; par elle, elle est teinte ; par là, elle subit l'iosis, elle est affinée et soumise à la cuisson. En effet, il dit : « En projetant l'eau de soufre natif et un peu de gomme, tu teindras un corps quelconque ». Toutes (les substances) qui tirent leur origine de l'eau, sont en opposition avec celles qui tirent leur origine du feu ; de sorte que sans le catalogue de tous les liquides, rien n'est certain ».

3. Quelques-uns l'ont rappelé, — et peut-être même tous : il est nécessaire que cette eau, en guise de levain, détermine la fermentation destinée à produire le semblable au moyen du semblable, dans le corps métallique qui doit être teint. En effet, de même que le levain du pain, pris en petite quantité, fait fermenter une grande masse de pâte ; de même aussi ce petit morceau d'or va faire fermenter toute la matière sèche (2).

4. D'autres, mêlant ensemble deux espèces de choses, les résidus dorés des (substances) sulfureuses avec les matières d'or, les ont associées : les unes aux produits bruts et non fermentés, les autres aux produits cuits ensemble dans l'eau de l'iosis.

En haut les choses célestes, et en bas les choses terrestres ; par le mâle et la femelle l'œuvre est accomplie (3).

---

(1) C'est-à-dire de la teinture en jaune ou en or.

(2) V. *Introd.* Papyrus de Leide, p. 57.

(3) *Introd.*, p. 161, au bas de la fig. 37, et p. 163. — Olympiodore, p. 101, — v. aussi la note de la page 124.

III. XI. — ZOSIME DE PANOPOLIS

ÉCRIT AUTHENTIQUE

Sur l'art sacré et divin de la fabrication de l'or et de l'argent (1)

Abrégé sommaire.

1. Prenant l'âme du cuivre qui est au-dessus de l'eau du mercure, fais (en) un corps volatil ; car l'âme du cuivre retenue dans la matière en fusion monte en haut (2) ; la partie liquide reste en bas dans l'appareil à kérotakis, et doit être fixée au moyen de la gomme (3) : c'est la fleur d'or, la liqueur d'or, etc. D'autres entendent par là la coloration, la cuisson, l'œuvre de la doctrine mystique. Au début le cuivre projeté, après traitement dans l'appareil de la fabrication, charme les yeux. Tandis qu'il perd son éclat, on le combine avec la gomme dorée, la liqueur d'or, etc. (4). (Voilà ce que) il a écrit au sujet de la confection de l'or, laquelle est proclamée aussi la fixation.

Marie dit : « Prends l'eau de soufre et un peu de gomme, mets-la sur le bain de cendre ; on dit que c'est de cette façon que l'eau est fixée ». Marie dit encore : « Pour la préparation de la fleur d'or, place l'eau de soufre et un peu de gomme sur la feuille de la kérotakis, afin qu'elle s'y fixe. Fais digérer à la chaleur du fumier pendant quelque temps ». Après les mots « pendant quelque temps », Marie (ajoute) : « Prends une partie de notre cuivre, une partie d'or ; amollis la feuille formée de ces deux métaux unis par fusion, pose (la) sur le soufre, et laisse (le tout) pendant 3 fois 24 heures, jusqu'à ce que le produit soit cuit.

2. Le Philosophe (5) expose la même chose : « après avoir fixé pendant

(1) ABK au lieu de l'argent : « du mercure ». — Cet article est un abrégé, renfermant diverses citations techniques de Marie et de Démocrite, relatives aux opérations pour teindre en or et en argent.

(2) S'agit-il de la fleur de cuivre, *Introd.*, p. 232 ? ou d'une cadmie, *Introd.*, p. 239 ?

(3) Ce mot désigne la matière qui donnait la coloration jaune, assimilée au jaune d'œuf, *Lexique*, p. 10. La nature de cette matière n'est pas clairement expliquée.

(4) Les trois phrases précédentes manquent dans BK et ont été ajoutées dans AEL.

(5) Démocrite.

quelque temps à la chaleur du fumier, nous faisons cuire le produit en le traitant par le soufre pendant 2 ou 3 jours, jusqu'à ce qu'il se forme une préparation extrêmement jaune, que l'on transporte dans un autre vase ». Telle est la composition. En effet, après la fixation de l'eau de soufre dans un matras (1), on met dans un vase, et on fait cuire fortement pendant 2 ou 3 jours.

3. Tous les écrits veulent (que) le feu (soit fait) par progression. On emploie d'abord le bain de cendre ou le fumier, jusqu'à ce que l'eau de soufre se fixe. C'est ainsi qu'ils arrivent à notre mode de cuisson : « Fixe, dit-il, transforme, et change de matras (2); fais cuire, sur un feu indirect et varié. Quant à moi, j'ai dit dans mon livre du blanc : On fait cuire d'abord pendant un jour, et l'on fixe pendant quelque temps, non seulement en exposant à la vapeur, mais aussi en trempant dans l'eau de soufre ».

4. C'est pour cette raison que le Philosophe, dans le catalogue des liquides, a parlé avec intention de la vapeur; puis de l'eau de soufre. Après avoir opéré la fixation pendant quelque temps, au moyen de la vapeur; puis après avoir traité par l'eau de soufre, nous faisons cuire pendant un jour : comme pour la litharge, lorsqu'on veut l'amener à l'état de céruse. On ajoute le reste de la préparation, si l'on a besoin d'or. Sinon, on souffle avec précaution pour brûler le soufre (3). On délaie la composition et on la traite de nouveau par l'huile de natron, jusqu'à ce qu'elle perde sa fluidité. On souffle jusqu'à ce que les matières sulfureuses s'échappent, en laissant le métal éclairci (4). Ainsi on fait bouillir avec l'huile (de natron) désulfurante, jusqu'à ce que le produit perde sa fluidité, et après avoir grillé par insufflation, on obtient (ce que l'on cherche).

(1) *Bouclanion* : c'est le même mot que *bouclé*, plusieurs fois répété. Ce mot paraît le même que $\beta\alpha\upsilon\kappa\lambda\acute{\iota}\omicron\nu\nu$, *bocal*. — La figure donnée en marge de A est celle d'un matras ou fiole allongée : v. *Introd.*, p. 165, fig. 42.

(2) Même figure que la précédente, en marge du ms. A.

(3) Soufre, au lieu du mot plomb du texte grec, le signe étant le même.

(4) C'est-à-dire jusqu'à ce que le

métal, désulfuré par le grillage, apparaisse dans son éclat. Le commencement des opérations faites sur la kérotakis est obscur; mais il semble qu'à la fin une désulfuration s'obtienne, en combinant le grillage (insufflation) avec l'action d'un fondant (huile de natron). Le résultat est la teinture superficielle du métal en or ou en argent, conformément à ce qui a été dit à l'occasion du Papyrus de Leide, *Introd.*, p. 56, 58 à 60.

Voici comment nous parvenons au jaunissement. Après avoir délayé et employé les matières susceptibles de jaunir, telles que l'eau de soufre et la gomme ; nous fixons légèrement avec la chaleur du fumier. Puis nous faisons cuire 2 ou 3 jours, jusqu'à ce que le produit devienne jaune au plus haut degré. On place ce produit dans le reste de la préparation pendant 3, 5 ou 7 jours, jusqu'à ce qu'il ait subi l'iosis. Puis nous le projetons sur l'argent et nous teignons en or. Nous réglons le feu de façon que la vapeur commence à se fixer.

5. Après avoir fait agir l'eau de soufre sur le molybdochalque, nous faisons chauffer pendant un jour, comme il est dit dans la première classe des liquides blancs; nous opérons sur un feu indirect, ainsi que cela se fait pour la litharge. Si nous voulons blanchir, nous opérons l'iosis de cette manière. Mais si nous avons grillé par soufflage en vue du jaunissement, nous traitons de nouveau par l'eau de soufre natif et la gomme. Après avoir fixé en exposant à la chaleur du fumier, nous faisons cuire pendant 2 ou 3 jours, jusqu'à ce que le produit devienne jaune au plus haut degré. Après l'avoir enlevé, nous transformons en ios le reste de la préparation. J'ai défini la proportion du feu.

III. XII. — SUR LES SUBSTANCES QUI SERVENT DE SUPPORT

ET SUR LES QUATRE CORPS MÉTALLIQUES, D'APRÈS DÉMOCRITE

1. Les quatre corps (métalliques) servent de support (1), et aucun d'eux ne se volatilise. C'est pour cela qu'il n'a pas parlé de griller (par insufflation) la composition; car si c'était utile, il en aurait fait mention expressément. En effet, il dit : « Rien n'a été omis, rien n'a été ajourné ». Il dit aussi, en parlant de la liqueur d'or : « Elle teint un corps quelconque » ; ce qui s'applique aux quatre corps. C'est aussi pour cette raison qu'il a cité son maître disant : « Teignant toutes les substances » ; montrant par là qu'il ne s'agit pas de souffler ; mais que les quatre (corps) qui servent de

---

(1) A la teinture.

support sont teints et aptes à teindre. Il introduit Pammenès opérant sur le soufre (1) et disant qu'il n'est pas besoin de griller; car le soufre s'évapore lui-même pendant les cuissons, vu que lui-même teint. Marie dit : « Enlève la (nature) sulfureuse au plomb; partout où le soufre entre, il teint ». Elle a voulu montrer par là que nous n'avons pas raison de griller le soufre. Elle a employé des noms étrangers aux arts dans la description de leurs opérations. Ce n'est pas ainsi que font ceux qui opèrent, lorsqu'ils parlent de notre cuivre ou bien d'un corps métallique quelconque.

On fait une feuille au moyen de deux métaux unis par fusion. Le Philosophe prend cette feuille métallique et la coupe en morceaux; si l'alliage est fondu, cela vaut mieux. Voici ce qu'ils disent : « Ce n'est pas au moyen d'une feuille... ».

2. De cette façon, s'ils parlent de griller, ils ne parlent pas d'une opération faite en dehors, mais pendant leur propre travail. Car ils soumettent au grillage les matières cuites, afin de prendre leur (principe) propre et tinctorial. Ils rejettent les matières cuites, et font évaporer les parties inutiles (2). Ils donnent d'autres noms aux produits purifiés. Ainsi ils grillent par insufflation, de façon à isoler le principe propre et tinctorial. Voilà comment on brûle dans les cuissons, on expulse par insufflation toutes les matières étrangères, en gardant l'esprit utile et tinctorial.

3. SUR LES POIDS DES (SUBSTANCES) CRUES ET CUITES.

D'après ce que les écrits disent à cet égard, assurément le soufre doit être expulsé par insufflation. C'est là ce que Marie a voulu faire entendre en disant : « Tu trouveras 5 parties moins le quart, c'est-à-dire moins le soufre chassé par l'insufflation. Semblablement à la fin de son exposé, elle dit que le cuivre, dans son affinage à la fonte, diminue d'un tiers de son poids. Elle dit que ces changements s'accomplissent aussi lorsqu'on blanchit et qu'on jaunit; car les (substances) sulfureuses teignent, mais se volatilisent. Nous nous débarrassons des substances sulfureuses par volatilisation. Il en est de même des plantes, lorsqu'elles sont entièrement dis-

(1) On a remplacé le mot plomb par le mot soufre dans ces deux phrases, à cause du morceau précédent et du sens

général. V. p. 123, note 7. De même au paragraphe suivant.

(2) C'est-à-dire le soufre.

soutes ; ainsi qu'il arrive lorsqu'on les fait cuire avec l'eau de soufre, rejetant la partie ligneuse.

4. Ce n'est pas sans motif que Agathodémon dit « et unifiées » ; mais afin que, pénétrant dans la profondeur du métal de l'argent, les matières tinctoriales puissent échapper à la destruction causée par le feu. Nous nous privons donc des teintures tirées de plantes, sachant que les métaux ne peuvent en emprunter les qualités, et recevoir ainsi à fond la teinture.

Les qualités seules agissent ; car le corps ne peut pénétrer dans l'intérieur du corps. Aristote (dit) (1) : « les qualités triomphent les unes les autres ». D'après Agathodémon les métaux placés en haut prennent les substances volatiles : c'est ainsi qu'il emprunte l'esprit de la chrysocolle. Ce mot esprit signifie évidemment une substance volatile et les vapeurs sublimées sont du même ordre. Telles sont : la vapeur blanche, la vapeur du cinabre, et

« un esprit plus noir, humide, pur » (2).

Car toute vapeur sublimée est un esprit, et telles sont les qualités tinctoriales. Le divin Démocrite parle ainsi du blanchiment et Hermès de la fumée. Quand ces (vapeurs) leur étaient utiles, ils les admettaient dans les traitements, mais (en les désignant) par énigmes. C'est pour cela que c'est un mystère. (Ainsi il dit) : « J'ai écrit cela dans le chapitre : *Si tu es intelligent*. La vapeur du soufre natif, de l'arsenic, et la vapeur blanche de cinabre ». . . Agathodémon dit aussi : « (la vapeur de) l'arsenic est l'âme de la matière dorée. Après qu'il a été débarrassé de sa partie épaisse et caustique, qu'il a abandonné son corps sulfureux, prends-en alors la partie colorante ».

5. La vapeur c'est l'esprit, l'esprit qui pénètre dans les corps. L'âme diffère de l'esprit. Il appelle âme la nature primitivement sulfureuse et caustique (de l'arsenic ?). Sous l'influence purificatrice du feu on conserve l'esprit, si l'on travaille d'après les règles de l'art ; car il ne peut être détruit. Telle est la chose utile, l'élément tinctorial. Il faut à l'opérateur une intelligence subtile, afin qu'il reconnaisse l'esprit sorti du corps et qu'il en fasse emploi, et que

(1) Cp. Aristote, *Physique*, IV, ch. 6, t. II, p. 292, éd. Didot.

(2) La vapeur du soufre qui noircit les métaux ? Citation des Oracles d'Apol-

lon, qui se trouve aussi ailleurs, III, XIX ; 3. — Sur ces oracles, v. Olympiodore, p. 94, note 5.

surveillant son départ il atteint le but, c'est-à-dire que le corps étant détruit, (il prenne garde que) l'esprit (ne) soit détruit en même temps. Or il n'a pas été détruit; mais il a pénétré dans la profondeur du métal, lorsque l'opérateur a accompli son œuvre.

6. Ceux qui ne reconnaissent pas quand l'œuvre est à point, interprètent mal; car ils ne voient pas autre chose que des matières qui n'ont pas repris leur corps (métallique), des matières brûlées ou incinérées. Tandis qu'ils ne jugent que la partie visible de ces choses, les infortunés, par une sorte de punition, laissent perdre tout et ils ne réussissent pas à éviter la réduction (du produit) en cendre (1). Dans aucun passage des écrits, on ne mentionne d'autre support (à la teinture), sinon le cuivre seul. Ainsi Marie dit que le cuivre est traité et plus tard brûlé. C'est dans ce sens qu'il joue le rôle de support. Tel est le rôle du cuivre ou de l'argent, dans notre opération. Nous ne voulons pas en tirer la qualité, et leur corps, par sa mort, devient inutile. Les plantes aussi sont inutiles, car elles sont consumées par le feu (2).

7. Agathodémon dit : « La magnésie, l'antimoine et la litharge se volatilisent, après avoir perdu leur pureté ». Marie : « souffle, dit-elle, les vapeurs, jusqu'à ce que les produits sulfureux soient volatilisés avec l'ombre (qui obscurcit le métal), et que le cuivre prenne tout son éclat ». Ainsi notre cuivre reçoit d'eux la vapeur sublimée. Or la vapeur, c'est l'esprit du corps. L'âme diffère de l'esprit...

A partir de ces mots, la fin du § 7 et le § 8, dans M, sont la répétition des § 5, 6, 7 jusqu'à ces mots : « ainsi notre cuivre (reçoit) la vapeur sublimée ». Dans le texte grec, on a donné les variantes.

9. Démocrite a passé sous silence les poids (dans son premier livre). Il dit : « Il ne reste rien; il n'y a plus rien à exposer, excepté la montée de la

(1) Addition de M² B : « La qualité reste seulement avec le cuivre; car le cuivre seul est fixe et joue le rôle de support ».

(2) Ceci paraît signifier que dans la transmutation le cuivre et l'argent ne conservent ni leur qualité, ou couleur propre, ni leur corps, qui est changé

dans celui d'un autre métal. — Quant aux plantes, si on les entend au sens propre comme les teintures végétales, celles-ci sont en effet détruites par le feu. Au sens figuré, les fleurs métalliques et certaines colorations correspondantes sont également évaporées ou détruites par le feu (v. p. 159, note 2).

vapeur sublimée et de l'eau. Or voici ce qu'il disait au sujet des poids et du soufre, dans le livre suivant : « la liqueur blanche d'arsenic, une once, etc. Car il y a deux compositions des soufres. . . (phrase inintelligible). Le cuivre sera trouvé constitué de telle manière, qu'il puisse unir sa nature (à un autre corps), et dominer avec lui et charmer conjointement. Ainsi la nature charme la nature. Car l'argent, s'unissant à tous les corps métalliques, ne les repousse pas. Quant au cuivre, il le subit volontiers, comme la jument accepte l'accouplement de l'âne, et la chienne celui du loup : ce que font tous les êtres naturels qui se ressemblent. Le cuivre se rouille et se réduit, sans quitter sa propre nature ». Démocrite, dans la classe de la magnésie, dit : « La magnésie blanchie ne laisse pas les corps métalliques se séparer, ni apparaître (1) dans l'ombre du cuivre. » Nous avons achevé le discours sur les poids. Bonne santé.

III. XIII. — SUR LA DIVERSITÉ DU CUIVRE BRÛLÉ

Beaucoup préparent le cuivre brûlé au moyen du soufre (2). Les traités des autres auteurs le disent avec obscurité. Démocrite seul s'exprime avec une clarté généreuse : « Jetez sur le cuivre un quart de fer sulfuré, c'est-à-dire préparé en fondant avec la pierre magnétique, le quart ou la moitié de soufre; coulez le produit avec le plomb provenant de l'antimoine et de la litharge. Ensuite faites brûler la composition obtenue avec la pyrite, le cuivre et le fer, afin qu'il se forme une scorie convenable. Projetez-y la vapeur sublimée de l'arsenic (sulfuré). Le métal est blanchi par la vapeur du soufre ».

En parlant de la céruse cuite avec le soufre, il veut parler du soufre pur, comme propre à changer le molybdochalque en métal étésien. Lorsqu'il dit : « La magnésie blanchie produit le même effet »; il veut parler du cinabre traité simultanément. Mais quelqu'un objectera : il a parlé d'abord de la magnési et de la pyrite. Oui, afin que tu apprennes ceci qu'en même temps

(1) En s'oxydant séparément.

(2) *Introd.*, p. 233. — DIOSCORIDE, *Matière médicale*, V, 87.

que le cuivre, on projette le fer et le plomb et les minerais, afin que le molybdochalque devienne du cuivre étésien (doré).

III. XIV. — SUR CE POINT QU'ILS DONNENT LE NOM

D'EAU DIVINE A TOUS LES LIQUIDES

ET QUE C'EST UNE (SUBSTANCE) COMPLEXE ET NON PAS SIMPLE

1. « La vapeur décrite précédemment, tu la feras cuire dans l'huile ». La vapeur décrite précédemment, c'est la formule entière; car elle paraît comprendre l'eau divine et l'huile. Ils disent qu'il faut opérer avec tous les liquides, voulant faire entendre (par là) la liquidité. En effet, par tous ces mots : la saumure vinaigrée, ensuite l'huile, puis le miel et le lait, il faut entendre l'eau divine. Le safran par lui-même est impuissant à teindre sans le concours de l'eau divine; ceux qui veulent teindre s'en servent. Marie parle de « la dissolution du *comaris* et de la chélidoine ». Démocrite (place) dans la dernière classe des liquides blancs « l'eau de chaux qui a coulé » à travers le filtre, ou à travers une chausse.

Toutes les espèces sont traitées par macération, au moyen des liquides simples; puis le produit est soumis au lavage. Ainsi sont lavés les corps (métalliques) solides. On les fait macérer, soit en les délayant, soit en les arrosant. Les produits délayés sont exposés au soleil et à la rosée, à la façon du soufre blanc ou de la litharge. On les fait macérer 1, ou 3, ou 5, ou 7 jours, jusqu'à désagrégation totale.

2. Ces (espèces) ayant été macérées, tu en feras des mélanges et tu soumettras ces mélanges délayés à la rosée et au soleil. Après les avoir desséchés et délayés, en les traitant par l'huile de natron, tu trouveras le plomb noir. Délaie-le, en reprenant avec le mercure, l'eau divine et la gomme; fais cuire sur un feu léger jusqu'à ce que l'eau se soit séparée : tu délaies au soleil jusqu'à ce que la matière soit d'un beau blanc.

3. Ce travail est répété plusieurs fois par ceux qui lavent la scorie. D'après

Pébichius : « Lave 2 fois 7, et 2 fois 8 plus 8, et encore plus ». Démocrite fait la même chose dans sa dernière classe, celle des liquides blancs : il lave de la même façon les feuilles (métalliques) oxydées, et il leur restitue leur éclat. Après avoir desséché, si le métal est devenu brillant, reprends la vapeur, traite les substances qui peuvent jaunir par l'eau divine et la gomme, et fixe (la teinture) sur un feu léger (1). Lorsque tu auras opéré la fixation, retire la substance, et laisse égoutter sur le résidu de la préparation pendant 2, ou 3, ou 7, ou 41 jours. Si tu y projettes de l'argent commun, tu le teins (aussi). Cherchons ensuite le moment qui convient.

III. xv. — SUR CETTE QUESTION

DOIT-ON EN N'IMPORTE QUEL MOMENT ENTREPRENDRE L'ŒUVRE ?

1. Il est nécessaire que nous recherchions quels sont les moments opportuns. Il a dit que l'esprit, soumis à l'action du soleil, doit être tiré des fleurs, et macéré depuis le matin; alors par toute action convenable du feu, l'or devient bon pour l'usage. « Car c'est l'œuvre du soleil, dit le grand Hermès, c'est ce qui est produit par lui ». Écoute Hermès disant que l'amollissement des substances destinées à être ramollies se fait à froid. Il s'est expliqué nettement sur ce point à la fin de son écrit sur le blanchiment du plomb. Là aussi il parle de l'or. « Voilà comment opère celui qui prépare le Tout ». C'est là aussi qu'il s'est expliqué sur ce que l'on doit filtrer le Tout par n'importe quel filtre. Cela n'a pas échappé à Agathodémon, et il parle de lavage du minerai et de sa purification, (qui a lieu) lorsque le Tout délayé et liquéfié traverse le filtre ou la chausse. Hermès dit : « Elle devient comme une lessive innocente (?) ». S'il se forme un dépôt, c'est la preuve que les substances et les minerais ne sont pas suffisamment pulvérisés.

2. Hermès s'est expliqué fortement sur ces choses en parlant des cribles,

---

(1) C'est une opération de teinture
 en or, par vernis ou par coloration

superficielle. — V. <i>Introduction</i> , p. 56,	58 à 60.
--	----------

et disant : « Si les eaux se meuvent en tous sens, le crible lui-même semble s'écouler ». Elles doivent descendre ensemble, suivant le grand Hermès ; puis elles remontent aussitôt dans l'appareil destiné à en opérer la cuisson. Nous avons exposé ces choses dans notre discours, sauf en ce qui traite du moment opportun. Le moment opportun, c'est celui de l'été, alors que le soleil a une nature (favorable) pour l'opération.

Marie s'en occupe, en décrivant les traitements du petit objet (1) : « L'eau divine sera perdue pour ceux qui ne comprennent pas ce qui a été écrit, à savoir que le produit (utile) est renvoyé vers le haut par le matras et le tube. Mais on a coutume de désigner par cette eau la vapeur du soufre et des arsenics sulfurés. A cause de cela tu m'as raillée, parce que dans un seul et même discours je t'ai exposé un si grand mystère ».

3. Cette eau divine, blanchie par des matières blanchissantes, fait blanchir. Si elle est jaunie par des matières jaunissantes, elle fait jaunir. Si elle est noircie au moyen de la couperose et la noix de galle, elle fait noircir et réalise le noircissement de l'argent et celui de notre molybdochalque. Je t'ai parlé précédemment de ce molybdochalque, à l'occasion de notre argent traditionnel. Ainsi l'eau noircie, s'attachant à notre molybdochalque, lui donne une teinture noire fixe ; et bien que cette teinture ne soit rien, tous les initiés désirent vivement la connaître. Or l'eau capable de prendre une telle couleur, produit une teinture fixe. l'huile et le miel étant éliminés.

4. Le Philosophe dit aussi qu'une petite quantité de soufre natif suffit pour brûler beaucoup d'espèces et qu'il amollit les pierres et les métaux. Dans cette eau se dissout la composition sulfurée, comme il le dit en parlant de l'Androdamas. « Si tu mets du soufre apyre, tu produis une liqueur d'or (2). Pour la faire agir sur la composition des substances, on délaie la composition des matières sulfureuses ». De la même façon, on la fait bouillir ou cuire. « Comprends bien, dit-il, que si tu mets du soufre apyre, tu produis une liqueur d'or. Au moyen d'un feu de sciure de bois, sur la kéro-takis, distille l'eau divine, jusqu'à ce qu'elle contienne (la couleur) d'or. Tu feras cuire en agitant légèrement, et en ajoutant les *motaria* (3), de la sanda-

(1) Cp. III, XXI, 7.

(2) Page 48, § 10.

(3) C'est-à-dire le résidu de l'expres-

sion dans un linge de la sandaraque décomposée, v. OLYMPIODORE, p. 112 et 108.

raque jaune. [Or ils ont dit les *motaria*, parce que la composition] est épaisse comme du sang]. Fais cuire le produit fortement pendant 2 ou 3 jours, et après avoir pressé, verse le résidu de la préparation dans chaque vase : et il se forme de l'ios. Pébichius a dit aussi sur cette question : « Partagez la préparation en deux parties, et mettez-en une moitié dans un vase de terre cuite et l'autre moitié sur le cuivre ; » voulant faire entendre ceci en un seul (mot) : la cuisson, par (le vase) de terre cuite, et l'iosis, par le cuivre. Or il a parlé précédemment du blanchiment, en disant que le cuivre est brûlé dans du bois de laurier ; c'est-à-dire le soufre natif (avec le cuivre) en présence des feuilles de laurier (1). Tu peux connaître par là le mérite des anciens, combien clairement ils ont expliqué toutes choses. En paraissant cacher toutes choses, ils ont dit clairement : « D'abord, sur des flammes légères, afin que l'eau de soufre soit absorbée en même temps ». Au sujet de ces flammes, Marie disait : « les flammes progressivement » ; puis : « le feu graduellement » ; afin de faire comprendre qu'il faut opérer suivant une progression convenable, à partir (de l'instant) de la flamme.

Le moment opportun est celui de l'été. La pourpre aussi exige une époque particulière pour les dissolutions et les refroidissements. De même, la gomme en larmes, pour s'écouler spontanément, veut la nature propre de l'été. J'ai pourtant entendu dire à quelques-uns que notre opération se fait en toute circonstance, et j'hésite à le croire (2).

III. XVI. — SUR L'EXPOSÉ DÉTAILLÉ DE L'OEUVRE

DISCOURS A PHILARÈTE (3)

1. Voici dans quels termes Démocrite expose ces choses aux prophètes égyptiens : « Je t'écris, ô Philarète, pour t'exposer tout au long la puissance

(1) Voir la note 2, page suivante.

(2) A la fin de cet article, le ms. A. renvoie à un autre qui se trouve plus loin : III, xxix, § 21.

(3) Ce morceau renferme des extraits plus ou moins étendus, tirés de Démocrite, et entremêlés de commentaires.

de l'art. Voici le catalogue des espèces : le mercure, tiré du cinabre, l'antimoine de Coptos, de Chalcédoine, d'Italie, la litharge, la céruse, le plomb, l'étain, le fer, le cuivre, la chrysocolle, le claudion, la cadmie, la pyrite, l'androdamas, le soufre, la sandaraque, l'arsenic, le cinabre. »

2. « Les espèces suivantes sont employées pour l'or et l'argent; car, blanchies, elles blanchissent, et jaunies, elles jaunissent. Celles qui blanchissent sont les suivantes : la terre de Chio, l'astérite, la terre de Samos, la terre de Cimole et l'aphrosélinon. »

3. « Les (espèces) qui se délaient sont celles-ci : le soufre natif, le sel de Cappadoce, les sels de toutes sortes, la fleur de sel, le calcaire, qui a été appelé aussi le suc laiteux du mûrier. (ou) du figuier (1), l'alun en lamelles, le misy, le chalcanthon, les feuilles de pêcher, les feuilles de laurier (2). »

4. « Voici les espèces employées pour jaunir : la terre pontique, celle qui est brûlée, la terre attique, celle qui fournit le bleu mâle et le bleu femelle, commun aux deux teintures (3); et parmi les plantes, le ricin et la fleur de carthame, la chélidoine et l'ochumenon (basilic) (4); et, parmi les sucs, la gomme (5). Il disait au sujet de la gomme : « les sucs sont aussi employés pour la composition blanche ».

5. Mettez en évidence les produits qui doivent être délayés plus tard, en vue de l'opération de l'iosis, et traitez (les) conformément à l'opinion d'après laquelle les corps qui n'ont pas de substance propre agissent convenablement sans feu (6).

Quelques-uns veulent employer au 2e et au 3e rang dans l'opération de l'iosis, les plantes, telles que la fleur de l'anagallis et la rhubarbe, et les (espèces) semblables; quelques-uns emploient le safran et la racine de

(1) Noms symboliques.

(2) Ce sont les noms symboliques de quelques substances minérales, analogues aux noms donnés plus haut au calcaire et tirés de la nomenclature prophétique (*Introd.*, p. 10). De semblables substances minérales sont parfois désignées dans d'autres endroits du texte sous le nom de *plantes*; probablement parce que l'on en tirait des matières colorantes, ou *fleurs*, d'apparence ana-

logue aux couleurs végétales et aux fleurs des plantes. V. p. 71, note 4, p. 80; p. 108, note 6; p. 123, note 6; p. 153, note 2; v. aussi p. 84, note 5, etc.

(3) Théophraste parle de ces deux bleus (*Introd.*, p. 245). Le bleu mâle paraît être une couleur de cobalt; le bleu femelle, une couleur de cuivre.

(4) V. *Lexique*, p. 8, note 1.

(5) *Lexique*, p. 10.

(6) V. l'article suivant, III, xvii, p. 167.

mandragore, celle qui porte de petits tubercules. J'ajouterai que sans elle rien n'est teint, et que toutes (les espèces) sont délayées en même temps qu'elle avec la gomme, dans l'opération de l'iosis. Mais tous ont rappelé qu'il ne faut pas détruire le ferment dans cette liqueur; et il en est de même pour le corps qui doit être teint.

6. Si tu dois teindre en argent, (il faut) faire macérer en même temps une feuille d'argent; pour teindre en or, c'est une feuille d'or. Car le blé engendre le blé, et le lion (engendre) le lion, et l'or (engendre) l'or (1). Projette, dit-il, de l'argent commun, et tu teindras. Car une seule liqueur est désignée pour les deux (teintures).

Voici à présent ce qui regarde la teinture de la préparation (2). L'eau divine préparée suivant la vraie formule, celle qui est bien fabriquée, teint les préparations; et lorsque la préparation est teinte, alors elle-même teint à son tour. C'est pour cela que les ferments, les ferments préparatoires, les ferments acides, les ferments d'or et analogues sont tenus cachés. [Or en toutes choses tout est découvert par les gens intelligents.]

7. Parlons des quatre corps qui résistent au feu, des (corps) qui servent de support (à la teinture), c'est-à-dire de la composition ultérieure. Après l'avoir composée, nous en prenons une partie, en y ajoutant de l'eau divine, jusqu'à ce que se produise la couleur et le ton du corps correspondant (3), selon Marie. Quand on a obtenu la composition ultérieure, les quatre corps qui servent de support, non-seulement on projette sur eux la composition du ferment d'or, mais aussi la composition de l'eau de soufre. On doit faire la projection sur les (corps) que voici : le fer, ou l'étain, ou le plomb, ou le cuivre, etc. Tous ces corps subissent la projection. Écoute ce qu'il dit dans le chapitre *des deux compositions* : « Si tu projettes sur du fer, (il s'affine); si tu projettes, sur du cuivre, il s'affine d'abord; si c'est sur du plomb, il perd sa fluidité; si tu opères d'abord sur l'étain, il devient rigide. Projette ainsi, dit-il, et pour que tu ne te trompes pas, blanchis d'abord ».

(1) V. la *lettre d'Isis*, p. 33. — OLYMPIODORE, p. 96.

(2) Φάρμακον : c'est ce que les alchimistes latins appellent *medicina*. C'est

la liqueur destinée à la teinture des métaux; on lui communique d'abord à elle-même une teinture convenable.

(3) L'or ou l'argent.

8. Discourons maintenant sur l'affinage (1) du cuivre. Les espèces employées comprennent les feuilles de pêcher et de laurier (2), ainsi que les terres blanches, (les suc) de mûrier et de figuier (3), le suc de tithymale, le natron roux, le sel de Cappadoce et les (substances) semblables. Dans cette liqueur, dit-il, dépose les écailles du cuivre (4), pendant 15 jours et tu le trouveras affiné, c'est-à-dire blanchi. Telle est la composition de la liqueur du soufre blanc.

Voici ce que le Philosophe a exposé dans la dernière classe des liqueurs : « Certes le soufre blanc blanchit le cuivre. Mais s'il s'agit du soufre jaune, le cuivre est traité par la couperose et le sori ; puis, après l'avoir jauni, on met ce cuivre, en même temps que le soufre, dans du vinaigre, etc., afin qu'il devienne *ios*. » Il dit en effet, que la couperose produit la couleur d'or. Si la couperose est délayée avec le soufre, la pyrite et le sori, et le soufre jaune ajouté à ce mélange jaune; et si on le laisse déposer (sur le métal, afin qu'il le ronge), le soufre produit ainsi le jaune (5).

9. Qu'est-ce donc que l'affinage, ou le jaunissement ? L'affinage et le jaunissement diffèrent entre eux seulement par la couleur : c'est-à-dire que l'affinage par le soufre (est) un blanchiment; tandis que l'opération de l'iosis est un jaunissement. Voyons ce qu'il dit encore : « Si tu veux amollir le fer, prépare des écailles (6) menues de fer; dispose une couche de terre de Samos; puis étends une seconde couche d'alun lamelleux. Tu obtiendras un métal mou et blanc. » Or, les espèces de cette nature appartiennent au (genre du) soufre blanc. Hermès, parlant du ramollissement, disait ensuite : « Et il sera blanchi ». C'est pour cette raison que le Philosophe disait :

(1) Les mots affinage, affiné, sont employés ici, faute de mieux, pour traduire le mot grec *ἰώσις*. En réalité il s'agit de la transformation du métal préalablement changé en *ios* (oxyde, sulfure, sel basique); et qui est régénéré avec une couleur nouvelle, provenant de la formation d'un alliage, au moins superficiel, tel qu'un arséniure ou un amalgame.

(2) Voir la note 2 de la p. 159

(3) Le calcaire, d'après le texte de la p. 159, § 3.

(4) *Introd.*, p. 233.

(5) La fin de cette recette confuse semble répondre à l'affinage de l'or par un mélange complexe, analogue au ciment royal (*Introd.*, p. 14 et 15).

(6) Fer oxydé des batitures (*Introd.*, p. 252).

« Mets en outre la moitié de la préparation blanche, c'est-à-dire du soufre blanc » (1).

10. Cherchons maintenant ce que c'est que la rigidité. Le Philosophe (dit) : « Prends du plomb blanc qui a perdu sa fusibilité, grâce à la terre de Chio et à l'alun. Ces espèces appartiennent (au genre) du soufre blanc. Or le soufre blanc, une fois blanchi, fait blanchir ». Démocrite (dit encore) : « Lorsque tu auras affiné, amolli, donné de la rigidité et ôté la fluidité, ou bien lorsque tu auras blanchi ». Le blanchiment (s'obtient) par le soufre blanc. Vois le Philosophe, pris d'un transport divin au sujet de ce soufre blanc : « Si la préparation devient semblable au marbre, il y a là un grand mystère ; car elle blanchit le cuivre, c'est-à-dire elle l'affine ; elle amollit le fer ; elle ôte à l'étain sa flexibilité, au plomb sa fluidité ; elle rend les substances solides et les teintures fixes.

Ces teintures, (ce sont) les espèces, depuis le mercure (2), jusqu'à la chryso-colle, celles qu'on appelle la fleur d'or. Quelques-uns ont parlé à bon droit de ce soufre, au sujet de toutes (ces choses). En effet, Stephanus (3), lorsqu'il disait : « les substances solides », parlait des quatre corps. D'autres disaient : « c'est l'eau divine, (c'est) le grand mystère entre tous, ce qui devient semblable au marbre, ce qui blanchit toute substance, ce qui blanchit le corps du molybdochalque (4), c'est la fumée des cobathia (5). C'est là ce qui rend les teintures fixes, ce qui maintient solides les substances ». Or, si tu veux parler (de rendre) les substances solides, ce n'est pas pour que les substances amenées à une mollesse oléagineuse se crevassent, mais afin d'éviter la déperdition des (matières) qui ont coutume de disparaître par l'action du feu, depuis la vapeur sublimée jusqu'à la chryso-colle ; attendu qu'il s'agit d'obtenir des teintures. Écoute-le parler à ce sujet : « Il faut mettre, en outre, du fer, ou du cuivre, ou de l'étain, ou du

(1) Le mot *soufre blanc* a dans tout ce passage un sens particulier. Il paraît s'agir des compositions arsénicales et sulfurées, destinées à produire soit un laiton tournant au blanc, soit un arséniure métallique complexe, analogue au tombac ; peut-être même tout alliage métallique blanc, dur et rigide.

(2) D'après M. — ABKELb, l'argent.

(3) Ce passage est dû à un commentateur de date plus récente.

(4) De la magnésie, B.

(5) *Lexique*, p. 10. — OLYMPIODORE, p. 91, note 4. — *Introd.* p. 245 — En marge de M, on ajoute : l'eau du soufre apyre.

plomb ». Voilà ce qu'il nomme des teintures : les quatre corps, lesquels une fois teints, teignent (à leur tour). Or ce qui teint les teintures et les choses teintes, (c'est) l'eau divine, le grand mystère, ce qui est semblable au marbre; ce qui rend toutes choses aptes à l'opération, ce qui brûle le cuivre et le blanchit, ce qui fixe le mercure, ce qui affine, voilà le grand mystère de l'art tout entier. En effet, l'eau jaune est un mystère manifeste.

11. Mets donc un peu de gomme et tu teindras toute sorte de corps. C'est là ce qui agit dans la calcination, le blanchiment, le jaunissement, la fixation du mercure, l'iosis. Lorsqu'il parle des substances solides, en traitant de la destruction des substances, il parle (de la perte) des espèces volatiles. Or ce soufre blanc est récapitulé dans les deux compositions: car il dit : « Si c'est sur le fer, il amollit d'abord, etc. ». C'est-à-dire blanchis d'abord toutes choses, comme il a été expliqué, lorsque tu auras affiné et ramolli, rendu rigide et non fluide; blanchis le Tout, les quatre corps qui servent de support. Tel est le début en suivant une marche unique, celle du blanchiment. Or le blanchiment (s'obtient) au moyen du soufre blanc. Le poids des soufres blancs se trouve dans la dernière classe, celle des liqueurs blanches, savoir: arsenic doré 1 once, (autant de) natron et matières semblables, pellicules des feuilles de pêcher et de laurier 1 once, (autant de) suc de mûrier, sel, etc. Il faut mêler ensemble ces matières, suivant la proportion des pesées. Le mercure va, dans les deux compositions, s'emparer de toutes (les matières), c'est-à-dire les ramollir; j'y reviendrai à propos du cinabre (1). Mais pour que cette amalgamation ait lieu, il ne faut pas délayer les deux compositions avec des blancs d'œufs, de l'eau de gomme blanche. Car dans ces (compositions), le mercure (2) a pour effet d'attaquer tout, de s'emparer de tout, de tout amollir. Je me suis expliqué là-dessus dans (le chapitre des) *molybdochalques*.

12. Quelques-uns ont adouci l'eau divine, en la rendant plus épaisse, et ont repris les compositions avec le mercure. En effet, la composition

(1) Lc. : Au lieu du cinabre, « de l'argent ». — Signe de l'argent *couché* ABKE. V. *Introd.*, p. 120, Pl. VIII, l. 22. Le sens de ce symbole particulier est incertain.

(2) Au lieu du mercure, ABK : « l'argent ». Dans Lb l'argent est à l'accusatif, c'est-à-dire que c'est lui qui est attaqué. Le mot mercure pourrait désigner ici notre arsenic (*Introd.*, p. 239).

blanche contient les œufs et la gomme. D'autres mettaient le Tout dans un grand vase de verre (1), luté tout autour, et ils faisaient chauffer sur un feu faible; ils y plaçaient de l'eau divine, et cuisaient comme (on fait pour) la pourpre. Il faut procéder dans la transformation comme on le fait avec le produit tiré de la mer, lorsque ce produit est changé en pourpre véritable. Par suite, le Philosophe (dit): « La céruse a une puissance différente en raison de l'helcysma (2), selon qu'il s'agit de celle qui sert à la teinture en or, c'est-à-dire en pourpre, ou bien de celle qui sert à la teinture en blanc, c'est-à-dire en argent ». La même composition délayée possède plusieurs sortes d'actions. « Toutes les substances (métalliques), dit-il, proviennent de la seule nature du plomb; le cuivre ajouté, tu le sais, forme toute la composition (3) ». Voilà comment il a désigné la mutation par l'helcysma, dans ses démonstrations: « Après avoir fait chauffer l'eau divine ». Par ce mot « faire chauffer », ils ont désigné la production (de la) couleur. Ils ne se sont pas bornés à unir le mercure (4); mais, en outre, ils ont blanchi et jauni la composition, faisant chauffer sur un feu doux et ne laissant pas la fumée se dissiper par l'instrument. Car c'est en elle que réside l'esprit tinctorial. On fait cuire jusqu'à ce que la couleur soit répandue (dans toute la masse); les uns pendant neuf heures, d'autres pendant deux jours (5). Cela fait, on recouvre l'instrument avec une coupe et on le place sur une kérotakis, ou dans un matras, au-dessus du fourneau; on chauffe le fourneau, à partir de ce moment, pendant un jour (6), d'autres pendant deux. On regarde à travers la coupe ce que devient la céruse, puis on enlève le produit.

13. Quelques-uns fabriquent du jaune (7); ils font un trou au milieu (du vase). A la partie inférieure on ne trouve que des scories, (la vapeur) s'étant séparée à la partie supérieure; car dans (la composition) à deux couleurs, la scorie se rencontre avec le plomb. Après avoir détaché la scorie, on obtient le

(1) *Troullos*, mot à mot, truelle. C'est quelque instrument inconnu.

(2) *Helcysma*, scorie d'argent (*Introd.*, p. 266). Il y a un jeu de mots fondé sur le double sens de ce mot, qui signifie à la fois: écume tirée des métaux et produit (coquillage) tiré de la mer.

(3) Molybdochalque.

(4) Lb ajoute: « Au soufre ».

(5) B: Un jour et une nuit. — Lb: 12 heures.

(6) A: Un jour et une nuit.

(7) Ou bien: « préparent du plomb, » suivant la variante adoptée pour le *Texte grec*, p. 165, l. 8.

corps métallique. On pulvérise cette pierre et on l'expose au soleil, jusqu'à ce qu'elle soit blanchie. On prend la moitié du poids du produit, on y ajoute du mercure et du soufre comme complément, ainsi que de la gomme blanche. On fixe sur de la cendre chaude pendant un jour entier, jusqu'à ce que l'eau divine soit complètement desséchée. On ajoute donc de l'eau divine. Lorsque toute cette eau a été consommée, on la renouvelle, et l'on fait chauffer les matras pendant une heure, (sur un feu) indirect : on obtient ainsi la céruse. La substance encore bouillante est transportée sur du soufre apyre, et sur de l'eau de soufre, pour l'autre moitié du poids : on laisse déposer pendant (deux) jours, jusqu'à ce que l'ios soit produit.

14. Quelques-uns enfouissent le vase dans le crottin de cheval, pendant le même nombre de jours. On y met du cuivre, en ajoutant après la teinture du fer blanchi (1), si l'on veut fabriquer de l'argent. Si c'est de l'or, on délaie de nouveau avec le produit moitié de son poids de mercure et moitié de soufre (j'entends du soufre jaune), ainsi que de l'eau de soufre natif et de la gomme. On fixe en chauffant par en dessous et l'on commence par faire cuire, pendant deux jours et deux nuits. Après avoir enlevé bouillant, on met de l'eau divine sur le résidu du soufre, et l'on fait chauffer pendant deux jours. Quand le produit est cuit à point, on ajoute de l'argent commun.

15. La préparation du blanc est celle-ci : soufre, arsenic, sandaraque, cinabre, en quantités égales, macérés d'avance ; sel de Cappadoce, autant ; fleur de sel, alun, lie de vin cuite, calcaire cuit, aphroselinon, misy cru et cuit, natron et sel, mêlés à parties égales avec de l'eau de mer. On expose au soleil pendant un nombre convenable de jours, jusqu'à ce que la teinture devienne capable de résister au feu. Ensuite on délaie ces matières avec de l'eau divine, de façon à rendre la couleur stable à chaud. Je veux parler de l'eau blanche, (obtenue) au moyen de la chaux délayée. Après avoir rendu la couleur stable, tu la mélanges, à raison d'une mine pour une demi-mine, et la quantité suffisante d'eau divine.

16. L'eau de soufre obtenue au moyen de la chaux se fabrique de la manière suivante : Après avoir mélangé toutes les eaux du catalogue, par portions égales, ajoute des terres blanches jusqu'à ce que (le mélange)

---

(1) Voir III, XIII, p. 154.

devienne très blanc. Mets dans une marmite, installe l'appareil avec du feu dessous et reçois ce qui distille. Emploie ce produit pour le délaïement du soufre et la cuisson de la composition.

17. Le soufre jaune se prépare comme il suit : soufre, arsenic, sandarague, cinabre, sori, couperose, chalcite, misy, alun, natron, sel, bleu d'Arménie; tout cela macéré d'avance. Délaie avec du vinaigre, en exposant au soleil pendant un nombre convenable de jours. De ce soufre tu projettes une demi-mine, pour une mine (de matière).

18. L'eau du soufre pur se prépare comme il suit : les eaux du catalogue, par portions égales; terre pontique, terre attique, bleu d'Arménie; on ajoute des plantes, c'est-à-dire du safran et de la chélidoine, en quantité double. Mets dans une marmite, et, après avoir joint les diverses parties de l'appareil, prends l'eau qui en sort (l'eau de soufre), destinée aux produits qui résistent au feu. Arrose la composition avec de la gomme, du mercure et de l'eau de soufre, comme je l'ai dit précédemment, le tout par moitié. Après avoir fixé sur un bain de cendres chaudes, jusqu'à ce que toute l'eau soit partie, fais cuire pendant 2 jours, jusqu'à ce que le produit soit devenu extrêmement jaune. Enlève le produit encore bouillant, mets-y le résidu de la préparation, et laisse déposer pendant un nombre convenable de jours, jusqu'à ce que le produit soit changé en ios. Après avoir desséché et pulvérisé, on conserve. C'est ce produit que l'on mêle avec l'argent commun pour teindre. Quelques-uns après avoir opéré l'iosis, enfouissent dans le crottin de cheval.

19. Il a été établi que toutes les espèces (sont) communes aux liqueurs : si ce n'est que les matières blanchies font blanchir, et les matières jaunies font jaunir. Il faut savoir qu'après avoir accompli l'œuvre on doit mêler avec la composition. Quant à savoir ce qui teint le mieux, c'est un soufre dont tout le monde a parlé. Agathodémon, notamment, disait : « Prends du soufre, tantôt blanc, tantôt jaune, tantôt noir, tantôt enfin blanc fixe, et tantôt jaune fixe ». Il a donc montré, comme on l'a dit, que toutes les espèces (sont) communes aux liqueurs; si ce n'est que blanchies, elles font blanchir, et que jaunies, elles font jaunir.

III. XVII. — SUR CETTE QUESTION :

QU'EST-CE QUE LA SUBSTANCE SUIVANT L'ART, ET QU'EST-CE QUE
LA NON-SUBSTANCE ?

1. Démocrite a nommé substances les quatre corps métalliques ; il entendait par là le cuivre, le fer, l'étain et le plomb. Tout le monde les emploie dans les deux teintures (d'or et d'argent), et toutes les substances subissent les deux teintures. Toutes les substances ont été reconnues par les Égyptiens comme produites par le plomb seul : car c'est du plomb que proviennent les trois autres corps (1). Il a donc nommé substances les matières résistant au feu, et les matières qui n'y résistent pas : non-substances. En effet, les non-substances agissent d'une façon convenable, indépendamment du feu. Il disait qu'elles sont engendrées par l'action des appareils et de la combustion : tandis que le vrai résidu de la préparation, préparé sans l'action du feu, produit une teinture stable en blanc ou en jaune. L'emploi de la préparation fugace obtenue par la flamme détruit le jaunissement du molybdochalque défectueux, attendu qu'il le fait disparaître. Sur ce point il ne faut pas se tromper. Vois comme il s'exprime à cet égard : « Amène à consistance visqueuse ; enduis avec la moitié de la préparation destinée à la cuisson et teins avec le reste, de façon que la couleur soit fixée sans le concours du feu ».

2. On appelle non-substances les matières sulfureuses ne résistant pas au feu. Mais l'emploi des liquides convenables leur communique la propriété de résister au feu et d'y demeurer stables : car l'eau combat l'action du feu. C'est pour cela qu'il dit : « La nature, acquérant en propre la qualité contraire, devient solide et fixe, dominante et dominée ». Ainsi elle acquiert en propre la qualité sulfureuse, celle qui donne son nom à l'eau de soufre natif. Pourquoi parle-t-il aussi du contraire ? C'est que l'eau est le con-

(1) On voit que les Égyptiens regardaient le plomb comme le métal fondamental ; sans doute en vertu d'une idée analogue à celle du mercure des philo-

sophes et par ce qu'ils y faisaient résider la qualité métallique par excellence (voir, p. 102, note 2 ; p. 103, note 4, et *Introd.*, p. 58).

traire du feu. Sa qualité liquide empêche que les matières soumises au feu ne s'évaporent et ne se volatilisent. Elles sont comme ensevelies dans l'humidité et retenues jusqu'à ce qu'elles se teignent. L'eau retient parce qu'elle est liquide. C'est pour cela qu'il dit : « La nature acquérant en propre la qualité contraire », etc. On a expliqué comment au moyen des liquides on obtient des produits qui résistent au feu ; or, les liquides, c'est l'eau divine.

III. XVIII. — SUR CE QUE L'ART A PARLÉ

DE TOUS LES CORPS

EN TRAITANT D'UNE TEINTURE UNIQUE

1. D'après le catalogue, on sait que Hermès et Démocrite ont parlé sommairement d'une teinture unique, et les autres y ont fait allusion. C'est ainsi que Africanus dit : « Ce que l'on emploie pour la teinture, ce sont les métaux, les liquides, les terres et les plantes ». Chymès l'a déclaré avec vérité : « Un est le Tout, et c'est par lui que le Tout a pris naissance. Un est le Tout, et si le Tout ne contenait pas tout, le Tout n'aurait pas pris naissance (1). Il faut donc que tu projettes le Tout, afin de fabriquer le Tout ». Pébichius : « Par le moyen des quatre corps ». Marie : « Par le moyen de la feuille de la kérotakis ». Agathodémon : « Après l'affinage du cuivre, (son) atténuation et (son) noircissement, et ensuite son blanchiment, alors aura lieu un jaunissement solide ». Toutes les autres (matières) sont expliquées semblablement chez eux.

2. Lorsque Marie parle de cette question, elle dit : « Il existe un grand nombre de corps métalliques, depuis le plomb jusqu'au cuivre ». Lorsqu'elle parle des diplois, elle dit : « Il y a, en effet, deux sortes de matières employées, tantôt l'alliage de cuivre et d'argent, tantôt l'alliage d'or et d'argent ; le molybdochalque et tous les autres y sont compris » (2). Quant à la purifica-

(1) Voir *Introd.*, p. 132, 135, 136. les axiomes de la Chrysopée de Cléopâtre.

(2) *Introd.*, p. 55, 60, 64.

tion de l'argent, ou à son noircissement, j'en ai parlé précédemment. Comme quoi une seule teinture s'applique à toutes (les matières). Marie seule le dit et le proclame en ces termes : « Si je parle du cuivre, ou du plomb, ou du fer, j'entends par là (leur) ios. »

III. XIX. — LES QUATRE CORPS

SONT L'ALIMENT DES TEINTURES

1. Voici comment : Marie dit que le cuivre est teint d'abord, et qu'alors il teint. Leur cuivre, ce sont les quatre corps. Voici les teintures : (elles comprennent) les espèces solides et liquides du catalogue, ainsi que les plantes : les solides, depuis la vapeur sublimée jusqu'à la chrysocolle. Quant à toutes les (espèces) liquides du catalogue, en réalité, il s'agit de l'eau divine.

2. Ainsi, de même que nous sommes nourris au moyen des matières solides et liquides (réunies), et que nous sommes colorés seulement par leur qualité propre, de même se comporte leur cuivre ; et de même que nous ne sommes pas nourris au moyen de solides seuls, ou de liquides (seuls), de même aussi le cuivre ne l'est pas davantage. En effet, lorsque nous n'avons reçu (comme aliment) que de la matière solide, nous sommes enflammés, brûlés, empoisonnés ; de même aussi leur cuivre. Par contre, si nous n'avons pris que des boissons, nous sommes enivrés, nous avons la tête lourde, nous avons les joues colorées, et nous vomissons ; (de même) aussi le cuivre. Lorsqu'il a pris la couleur de l'or, par l'action de l'eau divine, il est alourdi et rejette, et aussitôt après (sa teinte) devient fugace. Mais lorsque nous avons pris en bonne proportion une nourriture composée des deux ordres de matière, solides et liquides, nous sommes alimentés raisonnablement ; nos joues se colorent raisonnablement et la faculté nutritive répartit la nourriture dans l'estomac, en raison de sa faculté de la retenir. De même aussi le cuivre, recevant les solides d'un côté à titre d'aliment, se nourrit d'autre part de l'eau divine unie à la gomme, à titre de vin ; il se colore, en raison

de la faculté de retenir qui réside en lui. C'est ainsi que dans (l'ouvrage) précité, elle a dit : « Les sulfureux sont dominés et retenus par les sulfureux ». De là cette vérité : « La nature charme, vainc et domine la nature ».

3. « De même, dit-elle, que l'homme est composé des quatre éléments; de même aussi le cuivre; et de même que l'homme résulte (de l'association) des liquides, des solides et de l'esprit; de même aussi le cuivre. Or Apollon, dans ses oracles, dit que l'esprit est la vapeur :

« Et un esprit plus noir, humide, pur » (1).

4. Marie a parlé convenablement de la vapeur (en disant) : « Le cuivre ne teint pas, mais il est teint; et lorsqu'il a été teint, alors il teint; lorsqu'il a été nourri, il nourrit; lorsqu'il a été complété, il complète ». Bonne santé.

III. xx. — IL FAUT EMPLOYER L'ALUN ROND

DISCOURS CONTRADICTOIRE (2)

1. Tu sais que : Un est le Tout et que du Tout naît le Tout. Or il faut savoir, comme nous l'avons démontré dans nos commentaires précédents, que les philosophes désignent sous le nom unique d'un corps tous ses dérivés; principalement lorsqu'ils parlent du cuivre et du corps de la magnésie. Non seulement la vapeur sublimée rend le cuivre sans ombre; mais encore le cuivre admet toutes les espèces, de même que le corps de la magnésie se fixe avec toutes. En effet il dit : « Fixe le mercure avec le corps de la magnésie (3). Chercherons-nous donc à retenir la vapeur sur le Tout, afin de le

---

(1) Même citation, page 152.

(2) Le sous-titre vient probablement de ce que cet article est tiré d'une discussion contradictoire. Cet article a pour but d'expliquer le blanchiment des métaux par le mercure; la préparation de celui-ci au moyen du cinabre mis en

contact avec divers métaux, et finalement l'emploi du sulfure d'arsenic (désigné par le nom d'alun rond) pour teindre le cuivre et les alliages qui en dérivent, à la façon du mercure.

(3) DÉMOCRITE, *Questions naturelles et mystérieuses*, p. 46.

fixer de cette manière ? Tous les écrits (disent) *passim* : « Après avoir retenu la vapeur ». Or nous avons appris par l'expérience que s'il n'y a pas d'or, d'argent, d'étain, de plomb, la vapeur ne s'absorbe pas : que ferions-nous donc des pierres et du fer (1) ?

2. Parmi les écrits, les uns disent : Il faut réduire le tout en bouillie et faire absorber l'eau de gomme : d'autres mettent en avant la vapeur (sublimée). Quant à moi je trouve préférable de broyer avec le cinabre. On sait que la cuisson de cette matière produit le mercure. C'est de cette façon qu'on le prépare. En effet, les espèces traitées au soleil, au moyen de l'eau ou du vinaigre, engendrent la vapeur (sublimée). Cela, nous le savons par expérience.

Tous les écrits et (notamment) Chymès et Marie parlent d'un mortier de plomb et d'un pilon de plomb (2). On y délaie la chaux et le cinabre, avec le vinaigre, au soleil, jusqu'à ce que le mercure se développe. On produit le même effet avec l'étain. Les (espèces) chauffées, ou calcinées, ou fixées, ou teintes, sont susceptibles de fournir le mercure, si l'opération est faite suivant les préceptes de l'art. Quelle que soit celle de ces matières que l'on travaille, si elle est du cinabre en puissance, elle fournit de la vapeur et celle-ci s'échappe, le mélange étant délayé avec toutes sortes de corps.

3. On dira peut-être qu'il est préférable de broyer (le mercure) préalablement fixé et changé en ios ; attendu que les écrits ne parlent pas d'une simple fixation. Mais, suivant tous, la vapeur blanche, projetée sur notre cuivre, en fait de l'argent sans ombre. De même Stephanus, en présence de toutes les espèces, imagine qu'il s'agit d'une simple (fixation) par toutes les espèces. Mais, si l'on n'emploie qu'une simple fixation, sachez tous que l'on ne fait rien par là. En effet, la vapeur s'évapore pendant la fixation dans le feu et, l'esprit tinctorial étant perdu, on n'obtient rien ; tandis que si le cinabre est cuit avec les espèces, l'esprit n'est pas perdu. Cet esprit, c'est-à-dire la vapeur chauffée par le feu et poussée à la volatilisation, est retenu par les corps congénères qui y sont unis, notamment par l'étain (3).

(1) Ces matières n'absorbent pas le mercure.

(2) Pour broyer le cinabre et réduire le mercure. Dans Pline, on produit cette réduction, en broyant le cinabre

avec du vinaigre dans des mortiers de cuivre, avec des pilons de cuivre : *H. N.* XXXIII, 41.

(3) Lb porte, au lieu de l'étain : Hermès ; le signe étant le même à l'origine

4. D'après certain auteur, on doit se servir de l'alun rond (1), au lieu de la vapeur (du mercure). Marie s'exprime conformément à cette opinion, lorsqu'elle dit : « L'infusion des teintures a lieu dans des fioles vertes ; soumises à un feu graduellement croissant. Le fourneau en forme de four a des mamelons, à sa partie supérieure. Si tu ne peux réussir, emploie le double d'alun rond, couleur de cinabre (2) ; ce qui vaut mieux pour atteindre le même résultat. Avec d'autres pâtes on réussit aussi. En effet la vapeur sublimée se fixe seulement sur les quatre corps ; quelques-uns disent qu'elle est absorbée par les autres corps, avec le concours de la chrysocolle. Pour ma part, je sais bien que la chrysocolle seule ne la retient pas ; (mais) les corps métalliques morts et délayés conservent tous la vapeur » (3).

5. Il a été dit par Agathodémon que la chrysocolle et la vapeur sont amies l'une de l'autre ; (la chrysocolle) la retient ; l'une agit comme la limaille (4) . . . l'autre, même broyée, n'a pas l'adhésion du cinabre (5). L'une et l'autre, étant délayées ensemble à l'état sec, s'amalgament. Mais la vapeur en puissance agit sur le cuivre en puissance (6) et ils s'unissent ainsi.

6. Il faut chercher comment la vapeur est absorbée par toutes choses, non seulement par les corps métalliques à l'état vivant et délayé, mais encore à l'état brûlé. En fait, elle est absorbée par les métaux, surtout ceux qui tirent leur origine du cuivre (7). Si tu ne réussis pas, mets le double de cinabre. On réussit ainsi avec tout ; c'est là ce que le Philosophe veut exprimer en disant : « Il te faut comprendre toutes choses et d'abord ne pas te

(*Introd.* Pl. I, l. 7 ; p. 104). — Ce passage signifie que le sulfure de mercure, étant réduit par un métal, ce métal fixe en même temps le mercure, si l'on opère par digestion prolongée ; tandis qu'une action brusque met à nu le mercure, qui s'évapore.

(1) C'est-à-dire employer le sulfure d'arsenic, ou son dérivé (c'est ici l'acide arsénieux, synonyme de l'alun ; v. p. 82, note 6), au lieu du cinabre ou du mercure.

(2) Réalgar (*Introd.*, p. 238 et 244, article Cinabre).

(3) Sans doute à la condition de les

ramener simultanément à l'état métallique par des agents réducteurs (?).

(4) Des métaux qui s'unissent au mercure.

(5) C'est-à-dire que l'emploi de l'arsenic sublimé ne blanchit pas les métaux aussi facilement que celui du cinabre.

(6) C'est-à-dire qu'au lieu d'employer le cuivre libre et le principe colorant et volatil tiré de l'arsenic à l'état libre, il faut opérer sur des composés susceptibles de les engendrer.

(7) C'est-à-dire par les alliages à base de cuivre, ou supposés tels.

relâcher de l'art; car la méditation mène au chemin véritable ». Ces choses ont été rapportées par moi, qui voulais montrer que l'alun rond agit semblablement, ainsi que l'a dit surtout la divine Marie.

III. XXI. — SUR LES SOUFRES ⁽¹⁾

1. Ne m'as-tu pas demandé l'explication concernant les soufres, demeurant jusqu'à ce jour fidèle à ton serment? Cette explication te sera donnée en temps opportun. Tu sais que ce n'est pas seulement le Philosophe qui a mentionné les soufres, mais encore tous les prophètes; car, sans les soufres il n'y aura rien, c'est-à-dire sans l'eau divine. En effet toute la composition est absorbée par elle; c'est par elle qu'elle est cuite; par elle, qu'elle est brûlée; par elle, qu'elle est fixée; par elle, qu'elle est teinte: par elle, qu'elle subit l'iosis et par elle, qu'elle est affinée (2). Car il dit: « Mets de l'eau de soufre natif et un peu de gomme: tu teins par là toute sorte de corps ». Ecoute encore le même auteur: « Laisse descendre et le produit se forme (3): c'est là le mystère manifeste ». Mais quelqu'un dira: Qu'est-ce qui ressemble à l'eau divine, parmi les sulfureux? — Nous lui répondrons: d'abord qu'est-ce qui a opéré avec autre chose que les eaux divines? Or si (personne) n'a opéré autrement, c'est avec raison que mon Philosophe n'a pas parlé d'autre chose que ce que nous comprenons (par là).

2. On appelle donc divine l'eau de soufre. Ecoute bien. On appelle divine la vapeur sublimée, émise de bas en haut. De même aussi, la cendre formée sur les parois des conduites de fumée est appelée divine. Semblablement aussi les gouttes jaillissantes des bains; les gouttes qui se fixent aux couvercles des chaudières, on les appelle pareillement divines. Le mercure blanc, on l'appelle encore divin, parce que lui aussi est émis de bas en haut (4).

---

(1) B: « Sur les eaux divines ».

(2) Cp. p. 147.

(3) Cp. Stephanus, édition Ideler. p. 247, l. 21.

(4) Cette phrase répond à l'axiome: « En haut les choses célestes, etc. » (Introd., p. 162 et 163); le nom d'eau divine correspondant aux choses célestes.

3. Les anciens (1) ont l'habitude de faire cuire les sulfureux, en les chauffant sur un feu léger dans des fioles. Or ce que le feu effectue par artifice, le soleil l'effectue par le concours de la nature divine. Le grand Hermès dit : « Le soleil qui fait tout ». Hermès dit encore partout : « Expose au soleil et délaie la vapeur au soleil ». Çà et là il désigne le soleil. Le feu solaire accomplit toutes les opérations que nous avons dit précédemment s'effectuer dans des fioles. L'autre composition est bouillie de cette façon avec la saumure jusqu'à blanchiment. Il en est de même des choses dont il nous parle comme exécutées sous la canicule et sous l'influence solaire, ainsi que nous l'enseigne l'expérience des deux procédés.

De même que le levain du pain, employé en petite quantité, fait lever une grande quantité de pâte ; de même aussi la petite feuille d'or ou d'argent engendre toute la poudre de projection (et) fait fermenter toutes choses.

Si nous entendons dire 3, 5 et 7, on veut faire entendre le total 15.

Voilà comment ils jugent à propos d'opérer. On fait tout amollir dans des vases de verre ; car les poteries de terre doivent être écartées dans l'opération de l'iosis, de crainte qu'elles n'absorbent la teinture et la fleur de la teinture. Leur nature réceptrice se sature d'abord et se teint avec la fleur d'or, et ensuite la scorie du cuivre n'absorbe plus la fleur de l'iosis.

4. Là, nous opérons la teinture dans des vases de verre, vu qu'ils se prêtent convenablement à l'iosis. Mais il ne faut pas toucher (la teinture) avec les mains, car elle est mortelle. Lorsque l'or y a été dissous, c'est le plus délétère de tous les métaux.

Les uns délaient avec l'ios, ce que tu as appris à connaître : j'entends le soufre ; ils (en) enduisent la feuille d'argent.

En opérant de cette façon, ils font chauffer progressivement l'appareil de l'art, sur un fourneau arrondi, dans un creuset disposé sur des gradins : et l'or se produit.

5. Quelques-uns, et Marie (entre autres), ont mentionné la figure d'en bas.

---

tes et en même temps au soufre, par le double sens du mot grec. — On voit aussi par ce paragraphe quel sens compréhensif avaient les mots : soufre ou divin, eau de soufre ou eau divine ;

mots entre lesquels règne une perpétuelle confusion.

(1) Ce qui suit se compose d'une série d'alinéas, pour la plupart sans liaison les uns avec les autres.

« C'est ainsi qu'ils ont préparé, le mercure, dit-elle, ainsi que le soufre et l'ios, en délayant l'ensemble au soleil jusqu'à ce que le tout devienne ios. Ils disent que celui-ci (ainsi préparé) est plus actif. Quelques-uns ont accompli cette iosis au soleil seulement, sans rien ajouter, et ils affirment qu'ils ont obtenu l'objet de leur recherche. D'autres ont délayé avec l'eau divine, affirmant que c'est là leur soufre; — c'est aussi leur mercure (1). J'ai admis l'opinion de ceux-ci, plutôt que celle des autres. D'autres projetaient du mercure, tantôt cru, tantôt à l'état de concrétion jaune (2). Quelques-uns, après l'opération de l'iosis, n'ont rien effectué au delà.

6. Quant aux philosophes, ils s'exprimaient par énigmes au sujet de (l'opération qui succède à) l'iosis, disant: « Pour teindre l'or, il vaut mieux opérer après l'iosis ». D'autres, parmi les hiéroglyphes qui ont écrit unquement sur cet art, en s'occupant du délaïement (3), disaient que l'iosis seule fait tout, et principalement l'ios. Cela leur convenait ainsi. D'autres, après avoir fait cuire, faisaient chauffer et mettaient au feu, à la suite de la fonte; ceux-ci préféraient traiter le Tout par délaïement. Ceux qui voulaient n'avoir recours qu'au blanchiment, enduisaient une feuille d'argent, faisaient chauffer et cuire. Ils polissaient jusqu'à ce que tout eût absorbé la matière délayée, en opérant avec l'eau (de soufre ?), le mercure et quelque substance semblable.

7. Comme dans la cuisson de l'art diverses couleurs se manifestent, Agathodémon plus que tous s'est préoccupé des délaïements. En cela ils sont d'accord pour enduire le petit objet (4) avec du soufre, de la chrysocolle et de la fleur de sel (délayés). « Si tu t'aperçois, dit-il, que certaines substances sont brûlées, fais chauffer et délaie au soleil, jusqu'à ce que (la couleur) se déve-

(1) Voir la note 2 de la page suivante et celle de la page 166.

(2) *Introd.*, p. 104, Pl. I, l. 21; et p. 112, Pl. IV, l. 17. Est-ce l'oxyde de mercure précipité ?

(3) On remarquera les sens multiples du mot *λεῖω*, et du substantif correspondant *λεῖωσις*. Il s'agit, suivant les cas: soit de polir la surface d'un métal, ou de la rendre lisse à l'aide d'un vernis; soit de broyer une poudre; soit de déla-

yer cette poudre dans un liquide (délaïement = *λεῖωσιμον* dans le *Dictionnaire Français-Grec moderne* de Byzantius), ou de la léviger; soit de saupoudrer la poudre sèche, ou d'étendre la poudre délayée dans un liquide visqueux, à la surface d'un métal, lequel se trouvera verni ou teint après avoir subi l'action du feu. Dans le § présent, ce dernier sens est surtout applicable.

(4) Voir p. 157, § 2

loppe. Par là, ils ont de préférence indiqué la cuisson et le délaïement. Ils agissent ainsi pour montrer la puissance de la préparation : prenant des objets d'argent et les couvrant d'un enduit jusqu'à moitié, ils font chauffer la préparation; et lorsqu'ils enlèvent l'objet, il est doré dans la partie enduite, tandis que l'autre (partie) reste intacte (1).

Telle est l'explication concernant l'eau divine.

III. XXII. — SUR LES MESURES

1. L'explication concernant les mesures met en évidence tout le mystère de la cuisson : car c'est là la composition, c'est là le poids, c'est là le blanchiment, c'est là le jaunissement. Or, dans le discours sur la composition, ces matières (ont été traitées en passant), et il en a été de nouveau question (dans le discours) sur le cuivre et l'iosis. Il paraît employer ce plomb, lorsqu'il dit : « saupoudre avec du plomb ». Il ne parle pas du plomb simplement, mais il ajoute : « avec notre plomb noir, provenant du minéral de Coptos et de la litharge ». Or l'opération de saupoudrer me paraît être un délaïement, comme je le montre d'après tous les écrits, dans mon *Traité sur l'Action*, en y parlant du poids. Ils ont l'habitude de peser ensemble secrètement les choses au moyen desquelles ils brûlent, ou saupoudrent, ou projettent. Ils pèsent le plomb destiné au saupoudrage : le blanchiment est soumis à la pesée ainsi que l'iosis, lors de la projection. En effet : « rejette, dit-il, la moitié de la préparation blanche, etc. ».

2. Ainsi toutes choses ont été cachées dans toutes les opérations de l'art, relativement à la pesée comparative et à l'iosis. Je dis toutes choses en même temps : attendu que si le soufre prédomine dans la coupe, on ne voit pas la composition placée au-dessous, de façon à connaître quand elle est blanchie par (l'action du) soufre lui-même. C'est lorsqu'il devient blanc, que l'on reconnaît que la (composition) située au-dessous a été blanchie. Par suite,

(1) Ce dernier § indique clairement qu'il s'agit de donner à un objet d'orfèvrerie une coloration en or super-

ficielle, comme dans les Papyrus de Leide : *Introd.*, p. 59 et 60.

Agathodémon disait de prendre (chaque préparation de) soufre (1), qu'il fût blanc ou quelconque (2). C'est son état qui indique la cuisson. On enlève et on fait chauffer (le produit) avec le surplus du soufre; il le sépare (en deux portions ?), plutôt qu'il ne l'affine; car il s'empare de (la composition) blanchie. Si on le laisse (trop longtemps), il tourne au jaune.

C'est pourquoi le soufre produisant le blanchiment, nous chercherons le poids du Tout d'après les philosophes (3). On prend dans la (classe dernière des liquides, une once d'arsenic et moitié autant de natron; des pellicules de feuilles de pêcher encore tendres, deux onces; du sel, la moitié; du suc de mûrier, une once. Puis on délaie tout cela avec de l'alun lamelleux et du vinaigre, ou de l'urine, ou de la lessive de chaux, jusqu'à ce qu'il se forme une liqueur. Ensuite, on teint les feuilles métalliques ?) ternies; puis on fait disparaître l'ombre du métal. Il faut mettre tous les résidus, et, avant tout, une partie d'arsenic et de sandaraque, deux parties de chaux, ainsi que les eaux divines. Après avoir obtenu une liqueur blanche semblable à du marbre, on arrose avec elle; ou bien l'on y fait cuire dans le vase (*Troullon*) (4) la composition susdite.

III. XXIII. — COMMENT ON BRULE LES CORPS

1. Cherchons maintenant, d'après les philosophes, ce que c'est que brûler les corps; car l'explication concernant les poids y aboutit et l'ensemble (de notre étude) renferme (cette question). Introduis le Philosophe disant: « Prends la vapeur (qui provient) de l'arsenic, fixe-la suivant l'usage; ajoute du cuivre ou du fer à (la préparation) sulfureuse, et le métal blanchit ». Quelques-uns expliquent le (mot) « sulfureuse » par « brûlée »; car ceux-ci dans leur ignorance brûlent le cuivre avec le soufre, et le fer avec la magnésie. Or ce n'est pas là brûler, mais détruire. L'opération de

(1) Au-dessus du signe du soufre, E écrit celui du mercure; et Lb donne à la place de ces signes le nom du mercure en toutes lettres.

(2) Cp. p. 166, § 19.

(3) Voir p. 161, § 8; p. 163, § 11, etc.

(4) Cp. p. 164.

brûler dans le Philosophe est nommée blanchiment. De même que l'affinage et les autres opérations ont été démontrés être un blanchiment; de même aussi l'opération de brûler dont il parle ici est un blanchiment; dans le second (cas), c'est un jaunissement.

2. Ainsi, le Philosophe brûle le cuivre au moyen de l'eau de soufre, pratiquant une décoction, comme il a été dit précédemment. « En effet, dit-il, mets (y) la moitié de la préparation blanche : ce sera le premier degré. Fais la cuire. Nous conservons l'autre moitié pour l'iosis. » C'est aussi pour cette raison que Pébichius, *passim*, disait : « Partagez la préparation en deux parties. Brûlez le cuivre dans du bois de laurier (1), c'est-à-dire dans la composition blanche; car les corps brûlés de cette façon avec des feuilles de laurier, après avoir été cuits dans l'eau de soufre, sont blanchis en même temps. Tel est le (précepte). Emploie du cuivre ou du fer sulfuré; par ce (procédé), il sera aussi blanchi ». Agathodémon donne le même conseil : à savoir que les corps doivent bouillir et cuire avec la vapeur dans l'eau divine. De cette façon il y a opération de brûler et blanchiment. Car à l'occasion de l'étain le Philosophe supposait la cuisson : « Tu feras cuire la vapeur indiquée précédemment dans l'huile de ricin ou de raifort, après y avoir mélangé un peu d'alun ». Il dit ensuite : « Fais les mélanges de l'étain, etc. et toutes choses seront traitées jusqu'au bout avec deux classes (de corps) seulement ». Après avoir parlé des jours, il a mentionné toutes choses; après avoir parlé des huiles, il a mentionné l'eau divine; à la suite de l'alun, le soufre; à la suite de l'étain, les deux formules; car la vapeur (sublimée) imprègne ce métal (2).

3. Les projections (se font) encore ici avec les liqueurs de soufre; tandis que la cuisson concerne l'ensemble, qui (est) une combustion, ou une décoction et un blanchiment. C'est par là que les corps sont brûlés et cuits. Cette opération (est celle) qui a été proclamée de tout temps; celle que tous les écrits enseignent en termes mystérieux, (en prescrivant de) brûler le cuivre avec le soufre. Mais les autres (modes de) chauffage sont des destructions, plutôt que des combustions. Le cuivre, s'il est brûlé, (devient) un

(1) Voir p. 159. — Ce mot paraît signifier un sulfure arsénical.

(2) Toute cette description se rap-

porte au blanchiment des métaux par la vapeur de l'arsenic, avec le concours de la liqueur appelée eau divine.

cuivre propre à tout et apte à la teinture; en disparaissant, il devient électricum. Si l'on force le feu, il devient jaune, la moitié du soufre étant brûlé. Il faut le quart de magnésie. Ainsi nous ajoutons 4 onces de cuivre, 1 once de fer, 6 scrupules de magnésie; 2 chalques (1) d'étain et de plomb, de la cadmie, du claudianon, de la chrysocolle, du cinabre, en proportion du nombre d'onces des métaux. Si tu procèdes en proportions égales, par à peu près, tu peux réussir. Mais opérer dans ces conditions, c'est laborieux et peu sensé. Il faut procéder par pesées. Démocrite ayant dit : « Rien n'a été omis, rien ne manque » ; certes, par le mérite de Démocrite ! rien n'est laissé en arrière : la composition des corps dissous, c'est-à-dire la montée de l'eau divine et de la vapeur, nous l'avons exposée sincèrement; et nous avons donné par là l'interprétation du Livre. Maintenant que nous avons décrit la mesure pour l'acte de brûler, examinons celle du jaunissement.

III. XXIV. — SUR LA MESURE DU JAUNISSEMENT

1. Pourquoi Agathodémon a-t-il écrit sur ce sujet? Ce n'est pas en vue d'enseigner la mesure, mais pour dire qu'il faut employer en safran et en chélidoïne le double des autres herbes; car celles-ci ont de plus grandes propriétés tinctoriales. Il règle la proportion, en raison du soufre blanc. L'eau tirée des soufres, des jus et des herbes, est appelée ici eau de soufre pur. C'est avec cela qu'ils arrosent et font cuire la composition blanche: elle est jaunie par là. Fais cuire, comme tu l'as entendu dire précédemment, en enlevant dès que la matière jaunit. C'est la mesure du jaunissement. Telle est l'explication concernant la mesure, annoncée plus haut.

2. Il faut savoir que pendant qu'on accomplit l'œuvre, plusieurs causes concourent, les unes visibles à l'œil nu, les autres non. Les premières sont les espèces lavées ou mélangées, le molybdochalque et les similaires, la pyrite et les similaires. Il ne faut pas que la pyrite et l'androdamas soient

(1) 1 chalque = 8^e d'obole = 0 gr. 091.
Lb dit « de mercure », au lieu d'étain;
probablement parce que le copiste a

donné par erreur au signe d'Hermès le
sens moderne de mercure, au lieu du
sens ancien d'étain (*Introd.*, p. 84).

traités d'avance par le vinaigre, d'après ce que disent les écrits, afin d'éviter que leur partie cuivreuse ne se change en ios; — plus tard elle sera mélangée avec le cinabre et ses similaires. Il est permis (de les exposer) au soleil, ainsi que les autres choses semblables.

3. Marie (place) en première ligne le molybdochalque et les (procédés de) fabrication. L'opération de brûler (est) ce que tous les anciens préconisent Marie, la première, dit : « Le cuivre brûlé avec le soufre, traité par l'huile de natron, et repris après avoir subi plusieurs fois le même traitement, devient un or excellent et sans ombre. Voici ce que dit le Dieu : Sachez tous que, d'après l'expérience, en brûlant le cuivre (d'abord), le soufre ne produit aucun effet. Mais lorsque vous brûlez (d'abord) le soufre, alors non-seulement il rend le cuivre sans tache, mais encore il le rapproche de l'or ». Marie, dans la description située au-dessous de la figure, le proclame une seconde fois, et dit : « Ceci m'a été gracieusement révélé par le Dieu, à savoir que le cuivre est d'abord brûlé avec le soufre, puis avec le corps de la magnésie; et l'on souffle jusqu'à ce que les parties sulfureuses s'en échappent avec l'ombre : (alors) le cuivre devient sans ombre ».

4. C'est ainsi que tous brûlent. C'est ainsi que dans la chimie ($\mu\tilde{\alpha}\zeta\alpha$) (1) de Moïse on brûle avec du soufre, du sel, de l'alun et du soufre (j'entends le soufre blanc). Ainsi encore Chymès brûle dans beaucoup d'endroits, sur tout lorsqu'il opère avec la chélidoine. Ainsi dans Pébichius, l'opération de brûler dans du bois de laurier (2) est exposée énigmatiquement et par périphrase; les feuilles de laurier signifiant le soufre blanc. Telle est l'explication concernant les mesures.

5. Voici ce que Marie a dit, çà et là, dans mille endroits : « Brûle notre cuivre avec du soufre et, après avoir été repris, il sera sans ombre ». Non seulement elle sait le brûler avec le soufre blanc, mais encore le blanchir et le rendre sans ombre. C'est aussi avec le (soufre) que Démocrite brûle, blanchit et rend sans ombre. Et encore, « non seulement ils brûlent le soufre jaune, mais ils rendent le métal sans ombre et le jaunissent ». Voici ce que dit Démocrite : « Le safran a la même action que la vapeur; de même que

(1) Voir sur le mot $\mu\tilde{\alpha}\zeta\alpha$. *Introd.* p. 209 et 257, et la *Diplosis de Moïse*, p. 40.

(2) Voir p. 159, § 3 et note 2; p. 178. note 1.

la casia par rapport à la cannelle ». Dans la chimie de Moïse, vers la fin, pareillement, il y a ce texte : « Arrose avec l'eau de soufre natif, il deviendra jaune et sans ombre »; c'est-à-dire évidemment, brûlé.

6. Telle est l'opération de brûler; tels sont le blanchiment, le jaunissement. et dans les deux (cas), le fait de rendre (le métal) sans ombre. Brûlant et reprenant de cette manière, vous rendrez le cuivre pareil à l'or (et) sans ombre, apte à la diplois de l'argent et de l'or (1). Mais personne, à moins de connaître toute la route, ne pratiquera bien la diplois; autrement il agirait comme celui qui desséchait des raisins encore verts. Quelques-uns placent, dans tous leurs pots de terre des vases de verre carrés, pour faire cuire et digérer sur la kérotakis (bain marie; et ils les appellent lécythes (flacons). Agathodémon prescrit de délayer fortement, en se conformant à la marche suivie par les médecins pour les collyres.

7. Tel est donc l'acte de brûler les corps; telle l'explication concernant les mesures. L'acte de brûler est appelée blanchiment; pour le soufre, cet acte est appelé blanchiment et destruction de l'ombre. Le blanchiment même est appelé iosis et l'affinage est aussi un blanchiment. L'acte de brûler est encore appelé jaunissement, la destruction de l'ombre, jaunissement, et l'iosis, jaunissement. Le prophète Chymès, s'écriait avec enthousiasme : « Après les projections, il faut le rendre jaune et sans ombre ». Ensuite on t'expliquera le procédé relatif à l'eau divine et à l'iosis ou décomposition.

III. XXV. — SUR L'EAU DIVINE (2)

1. Il faut montrer d'abord que l'eau divine est un composé de tous les liquides, obtenu par leur mélange, et que son nom est donné à tous les liquides. De même que l'on a nommé composition solide, le produit obtenu avec chacune des compositions solides, envisagée spécialement; de même aussi, la composition liquide, tirée de chacune des espèces liquides, est dé-

---

(1) On voit qu'il s'agit, ici comme dans les Papyrus de Leide, de fabriquer un alliage d'or, qui conserve les propriétés apparentes de ce mé-

tal (*Introduction*, pages 20, 53 et 56).

(2) Cet article est un commentaire, plus récent que les vieux auteurs. — Voir III, xiv, p. 155.

nommée eau divine, et l'on désigne ces deux compositions par mille noms. L'eau divine est désignée par les mots : saumure, eau de mer, urine d'impubère, vinaigre, saumure acide, huile de ricin, (huile) de raifort, baume, lait de la mère d'un enfant mâle, lait de vache noire, urine de génisse et de brebis ; quelques-uns la dénomment urine d'âne ; d'autres encore, eau de chaux et de marbre, de lie de vin ; eau de soufre, d'arsenic et de sandaraque, de natron, d'alun lamelleux ; et encore lait d'ânesse, de chèvre, de chienne ; eau de cendre de choux et autres eaux produites par la cendre ; d'autres désignent aussi par ce nom l'eau de miel et d'oxymel, de vinaigre, de natron, et l'eau aérienne (rosée), celle du Nil, de l'Arction (1), le vin Aminéen, le vin de grenade, le vin d'olivier, le cidre, la bière, enfin un liquide quelconque, pour ne pas énumérer toutes les eaux.

2. Les Anciens ont donné souvent des noms divers au blanc et au jaune. Il me paraît convenable d'exposer quelles distinctions le philosophe Pébichiu a faites dans sa lettre au Philosophe, sur les liqueurs jaunes. « Etends avec du vin Aminéen »... Ils n'ont pas énuméré le vin nouveau, parmi les liqueurs destinées au blanchiment. Pébichius dit encore : « Le cidre, le vin d'olivier et le vin de grenade ». En ne distinguant pas davantage, ils n'ont pas rendu service à (leurs) auditeurs, et ils ont agi avec peu d'intelligence. En effet, en traitant des diverses espèces, le Philosophe les emploie pour le blanchiment et pour le jaunissement ; il les emploie pour les traitements que tu as entendu signaler précédemment, destinés à brûler et à faire cuire. Il dit à propos de la pyrite : « Prenant la pyrite, traite-la et délaie-la, soit avec de la saumure acide, etc. ». Voilà ce qu'il entend par eau divine blanche. Ensuite, à propos du cinabre : « Rends le cinabre blanc au moyen de l'huile, ou du vinaigre et du miel, etc. ». A propos de l'Androdamas, de même encore : « avec la saumure, ou la saumure acide ». Ensuite il ajoute : « Fais chauffer l'eau de soufre natif » ; afin de te faire connaître que les eaux de mer, l'urine, le vinaigre, l'huile de cinabre, l'eau de miel, tout cela c'est l'eau divine. En effet par une seule espèce il fait entendre le tout. Plus loin, dans l'article de l'Androdamas, voulant parler clairement, il disait : « Fais chauffer l'eau de soufre natif, car les liquides sont les eaux de soufre natif ».

---

(1) Plante ? (DIOSCORIDE, *Mat. méd.*, V, 104.)

3. « Les (matières à) projection tirées de la chaux changent de nom et de couleur, quand il s'agit du soufre blanc. Ce sont la terre de Chio, l'astérite et la sélénite, pour la classe du blanc. Quand il s'agit du jaune, projette de l'ocre attique, du minium du Pont cuit, et les similaires ».

Au sujet de la chrysocolle, il dit : « Brûlant cette matière et l'arrosant d'huile jusqu'à sept fois ». Dans la Chrysopée, il a fait blanchir d'abord chacune de ces (substances). Il emploie semblablement la litharge dans les deux compositions. Car il n'y a pas plus de deux décoctions pour accomplir l'opération. Parmi les liqueurs, il comprend la vapeur et la litharge, (mêlées) avec le miel le plus blanc. Il ne négligeait aucun des liquides ; mais il les employait dans les deux compositions. En effet il mélangeait une solution de comaris et de lentilles (?), en y ajoutant une préparation de chélidoine ; et il disait obtenir la composition de l'eau divine. Il prescrit de faire bouillir l'eau de chaux (obtenue par le marbre) avec de l'huile, et la pyrite avec du miel. Il décrit l'eau divine de diverses façons, dans ses quatre livres. Dans le livre de l'Argent ; il parle de la terre de Chio, de l'astérite, de la sélénite, et de sa propre projection. Dans le livre du Jaune, il s'agit de la terre de Sinope, de l'ocre attique et de la pierre phrygienne. « Tu trouveras dans le traité des Pierres, le sang de bouc et le suc de lotos ; et, plus loin ce qui est utile . . . Les sulfureux sont dominés par les sulfureux, et les liquides par les liquides correspondants (1). En effet les sulfureux sont retenus par les sulfureux. »

III. XXVI. — SUR LA PRÉPARATION DE L'OCRE (2)

1. La préparation de l'ocre se fait dans la montagne (voisine) de la mer appelée Adriatique. Il y a là des crevasses de la montagne ; à travers les fentes on voit des couches d'ocre en plaques. L'ocre est produite aussi en Babylonie dans la montagne. On voit l'ocre dans les fentes ; on l'enlève et on la fait

(1) Axiome souvent répété, p. 20 et 145.

(2) Le premier paragraphe est un fragment technique, probablement fort ancien (voir THÉOPHRASTE, *Sur les pier-*

res, t. I, p. 701, éd. Schneider ; Leipsick, 1818). On y remarquera l'assimilation du réalgar, du minium et de la rubrique avec l'ocre (voir *Introd.*, p. 201).

cuire : on obtient ainsi la rubrique, que l'on appelle encore minium de Sinope. Nous, nous n'employons ni cette rubrique, ni ce minium de Sinope. Mais l'ocre indiquée ci-dessus est la véritable teinture ; à moins que le métal que l'on se propose de teindre ne soit le corps de la magnésie, ou le plomb noir.

2. Quel rang doit lui être assigné en dehors des matières tinctoriales, tous les écrits s'expliquent sur ce point. Si par conséquent tu veux lui fixer un rang, c'est là que tu trouveras le résultat cherché ; surtout si tu suis Marie et le Philosophe. Le Philosophe mentionne les pyrites, le cinabre, le claudianon, la cadmie, l'androdamas, la chrysocolle. Il dit qu'il convient de faire agir sur le molybdochalque, le cinabre, ou le corps de la magnésie, substance qui est appelée plomb noir. Si maintenant tu en viens à la Chrysopée, tu verras quelles (substances) désagrègent l'étain, le fer ou le cuivre : ce sont le cinabre, la litharge blanche. A ton tour comprends ce que tu cherches : par la magnésie, entends le molybdochalque ; par le plomb, c'est (encore) le molybdochalque. Lorsqu'ils parlent d'Argyropée ou de Chrysopée, ils entendent le molybdochalque ; c'est là le produit qu'ils traitent, puis soumettent (à la teinture). Au moment voulu, ils le fixent, après l'avoir désagrégé ; alors ils blanchissent, ou jaunissent le métal durci par eux.

3. Ils blanchissent le cuivre et, après l'avoir broyé, ils le gardent jusqu'au résultat final. L'opération faite avec le soufre et le mercure, ils l'appellent brûler. Ils appellent cuivre brûlé, ce métal rendu couleur de sang (en vue du blanchiment), teint superficiellement et à fond (1). C'est là ce qu'ils appellent brûler ; par là (le Philosophe) fait entendre la composition totale ; il désigne sa dilution, (opérée) en vue des deux teintures. En suivant la voie directe, il a parlé d'abord du blanchiment, puis du jaunissement.

III. XXVII. — SUR LE TRAITEMENT DU CORPS MÉTALLIQUE

DE LA MAGNÉSIE

1. Introduisons de nouveau les Anciens. Ils disent que le cinabre produit le blanchiment de la magnésie. Pour rendre efficaces les discours antérieurs que

---

(1) Cp. *Introd.*, p. 233, le cuivre brûlé, et plus haut, p. 154 et 178.

j'ai écrits, relativement aux quatre corps qui servent de supports et à la mesure que comporte à leur sujet la composition crue et cuite (1), il est nécessaire de faire l'application de tout cela à l'explication de la magnésie. Il faut dire comment on forme le corps (métallique) de la magnésie; et si le blanchiment varie suivant la macération, ainsi que je te l'ai dit précédemment. Laisse-la devant le fourneau; que le fourneau soit allumé avec du bois et des écorces de cobathia rouges (2), car la fumée de ces écorces blanchit tout. Si donc tu en recueilles la fumée, la magnésie l'absorbe et elle est blanchie.

2. N'avons-nous pas rappelé dans le 7e livre, en parlant des cobathia rouges, que nous devons apprendre d'abord de quelle magnésie parlent les philosophes? Si c'est de la (magnésie) simple, provenant de Chypre, ou de la magnésie composée, obtenue par notre art? En effet, en délayant la magnésie simple, ils veulent parler de la composée (3); mais ils entendaient en même temps la simple. C'est de cette façon que l'art a été caché par le double sens attribué aux dénominations.

3. Le philosophe Hermès, après l'eau de mer, nomme le natron, le vinaigre, le sang de moucheron (4), le suc du styrax, l'alun lamelleux, et autres substances semblables, et il dit: « Laisse-la devant le fourneau, comme je l'ai dit précédemment, avec un feu d'écorces de cobathia rouges, car la fumée des cobathia rouges blanchit tout. étant blanche elle-même » (5).

4. Ainsi parle Hermès; mais nous devons savoir que le natron, le styrax, l'alun schisteux et la cendre des rameaux de palmier, c'est le soufre blanc, qui blanchit tout. Quant au sang de moucheron et au vinaigre, c'est l'eau de soufre (obtenue) avec la chaux; les écorces des cobathia rouges, ce sont les sulfureux, principalement l'arsenic, lequel ressemble aux cobathia: ce sont

(1) P. 150 et 151.

(2) Composé arsenical (voir plus bas).

(3) Molybdochalque.

(4) *Lexique*, p. 10. Il y a ici un symbolisme et des dénominations semblables aux noms prophétiques du Papyrus V de Leide (*Introd.*, p. 10 et 11) et de Dioscoride.

(5) *Olympiodore*, p. 91. Dans tout ce passage existe une confusion, qui semble

voulue et amenée par la nomenclature prophétique, entre le nom des écailles ou morceaux de cobathia rouges, c'est-à-dire des sulfures d'arsenic (*Introd.*, p. 245) et celui des écorces et rameaux des palmiers. Rappelons que le même mot grec *ροθία* signifie rouge et palmier. La dernière phrase du § 2 montre le caractère intentionnel de ces confusions.

là les corps employés pour teindre en or. Il dit : « La fumée des cobathia blanchit tout. » Voulant enseigner ce que c'est que les cobathia, le Philosophe dit : « La vapeur du soufre blanchit tout. »

5. Maintenant le Philosophe voulant t'enseigner (ce que c'est que) la cendre des palmiers maritimes, qui est aussi l'eau divine, s'exprime ainsi dans la seconde classe, celle des liqueurs blanches : « Ayant dissous la cendre du bois des peupliers blancs dans l'eau de soufre [ceci n'est pas pris dans un sens simple], ou dans l'eau de soufre obtenue par la chaux, laquelle provient de la cendre blanche, du marbre, ou de la chaux vive. » De même que les sulfureux ont été dits (provenir) des cobathia rouges, de même l'eau de soufre tire sa composition du soufre ; celui-ci est aussi désigné sous le nom de palmier. De plus (on voit que) le blanchiment de la magnésie composée est produit par la composition du soufre blanc et que la composition liquide du blanc est obtenue par la chaux. Ce sont là toutes (matières) dont (j'ai expliqué) la préparation, dans mon discours sur la composition ; j'en ai dit la mesure, dans le discours sur les mesures ; le mode de cuisson et la conduite du fourneau, dans le discours sur la cuisson.

6. Voilà pour le blanchiment du corps de la magnésie. Or il vous est loisible, à vous qui avez du bon sens, d'entreprendre ce qui est le mieux et de nous seconder, au lieu de nous précipiter dans ce gouffre (de difficultés). Celui qui fait quelque autre raisonnement concernant cette doctrine, demeure dans une obscurité profonde ; il agit comme un homme qui frapperait l'air avec ses mains, et la mer avec ses pieds. Ceux qui marchent dans le vide et parlent tout à fait en l'air, travaillent inutilement par des procédés qui leur sont propres (à modifier) le type du corps (métallique).

7. Mais toi, ô bienheureuse, renonce à ces vains éléments dont on trouble tes oreilles ; car j'ai ouï dire que tu converses avec Paphnutia la vierge et certains hommes sans instruction (1). Les choses que tu leur entends dire

(1) Cette discussion finale paraît être adressée par Zosime à Théosébie ; (v. *Olympiodore*, p. 90). Elle est caractéristique et met au jour la personnalité des alchimistes égyptiens et leurs controverses. — Cp. *Démocrite*, p. 50. — Les noms de Paphnutia et de Nilus

méritent d'être notés. Le premier vient s'ajouter à ceux des femmes alchimistes : Marie, Cléopâtre, Théosébie. Nilus était d'ailleurs un nom assez répandu en Egypte : plusieurs personnages historiques l'ont porté.

sont vaines et tu entreprends de faire des raisonnements vides de sens. Renonce à la société des gens qui ont l'esprit aveuglé et l'imagination trop enflammée. Il faut plaindre ces gens-là, et écouter le langage de la vérité, de la bouche des hommes dignes de l'annoncer. Ces gens-là ne veulent pas de secours ; ils ne supportent pas d'être instruits par des maîtres, se flattant d'être des maîtres (eux-mêmes). Ils prétendent être honorés pour leurs raisonnements vains et vides (de sens). Lorsqu'on veut leur enseigner quels sont les degrés de la vérité, ils ne supportent pas la connaissance de l'art et ils ne (la) digèrent pas. Ils désirent l'or plutôt que la raison. Échauffés par une démente extrême, ils deviennent incapables de raisonnement et ne sauraient attendre la richesse. En effet s'ils étaient guidés par la raison, l'or les accompagnerait et serait en leur pouvoir : car la raison est maîtresse de l'or. Celui qui s'y attache, qui la désire et s'y unit, trouvera l'or placé devant nous, au milieu des détours qui le tiennent caché.

8. La raison est l'indicatrice de tous les biens, comme on l'a dit quelque part (1). La philosophie est la connaissance de la vérité, et révèle les êtres qui existent. Celui qui accepte la raison, verra par elle l'or placé devant (ses) yeux. Mais ceux qui ne supportent pas la raison marchent constamment dans le vide, et entreprennent les actes les plus ridicules. C'est ainsi que le rire fut provoqué par Nilus, ce prêtre ton ami, qui faisait cuire le molybdochalque dans un four de campagne (comme s'il avait fait cuire des pains), opérant avec les cobalthia pendant toute une journée. Aveuglé des yeux du corps, il ne pensait pas que son procédé était mauvais, mais il soufflait; et sortant (le produit) après le refroidissement, il ne montrait que de la cendre. Quand on lui demandait où était le blanchiment, embarrassé, il disait qu'il avait pénétré dans la profondeur. Ensuite il mettait du cuivre, il teignait la scorie; car le cuivre n'étant arrêté par aucun solide, passait outre et disparaissait lui-même dans la profondeur; de même pour le blanchiment de la magnésie. Ayant entendu ces choses (de la bouche) de ses contradicteurs, Paphnutia fut tournée en grande dérision ; et vous le serez aussi, si vous tombez dans la même démente. Embrasse pour moi Nilus, celui qui cuit

(1) E Lb « Comme l'a dit le Philosophe ».

avec les cobathia, et sois pleinement édiflée sur l'économie du corps de la magnésie.

III. XXVIII. — SUR LE CORPS DE LA MAGNÉSIE

ET SUR SON TRAITEMENT

1. Voici ce que Marie expose libéralement et clairement, au sujet de ce qu'elle nomme les pains de la magnésie. Le premier degré dans la vérité du mystère se trouve expliqué dans ces (passages). Ainsi donc Marie veut que ce soit là le corps de la magnésie; elle le proclame non seulement dans ce passage, mais dans beaucoup d'autres. Dans un autre endroit, elle dit : « Sans le concours du plomb noir, on ne saurait produire ce corps de la magnésie (1), dont nous avons précisé et accompli la préparation. Telles sont, dit-elle, les doctrines »; et sans se lasser, (les) enseignant pour la 2e et 3e fois, elle nomme corps de la magnésie le plomb noir et le molybdochalque; à ce sujet, elle parle du cinabre (2), ou du plomb, et de la pierre étésienne. C'est ce corps qui produit la fusion simultanée (3) de toutes les matières cuites et dorées en puissance. Les matières crues, il les cuit; et il en opère la diplosis. Il produit, dit-elle, en puissance toutes les matières dorées par cuisson; car ce n'est pas encore en acte. Sur ce (point) j'écrirai un autre discours; mais pour le moment occupons-nous de notre sujet.

2. Il a donc été exposé par Marie que le corps de la magnésie, c'est le molybdochalque noir; car il n'a pas encore été teint. « C'est ce molybdochalque que tu dois teindre, en y projetant les *motaria* (4) de la sandaraque jaune, afin que l'or cuit n'existe plus (seulement) en puissance, mais en acte. » Ainsi (s'exprime) Marie, après avoir nommé pains le corps de la magnésie.

Nous devons, avant tout, montrer que le Philosophe est du même sentiment, en ce qui (concerne) le corps de la magnésie qu'on appelait : LE

(1) « de molybdochalque par lequel » Lb.

(2) « du cuivre », BAKELb.

(3) V. p. 78, 101, 113, 128.

(4) V. p. 108, 112, 157.

Tout. Ce molybdochalque était le plomb noir. Lorsqu'ils disaient que le mercure est fixé avec le corps de la magnésie, ils voulaient dire par le corps complet, tel qu'il a été exposé dans mon premier mémoire, et que Marie le dit plus haut du corps de la magnésie. Elle dit (encore) : « Tu trouveras du plomb noir: emploie-le après y avoir mêlé du mercure. » Or c'est lui que dénomment les classes (du Philosophe), c'est lui dont parle le Philosophe dans ses préambules : « Mêle du mercure au corps de la magnésie. » Ainsi le Philosophe lui-même désigne le plomb noir et la pyrite. Il ne parle pas (du plomb) simplement, pour que tu ne t'égares pas, mais il dit « à notre (plomb) noir ». Pour que tu ne méconnaisses pas le molybdochalque, il dit que : « le mercure seul rend le cuivre sans ombre; il ne fixera pas (seulement) le corps de la magnésie, mais encore le cuivre ». De cette façon aussi le Philosophe désigne sous le nom du Tout, le corps de la magnésie et le plomb noir (1). Dans les livres des anciens, le molybdochalque a été rangé dans une seule et même classe (avec le plomb). Ce que l'on proclame du mercure, on le proclame de toute sorte de pierres, comme je l'ai déclaré dans les premiers (chapitres).

3. C'est donc là l'or cuit en puissance. Et s'il est blanchi ou jauni, alors aussi les matières crues réagissent sur les matières cuites : c'est-à-dire que si du cuivre blanc est jeté sur du (cuivre) brut de Chypre, il produit de l'argent. Mais s'il est jauni, en le projetant sur de l'argent ordinaire brut, on produit de l'or. Après avoir mouillé avec de la couperose, du vin Aminéen et du vinaigre ordinaire, laisse pendant 14 jours : c'est là le (temps) voulu pour la fabrication de l'argent.

4. Comme on échoue souvent dans le traitement, parce qu'on ne connaît pas la vérité sur le délaïement, rappelons ce qui a été dit touchant les vapeurs : c'est la couperose qui amène la vapeur à la coloration en or. Semblablement aussi, Agathodémon, dans son enseignement sur la teinture préalable, disait ceci : « Afin que tu puisses savoir l'effet que tu produis, en arrivant à cette couperose que tu connais, c'est sa propriété tinctoriale qui amène la vapeur à développer l'or. Cela a été montré dans l'écrit sur l'affinage, et rappelé au sujet des deux (teintures). Dans le discours sur les mesures, il est dit que les

---

(1) Le molybdochalque, ABKELb.

pierres les plus belles et aimées de Dieu sont les pierres blanches et les pierres couleur de sang; c'est là ce qu'on a appelé pyrite. Elles sont multicolores et de noms multiples; les uns parlent de l'alabastron (1), d'autres appliquent aux deux le nom de pyrite, ainsi que je l'ai montré. En effet, nulle autre pierre que la pyrite n'est plus belle et aimée de Dieu.

5. Maintenant le discours a pour sujet le corps de la magnésie. Ce nom unique signifie toutes les choses fabriquées avec la vraie mesure de la macération nécessaire. Le cinabre (2) produit le véritable corps de la magnésie. Ne m'écartant pas de cette vérité, je voulais, moi aussi, égaler la capacité de celui qui a dit (3) : « O femme, je ne parlais pas (du plomb) ordinaire, afin que tu ne t'égarasses pas. » Mais comme je ne suis pas Démocrite, je te jure par son mérite que je ne m'égare pas; et (tu ne tomberas pas dans l'erreur) sans retour de ceux qui prétendent que la cendre sans corps (métallique) a été appelée le corps de la magnésie (4).

On a dit que le mercure est incorporel. Je dis, moi aussi, que ceux-là ont compris quelque chose. En montrant le résultat à obtenir, ils donnent la mesure de leur intelligence. Mais ils ne tiennent pas en réalité le résultat, car la cendre n'a pas été appelée le corps de la magnésie, mais l'incorporel. Or le mercure est aussi un corps (métallique). Ne va pas m'opposer cette subtilité, que ceci comprend tous les corps métalliques et que la cendre des incorporels a été appelée le corps de la magnésie, il n'en est rien. Mais que veut-il dire, si ce n'est que (les incorporels), étant de nature sulfureuse, se volatilisent? Ce sont donc les choses fixes et non fugaces qui sont appelées des corps. C'est pourquoi Marie dit : « le corps de la magnésie est la chose secrète qui provient du plomb, de la pierre étésienne et du cuivre ».

6. Toutes les choses de cet ordre, mélangées aux matières volatiles, sont appelées corps. C'est ainsi qu'il parle du mercure, dans son traité des liquides blancs : « mêles-y de l'alun lamelleux, ou du molybdochalque, ou de la chaux, afin que le (mercure) incorporel devienne un corps ». De même, au sujet de la chrysocolle, il dit : « celle-ci aussi est fugace ». Sur le même sujet Agathodé-

(1) *Lexique*, p. 4. *Introd.*, p. 238.

(2) S'agit-il ici de l'hématite? v. p. 39.

(3) Sans doute Zosime s'adressant à Théosébie.

(4) Voir plus haut ce qui est dit de Nilus, p. 187.

mon: « Veille, dit-il, à ce que son esprit tinctorial ne s'en aille pas. » Bien qu'elle soit volatile, on l'appelle un corps; le Philosophe parle de ses mélanges dans la classe de la chrysocolle. « Teins toute sorte de corps avec le cuivre, l'argent, l'or. » Marie, au sujet de la chrysocolle: «... après avoir pesé, (opère) avec du molybdochalque, pendant un jour »... Ou bien: « prenant de la chrysocolle et du cinabre, délaie avec de la litharge blanche et fais disparaître (la nature du métal). Si le cuivre est modifié et amené à l'état de corps (métallique), projettes-y de la couleur d'or et tu auras de l'or ». Ainsi la chrysocolle reçoit cette qualification de corps, lorsqu'elle a été bien mélangée, et quoiqu'elle soit fugace par elle-même, parce que tu en fais un corps par transmutation.

7. Ainsi, convertir et transmuter (1), dans ces auteurs, signifie donner un corps aux incorporels, c'est-à-dire aux matières fugaces. Par leur transformation on obtient le molybdochalque, le plomb noir, celui qui doit être traité avec le mercure, et devenir le corps de la magnésie. Ils ne veulent pas dire, comme certains, que la mutation s'applique au fait de convertir et de transmuter le mercure. Mais lorsque les matières fugaces ont pris un corps, la conversion a lieu pour tous les corps, par leur teinture en blanc ou en jaune. En effet cette conversion est appelée transmutation, après que les incorporels ont pris un corps, par l'effet de l'art. Dans la conversion rétrograde accomplie par le feu, c'est-à-dire dans le blanchiment ou le jaunissement, les matières délayées fortement et associées par le feu, sont de nouveau rendues fugaces et redeviennent incorporelles (2). A ce moment elles sont réduites au dernier degré de la division. La vapeur sublimée, la première des matières incorporelles, conduit ainsi à l'art suprême.

8. Ainsi donc, les matières incorporelles sont de nouveau rendues corporelles au moyen du mercure, dans l'iosis, afin que les corps soient formés: mais après que (les matières corporelles) ont été décomposées, elles sont

(1) Dans le texte grec l'auteur oppose les mots *στρογγή* et *ἐκστρογγή*, et les verbes correspondants. Ces mots paraissent signifier: convertir la nature intérieure d'un métal en or ou en argent, en en transmutant ou extrayant la nature

antérieure, qui était celle du cuivre, du plomb, de l'étain ou du fer. Une semblable extraction s'exprime encore par le mot *κατασπείω*.

(2) Cp. p. 21.

rendues incorporelles et l'effet se produit par une action indépendante du concours du feu.

Ailleurs on a parlé (pour cet effet) des biles (1) et autres matières semblables qui, elles aussi, sont congénères du soufre et de l'eau de soufre. Or quelle autre substance agit bien sans le secours du feu, si ce n'est l'eau divine? C'est d'elle que Pébichius (dit) qu'elle est plus puissante que n'importe quel feu. Dans le Chapitre des Sulfureux, il est dit qu'elle agit sans le secours du feu. Marie (l'appelle) la préparation ignée (2). Elle dit encore que si les corps ne sont pas rendus incorporels et les incorporels corporels (3), rien de ce que l'on attend n'aura lieu : c'est-à-dire que si les matières résistant au feu ne sont pas mélangées avec celles qui s'évaporent au feu, on n'obtiendra rien de ce que l'on attend.

9. Quels sont donc les corps et les incorporels dans notre art (4)?

Les incorporels sont la pyrite et ses similaires, la magnésie et ses similaires, le mercure et ses similaires, la chrysocolle et ses similaires, toutes (matières) incorporelles. Les corps sont le cuivre, le fer, l'étain et le plomb : ces (matières) ne s'évaporent pas au feu; ce sont là les corps. Lorsque les unes (de ces matières) sont mêlées aux autres, les corps deviennent incorporels et les incorporels deviennent corps. Mélange de cette manière le mercure, celui qui est désigné dans les classes, et tu produiras ce qui est attendu, ce dont Marie a dit : « Si deux ne deviennent un »; c'est-à-dire si les (matières) volatiles ne se combinent pas avec les matières fixes, rien n'aura lieu de ce qui est attendu. Si l'on ne blanchit et si deux ne deviennent pas trois (5), avec le soufre blanc qui blanchit (rien n'aura lieu de ce qui est attendu). Mais lorsqu'on jaunit, trois deviennent quatre; car on jaunit avec le soufre jaune. Enfin lorsqu'on teint en violet (6), toutes les (matières ensemble) parviennent à l'unité.

10. Que veut dire Ostanès, lorsqu'il parle de la combinaison des

(1) Il semble que ce soit là une expression symbolique pour désigner les matières colorantes jaunes, et surtout celles qui produisent à froid des sulfures colorés en jaune.

(2) C'est-à-dire la préparation produi-

sant à froid les mêmes effets que le feu.

(3) Voir p. 101.

(4) Voir p. 21, 101 et 191.

(5) V. p. 21.

(6) Ou bien lorsqu'on opère l'iosis, le mot grec ayant ce double sens.

matières volatiles avec celles qui ne le sont pas ? « La pierre pyrite a de l'affinité pour le cuivre. » Ostanès ne parlait pas du mercure, mais du délaie-
 ment extrême, c'est-à-dire de la condition où la pyrite ne donne lieu à
 aucun dépôt, se trouvant entièrement liquéfiée. Il faut dès lors que tu com-
 prendes, au sujet de l'eau et de la liquéfaction, ce que le Philosophe a déve-
 loppé en parlant des lavages et des délaielements. Au sujet du délaielement, il a
 dit : « afin que le produit devienne comme de l'eau ». Le Philosophe a dit
 encore : « La magnésie et l'aimant ont de l'affinité pour le fer. » Et le Maître
 dit encore : « le mercure a de l'affinité pour l'étain ». Le disciple dit : « le mer-
 cure s'amalgame à l'étain ». Il dit aussi : « Ceci blanchit toute sorte de corps.
 Le plomb aussi a de l'affinité pour la pyrite ; la pierre étésienne, pour le
 plomb. » Le Philosophe, en faisant ces raisonnements, disait, au sujet de
 notre art, que la nature charme la nature.

11. Article sur la magnésie : Après avoir tout extrait, tu trouveras un corps
 noir, ou du plomb noir ; souvent aussi une grande quantité de scories, à la
 partie supérieure. Si on les goûte, on verra qu'elles ressemblent à la lie
 de vin. Après les avoir rejetées, on trouve, à l'intérieur du plomb noir, le
 cuivre que celui-ci renferme, la magnésie qui y est contenue. On appelle celle-
 ci : molybdochalque ou corps de la magnésie. C'est sur celle-ci que j'ai
 écrit ; c'est elle que tous les écrits proclament ; c'est elle qui égare les
 chercheurs ; c'est ce molybdochalque que préconisent les écrits des ancêtres.
 D'après l'explication d'Apollon, c'est le corps de la magnésie ; c'est le cuivre,
 c'est le corps dont Théophile disait qu'il reçoit une couronne de cuivre ;
 Hermès disait de son côté : « Le corps de la magnésie dont tu désires
 apprendre le traitement et la mesure... » A son sujet nous avons dit que le
 cinabre, c'est le blanchiment ; ou bien encore le jaunissement, lequel exige
 que les (matières) soient blanchies préalablement. Voilà le traitement, tel
 qu'il a été décrit par nous.

III. XXIX. — SUR LA PIERRE PHILOSOPHALE ⁽¹⁾

1. Marie dit : « Si notre plomb est noir, c'est qu'il l'est devenu; car le plomb commun est noir dès le principe. Or comment est-il formé? Si tu ne privas pas les corps métalliques de leur état et si tu ne ramènes pas les corps privés de leur état à l'état de corps (métalliques); si tu ne fais pas de deux choses une seule, rien de ce que l'on attend n'a lieu (2). Si le Tout n'est pas atténué dans le feu, si la vapeur sublimée réduite en esprit ne monte pas, rien ne sera mené à terme. » Et encore : « Je ne dis pas avec du plomb simplement, mais avec notre plomb noir. Voici comment l'on prépare le plomb noir; c'est par la cuisson que l'on arrive (à reproduire le) plomb commun. Car le plomb commun est noir dès le principe, tandis que notre plomb devient noir, ne l'étant pas d'abord. »

2. Les philosophes ont partagé toutes les opérations de la pierre en quatre phases : 1° noircissement; 2° blanchiment; 3° jaunissement, et 4° teinture en violet. Entre le noircissement, le blanchiment et le jaunissement se place la lévigation ou macération et le lavage des espèces. Or il est impossible que ces choses se fassent autrement que par le traitement opéré au moyen de l'appareil à gorge (3) et de l'union des parties.

3. Pélage le Philosophe dit : « Voici à quel signe on reconnaît que le commencement de la teinture en violet a lieu. C'est la teinture se produisant à l'intérieur qui est la véritable teinture en violet, laquelle a été aussi appelée ios de l'or. Si on l'accomplit, la teinture a lieu; sinon, elle n'a pas lieu. Veille donc à ce que la teinture pénètre dans la profondeur; sinon la teinture n'a pas lieu. »

4. L'alabastron est la pierre la plus blanche, la pierre encéphale (4),

(1) Suite de fragments, réunis à une époque relativement récente, comme le montre d'ailleurs le titre lui-même; la dénomination expresse de *Pierre philosophale* n'existant pas dans les auteurs antérieurs au VIIe siècle, bien que la notion même soit plus ancienne. La plupart de ces fragments reprodui-

sent des textes déjà donnés sous une forme plus développée.

(2) Voir la page précédente, la page 101, etc.

(3) Voir *Introd.*, p. 164; SYNÉSIUS, p. 65, et p. 144.

(4) *Lexique*, p. 4 et 6.

celle qui est comme une paillette brûlante. Prends-la, pulvérise et fais macérer dans du vinaigre ; mets dans un linge, et enfouis le tout dans le crottin de cheval, ou dans la fiente d'oiseau, pendant 20 jours, comme dit le divin Zosime.

5. Les soufres sont au nombre de deux, la composition est une. Donc, il y a deux mercures, savoir la composition blanche et l'eau divine, selon Démocrite. L'eau divine mêlée au soufre rend les substances sulfureuses (1), parce que ces matières ont une grande affinité entre elles.

6. Synésius expose ceci dans le traité de la Chrysopée : « Démocrite a dit : Le mercure qui (provient) du cinabre. Et dans le Traité du blanc (Argyropée) il a dit : Le mercure tiré de la sandaraque, etc. (2). »

7. Dioscorus a dit : « De même que la cire se transforme en assimilant la couleur surajoutée, de même aussi le mercure se transforme (3). »

8. Il y a deux jaunissements, deux blanchiments (4), deux compositions, la sèche et la liquide : la composition sèche, dans le catalogue du jaune, ce sont les plantes et les minéraux. Il y a deux compositions liquides : une dans le jaune, et une dans le blanc. Les liquides jaunes dérivent des plantes jaunes (5), telles que le safran, la chélidoine et les similaires. Dans la composition blanche on comprend : parmi les matières sèches, toutes les matières blanches, telles que la terre de Crète, la terre de Cimole et les analogues ; parmi les liquides blancs, toutes les eaux blanches, telles que la décoction d'orge (bière ?) et les similaires.

9. Olympiodore dit : « La macération a lieu depuis le 25 du mois de méchir jusqu'au 25 du dernier mois de l'automne (6)... Toutes les choses que tu peux faire macérer et lessiver, laisse-les déposer dans des vases (convenables). La macération s'exécute sur la terre limoneuse, jusqu'à ce que la partie limoneuse s'en aille et que le minéral soit isolé. Cet art ne se pratique pas au moyen du feu. »

10. Le feu est de 40 jours pour l'opération entière.

(1) L'auteur joue sur le double sens de *θειον*.

(2) SYNÉSIUS, p. 66.

(3) SYNÉSIUS, p. 66.

(4) OLYMPIODORE, p. 109 ; et *passim*.

(5) Cp. p. 71, 123, 153, note 2 ; p. 159, note 2, etc.

(6) Ou du mois Mésori (voir p. 75).

Les anciens ont caché l'art sous la multiplicité des discours (1) et ils ont donné un grand nombre de dénominations à l'eau divine (2).

11. Marie dit (3) : « Si tous les corps métalliques ne sont pas atténués par l'action du feu, et si la vapeur sublimée réduite en esprit ne monte pas, rien ne sera mené à terme. »

Le molybdochalque c'est la pierre étésienne.

Dans toute l'opération la préparation est noire dès le commencement.

Lorsque tu vois tout devenir cendre, comprends alors que tu as bien opéré (4). Pulvérise cette scorie, épuise-la de sa partie soluble et lave-la six ou sept fois, dans des eaux édulcorées, après chaque fonte. On opère par fusions et selon la richesse du minéral. En effet, en suivant cette marche et le lavage, dit Marie, « la composition est adoucie et pourvue de ses éléments ».

Après la fin de l'iosis, une projection ayant eu lieu, le jaunissement stable des liquides se produit.

En faisant cela tu fais sortir au dehors la nature cachée à l'intérieur. En effet, « transforme, dit-elle, leur nature même, et tu trouveras ce que tu cherches ».

12. Les compositions sont au nombre de deux : le blanchiment et le jaunissement ; et il y a deux blanchiments et deux jaunissements (5), l'un par délaïement et l'autre par cuisson. Le délaïement ne se fait pas d'une manière quelconque, mais seulement dans une demeure consacrée ; là existent un lac et de gros poissons (6).

13. Marie dit : « Joignez le mâle et la femelle et vous trouverez ce qui est cherché (7). » Et Marie dit ailleurs : « N'allez pas toucher avec vos mains, car c'est une préparation ignée (8). »

14. On donne plusieurs dénominations aux deux compositions, telles que, etc. (Reproduction du texte traduit en tête de la page 182.)

(1) OLYMPIODORE, p. 75 et 76.

(2) Cp. p. 101 et 182.

(3) Tout ce paragraphe semble formé avec des phrases disjointes, tirées des écrits de Marie ; elles sont en partie extraites d'OLYMPIODORE, qui les avait prises directement de ces écrits (v. p. 101).

(4) Cp. OLYMPIODORE, p. 107.

(5) Cp. p. 108.

(6) Cp. OLYMPIODORE, p. 109. Dans E Lb « un lieu de repos », au lieu de « gros poissons ».

(7) Cp. p. 147.

(8) Cp. p. 112.

15. Les appareils des compositions doivent être en verre, parce que (alors) ils permettent l'iosis, sans que (les opérateurs) aient besoin de toucher avec leurs mains; car le mercure est mortel, lorsqu'il a dissous l'or : c'est le plus délétère de tous les métaux.

16. Ce que l'on se propose dans la calcination, c'est d'abord le blanchiment, puis le jaunissement. Projette, dit-il, la moitié de la préparation blanche, pour la première opération, et fais-en une décoction de cette manière; l'autre moitié est conservée pour l'iosis. C'est aussi pour cette raison que Pébichius dit, *passim* : « Partagez en deux portions la préparation (1). » Il disait aussi : « Renferme l'une dans un vase de terre cuite et mets l'autre avec le cuivre (2). » Il indique, par le vase de terre cuite, la cuisson, et par le cuivre l'iosis. Il voulait parler du blanchiment, en disant : « Brûlez le cuivre sur un feu de bois de laurier, c'est-à-dire dans la composition blanche. »

17. Agathodémon dit : « Fais une décoction de l'eau divine avec la vapeur sublimée; de cette façon, on brûle et on opère le blanchiment ». Et encore : « Faire cuire la vapeur décrite précédemment avec l'huile de ricin ou de raifort, après y avoir mêlé un peu d'alun (3). »

18. Zosime dit : « Pour accomplir exactement la présente opération, il faut laver l'aigle d'airain, pendant les 365 jours (de l'année) entiers », et ainsi de suite, dans tout le cours du traité (4).

19. Le divin Sophar dit : « Je vis un aigle d'airain descendre dans la source pure, etc. » (Reproduction de cinq lignes déjà données à la page 125.)

20. La magnésie tire son étymologie du fait de mélanger ($\mu\epsilon\lambda\eta\mu\epsilon\iota\sigma\iota\varsigma$) les matières unies par la combinaison.

21. Le divin Zosime dit : Démocrite, mon excellent maître, dit avec raison : « Reçois la pierre qui n'est pas une pierre. » (Reproduction d'un passage déjà donné, p. 130, jusqu'à ces mots : « lait d'ânesse ou de chèvre ».)

22. Zosime disait : « Ne redoute point de chauffer fortement; épuise l'élément liquide des corps. Il y a mille (modes de) chauffer le cuivre (5) ;

(1) P. 165 et 178.

(2) P. 158.

(3) P. 178.

(4) P. 129 et 135.

(5) Voir p. 154 et 177.

ils rendent le cuivre plus apte à la teinture. Fais sortir la nature au dehors et tu trouveras ce qui est cherché ; car la nature est cachée à l'intérieur. Or, la nature étant extraite, le blanc ne se voit plus ; mais après l'expulsion du mercure indiquée précédemment, le jaune apparaît, par le jaunissement annoncé de l'ios. Où sont donc ceux qui déclarent impossible de changer la nature ? Voici que la nature est changée ; elle devient fixe et prend la qualité de l'or, en retournant vers le noir. En effet, si l'humidité provenant de l'expulsion du mercure, circulant dans la (nature) terrestre du corps solide de la poudre sèche, ne va pas dissoudre et expulser la liquidité, conformément à la propriété essentielle de cette expulsion du mercure, alors rien n'aura lieu de ce qui est attendu. Si l'on n'opère pas la dissolution et l'épuisement de l'élément liquide par l'échauffement, rien n'aura lieu de ce qui est attendu. Si le produit n'est pas dissous et échauffé, puis refroidi, rien n'aura lieu de ce qui est attendu. Mais si toutes choses sont faites à leur rang et par ordre, tu pourras espérer arriver au résultat, avec l'aide de la divine Providence. »

23. Le temps de la gestation n'est pas moindre de neuf mois, quand il n'y a pas avortement. Le temps de la cuisson pour tous les produits, (notamment) lorsqu'on opère sur des lames, n'est pas moindre de neuf heures. Tel est le mode de gestation. Quant au temps de l'opération faite sur l'autel en forme de coupe, il faut tenir compte de la macération. En effet, considère que les modes d'opérer sont au nombre de trois. Le premier mode se rapporte au mélange. Si tu m'as bien compris, il embrasse les substances pétries et fermentées, à la façon de la farine tirée du grain. De même le liquide ne sera pas vaporisé outre mesure, mais seulement selon que le besoin s'en fera sentir ; de même aussi, pour la composition. (Reproduction du § 5, p. 142, jusqu'à la fin.)

24. C'est là la pierre étésienne. Edulcore la poudre sèche (de projection) et dessèche. Fixe et affine la poudre sèche, en prenant : couperose, trois parties ; magnésie, une partie ; cuivre affiné, une partie ; poudre sèche, une partie. Délaie ensemble, en arrosant au soleil avec du vinaigre blanc, pendant sept jours ; puis fais cuire pendant deux ou trois jours. En enlevant (le produit), tu trouveras l'or teint en rouge couleur de sang. C'est là le cinabre des philosophes et l'homme d'or. La poudre de projection s'est condensée

(aux dépens) des liqueurs. Si le feu est excessif, elle devient jaune; mais (alors) elle n'est pas utile.

III. XXX. — SUR LA COMPOSITION

DES MATIÈRES PREMIÈRES (1)

La composition relative aux matières premières a réuni dans un seul esprit, ô Théosébie, les compositions partielles des anciens. En outre elle montre, au moyen du fait, les noms des composés (restés) ignorés dans leurs écrits, comme (par exemple) la cendre et les (matières) semblables. Or, il faut savoir quelles substances, d'après le Philosophe, produisent la résistance au feu (2); que le corps allié (au mercure) le rend capable de résister au feu, et ainsi de suite. Car le sage, prenant les matières premières, poursuivra du commencement à la fin. Mais je ne pouvais placer là les produits complets, attendu que je ne les trouvais pas chez ces (auteurs); je ne pouvais exposer ce que (Démocrite) n'avait pas dit; je ne pouvais faire autre chose que réunir avec vraisemblance les choses dispersées, interpréter les choses allégoriques: tout ce qu'il est permis de faire dans des commentaires, je l'ai fait. Bonne santé.

III. XXXI. — SUR LA POUDRE SÈCHE (1)

(DE PROJECTION)

1. La poudre de projection véritable a trois puissances et trois actions procédant de ces puissances. (Ce sont, la teinture, la pénétration, la fixation. Le (corps) mathématique a trois dimensions, la longueur, la largeur et la profondeur. Le corps naturel est triplement étendu et (en outre) susceptible

---

(1) Ceci paraît être une lettre-dédicace, ou un épilogue de Zosime, transformé par quelque copiste en

fragment « περί άφροζυμών συνθέσεως ».

(2) En marge : signe du mercure.

de figure ; il a la longueur, la largeur, la profondeur et la capacité de figure. De même aussi, au sujet de (notre) espèce, nous parlerons de la teinture, de la pénétration, de la fixation, et de l'éclat (durable). Or le corps a trois dimensions, nous le désignerons comme figuré, non figuré, et susceptible de prendre toutes les figures ; sa matière subissant les puissances et les actions (de la poudre de projection) (1).

III. XXXII. — SUR L'IOS

1. La puissance propre à l'ios est complémentaire de la substance qui en est le support ; regardée comme indivisible, elle en fait partie. Sans elle, la substance demeure incomplète. En effet, les parties des substances sont elles-mêmes des substances, comme (le) dit Porphyre ; car la substance produit la puissance ; et la puissance, l'action ; et l'action, les choses en acte. Donc les puissances substantielles proviennent des substances et sont inséparables des substances.

III. XXXIII. — SUR LES CAUSES

1. Il y a, selon le naturaliste Aristote (2), quatre causes de tout (être) engendré, savoir : les causes efficiente, matérielle, organique et spécifique. Par exemple, la porte a pour cause efficiente, le constructeur qui l'a faite ; pour cause matérielle, le bois, le fer, la colle forte ; pour cause organique, la hache, la tarière, etc. ; pour cause spécifique, l'espèce même de la matière de la porte, ou quelque autre. Selon Platon, il y a encore deux autres (causes) : la cause exemplaire et la cause finale.

---

(1) Cp. SYNÉSIUS, p. 66 et 67 ; *Ori-*
gines de l'Alchimie, p. 75, 265, 267.

(2) Cp. ARISTOTE, *Gener.*, I, 7 ; —

Métaph., I, 3 ; — *Morale à Eudème*,
VII, 10 ; — *Physique*, II, 3. — PLATON,
Timée, p. 37, D.

III. XXXIV. — ENCHAINEMENT DE LA VIERGE

1. Traitant le feu du mercure par le feu et alliant l'esprit à l'esprit, afin d'enchaîner par les mains la vierge, ce démon fugace (1).

Divers ossements des Perses ayant été calcinés par la violence du feu (2), ils ont perdu leur propre volatilité.

2. Ramenons les deux corps : après les avoir réunis dans le mélange et transformés, ils sont régénérés. L'être sans âme devient animé; l'être sans corps est rendu corporel, et ils n'admettent pas d'autre changement.

III. XXXV. — LES HOMMES MÉTALLIQUES

Cet homme d'airain que tu vois dans la fontaine a changé de corps et il est devenu l'homme d'asém; quelques jours après, tu le vois (transformé en) homme d'or (3). Arrose-le avec de la saumure acide; de cette façon il devient blanc et convenable.

III. XXXVI. — LAVAGE DE LA CADMIE (4)

1. Après avoir pris la cadmie *botruitis* (5), qui reste dans la préparation du cuivre, divise-la en agitant. Pulvériser avec soin : ensuite broie et projette dans l'eau. Broie de nouveau dans l'eau avec le pilon, puis délaie avec la main ; lorsque le produit est à point, laisse déposer. Après avoir bien égoutté, verse de nouveau de l'eau et répète la même chose plusieurs fois,

(1) Le mercure ? Voir page 146, note 3.

Dans E on lit : Au moyen de l'ios du mercure, nous triomphons du feu par le feu, et nous allions, etc.

(2) Var. M : Dispersant les ossements des Perses calcinés, etc.

(3) Cp. le *Serpent*, p. 23 ; ZOSIME, p. 120.

(4) Ce morceau, ainsi que celui sur l'ocre, représente un extrait de quelque auteur perdu, congénère de Dioscoride, *Mat. méd.* V, 84, vers la fin.

(5) *Introd.*, p. 239.

jusqu'à ce que l'eau reste sans former de mousse. Après avoir bien égoutté fais sécher au soleil.

III XXXVII. — SUR LA TEINTURE

1. Si (l'on) n'a pas pratiqué convenablement la teinture noire, le travail de l'argent ne pourra plus être tempéré. Les adeptes d'Agathodémon appellent : teinture supérieure ($\alpha\alpha\tau\alpha\theta\alpha\zeta\alpha\zeta\eta$), celle que l'on exécute en délayant ainsi ; quant à la décoction, ils l'appellent teinture simple ($\beta\alpha\zeta\eta$) ; car ils distinguent la teinture simple et la teinture supérieure. Ils veulent donc que la teinture simple ($\beta\alpha\zeta\eta$) soit (la teinture en) argent et la teinture supérieure ($\alpha\alpha\tau\alpha\theta\alpha\zeta\alpha\zeta\eta$), (la teinture en) or. A propos de l'acte de brûler, tu trouveras ceci : « Autre chose est de brûler en vue de la teinture simple, et autre chose de brûler en vue de la teinture supérieure. Tout le reste, jusqu'à la raréfaction, l'altération (de nature), (bref) toutes les autres (opérations), ils les dissimulent dans leurs discours.

III. XXXVIII. — SUR LE JAUNISSEMENT

1. « Tous ne pensaient pas, ô femme (1), que le jaunissement suivit immédiatement le blanchiment ; or le plus souvent la composition blanche, quand elle est cuite, tourne au jaune. » Et un peu plus loin : « quelques-uns ont fait une chose préférable à celles-ci. En effet, laissant refroidir, ils distillaient et rectifiaient au soleil l'eau divine jaune, pendant le nombre de jours prescrit. Puis ils opéraient la décoction et la cuisson ». Et un peu plus loin : « Eau divine rectifiée, préparée avec de la chaux, deux parties, et du soufre, une partie (2) ; on met en décoction dans un pot et on décante ; puis on met en décoction de nouveau. C'est là l'eau de soufre, que l'on projette pour obtenir les deux couleurs (3). »

---

(1) Théosébie.

(2) C'est à peu près la même formule (celle d'un polysulfure de calcium) que la recette S_9 du Papyrus X de

Leide ; *Introduction*, pages 46 et 68.

(3) Lb ajoute : « je dis l'eau aérienne ». Le ms. M continue par l'article tiré d'Agatharchide (*Introd.*, p. 185).

III. XXXIX. — L'EAU AÉRIENNE ⁽¹⁾

1. « Cette composition a besoin d'abord de quelques liquides, etc. (morceau tiré d'OLYMPIODORE, p. 97, premier alinéa tout entier).

2. Au sujet des minerais, tout le monde s'explique sur ce point. Je commencerai par reproduire le témoignage qui le concerne, à cause de ton incrédulité. Zosime, dans son livre du *Compte final*, adressé à Théosébie, s'explique en disant (2) : « Pour le roi d'Égypte, ô femme, tout consistait en ces deux arts, l'art de l'analyse (3), et l'art des produits naturels et minerais. C'est l'art divin des transformations, c'est-à-dire l'art dogmatique pour tous ceux qui s'occupent de manipulations, j'entends les quatre arts relatifs à la fabrication (des métaux). Cet art divin a été révélé aux prêtres seuls, etc. » (La suite, p. 97 jusqu'au bas de la page, et jusqu'aux mots « ils seraient châtiés », qui commencent la page 98.)

3. C'est là l'image du monde, célèbre dans les anciens écrits, le mortier mystique des Égyptiens et des hiéroglyphes d'Égypte, par lequel l'affinité des natures charme les natures consubstantielles (4). Voici le consubstantiel Orphique et la lyre Hermaïque, dans laquelle s'accomplit l'agréable et harmonieuse combinaison des substances. Mélangées suivant les rites, elles s'élancent de la (terre ?) vers le chœur céleste; le feu opérant leur transmutation.

4. A la suite, entre le noircissement et le blanchiment, a lieu la macération et le lavage des produits; entre le blanchiment et le jaunissement, le traitement par fusion. De la même façon, comme intermédiaire entre le jaunissement et la teinture en violet, se place la division en deux de la composition. Le terme du blanchiment, c'est le traitement par l'appareil en forme de mamelle (5).

(1) Suite de fragments indépendants les uns des autres, et reproduisant parfois des morceaux déjà imprimés, avec certaines variantes.

(2) Cp. OLYMPIODORE, p. 97 et ZOSIME, III, LI, 1-3.

(3) Var. : « L'art des produits royaux »; ou bien : « L'art des matières oppor-

tunes » (astrologie ?); ou bien encore : « L'art des teintures convenables ».

(4) Ce mot semble répondre aux discussions sur la nature du Père et du Fils dans la Trinité, au temps du Concile de Nicée; Cp. p. 136.

(5) Cp. SYNÉSIUS, p. 65.

5. 1° Dans le noircissement, on sépare le produit fondu de la cendre ;
 2° Dans la macération, on sépare la cendre de la liqueur ;
 3° Puis vient le lavage des espèces brûlées, sept fois répété dans un vase d'Ascalon ; ce lavage est le 1er blanchiment et la disparition de la coloration en noir des espèces ;
 4° Le blanchiment, par le mélange avec une petite quantité d'eau blanche ou jaune, produit ce rayon de miel (1), recherché par les manipulateurs ;
 5° Le jaunissement suit ; (car) le blanchiment mène au jaunissement ;
 6° Alors s'accomplit la division en deux de la composition ;
 7° Celle-ci étant partagée en deux, on prend l'une des parties, laquelle transformée en ios, amollit, délaie et (2) accomplit la fixation.
6. D'autres, dit-il (3), (se sont expliqués) sur la couleur, sur la décoction et sur l'œuvre de la théorie secrète. On commence par projeter le cuivre. Après le traitement dans le laboratoire, il réjouit les yeux ; puis, avec le temps, la teinte devient plus claire (4), lorsqu'on opère avec de l'or préparé au moyen de la gomme, de la liqueur d'or, etc.

III. XL. — SUR LE BLANCHIMENT

1. Il faut que vous sachiez que la chose capitale c'est le blanchiment ; après le blanchiment, on jaunit aussitôt le mystère accompli.
2. Le blanchiment réside dans l'acte de brûler ; or brûler c'est revivifier par le feu ; car de telles (matières) se brûlent et se revivifient d'elles-mêmes (5) : elles se fécondent elles-mêmes et engendrent ainsi l'animal cherché par les philosophes.
3. Si tu blanchis, tu teindras facilement, et si tu teins en violet ou en

(1) SYNÉSIUS, p. 66. — Lb ajoute : « Et fabrique la pierre sèche, recherchée, etc. ».

(2) Lb intercale : « Et l'autre partie ».

(3) Addition de A seul.

(4) Il semble qu'il s'agisse ici d'une

coloration superficielle, obtenue par un procédé d'orfèvre. — *Introd.*, p. 56, 58.

(5) Ce texte se trouve avec des variantes importantes dans SYNÉSIUS, p. 63.

cinabre, tu seras bienheureux, ô Dioscorus ; car c'est là ce qui affranchit de la pauvreté, cette maladie incurable (1).

III. XLI. — LIVRE VÉRITABLE DE SOPHÉ L'ÉGYPTIEN

ET DU DIVIN SEIGNEUR DES HÉBREUX (ET) DES PUISSANCES SABAOTH
LIVRE MYSTIQUE DE ZOSIME LE THÉBAÏN (2)

1. Voici la mesure du mercure.

Agathodémon dit : « Fais cuire, extrais l'or. » On projette le cuivre. On obtient la feuille de Marie, formée de deux métaux (3) ; on la fait cuire au feu (4) en vue de la teinture au moyen de l'huile et du miel et on reprend par le mercure : tel est le travail (régulier). Que le cuivre, amené de nouveau à l'état d'ios, soit fondu avec l'or, suivant la mesure du mercure.

Marie dit : « Lorsque la composition s'est formée d'elle-même, ou bien par le moyen de la saumure vinaigrée et qu'on a fait cuire, délaie avec le soufre, c'est-à-dire avec le soufre sublimé, soit dans un flacon, (soit) sur une kérotakis, puis verse, ou délaie, et regarde si tu as accompli l'œuvre. Si tu ne l'as pas accompli avec un certain jaune, emploie notre ios avec la matière qui précède la teinture : c'est là ce qui est nécessaire pour rendre l'or parfait ; autrement l'or ne jaunit pas. Projette donc de nouveau avec la matière qui précède la teinture, ou bien délaie avec l'argent transformé : du noir scintillant, 1 partie d'ios, de misy brut, ainsi que de la matière qui précède la teinture, afin de dissoudre une portion du cuivre.

2. Il est cuit ; car même s'il ne contient pas de mercure, il faut (le) cuire, attendu qu'avant l'action du feu, il n'y a pas de teinture. Il faut lui faire subir l'action purificatrice par les matières (convenables), afin de constater qu'il est pur. Essaie, ou bien fais fondre. Si tu connais les deux marches, celles des Juifs et de ....., ne crains pas d'essayer, (en exécutant en détail toutes les choses que je t'ai exposées.

(1) Cp. SYNÉSIUS, p. 63.

(2) Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 58.
Sophé est une forme du nom de Chéops.

(3) Cp. p. 148, 151.

(4) Sur la kérotakis.

Cette exposition ne donne lieu à aucune équivoque ; mais elle a pour but de t'engager à essayer si la fortune t'est favorable et si tu as tout à fait réussi. En t'appuyant sur ces connaissances, tu n'échoueras pas ; mais par cette méthode tu vaincras la pauvreté, surtout si tu as le talent et l'habileté de surmonter les obstacles. Dans des milliers d'ouvrages on enseigne comment le cuivre est blanchi et jauni convenablement. Il n'est propre à être allié par diploisis que s'il est changé en ios. Il peut être traité méthodiquement par mille (moyens) ; mais il n'est rendu propre à l'alliage que par une seule voie, en devenant notre vrai cuivre ; c'est là toute la formule. Telle est la teinture efficace, celle qu'ils leur ont enseignée, la teinture cherchée depuis des siècles et qui ne peut être découverte autrement que de cette façon. Quel est le principe convenable pour ces effets, je te l'ai montré dans l'écrit sur la couperose. On y dit comment le cuivre teint, et l'on y parle du plomb et de tout ce qui est susceptible de recevoir la teinture.

III. XLII. — LIVRE VÉRITABLE DE SOPHÉ L'ÉGYPTIEN

ET DU DIVIN MAITRE DES HÉBREUX (ET) DES PUISSANCES SABAOOTH

1. Discours du livre véritable de Sophé l'Égyptien, du divin Seigneur des Hébreux (et) des puissances Sabaoth. Il y a deux sciences et deux sagesse : celle des Égyptiens et celle des Hébreux, laquelle est rendue plus solide par la justice divine. La science et la sagesse des meilleurs dominant les uns et les autres ; elles viennent des siècles anciens. Leur génération est dépourvue de roi, autonome, immatérielle ; elle ne recherche rien des corps matériels et corruptibles ; elle opère sans subir d'action (étrangère), soutenue maintenant par la prière et la grâce (divine). Le symbole de la chimie est tiré de la création, (aux yeux de ses adeptes) qui sauvent et purifient l'âme divine enchaînée dans les éléments, et surtout qui séparent l'esprit divin confondu avec la chair. De même qu'il existe un soleil, fleur du feu, un soleil céleste, œil droit du monde ; de même le cuivre, s'il devient fleur (c'est-à-dire s'il prend la couleur de l'or) par la purification, devient

alors un soleil terrestre, qui est roi sur la terre, comme le soleil est roi dans le ciel.

2. Voici (1) les teintures parfaites, communiquant la vraie couleur du soleil (2), telles que celle de Démocrite, et, l'unité qui transmet la teinture, la comaris scythique, la (teinture) parfaite (de l'argent), celle d'Isis (3), celle que proclame Héron (Horus?); voici l'affinage de l'or et la liqueur d'or.

La liqueur d'argent versée sur de l'argent produit de l'argent, lorsqu'elle est mise en réaction avec le sidérochalque. Ces (teintures) communiquent (la couleur de) l'argent dans leurs réactions. Elles produisent aussi les doublements et les triplements (4) et les alliages d'or et d'argent. Ainsi il convient de travailler par des moyens artificiels, sans or ni argent : (il convient) d'accomplir des doublements tels, que l'on ne puisse plus séparer l'or et l'argent, comme on le ferait pour des matières adultérées et discordantes, qui n'ont pas produit de l'or véritable. Ainsi quand tu auras obtenu du cuivre sans ombre, tu le blanchiras avec des préparations blanchissantes et tu le jauniras avec des préparations jaunissantes : tu le teindras (avec) la cadmie ou le cinabre : c'est ainsi que l'or est fabriqué dans les temples de Vulcain (5). Je l'ai proclamé en parlant de la fabrication des cendres : c'est en elle que tout le mystère de la teinture a été caché (6).

3. Le cuivre ayant été blanchi, noirci et jauni, tu teins l'asém et tu obtiens l'or, à l'aide du cuivre blanchi. En effet, c'est du cuivre que naissent toutes les espèces (7) : j'entends le cinabre, la cadmie, l'or, la sanda-
raque et le reste. Le plomb se transforme en beaucoup (de corps) et il en est de même du cuivre (destiné aux) couronnes, qui provient de ces corps. Tu trouveras dans les temples de Vulcain (?) les (procédés de) fabrication de

(1) Je regarde le mot *οὐδαμῶς* comme ajouté ici par l'erreur d'un copiste ; à moins que ce ne soit le débris d'une phrase qui a disparu.

(2) C'est-à-dire de l'or.

(3) Cp. p. 31, note 2, et p. 36, note 3.

(4) *Introd.*, Papyrus de Leide, p. 29.

(5) Il s'agit sans doute des Temples de Phtha (Vulcain). Tout ce morceau semble fort ancien et contemporain

du Serment d'Isis et des traités hermétiques. Sur les livres attribués à Chéops, voir la note en tête de l'article précédent.

(6) Cp. OLYMPIODORE, p. 99 et à la suite.

(7) Le cuivre est envisagé ici comme l'agent tinctorial par excellence, le générateur de toute couleur jaune ou rouge dans les métaux ou leurs dérivés.

l'or. C'est des mélanges (de ces métaux) que naissent toutes les espèces. Leurs traitements engendrent les substances les unes par les autres et il se produit des formes (très diverses) dans les traitements. En les appréciant toutes, fais usage des meilleures.

III. XLIII. — CHAPITRES DE ZOSIME A THÉODORE ⁽¹⁾

1. Sur la (pierre) étésienne, c'est-à-dire composée du Tout, en tant que pierre étésienne (2), et par là d'une grande utilité. En effet, dans les traitements, elle fait apparaître diverses couleurs : l'une dans le traitement de la kérotakis, une autre dans l'opération de la fusion à l'état de liquide oléagineux : à savoir une couleur jaune et une couleur noire. La couleur jaune varie depuis la nuance rougeâtre du foie, la nuance de la myrrhe, celle de la cire, ou toutes celles que tu sais. La couleur noire peut être semblable à l'or et scintillante. Or ce qui est efficace pour le noircissement, l'est aussi pour le jaunissement. Le jaune devient aussi couleur de sang, très stable, et finalement pareil à du safran desséché. Si on le brûle deux ou trois fois avec du soufre, d'après ces écrits, et si on le met en digestion quelque temps dans du fumier, on obtient alors des couleurs transformées et jaunies solidement ; leur modification initiale ayant eu lieu dans le sens du mieux et non du pire. Ce sont là les traitements appelés fixateurs, pour les teintures vraiment solides.

2. Sur ce que la teinture, c'est-à-dire l'altération qui se produit dans l'iosis, n'est désignée ni comme blanche, ni comme jaune. En effet les deux soufres qui précèdent, le blanc et le jaune, ont reçu ces noms, ainsi que les teintures. Mais la teinture même, qu'il s'agisse d'un changement ou d'une décomposition, est une opération plus avancée.

---

tandis que le plomb est la matière première commune, qui se change dans les divers métaux.

(1) Ce sont les titres des divers ouvrages perdus de Zosime, parfois suivis

d'un extrait ou d'un bref commentaire.

(2) *Salmasii Pliniana exercitationes*, 776, b, D. Le *Lexique* (p. 6, 7, 13, 16) l'assimile à la pyrite et à la chrysolithe, au porphyre et à l'androdamas.

3. Sur deux autres corps appelés soufres; qui ne sont pas des soufres de l'ordre des premiers, mais des compositions qu'ils désignent aujourd'hui sous les noms de sulfureuses (ou divines), non en tant que soufre, mais à cause de l'œuvre divine accomplie par ces corps (1).

4. Sur ce que dans la composition on forme d'abord la matière fixatrice, celle qui résiste au feu et qui est tinctoriale. La première et la seconde nous sont manifestées dans l'asém naturel, la dernière dans l'or obtenu par teinture. Mais la solution de la question est celle-là.

5. Sur ce que dans la matrice et d'une façon invisible pour nous, la matière fixatrice se forme avec deux (éléments), la semence et le sang; puis l'animal une fois formé résiste au feu. C'est dans le feu de la matrice qu'il est teint, c'est-à-dire qu'il reçoit une couleur, une forme et une grandeur, tout cela dans un lieu invisible. Mais lorsque cet être a été enfanté, il se manifeste à nous. C'est ainsi qu'il faut travailler, sans se laisser égarer par l'homonymie (2) des écrits ou des autres préceptes.

6. Sur la décomposition; sur la production du sang; sur la fermentation, la transformation et la régénération; sur l'iosis et l'affinage et les différents noms de l'ios.

Comme quoi l'ios est dit eau de soufre naif; comaris scythique et sanglante; semence d'or et toute semence; ios de cuivre; eau de cuivre et eau de couperose; fleur de cuivre et préparation cuivrée; préparation de miel, corps doux et indestructible, en raison de l'adoucissement, et par suite de la résistance à l'attaque des agents délétères.

On ne l'a pas appelé seulement d'un nom masculin, féminin et neutre; mais encore on lui a donné une forme diminutive, telle que la petite eau de cuivre; d'autres, disent l'eau de la petite masse: or la masse, c'est le cuivre. Voilà pourquoi dans les écritures juives et dans toute écriture, on parle d'une masse inépuisable (3) que Moïse obtenait d'après le précepte du Seigneur.

(1) L'auteur joue sur le double sens du mot *οεία*.

(2) Cp. p. 196 et *passim*.

(3) Tout ce passage paraît se rapporter à la production d'un ferment métallique, indiqué précisément dans le Papyrus X de Leide sous le titre

de « masse inépuisable » (recette 7. p. 29). — La chimie de Moïse, traité qui sera donné plus loin, est aussi désignée sous le nom de *μαζα* (v. p. 180). Ce mot même a été employé comme synonyme de la chimie (*Introduction*, p. 209, 257).

Or ce mot, corrompu par le temps, est devenu petite masse. D'autres le tirent du phanos qui sert à puiser l'eau et qui porte des mamelons (1).

7. Sur le bruissement du feu éteint (dans l'eau ?); et sur le frémissent, c'est-à-dire le sifflement produit par le retrait du souffle; ou bien sur le souffle produit par aspiration, ou par inspiration, et expiration (2).

8. Sur ce que quelques-uns des prêtres, ayant trouvé un écrit sincère, ne croyaient pas pouvoir travailler autrement que d'après les démonstrations de cet ouvrage.

9. Sur ce que l'art de l'iosis se rapporte aussi aux deux autres livres. En effet, s'il est autre, quant à l'espèce; du moins, quant au genre, c'est le même : c'est encore l'(art) tinctorial.

10. Sur ce qui est dit de l'affinage, de l'enlèvement de l'ombre, de la transformation et de l'extraction de la nature cachée, de la régénération par le feu : tout cela s'entend du blanchiment.

11. Sur les traitements utiles, depuis le blanc jusqu'au jaune, et depuis le jaune jusqu'au blanc. Au sujet des soufres notamment, il faut rechercher ce que dit le Philosophe dans sa dernière classe des liquides. « Fixe : arsenic, 1 once; soufre, une demi-once; écorce, 1 livre; pèse-les ensemble. Pour le jaune, au lieu de peser les écorces en même temps, mets du safran et de la chélide. Au lieu des terres blanches, le même poids d'ocre, de terre de Sinope, ou de couperose, ou de sori. Quant aux (matières) qui ne sont pas comprises dans la pesée commune, unifie(-les) avec habileté, à la façon des enfants des médecins (3). Les liquides sont presque (tous) vulgaires, sauf quelques-uns que tu connais. »

12. Sur ce qu'il faut comprendre que nous nous sommes chargés d'un labeur terrible, en entreprenant de réduire à une essence commune, c'est-à-dire de marier à cette heure les natures; comme quoi tout discours nous a été

(1) L'auteur joue sur le mot *μαζύγιον*, qu'il tire tantôt de *μαζα*, masse; tantôt de *μαζός*, mamelon.

(2) Les bruits divers résultant des diverses formes de souffle jouaient un rôle important chez les gnostiques. (Voir Papyrus de Leide W, *pagina* 1,

l. 42; *pag.* 2, l. 1 et suiv.; *pag.* 3, l. 2, et *passim*).

(3) C'est le *fac secundum artem* des formules pharmaceutiques d'aujourd'hui. Les enfants des médecins sont les apprentis.

révélé à nous-mêmes ; ce qu'il faut rechercher dans ce discours ; comme quoi l'art revient à ceci : qu'est-ce ? de quelle nature est-ce ? et pourquoi est-ce ?

13. Sur ce que toutes les teintures des anciens sont réalisées en suivant la marche de la composition solide, c'est-à-dire de l'iosis. Car si vous mettez une partie d'ios, et 1 partie des espèces traitées, c'est-à-dire des poudres appelées tinctoriales, et si vous faites cuire, vous aurez un résultat exact.

14. Sur ce que la matière incombustible est celle qui ne possède plus ce qui peut éprouver la combustion, mais seulement ce qui a été brûlé : il en est ainsi des bois, et (pareillement) des sucs (animaux), dans les fièvres non critiques.

15. Sur ce que le résidu des matières brûlées, c'est-à-dire la scorie, représente l'acte accompli du Tout.

16. Sur la transmutation des quatre éléments (entr'eux) ; comme quoi non seulement les (matières) venant de la terre et de l'eau se changent en feu, mais encore sont emportées vers le haut (1) ; car le feu s'élève ; or il ne prend pas cette image au hasard, mais à cause de l'art et de ses espèces. Comme quoi ces matières étant d'abord terre et eau deviennent feu, et sont portées vers le haut. En effet c'est par leur seule qualité (propre) que les éléments sont opposés entr'eux, et non par leur substance ; car la substance n'est pas contraire à la substance, en tant que substance. C'est aussi pour cette raison que le Philosophe appelait substances les quatre éléments. Pour unifier leur substantialité, elles attirent dans leur intérieur la préparation enduite à leur extérieur. De même que les éléments dissous en eux accomplissent toutes choses, de même aussi l'art ; et de même que les quatre transformations triomphent des mélanges précédents, de même aussi nos arts, par les transmutations, triomphent des natures.

III. XLIV. — SUR LES DIVISIONS DE L'ART CHIMIQUE

1. Comme quoi il faut chercher les discours utiles eux-mêmes, et que faut-il dire au sujet de l'art des discours : ou bien que c'est un art ? ou bien

---

(1) Au-dessus M donne ici le signe du cinabre, et répète ce signe au-dessus du mot feu.

avant de poser la question : qu'est-ce ? ou de quelle nature est-ce ? (1) il faut demander : pourquoi est-ce ? En ce qui touche les notions, ils les exposaient chacune en particulier, et tous étaient absurdes et embarrassés ; car on peut rencontrer une difficulté indivisible.

De même que les lignes musicales les plus générales étant au nombre de quatre, A, B, Γ, Δ, on forme avec elles 24 lignes d'espèces diverses ; et qu'il y a aussi des centres et des lignes obliques, selon qu'il a été dit à propos des sons, et attendu qu'il est impossible de composer autrement les mélodies innombrables des hymnes, pour le service (du culte ?), la révélation, ou quelque autre partie de la science sacrée... (Phrase inintelligible.)

Puis vient un long développement sur la musique et sur la comparaison entre ses divisions et celles de la chimie. On n'a pas cru utile de traduire les §§ 2, 3, 4.

5. De même que si tu divises en quatre parties la philosophie par excellence, la matière étant répartie suivant sa nature, tu trouveras la (science) générale et la (science) spéciale, ainsi que les différentes classes (de sujets) ; de même aussi, en cherchant à partager exactement la philosophie (chimique) en quatre parties, nous trouvons qu'elle contient : premièrement le noircissement, secondement le blanchiment, troisièmement le jaunissement, et quatrièmement la teinture en violet (2). De même encore que chacune des parties susdites comporte des subdivisions et un triage intermédiaires entre les lignes et les points principaux de la ligne, si l'on veut procéder par ordre ; de même aussi (en chimie) entre le noircissement et le blanchiment, il y a la macération et le lavage des espèces ; entre le blanchiment et le jaunissement, il y a la lévigation. Puis, entre le jaunissement et la teinture en violet, il y a la division par moitié de la composition... Mais la fin de la teinture en violet est impossible sans le traitement au moyen de l'appareil à gorge, et sans l'union des parties. Il est impossible de procéder autrement dans notre science ; si quelques-uns, tels que Epibéchiüs, ont étudié le jaunissement sans parler du blanchiment, ils ne l'ont pas fait sans parler de la macération ou du lavage des espèces, choses qui font maintenant partie (de l'étude) du blanchiment complet.

(1) Voir dans l'article précédent le § 12.

(2) Cp. p. 194, le § 2 qui est un résumé du texte actuel.

Le § 6 est sans intérêt.

7. Le présent volume est intitulé livre métallique (et) chimique sur la Chrysopée, l'Argyropée, la fixation du mercure. Ce (livre) traite des vapeurs, des teintures qui proviennent des (êtres) vivants (?), ainsi que des teintures des pierres vertes, des grenats et des pierres de toutes autres couleurs, de (la fabrication) des perles, et des colorations en garance des étoffes de peau destinées à l'Empereur. Toutes ces choses sont produites avec les eaux salées et les œufs, au moyen de l'art métallique (1).

III. XLV. — FABRICATION DU MERCURE

1. Prenant de la céruse et de la sandaraque par parties égales, délaie avec du vinaigre jusqu'à ce que la masse s'épaississe ; ensuite, mettant dans un vase non étamé, recouvre avec un couvercle de cuivre ; lute tout autour et fais chauffer doucement sur des charbons. Lorsque tu présumes que l'opération est à point, découvre légèrement, et, avec une barbe de plume, enlève le mercure (2).

2. Prenant du minerai couleur d'or, pulvérise, puis évapore jusqu'à ce que le produit soit bien sec. Mélangeant alors avec du sel, fais chauffer dans le fourneau pendant un jour et une nuit. Après avoir enlevé, lave, jusqu'à ce que le sel dissous se soit écoulé ; dessèche de nouveau ; pétris avec du vinaigre et abandonne un peu (de temps), jusqu'à ce que la matière soit imbibée ; puis dessèche. Remets sur le fourneau, (cette fois) sans laver et fais cela encore une fois, en pétrissant avec du vinaigre. Remets au fourneau quatre ou cinq fois, jusqu'à ce que la matière devienne comme du vermillon. Ensuite, prenant de la scorie d'asèm à poids égal, pulvérise et mélange. Puis, après avoir fait fondre, sépare (en deux parties), saupoudre du plomb

(1) Ce paragraphe est étranger à ce qui précède : c'est le titre d'un ouvrage perdu, mais dont certains extraits semblent exister dans notre v^e partie.

(2) Cette préparation ne saurait four-

nir du mercure ordinaire, mais de l'arsenic sublimé, lequel reçoit ici le nom de mercure, parce qu'il blanchit le cuivre. (*Introd.*, p. 99 et 239. — DÉMOCRITE, p. 53).

avec ces deux produits (et chauffe) jusqu'à ce que ces matières soient dissipées. Après avoir fait dessécher, tu trouveras le plomb durci; fais-le fondre par petits fragments; souffle afin de faire apparaître le métal (1).

3. Prends de la terre provenant des bords du fleuve d'Égypte qui roule de l'or, pétris-la avec un peu de son, qui provient de la (fabrication de la) fleur de farine. Après avoir agité préalablement, mélangé et fait une pâte, mélange de nouveau dans un vase de terre cuite, jusqu'à ce que les deux (substances) soient tout à fait confondues et qu'il se soit formé comme une pâte de pain. Ensuite, reprends et forme de petits pains; puis, ayant étendu avec soin sur une planche, fais évaporer au soleil jusqu'à ce que la matière soit bien sèche. Puis mets dans un mortier; reprends, mets dans une marmite neuve; ferme avec soin la marmite, place-la à une distance d'une palme du sol; recouvre de fumier et fais du feu au-dessous. Lorsque la flamme se produit, découvre, remue avec un instrument de fer, jusqu'à ce que tu voies que le tout est cuit et semblable à une cendre noire. Si la matière n'est pas devenue telle, agite de nouveau en suivant le même procédé; recouvre, fais chauffer ensemble; puis retire du feu et laisse refroidir pendant un jour. Ayant pris une poignée (de cette matière) avec les deux mains, jette-la dans un vase de terre cuite; ajoute du mercure, agite méthodiquement avec la main. Ensuite, ôte de la marmite une autre poignée, ajoute une mesure d'eau, et lave. Ajoute encore une autre mesure (d'eau), et lave semblablement; (opère ainsi) jusqu'à ce que la marmite soit vidée; alors lave avec précaution jusqu'à ce qu'on soit parvenu au mercure. Mets dans un linge, presse avec soin jusqu'à épuisement. En déliant le linge, tu trouveras la partie solide. Après avoir fait cela, mets une boulette (du produit) sur un plat neuf; fais au milieu, en enlevant de la matière, une sorte de fossette; déposes-y la boulette, et recouvrant, dispose le plat de telle sorte qu'il dépasse partout également, à partir de sa partie centrale et jusqu'à la moitié de sa largeur. Recouvre de nouveau la marmite; et que celle-ci adhère au plat. Plaçant (la marmite) sur les pieds d'un support, fais chauffer

(1) Il semble qu'il s'agisse dans ce paragraphe d'une fabrication d'asém, dont on opère la diplosis au moyen du

plomb. Cp. *Introd.*, Papyrus de Leide, p. 64.

sur un feu clair, avec du bois sec ou de la bouse de vache, jusqu'à ce que le fond du plat devienne brûlant. Aie de l'eau auprès de toi pour arroser la préparation avec une éponge, en veillant à ce que l'eau ne tombe pas dans le plat. Après la chauffe, retire le plat du feu et, découvrant, tu trouveras ce que tu cherches (1).

III. XLVI. — SUR LA DIVERSITÉ DU CUIVRE BRULÉ

Le premier paragraphe est identique à l'article III, XIII, p. 154.

2. La vapeur sublimée est une substance brûlée au moyen des alambics, sur un feu léger de cobathia.

Quant aux fixations (au moyen) des scories tirées de la partie inférieure, c'est ce que les prophètes des anciens voulaient obtenir. Tout le monde entend par là les minerais, parce que la matière des corps (métalliques) est dite tétrasomie, et aussi parce que les Égyptiens désiraient obtenir le plomb noir (2). C'est dans cette opération que réside le noircissement. Or sachez que les scories sont tout le mystère (3); car les anciens parlent du plomb noir, parce qu'il est le support de la substance. Comment cela arrive-t-il? Si tu ne rends pas les corps incorporels, si de deux tu ne fais pas un (4), aucun des résultats attendus ne se produira. Si toutes choses n'ont pas été atténuées, si la vapeur sublimée n'a pas été réduite à l'état d'esprit, puis fixée, rien ne sera mené à terme. Qu'il s'agisse du molybdochalque, c'est ce que montrent les traitements des deux scories. Or, prépare une liqueur avec le plomb, en prenant : natron, quatre parties; alun rond, une partie; misy, deux parties; sel de Cappadoce, 4 parties; mets (le tout) dans du vinaigre très fort et fabrique une liqueur. Dans ces (opérations), tu ôteras l'éclat aux feuilles (métalliques). C'est de cette façon que la liqueur a été reconnue principe et fin. Lorsque tu verras que tout est devenu cendre (5), comprends

(1) Cette description semble répondre à l'extraction de l'or de son minerai par amalgamation.

(2) OLYMPIODORE, p. 95.

(3) OLYMPIODORE, p. 99.

(4) OLYMPIODORE, p. 101.

(5) OLYMPIODORE, p. 107.

alors que tu as bien exécuté la préparation par le feu. Pulvérise donc cette scorie et épuise-la de sa partie soluble; lave-la six et sept fois dans des eaux édulcorées, après chaque fonte. Ces fontes ont lieu en raison de la richesse du minerai. En suivant cette marche et ce lavage, la composition s'adoucit. Après la fin de l'opération de l'iosis, une projection étant faite, on obtient un jaunissement stable. En faisant cela, tu fais sortir au dehors la nature cachée à l'intérieur. En effet, transforme la nature, dit-il, et tu trouveras ce que tu cherches. (1) La nature étant transformée perd sa couleur blanche.

III. XLVII. — SUR LES APPAREILS ET LES FOURNEAUX

1. Voici la description du fourneau ci-dessous; le Philosophe n'en a pas fait mention, mais il a parlé seulement des prismes et des autres (appareils), sur lesquels j'ai écrit dans (mon) commentaire relatif à la façon de régler le feu. Dans le sanctuaire antique de Memphis (2), j'ai vu en détail un fourneau qui s'y trouvait; j'ai reconnu qu'il n'avait pas été mis en état par les gens initiés aux choses sacrées. Bonne santé.

2. Un grand nombre de constructions d'appareils ont été décrites par Marie; non seulement ceux qui concernent les eaux divines (ou sulfureuses), mais encore beaucoup d'espèces de kérotakis et de fourneaux. Or les appareils pour le soufre sont ceux qu'il est nécessaire d'exposer en premier lieu. Parmi eux, il faut parler d'abord du récipient en verre, avec le tube en terre, le matras udcoé, le vase à col étroit, dans lequel pénètre le tube disposé en juste proportion avec l'ouverture du récipient (3).

Il y a une autre manière de recueillir l'eau divine: le tube n'est pas alors disposé comme avec le *tribicos*, mais placé à l'extrémité d'un autre tube de

---

(1) La fin de ce paragraphe reproduit avec des variantes notables, le § 11 de la p. 196.

(2) Temple de Phta.

(3) Ce sont les appareils des figures 14, 14 bis et 15 de l'*Introduction*, p. 139 et 140.

cuivre (1); il est long d'une coudée ou d'une coudée et demie. On y ajuste de la même manière un récipient unique et, au-dessous (du tube de cuivre), le matras contenant le soufre apyre. Après avoir tout disposé, on fait chauffer. Voici le modèle. Il faut avoir dans tous les cas, une coupe pleine d'eau et rafraîchir le vase tout autour avec une éponge.

3. En ce qui touche le soufre, quelques-uns (se servent) du phanos et des appareils semblables, qui ont une base en forme de serpent. Ils y fixent aussi le mercure jaune isolément, en le soumettant à la vapeur du soufre. En cela ils comprennent mal les écrits antiques, qui ont caché que le phanos n'a pas de rôle ici (?). J'ai été surpris (en lisant) cet écrit; car deux mystères y ont été celés. Nous ne cherchons pas comment la combustion par le soufre, qui est blanc et blanchit tout, rend jaune le seul mercure; (comment) ce produit, étant blanc en puissance et en acte, lorsqu'il est brûlé avec un corps blanc, produit du jaune. Il fallait que les modernes recherchassent avant tout ces choses et comprissent l'autre mystère, à savoir que le mercure n'est pas fixé par le soufre seul, mais qu'il faut pour cela la composition tout entière.

4. J'ai ri, en écoutant la lecture de ton écrit qui décrit ce genre d'opérations: « Que le matras, est-il dit, contienne une mine de soufre apyre »... je me suis étonné de ce que, ne pouvant supporter les reproches, tu aies prétendu écrire de pareilles choses; tu as blâmé à tort ce philosophe, car tu n'as pas compris ce qu'il a dit. Dans les précédents commentaires, j'ai dit que je parlais de la fabrication des eaux, mais non de leur distillation; car autre chose est la fabrication, autre chose la distillation. Chacun de ces auteurs a parlé amplement de la distillation; mais aucun n'a exposé la fabrication; c'était là le mystère qu'on ne devait pas révéler, celui qui a été tout à fait caché. Or la distillation est de telle nature et s'accomplit au moyen de tels appareils (2). Quant à la fabrication, c'est-à-dire la composition de cette eau, elle a été décrite dans l'exposé détaillé de l'œuvre (3).

5. Je vais décrire le tribicos (4): Fabrique, dit-il, trois tubes de cuivre

(1) Figure 16, p. 140 de l'*Introduction*.

(2) Ceux qu'il va décrire.

(3) Cependant il va la décrire de nouveau § 6. — Cp. III, xvi, p. 158.

(4) Fig. 15, p. 139 de l'*Introduction*.

laminé; dispose la lame ductile de façon qu'elle ait l'épaisseur du couvercle, ou un peu plus : par exemple, la moitié de l'épaisseur d'une monnaie de cuivre. Fabrique donc trois tubes dans ces conditions, et fabrique un (gros tube) de cuivre (1), long d'une coudée, ayant une palme de diamètre. L'ouverture du gros tube sera en proportion convenable; les trois (petits) tubes ont une ouverture adaptée à celle du col du petit récipient. Vis-à-vis du tube du pouce sont les deux tubes de l'index (2), ajustés au moyen d'une clavette, des deux côtés, près de l'extrémité du gros tube; vers cette extrémité existent trois orifices, ajustés aux tubes ainsi raccordés (avec le gros tube). Ces orifices sont soudés d'une façon excentrique avec le récipient supérieur, celui où se rend la partie volatile.

Place le gros tube de cuivre au-dessus du matras en terre cuite, qui contient le soufre. Après avoir luté les jointures avec de la pâte de farine, adapte aux extrémités des (petits) tubes des récipients en verre grands et forts, afin qu'ils ne cassent pas, en raison de la chaleur de l'eau. Porte ce qui monte dans les appareils où le Philosophe dit que l'eau s'élève.

6. Quant à la préparation et à la composition, je ne craindrai pas de t'écrire

(1) On traduit ainsi le mot *γαλλεῖον*, qui désigne en effet le gros tube vertical, dans la fig. 16 de la page 140 de l'*Introd.*; *σωληνες* doit être entendu des trois tubes abducteurs, par lesquels les produits distillés s'échappent du tribicos; *βήλος* ou *βήλος* est le récipient, où s'écoulent les produits. Ce mot désigne aussi (fig. 14, p. 138) le chapiteau, appelé autrement *φιάλη* dans la fig. 11 (p. 132). Enfin *λωπάζ* est le matras où l'on place le soufre et qui est exposé directement à l'action du feu. Ces désignations s'appliquent aux figures du manuscrit de Venise.

Dans le manuscrit A, plus moderne (fig. 37, p. 161 de l'*Introd.*), *λωπάζ* a le même sens; mais *γαλλεῖον* s'applique ici au chapiteau, qui a pris une forme nouvelle et caractéristique. La description du texte a cessé de répondre à cette dernière forme. La forme du *λωπάζ*

s'est également rapprochée de notre chapiteau moderne (v. p. 161 de l'*Introd.*), ou plus exactement de celle du pélican, appareil distillatoire qui était encore usité au siècle dernier.

(2) Les mots *ἀντίχειρος σωλήν* (tube du pouce) et *λιγανός σωλήν* (tube de l'index), sont appliqués à des tubes différents dans les fig. 11 (p. 132 de l'*Introd.*) et 15 (p. 139 de l'*Introd.*). Le premier nom désigne dans les deux figures un petit tube oblique et descendant. Quant au second nom, la fig. 15 paraît indiquer le gros tube ascendant, de direction inverse, qui est désigné dans la fig. 14 (p. 138), sous le nom de « tube de terre cuite », et dans la fig. 16 (p. 140), sous le nom de *γαλλεῖον*, objet dont il a été question dans la note précédente. Ces désignations ne correspondent pas exactement au texte ci-dessus, dans lequel le tube du pouce

sur ce point, ô ma princesse. La fabrication des eaux comprend ce qui suit 1) : l'Eau de soufre, d'arsenic, de sandaraque; la vapeur, l'eau de lie, l'eau de chaux, l'eau de cendre de choux, l'eau d'alun, l'eau d'urine, de lait d'ânesse, de chèvre; parfois le lait de chienne, le lait de vache, et le lait de la femme mère d'un enfant mâle, suivant Agathodémon: le vinaigre, l'eau de mer, le miel et le ricin ou *gyr* (?), l'urine d'un impubère et la gomme. Leur production a lieu comme il suit. Chaque eau se prépare à la façon d'une saumure proprement dite. Quand il s'agit de l'eau de cendre, elle se prépare comme la lessive pour savonner, que j'ai décrite dans l'exposé des manipulations. Si tu ne réussis pas, opère la composition avec une cotyle d'eau. Emploie une once des espèces suivantes (2), savoir : une once de soufre et une once d'eau pure; une once d'arsenic et une cotyle d'eau.....; de la lie cuite, éteinte dans le vinaigre : de la chaux éteinte dans une cotyle d'urine de chat; de l'alun, une once, délayé dans une cotyle d'eau de mer; du natron roux, même quantité. Après avoir fait cuire séparément et ensemble les eaux, pendant un peu de temps, afin qu'elles prennent de la force, fais dessécher ou distiller dans un autre vase, en y mêlant le miel et l'huile. S'il est besoin de soufre blanc (3), délaie dans l'eau la terre de Chio, l'astérite, l'aphrosélinon de Coptos cuit, la terre de Samos, celles de Carie, de Cimole, ou l'antimoine (?). Mettant dans un vase l'eau devenue bleue, ajoutes (γ) du marbre (tiré) de la terre, du misy brut, et une autre partie de chaux; on en emploie deux parties, suivant les écrits des anciens, où le produit est nommé l'eau double de chaux. Ajuste l'appareil sur le matras, fais monter l'eau et mets en œuvre.

7. L'eau jaune se prépare comme il suit : Soient toutes les eaux obtenues d'après les règles précédentes; au lieu de faire l'addition de deux parties de chaux, ajoute une partie de sel, après avoir fait cuire chacune de ces eaux séparément et les avoir mélangées, délaies-y, non plus des terres

---

est mis en opposition avec les deux tubes de l'index : ces derniers représentant deux des petits tubes descendants du tribicos, le tube du pouce serait alors le troisième, comme dans la fig. 15.

(1) Cp. p. 182.

(2) Cp. p. 165, § 15.

(3) Ce mot est une désignation générique, applicable à toutes les espèces suivantes, ainsi qu'il a été dit ailleurs, voir p. 162, § 10 et note 1, p. 180, § 4, p. 185, § 4 et p. 186, § 5, etc.

blanches, mais des terres jaunes. Car nous voulons obtenir de l'eau jaune. Or, les terres jaunes sont l'ocre attique, le minium du Pont, le misy cuit, la couperose cuite, et les matières semblables; toutes les plantes (jaunes) que l'on connaît communément (1), ainsi que le jaune d'œuf, le safran des œufs et la chélidoine double. Quant aux herbes, ne les incorpore pas avec l'eau, mais seulement les terres. Puis, changeant de vase, comme on le fait d'ordinaire, ajoute les plantes et fais cuire quatre ou cinq fois, dans l'appareil. Fais monter l'eau et emploie-la, avec addition de gomme. Après avoir découvert (l'appareil), tu trouveras les herbes brûlées, ayant perdu leur teinte propre, c'est-à-dire leur esprit propre. La portion la plus pure de cette eau divine a une vertu et une nature telle que, si vous trempez l'argent dans l'eau bouillante, la teinture sera indélébile. Bonne santé!

III. XLVIII. — FABRICATION DE L'ARGENT AVEC LA TUTIE (2)

Prenant de la tutie, environ 20 hexages (poids), broyez jusqu'à ce qu'elle devienne or (3); (prenant) environ 5 hexages de soufre apyre, broyez jusqu'à ce qu'il devienne plomb (4). Ensuite prenant 6 blancs d'œufs, après avoir décapé, mettez dans l'alambic, et faites cuire pendant deux jours et deux nuits. Enlevez pour voir si la matière est bien à point; remettez de nouveau (la matière) et faites cuire (encore) pendant un jour. Ensuite prenant du cuivre, environ 10 hexages, mettez-le dans un creuset et projetez-y 6 cotyles (de la matière ci-dessus): vous obtenez de l'argent (5).

---

(1) Cp. p. 166, § 18. Sur le sens du mot plante, voir p. 71, p. 123, p. 153, note 2, p. 159, § 4 et note 2, etc.

(2) Recette surajoutée dans le manuscrit de St-Marc et plus moderne.

(3) Prenne la couleur de l'or.

(4) Prenne la couleur du plomb, en agissant sur les oxydes mélangés qui forment la tutie.

(5) C'est-à-dire un alliage blanc.

III. XLIX. — DU MÊME ZOSIME

SUR LES APPAREILS ET FOURNEAUX. COMMENTAIRES AUTHENTIQUES
SUR LA LETTRE Ω (1)

1. L'élément Ω est rond, formé de deux parties : il appartient à la septième zone, celle de Saturne (2), dans le langage des êtres corporels ; car dans le langage des incorporels, il y a une autre chose qui ne doit pas être révélé. Nicothée seul (la) sait, lui le personnage caché. Or, dans le langage des êtres corporels, cet élément est appelé l'océan, l'origine et la semence de tous les dieux. Tels les principes fondamentaux du langage des êtres corporels (3). Sous le nom de ce grand et admirable élément Ω , on comprend la description des appareils de l'eau divine, celle de tous les fourneaux simples et machinés, de tous, absolument parlant.

2. Zosime (s'adressant) à Théosébie, lui explique ceci avec bonne volonté. « L'exposé des) teintures convenables, ô femme, a fait tourner en ridicule mon livre sur les fourneaux. En effet, beaucoup (d'écrivains), remplis de bienveillance pour leur propre génie, se sont moqués des teintures convenables et ils ont regardé le livre sur les fourneaux et appareils comme n'étant pas conforme à la vérité. Aucun discours ne peut leur persuader ce qui est la vérité, s'il n'est inspiré par leur propre génie. Par un destin fatal, ce qu'ils avaient reçu, ils le tournaient à mal dans leur langage, au détriment de l'art et de leur propre succès, les mêmes mots étant détournés malheureusement dans les deux sens (opposés). C'est avec peine que, contraints par la nécessité

(1) Ce titre est probablement celui de l'un des livres de Zosime, désignés chacun par l'une des lettres de l'alphabet. Le premier paragraphe serait le début du livre ; il roule sur une suite de jeux de mots sur l'oméga, assimilé à l'œuf philosophique et à l'océan.

(2) Saturne occupe le 7e des cercles concentriques ou zones de l'univers, qui ont la terre pour centre commun, dans la classification des astres errants ou planètes ; Saturne correspond aussi à

la lettre- Ω , dans la concordance des voyelles avec ces astres ; ainsi qu'au plomb, dans la nomenclature des métaux (corps métalliques).

(3) Cette multiplicité des langages mystiques, où un même sens s'exprime par des mots divers, tandis qu'un même signe répond à plusieurs sens, se retrouve dans le Papyrus W de Leide, *Introd.*, p. 18. La Cabbale repose aussi sur des conventions analogues.

des démonstrations, ils accordaient quelque point, même au sujet des choses qu'ils avaient comprises précédemment. Mais de tels auteurs ne doivent être approuvés, ni par Dieu, ni par les philosophes. Car les temps (des opérations) étant désignés dans le dernier détail, et après que le Génie les a favorisés dans l'ordre corporel (1), ils refusent d'accorder un autre point, oubliant toutes les choses évidentes qui précèdent. Ils ont dû partout obéir à la destinée, pour les choses déjà dites et pour leurs contraires, sans pouvoir rien imaginer d'autre, relativement aux êtres corporels; (je dis) rien d'autre que l'ordre fatal de la destinée. Les hommes de cette espèce, Hermès, dans le traité sur les Natures, les appelait des insensés, propres seulement à faire cortège à la destinée, mais incapables de rien comprendre aux choses incorporelles, ni même de concevoir la destinée qui les conduit avec justice. Mais ils font outrage à ses enseignements sur les êtres corporels, et ils se livrent à des imaginations étrangères à leur propre bonheur.

3. Hermès et Zoroastre ont déclaré que la race des philosophes est supérieure à la destinée. En effet, ils ne jouissent pas du bonheur qui vient de celle-ci. Dominant ses plaisirs, ils ne sont pas atteints par les maux qu'elle cause; vivant toujours dans leur for intérieur, ils n'acceptent pas les beaux présents qu'elle offre, parce qu'ils en voient la fin malheureuse. C'est pour cette raison qu'Hésiode (2) nous présente Prométhée donnant des conseils à Epiméthée: « Quel est le bonheur que les hommes jugent le plus grand de tous? Une belle femme, dit-on, avec beaucoup d'argent. » Il dit qu'il ne reçoit aucun présent de Jupiter Olympien; mais il les rejette, enseignant à son frère qu'il doit repousser, au nom de la philosophie, les présents de Jupiter, c'est-à-dire les dons de la destinée.

4. Quant à Zoroastre, se glorifiant de la connaissance de toutes les choses supérieures et de celles de la magie, il dit qu'il se détourne du langage des êtres corporels; que tout ce qui vient de la destinée est mauvais, soit en détail, soit dans l'ensemble. Hermès, toutefois, parlant des choses extérieures, condamne la magie, disant que l'homme spirituel, celui qui se connaît lui-même, ne réussit en rien par la magie, et ne regarde pas comme

---

(1) C'est-à-dire dans l'opération de la régénération des corps métalliques.

(2) *Œuvres et Jours*, vers 86.

convenable de violenter la nécessité. Mais il laisse aller (les choses), telles qu'elles vont de nature et d'autorité. Il a pour seul objet de se chercher lui-même, de connaître Dieu, et de dominer la triade innommable. Il laisse la destinée faire ce qu'elle veut, en la laissant agir sur le limon terrestre, c'est-à-dire sur le corps. Il s'exprime ainsi : « Si tu comprends et si tu te conduis convenablement, tu contempleras le fils de Dieu, devenu tout (1) en faveur des âmes saintes. Pour tirer ton âme du sein de la région (corporelle), régie par la destinée, (et l'amener) vers la région incorporelle, vois comme il est devenu tout, (c'est-à-dire à la fois) Dieu, ange, et homme sujet à la souffrance. En effet pouvant tout, il devient tout ce qu'il veut ; il obéit à son père, en pénétrant tout corps, en éclairant l'esprit de chacun ; il s'est élancé dans la région heureuse, là où il était avant d'avoir pris un corps. Tu le suivras, excité et guidé par lui vers cette lumière.

5. Regarde le tableau que Cébès a tracé, ainsi que le trois fois grand Platon et le mille fois grand Hermès ; vois comment Toth interprète la première parole hiératique, lui le premier homme, interprète de tous les êtres, et dénominateur de toutes les choses corporelles. Or les Chaldéens, les Parthes, les Mèdes et les Hébreux le nomment Adam : ce qui signifie terre vierge, terre sanglante, terre ignée et terre charnelle (2). Ces choses se trouvent dans les bibliothèques des Ptolémées, déposées dans chaque sanctuaire, notamment au Sérapéum ; (elles y ont été mises) lorsque Asenan, l'un des grands prêtres de Jérusalem, envoya Hermès (3), qui interpréta toute la Bible hébraïque en grec et en égyptien.

6. C'est ainsi que le premier homme est appelé Toth parmi nous, et parmi eux, Adam ; nom donné par la voix des anges. On le désigne symboliquement au moyen des quatre éléments (4), qui correspondent aux points

(1) Ce mot vague est expliqué deux lignes plus bas.

(2) Ce texte est mutilé, comme on le voit dans OLYMPIODORE, p. 95, note 5. En effet ce qui est relatif à la terre s'applique à Ève.

(3) Le nom d'Hermès reprend ici le sens générique, suivant lequel il était l'auteur de tous les ouvrages égyptiens.

Voir CLÉMENT D'ALEXANDRIE, cité dans les *Origines de l'Alchimie*, p. 39 et 40. On remarquera que l'origine de la traduction grecque de la Bible se trouve expliquée ici autrement que dans la traduction des Septante.

(4) Le même mot signifie lettre et élément.

cardinaux de la sphère, et en disant qu'il se rapporte au corps (1). En effet, la lettre A de son nom désigne l'Orient (Ἀνατολή) et l'Air (Ἄνεμος). La lettre D désigne le couchant (Δύσις), qui s'abaisse à cause de sa pesanteur. La lettre M montre le Midi (Μεσημβρία), c'est-à-dire le feu de la cuisson qui produit la maturation des corps, la 4e zone et la zone moyenne.

Ainsi l'Adam charnel, sous sa forme apparente, est appelé Toth ; mais l'homme spirituel contenu en lui (porte un nom) propre et appellatif. Or nous ignorons jusqu'à présent quel est ce nom propre ; car Nicothée, ce personnage que l'on ne peut trouver, savait seul ces choses. Quant au nom appellatif, c'est celui de φως (lumière, feu) : c'est pour cela que les hommes sont appelés φῶτες (mortels).

7. Lorsqu'il était dans le Paradis sous forme de lumière (φῶς), soumis à l'inspiration de la destinée, ils lui persuadèrent en profitant de son innocence et de son incapacité d'action, de revêtir (2) le (personnage d') Adam, celui qui (était soumis à) la destinée, celui qui (répond) aux quatre éléments. Lui, à cause de son innocence, ne refusa pas ; et ils se vantaient d'avoir asservi (en lui) l'homme extérieur.

C'est dans ce sens qu'Hésiode (3) a parlé du lien avec lequel Jupiter attachait Prométhée. Ensuite, après ce lien, il lui en envoie un autre, (c'est-à-dire) Pandore, que les Hébreux nomment Eve. Or, Prométhée et Epiméthée, c'est un seul et même homme dans le langage allégorique ; c'est l'âme et le corps. Prométhée est tantôt l'image de l'âme ; tantôt (celle) de l'esprit. C'est aussi l'image de la chair, à cause de la désobéissance d'Epiméthée, commise à l'égard de Prométhée, son propre (frère).

Notre intelligence dit : Le fils de Dieu, qui peut tout et qui devient tout lorsqu'il (le) veut, se manifeste comme il veut à chacun. Jésus-Christ s'ajoutait à Adam et (le) ramenait au Paradis, où les mortels vivaient précédemment.

8. Il apparut aux hommes privés de toute puissance, étant devenu homme (lui-même), sujet à la souffrance et aux coups. (Cependant), ayant secrètement dépouillé son propre caractère mortel, il n'éprouvait (en réalité) aucune souffrance ; et il avait semblé fouler aux pieds la mort, et la

(1) En tant que formé par la réunion des quatre éléments.

(2) Voir plus haut.

(3) Cp. *Théogonie*, vers 521, 618.

repousser, pour le présent et jusqu'à la fin du monde : tout cela en secret. Ainsi dépouillé des apparences, il conseillait aux siens d'échanger aussi secrètement leur esprit avec celui de l'Adam qu'ils avaient en eux, de le battre et de le mettre à mort, cet homme aveugle étant amené à rivaliser avec l'homme spirituel et lumineux : c'est ainsi qu'ils tuent leur propre Adam (1).

9. Ces choses se font jusqu'à ce que vienne le démon *Antimimos* (2) ; jaloux d'eux et voulant les induire de nouveau en erreur, il se dit lui-même fils de Dieu ; bien qu'étant sans forme (originale) (3), ni d'âme ni de corps. Mais devenus plus sensés, par suite de la prise de possession de celui qui est réellement fils de Dieu, ils lui abandonnent leur propre Adam ; immolant leurs esprits mortels, ils demeurent sauvés, dans le lieu particulier où ils se trouvaient avant (la création du) monde. Ainsi, avant d'accomplir ces choses, il envoie d'abord l'Antimimos, le rival, son précurseur, sorti de la Perse, lequel tient des discours pleins d'erreurs et de fables, et dirige les hommes suivant la destinée. Or les éléments de son nom sont au nombre de neuf, la diphthongue étant conservée (4), suivant le but que se propose la destinée. Ensuite, après sept périodes, plus ou moins, il viendra aussi lui-même, en vertu de sa nature propre.

10. Ces choses sont dites seulement par les Hébreux, ainsi que par les livres sacrés d'Hermès sur l'homme lumineux et sur le fils de Dieu, son guide ; sur l'Adam terrestre et sur Antimimos son guide, qui se dit, par blasphème et erreur le fils de Dieu. Or les Grecs appellent l'Adam terrestre Epiméthée : ce qui veut dire conseillé par son esprit particulier, c'est-à-dire par son frère, qui lui disait de ne pas accepter les dons de Jupiter. Toutefois, s'étant abusé et repenti, et ayant cherché la région heureuse, il explique tout, et il conseille en tout ceux qui ont un entendement spirituel. Mais

(1) Ce passage, ainsi que ceux qui précèdent doivent être rapprochés des doctrines des docètes et de celles de certains gnostiques. (Cp. RENAN, *Histoire des Origines du Christianisme*, t. V, p. 421, 458, 525, etc.)

(2) Contrefacteur. — Son intervention rappelle le manichéisme et les

doctrines persanes sur les deux principes.

(3) Comme son nom l'indique.

(4) S'agit-il d'*εμμεντι*, qui a 9 lettres et une diphthongue ; ou bien du génitif *επιμιμου*, qui satisfait aux mêmes conditions ; ou bien encore de *πασσφορις*, Lucifer ?

ceux qui n'ont qu'un entendement corporel, appartiennent à la destinée : ils n'admettent ou ne confessent rien d'autre.

11. Tous ceux qui (font des teintures) convenables et réussissent (par hasard) ne disent pas autre chose ; ils persiflent l'art exposé dans le grand livre sur les fourneaux, et ils ne comprennent pas non plus le Poète lorsqu'il dit :

« Mais les Dieux n'avaient pas encore donné en même temps aux hommes.... etc. »

Ils ne réfléchissent à rien et ne voient pas les divers genres de vie des hommes : comme quoi les hommes réussissent différemment dans un seul (et même) art ; comment ils opèrent différemment dans un seul (et même) art ; comment ils pratiquent un seul (et même) art, au moyen des caractères et des figures diverses des astres (?). Ils ne voient pas que tel artisan est paresseux (?), tel artisan isolé ; tel autre dégénère, tel devient pire, tel ne progresse pas. Il arrive aussi que l'on rencontre dans tous les arts des gens qui travaillent un même art avec des outils et des procédés différents, et qui ont à un degré différent l'intelligence et la réussite.

12. Parmi tous les arts, c'est surtout dans l'art sacré qu'il convient de considérer ces choses. Par exemple, après une fracture, si le patient rencontre un prêtre (habile), celui-ci agissant de sa propre inspiration (1), réunit les fragments, de telle sorte que l'on entend le craquement des os qui se rejoignent. Si l'on ne trouve pas un tel prêtre, que le blessé cependant ne craigne pas de mourir, mais que l'on amène des médecins avec leurs livres, pourvus de dessins et de figures ombrées. Étant pansé conformément aux lignes des figures du livre, le blessé est entouré de liens mécaniquement et il continue à vivre, après avoir repris la santé. Nulle part l'homme ne se résigne à mourir, faute de trouver un prêtre qui réunisse les fractures.

Au contraire, ceux-ci, les malheureux (ignorants), se laissent mourir de faim, plutôt que d'apprendre à connaître et à pratiquer la description des fourneaux, telle qu'elle est tracée : c'est par là que, devenus bienheureux, ils triompheraient de la pauvreté, cette maladie incurable. En voilà assez sur ce chapitre.

13. Quant à moi j'arrive à mon sujet, qui concerne les fourneaux.

---

(1) C'est la pratique du prêtre rebouteur, envisagée comme supérieure à la science écrite du médecin.

Ayant reçu les lettres que tu as écrites. j'ai vu que tu m'invites à rédiger pour toi la description des appareils. J'ai été surpris de voir que tu écrives pour obtenir de moi la connaissance des choses qui ne doivent pas être connues; n'as-tu pas entendu le Philosophe; lorsqu'il dit: « Ces choses, je les ai passées volontairement sous silence, parce qu'elles sont décrites amplement dans mes autres écrits »? Cependant tu as voulu les apprendre de moi; ne crois pas du reste que mon écrit soit plus digne de foi que celui des anciens, et sache que je ne pourrais pas (les surpasser¹). Mais, afin que nous entendions tout ce qui a été dit par eux, je vais t'exposer ce que je sais. Voici ce que c'est.

14. Récipient de verre, tube de terre cuite de la longueur d'une coudée. Matras ou vase à étroite embouchure, dont le goulot est proportionné à la grosseur du tube. Voici le modèle (1). Il faut avoir une coupe d'eau et mouiller le vase avec une éponge. Pour les vapeurs sublimées, ainsi que pour le mercure, c'est le même vase.

On peut fixer le mercure dans le phanos (vase) et dans des appareils semblables, ayant un récipient de forme serpentine. On jaunit (le mercure) par la vapeur du soufre; c'est là ce que conseillent les anciens écrits, le phanos ne contenant pas le soufre (2). Tu seras surpris, au sujet de cet écrit, de ce que deux mystères manifestes y ont été cachés. D'abord ne cherchons-nous pas comment la vapeur du soufre, qui blanchit (les métaux¹), rend (cependant) le mercure jaune, ni comment cela arrive lorsqu'il est brûlé? Et en outre, comment ce mercure, étant blanc en puissance et en fait, devient jaune lorsqu'il est brûlé et fixé par une substance blanche?

15. Il fallait donc que les modernes cherchassent avant tout ces choses. Quant à l'autre mystère, je pense que (le mercure) n'est pas fixé seul, mais avec toute la composition. Maintenant les appareils dans lesquels on exécute aussi la (fabrication de l'eau) de soufre natif, la fixation du mercure, l'arrosage des mélanges et leur teinture sont ceux-ci.

(Suit la formule de l'Écrevisse, *Introd.*, p. 152.)

(1) Il répond à la figure 16 de la p. 140 de l'*Introd.* Ce passage reproduit la fin du second alinéa du § 2 de la

p. 216, avec des variantes considérables.

(2) Les Ms. indiquent le plomb, sans doute par suite d'une confusion de signes.

16. L'ios qui provient du cuivre sans ombre, étant jauni, est soumis à l'action de la sublimation; puis on le dépose dans du miel blanc.

17. La masse molle, jaunie par notre cuivre, agit en son lieu et place, mais moins fortement que..... : tout cela se trouve chez Agathodémon.

18. La masse molle obtenue avec les petites scories, mettez-la dans le phanos (vase) et fixez avec la vapeur des soufres volatilisés, afin qu'elle devienne comme du cinabre. Ensuite mettez-la dans des bocaux ou dans des coupes, étalez et employez comme ci-dessus.

Signes de : Ciel; soleil (ou or). Terre, ciel (1).

19. Comme on le voit, toutes les espèces (provenant) des vapeurs, ont été mélangées par Agathodémon : telles sont la chrysocolle, la (pierre) étésienne, la fleur d'or et en général toutes celles qui servent dans la teinture de l'argent, ainsi que le comporte sa dernière classe. Or il emploie les vapeurs, afin d'éviter que l'argent se réduise en scorie, ou qu'il ne cède sa substance aux corps épais et terreux, susceptibles d'être calcinés et torréfiés.

III. 1. — SUR LE TRIBICOS ET LE TUBE

1. Je vais te décrire le tribicos. On appelle ainsi la construction en cuivre transmise traditionnellement par Marie (2). Voici en quels termes : Fabrique, dit-elle, trois tubes de cuivre laminé et aminci, d'une épaisseur dont voici la mesure : ce sera à peu près celle d'une poêle en airain, à faire cuire les gâteaux; la longueur sera d'une coudée et demie. Fabrique donc trois tubes dans ces conditions, et fabrique aussi un (gros) tube, ayant environ une palme de diamètre et une ouverture proportionnée à celle du vase de cuivre (3). Les trois tubes auront une embouchure adaptée au col du petit récipient, au moyen

---

(1) Dans B ces signes sont répétés au-dessus des mots : « toutes les espèces ».

(2) Voir l'article précédent, p. 217, § 5.

— Il y a ici des variantes considérables.

(3) Ici *γὰλλεῖον* paraît signifier cha-piteau (voir la note 1 de la p. 218)

d'une clavette, par le tube du pouce (1); afin que les deux tubes de l'index s'adaptent latéralement aux deux mains (2). Vers l'extrémité du vase de cuivre, existent trois orifices, ajustés aux tubes et bien raccordés. On les soude d'une façon excentrique au récipient supérieur, destiné à recevoir la partie volatile. On place le vase de cuivre au-dessus du matras en terre cuite qui contient le soufre. Après avoir luté les jointures avec de la pâte de farine, adapte aux extrémités des tubes des récipients en verre, grands et forts, afin qu'ils ne cassent pas en raison de la chaleur de l'eau qui entraîne la matière distillée. Voici la figure : Tube de l'index (3).

Le § 2 est la reproduction du premier alinéa du § 2 de l'article III, XLVII, p. 216.

Le § 3 reproduit le § 4 du même article (p. 217), mais avec des variantes très importantes que l'on va donner.

3. J'ai ri en écoutant ce qui est relatif aux diverses classes de ces appareils. Car tu dis : Pour chaque opération, que le matras contienne une mine de soufre apyre. Et je t'ai admirée aussi en ceci que, ne supportant pas le reproche, tu aies prétendu écrire de pareilles choses. De plus tu en es venue à critiquer le Philosophe, parce qu'il a osé dire : « Ces choses je les ai passées sous silence, attendu qu'elles sont déjà exposées avec grands détails dans les écrits des autres... (Lute) avec du suif, ou de la cire, ou de la terre grasse, ou avec ce que tu voudras, et, après avoir calciné, enlève ». Or voici la figure qui se trouve dans les écrits.

Insistant dans un sentiment d'envie indomptable, tu critiques vainement le Philosophe; car tu n'as pas compris ce qu'il dit. Il ne veut pas parler, comme dans les commentaires précédents, de la fabrication des eaux, mais de leur distillation : car autre chose est la fabrication, autre chose la distillation. Il a dit qu'on n'écrivait rien en détail sur leur mercure; nul d'entre eux n'en exposait la fabrication; car c'était là le mystère caché. C'est une chose celée avec soin. La distillation a donc lieu au moyen de ces appareils, ou d'autres similaires, imaginés par les gens intelligents; tels sont ceux qui ont

(1) Cp.. la note 2 de la p. 218.

(2) C'est-à-dire aux deux récipients correspondants.

(3) Ceci désigne la figure 15 de la p. 139 de l'*Introd.*

étudié auparavant les Pneumatiques d'Archimède, ou d'Héron et d'autres auteurs, ainsi que leurs écrits relatifs à la mécanique.

4. *Sur d'autres fourneaux.* — Comme la suite de notre discours a pour sujet les fourneaux et la teinture, je ne veux pas te répéter ce qui se trouve dans les écrits des autres. En effet, chez Marie, la description du fourneau présentée ici ne figure pas. Le Philosophe n'en a pas fait mention, mais seulement des prismes et des autres (appareils) dont j'ai parlé en passant, dans le commentaire sur les règles du feu (1). Afin qu'il ne puisse rien manquer à tes écrits, parles-y du fourneau de Marie, celui dont Agathodémon a fait mention, en ces termes : « Or voici la description de la classe des kérotaakis destinées au soufre mis en suspension. Prenant une coupe, fais (y) des divisions, c'est-à-dire fais avec une pierre une entaille centrale et circulaire dans le fond de la coupe, afin d'y engager à la partie inférieure une saucière de dimension correspondante (2). Dispose un vase mince de terre cuite, ajusté et suspendu à la coupe, retenu par elle dans sa partie supérieure; et s'avancant vers la kérotaakis de fer. Dispose la feuille (métallique) que tu voudras, conformément à l'écrit, au-dessus du vase et au-dessous de la kérotaakis, en même temps que la coupe, de telle façon que tu puisse voir à l'intérieur. Après avoir luté les jointures, lais cuire autant d'heures que le dit notre rédaction. Voilà pour le soufre en suspension. Pour l'arsenic en suspension, on opère semblablement. Pratique un petit trou d'aiguille au centre du vase.

5. Autre coupe de verre placée au-dessous. Le vase de terre cuite sera de dimension telle qu'il s'ajuste aux parties arrondies et conforme à ces parties (3).

6. C'est le fourneau en forme de four, dit Marie, ayant à la partie supérieure trois trous (suçoirs), destinés à arrêter (les gros morceaux) et à évacuer (les parties fondues) (4). Fais chauffer progressivement, en brûlant des roseaux grecs pendant deux ou trois jours et autant de nuits, selon ce que comporte la teinture, et laisse torréfier complètement dans le fourneau. Puis fais descendre pendant tout un jour de l'asphalte, en y ajoutant ce que tu sais, plus du cuivre

(1) Cp. page 216.

(2) Figure 25 de la page 149 et figure 22 de la page 146 de l'*Introduction*.

(3) Figures 24 et 24 bis de la page 48 de l'*Introduction*.

(4) Ce sont les figures 20 et 21, page 143 de l'*Introduction*.

blanc ou jaune. Or (cela) peut se faire ainsi : l'appareil en forme de crible blanchit, jaunit, produit de l'ios. Cuis légèrement, comme pour produire du fard, la teinture des mélanges et tout ce que tu pourras imaginer. Telle est la fabrication.

III. LI. — LE PREMIER LIVRE DU COMPTE FINAL

DE ZOSIME LE THÉBAIN

1. Ici, se trouve confirmé le livre de la Vérité.

Zosime à Théosébie, salut !

Tout le royaume d'Égypte (1), ô Femme, dépend de ces deux arts, celui des (teintures) convenables et celui des minerais. L'art appelé divin, soit dans ses parties dogmatiques et philosophiques, soit dans la plupart des questions de moindre portée, a été confié à ses gardiens pour leur subsistance. Il en est ainsi non seulement pour cet art, mais encore pour les quatre arts appelés libéraux et pour les arts manuels. Leur puissance créatrice appartient aux rois. S'ils le permettent, celui-là l'expose de vive voix, ou l'interprète d'après les stèles, qui en a reçu la connaissance comme héritage de ses aïeux. Mais celui qui possédait la connaissance de ces choses ne fabriquait pas (pour lui-même), car il eût été puni ; de même que les artisans qui savent frapper la monnaie royale n'ont pas le droit de la frapper pour eux-mêmes, sous peine de châtement. De même aussi, sous les rois Égyptiens, les artisans de l'art de la cuisson et ceux qui possédaient la connaissance des procédés n'opéraient pas pour eux-mêmes ; mais ils opéraient pour les rois d'Égypte, et travaillaient en vue de leurs trésors. Ils avaient des chefs particuliers placés à leur tête, et grande était la tyrannie exercée dans l'art de la cuisson, non seulement en elle-même, mais aussi en ce qui touche les mines d'or. Car en ce qui touche la fouille, c'était une règle, chez les Égyptiens, qu'il fallait une autorisation écrite.

2. Quelques-uns reprochent à Démocrite et aux anciens... (La suite comme à la page 98, jusqu'à la fin du paragraphe.)

(1) Cp. p. 203 et OLYMPIODORE, p. 97. — Le texte actuel offre des variantes notables.

3. .... Quant aux teintures convenables, personne ni parmi les Juifs, ni parmi les Grecs, ne les a jamais exposées. En effet, ils les plaçaient dans les images, formées avec leurs propres couleurs et destinées à les conserver. Les opérations faites sur les minéraux diffèrent beaucoup des teintures convenables. Ils étaient très jaloux de la divulgation de l'art lui-même; et ne laissaient pas le manipulateur sans punition. Celui qui fait une fouille sans autorisation, peut être précipité (et mis à mort) par les surveillants des marchés de la ville, chargés du recouvrement des impôts royaux. De même il n'était pas permis de mettre en œuvre secrètement les fourneaux, ou de fabriquer en secret les teintures convenables. Aussi tu ne trouveras personne parmi les anciens qui révèle ce qui est caché, et qui expose quelque chose de clair à cet égard. Je n'ai rencontré que Démocrite seul, parmi les anciens, qui ait fait entendre clairement quelque chose à cet égard, dans les énumérations de ses catalogues.

En effet, voici comment il débute, dans le préambule de sa composition sur les arts libéraux: ici observe sa malice. Il parlait seulement, au début, du mercure et du corps de la magnésie. Or les autres (substances) sont toutes de la classe des teintures convenables. Il s'exprime ainsi: « Ocre attique, minium du Pont, soufre natif: on en prend une livre; pierre phrygienne, sori jaune, couperose sèche, cinabre, misy cuit, misy cru. Tu fabriqueras l'androdamas, le soufre, l'arsenic, la sandaraque. Pour ne pas énumérer tout ce qui est dans les quatre catalogues, tu trouveras toutes les substances propres aux (teintures) et pour que tu exécutes ce qu'il fait entendre la dessus, il a énuméré les (substances) crues et les (substances) cuites, qui répondent aux deux arts. Il parle de préférence des teintures parmi les choses convenables. Lorsqu'il dit: misy cru, misy cuit, sori jaune, couperose sèche et autres similaires; il parle des (substances) qui ont subi un certain traitement, en s'attachant aux arts libéraux. Mais pourquoi ne parle-t-il pas de toutes ces substances, après qu'elles ont été traitées et jaunies, telles que le mercure jaune et le corps (de la magnésie) jaune, et généralement tout le catalogue jaune?

4. Vois comment ce qu'il pensait et ce qu'il écrivait était présenté sous forme énigmatique; il voulait tout faire entendre par énigmes. Les témoignages les plus dignes de foi qu'il ait trouvés sur ces choses, il les a fait entendre par énigmes. Comment se fait-il que sachant qu'il n'y a qu'une teinture et qu'une

marche, il représentait celles-ci comme multiples, disant : « Parmi ces natures, il n'en est pas de meilleure pour les teintures... » ; afin de montrer que les mêmes espèces peuvent servir à composer convenablement plusieurs teintures, la proportion variant suivant la quantité des espèces (destinées aux teintures [?]) depuis une seule jusqu'au nombre de cinquante et une. En même temps, il parle de l'opération naturelle, c'est-à-dire de la matière de la fabrication de l'or, et il met en évidence les teintures naturelles. Il dit encore : « Je vous ai engagés dans un grand travail, si quelques-uns ayant opéré avec une quantité considérable de matière, venaient à échouer dans la fabrication des produits naturels ».

Au temps d'Hermès, on appelait teintures naturelles celles qui devaient être inscrites (plus tard) sous un titre commun, dans son ouvrage intitulé : *Livre des Teintures naturelles*, dédié à Isidore (1). Lorsqu'elles avaient réussi avec les objets de cuivre, elles devenaient et étaient dites convenables. Au surplus, on reproche aux anciens et surtout à Hermès, de ne les avoir exposées, ni publiquement, ni en secret, et de ne pas avoir fait entendre ce que c'est.

5. Seul, Démocrite l'a exposé dans son ouvrage et l'a fait entendre. Mais eux, ils ont gravé ces procédés sur les stèles, dans l'ombre des sanctuaires, en caractères symboliques ; ils y ont gravé ces procédés et la chorographie de l'Égypte (2) ; de telle sorte que, si quelqu'un osait affronter les ténèbres du sanctuaire pour obtenir la connaissance d'une façon illicite, il ne réussit pas à comprendre les caractères, malgré son audace et sa peine (3). Mais les Juifs, ayant été initiés, ont transmis ces procédés convenables, qui leur avaient été confiés. Voici ce qu'ils conseillent dans leurs traités : « Si tu découvres nos trésors, abandonne l'or à ceux qui veulent se détruire eux-mêmes. Après avoir trouvé les caractères qui décrivent ces choses, tu réuniras toutes ces richesses en peu (de temps) ; mais si tu te bornes à prendre ces richesses, tu te détruiras toi-

(1) Synonyme : PÉTÉSIS.

(2) Voir le texte de Clément d'Alexandrie, *Origines de l'Alchimie*, p. 41.

(3) Note de A. « Il faut pénétrer le sens spirituel du caractère, et éviter les

opinions tirées des paroles charnelles. »

— On voit à quelles imaginations donnaient lieu les vieux textes hiéroglyphiques que l'on ne comprenait plus (Cp. *Introduction*, p. 235).

même, par suite de l'envie des rois qui gouvernent et de celle de tous les hommes (1).»

6. Il y avait deux genres de (teintures) convenables, dans les toiles teintes (2), qu'ils présentaient à leurs prêtres ; voici pourquoi elles étaient appelées convenables (3), c'est parce qu'ils opéraient au moment voulu les teintures, à la volonté de ceux qui (les) attendaient ; mais pour ceux qui ne le demandaient pas, ils opéraient autrement. Les (teintures) convenables étaient obtenues par le mélange des espèces tinctoriales, en opérant avec les espèces pures. Les unes appartiennent à ces arts précieux ; quant à l'autre genre de teintures pures et naturelles, voici l'interprétation que Hermès grava sur les stèles : « Fais fondre seulement la matière jaune verdâtre, la matière jaune, la noire, la verte et les similaires. » Ils appelaient ces terres, en langage mystique, des minerais. Hermès indique aussi les espèces de couleurs : « Celles-ci agissent naturellement ; mais elles sont surpassées par les produits supra-terrestres. Or si quelque initié s'en débarrasse, il obtiendra ce qu'il cherche. »

7. Ceux qui apportaient (les couleurs fabriquées par voie surnaturelle (?), étant ainsi mis de côté, conseillaient aux gens considérables d'agir contre nous tous, savants, opérant par des actions naturelles. Ils ne voulaient pas être mis de côté par les hommes (4), mais être suppliés et adjurés de céder ce qu'ils avaient fabriqué, en retour des offrandes et des sacrifices. Ils tinrent donc cachés tous les procédés naturels, ceux qui donnent les résultats sans artifice. Ce n'était pas seulement par jalousie contre nous, mais parce qu'ils étaient soucieux de leur existence et ne voulaient pas s'exposer à être battus de verges, chassés, et à mourir de faim, en cessant de recevoir les offrandes des sacrifices. Ils opérèrent ainsi : ils cachèrent les procédés naturels et mirent en avant les leurs, qui étaient d'ordre surnaturel (5) ; ils exposèrent à leurs

(1) Note de A. « Il y a beaucoup de livres relatifs à la chimie. Les uns parlent des teintures naturelles ; les autres, des surnaturelles : les deux ordres de livres sont mensonge et vérité dissimulée. »

(2) La teinture des étoffes est ici assimilée à celle des métaux (voir *Ori-*

gines de l'Alchimie, p. 242 et suiv.).

(3) Ou opportunes.

(4) Comme imposteurs.

(5) Ce curieux passage accuse la rivalité des opérateurs procédant par la magie et avec charlatanisme, contre ceux qui opéraient par la science seule et qui leur enlevaient leur clientèle.

prêtres que les gens du peuple négligeraient les sacrifices, s'ils n'avaient plus recours aux procédés surnaturels, pour s'adresser à ceux qui possédaient cette prétendue connaissance des alliages vulgaires, cet art de fabriquer les eaux et de faire les lavages. C'est ainsi que, par l'effet de la coutume, de la loi et de la crainte, leurs sacrifices étaient très suivis. Ils n'accomplissaient même plus leurs annonces mensongères. Lorsque leurs sanctuaires venaient à être désertés et leurs sacrifices négligés, ils obtenaient encore des hommes restés (auprès d'eux), qu'ils s'adonnassent aux sacrifices, en les flattant par des songes (1) et d'autres tromperies, ainsi que par certains conseils. Ils revenaient sans cesse à ces promesses mensongères et surnaturelles, pour complaire aux hommes amis du plaisir, misérables et ignorants. Toi aussi, ô femme, ils veulent te gagner à leur cause, par l'intermédiaire de leur faux prophète; ils te flattent; étant affamés, (ils convoitent) non seulement les sacrifices, mais encore ton âme (2).

8. Toi donc, ne te laisses pas séduire, ô femme, ainsi que je te l'ai expliqué dans le livre concernant l'Action. Ne te mets pas à divaguer en cherchant Dieu; mais reste assise à ton foyer, et Dieu viendra à toi, lui qui est partout; il n'est pas confiné dans le lieu le plus bas, comme les démons (3). Repose ton corps, calme tes passions, résiste au désir, au plaisir, à la colère, au chagrin et aux douze fatalités de la mort. En te dirigeant ainsi, tu appelleras à toi l'être divin, et l'être divin viendra à toi, lui qui est partout et nulle part. Sans être appelée, offre des sacrifices : non pas les (sacrifices) avantageux pour ces hommes, et destinés à les nourrir et à leur complaire; mais des (sacrifices) qui les éloignent et les détruisent, tels que ceux qu'a préconisés Membrès, s'adressant à Salomon, roi de Jérusalem, et principalement tels que ceux qu'a décrits Salomon lui-même, d'après sa propre sagesse. En opérant ainsi, tu obtiendras les teintures convenables, authentiques et naturelles. Fais ces choses jusqu'à ce que tu sois devenue parfaite dans ton âme. Mais, lorsque tu reconnaîtras que tu es arrivée à la per-

(1) Les Papyrus de Leïde renferment diverses formules pour procurer des songes et artifices magiques, à côté des procédés chimiques (voir *Introd.*, p. 13).

(2) Ce paragraphe montre le caractère

des polémiques entre Zosime et ses rivaux, polémiques dont nous avons la trace en plus d'un point de ses écrits. Cp. p. 186 et 187.

(3) Cp. OLYMPIODORE, p. 90.

fection, alors redoute (l'intervention) des éléments naturels de la matière : descendant vers le Pasteur, et te plongeant dans la méditation, remonte ainsi à ton origine.

9. Quant à moi, je viendrai au secours de ton insuffisance ; mais réfléchis et rappelle-toi la chose cherchée : il faut qu'elle n'éprouve pas d'amoindrissement, mais qu'elle suive ses degrés réguliers.

Écoute-le, quand il dit un peu plus loin : un seul produit existe, en lequel doivent se réunir deux œufs (1) ; les composants sont divers ; l'un est humide et froid, l'autre sec et froid, et les deux produisent une œuvre unique. Il faut entendre ici les deux couleurs de l'œuf et admirer les changements de couleurs qui proviennent de l'œuf, ainsi que ceux qui précèdent, et toutes les générations de couleurs ; comme quoi elles indiquent l'expulsion de la matière (étrangère) ; après d'autres phénomènes, on peut les observer ; mais elles ne reparaisent pas (dans un état) semblable. Pourquoi (faut-il expliquer tout cela) (2) ? N'est-ce pas parce qu'ils le cachent par jalousie ? Ils ne veulent pas que personne puisse comprendre et trouver par leur secours la voie des teintures favorables. Quelqu'un dira qu'il ne s'agit pas seulement du changement des noms, mais encore de tout l'art, qui n'est pas exposé (par tout le monde) d'une façon semblable ; il l'est tantôt d'une façon, tantôt de la façon contraire. Tout cela est nouveau, dis-je ; les artisans le savent, eux qui voient les causes des fautes commises ; ils savent que nous avons produit telle chose, plutôt que telle autre ; que nous avons négligé telle chose, et que nous avons fait telle autre chose avec plus de paresse.

10. Quant à moi, je reviendrai à mon propos. Il y a deux marches de teintures convenables, selon qu'on opère sur les espèces crues ou cuites. Le procédé de la cuisson est affranchi d'une grande fatigue ; il a besoin d'une grande adresse et il est plus court, comme l'a dit la divine Marie. Pour ce procédé de cuisson, il y a de nombreuses variétés de liquides et de feux. Tantôt on cuit avec de l'eau, tantôt avec du vin. (Parmi les feux), les uns sont obtenus avec des charbons et soutenus pendant tout le temps ; dans les autres

(1) Dans ce passage, le mot œuf est pris dans un sens mystique, comme désignant le produit d'une opération chimique. Cp. p. 18 et 19.

(2) Note de A. « (Ainsi parle) l'esprit capable de comprendre, d'une manière droite et saine. »

on procède par insufflation, suivant une certaine mesure. Dans d'autres on emploie des broussailles; dans d'autres, des fourneaux, et dans d'autres des chiffons; ou bien l'on opère par d'autres voies: par tous ces moyens on obtient beaucoup de choses diverses. Ainsi, par exemple, pour le noir: suivant la diversité des œufs (1), on peut avoir le noir des corbeaux, le noir des corneilles, le noir très foncé, la couleur gris cendré sur les toiles peintes. On y dessine aussi (2) des arbres, ou des pierres, ou de l'eau, ou des animaux, tous semblablement. Quant aux autres couleurs susdites, tu en as les démonstrations comprises sous la lettre K (3). Il faut tenir compte de la proportion des couleurs; si tu entends parler de l'ocre jaune, ne suppose pas simplement que j'aie changé la préparation et que je tienne un langage mystérieux, dans le seul but de créer des difficultés; car dans l'art, toutes les préparations (indiquées pour notre) recherche réussissent.

11. Ces teintures ont une nature propre. Elles résultent de la décomposition de produits tantôt nombreux, tantôt en petit nombre; elles sont fabriquées dans de petits fourneaux, avec des vases de verre, ou bien dans des creusets grands et petits: on opère ainsi dans différents appareils, au moyen de feux diversement réglés. L'épreuve manifeste la bonté des produits obtenus en suivant ces divers perfectionnements. Voici que tu as les démonstrations des feux dans la lettre Ω, ainsi que celles de toutes les choses cherchées. Tel sera mon commencement, ô femme à la robe de pourpre.

III. LII. — INTERPRÉTATION SUR TOUTES CHOSES

EN GÉNÉRAL ET (NOTAMMENT) SUR LES FEUX

1. Veille à ne pas t'égarer et à jaunir non seulement le plomb et le cuivre, mais encore les espèces métalliques appelées liqueur d'or. or massif [etc.] (4).

(1) Voir la note 1 de la page précédente.

(2) Sur les étoffes peintes?

(3) Un peu plus loin Zosime vise la section Ω (voir aussi p. 221).

Suidas rapporte que Zosime avait écrit

un livre sur la chimie adressé à sa sœur Théosébie, divisé en sections désignées par les lettres de l'alphabet grec.

(4) Ou la matière dorée.

lesquelles sont au nombre de 78, plus ou moins. J'ai dit 78, plus ou moins, suivant que l'on emploie (ou non) le mercure. Or il faut connaître l'épreuve et la vertu des préparations, ainsi qu'il le rappelle en parlant des feux ; il faut faire cuire, en introduisant du fer. En effet, les uns faisaient cuire une demi-heure seulement ; d'autres une heure, d'autres deux, d'autres trois, et quelques-uns même quatre.

2. Tout l'art consiste dans les feux légers (1) ; fais cuire les couleurs et laisse (sur le feu) jusqu'à refroidissement ; regarde dans les (vases) de verre ce qui se passe. De cette façon, (la matière) jaunit par le délaïement et par la décoction. C'est là l'eau divine, l'eau aux deux couleurs, blanche et jaune ; on lui a donné mille dénominations.

3. Sans l'eau divine, il n'y a rien : toute la composition s'accomplit par elle ; c'est par elle qu'elle est cuite ; c'est par elle qu'elle est calcinée ; c'est par elle qu'elle est fixée ; c'est par elle qu'elle est jaunie ; c'est par elle qu'elle est décomposée ; c'est par elle qu'elle est teinte ; c'est par elle qu'elle subit l'iosis et l'affinage ; c'est par elle qu'elle est mise en décoction. En effet, il dit : « En employant l'eau du soufre natif et un peu de gomme, tu teindras toute sorte de corps. Toutes les choses qui tirent leur origine de l'eau sont incompatibles avec celles qui proviennent du feu ; de telle sorte que, sans le catalogue de tous les liquides, il n'y a rien de sûr. »

4. Quelques-uns, tous peut-être, ont rappelé qu'il faut que cette eau, destinée à agir comme ferment, détruise le semblable par le semblable, en opérant sur le corps que l'on veut teindre, soit en argent, soit en or. Si tu veux teindre l'argent, fais réagir des feuilles d'argent ; si c'est l'or, des feuilles d'or. Car Démocrite (dit) : « Projette l'eau (divine) sur l'or commun, et tu donneras une teinte parfaite d'or. Une seule liqueur est reconnue comme agissant sur les deux (métaux). » Il faut donc que l'eau divine joue le rôle d'un levain produisant le semblable, soit avec l'argent, soit avec l'or. En effet, de même que le levain du pain, bien qu'en petite quantité, fait lever une grande quantité de pâte ; de même aussi, agit une petite quantité d'or ou d'argent, avec le concours de ce vinaigre (2).

(1) Cette phrase est restée, comme la seule trace du morceau tout entier, dans M (voir *Introd.*, p. 185).

(2) B... « de même un peu d'or : la poudre sèche doit faire tout fermenter ».

III. LIII. — LA CÉRUSE

1... puissance ; après l'opération, la céruse est adoucie au moyen de l'eau de pluie et abandonnée à elle-même. Décante l'eau et tu trouves une matière tout à fait blanche. La litharge commune, tirée du plomb, a une puissance merveilleuse quand elle est associée au vinaigre. Le plomb perd ses propriétés métalliques, étant salifié et adouci : cette litharge devient ainsi très blanche et présente tout à fait l'aspect de la céruse (1).

J'admire aussi la rubrique (minium) ; (je vois) comment elle jaunit au feu. La sandaraque a aussi une puissance merveilleuse (2).

III. LIV. — SUR LE BLANCHIMENT

1. Je veux que vous sachiez que le point capital en toutes choses, c'est le blanchiment ; aussitôt après le blanchiment, on jaunit : c'est le mystère parfait, c'est-à-dire l'iosis, laquelle s'effectue à son tour au moyen du vinaigre, agent des puissances divines. Je vous révélerai d'abord le chapitre de l'huile sulfureuse ; et je vous exposerai comment on opère les blanchiments des plombs, et quelle est l'origine de l'esprit tinctorial. Car sans les plombs on ne peut pas accomplir l'œuvre : le plomb sert à éprouver toute substance (3). C'est ce que le Philosophe a décrit merveilleusement par un exposé indirect, en disant : « Si les substances ont subi l'action des agents qui servent à l'épreuve, (la) nature du produit est indélébile (4).

(1) C'est une fabrication de céruse, au moyen du vinaigre, agissant soit sur le plomb, soit sur la litharge.

(2) On remarquera l'analogie établie entre la formation de la céruse, matière blanche, produite au moyen de la litharge jaune et du minium rouge, et la métamorphose de la sandaraque (réalgar) rouge, en acide arsénieux blanc.

Dans d'autres passages, l'acide arsénieux est même désigné par le nom de céruse.

(3) Par la coupellation ?

(4) En d'autres termes : quand le plomb est intervenu dans la transmutation, le métal transformé résiste ensuite aux essais d'analyse faits au moyen de ce métal.

2. Je veux que vous sachiez d'abord que l'épreuve définitive se fait avec le vinaigre. En second lieu, c'est l'épreuve par le plomb dont le Philosophe a parlé dans son second chapitre, (en disant) : « Si les substances ont subi l'action des agents qui servent à l'épreuve, la nature du produit est indélébile. »

III. LV. — EXPLICATION SUR LES FEUX

7. Je vous expliquerai, avec tous les prophètes, la puissance des feux, afin que votre travail soit parfait et conforme aux traditions, de façon à ne pas échouer. En effet, le Philosophe exposait, en parlant des feux, comment l'unité de l'espèce est transformée par un feu excessif; car l'excès des feux est contraire à toute l'opération. Pour les choses auxquelles vous êtes exercés préalablement, je vous transmets les préceptes suivants : Si les matières sulfureuses sont cuites dans des vases de verre, il est nécessaire d'employer les feux dont se servent les peintres avec la kérotakis. Il est nécessaire que le vase de verre soit garni d'un lut céramique, de l'épaisseur d'un demi-doigt; afin que le vase ne casse pas sous l'influence de la chaleur. Voici la proportion convenable pour les feux : Si tu dois faire cuire légèrement les (matières), en les poussant vers le jaune, il est nécessaire d'employer les feux modérés, tels que ceux usités dans le fourneau à fusion des figures en couleur. Lorsque tu veux opérer de façon à amener le produit au jaune, laisse dans le fourneau pendant six heures; je parle de la durée moyenne; cela suffit : les feux amènent ainsi le produit au jaune.

III. LVI. — SUR LES VAPEURS

1. On les appelle vapeurs sublimées, à cause de ce fait que les substances sont élevées de bas en haut, au-dessus des cendres, vers la partie supérieure, comme il est exposé dans le traitement des eaux. Ainsi on les appelle vapeurs sublimées, à cause de ce fait qu'elles montent du bas vers le sommet de l'appareil, et nous avons exposé comment on opère l'aspiration de ces vapeurs ou de ces gouttes condensées.

On enlève les scories de la marmite, on les délaie et on projette sur elles les âmes que l'on en a tirées (1). Ces âmes tirées des corps (métalliques), ils les sublimèrent de nouveau au moyen de l'appareil en forme de mamelle, disant que c'était là l'iosis, accomplie par les réactions de longue durée. Ils combinèrent avec les autres vapeurs sublimées ce qu'ils nommaient des corps — ce que nous appelons un corps métallique — en opérant avec les soufres, les sulfures (agissant sur) les feuilles de cuivre, ou d'asèm (2), ou d'or. C'est de cette façon qu'ils pratiquèrent la teinture avec les matières auxiliaires, sans tenir aucun compte de leur second traitement.

2. Il a désigné l'eau filtrée (agissant) sur les cendres, en disant : « Dispose l'appareil et apporte les cendres ; la cendre éprouve l'action de l'eau, agissant dans l'appareil. » C'est aussi pour cela qu'Agathodémon (dit) : « La cendre est tout ; c'est sur elle qu'opère la décoction ou la cuisson, ou bien ce que l'on appelle le délaïement. » Ainsi, au moyen de la décomposition, de l'extraction, de l'iosis, de la cuisson modérée, les anciens disaient que le Tout se parfait.

Il est impossible de traiter autrement la fabrication (3) de la composition. Car ce fait que la décoction et l'extraction sont un délaïement est connu des interprètes de la science. L'iosis, ils la nommèrent décoction ; la décoction et l'extraction, délaïement, destiné à produire une atténuation extrême. En outre ils parlèrent du feu, parce qu'il produit la chaleur, la combustion et la flamme. Les anciens traitaient d'enfantillage et de travail de femme la recherche des simples connaisseurs. Mais nous ne sommes pas obligés pour cette raison d'effectuer l'iosis au moyen du feu, ainsi qu'on opère pour les pierres teintes, ou dans le traitement des liquides pour la pourpre fabriquée à froid. Je dis que l'expérience nous enseignera la vérité ; elle nous conduira à accomplir l'œuvre une et parfaite et à (obtenir) la poudre de projection stable.

3. Après la fabrication de cet ios, ils transportèrent les vapeurs et (les) réunirent aux scories restantes, et de cette façon ils arrivèrent au terme.

(1) C'est-à-dire des vapeurs sublimées: mercure, arsenic, soufre, etc.

(2) Ms. A. « d'argent ».

(3) Au lieu de la fabrication, les manuscrits portent : « la pyrite », (ou son signe), lequel est presque le même.

C'est alors qu'ils projetaient la poudre tinctoriale sur les corps, attendu que Zosime dit : « Ainsi les esprits prennent un corps et les corps morts sont ranimés par l'âme qui provient d'eux, et qui est de nouveau reçue en eux. Ils réalisent l'œuvre divine, deux éléments se dominant mutuellement et étant dominés l'un par l'autre. » En effet, il obtient par là l'esprit fugace du corps poursuivant (1), et il nous instruit à rendre la teinture résistante au feu, par le moyen du feu. Telle est, je pense, d'après le Philosophe, l'eau de chaux, ou de sandaraque, l'eau de natron, l'eau de lie, l'eau fabriquée avec la cendre des sulfureux, l'eau de la première distillation.

4. Il faut la rectifier comme la lessive des savonniers (2), et recueillir les eaux qui en proviennent : or la lessive des savonniers ne se réduit jamais en vapeur, mais elle est rectifiée (3). Comment donc, ô philosophes, Zosime (4) peut-il dire que le sens des écritures n'est pas compris, à moins que l'on n'emploie l'appareil qui opère l'extraction sur le cuivre ? et que le terme de l'art n'est pas celui-là, mais consiste dans l'appareil et dans la fixation qui y est accomplie ? D'autres se servaient seulement de flacons pour les deux genres de compositions (5). Après avoir fait monter l'eau, ils la réunissaient à la chaux ordinaire, en délayant dans un mortier ; non pas suivant une mesure précise, mais de façon que la partie sèche dépassât le liquide de deux, trois ou quatre doigts.

---

(1) V. p. 105.

(2) Ce mot ne doit pas être pris dans le sens de la chimie moderne.

(3) Par filtration.

(4) Dans BA, c'est Démocrite.

(5) Sans procéder par distillation, ou sublimation.

5

COLLECTION

DES ANCIENS

ALCHIMISTES GRECS

IMPRIMERIE LEMALE ET Cie. HAVRE

Chem
B

171

COLLECTION

DES ANCIENS

ALCHIMISTES GRECS

PUBLIÉE

SOUS LES AUSPICES DU MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

PAR M. BERTHELOT

SÉNATEUR, MEMBRE DE L'INSTITUT, PROFESSEUR AU COLLÈGE DE FRANCE

AVEC LA COLLABORATION DE CH.-ÉM. RUELLE

CONSERVATEUR ADJOINT A LA BIBLIOTHÈQUE SAINTE-GENEVIÈVE

TROISIÈME LIVRAISON

COMPRENANT :

LES VIEUX AUTEURS

LES TRAITÉS TECHNIQUES

ET

LES COMMENTATEURS

TEXTE GREC ET TRADUCTION FRANÇAISE

AVEC VARIANTES, NOTES ET COMMENTAIRES

PARIS

GEORGES STEINHEIL, ÉDITEUR

2, RUE CASIMIR-DELAVIGNE, 2

1888

14

COLLECTION

DES

ALCHIMISTES GRECS

TEXTE GREC

TROISIÈME LIVRAISON

QUATRIÈME PARTIE

LES VIEUX AUTEURS

IV. 1. — ΠΕΛΑΓΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ
ΤΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΤΕΧΝΗΣ.

Transcrit sur M, f. 62 v.; — Collationné sur A, f. 222 v.: — sur K (copie de M?) f. 72 v.; — sur Lc, p. 49. — Contenu aussi dans les mss. de Vienne (cod. med. gr., 51 et 52, dérivés de M).

1] Οἱ μὲν προγενέστεροι καὶ ἐρασταὶ καὶ ἀνάπλεοι φιλόσοφοι ἔφησαν ὅτι πᾶσα τέχνη ἕνεκεν τοῦ τέλους αὐτῆς ἐπινοεῖται τῷ βίῳ·
5 οἷον ἡ τεκτονικὴ μία οὔσα διὰ τοῦτό ἐστιν ἵνα ποιήσῃ θρόνον ἢ κιβωτὸν ἢ πλοῖον ἀπὸ μιᾶς φύσεως τοῦ ξυλίνου. Οὐκοῦν καὶ ἡ βασικὴ τέχνη ἕνεκεν τούτου ἐπειροῦθη, ἵνα βασιῆν τινα καὶ ποιότητα ποιήσῃ, ὃ καὶ τέλος τῆς τέχνης ἐστίν. Καὶ λοιπὸν χρὴ γινώσκειν
10 [f. 63 r.] ὅτι ἁρθῶς ἀναφέρεται παρὰ τῶν ἀρχαίων λεγόντων· « ὁ γαλκὸς οὐ βάπτει, ἀλλὰ βάπτεται· καὶ ὅταν βασιῆ, βάπτει. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁμοίως πᾶσαι αἱ γραφαὶ καματεύονται τὸν γαλκόν, ἵνα βασιῆ· ἐὰν γὰρ βασιῆ, τότε βάπτει, καὶ ἐὰν οὐ βασιῆ, οὐ δύναται βάψαι, ὡς εἴρηται. Διὰ τοῦτο παρακελεύονται τὸν γαλκὸν ἄσκιον γενέσθαι, ἵνα τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἀποβαλλόμενος δύναται δέξασθαι τὴν

3. Réd. de A : ἀνάπλεοι μαθημάτων καθ' ἑαυτὸν φιλ. ὅντιες φάσκουσιν ὅτι. — ἀν. τῶν μαθημάτων Lc. — 5. μία ο. τῶν τεχνῶν

Lc. — 6. ξύλου Lc. — 11. κατικαρ. A Lc. — 13. πάντες παρακελ. Lc. — 14. δύναται] δύνατε A : δύνατο Lc. F. 1. δύνηται.

βαφήν· σκιάν δὲ χαλκοῦ νόησον, τὴν παρ' αὐτοῦ ἐνγινωμένην ἐν τῷ ἀργύρῳ μελανίαν· οἶδας γὰρ ὅτι ὁ χαλκὸς οἰκονομηθεὶς καὶ ἐπιβληθεὶς τῷ ἀργύρῳ μελανοῖ αὐτὸν ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν. Ταύτην οὖν τὴν μελάνωσιν τὴν γενομένην ἐν τῷ ἀργύρῳ σκιάν αἱ γραφαὶ λέγουσιν· καὶ τούτου ἕνεκεν δεῖ οἰκονομεῖσθαι τὸν χαλκὸν, ἕως μηκέτι δύναται ποιεῖν μελανίαν, ἐπιβαλλόμενος ἐν τῷ ἀργύρῳ.

2] Οὕτως δεῖ οἰκονομεῖσθαι τὸν χαλκὸν, ἡγουν τὸν φυσικὸν χρυσόν, ἕως ἂν μηδεμίαν μελάνωσιν ἐμποιῇ ἐν τῷ ἀργύρῳ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Δημόκριτος ἔλεγεν· « Δοκίμαζε τὸν χαλκὸν εἰ γέγονεν ἄσκιος· ἐὰν γὰρ μὴ γένηται ὁ χαλκὸς ἄσκιος, μὴ μέμψῃ τὸν χαλκὸν, ἀλλὰ σεαυτὸν μέμψαι. »

3] Οἰκονομεῖται δ' ὁ χαλκὸς διὰ τοῦ θεοῦ ὕδατος ζυμούμενος καὶ λειούμενος καὶ ὀπτώμενος καὶ πλυνόμενος». Πλύνεται δὲ, φησὶν, ἕως ὅλως ὁ ἴος αὐτοῦ ἐξέλθῃ. Καὶ ἔνθεν μνήσθητι τῶν φιλοσόφων εἰπόντων·
15 « Μετὰ τὴν τοῦ χαλκοῦ ἐξίωσιν καὶ μελάνωσιν καὶ ἐς ὕστερον λεύκωσιν, τότε ἔσται βεβαία ξάνθρωσις· ἐξ ἐπιβολῆς γινομένης νόησον. Γίνεται οὖν ἴωσις εἰς τοῦ θεοῦ ὕδατος· ἐξίωσις δὲ, ἐν τῇ ἀποπλύσει· μελάνωσις δὲ, ὅταν πρὸ τῆς ἀποπλύσεως ὁ χρυσόλιθος μιγῇ· ἐξίσχνωσις δὲ, ὅταν ἐν τῷ χρυσολίθῳ λειωθῇ· λεύκωσις δὲ, ὅταν μετὰ
20 τοῦ κουφολίθου ἀναλείωσιν ξηραίνεται· ξάνθρωσις δὲ γίνεται ὅταν τὰ δυνάμενα ξανθῶσαι προσπλακῇ καὶ (f. 63 v.) τοῖς μικροῖς βολβίτοις ἐντεθῇ· αὗται αἱ ἐξ μεταβολαὶ γίνονται ἐν τῷ χαλκῷ, ἵνα βαφῇ· καὶ ἐὰν μὴ γένωνται πᾶσαι, οὐδὲν γίνεται· ὡς ἐὰν μὴ γένηται ὁ χαλκὸς ἄσκιος ξανθός, οὐδὲν γίνεται.

1. Lignes verticales, en guise de guillemets, alternativement sur les marges intérieure et extérieure de Lc, jusqu'à la fin de notre §3. — 2. ἐν τῷ s. de l'argent puis καὶ τοῦ ὕδατος ἢ μελανία A; ἐν τῷ ἀργύρῳ (en toutes lettres) καὶ τῷ ὕδατι Lc. — 3. Réd. de Lc: καὶ πάντες αὐτὴν τὴν μελ. — 9. Cp. p. 46, l. 1. — 11. Après μέμψαι] ἐπεὶ μὴ καλῶς οἰκονομήσας Lc (d'après

A). — 14. ὅλος ὁ ἴος Lc. — 15. ἴωσιν καὶ ἐξίωσιν Lc. — 16. ἐξ ἐπιβολῆς] ἐξ ὑποβολῆς γινομένη νόησον A Lc. F. l. ἐξ μεταβολῆς. Cp. l. 22. — A mg. Une main. — 19. μετὰ τὴν τοῦ κουφ. ἀν. ἀναξηρανοθῇ Lc. — 20. ἀναλείωσιν] ἀνα puis le signe figurant l'idée de τρίψις ou de λείωσις MK. — κωφολίθου MK. — 22. αὗται γὰρ A Lc. — 23. καὶ ἕως ἂν Lc. — πᾶσαι οὐδὲν — μὴ γένηται om. A; hab. Lc.

4] Πρώτον οὖν βάπτει καὶ μεταβάλλει καὶ κόπτει τὸν χαλκόν · καὶ οὕτως διὰ τοῦ θείου ὕδατος ποιεῖ τελείαν ἴωσιν. Τελείαν ἴωσιν νόησον τὴν ἐν τῇ ζύμῃ χρύσωσιν · ταύτην γὰρ καὶ αἰνιττόμενος ὁ ἀρχαῖος ἔλεγεν · « Οἷον χρυσὸν ὁ ποιῶν ποιεῖ · ὁ δὲ μὴ ποιῶν, οὐδὲν 5 ποιεῖ. Ὅταν ἰδῆς τὴν τελείαν χρύσωσιν ἐν τῷ θείῳ τότε νόησον τελείαν ἴωσιν πεποιήκας, οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐπιφανείαν τοῦ θείου ἐξάνθουσας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βάθει ». Σημείωσις οὖν ἐστὶν ἀρχομένης ἰώσεως · ἡ δὲ ἐντὸς γενομένη ἴωσις αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ ἴωσις, ἣτις καὶ ἰὸς χρυσοῦ διηρμηγεύθη · ἐὰν <δὲ> μὴ αὕτη ἴωσις γένηται, οὐδὲν 10 γίνεται. Σκόπει οὖν ἵνα ἐν τῷ βάθει γένηται · εἰ δὲ μὴ γε, οὐδὲν γίνεται ἴωσις, ἣτις καὶ ξάνθωσις εἴρηται μάλιστα τῷ φιλοσόφῳ λέγοντι · « Λαθὼν πυρίτην, οἰκονόμει ἕως ξανθὸς γένηται », πυρίτην καλῶν τὸν χαλκὸν διὰ τὸ ἔμπυρον τῆς φύσεως · ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι αὐτὸν, ἵνα τελεία ἴωσις γένηται.

15 5] Καὶ οὕτως μέτελθε ἐπὶ τὴν ἐξίωσιν, σημειούμενος κἀνταῦθα πάλιν, « ἕως οὗ γένηται ἐξίωσις ». Ἔσται πρῶτον ἡ μελάνωσις, καὶ τότε παρακολουθήσει ἡ ἐξίωσις. Λαθὼν τοίνυν χρυσόλιθον μέρος ἐν, μαγνησίαν μέρος γ', λείωσον χωρὶς παντὸς ὕγρου · λείωσον δὲ ἕως περιπλακῶσιν ἀλλήλα καὶ συμμιγῶσιν αἱ οὐσίαι. Καὶ μηκέτι τοῦ θείου 20 τοῦ λευκοῦ φαίνεται · γίνεται δὲ πᾶν μέλαν ὡς τὸ γραφικὸν μέλαν. Τοῦτο ἔασον ἡμέρας γ', καὶ βαλὼν τότε ἐν τῷ κολύμβῳ, ἐπίβαλλε τοῦ ζωμοῦ τοῦ εἰωθότος πλύνειν, καὶ ἀναλείου, καὶ ἀπόπλυνον, καὶ ὄψει τοῦ θείου περιτρέχοντος. Καὶ πῶς (f. 64 r.) οἰκονομεῖται ; καὶ πῶς ἀκαυσ-

1. F. 1. βάπτει... μετάβαλλε τ. κόπτει et ποιεῖς. — 2. ποιῆ MK. — 3. τὴν ἐν τῇ σήψει καὶ ζύμῃ χρ. Lc. — 4. ὁ ἀρχ. φιλόσοφος Lc. — ὁ ποιῶν ἰὸν χρ. π. Lc. — 5. ὅταν δὲ A Lc. — νόησον ὅτι A Lc. — 7. οὐ μόνον γὰρ ἐξάνθουσεν Lc. — 10. εἰ] ἡ M. — Réd. de Lc : ἐὰν δὲ μὴ γένηται ἴωσις, ἣτις καὶ ἰὸς χρυσοῦ καὶ ξανθ. εἴρ. οὐδὲν γίνεται. Διὸ καὶ ὁ φιλόσοφος ἔλεγε. — 13. καλεῖ A Lc. — οὕτω δὲ δεῖ Lc. — 15. καὶ οὕτως μέτελθε] μετὰ δὲ ταῦτα, ἔργου Lc. — 18.

Le signe du cinabre au-dessus de μαγνησίαν M; καὶ μαγνησίας καὶ κινναβάρεως Lc. — 19. μηκέτι] μὴ τί (l. μὴ τι) A Lc. — φαίνεται Lc. — 21. Réd. de A Lc : ἐπίβαλλε τὸν ζωμόν τοῦ εἰωθέντος, καὶ ἀναλίωσον, καὶ τρίβων, καὶ πλύνων, καὶ ἀποπλύνων, ὄψει τὸ θεῖον περιτρέχον. — 23. Réd. de Lc (d'après A corrigé) : καὶ πῶς ἄκ. ἔ. φ. καὶ πῶς ἔχει τὸν χαλκὸν πυρίτην ; πυρίτην δὲ καλεῖ τὸν μέλ. τοῦ θείου · ἀποπλύνον δὲ, φησὶ, τὸν χαλκόν, ἕως οὗ ὁ ἰὸς κ. ἔ.

τον ἔχει φύσιν; τὸν γαλκὸν πυρίτην καλῶν τὴν μόλιθον τοῦ θείου ἀπύρου· ἐτήσιον δὲ τὸν χρυσολίθον ἀπόπλυνον, ἕως οὗ, φησὶν, ὁ ἰὸς αὐτοῦ ἐξέλθῃ. Καὶ οὕτως ἀπέργεται μηδὲν, τοῦ γαλκοῦ ἀπομένοντος ἐν τῇ μόλιθῳ. Αὕτη μεγάλη κάθαρσις καλεῖται· αὕτη ἡμοῦ καλεῖται ἐξίωσις καὶ μελάνωσις· μελάνωσις δὲ διὰ τὸ μελαινώμενον τῆς κράσεως, ἐξίωσις δὲ, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἰοῦ ἔξοδον καὶ ἀπόλυσιν, ἣν καὶ ἀπόπλυσιν λέγουσιν. Ταύτην οὖν δεξιάμενος ἐν ἀγγεσιν, ἔα καταστῆναι. Καὶ ἀρυλίσας τοῦ ζωμοῦ, ξήρανον τὴν ὑποστάθμην, ταύτην εὐρήσεις ὡς γραφικὸν μέλαν. Τοῦτο πρίθε ἕως οὗ γένηται 10 ξανθὸν πέλαιον. Τοῦτο ἐπίστρεψον καὶ ἐπίχεε ἐκ τῆς ῥητῆς μέρος δ', τῆς ξανθῆς μέρος α', τῆς μόλιθου μέρος α'· καὶ νοτίασον μικρὸν, ἕως γένηται πηλὸς· καὶ λείωσον ἕως ἀφαντωθῇ ἡ μόλιθος. Καὶ κούρισον καὶ ὡς πηλὸν ἀπέθου ἐν ἡλίῳ· καὶ ἔα ξηραίνεσθαι, ποτίζων κατὰ μικρὸν, ἕως οὗ ἡ μόλιθος ἀναλωθῇ, καὶ ἔα ξηραν- 15 θῆναι· ἔνθεν ἐπιβαλοῦ θεωρίαν.

6] Ὁ δὲ ἀρχαῖος Ζώσιμος ἔλεγεν. Μίαν τάξιν οἶδα ἐγὼ, οὓς δὲ ἔργα ἔγρουσαν· μίαν μὲν, ἵνα βεύσῃ διὰ τῆς ῥητῆς, καὶ δευτέρου, ἵνα ξηρανθῇ ἡ ὑγρότης τῆς μόλιθου. Οὕτω καὶ νῦν ποιήσον, ξηραίνων· καὶ οὕτως ἐπίβαλλε τοῦ κουρολίθου τὸ ἴσον, καὶ λείωσον 20 ὅξει τῷ διὰ τοῦ γερανίου, ἕως ἂν λευκανθῇ· ἕως οὗ γένηται λευκόν. Βλέπε οὖν μὴ ἀκηδιάσης ἐν τῷ καιρῷ τῆς λευκώσεως· ἀκηδία γὰρ γίνεται διὰ τὸ μὴ βλέπειν τὸ κάλλος ἐκεῖνο, ὅτι διὰ τῆς λευκώσεως ταύτης ἄσκιος ὁ γαλκὸς γίνεται, ἀποβαλὼν πᾶσαν τὴν αὐτοῦ γεώδη ὑπερουσίαν καὶ παχύτητα τοῦ σώματος. Ἐὰν οὖν λευκανθῇ ὁ γαλκὸς

1. F. 1. γαλκοπυρίτην. — 3. ὑπομένοντος A Lc. — 6. καὶ ἀπόλυσον A; om. Lc. — 7. ἣν καὶ ἀπόπλυσιν καὶ ἀπόπλυνσιν A Lc. — ταύτην] ταῦτα A Lc. — 8. τὸν ζωμόν Lc. — 10. ἐπίστρεψον] ἐπίστροφον A Lc. — ῥητῆς] βύτης Lc. Cp. III, vi, 2 et vii, 5. — 11. τῆς μόλιθ. μ. α' om. A; hab. Lc. — νοτίασον] ἀνάδυσσον A Lc. F. 1. νότισον. — 14. καταμικρὸν M. — 15. ἐπιβάλλει A Lc. — 17.

βύτης Lc. Cp. III, vii, 5. — δευτέρα A; δευτέραν δὲ Lc. — 18. τοῦ μόλιθ. εἰς κένωσιν· (εἰς ἀκένωσιν A) καὶ οὕτως ἐπιβ. A Lc. — 19. κουρολίθου MK ici et plus loin. — 20. ἕως οὗ...] ἕγουν ἕως γέν. λ. A; ἕγουν ἕως οὗ... Lc. — ἕως οὗ γ. λ.] Glose marginale insérée dans le texte? — 21. Βλέπε...] Cp. III, vi, 20. — γὰρ] διὰ A Lc. — 22. ἐπιβλέπειν A Lc.

ἄσκιος, πνευματικός γίνεται, καὶ λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο λείπει, οὐδὲν ὑστερεῖ· εἰ μὴ μόνον ἵνα ξηρανθῆ καὶ λευκανθῆ. Ὡδὲ νόησον· πάντα χεόμενα πᾶν- (f. 64 v.) τα ἀποβάλλει· καὶ οὐδὲν μένει, εἰ μὴ ὁ χρυσὸς καὶ ὁ μέλυθος καὶ ὁ ἐτήσιος λίθος ὃ καλεῖται χρυσόλιθος.

5 Πλυκίνας οὖν τὸ ξηρίον, καὶ ξηράνας, στήσον καὶ ἐξίσασον τὸ ξηρίον τοῦ χαλκάνθου μέρος γ', μαγνησίας μέρος α', χαλκοῦ μέρος α', ἐξίσου τὸ ξηρίον μέρος α'· λειώσον ἑμοῦ ποτίζων ἐν ἡλίῳ ἀπὸ τοῦ ὄξους τοῦ λευκοῦ ἡμέρας ζ'· καὶ ὑστερον ξηράνας, κατάθου ἐν βολβίτοις, καὶ ἔασον ἑπτᾶσθαι ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς, καὶ ἐξενέγκας, εὐρήσεις

10 βαφέντα τὸν χρυσὸν, πυρρὸν ὡς τὸ αἷμα. Αὕτη ἐστὶν κιννάβαρις τῶν φιλοσόφων καὶ χαλκὸς ἄσκιος ξανθός. Ὡδὲ μνήσθητι ὡς ἔλεγεν ὁ ἀρχαῖος· « Ὁ χαλκὸς ἄσκιος γενόμενος πᾶν σῶμα βάπτει ». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φιλόσοφος εἶπεν· « Τί ὑμῖν καὶ τῆ πολλῆ ὕλη, ἐνὸς ὄντος τοῦ φυσικοῦ, καὶ μιᾶς φύσεως νικώσης τὸ πᾶν; » Νοῶμεν ὅτι « φυσι-

15 κοῦ » λέγει τοῦ κατὰ φύσιν χρυσοῦ· οὗτος γὰρ ὁ κατὰ φύσιν χρυσὸς νικᾷ τὸ πᾶν τῶν ὑποκειμένων σωμάτων, ὅσον ἀλειφόμενος κατὰ σίδηρον ἢ χαλκὸν νικᾷ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν καταφαινόμενος τὸν κατα φύσιν χρυσόν.

8] Οὕτως οὖν διαλυόμενος διὰ τοῦ θείου ὕδατος, ζυμούμενος ὡς ἡ

20 ζύμη τοῦ ἄρτου, εἶτα καὶ τοῦ χρυσολίθου ἐξίσου συνλειουμένου· καὶ τοῦ μὲν ὕδατος ἀπολυομένου κατὰ φύσιν αὐτοῦ διὰ τῆς βύσεως, καὶ τοῦ χρυσολίθου λαμβανομένου μετὰ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ φυσικοῦ. Ζώσιμος· « Ὁ φυσικὸς χρυσὸς πνεύματος γενόμενος διὰ τοῦ χρυ-

2. εἰ μὴ μόνον — μένει (l. suiv.) om. A. hab. Lc. — νόησον ὅτι π. τὰ γ. Lc. — 4. ὄξ καλ. Lc. — Le signe du cinabre sur χρυσολ. M; à la suite A. — 6. ἐξίσου] ἐξίσωσον A; om. Lc. — 10. πυρρὸν MAK. — 11. ὡς ἔλ. ὁ ἀρχαῖος] τί ἔλ. ὁ ἀ. φιλόσοφος; Lc. — 12. Réd. de Lc: διὸ καὶ παρακατιῶν ἔλεγεν ὁ αὐτός. — 14. τοῦ φυσ. λέγει, ἤγγουον τοῦ κ. ρ. γρ. A Lc. — 17. νικᾷ...] Réd. de A Lc: νικᾷ τὴν φύσιν φαίνων αὐτόν signe de l'or. — φαίν. (l. φαίνον) ἄν A. — 19.

διαλειούμενος A Lc. — καὶ ζυμ. Lc. — 20. Le s. du cinabre sur χρυσολ. M. — Réd. de Lc: Τοῦ χρυσολ. καταλαμβανομένου καὶ ἐξ ἴσου συλλ., καὶ τοῦ ὕδ. ἀπολυομένου κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ. — 21. ἀπολειούμενου A. — καταφύσιν MK ici et plus loin. — 22. καταλαμβάν. Lc. — Le s. de l'or sur φυσικοῦ M. — Après ce mot Lc aj. τὸ μυστήριον ὀικονομεῖται. — 23. Ὁ Ζώσι. δέ φησιν Lc. — ὁ φυσικὸς om. A Lc. — πνε; M; πνικὸς A Lc, f. mel.

σολίθου κατὰ φύσιν βάπτει. » Καὶ ὅτι καὶ ὁ ἄργυρος, ἐὰν διαλύσωμεν
 διὰ τοῦ θείου ὕδατος καὶ πνευματικῶς ποιήσωμεν διὰ τοῦ χρυσολίθου,
 βάπτει τὸν γαλκὸν λευκὸν · τοῦτο γὰρ καὶ δι' ἑτέρων ἔλεγεν · αἱ γὰρ
 δύο βαφαὶ οὐδενὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἀλλὰ χρώματι μόνον, τουτέστι
 5 μίαν μὲν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα οἰκονομίαν, ἐφ' ἧς καὶ διὰ τοῦ θείου
 ὕδατος πρῶτον λειοῦμενα, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ χρυσολίθου πνευματικὸν
 ξηρίον γενό- (f. 65 r.) μενον · διαφέρουσι δὲ τῷ χρώματι, ὅτι ἕκαστον
 αὐτῶν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν βάπτει · ὁ μὲν χρυσὸς, χρυσὸν, ὁ δὲ ἄργυρος
 τὸν ἄργυρον. Οὐκ ἀκούεις τὸν ἀρχαιότατον λέγοντα · « Ὁ σπείρων
 10 σῆτον, σῆτον γεννᾷ καὶ θερίζει, καὶ ὁ χρυσὸς χρυσὸν γεννᾷ · ὁμοίως
 καὶ ἄργυρος ἄργυρον γεννᾷ. »

9] Διὰ τοῦτο καὶ ὧδε ὁ ἀρχαῖος ἔλεγεν · « Χρησόμεθα τοῖς φυσί-
 κois. » Ἔστι δὲ ἀναγκαῖον εἰδέναι ὅτι ὁ μὲν χρυσὸς φυσικῶς βάπτει, οὐ
 χωρὶς τοῦ πρότερον διαλυθῆναι αὐτὸν διὰ τοῦ θείου ὕδατος, καὶ
 15 ὕστερον πνευματωθῆναι διὰ τοῦ χρυσολίθου · κατὰ φύσιν γὰρ καὶ
 στερεὸν σῶμα καλούμενος · δεῖ τε πρῶτον διαλυθῆναι, καὶ ὕστερον
 πνευματωθῆναι · καὶ οὕτως παντὸς φυσικοῦ βάπτει. Τὰ γὰρ ἄλλα
 δύο κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν φευκτὰ καὶ καυστὰ ἐν τῷ πυρὶ ἀναλίσ-
 κονται · ὅθεν ὁ ἀρχαῖος Ζώσιμος ἔλεγεν · « Ὅτι γὰρ αὐτὸ τὸ
 20 μυστήριον τὸ τῆς χρυσοβαφῆς · σώματα ὄντα πνεῦμα γίνεται, ἵνα ἐν
 ταῖς καταγραφαῖς πνευματικῶς βάψῃ, καὶ μὴ ἐπενέγκῃ ἐπισταθμίαν ·
 στερεὰ γὰρ ὄντα, βάπτειν οὐ δύνανται, ἐὰν μὴ πρῶτον λεπτυνθῇ καὶ

1. βάπτεται A. — 2. πικρὸν A Lc, f. mel.
 — 4. Réd. de Lc : τουτέστι καταβαφῇ · καὶ
 γὰρ τὰ δύο σώματα διὰ τ. θ. ὕ. τὸ πρῶτον...
 γενόμενα διαφ. τῷ χρ. μόνον. — 8. ὁ μὲν
 χρυσὸς — θερίζει (l. 10) om. A Lc. — 9.
 F. l. τῶν ἀρχαιοτάτων λεγόντων. — Cr. I,
 xiii, 8; xiii bis, 6; III, xvi, 6. — 12. ὁ
 ἀρχ. φιλόσοφος ἐβόα λέγων Lc. — 13. δεῖ]
 F. l. γὰρ. — χρυσόμε., χρυσόμεθα A; χρυ-
 σόμεθα, χρυσόμετα Lc. — Réd. de Lc :
 ὁ μὲν φυσικὸς χρυσὸς βάπτει · ὁ δὲ μὴ φυσικὸς
 οὐ βάπτει, χωρὶς... — 15. γὰρ] δὲ A Lc. —
 16. δεῖται Lc, f. mel. — 17. F. l. πάντα

φυσικῶς βάπτει. — 19. Réd. de A : ὅθεν ὁ
 ἄ. Z. ἔλεγεν · ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ξηρίον ποτι-
 ζόμενον (sic) δυνάμενον ἀποστύφειν ἐν τοῖς
 ζωμοῖς, ἵνα ἐν τῇ σύψῃ (l. σήψει) βαφῇ ἐν τοῖς
 ζωμοῖς, καὶ αὐτὸ τὸ μυστήριον... Réd. de
 Lc : ὅθεν καὶ ὁ ἄ. Z. ἔλεγεν ὅτι καὶ αὐτοῦ
 τοῦ μυστηρίου τοῦ τῆς καταβαφῆς τὰ σώματα
 γίνονται πνεύματα. — 20. πνεύματα A. —
 21. καταγραφαῖς πνευματικῶς] καταβαφαῖς
 τοῦ πνεύματος A Lc. — βάψωσι Lc. — ἐπί-
 σταθμίαν M. — M. mg. : ὦ κx (lire ὦ
 καλόν!). — 22. λεπτυνθῇ καὶ πνευματωθῇ]
 Le pluriel dans Lc.

πνευματωθῆ. Αεπτύνει μὲν αὐτὰ πρῶτον τὸ θεῖον ὕδωρ · πνευματοῖ
 δὲ ὕστερον ὁ χρυσόλιθος. Οὐκοῦν σημειωσώμεθα ἔτι, δύο βαρῶν ὄντων
 κατὰ τὴν τῶν δύο σωμάτων ἰδιότητα, τὰ ἄλλα ὡς μεσιτεύουσι
 μεταλαμβάνοντα τὴν βαρῆν καὶ μεταδίδουσιντα · μεταλαμβάνοντα μὲν,
 5 τὰ διαλύοντα καὶ πνευματοῦντα, μεταδίδουσιντα δὲ, τὰ γεόμενα αὐτῆν
 διὰ τοῦ γωνευτηρίου. Καὶ γρη̅ λοιπὸν σημειώσασθαι ἔτι, ὡσπερ
 ἀλειφόμενος χρυσὸς, ἢ ἄργυρος, ἢ σιδήρος, ἢ γαλκὸς οὐ κρατεῖ, ἐὰν
 μὴ τοῖς ζωμοῖς προστυφθῆ οὕτως οὔτε νῦν ὧδε κρατεῖ, οὔτε χρυσὸς,
 οὔτε ἄργυρος, ἐὰν μὴ προστυφθῆ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ξηρίον ποτίζειν
 10 δυνάμενον ἀποστυφθῆ ἐν ζωμῶ, ἵνα τὴν στύψιν ἢ βαρῆν εἰς- f. 65 v.]
 κρίνουσα καὶ διαδύνασα εἰς βάθος, στύψῃ καὶ κρατήσῃ ἐκεῖ κατὰ
 βάθος τοῦ σώματος, διαλυομένου τοῦ ξηρίου. Διὰ τοῦτο ἡ φύσις
 τῆ φύσει πέρπεται ». Καὶ τὰ ἐξῆς.

10] Νόησον γὰρ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος λαμβανόμενα, καὶ
 15 ἐπὶ τοῦ θείου ὕδατος, καὶ ἐπὶ τοῦ χρυσολίθου, καὶ ἐπὶ τῶν στυφόντων
 ζωμῶν. Ἐρα γὰρ οὐ χαίρει ἡ φύσις τοῦ σώματος; χαίρει τῆ φύσει
 τοῦ ὕδατος τρεφομένη καὶ παχυνομένη καὶ ἀξανομένη. Ἐρα οὐ
 πέρπεται καὶ λαμπρύνεται ὁ γαλκὸς, ἀτερπῆς καὶ ἀλαμπῆς ὢν τῆ
 οὐσίᾳ τῆς περπῆς καὶ λαμπροτάτης τοῦ θείου ὕδατος φύσεως;
 20 Ἐρα οὐ νικᾷται ἡ φύσις τοῦ παχυτέρου καὶ γεωδεστέρου σώματος
 ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ χρυσολίθου, πνευματικῆς καὶ ἀερώδους οὔσης;
 Ἐρα οὐ κρατεῖται τοῖς στύφουσι ζωμοῖς ὡς ἀλειφόμενος χρυσὸς καὶ
 ἄργυρος ἐν σιδήρῳ ἢ γαλκῶ; Ταῦτα πᾶσι κοινῶς δεῖ ὁμολογεῖν ἔτι,
 εἰ μὴ στυφθῆ σιδήρος ἢ γαλκὸς ἀλειφόμενος, χρυσὸς ἢ ἄργυρος οὐ

2. ὄντων] οὐσῶν Lc. — 3. ὡς μεσιτεύοντα
 μεταλαμβάνουσι τ. 6. καὶ μεταδίδουσιν Lc. —
 5. μεταδίδουσι δὲ τοῖς γεομένοις διὰ τοῦ γων.
 Lc. — 6. Καὶ χρ. λ. σημ.] Διὸ γρη̅ σημ.
 Lc. — 9. ποτίζειν δυν. οὐδὲν ἔσται: ἐὰν μὴ
 τοῖς ζωμοῖς ἀποστ. ἵνα... Lc. — 10. ἐν ἡλίω
 (en toutes lettres; lire χρυσῶ?) εἰσκρίν.
 A. — 11. διαδύνασα A Lc. — στύψῃ: καὶ
 κρατήσῃ MK. — 12. καταβάθους MK. —
 διαλυομένου A Lc (Lc a eu διαλυομένου).

— ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ καὶ πέρπει A Lc.
 — 14. Ταῦτα δὲ πάντα νόησον Lc. —
 λαμβάνεσθαι Lc. — 16. τῷ σώματι Lc. —
 χαίρει δὲ τῆ φ. Lc. — 19-20. φύσεως —
 γεωδεστέρου om. A; hab. Lc. — 23. Réd.
 de Lc : Ταῦτα κοινῶς πάντας ὁμολ. δεῖ. —
 24. Réd. de Lc : ὁ σιδ. ἀλ. ἢ ὁ γαλκὸς χρυσῶ
 ἢ ἄργύρῳ... — Réd. de Lc : οὐ κρ. ἡ φύσις,
 τουτέστιν οὐ νικᾷται — σώματος (comme plus
 haut); variante analogue dans A.

κρατεῖ, ἐπειδὴ ἂν δὲ στυφθῆ, τότε ἀλειφθῆ, τότε κρατεῖ δυνάμει τοῦ στύφροντος.

11] Ἄλλ' ἔρει τις πρὸς αὐτὸν ταῦτα· εἰ χρυσὸς ἢ ἄργυρος ὡς δύο βαρῶν ποιητικὰ ποιεῖται ξηρία, πῶς παρακολουθήσει ἰωσις καὶ
 5 ἐξίωσις καὶ ἐξίσγνωσις καὶ μελάνωσις, εἴθ' οὕτως ὕστερον λεύκωσις;
 Τότε ἔσται βεβαία ξάνθρωσις κατὰ τὰ προδιαγραφέντα. Καὶ λέγομεν
 ὅτι πάντα παρακολουθεῖ δυνάμει κατὰ ἀμφοτέρων ταῖς βαρῶν.
 Ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ὅτι ἰωσις καλεῖται ἢ ἐν τῷ θείῳ ὕδατι διάλυσις,
 δυνάμει παρακολουθεῖ ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἡ ἐξίωσις, καὶ ἡ ἐξίσγνωσις,
 10 καὶ ἡ μέλανσις, καὶ ἡ λεύκωσις μετὰ τὸ γενέσθαι, ὕστερον βεβαία
 ξάνθρωσις, οὐ μόνον δυνάμει, ἀλλὰ καὶ ἐνεργείᾳ, ἅπαντα παρακολουθεῖ
 πρὸ τοῦ γενέσθαι λευκὸν τὸν χρυσὸν, ὕστερον δὲ βεβαία ξάνθρωσις,
 ἕως ὁ πνευματικὸς τέλειος ἀποτελεσθῆ καὶ συνακουσῆται. Καὶ
 αὐθις ὀρθῶς ἔφη λέγων ὁ φιλόσοφος· « Ὡ φύσεις οὐρανίαι φύσε-
 15 (f. 66 r.) ων δημιουργοί », τρόπῳ γὰρ δημιουργίας αἱ δύο φύσεις
 τῶν θείων, κατὰ τε τὸ ὕγρον τῆς κράσεως, κατὰ τε τὸ ξηρὸν τῆς
 οὐσίας τὰς γεώδεις φύσεις τῶν σωμάτων πνευματικὰς καὶ βαρικὰς
 ἐδημιούργησαν. Οὐρανίαι γὰρ αἱ φύσεις τῶν θείων τούτων οὐχ ἐρμη-
 νεύονται ὡς δυνάμεναι αἰρεῖσθαι. Διὸ καὶ ἐξῆς λέγει· « Οὐδὲν ὑπο-
 20 λέλειπται, οὐδὲν ὕστερεῖ, πλὴν τῆς νεφέλης καὶ τοῦ ὕδατος ἡ
 ἄρσις, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν « οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ τὸ προσδοκώμενον », ἔφη·
 « ἄλλη τὸ λικμησθῆναι τὸ σῶμα, ὡς ἡ νεφέλη τοῦ ὕδατος, καὶ
 ἀρθῆναι πάλιν τὸ ὕδωρ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἐπιστοιχείου τὸ πᾶν.

12] Ἄρσις δὲ ἐρμηνεύεται ὁ κουρισμὸς, ἀνθ' ὧν αἰρεται καὶ κου-

1. δὲ om. A; hab. Lc. — τότε ἀλ.] καὶ ἀλ. Lc. — δυνάμει] ἡ δύναμις Lc. — 2. κιννάβαρος; (en signe) τοῦ στύφ. A. — 3. πρὸς αὐτὸν] πρὸς ἡμᾶς Lc. — ὁ χρ. ἢ ὁ ἄργ. τῶν δ. β. ὄντα ποιητ. καὶ ποιούσι ξηρία Lc. — 8. ἐπ. — ὅτι] εἴρηται γὰρ ὅτι Lc. — 10. ὕστερον] ξηρίων A Lc, f. mel. — 13. συνακουσῆ Lc. — 14. ὀρθῶς om. A.; hab. Lc. — Cp. Démocrète, § 14 (ci-dessus, p. 46). — 16. Le signe de la

magnésie sur κράσεως M; κράσεως τῆς μαγνησίας ALc (τῆς om. A). — 17. Le signe du cinabre sur οὐσίας M; τῆς μαγνησίας A Lc (τῆς om. A). — 19. αἰρεῖσθαι] αἱ ῥήσται A. Lire αἰρεσθαι. — ὁ φιλόσοφος λέγει Lc. — Cp. Démocrète, ci-dessus, p. 53. — 22. ἄλλη] ἄλλ' ἢ A; ἄλλ' ἢ Lc. F. 1. ἀλλ' ἢ. — 24. Le texte de notre § 12 complète et rectifie celui de III, II, 3. — ἀρθῶν MA.

ρίζεται ἡ τοῦ ὕδατος ἐπίχυσις ἐκ τῆς τοῦ σώματος συμπλοκῆς · ἐν ἐπιμνήσει δὲ ποιῆσαι ἀρκεσθῶμεν τῇ θυείᾳ καὶ τῷ δοϊδύκι ἐπὶ τῶν δύο βαρῶν · ἐπὶ δὲ τοῦ χαλκοῦ ἐπὶ τῇ γρήσει τοῦ ριαλοθωμοῦ. Καὶ ὅτι περὶ τούτου Ζώσιμος ἔλεγεν. Καὶ ὅτι δένδρον φυτουργού-
 5 μενον, φυτὸν ποτιζόμενον, καὶ ὑπὸ πλήθους ὕδατος σηπόμενον, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος ὑγρότητός τε καὶ θερμότητος ἀύξανόμενον ἀνθο-
 ρορεῖ, καὶ τῇ πολλῇ γλυκύτητι καὶ τῇ ποιότητι τῆς φύσεως καρ-
 πορορεῖ.

IV. II. — ὍΣΤΑΝΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΠΡΟΣ ΠΕΤΑΣΙΟΝ ΠΕΡΙ
 10 ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΘΕΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

Transcrit sur M. f. 66 r. — Collationné sur A, f. 79 v.; — sur K, f. 75 v.; — sur Lc, p. 229. — Contenu aussi dans Laur., f. 88 v. et dans le ms. de Vienne dit Codex medicus gr., 51, f. 40 v.

- 1] Τῆς φύσεως τὸ ἀτρεπτον ἐν μικρῷ ὕδατι τέρπεται · αἱ κράσεις γὰρ αὐτὸ τέρπουσιν τῆς ὑφειστώσεως ὑποστάσεως · διὰ γὰρ τοῦ ἐρασ-
 μίου καὶ θείου ὕδατος τούτου πᾶν νόσημα θεραπεύεται. Ὁφθαλμοὶ
 βλέπουσι τυφλῶν, ὄτα ἀκούουσι κωφῶν, μογγιλάλοι τρανώς λαλοῦσιν.
 15 2] Ἔστι δὲ εἰκότως ἡ σκευὴ τοῦ θείου ὕδατος τριαύτη. Λαβὼν
 ὠὰ ὀρυίνου ἔφρεως ἐν ἀγούστῳ μηνὶ ἐν ὄρεσι διατρίβοντος Ὀλυμπίου
 (f. 66 v.) ἢ Λιθάνου ἢ Ταύρου, προσφάτων ὄντων, ἔκχεον ἐν ὑελίνῳ

2. ἐν ἐπιμν.] ἀν' ὑπομονέστατα τούτων δεῖ π. A. Réd. de Lc : ἐν ὑπομνήσει δὲ καὶ ὑπομονῇ τοῦτο δεῖ ποιῆσαι · ἀρκεσθ. οὖν τῇ θυείᾳ... — θυεία MAK. — 3. τῇ γρ. — καὶ ὅτι om. A. Cp. III, II, 3. — 4. περὶ δὲ τοῦ χαλκοῦ ὁ Ζ. ἔλ. ὅτι... — 5. ὕδατων AK Lc. — 6. Réd. de Lc : ἀύξανόμενον · ἀνθορορεῖ δὲ ποικίλως ἀεὶ ποτε καὶ τῇ π. γλ. — 8. τέλος τοῦ Πελαγίου add. Lc. — 9. Titre, sans nom d'auteur, dans A : περὶ τῆς θείας τέχνης : dans Lc : περὶ τοῦ θείου ὕδατος. — ἀτρεπτον] Lambécius (Bibliotheca cæsarea, pars II libri VI, p. 169,

pense que ce terme sert ici à désigner l'or. — 11. Après ὕδατι] signe du mercure A; τῆς ὕδατογύρου Lc. — 11 et 12. τέρπεται, τέρπουσι A Lc, mel. (M. B.). — 13. τοῦτο τὸ νόσ. θερ. A. — Après θεραπεύεται, Lc omet le reste de notre § 1 et tout le § 2. — 14. μογγιλάλαις γλώσσαις (lire μογγιλάλοι γλώσσαί?) tr. λαλ. A. — 16. ὠὰ gratté dans M, omis dans K, restitué par A. — Signe du mercure sur ὄφρεως M; après ce mot dans A. — Signe du cinabre sur διατρίβ. M. — Ὀλύμπου A, mel. — 17. ἔχε A. F. l. ἔγγε.

ἀργεῖω λίτρην μίαν · ἐπιβαλὼν ἐν αὐτῷ ὕδατι θείῳ, ἤγγουον θερ-
 μοῦ, ἀνάγαγε ἐν οὐρανίᾳ θείῳ ἄπυρον τετρακίς, ἄγρις αὐτοῦ πορφυρό-
 χροος γένηται ἢ ἀνάλειψις τοῦ ἐλαίου. Λαβὼν ἀμίαντον γ° γ', αἵματος
 κογγύλης γ° θ', ὡς χυσοπτέρων ἱεράκων γ° ε', εὐρισκομένων πλησίον
 5 τῶν κέδρων τοῦ Λιβάνου ἐν τῷ ὄρει · ταῦτα λειοτριβήσας τὰ εἶδη ἐν
 θυεῖᾳ λιθίνῃ τὴν ἀμίαντον καὶ τὴν κογγύλην καὶ τὰ ὡά, ἕως ἂν
 ἐνωθῶσιν ὁμοῦ πάντα · καὶ μετὰ ταῦτα ἐν ὑελίνῳ ἀμβικί ἐξωράισον
 ἐπτάκις, καὶ ἀπόθεε. Ἀνάγαγε τὸ πρῶτον σύνθεμα μετὰ τοῦ δευτέ-
 ρου, καὶ λείου ἐν τρισὶν ἡμέραις · καὶ μετὰ τὴν τελείωσιν, ἐπιβάλλε
 10 ἐν ὑελίνῳ <ἀργεῖω> πάντα ὁμοῦ λειωθέντα · καὶ θάψον ἐν ὕδατι
 θαλασσίῳ ἡμέραν α' · καὶ ἐτελέσθη τὸ θείον ὕδωρ.

3] Τοῦτο τὸ ὕδωρ τὰ νεκρὰ ἀνιστᾷ καὶ τὰ ζῶντα νεκροῖ, τὰ σκοτεινὰ
 φωτίζει καὶ τὰ φωτεινὰ σκοτίζει, ὕδωρ θαλάσσιον ὀράσεται, καὶ τὸ
 πῦρ ἀπολύει · καὶ ταῦτα διὰ μικρᾶς σταγόνης τὰ μολιβδόειδῃ χυ-
 15 σοειδῇ ἐργάζεται, συνεργῶντος τοῦ τῆ ἀοράτω καὶ παντοδυνάμῳ δυνάμει
 καὶ σοφίᾳ χρησαμένου, καὶ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ σύμπαντα καὶ
 ἀγθῆναι καὶ γενέσθαι καὶ μορφοῦσθαι κελεύσαντος · ᾧ καὶ κράτος
 νέμειν δεῖ αὐτῷ τῷ μόνῳ, καὶ καθολικῷ καὶ ἀληθινῷ Θεῷ, σὺν τῷ
 ζωαρχικῷ τῆς ἡμετέρας ζωῆς καὶ σωτηρίας Χριστῷ Ἰησοῦ, σὺν τῷ
 20 νοερῷ καὶ ἡγεμονικῷ Θεῷ Πνεύματι, δόξα, μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς
 ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων · ἀμήν.

1. ἐπιβάλλε εἰς αὐτό (l. αὐτῷ?) ὕδατι θερμὸν
 A. — 2. F. l. ἐν οὐρανῷ. — 3. ἀνάλειψις M;
 ἀνάλυψις A. — F. l. ἀνάληψις. — γ° γ' A.
 — 4. ὡά (comme p. précéd., l. 16). — χυσο-
 πτέρων A. — 6. τὴν ἀμ. — τὰ ὡά. Ces
 mots semblent être une interpolation.
 — ὡά] gratté M, laissé en blanc K,
 restitué par A. — 7. ἀμβικί] ἀμβικη et au-
 dessus, en rouge; ἀργεῖον A (1re main).
 — ἐξωράισον A. — 8. M mg. : ωδ et un
 point en regard de cette ligne et de la
 suivante. — M^a sur δευτέρου en rouge
 M. — 9. λείου] signe de λείου et de
 τρίψον M; τρίψον A; espace blanc K.
 Lecture conj. — ἕωσαν sur τελείωσιν A.

— 10. θάψον αὐτό εἰς ὕδ. νυχθήμερον α' A.
 — 11. ἐτελέσθη M. — 12. νεκρὰ] νενεκρω-
 μένα A. — Sur ἀνιστᾷ, le signe M^a M; le
 signe de l'or A. — τὰ ζωντανὰ A. —
 νεκροῖ] νεκρὰ M; νεκροῖ A. — 12-13. Sur
 νεκρὰ (pour νεκροῖ), sur φωτίζει et sur σκοτί-
 ζει, le signe du cinabre M. — 13. ὕδωρ
 θαλάσσιον] τῶν puis le signe de θαλάσσιον
 MK; καὶ τῶν ὑδάτων Lc. — Réd. de A :
 τὸ ὕδωρ τὸ (l. τῷ) ὀράσαντι τὰ πάντα συνεργ-
 ῶντος τῆ τοῦ ἀοράτου καὶ παντοδυνάμου θεοῦ ·
 δυνάμει etc. — 15. Lc omet tout ce qui
 suit le mot ἐργάζεται. — 16. ὄντως M. —
 17. ἀγθ. καὶ μορφοῦσθαι. — 19. ἡμετέρας K.
 — 20. θ. πν. δ. μεγαλοπρ. om. A.

IV. III. — ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΤΟΥ ΕΝ ΕΒΕΙΡΙΑ,
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

Transcrit sur A, f. 243 r. — Collationné sur A, f. 140 v. (= A²) jusqu'à ἐξυδρα-
γυρώσεως, texte biffé (ci-dessus, p. 131, l. 8); — sur Lc, page 91.

Nos §§ 1 à 9 sont, à part les premiers mots (Μετασχεψόμεθα καὶ ἴδωμεν ἢ φιλοσοφούμεν
τι μᾶλλον ὀριζόμενοι, ὡς ἄρα...), une reproduction textuelle de la partie du traité de
Zosime sur la Vertu et l'Interprétation (III, vi) comprise entre le § 15 et la fin.
Nous supprimons ici ce texte dont les principales variantes ont été données dans
Zosime, p. 130 et suiv.

10] f. 247 r. Ἄλλ' ἵνα ἀφιλέστερα τὰ βεύματα ἔχοιμεν καθὰ
ἀπορία τῆς σεληνιακῆς βεύσεως γίνονται· πορεύου κατὰ τὸ σπήλαιον
5 τοῦ Ὀστάνου, καὶ ὄρα τῶν ὑδάτων τὰ ἀργεῖα εἰς πλῆθος αὐτῷ
παρασκευασθέντα καὶ ποτίμου ὕδατος πληρώσας· ἢ πρὸς τὰ βεύματα
τοῦ Νείλου πορευθεὶς, ποίησον κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς προσηγή-
ρευσεν ὁ Ἐρμῆς λέγων· « Τὸ ἀπὸ τῆς σεληνιακῆς ἀπορίας ἐκπίπτον,
10 ποῦ εὐρίσκεται καὶ ποῦ οἰκονομεῖται, καὶ πῶς ἄκαυστον ἔχει φύσιν, παρ'
ἐμοὶ εὐρήσεις καὶ Ἄγαθοδαίμονι· τότε γὰρ ἀποριῶν τοσοῦτον
γινόμενον εὐρίσκεται [τῷ] ἐκπεσεῖν ἐν τοῖς ὑποδεχομένοις δοχείοις, ἄκαυσ-
τον φύσιν ἔχων ξανθὴν ὡς στήμα χρυσοῦ· τοῖς γὰρ γλυκέσις καὶ ποτί-
μοις ὕδασιν γλυκανθὲν, πᾶν τὸ ἀλλότριον ἐκχυσᾷ. Ἄνθ' ὧν καὶ εἴρηται
15 ἄλλο διὰ χρυσόν, καὶ περὶ χρυσόν· τοιοῦτον ὄνομα ὁ πυρίτης ἐστίν,
ὅστις καλῶς λίθος λευκανθεὶς κατὰ τὸ θεῖον ὕδωρ, ἐκχυσᾷται καὶ
ξανθοῦται, οὕτως ἐλευθεροῦται. Καὶ ἀποξηραίνόμενος ἰὸς χρυσὸς ἐρμη-
νεύεται· ὃν καὶ ὁ ποιῶν ἰὸν ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ποιῶν οὐδὲν ποιεῖ.

1. ἐνεβειρία A; ἐνεβειρία A²; ἐν Ἐβειρία
K Lc. — 3. βεύματα] F. I. βήματα (M.
B.). — κατὰ ἀπόρριαν Lc. — Cp. III, vi,
9. — 4. γίνονται A; γινέσθωσαν Lc. — πορ.
δὲ Lc. — 5. αὐτῷ add. Lc. — 8. ἀπορίας
A; ἀπορρίας Lc. — 10. τότε — γινόμενον]
τὸ γὰρ ἀπόρριον πολὺ γινόμενον Lc. — 11.

τὸ om. Lc. — 12. ἔχον Lc. — Cp. III, vi,
2 et 10. — 13. ἀνθῶν A. Réd. de Lc: Διὸ
καὶ εἴρ. χρυσόλιθος, χρυσάνθιον, χρυσοκογγί,
χρυσόζ. καὶ εἴ τιμι ἄλλοι ὀνόματα διὰ χρυσόν κ.
π. χρ. τοιοῦτον ὁ πυρ. καλεῖται. — 16. καλός
Lc. — 17. A mg.: Une main. — ὁ ἰὸς
Lc. — 18. Cp. III, viii, 3, p. 42, l. 17.

11] Τοῦτο ἀπέκρυψαν πᾶσαι αἱ γραφαί, καὶ διὰ μόνης τῆς ἐκστρεφῆς ἐδογματίσαν, ὡς ἔλεγον· « Ἐκστρεφὸν αὐτοῦ τὴν φύσιν, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον· ἡ γὰρ φύσις ἔνδον κέκρυπται, τοῦτο γὰρ φύσιν ἔχει. Καὶ ὅτε βούλει κα- f. 247 v. περιγύσασθαι, μέτελθε διὰ πάσης
 5 στηλογραφίας ἢ ὡς αὐτὸ Δημόκριτος στηλιτεύει· καὶ διάσκεψον ὅτι τὸν ἰὸν λαμβάνων, ποτὲ μὲν ἐν στυπτηρίᾳ προσπλέκει, ποτὲ δὲ ὤχραν, ποτὲ δὲ ἐλύθριον, ἄλλοτε ἄλλως ἐπιτηδεύων, διανοίγων τὸν νοῦν. Ὅτι δὲ αὐτὸς δύναμιν ἔχει λυτικὴν ὁ ἰὸς, ὅς βιαζόμενος ἢ λύεται ἢ εἰσκρίνει καὶ διαδύνει ἐν τῷ κινναβάρει, ἐπεὶ μηδὲν ἐπιβάλλεσθαι, διὰ τὸ [δὴ]
 10 πνεῦμα γίνεσθαι· καὶ ἐντεῦθεν τῆς σφοδρότητος τοῦ πυρὸς ἀποστρέφεται, μὴ φθάνων εἰς βῆθος τῆς καρδίας τοῦ γωνευμένου σώματος. Καὶ ἵνα ὡς διὰ μιᾶς στήλης ἔχοιμεν τὴν ὑπόμνησιν, οὕτως διασκεπτέον ὑπὲρ φύσιν. Λαβὼν βᾶ ποντικὸν, λείωσον οἴνω ἀμιναιῷ σκληρῷ, καὶ ποίησον πάχος κηρωτῆς· καὶ δέξαι πέταλα μένης, κατέρχασον καὶ ποίησον
 15 ὄνυχόπαχον, ἢ καὶ τούτων ἰσχνότερον, καὶ χρίσον τὸ ἥμισυ· καὶ ἐπίθεε ἐν καινῷ ἀγγεῖῳ· καὶ περιπηλώσας πάντοθεν, καὶ καθύσον ἀπλῶς ἕως καταπῆρ τὸ φάρμακον· καὶ οὕτω ποίησον καὶ πρὸς τὸ ἄλλο ἥμισυ, ἕως ἂν ἀραιώσῃ τὰ πέταλα· καὶ ὕστερον γώνευε.

12] Τοιοῦτον δὲ καὶ Πέρσαις διηγούμενός φησιν· οὗτος δὲ ὁ ἀνὴρ ἰδίᾳ
 20 σοφία ἐτελεύτησεν, εἶδεν δὲ κεχρημένος ἔξωθεν ἔγχεε τὰς οὐσίας καὶ πυρὸν εἰσέκρινεν· οὕτως δὲ φησιν ἔθος Πέρσαις ποιεῖν. Διὸ καὶ ἐν πάσαις ταῖς στηλογραφίαις δι' ἐπιγρίσεως καταβάπτειν παραδίδωσι τοῖς πολλοῖς, διαφρεύων, ἐμποιεῖ καὶ τὰς ἀποτυγίας· πολλὰκις γὰρ καὶ πλείονος ὄντος τοῦ φαρ- f. 248 r. μάκου διὰ τὸ μὴ τελεῖσθαι [διὰ] τὰς

1. Ταῦτα δὲ ἀπ. Lc. — 2. ἐκστρεφόν...] Cp. III, xxix, 22. — 3. τοῦτο...] ταύτην γὰρ τὴν φ. ἔχει Lc. — 6-7. εἰς ὤχ... εἰς ἐλ. Lc. — 7. καὶ ἄλλοτε ἐπιτηδεύει, καὶ διανοίγει Lc. — 8. ὅς add. Lc. — 9. κινναβάρει] signe du cinabre A; χρυσῷ Lc. — ἐπι...] διὸ μηδὲν ἐπιβ. δεῖ Lc. — τὸ δὴ] δὴ om. Lc. F. 1. τοῦ. — 10. ἀποστρέφεσθαι, μὴ φθάνων Lc. — 12. ἔχοιμεν Lc, f. mel. —

ὑπὲρ φύσιν] F. 1. εἴπερ φησίν. — διασκεπταίων A; διασκεψόμεθα ὡς φιλόσοφος φησι Lc. — 13. ἀμινεῷ A; ἀμινέῳ Lc. — Réd. de Lc : καὶ ποίησον πάχος κηρωτῆς ὄνυχόπαχον, ἢ καὶ ὄνυχων ἰσχνότερον, καὶ χρίσον τὸ ἥμισυ τῶν πετάλων τῶν ἐξ ἀργύρου καὶ ἐπίθεε ἐν καινῷ ἀγγεῖῳ. — 18. ἐν add. Lc. — 21. πυρῶν Lc, f. mel. — 22. τοῖς] τῆς A.

ἐπιγρίσεις τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν οὐκ ἐτέλεσεν. Εἶπομεν γὰρ ὅτι διὰ τοῦ φυσικῆρος ἀναπεμπόμενος τὸ πῦρ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος, ἀναλίσκει τὸ πνεῦμα, καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἐνεργεῖ.

13] Κέχρηται δὲ καὶ αὐτὸ ὁ Ὀσπάνης ἐπὶ τέλει τῆς αὐτοῦ
5 πραγματείας λέγων· « Ἐμβάπτειν δὲ τὰ πέταλα τοῖς ζωμοῖς, καὶ οὕτω ἐπιγρίειν τὸ φάρμακον· οὕτω γὰρ, φησὶν, εὐχερῶς δέξεται τὴν βαφρὴν ». Ἰμὴν δὲ λέγω πάλιν οἷς ἔξεστιν κατασκευαστομένοις ἐπίμνησιν ποιῆσαι, ὅτι χρυσοχοῖοι πάντες, καὶ ὅσοι χρωτίζουσιν ἐπίστανται τὸν χρυσὸν διὰ
10 χαλκάνθου, καὶ ἄλατος, καὶ ὤχρας, [καὶ] ἐτέρως ἕτεροι τοῦτο ἐπιτη-
δέουσιν, τὰς δὲ καθάρσεις <ποιοῦσιν> τοῦ χρυσοῦ διὰ τῶν προγεγραμ-
μένων, καὶ διὰ μυρίων ἐτέρων ἐπὶ πασώντος λειούμενοι, ἔτι σκευῶν
τινων εὐκοσμίαν παραθάπτουσιν, καὶ αὐτῶν ῥιπιζομένων τῶν εἰδῶν,
ἐκμύζωσι τὰ εἶδη· πᾶσαν ὁ θεια (sic) ἐγκειμένην κατὰ βάθος αὐτῶν δι'
ῶν ἔστι στοχάσασθαι τὴν φυσικὴν συμπίθειαν.

14] Φυσικῶς ὥσπερ ὁ μαγνήτης ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν τὸν σίδηρον,
οὕτω καὶ τὰ χαλκάνθη ταῦτα φυσικῶς ἔλκουσι ἑαυτὸν πᾶσαν χρυτὸν
παραμυζίαν ἐν τῷ χρυσοῦ προγενομένην· καὶ ὥσπερ λέγουσιν τὴν ἱερα-
τικὴν λίθον μέλαιναν τινὰ ὄντα φυσικοῦς καταπρακτικοῦς ποιεῖ τοὺς
φοροῦντας αὐτὸν, οὕτω φυσικῶς ὁρῶμεν ἐνεργοῦντα καὶ τὰ δίουγρα
20 πάντα (f. 248 v.) καὶ τὸ στυπηριῶδες πρὸς τοὺς ἀλείφοντας τὸν χρυ-
σὸν καὶ τὸν ὀρθίλιον ὃ λέγεται θενακάρ καὶ νίτρον καὶ τὰ ἕμοια πρὸς ἐν
τούτων ἧ καὶ δύο μινγνόμενα ὡς ἐνεργῶν φυσικῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν
δύναμιν κατὰ πετάλων ἐπιγριομένων.

15] Ἐδόξε τοῖς ἀρχαίοις καὶ διὰ τῶν λιπαρῶν ποιεῖν τὰς ἐπιγρί-

1. εἶπομεν A. — 4. αὐτὸ] αὐτῷ τῷ τρόπῳ
Lc. — 5. δι] F. l. δε]. — 7. οἷς add. Lc.
— 9. ἐπιτηδέουσιν Lc. — 11. ἐτέρων add.
Lc. — ἐπιπλάσσοντες λειοῦν Lc. — ἔτι δὲ
καὶ Lc. — 12. παραθάπτειν Lc. — 13. Réd.
de Lc : ἐκμύζειν. Τὰ εἶδη, δι' ὧν ἔστι στο-
χάσασθαι πᾶσαν τὴν φυσικὴν συμπίθειαν ἐγκει-
μένην κατὰ τὸ βάθος αὐτῶν φυσικῶς. Ὡσπερ
γὰρ ὁ μαγν. — 15. A mg. : σῆ. — μαγνήτης

mss. — 16. καὶ add. Lc. — ἑαυτὰ Lc.
— χρυτὴν Lc. — χρυσοῦ en signe A. — ἐν
τῷ χρ. προγ. om. Lc. — προγενομένη A.
— 18. F. l. φυσικῶς. — καὶ πρακτικοῦς Lc. —
ποιεῖν Lc. — 20. καὶ τὸ στυπηριῶδες] καὶ
add. Lc. — 21. τὸ ὄρθ. Lc. — 22. ἐνερ-
γοῦντα φυσικῶς κατὰ τὴν ἰδίαν... Lc. — 23.
ἐπιγριομένων Lc. — ἔδοξε δὲ τοῖς ἀρχαίοις...
Lc.

σεις τῶν πετάλων ὡς ἐπὶ τῶν λεκίθων τῶν ὠδῶν. Καὶ αἰνίττεται διὰ κικίνου ἐλαίου καὶ δι' οὖρων ἀφθόρων, ἄλων, στυπτικὴν ἐχόντων δύναμιν. Ἐδογματίσθη δὲ καὶ πλείοτατον, πλέον τὸ λευκὸν ὄξος καὶ ἀκριβὸν καθαρὸν θριμύτατον εἶναι. Καὶ διαιρητικῶν τῶν σωματίων φασίν, καὶ παροξυνομένων διὰ τὸ στυπτηριῶδες· καὶ χαλκάνθη συνλειούμενα, ὡς γλυκὺ πάχος καὶ κηρωτῆς λαμβάνουσιν σύστασιν, ἀνάγουσαν τὰς οἰκείας δυνάμεις μεθ' ὧν πάντα καλῶς οἰκονομοῦνται.

16] Δεῖ φροντίζειν τὰς λοχειάς, ἵνα μὴ ἐκτρώσῃ· Ὡσπερ γὰρ <τὰ>
 10 τῆς σαρκὸς ἐκτρώματα ἄδωστα (?), γίνονται τοῦ ἐνκοσμίου φωτός διὰ τὸ ἀτέλεστον· καὶ παρὰ καιρὸν τῆς κυοφορίας ἀποτελεστεύειν καὶ ἐκπίπτειν τῆς σαρκὸς, τοῦτο γεννᾶται τὴν ποίησιν ταύτην, μὴ τελεσιουργούμενον, κατὰ τῶν οἰκείων λόγων ὡς ἀτέλεστα, οὐ δύναται τελεῖν τὴν ἐπηγγελμένην γραφήν. Καὶ ὥσπερ τὰ ἀστρόπληκτα κατὰ τινα τοῦ
 15 ἀέρος ἀταξίαν φυτὰ τινα καὶ σπέρματα ἀνεμόφθορα γίνονται, λυομένας τῶν εὐφοριῶν αὐτῶν, οὕτω πολλάκις κατὰ τὴν ποιητικὴν συμβαίνει. Εἶδη καὶ τὰ πρῶτα μί- (f. 249 r.) ξας καλῶς γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ πρόθεσιν ἢ λείψιν τῶν ἐναντίων, τὴν συμπλοκὴν εἰ μὴ τὰς χρήσεις ἀναλόγως γίνεσθαι. Δεῖ πάντα τοίνυν φυλαττόμενον τὸν μὲν τῆς
 20 κυοφορίας καιρὸν μὴ ἔλαττον τῶν ἐννέα μηνῶν, ἐπεὶ ὡς ἔκτρομα συμβήσεται· τὸ δὲ τῆς ὀπτήσεως κατὰ πάντα [κατὰ] τὰ πέταλα

1. διὸ καὶ αἰνίττεται Lc. — 2. στυπτικῶν A. — τῶν ἄλων] τῶν ἄλλων Lc. — ἐδογματίσθη A; ἐδογματίσθη δὲ πλέον τ. λ. Lc. — 4. καὶ ἀκριβὸν] glose insérée dans le texte? Om. Lc. — καὶ διαιρητικῶν τῶν σωμα. καὶ παροξυνομένων Lc. — 6. F. 1. συλλειούμενοι. — γλυκέος Lc, f. mel. — 9. Δεῖ δὲ φρ. Lc. Cp. III, xxix, 23 et vii, 5. — Réd. de Lc : ὥσπερ γ. τὰ ἐκτρ. ἄμοιρα γίν. τ. ἐ. φ. διὰ τὸ παρὰ τ. κ. τ. κυοφ. ἀποβάλλεσθαι, οὕτω γίνεται καὶ κατὰ τὴν ποίησιν ταύτην, μὴ τελεσ. γὰρ τὸ μυστήριον κατὰ τὸν οἰκείον λόγον, ὡς ἀτέλεστον. — 10. ἄδωστα] F. 1. ἄδωρα. — 14. γραφήν]

F. 1. βαφήν. Cp. ci-dessus, p. 258, l. 21, note. — 15. λυόμενα Lc. — 16. ποιητικὴν A. — Réd. de Lc : οὕτω συμβαίνει πολλ. κατὰ τὴν ποιητικὴν ταύτην ἐνεργεῖαν. — 17. Εἶδη...] Réd. de Lc : Διὸ καὶ τῶν πρώτων καλῶς μιγνυμένων, καὶ μὴ κατὰ πρόθεσιν ἢ λείψιν τ. ἐν. συντεθειμένων, συμπλοκῆς δὲ καὶ τῶν χρήσεων ἀναλόγως γινόμενων, τὸ πᾶν εἰς πέρας ἀποβήσεται. — 19. φυλαττόμενος A. — Réd. de Lc : δεῖ τοίνυν αἰετ φυλάττειν τὸν τ. κ. κ. — A mg. : une croix bouclée, puis : ὥδε πρόσεχε κείμενον λόγον.

μη ἔλαττον ὠρῶν ἐννέα · ὁ τῆς κυσοφορίας γὰρ τρόπος καὶ οὕτως ἐστίν.

17] Τὸν δὲ κατὰ τὴν ἀσκησιν τοῦ φιαλοβωμοῦ καιρὸν συγκρίνει κατὰ τὴν ταριχεΐαν. Ἐπιθεώρησαι γὰρ ὅτι τρεῖς τρόποι εἰσὶν τῆς ἐργασίας, 5 εἰ μὲν ἐπι τῆς συγκράσεως · πρῶτος τρόπος (καὶ κατανοήσεις μου), ἔχειν καταφυρόμενα καὶ ζυμούμενα ὡς ἐπὶ τεύχως ? καὶ ἀλεύρου · ὥσπερ γὰρ τὸ ὑγρὸν οὐ κατὰ τὰ μέτρα τινα αἰθάλεται, ἀλλὰ καθόσον ἡ χρεῖα ἐπιζητεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ συνθέματος ὁπῆν ἔχει τὸ ὄστρακίνον ἀγῆος καλύπτον τὴν φιάλην τὴν ἐπὶ τὴν κηροπακίδα, ἵνα περιβλέπων εἰ 10 ἐλευκάνθη, ἢ ἐξανθώθη · εἰ δὲ ὁπῆ τοῦ ὄστρακίνου ἐπιπωμάζεται φιάλην ἑτέρα, ἵνα μὴ δι' αὐτῆς ἐκπνέη, καὶ τὸ καρκινσειδὲς αὐτοῦ ἐκφύγη, ὃ ἐστὶν μισοήμερον. Ἐὰν γὰρ ἄλλη ἢ ἐψησις, καὶ ἄλλη ἢ ὀπτησις, δύο καμίνων χρεῖα, πρῶτον φανῶν, λευκωθίων, ἔπειτα κηροπακίδων, ἢ 15 πεξιάδων, ἢ βούκλων. Ἐὰν δὲ καρκινσειδὲς ἢ ὁμοία αὐτῶν ἐψηθῆναι, ἐπιτιθέντα κηροπακίδων, ἐκτείνοντα δὲ ποιοῦν ὡς ἄρρευστον.

IV. IV. — ΑΙΝΙΓΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΔΙΘΟΥ ΕΡΜΟΥ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟΔΑΙΜΟΝΟΣ

Fragment donné sous ces deux noms dans le ms. A, f. 234 r., mais extrait de Stephanus, leçon 6, t. II, p. 225-230, éd. Ideler. — Cp. les Oracula Sibyllina, l. I, vers 141-146, éd. Alexandre (1860). texte avec trad. lat., p. 32. notes, p. 345.

Ἐννέα γράμματα ἔχω · τετρασύλλαβός εἰμι · νόει με ·
αἱ τρεῖς [γὰρ] αἰ πρῶται δύο γράμματα ἔχουσιν ἑκάστη ·
20 ἢ λοιπὴ δὲ τὰ λοιπά · καὶ εἰσὶν ἄφωνα τὰ πέντε,
τοῦ παντὸς δ' ἀριθμοῦ ἑκατόνταδὲς εἰσι οἷς ὀκτώ,

1. ὁ] ἢ A. — ὄστος A. — 2. ἐστίν] dernier mot dans Lc, puis : τέλος τοῦ Ἰωάννου ἀρχιερέως. — Les 4 pages suivantes sont restées blanches. — 3. τὸ δὲ A. — συγκρίνη A. F. l. συγκρίνει — 5. F. l. ἔχει. — 6. τεύχως] F. l. τεύχος, (pour τεύχος)

la huche (M. B.). — 7. F. l. αἰθαλοῦται. — 8-15. ἐπὶ τοῦ συνθέματος — ὡς ἄρρευστον] même texte, mais plus correct, III, vii, 5 (= *). — 9. F. l. περιβλέπωμεν. — 10. Lire ἢ δὲ ὁπῆ. comme *. — Lire φιαλῆ ἑτέρα. comme *. — 14. F. l. πεξιάδων.

καὶ τρεῖς, τρισδεκάδες καὶ τέσσαρες ἄ γνοὺς δὲ τίς εἰμι,
οὐκ ἀμύητος ἔσῃ θεΐης παρ' ἐμοίγε σοφίης.

IV. v. — AGATHODÉMON, HERMÈS ET DIVERS

ORACLE D'ORPHÉE

Transcrit sur A, f. 262 r. — Contenu aussi dans Laur., n° 38, f. 245 v. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

ΑΓΑΘΟΔΑΙΜΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΡΗΣΜΟΝ ΟΡΦΕΩΣ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ἄγαθοδαίμων Ὅσιρίδαι χαίρειν.

5 1] Ἴδῃ σοι τοῦτο τέταρτον βιβλίον γράφω ἐκ τοῦ ἀρχαίου χρησμοῦ ἃ σὺ δ' ἂν συνιῆς, ἤγουν ἂν συνετοὺς ὑποκρίναι, ἤγουν αὐτὸς ἐνταῦθα πρὸς ἡμᾶς τῆδε ὅς πόλει ἠλιθείης ἐλθὲ ἀκουόμενος ἀναφανδὸν, ἔπου ἡμῖν παρακελεύων ἔργεσθαι ἐν Μέμφει ἃ ἄγοντά σοι ἐκεῖ ἠλιθείης, ὑπομνήματα τοῦ χρησμοῦ, τέως δὲ ἕως κατὰ κέλευσιν ὑποθήσομαι σοι
15 πάλιν ὑπὸ χρησμὸν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν τῶν πολλῶν συναγωγὰς, καὶ οὕτως τὰ ὑπομνήματα.

2] Ἴσθι δὲ, Ὅσιρι, ὅτι ὁ χρησμὸς ἀπὸ τε ξανθώσεως ἤρξατο ἃ παρὰ λοιπὸν τὴν λεύκωσιν, τὴν ξάνθωσιν οὐκ ἄλειπον εἴρηκεν ἃ διὰ τί; ὅτι ὁ ἐρωτὸν περὶ οὗ ἐνεθύμητον ἤκουσεν. Πρὸς γὰρ τὰς διαθέσεις τοῦ
15 νοῦ τὸν χρησμὸν ὑποκρίνονται. Ὁ γοῦν Ὀρφεὺς ἦν ποίησων τὴν λεύκωσιν ἃ οἶδε πάντα τὰ παρ' ἑαυτῷ ἐτοιματὰ ὀργάνῳ ὕδατα καὶ κηροτακίδα, καὶ τὰ μέρη τῆς ξανθώσεως πάσης, λέγω δὲ ὕδατος θείου ἀθίκτου, καὶ τὰ ἄλλα ἔτοιμα ἃ καὶ μόνον μίξει ζῆται τοῦ ὑστέρου σκωριδίου.

2. σοφίης] ὡσελεύας A Steph. Leçon des Oracula Sibyllina. Cp. Zosime, III, vi, 13. — Voir aussi mon essai d'explication de cette énigme (ἀρσενικός <λίθος ?> et le nombre 1655) dans le *Bulletin de la Société nation. des Antiquaires*

de France, S^{ce} du 23 nov. 1887. (C. E. R.). — 6. συνοῖς A. — F. 1. συνετῶς ὑποκρίνη. — 12. F. 1. ἀπὸ τῆς ξ. — F. 1. παραλιπὸν. — 13. F. 1. ἄλειπτον. — 14. F. 1. ὅτι ὁ ἐρωτῶν περὶ οὗ ἐνεθυμείτο... — 16. οἶδε] ἴδε A. — F. 1. ἐτοιμαῖτο.

3] Ὅπερ οὖν ἐζήτει, τοῦ- (f. 262 v.) το ὁ χρησμός ἐδωκεν. Ἐνδεής οὖν ὁ χρησμός τῶν μετὰ τῶν σοφῶν πρὸς συμπλήρωσιν ἀπεπλήρωσαν αὐτοῦ τὰ λείποντα ἄρσενοεῖτε εἰς τὸν ξανθόν, καὶ ἄλλοι ἄλλας ἑτῆς μέντοι λευκώσεως οὐδεὶς κατηξίωσεν μνημονεύσας, εἰ μὴ ἐγὼ ἦν καὶ ἔγραψα πολλαχῶς, καὶ πάλιν γράψω, ἀργόμενος πάλιν ἀπὸ τοῦ χρησμοῦ κατ' ἐπερώτησιν ἔχει δὲ ὧδε :

Ἐπεὶ [μὲν] δοκεῖς εὐσθένηςιν θεήσεσιν, ζακορέ, λιτάζη πρὸς τροφοῦ ἰδίου χρυσοῦ σθένος, δέλτησιν ἐγγείρωσε τοὺς ἐμοὺς λόγους.

4] Χαλκὸν κεκαυμένον, τούτου καὶ σφόδρα λίαν πλυθέντος καὶ ἀνακαυθέντος, καὶ πάλιν ἔστω, κάθεις καλλίστῳ ἀργύρῳ ψήγμα, μύριν ἐκάστην πρὸς δύνην, καὶ δόν, καὶ γῆ Σινώπης, καὶ ἔστρακον κάθμις, καὶ χρυσὸν τῶν Μακεδόνων γαίης, καὶ μύσεως λέγω σοι ἰσιατικοῦ ἕξινειγώνεις ἑκατάσῳ τὸν χρυσόν. Καὶ οὕτως μὲν ὁ ἀρχαῖοτατος χρησμός ἑκατένεγκαι προσέχων βίβλον ἐδαφιστικὴν μεγάλην. Καὶ ἡ βίβλος ὑπομνήματα παραδίδωσιν ἄζώσις φωνῆς, καὶ ἡ παράδοσις δείξει καὶ ἡ δείξις ἐμπειρίαν εὐθύαν εὐεργεσίαν ἐνεπιβολὴν, εἶδησιν μυστικὴν, διὰ τοὺς φθόνους, καιρὸν καὶ καιροὺς, καὶ σύμπαντα τὰ τῆς τέχνης.

5] Τὸ γοῦν πρῶτον ἔτος τοῦ χρησμοῦ, τὴν τοῦ χαλκοῦ λεύκωσιν τῶν κατασταθέντων καὶ λειωθέντων, καὶ φρυγθέντα ἕως μεταβάλλῃ εἰς τὸν κηρὸν ἑσγκείται δὲ ἄστον χαλκὸν ἐκ τῶν ὀσωμάτων, χαλκοῦ,

1. ἐν δε εἶς A. — F. l. ἐνδεῆ σ. ὁ χρησμός... ἀπεπλήρωσεν (M. B.). — 3. λοιπόντα A. — F. l. ἀρσενοεῖται. Cp. ci-après, p. suiv., l. 14. — ἄλλας] F. l. ἄλλως. — 4. F. l. μνημονεύσαι. — 7. Voici la rédaction et la disposition du texte dans le ms. (Les lignes superposées que nous notons a, c, e, ont été écrites à l'encre rouge, vers le même temps.)

a. προσέγειν τὸ δακτεῖν ἑκατὸν δύναμις ἑξινειγώνεις

b. ἐπὶ μὲν δοκεῖς ἑν σθένηςιν ἑκατένεγκαι

c. λίαν πρῆπει κάθμις τὸν χρυσόν

d. ζακορέ, λιτάζη πρὸς τροφοῦ ἰδίου

e. δύναμις τῆς βίβλου κρατεῖν

f. χρυσοῦ σθένος, δέλτησιν ἐγγείρωσε τοὺς ἐμοὺς λόγους

« Cegrec barbare semble tiré de quelque papyrus. Il faut le donner tel quel pour

ne pas perdre la dernière trace de son origine. » (M. B.). Le texte des lignes a, c, e pourrait être une tentative d'interprétation ou de paraphrase des lignes b, d, f, qui elles-mêmes sont probablement des vers iambiques défigurés (C. E. R.). — 8. F. l. ἐγγείρωσε (M. B.). — 11. F. l. καιρὸν καὶ καιροὺς. — 12. γαίης] Cette forme poétique semblerait indiquer que toute la recette avait été écrite en vers à l'origine. (M. B.). — 14. κατένεγκαι A. — 15. παραδίδωσιν A. — F. l. ἄζώσις, de ἄζειν, vénérer (M. B.). — 16. F. l. καὶ δείξει ἡ ἐμπειρία εὐθύαν εὐεργ. ἐν ἐπιβολῇ... — 18. ἔτος] F. l. ἔπος. — F. l. τοῦ κατασταθέντος, καὶ λειωθέντος, καὶ φρυγθέντος μεταβάλλει.

σιδήρου, κασσιτέρου, μόλυβδου, καὶ τῶν (f. 263 r.) οὐσιαστικῶν μετᾶλλων, καὶ θείου λευκοῦ · τάδε γρηῃζουσιν μὲν προταριχείας ἀπὸ μηνὸς μεγίρ ἕως μηνὸς φαρμουθὶ ἰε΄ ἡμέραι μᾶ, εἶτα πλύσεως, ζέσεως, γλυκασμοῦ, ὑλισμοῦ, συσταθμίας, καθάρσεως. Καθαίροντα
 5 δὲ τὰ ὄσώματα ἕως ἔγης πανταχοῦ, εἶτα μίγνυται σταθμῶ. Ἔστι δὲ ἡ σταθμία · ἐκ χαλκοῦ λίτραι δ΄, σιδήρου λίτρα α΄, κασσιτέρου λίτραι β΄ S, μόλυβδου λίτραι β΄ S, ὁ μὲν τοῦ χαλκοῦ, λάμβανε ἀργύρου λίτραν α΄ · ἔστι αὐτοῦ κάτοχος.

6] Ἔχουσιν δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις γραφαῖς καὶ διαφόρους σταθμούς,
 10 καὶ μίξεις καὶ ἐργασίας, καὶ αὐτὰς καλὰς καὶ οὐκεὶ κενὰ, οὐδὲ ματαίους. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἔλα τὰ σώματα ὑφ΄ ἐν μίγνύντες ἔχουσιν σκωρίαν ἢ καὶ ἐργάζονται · οἱ δ΄ ἐπιει καὶ ἐτέρων ποιοῦσιν, προκαθαίρουσιν γὰρ τὸν χαλκὸν, ὡς ἐνδέχεται, καὶ μίσγουσιν τὸν ἄργυρον · εἶτα τὸν σίδηρον ἀρσενώσαντες, ὡς ἐν τῷ χαλκῷ, καὶ ποιήσαντες
 15 ἀπαλὸν, σμίγουσιν · τὸν δὲ κασσίτερον καὶ μόλυβδον λύσαντες ἐπιβάλλουσι τὰ μέταλλα καὶ σκορπιστικῇ καμίνῳ, καὶ φρύξαντες οὕτω λειοῦσιν καὶ πλύνουσιν · καὶ οὕτω μίσγουσιν τὸν σιδηρόχαλκον, ἄλλοι δὲ τὸν μὲν μόλυβδον · σκορπίζουσι τὰ μέταλλα · τὸν δὲ κασσίτερον, ὀνουχοποιήσαντες μίγμα, καὶ λοιπὸν βάλλοντες, τὸν μὲν μόλυβδον
 20 λειοῦσιν καὶ τὸν κασσίτερον ὁμοίως λειοῦσιν, καὶ μίσγουσιν καὶ πλύνουσιν, καθὼς λειοῦται ἔμπροσθεν τρυβλίῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις. Εἰ μὴ γὰρ πλυνθῆ καὶ ἀρθῆ ἡ μελανία ἀπ΄ αὐτοῦ, οὐδὲν ἔστιν. Αἴρεται δὲ διὰ πλύσεως καὶ ζέσεως μετ΄ αὐτοῦ, εἶτα πήξε- (f. 263 v.) ὡς, εἶτα κατεράσεως, εἶτα σήψεως, εἶτα ἀνασπάσεως.

25 7] Λοιπὸν ὁ μόλυβδος ἔχων τὰ οὐσιαστικὰ εἶδη ἐκ δευτέρου βαλόμενα εἰς τὴν ξάνθωσιν μετὰ ἀργύρου, ποτὲ μὲν καὶ σκορπιζόμενα, ποτὲ δὲ συνλειούμενα καὶ κατασπώμενα, καὶ διὰ τῶν ἄλλων μυρίων τεχνῶν τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς αὐτῶν γινομένων · πλατεῖα γὰρ ἔστιν ἡ

7. ὁ] F. 1. ἀπό. — 9. F. 1. ἔγ. δὲ <ἄλλοι>. — 10. οὐκεὶ] F. 1. οὐχὶ κενὰς. — 12. F. 1. ἦν καὶ. — F. 1. ἐπιεικῆ ἑτέρως. — 18. F. 1. τῷ

μὲν μόλυβδο, ... τῷ δὲ κασσίτερω. — 21. τρυβλίως A. — 28. γινομένον] F. 1. λεγομένων. Confusion fréquente dans les mss.

πέγνη, καὶ ὄλα τὰ μέρη, καὶ σκωρίδια, καὶ τὸ καλούμενον ἐξάνθημα,
καὶ ὁ μέλυθδος τοῦ ὄξυζωμίου καὶ χρυσοζωμίου, καὶ εἴ τι τοιοῦτον
περὶ τούτου στίχου νόει. Τὸ δὲ χρυσοκόλληην καὶ σινώπηην, καὶ καθ-
5 μίαν, ὡς ἔφην, μετὰ τοῦ μολύβδου, τὰ οὐσιαστικὰ εἶδη νόει · τὸ μύσι
τὸ ἀσιατικόν, τὸ θεῖον ὕδωρ ὀηλοῖ ποτὲ μὲν τὸ μερικόν, ποτὲ δὲ τὸ
καθόλου τὸ ἄθικτον. Καὶ τὸ μὲν μερικόν ἐστὶν τὸ δι' ἀσθέστου ἔχον
πόας καὶ πάντα λειοῦν, ὁπτόν τὸ μέρος τῶν ξανθῶν, καὶ σηπτόν ·
τὸ δὲ καθόλου, ὅταν τὸ σαπές ἀναλύσης τῷ προταγέντι χαλκῷ, καὶ
ἀνασπάσης, εἴτε αἰθάλην μετὰ κόμμεως, καὶ ἔχεις, καὶ περιγέεις μαλάγ-
10 ματα, φησὶν, τὸ αὐτὸ μέρος τῷ εἶδει ξανθωθέντι καὶ ἀναδειχθέντι,
καὶ ζέσης, καὶ τοῦτο ποιήσας τρίτον, καὶ τοῦτο ἐπιβάλλης.

8] Ἔχουσιν οὖν αἱ ἀρχαῖαι γραφαὶ ποτὲ μὲν καθησμον πάντα,
ποτὲ δὲ καὶ συγκεχυμένως, ἅτινα πάντα σοὶ ὑπογραφήσεται · ἔχει δὲ
ὧδε. Λαβὼν κύθραν ὠμὴν, ξήρανον ἐν ἡμέρας ἰ', καὶ λαβὼν ὠγρας
15 καὶ κυανοῦ ἀνὰ μέρος α', λείου ὄξει ἀκράτῳ · ποιήσας μέλιτος πάχος,
χρίε τὴν κύθραν ἔσθην · καὶ (f. 264 r.) ὅπτα σανδάραιης ἀλῆς, καὶ
λαβὼν ἰὸν χαλκοῦ, λείου οὖρῳ ἀρθόρου, καὶ χρίε πάλιν ἐπάνω τὴν
κύθραν · καὶ περιφημώσας ὅπτα ἡμέρας γ' · καὶ ἐξελὼν εὐρήσεις ὡς
καγγυρία · ταῦτα ἐπίβαλλε ἀργύρῳ, οἱ μὲν μελανωθέντι, οἱ δὲ οὐ ψυγῆ
20 χρυσὸν μελάνωσις · ὠγρας μέρος, κασσιτέρου μέρος προσποιεῖ ἀμφοτέρα,
τὸν αὐτὸν σίδηρον πρὸς τὸ ἴσον · καὶ μαγνησίᾳ τὸ αὐτὸ ποιήσεις · καὶ
<λαβὼν> ἤμισυ καὶ θεῖον ἄπυρον, καὶ μίγνυε ἀνὰ μέρος ἤμισυ ἐν γῶσ-
τρα ἐπὶ ἡμέρας θ' · εἴτα λείου τοῦτο μετὰ χαλκάνθου, καὶ κηκῆδιν ἀφροῦ
ἴσα τέως ἡμέρας γ', καὶ ὅπτα, καὶ ἐπίβαλλε χρυσὸν, καὶ μελανωθήσε-
25 ται τούτου ἐν ἀργύρου μέρος.

10. τὸ εἶδη A. — 11. τρίτον] F. l. τρίς.
Confusion fréquente dans A. — 12. F. l.
καθησμον. — 13. F. l. συγκεχυμένως. — 14. ὁ
μὴν A. — 16. F. l. ἄλις. — 19. F. l. ἡμὲν...

ἡδὲ οὐ ψυγῆτι χρυσῷ μελανωθέντι. — 23. F.
l. κικιδίου (?). — 25. τούτου ἐν ἀργύρῳ μέρος
Laur. (Bandini, Catalogue de la Lauren-
tienne, t. III, col. 355). — F. l. τούτῳ.

IV. VI. — ΟΤΙ ΣΥΝΘΕΤΟΝ ΚΑΙ ΟΥΧ ΑΠΛΟΪΝ ΤΟ ΕΙΔΟΣ,
ΚΑΙ ΤΙΣ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Transcrit sur M, f. 96 r. — Collationné sur B, f. 94 r.; — sur A (copie de B?), f. 94 r.; — sur E, f. 8 r.; — sur Lb (copie de E?), page 15. — Chap. 2 de la compilation du Chrétien dans E Lb. — Contenu aussi dans le ms. de Vienne (cod. méd. 51), f. 72 r. — Lb donne une traduction latine de nos §§ 1, 2, 3, en regard du texte, de la main du copiste.

1] Πότερον ἀπλοῦν ἐστὶν ἢ σύνθετον, ἢ μέρους φύσεως ἢ τέχνη
ἢ παρὰ τοῖς διδασκάλοις φύσεως καλουμένης; Φύσει μὲν οὖν ἀπλοῦν
5 χρυσόκολλα ὦν γένος ἀπλοῦν κατὰ τὸν ἔνθεον Ἰσίοδον καὶ Ἄρατον,
καὶ χρυσέα κεφαλή κατὰ τὸν Θεσπέσιον Δανιήλ τὸν Θεηγόρον, καὶ
χρῦσεον χορὸν κατὰ τὸν τρισμέγιστον Ἑρμῆν, οὐκ ἂν ἦ τὸ ἐν τὸ
ζητούμενον. Τέχνη δὲ πάλιν οὐκ ἄρα ἀπλοῦν, οὐδὲ ὡς ἐκ μερῶν
συνιστάμενον. Εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκονομίαν εἶχεν τὰ μέρη
10 καὶ κατ' οὐδὲν ἀλλήλων διέφερον, οὐκ εἴσαν μέρη ὅλως. Πᾶν γὰρ
μέρος φυσικὸν <ἢ> τεχνικὸν συνεισφέρει τι ξένον καὶ τὸ ὅλον · καὶ
ἄνευ αὐτοῦ τὸ πᾶν ἀτελὲς εὐρεθήσεται, καθὼς ἔστιν σκοπεῖν ἐπὶ τῶν
μορίων τοῦ σώματος, τῶν παρὰ Γαλιηνῶ τόπων ἐπωνομαζομένων · ὡς
ἔστιν ἀκούειν αὐτοῦ λέγοντος · « Τόπους γὰρ, φησὶν, ὀνομάζουσιν τὰ
15 μόρια τοῦ σώματος. » Ἄνὰ γὰρ τι τῶν μερικωτάτων, ἀτελὲς τὸ πᾶν

3. σύνθετον [τό εἶδος] ἢ μ. Lb, et mg. : *addo* τὸ εἶδος. — μέρους corrigé en μέρος E, correction adoptée par Lb. F. l. ἐκ μερῶν. — τέχνη φύσεως E Lb. — 4. καλουμένη AE Lb. — 5. χρυσόκολλα en signe M. — ἀπλοῦς ὁ signe de la chrysoColle corrigé en signe de l'or E; ἀπλοῦς ὁ χρυσός Lb, mel. — ὦν BAE Lb (= B etc.). — καὶ γένος E Lb. — 6. κατὰ — χρυσ. χορὸν om. E. — χρῦσεος χορὸς Lb. — 7. ἦ] ἢ BA; εἴη Lb, f. mel. — Renvoi de Ἑρμῆν dans E, à cette note marginale : *addo ad sensum, nam sine dubio*

omissa fuere a scriptore : τὸ ἐν ἔσται (sic τὸ ζητούμενον · φύσει δὲ οὐχ ἀπλοῦν, ἀλλὰ σύνθετον ὦν. Lb adopte cette addition en lisant : ἔσται... οὐχ ἀπλοῦς, ἀλλὰ σύνθετος ὦν. — τὸ om. BA. — 8. τέχνη (τέχνη Lb) δὲ ἄρα πάλιν οὐχ ἀπλοῦν B etc. — 10. διέφερον M. — εἴσαν] ἦσαν B, etc. F. l. εἴη ἂν. — τὰ (effacé) μέρη E. — 11. φυσ. καὶ τεχν. E Lb. — τὸ ὅλον] καὶ αὐτὸ ὅλον A; εἰς αὐτὸ τὸ ὅλον E Lb. — 13. Cp. Galien, *Lieux affectés*, I, 1. — 15. ἀνὰ] ἄνευ BA. Réd. de E Lb : ἄνευ γὰρ τινος τῶν μ. mel.

ὀρθήσεται σύνθεμα, ὅσον λειώσεως τυγόν ἢ ὀπτήσεως, ἢ καύσεως, ἢ σήψεως τῆς ἐν πρίσματι, ἢ βαλανείῳ, ἢ ὄρνιθέα, ἢ κηρωτακίδι, ἢ <διὰ> τοῦ ἀμβυκισμοῦ, ἢ πυρός γυμνοῦ, ἢ ἐπιδιπλωμάσιος, ἢ Μαρίας ὑδραργύρου, ἢ ἄλλης τινὸς οἰκονομίας αὐτῶν.

5 2] Εἰ οὖν πᾶν μέρος φυσικόν, ἢ τεχνιτῶν συνεισφέρει τι τὸ ἔλον, γρεὸν καὶ ταῦτα τῷ παντί συνεισφέρειν. Εἰ γὰρ σκευάζουσιν τὰ μέρη, τὸ παράπαν οὐδὲν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῷ πόσῳ· λοιπὸν τὸ πᾶν ἑαυτοῦ διοίσει μόνον, ὡς ἢ τὸ δῖπηγυ δένδρον γενήσεται τρίπηγυ, τιθεμένης τῆς αὐξήσεως. Εἰ δὲ τῶν μερῶν (f. 96 v.) ἕκαστον λυσιτελεῖ τῷ παντί,
10 σκοπήσωμεν ἐκάτερον τούτων ὅπως ἔχει πρὸς θάτερον. Ἡ μὲν οὖν ὑδραργύρος, εἰς τὰ πώματα τῶν λεβήτων ἑαυτὴν ἐωροῦσα, τῆς ἰώσεως τὸ πᾶν ἀπεργάζεται. Ὡς γὰρ ἢ τῶν ζωγράφων κηρωτακίς τὰ χρώματα μίγνυσι τοῦ παντὸς ἀποτελεῖ ζώου τῆς τέχνης, <οὕτω> καὶ τῆς μαγνησίας προστιθεμένης αὐτῇ, τουτέστι τῆς ἀνασπάσεως τε καὶ ξεύσεως,
15 καὶ ἐν ταῖς λεκίθοις, τοῦ θείου τοῦ θείου μιγέντος, καὶ θείου ἀποτελοῦντος τὰς δεχομένας... ..

3] Τινὲς δὲ ἄλλως ἐκλαμβάνουσι τὸ ῥητόν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὁ μὲν Ἑρμῆς τὰ θεῖα λέγει πυρίφλεκτα, Δημοκριτος δὲ τὰ θειώδη θαπτὰ καὶ φευκτὰ, κατεχόμενα ὑπὸ τῆς συγγενοῦς ὑδραργύ-

2. πρίσματα M; πρήσματοι BE; — ὄρνιθέα BA; ὄρνιθίξ E; ὄρνιθειξ Lb, qui traduit : *stercore avium*. — κηρωτακίδι] κηρωτ. BAE; Lb corrige cette dernière leçon en κεραικίδι et traduit : *vase testaceo*. Note marginale : *lego κεραικίδι, testa*. — 3. ἀμβυκισμοῦ M. — ἐπιδιπλ.] ἐπὶ διπλώματος ὑδραργύρου (ὑδρ. en signe) B etc. — ἢ Μαρίας] καθὸ μαρίας BAE; κατὰ τὴν Μαρίαν Lb. — 5. τεχνιτῶν BA; τεχνικόν E Lb. mel. — τῷ ἔλῳ. B etc., mel. — 6. γρεῶν. B etc. — 7. τῷ πόσῳ corrigé en τὸ ποσόν E; τὸ πόσον Lb. — 8. ὡς ἢ] ὡς εἰ B etc., mel. — 9. τῆς om. MBA. — 11. αἰώρουσα Lb. — 12. κηρωτακίς] leçon et note dans Lb, analogues à celles de ci-dessus, (l. 2). — 13. μίγνυσι] δείκνυσι B etc. F. l.

μίγνυσα. — ἀτελεῖ BAE. — ἀτελεῖ τοῦ παντὸς [ζώου] τῆς τέχνης Lb, et en mg. : *deleo ζώου*. — οὕτω add. Lb. — ἢ μαγνησίας προστιθεμένη Lb. — 14. ξεύσεως] Lb mg. : *addo ὑδραργύρου*. — 15. ταῖς] ταῖς AE Lb. — λεκίθοις] λεκύνθοις BAE; λεκίθοις (f. mel.) corrigé en λεβήθοις Lb, puis au-dessus des mots τοῦ θείου — τὰς δεχομένας et deux fois le signe du soufre : τῷ θείῳ μιγέντι καὶ θεῖον ἀποτελοῦντι τὰ δεχόμενα θεῖα. Lb mg., avec renvoi à ἀποτελοῦντος : *addo δείκνυσιν ἀτελεῖ*. — F. l. τοῦ θείου τῷ θείῳ μιγέντος. — 16. τὰς δεχ. ... ..] τὰς δεχομένας puis deux fois le signe du soufre. MBAE. F. l. θειώσεις? (M. B.). — M mg. : signe de ὄρατον. — 17. φησὶν, avec x au-dessus de η Lb, mel.

ρου ὑδράργυρον δὲ τὸν Ὀσίριδος τάφον ἀποκαλοῦσιν οἱ διδάσκαλοι, τουτέστιν τὴν ἀπὸ τῆς ἐψήσεως νέκρωσιν, ἀναγκαῖον τὸ ὑδραργυρισθὲν ὕδωρ θείου ἢ θειῶδες ὑγρὸν ὡς πυρίφευκτον, ἕως ἂν τῇ ἰππεΐᾳ προσομιλήσῃ. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν ὁ Ζώσιμος, ἐπι-
5 μῆθη τὸ πᾶν τῆς τέχνης, εἰ μὴ ὁ τῶν ὑγρῶν κατάλογος.

4] Οὐ δεῖ οὖν μετὰ τὴν σήψιν τι περιεργεῖν ἕλως κατὰ τινὰς ἑκαστὸν πρὸς οὓς, ὡς φησὶν ὁ Πανοπολίτης. Τινὲς δὲ μετὰ τὴν ἰώσιν οὐδὲν περιεργάσαντο, λέγοντες αὐτὸ θεῖον καὶ ὕδωρ θείου καὶ ὑδράργυρον. Ἡμεῖς οὖν ἐροῦμεν ἵνα τί δὴ ποτε οὖν ὁ μέγας Ζώσι-
10 μος ἐν τῷ Σ στοιχείῳ τὴν τοιαύτην ἔντασιν διαλύων ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὸν χαλκόν; « Καὶ ἠνέχθη, φησὶν, ὁ χαλκός ἑκαστὸν καὶ ἦν τέλειος κατὰ πάντα, καὶ ἐπεβλήθη, καὶ οὐκ εἰσέκρινεν. » Καὶ διε-
γείρων αὐτῶν τὴν φρένα, παρήγα-(f. 97 r.) γεν αὐτοὺς εἰς μέσον τὸν χρυσόκολλον καὶ καταβάψεις, χρυσὸν καλὸν τὴν ἰώσιν ἥτις λέγε-
15 ται καὶ ξάνθωσις ἑκαστὸν δὲ τὸ χροῶμα καὶ τὸ λευκόν ἑκαστὸν γὰρ ὡσαύτως καλοῦσιν, ἀλλὰ τὸ τίμιον, χρυσόκολλον. Ὡσπερ γὰρ ἥλιος τῶν τε ὑπερτέρων καὶ κατωτέρων σφαιρῶν φωτισμός ἐστιν ἢ καὶ τῶν μὲν ἀνωτέρων διὰ παντός, τῶν δὲ κατωτέρων ἔσθ' ὅτε, διὰ τὸ φθάνειν τὸ ἀποσχίσμα τοῦ κώνου τῆς γῆς ἄχρι τῆς
20 ἐρμαϊκῆς σφαιρας, τῆς ἰώσεως, ἥτοι ξανθώσεως, τῶν τε προτέρων καὶ τῶν ὑστέρων τιμιωτέρα ἐστίν.

5] Τί δὴ ποτε οὖν ταύτη ἄλλην ἐργασίαν ἐπέβαλλον; Ὅτι γὰρ οὐ περὶ φυσικοῦ χρυσοῦ ἐστὶν ὁ λόγος τῶν παλαιῶν, δῆλον ἐξ ὧν

1. ὀσειρήδης M. Cp. II, iv, 42, p. 94.
— 2. ἀπ' ἐψήσεως (sic) B; ἀπ' ἐσήσεως A; ἀπὸ σήσεως E Lb; E mg. : *alias* ἀπὸ τῆς ἐψήσεως. — 3. Signe de ὑδράργυρος suivi de θέν M; même signe suivi de σθέν BA; ὑδραργυρωθὲν E Lb. — πυρίφ. εἶναι E. — 4. ἰππ. προσομ. κόπρω E par corr. Lb. — 5. ὑγρῶν] εἰδῶν B etc. — 6. περιεργεῖν] Fin de la traduction latine dans Lb. — 7. ὡς om. E Lb. — ὁ Πανοπ. ὅτι τινὲς μ. B etc. — 8. F. I. λέγοντος αὐτοῦ. — 9. οὖν]

δὲ E Lb. — μέγας om. B. etc. — 10. ἔντασιν B etc., mel. — 11. Renvoi dans Lb (p. 21) à la p. 23 (ci-après p. suiv., l. 1), et réciproquement. — 12. ἐπεκλήθη M. — 13. αὐτοῦς] αὐτοῖς E par corr. Lb. — 14. χρυσόκολλον] χρυσόν Lb. — καὶ τὰς καταβάψεις E Lb. — καλόν M. — 15. λευκόν γὰρ] πεταστὴν γὰρ Lb. — 17. Ἀπρὸς ἐστίν] ὅστω καὶ ἐνταῦθα add. Lb. — 19. κώνου] δώμου M. (Confusion du κ avec le δ et du ν avec le μ.)

ἔφησεν. Ὁ γὰρ χρυσός τί ἔτι χρείαν ἔχει βαφῆναι; Τί δὲ προσε-
τίθει λέγων; « Πολὺ δὲ καὶ τέλειον γαλκὸν εὐρόντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, οὐ
κατέβαψαν, διὰ τὸ ἐξ ὑπαρχῆς ἐτέραν ἐργασίαν εἶναι. » καὶ ἐτέρωθι
πάλιν. « Καὶ οὐδαμῶς ἔστηκεν ὁ νοῦς πασῶν τῶν γραφῶν, εἰ μὴ ἐν
5 τῷ ὀργάνῳ τῷ τὸν γαλκὸν ἀνασπῶντι. » Καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ ὀργάνου
ἀνασπάσεως, ὁ αὐτὸς καὶ τοῦτο φάσκει πρὸς τὸ πέρας τῆς τέχνης.

IV. VII. — ΠΟΙΗΣΙΣ ΜΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ

*Suite du texte précédent. — Variantes de M en marge de K. — Chap. 3 de la
compilation du Chrétien dans E Lb.*

1] Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς ἀμφοτέρων διαιτήσεως οὐκ ἀφῆρέθη τὸ
κάλυμμα, δίκαιον ἐξ ὑπαρχῆς τὴν ποίησιν τοῦ παντός ὑμῖν κόμειω
10 διαγράφειν. Τὸ ξανθὸν μόριον, λέκιθος ἐξεσμένη, λειοῦται ἀσφαλῶς
ἐν τῷ χρυσοκομίῳ (?) τῆς τέχνης, ὃ ἐστὶν οὐκ ἐν θυεῖα καὶ δοῖδουκι,
ἀλλ' ἐν ὀργάνοις μακρωτοῖς εἰσαγομένοις εἰς πύρῳσιν χρυσοκομίῳ (?)
θερμῷ. Τοῦτο δὲ τὰ ληρθέν-(f. 97 v.) τα συνενοῦνται τοῖς μὴ
ληρθεῖσιν ἐν σκιᾷ λειωθέντα. Ταῦτα οὖν ἐνούμενα δις ἀνασπῶνται,
15 καὶ τὸ μένον κάτω πάλιν συσσήπεται τῷ ἄνω, οὐκ ἐν τοῖς θρεπ-
τικαῖς ὀργάνοις τοῖς ἔχουσιν τοὺς κρονοῦς, ἀλλ' ἐν τοῖς πολοειδέ-
σιν, καὶ τῇ πραεῖα θέρμη ἐντὸς ἡμερῶν μί, πλεῖον ἢ ἕλασσον, ἵνα
διὰ τῆς σήψεως ἀμετάβλητον φυλαχθῇ τὸ εἶδος.

1. ἔφασαν Lb, mel. — προσετίθει M.
— 2. πολὺ πολλοὶ BE Lb, mel. — 3.
Lb mg.: renvoi à la page 21 (ci-dessus
p. précéd., l. 11.). — ἐτέροθι M. — 7. Même
titre dans la vieille liste du ms. de Saint-
Marc, art. 31, précédé du nom d'Agathodémon (voir l'Introduction, p. 175).
(M. B.) — Titre dans AKE : ποίησις
μᾶλλον τοῦ παντός λίθου τῆς φιλοσοφίας:
dans Lb : ποίησις τοῦ χρυσοῦ, μᾶλλον δὲ
τοῦ παντός λίθου τῆς φιλοσοφίας. — 8. διαι-

τήσεως M. — 9. κωμαίους M; κόμειος BA.
— 10. λέκυθος BAK; λέκυθος E — ξεσμένη
M. — 11. χρυσοκομίῳ] signe de la chryso-
colle MBAKE; E mg. et Lb : ἡλίῳ. Corr.
conj. en χρυσοκομίῳ, à cause de τῷ
(M. B.). — 12. M mg. : signe de ὠρατίον.
— χρυσοκομίῳ] s. de la chryso-colle M
BAKE; ἡλίου Lb. Corr. conj. (M. B.).
— 13. τούτω B etc. — 16. κρονοῦς M;
καρπούς BAE; κρονοῦς sur καρπούς K. —
17. θερμῷ E par corr. Lb.

2] Ὡσπερ γὰρ ἡ κιννάβαρις ἐν τοῖς λέβησιν ὀπτωμένη πάντοθεν περιμωμένοις οὖσιν ἀναδίδωσιν τὴν ὑδράργυρον, ἣ ἐστὶν ὕδωρ θεῖον λευκὸν καὶ ἄργυρος ὄνομα, ἣ ἐστὶ ἀποδιδράσκουσα τὰ ἀπολλώνια, « καθάπερ τις δάφνη παρθένος εἰς τὰ πώματα τῶν λεβήτων ἑαυτὴν
5 αἰωρεῖ, » ἐπαγόμενον ἐνοῦν μετὰ τὴν καθάρισιν τοῦ πυρὸς εὐρίσκειται καὶ συλλέγεται πυρίφλεκτος οὖσα, οὕτως καὶ ἡ ὑδράργυρος ἢ ἀπὸ τῆς τεχνικῆς κινναβάρεως τῆς σπάνης, τουτέστι τῆς σπανίως εὐρισκομένης, τῆς φρυγίας, λέγω δὴ τῆς φριττομένης ἐτοίμη, τάχα δὲ κυριώτερον τῆς καλουμένης καὶ φρυγίας καὶ ἀποδιδρασκούσης ῥαδίως
10 οὐ μόνον τὸ πῦρ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔρευναν τῶν φρενῶν, αἰθερωδὲς πνεῦμα γεγῶσαν. Πρὸς τε τὸ ὑπερκείμενον ἡμισφαίριον ἀναδραμοῦσα κάτεισί τε καὶ ἄνεισι, τὸ δραστήριον τούτου ἀποφεύγουσα, ἕως ἂν τὴν δραπέτιν ὀρμὴν ἀποθεμένη, τοῦ λοιποῦ σῶφρον γενομένη ὀκνῆτι γενόμενον, ἀλλὰ καὶ δυσκάθεκτον καὶ θανατωδὲς ἑπεὶ οὐ φησιν
15 ὁ Ἀπόλλων ἐν τοῖς χρησμοῖς ἑ

...καὶ πνεῦμα μελάντερον, ὑγρὸν, ἄχραντον.

3] Τοῦτο λοιπὸν πη-(f. 98 r.)σόμενον, πῆσσει, καὶ κατεχόμενον, κατέχει ἑ καὶ τοῦτο φάσκουσιν ὡς τὸ πέρασ τῆς τέχνης ἑ ὁ σοφὸς ἀνακέκραγεν Ζώσιμος ἑ « Πήγνυται δὲ αὐτὴ τῇ ὁμοίᾳ νεφέλῃ » ἑ
20 καὶ τοῦτὸ ἐστὶν τὸ λεγόμενον τῷ φυσικῷ φιλοσόφῳ ἑ « Τὰ θεϊώδη βιάπτουσι καὶ φεύγουσιν, κατέχονται δὲ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς ὑδραργύρου. Τὸ γὰρ θεῖον λοιπὸν ἕως μιγῆ καὶ τῷ θείῳ θεῖον κρατηθῆ,

1. Ὡσπερ γὰρ ἡ] ἡ γὰρ B etc. — A mg. : σῆ. — ὀπτωμένη MBAK Lb. — 2. τὴν puis le signe de l'argent B. — ἐστὶν] ./ M; τις B etc. — 3. λευκὸν] ὕδωρ Lb. — ὄνομα] F. I. ὀνομάζεται. — 4. λευκίθιον M. F. I. λευκίθιον. — 5. αἰωρεῖ M. — ἐπαγόμενον ἐνοῦν (π sur grattage) M; ἐναγ. οὔν BAK; ἀναγομένη οὔν E par corr. Lb. — 6. πυρίφλεκτος BAK. — οὕτως πάλιν B etc. — 7. σπάνειως E Lb. — 8. φρυγομένης B etc. — ἐτοίμως B; ἐτοίμης AKE Lb. —

10. τὴν ἔρευναν] τὸν ἐρευνᾶν M. — 11. γεγῶσαν] γεγῶσα BKE; γεγεῶσα A. F. I. γεγονῶσα. — 13. δραπήτην E; δραπέτιν Lb. Cp. *Introd.* de M. Berthelot, p. 217 et 258. — ὀσφρων B etc. — γένηται E par corr. Lb. — 14. γινομένη E p. corr. Lb. — 16. Fragment de vers cité déjà p. 150 et p. 171. — 18. ὡς ὁ σ. Z. E Lb. — 21. βιάπτει mss. — 22. τῷ deux fois le signe de θεῖον MBAK; τὰ deux fois le même signe E; τὰ θεϊώδη Lb.

καὶ τὸ ὑγρὸν ὑπὸ τοῦ καταλλήλου ὑγροῦ. » Διὰ τοῦτο Ζώσιμος ἔλεγεν ἐν βιβλίῳ κλειδῶν · « Τάχα οὖν ὑπὸ ἄλλης φύσεως ἢ νεφέλη κατέχεται · ἀκόλουθον ὅτι ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ ».

4] Οἱ δὲ ταῦτα θεώμενοι, φησὶν ὁ Δημόκριτος, ἀνακεκρά-
5 γασιν λέγοντες · « Ὡ φύσεις οὐρανίων φύσεων δημιουργοί! Ὡ
φύσεις παμμεγέθεις ταῖς μεταβολαῖς νικῶσαι τὰς φύσεις! » φύσεις
οὐρανίους τὰ πολυειδῆ ὄργανα ὀνομάζων, ἐν οἷς τὴν τε σῆψιν εἰρ-
γάσαντο καὶ τὴν ἄρσιν τῶν ὑδάτων · οὐ τῶν πρώτων ὑδάτων μόνον
σημεῖ τῶν διχάζομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσχάτων, ἅπερ οὐχ ὑποδέχονται
10 σταθμοῦ, ἀναγκαῖον μιν γινόμενα τοῖς ἀσήμεσι · κἀντε γὰρ ἴσον
βάλης, ἢ ἔλαττον, ἢ πλεον, οὐκ ἀδικηθήσῃ.

5] Καλλιον · μάλλον δὲ, ἤττον βαλέσθαι τὸν χαλκὸν τῷ λειπομένῳ
συνθέματι, διὰ τὸ λέγειν Δημόκριτον · « Δεῖ δὲ ἔχειν αὐτὸν καὶ
ὀλίγον θεῖον ἄπυρον, ἵνα διαδύῃ τὸ φάρμακον ἐντός » · ὀλίγον εἰπὼν
15 θεῖον ἄπυρον ὃ ἐστὶν ἄκαυστον, τουτέστιν τὸν χαλκὸν . Καὶ πάλιν αἰεὶ
τὸ τέταρτον τοῦ ἀσήμεου κατέχειν τὸν χαλκὸν, ἄσημον καλῶν τὸν
χαλκὸν, διὰ τὸ ἄγνωστον. Χαλκὸν δὲ τὸ πρῶτον ὕδωρ τὸ ἔνσκιον καὶ
φρευκτὸν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ ἐπισκί- (f. 98 v.) ου χαλκοῦ · χαλκὸς γὰρ
ἄσκιος οὐδέποτε γίνεται, ὡς φησὶν ἡ Μαρία. Χαλκὸς δὲ ἄσκιος
20 γίνεται καλυπτομένης αὐτοῦ τῆς σκιᾶς, τουτέστιν τῆς φουγῆς διὰ τῆς
οἰκονομίας.

1. καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν
E Lb. — 2. ἐν βιβλίῳ τῶν κλ. E Lb. —
4. ὡς φησὶν B etc. — 5. Cp. p. 46, 22.
F. l. οὐράνια: (comme p. 260, 14). — 6.
φύσις... νικῶσα M. — 7. πολυειδῆ B etc.
— ὀνομάζοντες Lb. — 10. σταθμὸν E Lb.
— ἀναγκαῖος E Lb. — 11. καλλ. ἐστὶ, μάλ-

λον δὲ E Lb. — 14. καὶ θεῖον ἄπ. B etc.
— 16. ἀσήμεου] ἀργύρου BAKE; E mg. :
ἀσήμεου raturé (rature grattée). — M
mg. : *nrum* (nostrum?), d'une main du
xvie siècle. — 18. χαλκοῦ om. B etc. —
19. χαλκὸς — γίνεται om. BAKE; restit.
E mg.

IV, VIII. — ΑΛΛΩΣ. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Suite du texte précédent. — Variantes de M en marge de K. — Chap. 4 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Τινές μὲν οὖν οὕτως ἐργασάμενοι εὐδοκίμησαν · ἄλλοι δὲ τὸ πᾶν ζέσαντες ἢ ὀπτήσαντες, ἔκλασαν καὶ διεμέρισαν <ὡς> σὺν τοῖς ὀστράκοις, ἀρελόμενοι τοὺς ὑμένας, καὶ βάλοντες ἐν θυεῖα τὸ λευ-
5 κόν τε καὶ ξανθόν, ἐλείωσαν, ἅμα προσθέντες ἐπὶ τοῦ ξανθοῦ καὶ ἄλλην μοῖραν λεκίθου · ἐπὶ δὲ τοῦ λευκοῦ τούναντιον, διὰ τὸ λέγειν Ζώσιμον · « Ἐπὶ μὲν τοῦ λευκοῦ λαμβάνει δύο μέρη ἄσβεστον, ἐπὶ δὲ τοῦ ξανθοῦ πάλιν κροκοῦ μέντοι καὶ ἐλύδριον τὸ διπλάσιον. Εἰ γὰρ δευτονήσωμεν τοῦ κροκοῦ, καὶ μὴ βαρύνομεν, ὅ ἐστιν παροξυ-
10 τονήσωμεν, εὐρήσωμεν σαφῶς τὸ λεγόμενον. »

2] Εἶτα ποιήσαντες τῇ αὐτῇ συσταθμῷ σύνθεμα ὑδάτων τοῖς μασθωτοῖς ὄργανοις, λειοῦσιν ἐν ἰγδίῳ καλῶς. Καὶ ποιήσαντες ἐλαίου ἢ οἴνου ἢ ζύθου πάχος, διγάζουσιν, καὶ χωρὶς πυρὸς καταίρουσιν, τοῦ « ἕα κάτω, καὶ γενήσεται » μεμνημένοι . Μετὰ δὲ τὸν τεταγμένον
15 χρόνον, ποιοῦσιν τῶν ὑδάτων τῶν ἀθίκτων τὴν ἄρσιν, ἣ ἐστὶν κώμαρις σκυθικῆ, καὶ γαλκὸς ἰοποιηθεῖς.

3] Καὶ μαρτυρεῖ αὐτοῖς Πετᾶσιος, γράφων · « Τινές δὲ ἐν τοῖς ὄργανοις ἴωσαν » ἀντὶ τοῦ « διὰ τῶν ὄργανων ἀνέσπασαν τὸν γαλκόν · » καὶ μίξαντες ἀμφοτέρω, λέγω δὴ τὸ σαπὲν πέταλον τῷ μὴ
20 σαπέντι πετάλω, καὶ τοῖς βολήτοις ἀπέδωκαν (f. 99 r.) πρὸς δύο ἢ τρεῖς. Καὶ τοῦ ποθουμένου ἔτυχον, ὡς φησιν, εἴτε οὕτως, εἴτε ἐκείνως, εἴτε ἄλλως · ἢ πεῖρα διδασκαλίῃ. Ἐρρωσο ἐν Κυρίῳ.

1. ἢ om. B etc. — 7. λαμβάνειν μέρη 6' ἀσβέστου B etc. — 8. κροκοῦ B etc. — ἐλύδριον (ἐλιδ. BAK) B etc. — 9. τὸν κροκοῦ E Lb. — 13. κατεροῦσι BAK ; κατε-

ροῦσι E Lb, F. l. κατεροῦσι. — 14. ἕα] ἐάν M. — Cp. Stephanus, t. II, p. 247, l. 21 éd. Ideler. — 15. ἀθίκτων M. — 22. διδάσκαλος BA Lb; διδάσκαλος εἴη KE.

IV. IX. — ΤΙΣ Η ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΣΒΕΣΤΟΣ;

Transcrit sur M, f. 99 r. — Collationné sur B, f. 98 r. : — sur A, f. 97 r. : — sur E, f. 12 r. ;
— sur Lb, p. 35. — Chap. 5 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

1] Οὕτως δὲ ὄντος τοῦ πράγματος καὶ τῆς φύσεως αὐτὴν κατεχοῦσης, ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν πολυφρημον ἄσβεστον τῶν ἀρχαίων · αὕτη γὰρ οὐ καθάπερ ἡ τῶν λίθων τίτανος ἀσβεστουμένη λευκαίνεται, τοῦναντίον 5 δὲ καὶ μελαινεται. Δειωθέντος γὰρ τοῦ εἶδους, καὶ χωρισθέντος τοῦ φυσικοῦ ὑγροῦ, ἡ μείνασα ὕλη κάτωθεν ἐν τῷ πατελλίῳ ὀπτᾶται καὶ μελαινεται, καὶ ὀνομάζεται ἄσβεστος, ἥτις ληφθεῖσα πάλιν, τῇ οἰκείᾳ συνενούται ψυχῇ, καὶ τεθεῖσα ἐν ἄσινεῖ κάμινῳ ἡμέρας ἑ' ἢ ὥρας σύμμετρον ἐχούση τὴν θερμὴν, αἶρεται ἀπὸ τῆς τριαύτης καμίνου 10 καὶ μερίζεται τῶν ἰδίων αἰθαλῶν τῷ ὀργάνῳ, καὶ ποιεῖ τὸ δι' ἄσβεστου, εἰ εὐρεθῆ λευκὸν τὸ ἀναγόμενον · εἰ δὲ ξανθὸν, ποιεῖ τὸ ἄθικτον. Οὐδὲν γὰρ διαφέρουσιν ἐαυτῶν τὰ δύο ὑγρά ταῦτα, εἰ μὴ τῷ χρώματι μόνον · εἰσκρίνουσι γὰρ ὡς αὕτως, καὶ βᾶπτουσι καὶ κατέχουσιν. Ἡ δὲ τοῦ πρώτου πυρὸς ποσότης δείκνυσιν τὴν αὐτῶν 15 ἑτερότητα, μάλιστα εἰ μιᾶς ὑπάρχοιεν ὕλης, ξανθῆς ἢ λευκῆς. Φησὶ γὰρ Ἐρμῆς ὅτι ὁ μέγας θεὸς χρυσόκολλα ἐν πρώτοις πάντα ποιεῖ, ἀντὶ τοῦ ἢ μεγάλη θερμὴ τοῦ πυρὸς ἐν τῷ πρώτῳ ὑδραργυρισμῷ τὸ πᾶν δυνάμει συγκατεργάζεται. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐκείνη πρώτη ἐργάσῃται, ἡ δευτέρα οὐ φαίνεται παντελῶς · ἐκείνη γὰρ καὶ πολλῆς ἀστοχίας οὐκ

1. Titre dans A : ἑτέρα ποιήσις ἀσβεστου biffé, puis le titre de M. — ἀρχαίων] παλαιῶν E Lb. E mg. : *alias* ἀρχαίων. — 2. αὐτὴν E Lb. — 4. ἡ τῶν χαλκίτων τίτανος Lb. — ἀσβεστου (en signe) μένει M ; ἀσβεστου μένη BA. — corrigé d'après E mg. et Lb. — 6. πατ.] πετᾶλω (B etc. — 8. ἀσίνη M ; ἀσίγη BA. — ἢ ὥρας om. Lb. — Lb mg. : *alias* ὥρας. — 9. συμμ.] ἰσόμετρον E Lb. — 10. αἰθαλῶν αἰθάλλεται E ; αἰθ. αἰθάλλεται ἐν τῷ ὀργ. Lb. — 11. M mg. :

signe de ξανθὸν puis ξανθὸν en toutes lettres (main du xve siècle). — εἰ δὲ ξ., ξανθὸν ποιεῖ ἄθικτον, E Lb. — ποιεῖ ἄθ. B etc. — 12. ἄθικτον M. — 16. Ἐρμῆς en signe M (notations alchim.; *Introd.*, pl. I, col. 2, l. 7). M mg. : ἔρμης (de la main de Bessarion ?) — ὁ Ἐρμῆς Lb. — ὅτι om. B etc. — χρυσόκολλα, en signe] ὁ ἦλος Lb, f. mel. (Cp. ci-dessus, p. 156, l. 6 ; p. 175, 14.) — 18. ἐργάζεται E ; ἐργάζεται καλῶς Lb.

ἀμοιρεῖ, οὐ μὲν-(f. 99 v.) νον ὅτι φευκτῶν αἰθαλῶν ἐστὶν μήτηρ, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ χροῶμα τὸ ζητούμενον οὐκ αἰεὶ φέρει.

IV. x.

Suite du texte précédent. — Une ligne de blanc dans M. — Simple alinéa dans BA. — Simple point dans E Lb.

Τινὲς μὲν οὖν τὸν ἰὸν χαλκοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνάγουσιν ἕως ἂν καὶ τὴν πᾶσαν σχεδὸν σκωρίαν ταῖς πολλαῖς ἐκμυζήσεσι διαπανήσωσιν, λειοῦντες
5 καὶ ἐπιθάλλοντες, καὶ ἀνάγοντες διὰ τὸ λέγειν Ἀγαθοδαίμονα·
λάμβανε αἰθάλας καὶ αἰθάλας. Εὐρίσκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον, ξανθὸν, τὸ δὲ δεύτερον, λευκὸν, τὸ δὲ τρίτον, μέλαν.

IV. xi. — ΛΑΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΣΒΕΣΤΟΥ

Transcrit sur M, f. 99 v. — Collationné sur B, f. 99 r.; — sur A, f. 97 v.; — sur E, f. 13 r.; — sur Lb, p. 39. — Chap. 6 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

Ἔνιοι δὲ ξανθὸν βαλόντες ὕδωρ ἐν ταῖς ἰώσεσιν, ἢ λευκὸν κατὰ φύσιν
10 ἅπαξ ἀνασπᾶσαντες ἠρκέσθησαν αἰθάλαις αἰθαλῶν, τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν μετὰ τὴν ἰωσιν κρίναντες. Ἐλέγειν γὰρ ὅτι οὐ τὸ πολλὰκις ἀνάγεσθαι χαρίζεται τοῖς ὑγροῖς τὸν κάτοχον καὶ τὴν εἰσκρισιν, ἀλλ' ἢ τῶν σωμάτων συμπλοκή, καὶ ἢ τῶν ὀργάνων ιδιότης, καὶ ἢ διὰ τῆς κηροτακίδος διαφορὰ, καὶ ἢ ποσότης τῶν ἡμερῶν ἐν τῇ σήψει.

1. αἰθαλῶν] αἰ suivi du signe de αἰθάλαι BA.— Réd. de E : φευκτῶν αἰθαλῶν ἢ φύσις ἐστὶ καὶ μήτηρ, ἀλλ' ὅτι... — Même réd. dans Lc, sauf l'omission de ἢ φύσις. — 3. ἰὸν om. B etc. — 4. τὰς biffé E. — ἐκμυζήσεσι B etc. — 5. τὸν Ἀγαθοδαίμονα E Lb. — 6. αἰθάλας καὶ αἰθάλας en signe MBAE; αἰθάλας καὶ θετικ

Lb. Signe douteux. — 7. ξανθὸν] ὕδωρ ξανθὸν A. — 10. ἠρκέσθησαν puis le signe de αἰθάλαι, puis αἰθάλαις αἰθαλῶν M; ἢρκ. le signe, puis αἰθαλῶν BA; ἢρκ. le signe, puis αἰθάλας αἰθαλῶν E; E mg. : αἰθάλας avec renvoi au signe; ἢρκ. αἰθάλας αἰθαλῶν Lb. — 12. χαρίζεται om. B etc. — τὸ κατ. E Lb. — 14. κηρωτ. M.

2] Συμβαίνει δὲ τὸν ἰόγαλκον ταῖς πολλαῖς αἰθάλαις μὴ μόνον
 μελαίνεσθαι τῇ τῶν στερεῶν σωμάτων χροιοῦ βαπτόμενον, ἀλλ' ἔσθ' ἵ
 ὅτε καὶ δαπανᾷσθαι τελείως. Τοῦτο δὲ οἱ τελέσαντες παραχρῆμα
 ἐτέραις αἰθάλαις ὁμοχρώοις τῆς κινναβάρεως συνέμιζαν καὶ ἀπέθηκαν ·
 5 ἢ αἰθάλη τῆς ὑδροργύρου αἰθάλη μίγεῖσα παραμονιμώτερον τηρεῖ τὸ
 ποίημα τῆς ὑδροργύρου · καὶ πάλιν τάχα οὖν ὑπὸ ἐτέρας τῆς φύσεως
 νεφέλης κατέχευται.

IV. XII. — ΕΤΕΡΑ ΠΟΙΗΣΙΣ ΑΣΒΕΣΤΟΥ

Suite du texte précédent. — Chap. 7 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

Ἄλλοι δὲ ἄσβεστον μόνην λευκὴν ἐχρήσαντο πρὸς τὴν σῆ-
 10 (f. 100 r.) ψιν · ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ λευκοῦ κομάρεως ἔβαλλον ὕδατα
 λευκὰ ὀργανιστὰ, ἐπὶ δὲ τῶν ξανθῶν ἔβαλλον ὕδατα ξανθὰ · καὶ
 πέψεως γενομένης ἡμερῶν τριῶν ἀνεκομίζετο, καὶ προσφάτοις ὁμοειδέσιν
 προσέπλεκον, ὡς ἐπὶ τῆς πορφύρας τὸ τριακιστόδιον βάλλοντες.
 Ἔλεγεν γὰρ Ἐρμῆς ὅτι πορφύραν οἱ παλαιοὶ καὶ πορφυρόχρωμον
 15 λίθον οἶδαν τὸν ἰόγαλκον. Ἴδού γὰρ Ἐρμῆς, πρὸς τὸν Παύσηριν
 γράφων, ἔλεγεν ὅτι « Ἐάν εὔρης τὸν πορφυρόχρωμον λίθον, γίνωσκε ὅτι
 ἐκαίνός ἐστιν · ἔχεις δὲ αὐτὸν, ὃ Παύσηρι, κεχραγμένον ἐν τῷ
 κλειδίῳ · » καίτοι τοῦ Ἐρμῆος οὐδαμοῦ βαφὴν λίθων ἢ πορφύρας
 ποιησαμένου συγγραφήν, ἀλλὰ καὶ τὸ κλειδίον περὶ τῆς κατὰ οὖο

δ. ἦ] ἦ M; ἦ δὲ E Lb. — A mg. :
 βεβαιοότερον (écriture du temps), avec
 renvoi à παραμονιμώτερον. — 6. ποίημα]
 signe : Π contenant un ν M; — con-
 tenant un η B; — contenant un ο A;
 ποίημα sur le signe de A, dans E; ποί-
 ημα seul dans Lb. — τῆς φύσεως om. B
 etc. — 9. ἀσβέστῳ B etc. — μόνη BA;
 μόνη E Lb. — λευκὴν en signe M; même
 signe altéré B devenu signe de l'or
 dans AE; χρυσοῦ Lb. — 10. ἔβαλον B etc.,
 f. mel. — 11. ἔβαλον B etc., qui om. le

signe de ὕδατα. — 12. πέψεως] A mg. :
 χωνόσεως (2e main du temps); E mg. :
 alías χωνόσεως. — ἀνεκομίζοντο B etc. —
 13. τριακιστόδιον B etc. — 14. F. l. πορ-
 φυροῦν. — 15. λίθον en signe MBAE; χαλ-
 κίτην Lb, sur grattage. — οἶδασι B etc. —
 ἰόγαλκον] γαλκόν Lb. — Πάνσηριν Lb. —
 16. τὸν] τό M. — Après λίθον] χαλκάνθου
 E, d'une autre main. — λίθον] χαλκάνθου
 Lb. — 17. ὡς παυσήρει M; ὃ Πάνσηρι Lb.
 — 18. βαφὴν] σαφῆ B etc. — λίθον] χαλκάν-
 θου Lb. — 19. κατὰ τα δύο Lb.

συνθέματα κωμάρεως γέγραπται, ὡς ἀνοικτικῆς τοῦ ἰοῦ δυσχερείας · τῆς μέντοι ἀσθέστου πολλὴν φροντίδα πεποιήται.

IV. xiii. — ΑΛΛΩΣ

Suite du texte précédent. — Chap. 8 de la compilation du Chrétien dans E Lb.

Τινὲς δὲ τὴν ἀσθεστον ὁμοίως ὕδασι μίξαντες ὡς εἰ ὥραν μίαν
 5 διανέστησαν καὶ ἀνεκομίσαντο, φάσκοντες ὡς τὸ Μαρίας μολίθου
 μονοήμερον, εὐρίσκοντες Ζώσιμον λέγοντα · « Ἄλλὰ τὸν τοῦ λίθου
 χρήσιμον » · καὶ ταύτην ἠγοῦντο σῆψιν καὶ ἴωσιν. Διότι γράφει
 Δημόκριτος · « Τινὲς δὲ ἐν τοῖς ὀργάνοις ἴωσαν ». Ὁν ἐρμηνεύων
 Πετᾶσιος ἔφασκεν · « Ἀντὶ τοῦ · διὰ τῶν ὀργάνων ἐποίησαν τὸν
 10 ἰόγαλκον · καὶ τοῦτο λαβόντες ὕδωρ εἴνωσαν ἄλλο ὕδατι ἀνασπᾶστω,
 ἐν ᾧ ἦν ἀσθεστος ὀστρακίτης · ὡς αὐτως ἴσον αὐτῷ βαλόντες διὰ τὸ
 λέγειν τὸν φιλόσοφον · « Λάβε τοῦ ἐν ὑστέροις σου δηλωθησομένου
 μέρους ἐν, καὶ χρυσοζωμίου ὃ ἐστίν (f. 100 v.) χρυσάνθιον καὶ χρυσο-
 κογγύλιον. Τοῦτο γὰρ Ἑρμῆς τὸ ταῦτόν ἔφησεν ὡς πολυώνυμον
 15 ἀγαθόν. Λαβὼν οὖν καὶ αὐτοῦ μέρος ἐν, ἐπιβαλὼν ὕδωρ θείου ἀθίχτου
 καὶ κόμμι ὀλίγον, πᾶν σῶμα βάψεις ». Τῇ δὲ αὐτῇ ἀγωγῇ ἐπ' ἄμφοτέρων
 τῶν ὑδάτων ἐχρήστο.

1. ἀνοικτικὸν τῆς τοῦ ἰοῦ δυσχερείας Lb.
 — 3. Titre dans A : ἄλλως περὶ ἀσθέστου :
 dans E Lb : ἄλλως π. τῆς ἀσθ. η'. — 4.
 A mg. : * τὸ βαλόμενον λέγεται τὸ δῶν (1re
 main). — ὁμοίως E Lb. — 5. ὡς τὸ τοῦ
 τῆς Μαρ. μολίθου μον. ἐστίν E Lb. — 6.
 τὸ τοῦ λ. χρ. B etc. — 7. διὰ τὸ γράφειν τὸν
 Δημόκριτον E Lb. — 8. ὄν] ὃ B etc. —
 10. τὸ ὕδ. ἤνωσαν ἄλλω ὕδ. B etc. — 11.

ὀστρακίτης] courbe pointillée sur της dans
 M. (F. 1. ὀστράκτις?). — 12. σοῦ] σοι B
 etc. — 14. Ἑρμῆς en signe MBAE ;
 Ἑρμῆν Lb. — τοῦτ' αὐτόν E ; τοῦτ' αὐτό
 Lb. — ἔφησαν E Lb. — 15. ἐπιβαλλε Lb.
 — ὕδ. ἀθίχτου BA. — 16. κόμμι M. — καὶ
 πᾶν... B etc. — ἀγωγῇ καὶ ἐπ' ἄμφοτέρων
 B etc. — 17. ἐχρήστατο BA ; ἐχρήσαντο E
 Lb.

IV. XIV. — <ΑΛΛΩΣ>

Simple alinéa dans BAE. — Chap. 9 de la compilation du Chrétien dans Lb.

Ἐπεροὶ δὲ τὸν σποδὸν τῶν πρώτων ὑδάτων ταῖς ἀπ' αὐτῶν αἰθά-
 λαις ἐνώσαντες ὡς εἰ κ' τῆ γ' βαλόντες καὶ προδιχάσαντες, ταύ-
 τας ἔθρευον ὡς ὥραν μίαν, καὶ ἀνεκομίζοντο ὕδωρ. Καὶ πάλιν ἐπέ-
 5 ραν βαλόντες, ἀπέθρευον καὶ ἀνεκομίζοντο. Καὶ τρίτον καὶ σποδῶ
 μίξαντες, ἀνελάμβανον τὰς αἰθάλας, καὶ οὕτω ταῖς ὑπολειμμέναις
 αἰθάλαις ἔμισγον, λευκαῖς καὶ ξανθαῖς ἢ ἀλλοίαις, τοῦ σταθμοῦ μὴ
 φροντίσαντες· καὶ οὗτοι Ζωσίμω τῷ μεγάλῳ ἐξακολουθοῦντες
 εἰπὸντι· « Πάντη γὰρ ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον, οὐδὲν ἀδικήσεις· ἐν γάρ
 10 ἔστι τὸ ζητούμενον ἀπ' αἰῶνος, ἡ τῆς ποιήσεως ἀγωγή. »

IV. XV. — ΑΛΛΩΣ

Suite du texte précédent. — Chap. 9 dans E, 10 dans Lb, de la compilation
 du Chrétien.

Ἐνιοὶ δὲ τὰς σκώριας ἀπέσταζον ὡς ἐπὶ τῆς σαπωναρικῆς ἐργα-
 σίας, δεύτερον καὶ τρίτον ταύτας ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ὑπαλλάττεσθαι
 ὁμοειδέσι καὶ ὁμογρώσι ἐνοῦντες ὕδασιν· ἀρκεῖσθαι γὰρ ἔφασκον τῇ
 15 πρώτῃ ἐξαθαλώσει.

1. Titre dans Lb : ἄλλως· κερ. 0'. —
 2. ἀπ' αὐτῶν] ἀπάντων E par corr. Lb.
 — 4. τὸ ὕδωρ B etc. — 5. λαθόντες ἀπέθρευον
 B etc. — καὶ σποδῶ] τῆ σπ. B etc. — 8.
 Ζωσίμω] Δημοκρίτῳ B etc. — τῷ μεγ. om.
 BAE. — ἐξακολ., ἐποιοῦν εἰπὸντι E Lb. —
 9. F. l. ἀδικηθήσῃ (comme p. 277, 10).

— 10. Cp. p. 91, 18. — ἡ τῆς ποιήσεως
 ἀγωγή om. Lb, f. mel. (Titre du mor-
 ceau suivant ?) — 11. ἄλλως om. B; καὶ
 ἄλλως A; καὶ (biffé) ἄλλως κερ. 0' (κερ.
 0' biffé) ἡ τῆς ποιήσεως ἀγωγή E; même
 titre dans Lb qui aj. κερ. !'. — 13. ὑπαλ-
 λάττοντες Lb. — 14. ὁμογρώσι B etc.

IV. XVI. — ΕΤΕΡΩΣ. Η ΠΟΙΗΣΙΣ

Suite du texte précédent. — Chap. 10 dans E, 11 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Τινές δὲ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μόνον, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ἐννέα, διὰ τριῶν ἀποσταζόντες τῶν ὑγρῶν τὴν ποσότητα, καὶ προσπλέκοντες τὴν ἴσην καὶ ὁμοίαν ποσότητα τῶν ὑδάτων, ἐφύλαττον (101 r.) εἰς 5 καιρὸν καταβαφῆς.

IV. XVII. — ΕΤΕΡΩΣ. Η ΛΓΩΓΗ

Suite du texte précédent. — Chap. 11 dans E, 12 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Ἄλλοι δὲ οὕτως ἐποίουν· ἀνέσπων ἐκ τρίτου τὰς αἰθάλας· καὶ τότε τῷ ὑπολείμματι ἔβαλλον ἐξ αὐτοῦ δύο καὶ τῆ γ°, καὶ εἶχον τὸ φάρμακον.

10

IV. XVIII. — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Suite du texte précédent. — Chap. 12 dans E, 13 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Ἐγὼ δὲ τοὺς πόνους πάντων ἀποδεξάμενος, ἔλεγον μὴ μάτην εἰρηκέναι Ζώσιμον Θεοσεβεῖα γράφοντα· « Μέγας γὰρ διδάσκαλος πεῖρα τοῖς ἐγγέφροσιν ἐκ τῶν ἀναδεικνυμένων, αἰεὶ μηνύουσα τὰ συμ-

1. Titre dans A : ἐτ. ἡ ποιήσις (en rouge), puis : ἤγγουν ἀγωγὴ en noir, de la même main. — Titre dans E : ἐτέρως; ἡ ἀγωγὴ !' (!' biffé). — 2. μόνως B. — 4. ποιότητε B etc. — 6. Titre dans E Lb : ἐτ. ἡ τῆς ποιήσεως ἀγωγὴ. — 7. ἀνέσπων] ἀνέσπων M; ἀνέσπεσον A (1er s aj. de 2e main); ἀνέσπασον E; ἀνέσπαζον Lb. Corr. conj. — 8. ἔβαλλον M; ἔβαλον BAE.

— ἐξ αὐτοῦ δύο καὶ]. L'espace blanc est après καὶ dans BA; ἐξ ἑαυτοῦ (corrigé en ἐξ αὐτῶν) δύο καὶ (καὶ biffé E; om. Lb) τῆ γ°. (sans espace blanc) E Lb. F. l. δύο καὶ τῆ γ°. — 12. Θεοσεβεῖα MBA; τὸν θεοσεβεῖα E Lb. Corr. conj. — γράφοντα biffé E; om. Lb, et, au-dessus dans E, seul dans Lb : ὅς ἐστι. — γὰρ om. AE. — 13. ἐν πειρατοῖς τοῖς ἐγγέφροσιν Lb. — μηνύων E Lb.

φέροντα. Οὗτός ἐστιν ὁ περὶ τῆς ἀσθέστου λόγος τῆς παγκράτου τιτάνου, τῆς ἀητητήτου καὶ μόνης ἀφειλεστάτης, ἣν ὁ εὐρών ἀνωθεν νικήσει μεθόδῳ τὴν ἀνίατον πενίαν νόσον. Ἐρρωσθε, φίλοι καὶ δοῦλοι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

5

IV. XIX. — PROCÉDÉS DE JAMBLIQUE

Transcrit sur A, f. 266 r. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

1] ΙΑΜΒΑΙΧΟΥ ΚΑΤΑΒΑΦΗ. — Ἀλός καππαδοκικοῦ δραγμαὶ β' · κινναθάρεως ἰταλικῆς γ' ἥμισυ · ἀρσενίκου γ' α' · χαλκίτεως ὀπτης ὄρ. Γ' · σιδήρου σκόλης, ὅ ἐστιν λεπίδες ὄχρας γρ. Γ'. Τινὲς δὲ σιδηρογάλλου βάλλουσιν ὄρ. ιβ' · σποδίου γ' ἥμισυ · ἰοῦ γ' γ' · χρυσοκόλλης ὄρ. Γ' ·
 10 κατμίας θρακικῆς γ' ἥμισυ · λειοτριβήσας ἰδίᾳ, καὶ ὁμοῦ μίξεις · πρόσθαλε μανδραγόρου γυλὸν ἕως γένηται γλοιοῦ πάχος, καὶ τρίθε ἕως ξηρανθῆ · καὶ πρόσθαλε αἶμα λαγωῦ θαλασσίου, ἕως γένηται πάλιν γλοιοῦ πάχος · καὶ τίθει (f. 266 v.) ἐν καλάμῳ ζῶντι ἐς τὸν τέταρτον κόνδυλον, καὶ φριμώσας ἐρεῖφ ῥάκκει, ἕα ἐπὶ ἡμέρας ιδ' · καὶ λαθῶν εὐρήσεις σίδηρον. Τοῦτον
 15 τρίψον μετὰ οἴνου εὐώδους, ἕως γένηται γλοιοῦ πάχος · καὶ ἔχε ἐν κόγγῳ. Εἶτα γωνεύσας τὸ ἴσον χρυσὸν καθαρὸν, καὶ ἐπίθαλε τὰ ἐν τῷ κόγγῳ · καὶ γώνευσον ἕως καπνὸν μὴ ἰσχύη, ποιῆ δὲ ὀσμὴν θείου · καὶ ἐξελῶν ψύγε.

2] Εἶτα λείψον · καὶ πρόσθαλε γολήν ἰχθυόμονος, ἢ ἀλώπηκος, ἢ
 20 ἀλεκτρούνος μελόποδος, καὶ πυρίτου τροχίσκον · ξήρανον ἐν σκιᾷ, καὶ λείψας κατάργισον εἰς ὑέλινον ἄγγος · καὶ τούτῳ εἰς πυξίδα μόλυβδον

1. παγκρατοῦς BA, mel. — 2. τιτάνου en signe M, et au-dessus τιταν (main du xive siècle ?); τιτάνου en toutes lettres et sans signe dans Lb. — ἀρσενικῆς B etc., mel. — 3. πενίας B etc., mel. — 5. ἡ ἀβλίχου κατὰ βαρῆ A. — 7. σιδήρου] signe de σιδηρος ou de λιθος A. Lecture

conj. (M. B.). — σκόλης] F. l. σποδίου (M. B.). — 11. γλόου A ici et partout. — 12. τιθη A. — 14. ἐρεῖφ ῥάκκει A. — 17. ἰσχυῖ A. — ποιῆ A. — 19. ἢ γνεύμονος A. — 20. μελόποδος] F. l. μελοποδοῦ? (M. B.). F. l. μελανόποδος? (C. E. R.). — 21. πηξίδα A ici et partout. Corr. conj. (M. B.).

ἢ κασσιτέρον βάλλων, κατάχωσησιν εἰς ἵππειαν ἐπὶ ἡμέρας ιε', καὶ λαβῶν ποίει οὕτως. Ἐπὶ μὲν ὀξείας λαβῶν τοῦ φαρμάκου τριβόλον ὀλκῆς, καὶ χολῆν καμῆλου τὸ ἴσον, τρίβε, καὶ ὄξ σησάμου τὸ μέγεθος· ἐὰν δὲ ἀλύπως κοσμηῆσαι ἐν ἡμέραις ζ'· ἐὰν δὲ ἐν ἡμέραις ι', φακοῦ τὸ μέγεθος.

5 Ἐπὶ δὲ ὑποκεχυμένον ἀνά παρακεντήσεως, λειοτριβήσας ἀπὸ τῆς πυξίδος, μικρὸν μετὰ γάλακτος γυναικείου ἀρρενοτόκου, ἐν χρίων ἐπὶ ἡμέρας ζ'. καὶ μὴ λούων ἐπὶ ἡμέρας μτ'.

3] Ἐπὶ δὲ καταβαφῆς, βάλει κρόκου, μίσεως ὠμοῦ, γαλκάνθου, κυανοῦ, ἐλυδρίου ἀνά ὄρ. α' εἰς τὴν λίτραν τοῦ ἀργύρου, ἔταν διαγελάση·

15 Εἶτα τοῦ ἀναπροζυμίου (?) τοῦ ἀπὸ τῆς πυξίδος, σταπῆρας γ'· οἱ ἠδὲ γγ' β' ἤμισυ· ἐν δὲ ἄλὸν πάντα ὠμοῦ μίσγεται καὶ [ὑπο] ἐμπάσεται, ἕως ὅτε χορτασθῆ ὁ ἀργυρος, καὶ μηκέτι ποιῆ. Σημεῖον δὲ τοῦτο φουράται, καὶ πάλιν καθήται.

4] f. 267 r.) IAMBALIXΟΥ ΠΟΗΣΙΣ. — Λαβῶν κυθάραν καινήν, θὲς

15 ἐπ' αὐτὴν φιάλην, καὶ βάλει ἐν τῇ φιάλῃ ὑδραργύρου γ' α' ἤμισυ, γαλκοῦ, κασσιτέρου καθαροῦ ῥερινισμένου γ' α' ἤμισυ ἢ β', καὶ ἔλαιον ὀλίγον, καὶ ὑπόκαιε μέχρις ἐνωθῆ. Εἶτα λαβῶν, συλλειώσων αὐτοῖς ταῦτα· στυπτηρίας σγιστῆς γ' α' ἤμισυ, μυσίδην ὠμὸν γ' α' ἤμισυ, ἀρσενίαν γ' α' ἤμισυ, καὶ βάλει εἰς λοπάδα καινήν· καὶ ὕδωρ θείου

20 μετὰ κόμειας ὀλίγου συλλειώσας αὐτοῖς καὶ περιπηλώσας ἀσφαλῶς, ἔψει μαλθακῶ πυρὶ, μέχρις εἰκάσης συμπεπλεγθῆναι τὸ εἶδος. Ἐπειτα ἄρας, βρέγε εἰς ὄξος ἄλμην στερεὰν ἐπὶ ἡμέρας ζ'. Εἶτα ξηράνας λείωσον, καὶ ἐπίβαλε θείω ἐλαίω βράσαντι, ἵνα κηρώδης γένηται, καὶ εὐθέως πήσεται ὡς λίθος. Τοῦτο πάλιν λείωσον, ἔταν ξηρανθῆ· συμμιγνύων

25 αὐτῶ λίθου πυρίτου γ' α' ἤμισυ, καταμίας ὀστρακίνης, ἐν δὲ ἄλλω, καταμίας ὀλυμπικῆς ἣν χροῶνται οἱ βαρεῖς, ἣν καὶ πλακίτην καλοῦσιν·

2. ποίει A ici et presque partout. — 3. F. l. ἔα δὲ ἄλ. κοιμηῆσαι. — 5. ἐπὶ δὲ] F. l. ἔπειτα. — 6. μικρὸν] F. l. μίξον. — 7. F. l. καὶ μὴν λούων. — 8. μίσεως ὠμοῦ A. — 10. F. l. οἱ δὲ. — 11. F. l. ἐν δὲ ἄλλω (comme plus bas) (M. B.). — 14. ἢ ἀμβλίγου ποίησις A. — F. l. κύθραν. — 18. μυσίδην] ici et plus

loin. F. l. μυσίδην (diminutif néogrec de μύσι ou μίσου?) — 19. F. l. ἀρσενίαν ici et plus loin (diminutif néogrec?). — 20. συλλειώσας A. — 21. εἰκάσης] ἡκάσης A. — 22. ὄξος en signe ἄλμην A. F. l. ὄξ' ἄλμην αὐστηράν? — 23. F. l. θείον. — 25. ἄλλο A. — 26. ἣν χροῶνται ἢ βαρεῖς A.

ὄμοῦ λειώσας, ἐπίβαλε τῷ ἀργύρῳ διαγελάσαντι, μεθ' οὗ χροτασθῆ,
καὶ ἀποπτύσῃ. Καὶ λαβὼν τοῦ ἀργύρου τούτου μέρος α', χρυσοῦ μέρος
γ', καὶ νεφέλης τὸ διπλοῦν, ποιεὶ μάλαγμα · καὶ βάλε εἰς ὑέλιον
ληκύνθιον, ὑποστρώσας σινωπίδος, καὶ γαλκάνθου ἕξ ἴσου · ὄμοῦ
5 λειώσας, καὶ ποιεὶ σύμφιμον, ἕπτα νυχθήμερον · καὶ ἐξελὼν, τρίβε
μετὰ ἐλαίου βεφανίνου καὶ λιθαργύρου λευκῆς · καὶ σφαιροποιήσας
κατάσπασον · καὶ οὕτως σύνκρουσον χρυσὸν εὐρύζον, ἔνκαϊε, καὶ ἔσται
εὐρύζον·

5] ΧΡΥΣΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβὼν γαλκὸν καθαρὸν ἐρυθρὸν, ποιεὶ
10 λα- (f. 267 v.) μνία ἰσχνά, καὶ ἐπίθες ἐπὶ ἀνθρώκων πυρός, ὑπόφρουσον
φυστητῆρσι, καὶ ἔνπασσον ἄλλας τὸ ἐρυθρὸν καὶ κοινόν · εἶτα ὄγγρας, εἶτα
ἄλλας · καὶ στρέψας τὸ λαμνίον, τὸ αὐτὸ ποιεὶ, καὶ τοῦτο ποιεὶ πολλὰκις
ὡσεὶ ἀρέσει, ὡς καὶ διασκοπὲν τὸ ἔργον φανῆναι χρυσόν · τὴν γὰρ
χρειαὶν καὶ ἔσωθεν ἔχει.

15 6] Λαβὼν οὖν τούτου τοῦ χρυσοῦ γράμμα α', καὶ ἀργύρου πρωτείου
ἀραιωθέντος γράμματα γ', γώνευε καὶ ποιεὶ πέταλα, καὶ χρίσον τοῦ
σιδήρου τοῦ ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς πράξεως γράμματα β' ἄνω καὶ κάτω, καὶ
γίνεται ὡς χρυσὸς μέλας · καὶ πάλιν γώνευσον · τοῦτο ποιεὶ ἐκ τρίτου,
καὶ εὐρίσκεις χρυσὸν παρκοινοῦμενον, καὶ βαλεῖς τῆς ἀληθείας γ' α',
20 καὶ τοῦ σώματος <μαγνησίας?> γ' α', καὶ ἔσται εὐρύζον.

7] ΧΡΥΣΟΥ ΔΗΛΩΣΙΣ. — Νεφέλην ζέσον ἐλαίῳ βεφανίνῳ · εἶτα
πῆξον καὶ λειώσον ἐν ὄξει καὶ στυπτηρίαν σγιστήν, καὶ ἀλὶ ἐπὶ ἡμέρας
ζ' · καὶ γλυκάνας, ξήρανον, καὶ ἔχε.

Καὶ λαβὼν κιννάβαριν, κινναβάρισον ἐλαίῳ βεφανίνῳ · εἶτα πῆξον
25 εἰς ληκύνθη, καὶ ἀσφαλισάμενος, θές <ἐν> γώστρα ὥρας Γ' · καὶ
πλύνας, βάλε εἰς θυεῖαν καὶ στυπτηρίαν, καὶ ἄλλας, καὶ τρίβε ἐπὶ ἡμέρας
ζ' · καὶ ἀποπλύνας ὕδατι, γλύκιζε, ξήρανον, καὶ ἔχε.

Καὶ λαβὼν χρυσοκόλλαν, οἰκονόμει οὖρῳ ἀμαλίως ἐπὶ ἡμέρας ζ'.

1. τὸ ἀργ. Α. — μεθ' οὗ] F. 1. μέγρις
οὗ (Cr. p. précéd., l. 11). — 7. εὐρύζον
ici et plus loin] F. 1. ὄβρυζον — 13. F.
1. ὡς σοι ἀρέσει. — F. 1. διασκοπιεῖς. — 17.

ἐβραϊκῆς Α. — 19. F. 1. τοῦ ἀληθοῦς (op-
posé à παρκοινοῦμενον) — 22. F. 1. στυπ-
τηρὶα σγιστῆ. — 25. ληκύνθη] F. 1. ληκύνθι
(néogrec ?).

Εἶτα πυρὶ κατάβαπτε εἰς ἔλαιον ρεφάνινον ἡμέρας ζ' ἢ η'. Ζέννυε ἐλαίῳ ρεφάνινῳ, καὶ ἔχε.

Εἶτα λαβῶν μουσίδην, οἰκονόμει οὖρω ἀφθόρου ἐπὶ ἡμέρας ζ' ἢ καὶ πλείονας, ξηράνας, ἔχε.

5 Εἶτα λαβῶν ἀρσενικήν, λείε καὶ βρέχε ὅξει πάλιν ἡμέρας ζ' · καὶ ζέννυε τὸν ζωμόν ἐν ᾧ ἐβράχην (f. 268 r.) ἐπὶ πολὺ. Εἶτα πλύνας καὶ ἀποσειρώσας αὐτῆς τὴν ἀγλὺν, ξήρανον. Εἶτα λαβῶν οὖρον βοῶς μεῖναν ἡμέρας ζ', καὶ πλύνας, ξήρανον, καὶ ἔχε.

Εἶτα λαβῶν γαλκάνθου μέρος α', καὶ θείου ἀπύρου μέρος α', συνλείου
10 καὶ ὄπτα ἐν χῶστρα <ἦ> ἐν ληκυθίῳ ἡμέραν γ', καὶ ἔχε.

8] Εἶθ' οὕτως ποιήσον μίξιν τῶν εἰδῶν ἢ τῆς νεφέλης γ' α', κινναβάρειως γ' α', χρυσοκόλλης γ' γ' β', μίσειως δρ. Γ' γράμμα α' · τρίθε ὁμοῦ μετὰ ὄξους ὀλίγου, ποίει πηλῶδες, καὶ ὄπτα <ἐν> κλιβάνῳ ἕως διάπυρον γένηται τὸ ἄγγος ἐπὶ πολὺ · καὶ τούτῳ τῷ ὀπτηθέντι μίξον ἀρσενικήν
15 δρ. β', σανδαράχην δρ. β', κόμμεως δρ. β'. Ὅμοῦ λύε ὕδατι θείῳ τῷ διὰ οὖρου ἡμέρας ζ', καὶ ποίει γλοιῶδες τοῦτο · χρῶ · καὶ τούτῳ χρίε τὰ πέταλα, καὶ ἀλλαγῆσεται.

9] Ἐὰν δὲ αὐτὸ ξηρίον θέλης ἔχειν, ξήρανον, καὶ, ὅτε βούλει, ἄνες τῷ ὕδατι τῷ διὰ οὖρου καὶ θείου, καὶ χρίε τὰ πέταλα γενόμενα διὰ τῆς
20 μίξεως τοῦ γαλκοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Ἔστιν δὲ ἡ μίξις ἣδε · ἀργύρου καθαρῶς μέρος α' · γαλκοῦ νικαηνοῦ πρωτείου μέρος τὸ ἥμισυ. Μέρισον εἰς β' τὸν γαλκόν, καὶ τὸ ἥμισυ συγγώνευσον γ' τὸν ἄργυρον, ἵνα καλῶς καταμιγῆ · καὶ πεταλίσας πάσον πυρίτην οἰκονομηθέντι, ὀξάλμη ἡμέρας ζ' καὶ γλυκανθέντι, καὶ ὀπτηθέντι ἐμφίμῳ χῶστρα ἡμέ-
25 ρας βόταρίῳ (?), καὶ λαβῶν γώνευσον, καὶ πάλιν βάλε τὸ ἄλλο μέρος τοῦ γαλκοῦ ὅξει, ἄργυρον καὶ γώνευσον γ' τῷ αὐτῷ τρόπῳ.

40] Εἶτα πεταλίσας καὶ πάσας πάλιν τὸν πυρίτην, ὄπτα νυχθήμερον α' ·

1. F. 1. πυρροκατάβαπτε. Cp. p. suiv.
1. 3 et 5. — 5. λείε] F. 1. λύε. — 6. τὸ ζωμόν A. — 7. οὖρος A. — 8. μίναντα A. — ξήραν A. — 11. ἦ] F. 1. ἦγουν. — 14. τοῦτο τὸ A. — 15. F. 1. σανδαράχην (néogrec?).

— 16. χρί A. — 19. τὸ ὕδατι τὸ A. — 20. μίξεις εἶδε A. — 22. F. 1. τῷ ἡμίσει. — γ'] F. 1. τρίς. — 23 et 24. F. 1. οἰκονομηθέντα, γλυκανθέντα et ὀπτηθέντα. — 26. γ'] F. 1. τρίς.

καὶ συλλειώσας νεφέλην ἰταλικήν πρὸ ὀφθαλμῶν, (f. 268 v.) τὸ ἤμισυ, γώνευσον τοῦτο δεύτερον, καὶ τότε σύνκρουε χρυσὸν ἴσον, καὶ πεταλίσας, περικατάβαπτε εἰς τόνδε ζωμόν · κρόκον, κνήκου ἄνθος, ἐλυδρίου, κατμίας ζωνίτιδος ἀνά μερικὸν α' · ὁμοῦ λύει ὄξει αἰγυπτίῳ ἡμέρας ζ' ·
 5 πυρροκατάβαπτε. Καὶ τότε λαβὼν τὸ πέταλον, γρίε πρῶτον φαρμάκῳ ππερῶ · καὶ ξηράνας, ὅπτα εἰς ἐπίλυγνα γώστρα νυχθήμερα β' · καὶ ἀνελόμενος, σύνπτυσσον τὰ πέταλα · καὶ λαβὼν εἰς γώνην, ὑπόσιμον ποιήσας, γώνευσον κλιθάσις, καὶ εὔροις ἡλέκτρον ἀσκιάστου.

Σουμάριον · ἐτησίου μέρος α', κροτήματος σιδήρου μέρος α', σώματος
 10 μαγνησίας μέρος α' · τρίψον ὁμοῦ · ὅπτα ἡμέρας ε', καὶ εὔρησεις μέλαν ὁμιλήζων (?) · τούτου λαβὼν μέρη β', ὀρειγάλκου πρωτείου μέρη β', γώνευσον ἕως καταμιγῆ καλῶς, καὶ γίνεται ἡλέκτρον κρεῖσσον.

IV. xx. — ΚΟΜΑΡΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΤΗΝ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΝ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΝ

15 ΤΕΧΝΗΝ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Transcrit sur A, f. 74 r. — Collationné sur Lc, p. 1; — sur M, f. 40 v. (depuis le § 7); — sur l'éd. de Stephanus donnée par Ideler, Physici et medici græci, t. II, p. 248 (depuis le même § 7).

1] Κύριε ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ πάσης κτίσεως δημιουργός, ὁ τῶν οὐρανίων καὶ ὑπερουρανίων δημιουργός καὶ τεχνίτης, ὁ μακάριος καὶ αἰεὶ διαμένων, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν, αἰνοῦμεν, προσκυνοῦμεν τὸ ὕψος τῆς βασιλείας σου. Σὺ γὰρ ὑπάρχεις ἀρχὴ καὶ τέλος, καὶ σοῦ ὑπακούει
 20 πᾶν κτίσμα ὄρατον καὶ ἀόρατον, ὅτι ἔκτισας αὐτά. Ἐπεὶ δὲ ὑπουργός κέκτισται ἢ ἀίδιος βασιλεία σου, ἰκετεύομέν σε, κύριε πολυέλεε, διὰ τὴν

1 F. 1. πρὸς ὀφθαλμούς (M. B.). — 2. A mg. : ζωμόν πυρὸ κατάβαπτε. — 3. F. 1. πυρροκατάβαπτε. — 4. F. 1. ἀνά μέρος α'. — 5. πυρροκατάβαπτε A. — 6. F. 1. ἐπίλυγον γώστρα. — 7. λαβὼν. F. 1. βάλων. — 8.

ἡλέκτρον] ἢ λίθρου A. — 12. ἢ λίθρου κρεῖσσον A. — 13. Titre dans Lc : "Ἐκθεσις ἀνωνύμου τινός εἰς τὴν τοῦ Κομαρίου τοῦ φιλοσόφου καὶ ἀρχιερέως βίβλον τοῦ διδ. κ. τ. λ. — 19. σοῦ] σοι Lc. — 21. κέκτισται Lc.

ἄρατον φιλανθρωπίαν σου, φώτισον τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας ἡμῶν, ὅπως καὶ ἡμεῖς δοξάζειν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων · ἀμήν.

5 2] (f. 74 v.) Ἀπάρξομαι ταύτης τῆς βίβλου τῆς χρυσικῆς καὶ ἀργυρικῆς γραφίδος τῆς ποιηθείσης παρὰ Κομαρίου τοῦ φιλοσόφου καὶ Κλεοπάτρας τῆς σοφῆς περὶ κρίσεως · βίβλος καθ' ἡμᾶς οὐχὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν βίβλου περιέχουσα τῶν φώτων καὶ οὐσιῶν τὰς ἀποδείξεις ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ διδασκάλου Κομαρίου τοῦ φιλοσόφου ἀρχιερέως πρὸς
10 Κλεοπάτραν τὴν σοφὴν.

3] Κομάριος ὁ φιλόσοφος τὴν μυστικὴν φιλοσοφίαν τὴν Κλεοπάτραν διδάσκει, ἐπὶ θρόνου καθήμενος καὶ [ἐν] τῆς λησευμένης αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας ἀφαιψάμενος. Ἔτι οὖν μυστικὴν τὴν γινώσκον τοῖς νοήμοσιν σησέν τε καὶ τῇ χειρὶ ὑπέδειξεν τὸ πάσας μόνας καὶ διὰ τεσσάρων
15 τοιχείων γυμνάσας καὶ ἔλεγεν ·

4] « Ἡ μὲν γῆ ἐστερέωται ἐπάνω τῶν ὑδάτων, τὰ δὲ ὑδάτα ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὀρέων. Λαβῶν οὖν τὴν γῆν, ᾧ Κλεοπάτρα, τὴν οὖσαν ἐπάνω τῶν ὑδάτων, καὶ ποίησον σῶμα πνευματικόν, τὸ πνεῦμα τοῦ στυπτηρίου · ταῦτα ἔοικε τῇ γῇ καὶ τῷ πυρὶ, τὰ μὲν τὴν θερμότητα
20 τῷ πυρὶ, τὰ δὲ ξηρότητα τῇ γῇ · τὰ δὲ ὑδάτα ὄντα ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὀρέων εἰκόσασιν τῷ ἀέρι κατὰ μὲν τὴν ψυχρότητα, τῷ ὕδατι κατὰ μὲν τὴν ὑγρότητα, [τῷ ἀέρι] καὶ τῷ πυρὶ. Ἰδοὺ ἐξ ἐνὸς μαργαρίτου καὶ ἐνὸς ἄλλου, ἔχεις, ᾧ Κλεοπάτρα, πᾶν βαφεῖον. »

5] Λαβοῦσα ἡ Κλεοπάτρα τὸ ὑπὸ Κομαρίου γραφέν, ἤρξατο παρεμ-

2. δοξάζωμεν Lc. — πατέρα Lc. — 5. ἀπάρξομαι τὰ νῦν, ᾧ φιλόσοφοι τ. τ. β. Lc. — 6. καὶ] F. l. γάρην. — 7. καὶ πρὸς Κλεοπάτραν τὴν σοφὴν Lc. — κρίσεως] F. l. κτίσεως. — ἡ β. δ' αὕτη κ. ἡ. ἐστὶν οὐχί... Lc. ἐν ταύτῃ...] Réd. de Lc: αὕτη δὲ ἡ β. ἐστὶ τοῦ διδασκάλου. — 12. διδάσκων Lc. — καθ. καὶ τῆς πολλοῦς λαθηνούσης φιλ. ἐφαψ. Lc. — F. l. λησευμένης. — 13. ἔτι δὲ καὶ

τὴν μ. γν. Lc. — τοῖς νοήμοσιν] τῆς νεύμασιν A Lc. Corr. conj. — 14. καὶ ἐν τῇ χ.] Réd. de Lc : διδάξας καὶ εἰπὼν κ. τ. γ. ὑποδείξας ὅτι τὸ πᾶν ἐστὶ μόνος. — 15. γυμνάσας τὰς φρένας, ταῦτα ἔλεγεν. Lc. — 17. λαβῶν] Il faut λαβοῦσα. — 18. τῷ πνεύματι Lc, mel. — 19. F. l. τῆς στυπτηρίας. — κατὰ τὴν θερμ., puis κατὰ τὴν ξηρ. Lc. — 21. κατὰ δὲ τὴν ὑγρ. Lc. — 23. τὸ παμβάριον Lc.

βολήν ποιῆσθαι χρήσεων ἐτέρων φιλοσόφων, τοῦ τετραμερεῖν τὴν καλὴν φιλοσοφίαν, τουτέστιν τὴν ὕλην ἀπὸ τῶν φύσεων, ὡς διδαγμένην καὶ εὐρισκομένην, καὶ ἰδέαν τῶν πράξεων τῆς διαφορᾶς αὐτῆς · οὕτως καὶ τὴν καλὴν φιλοσοφίαν ζητοῦντες, τετραμερεῖν ταύτην εὐρομεν ἢ εὐρή-
 5 καμεν ἐκάστου τὴν γενικὴν τῆς (f. 7^v) P. φύσεως · πρῶτον ἔγρουσα μελάνωσιν, δεύτερον λεύκωσιν, τρίτον ξάνθωσιν, τέταρτον ἰώσιν · πάλιν δὲ ἕκαστον τῶν εἰρημένων οὐκ ἐκ γενικῆς ἔχων πλὴν ἑαυτοῦς, πάντως εἰ μὴ στοιχείων, ἡμεῖς κέντρον, δι' οὗ κατὰ τάξιν προβαίνων · οὕτως καὶ ἐνταῦθα, μεταξύ μελάνσεως καὶ λευκώσεως, καὶ ξανθώσεως καὶ ἰώσεως,
 10 ἔστιν ἡ ταριχεῖα καὶ τῶν εἰδῶν ἢ πλύσις · μεταξύ λευκώσεως καὶ ξανθώσεως ἔστιν ἡ χροσοχωποίησις, καὶ τοῦ ξανθώσεως καὶ λευκώσεως μέσον δὲ ἔστιν ὁ τοῦ συνθέματος διχασμός.

6] Περαιτώσης ἢ δι' ὀργάνου τοῦ μασθωτοῦ οἰκονομία, ἐπλανώσεως πρῶτον τοῦ χωρισθῆναι τῶν ὑγρῶν ἀπὸ τῶν σποδῶν, διὰ τοῦ χροῦνου τὸ
 15 μᾶκρος · καὶ ταριχεῖα δευτέρα ἢ μίξις τῶν ὑδάτων <καὶ> τοῦ σποδίου ὑγροῦ · λύσις τρίτη τῶν εἰδῶν ἐπτάκις καέντα ἐν τῷ πυρὶ ἐν τῇ ἀσκαλωνίτιδι γάστρᾳ · οἷόν ἐστι λεύκωσις καὶ ἀπομελανισμὸς τῶν εἰδῶν διὰ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας · ξάνθωσις τετάρτη, ἣτις μιγεῖσα μετὰ τοῖς ἄλλοις ὕδασι ξανθοῖς ποιεῖται κηρίων εἰς ξάνθωσιν, πρὸς τὸ ζητούμενον · χρω-
 20 ποίησις πέμπτη ἀπὸ ξάνθωσιν εἰς χροῦσωσιν φέρουσα. Ξάνθωσις ἔστιν, ὡς πρόκειται, ὁ διχασμὸς τοῦ συνθέματος · ἣτις μερισθεῖσα εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος μίγνυται μετὰ ὑγροῖς ξανθοῖς καὶ λευκοῖς, καὶ πρὸς ὁ ἐθέλεις χροῦποιῆσαι. Πάλιν εἴ τι ἢ σῆψις ἰώσις, σῆψις ἰώσις εἰδῶν,

1. τοῦ τετραμ. τ. κ. φιλοσοφίαν κ. τ. λ. Cp. III, XLIV, 5 (= *). — 2. αὐτὴν τὴν ὕλην τὴν Lc. — διδαγκομένην Lc; δεδαιγμένην *, mel. — 3. τὴν ἰδέαν Lc. — F. 1. καὶ ἰδέαν. — τὰς διαφορὰς *, mel. — οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς Lc. — 4. ἢ εὐρήκαμεν om. Lc. — 5. ἔγρουσαν *, mel. Cp. III, XXIX, 2. — καὶ ἣτις πρῶτον μὲν ἔχε μ. Lc. — 6. πάλιν — ἐνταῦθα (l. 9) om. Lc. — 7. πλῆσίον ἑαυτοῦ *, mel. — ἡμιστόγιον ἢ μεσόκεντρον *. — 9. μεταξύ δὲ Lc. — 10. μεταξύ δὲ Lc. — 11. τοῦ] τοῦ-τῶν *. — 13. περαιτώσις δὲ ἔστιν ἢ διὰ τοῦ ὁ.

Lc. — ἢ πλανῶσα πάντας ἐν τῷ χωρί-ζεσθαι τὰ ὑγρά ἀ. τ. σπ. Lc. — 15. σποδιαίου Lc. — 16. λύσις τρίτη...] ἢ δὲ τρίτη, ἢ λύσις τ. εἰδῶν ἢ ἐπτ. καίουσα τὰ εἶδη ἐν τῇ ἀ. γ. Lc. — 18. ξάνθ. τετ.] ἢ δὲ τετ., ἢ ξάνθ. ἔστιν Lc. — μετὰ τῆς A; σὺν τοῖς Lc. — 19. καὶ ποιεῖσα κηρίων Lc. — ἢ δὲ πέμπτη ἔστιν ἢ χροοπ. ἢ ἀπὸ ξανθώσεως Lc. — ἀπὸ ξανθωσιν] accord néogrec. — 22. μετὰ...] σὺν τοῖς ὑγρ. καὶ ξ. Lc. — καὶ πρὸς...] τὸ δὲ ἕτερον μέρος ἐπιβάλλεται πρὸς ὁ Lc. — 23. πάλιν εἴ τι] ἔστι δὲ Lc. — εἰδῶν om. Lc.

τουτέστιν ἴωσις καὶ σήψις ἢ τελεία τοῦ συνθέματος ἐκστροφή τῆς χρυσώσεως.

7] Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς οὕτως, ὦ φίλοι, ποιεῖν ὅτε τὴν τέχνην καύτην περικαλλῆ βούλεσθε προσεγγίσαι. Βλέπετε τὴν φύσιν τῶν βοτανῶν πόθεν ἔρχονται. (f. 75 v.) Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὀρέων κατέρχονται, καὶ ἐκ τῆς γῆς ἐκφύονται, καὶ τὰ μὲν ἐκ κοιλάδων ἀνέρχονται, τὰ δὲ ἐκ πεδίων ἀνάγονται. Ἄλλὰ βλέπετε πῶς ἐγγίξεται αὐτὰ ἔν καιροῖς γὰρ καὶ ἐν ἡμέραις ἰδίαις τρυγήσατε αὐτὰ καὶ ἐκλέξασθε ἐκ τῶν νήσων τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκ τῆς χώρας τῆς ἀνωτάτης καὶ βλέπετε τὸν ἀέρα τὸν διακονοῦντα αὐτοῖς, 10 καὶ τὸν σῖτον τὸν περικυκλοῦντα <ἵνα> μὴ λυμῆνηται, μηδὲ θανατώσηται. Βλέπετε τὸ θεῖον ὕδωρ ποτίζον τὰ αὐτὰ, καὶ τὸν ἀέρα τὸν κυβερῶντα αὐτὰ, ἐπειδὴ ἐσωματώθησαν ἐν μιᾷ οὐσίᾳ.

8] Ἀποκριθεὶς δὲ Ὀστάνης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἶπον τῇ Κλεοπάτρᾳ· « Ἐν σοὶ κέκρυπται ὅλον τὸ μυστήριον τὸ φρικτὸν καὶ παράδοξον. 15 Σαφῆνισον ἡμῖν τηλαυγῶς καὶ περὶ τῶν στοιχείων· εἰπέ πῶς κατέρχεται τὸ ἀνώτατον πρὸς τὸ κατώτατον, καὶ πῶς ἀνέρχεται τὸ κάτω πρὸς τὸ ἀνώτατον, καὶ πῶς ἐγγίξει τὸ μέσον πρὸς τὸ ἀνώτατον ἐλθεῖν καὶ ἐνωθῆναι τὸ μέσον, καὶ τί τὸ στοιχεῖον αὐτοῖς καὶ πῶς κατέρχονται τὰ ὕδατα εὐλογημένα τοῦ ἐπισκέψασθαι τοὺς νεκροὺς περιχει- 20 μένους καὶ πεπεσῆμένους καὶ τεθλιμμένους ἐν σκότει καὶ γνόφῳ ἐντὸς

1. ἴωσις καὶ σήψις ἴωσις Lc. — 3. Ici reprennent le ms. M (f. 39 r.) et l'éd. d'Ideler, t. II, p. 248), où manquent la fin de Stephanus ainsi que nos §§ 1 à 6 de Comarius, et où le texte qui va suivre est donné comme la continuation de Stephanus, 9e leçon. (Voir l'Introduction de M. Berthelot, p. 182.) — Λ mg. : V. Steph. 9 (main du xvie siècle?) — Bien que disposant à partir d'ici du ms. de Saint-Marc, principale base de notre publication, nous continuons à transcrire le ms. A pour le traité de Comarius. Les variantes de M non admises seront données en note. Nous n'indiquons celles d'Ideler que

lorsqu'elles diffèrent de M. — Δεῖ οὖν...] Réd. de M et d'Ideler: Καὶ ὑμεῖς, ὦ φίλοι, ὅταν τὴν τέχνην... — 4. περικαλλῆ] περιχαρῶς Lc. — βούλεσθε Lc. — Après προσεγγίσαι] Lc ajoute : μετὰ δὲ ταῦτα ἢ Κλεοπάτρα ἔλεγε πρὸς τοὺς φιλοσόφους. — 4. πόθεν ἔρχ. τὰ φυτὰ; Lc. — 7. γὰρ] F. 1. δέ. — ἐν κ. γὰρ αὐτῶν Lc. — 9. δι' ἢ οἰκονοῦντα A; διοικονοῦντα Lc. — 11. βλέπετε δὲ Lc. — τὸ ποτίζον Lc. — 13. ἀποκριθέντες δὲ οἱ φιλόσοφοι εἶπον πρὸς τὴν Κλεοπάτραν Lc. — 15. εἰπέ δὲ Lc. — 16. κατώτατον Lc. — 17. πρὸς τὸ ἀν. καὶ κατώτατον ὥστε ἐλθεῖν Lc. — 18. F. 1. τῷ μέσῳ. — 19. παρεμμένους M. — τὸν νεκρὸν περιεμμένον Lc. — 20. πεπηδημένον καὶ τεθλιμμένον Lc. — ἐν σκότῳ M.

τοῦ Ἄδου, καὶ πῶς εισέρχεται τὸ φάρμακον τῆς ζωῆς καὶ ἀρυπνίζει αὐτοὺς ὡς ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι τοῖς κτήτορσιν · καὶ πῶς εισέρχονται τὰ νέα ὕδατα, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κλίνης, καὶ ἐν τῇ κλίνῃ πικτόμενα, καὶ μετὰ τοῦ φωτὸς ἐρχόμενα καὶ νεφέλη βαστάζει αὐτὰ, καὶ ἐκ
5 θαλάσσης ἀναβαίνει ἡ νεφέλη ἡ βαστάζουσα τὰ ὕδατα, τὰ ἐμφανισθέντα δὲ θεω-(f. 76 r.) ροῦντες οἱ φιλόσοφοι χαίρονται.

9] Ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἔφη πρὸς αὐτοὺς · τὰ ὕδατα εἰσερχόμενα ἀρυπνίζουσι τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα ἐγκλεισμένα καὶ ἀσθενῆ
δντα · πάλιν γάρ, φησὶν, θλίψιν ὑπέστησαν καὶ πάλιν περικλεισ-
10 θήσονται ἐν τῷ Ἄδῃ, καὶ κατὰ μικρὸν ἐμφύονται καὶ ἀναβαίνουσι καὶ ἐνδύονται ποικίλα χρώματα, καὶ ἐνδόξα καθάπερ τὰ ἄνθη ἐν τῷ ἔαρι, καὶ αὐτὸ τὸ ἔαρ εὐφραίνεται καὶ γάννυται ἐν τῇ ὠραιότητι ἣν περιέκλεινται.

10. Ὑμῖν δὲ λέγω τοῖς εὖ φρονούσι · τὰς βοτάνας καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ
15 τοὺς λίθους ὅταν ἐπαίρητε ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν, ὠραῖοι μὲν φαίνονται λίαν καὶ οὐχ ὠραῖοι, ἐπειδὴ τὰ πάντα τὸ πῦρ δοκιμάζει · ὅταν δὲ ἐνδύ-
σωνται τὴν δόξαν ἐκ τοῦ πυρός καὶ τὴν χροιάν τὴν περιφανῆ, ἐκεῖ ὁράσεις
μείζονες δόξα κεκρυμμένη, τὸ σπουδαζόμενον κάλλος, καὶ γόστης μετα-
βληθεῖσα εἰς θεότητα, ὅτι ἐν τῷ πυρὶ τιθήνησιν αὐτὰ, ὡσπερ τὸ ἔμβρυον
20 ὑπὸ τῆς γαστρὸς τιθηνοῦμενον καταθραγῶ αὐξεί. Ὅτε δὲ προσεγγίσει ὁ
μῆν ὁ νενομισμένος, οὐ κωλύεται τοῦ μὴ ἐξελθεῖν. Ὅσπως ὑπάρχει καὶ ἡ
τέχνη αὐτῆ ἡ ἀξιάγαστος · τιτρώσκουσιν αὐτὴν κλύδωνες καὶ κύματα
ἀλλεπάλληλα ἐν τῷ Ἄδει καὶ ἐν τῷ τάφῳ ἐν ᾧ κατάκεινται. Ὅταν δὲ
ἀνεωρθῇ ἡ τάφος, ἀναβήσονται αὐτὰ ἐξ Ἄδου ὡς οἶα βρέφος ἐκ γαστρὸς.

2. ἐν τοῖς κητώσιν A. Réd. de Lc : ἐξε-
γειρόμενον ἐκ τῶν κοιτώνων (pour κοιτώνων).
— 3. ἄπερ ἐν τῇ ἀρχῇ M. — 6. δὲ om. A ;
ἔ Lc. — 10. φύονται M. — 11. ποικ. κ.
ἐνδ. χρώμ. M. — ἄνθη] βάλθη A. — 12. ἔερι
A. — γάννυται] γαλήνηται A ; ἀγάλλεται Lc.
— 13. περίκειται Lc. — 14. Signe du
mercure sur βοτάνας M. — 16. οὐκ εἰσὶν
δὲ ὠραῖοι Lc. — 17. ὁράσεις μεῖζ.] ὠραῖοι

μεῖζ. εἰσι Lc. — 18. δόξα...] Réd. de Lc :
ἐκεῖ δόξα κεκρυμμένη, τὸ σπουδ. κάλλος ἔχουσα
τῆς μεταβληθείσης ὕλης εἰς τὴν θεότητα διὰ τὸ
πυρός · ὡσπερ γὰρ τὸ βρέφος, ἦχουν τὸ ἔμβρ.
τὸ ὑπὸ τῆς γ. — 22. τιτρ. αὐτὴν] τιτρ. γὰρ
αὐτῆς τὸ νεκρὸν Lc. — 23. κατάκειται Lc.
— 24. Réd. de Lc : ἀναβήσεται ἐκ τοῦ
τάφου ὁ πρῶτον νεκρὸς ὁ φυσίζωος, οἶα βρέφος
ἐκ γαστρὸς.

θεωρήσαντες δὲ οἱ φιλόσοφοι τὸ κάλλος, οἷα φιλόστοργος μήτηρ τὸ τεχθὲν ἐξ αὐτῆς βρέφος, τότε ζητοῦσι πῶς ἵνα τιθηνήσωσιν ὡς βρέφος, τὴν τέχνην ταύτην ἀντὶ γάλακτος τοῖς ὕδασι. Μιμείται γὰρ ἡ τέχνη τὸ βρέφος (f. 76 v.), ἐπειδὴ καὶ ὡς τὸ βρέφος μορφοῦται, καὶ ὅταν τελει-
5 ωθῇ ἐν τοῖς πᾶσιν, ἰδοὺ μυστήριον ἐσφραγισμένον.

11] Ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ ἐρῶ ὑμῖν τηλαυγῶς ποῦ κεῖνται τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ βοτάναι · ἐν αἰνίγμασι δὲ ἀρξομαι τοῦ λέγειν. Ἄνελθε εἰς τὴν στέγην τὴν ἀνωτάτην, εἰς τὸ δασὺ ὄρος ἐν δένδροις, καὶ ἰδοὺ πέτρα ἐν τῇ ἀκρω-
10 ρείᾳ, καὶ ἐκ τῆς πέτρας λάβε ἀρσένικον, καὶ λεύκαναι θειῶς. Καὶ ἰδοὺ ἐν τῇ μέσῃ τοῦ ὄρους κάτωθεν τοῦ ἀρσενικοῦ, ἐκεῖ ἐστὶν ἡ ὁμόζυξ αὐτοῦ, ἐν ἣ ἐνοῦται, μεθ' ἧς ἔχει τὴν τέρψιν. Καὶ χαίρεται φύσις ἐν φύσει καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ οὐχ ἐνοῦται. Κάτελθε εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν θάλασσαν, καὶ ἀνάγαγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς ψάμμου ἐκ τῆς πηγῆς τὸ λεγόμενον νίτρον. Καὶ ἔνωσον αὐτὰ ἀλλήλοις, καὶ αὐτὰ ἐξάγει ἔξω τὸ παμβαφὲς κάλλος,
15 καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ οὐχ ἐνοῦται · μέτρον γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ὁμόζυξ. Ἴδοὺ φύσις τῇ φύσει ἀνταποδίδοται, καὶ ὅταν τὰ πάντα ἰσομέτρως συνα-
θροίσης, τότε νικῶσιν αἱ φύσεις τὰς φύσεις καὶ τέρπονται ἐν ἀλλήλαις.

12] Βλέπετε, σοφοί, καὶ σύνετε. Ἴδοὺ γὰρ τὸ πλήρωμα τῆς τέχνης τῶν συζευχθέντων νυμφίου τε καὶ νύμφης καὶ γενομένων ἓν. Ἴδοὺ αἱ βοτάναι
20 καὶ αἱ διαφοραὶ αὐτῶν. Ἴδοὺ εἶπον ὑμῖν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάλιν

1. δὲ om. M. — 1-4. θεωρήσαντες — καὶ ὅταν] Réd. de Lc : καὶ τότε θεωροῦσιν οἱ φιλ. τὸ κάλλος αὐτοῦ, καὶ θαυμάζουσι χαίροντες · ὥσπερ δὲ φιλοστ. μ. τὸ τ. ἐ. α. βρ. ἀναθάλλει καὶ τρέφει · οὕτω δὴ καὶ οἱ φιλ. τότε.. ζητ. πῶς τιθηνήσωσι · ὡς βρέφος τὸν νεκρὸν αὐτῶν τῇ τέχνῃ, ὡς γάλακτι τοῖς ὕδ. χρησάμενοι. Καὶ οὕτως ἡ τ. μιμ. τὸ βρ. μιμ. καὶ μορφ. καὶ ὅταν... — 4. ἐπειδὴ — μορφοῦται M; μιμύται καὶ μορφ. A. — 5. ἐν τούτοις πᾶσιν M. — 6. ἀπὸ τοῦ om. Lc. — 7. Réd. de Lc : ἀνελθε εἰς τὸν ἀνωτάτον τόπον, εἰς τὸ δασῶδες ὄρος, καὶ ἐρῆσεις πέτραν, ὑποκάτω τῶν δένδρων ἐν τῇ ἀκρωρείᾳ... — 8. ἀνωτάτω M. — 9. καὶ λεύκανον γὰρ

τοῦ θείου A; λεύκανον αὐτὰ θείῳ Lc, f. mel — καὶ ἰδοῦ...] ἐν δὲ τῇ μέσῃ ὁδοῦ τοῦ ὄρους Lc. — 10. ἐκεῖ ἐστὶν...] ἐκεῖ γὰρ ἐστὶν ἡ ὁμόζυγος αὕτη ἐν ἧ... A; ἐστὶν ἡ ὁμόζυγος αὐτοῦ σὺν ἧ ἐν. καὶ μεθ' ἧς... Lc. — 11. καὶ χαίρεται... M; καὶ χαίρει · ἡ φ. γὰρ ἐν φ. ἀναπαύεται, καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐχ ἐν. Lc. — 12. κάτελθε] καὶ κάτ. A; εἶτα κάτ. Lc. — 13. μετὰ σεαυτοῦ Lc. — καὶ ἐκ τῆς π. Lc. — τοῦ λεγομένου νίτρον A. — 14. αὐτὰ... αὐτὰ] αὐτό... αὐτό M. — ἐξάγει A; ἐξάγαγε Lc. — εἰς τὸ π. κ. Lc. — 15. αὐτοῦ om. M. — ἰδοὺ γὰρ ἡ φύσις, φησὶν, τῇ φ. ἀ. Lc. — 18. βλέπετε τοίνυν Lc. — σύνετε] δυνατοὶ A; δυνατοὶ Lc.

ἔρω ὑμῖν ἰδέτε καὶ σύνετε, ὅτι ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνέρχονται τὰ νέφη
 βαστάζοντα τὰ ὕδατα τὰ εὐλογημένα, καὶ αὐτὰ ποτίζουσι τὰς γέας, καὶ
 ἀναφύει (f. 77 r.) τὰ σπέρματα καὶ τὰ ἄνθη. Ὁμοίως καὶ τὸ ἡμέτερον
 νέφος ἐξεργόμενον ἐκ τοῦ ἡμετέρου στοιχείου βαστάζον τὰ θεῖα ὕδατα,
 5 καὶ ποτίζον τὰς βοτάνας καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ οὐδενὸς χροῖζει ἐκ τῶν
 ἄλλων γεῶν.

13] Ἴδου τὸ παράδοξον μυστήριον, ἀδελφοί, τὸ ἀγνωστον ἔλως, ἰδοὺ
 ἢ ἀλήθεια ὑμῖν πεφανέρωται. Βλέπετε πῶς ποτίζετε τὰς γέας ὑμῶν
 καὶ πῶς τιθηγεῖσθε τὰ σπέρματα ὑμῶν, ὅπως καρποφορήσετε ὄριμον
 10 καρπόν. Ἄκουσον τοίνυν καὶ σύνες καὶ ἀνάκρινον ἀκριβῶς ἐν οἷς λέγω.
 Λάβε ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀρσένικον ἀνώτατον καὶ κατώτατον,
 ἄσπρον τε καὶ ρύσιον, ἰσόσταθμα ἄρσεν καὶ θήλυ, ὅπως συζευχθῶσιν
 ἀλλήλοις. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἥρις ἐν θερμότητι θάλπει καὶ τελειοῖ τὰ ὠά
 αὐτῆς, οὕτως καὶ ὑμεῖς θάλψατε καὶ λειώσατε καὶ ἐξενέγκαντες καὶ
 15 ποτίζοντες ἐν τοῖς θεοῖς ὕδασιν ἐν ἡλίῳ καὶ ἐν τόποις ἐγκαύστοις,
 καὶ ὀπτήσατε ἐν πυρὶ μαλακῶ μετὰ τοῦ παρθενικοῦ γάλακτος καὶ
 προσέγετε ἐκ τοῦ καπνοῦ ἢ ἐν γὰρ τῷ Ἄδῃ κατάκλεισον αὐτὰ καὶ
 πάλιν ἐξαγαγόντες, ποτίσατε αὐτὰ κρόκον κιλίκιον ἐν ἡλίῳ καὶ ἐν
 20 τόποις ἐγκαύστοις καὶ ὀπτήσατε ἐν πυρὶ μαλακῶ μετὰ γάλακτος
 παρθενικοῦ ἐκ τοῦ καπνοῦ, καὶ ἐν τῷ Ἄδῃ κλείσατε αὐτὰ, καὶ ἐν
 ἀσφαλείᾳ κινήσατε αὐτὰ μέχρις ἂν γένηται ἡ κατασκευὴ αὐτῶν
 στερεωτέρα καὶ οὐκ ἀποδιδράσκουσα ἐκ τοῦ πυρός. Καὶ τότε λαβῶν
 ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅτ' ἂν ἐνωθῇ ἢ ψυχῇ, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ γίνωνται

1. σύνετε mss. — 2. ποτίζει M; ἄ (sur
 καὶ gratté) ποτίζει Lc. — 3. ὅμως M. — 4.
 βαστάζει Lc. — 9. καὶ πῶς τιθ. τὰ σπ. ὑμῶν
 om. A Lc. — 10. Réd. de Lc: ἀκούσατε τ.
 καὶ σύνετε καὶ ἀνακρίνατε ἀκρ. ἢ λέγω. Λάβετε...
 — 11. λάβε ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων .....
 jusqu'à δημοσιεύσει (p. suiv. I. 4). Passage
 cité sous le nom de Stephanus, dans le
 morceau III, II, 1 (ci-dessus, p. 114, note
 sur la ligne 6). (Variantes de A, f. 8 r.
 = A ?) — 11. ἀρσένικον — ρύσιον] Tous

ces mots au génitif dans A A² Lc. —
 12. ὅπως] ἄσπερ A; ὅπερ A². — 14. λειώ-
 σατε] τελειώσατε A A². — τελειώσατε τὸ ἔργον
 ὑμῶν Lc. — 19. μετὰ] μετακείμενον M
 (κείμενον ajouté peut-être par le copiste
 comme annonçant une variante. — 20.
 κιν. αὐτό Lc. — 21. αὐτοῦ Lc. — 22. καὶ
 οὐκ — πυρός om. A Lc; hab. A². —
 ἀπὸ τοῦ πυρός A². — λάβε A A²; λάβετε
 Lc. — 24. τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα. Lc. —
 γίνονται M.

ἐν, τότε ἐπίρριψον ἐπὶ σῶμα ἀργύρου, καὶ ἕξεις χρυσὸν ὃν οὐκ ἔχουσιν αἱ τῶν βασιλέων ἀποθῆκαι.

14] Ἴδου τὸ μυστήριον τῶν φιλοσόφων, καὶ περὶ αὐτοῦ ἐξώρισαν ὑμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν τοῦ μὴ ἀποκαλύψαι αὐτὸ καὶ δημοσιεῦσαι, θεῖον ὅσον ἔχον τὸ εἶδος, θεῖαν καὶ τὴν ἐνέργειαν · θεῖον γὰρ ἐστίν, ὅτι ἐνούμενον τῇ θεότητι, θείας ἀποτελεῖ τὰς οὐσίας, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα σωματοῦται, καὶ τὰ θνητὰ (f. 77 v.) ἐμψυχοῦνται, καὶ δεχόμενα τὸ πνεῦμα τὸ ἐξεληθὸν ἐξ αὐτῶν κρατοῦνται καὶ κρατοῦσιν ἄλληλα. Ὡσπερ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ σκοτεινὸν τὸ πλήρες ματαιότητος καὶ ἀθυμίας τὸ κρατοῦν τὰ σώματα τοῦ μὴ λευκανθῆναι καὶ δέξασθαι τὸ κάλλος καὶ τὴν χροιάν ἣν ἐνεδύσαντο ἐκ τοῦ δημιουργοῦ (ἀσθενεῖ γὰρ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ διὰ τὸ σκότος τὸ ἐκτεταμένον).

15] Ἐπ' ἂν δὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ σκοτεινὸν καὶ βρωμοῦν ἀποβλη-
θεῖη, ὥστε μὴ φανῆναι ὀσμὴν, μήτε τὴν χροιάν τοῦ σκότους, τότε φω-
τίζεται τὸ σῶμα, καὶ χαίρεται ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα ὅτε ἀπέδρα τὸ
σκότος ἀπὸ τοῦ σώματος · καὶ καλεῖ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα τὸ περωτισμένον.
Ἐγειραι ἐξ Ἄδου καὶ ἀνάστηθι ἐκ τοῦ τάφου, καὶ ἐξεγέρθητι ἐκ τοῦ σκό-
τους · ἐνδεδύσαι γὰρ πνευμάτωσιν καὶ θείωσιν, ἐπειδὴ ἔφθακεν καὶ ἡ
φωνὴ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τὸ φάρμακον τῆς ζωῆς εἰσηλθὲν πρὸς σέ ·
20 τὸ γὰρ πνεῦμα πάλιν εὐφραίνεται ἐν τῷ σώματι καὶ ἡ ψυχὴ ἐν ᾧ ἐστίν,
καὶ τρέχει κατεπειθὸν ἐν χαρᾷ εἰς τὸν ἄσπασμόν αὐτοῦ, καὶ ἀσπάζεται
αὐτὸ καὶ οὐ κατακυριεύει αὐτοῦ σκότος, ἐπειδὴ ὑπέστη φωτὸς, καὶ οὐκ

1. ἀργύρου] S. de la lune et de l'argent avec la finale η; MAA²; σελήνης Ideler. — χρυσόν] S. de l'or et du soleil MAA²; ἥλιον Ideler. — 4. θεῖον γὰρ Lc. — 5. θεῖαν ἔχει Lc. — 7. δεχόμενον Ideler. — 9. σκοτεινοῦν καὶ βρωμοῦν πληροῖ Lc. — 12. ἐντεταμένον Lc. — 13. οὕτω, ἐπὶ αὐτὸ τὸ πν. τὸ σκοτεινοῦν Lc. — 14. σκ. ἔχων A; σκ. ἔχειν Lc. — 15. χαίρει A Lc, ici et p. suiv., l. 1. — 18. πνευματώσεως καὶ θειώσεως A. — ἔφθ. καὶ ἡ φ.] πέφικεν καὶ φωνῆ A; πέφικε καὶ φωνῆ Lc. — 20. Dans

le ms. M (seul) figurent des signes inscrits en rouge au-dessus de certains mots. Nous les indiquons. Signe du cinabre sur πνεῦμα. — τὸ γὰρ πν. χαλκόν (en signe) A; τὸ γ. πν. τοῦ χαλκοῦ Lc. — S. de μόλυβδος sur σώματι. — S. de l'argent sur ψυχῇ. — S. de l'or sur ἐν ᾧ. — S. du mercure après φ., puis ὅς ἐστι καὶ s. de l'or A. — Réd. de Lc : ἡ ψυχὴ δὲ, ἡ ὑδράργυρος ἐστὶ, καὶ εἰς τὸν χρυσὸν τρ., κατεπειγούσα εἰς τ. ἀ. α. — 21. ἐν χαρᾷ om. A. — 22. S. de θεῖον ἄθικτον sur φωτὸς.

ἀνέχεται αὐτοῦ χωρισθῆναι ἔτι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ χαίρεται ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ὅτι καλύπτουσα αὐτὸ ἐν σκό- (f. 78 r.) τει, εὔρεν αὐτὸ πεπληρωμένον φωτός. Καὶ ἠνώθη αὐτῷ, ἐπειδὴ θεῖον γέγονεν κατ' αὐτὴν, καὶ οἶκετ' ἐν αὐτῇ· ἐνεδύσατο γὰρ θεότητος φῶς [καὶ ἠνώθησαν], καὶ ἀπέδρα 5 ἀπ' αὐτοῦ τὸ σκότος, καὶ ἠνώθησαν πάντες ἐν ἀγάπῃ, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ γεγόνασιν ἐν ἐν ᾧ κέκρυπται τὸ μυστήριον. Ἐν δὲ τῷ συνεισελθεῖν αὐτὰ, ἐτελειώθη τὸ μυστήριον, καὶ ἐσφραγίσθη ὁ οἶκος, καὶ ἐστάθη ἀνδρείας πλήρης φωτός καὶ θεότητος· τὸ γὰρ πῦρ αὐτοῦς ἤνωσεν καὶ μετέβαλεν καὶ ἐκ τοῦ κόλπου τῆς γαστρὸς αὐτοῦ 10 ἐξῆλθεν.

16] Ὅμως καὶ ἐκ τῆς γαστρὸς τῶν ὑδάτων, καὶ ἐκ τοῦ ἀέρος τοῦ διακονοῦντος αὐτοῖς, καὶ αὐτὸ ἐξήνεγκεν αὐτοῦς ἐκ τοῦ σκοτους εἰς φῶς, καὶ ἐκ πένθους εἰς φαιδρότητα, καὶ ἐξ ἀσθενείας εἰς υἰείαν, καὶ ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν· καὶ ἐνεδύσεν αὐτοῦς θεῖαν δόξαν πνευματικὴν, ἣν οὐκ 15 ἐνεδύσκοντο τὸ πρὶν, ὅτι ἐν αὐτοῖς κέκρυπται ὅλον τὸ μυστήριον, καὶ θεῖον ἀναλλοίωτον ὑπάρχει· διὰ γὰρ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν συνεισέρχονται ἀλλήλοις τὰ σώματα, ἐξεργόμενα ἐκ τῆς γῆς ἐνδύονται φῶς καὶ δόξαν θεῖαν, ἐπειδὴ τρυξήθησαν κατὰ φύσιν καὶ ἠλλοιώθησαν τοῖς σχήμασι καὶ ἐξ ὕπνου ἀνέστησαν, καὶ ἐκ τοῦ Ἄδου ἐξῆλθον. Ἡ γαστήρ γὰρ 20 ἡ τοῦ πυρὸς ἔτεκεν αὐτοῦς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐνεδύσαντο δόξαν· (f. 78 v.) καὶ αὕτη ἤνεγκεν εἰς ἐνότητα μίαν, καὶ ἐτελειώθη ἡ εἰκὼν σώματι καὶ ψυχῇ καὶ πνεύματι, καὶ ἐγένοντο ἓν. Ἀπετάγη γὰρ τὸ πῦρ τῷ ὕδατι, καὶ ὁ γοῦς τῷ ἀέρι. Ὅμοίως καὶ ὁ ἀἷρ μετὰ τοῦ πυρὸς, καὶ ὁ γοῦς μετὰ

1. ἔτι] ποτε Lc. — 2. τοῦτο πεπληρωμένον A Lc. — 4. τὸ θεότατον φῶς A. — 4. καὶ ἦν. om. A Lc. — 7. συνελθεῖν A. — αὐτῷ A; αὐτοῦς Lc. — 8. οἶκος καὶ ἐπληρώθη A. — ἀνδρείαντας πλήρεις φ. A; ὁ ἀνδρείας Lc. — θεότητος Lc. — S. de θεῖον ἄθ. sur πῦρ. — 9. ἤνωσεν] ἴωσεν A. — καὶ μετέβαλε αὐτοῦς Lc. — S. de ἰόχλωος; sur γαστρὸς. — ὅθεν αὐτοῖς ἐξῆλθον Lc. — 11. F.l. ὁμοίως. — Double s. du mercure sur ὑδάτων — καὶ ἐκ τοῦ ἀέρος om. A. — 12. αὐτό]

αὐτοῦ A Lc. — 14. καὶ πν. Lc. — 15. ἐνεδιδύσκοντο M; ἐνδύθησαν A; ἐνεδύθησαν πρότερον Lc. — 16. συνεργ. Lc. — 17. καὶ ἐξεργ. Lc. — 19. Réd. de Lc : ἐξ ἄ. ἐξ. καὶ ἐκ τῆς γαστρὸς τοῦ πυρὸς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐνέδ. δόξαν, κ. α. ἦν. αὐτοῦς. — 20. S. de θεῖον ἄθ. sur πυρὸς. — 21. ἡ εἰκὼν] ὁ οἶκος τῷ σώμ. καὶ τῇ ψ. καὶ τῷ πν. Lc. — 22. S. de θεῖον ἄθ. sur πῦρ. — S. du mercure sur ὕδατι et sur ἀέρι. — 23. ὁμως M. — S. de l'Écrevisse sur γοῦς.

τοῦ ὕδατος, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ μετὰ τοῦ χροῦς, καὶ τὸ ὕδωρ μετὰ τοῦ ἀέρος, καὶ ἐγένοντο ἓν. Ἐκ γὰρ βοτανῶν καὶ αἰθαλῶν γέγονε τὸ ἓν, καὶ ἐκ φύσεως καὶ ἀπὸ θείου θεῖον γέγονεν, ἐνθρεῦον πᾶσαν φύσιν καὶ κρατοῦν. Ἴδου ἐκράτησαν αἱ φύσεις τὰς φύσεις καὶ ἐνίκησαν, καὶ διὰ
5 τοῦτο ἀλλοιοῦσι τὰς φύσεις καὶ τὰ σώματα, καὶ πάντα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, ἐπειδὴ εἰσῆλθεν ὁ φεύγων εἰς τὸν μὴ φεύγοντα, καὶ ὁ κρατῶν εἰς τὸν μὴ κρατοῦντα, καὶ ἀλλήλοισ ἠνώθησαν.

17[Τοῦτο τὸ μυστήριον [ὁ] ἐμάθομεν, ἀδελφοί, ἐκ θεοῦ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Κομαρίου τοῦ ἀρχαίου. Ἴδου εἶπον ὑμῖν, ἀδελφοί, πᾶσαν
10 τὴν ἀλήθειαν κεκρυμμένην παρὰ πολλῶν σοφῶν καὶ προφητῶν.

Φασὶν δὲ πρὸς αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι ἑξέστησας ἡμᾶς, ὦ Κλεοπάτρα, εἰς ὃ λελάληκας ἡμῖν ἡ μακαρία γὰρ ὑπάρχει ἢ σε βαστάσασα κοιλία.

Καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἔφη Κλεοπάτρα ἡ « Σώματα οὐράνια καὶ θεῖα μυστήρια ὑπάρχουσι τὰ ὑπ' ἐμοῦ ὑμῖν ῥηθέντα ὑπὸ γὰρ τῆς διασ-
15 τροφῆς καὶ ἀλλοιώσεως αὐτῶν μεταβάλλουσι τὰς φύσεις, καὶ ἐνδύουσιν αὐτῆς δόξαν ἄγνω- (f. 79 r.) στον καὶ ἐπηρμένην, ἣν πρότερον οὐκ εἶχον.

Καὶ φησιν ὁ σοφός ἑπιπέ ἡμῖν, ὦ Κλεοπάτρα, καὶ τοῦτο ἡ διὰ τί γέγραπται ἡ μυστήριον τῆς λαίλαπος σώμᾶ ἐστὶν ἡ τέχνη καὶ τροχοῦ
20 δίκην ἄνωθεν αὐτῆς, ὡς περ τὸ μυστήριον, καὶ ὁ δρόμος καὶ ὁ πόλος ἄνωθεν, καὶ οἰκήματα καὶ πύργοι καὶ παρεμβολαὶ ἐνδοξόταται;

Καὶ φησι Κλεοπάτρα ἡ Καλῶς τεθείκασιν αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι, ὡς ἐτέθη ἐκ τοῦ δημιουργοῦ καὶ δεσπότης τῶν ἀπάντων. Καὶ ἰδοὺ λέγω

1. S. du mercure sur ὕδατος et sur le second ὕδωρ. — S. du cinabre sur πῦρ. — S. de l'Écrevisse sur χροῦς. — 2. S. du cinabre sur ἀέρος et sur αἰθαλῶν. — ἀέρος χροῦς Lc. — 3. φύσεων M. — γεγόνασιν M. — 4. καὶ ἴδου Lc. — 5. τὰ ἐκ τ. φ. Lc. — 6. S. du merc. sur φεύγων. — εἰς τὸ μὴ φεύγον... εἰς τὸ μὴ κρατοῦν Lc. — S. de l'or sur φεύγοντα. — S. de θεῖον ἄθ. sur κρατῶν. — S. τοῦτο γὰρ τὸ μυστ. A. — 9. κομαρίου M; κομαρίου (Κωμαρίου Lc) τοῦ

φιλοσόφου καὶ ἀρχιμερέως A Lc. — ὑμῖν, κα πιστεύσατε, ἀδ., τὴν κ. π. ἀλ. A Lc. — 10. καὶ συνετῶν προφητῶν Lc. — 12. φασὶν] εἶπον Lc. — 13. εἰς ἃ λελ. Lc. — ἡμᾶς M. — καὶ μακ. γὰρ Lc. — 14. A mg. : η s. du merc. surmonté de μ. — 15. τὰ ὑπ' ἐμοῦ λαληθέντα A. — 19. εἶτά φησιν Lc. — ὁ φιλόσοφος A Lc. — 20. σώματα M; σῶμα γὰρ Lc. — ὡς περ γὰρ A. — 22. Réd. de Lc : καὶ οἱ πύργοι; καὶ αἱ παρ. ἄνωθεν αὐτῆς εἰσὶν ἐνδοξ. — 23. φησὶ δὲ ἡ Κλ. A; om. Lc.

ὕμῃν ὅτι ὁ πόλος ἐκ τῶν τεσσάρων δραμεῖται, καὶ οὐ μὴ παύσῃται. Ταῦτα ἐτάχθησαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν ταύτῃ τῇ αἰθιοπίδι, ἐξ ἧς λαμβάνονται βοτάναι καὶ λίθοι καὶ σώματα θεῖα, ἅτινα ἔθηκεν ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἐν ἐκάστῳ δὲ ἐνέσπειρεν ὁ δῆμιουργὸς τὴν δύναμιν· τὸ
 5 ἐν γλωραίνει, καὶ ἄλλο οὐ γλωραίνει, ἐν ξηρὸν, ἐν ὑγρὸν, ἐν καθεκτικόν, καὶ ἐν κριτικόν, ἐν κρατοῦν, καὶ ἐν ἀναχωροῦν· καὶ ἐν τῷ ἀπαντῆσαι ἀλλήλοις κρατοῦσιν ἀλλήλα, καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ σώματι, χαίρει καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ καταγλαίξει. Καὶ γίνεται μία φύσις ἢ πάσας τὰς φύσεις θηρεύουσα καὶ κρατοῦσα, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν νικᾷ πᾶσαν φύσιν τὴν τοῦ
 10 πυρὸς καὶ τοῦ γοῦ, καὶ ἄλλοισι πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ λέγω ὑμῖν τὸ πέρας αὐτοῦ, ὅταν τελειοῦται, γίνεται φάρμακον φονευτὸν ἐν τῷ σώματι τρέχον. (f. 79 v.) Ὡσπερ γὰρ εἰσέρχεται ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι καὶ διέρχεται εἰς τὰ σώματα· ἐν σήψει γὰρ καὶ θέρμη γίνεται φάρμακον τρέχον εἰς πᾶν σῶμα ἀκωλύτως.

15

IV. XXI. — ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ
 ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Ce texte est le même que celui d'Ostanès (IV, II, p. 261,) donné sans nom d'auteur dans le ms. A, f. 79 v.

1. Réd. de Lc : ὁ πόλος ἡμῶν ἐ. τ. τ. μὲν τρέγει, οὐδέποτε δὲ ἐκπίπτει. Ταῦτα ἐτάχθησαν... — οὐ μὴ πῆσῃται A. — ἐτέχθησαν M. — 4. ἐν ἐκάστοις Lc. — 5. Signe du mercure sur ἐν. Signe M^l sur οὐ γλωραίνει. — 6. ἐκκριτικόν Lc. — κρατούμενον Lc. — ἀπαντῆσαι ἀλλήλα, κρατ. ἀλλήλοις Lc. — καὶ ἐν ἐν τῷ ἄλλῳ σώματι M. — 8. ἐν M.

— καταγλαίξεται Lc. — γίνονται M. — 10. κῦτῶν M. — 11. ὅταν δὲ ἀλλοιοῦται Lc. — φονευτικόν Lc. — 12. διὰ τοῦ σώματος Lc. — εἰσέρχ. τῷ ἰδίῳ σώματι M. — ὅπερ εἰσέρχ. εἰς τὸ ἴδιον σῶμα Lc. — 14. Après ἀκωλύτως] A Lc aj. : ἐνταῦθα γὰρ (Lc : καὶ ἐνταῦθα), ἢ τῆς φιλοσοφίας τέχνην πεπληρωται. Puis, dans Lc : τέλος.

IV. XXII. — CHIMIE DE MOÏSE

ΕΥΠΟΙΑ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΣΑΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑ
ΚΑΜΑΤΟΥ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΒΙΟΥ

Transcrit sur A, f. 268 v. — Toutes les variantes insérées dans le texte sont des corrections conjecturales.

1] Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν · « Ἐγὼ ἐξελεξάμην ἐξ ὀνόματος Βεσελεήλ τὸν ἱερέα, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ ἐργάζεσθαι τὸν χρυσὸν, καὶ
5 τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χαλκὸν, καὶ τὸν σίδηρον, καὶ πάντα τὰ λιθουργικὰ, καὶ τὰ λεπτουργικὰ ξύλα, καὶ εἶναι κύριον πασῶν τῶν τεχνῶν.

2] Λαβῶν ὑδράργυρον, καὶ γάλλκων, καὶ μισίδην, ἴσως ὁμοῦ λειώσας ἀνένεγκαι τὴν αἰθάλην αὐτοῦ ἀπὸ ὥρας πρώτης ἕως ὥρας δεκάτης · καὶ ἀποβαλὼν τὴν ὕλην, ἀνένεγκαι τὴν ὑδράργυρον τρις, καὶ
10 πότισον αὐτὴν οὖρῳ ἀφθόρου ἡμέρας ζ' ἐν ἡλίῳ · καὶ βάλει εἰς βωγὴν, πωμάσας ἄλατι, καὶ πηλῶ πυριμάχῳ, καὶ (f. 269 r.) θές τὸ βωγὴν ἐπὶ κέφαλα ἐν γύτρῳ ἀθίκτῳ. Καὶ ποιήσας πέταλα μολύβδου, καὶ πώμασον τὴν γύτρῳ · καὶ πωμάσας πάντοθεν βησάλῳ καὶ πηλῶ πυριμάχῳ, ὅς ἐμπύρῳ κόπρῳ βοῶν νυχθήμερον, καὶ ἔχε ὑδράργυρον
15 παγεῖσαν.

3] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΥΔΡΑΡΓΥΡΟΥ. — Λαβῶν ὑδράργυρον, ζέσον ἐλαίῳ βεφανίνῳ · εἶτα πῆξον, καὶ συλλείου σὺν ὄξει καὶ στυπτηρίᾳ σχιστῆ, καὶ ἀλί ἐπὶ ἡμέρας ζ' · καὶ γλυκάνας, ξήρανον καὶ ἔχε.

Καὶ λαβῶν κιννάβαριν, κινναβάρισον ἐλαίῳ βεφανίνῳ εἰς ληκύθιον,
20 καὶ ἀσφαλισάμενος, θές ἐν γώστρῳ ὥρας ι' · καὶ λαβῶν, πλύνας εἰς θουείαν, καὶ ἐπίβαλε ὄξος, καὶ στυπτηρίαν σχιστῆ καὶ ἄλας, καὶ λείωσον ἐπὶ ἡμέρας ζ' · καὶ ἀποπλύνας ὕδατι γλυκεῖ, ξήρανον καὶ ἔχε.

4. καὶ ἐργ.] F. l. ὡς ἐργ. — 6. πασῶν] πάντων A. — 8 et 9. ἀνένεγκε A, ici et plus loin. — 9. τρις] γ' A, ici et plus loin.

— 10. βωγὴν A partout; à lire sans doute βωγίν (βωγίον). — 13. γάμοσον, puis πώμασον A.

4] Λαθῶν ὑδράργυρον παγεῖσαν, σανδύκιον, χαλκὸν κεκαυμένον, καὶ στακτάτον (?) ὄξος, ποίει κατασταλακτὴν, καὶ λαθῶν θεῖον καθαρόν, ἐκξέσον μετὰ τῆς κατασταλακτῆς · καὶ λαθῶν τὸ ὕδωρ τοῦτο, συνλείωσον τὰ κροκά τῶν ὠν · καὶ ἀνένεγκαι διὰ τοῦ ἀμβίκου · Βρέξας
5 κομιδῆ, σύμμειξον μετὰ τὸ ὕδωρ τοῦτο ἀμβίκου, καὶ πότιζε τὰ ξηρία ἡμέρας 1' · καὶ ὅταν ψυγῆ καλῶς, βάλει εἰς πυξίδα υελίνην, καὶ πυρώσας κακκάβην, παρόπτα ἐν αὐτῷ τὸ ξηρίον · καὶ ἐλέπης τὸ γινόμενον. Εἶτα λαθῶν τοῦ ξηρίου § β', ἐπίρριπτε ἐπὶ γ° κασσιτέρου, καὶ ἔξεις ἄργυρον.

10 5] Λαθῶν οὔρον (f. 269 v.) ἄφθορον πεπηγμένον ὡς λίθον λευκὸν, καὶ ὑδράργυρον παγεῖσαν, τρίβε ὁμοῦ ἕως ἂν καταποθῆ ὑδράργυρος · καὶ λαθῶν ἀρροσέλτηνον, πότισον ἐν ἡλίῳ ἡμέρας γ', καὶ ἔγε ὠκονομημένην.

6] Λαθῶν ἀρροσέλτηνον, δῆσον εἰς πανήν καὶ ἀπόθρεξον εἰς ὄξος ἡμέ-
15 ραν α' · καὶ τρίβε ἐν χερσίν · ἔασον καθῆσαι τὴν ὕλην, καὶ σειρώσας, γύσον τὸ ὄξος · καὶ ξηράνας, βρέγε εἰς τὰ λευκὰ τῶν ὠν τῶν ἀνεγθέντων διὰ τοῦ ἀμβίκου · καὶ βαλῶν εἰς ῥογῆν, ἔγε ἀρροσέλτηνον.

7] Λαθῶν ρίνισματτα χαλκοῦ πυροῦ καὶ λευκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ κασσιτέρου, ἀρσενίου, καὶ σανδαρακίου, καὶ ὑδράργυρον παγεῖσαν,
20 καὶ ἄλλας καππαδοκικὸν ἐξ ἴσου, αἶμα τράγου ἢ χοίρου, καὶ βαλῶν ἐν γύτρω ἀθίκτω, πώμασον καλῶς, καὶ βάλει ἐν πυροκόπρω βῶων, καὶ ἀνάψας παρόπτα νυχθήμερον, καὶ ἔγε ξηρίον ἀργύρου.

8] ΕΞΙΩΣΙΣ ΧΑΛΚΟΥ. — Λαθῶν στυπτηρίαν σχιστὴν καὶ σάπωνον, καὶ ὄξος, πύρωσον τὸν χαλκὸν, καὶ καπάβαπτε.

25 9] Λαθῶν ὑδράργυρον παγεῖσαν, λείωσον σὺν ἄλατος ἀμμωνιακοῦ, καὶ χαλκὸν κεκαυμένον, καὶ γάλλκανθον ἐξ ἴσου · βάλει εἰς ῥογῆν, καὶ

1. σανδύκιον A. — 4. ἀνένεγκαι | ἀνεγγε A. — 5. κομιδην A. — ἱαμβύκου A, ici et plus loin. — F. l. μετὰ τοῦτου τὸ ὕδωρ. — 6. πυξίδα A. — ὑελίνον A. — 8. τοῦ ξηρίου puis, probablement, le signe de κεράτια (A mg. : κε ÷). — 10. οὔρος A, presque

partout. — F. l. ἀφθόρου. — 14. F. l. πανήν (néogrec). — 15. F. l. καθῆσαι. — 18. πυροῦ A. — 23. στυπτηρίαν σχιστὴν] Cp. ci-après, p. 310, l. 19, note. — F. l. σάπωνα (ou σαπώνιον). — 25. σὺν pour μετὰ (confusion fréquente dans ce morceau).

πωμώσας καλῶς, καῦσον ἐν ὑγρῷ κόπρου ἵππειας, ἕως οὗ γένηται οἶνος ἀμειναιῶς.

10] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΟΛΥΒΔΟΧΑΛΚΟΥ. — Λαβὼν μουσίδην, φρύξον ἐλαίῳ φεφραγμένῳ · καὶ οὕτως χρῶ · φρύγε δὲ ὥρας γ'.

5 11] Ἡ στυπτηρία σχιστὴ οἰκονομεῖται · πυροῦται καὶ σθέννυται ὄξει · εἶτα λειοῦται · πυρροκαταβάπτεται διστάκις (?).

12] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΥΡΙΤΟΥ. — Ἐκζέσας αὐτὸν ἐν θαλασσίῳ ὕδατι τριβέντα ἡμέραν α' · καὶ ξηράνας, οὕτως χρῶ.

13] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΧΑΛΚΙΤΕΩΣ. — Κόψας αὐτὴν, ἀνάλαβε μετὰ μέ-
10 λιτι, ὡς ἐμπλαστρῶδες, καὶ βαλὼν εἰς λιτριδίον, πώμασον κατακλείων ἔλον τὸ χυτριδίον · καὶ πώμα πηλὸν ἐπιτή- (f. 270 r.) δεῖον · καὶ ὄπτα ξύλων ἐπάνωθεν ἐπιβαλὼν ἀνθρακας, ὄπτα δὲ ἐπὶ ὥραν καλήν. Ἐπειτα ἄρας, ξήρανον · καὶ πάλιν λειώσας τῇ αὐτῇ ἀγωγῇ εἰς θυεῖαν ἀνά-
τριψον, καὶ ποιήσον μέλιτος πάχος. Τοῦτο ποιεῖ τρίς, καὶ οὕτως χρῶ.

15 14] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΥΡΙΤΟΥ. — Ἐκζέσας αὐτὸν ἐν θαλασσίῳ ὕδατι τριβέντα ἡμέραν α', καὶ ξηράνας οὕτως οἰκονόμεσαι εἰς πτάρησιν ὑδραργύρου καὶ εἰς ὃν ἐὰν θέλῃς λευκῶσαι · θεῖον ἄπυρον λειώσας εἰς οὔρον παιδὸς σὺν ἄλμυ, θαλασσίῳ ὕδατι, καὶ στυπτηρίᾳ σχιστῇ, ζέσον ἐπτάκις, καὶ ἔασον, καὶ εὐρήσεις τὴν ὑδραργυρον ὡς ψιμίθιον πεπη-
20 γυῖαν · καὶ λοιπὸν ἐκ τούτου συνμίσγεις ὅταν θέλῃς, εἰς ὃ βούλει ἐπὶ τρίς · ξηράνας, ἔχε.

15] ΕΞΙΩΣΙΣ ΧΑΛΚΟΥ. — Λίθον τὸν χρυσιζόντα, καὶ γῆν σαμίαν, καὶ ἄλας ἄνθιον, καὶ ὀπὸν συκῆς, ποιήσας γλοιοῦ πάχος, χρίε τὰ πέταλα, καὶ ἐκσωματίζονται.

1. κόπρω A. — 3. μολυβδοχάλκου en signe A. — μουσίδην pour μουσίδην (néogrec). — 6. διστάκις] F. 1. ἐπτάκις. — 9. μετὰ pour σὺν. — 10. λιτριδίον] F. 1. χυτριδίον. — 11. F. 1. πώμασον πηλῷ ἐπιτηδέῳ. — 12. F. 1. ξύλω. — 21. ἐπὶ τρίς] ἐπὶ τρίτον A. — 23. γλοῦ A, ici et partout. — 24. ἐξοματίζονται A. — Après ce mot vient, dans notre ms., le texte ὕδωρ θαλασσίῳ — τὸ ὄξος τῶν ἀρχαίων

(déjà publié I, III, 8, 9, 10), avec des additions et variantes dont voici les principales. P. 19, l. 9 : après σποδοκράμης] ὄξος ἀργαλόν, κυνός ὕδωρ, αἰγός ὕδωρ (νόει · ἀντί γαλ. ὕδ. λέγουσιν). — L. 10 : τὸ δὲ ξ. ὕ. λέγ. om. — L. 13 : φασίν. — διασπαπέντα...] διασπαπὲν λέγουσι χρυσοῦς. καὶ ἀργ., τὸ ὄξος τῶν κυρίων. — L. 15 : ἀρσενικοῦ, καὶ ἔσωθεν ἔχει τὸ ὄξωδες. — L. 17 : θείου ἀπ. ὕδ.] θεῖον ὕδωρ.

16] ΥΔΩΡ ΑΝΑΣΠΑΣΤΟΝ. — Λαβὼν ὡά, κλάσον ὅσα βούλει, καὶ ἔνωσον δύο τὰ λευκὰ καὶ δύο τὰ ξανθὰ · καὶ ἀναταράξας, (f. 270 v.) ἀνάσπα διὰ τοῦ ὄργάνου · καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἔστι τὸ μὲν λευκὸν λέγουσιν ὕδωρ μικρὸν ὄμβριον, τὸ δὲ δεύτερον εἴ τις ἔλαιον ῥεφανίνω, 5 τὸ δὲ τρίτον εἴ τις μελάγγλωρον κίκινον λέγουσιν.

17] ΥΔΑΤΟΣ ΚΑΤΑΣΠΑΣΤΟΥ ΠΟΗΣΙΣ. — Λαβὼν λευκὰ ὠῶν, βάλε εἰς τὴν λίτραν τῶν λευκῶν, ἀσθέστου τῆς ἡμῶν γ^ο α', καὶ ἀναταράξας, γάλασον ὅλα τὰ ὡά ὅσα βούλει, καὶ ἔα ἕως βεύσηται κάτω ἡμέρας ζ', ἀλλὰ δὲ τῆ ἐβδόμῃ ἄρας ἀπὸ μαζῶν καθαρῶκην (?), καὶ σύνθεσ ἐν ὄργάνῳ 10 εἰς ἀποσταξίν τέγνης, τῷ μὲν ὄξει ἀνά μέρος τῶν ὠῶν · καταρίμωσον ἀσφαλῶς, ἔψον, γῶσον εἰς κόπρον ἵππειαν · καταρίμωσον ἕως ἀποσταξίωσιν. Τοῦτό ἐστιν « ὕδωρ μελάντερον ἄχραντον ».

18] ΘΕΙΟΝ ΑΠΥΡΟΝ ΛΕΥΚΟΝ. — Λαβὼν τῶν ἀπομεινάντων ὠῶν τῶν ἀποσταξάντων μέρος α', λύε ἅμα ἐν ᾧ τῷ ἀποσταλαχθέντι ὕδατι, καὶ 15 βαλὼν εἰς βίκον, φρίμωσον ἀσφαλῶς, καὶ ἔα ἡμέρας ζ' · καὶ καθ' ἑκάστην τάραξον τὸν βίκον · τῆ δὲ ἐβδόμῃ ἀποσειρώσας τὸ πᾶν εἶδος καθαρὸν, ἔχε · αὐτὸ ξηρὸν ὅπτα μαλθακῶ πυρὶ ὥρας Γ' ἢ καὶ πλεόν, ἕως ἀναξηρανθῆ. Εἶτα λειώσας πίτυρον ἐκ τοῦ ἀποσειρωθέντος εἶδους ἡμισυ ὥραν α'. Τοῦτο βαλὼν εἰς γύτραν ἣν αἶδας, ἀνάσπα διὰ τοῦ ὄργάνου, 20 καὶ πάλιν λειώσας σὺν τῷ ὕδατι, ἀνάσπα. Τοῦτο ποιεὶ τρίς καὶ ἔχε.

19] ΘΕΙΟΥ ΑΠΟ ΛΕΥΚΟΥ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΞΑΝΘΟΥ ΠΟΗΣΙΣ. — Λαβὼν τοῦ προγεγραμμένου θείου ἀπὸ λευκοῦ, τουτέστιν τοῦ ξηρανθέντος, ὑγροῦ, καὶ γενομένου (f. 271 r.) ξηρίου, καὶ λύε ἀμρότερα [μετὰ] σὺν τῷ περιττεύσαντι εἶδει ἐκ τοῦ προλεχθέντος θείου ἀπύρου. Λευκὸν ἐπί- 25 βαλε ἐν τῷ ὄργάνῳ, καὶ ἀνάσπα · καὶ πάλιν συνλύε ἐν τῷ ἰδίῳ εἶδει, καὶ ἀνάσπα. Τοῦτον ἄρον ὅταν παγῆ, καὶ ἔχε χρυσὸν κάλλιστον.

3-5. ἔστι· puis εἴ τις]. Lire peut-être être· dont le signe aura été confondu avec celui de ἔστι, changé depuis (l. 4, 5) en εἴ τι· ou εἴ τις. — 4. ὄμβριον A. — 8. γάλασον] F. l. κλάσον. — 9. F. l. καθαρῶτατον (M. B.). — 12. Cr. III, XII, 4; XIX, 3;

IV, VII, 2. — 14. λύε] Voir l. 23, note. — 16. ἀποσειρώσας ici et partout. — 18. πῆτρον A. — F. l. ἡμίσειαν. — 20. τρίς] γον A. — 23. λύε] F. l. λείου (M. B.). — 24. εἶδους A. — 25. συνλύε] F. l. συλλείου (M. B.). — 26. F. l. ἔχσειε.

20] ΞΑΝΘΩΣΙΣ ΥΔΡΑΡΓΥΡΟΥ. — <Λαβών> στυπτηρίαν ἕως στραφῆ ὡς οἶδας, καὶ ἐπίβαλε ἀργύρω · τοῦτο κρύπτει.

21] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ. — Τρίφον νεφέλην · αὐτὴν ἐπίβαλε ὀξάλμη, καὶ λειοτριβήσας ὥραν καθ' ἡμέραν ἐπὶ ἡμέρας ἑβ', εἶτα
5 πλύνον ὕδατι γλυκέω, ἕως μηκέτι ἔχη ὀσμὴν τοῦ ὀξους, καὶ ξήρανον. Τοῦτο ποιεῖ ἐπὶ τρεῖς, ὥστε ταρῶδες ἀποβαλεῖν, καὶ οὕτως χρωῶ.

22] ΠΥΡΡΟΧΑΛΚΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβών χαλκὸν κύπριον θερμέλατον, πυρὸν ἔλαττον ποιήσας πέταλα, ὑπόστρωσον ἐπάνω καὶ κάτω καθμίαν
λευκὴν τριπτὴν ἐπιμελῶς τὴν γενομένην ἐν Δελματία, ἣν χρωῶνται οἱ
10 χαλκουργοὶ, καὶ πηλώσας χώνευσον ἐπιμελῶς, ἵνα μὴ διαπνεύσῃ, ἡμέραν α' · ἀνοίξας δὲ, εἰ καλῶς ἔχει, χρῆσαι, εἰ δὲ μὴ, ἐκ δευτέρου ἔψει μετὰ καθμίας ὡς ἐπάνω · ἐὰν δὲ κάλλιον ἐξέθῃ ἀπὸ κύπρου
θερμελάτου μίγνυται τῷ χρυσίῳ χαλκῷ, κυπρίου τοῦ αἰματώδους
γ° δ', κασσιτέρου ἀποβολῆς γ° Γ'. Μαγνησίαν ἐπίβαλε τῷ κασσιτέρῳ
15 γ° β', καὶ χώνευσον τὸν χαλκὸν · ἐπιβάλλων τὸν κασσίτερον, καὶ
συνκατάμισγε. Εἶτα ἐπίβαλε τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας, καὶ συνκατά-
μισγε · ὅταν δὲ ψυγῆ, εὐρήσεις αὐτὸν θραυστὸν καὶ τριπτόν. Τοῦτον
λειώσας, ἐπίβαλε αὐτῷ χαλκίτεως γ° γ' β', (f. 271 v.) καὶ ὄπτα ἐν
βατανίοις πεπηλωμένοις, <καὶ> εὐρήσεις αὐτὸν πυρρὸν ὡς ῥοδιόν.
20 Ἀνάμισγε καλῶς, καὶ ἔχε. Ἀνελόμενος οὖν ταῦτα, χώνευσον πρὸς τὴν
δηλουμένην χρεῖαν. Λίπηται ἀδιάλυτον χρόνον τὸ χλωρόν.

23] ΧΡΥΣΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβών τὸν θηλυκὸν πυρίτην καὶ τὸν καὶ ἀρ-
γυρίζοντα, ὃν καὶ σιδηρίτην λίθον καλοῦσιν τινες, οἰκονόμει ὡς οἶδας, ἵνα
ρεύσῃ. Καὶ εἰ μὲν εἰς χαλκὸν, λευκάνεις αὐτὸν ὡς οἶδας · εἰ δὲ εἰς ἄργυ-
25 ρον, ξανθώσεις αὐτὸν τῇ ὀπτήσει τοῦ θείου τοῦ οἶδας · καὶ ἐπίβαλε αὐτὸν
ξανθὸν τῇ ὕλῃ, καὶ βάπτεις αὐτὸν · ἡ γὰρ φύσις <τῇ φύσει> τέρπεται.

2. ἀργύρω] F. 1. ὑδραργύρω (M. B.). — 6. ἐπί γον A. — F. 1. ταρῶδες. — 7. πυροχαλκου A. — 8. πυρὸν ἔλαττον] F. 1. πυρι- ου πυροέ- λατον, synonyme de θερμέλατον (M. B.). F. 1. πυρι- ου πυροελατα (C. E. R.). — 13. αἰματώδους A. — 18. αὐτὸ A. — 21. λίπηται

ἀδιάλυτον A. — 22. § 23] Cp. Démocrite, *Physica et mystica*, § 5 (p. 44). — 23. ὄν] τόν A. — 25. τοῦ οἶδας] F. 1. ὡς οἶδας. — 26. ὕλῃ] signe de ἄργυρος. F. 1. τῷ ἀργύρω (M. B.). Lu ὕλῃ d'après le texte de Démocrite (C. E. R.).

24] ΑΛΛΗ ΠΟΗΣΙΣ. ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ ΛΕΥΚΩΣΙΣ. — Ἀψινθίου ἐξ ἴσου
 σὺν ὀλίγῳ ὕδατι λειώσας, ἔχει ξηρίον · καὶ γώνευσον μόνον τὸν χαλκὸν,
 ἐπίβαλε, καὶ γίνεται τριπτόν. Τοῦτο λειώσας, ἕπτα σὺν ἰσοστάθμῳ
 ἀλατίῳ ὥρας β', καὶ ἄρας, εὐρήσεις ξανθὸν τοῦτον τριπτόν · ἀνακάμψας
 5 αὐτῆ τῆ ἀγωγῆ, ἔξεις χαλκὸν, τοῦ χρυσοῦ μελαντίου αὐτοῦ μέρος
 α' καὶ χρυσοῦ μέρος α'. Γίνεται ὄβρυζον καλόν.

25] ΠΩΣ ΔΕΙ ΠΟΗΣΑΙ ΧΡΥΣΟΝ ΔΟΚΙΜΟΝ. — Λαβὼν λίθου μαγνή-
 του ὄραχμας β', κυανοῦ ἀληθινοῦ ὄρ. β', σμύρνης ὄρ. γ', στυπτηρίας
 σχιστῆς ἐξωτικῆς ὄρ. β', ἐν ἡλίῳ τρίψας μετὰ οἴνου λίαν χρυσοῦ.

10 26] Ὑπάρχουσιν δέ τινες ἀπιστοῦντες τὴν ἐκ τῶν ὑγρῶν ὠφέλειαν,
 οὐκ ἔργῳ τὰς ἀποδείξεις ποιοῦντες. Τὴν ἐκ τῶν ὑγρῶν ὠφέλειαν ἐννοεῖ ·
 ἐγρήν δὲ ποιοῦντας ἐκ τῶν θείων θαυμάσια, ἣν ἀνιέναι γρηὶ ποιεῖν · ἔστω
 δὲ ὡς φερόσαντα, συγχωνευθῶσιν εἰς κάμινον χρυσοχοϊκὴν, καὶ φύσις
 ποιου- [f. 272 r. μένους τὴν ἀπ' αὐτῶν φύσιν ἐκδέχασθαι.

15 27] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΟΤΑΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ. — Λειώσας αὐτὴν,
 ἔμβαλε εἰς ζύμηγ, καὶ ἕπτα. Τοῦτο ποιεῖ ἐπτάκις. Ταύτην γωνεύσας
 εὐροῖς ἄργυρον κάλλιστον. Πάντα μαλάσσει, πάντα λευκαίνει · ἀλλὰ
 καὶ ὕελον μαλάσσει, ὥστε καὶ λευκαίνεσθαι αὐτὸν ποιεῖ.

28] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΑΝΔΑΡΑΧΗΣ. — Λαβὼν σανδάραχην, ζέσον αὐτὴν
 20 εἰς οὔρον ἐπτάκις, καὶ ξηράνας ἐν ἡλίῳ, οὕτως χρῶ.

29] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΥΡΙΤΟΥ. — Λαβὼν πυρίτην τὸν χρυσιζόντα (γεν-
 νᾶται δὲ ἐν τῇ Λιβύῃ <καὶ ἐν τοῖς> ὄρεσιν τοῖς κατ' Αἴγυπτον,
 μάλιστα ἐν Αὐγάσει · Αὐγάσεις δὲ εἰσιν Τριβουθῆς) · χρυσιζόντα
 τοῦτον λαβὼν, οἰκονόμει οὕτως. Λειώσας αὐτὸν πᾶν ἀπόπλυναι ὀξάλμη
 25 τρίς, καὶ ξήραναι · καὶ λαβὼν αὐτοῦ μέρος β', καὶ μολύβδου μέρος
 α'. Λύσας τὸν μολύβδον, σκόρπιζε διὰ τοῦ πυρίτου · καὶ ὅταν γένηται
 γνοῦς, βαλὼν ἐν ἀργείῳ ὀστρακίνῳ, καὶ πηλώσας ἀσφαλῶς, ἕπτα
 εἰλικτοῖς φωσὶν ἡμέρας β', καὶ ἀνελόμενος ἔχει. Τοῦτο καλοῦμεν ἄνθος.

6. ὄβρυζον] ὄβρυζον A. — 7. οἰ:] δὲ A.

— 9. ἡλίῳ] signe de l'or et du soleil A.

F. l. χρύσω? (M. B. l. — F. l. τρίψον.

— 10. τινε:] Cp. Synésius, § 2, p. 57.

— 15. § 27] Reproduit ci-après § 41. —

20. οὔρος ἐξ/κις. — 25. τρίς] τρίτον A. —

26. λύσας] F. l. λειώσας. — 28. εἰλικτοῖς]

F. l. ἀλκτοῖς (comme p. 123, l. 6)?

Τούτου λαβῶν μέρη γ' καὶ τοῦ σατορίου μέρος α', θεράπευε συλλειῶν οἴνω αὐστηρῶ ἡμέραν α', καὶ ξηράνας, ἀναλαβῶν, ἔχε.

30] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ. — Λαβῶν λίθον τὸν ὄγχρον τὸν ψωρίζοντα (γεννᾶται δὲ παντὶ γρόαν ἔχων λίθου φρυγίου, μέγεθος τοῦ
5 ρίζαριου τοῦ ἐλυδρίου). Τοῦτον λαβῶν, οἰκονόμει οὕτως. Ἀγγώσας αὐτὸν ἀπόπλυνον ὄξει τρίς· καὶ λαβῶν εἰς ἄγγρος ὑέλινον, ἀπόβρεχε ἄλμη δικαία ἡμέρας β'. Εἶτα καὶ ἀποσειρω- (f. 272 v.) σας, ἀπόπλυνον γλυκῆφ ὕδατι πολλάκις. Λαβῶν τούτου μέρη Γ' καὶ τοῦ αὐτορρύτου μέρος α', καὶ ξηράνας, λαβῶν, ἔχε.

10 Τοῦτό ἐστιν τὸ καλούμενον χρυσόλιθον.

31] <Λαβῶν> λίθον τὸν χρυσιζόντα, καὶ γῆν σαμίαν, καὶ ἄλλας ἄνθιον, καὶ ὀπὸν συκῆς, ποιήσας γλοιῶ πάχος, χριε τὰ πέταλα, καὶ ἐκσωματίζεται ὁ γαλκός.

31 bis] ΠΕΡΙ ΑΡΓΥΡΟΠΟΙΑΣ.

15 32] ΓΛΗ ΧΡΥΣΟΠΟΙΑΣ. — Λαβῶν ὑδράργυρον τὴν ἀπὸ κινναβά-
ρεως, σῶμα μαγνησίας, χρυσοκόλλη, ἧ ἐστιν βατράχιον <καὶ> ἐν τοῖς
χλωροῖς λίθοις εὐρίσκειται, κλαυδιανόν, ἀρσένικον τὸ ξανθόν, καθμίαν,
ἀνδροδάμαντα, στυπτηρίαν σχιστὴν ταπεινωθεῖσαν, θεῖον ἄπυρον ἧ
ἔστιν ἄκαυστον, πυρίτην, ὄγχραν ἀπτικὴν, σινώπην ποντικὴν, θεῖον
20 ὕδωρ ἄθικτον. Ἐὰν ἀκούσης τοῦ ἀπὸ μόνου θεῖου· ἐὰν δὲ ἀπολελυμένος
τῷ δι' ἀσθέστου θεῖω, αἰθάλην, σῶριν ξανθόν, γάλκαυθον ξανθὴν καὶ
κιννάβαριν.

33] ΓΛΗ ΖΩΜΩΝ. ΖΩΜΟΙ. — Τὰ δὲ ἐν ζώμοις ἐστὶν ταῦτα· κρό-
κος κιλίκιος, ἀριστολογία, κνήκου ἄνθος, ἐλύδριον, ἄνθος ἀναγάλλιδος
25 τῆς τῶν κυ- (f. 273 r.) ανέων, κυανός, γάλκαυθος, κόμμι ἀκάνθης
αἰγυπτίας, ὄξος, οὔρον ἀφθόριον, ὕδωρ θαλάσσιον, ὕδωρ ἀσθέστου,
ὕδωρ σποδοκράμβης, ὕδωρ φέκλης, ὕδωρ στυπτηρίας, ὕδωρ νίτρου,

1. F. I. σατορίου. — 4. παντὶ] F. I. πάντη.
— 6. τρίς] γον A. — λαβῶν] F. I. βαλῶν.
(Confusion fréquente dans les mss.) —
8. αὐτορρύτου A. — 9. λαβῶν] F. I. ἀναλαβῶν.
— 14. § 31 bis] Démocrite, § 29. — 15.

λαβῶν] F. I. λάβε. — 19. ἄκαυστον] ἀκαστόν
A. — ὄγχρα ἀπτικὴ, σινώπη, etc. au nomi-
natif dans A. — 20. F. I. ἀπολελυμένος.
— 23. § 33] Cp. Synésius, § 5 (ci-dessus,
p. 59-60).

ὕδωρ ἀρσενίκου, ὕδωρ θείου, οὖρον, γάλακτος οὐρείου, ἀπὸ κυνὸς γάλα.
 Αὕτη ἡ ὕλη τῆς χρυσοποιίας, ταῦτά ἐστὶν τὰ ἀλλοιοῦντα τὴν ὕλην·
 ταῦτα πυρίμαχά εἰσιν· ἐκτὸς τούτων οὐδέν ἐστιν ἀσφαλές. Ἐὰν ἦς
 νοήμων, καὶ ποιήσης ὡς γέγραπται, ἔσῃ μακάριος. Ἐπιβάλλει χαλκὸν
 5 χρυσῶ· διὰ ταῦτα διὰ τὸ χρυσοκοράλλιον, ποτὲ ἄργυρον διὰ τὸν
 χρυσόν, ποτὲ χαλκὸν διὰ τὸ ἤλεκτρον, ποτὲ μόλυβδον διὰ τὸν μόλυβδον.
 Αὕτη ἡ ὕλη εἰς τὴν χρυσοποιίαν εἰρήσθω.

34] ΓΛΗ ΑΡΓΥΡΟΠΟΙΑΣ. — Ἔστι δὲ ὑδράργυρος ἢ ἀπὸ ἀρσενίκου,
 ἢ σανδαράχης, ἢ ψιμίθεως, ἢ μαγνησίας, ἢ στίμμεως ἰταλικῶ·
 10 ποιήσει εἰς τοιοῦτον· ὃ ἐὰν βούλη ἐκστρέψας· ἐὰν χαλκὸν οἰκονομήσης
 ὡς δέον, φέρεις ἔξω τὴν φύσιν. Γῆ γεῖα, κατμία λευκὴ, γῆ ἀσπερίτη,
 κιμωλία, ἀρσενίκου τὸ λευκόν, μίση ὀπτὸν, μίση ὠμὸν, λιθάργυρος
 λευκὴ, ψιμίθιον, νίτρον πυρρὸν ὃ ἐστὶν βίθειον, ἄλας καππαδοκικόν,
 μαγνησίας λευκῆς, ἀφροσέλιγον ὑαλοῦ, κυανὸς, τίτανος ὀπτῆ.

15 35] Ταῦτα παρὰ τοῦ εἰρημένου διδασκάλου μεμαθηκῶς ἡσκούμεν
 ὅπως ἀκούσω τὰς φύσεις. Ἡ φύσις γὰρ τὴν φύσιν νικᾷ, καὶ ἡ φύσις
 τὴν φύσιν κρατεῖ.

36] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΥΡΙΤΟΥ.

37] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΥΡΙΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΤΟΥ.

20 38] ΘΕΙΟΥ ΜΕΛΑΝΟΣ ΕΝΚΑΥΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ. — Παλαιότατα τῶν ἀπὸ
 τοῦ θείου ὕδατος τὸ ἐν ἀπομείναντι λύει σὺν τῷ ἰδίῳ ὕδατι, τουτέστιν
 οὖρῳ ἀφθόρῳ ἡμέραν α', καὶ πότισον πάλιν ἐλαίῳ κικίνῳ ἕως μέλιτος
 πάχους, καὶ βάλει εἰς βίκον πλατύν, καὶ εὐρύχωρον ἕως ἡμίσεως, ἵνα
 ἔγῃ ποῦ καχλάσαι ἐν τῇ θέρμῃ. Τοῦτο περιπηλώσας, ἵνα μὴ διαπνεύσῃ,
 25 βάλει εἰς κύβραν γεῖμεντος· καὶ περιπηλώ- (f. 274 r.) σας τὴν γύτραν,
 θὲς ἐν καμίνῳ ὑελουρικῆ εἰς τὰ ἄνω φῶτα, ἕως ζῆρον γένηται. Εἶτα
 ἄρας, λύει οὖρῳ ἀφθόρῳ, καὶ ἀναξηράνας ἔγῃ μέλαν ἔνκαυστον κικίνον.

4. F. l. ἐπιβάλλει. — 13. βίθειον] Cp. Lexique, p. 11. l. 18. — 15. § 35] Démocrite, II, 1, fin du § 2. Ταῦτα ἔνθη κ. τ. λ. — 18. § 36] Démocrite, § 6. — 19. § 37] Démocrite, § 5. — 20. θείου

ἐνκαυστοποίησις] F. l. θ. ἐγκαύστου ποιήσις. — 21 ἐναπομείναντι: A. — 23. F. l. πάχους. — 24. καχλάσαι: A. — 25. γεῖμεντος] F. l. κείμενον (M. B.). — 27. λύει] F. l. λείου (ici et plus loin).

39] ΥΔΑΤΟΣ ΞΑΝΘΟΥ ΠΟΗΣΙΣ. — <Λαβών> κινναβάρεως μέρη β', μίσεως ὤμοῦ μέρος α', τουτέστιν τὸν κρόκον, συνλύε οὖρω ἀφθόρω λίτραν, τοῦ ὕδατος χαλκοῦ γ' α'· καὶ ἀποσειρώσας ἐν τῷ αὐτῷ ὕδατι, λύε· καθαρίει· συνλείωσον τὴν προκειμένην κιννάβαριν καὶ τὸ μίση, 5 καὶ ἀνάσπα ὕδωρ ξανθόν· τοὺς ὀπούς, ἅπαξ γάρ...

40] ΛΕΥΚΩΣΙΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ. — Λαβών μαγνησίαν, ἴσον ἀλὸς καππαδοκικοῦ, βάλε εἰς ἄγγος ὀστράκινον, ἀπὸ ὀψὲ ἕως πρωΐ. Ἐὰν δέ ἐστιν μέλαινα, καῦσον ἕως ἀναλευκανθῆ, κάλλιον δέ ἐστι εἰς κάμινον ὀπτᾶν αὐτὴν ὑελουργικὴν. Κρύπτει τοῦτο τὸ μυστήριον, ἔστι γὰρ 15 τοῦτο τὸ ἔλον τὸ συνέχον τὴν λεύκωσιν ἐψήσει.

41] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΟΤΑΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ.

42] ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΑΝΔΑΡΑΧΗΣ. — Λαβών σανδαράχην τὴν μὴ σιδηροῦσαν, μὴδὲ λιθώδη, ἀλλὰ τὴν κερρὰν καὶ αἱματώδη, λειώσας, ἀκρόπασσον· ἢ ἔκλεκτος βληθεῖσα καὶ ῥίνισμα χαλκοῦ οὐκ ἔξ ῥέειν 15 αὐτόν.

43] ΜΟΛΥΒΔΟΝ ΚΑΘΑΡΟΝ ΠΟΗΣΑΙ. — <Λαβών> στυπτηρίαν σγιστὴν καὶ νίτρον στύψας μεθ' ὕδατος ψυχροῦ ὄντος τοῦ ὄξους καὶ ἐκπυρὶ αὐτόν, καὶ γίνεταί λευκός.

44] ΑΛΛΗ ΠΟΗΣΙΣ ΧΑΛΚΟΥ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΥ. — Λαβών σανδαράχην 20 καὶ θεῖον ἄπυρον, κοράλλιον καὶ κρόκον, βαλὼν εἰς ἰγδὴν, τρίβει ἐπὶ ἡμέρας μ' εἰς οὔρον παιδὸς ἀφθόρου καὶ μετὰ μ' ἡμέρας, βάλλεις τὸ ὕδωρ τῶν κρόκων, καὶ τρίβεις ἐπὶ ἄλλας ἡμέρας κ', ἕως ὅτε μιγῶσιν καὶ συναγαμῆσωσιν τὰ εἶδη καὶ χαλκοῦ ῥίνισμα. Καὶ μετὰ ταῦτα βάλλεις τὸ φάρμακον εἰς ἄγγεῖον ὀστράκινον χρισθὲν πηλῷ καλῶς· 25 καὶ καίεις αὐτὸ γυτρίδιον εἰς κάμινον ἡμέρας ζ'. Ἐὰν ἔστιν λευκότερον, καῦσον ἄλλας ἡμέρας γ', ἵνα γένηται ξανθόν.

45] ΧΑΛΚΟΥ ΛΕΥΚΩΣΙΣ. — Λαβών χαλκὸν κύπριον, καὶ δεῖ κροτεῖν· εἶτα πυρώσας βάπτει ἢ κιμωλίαν ὀξάλμη λελειωμένην. Τοῦτο πολλάκις

2. συνλύει] F. 1. συλλείου. — 11. § 41] Même texte qu'au § 27, sauf quelques variantes sans importance. — 13. κερρὰν] κυρὰν A. — 14. ἔξ] ἔα A. — 15. F. 1. αὐ-

τήν. — 18. ἐκπυρὶ] F. 1. ἐκπύρου. (M. B.). — La suite comme au § 30, à partir de λαβών οἰκονόμει. — 27. δεῖ κροτεῖν] δὴ κροτεῖν A. — 28. ἦ] F. 1. εἰς.

ποιεί· καὶ πάλιν πυρῶν κρότει, καὶ ἕξεις χαλκὸν λευκόν, τούτου μέρος
α', καὶ ἀργύρου μέρος α'. Γίνεται τὸ πᾶν λευκόν.

46] ΑΡΓΥΡΟΥ ΔΗΛΩΣΙΣ. — Ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν ἱερωτάτην βίβλον
εὐρίσκομεν ἀναγεγραμμένους ἀργύρου κράσεις διὰ τοῦ κασιτέρου,
5 ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι τὰ μυστήρια καὶ τὰς καθάρσεις αὐτοῦ, ὅπως ἐν
μηδενὶ ἀμάρτης.

Βαλῶν στυπτηρίαν, καὶ ἄλλας καππαδοκικόν, σύστρεψε μετὰ μαγ-
νησίας· καὶ χρόαν προσοιδώσιν ὅτε τυραννικὸς ἦρος (?) σὺν τῷ ἐλαίῳ,
ἐμβαρῆ ποιεῖ αὐτὸν καὶ λιπαρὸν καὶ ἄνοσμον.

10 47] ΜΕΛΑΝΩΣΙΣ ΑΡΓΥΡΟΥ. — [f. 27^v r. Λαβὼν θεῖον ἄθικτον, ἔψη-
σον πῦρὶ μαλθακῷ ἀπὸ θαλλίων ζ'· ἀποχέων εἰς οὖρον ἀφθόρου παιδὸς
πρόσφατον, ἔψον αὐτὸ ἕως οὗ λάβῃ βράσματα β'. Εἶτα βάλε εἰς
ὄξος ὀριμύτατον, καὶ βάλε εἰς ἀγγεῖον ἕτερον ὄξος, γλοιοῦ πάχος, καὶ
ὁὸς ὀπτηθῆναι νυκθήμερον λελειοτριβημένον δὲ ξανθόν. Ἐκ τούτου
15 δὲ ἐπίβαλε ἀργυρον, καὶ γίνεται ὀκίμιον.

48] ΚΑΤΑΣΤΑΘΜΟΙ ΧΡΥΣΟΥ. — <Λαβὼν> στυπτηρίας σχιστῆς
μέρος α', ἀμμωνιακοῦ Κανώπης ἣν χρῶνται οἱ χρυσοχόοι μέρος α',
χωνευθέντος τοῦ χρυσοῦ, μίση.

49] Ἡ ΣΑΝΔΑΡΑΧΗ ΟΥΤΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΕΙΤΑΙ. — Λαβὼν σανδράχην
20 τὴν μὴ σιδηροῦσαν μηδὲ τὴν λιθώδη, ἀλλὰ τὴν κερρᾶν καὶ αἰ-
ματώδη, ταύτης γ° γ° ε', λειώσας πάνυ καλῶς, βάλε ἐν φιάλῃ ὑε-
λίνῃ. Εἶτα βαλῶν ὄξος ὀριμύτατον κ° β', καὶ ἄλλας κοινὸν γ° γ° ε',
πώμασον τὴν φιάλην ἐρίῳ ῥάκει· ἐπίθεε βατάνιον ἐπίγειμον (?), καὶ
ἔασον αὐτὸ παρεχέσθαι ἐπὶ ἡμέρας ζ'. Εἶτα μετὰβαλλε ἐν λοπάδι,
25 καὶ ὑπόκαιε ὥρας γ'. Εἶτα ἀπόξυσον τὴν ἄγλην, καὶ πλύνον ὕδατι
γλυκέῳ, καὶ εὐρήσεις αὐτὸ γινόμενον κερρὸν ὡς αἷμα. Εἶτα ξήρανον ἐν
ἡλίῳ· βάλε πάλιν ἐν τῇ φιάλῃ. Εἶτα βαλῶν οὖρον βοῶς μείναντος

4. ἀναγεγραμμένα A. — 5. ἐκθέσθαι A. —
7. F. I. Λαβὼν. — 8. ἦρος] F. I. ἔρωε
(M. B.) — 11. ζ' F. I. καὶ (correction
qui s'explique par la paléographie). —
19. σανδράχη A. ici et presque partout.

— Cp. les §§ 28 et 42. — κερρᾶν] κερρᾶν
A. — 23. ἐρέωράχην A. — ἐπίγειμον] F. I.
ἐπίγειμον. — 25. ἄγλην] F. I. ἄγλην. — 26.
κερρὸν] κερρὸν A. — 27. μείναντος] F. I.
μείναν.

ἡμέρας ζ', ἕως σφοδρότερον γένηται καὶ ὀριμύτερον · καὶ οὕτως ἐπί-
 θαλε τὴν πεπλυμένην σανδαράχην, καὶ ἕασον αὐτὸ ταριχεύεσθαι ἡμέ-
 ρας ζ', ἕως σφοδρότερον γένηται. Εἶτα πλύνας ὕδατι γλυκέφ, ξή-
 ρανον ἐν ἡλίφ · καὶ ἄρας, ἔχεις τὰς ἀπαιτουμένας χρεῖας τῶν γινο-
 5 μένων καταβαρῶν.

50] <ΠΕΡΙ> ΤΟΥ ΕΞΙΩΘΕΝΤΟΣ ΧΑΛΚΟΥ. — <Λαθῶν> ἀνδροδά-
 μαντος *, (f. 275 v.) χρίσον τὰ πέταλα ἐπάνω καὶ κάτω, καὶ σιμώσας
 ἐκτρέγιζε ὕελον λευκόν.

51] ΧΡΥΣΟΠΟΙΑΣ ΖΩΜΟΙ.

10 52] ΧΡΥΣΟΥ ΜΑΛΛΕΙΣ ΩΣΤΕ ΕΝ ΑΥΤῶ ΣΦΡΑΓΙΖΕΙΝ. — <Λαθῶν>
 νίτρον πυρροῦ ὄρ. β', κινναθάρεως ὄρ. γ', μίξας, λείωσον ὄξει, καὶ
 ἐπίθαλε στυπτηρίαν ὀλίγην · καὶ ἕασον ξηρανθῆναι. Καὶ ἔπειτα λειώσας
 ἀπόθου · καὶ λαθῶν χρυσοῦ ἡμιωθόλιον, καὶ ἀρσενίκου χρυσίζοντος ὄρ.
 α', μίξας πάντα, λύε παραχέων κόμμεως καθαροῦ βεβρεγμένου ὕδατι ·
 15 καὶ οὕτως ἀναλαθῶν, σφράγιζε ὁ βούλει, καὶ ἕασον ἐπὶ ἡμέρας β', καὶ
 παγήσεται ἡ σφραγίς.

53] ΧΡΥΣΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΛΑΙΟΥ. — Λαθῶν λιθαργύρου
 ὄρ. δ', χρυσοῦ ὄρ. β', χαλκοῦ πυρροῦ <ἦ> πυρρογάλκου ὄρ. α', στυπ-
 τηρίας ὄρ. α', κατμίας ὄρ. α', ἔστω τῶ ἀργύρου καὶ τῶ χρυσοῦ
 20 ῥινίσματα, καὶ συνκατάμισγε τὴν λείωσιν ὡς μιούση (?). Εἶτα ἔταν
 κηρωτῆς πάχος γένηται, τότε τὸ ἐλύθριον καὶ τὸ ἀρσενικόν · εἶτα τὴν
 κατμίαν (f. 276 r.) καὶ τὴν στυπτηρίαν · βαλὼν εἰς λοπάδα, καὶ
 ἐλαφροῦς ἀνθραξίν ἐμβαῖνον κρόκου ὠμοῦ ὄξος τετιμημένον, οὕτως
 ποίει.

25 54] ΚΑΤΑΒΑΦΗ ΧΡΥΣΟΥ. — <Λαθῶν> μίσιος μεταλλικοῦ μέρη δ',
 ἐλυθρίου ρίζης μέρος α'. ταῦτα τρίψας, μέλιτος πάχος ποιῶν, ταρίχευσαι
 οὖρφ ἀρθόρου, καὶ βάπτει ὕδωρ ψυχροῦ. Χαλκὸς καεὶς ἐπτάκις, καὶ

6. ἀνδροδάμαντος] La dose n'est pas in-
 diquée. — 9. § 51] Démocrite, § 25. —
 11. πυρροῦ A, ici et partout. — 14. λύε]
 F. l. λείου. — ὕδατος A. — 19. στυπτηρίας]
 signe commun à στυπτ. et à στυπτ. σμίστή

A. ici et dans la suite. — ἔστω] Il faut
 drait λείου. — τὸ ἀργ. en signe et τὸ χρυσο.
 en signe A. — 20. λείωσιν] s. de λείωσον
 A. — F. l. ὡς μειώσης. — 22. καὶ ἐλαφρ. α.]
 F. l. καὶ ἐλαφ. ἄ. — 27. F. l. ὕδατι ψυχροῦ.

ἀνακαμφθεὶς χρυσὸς κρείττων ἐστί. Χρυσὸς καίεται, καὶ καιόμενος σήπεται, καὶ σηπόμενος βιάπτει πᾶν σῶμα.

Ἰ5] Λαβῶν σανδαράγγην, θεῖον, λιθάργυρον, στυπτηρίαν, ἄλας, ὕδωρ νεφέλης ἀνά μέρος α', λείωσον ἄχρις ἂν καταποθῇ ἢ ὑδράργυρος εἰς ὁξος · καὶ ξηράνας ἀνένεγκαι αἰθάλας ἄχρις ἂν λευκανθῇ · καὶ ἐπίβαλε ἐκ τοῦ ξηρίου τούτου ὄρ. α' ἐπὶ γαλκὸν κύπριον κεκαθαυμένον, καὶ ἔχε.

Ἰ6] Λαβῶν ὑδραργύρον μέρος α', καὶ μυσίδην μέρος α', μίξον ἀμφοτέρω ἕως ὅτου ἐνωθῶσιν · καὶ εἶθ' οὕτως αἰθάλισον · καὶ λαβῶν τὴν αἰθάλην, μίξον μετὰ τῆς σκωρίας, καὶ πάλιν αἰθάλισον, καὶ οὕτως 10 ποίει τρίς · καὶ μετὰ τὰς γ' ἡμέρας, λάβε τὴν ἀνελθοῦσαν ὑδράργυρον, καὶ πότισον αὐτὴν εἰς οὔρον ἡμέρας ζ' ἐν ἡλίῳ θερμῷ. Καὶ εἶθ' οὕτως ψύξας, ἔμβαλε αὐτὴν εἰς βῆσσαν, καὶ ἔμπραξον τὴν βῆσσαν μετὰ ἄλατος, καὶ δὸς τὴν βῆσσαν εἰς γύτραν καὶ ἄς γένηται τὸ στόμα τῆς γύτρας ὑποκάτωθεν μολύβδου, ἕως ὅτου καλυφθῇ ἡ βῆσσα · καὶ πῆλω- 15 σον τὸ πῶμα τῆς γύτρας, καὶ ὅτε ψυγῇ κελῶς, ἔμβαλε αὐτὴν εἰς πυρόσκοπον νυγθήμερον · καὶ εἶθ' οὕτως ἐκβάλας, ἔχε.

Ἰ7] ΛΥΣΙΣ ΑΜΙΑΝΤΟΥ. — Δὸς τὸν ἀμίαντον εἰς γω- (f. 276 v.) νευτῆρα, καὶ βάλε ἐπάνω αὐτοῦ λινέλαιον, ἕως ὅτου ἴδῃς τὸν ἀμίαντον ὡς τὸ πῦρ · καὶ οὕτως ἐκβάλε, καὶ λείωσον κελῶς · καὶ λαβῶν μαγνησίαν 20 ὀλίγην, καὶ ἄλας ἀμμωνιακὸν, καὶ νίτρον ὀλίγον, καὶ τρίψον μετ' αὐτοῦ, καὶ γώνευσον, καὶ φέρε ὕδωρ βαύρουκῶ (?), καὶ δὸς ἐκ τοῦ ὕδατος τὸ γωνὴν καὶ τὰ λοιπὰ ξηρία μετὰ τοῦ ἀμίαντου · καὶ φύσα ἕως ὅτου λυθῇ · καὶ ἐπίβαλε μικρὰ μικρὰ (sic) ἐκ τοῦ λειωθέντος ἄλατος, καὶ ἐξελθὼν, ἔχε.

25 Καὶ λαβῶν μαγνησίαν, λεύκανον καὶ πυρίτην καὶ γαλκὸν κεκαυμένον ἐξ ἴσου, καὶ ὑδράργυρον ἀποθανοῦσαν · καὶ ἔταν θελήσης, λάβε σταθμὸν ἀργυρίου, καὶ ἐπίβαλε ἐκ τοῦ ξηρίου κεκαυμένου ἐπὶ τὸν κασσίτερον, καὶ ἔξεις ἀσήμην ?) λευκὴν.

1. F. 1. χρυσοῦ κρείττων. — 10. τρίς] γων A. — 13. ἄς A. — 17. λύσις] F. I. γύσις (M. B.). — 22. γωνὴν] F. 1. γωνίον

(néogrec ?). — 24. F. 1. ἐξελθὼν. — 25. λεύκανον] F. 1. μαγνησίαν λευκὴν? — 28. ἀσήμην] signe de l'argent A.

38] Λαβὼν ὑδράργυρον λίτρας γ', καὶ ἀρσένικον λίτραν α', καὶ
 σανδάραχην λίτραν α', νίτρον ἀλεξανδρινὸν λίτραν α', μίσιος λίτραν α',
 χαλκάνθου λίτραν α', καὶ βαλῶν ἀμρότερα, λείωσον ἐν θυεῖα ἀσφαλῶς ·
 καὶ βαλῶν ἐν γύτρᾳ καινῇ, στῆσον εἰς κυθρόποδα, καὶ περιγρίσας πέριξ
 5 πηλῷ τετριχωμένῳ, καὶ ποιήσας τὸ πέριξ τοῦ πώματος καὶ ἀνά δακτύλων
 δ', καὶ γυψώσας τὰ χεῖλη, ἵνα στερεώτερον γένηται, ἐπίθεε πῶμα ἔχον
 ἀναρύστητον τὸ ἐπάνω · καὶ περιπηλώσας ἀσφαλῶς τὰς ἀρμογάς, ὅπτα
 ἐλαφρῶ φωτὶ, τὸ μὲν πρῶτον διὰ τῶν φώτων τῆς κανδήλας νυχθήμερον
 α', ἐπὶ πρόβασιν ποιῶν τὸ φῶς, ἐπίδος διὰ τῶν ἐπιλυγνίων ἄλλο
 10 νυχθήμερον α', καὶ ἔασον ψυγῆναι · καὶ ἀνακαλύψας περὶ πῶμα, ἀναλάμ-
 βανε τὸ ἐπικείμενον ἄνω, καὶ ἴδε εἰ λευκοῦται · καὶ ἐξαγαγὼν τὸ ἀποκα-
 θισμένον, μίξας πάλιν, (f. 277 r.) βάλει εἰς θυεῖαν, καὶ λείωσον ἀσφαλῶς,
 καὶ βάλει εἰς αὐτὴν τὴν γύτραν · καὶ περιπήλωσον ὁμοίως ἀσφαλῶς τὸ
 πῶμα · καὶ ὁδὸς ὀπτᾶσθαι ἐλαφρῶ πυρὶ, πρὸς ἀνάβασιν διδοῦς τὸ πῦρ
 15 πάλιν νυχθήμερον α'. Καὶ ἔασον ψυγῆναι, καὶ ἀνακαλύψας πάλιν,
 ποιήσον ὡς πρῶτην, ἕως ὅτε ἄσμην θείου μὴ ἀποπέμψῃ, ἕως ἂν γένηται
 ὡς γύψος. Καὶ ἄρας, βάλει εἰς ὕδωρ ἀκατάσβεστον ἀνασπασθὲν διὰ τοῦ
 ἀμβίκου · καὶ βάλει αὐτὸ τὸ ὕδωρ μετὰ τοῦ συνθέματος, καὶ ποιήσον
 μέλιτος πάχος. Καὶ λείωσον ἀσφαλῶς ἐν τῇ θυεῖα, καὶ ἔασον ξηρανθῆναι,
 20 καὶ ἔχε.

39] Λαβὼν οὖρον ἄφθορον, χαλκίτην, χαλκόν, ζώσεις τῶν ὠῶν
 γ° γ° Γ', ταῦτα τρίψας καὶ ποιήσας γυῶδες, ἔψει σὺν τῷ οὖρῳ ἕως
 οὗ τὸ θεῖον ἄθικτον ἀναλωθῆ.

Καὶ λαβὼν κασσιτέρου μέρος α', καὶ ὑδραργύρου μέρη β', καθάρισον
 25 τὸν κασσιτέρον · οὕτως γωνεύσας αὐτὸν γύσον εἰς ὕδωρ θαλάσσιον
 τρίς, ἀθρόως μεταβαλῶν, καὶ πάλιν βάλει εἰς τὴν γώνην πίσσαν καὶ
 στυπτηρίαν · εἶτα <θεῖ> σε χρίσασθαι (φύλαττε δὲ τὸ μυστήριον),
 ἄχρις ἂν τὸ θεῖον ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ὑδραργύρου.

3. F. 1. βαλῶν ἀμρ. ἐν θ., λείωσον. — 16.
 πρῶτον A. — 17. ἀνασπασθέντος A. — 18.
 A mg. : ἰδ' (1re main). — 25. οὕτως] F. 1.
 εἶτα. — 26. τρίς] γ' A. — 27. στυπτηρίαν]

Ici et plus bas, dans A, le signe de
 l'alun surmonté de la finale °, ce qui
 semble prouver que, dans ces textes,
 il faut lire στ. sans ajouter σχιστήν.

Δοκίμαζε δὲ τὴν ὑδράργυρον οὕτως. Λαβὼν αὐτήν, βαλὼν εἰς ὑελοῦν ἄγγος, τρίψον αὐτὴν εἰς τὴν ἰγδὴν, καὶ ποιεῖται αὐτῆς τὴν ἐπιφάνειαν ἐπὶ τὸ ξανθόν. Ἐῖτα λαβὼν αὐτήν, ἔγκλειε ἐν ὑελίνῳ ἄγγεῖῳ. Πλήσας τὸ ἄγγος, ὡς ἔθος, ὀριμέως (φύλαττε δὲ τὸ μυστήριον) ὑπόσιμον, ἵνα μὴ δια-
 5 πνεύσῃ τὸ ὄξος ἐκ τοῦ ἄγγους, καὶ ἕασον νυκθήμερον · καὶ τῷ ἔμπρο-
 θέσιμῳ εὐρήσεις τὸ μυστήριον τῆς (f. 277 v.) ὑδραργύρου, τὸ πῶς αὐτὴν ἵνα μαχησώμεθα. Ἡ γὰρ φιλόσοφος ὑπὲρ ταύτης τῆς ὑδραργύρου ἐπε-
 γράψατο · « Ὅτε πήξεις τὴν ὑδράργυρον τὸ αὐτόρρευστον. » Τὸ γὰρ αὐτόρρευστον τὸ ὄξος ἐστίν · τὸ οὖν ὄξος ἐστὶν ἡ μαγνησία.

10 60] . . . . .
 . . . . . <καὶ> οὕτως ἐπίπασσε εἰς τὴν γώνην ἐπάνω τοῦ χαλκοῦ. Ἔστω δὲ ὁ χαλκὸς προαξιωμένος ὄξει ὀριμέτ, καὶ στυπτηρίαν καὶ σάπωνον ἐπὶ τρεῖς, ταξειδίῳ · καὶ τότε οὕτως αὐτὸν ἐμβάλων, γώνευε. Ἐπίβαλε τὰ προειρημένα μίγματα, πυκνό-
 15 τερον ἐπίπασσον μετὰ τῶν μιγμάτων · λευκότερον γὰρ ποιεῖ ταῦτα · φανεῖται γὰρ αὐτὸς καθ' ἑκάστην γώνην πρόδηλος γινόμενος λαμπρό-
 τερος <ἡ> πρὶν ἔτερον τὸν φάρμακον ἐμβληθῆναι. Ὅταν οὖν γωνευθῇ καλῶς, ἀπόγειε εἰς ἄγγεῖον προυπετρομένης τῆς σαμίας γῆς, καὶ ἕασον συντετελεσμένον ἔργον. Καὶ πάλιν ἔγκρυψον, κατὰ τὸ ἔθος.

20 Καὶ πρὸ ἀργύρου πρωτείου ἀδραμιτίνῳ, καταγώνην δὲ ἔκχεε εἰς τὴν γῆν σαμίαν τὸν χαλκὸν ἵνα μεταβληθῇ, καὶ βάπτει, καὶ πυκνῶς ἐνθάμιζε, καὶ ἀπόσιμγε, ἔχε.

61] ΠΕΡΙ ΧΑΛΚΟΥ ΕΛΑΤΟΥ ΕΛΑΥΝΟΜΕΝΟΥ ΕΠΙ ΤΟ ΛΕΙΤΟΤΑΤΟΝ.

— Σκευασία · ἐστὶ δὲ καὶ τῆ γρεία κάλλιστον, καὶ τῆ ἐμβαρεία.

25 Λαβὼν χαλκὸν λευκὸν μῶν μίαν, γώνευε · ἐπίπασσον ἄλας λευκὸν μετὰ στυπτηρίας, ἴσον, μετὰ ὄξους προαναδοδομένα καὶ ἀνεξηραμένα · εῖτα πάντα λειοτριβήμενα... f. 278 r., l. 6. Ὅταν οὖν γωνευθῇ καλῶς,

7. 'H] F. l. 'O. — 10. Une ligne et demie en blanc dans le ms. — 12. F. l. προαξιωμένος. — 13. τρεῖς] γ' A. — 15. F. l. ἐπίπασσον. — 16. F. l. προδηλος; (ici et plus bas). — 18. F. l. προυπεσ-

τρομένης. — 20. F. l. ἀδραμιτίνου. — F. l. κατὰ γώνην. — 27. Après λειοτριβήμενα] οὕτως ἐπίπασσε κ. τ. λ. jusqu'à ἀπόγειε (répétition des lignes 11 à 17 avec variantes insignifiantes. — τρεῖς] γ' A.

ἀπόγειε εἰς τὸ ὑπερέχειν τὸ ὑγρὸν δακτύλους β', καὶ οὕτως ἔασον ἀποψυγῆναι. Ἐἴτα ἄρας, ἐπίγριε, ἀλλὰ λεπτῶ καὶ εὖ μάλα πυρώσας, ἐναπόσθειςον εἰς ὕδωρ · ἔταν δὲ ψυγῆ, μηκέτι καθήσει εἰς ὑγρὸν, ἀλλ' ἔγκρυψον εἰς ἀγγεῖον ἀλὸς μετὰ στυπτηρίας · εἴτα δὲ <λαβῶν> ἀλὸς 5 μέρη β', καὶ στυπτηρίας μέρος α' μεμιγμένων, καὶ ἔα ψυγῆναι ἐν τούτοις · ἔταν δὲ ψυγῆ, ἄρον. Καὶ ἔταν δὲ λευκότετον <ῆ>, ἐλαύνεται λοιπὸν ὡς θέλεις, καὶ ἐπακούσεται, ἐάν τε θερμὸν ἐλαύνῃς · ἐάν ψυχρὸν, τοῦτον δὲ κἂν θέλῃς τι ἀποθραῦσαι, οὐ δυνήσῃ, τοιαύτη αὐτοῦ ἐστὶν ἡ εὐθυία καὶ ἡ εὐτονία. Ἔστι δὲ καὶ ἔκλεκτος εἰς ὑπερβολὴν · 10 πεπείραται δὲ <ἔτι> κύπριος γαλκός ἐστιν ἐπιτηδείότερος εἰς ταύτας τὰς χρείας · ὠφέλεις δὲ ἐννοεῖν.

62] ΑΣΙΑΠΩΤΟΝ ΚΡΟΚΟΝ ΠΟΙΗΣΑΙ ΑΠΟ ΧΩΝΗΣ. — <Λαβῶν> ἀρσενί-
νίκου σχιστοῦ μέρη δ', σανδαράχης κισροῦς καθαροῦς μέρη δ', σώματος
μαγνησίας οὐγγ. δ', μέλανος σκυθικοῦ γ' α', ἐλινικόκιον νίτρου ὑαλί-
15 ζουτος οὐγγ. Γ', λειώσας τὸ ἀρσένικον πάνυ ὡς γουῶν, πρόσμιγε τὸ
μέλαν τὸ σκυθικόν, καὶ συνλειού · γίνεται γλωρόν. Ἐἴτα ἐπίβαλε τὸ
σανδαράχην · καὶ πάλιν συνλειώσας μετὰ τοῦ νίτρου · ἔστι τὸ πρῶτον
ἕμοιον, τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας πάνυ ὡς γουῶς, ἕως f. 278 v.) γένηται
ὡς αἰθάλη. Σὺν ἐκάστῳ μίξας πάντα καὶ συνλειώσας, ἐπίβαλε ἕξος
20 αἰγύπτου δριμύ, καὶ γολῆν ταυρίαν · καὶ συνλειώσας, ποιήσον πηλῶ-
δες · καὶ ξηράνας ἐν ἡλίῳ ἐπὶ ἡμέρας γ', λειώσας, κατάργισον ἐν
ληκυθίῳ, καὶ ἔπτα ἐν ᾧ ταύτης μόνῃς ἐπὶ ἡμέρας ε'. Ἐἴτα ἀνελόμενος
λείε, πρόσθαλε κόμμι · λειώσον μέρη οὐγγ. ι', καὶ ἐπίβαλε. Ποίει
πηλῶδες καὶ γώνευσον τὸν κρόκον, καὶ ἐπίβαλε τὸ φάρμακον · καὶ
25 ἔταν γίνεται ὁ κρόκος γλωρός καὶ τριπτός, <λαβῶν> τοῦ τρίπτουτος
χρυσοῦ μέρος α', γώνευσον, καὶ εὐρήσεις χρυσόν. Εἰ δὲ θέλεις πρῶ-
τιστον καὶ καλοποίητον, <λαβῶν> ἐργασθέντος χρυσοῦ μέρη δ', καὶ

1. εἰς τοῦ Α. F. I. ὥστε. — 2. F. I. λεπ-
τῶς. — 6. ἐλαύνεται (sic) Α. — 7. F. I. ἐάν
γε. — ἐλαύης Α. — 9. εὐθυία] F. I. εὐστά-
θεια. — 13. κισροῦς Α. — 14. ὑαλίζουτος]
ἢ ἀλιζουτος Α. — 18. F. I. ἕμοιον τῷ σώ-

ματι τῆς μαγν. — 20. δριμύ Α. — 22. μόνῃς]
F. I. μῆνης (M. B.). — 23. λείε] F. I. λείου.
— 24. γώνευσον en signe Α. — 25. F. I.
τοῦ τρίπτου τοῦ κρόκου. — 26. χρυσοῦ en
signe Α. — 27. ἐργασθέντος Α.

τοῦ * μέρος α', συγχωνεύσας, εὐρήσεις χρυσὸν δοκιμὸν καὶ κάλλιστον. Κρύπτει τοῦτο, πολλά τε βεβαμμένου χρυσοῦ τὸ θεῖον καὶ ἀμετάδοτον μυστήριον.

63] Ἐπειτα καὶ τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας προσέρεται.

5 Λαβῶν μαγνησίαν θηλυκὴν, λειώσον ἐπιμελῶς · βαλὼν ἐν βατανίῳ ἄλας οὐγγ. β', ἐπιπώμασον ἐτέρῳ βατανίῳ, ἵνα μὴ ἐκπνεύσῃ τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας καὶ ἀπόληται. Καὶ λαβῶν οὖν τὸ βατάνιον τὸ θεῖον παρόμοιον <στήσον> ἔγγιστα τοῦ στηλαρίου ἐπὶ ἡμέρας β'. Ἐἴτα λαβῶν τὸ βατάνιον, ἀνακαλύψας, περιέξυσον, καὶ βαλὼν εἰς θουεῖαν, καὶ ἀνα-
10 λειώσας, βάλει ἐν τῷ δευτέρῳ βατανίῳ · καὶ πάλιν περιπηλώσας τὰς ἀρμυγὰς, ὅς ἐν τῷ ὀπτανίῳ ἀνὰ μέσον τὸ θεῖον <εἰς> τὸ ἀγγεῖον ἐκ δεξιῶν, ἐπίβαλε ἐπὶ ἡμέρας γ' · καθ' ἡμέραν ἀπολάμβανε καὶ λείου, καὶ περιπέλωσαι, ἕως γένηται λευκόν · καὶ λαβῶν ἐξ αὐτοῦ μέρη δ', καὶ νίτρον ἀγρικόν ὑαλίζον μέρος α', καὶ συνλειώσας ἐπίβαλε · λαβῶν καὶ
15 πηλοποιήσας, κατάρθου ἐν γωνεῖῳ τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας.

Εὐποία καὶ εὐτυχία τοῦ κτισαμένου, καὶ ἐπιτυχία καμάτου καὶ μακροχρονία βίου.

IV. xxiii. — LES HUIT TOMBEAUX

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Transcrit sur A, f. 230 r. — Collationné sur E, f. 216 r.; — sur Lc (copie de E), p. 385. — Sauf indication spéciale, les variantes de E sont aussi dans Lc.

1] Ἡμεῖς μὲν ἐν αἰνίγμασιν γράψαντες, ἔδωμεν ἡμῖν τοῖς ἐντυγχά-
20 νοῦσιν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐπιμόνως σκολάσαι καὶ ἀνερευνῆσαι τοῦ

1. τοῦ] Le nom de la matière manque.
— 2. πολλά τε] F. l. πολλάκις. — 4. F. l. προσάφεται. — 7. F. l. καὶ βαλὼν ἐν τῷ βατανίῳ. — 8. F. l. στηλαρίου. — 13. περι-
πηλων A (forme byzantine propre aux

verbes en ὄω). — 18. Le titre est précédé, dans E Lc, des mots Ἐκ τῶν φιλοσόφων. Ce morceau, dans E, est de la main du copiste de Lc. — 19. ἡμῖν] F. l. ὑμῖν. — ἡμῶς τοῖς ἐντυγχάνοντας E.

μυστηρίου τὴν ὑπόθεσιν · φησὶν γὰρ ὁ φιλόσοφος ὅτι ἄνθρωποι γεγρά-
 φασιν, δαίμονες δὲ φθονοῦσιν. Καὶ εἰκότως ἐπὶ βασιλείας οὐράνων οἱ
 πλείονες ἐντυγχάνοντες ἠξιώθησαν · σὺ δὲ τῆς Κλεοπάτρας βραχεία
 ἐξηγήσει ἐξακολουθῶν, οἷσις εἰς φῶς τὸ σκοτεινὸν εὕρημα, καὶ χαρίση.

⁵ « Ἄνελθε, φησὶν ἐκείνη, εἰς τὴν στέγην τὴν ἀνωτάτην ». Ἐγὼ δὲ σοι
 πλέον εἶποιμι ἐν τῷ πετηνῷ τῷ τετραστοίχῳ τῷ μέσον κειμένῳ τῶν
 δύο (f. 230 v.) φωστήρων, ἡλίου φημι καὶ σελήνης, ὅπερ ἐστὶν ὠὸν
 ἀλαβαστρείδες, οὐκ ὠὸν ὄρνιθος, ἀπαγε, ἀλλ' ἔμμερες τῆ ἰδέα ὠὸν.

2] Ἀποδερμάτῳ, ἀνοιξὸν προσεχῶς, σύντριψον ἀνηλεῶς. Εἶτα
¹⁰ λείωσον, καὶ λαβῶν σκευὸς ὑέλινον, ἐν αὐτῷ θές τὸ κόμαρι · πολυώνυμος
 γὰρ καλεῖται · καὶ πηλώσας ἔνδοθεν ἑτέραν γύτραν, βάλλε γανωτήν,
 χῶσον ἐν ἰππεΐα κόπρω θερμοτάτην ἡμέρας μ', ἀνὰ ἑπτὰ ἡμέρας παραλ-
 λάσσω τὸν τόπον. Μετὰ δὲ τὴν ἐμπρόθεσμον, λαβῶν αὐτὸ τὸ ἄγγος,
 καὶ ἐξελὼν τὸ ἐν αὐτῷ, λείωσον καλῶς ἐν πορφυρῷ τάφῳ, καὶ ἔσχε
¹⁵ τὸν νεκρὸν. Αὕτη πρώτη ποίησις καὶ πρώτητος τάφος.

3] Εἶτα λαβῶν τὸν νεκρὸν τὸν φύσει ὀδωδέτα, θές δι' ἄμβικος, καὶ
 πυρὶ φλογὸς ὄρν σὺγκαυσον ἀνασπῶν ὕδωρ ἄς μιγῶν. Καὶ τὸ μὲν ὕδωρ
 τὸ πρῶτον ἔχε ἰδίως, ὁμοίως καὶ δεύτερον ἐν σκεύεσιν ὑελίνοις · τὸ
 δὲ ἐναπομένον κάτω ἐξελὼν, τρίψας ἡμέρας ζ', μετὰ δευτέρου ὕδατος
²⁰ ἐν τάφῳ πορφυρῷ · τὸ δὲ πρῶτον ὕδωρ φύλαξον · εἶτα θάψον τὸν νεκρὸν
 πάλιν ὡς ἀνωτέρω ἐν ἰππεΐα κόπρω ἡμέρας μ', ἀνὰ ἑπτὰ ἡμέρας παραλ-
 λάσσω τὴν κόπρον. Δεύτερος τάφος καὶ καύσις πρώτη αὕτη.

1. ἄνθρωποι] Cp. ci-dessus, p. 86, l. 1.
 — 3. Réd. de Lc : ἠξιώθησαν τῶν ἐφου-
 ρόντων καύτην τὴν θεῖαν τέχνην · Puis dans
 Lc : ἡμεῖς δὲ (l. ὑμεῖς δὲ) τῆ τῆς Κλ. ἑρ.
 ἐξήγ. ἐξακολουθούσας. — 4. οἷσις] Ἰσης A ;
 οἷσατε E. — 5. χαρίσεσθε E. — 6. ἐκείνη γὰρ
 φησὶν οὕτως · ἀνελθε εἰς τὴν στ. E. — Cp.
 Comarius, IV, xx, 11. — Réd. de E :
 ἐγὼ δὲ πλ. εἶποιμι · ἀνελθε εἰς τὸ πετηνὸν τὸ
 τετραστόιχον, τὸ κείμενον μέσον... — 8. ἀλλ' ἔ-
 μμ. κατὰ τὴν ἰδέαν ὠφ. — 9. Réd. de E :
 λαβῶν δὲ τοῦτο τὸ (τοῦτο τῷ E) ὠὸν, ἀποδ.
 αὐτὸ, καὶ ἄν. πρ. καὶ σ. ἀνελεῶς. — 10. πο-

λυονύμοις E, f. mel. — 11. βάλλε] F. l.
 καλῶς. — 12. εἰς ἰππεῖαν κόπρον E. — 13.
 τὸν τόπον] F. l. τὴν κόπρον (ici et aux §§ 4
 et 5). — ἐμπρόθ. ἡμέραν E. — 14. ἔσχε] ἔχε
 E. — 15. Réd. de E : καὶ αὕτη ἐστὶ πρ.
 πο. κ. πρ. τάφος. — Daus A, la mention
 de chacun des 8 tombeaux paraît être
 rédigée en un vers iambique, moyen-
 nant deux légères corrections. — 17.
 F. l. πυρὶφλογὸς ὄρν. — ὄρν om. E. —
 ἀνασπῶσας τὸ ὕδωρ τὸ ἀμιγῆς E. — 19. τρί-
 ψας] τρίψε E. — 22. Réd. de E : καὶ οὕτως
 ἐστὶν ὁ δ. τ. καὶ καύσις πρώτη.

4] Μετὰ δὲ τὴν ἐμπρόθεσμον ἐξελὼν ἐκ τῆς κόπρου, λείψων πάλιν αὐτὸ ἐν μαρμαρῷ, τοῦ φυλαχθέντος <ὡς> ἀνωτέρω πρώτου ὕδατος, καὶ θὲς ἐν τοῖς ἄμβιξι, καὶ ἀνάσπα ὕδατα ὡς καὶ πρότερον· καὶ τὸ μὲν φύλαξον, τὸ δὲ ἐνλείψων τῇ πέτρῃ, θὲς πάλιν ἐν ἰππεΐᾳ κόπρῳ ὁμοίως
5 ἐν ἡμέραις μ', ἀνὰ ἑπτὰ ἡμέρας παραλλάσσων τὸν τόπον. Τρίτος τάφος πέφυκε (f. 231 r.) καῦσις δευτέρα.

5] Ἐπειτα λαβὼν τὸ καταχρώσας μετὰ τὸν ἀριθμὸν τῆν μ' ἡμερῶν, λείψων μετὰ τοῦ φυλαχθέντος ὕδατος, καὶ θὲς πάλιν ἐν ἄμβιξι, καὶ ἀνάσπα ὕδατα ὡς ἀνωτέρω· καὶ τὸ μὲν φύλαξον, τὸ δὲ συλλείψων τῷ
10 συνθέματι, ἡμέρας κα', κατάρχων ἐν ἰππεΐᾳ κόπρῳ, ἀνὰ ἑπτὰ ἡμέρας παραλλάσσων τὸν τόπον. Τέταρτος τάφος, καῦσις δὲ τρίτη πέλει.

6] Πάλιν μετὰ τὴν ἐμπροθέσμον κα' ἡμέρας λαβὼν τὸ σύνθεμα, λείψων μετὰ τοῦ φυλαχθέντος ὕδατος ἡμέρας ζ', ὡς καὶ πρότερον, καὶ ἀνάσπα ὕδωρ δὲ ἄμβικος, καὶ τὸ μὲν πρῶτον φύλαξον, τὸ δὲ δευτέρον
15 συλλείψων τῷ συνθέματι, κατάρχων ἡμέρας κα', ἀνὰ ἑπτὰ ἡμέρας παραλλάσσων τὴν κόπρον. Πέμπτος τάφος πέφυκε καῦσις τετάρτη.

7] Καὶ μετὰ τὴν κα' ἡμέραν, ἐξελὼν, λειοτρίβησον μετὰ τοῦ φυλαχθέντος ὕδατος· καὶ θὲς ἐν ἄμβιξι, ἀνάσπα ὕδατα· καὶ τὸ μὲν φύλαξον, τὸ δὲ συλλείψων, καὶ θάψον κα' ἡμέρας. Ἑκτος τάφος
20 βέλτιστος, καῦσις δὲ πέμπτῃ.

8] Εἶτα λαβὼν ἐκ τῆς φθορᾶς τὸ ἄφθορτον, λείψων τῷ φυλαχθέντι ὕδατι καὶ ἀνάσπα ὕδατα· καὶ τὸ μὲν φύλαξον, τὸ δὲ συλλειοτρίβησον, ὡς ἀνωτέρω, καὶ θάψον κα' ἡμέρας. Ἑβδομος τάφος <ἔστι> καὶ καῦσις ἕκτη.

1. τὴν ἐμπρόθ. ἡμέραν E. — ἐκ τὴν κόπρον A. On trouve dans les papyrus du Louvre, p. 334, ἐξ Ἡρακλεοῦπολεῖν et dans nos textes, I, v, 1 : ἐξ αὐτῶν, que nous avons cru devoir corriger en ἐξ αὐτοῦ. Cp. V, 1, 18. — 2. F. 1. μαρμαρῷ (ici et plus bas). — 3. θὲς ἐν ἄμβικι E. — τὰ ὕδατα E, ici et partout. — 5. Réd. de E : καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρίτος τάφος καὶ καῦσις δευτέρα. — 7. τὸ καταχ. — ἡμερῶν om. E. — τὸ] F. 1. καὶ. — 8. ἄμβικι E, ici et par-

tout. — 11. Réd. de E : καὶ οὗτός ἐστι πέτ. τάφος, καὶ καῦσις τρίτη. — 12. κα' ἡμέρας] εἰκοστὴν καὶ μίαν ἡμέραν E, f. mel. — 14. τὸ ὕδωρ E. — 15. καὶ πάλιν κατάρχ. E. — 16. τὴν κόπρον] τὸν τόπον E. — 19. Réd. de E : καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τ' τάφος, καὶ καῦσις ε' (καῦσις δὲ πέμπτῃ Lc). — 20. F. 1. βέλτιστε (préférable pour le sens et pour le mètre). — 23. ἑβδομος] ἑβδομος A (indice d'un original du xe au xie siècle). Réd. de E : καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἑβδομος τάφος, καὶ καῦσις ἕκτη.

9] Τελευταίον ἐκβαλὼν τὸ σύνθεμα ἀπὸ τοῦ ἄγγους λειοτριβήσον ἡμέρας ζ' μετὰ τοῦ φυλαχθέντος ὕδατος · καὶ λαβῶν τὸ σύνθεμα, πότισον αὐτὸ λειοτριβῶν ἐν μαρμάρῳ πάντα τὰ ὕδατα ἡμέρας τόσας δέοι ἵνα πῆν τὰ ὕδατα τὸ σύνθεμα, καὶ φυγὲν ἐν ἡλίῳ, καὶ μετὰ 5 τούτου αἰθάλωσον, καὶ ἔχε πνεῦμα. Ὅγδοος τάφος (f. 231 v.) ἑβδομῆ καὶ ἡ καῦσις.

IV. XXIV. — POUR BLANCHIR (LE CUIVRE)

Transcrit sur A, f. 231 v. (Suite du texte précédent, sans séparation.)

1] ΩΣΤΕ ΛΕΥΚΑΝΑΙ. — Λαβῶν ἀρσενίικην χρυσίζον, φολιάτον, μίξον μετὰ ἄλατος ἴσου, τρίψον ἐν ἰγδίῳ καλῶς, θές ἐν μαρμάρῳ καὶ τρίβε μετὰ ὄξους, ὡσπερ χρῶα δὴ τῶν ζωγράφων, καὶ βάλε εἰς 10 τὸν ἥλιον ἀναξηραίνεσθαι. Καὶ πάλιν τρίβε μετὰ ὄξους · τοῦτο ποίησον ἡμέρας γ'. Ἐπειτα λαβῶν ἄγγος νέον πυρίμαχον, ἐν τούτῳ αὐτὸ γεγεννημένον καὶ βεβαμμένον θές τὸ σύνθεμα ἀπέσω (?), καὶ περιχρίσας τὰς ἀρμογὰς ὥστε μὴ ἐκπνεῦσαι · τοῦτο γὰρ ἀπολέσει πᾶσαν βαρῆν. Αἰθάλωσον ἀκριβῶς ὥστε μὴ ἀπομεινᾶί τινα μελανίαν. Πάλιν 15 βαλῶν ἐν μαρμάρῳ, τρίβε μετὰ ὄξους, καὶ πάλιν αἰθάλωσον. Εἶτα λαβῶν γαλκὸν ἐρυθρὸν καλὸν, ποίησον λάμνας πλατείας καὶ λεπτὰς · θερμάνας, καταβάπτων εἰς ὄξος φορὰς δύο, ἔπειτα γωνεύσας αὐτὸν τρίς, ἐπίρριψον εἰς τὴν ἄγγαν τοῦ γαλκοῦ κερᾶτια δ', καὶ ἰδῆς γενόμενον λευκόν.

1. ἔκβαλον A; ἔκβαλε E. Corr. conj. — ἀπὸ τῆς ἄγγου A; om. E. — 2. Réd. de E Le: μετὰ τοῦ φυλ. ὕδ. ἐν μαρμάρῳ καὶ πότιζε αὐτὸ πᾶσι τοῖς ὕδασι ἕως οὗ πῆν πάντα τὰ ὕδατα · εἶτα φυγὲν ἐν ἡλ. αἰθάλωσον αὐτὸ καὶ ἔχε. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ὕγδοος τάφος, καὶ καῦσις ἑβδομῆ. Puis dans E seul: τῆλος. — 3. τόσας] F. l. ὅσας. — 5. τούτου] F. l. τοῦτο. — ὕγδοος] εἰδομος A. — ἑβδομῆ] ἑβδομηκῆ

A. — 7. F. suppl. ὥστε λευκᾶναι · τὸν γαλκόν. Le a écrit puis biffé ὥστε λευκᾶναι, et continué comme E, qui donne ici le morceau intitulé χρυσοῦ ποίησις (ci-après. V, xxi) placé dans A à la suite du présent article. — F. l. ἀρσενίικην. — 9. F. l. χρυαῖ τῆ. — 12. ἀπέσω] C'est peut-être un synonyme inconnu de ἔσωθεν. — 18. τρίς] τρίτον A.

2] Βάλλεται ἐν ἐξάριον εἰς χιλίας χιλιάδας βάρος καθαρὸν, ἥγουν
 θείας, διὰ γούν τὸ βάρος βούλεται ἐν εἰς χιλιάδα, καὶ ἐκ τῶν χιλίων
 πάλιν ἐν εἰς ἓν. Ἐν τισὶ γέγραπται ἐὼ (?) καὶ ἀληθέστερον εἶναι δοκεῖ
 ὅτι θεῖον ὄξος καὶ ὁ ἀήρ, ἢ ἐκ τῆς ἐργασίας ἀπολειφθέντος ἰσάκις
 5 βάλλονται ἐν τῇ κολωκίγη, καὶ διοργανίζονται, ἵνα κάλλιον λαμ-
 πρυνθῶσιν· καὶ οὕτως μετ' αὐτῶν λειοτριβείται τὸ σύνθεμα τῆ ἢ
 ὑστέρᾳ φορᾶ, καὶ τελειοῦται.

1. ἑξάριον A. — 2. βάλλεται corrigée en
 βούλεται A. — 3. ἐν εἰς ὄν] F. 1. α' εἰς γ.
 — ἐν τισι] ἐν τῇ σοι A. — 4. ἢ] ἢ A. — F.

1. ἀπολειφθέντα. — 5. F. 1. κολωκίγη. —
 6. F. 1. λειοτριβείται. — F. 1. τῆ ὑστέρᾳ
 φορᾶ.

CINQUIÈME PARTIE

TRAITÉS TECHNIQUES

V. I. — ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΙΜΙΩΤΑΤΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΦΗΜΟΥ ΧΡΥΣΟΧΟΙΚΗΣ

*Transcrit sur A. f. 280 r., seul manuscrit connu. (Quelques articles dans Laur.).
— Sauf indication spéciale, toutes les leçons rejetées en note sont celles du
ms., remplacées dans le texte par des corrections conjecturales.*

1] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΑΓΑΡΙΣΜΙ ΤΟ ΧΡΥΣΙΟΝ. — Λαβὼν ἄλας θαλάσσιον,
θὲς εἰς τρυγίαν σπερρὸν καὶ φίμωσον αὐτὸν ἄνωθεν, καὶ θὲς ἐντὸς
5 πύραν ἕως οὗ να κάη * καὶ θὲς καμπανοῦ ἄλας ἑ' μέρη κεκοσκινισ-
μένον, καὶ κεραμιδίην f. 280 v.) κεκοσκινισμένον τὸ τρίτον, καὶ
βαλῶν εἰς ἑ' γαστρία, πάτον ἄλας καὶ πάτον χρυσάφην, ἵνα ἔνη
σφυρισμένον ὡσπερ λέπος καὶ να ἔνη κεχρησμένον γύρωθεν μετὰ πηλοῦ
τῆς σοφίας. Καὶ ἔκτοτε βάλει αὐτὸ εἰς τὸ φουρνέλλον, ὥστε να ψηθῆ.
10 Τὸ δὲ φουρνέλλον ἐστὶ ταῦτα. Λαβὼν γύτραν, τρύπησον μέσον εἰς τὰ
πλάγια σταυροειδῶς, καὶ βάλει ἑ' σιδήρα, καὶ θὲς τὰ γαστρία μετὰ τὸ
χρυσίον εἰς τοῦ σταυροῦ τὴν μέσην, καὶ ποίησον εἰς τῆς γύτρας τὸν
πάτον ὀπήν, ἵνα ἐξεβαίνῃ ἡ πέτρα. Καὶ ἔκτοτε ἔμπλησον κάρβουνα,

3. Presque tous les titres sont écrits en rubrique. — Ce morceau est rédigé en grec byzantin. — 4. σπερρὸν. — 5. F. l. πύραν (ici et presque partout). — νακαί. — 6. τὸ τρίτον] F. l. τρίς? — 7. χρυσάφην]

Lire χρυσάφην, et, généralement, ω, forme byzantine, là où la finale ηγ appartient à un mot neutre. — 8. ἔνη] ἔνει. — 9. φούρνελλον, ici et presque partout. — ψηθῆ. — 13. ἐξεβαίνῃ. — ἔμπλησον.

καὶ ἀγωνίζου ἵνα ψήνηται τὸ χρυσίον · ἡ δὲ ἔνει τὸ χρυσίον κέντρον, πάλιν ἐπὶ τὴν αὐρίον μάλαξον τὸ κεραμιδίον μετὰ ἄλας, καὶ πάλιν ἄς ψείνεται ἕως ὥρας.

2] Εἰς τὸ λαγαρισαί ἀργυρον. — Ποίησον γωνί μετὰ τέφρας 5 καὶ κεράμου κοσκινισμένου, καὶ θές ἄσημον λίτραν α' ἐν τῷ γωνίῳ · καὶ κατάκοψον λίτραν μόλιθδον, καὶ βάλε ἐν τῷ γωνίῳ ὀλίγον, καὶ ἄς βράζει ἕως οὗ ψυχρανθῶσιν ἐφ' ἑαυτοῖς · καὶ ἔκτοτε ποίησον ἐτέραν γώνην καινὴν ἐν τῇ γῆ, καὶ θές τὸν ἄσημον πάλιν μέσον ὥστε να ψυχρανθῶσιν ἐφ' ἑαυτοῖς βράζωντες · εἴθ' οὕτως ἄρον αὐτὸ, 10 καὶ θές ἐν γωνίῳ, καὶ λύσον αὐτὸ ἐν πυρὶ, καὶ γύσον ὡς θέλεις.

3] ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΩΜΑΤΟΣ. — Λαβὼν χρυσίον ἐξάγιον α', σφύρισον αὐτὸ ἄκμονι ὡσπερ λεπτόν, καὶ κατάκοψον, καὶ θές ἐν τῷ γωνίῳ ἐν τῇ πύρᾳ ὥστε ἐρυθριάσῃ. Καὶ τότε βάλλων μέσον τοῦ χρυσοῦ να ποιήσῃ ὥρα πατέρ ἡμῶν. Καὶ βάλλων διάργυρον ἐν τῷ 15 γωνίῳ, καὶ μίξον, καὶ ἄρον ἀπὸ τοῦ πυρός · καὶ βαλὼν ὕδωρ εἰς γηθάδιον, καὶ ἄρον αὐτὸ, καὶ πλύνον καλῶς ἐν τῇ χειρὶ σου. Καὶ βαλὼν ὑδράργυρον ἕτερον, θές αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ κογγυλίου, καὶ διαργύρωσον τὸν ἄσημον καὶ μετὰ νεραντζίου. Καὶ τότε χρύσωσαι αὐτὸ με τὸ χρυσοπήριον. Καὶ βαλὼν αὐτὸ ἐν τῇ πύρᾳ, ἄρον αὐτὸ 20 καὶ τρίψον (f. 281 r.) μετὰ βρούτζον γοιρείαν. Καὶ πάλιν βαλὼν αὐτὸ ἐν τῇ πύρᾳ κατὰ ε' καὶ σ' φόρας, καὶ ὅταν ἴδῃς τὴν χροάν ὅτι ἐξεβαίνει, πύρωσον πλέον, καὶ θές τῷ ὕδατι · εἴθ' οὕτως σθλίθωσον αὐτὸ, καὶ πάλιν πυρώσας, θές ἐν τῷ ὕδατι.

4] ΧΡΥΣΩΜΑΝ ΑΛΛΟΝ ΚΑΛΗΩΤΟΝ. — Χύσον ἄργυρον εἰς ῥιγλοχύτην, 25 ἵνα ἔνει λαγαρισμένον ἑπταπλασίονα · εἴθ' οὕτως πύρωσον αὐτὸ εἰς τὸν σύρτην εἰς πᾶσαν φορὰν β' ἢ γ'. Εἴθ' οὕτως ῥίπισον αὐτὸ με

1. Ψήνηται] Forme altérée de ψάινωμι? — ἡ] F. l. εἰ. — 3. F. suppl. ἕως ὥρας <πατέρ ἡμῶν> Cp. plus loin, notamment § 30. — 7. ἀσβράζει, forme byzantine de l'impératif de βράζω. — Dans le manuscrit, ἄς, να et με sont toujours dépourvus d'accent et adjoints au mot qui les suit.

— 8. ἀφ' ἑαυτοῖς. — 9. αὐτῶ. — 12. σφύρισον. — 17. βαλὼν] F. l. λαβὼν. — 18. χρύσωσαι. — 21. χροάν. — 22. ἐξεβένη, presque partout. — 25. λαγαρισμένον]. Le néogrec supprime le redoublement du parfait. — αὐτῶ. — 26. σήρτην. — β' ἢ γ'] F. l. δις ἢ τρίς.

ρίναρον δαμασκηνόν ψιλόν, καὶ κοπάνισον τὸ χρυσάφην λεπτόν, ἵνα ἐνη μάλαγμα. Εἶτα θεὸς τὸ πέταλον ἐπάνω εἰς τὸν ἄστημον· καὶ τυλίξας αὐτὸ μετὰ βραμμάτιου, καὶ θεὸς ἐν τῇ πύρρᾳ ὥστε ἐρυθρίαν. Καὶ ἄρον αὐτὸ ἐκ τοῦ πυρός· καὶ σθλίβωσον αὐτὸ μετὰ ἐλιάκονον· καὶ ὅπου λείπει
5 χρυσάφην, θεὸς μετὰ ἀκόνην. Καὶ πάλιν θεὸς μέσον τοῦ πυρός, καὶ ἄρον, σθλίβωσον κατὰ γ' ὀροάς· καὶ ἕκτοτε σύρει νέμαν ἐν τῷ συρταρίῳ.

5] ERMINEIA EIS TIN ENKOPIN. — <Λαβών> ἄστημον λαγαρισ-
μένον μέρος 6', βαλὼν αὐτὰ εἰς γωνίην ἔσω ἐν τῷ πυρὶ, καὶ ἀνάδουσον
τὸ γωνίον μετὰ ποδῶν προσβάτου, καὶ να θέσης τὴν τεύφην ἐκείνην τὴν
10 εἰσω ζυγισμένην πρὸς ὀλίγον ὀλίγην, ὥστε να ἐξέβῃ ὁ ἀτμός· καὶ τότε
βάλει εἰς τὸ γωνίον· τρίψον τεύφην ἐτέραν εἰς ἕτερον γωνίον, καὶ
πώμασον καλῶς ἕως τὴν μέσην· καὶ γύσον αὐτὰ μέσον, καὶ τότε
τρίψον ἐν τῇ ἀκμῶνῃ· καὶ θεὸς ἐν τῇ κογγύλῃ, καὶ πλύνον καλῶς.
Εἶθ' οὕτως βάλει ὕελον βραχὺ εἰς ἀγγεῖον μολιβδόου, ἵνα βράσῃ.
15 Ἐπειτα τρίψον εἰς ἕτερον ἀγγεῖον, εἶτα εἰς τὸ γλυψημένον τοῦ ἀργυρίου
ἢ τοῦ χρυσαρίου μετὰ σαπουνίου καὶ μετὰ ζαπαρικόν· καὶ θεὸς ἐν τῇ
πύρρᾳ, καὶ ἐκβάλον αὐτὸ ἐκ τοῦ πυρός, ρίπισον μετὰ κίσσηριν, καὶ σθλί-
βωσον μετὰ κάλαμον, καὶ μετὰ κάρβουνον ὕστερον καὶ μετὰ σηπόγαστρον.

6] ERMINEIA TOY ΣΜΑΡΔΟΥ. — Τρίψον λεπτὰ τὸν σμάρδον ἐν τῇ
20 ἀ- [f. 281 v.] κμώνῃ, καὶ θεὸς εἰς κογγύλῃν· καὶ πλύνον καλῶς. Εἶτα
βάλει ἐν τῷ γλύμματι· θεὸς αὐτὸ ἐν τῇ πύρρᾳ ἐν φουρνελλίῳ σιδήρου
καθὼς καὶ τὴν ἐγκοπὴν ἐν φουρνελλίῳ· ἔστω δὲ τὸ φουρνέλλιον
σιδήρου πέταλον καμαροειδῶς καὶ κοσκίνοειδῶς τετραγώνον· καὶ
ἐνεργον αὐτὸ, τρίψον, ὥστε ἴδῃς τὸν ἄστημον μεσμιρεῖν μετὰ μολιβδου
25 ἐν ξύλῳ. Καὶ πάλιν θεὸς ἐν τῇ πύρρᾳ εἰς τὸ φουρνελλίῳ, να κινήσῃ
δεύτερον ὁ σμάρδος.

1. ψιλόν] ὕψιλόν, ici et partout. — 2. τί λύξας. — 3. βραμμάτιου. — 4. ἐρυθρίαν. — 5. ἐλιάκονον] A rapprocher de ἐλακισκονία? — ὅπου λείπει. — 6. σήρει. — F. 1. νέμαν (pour νέμα). — συρταρίῳ. — 7 et 22. ἐγκάφην. — 14. μόλιβδον. — 15. F. 1. γλυψημένον. — 17. F. 1. ἐκβάλων. — 19. σμάρδου et, à

l'encre noire αχ au-dessus de αρ. — σμάρδον] même surcharge, de 1re main comme l'autre. Corr. conj. (M. B.). — 21. γλύμματι. — φουρνελλίῳ ici et partout. — 22. καθώς] F. 1. καθείς. — F. 1. εἰς τότε τὸ φ. — 24. F. 1. ἐνεργόν. — 25. σμάρδος] σμάρδος. Corr. conj. (M. B.).

7] ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΣΑΠΟΥΝΙΟΥ. — Τρίψον ἄλας, καὶ μίξον ὄξει σάπωνον. Λείωσον καλῶς, καὶ θές ἐν τῇ πύρρᾳ, ὥστε να καῆ εἰς τρυγείαν σπερρόν · καὶ πάλιν θές τρυγείαν ἐν τῇ πύρρᾳ ἄς καῆ καλῶς. Εἶτα ζύγισον αὐτὸ, καὶ θές μέρη β' τρυγείαν κεκαυμένην καὶ ἐν ἄλας
5 θαλάσσιον · καὶ βαλὼν αὐτὸ εἰς κογγύλην, λείωσον αὐτὸ μεθ' ὕδατος, καὶ σαπούνισον τὸν ἄσημον.

8] ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΤΕΡΟΥ ΣΑΠΟΥΝΙΟΥ. — Λαβὼν σαπούνην, λείωσον καλῶς μετὰ ἄλατος πολλοῦ. Εἶτα θές ἐν τῷ πυρὶ εἰς τρυγείαν σπερρόν, καὶ ἀνάδουσον ὥστε να καῆ, οὐχὶ τελεία, ἀλλ' ὥστε ἐν ἀγγεῖῳ ἄλλῳ
15 λάμψει μέσον. Καὶ ἔκτοτε ἄρον αὐτὸ, καὶ τρίψας, λείωσον μεθ' ὕδατος, καὶ σαπούνισον. Εἶτα θές εἰς ὕελον βοράχην παράνωθεν.

Ἄλλοι δὲ σαπωνίζουσι μόνον μετὰ ὕελον εἰς ψιλὴν δουλείαν · εἰς χρυσάφην ἐὰν τὸ ἔχουσιν.

9] ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΚΟΛΛΗΣΕΩΣ. — Λαβὼν χρυσάφην
15 μέρη γ' καὶ τὸ τέταρτον μέρος ἀσήμην ἀπὸ παλαιὰ σολδία · καὶ γύσον αὐτὸ εἰς ρυγλωχύτην, καὶ ἐὰν ἔνη ψιλὴ ἢ δουλεία, ποιήσον τὸ ρίνισμα · εἰ δὲ ἔστι χονδρὰ ἢ δουλεία, ποιήσον τὸ πέταλον, καὶ κόλλησον μετὰ πανίου καμίνου μέρη β', καὶ μετὰ ὕελον βοράχην τὸ τρίτον.

10] ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΚΟΛΛΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΓΥΡΗΣ. — Λαβὼν
20 ἀσήμην, σολδία παλαιὰ Γ' γ' γάλλκομαν κόκκινον ἐξάγ. α' · μίξον αὐτὰ εἰς χωνίον ἐν τῷ πυρὶ · καὶ γύσον αὐτὰ εἰς ρυγλωχύτην · καὶ ἀνέχεις ψιλὴν δουλείαν, ποιήσαι τὸ ρίνισμα, καὶ κόλλησον · εἰς δὲ χονδρὰν, ποιήσαι τὸ πέταλον, καὶ κόλλησαι με σαπούνιον.

Ἄλλοι δὲ θέτουσι γ' μέρη ἀσήμην, καὶ α' γάλλκομαν.

25 11] ἌΛΛΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΥΡΟΚΟΛΛΗΣΕΩΣ. — Λαβὼν ἀσήμην ἐξάγια γ', οἷον ἀσήμην θέλγης ποιήσαι · καὶ γάλλκομαν Γ' β' · θές τα εἰς χωνίον ἐν τῷ πυρὶ, ὥστε να λυθοῦν. Καὶ ἔκτοτε ἔπαρον κασσίτερον Γ' α' · καὶ θές μέσον εἰς τὸ χωνίον, καὶ ἀνάδουσον, καὶ γύσον εἰς

2. καὶ, presque partout. — 6. σαπούνη-
σον. — 7. F. I. σαπούνιν, ici et plus loin.
— 15. A mg. : χρυσόκολλαν. — 18. F. I.

καυμένου (M. B.). — 21. F. I. καὶ ἂν ἔχῃς.
— 22. F. I. εἰ δὲ. — 26. Lire γάλλκομα,
et ainsi des autres mots neutres en αν.

πανήν ἐπάνω, καὶ πλάκωσον με μάρμαρον. Ἐπειτα τρίψον ἐν τῷ ἀκμώνῃ, καὶ σαπούνισον, καὶ κόλλησον.

12] **ΕΤΕΡΑ ΚΟΛΛΗΣΙΣ ΤΑΧΥΤΑΤΗ. Η ΛΑΔΜΑΡΣΑ.** — Λαβὼν γάλκομαν κόκκινον καὶ ποντικασάμμακον κόκκινον ὅσον τὰ β', καὶ τρυγίαν 5 οἴνου οὐχὶ τόσον · θές πάντων τὰ εἶδη, καὶ πάτον τὸ γάλκομαν, καὶ τὸ ποντικασάμμακον, καὶ τὴν τρυγίαν · τρίψον εἰς μάρμαρον, καὶ σίμωσον τὸ χωνίον ταυλοειδῶς, ἢ ποίησον μίαν ὀπήν εἰς τὴν μέσην. Ἐστω δὲ λεπτότατον κεκομμένον τὸ γάλκομαν. Ἐστω δὲ ἡ ὀπή μικρὰ ὥσπερ σουβιλίου ἄνωθεν ἵνα ἐξεβαίνῃ ὁ καπνός. Ἐπειτα ἄρας, γύσον εἰς ῥυ- 10 γλωγύτην · καὶ ὅταν θέλῃς να κολλήσῃς, θές ἀπὸ τὸ γάλκομαν τῶν εἰδῶν τὸ δ' μέρος, καὶ ἀπετὸ ἀσήμην τὸ ποιεῖς τὰ γ' μέρη · καὶ θές εἰς χωνίον ἵνα λυθῶσιν, καὶ γύσον εἰς ῥυγλωγύτην καὶ ποίησον τὸ ῥίνισμαν · καὶ ὅταν θέλῃς κολλῆσαι, σαπούνισον, καὶ θές τὸ ῥίνισμαν.

13] **ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΟΙΗΣΑΙ ΧΡΟΑΝ ΧΡΥΣΑΦΙΟΥ.** — f. 282 v.

15 Λαβὼν τὴν λεγομένην ὄγγραν, θές ἐν τῷ πυρὶ ὡς ὅτε ἐρυθριᾷ · καὶ ἔκτοτε ἄρον, καὶ λείωσον ἐν ὕδατι μετὰ τζαπαρικῶ, καὶ γρίσον τὸ χρυσάφην, καὶ θές αὐτὸ ἐν πυρὶ, καὶ γύριζε ὥστε να καπνισθῇ <καὶ> να ἔλθῃ ἡ γρόα · καὶ θές αὐτὸ ἐν ὕδατι.

14] **ΕΙΣ ΤΟ ΠΟΙΗΣΑΙ ΧΡΟΑΝ ΕΝ ΑΡΓΥΡῶ ΣΚΕΥΕΙ · ΧΡΥΣΟΜΑΝ.** —

20 Τρίψον τεάφην καὶ σκόρδον καὶ τρυγίαν ὁμοίως · καὶ θές αὐτὰ εἰς τρυγίαν στερεὸν με οὖρος καὶ ἄλας, ἵνα βράσῃ ἐν τῷ πυρὶ · καὶ θές τὸ ἔργον μέσον ὧραν πατέρ ἡμῶν, καὶ ἄρον αὐτὸ, καὶ θές ἐν ὕδατι ψυχρῷ. Ταῦτα ποιεῖ ἀπὸ ε' καὶ Γ' φορὰς, ὥστε να βαθύνῃ ἡ γρόα τοῦ χρυσώ- 25 ματος. Εἰς τὴν ἔγκουσιν λείωσον ἀπὸ σολδία παλαιὰ μέρη γ' καὶ τὸ δ' μέρος μολίβδου, καὶ θές καὶ εἰς χωνήν, καὶ γύσον εἰς τεάφην περισσόν, καὶ σκέπασον.

15] **ΕΙΣ ΤΟ ΓΑΝΩΣΑΙ ΑΡΓΥΡΟΝ.** — Λαβὼν τζαπαρικόν καὶ ἰάφην,

2. F. 1. ἄμμονι. — 3. κολλήσει. — ἀλα-
μάρα. — 5. πάντων] F. 1. πάτον. Cp. § 1.
— 9. ἐξεβείη. — 11. ἀπετὸ] F. 1. ἀπὸ τὸ. —
F. 1. ποιεῖς τὸ ἴσον μέρος. — 14. γρόα, ici

et partout. — 15. ὡς ὅτι ἐρυθρίει. — 21.
στερεόν. — 22. ἡμῶν] ἡμοῦ. — 24. ἔγκουφην.
Introduire la même corr. conj. p. 323.
1. 7 et 22.

λειώσας ἐν ὄξει, γρίσον τὸν ἄσημον εἰς τὸν ἥλιον, καὶ μελανίζει εὐθύς, εἰ δὲ οὐκ εἰσὶν ταῦτα, κάπνισον τὸν ἄσημον μετὰ θαδίου.

16] ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. — Τὸν χαλκὸν λευκαίνει ἡ ἀστριοψιακὴ, καὶ ἀρογλώσσου ὁ ζωμὸς, ἤγουν τοῦ πεντανεύρου · λευκαίνει καὶ γλυ-
5 καίνει τὸν ἄργυρον τὸ σαλονίτριον. Κίνα τὸν ἄργυρον εἰς τὸ χώνην εἰς τὸ χύμα · καὶ τὸ σαπούνην τῆς πρυγίας ξηρὸν κίνα εἰς τὸ χύμα, καὶ τὸ τζαπαρικὸν γλυκαίνει τὸν ἄργυρον εἰς τὸ χώνην.

17] ΜΥΣΤΙΚΟΝ. — Βάλε ἀρτζέντο καὶ ὀλίγον ἰάρην, καὶ ἀσένη τὸ ἀρτζέντο ὅσον γρήξεις, καὶ τρίψον ἀμφοτέρω, καὶ βάλε εἰς τὸ χώνην,
10 θέλης εἰς κασσίτερον, θέλης εἰς γάλλκομαν, καὶ γίνεται ἀληθινὸν μάλαγμα.

18] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΦΟΥΡΜΑΣ. — Ποιη- (f. 283 r.) σον
χύμαν ἐκ τὰ μέταλλα ἢ ἀλκίμην · καὶ χύσον αὐτὰ εἰς τόπον τυπα-
ρίου · καὶ ἴσασον τὸν τόπον ἤγουν τὸ κεφάλην τοῦ τυπαρίου καλῶς,
15 εἴτε με ῥινήν, εἴτε διὰ τοῦ προχοῦ. Καὶ κατὰπλασαι τὸ κεφάλην ἐκεῖνον ἔνθα μέλλεις ποιῆσαι τὸ τυπάριν με κερὴν λεπτόν, καὶ ποιῆσον στεφά-
νην ἀπὸ κερὴν, καὶ θές γύρωθεν, ἵνα δέχεται ὕδωρ μέσα. Τότε ἔπα-
ρον ψιλὸν σουβλίον, καὶ σημειώσον τὰ σημεῖα τοῦ τυπαρίου ὅλα
ἐπάνω εἰς τὸ κερὴν ἐκεῖνον, ὡσπερ γράμματα, ὥστε να φθάσῃ τὸ
20 σουβλίον εἰς τὸ τυπάριν. Τότε τρίψον τὸ ἀρτζέντο καὶ τὸ ἰάρην εἰς
ὑδωρ ἀπὸ λεμόνην, καὶ χύσαι τὸ ἐπάνω εἰς τὸ τυπάριν ἐπάνω εἰς
τὰ γράμματα, εἰς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ ὀλοκοτίνου γύρωθεν καλοῦ, <ἵνα>
μὴ δράμη ἔξωθεν. Καὶ εἰ μὲν θέλεις να τὸ ποιήσῃς βαθύ, τήρα
να σταθῇ ὄλην νύκτα · εἰ δὲ θέλεις να μηδὲν γένη βαθύ, ἀστέκεται
25 ἕως τὸ μεσημέρην. Καὶ ἐξελὼν, εὐρήσεις τετυπωμένον τὸ τυπάριν
χρησίμως · χρησίμως γὰρ αὐτὸ κόπτει τὸ ἀρκέτιον τὸ ἄλκιμον.

3. Titre en noir avec initiale en rubrique. — 5. κίνα] F. l. κίνει (ici et plus loin). (εἰ et α sont presque semblables du xe au xiiie siècle, indice probable de l'âge de ces textes.) — 8. ἀσένη, pour ἄς ἔνη. — 13. F. l. ἡ ἄλκ. — 16. μέλεις.

— 19. κερὴν, aujourd'hui κερύ. — 21. χύσαι. — 22. F. l. καλῶς. — 23. δράμη. — βαθύ, ici et plus loin. — F. l. πύρει. (Voir la note sur la ligne 5.). — 24. ἀστέκεται] F. l. ἄς στέκηται. (Cp. Du Cange, Glossar. v. στέκω.). — 25. ἔξελον.

[19] ΠΕΡΙ ΧΡΥΣΟΓΡΑΜΜΙΑΣ ΕΤΕΡΟΝ. — Τρίψον βῶλον ὡσπερ κιννάβαριν · ἔπειτα ἔπαρον τοῦ ὡσοῦ τὸ λευκόν, καὶ θές εἰς ἀγγεῖον · καὶ βαλῶν ὕδωρ, τάραξον καλῶς, καὶ ἐξάφρισον ἕως ὅτε να ἐαγῆ ὁ ἀφρός ἔλος. Ἐπειτα βαλῶν ἀπὸ τοῦ ὕδωρ τοῦ ὡσοῦ, καὶ μίξον με τὸν βῶλον.
 5 Εἶθ' οὕτως θές ἔπου γρήζεις, καὶ ἀφ' ἔτου ξηρανθῆ, θές πάλιν ἐπάνω εἰς τὸν βῶλον ἀπὸ τοῦ ὡσοῦ τὸ λοιπὸν · καὶ θέτε <εἰς> τὸν ἀέρα τὸν χρυσόν, καὶ ἀφ' ἔτου ξηρανθῆ, ἐπάνω, τρίβε καὶ σθλίβονε [f. 283 v.] με τὸ παρακόνην.

20] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΧΡΥΣΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΝ ΒΙΒΛΟΙΣ. — Λάβε
 10 χρυσάφην καθαρὸν καὶ λέπτινον, καὶ ἀνάμιξον μετὰ ἀργυρίου, <θές> ἐν πυρὶ εἰς τὸ χωνήν. Εἶτα βάλε τιάφην, καὶ ἀνάμιξον μετ' αὐτοῦ ἐπὶ μάγμαρον πορφυροῦν · καὶ τρίψον αὐτὰ ὅσον σοι δυνατὸν ἵνα γένηται ὡσπερ πασπάλη · καὶ θές αὐτὰ εἰς πινάκην ἀγάνωτον πήλινον · καὶ θές αὐτὰ ἐν πυρὶ μαλθακῷ, καὶ σκέπασον μετὰ ὀστράκου
 15 καθαροῦ · καὶ ἐπιμελήθητι ἵνα ἐκκαῆ ἕως οὗ ἐρυθρίασῃ. Ἐπειτα ψυχρανθήτω ἐν μαρμάρῳ πορφυρῷ, καὶ τρίψον μετὰ ὕδατος πολλοῦ καὶ μικροῦ σπογγαρίου · καὶ σὺνάξον αὐτὰ, καὶ βάλε εἰς ἀγγεῖον καθαρὸν · καὶ ἕα αὐτὸ ὀλίγον, ἕως οὗ να καθαρίσῃ κάτω · καὶ ρίψας τὸ ὕδωρ, πάλιν πλύνον αὐτὸ ἕως οὗ καθαρισθῆ ἀπὸ τῆς ὕλης · καὶ ἔταν
 20 θέλης, γράψεις.

Βάλε ἀφ' ἐσπέρας κομίδιν μεθ' ὕδατος, καὶ σύγκαυσον μετὰ χρυσαρίου · εἶτα γράψον πρῶτον τὰ κεφάλαια · εἶτα θές τι ἕτερον μετὰ ὄχρας ἀναμιγμένα μετὰ τοῦ κομιδίου ἢ λαγχάνη μετὰ κινναβάρεως · ἐπάνω δὲ αὐτῶν τῶν κεφαλαίων γράψε μετὰ ζωγραφικοῦ κονδυλίου ὡς
 25 ἔθος ἐστὶν τῶν κονδυλίων, καὶ ἀποτέλει τὰ χρυσᾶ.

21] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΩΣΑΙ ΖΩΑ Εἰς ΚΟΡΑΝ Η ΚΛΑΔΗΝ Η ΑΛΛΟΝ ΕΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΑΛΛΟΝ ΑΧΡΥΣΩΤΟΝ. — Λαβὼν ὀστέα προβατίνας,

1. Les §§ 19, 20 et 21 sont dans Montfaucon, *Pal.*, p. 5-7 et dans Fabricius, *Bibl. gr.* XII, p. 772. Cp. Gardthausen, *gr. Pal.*, p. 85. — 7. A la mg. sup. du ms. : διήγεις, de 1re main. — 14. μαλθα-

κόν. — 16. πορφυροῦν. — 18. ρίψας. — 24. ἀποτελεῖ. — 26. En mg. du ms. : διήγεις — F. l. κόσπαν. — ἀλαδῆν] Cp. § 39. — Voir Saglio, *Dictionn. des antiq.*, art. *caelatura*, fig. 970 et 971.

καῦσον αὐτὰ ἐν πυρὶ, ἕως οὗ πεφρωθῶσιν. Εἶτα μίξον ὀλίγον γύψον μετὰ ψιμμιθίου, καὶ τρίψον καλῶς ἕως ἂν λειανθῶσιν, καὶ μίξον ἰχθυό-
κολλαν· πρόσπλαθε τοὺς τόπους ὅθεν βούλῃ χρυσῶσαι, καὶ ἄς ξηρανθῇ.
Μετε- (f. 284 r.) πειτα δὲ χρύσονε τὸ ἕτερον.

5 22] ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΚΑΥΣΕΩΣ. — <Λάβε> β' μέρη ἀσήμην ἀπὸ σολδία παλαιά, καὶ γ' γάλλομαν.

23] Εἰς τὸ χρύσωσαι ζῶα εἰς κοῦπιαν, καὶ ὁ κάμπος να εἶναι
ἀσηρος. — Λαβὼν τὸ λευκὸν τοῦ ὡσὺ καὶ κεραμίδην τριμένον καὶ
σιτισμένον, μὴ ἀναδεύσης. Ἐπειτα χρύσον τοὺς κάμπους, καὶ ἰθὺς εἰς
15 τὸν ἥλιον ἵνα ξηρανθῇ· εἶτα χρύσονε τὰ ζῶα.

24] Εἰς τὴν χρύσοκολλησιν. — Θέτε ἀλαμάρσα μέρος α', καὶ
χρυσάφην μέρος β'· καὶ εἰς τὴν ἀργυρὴν θέτε ἀλαμάρσα μέρος α',
καὶ μέρη β' ἀσήμην.

25] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΩΣΑΙ ΧΑΛΚΟΝ ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΗΜΟΝ. — Ἀσήμην
15 φόνον κοπάνισον ψιλὰ, καὶ κατάκοψον. Ἐπειτα ποιήσαι ὡσπερ τὸ
χρυσάφην· διαργύρωσον καὶ χρύσωσον. Ἐπειτα ἔπαρον τρυγίαν στερ-
ρόν· καὶ ἰθὺς μέσον ἔλαιον, καὶ ἄς βράσῃ. Ἐπειτα βάλε τὴν κοῦπαν
μέσον, καὶ ἄς σταθῇ ὀλίγον. Καὶ τότε ἔπαρον βαμβάκην, καὶ τρίψον·
καὶ πάλιν τὸ βάνε εἰς τὸ ἔλαιον μέσον, καὶ τρίψον ἕως οὗ να στεγνώσῃ
20 μέσα εἰς τὸ ἔλαιον ὁ ὑδάργυρος.

26] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΕΡΟΣ ΤΟΥ ΜΑΛΑΓΜΑΤΟΣ. —
Περὶ τοῦ διαργυρῶναι. <Λαβὼν> τὸ ἀσήμην καλὰ καὶ καθαρὰ
με λεμόνην ἢ με νεράντζην, καὶ βάλε το εἰς τρυγίαν, να ποιήσῃ
καλὰ. Ἐπειτα ἔπαρον τὸν ἀέραν, καὶ βάλε εἰς τὸ ἀσήμην ἐπάνω.
25 Καὶ παρευθὺς λύεται τὸ χρυσάφην εἰς τὸν διάργυρον. Καὶ τότε
ἔπαρον ἐν σίδηρον πλατὺ καθαρὸν· καὶ σθλίβονε ἐπάνω εἰς τὸ
πῦρ· τρίβε δὲ με λαγωπόδαρον. Ἐπειτα ὅταν ἴδῃς ὅτι στεγνώνει,

4. F. l. χρύσονε το. ἕτερον (ce dernier mot annonçant un nouvel article)? — 15. φόνω. — 16. στερωῶν. — 17. κοῦμπαν. — 19. τρίψον, en toutes lettres] F. l. λείωσον. Le même signe sert pour les deux mots

dans la notation alchimique. — F. l. στεγνώσῃ. — 21. ἀέρος] Probablement le mot latin *aes*, *aeris*, bronze, grecisé (M. B.). — 23. ποιήσαι] ποιᾶσαι. — 26 πλατύν. — 27. F. l. στεγνώνει.

ἔπαρον ὀδόντι λύκου, καὶ σθλίθονε ἄνωθεν τοῦ πυρὸς, καὶ γρύσσονε.

27] ΚΟΛΛΗΣΙΣ ΑΝΚΟΠΥΡΙΝΗ. — Ἀρχή· ποιήσον κόλλησιν, καὶ βαλῶν 6' μέρη κασσίτερον, καὶ α' μέλιθρον ἐν τῷ γωνίῳ ἔσω, καὶ ὅταν λειωθῇ, βάλε τζαπαρικὸν ὀλίγον· καὶ τότε ἔπαρον τὰ κομμάτια 5 τὸ ῥινῆ, ὥστε νὰ ποιήσῃ ἡ κόλλησις. Καὶ βάλε ἐπάνω εἰς μάρμαρον ἴσιον· καὶ ἔπαρον τὰ κομμάτια ἐγγλήγορα, καὶ θές τα εἰς τὸ μάρμαρον, διὰ νὰ κολλήσῃ ἴσια.

28] Ὅταν γρυσόνης ἄσημον καὶ οὐδὲν ποιάνῃ, βάλε ὀλίγον πτερόν 10 α^{ον} νὰ καῖ· καὶ ὀλίγον καὶ κερὴν καθαρὸν νὰ καῖ ἐπάνω εἰς τὸν ἄσημον· εἶθ' οὕτως γρύσσονε.

29] Εἰς τὸ χρυσῶσαι ζῶα εἰς κάμπιον κοπίας, καὶ ὁ κάμπιος 15 εἶναι ἀκρυσῶτος. — Ἐπαρον πετζόλλαν καὶ ὀλίγον ἀσθέστην· καὶ ἀνάδευε εἰς τὸ πῦρ· ἔπειτα γρίε καὶ με τερόν (?) τὸν κάμπιον· καὶ ὅταν στεγνώσῃ, διαργύρισον τὰ ζῶα.

30] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΗΣΑΙ ΧΡΟΑΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΗΝ Εἰς ἀσημον χρυσῶ- 20 ΜΕΝΟΝ. — Ἐπαρον τιάσῃν μέρη γ', καὶ τρυγίαν καθαρὰν ἀπὸ Μονο- βασίας μέρη 6', καὶ ἄλας μέρος α', καὶ τρίψον καλῶς, ὡς βράσουν καλῶς μετὰ ὕδατος. Εἶθ' οὕτως βάλε τὸ ἄσημον μέσον ἕως ὅραν πατέρ ἡμῶν. Ἐπειτα ἔκβαλον τοῦτο, θές εἰς ὕδωρ ψυχρὸν καθαρὸν, καὶ βούρτζισον.

31] ΟΤΑΝ ΣΚΑΖῆ ΤΟ ΑΣΗΜΗΝ. — Βαλῶν κεραμίθην γονδρόν εἰς 25 γωνίην, καὶ ὡς βράσῃ καλῶς. Καὶ ἄνωθεν φύσα με τὸ καλάμην εἰς τὸ γωνίην· καὶ πίνει τὸν μέλιθρον. Ἐὰν γοῦν οὐδὲν ἐκαθάρισεν, πάλιν βάλε τὸ δεύτερον. Εἶθ' οὕτως σφύρισον, εἰ δὲ σκάζει, ῥίψον ἀσφά ὑδράργυρον καὶ κεραμίθην· βάλε εἰς τὸ γωνίην.

32] Εἰς ΚΟΛΛΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΜΑΡΔΟΥ. — Βάλε ἀσήμην ῥίνον μέρη ι', 25 καὶ α' γάλλομαν. Βάλε μπουράζω ἤγουν ὕελον βραχὺ, καὶ ποιήσον (f. 285 r.) εἴ τι θέλεις, καὶ σφύρισον ψιλὰ, καὶ σαπούνισον, καὶ κόλλησον.

6. κομάτια. — F. l. ὀγγίγορα. — 11. κομ-
μας. — 13. F. l. με πτερόν. — 16. F. l. Μονο-
εασίας (ici et plus loin). — 22. πίνῃ] A rap-

procher de pinoes, pris dans le sens de
teinture, vernis. — 25. ρίνω, ici et par-
tout. — 27. σφύρισον, ici et plus loin.

33] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΣΥΡΜΑΝ ΚΟΥΦΙΟΝ. — Ἐπαρον ἀσήμην φίνον, σφύρισον, καὶ κατὰκοψον, καὶ γύσε το εἰς σίδηρον στρογγύλον. Ἐπειτα βάλε το εἰς τὸν σύρτην, καὶ σύρε το μίαν φορὰν. Κόπτε με φίνῃ, καὶ ποίει βούκινον, καὶ βάλε του στεφάνην · καὶ βάλε ἄνωθεν
5 ὕελον θέλης ἄστρον, καὶ κόλλησον.

34] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΕΓΚΑΥΣΙΝ. — Βάλε ἀσήμην φίνον Γ' α', γάλομαν Γ' α', καὶ μόλιθον Γ' α' · καὶ χώνευσον αὐτὸ εἰς χωνῆν, καὶ βάλε τριμμένην τιάφην πολλήν, καὶ βάλε το εἰς ἀφόριον τζουκάλην · καὶ γύσε μέσα να μηδὲν εὐγῆ ὁ ἀτμός. Καὶ ὅταν κρυώση,
15 μεταχώνευσαι τὸ βεργῆν εἰς ρυγλωχύτην εἰς τεάφην. Ἐπειτα τρίψον καὶ πλύνον, καὶ βάλε ὅπου θέλεις.

35] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΧΡΟΑΝ ΕΥΜΟΡΦΙΝ ΕἰΣ ΧΡΥΣΩΜΕΝΟΝ ΑΣΠΗΜΙΝ. — Ἐπαρον κολοδίδαυ κέρκομαν. Τρίψον καλῶς καὶ θές εἰς τρυγίαν στερερὸν μετὰ ὕδατος ἐν τῷ πυρὶ, καὶ τρυγίαν Μονοβασίας, καὶ
15 ὀλίγον ἄλας, καὶ ἄς βράση. Καὶ ἐπίθες μέσον ἕως ὥρας πατέρ ἡμῶν. Ἐπειτα ἄρον αὐτὸ, καὶ θές ὕδατι ψυχρῷ · καὶ τοῦτο ποίει β' καὶ γ' φοράς.

36] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΚΟΛΛΗΣΙΝ ΚΑΚΚΑΒΙΩΝ ΚΑΙ ΕἰΣ ΣΟΥΛΙΝΑΡΙΑ ΛΟΥΤΡΟΝ. — Βρέξον ἀσθέστην κοσκινισμένην, καὶ ἀνάδουσον
20 καλῶς ἡμέρας πολλάς. Ἐπειτα ἔπαρον τὸ ἄνωθεν ἄνθος αὐτῆς, καὶ βράσον καὶ ποδοκέφαλα προβάτου καλῶς · καὶ τὸν ζωμὸν βάλε εἰς τὴν ἀσθεστον, καὶ βράσον καὶ τῆς πετελέας τὸ ἔσωθεν φλοῦν, καὶ μίξον αὐτὸ, καὶ ἀσπράδην ὡσὺ, καὶ κόλλησαι ὅ τι χρῆζεις.

37] ΕἰΣ Τὸ ΔΑΜΠΡΥ (f. 285 v.) ΝΑΙ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΡΙΝ. — Λαθῶν
25 χειμωνικὸν ἢ πεπόνην, σχίσον μέσον αὐτῷ, καὶ θές τὸ μαργαριτάριν μέσον, καὶ θές τὸ πεπόνην μέσον ἐν τῷ φουρνέλῳ να ψειθῆ, καὶ λαμπρύνονται.

38] ΑΛΛΟΝ. — Τάγησον τὸ μαργαριτάριν <εἰς> ὀρνίθην ἢ περισ-

1. σήρμαν. — 2. γύσε] F. l. γύρε. — 3. σήρτον. — σήρε. — 5. ἄστρον] F. l. ἄστρον. — 9. γύσε] F. l. χῶσαι. — εὐγῆ] F. l. ἐκγῆ. Cp. ci-dessus, p. 327, l. 3. —

κρυώσαι. — 15. ἀσθράσαι, ici et partout. — ἡμοῦ, ici et plus loin. — 16. ὅν καὶ γον. — 24. λαμπρῆναι, et plus loin λαμπρύνονται. — 28. F. l. τάγησον.

τέριν, καὶ ἄς σταθῆ <εἰς> ὥραν πατέρ ἡμῶν · καὶ τότε σφάζον να τὸ ἐξεβάλης.

39] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΡΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΧΟΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. — Λαβὼν ἀσήμην καθαρὸν, λαγάρισον αὐτὸ με μλίμβδον ἐπταπλασίως <ἕως> 5 γένηται ὡς χρυσός. Ἐπειτα τὸ σαπούνισαι καὶ ποίησαι τὸ νέμαν ψιλὸν εἰς τὸν σύρτην · καὶ δίπλωσον καὶ κλώσον. Ἐπειτα τὸ ποίησαι συρές, καὶ φύλλα, καὶ κλαδία, καὶ ἄστροι, καὶ τριαντάφυλλα, καὶ κλώσματα στριφτά καὶ πλεγμένα, καὶ ζῶα, καὶ πετηνά, καὶ ἄλλα εἴ 10 τι θέλεις. Ποίησαι πέταλον σιδηροῦν λεπτὸν ἴσον · καὶ λαβὼν τετράγ- 15 κων, θές εἰς ἀγγεῖον μετὰ ὕδατος να βραχῆ νύκταν μίαν · καὶ τὸ πρῶτῃ, γύσον τὸ ὕδωρ, καὶ ἄρες ὅσον γρήζεις · θές το ἐν τῷ πυρὶ, καὶ ἀνάδουσον καλῶς, ὥστε να γένη κόλλα. Ἐπειτα ἔπαρον τριχολαύδην, καὶ ἔπαρον πρὸς ἓνα σύρμαν, ἢ σύραν, ἢ φύλλον, καὶ θέτε τα κάτω μίαν εἰς τὴν κόλλαν. Ἐπειτα σύνθεσαι εἰς τὸ πέταλον ἀπάνω εἰς τὸ 20 σιδηροῦν, καὶ ποίει εἴ τι θέλεις πλουμία, καὶ ἀφ' ὧν τὸ πληρώσεις, θές το ἐν τῷ πυρὶ, ἀπέξωθεν, ἕως οὔ να καῆ ἡ κόλλα πρὸς ὀλίγον. Καὶ τότε ἔπαρον ἀπὸ τὸ ἀσήμην αὐτὸ τὸ φίνον Γ' α', καὶ θές το εἰς τὸ γωνήν, καὶ ἀνάδουσον αὐτά. Ἔστιν ἡ κόλλησις αὕτη · τότε ποίησαι τὸ σφυρισμένον ψιλὸν ὅσον δύναται, καὶ (f. 286 r.) κατάκοψον με τὸ 25 ψαλίδην λεπτῶς. Καὶ θές αὐτὸ κόλλησιν μέσον τῶν συρμάτων μετὰ πτερόν βρεγμένον. Εἶτα θέλεις ποιῆσαι τὸ φίνισμα γονδρόν καὶ θές το, καὶ παρὰνω βάλε ὑαλτῆν βοράγη τετριμμένον ψιλὸν, καὶ κοκκίνισον αὐτὸ ἐν τῇ πύργῃ. Ἐπειτα τὸ ἄσπρισον καὶ βούρτζισον τὰ ἀχέϊροτα · καὶ τότε λαγάριζε εἰς τὸν γαλκεπλύτην καὶ κέρατα β' ἡμισάδια, 30 καὶ τὴν θελέαν γοῦν να βάνη εἰς τὴν ἀπέσω μερέαν ἀσήμην στρογγύλον μικρὸν διὰ δύναμιν · εἰς τὰ στρογγύλα γοῦν τὰ κομπεία · ὅπου οὐδὲν βάνεις σμάρον θέλης κόλλησιν, ἀλλὰ μένειν ἀπὸ σολδία παλαιά, ἢ ἀπὸ ἄλλον ὅπου λέγεται ἀλαμάσσα.

1. F. l. σφάζον. — 5. νέμαν. — 7. F. l. ἄστροι. — 8. στριφτά] F. l. στρεπτά. — 9. πεταλοσιδηροῦν. — 10. βραχῆ. — 12. F. l.

τριχολαύδην. — 14. F. l. σύνθετε. — 22. βοράγη τετριμμένον. — κοκκίνισον. — 23. F. l. ἀχέϊρωτα. — 24. F. l. γαλκοπλύτην.

40] ΑΛΛΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΜΥΣΤΙΚΗ. — Λαβὼν ἄσβεστον ἄβρογον, καὶ μίξον καὶ ἔλαιον μετὰ τῆς ἀσθέστου, καὶ πότισον καλῶς μίαν καὶ β' φορὰς. Καὶ τότε βάλε ἐν τῷ ἀμβίκῳ, ἐπίβαλον δὲ καὶ ἐν τῷ φουρνελλίῳ ἑστίακτῆν ἔχων κύκλωθεν καὶ ἐπάνω δακτύλων β' · καὶ ἐξήβαλον
 5 τὸ θεῖον ὕδωρ ἐν ἐτέρῃ φιάλῃ. Καὶ τότε λαβὼν πανήν λινόν, καὶ βρέξον αὐτὸ ἐν τῷ ὕδατι τούτῳ · καὶ τίθεις ἐν τῷ πυρὶ, καὶ εἰ μὲν ἄψιι τὸ πανή, ἴσθι ὅτι οὐκ ὤρελεῖ. Καὶ πάλιν ἔπαρον τὸ ἔλαιον τῆς ἀσθέστου · καὶ βαλὼν αὐτὸ εἰς ἐτέραν ἄσβεστον, καὶ ποίησον αὐτὸ ὡς τὸ πρότερον, ἕως οὗ εὐτυγῆσαι αὐτὸ, ἤγουν ἕως οὗ μὴ καῆναι τὸ πανή ἐν τῷ πυρὶ.
 10 Καὶ τότε λαβὼν ἐκ τὸ ἔλαιον, καὶ θὲς κασσίτερον ἐν τῷ χωνίῳ, καὶ γίνεται χυρσός.

41] ΕΤΕΡΟΝ ΓΛΩΦ ΘΕΙΟΝ. — (f. 286 v.) Λαβὼν γάλλκανθον λίτραν α', καὶ σαλονίτριον λίτραν α', καὶ κιννάβαριν γ' δ', τρίψας καλῶς ἐν θυεῖα λιθίῃ, καὶ βαλὼν ἐν τῷ ἀμβίκῳ, θὲς ἐν φουρνελλίῳ ·
 15 καὶ φινώσας μετὰ ζύμης καὶ ὡσὺ τὸ λευκόν, τὸ α" ὕδωρ φύλαττε · τὸ δὲ β" τὸ κινούμενον ἐκ τῆς βύττης τοῦ ἀμβίκου ἔπου θέλει κοκκινίσει τὸ καπούτζιν τοῦ λαμπίκου. Αὐτὸ λέγεται τὸ ἰσχυρὸν ὕδωρ. Τότε ἔπαρον ἐξ αὐτῶν τῶν ὑδάτων γ' β' καὶ ὕδραργύρου γ' β' · καὶ βαλὼν αὐτὰ ἐν τῷ βικίῳ ἐν θερμοσποδιᾷ, καὶ γίνεται ὕδωρ τῆς ὕδραργύρου.
 20 Ἐπειτα λαβὼν ἐκ τὸ ἐπίλοιπον ὕδωρ γ' α', καὶ ἄργυρον καθαρὸν γ' α', καὶ θὲς αὐτὸ ἐν ἐτέρῳ βικίῳ ἐν θερμοσποδιᾷ, καὶ γίνεται ὕδωρ τοῦ ἀργύρου. Καὶ τότε μίξον τὰ β' ὕδατα ἐν τῷ ἄμα τοῦ ὕδραργύρου καὶ τοῦ ἀργύρου ἐν ἐτέρῳ βικίῳ ἀνοικτόν · καὶ βαλὼν αὐτὸ ἐν θερμοσποδιᾷ, καὶ γίνεται λευκόν ὡσπερ κρύσταλλον. Εἶθ' οὕτως
 25 λαβὼν ἐξ αὐτὸν τὸ κρύσταλλον ὅσον θέλεις, καὶ ἀπὸ τὸ ἔλαιον τῆς ἀσθέστου ἕτερον τόσον, καὶ ὕδραργυρον ἄλλον τόσον, καὶ τίθεις ἐν ἐτέρῳ βικίῳ, καὶ ἀνάδουσον καλῶς, ἕως οὗ λειωθῇ ὁ ὕδραργυρος.

1. Une main en marge du ms., à l'encre rouge; σῆ, à l'encre noire. — 3. ἱαμβύκω, ici et plus loin. — 6. ἄψη. — 10. κασσίτερον, en signe. — 11. Signe de l'or au-dessus de χυρσος. — 16. ἕιτῆς. —

Les mots ἔπου λαμπίκου sont intercalés à la marge supérieure et à celle de gauche avec renvoi à ἱαμβύκου. — 21. ἐν ἕτερομβικίῳ, ici et plus loin. — 23. F. l. ἀνοικτῶ. — 24. κρύσταλλον, ici et partout.

Τότε βάλε αὐτὰ ἐν τῷ ἀμβίκῳ, καὶ ποιεῖ ἐλαφρὰν πυρὰν, καὶ ἐξήβα-
 λον τὸ ὕδωρ φορὰς γ' ἀπὸ τὸν ἄμβικα, καὶ τίθεις αἰεὶ ἀπὸ τὸν ἔλαιον
 αὐτοῦ ποτίζειν αὐτῷ· καὶ ὅταν γὰρ ποιήσεις αὐτὸ φορὰς γ', θέλεις
 ἰδεῖν ὅτι ἐγένεν ἔσω εἰς τὸν ἄμβικα ὡσπερ μίαν πέτραν. Καὶ τότε
 5 λαθῶν ἀπ' αὐτὸν τὸ εἶδος γ' α', καὶ ὑδράργυρον γ' α', καὶ γίνεται ὅ-
 τι θέλεις.

42] ΥΑΩΡ ΙΝΑ ΕΚΒΑΛΗΣ ΧΡΥΣΟΜΑΝ ΑΠΟ ΑΣΗΜΙΝ. — Λαθῶν β'
 μέρη τζαπαρικόν, καὶ σαλονίτριον μέρη γ', τρίψον καλῶς εἰς ὄλιμον.
 Ἐπειτα (f. 287 r.) βαλὼν ἐν τῷ ἀμβίκῳ, καὶ κλεισον καλῶς μετὰ
 10 σπάκτης καὶ κεραμίδην καὶ ὠῶν· καὶ θές ἐν φουρνελλίῳ ἵνα βράσῃ
 ὦρας γ'. Εἶτα ἀνοιξον τοῦ ἐξεβῆναι τὸ φάρμακον· καὶ πάλιν σφάλισον
 αὐτὸ καὶ ἄς βράζῃ ἕως ὄρθρου μετὰ καλῆς βίγλας· καὶ πληρωμέ-
 νων τῶν ὠρῶν ξε', βάνε τὸ πῦρ πρὸς ὀλίγον, καὶ ἐπληρώθη τὸ θεῖον
 ὕδωρ. Καὶ ὅταν θέλῃς, ἐξηθάλε τὸ χρυσάφην ἀπὸ τὸ ἀσήμην. Κόψον
 15 τὸ ἀσήμην, καὶ βαλὼν αὐτὸ ἐν τῷ λαμβύκῳ, καὶ σίμωσον καλῶς.
 Εἶτα σείρωσον τὸ ὕδωρ, καὶ γωρίζε τὸ χρυσάφην, καὶ γίνεται ῥίνισ-
 μαν, καὶ μάζωσαι με τὸ χρυσωτήριον.

43] ΕΤΕΡΟΝ ΩΣΑΥΤΩΣ. — Λαθῶν στυπτηρίαν λίτρας ε', σαλονί-
 τριον λίτραν α', βιτριόλω ῥωμάνῳ λίτρας ἥμισυ, τρίψον, θές ἐν
 20 λαμβίκῳ, καὶ βαλὼν ἐν φουρνελλίῳ, καὶ κλεισον καλῶς, καὶ κάτωθεν
 βάλε ὑέλων ἄλλον, ἵνα ἐπιδέχεται τὸ δυνατὸν ὕδωρ, καὶ πληροῦται τὸ
 θεῖον ἄθικτον ἐπὶ ὦρας κδ'· καὶ ὅταν βούλει, ἐξηθάλε τὸ χρυσάφην ἀπὸ
 τὸ ἀσήμην. Θές αὐτὸν τὸ δυνατὸν ὕδωρ ἔνδον ἐν ὑελίῳ ἐν θερμοσποδιῇ,
 καὶ ὁ ἄσημος γίνεται ὕδωρ, καὶ πλέει ὡς ἀφρός ἐν αὐτῷ τὸ ὕδωρ.
 25 Ἐπειτα λαθῶν τὸ ὕδωρ αὐτὸ με τὸν ἄσημον τὸν μεμιγμένον, καὶ βαλὼν
 ἐν τῷ φουρνελλίῳ μετὰ τὸν ἄμβικα, καὶ ποίησον ἐλαφρὰν πυρὰν· καὶ
 ἔκβαλον ἐκ τούτου τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν μαστῶν, καὶ τὸ ἀσήμην μένει κάτω.

44] ΤΟ ΛΑΓΑΡΙΣΜΑΝ ΧΡΥΣΑΦΙΟΥ. — Λαθῶν μαρκαζήταν γ'

1. λαμβύκῳ, ici et plus loin. F. 1. λαμ-
 βίκῳ. — 2. λαμβύκα, ici et plus loin. — 3.
 αὐτῷ] F. 1. αὐτό. — 12. βύγλας. — 13.

ἐπληρώθη. — 15. F. 1. λαμβίκῳ. — 16.
 γωρίζε. — 19. βιτριόλω. — 28. μαρκαζή-
 ταν] μαρκαζή en néogrec.

(f. 287 v.) ἡ', καὶ τεάφην γ' δ', καὶ χωνεύσας ὁμοῦ ἐν τῷ γωνίῳ, καὶ γίνεται ἀντεμόνιον. Καὶ ἔταν θέλης λαγαρίσαι χρυσάφην χονδρὸν, θές τὸ χρυσάφην εἰς τὸ χωνὴν μέσον τοῦ πυρός. Εἶτα βαλὼν ἀπὸ τὸ ἀντεμόνιον ἔσον θέλεις μέσον τῆς χώνης, καὶ ἄς βράση. Ὅταν
 5 δὲ ψυχρανθῆ, βαλὼν αὐτὸ ἐν βυσάλῳ ἐλληνικῷ ἐν τῷ πυρὶ, ὥστε να ψυχρανθῆ.

45] ΕΤΕΡΟΝ ΟΜΟΙΟΝ ΕΙΣ ΛΣΗΜΟΝ. — Ἐύσον τὸ χρυσάφην ἀπὸ τὸ ἀσήμην, καὶ βαλὼν ἐν τῷ γωνίῳ τὰ ξύσματα, εἶτα τρίψον ἀπὸ τὸ ἀντεμόνιον μέσον τῆς χώνης, καὶ ἄς βράση · καὶ μετὰ ταῦτα θές εἰς
 15 βύσαλον ἐλληνικόν, ἵνα λαγαρισθῆ, ὥστε ψυχρανθῆ, καὶ γίνεται λαγαρισμένον μάλαγμα.

46] ΟΤΑΝ ΣΚΑΖΗ ΤΟ ΑΣΗΜΗΝ Η ΤΟ ΧΡΥΣΑΦΗΝ. — Θές μέσον τῆς χώνης ἄφρατον ὑδράργυρον καὶ κεραμίδιον, ἄς βράζη, καὶ γλυκαίνεται · ἔσον βαλεῖς πλέον, κάλλιον γίνεται.

15 47] ΤΟ ΠΟΥ ΣΤΑΜΑΤΙΣΙΣ ΥΔΡΑΡΓΥΡΟΥ. — Θές ὑδράργυρον ἔσον θέλεις, καὶ μόλυβδον ἄλλον τόσον, καὶ θές τα ἐν κλάσματι χύτρας ἐν καμίνῳ · καὶ θές λουμπάρδιν ὀλίγην, καὶ γίνεται ἄσημος ἔκλεκτος.

48] ΑΛΛΟΝ. — Θές ὑδράργυρον εἰς γαστρήν, καὶ χρομμυδίου ζωμόν, καὶ λουμπάρδιν, καὶ βάλε εἰς τὸ καμίνην, καὶ θέτε καὶ ἀξούγγιν μέσα,
 20 καὶ ἄς βράση, ὥστε να γένη στάκτη, καὶ ἐξ αὐτὴν τὴν στάκτην βαλὼν εἰς ἄσημον μέσον εἰς τὴν χώνην, καὶ γίνεται μάλαγμα.

49] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΗΣΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΧΡΥΣΑ. — Λαβὼν ἀέραν χρυσόν, τρίψον εἰς μάρμαρον πορφυροῦν, καὶ θές μέσον μέλι ὀλίγον, καὶ τρίψον πολλά. Ἐπειτα θές εἰς κογχύλην καὶ πλύνον (f. 288 r.) καλῶς
 25 μετὰ ὕδατος, ὥστε να ἐξεβάλης τὸ μέλιν. Εἶθ' οὕτως σκεύασον μετὰ ὡοῦ τὸ λευκόν, καὶ γράφε. Καὶ ἔταν ξηρανθοῦν, σθλίβωσον με λιθάρην ἢ με λυκουδόντι, καὶ γίνεται εὐμορφον. Στύψον γοῦν τὸ λευκόν τοῦ ὡοῦ με σφουγγάριν πολλάκις, ὥστε να γένη ὕδωρ, ἵνα μηδὲν μολυχιάση ·

10. λαγαριστῆ. — 11. λαγαρισμένω. — 18. χρομίδιου. — 23. F. l. χρυσοῦν. — 27. F.

I. λύκου ὀδόντι. — 28. σφουγγάριν] σφογγάριν. — μη δὲν, ici et partout.

καὶ βάλει καὶ ποντικοφάρμακον λευκὸν τετριμμένον · καὶ ἂν σὲ μίνη
 χρυσάφην, πλύνει τὸ ὠδὸν ἵνα ἐξέβῃ.

5 50] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΗΣΑΙ ΩΡΑΙΟΧΑΛΚΟΝ ΩΣΠΕΡ ΧΡΥΣΟΝ. — Λαβὼν
 τούτιστα πετηνὴν γ° α', ὁμοίως κόπρον γ° α', σύκα ξηρὰ καὶ μαῦρα
 5 γ° α', τρίψον εἰς ὄλμον, καὶ ἀνάμιξον, καὶ ἔπαρον κασσίτερον γ° α'.
 Καὶ σφυρίσας, κατὰκόψον, μίξον μετὰ τοῦ εἶδους ἐκείνου · καὶ θές ἐν
 τῇ γώνῃ, καὶ κλείσον ἄνωθεν μετὰ πηλοῦ, καὶ φύσει καὶ ἄς βράσῃ.
 Ὅταν νοήσῃς ὅτι ἐγύθη, ἀπόκλεισον καὶ χύσον, καὶ πάλιν ἀνάμιξον τὰ
 εἶδη · καὶ ποιήσον ὡς τὸ πρότερον, ὥστε νὰ θέσῃς ὄλον ἐκεῖνον τὸ εἶδος,
 10 καὶ γίνεταί ὡς χρυσός.

51] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΑΠΟΥΝΙΟΥ. — Λαβὼν πρωτίον τοῦ σαπουνίου,
 καὶ μίξον, καὶ ἄλλας τρίψον. Εἶθ' οὕτως κίνησον.

52] ΕΤΕΡΟΝ. — Λαβὼν τζαπαρικόν, καὶ ἄλλας, καὶ ὕδωρ, καὶ τρί-
 ψον καλῶς. Εἶθ' οὕτως τὸ κίνησον τὸ ὠραιόχαλκον.

15 53] Ο ΥΕΛΟΣ. — Τὸ βοράχον τὸ ποιοῦν μετὰ τζαπαρικόν καὶ στύ-
 ψεως καὶ ἄλλας.

54] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΥΚΑΝΑΙ ΚΑΣΣΙΤΕΡΟΝ. — Λαβὼν ποντικοφάρ-
 μακον κίτρινον ὅσον θέλεις, καὶ σαλονίτριον ἄλλον τόσον, τρίψον καλῶς.
 Εἶθ' οὕτως τὸ ἀνάμιξον · ἔπειτα θές αὐτὸ εἰς ὕελον μέσον τοῦ πυρός
 20 (f. 288 v.) εἰς ἀνθρακίαν, ἵνα κατ' ἕως οὗ [οὐ] μὴ ἐκβῇ πλέον καπνός ·
 καὶ γίνεταί λευκὸν ὡσπερ χιών. Εἶθ' οὕτως ἐξέβαλον, καὶ τρίψον
 καλῶς, καὶ βαλὼν κασσίτερον εἰς τὴν γώνην γ° δ' · καὶ ζύγησον καὶ
 ὀψιαστικὴν γ° α' · καὶ χώρισε αὐτὴν εἰς μέρη Γ' · καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ
 [χαλκός] κασσίτερος μέσον τῆς γώνης, βάλει τὸ α" μέρος καὶ πούμωσον
 25 μετὰ καρθῶνων, καὶ ἄς βράζῃ ἕως οὗ νὰ ἐξέβῃ ὁ ἀτμός. Καὶ πάλιν
 θές ἄλλον μέρος ὁμοίως ὡς τὸ πρῶτον, ὥστε νὰ τὸ ἀποβάλλῃς. Καὶ τότε
 χύσον εἰς κουπίδη σιδηροῦν, καὶ ἔσται ὠκονομημένον. Καὶ ὅταν θέλῃς

1. F. l. καὶ ἂν σοι μίνη. — 2. ἐξέβῃ] ἐξέβει. — 3. ὠραιον χαλκόν et l. 14, ὠραιοχαλκον] F. l. ὀρείχαλκον. Cp. Lexique, ci-dessus, p. 17, l. 17, où ce mot com-
 mence nécessairement par un ω. — 4.

F. l. τούταν. — 11. F. l. πρωτίον. — 24
 χαλκός κασσίτερος] signes de χαλκός et de
 κασσίτερος. — πούμωσον]. Peut-être la
 forme primitive du néogrec πουμόνω,
 synonyme de στουπόνω.

χρυσῶσαι ἄσημον, θές ὡς χρῆζεις ἢ ὡς θέλεις, καὶ βάλε. Καὶ ἔταν τὸ σμίγης με τὸ ἀσήμην, βάλε καὶ πρυγίαν ὀλίγην εἰς τὸ χωνήν, ἤγουν τὸ δ'.

5 55] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΧΑΛΚΟΝ ὩΣΠΕΡ ΧΡΥΣΟΝ. — Λαβὼν θουθείαν
καὶ κούρκουμα μέρος α', σταφίδας καὶ ἰσγάδας πυρροὺς καὶ μέλι
καὶ κουκουκία καθαραστὰ μέρος α', ἀμυγδάλων τὸ ἔσω φλοῦν, γλυκό-
ριζον, κρόκον ὡσὺ, καὶ ζαφρόν μέρος α', χολήν πυρροῦ βόος ξηρὰν
μέρος α', τρίψον τήν θουθείαν, ὡς τρίβουσιν τὴν κιννάβαριν μετὰ
ἐλαίου, καὶ ποιήσον ὡς πηλῶδες. Καὶ τότε τρίψον τὰ ἄλλα εἶδη,
10 καὶ ἔνωσον · καὶ λαβὼν χαλκὸν γ' γ', καὶ σφύρισον λεπτῶς ἐν τῇ
ἀκμωνῇ, καὶ ἀνάδευσον τὰ εἶδη · καὶ θές ἐν τῇ χώνῃ, καὶ κλείσον μετὰ
πηλοῦ τῆς τέχνης, καὶ θές ἐν τῷ πυρὶ, καὶ φύσα μετὰ μηχανῆς καλῶς,
καὶ ὡς βράζει πλεώτερον, καὶ βάνης καὶ ἀπὸ τὰ εἶδη ταῦτα, τοσοῦτον
γίνεται καλλίων ὡσπερ χρυσός.

15 56] ΓΑΡ ΠΙΣΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ. — (f. 289 r.) Λαβὼν τὴν
ὄρνιθίαν γονήν σῶαν, ἀμόλυτον, ἄσπιλον, διέλε ταύτην ὡς ἐπὶ τῶν
καρυκίων (χρειώδης γὰρ ἡμῖν ἐν πολλοῖς ἡ μαγειρικὴ τέχνη καθέστηκεν).
Εἶτα ἐν δυσὶ χυτριάσι μέρος ἐκάτερον τῶν ὑγρῶν ἐμβαλὼν, ποιήσον
τῶν διὰ μαστωτῶν ὀργάνων ὑστεῖαν μεγάλην · ἔσον να ἰδῆς ὅτι ἔλυσεν
20 ἐκεῖνον, ἔπου ἔνι μέσα εἰς τὴν μπότζαν, καὶ ἐπίγειν εἰς τὸ φούντος
ὡς ἂν κερὴν, καὶ τότε ἄφες το να κρυώσῃ, καὶ τζάκησαί το, καὶ
θέλεις εὔρεῖν ἐκεῖνον ὅπου ἔνι μέσα πολύτιμον, καὶ ἐκεῖνον θέλει ἔσται
διὰ τὴν χρεῖαν σου. Καὶ αὐτὸ τὸ βοτάνην ποιεῖ τὸν μόλυθον τὸν
κεκαθαρισμένον με τὸν ὑδάργυρον, ὁμοίως εἰς χρυσάφην φῖνον εἰς πᾶσαν
25 δοκιμήν. Λύσε α' τὸν μόλυθον ἔντα λίτρων ἡ' · καὶ ὅτε λυθῇ ὁ
μόλυθος, ῥίψον ὑδάργυρον ὠκονομημένον ἄλλαις ἡ' λίτραις, καὶ ἄφες
να βράσῃ α' καλῶς, ἵνα καπνίσῃ. Καὶ τότε ῥίψον μίαν λίτραν ἀπ' ἑ-
κεῖνον τὸ βοτάνην, καὶ ἄς βράσῃ καλῶς μέσα. Καὶ ἀνακάτωνέ το μετὰ
ἐνὸς ξύλου ἀναπτομένου ἕως ὥρας δ'. Εἶτα εὐγαλον αὐτὸ ἔξω καὶ ἄφες

5. F. l. κόρκουμα (comme plus haut). —
6. F. l. κουκκία καθαριστὰ. — 14. κάλιος. —

19. τῶν διὰ F. l. διὰ τῶν. — 21. κρύσαι, ici
et partout. — 29. εὐγαλον] F. l. ἔκβαλον.

το να κρυώση, καὶ γίνεται μέλαν · ἀλλὰ χρωτίζει πρὸς ἐρυθράδαν, καὶ αὐτὸ ἔσται τὸ φάρμακον. Ἐπι δὲ λύσον μόλυβδον ὠκονομημένον λίτραις ἡ΄ · καὶ ἔτε λυθῆ καλῶς, ῥίψον ὑδρᾶργυρον ἕτερον λίτραις ἡ΄ · καὶ βαλὼν ἀπὸ τὸν 6^{ον} βοτάνην λίτραις α΄, καὶ ἄς βράσουν καλῶς ὥραν 5 ἡμίσειαν, καὶ ἄφες ἵνα κρυώσῃ. Ἐπι λύσον μόλυβδον λίτραις ἡ΄ καὶ μέσα τὴν λύσιν καλῶς ποιήσον αὐτὸ πεντάκις, καθὼς προείπομεν · καὶ τῆ ὑστέρᾳ φορᾶ διδῆσαι χρυσίον εἰς ἄ- (f. 289 v.) κρος. Ἐπι δὲ ἀπ' ἐκεῖνον τὸ χρυσίον βάνεις λίτραις ἡ΄ μόλυβδον, καὶ λίτραις ἡ΄ ὑδρᾶργυρον, καὶ ἀπὸ βοτάνην ἐκεῖνον γίνεται χρυσίον εἰς ἄκρος.

10 57] ΚΑΙ ΑΛΛΟΣ ΦΗΣΙΝ. — Λαβὼν ὡὰ ἕσα βούλει... Texte imprimé d'après le ms. de Saint-Marc, ci-dessus, p. 141-142 (III, VIII).

V. II. — TRAVAIL DES QUATRE ÉLÉMENTS

Transcrit sur A, f. 227 r. — Collationné sur E (partie écrite par le copiste de L, a, b, c.) f. 2 r.; — sur Lc, p. 349. (Mêmes variantes que dans E.)

1] ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ. — Λάβε 15 τὰ λευκὰ καὶ ξανθὰ τῶν ὠῶν, καὶ μάλαξον τῆ χειρὶ σου ὁμοῦ, ὡς γενέσθαι μυελόν, καὶ βάλε αὐτὰ εἰς καινὴν γύτραν, καὶ φίμωσον καὶ χῶσον εἰς κόπρον ἢ ἐν θερμοσποδιᾷ, ἢ ἐν ἀχύρῳ ἡμέρας ζ΄ ἢ δ΄. Εἶτα ἀνελὼν, θές ἐν ἀμβιξί, ὡς ἔγνωσ μετὰ ταπεινὴν λίαν πυρός · καὶ λάβε 20 το ἐξ αὐτῶν ὕδωρ λευκόν. Ὅταν δὲ νοήσῃς ὅτι στάζει θολὸν ἢ μέλαν, ἔα, καὶ ἔχε τοῦτο ἰδίως. Δέχου δὲ καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἔστω ὑστεία δυνατωτέρα, καὶ ἀποδεξάμενος καὶ αὐτὸ ἰδίως ἔχε · τὴν δὲ ἀπομένουσαν ἐν τῷ πατελλίῳ ὕλην κρύψον, ἥτις χαλκὸς κεκαυμένος καὶ μαγνήτης ἀσιατικός.

2] ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΤΟΥ ΥΔΑΤΟΣ. — ΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΩΤΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ

9. βετάνην. — 15. ὡς] ὥστε E. — 18. ταπεινοῦ E. — 20. καὶ ἔστω τὸ πῦρ δυνατω-

τερων E. — 22. πατελλίῳ AE, ici et partout. — μαγνήσις ἀσιατική E. — 24. καὶ ἐργασία E.

ΟΞΟΥΣ. — Καὶ ἐξαναμβικίσας διὰ τοῦ ὀργάνου εὐθέως τὸ θεῖον ὕδωρ ἕως τρίς, καὶ κάτε φορὰν βάλει τῆ λίτρα τοῦ ὕδατος γ^ο α' θεῖαν ἄσβεστον. Εἶτα ἀμβικίσον αὖθις μετὰ μύρτων φύλλα φορὰς ζ' · καὶ οὕτως ποιήσον ἕως γένηται τὸ ὕδωρ τηλαυγές καὶ φαινόν. Καὶ τότε
5 λέγεται θεῖον ὄξος.

3] Πρόσχευς δὲ ἵνα τῆ πρώτη ἀγωγῇ, ὡς εἶπομεν, σήπτῃς κάτε φορὰν τοῦ διοργανισμοῦ ἡμέραν α' τὸν βίκον, ἢ ἐν τῆ κόπρω, ἢ ἐν ἀγύρω, ἢ ἐν (f. 227 v.) θερμοσποδιᾷ τὸν ἔχοντα τὸ ὕδωρ μετὰ τῆς μιᾶς γ^ο τῆς ἀσβέστου τῆς νεαρᾶς. Εἶτα ἀμβικιάζει · κάτε δὲ φορὰν βάνει νεαρὰν
10 ἄσβεστον · τὴν δὲ πρώτην ρίπτει · ὅσον γοῦν ἀμβικιάζεις, τοσοῦτον ὠφελήσεις.

4] ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΟΞΟΥΣ ΚΑΙ ΥΔΑΤΟΣ. — Τοῦτο λέγεται παρὰ φιλοσόφων θεῖον ὕδωρ, θεῖον ὄξος, μαγνησία λευκή, ὕδωρ ἀσβέστου, οὔρον ἄφθορον, ὑδράργυρος, ὕδωρ θαλάσσης, γάλα
15 παρθένου, ὀνέγαλα, κυνέγαλον, γάλα βοῶς μελαίνης, ὕδωρ στυπτηρίας, ὕδωρ σποδοκράμβης, ὕδωρ νίπτου, καὶ δυτικὴ πνοή. Τοῦτο λευκαίνει τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας, ἤγουν τὸν κεκαύμενον χαλκόν, τοῦτο φέρει ἔξω τὴν φύσιν τὴν ἔνδον κεκρυμμένην · αὕτη ἐστὶν ἡ φύσις ἡ νικῶσα τὴν φύσιν, ἡ μεταλλάττουσα τὰς φύσεις, καὶ λειοῦσα, καὶ
20 δεσμέουσα, ἢ ἐγκυοῦσα καὶ τίκτουσα · ἡ δι' οὗ τὸ πᾶν ἀποτελεῖται.

5] ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΕΡΟΣ. — Ὅμοίως λάβε τὸ ἔλαιον καὶ βάλει τῆ λίτρα αὐτοῦ γ^ο α' ἄσβεστον, καὶ σῆψον ἐν τῆ κόπρω ἡμέραν α' · εἶτα ἀμβικίσον, καὶ οὕτω ποιήσον α' ἡμέραν καὶ μόνον · μέχρι δὲ φορὰς κ' ἢ καὶ λ', ἀμβικιάζει μετὰ μύρτων φύλλων, ἕως
25 γένηται καθαρῶτατον, ὑπόλευκον, ξανθόν.

6] Τὸ δὲ πῦρ οὐχ ἔγω τί σοι λέγειν, ὅποιον εἶναι τῆς καμίνου, πλὴν

I. ἐξαναμβικίσας A (βν pour βι partout).
— 2. ἕως τρίς] ἐκ τρίτου, ἐκάστη φορᾶ E. —
6. σήπτῃς] σῆπτῃς A; corr. conj.). — τὸν βίκον] κρύπτῃς τὸν βίκον E. — 9. κάτε δὲ φορὰν] καὶ καθεκάστην φορὰν E, ici et partout. — βάλει E. — 12. καὶ τοῦ θείου ὕδατος E.

— 16. καὶ δυτ. καὶ πνοή A. — 20. ἐγκυοῦσα] ἐγκυμονοῦσα E. — 21. καὶ ἀρχή A. — 22. ἀσβέστου E. — σῆψον A; κρύψον E. Corr. conj. — 23. α' ἡμέραν] α' φορὰν E. — 24. ἕως δὲ φορῶν εἴκοσι E. — 26. ὅποιον δεῖ εἶναι E. — τῆς καμ. placé après τὸ πῦρ E, f. mel.

ἔστω σοι, ἢ λαμπάδος, ἢ καλάμης, ἢ κόπρου λίαν μαλθακόν, καὶ οὐχὶ
 ὡς πῦρ · Ὁ δὲ ἀμιξῆ ἔστω μέσον καννάβου κεχλωμένος, ἢ ὕδατος
 ζέοντος, ἢ κόπρου, ἢ στάκτης · κρεῖττον δὲ ἐπὶ ὕδατος, ἢ τις καὶ ὑγρὰ
 λέγεται κάμινος. Τινὲς δὲ ἕως πεντηκοντάκις τοῦτο διοργανίζουσιν · κάτε
 5 γὰρ δέκα φορὰς λαμπρότερον φαίνεται τῇ χρύσει. Τὸ δὲ σημεῖον τῆς
 αὐτοῦ τελειώσεώς (f. 228 r.) ἐστὶν οὕτως. Πυρώσας πέταλα ἀλόγου
 σιδηρᾶ ἕως ἐπτάκις, κατὰβαπτε ἐν αὐτῷ τῷ θείῳ ἐλαίῳ · καὶ εἰ μὲν
 λευκαίνεται τὸ πέταλον, ἀπαλύνεται καὶ μεταλλάττεται ἐκ τῆς οὐσίας
 αὐτοῦ, καὶ γίνεται τέλειον, χρυσοῦ κάλλιον · εἰ δὲ οὐ, στράφηθι
 10 πάλιν εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἤγουν τοῦ διοργανίζεῖν τὸ θεῖον ἔλαιον.

7] ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ. — Καὶ ὁ μὲν κρόκος αὐτοῦ
 λέγεται λέκιθος, καὶ χρυσοῦ σφαῖρα, κιννάβαρις, καὶ κιλίκιος κρόκος,
 καὶ ὄχρα ἀπτική, καὶ γῆ συνώπη, καὶ νίτρον πυρρὸν, καὶ νίτρον
 αἰγύπτιον, καὶ ἀρμενιακόν, καὶ γάλλικον, καὶ ἔλαιον. Τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ
 15 ἔλαιον, ὅταν σαπῆ καὶ διοργανισθῆ, λέγεται θεῖον ἔλαιον, καὶ οἶνος
 ἀμιναιῶς, καὶ κιννάβαρις τῶν φιλοσόφων, καὶ κόμαρις, καὶ θεῖον
 ἄθικτον, καὶ βρεσάνιον, καὶ κίκινον, καὶ χρυσοζώμιον, καὶ μήλιον, καὶ
 λινέλαιον, καὶ θεῖον ἄπυρον, καὶ σανδαράχη, καὶ ἀρσένικον, καὶ
 κομμιάκιον, καὶ ἀριστολογία, καὶ μανδραγορέλαιον, καὶ βέου, καὶ
 20 ἐλυδρίου, καὶ ὕδωρ πορφύρας, καὶ ἄνθους χαλκοῦ, καὶ χρυσαυγῆς, καὶ
 ἀμιάντου, καὶ στυπτηρία ἐξυπορηθεῖσα (?), καὶ ὑδράργυρος ἀνατολική.

8] ἌΛΛΗΣ ΦΥΣΕΩΣ. — Τὰ αὐτὰ πνεύματα, καὶ ὕδατα, καὶ

2. ἰάμβουξ A; ἰάμιξ E. Corr. conj. —
 3. καὶ στάκτης E. — 4. πεντηκόντας A. — κάτε
 γὰρ δέκα φορὰς] ἐν ἑκάστῃ δὲ δεκάτῃ φορᾶ E.
 — 5. χρυσοῦ E, f, mel. — 6. λαιώσεως E seul.
 — πύρωσας E. — 7. καὶ κατὰ. E. — ἕως
 ἐπτάκις placé après ἐλαίῳ E. — 8. καὶ ἀπαλ.
 E. — 9. καὶ γίνεται τέλειον — θεῖον ἔλαιον]
 Réd. de E : καὶ γίν. τέλειος ἄργυρος, καλόν
 ἐστίν, εἰ δὲ μή, διοργανίσει πάλιν τὸ θ. ἔλαιον.
 — εἰ δὲ οὐ A. — 11. § 7] Cp. I, III et IV.
 — καὶ ἀρχή A. — 12. λέκιθος A; λέκινθος
 E. — κιννάβαρις om. E. — 13. πυρρὸν AE.

Corr. conj. — 14. καὶ νίτρον ἀρμ. E. F. l.
 καὶ <κιννάβιον> ἀρμ. Cp. I, III, 5. — 15. σιπῆ
 A. — 16. ἀμιναιῶς A; ἀμιναιῶς E. Corr.
 conj. — κόμαρος E. — 17. καὶ ἔλαιον
 βρεσάνικον, καὶ ἔλαιον κίκ., καὶ χρυσ., καὶ ἔλαιον
 μήλ. — 19. κομμιάκιον A. — βροσέλαιον καὶ
 ἐλυδριοῦ E. — 20. καὶ ἄνθος χαλκοῦ
 A; om. E. — καὶ ὕδωρ χρυσαυγῆς E.
 — 21. καὶ ὕδωρ ἀμιάντου E. — ἐξυπορι-
 θεῖσα A; ἐκπυρωθεῖσα καὶ ἐκπυρωθεῖσα E.
 — καὶ ἀνατολική A. — 22. ἄλλης γὰρ
 φύσεως A.

μαργαρίτας, καὶ λίθους τιμίους ἐκάλεσαν οἱ φιλόσοφοι · μεγάλης γὰρ
 δυνάμεώς εἰσιν ἔμπλεα · ἐὰν γὰρ ἐργάσης αὐτὰ ὥστε φέρειν τὴν
 φύσιν ἔξω τὴν ἔνδον κεκρυμμένην, τότε ἐφθασας τὸ μυστήριον τῶν
 φιλοσόφων. Αὕτη ἐστὶν ἡ κεφαλαίωσις τοῦ μυστηρίου, καὶ οὕτως
 5 λευκαίνεται, καὶ πάλιν ζαυθοῦται, καὶ γίνεται χαλκὸς κύπριος ὁ κεκαυ-
 μένος χαλκός, ἥτοι τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας, περὶ οὗ φασιν · « Ἡ
 μαγνησία οἰκονομηθεῖσα οὐκ ἐξ ῥήγνυσθαι (f. 228 v.) τὰ σώματα · τὸν
 χαλκὸν λευκαίνει, τὸν σίδηρον μαλάττει, τὸν κασσίτερον ἄρρευστον
 τοῦτον ποιεῖ, τὴν ὑδράργυρον χρυσὸν ἀποκαθίστησι. »

10 9] ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΥΡΟΣ. ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ · ΤΟ ΠΥΡ. —
 Εἶτα λάβε τὸ πῦρ, ἤγουν τὸν χαλκὸν τὸν κεκαυμένον, ἥτοι τὴν ἐν τῷ
 πατελλίῳ τῶν κεκαυμένων ὠν τέρραν, λειοτρίβε συνεχῶς ἐν ἡλίῳ ὄλην
 τὴν ἡμέραν, ὑγραίνεται γὰρ κατὰ μικρὸν · καὶ ὁ καπνὸς αὐτοῦ ἄρχεται
 ἐκλείπειν. Εἶτα πότιζε αὐτὸν, καὶ τρίβε καὶ ξήραινε ἐν ἡλίῳ, ἥ ἐν
 15 θερμοσποδιᾷ, ἥ φούρνῳ μετὰ τοῦ θείου ὄξους, τρεῖς τῆς ἡμέρας, καὶ
 τοῦτο ἔση ποιῶν μέχρις ἂν κατανήσης εἰς σημεῖον τοιοῦτον · γελάσει
 σοι ἄργυρος ἐν τῇ γώνῃ · ῥίπτει ἐπάνω ἐκ ταύτης τῆς τέφρας · καὶ εἰ μὲν
 χρυσαυθῆ, καλόν · εἰ δὲ οὐ, σπράφηθι εἰς τὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.

10] ΚΑΙ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΓΗΣ, ΗΤΟΙ ΤΗΣ ΠΑΓΚΡΑΤΟΥΣ
 20 ΑΣΒΕΣΤΟΥ. ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ · Η ΓΗ. — Λειοτρίβησον τὰ κέλυφα
 τῶν ὠν, καὶ ἀπόστυφε αὐτὰ νίτρῳ καὶ ὕδατι ἡμέραν α'. Εἶτα ἀπόκλυζε
 αὐτὰ πολλάκις διὰ γλυκῆος · εἶτα ξήρανον καὶ λειοτρίβησον ὡς χρῶν ·
 εἶτα βάλε ἰσοστάθμῳ ὕδατι ὠν, καὶ ἄφες ἐν φούρνῳ ἄρτοποιοῦ, ἥ
 θερμοσποδιᾷ ἕως ξηράνσεως ἡμέρας ζ'. Εἶτα ἐξελών, λειοτρίβησον
 25 αὔθις, καὶ ἴσον ὕδατι ὠν μίξας, πάλιν φιμώσας, ἕα ἐν φούρνῳ ἡμέρας

2. ἐργάση E. — ὥστε] ὡς δὴ τοῦ A. — 3. τότε om. E. — ἐφθασαν A. — 4. καὶ αὕτη E. — 6. ἥ τοι] ἥ τι E; ἤγουν E. — φασὶ πάντες ὅτι ἡ μαγν. E. — Cp. II, 1, 23. — 9. ὑδράργυρον] signe de l'argent A. — 10. τοῦ πυρός A. — 12. ἥτοι] ἥ τι A; ἥως (pour ἤγουν) E. — τέφραν suppléé par E (τῶν ὠν τῶν κεκ. τέφραν). — ὄλην τὴν ἡμ.

ἐν ἡλίῳ E. — 14. ξήρανον E. — 15. ἥ ἐν φ. E. — 16. γελ. σοι ἄργυρος] ἤγουν λείψον τὸν ἄργυρον E. — 17. τῆς τέφρας suppléé par E. — χρυσαυθῆ E. — 18. εἰ δὲ οὐν A; εἰ δὲ μὴ E. Corr. conj. — 22. διὰ γλυκῆος ὕδατος E. — 23. ἰσοστάθμῳ ὕδατι E. — 24. ἥ θερμοσποδιᾷ A; ἥ ἐν θερμ. E. — 25. καὶ om. E (seul). — ὕδατος E. — καὶ φιμώσας ἕα πάλιν ἐν φ. E.

ζ' · καὶ οὕτω ποιήσον ἕως τριστάκις. Εἶτα λειοτριβήσον, ἐν ἡλίῳ
 πολλάκις ξηράνας, καὶ ποτίζων ἄγχις ἡμερῶν γ' · τῆδε ἕξῃς, λειοτρι-
 βήσον, καὶ βάλε εἰς ἄγγος, καὶ φίμωσον, καὶ ὁὗς καμίνῳ ὑελοουργικῶ
 ἡμερονύκτια δύο, καὶ ἐκβαλὼν, εὐρήσεις κιμωλίαν γλωράν. Ταύτην
 5 f. 229 r. δὲ πάλιν λειοτριβήσας καὶ ποτίσας πολλάκις τῆς ἡμέρας,
 ὄπτησον ἐν πυρὶ κόπρου · καὶ τοῦτο τρίς ἢ πεντάκις ποιήσας, εὐρήσεις
 αὐτὴν ψιμμίθιον λευκώτατον. Εὐρήσεις δὲ αὐτῆς τὸ τέλειον εἰ λευκάνεις
 ἐπὶ χώνης τὸν χαλκόν · εἰ δὲ οὐ, στράφηθι εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῆς.

11] ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΑ ΤΗΣ ΓΗΣ. — Ταῦτα ἐκάλεσαν οἱ σόφοι θείαν
 10 ἄσθεστον, γῆν χεῖαν, γῆν ἀστερίτην, στυπηθείαν σχιστήν, λιθάργυρον
 λευκὴν, κιμωλίαν, σπιλιθίδα, ἀφροσέληνον, κόμμι, γάλλικανθον, οὖρον
 ἄρρευστον, ψιμμίθιον, ἀνδροδάμαντα ἀλαθάστρονον, ὀπὸν συκῆς καὶ
 τιθυμάλλου.

12] Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΣΟΙΚΕΙΩΝ. — Πρόσγες, ὦ φίλε,
 15 ἂν μὴ κατὰ τὸν εἰρημένον σοι τρόπον καλῶς οἰκονομήσης τὰ τέσσαρα
 στοιχεῖα, μὴ ἐπιχειρήσης τὴν ἔνωσιν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀκαίρως κομῆσης,
 οὐ δὲ αὐτὸς τὸν κάματον ὑποστῆς μόνος.

ΠΡΟΣΧΕΣ. — Λάβε ἀπὸ τοῦ ὠκονομημένου πυρός μέρος ἓν, καὶ ἀπὸ
 τῆς ὠκονομημένης γῆς μέρη δ', καὶ λειώσας, βάλε εἰς ἄγγος, καὶ
 20 ἐπάνω βάλε τοῦ ὠκονομημένου ἀέρος διπλάσιον τοῦ πυρός · καὶ κρέμασον
 τὸ ἄγγος μέσον ἐτέρου μεγάλου ἄγγους ἔχοντος ὄξος ὀριμῷ, καὶ πώμασον
 τὸ ἄγγος, καὶ ἕα ἡμέρας τινὰς ἕως γένηται ὡς ζύμη.

13] Γίνωσκε ὅτι τινὲς ἔβαλον μέρη δύο τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῦ πυρός ·
 καὶ ἄλλοι γ' τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῦ πυρός · καὶ ἄλλοι δ' καὶ πλείον <τῆς
 25 γῆς>, καὶ ἐν τοῦ πυρός. Καὶ ταῦτά εἰσι πάντα καλὰ · ἀλλὰ τὸ κρεῖττον
 τὸ ἄνωθ' ἐστὶν εἰρημένον.

1. τριτάκις E (forme laconienne). — 2. ποτίζε E. — 4. εἶτα ἐκβαλε καὶ εὐρ. E. — 5. λειοτριβήσον E. — 8. εἰ δὲ οὐν A; εἰ δὲ μὴ E. — 9. ὄνομ. ἂν εἴη τ. γ. A. — ταύτην E. — 10. γῆ ἀστερίτης etc. A (nominatifs). — 11. γῆν κμ. E. — 14. § 12] ELC

omettent ce paragraphe. — 16. εὐκέρως A. Corr. conj. — κομῆσεις A. Corr. conj. — 18. οἰκονομουμέν. E ici et l. suiv. — 20. τὸ διπλ. E, mel. — 22. ζύμην A. — 23. γιν. δὲ E. — Lc met entre parenthèse tout notre § 13. — 23. τρία μέρη τῆς γῆς.

14] Τοῦτο δὲ πρὸς σέ, ὦ φίλε, γεγράφαμεν, ἕξω τοῦ φθόνου ὄντες, ἵνα μὴ πλανηθῆς. Μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι ὡς ζύμην τὸ σύνθημα, ἐξελών, ὄπτησον εἰς ἐλαφρὰν (f. 229 v.) πύραν, ἵνα ξηρανοῦθῃ. Εἶτα πάλιν τρίψον αὐτὸ ἐν ῥωμαίῳ μαρμάρῳ, καὶ βάλε ἐν τῷ ἄγγει, καὶ βάλε
 5 καὶ ἐκ τοῦ ἀέρος διπλάσιον τοῦ πυρός · καὶ ἀπαιώρησον ὡς καὶ πρῶην τὸ ἄγγος μέσον τοῦ ὄξους · καὶ οὕτως ποιεῖ κατὰ τὸν ἄνω τύπον μέχρι καὶ φορὰς ζ' · κατέ φορὰν δὲ βάνε διπλάσιον τοῦ πυρός τὸν ἀέρα · μετὰ δὲ τὴν ζ', ἐξελών, ξήρανον καὶ λειοτριβήσον μετὰ διπλοῦ τῆς γῆς τοῦ ἀέρος · καὶ βάλε τὸ ἄγγος εἰς σαρζεῖν (?) ἡμερονύκτιον. Εἶτα ἐκβαλὼν,
 10 σκόπησον τί χροιάς ἐστί · καὶ εἰ ἐνήλλακται ἡ χροιά αὐτοῦ, σκόπησον ὅτι ἤρξατο τῆς ὁδοῦ πορευέσθαι · εἰ δὲ οὐ, στρέψον αὐτὸ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως φέρη θεωρίαν ἑτέραν · καὶ οὕτως ἐξελών, λειοτριβήσον χωρὶς τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ μίξον τὸν ἀέρα, καὶ τὸ θεῖον, ἤγουν τὸ ὄξος θεῖον μετ' αὐτοῦ λειότριψον πολλάκις τὴν ἡμέραν · εἶτα σῆψον
 15 πάλιν, ὡς ἀνωτέρω προείπομεν, εἰς ἄγγος μετὰ ὄξους ἡμέρας δύο · λύεται γὰρ ὡς ὕδωρ · καὶ οὕτως γενόμενον ἐκβαλε τοῦ ὄξους, καὶ πῆξον ἐν μαλθακῷ πυρὶ καὶ ἀρτίῳ, ἕως εἰς λίθον κηροῦ στερεωτάτου πῆξῃ. Καὶ οὕτως ἔχε Θεοῦ χάριν ἀφθονον εἰς αὐτοῦ τιμὴν καὶ πενίας λύσιν.

V. III. — ΠΕΡΙ ΒΑΦΗΣ ΣΙΔΗΡΟΥ

Transcrit sur M, f. 104 r. — Collationné sur B, f. 175 v. (§§ 1 et 4); — sur A, f. 157 r. (§§ 1 et 4). — Les §§ 1 et 4 seuls sont contenus aussi dans Laur. — Sauf indication spéciale, les variantes de A peuvent être considérées dans ce morceau comme étant communes à ce ms. et à B, dont A paraît être une copie directe.

20 1] Βαφή σιδήρου ἐστὶν ἡ σχεδὸν ἅπασι γνώσει τε λεπτὴ χρῆσει τε

3. λαφρὰν A (néogrec). — 6. τύπον] F. 1. τρίπον. — 7. καὶ φορὰς] ὠρῶν E. — κατέ φορὰν] κατεκάστην δὲ φορὰν E. — βάνε] βάλε E; βάλλε Lc. — τὸν ἀέραν A; ἐκ τοῦ ἀέρος E. — μετὰ δὲ τὴν ἐβδόμην ὠραν E. — 8. μετὰ τοῦ διπλοῦ E. — 9. σαρζεῖν] κόπρον E. — 11. εἰ δὲ οὐν A, ici et plus loin; εἰ δὲ

μὴ E (plus correct). — 12. ἕως ἄν E, ici et plus bas. — 13. ἤγουν] ἦως E. — 14. τὸ ὄξος τοῦ θεῖου E. — λειοτριβήσον E. — τῆς ἡμέρας E, mel. σύψον A; στύψον E. — 16. τὸ ὄξος E. — 17. κηροῦ om. E. — στερεωτάτον E. — 18. ἀφθονόν τε εἰς αὐτό E. — 21. F. 1. λεπτή.

πολλή. Ἐπειδὴν κέρως (?) αἰγὸς λαθῶν, πυρὶ τε καύσας καὶ τρίψας, ἄλατος ἐνώσης διπλασίω, οὐ τῆ ἐλκῆ μόνον, τῷ δέ γε μεγέθει, ὕδατι τε τῷ γνωρίμῳ προσβαλὼν, καὶ φυράσας τοσοῦτον, ὥστε τὴν μίξιν δίυγρον γενέσθαι· ἐξεστι γὰρ σοι μετὰ ταῦτα ξίφος οἶον δ' ἂν καὶ βούλη, 5 ἐπαλείψαντα κατὰ γε τὸ καλούμενον στόμα, καὶ ἀνθραξιν ἐμβάλλοντα, ἱκανῶς γέ (f. 104 v.) πως πυρακτώσαι· μετὰ δὲ ταῦτα γνωρίμῳ ὕδατι ἐπιρρίψαν, ἐστομωμένον βαρικῆ στομώσει ἔχειν τὸ ξίφος. Κοινὴ δὲ, ὡς εἴρηται, αὕτη καὶ πασίγνωστος ἐγγύς ἢ βαρῆ. Ἢ δὲ εἰς ὕδωρ ἐπίρριψις οὐχ ἄπλη τις εἴη, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ ξίφους κατὰ τε τὸ 10 σχῆμα καὶ τὴν χρῆσιν διαφορὰν. Ὅσα μὲν γὰρ λιθουργικά, καὶ ἀπλῶς, ἔσα οὐκ εἰσάγαν ὀξὺ τὸ λεγόμενον ἔχει στόμα, ταῦτα ἀπλῶς μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν ὕδατι ἐπιρρίπτονται· ἔσα δὲ τοῦναντίον, οἶον αἰ τε λεγόμεναι μάχαιραι καὶ αἰ σπάθαι, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἢ ῥάκους τινὸς ἀναδευθέντος τῷ ὕδατι, ἢ τοῦ ἐξ ἐρίου εἰς ὕμβρων ἐπίκλυσιν ἐπινηνοη- 15 μένου ἑμοίως ἀναδευθέντος, κατὰ τὸ λεγόμενον στόμα, ἐπιτιθέμενα στόματι τινι τούτων ἀπολαμβάνει, ἢ τὴν κατὰ τὴν βαρῆν στομωσιν. Καὶ οὕτως μὲν αὕτη.

2] ΔΕΥΤΕΡΑ ΒΑΦΗ. — Ἔστι δὲ τις καὶ ἄλλη βαφῆς ἰδέα, ἣ οὐ μόνον τὸ κοινὸν τῶν σιδήρων ἀποβάπτουσα, στίλβον τε καὶ λαμπρότερον 20 ἤπερ ἡ προειρημένη βαρῆ, ἀπεργάζεται, ἀλλὰ γε καὶ τὸν ὀνομαζόμενον ἰνδικὸν παραπλησίως ἢ μικρὸν πλέον στομοῦσα. Σμήγρουσι τὴν κεφαλὴν ἔνιοι μὲν λευκογέω, τῶν ὀρνίθων δὲ τοῖς ὠοῖς ἕτεροι, καὶ ἄλλοι ἄλλοις, ἢ ἀπλοῖς καὶ τοῖς ἐκ φύσεως, ἢ συνθέτοις, καὶ τοῖς ἐκ τέχνης. Ἐν τι τῶν σμηγρόντων ἐκ τέχνης ἐστὶ καὶ ἡ τῆς τοιαύτης βαφῆς ἰδέα ἢ 25 σκευάζεται ἔκ τε τῆς <πυρᾶς> ἀπὸ ξύλων· εἰ καὶ μὴ ἀπὸ πάντων τέφρας, ἐλαίου τε καὶ τινῶν ἑτέρων. Οὐκ ἄδηλόν ἐστι τοῖς πολλοῖς δ

1. ἐπειδ' ἂν M^A, ici et partout. — Au-dessus du signe de κέρως (?): κε A. — 3. μίξιν M. — 5. ἐπαλείψαντι... ἐμβάλλοντι... ἐπιρρίψαντι B, f. mel. — 8. πᾶσι γνωστός B. — 13. ἀλλῆ M. — 15. στόμα om. M. — ἐπιτιθέμενου B. — 16. στόματι τινι om. B.

— ἀπολαμβάνειν B. — τὴν βαρῆν μεταωριζομένου καὶ οὕτω τιθεμένου B. — 17. καὶ οὕτως μὲν αὕτη] mots omis dans BA qui passent immédiatement à la 4e trempe. 20. ἤπερ M. Corr. conj. — 24. ἢ σι. M. Corr. conj.

λέγω. Τοῦτο δὴ οὖν λαβὼν καὶ ἐκκαύσας (f. 105 r.) καθάπερ καὶ ταῖς
 χρυσοχοικαῖς χρήσεσιν ἐκκαίεσθαι εἴθισται, ἄλατι τε ἐνώσας τριτημέ-
 ριον ὀλιγὴν ἔλκοντι, εἰ δέ γε πάνυ εἴη ὁ σιδήρεος τῶν εὐέκτων καὶ
 ἡμίσειαν, ἐπαλείψας τὸ τοῦ σιδήρου καλούμενον στόμα, πυράκτωσον.
 5 Εἶτα κατὰ τὸν προὔφηγημένον σοι τρόπον, πρὸς τε τὴν τοῦ σχήματος
 διαφορὰν, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀργάνων, προσάγαγε τῷ ὕδατι. Ἔστω
 δέ σοι γνωστὸν ὡς εἴ γε ὡς εἰκὸς εὐθραυστον συμβῆ τὸ στομωθὲν διὰ
 τὴν σκληρότητα, ἐλαίῳ ἐμβαλὼν ἢ ἀκαύστῳ καὶ ἀμίκτῳ παντελῶς τῷ
 σμίγματι, ἀποκαταστήσεις τὴν συμμετρίαν ἀρμόζουσαν· ἔξεις γὰρ,
 10 οὕτω ποιῶν καὶ ἐργαζόμενος, ἀποτελεσθὲν σοι καθαρῶς τὸ βούλημα.

3] ΤΡΙΤΗ ΒΑΦΗ. — Φθέγγομαι δὴ που βαφὴν τῆς μυστικῆς
 ἐχέγγυον φιλοσοφίας· ξένον γὰρ τὸ χρῆμα τῇ γνώσει, καὶ θαυμαστὸν
 τῇ καταλήψει, χρῆμα δυσεύρετον καὶ πασίγνωστον, περισπούδαστον
 τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς ἀνθρώπων πλείστοις εὐκατάγνωστον. Οὐ γὰρ
 15 πᾶσι τίκται μὲν τοῦτο γῆ, οὐκ ἀπὸ τῆς χεῖρονος μοίρας, ἀλλ' ἐκ τῆς
 λεπτῆς καὶ διειδεστάτης καὶ ἀνωφεροῦς· συνεργεῖ δὲ τῶν ὄντων τὸ
 τίμιον, χρυσόν· τίκτουσα δὲ, οὐκ ἀπωθεῖται, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις
 ἴσχυουσα τροφῆς ἐμπιπλᾷ· οὐκ ἐν τούτῳ δὲ μόνῃ, ἀλλ' ἔχει καὶ τούτῳ
 τὸν χρυσὸν κοινόν. Τί οὖν τοῦτο; πολλὰ γὰρ τοιαῦτα, ὑγρὸν, πεπηγός·
 20 οὐχ ὅτι μετὰ τὴν γέννησιν πέπηγεν, ἀλλ' ὅτι πηκτὸν τὸ λυσίσωμον
 καὶ σωματοειδές, τὸ παντόρευστον, καὶ ἄρρευστον καὶ αὐτόρρευστον·
 τοῦτο οὖν ὃ ἐγὼ λέγω, οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ τοῦτο· (f. 105 v.) τοῦτο
 λαβὼν τὸ μυστήριον, διάστησον κατὰ μικρὸν, διαστήσας δὲ ὕδατι
 ἐθίμῳ καὶ κοινῷ, ἐπαφιεῖς τε ὀλιγίστῳ ἔσον δίυγρον γενέσθαι, ἔξεις τὴν
 25 μυστικὴν σιδήρου βαφὴν. Ἐν αὐτῇ δ' οὖν καθὼς καὶ ταῖς ἄλλαις
 νενόμισται τῇ φύσει βαφαῖς ἐνεργοῦν ἔψει παράδοξον. Ἔσται γὰρ σοι
 στερρός ἐν πᾶσι καὶ ἀκάματος ὁ καταβαφεὶς σιδήρεος, σιδηρωλέτης·
 τοῦτο καὶ μαρμάρων σιδηροφάγων δουλεύει γένη καὶ ὑποτάσσεται. Αὕτη

9. σμίγματι M. Corr. conj. — ἔξεις M,
 ici et presque partout. — 16. F. l. λεπτῆς.
 — 17. τίμιον] F. l. τιμιώτατον. — 18. καὶ

M, ici et partout. — 20. γένεσιν M. —
 25. σιδήρου en signe. F. l. σιδηροβάφην. —
 27. καταβαφῆς M. Corr. conj.

ἔστιν ἡ μυστικωτάτη βαφή, τὸν ἰνδικὸν ἐκβάπτουσα σιδήρον. Σκόπει δὲ ἂν γὰρ ἡ λίαν σκληρὸς ὁ μέλλων στομοῦσθαι σιδήρος, μὴ προσφέρῃς αὐτῷ ἀκράτω, καὶ, ὡς εἶπομεν, τῷ μυστηρίῳ. Ἐκδοπανεῖ γὰρ καὶ καταθραύει ἅπαν τὸ ἀντιστατοῦν ἄλλ' οἰκονομήσας δι' ἐξελαιώ-
5 σεως, ἢ δι' ἐπομβρίας ἰκανῶς, οὕτω γρῶ τοδὶ ἐπὶ ποσὸν ἢ διὰ πείρας τριβῆ ἀταλαιπώρως ἐκδιδάξει.

4] ΤΕΤΑΡΤΗ ΒΑΦΗ. — Τετάρτη δὲ πρὸς τοὺς εἰρημένους κρείσσων τε καὶ ἀγνωστοτέρα καὶ θαυμασιωτέρα τῶν εἰρημένων, ἔτι δὲ καὶ ἀπλουστέρα. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τίμιον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ὅρα οἶαν ἐν θνητοῖς
10 ἔλαχεν δόξαν ἄλλ' πολλὰ μὲν γὰρ ἂν ἔχοι τις τῶν αὐτοῦ ἀπαριθμεῖν γέμοντα θαύματος. Ὅμως δ' οὖν ἐκεῖνο γρεῶν εἶπεῖν ὁ τὴν βαπτικὴν καὶ στομωτικὴν δύναμιν εἴληφεν. Πολλὰ μὲν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πολλὰ γέθεν τὴν τῶν περιττωμάτων ποιεῖται κένωσιν ἄλλ' ὅθεν δὲ μάλιστα δι' ὧν καὶ τὰ κενούμενα πλείω φέρεται. Οὐ τὸ αὐτὸ δὲ τῶν περιττω-
15 μάτων ἀμφοτέρωθεν ἀπορρέον, τὸ μὲν ὑγρὸν, τὸ δὲ ξηρὸν ἀπεκληρώθη καλεῖσθαι. Ἐχει μὲν ἐκάτερον αὐτῶν μυρίας καὶ παντοδαπὰς τὰς ἐνεργείας καὶ (f. 106 r.) δυνάμεις ἄλλ' γε περιττώματα καὶ ἀχρεῖα ἐν ἀνθρώπῳ ὄντα ἔχει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων τὸ ὑγρὸν περίττωμα τὴν βαπτικὴν τε καὶ στομωτικὴν σιδήρου δύναμιν ἄλλ' γὰρ σιδήρος
20 κάλλιστος ἀποτελεῖται ἄλλ' ὅθεν σιδηροβαφή γίνεται, καθὼς καὶ τῷ πρὸ αὐτοῦ εἴρηται, πρὸς τὴν διάφορον τῶν σιδήρων χρῆσιν τε καὶ τὸν σχηματισμὸν ἄλλ' πᾶσι δὲ, ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς ἐρρήθη, προτερεῖται τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ σιδηροβαφῆ τοῖς πλεονεκτήμασιν.

5. ἢ] ἢ M. — ἐπιπόσον M. — 7. ἑτέρα βαφή B. — τετάρτη — εἰρημένους] αὕτη B. — F. 1. πρὸς τοῖς εἰρημένοις. — 8. εἰρημένων] πολλῶν B. — ἔτι δὲ κ., ἀπλ. om. B. — 9. F. 1. τιμωτάτων. — οἶαν M: ὁποῖαν B. —

12. εἴληχεν B, f. mel. — 16. μὲν] γὰρ B. F. 1. μὲν γὰρ. — 20 et 23. σιδηροβαφή] signe du fer suivi d'un η. Corr. conj. — 22. δέως M. — καταρχὰς M. — προτερεῖται mss. — 23. ἢ om. B.

V. IV. — ΒΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑ ΠΕΡΣΑΙΣ ΕΞΕΥΡΗΜΕΝΟΥ
ΧΑΛΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΣΑ ΑΠΟ ΑΡΧΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

*Transcrit sur M, f. 118 r. — Collationné sur B, f. 173 v.; — sur C (copie de B),
f. 120 r.; — sur A, f. 155 v.; — sur K (copie de A), f. 39 r.*

1] Λαβὼν θουθίας ἕσον βούλει ἀνωτέρας, λείωσον καὶ κοσκίνισον
λεπτοτάτῳ κοσκίνῳ · καὶ βαλὼν εἰς σκεῦος ὀστρακίνον, ἐπίβαλλε ἔλαιον
5 οἷον βούλει ἐπ' αὐτήν, εἴτε κοινόν, εἴτε σησάμινον · καὶ ἀνάλαβε ταῖς
χερσὶ, προσμιγνύων τῇ θουθίᾳ τὸ ἔλαιον καὶ τρίβων ἐν τῷ ὀστρακίνῳ
ἀγγεῖῳ, ἕως ἂν πλησθῇ ἡ θουθία τοῦ ἐλαίου, καὶ μηκέτι συμπίη τὸ
ἔλαιον. Καὶ ὅταν ἴδῃς ὅτι συνέπιεν τὸ αὐτάρκες, ἐπίβάλλεις αὖθις καὶ
προσμιγνύεις ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐλαίου, ἕως γένηται πηλῶδες. Καὶ λαβὼν
10 ἀπὸ τοῦ φοινικοπασίλλου τοῦ ἐρυθροῦ τοῦ λεγομένου νατῆρ ἐν Ἀρά-
βοις, τὸ πέμπτον μέρος τῆς θουθίας, βάλε αὐτὸ ἐπάνω τῆς προμαλαχ-
θείσης θουθίας (f. 118 v.) ἐν τῷ ὀστρακίνῳ σκεύει, κατατεθραυσμένον
εἰς μικρὰ μὴ πολυμερῆ, μήτε πάνυ μεγάλα · καὶ θερμάνας κλιβάνον
σφοδρότάτῳ πυρὶ, βάλε τὸ σκεῦος ἐν τῷ κλιβάνῳ, προσπηλῶν τὸ στόμα
15 τοῦ κλιβάνου, ἕως τῆς ἐπαύριον, διότι μέλλει καίεσθαι καὶ γίνεσθαι ἡ
θουθία μέλαινα. Καὶ ἐξαγαγὼν ἐπὶ τὴν αὖριον, τρίβε καὶ σῆθε λεπτῷ
κοσκίνῳ.

2] Καὶ ὅτε θελήσεις βάψαι χαλκὸν ἀνώτερον οὗ κρείττων οὐ βάπτεται
ἐν Περσίδι, λάβε δύο μέρη χαλκοῦ κυπρίου καλοῦ, καὶ ἐν ἐκ τοῦ
20 προκατασκευασθέντος διὰ τῆς θουθίας ξηρίου. Καὶ κατάκλασον τὸν
χαλκὸν ὅσα δύνῃ σμικρότατα μέρη, καὶ πρόσμιξον αὐτῷ τὸ ξηρίον ·

2. Après Φιλίππου] ΒСАК (= B etc.)
ajoutent : τοῦ τῶν Μακεδόνων, οἷος ὁ ἐν
ταῖς πόλεσι τῆς ἁγίας Σουρίας. Puis, en sous-
titre : Ποίησις χαλκοῦ ξανθοῦ. — Ce mor-
ceau a été publié et traduit en latin
par Chr. G. Gruner, Zozimi fragmenta,
IV, 1803, in-4°. (Faculté de médecine
de Paris, collection in-4° n° 68, art. 17.)

3. τουτίας B etc. — ἀνωτέρας om. BC;
ἀνωτάτης AK. — 6. τοῦθια corrigé en
θουθία B. — θουθία M. — 7. ἀγγεῖον M. —
11. θουτίας M. — βάλε — θουθίας om. B
etc.; hab. Gruner. — 13. πολλὰ μέρη M.
— 14. προσπηλῶν B etc., f. mel. — 16.
μέλαινα M. — 20. κατάκλασον] τέμε B etc.
— 21. εἰς ὅσα B etc. — σμικρὰ B etc.

καὶ βαλὼν ἄμφω εἰς γώνην, φύσα σφοδρῶς, ἕως ἂν βράσῃ ὁ χαλκὸς μετὰ τοῦ ξηρίου · καὶ ὅτε βράσει, προσπιθεῖς αὐθις κάρβωνα μετὰ φύσης πολλῆς, ἕως ἐνωθῶσιν ἄμφω. Καὶ ἐὰν θέλῃς γινῶναι τὸ κάλλος τῆς χροιάς, λάβε σιδήριον τι ἀκροσκόλιον, καὶ ἐξάγαγε διὰ τοῦ ἄκρου 5 αὐτοῦ, καὶ θέασαι · καὶ εἰ μὲν ἀρέσει τὸ χρῶμα, παύεις τὴν φύσαν · εἰ δὲ οὐπω ἤρεσεν, πρόσθεες φύσαν καὶ κάρβωνα · ἢ γὰρ διὰ τῶν καρβόνων φύσα ὀπόσον ἂν πλεονάσῃ, βέλτιον ἀπεργάζεται τὸ προκείμενον.

V. v. — ΒΑΦΗ ΤΟΥ ἸΝΔΙΚΟῦ ΣΙΔΗΡΟῦ, ΓΡΑΦΕΙΣΑ
Τῷ Αὐτῷ Χρονῷ.

Transcrit sur M, f. 118 v. (suite, f. 104 r.) — Collationné sur B, f. 175 r.; — sur A, f. 156 v.; — sur K, f. 39 v. — Contenu aussi dans C (copie directe de B), dans le ms. de Vienne, art. xvii, et dans Laur., art. xliv.

- 10 I] Λαθῶν σιδήρου ἀπαλοῦ λίτρας δ', κατάρτεμε εἰς μικρὰ μέρη · καὶ λαθῶν φλοιδὸν φοινικοβαλάνου τοῦ λεγομένου ἐλιλέγ ἐν Ἀράβοις, σταθμὸν μι' ιε', καὶ σταθμὸν μι' δ' βελιλέγ ὁμοίως κεκαθαρμένου ἀπὸ τῶν ἐντός, ἤτοι τὸν φλοιδὸν μόνον, καὶ (f. 104 r.) ἀμβλάγ ὁμοίως κεκαθαρμένου μι' δ' · καὶ μαγνησίας ὑελουργικῆς ἀνωτέρας θηλυκῆς 15 μι' ε', κόψον ὁμοῦ πάντα μὴ πάνυ λεπτοῶς, καὶ πρόσμιξον ταῖς δ' λίτραις τοῦ σιδήρου · καὶ βάλε εἰς γώνην · καὶ ἴσασον τὸν τόπον τῆς γώνης πρὸ τῆς ἐκκαύσεως · εἰ γὰρ μὴ οὕτως ποιήσεις, ὥστε μὴ κινεῖσθαι αὐτὴν σῆδε κάκεισε, ἀνάγκη ὑφιστάσαι ἐν τῇ γωνείᾳ. Εἶτα μετὰ τοῦτο ἐπίβαλλε τὰ κάρβωνα, καὶ ὄξυνον τὴν γώνην, ἕως λυθῇ ὁ σίδηρος, καὶ 20 ἐνωθῶσιν αὐτῶ τὰ εἶδη. Χρηζουσι δὲ αἱ τέσσαρες λίτραι τοῦ σιδήρου καρβόνων λίτρας ρ'.

2. κάρβωνα M, ici et partout. — Après κάρβωνα] B etc. aj. : διερέθιζε τὸ πῦρ. — 5. παύε B etc.; παύειν Gruner, avec cette note : *subint.* δεῖ. — εἰδ' οὐδ' πρόσθεες B etc. — 11. φλοιδὸν M, ici et plus loin.

— ἐλιλέγ BCAK (= B etc.). — Ἀραβί B etc. — μι' με^ρ AK, ici et plus loin. — 13. ἀμβλέγ BC (B mg. : *ambleg*); ἀμβι λέγ A; ἀμβιλέγ K. — 14. ὑελ. ἀνωτ. om. B etc. — 19. λυθῆ] F. 1. χρῆθ.

2] Πρόσεχε δὲ ὅτι, εἴαν ἔστιν ὁ σιδήρεος ἀπαλώτερος, οὐ χρεῖζει τὴν μαγνησίαν, ἀλλὰ μόνον τὰ λοιπὰ εἶδη. Ἡ γὰρ μαγνησία ξηραίνει αὐτὸν εἰς ὑπερβολὴν, καὶ γίνεται θρυπτός. Εἰ δὲ ἔστιν ἀπαλός, χρεῖα αὐτῆς μόνον, ἵνα ἔστιν ἀνωτέρα. Αὕτη γὰρ τὸ πᾶν ἀπεργάζεται.

5 3] Αὕτη ἔστιν ἡ πρώτη καὶ βασιλικὴ ἐργασία, ἣν ἐπιτηδεύονται σήμερον, ἐξ ἧς καὶ τὰ θαυμάσια ξίφη τεκταίνονται. Ἡυρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν, καὶ ἐξεδόθη Πέρσαις, καὶ παρ' ἐκείνων ἤλθεν εἰς ἡμᾶς.

V. VI. — ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΩΝ

Transcrit sur M, f. 116 r. — Collationné sur A, f. 12 r. (= A¹); — sur A, f. 13 r. (= A²); — sur A, f. 90 r. (= A³); — sur K (copie de A²; mêmes variantes), f. 4 r.; — Contenu aussi dans Laur., f. 95 v., et dans l'Ambrosien (copie de M). — Les variantes de M ont été reportées en marge ou au-dessus du mot dans K, de la main déjà signalée (p. 36).

1] Λαβὼν ὡς ὅσα θέλεις, πλύνον μετὰ ὑδράλμης, καὶ ἀποσπόγγισον.
 10 καὶ πάλιν πλύνον μετὰ ὑδρονίτρου, καὶ τότε κλάσας, γώρισον τὰ ὄστρακα ἀπὸ τῶν ὑμένων αὐτῶν, καὶ τὰ κροκά παρὰ μίαν, καὶ τὸ λευκὸν παρὰ μίαν· καὶ σφάξας ὀρνίθια μαῦρα καὶ λαβὼν τὸ αἶμα, καὶ βαλὼν αὐτὸ εἰς ἐργαλεῖον, ἀνάσπασον ἀπ' αὐτοῦ τὸ ὕδωρ, θέλῃς ὑπὸ μαλθακοῦ πυρός, θέλῃς ὑπὸ ἀκαύστου πυρός. Καὶ φύλαξον αὐτοῦ
 15 τὸ κατόγχημα καὶ τὸ ὕδωρ· καὶ εἴαν φέρῃ καὶ ἔλαιον, καὶ ἔχε αὐτὰ εἰς σκιάν. Τὸ δὲ λευκὸν τοῦ ὄφοῦ καὶ αὐτὸ ἀνάσπασον διὰ πυρός, καὶ λάβε καὶ αὐτοῦ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἔχε καὶ αὐτὰ παρὰ μίαν,

4. ἵνα — ἀπεργάζεται om. B etc. — 5. ἡ ἐπιτηδ. σήμερον] ἦν ἐνεργοῦσι καὶ ἐν Ἰνδία B etc. — 7. ἤλθε καὶ εἰς ἡμᾶς B etc. — 8. Titre dans A¹: περί κρυστάλλων ποιήσεως; — dans A^{2,3}: περί κρυστάλλων ποιήσεως; — dans K: περί κρυστάλλου ποιήσεως. — 9. θέλεις] βούλει A¹. — ≈ avant πλύνον M (signe tachygr. de ἀπό?). — ἀπόπλυνον A^{1,2,3}. (= A); καὶ ἀποπλύνον Laur.

— ὑδράλμης A^{1,2,3}. — 10. μετὰ ὕδατος, ἦγουν ὕδωρ νίτρου A¹. — τότε] αὐτὰ A¹. — 12. Ici et partout: παραμίαν M; παραμιὰ A¹; παραμιᾶ A^{2,3}. — τὸ αἶμα αὐτῶν A¹. — 13. θέλεις... θέλεις M; θέλεις... εἰ θέλεις A² K. — 14. αἴλου sur ἀκαύστου M; à la suite dans AK. — 15. κατόγχημα AK, ici et partout. — 17. Après παραμιάν] ὠσταύτως καὶ τὰ κροκά καὶ τὸ κατόγχημα A¹.

καὶ τὸ κατόχημα ἑμοῦ ἔχων καὶ αὐτὰ εἰς σκιάν. Τὰ δὲ ὄστρακα σὺν τῶν ὑμένων τριψας, καὶ βαλὼν εἰς δύο γωνία· καὶ χρίσας πηλῶ ἐν τριγῶ καὶ ψύξας, καῦσον εὐτόνως ὑπὸ ἀσκορυσίων δύο, μέγρις ἂν ἀποκαχλάσωσιν, καὶ οὐκέτι ἀκούης τὸν καχλασμὸν αὐτῶν· ἐπὶ γὰρ
 5 διαγελάσῃ ἔσωθεν, ἔπαυσεν ὁ καχλασμὸς, καὶ ὡς ἐκ τούτου γνώσῃ ὅτι ἐψήθη, καὶ ἔασον αὐτὸ οὕτως ψυγρανθῆναι, καὶ κατὰπαυσαι ἐν τῇ καμίνῳ· καὶ μετὰ τοῦτο κλάσας, εὐρήσεις ὕελον πράσινον.

2] Ὅμοῦ λαθῶν καὶ τὸ κατόχημα τοῦ λευκοῦ καὶ αὐτὸ βαλὼν εἰς δύο γωνία, καὶ ἐμπλάσας, καῦσον καὶ αὐτὰ ἑμοῦ, καὶ εὐρήσεις κίτρινον
 10 ὕελον, τὸ λεγόμενον βερωνίκη.

3] Τὰ δὲ κροκὰ <λαθῶν> καὶ αὐτῶν τὰ κατόχηματα βαλὼν εἰς δύο γωνία, καὶ καύσας, εὐρήσεις ὕελον ἄσπρον.

4] Ὅμοῦ δὲ καὶ τὰ κατόχηματα τοῦ αἵματος καύσας, ἑμοῦ εὐρήσεις ὕελον βένετον, τὸν λε- (f. 116 v.) γόμενον κυανόν.

15 Titre ajouté ici dans les mss. A¹⁻²⁻³ K: Ὁ οἶκος ὁ περισυναζῶν πάντα.

5] Ἐπὶ δὲ τὴν τετρασωμίαν ταύτην καύσης οὕτως παρὰ μίαν, καὶ παρὰ μίαν καὶ ποιήσης αὐτὰ ὑέλια, ἀπὸ τότε ἰσοστάθμισον τὰ ἔλαια καὶ σύμμιξον καὶ συλλείψον· καὶ βαλὼν αὐτὰ ἑμοῦ εἰς δύο γωνία, τουτέστιν ἐπάνω καὶ ὑποκάτω, γώνευσον. Τὰ γὰρ πάντα πρὶν γοργο-
 20 τέρως ἔχουσιν καῖναι. Καὶ ἐπὶ ἀποκαχλάσωσιν καὶ διαγελάσωσιν, ἔασον πέψαι τὸ ἔργον καὶ ψυγρανθῆναι· καὶ ἀπὸ τότε ἔκβαλε καὶ τριψὸν αὐτὸ ψιλόν· καὶ τότε φέρε τὰ ἔλαια τῶν ἔλων σωμάτων, καὶ σύμμιξον αὐτὰ, καὶ πότισον αὐτὰ, ποιῶν τὸ σύνθεμα ὡσπερ ζυμὴν παχεῖαν, συλλεαίνων τὸ ἔλαιον μετὰ τῶν ὑελίων, ἡγῶν τῶν σωμάτων ἐκείνων.

1. ἔχε, καὶ τὸ ἔλαιον ἔχε ἐν σκιά A¹. — σὺν pour μετὰ; σὺν avec le datif AK. — 2. τριψας, καύσας A¹. — 3. ψύξας] τριψας AK. — ὑπὸ] F. l. ἀπὸ. — 7. Après notre § 1. A¹ intercale ici le § 4 (voir plus bas). — 10. βερωνικόν AK. — 13. Réd. du § 4 dans A¹: Τὸ δὲ κατόχημα αἵμ. καὶ καὶ

αὐτὸ ὑπὸ ἀσκορυσίων δύο δι' ὅς εὐρήσεις ὕελον βένετον τ. λεγ. κ. — 15. La leçon insérée ci-dessus est celle de A³ mg. K; ὁ οἶκος A¹; ὁ οἶκος ὁ περισυναζόμενος π. (F. l. παρασυναζῶν) A² mg. — 17. ἀπὸ τότε] ἐκ τούτων AK. — 19. ταῦτα γὰρ A²⁻³ K. — 22. αὐτὸ ψιλόν] αὐτὰ ὑψηλὰ A. — φέρε] F. l. ἀφίρει.

Καὶ ἀπὸ τότε ἔασον εἰς τὴν θυσίαν, ἡλιαζών αὐτὸ εἰς τὴν αὐτὴν θυσίαν
μέχρις ἡμέρας γ' ἰσαύτην τὴν ζυμὴν, ἐπὰν ἡλιασθῆ, θέλεις παροπ-
τῆσαι καὶ ποιῆσαι κιννάβαριν.

V. VII. — ΚΑΤΑΒΑΦΗ ΛΙΘΩΝ ΚΑΙ ΣΜΑΡΑΓΔΩΝ ΚΑΙ
5 ΛΥΧΝΙΤΩΝ ΚΑΙ ΎΑΚΙΝΘΩΝ

EK TOY EΞ AΔYTOY TΩN IEPΩN EKΔOΘEHTOΣ BIBAIOT

*Transcrit sur A (copie de B?), f. 147 r. — Collationné sur B, f. 160 v.; — sur K
(copie de A), f. 33 r. (§§ 1-10). — Contenu aussi dans C (copie directe de B).*

- 1] Λαβὼν κομάρου τοῦ δυσχερῶς εὐρισκομένου, ὃ Πέρσαι καὶ
Αἰγύπτιοι τάλαια φασίν, οἱ δὲ ταλακ, γ^ο C", καὶ θείου γ^ο C", καὶ
ὑδατος θείου ἀθίκτου γ^ο ιη', λείωσον τὸ κόμαρον καὶ ἔνωσον τῇ ὑδραρ-
10 γύρω ἰσαύτην καὶ βάλει εἰς ἀνακλαστήριον ἀγγεῖον ὑάλινον, καὶ ἔχε.
2] Ἐπὰν δὲ βούλει βάψαι σμαράγδον, λαβὼν ἰὸν χαλκοῦ καὶ ὄξος
πρωτεῖον, λείωσον ἐν ἰσθῆ ὑαλίνη ἰσομύξας καὶ γολθὴν ταύρου ξηρὰν,
ἣ γυπὸς, καὶ μετὰ τὸ ἐνωθῆναι ὁμοῦ, ποίησον σφαιρίαι, καὶ ψύξον ἐν
σκιᾷ, καὶ ἔχε.
15 3] Ἐπὰν οὖν μέλλῃς βάψαι λίθον, βάλει ἐκ τῶν σφαιρίων τούτων
εἰς ἰσθῆν ὑαλίνην, καὶ λειώσας ἔνωσον αὐτῷ ἐκ τοῦ ἀνακλασταρίου,
καὶ συλλειώσας, ποίησον ζωμόν, καὶ ἔμβαλον εἰς βυσσίον ὑάλινον
κεχρισμένον πυριμάχῳ πηλῷ ἰσαύτην καὶ φέρε ἐκ τῶν κρυστάλλων οἷον βούλει
σχῆμα ἰσαύτην καὶ ἔμβαλε εἰς τὸ βυσσίον τὸ πεπηλωμένον τὸ ἔχον τὸν
20 ζωμόν ἰσαύτην καὶ βαλὼν κάρβωνα, ὑπόκαιε θέρμη πραεῖα ἰσαύτην καὶ ἔασον
λαβεῖν βράσμα ἐν ἰσαύτῃ καὶ ἄρας ἐκ τοῦ πυρὸς, τίθει ἐν τόπῳ, καὶ ἔα

2. ἄχρις ἡμερῶν (γ' om.) A¹; ἄχρις ἡμερῶν γ'. A²⁻³. K. — 3. κιννάβαριν] F. 1. χρυσόν. Le signe du cinabre (voir Introd. de M. Berthelot, p. 108, l. 13 et *passim*)

est aussi celui du soleil (Kopp, *Palaeogr. critica*, III, 334), et par extension celui de l'or. — 8. οἱ δὲ τάλαι B. — 17. βυσσίον] F. 1. βησσίον (ici et plus loin)

ἀποθρέχουσαι ἡμέρας γ' · καὶ ἀνελόμενος, ἔγε τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι.

4] Τῆ αὐτῆ δὲ ἀγωγῆ καὶ ἐπὶ λυχνίτου, σφαιροποιήσον ὄρακόντειον αἶμα, καὶ γυλὸν ἀγγούσης βοτάνης · καὶ συλλειώσας μετὰ τοῦ ῥηθέντος ἀνωτέρω ὕδατος τοῦ ἐν τῷ σμαράγδῳ, βάλε κρύ- (f. 147 v.)
5 σταλλον, καὶ βάψεις.

5] Ὁμοίως καὶ ὑακίνθον, λαζούριον λεῖου σὺν γυλῷ ἰσάτειος, καὶ ποιεῖ σφαιρία, ὡς ἀνωτέρω ἐκδέδοται · τούτου γὰρ ἄλλο κρεῖσσον οὐκ ἔστιν.

6] ΤΙΝΑ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΥΓΧΑΝΟΥΣΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΛΙΘΩΝ ΚΑΤΑΒΑΦΗΣ
10 ΚΑΙ ΠΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΕΙΤΑΙ. — Ἐπεὶ οὖν ἔγνωμεν ὡς τὸ συνεκτικὸν αἷτιον τῶν ἔργων τῆς τέχνης ἐστὶν ἡ κόμαρις · πρόκειται δὲ λέγειν ἡμᾶς περὶ τῆς τῶν λίθων καταβαφῆς, ἀρτίως ἰδῶμεν πρῶτον τίνα τὰ βαπτικὰ εἶδη τυγχάνουσι τῶν λίθων, καὶ ὅπως ἐνωθέντα τῆ κομάρι, βάπτουσι κρυστάλλους ἢ τοὺς φυσικοὺς ἐπιβάπτουσι, καὶ οἷα τὰ ἀγγεῖα
15 ἐν οἷς καὶ ἔπου οἰκονομοῦνται. Ἐπὶ μὲν τῆς τῶν σμαράγδων ποιήσεως, καθὼς καὶ Ὅστανει δοκεῖ τῷ πανδοχεῖ τῶν ἀρχαίων, ἰὸς χαλκοῦ, καὶ γολαὶ ζῶων παντοίων, καὶ τὰ ὅμοια · ἐπὶ δὲ ὑακίνθων, ὑακίνθου πάα, καὶ ἰσάτιδος ῥίζα συνειψομένη · ἐπὶ δὲ λυχνίτου, ἀγγουσα καὶ αἶμα ὄρακόντειον · ἐπὶ δὲ νυκτοφανοῦς τε καὶ θαλασσοφανοῦς ὀνομα-
20 ζομένου λυχνίτου, ζῶων γολαὶ θαλασσίων ἰχθυωδῶν ἢ κητωδῶν, διὰ τὸ τούτων νυκτοφανές, καὶ μᾶλλον γλαυκότερον, ὡς δηλοῦσιν ἔντερα καὶ λεπίδες αὐτῶν νυκτὸς ἀποστίλθοντα καὶ ὀστᾶ. Φησὶ γὰρ καὶ ἡ Μαρία · « Ἐάν μὲν γλωρὸν θέλης, συμμάλασσε τὸν ἰὸν τοῦ χαλκοῦ μετὰ γολῆς γελώνης, ἐάν δὲ κάλλιον βούλης, τῆς ἰνδικῆς γελώνης,
25 ἐπίβαλε, καὶ ἔσται πάνυ πρωτεῖον · ἐάν δὲ μὴ εὖρης γολῆν γελώνης πνεύμονι θαλασσίῳ τῷ κυανέῳ χρῶ, καὶ κάλλιον ποιήσεις · συντελεσθέντες δὲ, φέγγος βάλλουσιν · ὥστε τὰς μὲν (f. 148 r.) γολὰς τῶν ζῶων καὶ τὸν ἰὸν τοῦ χαλκοῦ Ὅστανης, ἐπὶ τῶν σμαράγδων ἐξέλαβε, μὴ προσθεῖς τὸ θαλάσσιον · ἐπὶ ὑακίνθου δὲ, πάαν ὑακίνθον, καὶ μέλαν

6. λαζούριον AK. — B mg. : un double trait. — 20. γολὰς mss. — 27. δὲ] F. I. | γάρ. — 29. B mg. : double trait. — ὑακίνθου et ῥίζαν soulignés dans B.

ινδικόν, καὶ ἰσάπιδος ρίζαν · ἐπὶ δὲ τοῦ λυγγίτου, τὴν ἀγγουσαν καὶ τὸ
 ὄρακόντειον αἶμα · ἢ δὲ Μαρία, τὸν ἰὸν τοῦ χαλκοῦ καὶ τὰς γολὰς
 τῶν θαλασσίων ζώων · ἐπὶ δὲ τοῦ νυκτοφανοῦς δῆλον <ἔπι> καλοῦσιν
 ὑάκινθον οἱ περὶ λίθων σοφοί. Διὸ καὶ προσεπάγει λέγων · « Συντέλεισ-
 5 θέντες δὲ, φέγγος βάλλουσιν, ὡς ἀκτῖνες ἡλίου ».

7] Πέθεν οὖν λαμβάνουσι τὸ πυραυγές οἱ λίθοι, μήτε τῶν γολῶν,
 μήτε τοῦ ἰοῦ τοῦ χαλκοῦ δυναμένων αὐτοῖς τοῦτο χαρίσασθαι, γλωρῶν
 ὄντων ἐκ φύσεως; Τί οὖν φαμεν; Ἄρα τὴν Μαρίαν παρήλθε τὸ
 τοιοῦτον χρησιμώτατον ἔργον; Αὕτη περὶ λυγγιτῶν ποιήσεως, ἢ καὶ
 10 ἀνωτέρω κατέλεξεν. Ὁστένης δὲ τὴν ἀγγουσαν καὶ τὸ ὄρακόντειον
 αἶμα, καὶ ἄλλας ἐτέρων λίθων καταβαρῆς παραλαμβάνει · ἔθεν ὡς
 εἶδη προκαταλέξασαν τὴν ἐρυθρὰν τοῦ λίθου καταβαρῆν ἢ χροιάν,
 ἣτις πυρρὰ μὲν ἐστίν, ἀλλ' οὐ νυκτοφανῆς, τιμιωτέραν ἡμῖν ἐνταῦθα
 εἰσηγεῖται ὁ τεχνίτης ἰκανὸν εἶναι παρασκευάζειν τὸν βαπτόμενον
 15 λίθον, ἡλίου δίκην, ἀκτῖνας ἀριεῖναι, νυκτὶ καὶ δύνασθαι τοὺς κεκτη-
 μένους ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν καὶ πάντα πράττειν, σχεδὸν ὡς ἐν
 ἡμέρᾳ · τὸ μὲν γὰρ θεωρεῖσθαι νυκτὸς ἕκαστος ἔχει λυγγίτης, κατὰ τὸ
 οἰκεῖον μέγεθος καὶ τὴν καθαρότητα (f. 148 v.) φυσικὸν ἢ τεχνικόν ·
 τὸ δὲ φωτὸς εἶναι γορηγὸν μόνον ἰδίον τε καὶ ἐξαιρετὸν τοῦ νυκτοφανοῦς ·
 20 ἢ γὰρ λέξις ἐνταῦθα, οὔτε ἡμέρᾳ φαινόμενον ὑπαινίπτεται μόνον, ἀλλὰ
 τὸν νυκτὸς φαίνοντα δείκνυσιν.

8] Αἱ μέντοι γολαὶ τῶν ζώων ἀποστάξασαι τὸ ὑδατῶδες σκιδόφυκτοι
 γίνονται, καὶ οὕτω πρόκεινται τῷ ἰῷ τοῦ ἡμετέρου χαλκοῦ, τουτέστι
 τῆ κομάρῳ, καὶ ἔψονται ἅμα τεχνικῶς καὶ χρωσθεῖσαι τῷ ὕδατι,
 25 ἄφευκτοι γίνονται · καὶ σειρωθέντος τοῦ ὕδατος, θερμαίνονται οἱ λίθοι
 καὶ χαλῶνται θερμοὶ ἐν τῷ βάμματι, κατὰ τὴν Ἑβραίων φωνήν. Εἰ
 μέντοι τὸ γολῶδες χροῶμα μείζον ἐστὶ δυνατόν τῷ λίθῳ πολλήν

2. ἦ. B mg. : un double trait. — ὄρα-
 κόντειον souligné. — 10. B mg. : double
 trait. — Les mots Ὁστένης — αἶμα souli-
 gnés dans B. — 12. F. l. ἦδη προκαταλέξας.
 — 13. πυρὰ mss. — 14. παρασκευάζει B.

— 23. προ κεινται A. F. l. πρόκεινται. —
 B mg. : double trait. — Les mots τοῦ
 ἡμετέρου — τῆ κο... soulignés dans B. —
 25. B mg. : double trait. — Les mots
 ἄφευκτοι γίν. soulignés dans B.

ἐμποιῆσαι γλωρότητα, βάλλεται σὺν τῷ ἡμετέρῳ ἰῶ καὶ ὁ κοινὸς ἰὸς [τῆς ὑπερσεΐας] χαλκοῦ καὶ χαλκάνθης ὀλίγης, καὶ ὅσα ἕτερα δύνανται βοηθῆσαι τοῖς ἐπιβαπτομένοις ἢ πλαττομένοις λίθοις, καὶ μάλιστα τοῖς σμαράγδοις.

9] Ἰστέον δὲ εἶναι αἱ γολαὶ τῶν θαλλαττίων ζώων λαμπροδύνα συμβάλλονται πρὸς ἐκάστου λίθου καταβαφῆν, συμμέτρως παραλαμ-
 5 θανόμεναι μετὰ τῶν ἀρμοζόντων ἐκάστῳ χρώματι ζωγραφικῶν, ἢ ἄλλων τινῶν εἰδῶν. Χρῆ δὲ γενέσθαι πᾶσαν βαφῆν ἐν ὑαλίνοις ποτη-
 ρίοις λαμπροῖς, καὶ πάντα ποιεῖν, μετὰ τοῦ καθολικοῦ κανόνος, τοῦτο
 10 ὡς ἐπινοεῖς ἰὸν γὰρ ἀμελητέον αὐτῶν.

10] ΤΙΣ Ο ΤΗΣ ΟΥΓΕΩΣ ΤΩΝ ΧΡΩΜΑΤΩΝ ΗΤΟΙ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΡΟΠΟΣ ΤΩΝ ΒΑΠΤΟΜΕΝΩΝ ΛΙΘΩΝ. — Διδάσκων ἡμᾶς ὁ (f. 149 r.) φιλόσοφος τίς ὁ τῆς ὄψεως τρόπος τῶν χρώματι ὄντων βαπτομένων λίθων ἐστίν, ἐν τῷ περὶ λίθων καταθέτω χαλκοῦ, οὕτως φησί· « Ἔστιν, ὡς ἤκουσα
 15 ἐν τῷ πατροπαράδοτῳ βιβλίῳ, γολῆ ἰχθυόμομος, γολῆ γυπεῖα· ἐν ταύταις ταῖς γολαῖς, ὅστις ἂν δυναθῆ τὸν ἰὸν τοῦ χαλκοῦ σῆψαι ἡμέρας μί, ἵνα, τῆς ὕλης σαπίσης, γένηται ἡ θέσις τῶν λίθων, καὶ ἀμετά-
 τρεπτος ὁ ἰὸς τὸ εἶδος φυλάξῃ, κατὰ τὸν Ἄγαθοδαίμονα· περὶ οὗ καὶ ὁ θεσπέσιος λέγει Μωϋσῆς ὁ προφήτης ἐν τῇ οἰκειᾷ χυμευτικῇ
 20 τάξει· « Καὶ πάντα βαλὼν ἐν σφαιρίῳ ὑαλουργικῷ, ἔψει, ἕως γένηται κινναβαρῶδες, καὶ τελέσῃ τὸ θεοδώρητον μυστήριον. » Ὅτι δὲ τὴν ἀσινῆ καὶ σύμμετρον ἠνίξαστο τοῦ συνθέματος θέρμην, διὰ τῆς τοῦ ἡλίου προσηγορίας, δείκνυσι σαφῶς, καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τῆς διὰ τῶν ἰάμβων πρὸς τὴν Σάνην, λέγων ἀναφανδόν·

25

καὶ πάντ' εἰσάξεις ὡς εἰς ἥλιον σφοδρόν.

11] ΠΕΡΙ ΧΥΜΕΥΤΙΚΗΣ. — Λαβὼν σφαιρικὸν λίτρας γ', κρύσταλλον

2. ὀλίγ' B. F. I. ὀλίγον. — 13. χρώματι ὄντων] F. I. χρωμάτων τῶν β. — 14. καταθέτων AK. — ἔστιν om. AK. — 17. F. I. ἀμετάτρεπτον. — 19. B mg. : double trait. — Les mots Μωϋσῆς — τάξει souli-

gnés dans B. — χυμευτικῆ B. — 20. τάξει] F. I. συντάξει. — 24. Σάνην] Cp. Boeckh, C. I. G. 5, 116. (Parthey, Ægypt. Personennamen). — 25. πάντα AK; om. B. Corr. conj. — 26. χυμευτικῆς mss.

καθαρόν λίθραν α', κασσίτερον ἐξάγια β', λειώσον θεῖα (?) ὡς χρῶν ·
καὶ βάλε αὐτὰ εἰς χυτρίδιον ἄθικτον, καὶ παρόπτα αὐτὰ εἰς κάρβωνα,
ἕως γένηται ὕαλος πράσινος. Ἐὰν ὑπάρχη τὸ πῦρ ἐκτεταμένον, γίνεται
χρυσοειδές · εἰ δὲ ἐπὶ πλέον, λευκὸν ὡσπερ κρύσταλλος.

5 12] ἌΛΛΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΡΙ ΛΙΘΩΝ. — Ἐπειδὴ τῶν λίθων οἱ
μὲν βράπτονται, οἱ δὲ στύφονται, καὶ τῶν ἐπιθαπτομένων οἱ μὲν λειού-
μενοι χρώννυνται, οἱ δὲ ἀκέραιοι ἐπιβάπτονται, ὁμοίως καὶ τῶν f. 149 v.)
βαπτομένων λειοῦνται οὐ καθόλου πάντες, <καὶ> ἑτερογενεῖς εἰσιν, ἢ
ὁμοιογενεῖς, εἴπωμεν πρότερον περὶ τῶν ἐπιθαπτομένων ὁμοειδῶν,,
10 ἔπειτα καὶ περὶ τῶν βαπτομένων [μὴ] ἑτερογενῶν, μετὰ ταῦτα καὶ τῆς
περὶ τῶν μαργάρων ποιήσεως.

13] Ὅτι μᾶλλον ἀναγκαῖον ἢ διὰ τοῦ ἐνὸς ζωμοῦ τῶν λίθων σκευὴ
καὶ τελείωσις. Ζητῶ δὲ πρὸ πάντων πότερον εἰς ἔστιν ὁ ζωμός ὁ τὰ
πάντα ἐργαζόμενος, ἢ ὄνο, ἢ τρεῖς. Ἀραιώσεως μὲν γὰρ καὶ βαρῆς καὶ
15 στύψεως δεῖται πᾶς λίθος · κάτοχος γάρ ἐστι · τάχα δὲ καὶ ἀραιώσεως,
ὡς τῶ καλῶ φιλοσόφῳ δοκεῖ · ἀραιώσεως μὲν, ἵνα παραδέξηται τὴν
χρυσάν · βαρῆς δὲ, διὰ τὸ ποθούμενον κάλλος καὶ τέλος · στύψεως δὲ,
διὰ τὴν παραμονὴν τῆς μορφῆς. Ὡσπερ γὰρ ἐν ταῖς περὶ χρυσὸν καὶ
ἄργυρον σκευαῖς, εἰσκρισεῶς τε καὶ βαρῆς, καὶ κατοχῆς δεόμεθα, ὧν
20 ἄνευ τῆς τελειότητος τὸ ξηρίον τῶν θαπτομένων εἰδῶν εἰσδεγθῆναι
ἀδύνατον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λίθων ἀνάγκη.

14] Τινὲς μὲν οὖν διὰ τριῶν ζωμῶν εἰργάσαντο, ὁ ἐξέδωκαν οὐ κατὰ
στύφωσιν, ἀλλὰ κατὰ τάξιν · ἵνα ἀραιώσαντες, καὶ ἐπιστύψαντες, εἴτα
βάψαντες ὁμοῦ καὶ στύψαντες, εἴθ' οὕτω καὶ βάψαντες ἐν ζωμῶ ἑτέρῳ ·
25 ἄλλοι δὲ δι' ἐνὸς μόνου τὸ πᾶν ἀπειργάσαντο ἀραιοῦντες, καὶ ἀναστύ-
φροντες, καὶ βάψαντες παρέλαβον · καὶ ἔτι παρέδωκαν ἐφ' οἷς καὶ τὴν
στύφωσιν, ὡς ἐπὶ τῶν μαργαριτῶν · οὐκ ἂν μυρίων τῆς αὐτῆς διδάσ-

1. θεῖα] θ avec deux barres obliques.
— Ce signe dans A, est surmonté des
lettres υλ (1re main?). — 10. F. 1. καὶ
περὶ τῆς τῶν μ. π. — 17. B mg. : Une
ligne verticale en regard des mots στύ-

ψεως — εἰσκρισεῶς qui sont soulignés. —
21. ἀνάγκη.] La phrase semble inachevée,
à moins qu'elle ne soit simplement
elliptique. — 27. οὐκ ἂν K. — διδάσκαλίας
om. AK.

καλίας Δημόκριτος καὶ Μαρία καὶ Ζώσιμος τὴν δι' ἐνός
 f. 150 r.) ἀπάρτισιν τοῦ παντός ἔχοντος ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς
 ψυχροβαφῆς ἐδικαίωσε πορφύρας. Δυνατὸν γὰρ κάκει τοῦ στύφου
 τὴν αὐτὴν καὶ ἐπιβάπτεσθαι κοκκίνῳ, εἶτα καὶ ἐπιβάπτεσθαι κυάνεον.
 5 Ἄλλ' εἴπερ ἐνδέχεται βάπτεσθαι ὁμοῦ καὶ κατέχεσθαι, ἐνδέχεται καὶ
 στύφου τὴν βαφὴν, ἔχειν δὲ τὸν ἕνα ζωμὸν τὸν στύφοντα, ἥτοι
 εἰσκρίνοντα, καὶ βάπτοντα, καὶ κατέχοντα, ὡς ἐπὶ τῶν ἰδίων ὑγρῶν
 τῶν πρώτων δύο συνθέτων, ὡς φησὶν ὁ φιλόσοφος ὁ οὕτω γὰρ ἂν
 οὐ μόνον σὺν αὐτῷ ὡς τεχνίτης ἐφθῆσεται, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆς ἐν
 10 πᾶσιν.

15] Ὅτι δὲ ἀραιώσις ἐστὶ καὶ στύψις καὶ βαφὴ, καὶ τῶν λοιπῶν
 προϊόντων ἔστι γὰρ ἐννοεῖν ἐν διαφόροις φιλοσόφῳ εἰ παραλάβοιμεν
 τὰς σύριγγας τῶν λίθων, ὁπόταν πρότερον πληροῦσθαι καὶ ἀτελεῖς μένει
 τὸ ἔργον ἔτε γὰρ στύψαι κωλύσει τὴν βαφὴν πυκνώσας, ἀναπλη-
 15 ρώσει ταύτας καὶ τὸ χρῶμα καὶ τῶν λίθων καὶ μαργάρων τὰ πράγματα,
 ἐν τρισὶ κεφαλαίοις.

16] Τὴν περὶ πορφύρας διὰ τῶν φθασάντων οἰκονομήσαντες λοιπὸν
 καὶ δεῖξαντες δι' αὐτῶν τίς μὲν ἡ ἀρχέτυπος πορφύρα, τίς δὲ ἡ χρυσό-
 κολλα, καὶ τρίτον τίς ἡ τῶν ἱερωμένων, τὴν μὲν ἀκολούθως ἐπὶ τὴν
 20 προσεχῆ τοῦ τελείου διδασκαλίαν τῶν ἔργων τῆς τέχνης, τὸν περὶ
 λίθων λόγον διεξιέναι σπουδάζοντες, ὡς ἀγνοῆσαι τέως μὲν τὰς ἀφορμὰς
 πάλιν ἐκ τῶν ἀρχαίων λαμβάνοντες, κατὰ τὸν ἐκείνων σκοπὸν ὑμῖν
 ἀναπτύ- (f. 150 v. σουμεν. Εἰδέναι γὰρ ὑμᾶς θέλω ὡς λίθους καὶ
 μαργάρους ἐκάλεσαν τὸ θεῖον ὕδωρ τὸ ἄθικτον, τουτέστι τῆς πορφύρας,
 25 διὰ τὸ τίμιον καὶ ἄφρευκτον ὃ γὰρ ἐπὶ λίθων γεηρῶν αὐτῶν ὁ λόγος
 ἐστὶν ὁ δεικνύσιν ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς περὶ τοῦ πονηθεῖσιν αὐτοῦ λέγει
 γὰρ φανερώς ὅτι οὐ λίθος σφίγγων, ἢ λίθου ἢ ξηρόν ἢ ὑγρόν, ἀλλὰ
 μέθοδος ποιητικὴ σύνεργον ἔχουσα τὴν τῶν μελῶν ποιότητα, καὶ τὴν

2. ἔχοντος] F. 1. δέχοντες (?). — 4. κυά-
 νεως A. — 5. B mg. : double trait ; —
 les mots εἴπερ ἐνδέχ. βαπτ. ὁ κ. κατέχ. ἐνδ.
 soulignés. — 8. ὡς φησὶν mss. — 13. F.

1. σύριγγας. — 20. F. 1. τῷ τελείῳ. — 22.
 BA mg. : ὁρατὸν. — 25. B mg. : double
 trait ; les mots διὰ τὸ τίμ. — ἄφρευκτον sou-
 lignés. — αὐτῶν| αὐτῶν B ; αὐτὸ AB.

τῶν ὑγρῶν καταλλαγὴν, καὶ τὸ πῶς πόα βαπτικὴ ἰ τῇ δεήσει παρ' αὐ-
τοῖς λεγόμεναι πόαι, δείκνυσιν ὁ Π ε τ ἄ σ ι ο ς < ἔς > ἐν τοῖς δημοκριτείοις
ὑπομνήμασιν ἐπὶ λέξεων γράφων « πόας » καλεῖ τὰς λεκίθους τῶν ὠῶν.

17] Ἐξεστι δὲ τοῖς φιλομαθέσιν ἀπὸ τῶν παλαιῶν διὰ μυρίων τὸ
5 τοιοῦτον πιστώσασθαι καὶ μαθεῖν ὅτι διὰ παντὸς εἶδους ὑγροῦ καὶ ξηροῦ,
ἢ τέγγη τοῦ φυσικοῦ δύο θεῖα ἀνακηρύττει, οὐ μόνον τὸ στερεόν καὶ
ξηρόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑγρά καὶ λευκά. Διότι καὶ μυρίων ἡμᾶς ἀγαθῶν
μετὰ πολλὰς προσηγορίας ἕκαστον αὐτῶν ὀνομάζουσιν, ὡς περὶ χελιδνο-
νίαν, καὶ ἀριστολογίαν, καὶ πόντιον ῥά, καὶ κρόκον κιλίκιον, καὶ θαψίαν,
10 καὶ μέταλλα παντοῖα, καὶ ὕδωρ, καὶ οἶνον, καὶ γάλα παντοῖον, καὶ
ἔλαιον, καὶ πόας ἅμα πάσας κατηγοροῦσι τῶν ἀμφοτέρων ὑδάτων
συνθέσεων ἀπὸ χρώματος, ἢ σχήματος, ἢ ποιότητος, ἢ δυνάμεως
δευτέρας, < ἢ > ἐνεργείας φυσικῆς ἢ τεχνικῆς, ἢ ὁμωνυμίας. Καὶ Δημο-
κριτος ἰ « Τὸ γὰρ κόμαρον νόμιζε τὸν λίθον » ἰ καὶ ἡ Μαρία
15 [f. 151 r.] δὲ πάντα ἐν ταῖς περὶ μαργαριτῶν ἐκδόσεσι περὶ τῶν πρὸ
αὐτῆς συγγραφέων εἰποῦσα ἰ « Οὐ γὰρ οὕτω φρονήσαντες ταῖς τοῦ
χρυσοῦ, μολύβδου καὶ ἀργύρου ποιήσεις τῆς κομάρως, καὶ ἐπ' αὐτὸ
παθόντες λέγουσι ἰ μὴ ἔστω σοι ὑπερμεγέθης ἰ μὴ ἑαυτῷ φθονήσης ».

18] Δέδεικται τοίνυν σαφῶς ὅτι πορφύρας, καὶ λίθων, καὶ μαργάρων
20 οἱ παλαιοὶ μεμνημένοι τὸ κόμαρον διαγράφουσι ἰ πολλὰ γὰρ ἀπεργάζεται ἰ
καὶ αὐθις τοῦτο λαβὼν ἀπεργάζου ἰ τοῦτο γὰρ ποιεῖ τὸν τῆς Κυθερείης
λίθον ἰ ἔτι γε μὴν καὶ τὴν νεφέλην δόκιμον ποιεῖ ἰ τοῦτο καὶ παντοῖον
δείκνυσιν λίθον ἰ τοῦτο καὶ τὰ μιγνύμενα χρώματα κατέχει.

19] Ὅρα ὡς τοῦ ἐνὸς εἶδους πολλὰ συνηγόρησεν ὁ φιλόσοφος. Μαρ-
25 γαρίτης ὅς ἐστι τῆς Κυθήρης λόγον δείκνυει παντοῖον, δόκιμόν τε τὴν
νεφέλην ποιεῖ, μίαν τε μίξιν ἐπὶ πάντων ἀρμόζειν τῷ λίθῳ ἰ καὶ τὴν
αὐτὴν ὡς πῆξαι αὐτὸν, καὶ συνελόντα εἰπεῖν, κατεργάζεσθαι πάντα ὅσα

1. τῇ δεήσει] F. 1. τί δή εἰσι. — 3. λεκί-
θους] λεκόνθους BA. Corr. conj. — 9. B
mg. : double trait ; — les mots πόντιον
— θαψίαν soulignés. — B mg. : θαψία. —
14. ἢ om. B. — 15. περὶ τῶν πρὸ αὐτῆς σ.]

F. 1. παρὰ τῶν πρὸ ἄ. σ. — 23. B mg. :
double trait ; — les mots τὰ μιγνύμενα
χρώματα — κατέχει soulignés. — 25. λόγον]
F. 1. λίθον. Cp. la ligne 23. — 26. F. 1.
ἀρμόζει.

καὶ βούλεται ὁ τεχνίτης. Τί δὲ τὸ ἐν εἶδος, ὧ Δημόκριτε; — Ὁ δὲ φησι φέκλην καὶ ὡς τὸ λευκόν. Ζώσιμος δὲ τὴν φέκλην ἀφροσέληνον εἶπε· καὶ τὸ ἀφροσέληνον, κόμαρον, λέγων ἐν ταῖς περὶ κομάρου καὶ ἀφροσελήνου παρὰ Δημοκρίτου ταῦτα· « Ἀφροσέληνον λέγων ἐν
5 εἶδος· σύνθετον δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἀφροσέληνον ». Ὅτι δὲ αἰεὶ τινες αὐτὸ ἐκδεδώκασιν, εἴτε φέκλην εἶναι ἀπὸ κοπτικοῦ, εἴτε ἀπὸ σεληνιακῆς ἀπορροίας, ἄγει ἄργυρον καὶ κόμαρον· τούτων γὰρ ὧν ἡ ἐνέργεια μία καὶ ἡ οὐσία ἴδια, (f. 151 v.) τὸ ἀφροσέληνον καὶ τὸ κόμαρον ἐνέργειαν μίαν ἔχουσι πάντως, καὶ ἐν τι ὁφείλουσιν εἶναι.

10 20] Ἀλλὰ γὰρ ὁ Δημόκριτος, ἐπὶ τῆς κομάρεως ἐλθὼν, κατηγόρει φάσκων· « Ἐπίγριε ἔσον βούλει λίθον, λειώσας αὐτόν, καὶ ἔσται μαργαρίτης. » Τοῦτο δὲ παντοῖον δείκνυσι λίθον. Ἐν δὲ ταῖς καταλήλων τῶν εἰδῶν <βίβλοις> συνεῖχεν αὐτὰ εἰρηκῶς· « Ἀφροσέληνον κομάρω συλλεῖουσιν, καὶ μαλάττειν, καὶ πηγνύειν, καὶ βάπτειν, καὶ
15 ἀραιοῦν. » Καὶ παντοῖον δείκνυσι λίθον· καὶ πάλιν φησὶν ὁ αὐτός· « Λαθῶν τὴν λεπίδα τῶν ναυπλοίων κόχλων, καὶ τοὺς μικροὺς μαργαροὺς λύσας ». Καὶ πῆσσειν διόλου αὐτὸς ἐμφαίνει διὰ τοῦ ἀφροσελήνου <καὶ> κομάρεως· « Πῆξον, φησὶν, ὕδωρ <διὰ> τοῦ ἀφροσελήνου », καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ Μαρία· « Τὸ ἐν εἶδος τὰ πάντα ἐργάζεται. »
20 Περὶ τῶν λίθων διδάσκουσα, ἡλιοτρόπιον ἔφησε θητᾶν· τὸν ἰὸν ὑποδείξασα, γράφει οὕτως· « Ἐστω σοι οὖν παντὸς λίθου ἀραιώσις, στυρομένου στύψις, ἢ μανδραγόρα ἢ τὰ σφαιρία ἔχουσα· ἐκείνης γὰρ ἄνευ τῆς βοτάνης οὐδὲν γίνεταί.

21] Τοῦτο ἔκρυψαν τὸ μυστήριον· οὔτε γὰρ γῆ, οὔτε βάσις, οὔτε
25 κρύσταλλος ἀραιοῦσθαι χωρὶς τοῦ ζητουμένου δύναται· τοῦτο γὰρ παντὸς κυριεύει, ἢ τε βαφῆ σὺν τῇ στύψει μιγεῖσα καὶ ἐπὶ πλείονα χρόνον ἐπιστήσεται τὸ κάτοχον· τούτου δὲ μὴ εὕρισκομένου, πάροδος ἢ βαφῆ καὶ ἀσθενῆς καὶ ἀπακράμνος ἔσται, καὶ δοκιμαζομένη τοῖς θερμοῖς ὕδασιν, ἢ ἐλαίῳ ἐξαφανίζεται. Διὸ « λείου ἐμψρόνως », ὁ

1. BA mg. : ὥραιον. — 4. F. l. λέγω. — 7. ἄγει ἄργ.] F. l. λέγει ἀφροσελήνον. —

25. BA mg. : ὥραιον. — 26. Les mots ἢ τε βαφῆ — δοκιμ. soulignés dans B.

Πανοπο- (f. 132 r.) λίτης φησὶν ἐν τοῖς περὶ λίθων τῶν βαρυκῶν καὶ κατόχων γενομένων. Καὶ ζωμοῦ ἐργασίαν εἰπὼν · « Ἴδού καὶ κατόχου λόγοι ἐπέχουσι μετὰ τὸ πυριμαχεῖν · τὸ γὰρ βάπττον αὐτοὺς ἀνέδειξαν οἱ ζωμοὶ ἀναντιρρήτως ». Ἄλλ' ἐπεὶ δὴ τὸ εἰρημένον ἀμάρ-
 5 τυρον ἦν, καταλιμπάνειν τὸν λόγον οὐκ ἀγαθόν. Ἀκούειν δὲ δεῖ καὶ τῆς τῶν παλαιότερων ἐκδόσεως, τὰ παραπλήσια λεγόντων εἰδῆ. Ἴδού γὰρ ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων Σοφῆ βίβλῳ φησὶ Δημόκριτος οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ « μία φαρμάκου σύνθεσις πολλὰ χρώματα ποιεῖ », καὶ « μία μάλαξις τοῖς πᾶσι ποιεῖ », καὶ « τὸ ἐν εἶδος πολλὰ ἀπεργά-
 10 ζεται. »

22] ΠΕΡΙ ΒΑΦΗΣ ΣΜΑΡΑΓΔΟΥ. — Λαβὼν δύο χώνας, ἔχε ἐν ἐτοίμῳ · καὶ λαβὼν σηρικῶς μέρος α', λῦσον ὄξει, καὶ χρίσον τὸ σύνθημα τὰ δύο χωνία · καὶ λαβὼν χαλκὸν κεκαυμένον μέρος, ποίησον λεπτό-
 15 τатον, καὶ μέρισον εἰς δύο · καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος ὑπόστρωσον τῇ μιᾷ χώνῃ, καὶ ἔνθεε κρύσταλλον λίθον, καὶ ὑποκάλυψον αὐτὴν τῷ ἐτέρῳ μέρει τοῦ τετριμμένου χαλκοῦ. Εἶτα ἐπιπώμασον μετὰ τῆς ἐτέρας χώνης, καὶ ἀσφάλισον πηλῷ πυριμάχῳ τὰς ἀρμονίας ἀμφοτέρων τῶν χωνῶν, ἵνα μὴ ἐκπνεύσῃ τὸ ξηρίον, ἢ κινηθῆ, καὶ γυμνωθῆ τὸ ἐν μέρος καὶ τοῦ λίθου, γένηται περικὸν ἐν τῷ σείεσθαι τὰς χώνας. Μετὰ οὖν
 20 τὸ ἐπιχρίσαι εὐφυῶς ἐπάνω ἕως κάτω, ἔασον ξηρανθῆναι · καὶ καθύσον πυρὶ ἑλαφρῷ ὥρας θ' · καὶ ἀνακαλύψας εὐρήσεις (f. 132 v.) τὸν ἀπὸ κρυστάλλου ἀλλοιωθέντα λίθον εἰς σμάραγδον.

23] Τοῦτο τὸ ἀρροσέλιγον καὶ τὸ κόμαρον ἀνιγματοῶδες οἱ φιλόσοφοι εἶπον · τὸ γὰρ ἀρροσέλιγον καὶ τὸ κόμαρον μιᾶς ἐπιστήμης ὑπάρχουσι ·
 25 καὶ ἐν τούτοις τοῖς ὀνόμασι δυσεύρετόν ἐστιν · ἀλλ' οἱ σοφοὶ τῶν Ἰσμαηλιτῶν σαφῶς εἶπον τοῦτο, καὶ οὕτως εἰρμήνευσαν, οἱ μὲν ταλ'κ, καλ'κ, οἱ δὲ γάλκ · καλεῖται δὲ φόβος καὶ τρόμος. Διὰ τοῦτο εἶπον · « Ἀρροσέλιγον ἔνωτον μετὰ κομάρεως, λειῶν καὶ μαλάττων καὶ

4. ἀναντιρρήτως; mss. — 12. F. l. τῷ συν-
 θήματι. — 19. περικόν] F. l. πνικόν (scil.
 πνευματικόν)? vel μερικόν? — 20. F. l. ἀπά-

νο. — 23. A mg. : σησαι. — 26. ταλ'κ.
 οἱ δὲ γάλκ. B. — 27. B mg. : double
 trait ; — φόβος καὶ τρόμος; soulignés.

πηγνύων καὶ βάπτων αὐτὸν, γώνευσον ἄργυρον, καὶ ἐπίβαλε ἀπὸ τοῦ
 συνθήματος, καὶ ἰδῆς τὴν ἄργυρον εἰς χρυσὸν μεταποιηθεῖσαν, καὶ
 θαυμάσαις. Ἡ φύσις τῆ φύσει τέρπεται, καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ. »
 Καὶ πάλιν εἶπον · « Τὴν χρυσόκολλαν λείωσον οὖρω ἀφθόρω ὥρας ζ',
 5 καὶ καταμίγησε αὐτῇ θεῖον ξανθόν · ἐπίβαλε οὖν σῶμα τοῦ γαλκοῦ ἢ
 ἀργύρου, καὶ ἔσται χρυσός. »

24] ΣΙΔΗΡΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΡΟΣ ΛΙΘΩΝ ΚΑΤΑΒΑΦΑΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΑΣ
 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ. — Λαβῶν μίσυος λίτρων α', γαλκίτου λίτρων α',
 γαλκάνθου λίτρων α', ἄλατος ἀμμωνιακοῦ καὶ νίτρου ἀλεξανδρινοῦ,
 10 στυπτηρίας σμυστῆς ἀνά λίτρων α', ὄξους ὀριμυτάτου ξέστας ι' · καὶ
 λειώσας πάντα καλῶς λίαν, ἔμβαλον ἐν υάλινῳ ἀγγεῖῳ, καὶ ἔασον
 ἡμέρας γ' ἐν ἡλίῳ, κινῶν καθ' ἡμέραν αὐτὸ · καὶ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ
 ἔασον καταστῆναι · καὶ ἀποσειρώσας κάθαρων, καὶ ἔχε. Καὶ λαβῶν
 υάλινην θυεῖαν, ἔμβαλε τὸ ὄξος · εἶτα λαβῶν ἐκ τούτου τοῦ σιδήρου
 15 λίτρων α', ἔμβαλε ἐν τῷ ὄξει, καὶ τίθει περιμωμένως ἐν ἡλίῳ, καὶ
 ἔασον ἡμέρας λ' · καὶ τῇ ἐμπροθέσμῳ, ἔχε εἰς f. 153 r.) τὰς ὀδηλου-
 μένας σοι γρείας.

25] ΜΟΛΥΒΔΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ. — Λαβῶν λιθαργύρου λίτρων α',
 στίμμεως λίτρας τὸ ἥμισυ, νίτρου ἀλεξανδρινοῦ γ' θ', λειοτριβήσας
 20 ὀμοῦ, ἐπίρρανον αὐταῖς ἔλαιον · καὶ βάλε εἰς γώνην, καὶ εὐρήσεις
 μόλυβδον τὸν ἀναζητούμενον. Ὅταν δὲ ἰδῆς καπνὸν ἐξερχόμενον ἀπὸ
 τῆς καμίνου καὶ τῆς γώνης κάτωθεν, ὑποσυρίζοντος τοῦ συνθήματος,
 νόει ὡς κατεσπάσθη.

26] ΠΕΡΙ ΑΡΑΙΩΣΕΩΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΥ. — <Λαβῶν> ἀσθέστου μέρος
 25 α', λῦσον οὖρω, ἢ ὄξει · καὶ στυπτηρίας μέρος α' · καὶ λαβῶν τὸ ὕδωρ
 ἔχε ἰδίᾳ · καὶ λαβῶν λύγνον, πλάτυνον αὐτοῦ τὴν ἐπάνω ὀπὴν · καὶ
 θεῖς τὰ κρυστάλλια, πώμασον ὀστράκῳ τὸν λύγνον, καὶ τίθει ὑπὸ
 μέσων καρβῶνων, καὶ ἄψον. Καὶ ἔταν ἰδῆς τὸν λύγνον ὡς πῦρ,

2. BA mg. : ση. — τὴν puis le signe de l'argent BA. — 24. Λαβῶν est souvent omis en tête des recettes, son signe ayant probablement disparu dans un

ms. antérieur. Cp. IV, xxii, où cette omission est assez fréquente, ainsi que dans le papyrus X de Leide. — 25. στυπτηρία mss.

ἀνοιξον τὸν λύγρον, καὶ κένωσον τὸν λίθον εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ἀσθέστου καὶ στυπτηρίας, καὶ ἀραιοῦται · καὶ ὅταν ψυγῶσι, κατὰμάξον βράκει.

27] ΑΛΛΗ ΔΡΑΙΩΣΙΣ. — <Λαβῶν> θεῖον καὶ ἀσθεστον, καὶ στυπτηρίαν σγιστήν, χρῶ ἡμέρας γ' · καὶ θερμάνας ἀνθρακιᾶ, βάπτε ἡμέραν 5 μίαν, μᾶλλον δὲ μετὰ μίαν ἡμέραν.

28] ΑΛΛΩΣ. — <Λαβῶν> γυλὸν πράσου μετὰ ὄξους, ἡμέρας γ' ἔα συμπιεῖν καὶ στυπτηρίαν στρογγύλην · καὶ βαλὼν τὸν λίθον, δίδου βράσματα δύο, καὶ ἔα διανυκτερεῦσαι · τῇ δὲ ἐξῆς ἀπόκλυζε, καὶ χρῶ.

29] ΑΛΛΩΣ. — Βαλὼν εἰς βατάνιον τοὺς λίθους, ἐπιπώμασον καὶ 10 οἶδου ὀπτηθῆναι ὀλίγον · εἶτα ἀναπωμασας τὸ βατάνιον, ἐπίγχεε ὄξος καὶ στυπτηρίαν · καὶ ἔτι θερμοῦ ὄντος τοῦ λίθου, ἐμβα- (f. 153 v.) λε εἰς οἶον βούλει χρῶμα.

30] ΠΟΗΣΙΣ ΛΙΘΟΥ ΑΕΡΙΤΟΥ. — Λαβῶν λίθον ἀερίτην, ἀραιὸν οὕτως · λαβῶν σκόροδα, λείωσον καὶ ἔγκρυψον τὸν λίθον ἡμέρας ζ', 15 εἶτα εἰς ἀνθρωπίνην κόπρον ἡμέρας γ'. Ἐπειτα ποιήσας γυργάθιον ἀπὸ τριγῶν ἰππείων, ἔνθες τὸν λίθον · καὶ λαβῶν κογγύλην, βάλε εἰς γύτταν καινὴν πλήσας ἀπὸ τῆς κογγύλης, καὶ γάλα τὸν λίθον ἀπρωρημένον · καὶ ἐπιπωμασας ἀσφαλῶς, ἔνθες ἐν θερμοσποδιᾶ ἀδιαλείπτως ἐπὶ ἡμέρας γ' · καὶ ἄρας, εὐρήσεις τὸν λίθον ψυγέθθα ὅμοιον ὑακίνθω λίθω 20 ἀληθινῷ.

31] ΣΜΑΡΑΓΔΟΥ ΠΟΗΣΙΣ. — Λαβῶν γαλκοῦ κεκαυμένου ἰόν, καὶ ἔλαιον δάδιον, καὶ ὀλίγον ἰνδικόν, καὶ χρυσοκόλληης καὶ ἐλυδρίου μέρη γ', ἐμβαλε ἐντὸς τοῦ ἄγγους ἔνθα τὸ ἔλαιον, καὶ ἔφει μαλθακῶ πυρὶ ἐπὶ ἀνθράκων. Ἐπειτα ἀνεθέντος τοῦ ἐλυδρίου, μετὰβαλε διηθήσας 25 ὀθόνην, καὶ ἐπίθες εἰς αὐτοματάριον, καὶ ἔασον γωνεύεσθαι ἐπὶ ὥρας ἕξ, καὶ κατενέγκας, εὐρήσεις αὐτὸν καιόμενον.

32] ΣΚΩΡΙΔΙΟΥ ΠΟΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΜΑΡΙΑΝ. — Λαβῶν γαλκοῦ κεκαυμένου μέρος α', κουφολίθου μέρος α', συλλείωσον ὁμοῦ · καὶ λαβῶν μέλιθδον τὸν ἀπὸ λιθαργύρου καὶ στίμμεως, φρύξον τὸν μέλιθδον

9. βωτάνιον A, ici et partout, peut-être d'après une mauvaise lecture de B

οὐ l'a ressemblé à un ω. — 25. ὀθον' B; ὀθόνιον A. Corr. conj. — 29. φρῖξον mss.

καὶ συλλειώσων ἀμφοτέρω νιτροελαίῳ, καὶ γώνευσον ἕως ὁμορρευσ-
τήσῃσι · καὶ σόγασαι τὸν μόλιθον, καὶ ἄρας ἔχε · εὐρήσεις γὰρ
κόκκινον. Εἶτα λαβὼν ἀργυροκοράλλου μέρος δ', χρυσοκοράλλου μέρος
α', ὁμοῦ γωνεύσας, ἔασον ἐψηθῆναι, καὶ εὐρήσεις ὁ βούλει.

5 33] Ο ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΣ ΑΡΑΙΟΥ (Ἰ4 r.) ΤΑΙ, ΚΑΙ ΟΥ ΡΗΓΝΥΤΑΙ ΟΥΤΩΣ.

— Λαβὼν ὡσὺ τὸ λευκόν, καὶ κουρολίθου, ποίει γλοισὺ πάχος, καὶ
κατάχρησε τοὺς λίθους, καὶ ἐνδύσον εἰς ὀθόνιον, καὶ ἀπαιώρει ἡμέρας γ'.

34] Εἰς τὸ γενεσθαι τὸν κρύσταλλον ἀπάλον. — Λαβὼν
θύνων γάρως, καὶ ὀπὸν κυρηναικόν, καὶ ὄξος, βάλει τὸν λίθον, καὶ
10 ἔασον ἡμέρας ε' · ἢ βάλει εἰς βατράχιον ὄξος λευκόν · εἶτα ἔμβασε τοὺς
λίθους ἐν ὑάλῳ.

35] ΒΗΡΥΛΛΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβὼν τὸν κρύσταλλον, αἶρε θριξί ·
καὶ ἀπαιώρει εἰς ἄγγειον ἔχον οὖρον ὄνου θηλείας, ὃ οὐ γρηῖ ἀπτεσθαι
αὐτόν. Ἀπαιωρεῖσθω οὖν ἡμέρας τρεῖς. Ἔστω δὲ περιμωμένον τὸ
15 σταμνίον. Εἶθ' ὕστερον αὐτόν ἐπιτίθει πυρὶ μαλθακῷ ἐψῶν, καὶ εὐρήσεις
βήρυλλον ἄριστον. Πρόστυψε δὲ διὰ θείου καὶ ἀσθέστου, καὶ στυψέι
βαλὼν εἰς γωνίον μέχρι τοῦ ἡμίσεως τῆς γώνης · καὶ ἐγκρύψας αὐτόν
τῇ γώνῃ ὅσον βούλει, μὴ ἀπτομένους τοῦ ὀρτρᾶκου μήτε ἀλλήλοις,
κάλυψον μεθ' ἑτέρας · καὶ περιπηλώσας ἀσφαλῶς, ὅπτα νυθῆμερον ἓν.

20 36] Ὑάκινθον εἰ βούλει λυχνίτην ποιῆσαι, σκεύαζε ξηρίον οὕτως.
Χαλκίτου μέρος γ', μίσσος μέρος γ', κόκκου γαλακτικοῦ μέρος α' ·
μίξας, χρῶ, ὡς προείρηται, ἐν τῇ γώνῃ στρωννύων καὶ ἐπιστρωννύων,
καὶ ὀπτῶν ὥρας γ'.

37] ΛΙΘΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΥ ΚΑΘΑΡΣΙΣ. — Λαβὼν τοὺς λίθους, βάλει
25 εἰς γύργαθον, καὶ τίθει εἰς γαλκεῖον θαλανείου, καὶ ἔασον ζέννουσθαι
ἡμέρας ζ' · καὶ ὅταν καθαρῆῃ, λαβὼν τίτανον θερμὴν, φύρασον οὖρω,
καὶ ἐγκρύψον τὸν λίθον · καὶ ἔασον στυ- [f. 154 v.] ρθῆναι ἐπὶ ὥρας
γ', ἄλλοι δὲ ἡμέρας ζ'. Καὶ ἐὰν μὴ καθαρῆῃ, πάλιν ἐγκρύψει, καὶ μετὰ
τὸ ἀποκαθαρθῆναι, βάπτει εἰς ὁ βούλει χρῶμα.

30 38] ΑΡΑΙΩΣΙΣ ΛΙΘΩΝ. — Λαβὼν τέφραν συκῆς, καὶ τέφραν

δρυίνην, καὶ γοίρου κόπρον ξηρὰν ἐξίσου, καὶ θυράσας μετὰ λευκοῦ τοῦ ὕδατος, βάλει εἰς γωνίον, καὶ περιπηλώσας τὰς ἀρμονίας, πύρωσον πολὺ ἔγοντα τὸν λίθον, καὶ οὕτως ἄρας θερμὸν, ἔμβαλε εἰς τὴν βαφήν.

39] ΔΡΑΙΩΣΙΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΥ. — Λαβὼν ἀσθέστου μέρος α', λῦσον
 5 ὕδατι ὡσὺ, καὶ λαβὼν καθαρὸν τὸ ὕδωρ τῆς ἀσθέστου, ἔχε ἐκ μέρους.
 Εἶτα λαβὼν στυπτηρίας σγιστῆς μέρος α', μίξον τῷ ὕδατι τῆς ἀσθέστου,
 καὶ συμμίξας, ἔχε τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐκ μέρους. Εἶτα λαβὼν λύγγον,
 πλάτυνον τὴν ἐπάνω αὐτοῦ ὀπήν, ὡς ἂν δυναθῆς συνθεῖναι τὰ χρύσ-
 10 τάλλα. Εἶτα συνθεῖς, πώμασον ὀσπράκω τὸν λύγγον, καὶ κάθισον
 μέσων καιομένων καρβόνων. Καὶ ἐπὶ ἰδῆς τὸν λύγγον ἀνάψαντα ὡς
 πῦρ, διάνοιξον τὸν λύγγον, καὶ κένωσον τὰ γλυμμίδια εἰς τὸ συντεθειμένον
 ὕδωρ τὸ ἀπὸ τιτάνου καὶ στυπτηρίας, προθερμάνας τὸ ὀσπράκινον ἄγγος.
 Εἶτα ἐπίβαλον τὸν ἰόν, λελειωμένον πάνυ, καὶ κίνει ὥστε ἐνωθῆναι
 15 ὁμοῦ πάντα. Εἶτα ὀλίγον τοῦ ἰνδικοῦ ἐπίβαλε, καὶ τὴν χρυσόκολλαν,
 τριπλασίαν τοῦ ἰνδικοῦ. Εἶτα θέρμανον τῇ πυρᾷ, στρέφων τριγολαβίδι,
 καὶ ἔασον εἰς τὸ φάρμακον.

40] ΑΛΛΩΣ. — Λαβὼν στυπτηρίας μέρος α', γαλλκοῦ κεκαυμένου
 μέρη ε', ἰοῦ μέρη δ', τρίψας ὄξει, ποίει πάχος μέλι- (f. 155 r.) τος, καὶ
 ἐνθεε τὰ λιθάρια, καὶ ἔασον ἡμέρας ζ', καὶ ἔσται.

20 41] ΣΜΑΡΑΓΔΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Βρέχε στυπτηρία ὑγρᾷ ἐπὶ ἡμέρας
 γ' ἔπανελόμενος βικίον μετὰ ὄξους, καὶ ἔψει ξύλοις ἐλαίνοις μαλθακῶς,
 καὶ ἔασον ἀποψυγῆναι ἄ καὶ ἀνελόμενος, βάλει εἰς ἔλαιον ἐξιωμένον ἐν
 αὐτῷ κυπρίου γαλλκοῦ, καὶ ἔασον ἐπὶ ἡμέρας ἕξ.

42] ΑΛΛΩΣ. — <Λαβὼν> χρυσόκολλας ἀρμενιακῆς ἐξίου οὕρω
 25 ἀσθόρου παιδὸς ἡμέρας θ' κοτύλη, γολῆς ταυρίας μέρη θ' ἔμβαλε εἰς
 γυτρίδιον, καὶ περιπηλώσας, ἔψει ἐλαίνοις ξύλοις ἐλασρῶ πυρὶ ἐπὶ ὥρας
 ἕξ. Οἱ δὲ λίθοι ἔστωσαν ἀπὸ χρυστάλλου.

43] ΥΑΚΙΝΘΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβὼν ἄνθος ὑακίνθου, βρέξον

9. συνθεῖς A. (Le v de συνθεῖς, dans B, ressemble ici à un p.) — 10. F. l. μέσον. — 11. γλυμμίδια mss. — 15. A mg. : un trait

montant. — 18. τρίψας] F. l. λειώσας. Cp. p. 328, l. 19; note. — 19. καὶ ἔσται] F. suppl. ὁ βούλει.

γάλακτι βοείῳ ἡμέραν α', καὶ τρίβων, πάρεχε ὕδωρ ἐκ σιδίων βεβρεγμένων ὀμβρίῳ ὕδατι, καὶ μίγνυε χρυσοκόλλη.

44] Εἰ δὲ πορφυρᾷ θέλης βάψαι, κυπρίου χαλκοῦ ρίνισμα συλλείωσον. Εἰ δὲ χρυσοφανῆ, μολύβδου γῆν σύμμικτε, ἢ πράσου χυλὸν μετὰ
5 χρυσοκόλλης.

45] ΠΩΣ ΔΕΙ ΠΟΙΗΣΑΙ ΤΑ ΥΠΟΛΕΥΚΑ ΛΙΘΑΡΙΑ ΕΡΥΘΡΑ. — Στυπτηρίαν ὕδατι ζέσας σὺν τῷ λίθῳ, καὶ κόκκον μετὰ ὄξους, θερμάνας εἰς καινὴν γύτραν, μετὰ τὸ ψύξει τὸν λίθον ἐκ τῆς στύψεως, ἔμβαλε...

46] ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΥ ΣΤΥΨΙΣ. — Θεῖον, καὶ ἄσθεστον, καὶ στυπτηρίαν σγιστὴν χρῶ τρίτον, καὶ ἕασον ἡμέρας θ', καὶ θερμάνας ἐπὶ ἀνθρακιᾶς, βάπτε μετὰ ἡμέραν μίαν.

47] ΑΛΛΩΣ. — Στυπτηρίαν βρέξον ὄξει ἐπὶ ἡμέρας ζ', καὶ (f. 155 v.) οὕτως λαβὼν ἀναγαλλίδος τῆς τὸ κυάνεον ἄνθος ἐγούσης, καὶ ἀειζώου, καὶ τιθυμάλλου χυλὸν καὶ χρυσοκόλλη (2) ἐπὶ μαλθακοῦ
15 πυρὸς ἔψει· ἔπειτα ἔμβαλε τὸν λίθον.

48] ΣΕΛΗΝΙΤΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ. — <Λαβὼν> γολῆς θαλασσίας γελώνης γ° δ', γολῆς αἰγός γ° β', ἰοῦ καθαροῦ γ° Γ' ἢ γ', ἔμβαλε τοὺς λίθους δισταμένους ἀπ' ἀλλήλων· καὶ περιπῆλωσον τὴν γύτραν, καὶ δὸς ὀπτᾶσθαι εἰς φούρον. Ἐπειτα ἐκβαλὼν καὶ ψύξας, βάλει εἰς ἀγγεῖον
20 κυπρινέλαιον ἐπὶ ἡμέρας ιε', διόλου δὲ εἰς ἔλαιον σπάνιον.

49] ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕἰΣ ΤΟ ΒΑΨΑΙ ΛΙΘΟΝ ΕΡΥΘΡΟΝ. — Λαβὼν ρίνισμα ἀπὸ χρυσοῦ καθαροῦ μερίδα α', καὶ μαγνησίαν καλὴν μέρος α', καὶ ἀρσένικον ἐρυθρὸν μέρος α', σῶρι χρυσίζον μέρος α', τρίψον ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ σείσον πανίῳ μεταξωτῶ· καὶ ἕασον ὁμοῦ, καὶ τρίψον
25 πάλιν, καὶ σείσον εἰς μεταξωτόν· καὶ φύρασον οὖρῳ βοείῳ πρωίμως συνηγμένῳ, καὶ χρίσον τὸν λίθον, καὶ ἕασον στεγνώσαι. Ἐπειτα τίθει τὸν λίθον εἰς γώνην μικρὰν, καὶ ἐπάνω τοῦ λίθου ἐτέραν γώνην, καὶ

3. πορφυρᾷ mss. — 4. F. l. χρυσοφανῆ.
— 8. F. l. ἐκ τῆς στύψεως ἔμβαλε. — Avec cette lecture, la phrase est achevée. — 12. A mg. : Trait montant. — 14. χρυσοκόλλη] signe à rapprocher. soit de

celui de la chrysoColle, soit du signe de σεληνίδιον figuré dans les notations alchimiques (Introduction de M. Berthelot, pl. VI, l. 25). — 21. A mg. : σῶ. — 22. μερίδαν A.

χρίσον τὰς ἀρμονίας καλῶς, καὶ θές τὸ γωνίον εἰς καμινάριον μικρὸν, καὶ ἀναπτέσθω ἡμέρας 6' ἀκαταπαύστως. Ἐστω ἡρέμα τὸ πῦρ ἀπτόμενον · καὶ ἕασον ψυχρανθῆναι μέχρι τῆς ἐπιούσης ἡμέρας · μέλλεις γὰρ εὔρεϊν ἐρυθρὸν οἶον βούλει. Τέλος.

V. VIII. — PROCÉDÉ DE SALMANAS

5 ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙ' ΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΙΤΑΙ Η ΣΦΑΙΡΟΕΙΔΗΣ ΧΑΛΑΖΑ,
ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΤΕΧΝΟΥΡΓΙΑ ΠΕΡΙΒΟΗΤΟΥ ΔΡΑΒΟΣ
ΤΟΥ ΣΑΛΜΑΝΑ

Transcrit sur A, f. 141 r. — Collationné sur B, f. 152 v. — Consulté C (copie de B) f. 106 r. et K (copie de A), f. 29 r. — Contenu aussi dans Laur., art. XLIV.

1] Λαβὼν λεπτοτάτας χαλάζας, ἔμβαλε αὐτὰς ἐν ὑάλῳ · καὶ ἐπίβαλε
ἐπ' αὐτῷ κίτριον ζωμὸν ὥστε σκεπασθῆναι ταύτας ὑπ' αὐτοῦ · ἐπάνω
10 δὲ τοῦ τοιοῦτου ζωμοῦ, ἐπίρρανον βρύου κινστέρνης κεκαυμένου καὶ
τετριμμένου καλῶς μέρος ὀλίγον. Εἶτα πῶμασον αὐτὸ · καὶ ἐπιχρίσας
ἀσφαλῶς τὸ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ πῶμα μετὰ τοῦ ὠκονομημένου πηλοῦ,
κρέμασον τὸν τοιοῦτον ὕαλον, ἐπὶ τῷ θερμαίνεσθαι ὑπὸ τοῦ (f. 141 v.)
ἡλίου ἐν τοῖς ὑπὸ κύμα καύμασιν, ἐπὶ ἡμέραν μίαν · καθ' ὥραν δὲ
15 λάμβανε τὸν τοιοῦτο ὕαλον, καὶ κίνει συγνῶς ὥστε συγκινεῖσθαι τούτῳ
καὶ τὰς τοιαύτας ἔνδον χαλάζας αὐτοῦ. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἀνακαλύψας τὸ
ἐν αὐτῷ πῶμα, διύλισον τὸν ζωμὸν ἡρέμα ὥστε μὴ χεθῆναι σὺν αὐτῷ
τι ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ συνθέματος τῶν τοιοῦτων χαλαζῶν. Καὶ ἐπίβαλε
ἐν αὐτῷ ἕτερον ζωμὸν τοιοῦτον, καὶ ποιήσον αὔθις ὡς τὸ πρότερον · καὶ
20 οὔτῳ ποιήσον ἐκ τρίτου. Ὄταν δὲ ἴδῃς ὅτι κατεμοσχεύθη τὸ τῶν
χαλαζῶν σύνθεμα καὶ κατεπόθη ὁ ζωμὸς ὑπ' αὐτοῦ, ἐπίβαλε ἐπ' αὐτοῦ

4. τέλος om. B. — 10. κρύου mss. B mg. : κρύος; κινστέρνης. Corr. conj. (β et κ souvent confondus dans les mss).

— 14. μίαν] μίαν corrigé en μιᾶ A, ici et plus loin. — 20. B mg. : un double trait; κατεμοσχεύθη τ. τ. χαλ. soulignés.

ἕτερον τοιοῦτον ζωμόν. Εἶτα μετὰ τὸ λυθῆναι τὰς τοιαύτας γλαζῆρας καθόλου, καὶ γενέσθαι σύνθημα ἐν, λαβὼν τὸν τοιοῦτον σύνθημα, ἔμβαλε ἐν σινίφ, καὶ πλήσας τὸ τοιοῦτον σινίον ὕδατος γλυκέως, τάρραξον τὸ τοιοῦτον σύνθημα ἐντὸς τοῦ τοιοῦτου ὕδατος, καὶ ἕα κατασ-
 5 τῆναι τὸ ἐν αὐτῷ ὕδωρ ἐπὶ ὄραν μίαν ἢ καὶ πάλιν διύλισον ἡμέρα ἢ καὶ τοῦτο ποίησον πολλάκις, ἔστ' ἂν ἀφανισθῇ τέλειον ἢ ὀριμύτης τοῦ ἐν αὐτῷ κικρίου ζωμοῦ.

2] Ἐπειτα λάβε τὸ τοιοῦτον σύνθημα, καὶ ἔμβαλε αὐτὸ ἐν πατελλίῳ ὑαλίῳ, καὶ ἐπιπώμασον τὸ τοιοῦτον πατέλλιον δι' ἐτέρου πατελλίου
 10 εὐρυστομωτέρου ὄντος, ὥστε περιλαμβάνεσθαι ὑπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τὸ στόμα τοῦ κάτω πατελλίου. Ἐγέτω δὲ τὸ ἐπάνω πατέλλιον ὀπήν ἄνωθεν, ὅπως ἀναπνῆ δι' αὐτοῦ ἢ ὑγρότης τοῦ συνθήματος. (f. 112 r.)
 Ἔστω δὲ ἡ τοιαύτη ὀπή ἐσκεπασμένη μετὰ πανίου ἀραιοῦ ἐπιλεγομένου γαρυφίου ἢ καὶ ἐπίθεσις ἐν ἡλίῳ αὐτὸ, ἐν τοῖς ὑπὸ κύναι καύμασι ἢ καὶ
 15 ξηράνας τὸ σύνθημα, φύλαξον τοῦτο.

3] Εἶτα λαβὼν ὕδραργύρου λίτραν μίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ οἰκονομηθέντος διὰ τοῦ ἀσθέστου τζαπαρικοῦ, λείωσον ἡμέρας 6 ἢ γ' ἢ ε' ἢ ζ' ἢ καὶ ἀποξηράνας, αἰθάλωσον καὶ ἀποκάθαρσον. Εἰ δ' οὖν ξηρὸν ὂν ἔνωσον ἐξ αὐτοῦ λίτραν ἡμίσειαν τῆ μιᾶς λίτρας τῆς ὕδραργύρου ἢ κατ' ὀλίγον
 20 ὑποτρίβων ἔστ' ἂν ἀφανισθῇ καὶ οἷον εἰπεῖν καταποθῇ ἢ ὕδραργυρος ἅπαντα ἢ καὶ ἀνάσπασον ἐν ὑδατοῖς μετὰ γάλλου πυρὸς ἔστ' ἂν ἰδῆς λευκὴν ὡς γιόνα. Εἶτα λαβὼν ἀπὸ τοῦ ξηρανθέντος συνθήματος τοῦ τῶν γλαζῶν μέρη δ', καὶ ἀπὸ τῆς φηθείσης ὕδραργύρου μέρη Γ', ἔνωσον ἐντὸς πατελλίου παχέως ὑαλίου, ἀνατρίβων καὶ λειῶν καλῶς
 25 μετὰ τριβιδίου ὑαλίου, ἀρδεύων τῷ λευκῷ ζωμῷ βοτάνης τῆς ἐπιλεγμένης ζωκάρου. Ἔστω δὲ ὡς στέαρ ἢ ζύμη παχέα ἢ λείωσον δὲ καλῶς καὶ ἐπιμελῶς ἢ καὶ λαβὼν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ζύμης ὅσον βούλει, βάλον ἐντὸς πανίου λευκοῦ μεταξωτοῦ, καὶ σφαιροποιεῖ εἰς ὃ ἂν βούλει

3. σινίφ souligné B et mg. : σινίον. —

9. πατελλίω BA, ici et partout. — 14.

γαρυφίου souligné B. (γαρυφί en néogrec.)

— 16. BA mg. (de 1re main) : ὄρα τὴν

οἰκονομίαν τῆς χρυστοποιίας, καὶ μὴ πλανηθῆς.

— 26. B mg. : ζώμαρος herba.

μέγεθος. Ἔστωσαν δὲ ἐν τῇ τοιαύτῃ σφαιροποιίᾳ ἐργαλεῖα τοιαῦτα ·
δοιδύξ ἀργυροῦς, λαβίς ἀργυρᾶ, χειροδάκτυλοι ἀργυροῖ · καὶ διὰ τῶν
τοιαύτων ἐργαλείων, ἐργάζου τὴν τοιαύτην σφαιροποιίαν. Ἐγέτω δὲ
σοῦ ἢ διάνοια προσοχὴν τοιαύτην ὅπως μὴ ἀψηται αὐτὸ (f. 142 v.) ἢ
5 χεῖρ σου, μήτε μὴν οὐδὲ ἀναπνοή, μηδὲ κονιορτὸς προσψύσῃ · φαρμα-
κεύεται γὰρ καὶ μελαίνεται καὶ μένει ἄχρηστον. Ἐπειτα δῆσον μετὰ
ἐψημένης μετάξης τὰς ἐν τοῖς διαλιφεῖσι λευκοῖς μεταξωτοῖς σφαίρας ·
καὶ οὕτω μίαν ἐκάστην τῶν τοιαύτων σφαιρῶν ἐμβαλὼν ἐν ὑάλῳ,
κίνει, συγχῶς καὶ ἡρέμα ἀποκυλίων. Καὶ ἐπὰν ἰδῆς καλῶς σφαιρω-
10 θείσας, λαβῶν, τρύπησον μετὰ σύρματος ἀργυροῦ, καὶ μετὰ τὸ τρυπῆσαι,
κίνει αὖθις ἐν τῷ ὑάλῳ.

4] Μετὰ ταῦτα λαβῶν ζωκάρους, ἔμβalon ἐν τριβλίῳ καθάρῳ ·
τρίψον στύψιν ὀλίγην · ἐπίρρανον ἐπὶ τὰς σάρκας τούτων · ἀποσφιγ-
γομένων γὰρ αὐτῶν διὰ τὸ στύφον, ἀποβάλλονται τὸ γλοιῶδες.
15 Λαβῶν οὖν ἀπὸ τοῦ γλοιῶδους τούτου μέρος ὀλίγον, καὶ ἐμβαλὼν
ἐν ὑάλῳ, ἐγκύλιε ἐκάστην τῶν σφαιροειδῶν χαλαζῶν. Ἐγέτω δὲ
ἐκάστη σύρμα ἀργύριον, καὶ δέχου ταύτην ἐνδέξιον δι' αὐτοῦ · καὶ
λαβῶν κόσκινον ὃ ταγάριον καλοῦσι, ποίησον ὁπᾶς λεπτὰς ἐν αὐτῷ,
καὶ πῆγνυε ἀπὸ τοῦ ἐνδοθεν μέρους ταῖς τοιαύταις ὁπαῖς τὰ συρμά-
20 τια τὰ ἔχοντα τὰ σφαιροειδεῖς χαλάζας. Ἐπειτα λαβῶν καὶ ἕτερον
ταγάριον, ἀρμόζον τῷ ἑτέρῳ, πλήσον βαμβάκης ἐστιθασμένης, ἐμβα-
λὼν κούφως καὶ πάνυ περιπεπετασμένως · καὶ λαβῶν τὸ ἔχον τοὺς
μαργάρους, ἄρμωσον, καὶ ἕα ξηραίνεσθαι ἐντὸς τοῦ τοιαύτου κοσκίνου
ἐπὶ ἡμέρας ἰ'. Ἐῖτα ἔμβαλε (f. 143 r.) ἐκάστην σφαῖραν χαλαζοειδῆ
25 ἐν ὑάλῳ βικοειδεῖ, ἀποκυλίων ἐν αὐτῷ, ἔστ' ἂν γνοίης ὅτι κτυποῦ-
σιν ὡς λίθοι. Ἐπειτα στίλβωσον αὐτὸ καθὼ καὶ οἱ λίθοι στίλβοῦνται
παρὰ τῶν καθαπτόρων.

5] Ἐπειτα λαβῶν ἰχθύας λιμναίους ἢ ποταμίους μῆκος ἔχοντας

1. A mg. : ἀρῶ (?). — 5. F. l. μή γε μὴν.
— 10. B mg. : σύρμα ἀργυροῦν, *filum*
argenteum. — 18. B mg. : ταγάριον, *cri-*

brum. — 21. ἀρμόζων A, f. mel. — B
mg. : βαμβάκη. — 27. B mg. : *cauatores*
lapidum.

πηλαμύδος, ἣ καὶ ἔλαττον ταύτης, στίβον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐωνύ-
 μου πλευρᾶς, καὶ ἔκβαλε τὰ ἐγκατα αὐτῶν. Καὶ πλύνον τὸ δοχεῖον
 τῶν ἐγκάτων τούτων καλῶς, ὥστε μὴ ἐναποληφθῆναι ὑφαιμὸν τι ἐν
 αὐτῷ. Εἶτα λαβὼν τὰς φούσκας τούτων, τρύπησον αὐτάς, ἐμβαλὼν
 5 ἐν αὐταῖς νίτρον πετριμμένον καὶ ἐζυμημένον μετὰ ὕδατος, καὶ ἔα
 ἐπὶ ὥραν μίαν. Εἶτα πλύνον τὰς τοιαύτας φούσκας καλῶς μετὰ τοῦ
 τοιοῦτου νίτρου, τρίβων αὐτάς διὰ τῆς χειρὸς σου. Εἶθ' οὕτως
 ἀποκάθαρσον αὐτάς διὰ τοῦ ὕδατος· καὶ μετὰ τὸ ἀποκαθάρσαι, λαβὼν
 τὰς ἄνω γεγραμμένας σφαιροειδεῖς γαλάζιας, ἔμβαλον ἀνὰ μίαν
 10 ἐκάστην ἐν τῇ φούσκᾳ, καὶ ἀποδέσμει μετὰ μετὰξῆς ἐψημένῃς,
 δεσμῶν κατὰ μίαν γαλάζιαν ἀνὰ ἓνα δεσμόν. Καὶ οὕτως ἐμβαλὼν
 τὰς φούσκας σὺν ταῖς ἐν αὐταῖς γαλάζιας ἔνδον τοῦ δοχείου τῶν
 ἐγκάτων τῶν τοιοῦτων ἰγθύων, σύραψον τὰ διασχισθέντα δέρματα
 αὐτῶν μετὰ μετὰξῆς· καὶ ἐπίθεε ταῦτα ἐπὶ κεραμίδος. Ἔγε δὲ
 15 ἤτοιμασμένον ἐπὶ τούτῳ φουρνάκιον μικρὸν, καὶ ἄναψον τοῦτο
 καλῶς, ἕως ἂν λευκανθῇ ὑπὸ τῆς πυρώσεως αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἐμβα-
 λὼν ἔνδον τοῦ τοιοῦτου φουρνακίου τοὺς τοιού- [f. 143 v.] τοὺς
 ἰγθύας ἐπικειμένους ἐπάνω τῆς τοιαύτης κεραμίδος, ἀσφάλισαι τὸ
 τοιοῦτον φουρνάκιον, καὶ χρίσον τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἔασον ὀπτᾶσ-
 20 θαι ἐπὶ ὥρας γ'. Καὶ ἐξελὼν τοὺς τοιοῦτους ἰγθύας ἀπὸ τοῦ φουρ-
 νακίου, ἔασον γλιανθῆναι· καὶ οὕτως ἔκβαλε ἐξ αὐτοῦ τὰς φούσκας
 μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς γαλάζων· καὶ στίβας ταύτας, ἔξελε τὰς ἐν
 αὐταῖς γαλάζιας ἐξ αὐτῶν, καὶ ἔμβαλε αὐτάς ἐν σινίῳ, καὶ πλύνον
 μετὰ σαπώνιου καὶ θερμοῦ ἀπὸ τῆς λιπότητος τῶν ἰγθύων, καὶ
 25 εὐρήσεις αὐτάς τελείας γαλάζιας σφαιροειδεῖς, μὴδὲν διενηνοχυίας τῶν
 κρειττόνων φυσικῶν.

4. φούσκα; mss. partout, excepté ligne 21. — 9. ἀναγεγραμμένα; B. — 18. ἀσφάλισθι; A.
 — 23. B mg. : σίνιον.

V. IX. — TRAITEMENT DES PERLES

Série d'articles faisant suite au morceau précédent.

1] ΣΜΗΕΙΣ ΚΑΙ ΔΑΜΠΡΥΝΣΙΣ ΜΑΡΓΑΡΩΝ Η ΠΟΛΛΑΚΙΣ Ο ΔΕΔΩΚΩΣ
ΕΛΕΓΕ ΧΡΗΣΘΑΙ. — Πρῶτον βαλὼν ἔλαιον ἐν μύακι, θέρμαινε
καίων παπύροις ἢ καλάμοις · καὶ ὅτε γλιαρὸν γένηται, γάλα τὸν
μαργαρίτην. Εἶτα ἄρας ἀπὸ τοῦ ἐλαίου, χρίε αὐτὸν τῷ χρίσματι τῷ
5 διὰ πυρίτου καὶ ψιμμυθίου. Εἶτα καταπλύνας ἐν ὕδατι, χρίε πάλιν ἕως
ξηρανθῆ · καὶ πλύνας πάλιν, χρίσον ἕως ἐπτάκις. Ἀγαγὼν δὲ καὶ
ἀποπλύνας, βάλε εἰς γυλὸν βώλου. Ἐὰν τις ἐν κολλουρίοις μίξῃ τοῦ
γυλοῦ, πᾶς ὁ ἐγχριόμενος λευκώματα ποιεῖ · εἰ δὲ οἶνον πίνει, λεπρούται,
ἔλον δὲ, εἰ γράμμωσι κεντητοῖς δι' ἐγκκύστου μέλανος καὶ πράσου
10 χρίσαις, ἀναπίνει τὰ γράμματα.

2] ΛΥΣΙΣ ΜΑΡΓΑΡΟΥ. — Λειώσας τὰ λεπτὰ μαργαριτάρια εἰς
λεπτὰ πάνυ, ἔμβαλε εἰς ὑάλινον ἀγγεῖον μετὰ ὄξους κιτριῦ, καὶ θές εἰς
πρίσματα νυχθήμερα γ', καὶ λυθήσονται καλῶς.

3] ΑΛΛΩΣ. — Ἀλέσας f. 144 r.) καλὸν ἄλευρον σίτινον, φύρασον
15 εἰς ὄξος κίτρου ὀξίνου, καὶ γυλὸν κράμβης ἀγρίας · προσβαλὼν ὀπὸν
ιτέας καὶ σκίλλης, καὶ θές τὸν μαργαρίτην, καὶ ἔα λυθῆναι · καὶ ὡς
οἶδας τὰ ἐξῆς.

4] ΛΕΥΚΩΣΙΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΝ. — Λαβὼν σκαμωνίαν, λείωσον ἰσχυρῶς
πάνυ, καὶ σείσον · καὶ λάβε ζύθον κρίθινον ἄθικτον · συλλείωσον τὴν σκα-
20 μωνίαν, καὶ ποίησον ὑδαρεστέραν · καὶ βάλε εἰς σιάλην ὑαλίνην, καὶ κρέ-
μασον τὸν μαργαρίτην, καὶ σκέπασον ἄλλη σιάλη, καὶ περιπηλώσας,
ἄφες ὥρας θ', καὶ γίνεται λευκός. Ἐρεῦνα δὲ μὴ πλείω · θέλει ἡμέρας
ζ' ἢ γ' ἐν ἡλίῳ ἢ ἰππεῖα κόπρω, λύε τὸ ἀπροσέληγον ὄξει ὀριμεῖ πάνυ.

1. F. I. ὁ ἐκδεδοκῶς. — 2. B mg. : μύα-
κιον. — 7. βώλου] βολ' mss. Cp. Scholia
in Nicandri Alexiph. v. 526. — κολλουρίοις
mss. — 9. F. I. πρασίου. — 10. χρίσαις]
F. I. χρυσθῆς (?). — 11. μαργάρου] τῶν μαργά-

ρων Α. — 14. Ἀλέσας]... λέστας B; ἐλέστας
AK. Corr. conj. Cp. p. 372, l. 6. — 19. B
mg. : une étoile. — ζύθον BA, ici et plus
loin. — 22. θέλει] F. I. θές. — 23. Les
mots λύε — πάνυ soulignés dans B.

5] ΤΟΝ ΔΕ ΜΑΡΓΑΡΟΝ ΣΚΕΥΑΖΕ ΟΥΤΩΣ. — Λαβὼν λίθον σιδή-
 ρίτην, καὶ ἀρσενικοῦ καὶ μαγνησίας καὶ ἀφροσελήνου ρίνισμα, ἴσα
 λειώσας, ἔψε τῆ οἰκονομίᾳ τῆ διὰ κινναβάρεως. Λαβὼν τὸ ἀφροσελήνον,
 καὶ βάλυας μέλιτι, βάλε ὄρνιθι φαγεῖν · καὶ μὴ δώσης αὐτῇ τι ἕτερον
 5 φαγεῖν, μήτε ἐάσης διακινεῖν, ἀλλ' ἀπόκλεισον ταύτην εἰς σκαρίδιον ἢ
 εἰς κόρινον · καὶ ὑπόθεε κερβίον, καὶ δὲς αὐτὸ λελυμένον · προκάθαρσον
 δὲ αὐτῆς τὸ ἔντερον, διδοὺς φαγεῖν ἀκρίδας ἡμέρας γ', καὶ οὕτω τὸ
 ἀφροσελήνον, καὶ εὐρήσεις ἐν τῷ κερβίῳ ἐκκριθὲν λεῖον μυστήριον.

6] ΕΤΕΡΑ ΠΟΙΗΣΙΣ. — Λαβὼν τὰ μικρὰ μαργαριτάρια, ἔμβαλον
 10 εἰς ἄγρος ὑάλινον καὶ ὄξος ὄρνιθι, καὶ ὄπδον κυρηναϊκὸν λευκὸν κατασ-
 τάμενον ἐπὶ ἡμέρας ιε' · καὶ ἔασον συμμιμώσας εἰς θερ- (f. 144 v.)
 μὸν τόπον νυκθήμερον · καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίβαλε ὄξος κίτρων, καὶ σαλεύσας,
 ἔασον βραχὺ, καὶ λυθήσονται · καὶ τότε πῆξον ὡς ἐπινοεῖς τυπώσας.
 Ἢ δὲ πῆξις γίνεται δι' ἀφροσελήνου.

15 7] ΛΕΥΚΩΣΙΣ ΣΤΥΓΝΩΝ ΚΑΙ ΡΥΠΑΡΩΝ. — Βάλε εἰς βολθὸν ἢ εἰς
 κρουσίην, καὶ περισκέπασον στέατι ἄρτου, καὶ ὄπτα φούρνῳ ἢ κλιβάνῳ,
 καὶ λευκαίνονται.

8] ἌΛΛΟ. — Λαβὼν τοὺς λεπτοὺς μαργάρους, ἔμβαλον εἰς γυλὸν
 κίτρων, ἐκπίεσας τὰ ὄξινα τῶν κίτρων, καὶ ἀφυλίσας πολλὰκις ἕως
 20 διαυγῆς γένηται · καὶ οὕτως βάλε εἰς βάκος τὰ εἶδη, ἕως διαλυθῶσι ·
 καὶ ὅταν γένηται διάλυσις αὐτῶν, πλῆνον αὐτὰ ἐπὶ ἡμέραν μίαν, καὶ
 ἔμβαλον στέατον ἔσω εἰς βολθὸν ῥίξης. Τὸν βολθὸν βάλον εἰς φούρνον
 ἕως ὀπτηθῆ τὸ στέατον · καὶ ἄρας, καὶ ψύξας, εὐρήσεις λευκανθέντα.
 Λοιπὸν σὺ κάθαρσον στιλβὸν ὡς ἐπινοεῖς, ὡς τεχνίτης τὰ οἰκεῖα ποιῶν.
 25 Τινὲς δὲ διδῶσι μετὰ ταῦτα καταπιεῖν ὄρνιθι ἄρ' ἐσπέρας ἕως ὥρας
 μιᾶς, καὶ ἔωσι τὸ ὄρνειον ἄποτον ἐκδιψῆσαι · καὶ οὕτω θύσαντες, εὐρίσ-
 κουσι στιλπνὰ τὰ εἶδη.

9] ΛΕΥΚΩΣΙΣ ΜΑΡΓΑΡΩΝ ΚΙΡΡΩΝ. — Λαβὼν μαργαρίτας, γάλα

5. κερβίον ΒΑ. — 6. Β mg. : κερβίον.
 — 8. λεῖον] F. 1. θεῖον. — 16. κρουσίην
 souligné dans B. — 22. Β mg. : double

trait: les mots βολθὸν — ῥίξης soulignés.
 — F. 1. ἔμβαλον στέατον (:) ἔσω εἰς βολθὸν
 ῥίξην.

εἰς γάλα κυνὸς λευκῆς, καὶ ἕα ἐπὶ ἡμέρας ζ' ἐπιπωμάσας· καὶ ἔπαιρε ταῦτα ἰδίᾳ τριγί εἰρμένα· καὶ βλέπε εἰ γεγονάσι λευκά· εἰ δὲ μῆ, ἐπιγάλα ἕως καλῶς ἔγη τοῦτο· κἄν ἄνθρωπον χρίσης, λεπροῦται, καὶ τοσαύτην ἔχει τὴν δύναμιν· ἐπιπασθείσης δὲ αὐτῷ γῆς σα- (f. 145 r.)
 5 μίας ἐκ τῆς ὑγρᾶς γῆς μιν' α'.

10] ΠΗΞΙΞ ΜΑΡΓΑΡΩΝ. — Βάλε αὐτὰ εἰς γάλα κυνὸς μελαίνης, καὶ ὅτε κηρώδη γίνονται, βάλε εἰς τύπους.

11] ΔΕΥΚΩΞΙΞ ΜΑΡΓΑΡΩΝ. — <Λαβῶν> ἕκαστον ζύθον κωγλιάρια β', τρίβε τε ἑμοῦ καὶ ἐπιγάλα τὸν μάργαρον ἐπὶ ὥρας ἕξ.

12] ΠΕΡΙ ΜΑΡΓΑΡΩΝ. — Βάλε αὐτούς, καὶ πῆσσε ὀπῶ συκῆς, ἢ τιθυμάλου, ἢ καλπᾶσου, καὶ ἕα διανυκτερεῦσαι· καὶ ὅταν παγῶσι, προσπλάσας ἕνα ἕκαστον τῷ ἀφυλισθέντι τῷ ἄνω γενομένῳ γλοιώδει, ἕα ξηραίνεσθαι μῆνα ἕνα. Καὶ οὕτω βαλὼν ἐν ζώσῃ ἀσθέστῳ, ῥάνον ὕδωρ ἐλαφρῶς, ἕως λυθῆ ἢ ἀσθεστός, καὶ ἕασον ἕως ψυγῆ· καὶ ἄρας, 15 εὐρήσεις παγέντας. Ἔστωσαν δὲ καὶ τὰ προσπλασθέντα ἔχοντα ἐν τῇ φυράσει αὐτῶν ὑδρόκομι λευκόν· καὶ οὕτω ξήραινε, ἵνα καὶ εὐκόλως παγῶσι καὶ ἐν τῇ μίξει τῆς κατασβενημένης ἀσθέστου, ὅταν ἐνοθῆς αὐτὰ σύστασιν ἔχοντα ἐλαίῳ ὥραν, ἀπόπλυνον καθαρῶ λευκῶ ἐκμυζῶν. Εἶτα ἐρευνήσον ἐὰν μῆ ὧσι στίλβοντες, καὶ βάλε αὐτούς ἐν τῇ βολβῶ 20 τῇ κριθίνῃ· καὶ πλάσσε αὐτήν, καθαρὸν ἄρτον ποιήσας· καὶ ὅπτα ἐν κλιβάνῳ· οὕτω σμῆγε καὶ στίλβου, καὶ θαυμάσεις· τρίγιζε δὲ πρὸ τοῦ παγῆναι.

13] ΔΕΥΚΩΞΙΞ ΜΑΡΓΑΡΩΝ ΚΙΡΡΩΝ. — Σκίλλης τῆς ἀκροτάτης καὶ ἐκλεύκου, ταύτης ἐκμέσου φύλλων, καὶ στρούθιον βοτάνην λύε ἐξι- 25 σου· καὶ ποιήσας φάρμακον, βάλε τοὺς μαργαρίτας, καὶ ἔγκρυπτε εἰς αὐτὸ· ἐὰν δὲ ὧσι στερεοί, πρόσμιγε οὔρον (f. 145 v.) παρθένου καὶ ὀλίγον μέλι λευκόν.

14] ΣΜΗΞΙΞ ΜΑΡΓΑΡΩΝ. — Λαβῶν σκόροδα, λείωσον μεθ' ὕδα-

4. ἐπὶ παυσελεῖ (?) B; ἐπὶ παύσει AK.
 — K mg. : πάσσε τῆ d'une main plus récente. — αὐτοῦ mss. — 11. B mg. :

κάλπαςος. — 24. Les mots στρούθιον βοτάνην soulignés B, et mg. : *lanaria radix ad dealbandas margaritas*.

τος, καὶ βάλε εἰς βησσίον· καὶ τὸν μάργαρον διαίρων τριγλί, ἐπέμ-
βαλε κάτω ἐμβρέγεσθαι ἐπὶ ἡμέραν καὶ νύκτα· καὶ ἀνάμενε ὡς
κατανοεῖς· καὶ εἰ οὕτω γέγονε, τότε λείωσον μετ' ὀλίγης τέφρας
λεπτοτάτης, καὶ ἔμπλασον εἰς ῥάκος λινοῦν· καὶ περίφερε ἐν τῷ
5 θερμῷ κάτω, ἕως λυθῆ ἢ σποδός καὶ μωσχευθῆ ὁ μάργαρος, καὶ
εὐρήσεις αὐτὸν λευκὸν καὶ ἄσπρον. Ἔστω δὲ πάντοθεν ὑγιής.

15] ΣΜΗΕΙΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΥ. — Λαθῶν ὀπὸν κυρηναικὸν, λείωσον
μεθ' ὕδατος, καὶ ἔμβαλε εἰς βησσίον μικρόν. Οὐ λύεται δὲ ὁ ὀπός,
ἀλλὰ μένει ἐν τῷ ὕδατι ὠρίζος. Καὶ λαθῶν τὸν μάργαρον, διέλε
10 τριγλί ἱππεῖα. Ἔστω δὲ μὴ ἔχων κλάσματα ὁ μάργαρος. Καὶ ἔμβαλε
αὐτὸν ὀπῷ, καὶ εὐθέως συμπλέκεται αὐτῷ ὁ ὀπός· καὶ ἔασον αὐτὸν
μεῖναι ἡμέραν καὶ νύκτα· καὶ ἀνεργόμενον, ἀπόμαζον, καὶ εὐρήσεις
αὐτὸν ἐσμηγμένον καὶ ὄντα λευκὸν· εἰ δὲ καὶ ἐπιπλέον χριῆξει σμη-
ξέως, ἔμβαλε αὐτὸν ἐπὶ νύκτα καὶ ἡμέραν μίαν· καὶ πάλιν ὁμοίως,
15 καὶ ποῖε κατανοῶν, ἕως ἂν γένηται καλῶς.

16] ΣΜΗΕΙΣ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΩΝ ΜΟΛΙΒΔΙΖΟΝΤΩΝ. — Λαθῶν σκό-
ροδα, λείωσον μετὰ οὐρου ἀσθόρου· καὶ βαλῶν εἰς ληκύθιον, βάλε
κάτω τὸν μαργαρίτην, καὶ ἔα βρέγεσθαι νυκθήμερα γ'. Καὶ λαθῶν
ὀπὸν κυρηναικὸν καὶ ἔλαιον ἰσπανόν, θέρμαινε· καὶ διάρως τὸν
20 μαργαρίτην τριγλί, περίφερε ἕως ἂν ἴδῃς αὐτὸν λευκόν. Πρῶτον οὖν
βαλῶν σκόροδα f. 146 r., πάλιν τε ἐμβαλῶν εἰς τὸ ἔλαιον, καὶ
καχλάσαντα ἀναλαθῶν τὰ σκόροδα, οὕτω βάλε ὀπὸν, ἐὰν δὲ μὴ
γένηται καλῶς, βάλασαμον ἀντ' ἐλαίου, καὶ γίνεσθαι.

(La suite a été publiée : I, xvi et xvii.)

1. βησσίον B; βησσίον A, ici et plus loin.
Corr. conj. — διαίρων BA. Corr. conj.
— 7. βρετανικῶν B, et mg. : βρετανικοῦ
cod. 3184 (aujourd'hui le ms. 2275 de
Paris, = C). — 9. ὠρίζος; souligné B.

F. I. χωριστός. — 10. F. I. κλάσματα. —
16. B mg. : *suppl.* μαργάρων. — 19. Les
mots διάρως — τριγλί soulignés dans B.
— 20. Les mots ἂν ἴδῃς αὐτὸν soulignés
dans B.

V. x. — ΠΕΡΙ ΖΥΘΩΝ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 162 r. — Collationné sur l'édition de Gruner, faite d'après le ms. de Gotha et reproduite par Schneider dans ses Eclogæ physicae.

Λαβὼν κριθὴν λευκὴν, καθαρίαν, καλὴν, βρέξον ἡμέραν α', καὶ ἀνάσπασον ἢ καὶ κοίτασον ἐν ἀνηνέμῳ τόπῳ ἕως πρωΐ· καὶ πάλιν βρέξον ὥρας ε'· ἐπίβαλε εἰς βραχυώνιον ἀγγεῖον ῥθμοειδὲς, καὶ βρέγε.
 5 Προαναζήρανε ἕως οὗ γένηται ὡς τύλη· καὶ ὅτε γένηται, ψῆξον ἐν ἡλίῳ ἕως οὗ πέσῃ· τὸ μαλίον γὰρ πικρόν. Λοιπὸν ἄλεσον καὶ ποίησον ἄρτους προσβάλλων ζύμην ὡσπερ ἄρτου· καὶ ὅπτα ὠμότερον· καὶ ὅτ' ἂν ἐπανθῶσιν, διάλυε ὕδατι γλυκεῖ καὶ ῥθμιζε διὰ ῥθμοῦ ἢ κοσκίνου λεπτοῦ. Ἄλλοι δὲ ὀπτῶντες ἄρτους βάλλουσιν εἰς κλουθὸν μετὰ
 10 ὕδατος, καὶ ἐψοῦσι μικρόν, ἵνα μὴ κοχλάσῃ, μήτε ἢ γλιαρόν, καὶ ἀνασπῶσι καὶ ῥθμιζοῦσιν· καὶ περισκεπάσαντες, θερμαίνουσι καὶ ἀνακρίνουσιν.

V. xi. — ΣΤΑΚΤΗΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

Transcrit sur M, f. 162 v.

1] Τέφρας ξύλων τῶν σῶν μόδια ὀ μερίζονται εἰς δύο γαστέρας
 15 τετρυπημένας ἀπ' ἄκρων. Περὶ δὲ τὴν τρύπην ἔσωθεν τὴν λεπτήν ὑποτίθει χροστάριον ὀλίγον, ἵνα μὴ ἀποσφράξῃ τὴν τρύπην ἢ τέφρα. Καὶ ἐν μιᾷ τῶν γαστερῶν ὕδατος γέμισον· καὶ τῆς γαστέρας τὸ ἀπόσταγμα λάβε τὸ γινόμενον ἐν τῇ νυκτὶ πάσῃ, καὶ ἐπίβαλλε εἰς τὴν δευτέραν γαστέραν· καὶ τότε <τὸ> ἀπ' ἐκείνης στάξαν ἔγε. Καὶ βαλὼν πάλιν
 20 ἄλλην τέφραν, ἀποσείρου· καὶ γίνεται ὡς νάρδον χροσιζόν. Ἐπάγαγε ἐπὶ τὴν τετάρτην γαστέρα· καὶ γίνεται ὀριμὸν καὶ ἰσχυρόν· καὶ αὕτη ἢ μερικὴ στάκτη.

5. τὴν M. — ψῆξον Gruner. — 6. F. 1. μαζίον. — 8. γλυκὸ M. — 9. ὀπτῶντες M, qui

emploie assez souvent l'ionien ὀπίτω. — 17. γαστέρων M. — 20. ἀποσείρου M.

2] Τινές δὲ τὴν καθολικὴν ἐποίησαν, προσβάλλοντες ἄσθεστον θειώδη καὶ φέκλην, καὶ στυπτηρίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μᾶλλον οὕτως εἰργάσαντο αἱ τῶν ὑδάτων θείων. Ἄρται λευκὸν ὕδωρ ἑὶς δὲ τοὺς Μ°Μ° λύσαντες τῆς ζύθου πολλῆς, καὶ ὀπῶν δεινδρικών συκαμίνου, καὶ συκῆς καὶ καλπά-

5 σου, καὶ βοτανῶν ἀπὸ τιθυμάλου, αἵματος τραχείου καὶ ζύμης τῆς αὐτῶν.

3] Ἐν δὲ τῇ βαρῇ τῶν κρυστάλλων, εὐθέως ἐπιβάλλεται χρωιζόμενον ἕσπερον γὰρ ἐτήρησε τὸ μέλι καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ βάλσαμον.

4] Ἴνα μὴ ἐν τῇ στάκτῃ ὑπὸ τῆς τέφρας ἀναλωθῆ, τινές ὄξος ἔβαλλον, ἄλλοι καὶ οὖρον ἄλλοι ὕδωρ τινές ἀποστάξαντες πάντα 10 ἰδίως ἔμιξαν, καὶ κάλλιον ἐποίησαν, ἢ οὖρω καὶ ὄξει ποιήσαντες ἑκαὶ τὸ ὄλον ἔφρησαν στάκτην. Τινές τούτῳ τῷ ὕδατι τῆς οἰκείας βοτάνης βαλόντες καὶ ζυμῶσαι κατέσαντες, κρόκον καὶ ἐλύδριον καὶ μηλέας φύλλα καὶ τὰ ἕμοια λειώσαντες ὄξει νίτρω. Ἄλλοι καὶ στυπτηρίαν καὶ μύσι ὀπτὸν καὶ κυανὸν καὶ ὕδωρ θείον ἑκαὶ ποιήσαντες μάζαν, καὶ 15 μετὰ τὸ συνιδρῶσαι καὶ τὸ ζυμῶσαι, ἐγάλασαν εἰς τὸ ξανθὸν ὕδωρ καὶ ἔψησαν τὸ σύνθεμα, ἕσπερον κεράσαντες μέλιτι καὶ βαλοσάμω καὶ ὄξει ἑκαὶ ἐν τῇ λειώσει οὕτως καὶ ἐν τῷ ὄξει ὀλίγον ζύμης δριμυτέρας καὶ μος- (f. 163 r. γίου γολήν. Τινές καὶ σκόρδα καὶ κρόμμυα ἔβαλλον. Ἐνθεν διδάσκει ὅτι τὰ φεύγοντα τοῖς μὴ φεύγουσι μίγνεντα βάπτει τὴν 20 ψυχροβαρήν.

V. XII. — ΠΟΣΟΣ Ο ΤΩΝ ΒΑΠΤΟΜΕΝΩΝ ΕΡΙΩΝ
ΣΤΑΘΜΟΣ ΩΦΕΙΑΕΝ, ΚΑΙ ΠΟΣΟΣ Ο ΤΗΣ ΚΟΜΑΡΕΩΣ, ΚΑΙ
ΠΟΣΟΣ Ο ΤΩΝ ΒΕΒΑΜΜΕΝΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

Transcrit sur M, f. 127 v. — Collationné sur B, f. 115 v.; — sur A, f. 109 r.; — sur K, f. 15 v. — Les variantes de M ont été reportées sur K, de la main déjà signalée (p. 36).

Χρῆ μέντοι διπλάσιον εἶναι τὸν σταθμὸν τῶν ὑδάτων τοῦ σταθ-

2. φέκλης M. — 18. κρόμμυα M. — 19. M mg. : ὠκράτων ὄλον, sur une ligne verticale.

μοῦ τῶν ἐρίων · ἢ δὲ μὲν τῶν βεβαμμένων ὑδάτων δέχεται κομάρως τὸ τριακοστόδον, ὅπως κάλλιον πλεονάζῃ ἢ ἐλαττωῖσθαι τὸ βαπτόμενον τοῦ βαπτομένου. Μόνον γὰρ τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν τὸ βαπτόμενον · ἔνθεν οὐδὲ φέρειν ἐπίσταθμιν δέχεται βαρῆν ἀληθῆ, 5 τουτέστιν ἄφρευκτον :

V. XIII. — ΤΙΣ Η ΤΟΥ ΜΕΛΑΝΟΣ ΞΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Suite du texte précédent (mêmes manuscrits).

Ἐπὶ χρώματος ἐβενίνου τὸ σποδίον οὐ πλύνεις, ἀλλ' ἐνώσας κατὰ λόγον τοῖς ὕδασι τοῖς λευκοῖς, ποιεῖς τὸ διὰ τῶν βολβίτων χριστήριον ἐν ἑβδομάσιν ἡμέραις ὄυσιν ἢ τρισίν. Ἐνθεν ἔλεγεν 10 Ζώσιμος οὕτως · μηδὲν κυρκανευθῆς, μελαίνειν γὰρ ἀντὶ τοῦ μελαίνεσθαι, καὶ πάλιν βάπτει μέλαν ἔλαττον ἄφρευκτον.

V. XIV. — ΤΙΣ Η ΤΗΣ ΚΟΜΑΡΕΩΣ ΣΥΝΘΕΣΙΣ

Suite du texte précédent (mêmes manuscrits).

Ἡ κράσις τοῦ φαρμάκου σύνθεσιν ἔχει ἀπὸ στερεοῦ σώματος καὶ ὑγροῦ · τῇ γ' τοῦ στερεοῦ κομάρως ὕδατος μίγνυμένης.

2. τριακοστόδιον BAK. — ὅπως] ὥστε BAK. — πλεονάζειν BAK. — 3. βαπτομένου] βάπτοντος BAK, qui ajoutent : καὶ κατὰ πολὺ. — Réd. de BAK : μόνον γὰρ τὸ βαπτόμενον οὐδὲ μετὰ ταῦτα φέρει τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν (fin). — 4. ἐπίσταθμην K, dans

le report de la rédaction de M. — 7. ἐβενίνου M; ἐβενίου BAK. Corr. conj. — 8. καταλόγον M. — F. del. ἑβδομάσιν. — 10. F. l. μελαίνει. — 11. βάπτειν BAK. 13. A mg. ωρ (ώρατον) ὄλον, de 1re main. — 14. κομάρως M.

V. xv. — ΤΙΣ Η ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΙΩΣΙΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Suite du texte précédent (mêmes manuscrits).

Ἐξαιθριώσαι μετὰ τὴν ἰώσιν ἡμέρας ε΄ τὸ φάρμακον, κατὰ τὴν
 παραίνεσιν Ἰσιδός. Εἰ μὲν ξηρίον βούλει σκευάζειν, μίξον ἀλλήλοις
 τὰ μόρια τοῦ συνθέματος, σεσηπός φημι καὶ τὸ ἄσηπτον, ὑγρὸν καὶ
 5 ξηρόν. Καὶ λειώσας ἐν ἡλίῳ ἢ σκιᾷ, κατάθου ἐν ἰππεΐᾳ. Εἰ δὲ
 ὑγρὸν ἐπεΐγη φάρμακον ἐκτελεῖν, μίξας ἄμφω τὰ ὕδατα, καὶ ἀσφα-
 λισάμενος ἐν τοῖς ἄγγεσιν, ἀπόδος τῇ τῶν βολβίτων πυρίᾳ τρεῖς ἢ
 πέντε μόνον ἡμέρας, καὶ λειοτριβήσας, ἔχε τέλειον τὸ ξηρίον.

V. xvi. — Εἰ θέλεις ποιῆσαι φούρμας καὶ τύλους
 ἀπο βρονθισίου, ποιεὶ οὕτως

10

Transcrit sur M, f. 128 v. (manuscrit unique).

1] Λαβὼν νόμισμα οἷον θέλεις, ἔπαρον τὸ ἐκτύπωμα αὐτοῦ διὰ
 τεαφρίου τοῦ κοινοῦ τοῦ ἐψητοῦ * καὶ χρί- (f. 129 r.) σον ἐλάδιον τὸ
 νόμισμα * καὶ ἐπαίρεις τὴν ἀποτύπωσιν αὐτοῦ, μικρὰν δὲ πυρὰν θέλεις
 παρέχειν τῷ τεαφρίῳ, ἵνα μὴ καῖ. Ἐὰν γὰρ ἔστιν ἡ πυρὰ ἐλαφρὴ,
 15 καλῶς ἐκτυποῖ τὸ χάραγμα * εἰ δὲ καῖ τὸ θεῖον, οὐδὲν ἐκτυποῖ. Καὶ
 ὅτε θέλεις τυπῶσαι ἀπὸ τεαφρίου, εἰ τῶν ἐνδεχομένων ἔστιν, καὶ τὰ δύο
 τυπάρια ἄλλασσε τοῦ τεαφρίου * καὶ πάνυ χρήσιμος ἐκθαίνει ἡ ἀποτύ-
 πωσις τοῦ ὀλοκοτίνου.

2] Ἡ δὲ ποίησις τῆς γώνης τῶν τυπαρίων ἔστιν οὕτως. Ὅτε θέλεις
 20 γωνεῦσαι τυπάρια, φέρε στεφάνιον σιδηροῦν, καὶ βάλλε μέσα τοῦ
 στεφανίου γενάμενον * καὶ βάλλε τὸν ἀντίχειρα τῆς ἀριστερᾶς σου

2. F. 1. ἐξαιθριώσαι. — 3. καὶ εἰ μὲν BAK. | γει M. — 8. F. 1. ἔχεις. — 9. τολους M.
 — 4. τὸ σεσηπός BAK, f. mel. — 6. ἐπι- | — 12. ἀλλάδιον M. F. 1. ἐλαδίῳ.

- χειρὸς ἐπάνω τοῦ ἐκτυπώματος τοῦ ὀλοκοτίνου · καὶ φέρε κονίαν κοσκινισμένην, καὶ βάλλε κατὰ τῆς δεξιᾶς σου χειρὸς πέριξ τοῦ τυπαρίου, καταγγίζων αὐτὸ, τὸν δὲ ἀντίχειρά σου τὸν ἀριστερὸν ἀεὶ ἐπάνω ἔχων τοῦ ἐκτυπώματος, ἵνα μὴ ἐκ τῆς κονίας γεμισθῇ. Καὶ ὅτε
- 5 ἐξισωθῇ ἡ στάκτη, καὶ γένηται ἰσόχειλος τοῦ τυπαρίου, βλέπε, ἀποσπύγγισον καλῶς τὸ τυπάριον καὶ ἐκτρίχυσον. Καὶ ἀπὸ μαύρου κηρίου καλῶς σφράγισον ἀπαξ ἢ δις. Καὶ ὅτε θεωρεῖς ὀλοκάθαρον τὸ τυπάριον τοῦ τεαφρίου, φέρε ἀπὸ σηπίας ὀστέον ξηρόν · καὶ κόψον ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ τυπάριον τοῦ ὀλοκοτίνου · καὶ καθάρισον μετὰ μαχαιρίου τὴν ὄψιν
- 10 τοῦ ὀστέου τῆς σηπίας · τὸν δὲ νῶτον αὐτοῦ παρέασον οὕτως. Καὶ φέρε μάρμαρον, καὶ ἀκόνησον τὸ αὐ- (f. 129 v.) τὸ ὀστέον τοῦ σηπιδίου καλῶς. Καὶ βάλλε αὐτὸ ἐπάνω τοῦ τυπαρίου, κανονίζων ἐὰν καλῶς περιλαμβάνῃ τὸ τυπάριον καὶ τὴν κονίαν. Καὶ βαλὼν τὸν ἀντίχειρά σου, πῆξον κατὰ κολακείαν, ἵνα ἐκτυπώσῃς τὸ σηπίδιον εἰς τὸ τυπάριον.
- 15 Καὶ τότε εὐφυῶς βάλλε ἐπάνω τοῦ σηπιδίου κονίαν. Καὶ βαλὼν τὰς δύο παλάμας τῶν χειρῶν σου, πῆξον δ' ἢ ε' ἐπάνω τῆς κονίας. Καὶ πάλιν γέμισον · καὶ πάλιν πῆξον · καὶ ὅτε γεμισθῇ καλῶς τὸ στεφάνιον, ἐκ τῆς κονίας πεπηλωμένον, κούφισον εὐφυῶς τὸ στεφάνιον σὺν τῷ τυπαρίῳ · καὶ μετὰ μαχαιρίου διαξύων τὸ κάθισμα τοῦ τυπαρίου, καὶ
- 20 εὐφυῶς μετὰ τῶν δακτύλων σου ὑποσύρεις καὶ ἐκβάλλεις τὸ τυπάριον τοῦ στεφανίου, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀποτύπωσιν μεταβάλλεις τὸ αὐτὸ βροντήσιον · ψυχρὸν δὲ θέλεις μεταβιβλήσκεισθαι, καὶ οὐχὶ πυρίζον τὸ τυπάριον. Ἐὰν γὰρ ζεστόν τὸ τυπάριον ἔστιν, ἀναβράζει ὁ ἰός, καὶ οὐ διεξέρεγεται εἰς τὸ τυπάριον.
- 25 β] Ἡ δὲ συγκέρασις τοῦ βροντησίου ἔστιν οὕτως · ἰοῦ κυπρίου λίτρα α', κασσιτέρου καθαρῦ γ° β'. Ἡ δὲ χρώσις τοῦ χαράγματός ἐστιν οὕτως · γαλκάνθου γ° β', γαλκίτου γ° α', στυπτηρίας γ° β', ὄγκρας, ἄλατος γ° ζ' · λειώσας καὶ κοσκινίσας, στίβασον δόμον

2. κοσκινισμένην M. — κατὰ] F. 1. μετὰ.
— 5. F. 1. τῷ τυπαρίῳ. — 7. ἢ δις] ἢ δις;
M. — 16. δ' ἢ ε'] F. 1. τετράκις ἢ πεντάκις.

— 19. διεξύων M. — 26. β] βS (= 2 + 2)
M?). — 28. στίβασον M (peut-être pour
στρίβασον).

πρὸς δόμον τὰ φάκια ὡς ἔστιν τὰ πέταλα τῶν χρυσοειψητῶν · καὶ
 σκεπάσας τὴν γύτρην, θές αὐτοματάριον καίεσθαι ὥρας γ' · καὶ
 κατένευκε καὶ ἔα ψυχρανθῆναι · καὶ ἀποσκεπάσας εὐρίσκεις (f. 130 r.)
 χρωϊσμένα τὰ φάκια · καὶ χαράξας αὐτὰ ψίχισον ψωμίῳ καθαρῷ ·
 5 καὶ τρίψας τεάριον κοινόν, καὶ κοσκινίσας, βάλλε εἰς τὰς χεῖράς σου
 τὸ ἔλαιον, καὶ τρίβε τὰ τυφθέντα, καὶ ἀποτρέχουσιν.

V. xvii. — ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΜΟΛΙΒΔΟΥ ΚΑΙ ΧΡΥΣΟΠΕΤΑΛΟΥ

*Transcrit sur M, f. 130 r. — Collationné sur B, f. 177 r.; — sur A, f. 157 v.; —
 sur K (copie de A), f. 40 v.*

1] Μόλιβδος θαλάσσης σκληρός ἐστὶν καὶ ῥυπαρός, καὶ προσλαμβάνει
 εἰς τὴν σύγκρασιν, ἵνα μὴ ῥήγνυται, μολίβδου σαβυησίου λίτρας ν',
 10 καὶ κασιτέρου ἄσπερου λίτραν α', καὶ ποιεῖ ἀπουσίαν εἰς τὰς ν' λίτρας
 λίτραν μίαν. Σαβυήσιος μολίβδος καὶ δελματήσιος καθαρὸς ἐστὶν, καὶ
 ἀπαλός, καὶ γωνεύμενος, καὶ μῆδὲν λαμβάνων, ποιεῖ ἀπουσίαν εἰς
 λίτρας δέκα λίτραν μίαν, καὶ κασιτέρου ὅσον ἀπαιτεῖ. Σαρδιανὸς
 μολίβδος ἀπαλός ἐστὶν, καὶ ἔγγαλκος, καὶ ῥήγνυται εἰς τὴν ἀπόχυσιν
 15 τῶν γαλκῶν ἦτοι κατασκευὴν, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἔγγαλκον · καὶ ἐν
 ἡμέρᾳ α' γώνευε.

2] Καὶ εἰς λόγον ἀπουσίας γαλκοῦ, ἀργύρου μέρη ε', τοὔτέστιν εἰς
 ἐν ἔργον λίτρας ρ' προσγώνευσαι γαλκοῦ, ἀργύρου λίτραν. Καὶ εἰς
 ἐργασίαν τοῦ αὐτοῦ εἰς λίτραν α', κάρβωνας μόδιον α' ἔργον λίτρας σ' ·
 20 μετὰ δὲ ἀπουσίας λίτρας ρξΓ', κηροῦ λίτρας κ', κασιτέρου λίτρας κ',

2. αὐτὸ ματάριον M. — 6. M mg. : Τρίβε
 précédé du signe correspondant (main
 du xve siècle). — 7. Titre dans BAK :
 περί τῆς διαφορᾶς μολ. κ. χρυσοπ. — 8.
 μολίβδος θαλάσσης] Cp. ci-dessus, p. 37,
 l. 1, notes. — F. l. προσλαμβάνει. — 9.
 F. l. ῥήγνυται. — 10. F. l. ποιεῖ ἀπουσίαν?
 — καὶ ποιεῖ — λίτραν μίαν om. K. — 11.

σαβυήσιος BAK. (Synonyme de σαβαΐτι-
 κός?). — δελματήσιος mss. Ce passage est
 cité dans le Thesaurus grec, éd. Didot
 (v. σαβυήσιος) d'après Du Cange, avec
 cette traduction : « Plumbum sabinum
 et dalmaticum? — 12. F. l. ἀπουσίαν? —
 15. 'Après ἔγγαλκον] εἶναι en signe, mss. —
 16. γώνευε] γε' mss. — 17. F. l. ἀπουσίας.

γύψου λίτρας ρκ' · X · X ·, ξύλων καυσίμων άμαξίον α' θ', κάρβωνος, χαλκίτου μόδια ζζ', στομώματος λίτρας κ', ελαίου έν ταῖς φούρμαις λίτρας δ'. Τεχνίται εἰς πλάσιν, καὶ ὄχραν καὶ ρίνην καὶ άρπακτῆριν άρμόζει. Καὶ μ' έργάται φουσηλάται χρυσολιθάριον, καὶ άργυρολιθάριον
 5 έργάζονται έν ημέρα α' (f. 130 v.) ώς λίτρας ε'.

3] Καὶ προσχωρεῖ εἰς πήγεις ρ' N° Δ ύελουργικὴν, ποιοῦσιν τετρά-
 γωνον μ', μήκος δακτύλων κ', καὶ ἡ άπουσία τοῦ ύέλου μέρη κ', καὶ
 προσχωρεῖ εἰς έκαστον πέταλον πέταλα ι' άργύρου, ποιεῖ δὲ τὸ κεντη-
 νάριον κ', ποιοῦντος τοῦ τεχνίτου ἡμεροῦσιον πέταλα θ' γίνονται τοῦ N°
 10 μ'. Ἐπὶ χρυσολίθου N° α' πηγῶν ζ', μίξεως μύσεως, κασσιτέρου
 παλαιοῦ, άρτεμισίας ἰνδικῆς.

4] Πηγῶν ω', μετὰ τοῦ άργυρολίθου ποιεῖ ὁ τεχνίτης καθὼς έν
 τῷ χρυσολίθῳ. Καὶ προσχωρεῖ ύελουργεῖ, καὶ άπουσίας μέρη δ', ώς
 εἶναι καθαράς λίτρας ρ', ξύλον καύσιμον άμαξεία ρασ', άργύρου εἰς
 15 περιαργύρωσιν γράμματα κβ'. Χρυσωτῆς εἰς χρύσωσιν έν μὲν ὀλογρύσω
 έν ημέρα α', πέταλα ρν' · έν δὲ χρυσογραφία, ἡμεροῦσιον πέταλα ν',
 έν δὲ άκροχρύσω πέταλα ρ'. Χρυσώσει δὲ τὸ ὀλόχρυσον πηγῶν πέταλα
 μβ' · τῶν δὲ διατρήτων πηγῶν πέταλα ιγ' γ' · καὶ προσχωρεῖ εἰς
 πᾶσαν πεταλουργίαν τὸ αὐτὸ πέταλον εἰς λίτρας θείου θ' έν νομίσμασιν

1. ρκ'] ρη' BAK. — α' θ'] και B; αυι A; υι K. — χαλκικῶ] χαλκοῦ AK. — 2. μόδια ζζ' BAK. — λίτρας η' BAK. — φούρμαις BAK. — 3. ὄχραν] F. 1. χόνην (confusion de signes ?). — F. 1. άρμόζουσι. — 4. χρυσοκολιθάριον BAK. — 5. έν ἡμ. α'] έν ημέραις (signe unique) η' BAK. — 6. N°] F. 1. νόμισμα. — Δ] signe à lire τέσσαρα (νομίσματα τέσσαρα), ου λευκόν (νόμισμα λευκόν), ου δια (δια ύελουργικὴν <τέχνην>, au moyen d'un procédé de verrier). — εἰς πήγεις ρνδ' C" ύελουργ. BAK. — F. 1. τετράγωνα. — 7. δακτ. κ'] δακτ. η' BAK. — ύέλου BAK. — 8. έκαστον om. BAK. πέταλον] F. 1. τετράγωνον. Même signe pour les deux mots dans nos mss.; seulement πέταλα dans M (πέταλον BAK)

est en toutes lettres. — κεντινάριον M. — 9. κ'] η' BAK. — N°] F. 1. νομίσματος. — 10. ζ' — πηγῶν (l. 12) om. AK. — 11. άρτεμισίας M. — 12. ω'] κ ου υ (= θ') B; κ' AK. Les mots άργυρολίθου — χρυσο-
 λιθῶν soulignés dans B. — 13. ύελουργεῖ] ύελ' λίτρ. (en signe) ρι' BAK. (Confusion probable du χ avec le signe de λίτρα.) — F. 1. έπουσίας. — 14. άμαξεία M; om. BAK. — κσ'] F. 1. α' C". — 15. χρυσῶ τῆς M. — 16. έν ημέρα] έν signe de l'or AK. — α'] signe de l'argent BAK. — 18. διατρή-
 των mss. — ιγ' γ'] ι' καὶ γ' BAK. — 19. εἰς λίτραν (en signe) signe de l'or έν νομίσ-
 μασιν mss. F. 1. εἰς λίτρας <θείου> θ' (M. B.). — (Confusion probable du signe de l'or avec le chiffre θ').

σθ' εὐρύζον, χαλκοῦ κυπρίου ψυχρηλάτου λίτρας γ', ἐλαίου ξε, καρβούνων μέδρια κε'. Τεχνῖται πεταλουργοί, θεῖον λίτραν α'. αρ ... κ', σινώπιδος λίτρας ι'.

- 5 δ] Ποιεῖ δὲ ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ διάφορα οὕτως. Φούρμας θ' ἀρ αρ' · φούρμας δὺο β' · φούρμας γ' βσν' · φούρμας δ', βφ' · φούρμας ε', ρί' · φούρμας Γ' ... φούρμας ζ' ε' · φούρμας η' Γ' · φούρμας θ' ζ' · φούρμας ι' ρη' · φούρμας ια' θ' · φούρμας ιβ' ... Λαμβάνει δὲ ὁ πεταλουργὸς ἤτοι χρυσηλάτης σὺν τῆς ὕλης, καὶ τὰ ὑποχωροῦντα εἰς τὴν ἔψησιν τοῦ χρυσοῦ, καὶ τὸν ἐκπεταλισμὸν καθ' ἑκάστην λίτραν (f. 131 r.)
- 10 τοῦ χρυσοῦ Ν° Ν° Γ', ὡς κατατρέχει εἰς τὸ Ν° κεράτια δὺο. Καὶ ὁ χρυσωτῆς ὑπὲρ τῆς χρυσώσεως μόνης καθ' ἑκάστην λίτραν Ν° Ν° γ', ὡς κατατρέχει τῷ χρυσίνῳ κεράτιον α'. Καὶ ὑπὲρ ἐν πενθίον τῶν προχωροῦντων εἰς ὑπόψησιν ἤτοι ὑποσκευὴν χρυσώσεως, καθ' ἑκάστην λίτραν ἐπέμικτο ἀνόριστων Ν° Ν° γ', ἐπὶ ξυλικῶν · <ἐπὶ> λιθικῶν Ν° Ν° θ'.
- 15 θ] Εἰ δὲ αὐτόδιον ὁ χρυσωτῆς ἐργάζεται, καὶ ποιήσει καθὼς ἐλογίσθη ἐν πολλαῖς λογοθεσίαις · εἰ μὲν διὰ τῶν μικρῶν πετάλων τοῦ Ν° πηγῶν γ' · εἰ δὲ διὰ τῶν μειζόνων, καθὼς τὸ ἐξάγιον ἐγένετο ἐν τῷ διατρέτῳ τῷ ξύστρῳ τῶν καλούντων εἰς τὸ ἀπόγωνον εὐκτῆριον τῆς ἀγίας Μαρίας παρὰ Μάρωνος παλάτιον [Μαρίας παλάτιν] · ο
- 20 τῆς μασητῆς τὸ Ν° πῆγυν α' S · εἰ δὲ τῶν μειζόνων καθὼς γέγονεν ἐν τῷ κιθωρίῳ καὶ ἐν τοῖς χαλκοῖς κίοσιν, γύψου γ° Γ', ταυροκόλλης γ° δ', ἐγθουκόλλης γ° α', μίλτου γ° α', σινώπιδος γ° S', κόμειως, σαβανικαν φαρικῶ θ', ξύλον εἰς καύσιμον ἀμαξῶν λίτρας ασ', σοφίγυ αρ δ'.

1. εὐρύζον B; εὐρίζον A; εὐρίζον K. F. 1. ὕδρυσον. — ξε (sigle de ξέστης)] ξε' M. — 2. αρ] signe inconnu. F. 1. ἀρσένικον. — 3. ι'] θ' BAK. — 4. φούρμας θ'] F. 1. φούρμαν α'. — αρ] abréviation de ἀριθμοῦ? — 6. φούρμας ε', ε BAK, qui om. φ. ζ', ε. — 8. σὺν pour μετά: om. BAK. — 9. καθ' ἑκ. λίτραν om. BAK. — 10. Après εἰς τό, le copiste du ms. A a écrit puis biffé et surpointillé cette note: πρωτότυπον οὕτως ἦγε (lire εἶγε) τὸ σημεῖον. — 12. ἐν πεθίου

τῶν BAK. — 13. ἤτοι] εἶτοι M. — εἰς ὑποσκ. BAK. — 14. ἐπιμικτο (sic) M; ἐπὶ μικτο BAK. — Ν° Ν°] F. 1. νομίματα. — λιθικῶν om. BAK. — 15. αὐτόδιον M. — χρυσωτῆς M. — ἐργάζεται] ση sur ξε M. — 17. ἐξάγιον en toutes lettres M; εν B; εν AK. — 18. διατρέτον ξύστρον M. — 19. παλάτιν om. BAK, qui continuent ainsi: ὁ τόπος πῆγυν α' S, omettant τῆς μασητῆς. — εἰ δὲ] ἐν δὲ BAK. — 22. κόμειως om. BAK. — σαβανικα BAK. — 23. σοφίγυ BAK.

V. XVIII. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΤΥΡΟΚΟΛΛΑΝ <Κ. Τ. Ε.>

Transcrit sur A, f. 7 r. — Les variantes insérées dans ce texte et dans le suivant sont des corrections conjecturales.

1] Λαβὼν τυρὸν παλαιὸν, καὶ τρίψον εἰς τυροτρίπτην · εἶτα βαλὼν ὕδωρ, καὶ ἔα σταθῆναι μέχρι ἡμέρας γ' · εἶτα ἔξελε, καὶ ἄλλαξον τὸ ὕδωρ · εἶτα βαλὼν εἰς χύτραν ἀνάλειπτον, καὶ βράσον ἕως οὗ διαλυθῆ
 5 καὶ μείνη παχὺ τοῦ τυροῦ ἐν τῷ ὕδατι τῷ θερμῷ. Εἶτα βαλὼν τὸ αὐτὸ τυρὸν εἰς ἕτερον χλιαρὸν ὕδωρ, καὶ ἄς ἀπαλύνῃ, βράσον ἕως οὗ γένηται κόλλα. Εἶτα ἔγε ἄσβεστον ζωντανὸν ἕως τέσσαρας μοίρας, ἔνωσον ὁμοῦ καλῶς μετὰ τὴν κόλλαν, καὶ κόλλα εἴ τι δ' ἂν θέλῃς, καὶ ἔα σταθῆναι δεμένον ἕως ἡμέρας Γ'.

10 2] Τὸν αὐτὸν τρόπον ποιεῖ καὶ τὴν δερματοκόλλαν. Βράσον ἕως οὗ λυθῶσιν τὰ δερμάτια καλῶς εἰς τὴν βράσιν, καὶ σείρωσον. Εἶτα ἔασον ψυχρανθῆναι καὶ ξηρανθῆναι · καὶ τότε ἀνάλυε, καὶ κόλλα.

3] Σύντριψον τὰ ἐλαφοκέρατα, καὶ ἔκβαλον τὴν ψίχα, τὰ δὲ ἄσπρα, εἰ δύναντον, ρίνισον, καὶ βάλλε μοσκέβην ὕδωρ ἕως ἡμέρας ι' · καὶ
 15 βράσον εἰς λέβητα καλῶς, ἕως οὗ ἐκβῆ ἡ οὐσία · καὶ τότε (f. 7 v.) σείρωσον καὶ ξήρανον · καὶ τότε μίξον β' μέρη ἀσβέστου, καὶ α' τῆς κόλλας, καὶ κόλλα. Ἢ δὲ μή γε κολλ' καὶ οὕτως.

V. XIX. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΗΣΑΙ ΟΞΥΓΓΟΣΑΠΟΥΝΟΝ

Transcrit sur A, f. 7 v.

Βαλὼν λίπρας ὅσας θέλεις ἀξούγγιν λυσιμμένον (?), λεανῶ ψιλὸν εἰς
 20 λέβητα · ἔγε δὲ καὶ στάκτιν ἀπὸ πετελέαν · καὶ βαλὼν εἰς ἀργεῖα πολλὰ,

2. τύρον Α. — 4. ἀνάλειπτον Α. — 5. μήνη Α. — 8. ἢ τι] Α. F. 1. ὅ τι. — 11. λυθῶσιν] λυωθῶσιν Α. — σείρωσον Α. — 13. ψύχαν Α. — 14. εἴ] ἢ Α. — F. 1. μοσκεύειν.

— 15. λέβηταν Α. 16. — σείρωσον Α. — ἄσβεστον Α. — 17. F. 1. Εἰ δὲ μή γε — κόλλα, καὶ οὕτως <πάλιν ποίησον>. — F. 1. λέανον. — 19. λύτρας Α. — ὑψηλὸν Α.

Σοὶ τῷ φιλολόγῳ βασιλεῖ, τῷ γνησίῳ, τῷ μηδὲν ἔκφυλον ἢ νόθον κεκτημένῳ, οἱ σοῦ θεράποντες ταύτην τὴν πραγματείαν ἐπιλελύκαμεν. Δέγχοιο τοίνυν εὐσεβῶς, ὧ δέσποτα· καὶ εἰ μικρὸν, ἀλλ' ἔχει τι χρήσιμον.

5

V. XXI. — ΧΡΥΣΟΥ ΠΟΙΗΣΙΣ

Transcrit sur A, f. 232 r.; — Collationné sur E (partie écrite par le copiste de La, b, c), f. 216 v.; — sur Lc, p. 397.

1] Λαβὼν χαλκὸν τὸν φυσικὸν, χώνευσον ἐπτάκις, καὶ ἐν ἐκάστη χωνεύσει βάλει καὶ ταῦτα· ἐν τῇ πρώτῃ χωνεύσει, λελυμένον τάρταρον ὅσον θέλεις· ἕξ εἰς τὸν χαλκὸν τὸν λελυμένον· εἰς τὴν δευτέραν πάλιν χώνευσιν, ἕξ στυπτηρίαν τετριμμένην ὡς κονιορτὸν· εἰς τὴν τρίτην
 10 χώνευσιν, τετριμμένον ἄλας ἀμμωνιακόν· εἰς τὴν τετάρτην χώνευσιν, νίτρον τετριμμένον· εἰς τὴν πέμπτην χώνευσιν, ὁμοίως ἀρσενίκην τετριμμένον· εἰς τὴν ἕκτην χώνευσιν, ἀφροσέληνον· ὁμοίως εἰς τὴν ἑβδόμην χώνευσιν, τούτιαν τῆς Σπανίας πράσινον προτετριμμένην μετὰ οὔρου ἀφθόρου καὶ ποτισμένην ἐν ἡλίῳ καὶ γενομένην ξηρίον, καὶ
 15 <θέλεις> ἰδεῖν, Θεοῦ θέλοντος, χρυσόν. Φησὶν ἡ Μαρία· « Καὶ βιάψεις ἐπτάκις, εὔρεις παράδοξα. »

1. ἔκφυλον A. — νόθον A. — 3. δέγχοιο] δεχ. εἴη ὁ A. — εὐσεβῶς. — 7. λελυμένον — λελυμένον] Réd. de E Lc : λείψον τάρταρον, καὶ βάλει εἰς τὸ χαλκὸν τὸν λελ. — 8. λελυμένον] F. 1. κεχυμένον. — ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ (χωνεύσει omis), et ainsi de suite E Lc. — 9. ἕξ] βάλει E Lc. — στυπτηρίαν E Lc. — ὡς κον. om. E Lc. — 10. τετριμμένον om. E Lc. — 11. νίτρον τετρ.] ἀρσενίκον E Lc. — ὁμοίως ἀρσενίκην] νίτρον E Lc. — 12. ἀφροσέληνον] ἀφροσέληνον le talc E; ἀφροσέληνον ἴγουν τὸ τάλκον περιστεί Lc. — 13. τούτιαν (τῆς Lc seul) Ἀλεξανδρείας ἢ Ἰσπανίας E Lc. — πράσινον προτετριμμέ-

νην om. E Lc, qui continuent ainsi : ἐν δὲ τῇ ὀγδόῃ εἰ βούλει, βάλει καὶ ψιμύθιον· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἀλατα διαργάνιζε διὰ τοῦ ἀμβικίου ἐπτάκις ἢ καὶ ὀγδοάκις μετὰ οὔρου ἀφθόρου· καὶ τοῦτο τὸ ὕδωρ λέγεται ὕψος θεῶν καὶ ὕδωρ θεοῦ ἀθόκτου, καὶ διὰ τούτου ποιεῖται ὁ ἡμέτερος λίθος· καὶ ταῦτά φησιν ἡ Μαρία. Suite et fin du morceau dans E : τὸ δὲ βάρος νύει ὡς ὁ ὄρκος. Dans Lc : Περὶ τοῦ βάρους τῆς ἐπιβολῆς· ἐν τῇ πρώτῃ ἐργασίᾳ ἐπιβάλλεται ἐν βάρος εἰς ἐν βάρος, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ, ἐν βάρος εἰς χίλια βάρη· ἐν δὲ τρίτῃ, ἐν βάρος εἰς χιλίων χιλιάδων βάρη. — Τέλος. — 16. F. 1. καὶ βιάψας εἰ. εὔρεις.

2] Τὸ τάρταρον, καὶ τὸ ἄλας τὸ ἀμμωνιακὸν, καὶ ἡ στυπτηρία, καὶ τὸ νίτρον, καὶ τὸ ψιμίθιον, καὶ ἡ τούτια, καὶ τὸ ἀρσενίην, καὶ τὸ ἀφροσέληνον, καὶ ἡ μαγνησία τῶν ὑελίνων, μετὰ οὔρου ἀναθαστώσι καὶ ἐπτάκις λειωθοῦν· βάπτουσιν τὸν χαλκόν, <καὶ> ἄργυρον φανῆναι 5 ποιεῖ. Καὶ τοῦτο λέγεται ὄξος ἡμέτερος, τουτέστι ὄξος χαλκοῦ.

V. xxii. — ΣΚΕΥΑΣΙΑ ΔΦΡΟΝΙΤΡΟΥ
ΤΟΥ ΖΗΤΟΥΜΕΝΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΟΛΛΗΣΕΙΣ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΙ
ΑΡΓΥΡΟΥ ΚΑΙ ΧΑΛΚΟΥ

Transcrit sur A, f. 232 r. — Les variantes insérées dans ce texte et dans les suivants (V, xxiii-xxxii) sont des corrections conjecturales.

<Λαβῶν> νίτρον αἰγυπτίου λίτραν α', σάπωνος ἐξ ὄξουγγίου ἄνευ
10 ἀσθέστου λίτραν α', κόψον καλῶς καὶ μίξον, καὶ μετὰ αὐτῶν θές αὐτὸ,
εἴτε εἰς τὸν ἥλιον, εἴτε εἰς τόπον θερμὸν, καὶ ἔστι τέλειον εἰς τὸ
καλλῆσαι χρυσόν.

V. xxiii. — KINNABAPEΩΣ ΣΚΕΥΑΣΙΑ

Transcrit sur A, f. 232 r.

I] <Λαβῶν> ὑδραργύρου μέρος 6', καὶ θείου ζῶντος λελειωμένου ...
15 οὔρου καθαροῦ μέρος α', καὶ λαβῶν βικίον καθαρὸν δυνατὸν, καὶ ἄνευ
καπνοῦ τῶν δυνάμεων βαστάσαι τὴν πυρὰν, βάλει τὴν σκευὴν εἰς αὐτὸ·
μή γέμει δὲ, f. 232 v.) ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα ἐστὶ κενὸν ἔσον δάκτυλα
6' ἢ γ', καὶ ἀνάμιξον πάντα, καὶ ποίησον καμίνιον οἶον τοῦ ὑελοψοῦ.
Ἔστω δὲ τοιοῦτον βικίον εὐρύχωρον· καὶ ἄρες τόπον ἔσον θέλεις

10. μετὰ αὐτῶ θές αὐτῶ A. — 14. Le nombre de parties du soufre est omis.

— 15. βικίον A, ici et partout. — 16. δυνάμεων] F. l. δυναμένων.

εἰσελθεῖν τὸ βικίον, καὶ χώρισον κάλαμον · καὶ μετὰ ταῦτα ἀναψον τὸ
καμίνιον. Ἐασσον δὲ καὶ ἐτέραν θυριδίτζαν μικράν ὅθεν μέλλει εἰσελθεῖν
τοῦ πυρὸς λάβρα κύκλωθεν. Τὸ δὲ σημεῖον τῆς ἐψήσεως τοιοῦτόν ἐστι ·
τῆρησον τὸ κένωμα τοῦ βικίου, καὶ ἐὰν ἰδῆς ἐξερχόμενον καπνὸν ὡσεὶ
5 πορφύρας σχῆμα ἔχοντα, καὶ τὴν θερμότητα κινναβαρίζουσαν, ἰδοὺ
γέγονεν. Κατάλειπε πλέον τοῦ ἐκκαίειν τὸ ὕελιον · εἰ γὰρ τούτου γενο-
μένου πλέον ἐθέλεις ἐκκαῦσαι, ῥήγνυται τὸ ὕελιον.

2] Ὑδράργυρον βράσον μετὰ ῥεφάνινω ἐλαίῳ θείῳ τε, καὶ καυστὸν
ἀρσένικον ἐν ἀγγεῖῳ ὑελίνῳ ἐπὶ ἡμέρας γ', τῆ δὲ δ^η ἡμέρᾳ ἔασσον
10 ψυγῆσαι. Καὶ ἔστω πάλιν ὑδράργυρος μετὰ ὄξους ὀριμυτάτου · καὶ
λαβὼν θείου τὸ ἥμισυ κατὰ σταθμὸν τοῦ ἀργύρου, καὶ μίξας αὐτὰ ἄμοσθ
ἐν νίτρῳ, καὶ τρίψον αὐτὴν εἰς ἰγδὴν, καὶ γενήσεται ξανθή. Καὶ βαλὼν
αὐτὴν εἰς ἄγγος ὄξος ὀριμυτάτου, καὶ φιμώσας καλῶς ἵνα μὴ διαπνεύσῃ,
καὶ ἔασσον ἡμέρας ε' · τῆ δὲ Γ^η ἡμέρᾳ εὐρήσεις τὸ μυστήριον. Γλύκιζε
15 αὐτὴν, καὶ ξηράνας αὐτὴν ἐν ἡλίῳ, καὶ ἔχε τὸ μυστήριον.

3] Σὺν Θεῷ, λαβὼν ὡὰ, κλάσας αὐτὰ, καὶ χώρισον τὰ πυρρὰ, καὶ τὰ
λευκὰ ταῦτα παρίδε · καὶ θέσον εἰς ἄμβικον, καὶ ἔασσον ἡμέρας η' ἢ ζ' ·
καὶ ἀθέλε ἀπ' αὐτοῦ τὸ ὕδωρ · τὸ δὲ σωματούμενον καῦσον μέχρι
γίνεται ἢ ἄσβεστος, καὶ ἔχε ταύτην ἀκριβῶς πεφυλαγμένην. Αὐτὴ
20 λέγεται ἄσβεστος γέοδρα (?).

V. xxiv. — PRATIQUE DE L'EMPEREUR JUSTINIEN

Transcrit sur A, f. 240 v.

1] Λαβὼν ὄστρακα ὡῶν, ἐν θυείᾳ λείωσον, καὶ σείρωσον · πλῦνον
πολλάκις, καὶ πάλιν πλῦνον μετὰ νίτρου καὶ ὕδατος · καὶ γλύκαινε

1. F. 1. καλάμω. — 2. μέλι A. — 5.
πορφύραν A. — F. 1. τῆ θερμότητι. — 6.
κατέλειπε A. — 7. ἰθελι A. — 8. μετὰ pour
σύν. — θεῖω τε] signe du soufre puis : τῆτω.

— 11. ἀργύρου en signe. F. 1. ὑδραργύρου
(signe à retourner). — 16. πυρρὰ A. — 17.
ἄμβικον A. — 22. θυεία A. — σείρωσον A, ici
et partout. — 23. γλύκαινε A. F. 1. λεύκαινε.

αὐτὰ μετὰ ὕδατος καὶ ὄξους κοινοῦ ἕως οὗ γένηται τὸ σύνθεμα λευκὸν
 ὡς ψιμμίθιον μολιθόου, καὶ ψύξας, ἔχε. Καὶ λαβὼν ἐξ αὐτοῦ τοῦ
 ὀστράκου λευκοῦ γεγονότος γ° β', καὶ λευκὰ ὠῶν γ° Γ', λείψον ὁμοῦ ·
 ἀνένεγκε τοῦτο τὰ ὕδατα δι' ἄμβικος · τὴν οὖν σκουρίαν φύλαττε παρὰ
 5 μίαν. Ἐν τούτοις τοῖς ὕδασι βάλλε ὄστρακα πεπλυμένα σκληρὰ,
 ἤγγουν ξηρὰ · καὶ ἀπόστρυψε αὐτὰ · καὶ ἀποσεύρωσον ἀπὸ τῶν πετάλων,
 καὶ ἔχε ἐν ἐτοιμίῳ πρὸς τὸ λευκάναι τὸ σύνθεμα. Καὶ λαβὼν τὴν ἄνω
 σκουρίαν τὴν ἐν τοῖς ὕδασι λειωθεῖσαν καὶ λευκανθεῖσαν, πρηνὴ τὸ ὕδωρ
 ἀνενεγθῆναι, τουτέστιν τὰς γ° β', <τήρησον> ὅπου τὸ σημεῖον τοῦ
 10 δευτέρου. Βαλὼν τὴν σκουρίαν εἰς ὀστράκινον ἢ ὑέλινον ἄγγος, φιμώσας,
 ὅπτα διὰ κηρωτακίδος φωσικοῖς ἱεροῖς πάνυ, (f. 241 r.) ἡμέραν α', ἄχρως
 οὗ ὁσμὴν οὐκ ἔχη καὶ γίνηται λευκὸν · ἀνελόμενος, λύε ἐν θυεῖα ἐν
 ἡλίῳ · ἐπιβάλλε ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ὕδατος καὶ ποίησον γλοιοῦ πάχος
 ἡμέραν α' · καὶ ξηράνας ἐν ἡλίῳ, καὶ ἀνελόμενος, ὅπτα τῆ κηρωτακίδι
 15 κατὰ τὴν ἄνω τάξιν φωσικοῖς ἱεροῖς πάνυ ἡμέραν α' · καὶ πάλιν ἀνελό-
 μενος, λύε αὐτὸ μετὰ ὕδατος, καὶ ποιῶν γλοιοῦ πάχος ἡμέραν α' ἐν
 ἡλίῳ, καὶ ξήρανε ἐν ἡλίῳ, καὶ ὅπτα τοῦτο · καὶ ποίει πολλάκις, ἕως
 ἰδῆς τὸ σύνθεμα λευκὸν ὡς ψιμμίθιον.

2] Καὶ μετὰ ταῦτα ξάνθωσον οὕτως. Ἀνένεγκας τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν
 20 ἄνω τάξιν, οὐκέτι σπύρεις αὐτὸ εἰς πέταλα ὠῶν, ἀλλ' ἐπιβάλλεις αὐτὸ
 ἐν ἐνὶ ξέστη ξανθὰ ὠῶν ι' · καὶ συναναμίξας αὐτὰ εἰς τὸ ὕδωρ, ἔχε
 ὕδατα ξανθὰ, τούτοις δὲ τοῖς ὕδασι λύε τὸ σύνθεμα ὡς γλοιοῦ πάχος
 ἡμέραν α' · καὶ ξηράνας ἐν ἡλίῳ, καῦσον, καὶ πάντα ποίει κατὰ τὴν
 ἄνω τάξιν, πλήρης ἕως οὗ ἰδῆς τὸ σύνθεμα ξανθὸν γενόμενον ὡς χρυσόν ·
 25 καὶ βαλὼν αὐτὸ τὸ σύνθεμα εἰς φιάλην, ἔασον ἄπωμον · καὶ βαλὼν εἰς

4. F. l. τούτω. — παραμίαν A, f. mel.
 — 6. ἀπό] F. l. ἐπί. — πετάλων A. F. l.
 λευκῶν. Confusion possible du signe de
 λευκῶν lu πετάλων sur un ms. antérieur.
 — 11. φωσικοῖς ἱεροῖς. — F. l. φωσὶ καρτε-
 ροῖς. Jusqu'au xie siècle, le signe tachy-
 graphique de οῖς et celui de αρ sont
 presque semblables. — Même correc-

tion proposée ci-après, l. 15. Cette va-
 riante, à'elle seule, suffirait pour démon-
 trer l'ancienneté du morceau publié
 ici. — 12. ἔχει καὶ γίνεται A. — 13. —
 γλοιοῦ A, ici et plus loin. — 14. κηρωτα-
 κίδος A. — 19. ἀνένεγκας A. — 20. πέταλα]
 F. l. λευκὰ (voir ci-dessus, l. 6). — ἐπιθ.
 αὐτό] F. l. ἐπιθ. αὐτό. — 24. πλήροισ A.

ἄγγος ὄξος ὀριμύτατον κοινόν, βάλε κατὰ τὴν φιάλην τοῦ συνθέματος, καὶ ἄς ἐπιπλέει τῷ ὄξει · καὶ περιριμώσας τὸ ἄγγος τοῦ ὄξους, εἶτα κατασκεπάσας ὁμοῦ ἡμέρας μ', καὶ ἀνελόμενος τὸ σύνθεμα, βάλε εἰς θυεῖαν, καὶ ἐπίβαλε ὕδατα ξανθὰ, καὶ ποιεῖ γλοιοῦ πάχος · καὶ ψύξας
5 ἐν ἡλίῳ, ἔχε πλήρης.

3] Τοσοῦτον κατασκευασθῆναι θέλει διὰ σήψεως καὶ ἐψήσεως, τῆς ἀσήμεου παραθέρμης καὶ λειώσεως τοῦ δοιδύκι, (f. 241 v.) καὶ ποτίσεως τῶν ὑγρῶν, ἄχρις ὅτου πρὸς ἀπτομένου πυρὸς οὐκ ἐκφεύξη, ἀλλὰ καὶ εἰσκριτικὸν γίνεται ἐν τοῖς σώμασιν ἄφρευκτος μένουσα καὶ ἄκαυστος.
10 Τοῦτο δὲ γίνεσθαι ὀφείλει κατὰ τῆς ἀσήμεου παραθέρμης πυρὸς, ἣτις αὐτῇ ἀνιούσα καὶ κατιούσα ἐν τῷ σφαιρικῷ ὀργάνῳ, δίκην ἀτμίδων ἀγλυθῶν, ἄχρις οὗ τὴν ἄκαυστον καὶ ἄφρευκτον ἔλην προσκτῆσθαι δύναμιν · καὶ τὴν αὐτὴν πάλιν ἔξουσιν οἰκονομίαν ἕως ἂν σαπῶσιν παντελῶς, καὶ ἐξυδατωθῶσιν τὰ ξηρία, καὶ τελείως τοῖς ὑγροῖς συμμι-
15 γῶσιν καὶ ἐνωθῶσιν, καὶ ἐν, ὡς εἰπεῖν, σῶμα γίνωνται τῇ ἀχωρίστῳ καὶ ποιητικῇ πίστει, τὰ δὲ ὑγρά πάλιν στυφῶσιν διὰ στυπτικῶν εἰδῶν, καὶ τελείως σαπῶσιν καὶ ἰωθῶσιν · ἕως καὶ αὐτὰ τὴν ἄφρευκτον καὶ πυρίμαχον προσκτῆσωνται δύναμιν · τῇ ἀχωρίστῳ ἐνώσει τῇ πρὸς τὰ ξηρία συνενωθέντα πρὸς τοῖς ὑγροῖς ὀρίοις, χρώματα καὶ δύναμιν
20 εἰσκριτικὴν ποιοῦνται · ὡς ἡ φυσικὴ πτισάνη ὕδατι ἐψωμένη μαλθακῶ πυρὶ ἅπαντα διαλύεται χρωματίζουσα τὸ ὕδωρ, καὶ ἐν μετ' αὐτῶν γεγονυῖα τὸ πᾶν.

4] Μετὰ οὖν τὸ παντελῶς ἀνενηθῆναι πάντα τὰ ὑγρά, λαβῶν τὴν ἀπομένουσαν ξηρὰν τε καὶ μελανοειδῆ τρυγίαν, λεύκανον οὕτως. Ἔστω
25 σοι οἶνος προκατασκευασμένος τῷ δι' ἀσθέστου ὕδατι ἤτοι διεσταγμένῳ διὰ σποδοῦ ἀλαθαστρίνου, ὡς ἡ σαπωναρικὴ στάκτη. Ἐπίβαλε

1. φιάλην A. ici et partout. — 5. πλήρεις.
— 7. ἀσήμεου en toutes lettres A. — δοιδύκι] διόδιη A. — 11. A mg.: un trait montant.
— 18. προσκτῆσονται A. — 19. F. l. μορλοῖς.
— 23. λαβῶν τὴν ἀπομένουσαν κ. τ. λ. (jus-
qu'à la fin du morceau). Texte déjà
publié ci-dessus (II, iv bis, appendice 1

d'Olympiodore, p. 104, l. 17), d'après
une mauvaise copie du xve siècle insé-
rée dans le ms. de Saint-Marc. La
présente rédaction est plus correcte,
ou du moins plus facile à établir, et en
même temps plus complète. — 25. ὕδα-
τος εἴ τι διασταγαγμένου A.

τοίνυν ἐκ τούτου καὶ πλῆθυνον αὐτὴν καλῶς, ἕως οὗ μελανοειδὲς τὸ ὕδωρ
 (f. 242 r.) γένηται. Εἶθ' οὕτως κατὰ γίγξει ἐπ' αὐτὴν ἕτερον ὕδωρ
 ἐπιβάλλον, καὶ, εἰ βούλει, προκατάρχωσον ἡμέρας τινάς. Καὶ εἶθ' οὕτως
 ἀνιῶν πλῆναι ὁμοίως κατὰ τὴν προδηλωθεῖσάν σοι τάξιν · εἰς ὃ καταγα-
 5 γίξων τὸ μελανίζον ὕδωρ, ἐπὶ τῶν ἄλλων αὐθις ἕτερον ἐπίβαλε. Εἶτα
 κλείσον αὐτὰ ἐν ἀγγείοις τὰς αὐτὰς ἡμέρας · καὶ εἶθ' οὕτως ἔκβαλον,
 πλῆναι, καὶ οὕτω ποιῶν ἀναλίσκεται ἢ μελανοειδὲς ἐπιφάνεια, καὶ
 λευκόχρους γίνεται χρυσός. Τὰ δὲ προμελανωθέντα ὕδατα ἔμβαλε ἐν
 σκευῇ τινὶ ὑελίνῳ, καὶ περιπηλώσας καὶ ξηράνας, κατάρχωσον ἡμέρας
 10 τινάς, τουτέστιν ἄχρις ὅτου ἐπιπλασθῆ, καὶ ἀραιωθῆ, καὶ πρὸς ἰκανὴν
 ἔλθῃ λεύκωσιν. Διαλύεται δὲ καὶ ἀραιούται · καὶ τεθεῖσα ἐπάνω
 τινὸς ὄξους, προσδεχομένη τὰς ὀριμείας αὐτοῦ ἀτμίδας, παραλύει,
 πωμασθέντος δηλαδὴ τοῦ ἄγγους ἀσφαλῶς. Καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦ ὄξους
 ὀριμείως ἀτμὸν ἀερόλευκος γίνεται δίκην ψιμμιθίου τοῦ ἀπὸ κοινοῦ
 15 μολίβδου γινομένου. Δύναται γὰρ οὕτως γενέσθαι καὶ ἀσθεστος ἡμετέρα,
 τιθέντος δηλαδὴ τὸν ἡμέτερον λίθον ἐπάνω τῶν τοῦ ὄξους ὀριμείων ἀτμῶν,
 δίκην μολίβδιου πετάλου. Εἰ δὲ ξανθὴν βούλει ταύτην κατασκευάσαι,
 μετὰ τὸ ἰκανῶς πλῆναι καὶ λευκανθῆναι, τότε μετὰ τοῖς ξανθοῖς σεσηπω-
 μένοις ὕδασι προποτισθεῖ, καὶ προσπλασθεῖ μετὰ τῶν ξανθῶν ὑδάτων,
 20 καὶ μετέπειτα ξηρανθεῖ.

Ἐπληρώθη ἢ γρηῃσις Ἰουστινιανοῦ βασιλέως.

V. xxv. — LA GRANDE HÉLIURGIE

Transcrit sur M, f. 62 r. — Écriture du xve siècle.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΗΛΙΟΥΡΓΙΑΣ ΠΑΡΑΒΑΛΛΟΜΕΝΟΝ
 ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ

Ἰστέον ὅτι ἡ μεγάλη ἡλιουργία παραβάλλεται καὶ εἰκονίζεται εἰς τε

6. F. 1. τσαύτας. — 14. F. 1. ἀερόλευκος? } Ἰουστινιανῶ A. — 22. ἡλιουργίας, ici et
 — 18. μετὰ τοῖς ξ.] μετὰ pour σύν. — 21. } plus bas] F. 1. χρυσοργίας.

τὴν τοῦ παντός δημιουργίαν, καὶ εἰς αὐτὸν δὴ τὸν δημιουργόν, κατὰ ἀλληγορίαν ποιάνδε.

Τὸ πᾶν εἰς ἕξ πράγματα θεωρεῖται · εἷς τε τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, <καὶ> εἰς ψυχὴν καὶ εἰς αὐτὸν δὴ τὸν θεὸν τὸν τούτων οἰκονόμον καὶ δημιουργόν.
 5 Τὰ δὲ τέσσαρα στοιχεῖά εἰσι ταῦτα · πρῶτον μὲν καὶ ἀνωφερέστερον, τὸ πῦρ, δεύτερον καὶ ὑπὸ τοῦτο, ὁ ἀήρ · τρίτον καὶ ὑπὸ τοῦτο, ἡ γῆ, τέταρτον καὶ ὑπὸ ταύτην, τὸ ὕδωρ. Ἔχεις ἰδοῦ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα · πρὸς τούτοις δὲ ἔστι καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ θεὸς ὁ τούτων οἰκονόμος καὶ ποιητής. Ἐν τούτοις τοῖς ἕξ τὸ πᾶν τεθεώρηται · εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ
 10 ὕλουργίας ὕλη πράγματα ἕξ αὐτοῖς εὐστόχως παραβαλλόμενα · εἰσὶ δὲ ταῦτα · ὕδωρ, αἰθάλη, σῶμα, τέσσαρα, νεφέλη καὶ πῦρ, καὶ τὰ μὲν <πρῶτα> τέσσαρα τούτων τοῖς ἕξ τοῖς τέσσαρασι στοιχείοις συμπαραβάλλονται · τὸ δὲ γε πέμπτον, ἡγουν ἢ νεφέλη, τῇ ψυχῇ παρεικάζεται, τὸ δὲ ἕκτον, δηλονότι τὸ πῦρ, τῷ θεῷ εἰκονίζεται.

V. XXVI. — BÉNÉDICTION DE LA RUCHE

15

EΥΧΗ ΕΙΣ ΤΙ ΜΕΛΙΣΣΙΟΝ

Transcrit sur M, f. 3 r. (main du xve siècle).

1] Χαῖρε, ἡμῶν κύριε Χ<ριστέ?> χαῖρε, ζω Δ ρο <ηὺλο>
 γημένη, ἦν ἰ^ο <ηὺλο> γησεν ὁ πατήρ, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ·
 ὑπὲρ πάντας ἔχεις τὴν εὐλογίαν · ἐγλύκανας καρδίαν · ἐ <κ> σισας
 ρωνασκὸν ἐκκλησίας, ἡγιασας ἐκ τοῦ τόκου σου · ἐπισύναξον τὰ πούλια
 20 σου · ἐπισύναξον τὰ καὶ <διά> ὄραμε τὰ ἄνθη τῶν ὀράϊων
 τὰ μυριόγλυκα, τὰ μυριόκαρπα, ἃ ὁ Θεὸς γινώσκει, ἄνθρωπος δὲ οὐ
 γινώσκει · ὀρκίζω σε <σοθεῖν?> ἄγριον <σ>φῆκα καὶ σηθα καὶ κόρακα,

9. μεγάλη] F. l. <της> μεγάλης. — 10. ὕλουργίας] F. l. ἡλιουργίας. — 18. ἔχεις] εχεις

M. — 20. ἄνθ M. — F. l. ὀρέων. — 22. σηθα F. l. σηπα. Cp. Pline, H. N. xi, 21.

καὶ ὄφεις, καὶ κώστης καὶ μέρμιγκα, καὶ πᾶν βλαπτόμενον τὴν μέλισσαν
μὴ ἔλγεται ἐξουσίαν <τοῦ> προσεγγίσει τὰς μελίσσας τοῦ δούλου τοῦ
θεοῦ ο'. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

2] Ποίησον σταυρὸν, καὶ γράψε τὴν εὐχὴν ταύτην ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἢ
5 ξύλου, καὶ στυσ ἐν μέσῳ τὴν μέλισσαν.

3] Περὶ να κοιμᾶται ἄνθρωπος. Γράψον εἰς δάφνης φύλλον · ἐν
Βεθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη · παῦσαι φυᾶ ὀρημενον εἰς^{αδ}.
Εὐγένιε ἅγιε, ὁδὸς ὕπνου τὸν δούλον τοῦ θεοῦ ο'.

4] Περὶ ναμ κοι^{ατ} · ἔψησον τοῦ λαγωῦ τὰ ὀρχίδια μετὰ οἴνου καλ-
10 λ<ίστου> καὶ αὐτὸ ποίει, καὶ οὐ μὴ κοιμᾶται.

V. xxvii. — ΠΟΗΣΙΣ ΑΡΓΥΡΟΥ

*Transcrit sur M, f. 194 v. (main du xve siècle; probablement celle qui a écrit le
morceau III, XLVIII.)*

Λαβὼν μολύβδου μοῖραν α', κασσιτέρου μοῖρας S", διὰ γώνης γούν
ποίει · καὶ τρίψας ὄξει καὶ ἄλατι, λεύκαινε ταῦτα. Εἶτα βαλὼν εἰς
κατῆζιον ἐν ἐλαίῳ λύε τρίς. Εἶτα ἐπὶ μοῖρας ε' τούτων βάλε ἀργύρου
15 μοῖραν α' · καὶ ἐνώσας διάλυε πυρὶ. Ἐπειτα λύων κασσιτέρου μοῖρας
ε', ἀπὸ τούτου βάλε τοῦ συνθέματος μοῖραν μίαν · καὶ ὄψη αὐτὴν τὴν
φύσιν τοῦ ἀργύρου.

ΕΤΕΡΩΣ. Λαβὼν ὑδράργυρον δυτικὸν καὶ ὑδράργυρον ἀνατολικὸν,
ἐπίσης τρίψον καὶ βάλε εἰς ὕελον, καὶ ἔψει ἐπτάκις · τὸ δὲ ἀναθαίνει
20 ὡσεὶ κρύσταλλος. Εἶτα τρίψον αὐτὸ μετὰ λευκοῦ τῶν ὠν, καὶ αὐθις
ἔψει, καὶ ἀναθαίνει ὡσεὶ κρύσταλλος. Εἶτα τοῦτο λαβὼν, ποίει ἀπαιωρῶν

1. κώστης] lire κούστεις (?) pour παρα-
στής. (Cp. Aristote. Hist. des animaux,
ix, 27); — ou ἀγρώστεις (Nicandre, Ther.,
vers 734.) — F. l. μερμήγκα. — 3 et 8. ο']
place du nom de l'intéressé. — 5. στυσ]

F. l. σῆσον. — F. l. τοῦ μελίσει. — 6. να
κοιμᾶται] να κοι^{ατ} M. — 8. ὁδὸς M. — F. l.
τῶ δούλου. — 9. F. l. περὶ τοῦ να μὴ κοι-
μᾶται. — ποίει] F. l. πῆ. — οῦ] F. l. ο. —
14. κατῆζιον, en italien κατζί.

ἐν τῷ σκεύει τοῦ ὄξους ὡς τὸ ἄνω ῥηθὲν · καὶ στάζει κάτω τὸ ὕδωρ · ἐν ᾧ βαλὼν τὰ λευκά, ἐνθαφον αὐτὸ φιλοσόφως ὑέλφ εις κόπρον ἡμέρας μ', ἄχρις ἂν ἔλθον γένηται ὕδωρ.

Τοῦτο Σολομῶντος Ἰουδαίου ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦ ἡλίου.

5

V. xxviii. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΕΙΧΑΛΚΟΥ

Transcrit sur E, f. 184 v. (partie écrite par le copiste de La, b, c.)

- 1] <Λαβῶν> τουτίαν ἀλεξανδρινήν καὶ τάρταρον καὶ κουκάλειρον, καὶ κόπρον, καὶ σύκα, καὶ σταφίδας, γύνε τὸ γάλλωμα, καὶ ρειτεράριζε του πολλάκις με νέαν ἰατροειάν, καὶ γίνεται ὁ χαλκὸς ὡς χρυσός.
- 10 2] Καὶ κρόκον βάλει καὶ κορκομαῖν, καὶ μέλι, καὶ ἄλλα κίτρινα · νόει κρόκους ὠῶν καὶ γολήν βοδὸς κίτρινου ξηράν.

V. xxix. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΚΑΥΣΤΟΥ

Transcrit sur A, f. 279 r.

Λαβῶν θεῖον ἄπυρον, λείψον οὐρφ ἀρθόρου · εἶτα λαβῶν ἄλμην δικαίαν, ἔφε ἕως ἐπιπλεύση, καὶ γίνεται ἀκαυστον. Δοκιμάζων καὶ 15 ἐπαίρων καὶ βλέπων, (f. 279 v.) ἕως γένηται ἀκαυστον, ἕως ἴδῃς ὅτι οὐκέτι καίεται, καὶ λάβε τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἀκαυστον, βάλει εἰς ἄλλας ἄνθιον, λειῶν, ποιῶν ὡς τὸ θεῖον ἀκαυστον · τοῦτό ἐστιν τὸ θεῖον μυστήριον. Ἄλλαι δὲ μόλιθον τὸ θεῖον συνλειοῦσιν ἅμα ἄλλας ἄνθιον, καὶ ποιοῦσιν τὸ θεῖον μυστήριον.

5. ὄρειχαλκου E. — 6. F. 1. κουκάλειρον. — 7. σταφίδας E. f. mel. (néogrec). — 8. του] F. 1. τοῦτο. — 14. δοκιμάζων καὶ ἐπέρον

καὶ βλέπων A. — 17. ἐστιν, au lieu de ἐστὶ, laisse supposer un original du xe au xiie siècle. — 18. F. 1. τῷ θεῖω.

V. xxx. — ΛΕΥΚΩΣΙΣ ΥΔΑΤΟΣ
ΔΙ' ΟΥ ΛΕΥΚΑΙΝΕΤΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟ ΑΡΣΕΝΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΣΑΝΔΑΡΑΧΗ

Suite du texte précédent.

Ὅτε συνεννοῦται ὁ χαλκὸς ὀπτούμενος στυπτηρίας σχιστῆς μέρος α',
5 κόμμεως λευκοῦ μέρος α', λύει σὺν τῷ κόμμει ὕδωρ, καὶ ὅταν λύει,
γίνεται γλοιοῦ πάχος. Βάλε τὴν στυπτηρίαν ἀπὸ σκευῆος, καὶ κατάγεε
τὸ ὕδωρ τοῦ κόμμεως ὅπτα ἕως οὗ ἀναξηρανθῆ, καὶ ἔγε. Τοῦτο
συνλειοῦται τὸ ἀρσενίκην, καὶ ἡ σανδάραχη, καὶ χαλκὸς, καὶ τότε εἰς
τὴν ὀπτησιν ἄγει.

10 V. xxxi. — ΠΕΡΙ ΛΕΥΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ
ΤΟΥ ΣΧΙΣΤΟΥ

Suite du texte précédent.

Λαβῶν ἀρσενίκην, λειώσον μετὰ ὄξους ἴσου· καὶ ἀναλαβῶν, ἐπίθεε
ἐπάνω κηροτακίδι φιάλην ἐπὶ φιάλην· ἐπάνω περιπηλώσας, ἐλαφρῶ
πυρὶ ὑπόκαιε, ἄχρις ἂν ἰδῆς τὴν φιάλην γενομένην... Καὶ ἄρας τὴν
15 αἰθάλην, ποίησον ὡς κηρωτὴν μετὰ ὕδατος, καὶ κόλλησον τὴν φιάλην
χρησίμως γενομένην σὺν ἀριθμῷ· ἔασον δὲ τὸ θεῖον ἄχρις ἂν λευκανθῆ,
καὶ ὀπτησον ἐν θερμοσποδιᾷ, ὡς ἄνω πρόκειται, καὶ ἔγε· καὶ λαβῶν
σανδάραχην, λειοτρίβησον μετὰ ὄξους· βαλὼν εἰς β' θήκας, βάλε εἰς
κλίβανον, καὶ ἄρας τὴν αἰθάλην, [f. 280 r.] ἔγε ἀρσενίκην καὶ σανδα-
20 ράχην. Καὶ ἡ μαγνησία οὕτω πρῶτον λευκαίνεται ὡς ῥῶν [sic], καὶ
μετὰ ξανθοῦται.

4. F. l. ὀπτούμενος. — 5. λύει] F. l. λείου.
— 6. γλοιῶ A. — ἀπὸ] F. l. ἐπὶ. — 7. F. l.
τούπω. — 13. φιάλην A partout. — 14.
Après γενομένην] F. suppl. γλιαράν? — 16.

γενομένην] F. l. λεγομένην. — ἀριθμῷ en
toutes lettres A. F. l. ὄξει. (Confusion
probable dessinées de ces deux mots dans
un ms. antérieur. — 21. ῥῶν] F. l. γῶν.

V. XXXII. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΩΣΑΙ ΣΙΔΗΡΟΝ

Transcrit sur A, f. 295 r.

1] Λαβὼν στύψιν οὐγγ. α' C", σαλγέμα οὐγγ. α' C", τάρταρον οὐγγ. β', βιτριόλον ῥωμάνον οὐγγ. C", ἀλούμα ντε πίουμα οὐγγ. C", βερδε-
 5 ράμην ἐξάγγ. β' ἢ γ', πεπέρεως οὐγγ. C", ἄλας κοινὸν οὐγγ. α', ταῦτα
 τρίψον καλῶς λίαν λεπτὰ χῶρια ἢ καὶ ὁμοῦ καὶ ἀνακάτωσέ τα καὶ
 βαλὼν εἰς τζουκάλιν ταῦτα γανωμένον, ἀφόριον, καὶ βαλὼν ἔσταν δύο
 γαστέρων νερόν μέσα, καὶ βαλὼν ἵνα βράσουν ἕως οὔ να μὴ νουντὰ γ'
 μερτικά τὸ νερόν, καὶ κλείσον· τοῦτο ἔχε πεφυλαγμένον.

2] Καὶ τότε βερωνικιάζεις τὸ σίδηρον, καὶ πυρρόνεις, καὶ στεγνόνεις
 10 το καλῶς. Εἶτα τὸ πλουμίζεις, καὶ γράφεις ἐπ' αὐτῷ ὅ τι θέλεις, ποιεῖς
 ἐπάνω εἰς τὸ βερωνίχην μετὰ σιδηροῦν πονταρώλην. Εἶτα ἔχε φάρμακον
 λευκὸν ἤγουν σουλιμά, καὶ τρίψον αὐτὸν λεπτὰ πολλὰ. Καὶ τότε τὸν
 βάλλε εἰς ἀγγεῖον, καὶ βάλλε καὶ οὔρος ἀνθρώπινον καὶ ἀνακάτωσέ το
 καλῶς. Καὶ τότε χρίε τὰ γράμματα μετὰ πτεροῦ, τὰ ἔχεις γραμμένα
 15 εἰς τὸ σίδηρον, καὶ πύρνε αὐτὸ εἰς θέρμην πυρός, ἵνα στεγνόνῃ. Καὶ
 πάλιν τὸ χρίε καὶ στέγνονε αὐτὸ ἕως ὥρας γ' καλές· καὶ ἔταν ἰδῆς ὅτι
 ἔφαγεν τὸ νερόν τὸ σίδηρον καὶ λάκκωσεν, κάμε να τὸ λευκόνῃς πολλὰ
 δυνατὰ, ὥστε να εὐγάλης τὸ φαρμάκην καὶ τὸ οὔρος παντελῶς ἀπὸ τὰ
 γράμματα. Καὶ χρή να τὸ κρατῆς μετὰ μανδύλιον καθαρὸν ἄσπρον, να
 20 μὴ δὲν ἔχη ρύπον, καὶ να προσέγῃς να μὴ δὲν σου κορνιαχτιστοῦν τὰ
 γράμματα.

3] Καὶ τότε ἔχε χρυσάφην ἀπὸ φλουρία βενέτικα, καὶ κοπάνισον αὐτὸ
 εἰς τὸ ἀκμόνην με τὸ σφύρην, να γένῃ λεπτὸν ὡς τριαντάφυλλα. Εἶτα
 κόψε το κομματόπουλα μικρὰ μικρὰ, καὶ ἔχε τοῦτο. Εἶτα σείρωσον

2. σαλγέμα, en italien *salgemma*. —
 3. βιτριόλω ῥωμάνω A. — ἀλούμα, en ita-
 lien, *aluma*, alun. — ντε, valeur de
 de. — 7. F. 1. ἕως οὔ να μένουσιν τὰ γ' μέρη.
 — 9. πυρόνης A, ici et plus bas. — 11.

πονταρώλην, en italien *punteruolo*. —
 12. σουλιμά, à rapprocher de l'italien
solimato, sublimé. — 15. αὐτῶν A. —
 16. καλές, byzantin, pour καλὰς. — 17.
 καμενατο λευκόνεις A.

τὴν ὑδρόργυρον μετὰ καμούτζας σφικτά, καὶ μίαν καὶ δύο φορές να καθαρίζει ἀπὸ ρύπον· καὶ τότε βάλλε γωνὴν εἰς τὸ καμίνην χρυσογίου, ἵνα κοκκινήσῃ, καὶ εὐγαλον αὐτὸ ἔξω· καὶ τότε βάλλε τὸ χρυσάφι ἀπέσω εἰς τὸ γωνήν, καὶ βάλλε καὶ ἀπὸ τὴν ὑδρόργυρον, καὶ συγνοτά-
 5 ραζε τὸ γωνήν, καὶ λείεται τὸ χρυσάφι, καὶ γίνεται ἓνα με τὴν ὑδρόργυρον. Καὶ τότε τὸ χύσε εἰς γαδουροπόδιν.

1. καμούτζας, en italien *camozza*. —
 4. F. l. *συγνά τάραξαι*. — 5. F. l. *λίεσαι*. —

6. F. l. *γαδουροπόδιν, spondyle, pied-d'âne*.
 vulgairement *pied-de-cheval*.

SIXIÈME PARTIE

COMMENTATEURS

VI. 1. — ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ ΕΥΣΤΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ

Transcrit sur M, f. 110 r. — Collationné sur B, f. 91 r.; — sur A, f. 92 v.; — sur K, f. 5 v.; — sur E, f. 5 r.; — sur Lb (copie de E), p. 1. — Chapitre 1er de la compilation du Chrétien dans E Lb. — Les variantes et additions de M ont été reportées en marge de K dans ce morceau et dans les onze morceaux suivants. — Les notes et corrections marginales de E sont, ici comme partout, de la main du copiste de La, b, c. — Lb donne une traduction latine en regard du texte.

Τῆς δευτέρας πραγματείας ἄρτι τὸν λόγον πεποιημένος, καὶ τῶν
λίθων τὰς μεθόδους ἀρθόνως ἐκθέμενος, ἐπὶ τὴν τρίτην ἤκω πραγμα-
τείαν, προδιηγούμενος τι χρήσιμον τῇ γραφῇ ἔστι δὲ τοῦτο. Τὰ θειῶδη
5 ὑπὸ τῶν θειῶδων κρατοῦνται, καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν.
Τοῦτο μὲν τὸ προσιμῖον ὃ ἐξ Ἀβδῆρων σοφιστῆς ἐν τῇ τετάρτῃ τέθεικεν
πραγματεία, δεικνύς ὅτι αὐτὸ ἐστὶν καὶ ὑγρὸν καὶ κατάλληλον ὑγρὸν
καὶ θειῶδες ὅτι τὸ κηρίον τῆς οἰκονομίας τὸ κρατεῖσθαι τὰ θειῶδη ὑπὸ
τῶν θειῶδων, καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν. Ἡ γὰρ φύσις

2. A mg. sup. (encre plus pâle; écriture du temps) : Ἰάκωδος ὁ θεόπνευστος, ἐντὸς τοῦ λόγου εὐρήσεις. Puis (encre et main du copiste) : Δεῖ γινώσκαι ὅτι ὁ Ἰῶδ ἐν τῇ πληγῇ ἐποίησεν ἕτη ζ' ὕμισσι (lire ἤμισσι). — 3. ἤκω] εἰκω M. — 4. τὰ θειῶδη...] Cp. II, xxv, p. 186, l. 8. — Lb mg. :

275, 277 (renvoi aux pages contenant cette citation), puis : V. Lulle, *livre des mercures, chap. de l'animation des êtres*, p. 261 [dans *Bibliotheca chemica* t. I, p. 824 et suiv.]. — Paganus, p. 67. — Anos (?), p. 73. — 9. κηρίον] κέρριον BAK E Lb (= B etc.), mel.

τῆ φύσει τέρπεται ὡς καὶ ἡ φύσις τῆ φύσει νικᾷ, καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ, καθὼς αὐτὸς τε καὶ Ὁ σ τ ἄ ν η ς ὁ διδάσκαλος ἔφασαν.

2] Ἡμεῖς δὲ, παῖς ἐκείνων ἐπόμενοι παραδόσεσιν, τῷ αὐτῷ προσιμίῳ τῆς περὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πραγματείας τετάχαμεν, οὐκ ἀλλοτριούσ-
 5 τες αὐτῷ τῶν τεσσάρων, ἤτοι τῶν ὅλων βιβλίων τῆς τέχνης, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτῷ θέντες κυριώτερον, ἀποδείξομεν οἷά τε κέντρον κύκλου τὰς εὐθείας γραμμὰς ὑπὸ τὴν ἔσω περιφέρειαν ἴσα ποιού-
 σιν, καὶ οἷά τε πηγὴ ἀέαντος ἐν μέσῳ παραδείσου βλύζουσα πότιμον νόμα καὶ γόνιμον, τῷ παντὶ χαρίζο-(f. 110 v.) μενοι, καὶ οἷά τε ἥλιον
 10 μεσημβρινὸν ἐν μεσουρανήματι ὄντα ἐν τῶν τεσσάρων κέντρων ἄνευ σκιᾶς ἅπαν τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον καταυγάζοντα. Ἡ σελήνη ὡς αὐτῶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν καταλάμπουσα, καὶ τὸ ἀμυδρὸς τῆς νυκτὸς ἀφανίζουσα, πλησιφαῶν τῶν δίσκων ἅπαντα τοῦ ἡλιακοῦ στησαμένη φω-
 τός. Ἄνευ γὰρ τῶν ὑγρῶν τοῦ φιλοσόφου τελευθῆναι τι τῶν ποθομένων
 15 ἀμύχανον.

3] Ἄλλ' ἐπὶ καιροῦ, τὸν λόγον τῆς πρώτης αὐτοῦ τάξεως μνησθη-

1. Après τέρπεται] add. de AKE Lb : καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ. — τῆ φύσει] τὴν φύσιν B mel.; om. AKE Lb (phrase placée plus haut). — 5. αὐτῷ] αὐτῶν BAK; αὐτό E Lb. — 6. Après κυριώτερον] ὑποδείξομεν E Lb. — E mg. (de la main de Lb) : *addo ad sensum* ὅτι ἐν τούτῳ τῷ προσιμίῳ ἔχουν ἐν τοῖς θεωρήσει, καὶ ἐν τοῖς ὑγράσι, συνίσταται τὸ πᾶν τῆς ὅλης πραγματείας — même addition dans Lb, entre crochets et, à la marge : *inclusa supplevi ad sensum*. — 8. ἀέανον M. — βλύζουσαν M. — 9. χαρίζεται E Lb. — E mg. : *Erat χαρίζομενοι, sed correxi χαρίζομένην* (note biffée). — ἥλιον] signe de χρυσόκολλα MB etc. E mg. : *corr.* signe de ἥλιος, puis : *signum significans ἥλιον* (n. biffée). — 10. μεσημβρινός... ὦν E Lb. — ἐν] ἐν ἐν E Lb. — 12. ἀμυδρὸς] ἀμειδρὸς B; ἀμειδρὸς (pour ἀμειδρὸς) γ sur ὁ gratté A; ἀμειδρὸς K; ἀμειδρὸς E et mg. : *in ms. magno*

[scil. K] *in margine*, ἀμυδρὸς sine cura. — ἀμυδρὸν Lb. — νυκτός] ἡ Ἥρας (sous νυκτός) A; ἡ ρ M; νυκτός sous-pointillé K, et au-dessus : ἡ βραφανίζουσα (d'après M). — τῆς νυκτὸς ἀφανίζει E Lb. — E mg. : note rendant compte de l'état de K. — 13. πλησιφαῶν AK; πλησιφαῖ E Lb. — τὸν δίσκον E Lb. — στησαμένηου AKE Lb. — φωτός] E mg. inf. : *Adde ad sensum* : οὕτω καὶ ταῦτα τὰ ἔχηματα, ἔχουν τὰ θεωρητὰ ὑπὸ τῶν θεωρητῶν κρατοῦνται, καὶ τὰ ὑγρά ὑπὸ τῶν καταλλήλων ὑγρῶν, εἴσι, κέντρον, καὶ πηγὴ, καὶ φῶς πάσης τῆς τέχνης. Phrase ajoutée dans le texte de Lb qui note en marge : *inclusa quæ sine dubio omissa sunt supplevi ad sensum*. — En marge des mots ἄνευ — ἀμύχανον, ligne verticale dans Lb, en guise de guillemets. — 14. τελευθῆναι B etc. — 16. τῶν λόγων B etc., f. mel. — μνησθησώμεθα E Lb.

σόμεθα, καὶ ἔπειτα καὶ ἡμεῖς ταῖς ἐννοίαις ἐκείνου πειθόμενοι, καὶ ὁ
 ὁ' ἂν ἐκινήθῃμεν, ἐροῦμεν. Λαβὼν, φησὶν, ὑδράργυρον, πῆξον τῷ τῆς
 μαγνησίας σώματι, ἢ τῷ τοῦ ἰταλικοῦ στίμμεως σώματι, ἢ θείῳ ἀπύρῳ,
 ἢ ἀφροσελήνῳ, ἢ τιτάνῳ ὀπτῷ, ἢ στυπτηρίᾳ τῇ ἀπὸ Μήλου, ἢ ὡς ἐπι-
 5 νοεῖς. Τούτων ἀκηκῶς ὁ θεσπέσιος Ζώσιμος ὑδράργυρον μέντοι
 θεῖον ὕδωρ παρεγράφη τὸ ἐν ταῖς βούκλαις ἀποτιθέμενον· σῶμα δὲ
 μαγνησίας ἐντὸς κατ' ἐνέργειαν κέκληκεν τὸ οἰκονομηθὲν λευκὸν σύν-
 θεμα, στίμμεως δὲ τῷ ἰταλικῷ, καὶ ἀσθέστῳ, καὶ στυπτηρίᾳ τῇ ἀπὸ
 Μήλου, καὶ τὰ λοιπὰ, τῷ θείῳ ὕδατι. Ἐγὼ, φησὶν, ἐννόω· συλλήθῃην
 10 δὲ περὶ πάσης τῆς τάξεως εἴρηκεν οὕτως. Ἐν τῇ ἀρχῇ τὸ πέρασ τῆς
 τέχνης ἀπέδειξεν· πρὸς ὃν ἐροῦμεν· Τίς ἡ αἰτία τοῦ λόγου; φράσαι,
 διδάσκαλε· τίνας χάριν, τοῦ φιλοσόφου λέγοντος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αὐτοῦ
 τάξεων· « Λαβὼν ὑδράργυρον, πῆξον τῷ τῆς μαγνησίας σώματι », σὺ
 λέγεις ὅτι τῷ λόγῳ τὸ πέρασ τῆς τέ- [111 P.] γνης ἐνέφηγεν;

15 4] Τί δὲ ποτε οὖν τσαῦται βίβλοι καὶ δημονοκλησίαι, καὶ καμίνων
 καὶ ὀργάνων κατασκευαὶ τοῖς παλαιοῖς ἀνεγράφησαν, πάντων τῶν, ὡς
 σὺ φῆς, ὄντων ῥαδίῳν τε καὶ συντόμων; Πολλάκις, εἶπεν, ὦ φοιτητὰ
 τῶν Δημοκριτεῶν λόγων, τάχα ἵνα ὑμῶν γυμνάσῃ τὰς φρένας.
 Ὅνοῦς γὰρ ἐὰν εὐρηθῶν, ἑαυτὸν φάναι, πάντα γινώσκει κατὰ μετοχήν,
 20 οὐκ ἐκ φύσεως. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος φύσει θεός, ἀλλὰ εἰκὼν τοῦ
 εἰπόντος θεοῦ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· « Ποίησωμεν
 ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » — « Τί γὰρ ἔχεις ὁ
 οὐκ ἔλαθες; φησὶν ὁ τῆς εὐσεθείας κήρυξ, ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Εἰ δὲ

1. καὶ ὁ δ' ἂν ἐκ] καὶ ὁ δὲν ἐκ. M; ὁ ἂν
 εἶπεν ἐκ. BAK; ὅπερ εἶπεν ἐκ. E Lb. —
 2. φησὶν] Cp. Démocrite, II, 1, 4. — 6.
 παρεγράφη: BAKE; ἐγγράφη Lb, et mg.:
 1. ἐγγράφη. — 7. F. 1. ἐν τῷ κατ' ἐνέργειαν.
 — 8. στίμμι δὲ ἰταλικὸν καὶ ἀσθεστον, καὶ
 στυπτηρίαν E par correction Lb. — 9.
 E mg.: in Democrito add. ἢ ἀφροσελήνῳ.
 (Cp. ci-dessus, p. 44, l. 1). — τῷ θείῳ
 ὕδατι] τὸ θεῖον ὕδωρ E Lb. (Dans Lb. θεῖον
 biffé et remplacé par σῶμα, et mg.:

Lego et corrigo σῶμα. — συλλήθῃην M. —
 15. δημονοκλησίαι] θεοκλησίαι B etc. — 16.
 τῶν om. B etc. — 17. σὺ om. B etc. —
 φῆς] φησὶν AKE Lb. — εἶπεν] ὁμῶς; Lb. —
 φοιτητὰ B etc. — 18. δημοκριτεῶν ME. —
 δημοκριτεῶν BAK, E mg.: *Lego* δημοκριτεῶν.
 — 19. F. 1. ὁδὸν ἑαυτοῦ. — ἑαυτὸν φάναι] πρὸς
 τὸ ἑαυτὸν φανερωῦσαι Lb. — 20. καὶ οὐκ E
 Lb. — ὁ ἄνθρωπος Lb. — 21. Genèse, 1.
 26. — 22. Paul, I Cor. iv, 7. — τί δὲ
 Paul.

καὶ ἔλαβες, τί καυχήσῃσαι, ὡς μὴ λαβῶν; » Οἶόν τιμι συνόδοφ φράζων, καὶ ὁ Ἰάκωβος ὁ θεόπνευστος ἔλεγεν · « Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστίν, καταβαίνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων », καθὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἔλων θεὸς καὶ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος

5 Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς διδάσκων ἡμᾶς λέγει · « Οὐδὲν δύνασθε ἀφ' ἐαυτῶν λαβεῖν ἐὰν μὴ ἢ δεδομένον ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς αἰτεῖν παρὰ θεοῦ καὶ ζητεῖν καὶ κρούειν, ἵνα λάβωμεν. »

« Αἰτεῖτε γάρ, φησὶν ὁ θεὸς χρησμὸς, καὶ λαμβάνετε, ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. Πᾶς γάρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει,

10 καὶ ὁ ζητῶν εὐρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. » Ὅραν δὲ γρη τῆς ἐαυτοῦ πολιτείας ἅμα καὶ προθέσεως ἕκαστος τὸ ἀκηρότατον (f. 111 v.) τε καὶ τῆς αἰτήσεως ἄξιον πρόδρομον, ἵνα πεπαρρησιασμένως αἰτῶν μὴ ἀστογήσῃ, ἕπως μὴ μάτην παρακαλῇ. Ἐρεῖ γάρ τὸ θεῖον λόγιον · « Ἐὰν μὴ ἡ καρδία ἡμῶν καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρησίαν

15 ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν. » Καὶ πάλιν · « Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς δαπανήσῃτε αὐτά, μοιχαλίδες. » Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἐν καθαρᾷ συνειδήσει καὶ πράξει καὶ τρέπων τὸν θεὸν ἰκετεύειν.

δ) Ταῦτα τοῦ φιλοσόφου Ζωσίμου λέγοντος, καὶ καλῶς ἡμᾶς νοουθε-
 20 τήσαντος, τῆς ζητήσεως ἀνθεξόμεθα, τί ἐστίν υδράργυρος καὶ τί τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας · τὰ γὰρ ἄλλα πάντα ταῦτα τῷ σώματι τῆς μαγνησίας · οὐ γὰρ τὸν ἠ σύνδεσμον ἐνταῦθα παραλειπτέον τὸν ἀντι τοῦ ΚΑΙ διαζευκτικοῦ, ὡς πρεῖς ἢ ε' ἢ ζ' ἦν, ὡς εἶναι πᾶσαι τῆς σήψεως

1. ὡς τιμι συνόδοφ φράζων B etc. — 2. Jacques, Ép. 1, 17. — 3. καταβαίνων M. — ἐκ σοῦ τοῦ πατρὸς B etc. — E mg. : *al. legitur ἀπό* (note biffée). — 5. Jean, III, 27. — 8. Matth., VII, 7-8; Luc. XI, 9-10. — λαμβάνετε] δοθήσεται Lb (comme dans l'Évangile). — 10. εὐρήσει M. — Réd. de E Lb : γρη δὲ τῆς ἐ. πολ. ἕκαστον ὄρα. — 12. ἵνα μὴ E Lb. — 13. παρακαλῶν M. — 15. Jacques, IV, 3. — 16. μοιχαλίδες M; μοιχαλίσι BAK; καὶ μοι-

χαλίσι E (souligné) Lb. — 19. Ταῦτα οὖν Lb. — 20. ἀνθεξόμεθα B etc. — 21. F. 1. ταῦτα. — Réd. de Lb : καὶ τᾶλλα πάντα τὰ ἐν τῷ σώμ. τ. μαγν. — 22. οὐ γὰρ τὸν...] τὸν γὰρ ἠ διαζευκτικὸν συνδ. B etc. — παραλειπτέον B etc. mel. — τὸν om. B etc. — 23. διαζευκτικοῦ] συμπλεκτικοῦ συνδέσμου B etc. ὡς — σήψωσι] Réd. de Lb : ὥστε τρία ἢ πέντε ἢ ἑπτὰ εἶναι ὥστε εἶναι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς σήψεως — πᾶσαι] πάσας E, et mg. : *addo ex contextu* (?) biffé) sen-

πρὸς τὸ τοῦ Δημοκρίτου ἰε', καθά φησιν ὁ Θεσπέσιος Ζώσιμος ἐν τῷ περὶ Θεῶν ὑδάτων λόγῳ, ὅτι « τὰ δύο θεῖα ἓν ἐστὶ σύνθεμα. »

Ὁ Δύο τοίνυν ὄντων τῶν ὑδραργύρων καὶ σωμαμάτων, ἀμάχως τὸ λευκὸν σύνθεμα καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ θεῖου ταυτόν ἐστίν, ὡς καὶ αὐτῷ
 5 Διμοκρίτῳ δοκεῖ λέγειν. Τὸ γοῦν θεῖον θεῖον μίγνεν θείας ποιεῖ τὰς οὐσίας, πολλὴν ἔχοντα τὴν πρὸς ἄλληλα συγγένειαν. Εἰ δὲ καὶ ταῦτα πολλὴν ἔχουσιν τὴν πρὸς ἄλληλα συγγένειαν, ὅηλον ὡς τῆς ἑαυτοῦ εἰσι φύσεως· εἰ δὲ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, εὐδὴλον ὡς μέρη μόνον εἰσι τοῦ παντός, ἤτοι ἑνὸς συνθέματος. Οὐκοῦν καὶ ζητήσωμεν τί ἂν εἴη
 10 τὸ ἐν οὗ μέρη τὰ δύο θεῖα, ἢ θειώδη ὑγρά, ἢ κατάλληλα ὑγρά τυγγάζοντα.

VI. II. — ΤΟΥ ΔΥΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΥΔΑΤΟΣ

15 ΠΟΣΑ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΘΕΙΟΥ ΥΔΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΙΣ Ο ΕΠΙ ΤΗΣ
 ΤΙΤΑΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΤΟΥΤΩΝ ΕΙΣΙ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ.

Transcrit sur M, f. 101. — Collationné sur B, f. 101 v.; — sur A, f. 99 r.; — sur K, f. 9 r.; — sur E, f. 16 r.; sur Lb, p. 49. — Chapitre 13 dans E, 14 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Ὁ περὶ τοῦ θεῖου ὑδάτος λόγος, βέλτιστε Σέργιε, πολλοῖς μὲν γέγονεν ἤδη, πολλοῖς δὲ δυσεύρετος διὰ τὸ εἶναι ὑμᾶς ἀπειθεῖς καὶ ἀκνηρούς. Πάντες δὲ οἱ συγγραφεῖς τῆς τέχνης αὐτὸ ἐκθειάζουσιν, διττῶς ἐξηγούμενοι, καὶ δυσσηγορίαις τῷ ὑδάτι τούτῳ κοσμήσαντες,

sus : τὰς ἡμέρας. — 1. πρὸς] κατὰ Lb. — Cp. ci-dessus, p. 175, l. 23. — καθά φησι καὶ οἱ φιλόσοφοι ἐν τῷ... BAKE; καθά φησιν καὶ ὁ θ. Ζ. Lb. — 5. Lb mg. int. : *Paganus*, p. 67 : mg. ext. : *I. Lut. libro 8o*, p. 260, 261. — 7. συγγένειαν om. M. — ἑκτουῦ] κττῆς Lb. mel. — 10. οὔ] οὐ M (corrigé de 2e main); BAK. — 12. κττῶ

om. BAK; σοφωτάτου (biffé) E. — 14. καὶ πόσα B etc. — 15. λόγος add. Lc. — τίτανος M — 16. Σέργιε] Voir la note de la traduction. — 17. πολλοῖς] πολλοῖς; E: πολὺς Lb, f. mel. — 18. δὲ om. BAKE; γὰρ Lb. — 19. ἐξηγ. τούτου Lb. — F. l. δισηγορίαις (mot suppose). — τὸ ὕδωρ τούτου B etc.

ποτέ μὲν ἄθικτον, ποτέ δὲ δι' ἀσθέστου καλοῦντες, καὶ τοῦτου ἐκά-
 τερον ἐπὶ ξανθοῦ τε καὶ μέλανος καὶ λευκοῦ, πλὴν εἰς ἔννοιαν πρὸς
 ἑαυτοὺς διεφώνησαν. Ἐν γὰρ τοῖς καταλόγοις τῶν εἰδῶν, τινὲς τὰ
 κατό- (f. 101 v.) γημα συνεγράψαντο σαφῶς, μετρίως ἐμφάσεις τῶν
 5 οὐχ ἰσταμένων ποιήσαντες · ἕτεροι δὲ ποσῶς αἰνιζάμενοι τὰ κατέ-
 χοντα, τῶν φευγόντων πλουσίως ἐμνήσθησαν · ἄλλοι δὲ πάντων
 μνησθέντες ἐτέροις εἶδεσιν καὶ οἰκονομίαις ταῦτα διεγράψαντο, οὐ
 φθόνῳ κατεγόμενοι [πεποιήκασιν], συμπαθεῖα δὲ μᾶλλον.

VI. III. — ΤΙΣ Η ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΔΙΑΦΩΝΙΑ

Suite du texte précédent. — Chapitre 14 dans E, 15 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

10 1] Τοῦτο δὲ μᾶλλον πρὸς συμπάθειαν πεποιήκασιν ὅπως μὴ ὁ
 εὐρίσκων φθονήσας τοῖς ἀνθρώποις ἐξαφανίσῃ τὴν βίβλον, καὶ τὸ
 κηρίον τῆς ἐπιστήμης ἀπολείπαι. Τοῦτου γὰρ ἀλόγως ἢ σύμπασα
 συναλίσκεται τέχνη, κατὰ τὸν σφωτάτον Ζώσιμον.

Ἐντεῦθεν πολλὴ κατέλαθεν ἀπορία τοὺς ἐντυγχάνοντας · ἐνὸς γὰρ
 15 ὄντος κατὰ ἀλήθειαν τοῦ φυσικοῦ τε καὶ γενικοῦ ὕδατος, καὶ μιᾶς
 τέχνης, τουτέστιν τὰς οἰκονομίας αὐτοῦ πολλὰς εὐρίσκοντες ἄνθρω-
 ποι. Τοῦτου δὲ ἐπλανήθησαν αἰδοὶ καὶ πίστει κατεγόμενοι τῶν βίβλιων,
 καὶ μηδὲν ὄλως ἀνύσαντες, ἐξ ἀνάγκης τὰς γραφὰς ἐλοιδορήσαν ἅμα

1. F. I. διάσβεστον. Cp. III, xxxviii, xlvi, 6. VI, v, 1. — τοῦτου] F. I. τοῦτων. —
 4. κατόγημα M; κατόγμα AK Lb. — 5. ἠνιζάμενοι M. — 7. καὶ ἄλλαις οἰκονομίαις
 BAK αὐτὰ BA Lb. ταῦτά K. — 8. πεπ.
 om. BKE Lb.; surpointillé A. —
 συμπ. δὲ μᾶλλον τοῦτο πεποιήκασιν E Lb.
 (Les 3 derniers mots écrits, dans E, de
 la même main que Lb.) (Voir le mor-
 ceau suivant). — 12. κηρίον] κήριον A par

correction, d'une encre plus pâle. Une
 main en marge, de cette même encre;
 κήριον KE Lb. — ἀπόλλυται: BAKE; ἀπο-
 λεσθῆ Lb. F. I. ἀπόληται. — ἀλόγως M. —
 13. Après Ζώσιμον] ἐπὶ τῷ φθόνῳ τὴν τέχνην
 ἀπέκρυψαν add. AEK Lb. — 14. Après
 τοὺς ἐντυγχ.] τοῖς βίβλοις add. Lb. — 16.
 τουτέστιν om. B etc. Il faudrait μέντοι γε
 α... εὐρίσκων. — εὐρίσκουσι E par corr. Lb.
 — 18. μὴ δὲν M.

τῆ τέγγῃ καὶ τοῖς διδασκάλοις. Οὕτε οὖν οἱ διδάσκαλοι κατὰ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν αἵτιοι τῆς πλάνης γεγονάσι τοῖς νέοις, οὕτε οἱ νέοι μὴ εὐρόντες ἠδίκησαν, τοὺς παλαιοὺς λοιδορήσαντες ἰ μεγάλη γὰρ ἐστὶ θεὸς Ἄναγκη, κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον.

5 2] Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν φιλαλήθη Ζώσιμον φιλανθρώπως γράφειν ἐθέλοντα, ἢ διαστέλλειν τῶν πάλαι τὰς ἐκδόσεις καὶ τὸ ἀσύμφωνον αὐτῶν εἰς συμφωνίαν ἄγειν καὶ διαρρή-(f. 102 r.) ὀην βροῦν, ὅτι τὸ κοινῶς μὲν ἄπαντες τὸν κεκρυμμένον τῆς μιᾶς ἐπιστήμης ἐναπέθετο νοῦν τοῖς οἰκειοῖς συγγράμμασιν, μυθικώτερον δὲ τοὺς καταλόγους τῶν εἰδῶν
10 συνεγράψατο, τοὺς νοήμονας ἅμα καὶ ἀνόητους ὡς ἔνουν διαστείλαντες. Οὐ γὰρ πάντα ἢ σύνεσις, οὐδὲ πάντες χωροῦσιν τὴν ἐπιστήμην ἀκούειν ἀπλῶς. Οἱ δὲ πλείους καὶ γελῶσι περὶ ταύτης, ἀκούοντες τὴν ἀλήθειαν.

3] Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς συμφώνως τῷ Πανοπολίτῃ κινούμενοι, συμφώνως ἐκείνῳ ὁξέσωμεν, περὶ δὲ τῶν διδασκάλων καὶ τῆς ποιή-
15 σεως ὑδάτων ἢ ὕδατος ἢ ἐν γὰρ ἐστὶν ὕδωρ, ὡς ἔφημεν, γενικόν, τὸ συνεκτικόν τῆς ἀπάσης ποιήσεως.

VI. IV. — ΤΙΣ Η ΚΑΘΟΛΟΙ ΤΟΙ ὙΔΑΤΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Suite du texte précédent. — Chap. 15 (n° biffé) dans E, 16 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

1] Τὸ μὲν κατὰ τοὺς κεκρυμμένους τῆς ἐπιστήμης λόγους ὧν οὐκ εἰσὶν Αἰγύπτιοι ἰδρύες, τὸ ἀπὸ τετρῶν ἐστὶν ὕδωρ θείου πρωτό-

4. Aristote, Génération des Animaux, V, 8 : Δημόκριτος... πάντα ἀνάγει εἰς ἀνάγκην. Cp. Platon, Rép., p. 620 D et le commentaire de Proclus sur ce passage (Schœll et Studemund, Anecdota varia, t. II, p. 120). Voir aussi Orphica, Argonaut., vers 12. — 6. διαστέλλειν M; même faute, I, 10. — παλαιῶν B etc. — 8. ἐναπέθετο B etc. — 10. συνεγράψατο B etc.

— ενουν M; ἐὸν B etc. Corr. conj. — 11. πάντα] εἰς πάντας B etc. — σύνεσις] σύνθεσις AKE Lb. — 13. τῷ πανοπολ.] Ζωσίμῳ add. E Lb. — 15. ὑδάτων] signe de l'eau de mer mss. excepté Lb, qui porte : τῆς ποιήσεως τῶν ὑδάτων ἢ τοῦ θείου ὕδατος... — 18. οὐκ om. B etc. — 19. εἰσὶν] ἔστιν M. — ἰδρύες B etc. F. l. ἰδρύες. — ὕδωρ θεῖον Lb.

στακτον οικονομούμενον διὰ σήψεως καὶ ἀναγωγῆς λευκοῦ ἢ ξανθοῦ, ἢ ἑτεροῖον ὑπάρχον.

VI. v. — Η ΤΟΥ ΜΥΘΙΚΟΥ ΥΔΑΤΟΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

Suite du texte précédent dans les mss. autres que M. — Chap. 16 (n° omis) dans E, 17 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Γ Τὸ δὲ λευκὸν ἢ ξανθὸν ἢ ἑτεροῖον ὑπάρχον τοὺς κενούς....

Viennent ensuite 8 lignes en blanc dans le ms. M. — Reprise du texte avec le folio 103.

5 f. 103 r.) Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ταῖς διαφοραῖς ἐννοίαις
 συνηγόρους εὐρήκαμεν καὶ χρήσεις ἃ οὐ ταῦτὸν δὲ μονὰς καὶ δυὰς, διότι
 ἢ μὲν ἐστὶν ἀρχὴ παντὸς ἀριθμοῦ, ἢ δὲ πλείους ἀρχὴ καὶ πρώτη κίνησις
 τῆς μονάδος, καὶ οἷον διγὰς τις ὑπάρχουσα, ταύτη συμφωνεῖν τε γρεῶν
 ἀλλήλαις τὰς ἐννοίας ἅπερ ἐπὶ τῶν καλουμένων συνδέσμων οἱ διαζευκ-
 10 τικοὶ τὴν μὲν φράσιν ἐπισυνδέουσιν, τὴν δὲ διάνοιαν διαιροῦσιν ἃ ἐπεὶ
 πῶς οἷον τε ἅμα τοὺς αὐτοὺς διαλύειν τε καὶ δεσμεύειν ἃ φέρε λοιπὸν
 ἑκατέρας λέξεως συντρογάσωμεν τὴν διάνοιαν. Εἰ γὰρ ἐπιστήμων ἢ οὐ
 δύναται μάχεσθαι, πολλῶ μᾶλλον οὔτε αὐτὸς ἑαυτόν. Ἀναπτύξωμεν
 οὖν ἑκάστης λέξεως τὴν ἐννοίαν, ὅτι τοῦτο « τὸ ἐν » τριπτὴν ἔχει καὶ οὐ
 15 μοναχὴν σημασίαν, κατηγορούμενον γένους, καὶ εἶδος, καὶ ἀριθμοῦ.
 Γένος μὲν γὰρ ἐστὶν παντὸς ζώου ἃ εἶδος δὲ πάλιν ἐν ἐστὶ παντὸς ἀνθρώ-
 που ἃ ἀριθμῶ δὲ εἷς ἐστὶν ὁ καθ' ἑκάστος βούς, ἢ ἵππος, ἢ ἄνθρωπος. Καὶ

1. ἀγωγῆς E Lb. — 4. ὑπάρχει E; οὐχ
 ὑπάρχει Lb. — τοῖς κενοῖς E Lb. — 5. γοῦν
 B etc. — κατὰ τὸ ἐνδεχ.] ἐνδεχ., ἐστὶ E
 par corr. Lb. — 6. εὐρομεν BAKĒ. —
 Réd. de Lb : ταῖς διαφ. ἐνν. περὶ τοῦ θείου
 ὕδατος ἀμφισβητεῖν, συνηγόρους... — 7.
 πλείους] πλείονων B etc. — 8. γρεῶν M. —
 9. ἅπερ] καθ' ἅπερ Lb. — 10. διάνοιαν] ἐννοίαν
 B etc. — 11. πῶς mss. — 12. Au-dessus
 de συντρογ.] διαδράμωμεν E; συν biffé puis

διαδράμωμεν Lb. — εἰ γὰρ τις... E Lb. —
 ἢ] ὦν B etc. — F. l. ἐπιστήμωνι. — 13.
 ἄλλοις μάχεσθαι E Lb. — πολλῶ M. —
 ἑαυτοῦ BAK; ἑαυτοῦ E; ἑαυτοῦ Lb, f.
 mel. — 14. M mg. : ὦρ <αἶον>. — 15.
 κατηγ. κατὰ τοῦ γένους, καὶ κατὰ τοῦ ε., καὶ
 κατὰ τοῦ ἀρ. Lb. — 16. ἐστὶν] ἐν ἐστὶ E Lb.
 — 17. ἀριθμὸς Lb. — καθ' ἑκάστος AK;
 καθ' ἑκάστων τυχόν E par corr. Lb. — καὶ
 ἐπ. οὐ γέγρ.] οὐ γέγρ. δὲ Lb.

ἐπεὶ περ οὐ γέγραφεν ἐνός τῷ ἀριθμῷ τὸ ἀθύσσαιον ὕδωρ, οὔτε μὴν τῷ εἶδει ἢ τῷ γένει δυνατόν ἐστιν ἐξ ἑκάστων αὐτῶν ἐρεῖδειν ἡμῆς τὴν διάνοισιν, ἀλλὰ τῷ μὲν ἀριθμῷ λέγειν ἐν παντελῶς, ἀδύνατον. Οὔτε γὰρ τῷ αὐτῷ δύναται ξανθὸν τε καὶ λευκὸν καὶ μέλαν. Ὡσπερ οὐδὲ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι δυνατόν μέλανα καὶ λευκὸν καὶ σιτόχρσον, ἢ τὸν Αἰθίοπα καὶ Σκύθην καὶ Ἀθηναῖον, οὔτως οὔτε αὐτῷ τῷ ὕδατι ἐν ταῖς μυρίαῖς κα- f. 103 v. ταριθμῶν τάξεσιν ἐνδέχεται ὑπουργεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ εἶδει ἐνός ἐπὶ τε λευκοῦ καὶ μέλανος καὶ ξανθοῦ συνθέματος ἀδύνατον, πολλῆς οὔσης τοιαύτης τῶν εἰδῶν ἑτερότητας, μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἀθίχτου καὶ διασθέστου καὶ ἀπολελυμένου ἢ τοίνυν ὥστε λέγειν αὐτὸν ὡς τὸ ἐν εἶναι τῷ ἀριθμῷ, τῶν ἀδυνάτων ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐν ὡς τῷ εἶδει ἀμήχανον ἐνδεῶς, πάντως ἀνάγκη ὁμολογουμένως ἐν ἐστὶν τῷ γένει τὸ θεῖον ὕδωρ, τῷδε τῷ γένει ἐν καὶ τῷ εἶδει, πλεῖτόν ἐστιν τῷ ἀριθμῷ.

2] Καλῶς ἔφησεν ὁ Ζώσιμος : « Τὸ ἐν ὕδωρ δύο μονάδας ὡς συνθέτους συνεσχυμένους ἀλλήλαις. Οὔτω γὰρ καὶ ὁ θεὸς ἔφησε χρησιμῶς : « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν. » Προσεπάγει ὁ συγγραφεὺς : « Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. » Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ ἀριθμῷ ἢ τῷ εἶδει ἀδύνατόν ἐστιν πᾶν ὕδωρ θειωδές καὶ ἀσφραλτωδές, νιτρῶδες τε καὶ ἀλιῶδες καὶ πόσιμον ἐν τοῖς ὑπὸ σελήνην τὸ ἐν ποταμοῖς ἀένναον, χειμάρροις τε καὶ λίμναις

1. ἐνός] ἐν E Lb. — ἀθύσσαιον Lb. mg. : 71, 63 (Renvoi à VI, v. 6. et VII, 2.) 3. τὸ μὲν AD Lb. — 4. τὸ αὐτὸ B etc., mel. — δύναται εἶναι. — ὥσπερ δὲ οὔτε Lb. — 5. μέλαν M. — σιτόχρσον M. — 6. σκύθον M. — αὐτὸ τὸ ὕδωρ Lb. — 7. κατὰριθμῷ AK; καταριθμῷ E; καταριθμούμενον Lb. F. 1. κατ' ἀριθμῶν. — ὑπουργεῖν τῇ τέχνῃ E Lb. — 8. τῷ εἶδει] τὸ εἶδος; Lb. — ἐνός] F. 1. ἐνί. — 9. ἀδύνατον ὑπουργεῖν E Lb. — 10. ἀθίχτου M. — δι' ἀσθέστου B etc. — ἢ] ἢ BAK; εἰ E Lb. — 11. εἶναι souligné, et au-dessus : ἐν ἐστὶν E; ἐν ἐστὶ Lb. — τοῦτο τῶν ἀδ. ἐ. Lb. — 12. ὡς]

ὡς ἐν E Lb. — ἐνδεῶς — ἐν ἐστὶν] Réd. de E : ἐνδεῶς ἐστὶ παντὸς ἀνάγκη, ἕως τοίνυν ὁμολογοῦμεν ἐν εἶναι. Réd. de Lb : ἀμήχανόν ἐστιν : ἀναγκαῖος τοίνυν ὁμολογοῦμεν ἐν εἶναι. — ἐν ἐστὶν] ἐν εἶναι; BA. — 13. τῷδε] τὸ δὲ B etc. — 15. καλῶς ἔφησεν ὁ Ζώσιμος] καὶ ὡς ἔφησεν ὁ φιλόσοφος Ζώσιμος E Lb. — ἔφησεν ὁ φιλόσοφος (Ζώσιμος omis) BAK. — 16. ἀλλήλαις ποιεῖ E Lb. — 18. καθ' ὁμοίωσιν A, comme dans la Genèse, I, 26; καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν KE Lb. — καὶ προσεπάγει B etc. — 20. ἀλιῶδες] ἀλιῶδες B etc. — F. 1. ἀλιῶδες.

καὶ θαλάσσαις καὶ κρήναις καὶ νέφεσιν, καὶ αὐταῖς τῷ γένει εἶναι, τῷ εἶδει πολλαχῶς ἔχει διαφορὰς καὶ τῷ ἀριθμῷ τὸ ἄπειρον πάντως, οὕτω κἀνταῦθα τὸ ἀπὸ τῆς ὀρνιθογονίας ἐξιωμένον ὕδωρ τῷ γένει ὑπάρχον ἐν, τοῖς εἶδεσι διενήνοχεν, λευκῷ φημι, καὶ μέλανι, καὶ πυρῶδει.

5 3] Οὐκ ἀφίησιν Ἐρμῆς βοτρυχίτης πυρῶσαι λευκὰ εἶδη τοῦ βοτρυχίτου.

4] Ταῦτα εἶπον ἄριθμῷ δὲ πλεῖον μηκύνεται, ὁμοίως καὶ τῶν εἰρημένων ἕκαστον.

5] Τῇ λειπομένη ἐν (f. 119 r.) τῷ πατελλίῳ τέφρα μίγνυμένου μετὰ κάθαρσιν τε καὶ πλύσιν διγάζεται, καὶ ποιεῖ τὰς δύο συνθέτους μονάδας, 10 τὴν τε ἰωμένην καὶ τὴν ὁμοτερίζουσαν, αἱ τινες συνεργόμεναι λείψαι τε καὶ σήψει κατέχουσιν ἀλλήλαις τῇ συνμίζει, καὶ τὸ Πᾶν κατεργάζονται.

6] Διο καὶ μᾶλλον ἔξεστι λέγειν ὡς τὸ μὲν ἐναθύσσαιον ὕδωρ τὸ ἀπὸ τῆς λοπάδος ἐστὶν ἀνασπώμενον, αἱ δὲ δύο σύνθετοι μονάδες αἱ συνεργόμεναι ἀλλήλαις τὰ δύο τοῦ συνθέματος ὑπάρχουσι μέρη, τὸ τε 15 ἄσθητον, τὸ στερεὸν, καὶ τὸ σεσηπὸς ὑγρὸν, τὸ ἐκ τῆς χύτρας διὰ τοῦ ὀργάνου λειψθὲν, μετὰ τὸν τεταγμένον τῆς ἰώσεως χρόνον. Ἐνθεν ἡ Ἑβραία προφήτις ἀνυποστόλως ἐκραύγαξεν ἄ « Τὸ ἐν γίνεται δύο, καὶ τὰ δύο γ' καὶ τοῦ γ' τοῦ ἐν τέταρτον ἐν δύο ἐν ». Ὅρα πῶς ἐν μᾶλλον τῷ γένει καὶ οὐ τῷ εἶδει ἢ τῷ ἀριθμῷ ἄπὸ γὰρ τοῦ ἐνὸς προήλθεν τὸ δύο

1. κρήναις M. — τὸ μὲν γένει ἐν εἶναι E; τῷ μ. γ. ἐν εἶναι Lb. — τῷ (δὲ biffé) γὰρ εἶδει E; τῷ γὰρ εἶδει Lb. — 2. διαφορὰς] κατὰ τὰς διαφορὰς E Lb. — καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τὸ ἄπειρον E; καὶ τὸ ἄπειρον πάντως τοῦ ἀριθμοῦ Lb. — Les mots τῷ γὰρ — τοῦ ἀρ. entre parenthèses dans Lb. — ἄπειρον BAK. — 3. ὀρνιθογονίας M. — τῷ γένει] τὸ μὲν γένει Lb. — ὑπάρχονα E; ὑπάρχει Lb. — 4. τοῖς δὲ εἶδεσι E Lb. — F. l. πυρῶδει. — 5. καὶ οὐκ ἀφ. E; οὐκ ἀφίησιν τοίνυν l.b. — Ἐρμῆς] Signe de Ἐρμῆς et de κασιτέρας MBAK; τὸν même signe E; τὸν Ἐρμῆν Lb. — βοστρυχι B; βοστρυχίτην AK; τὸν βοστρυχίτην E Lb. — F. l. πυρῶσαι. — βοστρυχίτου B etc. —

6. ταῦτα εἶπον] καὶ ταῦτα ἐν βραχέσι εἶπον E Lb. — μὴ κύνεται M. — ὁμοίως δὲ καὶ E Lb. — 8. ἐν τῇ λειπ. E Lb. — ἐν] Dernier mot du fol. 103 de M et de son cahier 12. La suite est à la ligne 1 du cahier 15. — μίγνυμένου E par corr. l.b. — 9. πλύνσιν B etc. — 10. ὁμοτερίζουσαν Lb. — 11. ἀλλήλας B etc. — 12. M mg. à l'encre noire, sur une ligne verticale : π ο κ λ ν ο λ (?). — ἐνάθύσσαιον MB; ἐν ἀθύσσαιον AK E. Lb mg.: 57, 71 (Renvoi à VI, v, 1 et vn, 2. — 16. ληψθὲν B etc. f. mel. — 17. προφήτις M. (Marie la Juive?). — ἐκρ. λέγουσα E Lb. — — 18. ἐν δύο ἐν E. — τὸ γένει E. — 19. τὰ δύο ἢ τὰ τρία B etc.

ἢ τὸ τρία, ἃ τινὰ πάλιν εἰς μονάδα συστέλλονται. Διὸ καὶ προσεπάγει πάλιν « τὸ ἐν », ἀναδιπλασιάσασα τὴν φωνήν. Ταύτη δὲ κατακολουθήσας καὶ Ζώσιμος ἔλεγεν· « Πάντα γὰρ ἐκ μονάδος προέρχεται καὶ εἰς μονάδα καταλήγει », τὴν γενικὴν πρῶτον εἰπὼν μονάδα, εἰς τὸ κατ' ἀριθμὸν ἔληξεν, τὴν τελείωσιν τοῦ ξηρίου σημάνας.

VI. VI. — ANTIΘΕΣΙΣ ΛΕΓΟΥΣΑ ΟΤΙ ΤΟ ΘΕΙΟΝ ΥΔΩΡ ΕΝ ΕΣΤΙ ΤΩ ΕΙΔΕΙ, ΚΑΙ Η ΛΥΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

Transcrit sur M, f. 119 r. — Collationné sur B, f. 105 r. ; — sur A, f. 101 v. ; — sur K, f. 10 v. ; — sur E, f. 21 r. ; sur Lb, p. 65. — Chapitre 16 dans E (n° omis), 18 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

1] Τινὲς δὲ φασιν ἐν εἶναι τῷ εἶδει τὸ ὕδωρ, εἰς μέσον Δημόκριτον ἄγοντες λέγοντα· « Τὸ ἐν εἶδος ποιεῖ τὴν (f. 119 v.) τῶν πολλῶν ἐνέργειαν· ἐπεὶ καὶ τὰ πολλὰ ἐνὸς δεῖται τοῦ φυσικοῦ ». Καὶ πάλιν· « Τὸ γὰρ ἐν εἶδος διαφόρως οικονομηθὲν διαφόρους ἔξει τὰς ἐνεργείας ». Πρὸς οὓς ἐροῦμεν ὅτι καλῶς ὁ φιλόσοφος ἔγραψεν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ παντός ἐστιν ὁ λόγος αὐτῷ νῦν, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς περὶ τοῦ ἐνὸς εἶδους. Δύναται γὰρ τὰ λευκὰ μέρια τῶν ἡρέμα φλογὶ ἀναγόμενα λευκὸν ὕδωρ ποιεῖν, λευκαίνειν τε τὸ οἰκεῖον ὑπόλειμμα· καὶ τὸ αὐτὸ σηπόμενον μετὰ τῆς λευκανθείσης τέφρας, εἶτα καὶ ἐκμυζούμενον καθεκτικὸν τῆς βαρῆς ὑπάρχειν, σφοδρότερα τε καύσει προσομιλοῦντα ξανθὸν ὕδωρ ἀποτελοῦσιν πρὸς ξάνθωσιν ἐπιτήδειον. Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἰωποιοῦμενον κατέχει τὰ θάμματα.

1. προσεπάγει M. — 2. κατὰ τὴν φ. E Lb. — 3. Ζώσιμος] ὁ φιλόσοφος BAK : ὁ φιλόσοφος Ζώσι. E Lb. — A mg. : Ζώσιμος. — 4. εἰς τὸ] signe de εἰς (?) M BAKE ; le même signe suivi de εἰς dans E ; εἰς τὸν Lb. — κατ'ἀριθμὸν M BAKE. Après ce

mot, E ajoute le signe du mercure. — εἰς τὴν κατ'ἀριθμὸν ὑδράργυρον Lb. — 8. A mg. : B. F. (?). — 14. Après μέρια] τῶν εἰδῶν B etc. F. l. τῶν ὁσῶν (M. B.). — 15. ἡρέμω (l. ἡρέμω) B etc. f. mel. — 17. F. l. ἐκμυζούμενον.

2] Ἐνθεν ὁ Δημόκριτος τὸ λάθρον πῦρ ἀπηγόρευσεν ἐπὶ τῆς λευκώσεως εἰπὼν · « Ἄλλ' οὐ χρησιμεύει σοι νῦν · λευκάναι γὰρ βούλει τὰ σώματα. » Χρωωνυμένων ὑπὸ τε τῆς ἀγγούσης καὶ τοῦ φύκους διχαζόμενον τε καὶ ἰούμενον, πορφύραν ἀήτητον βάπτειν 5 ἐπίσταται μαργάρους τε, καὶ ἄνευ βαφῆς ὑπάρχον λευκὸν τι, καὶ ἰούμενον μαλάττει, λύει καὶ πήγνυσιν ἐν χρυσοκόλλα τοὺς πλείονας ὄντας μικροὺς ἐγκατεργαζόμενον, μέγιστον · χολὰς δὲ ἰχθύων ἢ ἐτέρων ζώων δεξιόμενος ἐπὶ χρώματι ξηρὰς οὐσας, ἢ δρακόντιον αἶμα, ἢ ἄλλο ἕτερον εἶδος βάπτειν λίθους κρυστάλλους καθαρούς 10 ὄντας (f. 120 r.) ἐκ πάσης αἰτίας ποιοῦν σμαράγδους τε καὶ λυγνίτας, καὶ πλείονας ἑτεροειδεῖς ἐν γωνίοις οὐσὶ κρυπτομένους ἐπ' ἀμφρακίων, ἄχρις οὗ πυρωθῶσιν, καὶ διψῶντες βροφήσουσιν τὸ βαρικόν ὕδωρ ἐν λεκάνῃ ριζέντες.

3] Ὅμοίως δὲ καὶ ἡ λέκιθος πρὸς τὸ πλῆθος ἢ τὴν ὀλιγότητα 15 τοῦ πυρός, διὰ τῶν ἀμβύκων ξανθὸν ἢ λευκὸν ἀφήσιν ὕδωρ, καὶ πάσας τὰς εὐρημένας ἐνεργείας, κάλλιον καὶ μονιμώτερον ἀπεργάζεται. Οὐκοῦν οὐ περὶ γενικοῦ ὕδατός ἐστιν ὁ λόγος ἐνταῦθα τῷ φιλοσόφῳ, ἀλλὰ περὶ τοῦ εἰδικοῦ λέγοντι · « Τὸ γὰρ ἐν εἶδος διαφύρωσ οἰκονομηθὲν »... καὶ τὰ ἐξῆς. Ζώσιμος Δημοκρίτῳ ἐγκω- 20 μιάζων βοῶντα τοῖς νέοις, ἔλεγεν οὕτως · « Τί ὑμῖν καὶ τῇ πολλῇ

1. Avant ἔνθεν] Οὐ γὰρ — εἶδους B etc. (omis plus haut, p. précéd., l. 13). — 3. βούλει] δεῖ Lb. — χρωωνύμενα γὰρ B etc. — ἀπό E Lb. — 4. διχαζόμενά τε καὶ ἰούμενα B etc. — 5. ἐπίσταται] B etc. — καὶ ἄνευ βαφῆς — μέγιστον, l. 7] Réd. de Lb (en partie sur corrections de E) : Καὶ εἰ καὶ ἄνευ β. ὑπάρχουσι, ὅμως λευκαίνουσι καὶ ἰουμ. μαλάττουσι, λύουσι καὶ πήγνυουσιν ἐν χρυσοῦ, καὶ τ. πλ. ὁ. μ. ἐγκατεργάζονται μεγίστους. — 8. δεξιόμενα Lb. — ἐπιχρωματίζει E; ἐπιχρωματίζουσι Lb (après εἶδος). — 9. βάπτειν] καὶ βάπτουσιν Lb. — λίθους — πλείονας om. BAK; restit. E (d'après K mg.) Lb, qui ajoutent, E : ἄλλους λίθους; Lb : ἄ.

ἐτέρ. λίθους. — κρυστάλλους M. — 10. καὶ ποιοῦσι. — 12. ἐπαμφρακίων M; ἐπ' ἀμφρακίων BAKE 1re main; ἐπ' ἀμβύκίων E par corr.; ἐπ' ἀμβυκίων Lb. F. l. ἐπ' ἀνθρακίων. La confusion du φ et du θ est connue. Cp. Bast, comment. palaeogr., p. 525. — βροφήσουσιν B etc. — βαπτικόν B etc. — 14. πρὸς τὸ πλεόν ἢ ἔλαττον B etc. — M mg. : ὅλον ὥραϊον. — 16. εὐρημένας E Lb. — 19. Ζώσιμος — βοῶντα] Réd. de BAK : ὡσπερ ὄητα καὶ οἱ ἐγκωμιάζοντες Δημόκριτον βοῶντα. Réd. de E : Ζώσιμος Δημόκριτον ἐγκωμ. Réd. de Lb : ὁ δὲ Ζώσ. ἐγκωμιάζει τὸν Δημόκριτον τὸν λέγοντα τοῖς νέοις οὕτως.

ὕλη, ἐνὸς ὄντος τοῦ φυσικοῦ, οὐχὶ εἶδους, ἀλλὰ ὕδατος»; Ὁ δὲ τοῦτον ἀποδεχόμενος καὶ τὰς αὐτοῦ τροχίας βαδίζειν ἐθέλων αἰ, πῶς ἐναντιοῦτο πρὸς λέξιν, εἰπὼν· «Ὁὐχὶ εἶδους» ἐκείνου φάσκοντος «εἶδους» εὐδῆλον ὅτι Δημόκριτος μὲν εἶδος ἔλαβεν τὸ 5 προῖον ἐκ τοῦ γένους, Ζώσιμος δὲ τοὺς νέους ἐκ τοῦ ὕλικου μετατάπτειν εἶδους ἠπαίγετο.

VI. VII. — ΑΛΛΗ ΑΠΟΡΙΑ

ΤΟ ΕΝ ΑΒΥΣΣΑΙΟΝ ΥΔΩΡ ΕΝ Τῷ ΑΡΙΘΜῳ ΔΕΙΚΝΥΕΙΝ ΕΘΕΛΟΥΣΑ.
Η ΤΟΥΤΟΥ ΕΠΙΛΥΣΙΣ

Suite du texte précédent. — Chapitre 17 dans E, 19 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

10 1] Ἐτεροι δὲ φασιν ὅτι πολυσύνθετόν ἐστιν τὸ ὕδωρ, ἀπὸ δύο μονάδων συνθέτων γινόμενον· ὡς πάντα (f. 120 v.) τὰ φυσικά τε καὶ τεχνικά πράγματα, πλεῖον, εἰ τύχοι, καὶ οἶκος, ὡς καὶ ὁ κόσμος εἰς ἐστὶν τῷ ἀριθμῷ, ἐκ πολλῶν συνιστάμενος. Διὸ καὶ φησὶν Ἐρμῆς ὅτι πολλὰ ὄντα ἐν λέγεται. Φάσκουσιν δὲ καὶ τοῦτο πρὸς συνηρο-
15 ρίαν τοῦ λόγου τοῦ αὐτῶν οὕτως· «Τῷ ἀριθμῷ ἐν τριτηγὴν ἔχει τὴν σημασίαν» λέγεται γὰρ ἐν τῷ ἀριθμῷ τὸ κατὰ συνέχειαν, ὡς τὸ δεκάπηγυ ξύλον, ὅπερ διὰ τὴν τῶν μορίων συνέχειαν ἐν ἐστὶ κατ' ἐνέργειαν, δυνάμει δὲ πλείονα, διὰ τὸ ἐπ' ἀπειρον ἐνδεχομένως τοῦτο διααιρετὸν λέγεται. Πάλιν ἐν τῷ ἀριθμῷ ἑμωνύμως ὡς ὁ ἀσ-
20 τέρως κύων, καὶ ὁ θαλάσσιος, καὶ ὁ χειρσαῖος· μίαν γὰρ ἔχουσι

1 et 3. οὐχ M. — 2. τοῦτο B etc. — τροχίας M. — 3. πῶς ἂν ἐναντιοῦτο τῷ διδασκάλῳ πρ. λέξιν εἰπὼντι E Lb. — 4. εὐδῆλον οὖν E Lb. — 7. Ce qui suit les mots Ἄλλη ἀπορία fait partie du texte dans les mss. — 8. ἐν ἀβύσσαιον M; ἐν ἀβύσσαιον BAK. Lb mg. : Ren-voi aux p. 63. 57. — ἐθέλει: E p. corr.

Lb. — 10. πολὺ σύνθετον M. — ὑπό Lb. — 12. πλεῖον M AK. — τύχη M. — οἶκον M BAK. — 15. αὐτοῦ E Lb. — 17. τὸ δεκάπηγυ ξύλω M; τῷ δεκάπηγυ ξύλω BAK. τὸ δεκάπηγυ ξύλον ELb. — 18. ἐνδεχομένως δὲ E Lb. — 19. λέγεσθαι BAK. — διααιρετὸν ἐστὶ· λέγεται δὲ E. Lb. — ὡς om. B etc.

προσηγορίαν οἱ τρεῖς ὁμοίως ἐν τῷ ἀριθμῷ ἐστὶν καὶ ὄνομα. Καὶ ἐστὶν τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσυνδύαστον, ὡς ἐν πνεῦμα, καὶ ψυχῇ μία, καὶ ἄγγελος εἷς.

2] Τὸ τοίνυν θειότατον ὕδωρ τῆς τέχνης, ὅπερ « ἀβύσσαιον »
5 καλεῖται παρὰ τοῦ διδασκάλου ἐν ἐστὶν κατὰ συνέχειαν, σύνθετον
ἐκ δύο μονάδων, καὶ οὐχ ἀπλοῦν ὅπερ οὐκ ἀγνοῶν ἔλεγεν ὁ
Ἑρμῆς ὅτι, πολλὰ ὄντα, ἐν λέγεται, ὡς δυναμένον εἰς πλείονα τῷ εἶδει
καὶ τῷ ἀριθμῷ διαιρεῖσθαι, ὡς ὁ κόσμος εἷς ἐστὶν. Καὶ οὐχὶ τούτοις
οὐκ ἀκολουθεῖν χρεῶν ἡμᾶς τοὺς ἐθέλοντας μυστικῶς, καὶ οὐ μυθι-
10 κῶς διδάσκεισθαι τὴν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ οἶόν τε τὸ αὐτὸ ὕδωρ εἶναι
καὶ ξανθὸν ἅμα καὶ λευκὸν καὶ μέλαν, ὥσπερ οὐδὲ τὸν αὐτὸν ἄνδρα
λευκὸν ἅμα καὶ μέλανα καὶ φαιόν, ἢ ἄλλο χρῶμα.

3] Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἐν σύνθετον ἐνδέχεται, (f. 121 r.) πλείονά τε
ἅμα εἶναι καὶ ἐν; Ἰδοὺ γὰρ ἄνθρωπος ἕκαστος, σύνθετος ὢν ἐκ
15 ψυχῆς λογικῆς καὶ τοῦ σώματος, ἓνα τὸν ὄρισμὸν ἔχει καὶ οὐ πολ-
λοῦς, ὅθεν οὐ δύναται πλεῖον εἶς τε ἅμα καὶ εἷς ἢ γὰρ ἂν καὶ
πλείονας ἔχει τοὺς ὄρισμούς, διότι ἐκάστη φύσις τὸν ἑαυτῆς ἔσωζεν
ὄρισμόν. Εἰ γὰρ καὶ πλείονά εἰσιν τὰ μέρη τῶν συνθέτων, ὅθεν συ-
νάγονται καὶ ἴσα καὶ δύνανται διαιρεῖσθαι πολλάκις. Ἄλλ' ἕκαστον
20 αὐτῶν μετὰ σύνθεσιν ἐν ἐστὶ καὶ οὐ πλείονα. Εἰ δὲ πλείονα εἶη,
οὐκέτι εἶη τὸ σύνθετον ὅτι γὰρ ἀναλύσεις τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον
εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, οὐχ εὐρήσεις ἔτι τὸν
ἄνθρωπον ὅτι οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν καθ' αὐτὸ πέφυκεν ἄνθρωπος.

1. ὁμοίως τοίνυν E Lb. — ὄνομα] ὀνομά-
ζεται E p. corr. Lb. — 2. τὸ om. E par
corr. Lb. — 4. Lb mg. : 71, 63, 57. —
ἐναβύσσαιον Lb par corr. — 7. εἷς om. M.
— τὰ εἶδη E Lb. — 8. τούτου; M. — 9. χρεῶν
M. — 10. τῷ αὐτῷ signe de ὕδωρ M. — 12.
μέλαν M. — 15. τοῦ om. B etc. — ἓνα AK.
— 16. εἷς τε] εἶναι BAK mel. — πλείονας;
ἅμα καὶ εἷς E p. corr.; οὐ δύναται πλείονας

εἶναι ἅμα κ. εἷς Lb. — καὶ γὰρ ἂν E Lb. —
17. εἷς E Lb. — 18. ὄρισμόν καὶ ἀριθμόν E
Lb. — 19. ἴσα] εἷς ἢ E Lb, f. mel. —
πολλάκις εἰς ἄλληλα ὅμως ἕκαστον E; εἷς
ἄλλα ὅμως ἕκαστον Lb. — 21. οὐκέτι εἶη
τὸ σύνθετον] οὐκ ἐστὶν αὐτὸ σύνθετον B etc.
— εἰ] ἐν M. — ἐάν γὰρ ἀναλύσης B etc.
— 22. οὐχ] οὐκέτι Lb. — 23. κατ'
αὐτὸ Lb.

VI. VIII. — ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΥΝΟΨΙΣ

ΤΙΣ Η ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Transcrit sur M, f. 121 r. — Collationné sur B, f. 107 r.; — sur A, f. 103 r.; — sur K, f. 11 v.; — sur E, f. 24 r.; — sur Lb, p. 77. — Chap. 18 dans E, 20 dans Lb, de la compilation du Chrétien.

Πολλάκις ὑμῶν ἐφόδοις ἐν τοῖς προτέροις σπουδάσμασιν ὁ περὶ τῆς
 θείας ἐπιστήμης διήνυσται λόγος, διὰ τὸ δύσληπτον καὶ ἀκαταγώνιστον
 εἶναι τί ἄριστον σχεδὸν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ δρᾶσθαι τῆς ἐντίμου καὶ
 ἀρίστης φιλοσοφίας ἣν οἱ παλαιοὶ καὶ ἐχέφρονες εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν
 συναγείροντες [τὸν] νοῦν, εὐρίσκουσι τὸ ποθοῦμενον ὃ οὐ μόνον δὲ τοῦτο,
 ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν πάλαι σοφῶν ὁ θεσμὸς ἐνικωτάταις αἰτίαις ῥαδίως ἀπὸ
 τῆς ἀληθοῦς ὕλης γνωσθήσονται τῆς ἀπὸ γηγνείων ὠῶν καὶ τῶν κατοικι-
 10 κιδίων ὀρνίθων.

VI. IX. — ΟΤΙ (f. 121 v.), TETRAXΩΣ

ΔΙΑΙΡΟΥΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ὙΛΗΣ, ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΑΠΟΓΙΝΟΝΤΑΙ ΤΩΝ
 ΠΟΙΗΣΕΩΝ ΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

15 ΤΩΝ ΟΙΚΕΙΩΝ ΜΕΡΩΝ, ΠΟΤΕ ΜΕΝ ΔΙΧΑΖΟΜΕΝΩΝ, ΠΟΤΕ ΔΕ
 ΣΥΜΗΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΑΛΛΗΛΟΙΣ

Suite du texte précédent. — Les mots qui forment le titre dans M (BA?) K mg font partie du texte courant dans E Lb.

I] Τῆς

εἰς τέσσαρας μοίρας διαι-

3. πολλάκις ὑμῶν E p. corr. Lb. — 7. τὸν om. BAK. — 8. ἔτι E Lb. — παλαιῶν BAK. — νικωτάταις M. — αἰτίαις] ἐγνοίαις BAK; ἐγνοίαις καὶ αἰτίαις E Lb. — E mg. : *alias* αἰτίαις. — 9. Après γνωσθήσονται, la suite a été grattée dans M. — 10. Après ὀρνίθων, E continue, sans

punctuation, avec le morceau suivant, Lb avec un simple point. — II. ὄτι] L'initiale en blanc B; ἔτι AK. — τῆς ὕλης διαίρ. B etc. — 14. ἀλλήλαις E p. corr. Lb. — 15. Après τῆς] espace blanc M; τῆς ὀρνιθογονίας εἰς τέσσαρας... B etc. Cp. le morceau qui suit, 1re phrase.

ρουμένης, ὄστρακόν φημι καὶ ὑμένα, λευκόν τε καὶ ξανθόν, εὐλόγως αἱ
 διάφοροι ἀπεκνήθησαν τάξεις, γενικαί τε καὶ εἰδικαί. Καὶ καθ' ἕκαστα
 μὲν γὰρ τῇ ἀρχῇ διαιροῦσιν εἰς τὴν τῶν ὑγρῶν ἐκ τῶν στερεῶν τῇ διὰ
 τῶν ἀμβύκων ποιήσει τῶν ὑδάτων. Ἐπειτα ἡ ἔνωσις αὐτῶν ἐν τῇ
 5 θυσίᾳ· καὶ πάλιν ἐν ταῖς πλύσεσι χωρισμὸν, ἕως οὗ φύγη, κατὰ
 Δημόκριτον, τοῦ στίμμεως ἢ μελανία, μετὰ δὲ ταῦτα, τὰ μέρη· καὶ
 τότε διχάζεται τὸ πᾶν γινόμενον φάρμακον οὐκέτι εἰς τὰ οἰκεῖα μέρη,
 καθάπερ τὸ πρότερον διαιρούμενον. Τοῦτο γὰρ πάντῃ ἀδύνατον γενέσθαι
 μετὰ τὴν σύνθεσιν ἐκ τῆς ἐμπλαστρώδους ἰώσεώς τε καὶ μίξεως
 10 ἀμφοτέρων.

2] Εἶτα τοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ πλείοσιν ὑγραῖς συνενούμενον ὡς εἰ
 κ^ο τῇ γ^ο ποιεῖ τὸ καλούμενον χρυσοζώμιον ἢ ἀργυροζώμιον ἢ μελάνθιον,
 ὅπερ τὸ ἀλλό ἥμισυ περιπλακὲν ταῖς ἄγαν λειώσεσιν, ἀποτελεῖ τὸ
 ζητούμενον· κἀντεῦθεν ἐφάνησαν τὰ ἐκ τῶν διαιρέσεων σκέλη, καὶ τὰ
 15 μέρη τῆς ὕλης ἀναγκαίως μεθαρμολόμενα.

VI. x. — ΠΟΣΑΙ ΕΙΣΙΝ ΑΙ ΚΑΤ' ΕΙΔΟΣ ΚΑΙ ΓΕΝΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΤΩΝ ΠΟΙΗΣΕΩΝ

*Transcrit sur M, f. 122 r. — Collationné sur B, f. 108 r.; — sur A, f. 103 v.; —
 sur K, f. 12 r.; — sur E, f. 25 r.; — sur Lb, p. 83. — Chap. 21 de la compila-
 tion du Chrétien dans Lb.*

4] Τετραμεροῦς ὑπαρχούσης τῆς ὕλης, ὡς ἔφημεν, τῶν τάξεων
 λοιπὸν, αἱ μὲν ἐκ τοῦ παντός συνετέθησαν, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν τριῶν
 20 τούτων μοιρῶν, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν δύο μόνων, αἱ δὲ ἀπὸ μέρους ἑνός

1. εἰς ὄστρακον Lb. — αἱ] καὶ BAK; καὶ
 γὰρ E; γὰρ Lb. — 2. Les mots καὶ καθ' ἕ-
 ἐκ. — ἐν τῇ θυσίᾳ entre guillemets Lb. —
 3. διαιροῦνται ἐν τῇ ἀρχῇ Lb. — 4. Après
 ὑδάτων] διαίρεσιν suppl. Lb. — 5. Après
 θυσίᾳ] γίνεταῖ suppl. Lb. — E mg. : une

main. — πλύσεσι B etc. — χωρισμοῦ B
 (?) AK; τοῦ χωρισμοῦ E Lb. F. 1. χωρισ-
 μός. — 6. Après μέρη] διαιροῦνται suppl.
 E Lb. — 9. τὴν ἐκ τῆς ἐμπλ. E Lb. — 11.
 M mg. : ὅδε. — συνενουμένου E Lb. —
 13. ὅπερ] ὡσπερ E Lb.

είσιν. Καὶ τούτων αἱ μὲν ὡς ἀπὸ ὕδατος, ὑγροῦ σβεννυμένου σιδή-
ρου, αἱ δὲ ὡς ἀπὸ ξηρῶν ὡς ἐπὶ τῶν ἱατρικῶν ξηρίων, αἱ δὲ σύν-
θετον ἔχουσι τὴν φύσιν, ὡς αἱ μολυντικαὶ τῶν ἐμπλάστρων, καὶ
τὰ ἐπιχρίσματα καὶ τὰ ζωγραφικὰ πάντα. Καὶ αἱ μὲν ὡς διὰ πυρὸς
ὅπου μὲνων τῶν εἰδῶν ἢ ἀμβυκίζομένων, ἢ ἄλλως πως τῶ πυρὶ
προσομιλούντων, ἢ τελείως ἄνευ πυρὸς λειουμένων, ἢ ἐξυδαρουμέ-
νων, ἢ ἐν ψυχροῖς ἀποσιθεμένων μετὰ τὴν ἔκλυσιν, ἢ κατὰ μετο-
χὴν ἀμφοτέρων λειουμένης τῆς ὕλης, καὶ ἐν ταῖς τοῦ χρυσοκόλλου
φλογώσεσιν ξηρανομένης, ἢ ταριχευομένης αὐτόθι, σηπομένης τε
10 πολλαχίς, ἢ δι' ὄργανου ἀνακομιζομένης ἐν ταῖς τῶν λόγων ἰόνθοις.
Οὕτω γὰρ οὔτε πάντη κεχώρισται τοῦ πυρὸς διὰ τὰς πυροσχεδεῖς
ἐνεργείας, οὔτε πυρὶ προσωμίλησεν.

2] Ἐκ μὲν οὖν τοῦ παντός θ' γενικαὶ ἀναφαίνονται τάξεις, τρεῖς
μὲν ἄνευ πυρὸς τὸ πᾶν ἀπαρτίζουσι σύνθεμα, ξηρὸν, ἢ ὑγρὸν, ἢ
15 οὐδέτερον, τρεῖς δὲ μετὰ πυρὸς ὁμοίως ξηρὸν, ἢ ὑγρὸν, ἢ μέσον
ἀποτελοῦσαι (f. 122 v.) τὸ φάρμακον, τρεῖς δὲ τῇ συνθέτῳ ποιήσει,
ξηρὸν, ἢ ὑγρὸν, ἢ οὐδέτερον κατασκευάζουσαι σύνθεμα.

3] Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τῆς ὕλης μορίων λ Γ' δείκνυνται γενικαὶ τάξεις
ποιήσεων, δι' ὧμων, ἢ ἐφθῶν εἰδῶν, ἢ μέσων ἀπαρτιζόμεναι. Καὶ
20 αἱ μὲν ἄνευ λεκίθων οἰκονομούμεναι τάξεις εἰσὶν θ'· αὗται, δίχως πυρὸς
τρεῖς ἀποτελοῦσι τάξεις φαρμάκων, ὑγρῶν, ἢ ξηρῶν, ἢ μέσων, αἱ δὲ
μετὰ πυρὸς τρεῖς ὁμοίως ἐτέραι, ὑγρᾶν, ἢ ξηρᾶν, ἢ μέσην· αἱ δὲ
διὰ τῶν ἀμφοτέρων τρεῖς πάλιν παραπλησίως χωροῦσαι.

4] Τῶν λευκῶν δὲ <χωρὶς> θ'· καὶ αἱ μὲν ἄνευ πυρὸς ἀποτελοῦ-
25 σιν τρεῖς, καθ' ὃ εἴρηται, ξήρων, ἢ ὑγρῶν συνθεμάτων, ἢ μέσων, αἱ

3. F. l. μολυντικὰ? — 4. διὰ] ἀπὸ B etc.
— 5. ὅπου μὲνων B. — πῶς MAKE. — 7.
ἐναποθεμένων Lb. — ἔκλυσιν B etc. — 8.
χρυσόκολλου] signe de la chrysocolle M
BAKE; χρυσοῦ en toutes lettres Lb. —
10. ἐν ταῖς ἀλόγων ὄνθοις B etc., mel. — 11.
πυροσχεδεῖς E Lb. — F. l. πυρὸς σχεδείας. —
12. προσομ. M. — 17. κατασκευάζουσαι Lb.

— 18. γενικά καὶ M. — 19. διὸ μονίεσθον
M. — ἀπαρτιζόμενον M BAK. — 22. Réd.
de Lb (en partie d'après E) : τρεῖς ὁμο-
ἀποτελοῦσι τάξεις· ἐτέραι δὲ ὑγρᾶν... ἢ
μέσην ἀποτελοῦσι. — 23. χωροῦσαι E p. corr.
Lb. — 25. τρεῖς τάξεις Lb. — 25 et p.
suiv., l. 5. καθὼς E p. corr. Lb, f. mel
(Cp. p. suiv., l. 14).

δὲ μετὰ πυρὸς ὁμοίως τρεῖς, ἕτεροι δὲ αἱ διὰ τῶν ἀμφοτέρων ὡς αὐτως πάλιν τρεῖς.

5 5] Ὅτε δὲ τῶν ὑμένων χωρὶς οἰκονομοῦνται τὰ μέρη, παραπλησίως ἐννέα τάξεις ἀποκυύσκονται ποιήσεων γενικῶν · τρεῖς μὲν ἄνευ πυρὸς, ὑγροῦ, ἢ μέσου, τρεῖς δὲ μετὰ πυρὸς, καθ' ὃ εἴρηται, τρεῖς δὲ μετὰ τῶν ἀμφοτέρων.

6] Ὅπότ' ἂν δὲ πάλιν ἄνευ τῶν ἐλίκτρων οἰκονομοῦνται τὰ εἶδη, εὐρήσεις ἐτέρας θ' φαρμάκων διαφορὰς, ὑγρῶν, ἢ ξηρῶν, ἢ μέσων, ὠμῶν, ἢ ἐφθῶν ἢ οὐδέτερον, ὡς εἶναι τὰς πάσας λΓ'.

10 7] Αἱ δὲ ἀπὸ τῶν δύο μερῶν γινομένων τῆς ὕλης εὐρίσκονται γενικαὶ διαφοραὶ τάξεων νδ', ἐννέα μὲν ἐξ ὀστράκου καὶ ὑμένους, διὰ πυρὸς τρεῖς, (f. 123 r.) ἄνευ πυρὸς τρεῖς, ἐκ τῶν ἀμφοτέρων ὁμοίως τρεῖς, ὑγροῦ τε, ἢ ξηροῦ, ἢ μέσου ποιῆσαι συνθέματα · ὁμοίως ἀπὸ λευκοῦ καὶ ξανθοῦ, καθὼς εἴρηται πλεονάκις · ἐννέα δὲ παραπλησίως ἐξ
15 ὀστράκου τε καὶ λευκοῦ κατὰ τὸν δεδειγμένον τρόπον · ἐννέα δὲ ἀπὸ ὑμένων καὶ λεκίθων. Καὶ πάλιν ὁμοίως θ' ἐξ ἐλίκτρου καὶ λεκίθων · ἐννέα τε παραπλησίως ἀπὸ ὑμένων καὶ τῶν λευκῶν. Γίνονται οὖν πᾶσαι κατὰ γένος οἰκονομίαι νδ'.

8] Αἱ δὲ ἀπὸ μόνης μιᾶς μοίρας τῶν ὠῶν εἰσὶν οἰκονομίαι λΓ'
20 γενικαὶ · τρεῖς μετὰ πυρὸς, τρεῖς ἄνευ πυρὸς, τρεῖς διὰ τῶν ἀμφοτέρων, ὑγρῶν, ἢ ξηρῶν, ἢ οὐδέτερον ἀποκυύσκουσαι φάρμακον, ἐξ ὀστράκων μόνων, ἢ ὑμένων, ἢ λευκῶν, ἢ λεκίθων τυγγάνων. Διότι ὑγρὸν τήρει τὸ φάρμακον, εἰς τέλος αὐτὸ μὴ χροσποῖων ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς καταβαφῆς ὕδατι τοῦτο ἐκκλύσας, πάλιν ἐπίχρισον πῆ σκευῆ καὶ

7. ἐλίκτρων] ἐλύτρων B etc., ici et partout. — οἰκονομοῦνται E p. corr. Lb. — 10. γινόμεναι B etc. — 11. διὰ πυρὸς δὲ τρεῖς, ἄνευ δὲ πυρὸς E Lb. — 12. καὶ ἐκ τῶν α. E Lb. — 13. Plusieurs points sur τε M; τε om. B etc. — 19. ὠῶν gratté M. — 20. γενικαὶ δὲ... τρεῖς δὲ... τρεῖς δὲ E Lb. — 21. ξηρὸν M. — οὐδέτερον BA; οὐδέτερον KE Lb. — καὶ ἀποκ.

BAKE; αἱ τινες ἀποκυύσκουσι Lb. — 22. μόνων Lb. — τὸ ὑγρὸν E Lb. — 23. Après τὸ φάρμ.] ἐξ ὀστράκων μόνων (biffé) E; restit. Lb. — αὐτὸ om. Lb. — χροσποῖων BAK; χρωματοποιῶν^{ον} E; καταχρωματοποιῶν αὐτὸ Lb. — 24. ἐκκλύσας] ἐκκλείσας A p. corr. K; ἐκλύσας^{ον} E; ἐκλυον Lb. — τῆ σκευῆ] F. l. τὰ σκευῆ. (Cr. p. 177, l. 12).

πέταλα ἀργυρᾶ καὶ γάλακτα, καὶ πυρώσας εἰσκρίνει τὸ φάρμακον, καθὼς
 Ζώσιμος ἐν τῷ περὶ θείου ὕδατος διεσαφηνίσεν λόγῳ· περὶ ὧν
 ἀπάντων σχεδὸν ἐν ταῖς πρότερον ἡμῶν σπουδαῖς ἐποιησάμεθα μνήμην.
 Πλὴν καθολικὸν ἔστω σοι τοῦτο παράγγελμα τὸ πᾶσαν οὐσίαν θείου
 5 ἀπύρου στερεῆμιον φυσικῆν οὖσαν, ἥλιφ τε προταριγεύειν καὶ πλύνειν
 ἐν γάλακτι, καὶ ἄνευ στερεῶν ἢ ὑγρῶν, ἴωσιν τὴν διὰ συμμετρου
 θέρμης ἐκκλίνειν διὰ παντός. Καὶ πᾶν τὸ σεση- f. 123 v. πὸς ὕδωρ
 γίνεσθαι χρῆ, καὶ τούτῳ τῷ ἀσήπτῳ συγγαμίζειν εἴτε ὑγρὸν, εἴτε μὴ
 ὑγρὸν ἄγαν, ἀλλὰ ξηρὸν ἢ μέσον ὑπάρχον.

10 Θ] Μόνοι τοίνυν αἱ εἰρημέται τάξεις τῶν ποιήσεων ρλε' ἀναδειχθεῖσαι
 εἰς ἑαυτῶν μεθόδους γεννώσας προεστήσαντο, τὴν τε διὰ μόνου πυρός,
 καὶ τὴν ἄνευ τελείως πυρός, καὶ τὴν ἐξ ἄμφοτέρων ξηρῶν, ἢ ὑγρῶν, ἢ
 μέσων ἀποκρίσκουσαι φάρμακον.

Αἱ δὲ λοιπαὶ κατ' εἰδός εἰσιν ρκθ' τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἀδύνατον
 15 πλειόνως εὐρεθῆναι. Κἂν γὰρ εἰς ἕτερα γένη ποιήσεων ἢ καὶ εἰδῆ
 δόξῃ ἐν ἑαυτῷ καινουργεῖν ἄνευ τῶν εἰρημένων, ἐκστῆναι παντελῶς
 οὐ δύνησεται τῶν δεδειγμένων ἡμῶν ἀρτίως γενῶν καὶ εἰδῶν, τάξεων
 δὲ κατ' ἀριθμὸν ἀπίρους εὐρίσκων διαφοράς, οὐδαμῶς ἰλιγγιάσεις
 γινώσκοντες κἂν ἐκ ποίου εἰδους ἢ γένους ὑπάρχουσιν. Αἱ γὰρ ἄτο-
 20 μοι ἐργασίαι, κἂν μαριταὶ τυγγάνουσιν ἡμαιοδεῖς οὐσίαι, τὸ καινὸν
 διαφεύγουσιν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ ἐκάστων τῶν ὄντων εἰδῶν παραπολλοὶ
 εἰσι τὰ καθ' ἕκαστον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς καλῆς ταύτης φιλοσοφίας

1. ἀργυρᾶ καὶ γάλακτα] doubles signes de
 ἄργυρος; et de γρωσός mss. (excepté Lb
 qui écrit τοῦ ἀργυροῦ καὶ τοῦ γάλακτος en
 toutes lettres). — εἰσκρίνει Lb. — 2. διε-
 σαφηνίσεν M; διεσάφησε B etc. — λόγῳ]
 λέγων E; om. Lb. — Cr. III, XXI. — 4.
 Les mots πλὴν καθολικὸν — ὕδωρ ποιεῖν
 (l. 8) entre guillemets dans Lb. — θείου
 ἀπύρου en signe M; θειώδη Lb. — 5. φυ-
 σικῆν] φησὶν BAKE; φύσιν Lb. F. 1. φύσει
 — 6. F. 1. δι' ἀσυμμέτρου. — 8. γίνεσθαι]
 ποιεῖν E p. corr. Lb. — τοῦτο B etc. —

συγγαμίζειν B etc. — 11. εἰς τὰς ε. E Lb.
 — γεννώσαι Lb. — τοῦ πυρός E Lb. —
 13. μέσον M. — τὸ φάρμακον Lb. — 14.
 ρηθ'] ρηθ' B etc. Il faudrait ρκθ' (M.
 B.). Voir la traduction, p. 316, note.
 — τῷ ἀριθμῷ B etc. — 15. εἰς] F. 1. τις.
 — 17. δεδειγμένων B. — 19. γινώσκων E
 p. corr. Lb, mel. — ὑπάρχουσιν E Lb.
 — 20. τι καινὸν BAK; ἡμαιοδεῖς οὐσαι ὅμως
 οὐδὲν καινὸν ELb. — 21. ἐκάστων BAK;
 ἐν' ἐκάστων E; ἐν' ἕκαστων Lb. — παρα-
 πολλοῖς B etc. F. 1. παραπολλοῖς.

ἔστιν ἰδεῖν, πλὴν γινώριμον ἅπασι τοῖς τοιάδε φιλοσοφοῦσιν, ὅτι μία καὶ μόνη τῷ εἶδει ἢ ὕλῃ τῆς ἐπιστήμης ἐστίν. Καὶ ὡσπερ ἐκείνην διὰ πασῶν ὑλῶν ὀνομάζουσιν οἱ διδάσκαλοι, γυμνάζοντες ὑμῶν τὰς φρένας, οὕτω καὶ ταύτην διὰ πασῶν οἰκονομιῶν προσα-
 5 γορεύειν εἰώθα- (f. 124 r.) σιν ταύτας, οὐ μόνον δὲ οἰκονομιῶν, ἀλλὰ καὶ ὑλῶν τὴν ὡς ἀληθῶς μίαν κατ' εἶδος οἰκονομίαν, ἣν ὁ μελιδωνεὺς καὶ ἄγρυπνος ἀνὴρ ἐκ πασῶν, ὡς ἡ μέλιττα, καλῶς ἀνα-
 λεξάμενος ἀπὸ τῶν ἡμετέρων γραφῶν καὶ τῶν πάλαι γενναίων ἀνδρῶν νικήσει μεθόδῳ πενίαν, τὴν ἀνίαρον νόσον, διότι καὶ ἡμεῖς ταῖς τῶν
 10 προτέρων σοφῶν ἐπειράθημεν ἀκολουθῆσαι γραφαῖς.

VI. XI. — ΠΩΣ ΔΕΙ ΝΟΕΙΝ ΑΥΤΑΣ ΚΑΙ ΣΧΗΜΑΣΙ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΙΣ

Transcrit sur M, f. 124 r. — Collationné sur B, f. 111 r.; — sur A, f. 105 v.; — sur K, f. 13 v.; — sur E, f. 29 r.; — sur Lb, p. 97. — Contenu dans C, f. 78 (copie directe de B). — Chap. 22 de la compilation du Chrétien dans Lb.

Ἐπειδὴ τετραμερές ἐστὶν τὸ ὑλικὸν αἷτιον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιστήμης, ἔστω τὸ μὲν ὀσπρεῶδες αὐτοῦ μῦριον πρῶτον, τὸ δὲ ὑμενωδες 15 δεύτερον, τὸ δὲ θρομβῶδες τρίτον, τὸ δὲ ξανθῶδες καὶ λεκινθῶδες τέταρτον. Διαγεγράφωσαν δὲ ὡς ἐν ἐπιπέδῳ τὰ σχήματα, καὶ γενέσθωσαν αἱ ἀπὸ τοῦ παντὸς οἰκονομίαι ὀρθογωνίαι σχήμασιν, τετραγώνιαι τε <καὶ> ἰσοπλευροὶ ἐσχηματισμένοι γραμμαῖς· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν τριῶν μοιρῶν τριγώνιαι διακείσθωσαν σχήμασιν πολυτρόπως τῶν στοιχείων τὰς

1. εἶδειν M. — ὅ πᾶσι M. — τοῖς τὰ τοιάδε E Lb. — 2. ἢ om. E. — 4. ἡμῶν E p. corr. Lb, f. mel. — 5. εἰώθασιν. Ταύτας οὖν οὐ μ. δι' οἶκον. E p. corr. Lb. — 6. τὴν] τῶν B etc. — μίαν οἶκ. κ. εἶδος ἐπεξεργάζονται E Lb. — 7. μελιδωνεὺς M; μελωδός BAK Lb; μελωδός E. — ὡς ἢ μελιττα...] Cp. III, viii, 3, p. 143, l. 11.

— 8. ἡμετέρων om. BAK; add. E mg. — παλαιγενῶν B etc. — 9. τὴν πενίαν Lb. — ἀνίατον B etc. — 10. γραφάς M; γραφῆς AK. — 11. περὶ τοῦ πῶς... E par addition Lb. — 15. θρομβῶδες] θερμῶδες B etc. — λεκινθῶδες BAKE; λεκινθῶδες Lb. — 19. τῶν om. B etc. — πολυτρόποις E p. corr. Lb.

γωνίας μετεργασμένων πρὸς τὴν διάσφρον ποίησιν· αἱ δὲ ἀπὸ μόνων δύο
μοιρῶν ἡμικυκλίοις καὶ γραμμῇ ἐπιπέδῳ εὐθείᾳ γραμμῇ κάθετον ἐγούση
μέσῃ δεικνύσθωσαν, τῶν στοιχείων ὡς ἐν ταῖς ἀνωτέρω μετεργασμένων,
πολυμερῶς· ἐπὶ δὲ τῶν ἀπὸ μέρους ἐνὸς γινομένων τάξεων, κυρίως
5 [f. 124 v. ἐστὶν ὁ διαγραφόμενος μόνος, ἧ γραμμοειδές. Καὶ εἰ μὲν διὰ
μόνου πυρὸς ἀποτελοῦσι τε διάστημα πυραμίδους ἐγούση παρακείμενον
χαρακτηρίζον αὐτάς ὅσαι διὰ τοῦ πυρὸς· εἰ δὲ ἄνευ τοῦ πυρὸς, δικτάεδρον
ἔξει παρακείμενον σχῆμα τὸ ἀνῆκον ἀέρι, μέσον δὲ ἔχοντι φύσιν τε καὶ
θέσιν ὕδατος καὶ ἀέρος· ἔστωσαν δὲ τὰ διαγράμματα οὕτως.

10 VI. XII. — ΤΙΣ Η ΕΝ ΑΠΟΚΡΥΦΟΙΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΤΑΞΙΣ

*Transcrit sur M, f. 124 v. — Collationné sur B, f. 111 v.; — sur A, f. 105 r.; — sur
K, f. 13 v.; — sur E, f. 29 v.; — sur Lb, p. 99. — Chap. 23 de la compilation du
Chrétien dans Lb.*

1] Ἀρκτέον ἔνθεν λοιπὸν τῆς ἐξ ἀδύτων πιστῆς οἰκονομίας.
Λαβῶν τὴν ὀρνιθειᾶν γονὴν σώαν, ἀμέλυντον, ἄσπιλον, διέλεε ταύτην
ὡς ἐπὶ τῶν καρυκίων. Χρειώδης γὰρ ἡμῖν ἐν πολλοῖς ἡ μαγει-
15 ρικὴ τέχνη καθέστηκεν. Εἶτα ἐν δυοῖν γυτριδίοις μέρος ἐκάτερον τῶν
ὑγρῶν ἐμβαλὼν, ποίησον τὴν διὰ τῶν μασθωτῶν ὀργάνων ἐκμύζησιν

2. μοιρῶν] μερῶν E Lb. — ἡμικυ-
κλίονων E; ἡμικυκλίων Lb. — γραμμῇ ἐπι-
πέδῳ M; γραμμικῇ ἐπ. BAK: — ἐν γραμ-
μῇ ἐπ. Lb. — εὐθεῖα γραμμῇ K. — εὐ-
θεῖα γραμμῇ K; εὐθεῖαν γραμμῆν E par
corr. Lb. — κατέθεντο B etc. — ἔχουσαν
E p. corr. Lb. — 3. μέσῃ...] ἐν μέσῳ τὴν
ἀπόδειξιν τ. στ. Lb. — ἀνωτέρως μετεργα-
σθον E p. corr. Lb. — 4. ἐπεὶ δὲ (mot
souligné E) om. Lb. — τῶν δὲ E Lb. —
5. ὁ διαγραφ...] Réd. de E Lb: ὁ διαגר-
μόνος κύκλος τῆ γραμμοειδῆ καθέσσει (καταθέ-

σει Lb). — καὶ αἱ μὲν E; καὶ τινὲς μὲν τάξεις
Lb. — 6. ἀποτελοῦσαι E Lb. — πυραμι-
δους M. — ἔχουσι E; καὶ ἔχουσι Lb. —
παρακ. τὸ πῦρ τὸ χαρ. Lb. — 7. εἰ δὲ —
πυρὸς om. BAK. — τινὲς δὲ ἄνευ τ. π. ὁ.
ἔχουσι παρακ. Lb. — 8. ἀνῆκον M. — ἔχον
BAK; ἔχουσι Lb. — 9. Figures dans BC
AELb. (Voir Introduction de M. Ber-
thelot, p. 160, fig. 36). — 11. ἐκδομένη
B etc. — 12. ἀδύτων] ὕδατων B etc. —
13. τὴν ὀρν. γονὴν] Espace blanc M. —
ἄσπιλον M. — 14. καρυκίων B etc.

ἄχρι μηκέτι ἄνεισιν ἀτμός· ἀλλὰ πᾶσα ἡ λειπομένη ἐν τοῖς πατελλίοις ἐντέριον γίνεται μέλαν καὶ ἄψυχον, καὶ νεκρά, καὶ ὡς εἶπεν ἄπνους.

2] Μάλιστα οἱ ἀπὸ τῶν σχολιῶς ἐκδέδωκαν, ἵνα μὴ γυμνοῖς θηράσαντες οἱ τοῦ φθόνου συνήθεις μόνου παρ' ἑαυτοῖς εὐδαιμονοῖεν
 5 τὴν γραφὴν ἀπαλείψαντες. Ἐνθεν οὐ μόνον διὰ πολλῶν ὀνομάτων καὶ εἰδῶν τοῖς ἀχροαταῖς αὐτὴν διεγράφαζαν, ἀλλὰ γε καὶ τάξεων ἀναριθμητῶν ἐργασίαν παρέδω- f. 125 r.) καν, μιᾶς τῆς αὐτῆς οὐσης κυρίως τῆς ὕλης, καὶ μίας ἐνεργείας· γυμνάσαι θέλοντες φρένας τῶν νέων ὑπολείμματά τε καὶ σπέρματα καύτης, τῷ βίῳ
 10 καταλιπεῖν. Χαμαιρεπῆ δὲ καὶ ἰλυσπώμενον ἔχοντες ἄνθρωποι λογισμὸν ᾤθήθησαν εἶναι κατὰ τὸ πρόχειρον τὰς γραφὰς τῶν ἀρχαίων, καὶ μᾶλλον δὲ αὐτῶν ὑλομανεῖς ἐγενήθησαν. Εὐσεβέστερον δὲ κινήθοντες οἱ μετ' ἐκείνους διδάσκαλοι διὰ μιᾶς ὕλης καὶ χειρουργίας τὴν [ὕλην] ἐπιστήμην παρέθηκαν ἑτέροις, οὐδὲ τὸν φθόνον τὴν αὐτῆς
 15 ποιησάμενοι κρύψιν, ὧν ἐστὶν Πετᾶσιος καὶ Συνέσιος οἱ θαυμάσιοι. Τούτων γὰρ ὁ μὲν τοῦ ἀρσενικοῦ ποιησάμενος μόνου καιρίαν τὴν μνήμην, πολυσχιδῶς αὐτοῦ παραδίδωσιν τὰς οἰκονομίας, αὐτὸ πρὸς αὐτὸ καλῶς μετρήσας τε καὶ συμπλέξας, ἵνα σαφῶς ἐπιδείξῃ τοῖς πᾶσιν ὅ τι τοῖς φυσικοῖς ἔπεται, καὶ αὐτὸς φιλοσόφοις βοῶσιν·
 20 « Ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται, καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ. » Ὁ δὲ διὰ τοῦ ποντίου ῥᾶ ῥάστας ποιήσεις τῶν ὑδάτων ἐνέφηγεν κυρίας εἶναι μόνας τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης.

1. πατελλίους M BAKE : E mg. : *alías* πεταλλίους (adopté par Lb qui a). ὕλη καὶ. — 2. ἐντεριώνη γένεται μελαινα καὶ νεκρά καὶ ἄψυχος B etc. — ὡς εἶπον E Lb. — 3. A mg. : σημείωσαι. — Καὶ τοῦτο μάλιστα E p. corr. Lb. — οἱ] ἡ M. — σχολίων BAKE ; σχολιῶν Lb. — οὕτως add. E. — ἐκδέδωκαν B etc. — B mg. : σημείωσαι. — γυμνοῖς τοῖς τρώποις E, p. add. Lb. — 5. τῆ γραφῆ BAK. — ἀπολείψαντες (-λιπόντες sur -λειψ.) E ; ἀπολιπόντες Lb. — 7. παραδεδώκασι B etc. — μιᾶς κ. τ. κ. B etc. — 8. ἐνεργείας] ἐργασίας AKE Lb. E mg. : *alías*

ἐνεργείας. — θέλωντας M ; θέλων τὰς BAKE ; θέλοντες οὖν οἱ παλαιοὶ τὰς φρένας... Lb. — 10. καταλείπειν ἡβουλήθησαν Lb. — χαμαιρεπῆ M — ὕλη σπώμενον M. — οἱ ἄνθρ. τὸν λογ. Lb. — 12. ἐγένοντο B etc. — 14. ἑτέροις ἐστήσαντο B etc. — τὴν] τοῦ M. — οὐδὲ...] μὴ τῷ φθόνῳ τὴν (αὐτὴν add. Lb) αὐτοῖς ποιησ. κ. B etc. — 15. ὧν εἰσι B etc. 18. μετρίσας M ; μερίσας B (?) A etc. Corr. conj. — 19. τοῖς βοῶσιν ὅτι Lb. — 20. M mg. : ὡρ. ὄλων. — 21. ῥᾶ B etc. ici et plus bas. — ποιήσας τὰς τάξεις ἐνεργ. E Lb. — κυρίας αὐτὰς E Lb.

3] Ἄλλ' ὅμως καὶ οὗτοι κατὰ μὲν τὰς μεθόδους ἕνεκεν σαφηνείας εὐδοκίμοσιν, κατὰ δὲ τὴν ὕλην βραχὺ συσκιόσαντες ἐλύπησαν τοὺς ἀκροατάς. Πῶς γὰρ, οἶονται, ἦν κατὰ τὸ πρόχειρον, εἰ τὸ πόντιον ῥᾶ, ἢ τὸ ἀρσένικον τὰς τηλικαύτας ἐπαγγελίας ποιῆσαι, τῆς ὀρνιθείας γονῆς
5 μόνης κατεργαζομένης τὸ (f. 125 v.) πᾶν, ὡς ἐν τῇ κατὰ πλάτος δογματικῇ πλουσίως ἐδείξαμεν;

4] Ἄλλ' ὁ μὲν τὸ ἀρρενογόνον καὶ τὸ καθεκτικόν, τουτέστι τὸν χαλκὸν καὶ τὸ χρυσαυγές ἠνίξαστο διὰ τῆς τοῦ ἀρσενικοῦ προσηγορίας· ὁ δὲ διὰ τοῦ ποντίου ῥᾶ τὸ καθεκτικὸν ὕδωρ καὶ γόνιμον τῆς τέχνης· κατάρρυτος
10 γὰρ ὁ πόντος καὶ πλῆθος ἰχθύων καὶ παροϊκίαν βαρβάρων, φονικὸν δέ τι χρῆμᾶ ἐστὶν χαλκὸς ἀναιρῶν τοὺς ἀπείρους αὐτῶ προσιόντας. Ὅθεν καὶ πρὸς κοίμησιν βίου ποιεῖ, διδόμενος ὀρόβου ἢ σησάμου τὸ μέγεθος, ὡς οἱ ἀρχαῖοί φασιν.

5] Ἴνα μὴ οὖν ἄπειρος ἡ τέχνη καὶ πάντῃ ἄληπτος δόξη τοῖς πᾶσιν,
15 πλατεῖά τις οὔσα κατὰ ἀλήθειαν καὶ οὐκ ἄπειρος, ἀναγκασίως ἐπὶ τὸ γράφειν ὠρμήσαμεν· καὶ ταῦτα πολὺ τῆς ἐκείνων συνέσεως ἀπολιμπανόμενοι καὶ ἀμελῶς τοῖς αὐτῶν ἐντυγχάνοντες πόνοις. Τὸ φιλάνθρωπον δὲ καὶ σκοτεινὸν τῶν εἰρημένων πραγμάτων μιμήσασθαι θέλοντες, τῆς μὲν γνησίας ὕλης ἐπεδραξάμεθα, πλείοσι δὲ χειρουργίαις αὐτὴν
20 ἰατρεύσαμεν, ἅς ἐμφορῶν ἀναγινώσκοντες, οὐκ ἔξω τοῦ σκοποῦ τῆς ἀληθείας ἐν πάσαις ὀφθίσονται. Μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν διαγράφουσι μέθοδον, μέλανσιν τε καὶ λεύκωσιν, ξάνθωσιν τε καὶ ἴωσιν, μερικὴν τοῦ συνθέματος τὴν συγγάμησιν ἔχουσαν τοῦ παντός, ὧν ἄνευ γενέσθαι τι τῶν χρησίμων τῶν ἀδυνάτων ἐστίν.

25 6] Ἴνα μὴ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ἡ-(f. 126 r.) μεῖς τοῖς ποιήσοι πάθοιμεν,

3. οἶονται] οἶόν τε BAKE; οἶόν τε ἐστὶ Lb. Guillemets jusqu'à τῆς τέχνης (l. 9). — 3. ἢ τὸ πόντιον ῥᾶ Lb, f. mel. — 4. ὀρνιθείας; M. — 5. M mg. inf. : ἀρσένικον διὰ τὸ ἀρρεγόνον. πόντιον ῥᾶ διὰ τὸ καθεκτικόν καὶ γόνιμον τῆς τέχνης (xve siècle). — 7. ἀλλὰ γὰρ τὸ ἀρρ. E Lb. — χαλκὸν] signe de ἰόχαλκος BAKE. — 10. ὁ πόντος ἐστὶ

E p. add. Lb. — 11. M mg. : ὠρ<αίον>. — χαλκός] signe de ἰόχαλκος BAK; ἐστὶν ὁ λίθος ἀναιροῦν E Lb. — ἀπείρους καὶ θρασείας αὐτῶ B etc. — αὐτό M. — 12. F. l. προσκοίμησιν. — σισάμου M. — 14. πάντῃ M. — 16. ἀπολειμπ. M. — 18. σκοτεινόν MK. — 19. ἀπεδραξάμεθα B etc. f., mel. — 20. οἱ ἀναγιν. E Lb. — 23. ὧν] οὔ E; ἦ; Lb.

ἄπειρον εἰσηγούμενοι ποιήσεων ὄγκον, καὶ τοῖς ὁμοίοις ἐγκλήμασι περιπέσωμεν, ἐπὶ τὴν παροῦσαν ἤκοιμεν συγγραφὴν, πασῶν τῶν πράξεων ὑπάρχουσαν σύνοψιν, ἐν ἣ τὰς γενικωτάτας αὐτῶν, ὡς εἰπεῖν, ἐνεθήκαμεν, δι' ὧν αἱ κατ' εἶδος καὶ ὅτι ἀληθεῖς εὐρεθήσονται· διαιρητικῶ δὲ τρόπῳ
5 συνήθως διὰ τὸ σαφές καὶ ἐνταῦθα χρῆσώμεθα. Τὴν γὰρ τοιαύτην μέθοδον οὐδὲν καυχῆσεται φυγῶν, ὡς Πλάτωνι τῷ σοφῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ. Καταληπτικὴ γάρ ἐστὶν ἀληθείας καὶ ψεύδους. Καὶ τὰ χρωλεύοντα δὲ σκέλη τῆς διαιρέσεως τοῖς ἐρρωμένοις συντάττεται, διὰ τὸ ταύτης ἀνελλειπές.

10 7] Μετὰ δὲ τὴν διαιρέσεως τῶν τάξεων ἔκλεισιν γραμμικαῖς δείξεσι, καὶ αὖθις τὸν λόγον κοσμήσαντες, τὸ ἀκριβές ὑμῖν καὶ τοῖς νοήμοσιν ἐκατέρωθεν παραστήσομεν, τὴν ἐν ἀδύτοις ἢ ταμείοις ἱεροῖς τῶν φυγῶν ἐμφανίζοντες ποιήσιν. Τὰς μὲν οὖν κατ' ἀριθμὸν ἀπείρους τῇ ταυτότητι τῶν εἰδῶν συνοροῦμεν· τὰς δὲ κατ' εἶδος πολλὰς
15 τοῖς γένεσιν συλλαμβάνομεν, καὶ ταύτας ταῖς γε ἀπὸ λεκίθων, ἣν τινα σπόδιον οἱ τῆς τέχνης ὀνομάζουσιν συγγραφεῖς.

8] Ταύτην βαλὼν ἐν θυεῖᾳ, λείωσον εὐτόνως, καὶ χωνοποιήσας καὶ πλύνας ὕδασι θαλαττίοις λευκοῖς, ἕως οὗ ἀφέλῃ τὴν τοῦ κεκαυμένου ἰογάλκου μελανίαν, ἣ ἐστὶν αὐτῷ λεύκωσις πρώτη καὶ ἀπομελανισμὸς
20 τῶν (f. 126 v.) εἰδῶν. Οὕτω γὰρ δεκτικὰ γίνεται τῶν χρωμάτων· ὡσπερ δὲ χροπονηθεῖς ὅ ἐστιν λάγιον ὃ καλοῦσιν λαχῶν οἱ λαχῶται, τουτέστιν οἱ ἰνδικοβάφοι. Λοιπὸν εὐμόρφως διὰ νίτρου καὶ θερμοῦ ἔλον ἀφίεισιν ἑαυτοῦ τὸ εἶδος τὸ αἰμωπὸν, καὶ ἐν ἀσκαλωνίτιδι γάσ-

4. αἱ κ. ε. πράξεις E p. add. Lb. — καὶ ὅτι E; om. Lb. — εὐρεθίρεται B etc. (on sur σε E). — 5. χρῆσώμεθα B etc. — 6. καυχᾶται B etc. — φυγῶν E; φυγῶν Lb. — BA mg.: σῆαι Cp. Platon, 1res pages du Politique. — 10. διὰ γραμμικῶν E p. corr. Lb. — δείξεων E p. corr.; ἀποδείξεων Lb. — 12. νοήματιν E Lb. — 18. ἰογάλκου en signe M; signe de γάλκος BAKE; γαλκοῦ Lb, mel. — Cp. III, xxxix, 5. — 20. M mg. inf.: εὐτόνως,

ἡγουν ἢ χωνι (l. γώνη) αὐτοῦ μεσι (l. μέση) μετὰ πυρᾶς λεπτις (l. λεπτις) καὶ (en signe) μι (l. μῆ) σποδρῶς καὶ οὕτως ἀνεθι (l. ἀνέθη). (de la même main que le lemme précédent). — 20. γίνεται τὰ εἶδη E p. add. Lb. — 21. λειοποιηθεῖς E, et mg.: *alias* χροποποιηθεῖς (corrigé en χροποποιηθέντα). — χροποποιηθέντα καὶ λειοποιηθέντα Lb. — E, au-dessus de ὅ ἐστι: ἐξ ὧν γίνεται τὸ λάγιον, leçon adoptée par Lb. — 22. νίτρου θερμοῦ Lb. — 23. ἀφίεισιν B etc.

τρα λίαν ἀνατριβόμενος ταῖς χερσίν, ὡς ἐπὶ τῶν πλυνομένων ὀσπρίων.
 Γενόμενος δὲ λευκός, μᾶλλον δὲ ἄχρους, οὕτως ἐλαύνεται σφύραις
 παιόμενος ἐπὶ μυλικῶν λίθων ἐν τῇ γῆ πεπηγότων, πυκνὰ μετασ-
 τρεφόμενος ἅμα τῷ ξυλαρίῳ ἐν ᾧ ἐνεπάγη, προθερμανθείς. Εἶτα καὶ
 5 χρωϊζέται παρ' αὐτὰ ζωγραφικῶ εἶδει λαμβάνον, αὐτόθι σφυροκο-
 πούμενος, ἵνα μὴ ψυγεί, ἀμάλακτος γένηται [ψυγεί] ἐκ τοῦ ἀέρος,
 καὶ ἀνέλπιδος γένηται τῶν βαμμμάτων. Λι γὰρ πυκναὶ τῶν νεανιῶν
 καὶ συνεχεῖς αὐτῶν πληγαὶ προσφερόμεναι μαλακίζονται πρὸς τὴν
 εἰσκρισιν τῶν χρωμάτων καὶ τῆς κολοφωνίας τῆς ἀντικατόχου καὶ
 10 κόλλης αὐτῶν παραλαμβανομένης.

9] Οὕτω καὶ ὁ χαλκός ὁ πανώνυμος ὁ οὕτως ἐκλειωθείς, τοῖς
 ὀκεανείοις ἐν χρυσοκόλλῃ πλυνόμενος ὕδασι καθ' ὃν πολλάκις εἰρή-
 καμεν τρόπον, ἢ γερανείοις οὖροις, ἢ ὀρόσις οὐρανίοις (ταυτὸν γὰρ
 εἰσιν τὰ εἰρημένα πάντα, μίαν ἔχοντα ἐνέργειαν), ἀπόλυσιν τὴν ἀπὸ
 15 τῆς νεκρώσεως τοῦ πυρὸς μελανίαν. Καὶ γίνεται λοιπὸν δεκτικὸς
 τῶν χρωμάτων τῆς τέχνης, σειρωθέντος παντὸς τοῦ ὑγροῦ, λευκού-
 μενος μὲν ἐν θυείᾳ τοῖς ὕδασι τοῖς λευ- f. 127 r. κοῖς πρὸς γένε-
 σιν ἀσήμευ καὶ μαργάρων καὶ λίθων καὶ πορφύρας, ξανθούμενος δὲ
 μετὰ τὴν λεύκωσιν, πρὸς γένεσιν χρυσοῦ καὶ σηρικῆς καὶ δερμάτων,
 20 πορφυρίου τε χρώματος εἶδος λαμβάνει μετὰ τὴν λεύκωσιν, ἐπεί-
 περ πορφύρας βασιλικῆς ἀπὸ φύκου τε καὶ ἀγχιούσης.

10] Καθόλου δὲ χωρὶς τῆς μελανώσεως, ἤτοι ἐβενώσεως, ἐπὶ παν-
 τὸς χρώματος, ἤτοι γενέσεως ξηρίου καὶ φαρμάκου, τὸ σπόδιον πλύ-
 νεται καὶ λευκαίνεται τοῖς ὁμοειδέσιν τῶν ὑποκειμένων ὑγροῖς :

2. ἄχρους E Lb. E mg. : *alías* ἄχρους.
 — οὕτως ἔπειτα μελανεύεται E p. corr. Lb.
 — σφύραις M. — σφ. δὲ Lb. — 3. πεπ. καὶ
 μεταστρ. Lb. — 3. παικνὰ M. — 5. παρ'
 αὐτὰ] παραυτίκα B etc. f. mel. — ζωγρα-
 φικόν εἶδος E p. corr. Lb. — λαμβάνων
 B etc., mel. — σφυροκοπ. M. — 6. [ψυγεί]
 om. B etc. — 7. ἄνελπις B etc. F. I.
 ἀνέλπιτος. — 8. καὶ αἱ συνεχεῖς E Lb. —
 F. I. αὐτῶν. — 9. κολοφωνίας M. — 10. F.

1. <ἐξ> αὐτῶν. — 11. οὕτως] οὔτως BAK :
 οὔτος γὰρ E p. add. Lb. — 12. ὀκεανόις
 M. — χρυσοκόλλῃ] χρυσῶ Lb, mâle. —
 13. γερανίοις M; γεράνοις B etc. — 14.
 ἀπόλυσι BAK; ἀπολύσι E Lb, f. mel. —
 15. γένηται Lb. — 16. λευκούμενος] F. I.
 λειούμενος. — 17. F. I. γέννησιν. — 20.
 πορφυροῦ BAKE; πορφυροῦ Lb. — ἐπέ-
 περ] ἐπὶ E p. corr. Lb. — 22. ἐβενώσεως
 M. — 23. F. I. γεννήσεως.

λευκὸν ἔχουσι μέλος ἐν χρυσοκόλλῃ ἢ λουτρῶ, ἢ ἄλλῃ τινὶ ἀσινεῖ
 θέρμη λουσαμένη καλῶς, ἕως ἂν μὴ ἐπιπολάσῃ τῶν ὑδάτων ἢ μελα-
 νία, ἣν καλοῦσι καὶ γραῦν. Ἐρωμένης δὲ πάσης μορφῆς σποδοειδοῦς,
 ἐξῆς ἀπογραϊσθὲν τὸ κασσίτερον. Ἐὰν δὲ μηκέτι ἀνεισιν μελανία,
 5 ξηραίνεις ἐν ἡλίῳ τὸ σύνθεμα καὶ λειοῖς ἐν θυεῖα, καὶ χρωῖζεις αὐτὸ
 λευκοῖς ὕδασι, καὶ γίνεται σφόδρα λευκότατον κηρίον, καθά φησιν
 ὁ τρισμέγιστος Ἐρμῆς. Τότε λοιπὸν εἶπεν · « Εἰς ἀσήμου κράσιν
 ἢ σύνθεσις ἄγεται, <καὶ> τοῦτο διγάζεται · καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ σαπὲν μετὰ
 πλειόνων ὑγρῶν διοργανίζεται ὑδραργυρίζομενον, τὸ δὲ φυλάττεται
 10 ἀσηπτον, ὡς τινὶ συλλειοῦται τὸ σεσηπὸς ὕδωρ. Καὶ γίνεται ξηρίον
 τὸ ξητούμενον ἀπ' αἰῶνος.

[11] Εἰ δὲ πρὸς ποιήσιν χρυσοῦ μετάγειν τις ἐθέλοι, προλευκάνας
 ἐρ' ὧν πρὶν διέλοι, τοῦτο ξανθοῖ, βαλὼν ὕδατα ξανθὰ, καὶ ποιεῖ
 κηρίον ξανθὸν, ὡς δοκεῖ τῷ Ἐρμῆι · καὶ τοῦτο δίχα τεμῶν · « ἕως
 15 κάτω, καὶ γίνεται · » ὅπερ ἰσοποιηθὲν ἀναγε δι' ὄργανου, καὶ μίσγεται
 τῷ ἀσήπτῳ · καὶ δείκνυσι τέλειον τὸ ξηρίον. Ἐ- (f. 127 v.) πὶ δὲ
 τῶν μαργάρων · « λευκῷ γὰρ ὕδατι ὕδωρ λευκὸν προσβαλὼν, χαλᾶς
 ἐν ἄγγεσιν ὑελοῖς ἅμα τοῖς μικροῖς μαργάροις, ἢ ἀφροσελήνω, ἢ
 ἄλλῃ τινὶ ὕλῃ προσφόρῳ · καὶ παραπηλώσας στεατώσας δὲ τὰς
 20 συμβολὰς, κρύπτεις ἐν ἰππεῖα ἢ ὁμοίᾳ τινὶ θερμασίᾳ · καὶ λύεται
 πάντως ὁ λίθος. Πήγνυται δὲ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ὕδατι ἐν ἡλίῳ τοῖς
 ὑπὸ κύβη καύμασιν. » Ἐπὶ δὲ λίθων · « βαρῆς τὸ χρῶμα εἰ βούλει
 τῷ ὕδατι συνενοῖς ἅμα τῷ προσφόρῳ ἰσχάλκῳ, καὶ θερμαίνεις ἐν
 ἡλίῳ · χαλᾶς ἐν τῷ βαμματίῳ, καὶ βάψεις. » Ἐπὶ δὲ πορφύρας καὶ

1. μέλος] F. l. μέρος. — χρυσοκόλλῃ (en signe) MB; signe de l'or et du soleil A p. corr. K; ἡλίῳ E Lb. — 2. λουσα-
 μένοις; E p. corr. Lb. — 3. ἐρωμ.] ἀίρω-
 μένης BE; ἀίρωμένης AK. — 4. F. l. ἕξεις.
 — ἀπογραϊσθέντος E p. corr. Signe de
 κασσίτερος et au-dessus : ἀπογραϊζεται ἢ
 ὑδραργυρος, leçon adoptée par Lb. — ἐὰν
 δὲ] ἐστ' ἂν M (στ sous pointillé). —
 ἀνεισιν] ἀνέρχεται Lb. — 5. αὐτῷ M. — 6.

M mg. : guillemets jusqu'à la ligne 16.
 (Cp. II, III, 8.) — 12. προσποιήσιν E Lb. f.
 mel. — 13. διέλοι, ἐλευκάνας E Lb. — ὕδατος
 M. — 14. ἐξ E p. corr.; ἕα Lb. (ἕα κάτω
 dans Stephanus, p. 247, éd. Ideler). —
 15. ἀνάγεται B etc. — μίγνυται B etc. — 17.
 ὕδωρ λευκὸν] ὕδατι λευκῷ M. — 18. ὑελοῖς M;
 ὑαλίνοις B etc. — 19. περιπηλώσας B etc.,
 mel. — δι] F. l. τε. — 21. M mg. ὦρ.
 — BA mg. : σῆα. — 24. καὶ χαλᾶς B etc.

τῶν λοιπῶν βαμμάτων · « βάλλεται καὶ ἄγγουσα καὶ τὸ φύκος ἐν ὕδασι τοῖς λευκοῖς ἀπὸ λευκῶν τυγγάνουσιν. Καὶ ὅταν τὴν χροιάν ἐξεμέσωσιν, διγάσας αὐτὸ καὶ ἰσοποιήσας ἅμα τῇ στερεᾷ οὐσίᾳ · πᾶς γὰρ ἰόγαλκος ἀπὸ στερεῶν καὶ ὑγρῶν ἔχει τὴν γένεσιν · μίξον δὲ ἐτέροις ὕδασιν ἁμογρόσις, καὶ βάψεις.

VI. XIII. — ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΘΕΙΟΥ ΥΔΑΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΩΣΕΩΣ

Transcrit sur M, f. 78 r. — Collationné sur A, f. 162 r.; — sur E (partie écrite par le copiste de La, b, c), f. 3 v.; — sur La, p. 169. — A moins d'indication spéciale, la leçon de E se retrouve dans La.

1] Ὁ πρῶτος τῆς ταριχείας τρόπος ἐστὶν ὁ τῆς τοῦ θεοῦ λευκώσεως καθόσον ἡ χρεία καλεῖ, τοσοῦτον προδίδοται · τὸ μὲν γὰρ πολὺ
10 τοῦ ὑγροῦ διαχεῖσθαι αὐτὸ ποιεῖ · τὸ δὲ ἐλλείπειν οὐκ ἔσ' καταργά-
ζεσθαι. Οὐκοῦν γρηὶ τὰ ὑγρά ἐπιβάλλειν καθόσον ἡ χρεία ζητεῖ
τοῦ καταργάζεσθαι τὸ σύνθεμα, καὶ μὴ διαχεῖσθαι μηδὲ συγκεκλεῖσθαι.

2] Ὁ δεύτερος τῆς ταριχείας τρόπος κανονίζεται ἕως τελείας
ἀποπλύσεως καὶ ἀποκαθάρσεως. Ὅσπερ γὰρ τὰ ρυπαρὰ ἱμάτια πλύ-
15 νεται ἕως μηκέτι ἀποβάλλει ρύπον, ἀλλὰ καθαρὰ διαχεῖται τὰ
σκάμματα, οὕτως καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς σύνθεμα ἐπὶ τοσοῦτον πλύ-
νεται ἕως μηκέτι ρύπον ἐκφέρει. Πέφυκε γὰρ ρυπαίνεσθαι ἐκ τῆς
ἔσθλην ἀναδόσεως τῆς γεωδεστέρας καὶ παχυτέρας περιουσίας τοῦ
σώματος, ἐπεὶ καὶ κρίνεται, καὶ διαφορεῖται κατὰ τὴν θέρημν τοῦ

1. ἄγγουσα] ἔγουσα M. — 3. διγάσεις... ἰσοποιήσεις E Lb. — αὐτῶ M; αὐτὴν Lb. Corr. conj. — 4. πᾶν γὰρ τὸ ἀπὸ... Lb. (Confusion de τὸ et du signe de ἰόγαλκος.) — ἔχον E Lb. — μίξεις E Lb. — 6. Titre dans E La : ἀνεπ. φιλοσ. περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὕδ. λευκώσεως. — 8. Les mots Ὁ πρῶτος — λευκώσεως manquent dans M

(Ὁ om. A). — 9. ἐνδίδοται καὶ προδίδοται E. — 10. διαχεῖσθαι A, ici et plus loin. — ἐλλείπειν] λοιπὸν A; ὀλίγον E. — F. 1. ἐλλείπον. — 12. συγγλύζεσθαι E. — 14. καθάρσεως E. — δεῖ πλύνεσθαι E. — 16. ἐκπλύνεσθαι δεῖ ὥστε E. — 19. ἐπεὶ καὶ κρ.] ἐπικρίνεται (γὰρ add. E) AE. — τὴν θέρημν] τὸ θερμόν AE.

πυρός, καὶ ἐντεῦθεν ῥυπαίνεται. Πλύνεται οὖν ἕως ἀποκαθαροῦ πᾶς ὁ ῥύπος.

3] Ὁ δὲ τρίτος τρόπος τῆς ἀσκήσεως κανονίζεται ὡς οἶόν τε ὡὰ λελυμένα ὕδατι, βαλλόμενα ἐν τρουλλίῳ ἰοιοῦτον γὰρ διαλελυμένον, 5 γινόμενον τὸ σύνθεμα ἐκ τῆς ταριχεΐας ἀναλαμβάνεται, ὡς καὶ ἐν τρουλλίῳ τῷ ὑελώδει πλώματι ἰ καὶ σφαιροῦται καὶ συνίσταται, καὶ κατ' αὐτὸ ἀφίεται ὥρας ἕξ, σημειουμένων ἡμῶν, ἵνα μὴ καπνισθῆ. Ὅθεν καὶ ἐν τόπῳ πολυφώτῳ ὁ βωμὸς τῆς ἀσκήσεως γίνεται, ἵνα μὴ διαλανθάνῃ καπνίζων. Ἔστι δὲ καὶ ὁ βωμὸς σωληνοειδῆς, 10 ὄρθιος, διπλοῦς (f. 78 v.) πρὸς τὰ κάτω μὲν τοὺς ἀνθρακας ὑποφυσῶν, πρὸς τὰ ἄνω δὲ τὸ σύνθεμα ἐπιδεχόμενος ἐπὶ διπλώματος ἐγκείμενον, τὰ ἐν μέσῳ δὲ διαπνεόμενον, ἵνα μὴ ἐκπυρωθῆ. Καὶ πρότερον ὀρθορίζοντες, τὴν λείωσιν ἐπιτείνομεν ταύτην ἕως ὠρῶν ἕξ ἰ καὶ οὕτως πλύνοντες τὰς ἄλλας ἕξ ὠρας ὀπτῶμεν. Καὶ περιψύχεται 15 κατὰ τὴν νύκτα ἕως ὄρθρου ἰ τοῦτο γὰρ διηρημηνέυθη, ὡς ἔλεγεν Ἐρμῆς ἰ « ὅσα δύνῃ ταριχεῦσαι καὶ πλῦναι, ἕως ἀφίεις αὐτὰ ἐν ἄγγεσιν ἀποκείμενα, ὅσα δύνασαι ποιῆσαι, ποιήσον. »

4] Ταριχεύεται οὖν ἀπὸ γεομένων τῶν βείθρων κατὰ τὰς πλύσεις, καὶ ἀφίεται ἐν ἄγγεσιν ἀποκείμενα κατὰ τὴν ἀσκήσιν, διὰ τὸ περι- 20 ψύχεσθαι αὐτὸ ἔτι. Εἴπομεν γὰρ τοῦ ζωπικοῦ καὶ ἐμπύρου τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν. Καὶ ὥσπερ ἡ γέννησις τοῦ ὀρνιθίου φαίνεται ἐκ

1. ἕως ἂν E. — 3. M mg. : γ'. — ὡς οἶόντε ὡὰ λελυμένα] ἕως οὗ τοῦτα διαλελυμένον A; ἕως ἂν ἰῶται διαλ. E. — 4. βαλλόμενον E. — τρουλλίῳ M (ici et partout avec un seul λ.) — 5. γινόμενον om. AE. — ὡς καὶ] ὡσπερ γὰρ καὶ A; καὶ E. — 6. τῷ ὑελῳ διπλάσιον καὶ κατ' αὐτὸ A. — καὶ (ὡς om.) ἐν ὑαλίῳ ἄγγεῖο διπλάσιον σὺν τῷ αὐτοῦ τρουλλίῳ τίθεται καὶ ἐν αὐτῷ ἀφίεται E. — F. l. ὡς καὶ ἐν τρ. ὑελῷ διπλωμά τι. — σφαιροῦται M. — 7. σημ. ἡμῶν] σημειούμενον δὲ A; σημειῶσαι δὲ ἵνα E. — 8. γίνεται] γίνεσθαι A; γίνεσθαι ἀφίεται E. — 9. ὅστω E. — σωληνοειδῆς A; σωληνοειδῆς E.

— 10. ὑπὸ φουσόν M. — 11. ἐπιδεχόμενον M. — τὸ ἐπὶ διπλ. E. — 13. ἐπιτείνομεν AE. — ταύτην om. E. — 14. καὶ περιψύχεσθαι (ἐῶμεν περιψ. E) AE. — 15. F. l. τοῦτο γὰρ διηρημηνέυθη ὡς ἔλεγεν ὁ Ἐρμῆς. — 16. ὅσα ἂν AE. — ἕως ἂν ἀφίεις AE. — 17. ὅσα ἂν δύνῃ A; ἔχουν ὅσα ἂν δύνῃ E. Cp. Olympiodore, § 1, ci-dessus, p. 70, l. 1. — 18. ταριχεύεται AE. — ἀπογεομένων E, f. mel. — ἐρύθρων (κατὰ om.) A; ἐρύθρων τῶν πλύνσεων E. — 19. ἄφεις αὐτὰ E. — 20. αὐτὰ E. — 21. καὶ τὸ ψυχρὸν] καὶ τὸ θερμὸν καὶ (τὸ add. E) ψυχρὸν AE. — καὶ ὡσπερ] ὡσπερ γὰρ E.

θερμοῦ κατὰ τὸ πυρρὸν ἀποτελουμένη, διὰ δὲ ψυχροῦ [διὰ] τοῦ κατὰ τὸ λευκὸν πρέφεται, οὕτως καὶ τοῦτο τὸ σύνθεμα, [..ν καλοῦμεν τῶν φιλοσόφων], τῷ θερμοῦ τὸ κατὰ τὸ πυρρῶδες ἄμρω τῆς κράσεως καὶ συνασκήσεως γινῶται καὶ συνίσταται· πρέφεται δὲ τῷ
 5 ψυχρῷ τὸ κατὰ τὸ λευκὸν καὶ ἀερῶδες διαπνεόμενον. Οὐδὲ γὰρ ἀγνοεῖν χρὴ ὅτι κατὰ τὴν σύγκρασιν, ὡς θερμὸν μὲν τὸ πυρρῶδες στερεὸν σῶμα προτεθεώρηται, ὡς ψυχρὸν δὲ τὸ ἄστηγον λευκὸν ἔν τε τῇ μελίτῳ καὶ τῇ ἐτησίῳ, καὶ ὁμοίως τὸ θερμὸν ἔν τε τῷ θερμαίνεσθαι καὶ περιψύχεσθαι κατὰ τὰς διαστάσεις τῆς ἡμέρας καὶ
 10 τῆς νυκτός.

δ] Ὅρα οὖν πόσης φιλοσοφίας γέμει τὸ παρὸν ἔργον, καὶ ὅτι μετὰ τῆς τοιαύτης θεωρητικῆς καὶ ἐμφιλοσόφου παρατηρήσεως γίνονται τὰ πάντα· ἀπαρατηρήτως δὲ καὶ καταφρονητικῶς οὐδὲν οὐ μὴ γένηται. Φιλεῖ δὲ (f. 79 r.) καὶ Θεὸς τὸν σοφῶς συζῶντα· ἡ
 15 ἀμέλεια κατὰ τὴν θεόπνευστον γραφὴν· « Ἄνθρωποι κατοϊόμενοι καὶ καταφρονῶν περᾶνεῖται οὐδὲν. » Ταῦτα μὲν ὡς ἡμετέραν ἀνάμνησιν ἀναγράψαντες, παντῶν σφραγίζομεν, δοξάζοντες καὶ εὐχαριστοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν πάντα τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ σοφῶς γενέσθαι εὐδοκήσαντα, καὶ ἡμῖν δὲ δωρησάμενον διανοεῖσθαι ἐν τοῦτοις Θεόν, ἐν πατρὶ, υἱῷ
 20 καὶ ἁγίῳ πνεύματι προσκυνοῦμενον, λατρευόμενον ὑπὸ πάσης τῆς

1. τοῦ ψυχροῦ AE. — διὰ om. E. — 2. σύνθεμα. ὃ ἄνθρωπος AE (ὡόν lu ὃ ἄνε?). — 3. κατὰ μὲν τῶν φιλοσ. A; κατὰ τοὺς φιλοσόφους E. — τὸ θερμὸν AE. — τὸ κάτω πυρρῶδες AE. — ἄμρω F. 1. ἀπό. — ἐκ τῆς αὐτῆς κράσεως συνίστανται E. — καὶ συν. γενν. om. AE. — 4. πρέφεται δὲ τὸ λευκὸν τὸ κάτω (κάτωθεν E) τὸ (om. E) ἀερῶδες AE. — 5. F. 1. τῷ κατὰ... — οὐ γὰρ ἀγνοεῖσθαι χρὴ E. — 6. ὑπάρχει καὶ ὡς θ. E. — 7. καὶ τὸ στερεὸν σ. προθεωροῦνται E. — ἄστηγον (f. 1. ἄστοιγον?) κάτωλον λευκαίνεται AE. — 8. αἰτησίῳ AE. — τὸ θ. καὶ τὸ ψυχρὸν E. — 10. νυκτός φάνεται E. — 11. φιλ. τὸ πρῶγμα τὸ π. ἔ. AE. — ἔργον ἐπεκτείνει E. — 12. τοιαύτης διασ-

τάσεις (διαστάσεις E) θεωρ. AE. — 13. οὐδαίς οὐδὲν E. — 14. γένηται] ποιήσει AE. F. 1. γεγένηται. — ὁ Θεός AE. — τὸν σ. σ.] τὸν τῆς σοφίας A; τὸν τῆς σοφίας E. — σοφίζοντα A; σοφιζόμενον E. — F. 1. τὸν <τοῖς> σοφοῖς συζῶντα. Cp. Proverbs, xiii, 20. — 15. ἡ ἀμέλεια] καὶ μὴ ἐν ἀμελείᾳ τὰ πάντα ἔχοντα E. — ἄνθρω — οὐδὲν om. E. Habacuc, II, 5. — 16. καὶ ταῦτα τοῖνον ὡς εἰς ἡμετέραν ἀνάμ. La. — ἀνάμνησιν om. E seul, qui a peut-être été copié sur La. — 17. εὐχ. καὶ ὑμνοῦντες τὸν τοῦ βουλομένου εἶναι σοφῶς σοφίζοντα καὶ ἡμῖν δωροῦμενον διαν. E. — 18. F. 1. αὐτοῦ. — 19. καὶ υἱῷ AE. — 20. λατρ. — κρίσεως om. E.

αὐτοῦ κτίσεως, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων
ἀμήν.

VI. XIV. — ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΤΑ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΧΡΗΣΕΩΣ ΕΜΦΑΙΝΟΝ
5 ΤΟ ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΠΟΙΑΣ ΣΥΝΕΠΙΤΥΜΜΕΝΟΝ ΣΥΝ ΘΕΩ

Transcrit sur M, f. 79 r. — Collationné sur A, f. 163 r.; — sur K (copie directe de A), f. 44 r.; — sur E (partie écrite par le copiste de La, b, c), f. 214 r.; — sur La, p. 183 (mêmes variantes que dans E).

1] Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν τῆς χρυσοποιίας συνεπτύξαμεθα θεωρημάτων
πρότερον, περὶ τῶν αὐτῆς διαληψόμεθα τοὺς κορυφαίους τινὰς εἶναι
φάσκοντες. Πρῶτος τοίνυν Ἐρμῆς ὁ Τρισμέγιστος προσαγορευόμενος
ἀναφέρεται, προσενεγκάμενος τὴν ἐπωνυμίαν διὰ τὸ κατὰ τρεῖς τινὰς τῆς
10 δυνάμεως ἐνεργείας τὴν παροῦσαν ποιήσιν γινομένην, ἀλλὰ καὶ τῶν
ἔξω αὐτῆς κατὰ τρεῖς διεστώσας τῶν ὄντων οὐσίας ἀνακρίναι, οὗτος
πρῶτος γενόμενος συγγραφεὺς τοῦ μεγάλου τούτου μυστηρίου, ἀκό-
λουθῶν ἔσχεν Ἰωάννην ἀρχιερέα γενόμενον τῆς ἐν εὐαγγίᾳ τυθείας καὶ
τῶν ἐν αὐτῇ ἀδύτων.

2. E (seul) après ἀμήν : — αἶμα ἀν-
θρώπου παρηνοῦ (f. l. παροίνου?), γολθὴν
μελανοῦ βοῦς μὴ ἔχοντος σύστημα, καὶ τρα-
γίδος βοτάνης ὀπὸν ἕξ ἴσου τὰ τρία ἔχων,
εἰ πυρώσεις σίδηρον καὶ βάρβις, μάλα ἐπι-
τύγης (f. l. ἐπιτύχοις) ἄν. (Cp. VI, xx. fin
de l'Appendice.) Ἐκ τοῦ M^r βίγोट : τραγίς
barba de bouc : — 3. Titre dans E. Ἄνε-
πιγ. φιλ. κ. ἀκ. χρ. λόγος ἐμφαίνων τὸν τῆς
χρυσοποι. λόγος καὶ τρόπον συνεπτ. σὺν Θεῷ.
— τοῦ αὐτοῦ om. A et mg. : λόγος βου-
(1re main). — 6. Ἐπεὶ δὲ — Ἀριστοτέλους;
(p. suiv., l. 5). Réd. de E : Ἐπειδὴ τὸν τῆς
χρ. συνεπτ. λόγον, φέρε καὶ περὶ τῶν αὐτῆς
διαλεθῶμεν ποιητῶν. καὶ πρῶτος μὲν ὄντων αὐτῶν

ἔστιν ὁ προσαγ. τρ. Ἐ., ὅς κατὰ τρ. δυν. καὶ
ἐνεργείας, τὴν παρ. ποιήσιν γενέσθαι φησίν. Εἶτα
ὁ Ἰωάννης ὁ ἀρχιερεὺς ἐν Εὐαγγίᾳ (Εὐαγγέλιον
La) καὶ Δημόκριτος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Ὀλυμ-
πιόδωρος, καὶ Στέφανος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ
(ἄπειροι La) μετὰ ταῦτα, οἳ τινες ὡς ὑποφῆται
ἔξηγήσαντο τοὺς παλαιότερους αὐτῶν, Ἐρμῆν
φημι, καὶ Δημόκριτον, καὶ Πλάτωνα καὶ
Ἀριστοτέλην. Le rédacteur de E La,
dans ce morceau, semble avoir utilisé
de temps à autre les variantes de AK,
dont le relevé n'offrirait qu'un intérêt
purement paléographique. — 8. καὶ προ-
σαγ. AK. — 13. τῆς ἐνευαγγίᾳ τῆς θείας AK.
Cp. ci-dessus, p. 25, l. 7, et la note.

Μετὰ τοῦτον Δημόκριτος τρίτος ἀνεφάνη περιβόητος φιλόσοφος ἐξ Ἀβδόρων μὲν, τῶν δὲ πρὸ αὐτοῦ ὑποφητῶν ἀγαθώτατος.

Μετὰ τοῦτον Ζώσιμος τις πολυμαθέστατος ἐπιφημίζεται.

Οὗτοι οἰκουμενικοὶ πανεύφημοι φιλόσοφοι καὶ ἐξηγηταὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστο- (f. 79 v.) τέλους, διὰ διαλεκτικῶν δὲ θεωρημάτων, Ὀλυμπιόδωρος καὶ Στέφανος, οἳ τινες ἔτι σκεψάμενοι καὶ τὰ περὶ τῆς χρυσοποιίας μεγάλα ὑπομνήματα μετὰ μεγίστων ἐγκωμίων συνεγράψαντο, πιστωσάμενοι τοῦ μυστηρίου τὴν ποίησιν.

10 2] Τοῦτων ἡμεῖς ἐντυγχόντες τὰς πανσόφους βίβλους, ἐκ πείρας καὶ τριβῆς κατανοήσαντες, τὴν τῶν ὄντων λεγομένην περινοίαν ἀναμιμνήσκομεν ἑαυτοῖς ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἀληθῆ εἰσιν. Ὅσπερ εἰ μολιβδόσιμος τις χαλκοῦ ἐμυσταγώγησαν ἰσόμενοι γὰρ ἅπαντες κατέστησαν, τὰ περὶ μολιβδογάλκου διαγεγραφότες, καὶ ἐπεκκλησία
15 τὰ περὶ μολιβδογάλκου δὲ κηρύξαντες ἔν οἷς μετὰ πείραν καὶ τριβῆν, καὶ τὴν τῆς ὕλης διάκρισιν ὑπόμνησιν ποιούμεθα, παρακλειόμενοι ἑαυτοῖς ἀπέχεσθαι πάντων ὁμοῦ τῶν τὴν καυστικὴν δύναμιν ἔχόντων, ἀπὸ τε πυρὸς καὶ θεοῦ ἰσόμενοι πάντων ἀρσενικῶν ἢ ἐπιμιξία καὶ σφοδρότης πᾶσαν βλάβην καὶ ἀποτυγίαν ἐργάζονται ἰσόμενοι
20 θαι πάντα εἰ μὴ ἐξιδιάζοντες ὑγρὰν δύναμιν ἔχοντα, πρὸς τε μίξιν καὶ στοιχειώσιν καὶ τὴν τοῦ μολιβδοῦ σύγκρασιν ἰσόμενοι γὰρ φασιν ἦν καὶ συνουσίωσιν ἡμεῖς καλοῦμεν, πρῶτον μὲν διὰ γωνευ-

5-9. διὰ διαλεκτικῶν — τὴν ποίησιν] Réd. de E : Οὗτοι γὰρ ἐπισκεψάμενοι καὶ ἐξερηνύσαντες (ἐξερηνουῶντες AK) πάντα τὰ θεωρητικὰ καὶ μέγιστα ὑπομνήματα ταύτης τῆς τέχνης (ces deux mots soulignés dans E, omis dans La) τῆς χρυσοποιίας μετὰ μεγ. ἐγκ. συν. περὶ ταύτης πιστ. ἡμῖν. τοῦ μυστ. τούτου τὴν ποίησιν. — 10-16. τοῦτων — ποιούμεθα] Réd. de E : Ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἐντυγχόντες τοῖς πανσόφοις αὐτῶν βίβλοις μεγίστην πείραν καὶ τριβὴν κατανοήσαμεν τὴν ὄντως λεγομένην περινοίαν. Διὸ καὶ ἀναμιμνήσκομεν ὑμᾶς

καὶ λέγομεν ὡς ἀν. καὶ ἀληθῆς ὑπάρχει αὕτη ἢ (om. La) τέχνη τῆς χρυσοποιίας. — 13. μολιβδόσιμος M. — 14. ἐπεκκλησία A; ἐπικλησία K. — 16-18. παρακλειόμενοι — ἔχόντων] Réd. de E : Παρακλειούμεθα τοίνυν ὑμᾶς, ἐκ τῶν φιλοσόφων, ἀπέχεσθαι (Ce dernier mot est répété dans E seul) πάντων τῶν τὴν καυστικὴν δύναμιν ἔχόντων. — 20-22. πάντα — πρῶτον μὲν] Réd. de E : πάντα τὰ ὑγρὰν δύναμιν ἔχοντα καὶ ἐξιδιάζοντα, καὶ πρὸς μίξιν στοιχοῦντα, καὶ τὴν τοῦ μολιβδοῦ σύγκρασιν καὶ συνουσίωσιν, τὴν πρῶτον μὲν...

τηρίου γενομένην, ὕστερον δὲ καὶ ματτομένην καὶ πλυνομένην. Ἐπειπερ καὶ μαγνησίαν ταύτην ἔθην ἐτυμολογοῦσιν ἐκ τοῦ ἀναμίγνυσθαι καὶ μάττεσθαι κατὰ μίαν οὐσίαν καὶ συνουσιώσιν γινομένην τῆς συγκράσεως. Μάξις δὲ καὶ παντός καὶ πάσης καθ' ὑγρῶν καὶ ἐν ὑγροῖς
5 γίνεται, ὡς καὶ τὰ πλυνόμενα μάττεσθαι λέγεται, ἢ πῆλος ὁμοίως καὶ ὡς αὐτως, ἢ λίνα καὶ μετάξια λευκαινόμενα.

3] Διὸ καὶ ὁ μέγας Ὀλυμπιόδωρος ἐν μεγάλῃ καταφάσει ἀποφηνάμενος ἀναγράφει ὡς τοῖς ὑγροῖς ἐπιστεύθη (f. 80 r.) τὸ μυστήριον τῆς χρυσοποιίας, καὶ ἐν παραδείγμασιν μυρίοις καὶ ὑποτυπώσειςι πλείοσι
10 διὰ φρέθρων καὶ φεύματων καὶ φεύσεων, καὶ ἀπορροϊῶν καὶ πλύσεων τῆς καλουμένης ταριχείας καὶ ἀσκήσεως. Ἀναγράφουσι τὴν τοῦ μυστηρίου οικονομουμένην τελετὴν εἰς μίαν μὲν ἤτοι καὶ τὴν αὐτὴν ἀναστρέφοντες διάνοιαν τοῦ γίνεσθαι τὰς οὐσίας ἰὸν χρυσοῦν, ὃν ποιῶν φασὶ ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ποιῶν ἰὸν οὐδὲν ποιεῖ. Παχέων γὰρ ὄντων τῶν οὐσιῶν, ἀραιώδη καὶ
15 πνευματικὰ γίνεται, εἰς λεπτόν μεταβαλλόμενα καὶ ἐξαλλοιούμενα διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοισι περιγρίσεως, καὶ ἀλληλοῦχου κατοχῆς. Συγκιρνώμενα

1. καὶ ματτ.] καὶ ματτομένην AK; καυματομένην E. — 1-3. ἐπειπερ — οὐσίαν] Réd. de E : ἢ καὶ μαγν. καλοῦσιν ὅτι μίγνυται καὶ μάττεται καὶ βάπτεται κ. μ. οὐσίαν. — 3. γινομένης AK; om. E. — τῆς συγκράσεως] τῆς συνουσιώσεως AKE. — καὶ τῆς συγκράσεως E. — 4. μάξις δὲ E. — καὶ om. E. — 5-6. ὡς καὶ — λευκαινόμενα] Réd. de E : ἤγουν δεῖ τὰ καταπλυν. μεταγεσθαι ὡς ὁ πηλὸς καὶ τὰ λινὰ ἢ τὰ μετάξια λευκαινόμενα. — 6. Entre λευκαινόμενα et Διὸ καὶ ὁ μέγας Ὀλυμπιόδωρος κ. τ. λ., les mss. AKE La intercalent deux fragments déjà publiés : 1° Ὅτι τρεῖς δυνάμεις (Zosime, III, xxxi). Principales variantes : p. 205, l. 2. Ὅτι (om. E La) τρεῖς (τρεῖς δὲ E La) δυνάμεις εἰσὶν τοῦ ἀλ. ξ. καὶ τρεῖς ἐνέργειαι οἷον (βαρῆ AK et en surcharge) εἰσαρ. κατ. καὶ στίλψις. (Nous représentons le point rouge de A par un double trait.) = καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, οἷον (om. E La) ἀνίδεον, πανίδεον. = καὶ ὕλην

ὑποδεγόμενον. 2° III, xxxix, 4-5, p. 210, l. 8 : = Ὅτι μεταξὺ μελάνσεως jusqu'à χρυσοποιήσεως. = καὶ οὕτως ξανθώσεως καὶ ἰώσεως — μέσος δὲ ἐστὶν πέρασει (lire ἢ) διὰ τοῦ ὄργ. τοῦ μασθ. οἰκ. (μελάνωσις omis) = αὐτὸ τοῦ ἐν γωρισθῆναι τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ σπονδίου (l. σποδίου) ταριχείας. = βα γὰρ (δὲ Lb, mel.) κ. τ. λ. l. 17 : κύριον (comme A) = χειροποίησις δὲ ἐπ. l. 18 : ἢ λεύκωσιν φέρουσαν, ἢ ξάνθωσιν. = τῶν δὲ l. 19 : Zⁿ δὲ κ. τ. λ. jusqu'à la fin du § 5. — 7-8. διὸ καὶ — ὑγροῖς] Ὁ δὲ μ. Ὁλ. ἀναγράφει ὅτι ἐν τοῖς ὑγροῖς. — 11-13. ἀναγράφουσι — ὁ δὲ] Réd. de E : ἀπαντες γὰρ ἀναγρ. μίαν εἶναι τὴν οικονομίαν καὶ τὴν τελευτὴν τοῦ μυστ. καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀναστρέφονται διάνοιαν, καὶ ἐν γίν. τὰς οὐσίας φασὶν ὁ γὰρ ποιῶν ἰὸν χρυσοῦν ποιεῖ, φασὶν, ὁ δὲ... — 12. τελετὴν] τελευτὴν AK. F. l. τελευτὴν. — 14. παχέων γὰρ οὐσῶν E, mel. — ἀραιώδη] ἀραιώδη AK; ἀερῶδη E. — 15. γίνωνται A; γίνονται KE. — 16. ἐν om. E. — ἀλλ. κατ.] ἀλληλοχρυσούμενα AKE.

γάρ καὶ ἐν ἀλλήλοις περιγυρίμενα, ἑαυτὰ τε διασφείρει, καὶ ἀλλήλα
 πάλιν ἀναγεννᾷ, ὡσπερ καὶ αὐτὸς Δημόκριτος, ὡς πρὸς ἡμᾶς καὶ
 βασιλέα προσφωνῶν, φησί· « τοῦτο δὲ γίνωσκε, βασιλεῦ, καὶ ἡμεῖς
 ἄρχοντες, καὶ ἱερεῖς, καὶ προφῆται, ὅτι εἰ μὴ τις τὰς οὐσίας καταμάθοι
 5 καὶ τὰς οὐσίας κεράσαι, καὶ τὰς εἶδη νοήσει, καὶ τὰ γένη συνάψει τοῖς
 γένεσιν, εἰς μάτην κάμνει καὶ εἰς ἀνόνητα μογθεῖ· ἀλλήλαις γὰρ αἱ
 φύσεις χαιρουσιν, καὶ ἀλλήλαις τέρπονται, καὶ ἀλλήλας φθείρουσι, καὶ
 ἀλλήλας ἀποστρέφονται, καὶ ἀλλήλας πάλιν γεννῶσιν.

4] Πρὸς ἃ καὶ νῦν ἡμᾶς δεῖ ἀναστρέφοντας συννοεῖν ὅτι τὰς οὐσίας
 10 ἐκελευέτε μαθεῖν, καὶ τὰς οὐσίας κεράσαι, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν αὐτὰς τὰς
 ἀρχικὰς καὶ ἀκατεργάστους τῶν γυτῶν φύσεις, ὡς γένη τῶν εἰδῶν
 προϊσταμένας αὐτὰς δεῖ κεράσαι, καὶ οὐχὶ τὰ πάντων παράγωγα εἶδη.
 Τὰ γὰρ εἶδη, φησὶν, δεῖ νοεῖν ὅτι ἅπαξ κατεργασθέντα τοῦ εἶναι γένη
 ἐξέπεσαν, ἀπολέσαντα τὴν οὐσιώδη αὐτῶν ιδιότητα δικαίως ἐν ἐπανα-
 15 λήψει· μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰς οὐσίας κεράσαι, ἐπιφέρει λέγων· (f. 80 v.)
 « καὶ τὰ γένη συνάψαι τοῖς γένεσιν ».

ῥ] Οὐκοῦν τὰ μὲν εἶδη νοοῦντας παρατρέχειν, τὰ δὲ γένη λαμ-
 βάνοντας αὐτὰ συνάψαι κατὰ τὰς πρωτουργοὺς αὐτῶν καὶ ἀκατερ-
 γάστους οὐσίας συγκιρνωμένας. Ἡ γὰρ φύσις, φησί, τῇ φύσει χαιρεῖ,
 20 καὶ ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται, ὡς μιᾶς πρὸς μίαν σύνδρομον
 ἐχούσης τὴν σύγκρασιν, καὶ ἀνεμποδίστως ἀναπτομένης καὶ συνου-
 σιωμένης· τὰ γὰρ παράγωγα ἤδη διαγενόμενα παρεμποδίζεται ἐκ
 τῶν προσυμιξέων συνουσιοῦσθαι, καὶ ἐντεῦθεν συγκιρνωῦσθαι οὐ δύναται,

2. καὶ ὁ Δημ. πρὸς τινὰ βασιλέα γράφων, φησί E. — 3. ὁ βασιλεῦ AKE. — καὶ ἡμεῖς — προφῆται om. E. — 4-6. εἰ μὴ τις — μογθεῖ] Réd. de E : εἰ μὴ τὰς οὐσίας καταμάθης, καὶ τὰς οὐσίας κεράσης, καὶ τὰ εἶδη νοήσης, καὶ τὰ γένη συνάψης τοῖς γένεσιν, εἰς μάτην κάμνει καὶ εἰς ἀνόνητον οἱ μόγθοι. E. — 5. κάμνει E. — μογθεῖ] οἱ μόγθοι AKE. — ἀλλήλαις γὰρ...] αἱ φύσεις ἀλλήλαις χαιρουσι E. — 9-23. πρὸς ἃ — οὐ δύναται]

Réd. de E : Δεῖ δὲ νοεῖν ὅτι τὸ εἰ μὴ τὰς οὐσίας καταμάθης σημαίνει τὴν κατεργαστὴν τούτων πρὸς τὴν ἡμῶν τέχνην· τὰ γὰρ ἄλλα πάντα εἶδη τὰ παράγωγα ἅπαξ κατεργ. ἐξέπεσαν· διὸ καὶ ἀπόλεσαν τὴν ἑαυτῶν οὐσιώδη ιδιότητα καὶ παρεμποδίζεται (ligne 22) ἐκ τῶν προσυμιξέων καὶ συνουσιοῦσθαι καὶ συγκιρνωῦσθαι οὐ δύναται. — 10. F. 1. ἐκελευέτο. — 11. κατεργάστους AK. — 22. ἤδη] εἶδη AK, f. mel.

οἷον ἢ λεπὶς τοῦ χαλκοῦ ἢ ὁ ἰὸς τοῦ χαλκοῦ καλούμενος ἰατρικῶς
 κεικαυμένος, χαλκοῦς ἴδιος ὧν τοῦ χαλκοῦ καὶ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ
 κατεργασθεὶς παρεμποδίζεται καὶ συγκιρνᾶσθαι καὶ συνουσιῶσθαι οὐ
 δύνανται. Τοιοῦτον δὲ καὶ ἡ λιθάργυρος καὶ ἡ καθμία καὶ τὸ ψι-
 5 μύθιον, ἴδια ὄντα τῆς μολίβδου, καὶ αὐτὰ ἕκαστον παρεμποδίζεται
 συγκιρνᾶσθαι καὶ συνουσιῶσθαι οὐ δύνανται καὶ τὰ ἀπὸ μολίβδου
 γενόμενα. Μόλιβδος δὲ πρὸς μόλιβδον οὐ παρεμποδίζεται συγκιρνᾶ-
 σθαι, οὐδὲ μὴν μόλιβδος κατὰ χαλκοῦ ἐπιβαλλόμενος.

6] Κάντεῦθεν μεγάλην διάγνωσιν ἠύραμεν, ὅτι τῶν οὐσιῶν ἢ
 10 σύγκρασις γίνεται καὶ τῶν γενῶν ἢ συναφή, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν εἰδῶν,
 ὡς κατὰ τόπον ὄντας ἡμέτερον εἰδέναι ὅτι οὐσίας καὶ γένη καὶ
 φύσεις καθ' ἑνὸς σημαινούσας ἤγαγεν ὁ φιλόσοφος. Διὰ γὰρ τοῦ
 λέγειν « τὰς οὐσίας κεράσαι », καὶ « τὰ γένη συνάψαι τοῖς γένεσιν »,
 καὶ ὅτι « ἀλλήλαις αἱ φύσεις χαίρουσιν », παραδίδωσιν ὡς καθ' ἑν
 15 σημαινόμενόν ἐστιν οὐσία καὶ γένος καὶ φύσις ὡς ἐξ ἀνάγκης δεῖ
 μαθεῖν πρῶτον τὰς φύσεις, τὰ γένη, τὰ εἶδη, τὰς συγγενείας, τὰς
 συμπαθείας, τὰς ἀντιπαθείας, τὰς (f. 81 r.) κράσεις, τὰς διαστάσεις,
 τὰς φιλιώσεις, τὰς ἔχθρας, τὰς ἀποστροφάς, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, καὶ
 οὕτως ἐπὶ τὸ προκείμενον σύνθεμα ἔλθειν, ὡς ὁ ἀγαθώτατος Δημό-
 20 κριτος ταῦτα συγκεφαλαιούμενός φησιν.

7] Οὐδὲν γὰρ ἀγνοεῖν χρὴ ὅτι κατὰ συμπάθειαν φυσικὴν ὁ μαγ-
 νήτης λίθος τὸν σίδηρον ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ ὅτι κατὰ ἀντιπάθειαν

1-3. ἢ ὁ ἰὸς — παρεμποδίζεται] Réd. et disposition de AK : ἢ ὁ ἰὸς τοῦ χ. καὶ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ κατεργαστῆς ὁ καλ. ἰατρικὸς κεικαυμένος signe de χαλκός. ἴδιος (ἴδιος K) ὧν τοῦ χ. καὶ ἐκ τοῦ γ. αὐτοῦ κατεργαστῆς παρεμποδίζεται. — 1-16. ἢ ὁ ἰὸς τοῦ χαλκοῦ — τὰ εἶδη] Réd. de E : ὁ ἰὸς τοῦ χ., ὁ κεκ. χαλκός, ἢ λιθάργυρος, ἢ καθμία, τὸ ψιμμύθιον · ταῦτα πάντα καὶ τὰ ὅμοια παράγωγα μὲν εἰσιν ἐκ τῶν μετάλλων, ἀλλ' οὐ δύν. συγκίρν. καὶ συνουσι. · εἶδη γὰρ εἰσι τῶν μετάλλων · τὰ δὲ γένη τούτων συνουσιῶνται καὶ συγκιρνῶνται, ὡς ὁ χαλκός τῷ ἀργύρῳ

καὶ ὁ ἀργυρός τῷ χρυσῷ καὶ τὰ ὅμοια. Διὰ τοῦτο ἄρα ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος · εἰ μὴ τὰς φύσεις καὶ τὰ γένη, καὶ τὰ εἶδη καταμάθῃς, καὶ τὰ ἐξῆς. — 15. ὡς — τὰς φύσεις om. AK. — 16-19. τὰς συγγενείας — οὕτως] Réd. de E : Δεῖ ὅν γινώσκειν τὰς συγγ. τούτων καὶ τὰς συμπ., καὶ τὰς ἀντισυμπ., καὶ τ. κρ. καὶ τὰς διαστ., κ. τ. ἔχθρας, κ. τ. φιλ. κ. τὰς ἀποστρ. καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον · καὶ οὕτως... — 21. F. l. οὐδὲ. — οὐδὲν δὲ χρὴ νοεῖν ὅτι E, qui met un point d'interrogation après ἐνεργείας (p. suiv., l. 2). — 22. κατὰ φυσικὴν ἀντιπάθειαν.

τὸ σκόροδον προστριβόμενον κατὰ τὸν μαγνήτην κωλύει αὐτὸν τῆς τοιαύτης φυσικῆς ἐνεργείας. Εἰ δὲ καὶ σύγκρασις γίνεται ὕδατος πρὸς οἶνον ἀναχθεμένου, ἐλαίου δὲ πρὸς ὕδωρ διάστασις, οὐ τὰ κατὰ συμπάθειαν φυσικὴν ἔχοντα πρὸς ἀλληγλα καταλιμπάνοντες, τὰ κατὰ
5 ἀντιπάθειαν ἐλαμβάνομεν.

8] Κατὰ συμπάθειαν οὖν φυσικὴν, καὶ κατὰ συγγένειαν οὐσιώδη πάντα τὰ χυτὰ συγκιρνεῖται καὶ συνουσιῶται φιλικῶς περιχρῶντα ἐν ἀλλήλοις, καὶ σώζοντα τὴν οἰκείαν συνύπαρξιν. Καὶ κατὰ ἀντιπάθειαν καὶ ἔχθραν καὶ ἀποστροφὴν ἄπαντα δὲ τὰ θετὰ φυσικῶς, εἰ
10 καὶ πάντα τὰ χυτὰ διασθίρει τῶν τοιούτων τὴν ὑπαρξίν ὅ καὶ προείπομεν πάντων τούτων ἀπέχεσθαι. Προσλαμβάνει δὲ « τὰ χυτὰ σώματα ἀλλήλοις χαίροντα, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐπισπώμενα » ἑπεὶ περ καὶ ὡς ἐν ἀρρορισμῷ ὁ πολυμαθέστατος Ζώσιμος ἐκφανέστατὰ φησιν. Αὐτὸ γὰρ τὸ μυστήριον τὸ τῆς χυρσοδαφῆς, σώματα ὄντα, πνεῦμα
15 γίνεται, ἵνα ἐν ταῖς καταδαφαῖς τοῦ πνεύματος βιάψῃ, καὶ μὴ ἐπενέγκῃ ἐπισταθμίαν.

9] Ὡς ἐμάθομεν ἤδη ὅτι σώματα κατὰ τὴν σύγκρασιν τοῦ μολιβδόχαλκου ὑδαργύρῳ κατηγλαισμένα πνεῦμα γίνεται, ἀνθ' ὧν καὶ πρότερον ἐξυδατοῦνται, καθεψεύεται καὶ διὰ βρύσεως τῆς κατὰ τὴν
20 ταριχεύειαν καὶ ἀσκήσιν τῆς κατ' αὐτὸ ἅμα γενομένης, μεταβάλλει

2-8. εἰ δὲ καὶ — ἀλλήλοις] Réd. de E : Ὅρα δὲ πῶς καὶ ὁ οἶνος ἀνέχεται τὸ ὕδωρ καὶ γίν. σύγκρ. καὶ συνουσιῶσις καὶ φιλικῶσις, τὸ δὲ ἐλαίον πρὸς τὸ ὕ. οὐκ ἀνέχεται συγκιρνεῖται, οὐδὲ συμπ. ἔχουσι φυσικὴν πρὸς ἀλληγλα, ἀλλὰ διάστασιν ἔχθρικὴν ἡ γὰρ τούτων νοεῖν ὅτι τινὰ τῶν ὄντων καταλιμπανόμενα πρὸς ἀλληγλα κατὰ συμπ. φυσ. κ. κατὰ συγγ. οὐσ. συγκιρνεῖνται καὶ συνουσιῶνται φιλ., περιχρῶντα ἀλλήλοις.
— 8-13. καὶ κατὰ — Ζώσιμος] Réd. de E : τινὰ δὲ κατὰ ἀντιπ... κ. ἔ. κ. ἀπ. ἔναντιοῦνται ἀλλήλοις καὶ διίστανται, ἀντιμαρζόμενα. Ὅθεν καὶ ὁ πολυμ. Ζώσιμος... — 9. θετὰ K. — 11. προσλαμβάνειν M. — 13. ἐκφαν. om. E. — 14. τὸ ἐν τῇ χυρσοδαφῇ AKE. —

πνεύματα γίνονται AKE. — 15. βρυῶσι E. — ἐπενέγκωσιν E. — 16. Ἐπισταθμίαν γὰρ, ὡς ἐμάθομεν ἰδιότητα σωμάτων K (d'après A corrigé). — 17. ὡς ἐμάθ. ἤδη σώματα] Réd. de E : Τί γὰρ ἄλλο σημαίνει ταῦτα, ἢ ὅτι τὰ σώματα... — μολιβδόχαλκου en signe avec la finale κω AK. — 18. ὑδαργύρῳ om. M; en signe AK; en toutes lettres E. Cp. ci-après, VI, XVIII, 4. — πνεύματα γίνονται AKE. — ἀνθ' ὧν M. — ἀνθ' ὧν καὶ om. E. — 19. πρ. γὰρ ἐξυδατοῦνται καὶ καθεψεύονται E. — διαβρύσεως M. — Réd. de E : καὶ διὰ βρύσεως καὶ ἀσκήσεως τῆς κατ' αὐτῶν ταριχεύειας, καὶ μεταβάλλουσι καὶ ἐξάλλοιοῦνται E. — 20. καθυτὸ M.

καὶ ἐξαλλοιοῦται ἐκ τοῦ σώματος πεφυκέναι εἰς ἀσώματον ὑπερ-
f. 81 v.) φύσιν, ἐκ τοῦ μολιβδόχαλκου χρώματος, ἐπὶ τὸ χρύσοπτον
πάντα γίνεσθαι.

Οὕτω γὰρ καὶ περὶ τούτου τρανότερον ὁ θεῖος Ὀλυμπιόδωρος
5 ἐκ τῶν ἡνῶν εὐμαρῶς τοῦ χρυσορυγίτου περιάγων τὸν βόθν, ἐν μικρο-
λόγῳ φησί· « χαλκός, μολιβδός, ἐτήσιος λίθος » ἐξ ἧς οὖν ἁμο-
ρευστήσαντος ποιεῖ τούτοις τὴν διὰ πυρός· δι' ὧν καὶ νῦν σημειού-
μεθα ὅτι διὰ τοῦ λέγειν τὸ « <χαλκός> μολιβδός, ἐτήσιος λίθος »
10 παραδίδωσιν δι' αὐτῶν γίνεσθαι τὸ πᾶν τοῦ μυστηρίου, καὶ αὐτὸ
διὰ πυρός· τὸ γὰρ « ἐξ ἴσου ἁμορευστήσαντα », οὐχ ὕλης προσθή-
κην ὑποβάλλει, ἀλλὰ τὴν τῆς ὕλης βέυσιν· διὰ γὰρ τοῦ λέγειν
« ἁμορευστήσαντα », δείκνυσιν ὅτι τῶν τριῶν ἅμα καὶ κατ' αὐτὸ
γινομένων βέυσαι ποιεῖν δεῖ. Καὶ πρότερον τὸ ἐξ ἴσου προκείμενον
συγκεφαλοῖσιν ἔχει, ὅτι οὐχὶ τὸ μὲν ἐν βέυσαι ποιεῖν χρῆ, ἢ τὰ
15 δύο μόνα, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἁμοῦ τὰ τρία ἐν μιᾷ συγκράσει γενόμενα.
Διὰ γὰρ τοῦ λέγειν « ἁμορευστήσαντα », τοῦτο δείκνυσιν, τὸ ἁμοῦ
καὶ κατ' αὐτὸ ἅμα ἐξῆς δεῖ ποιεῖν βέυσαι αὐτὰ· τότε γὰρ καὶ
χρῦσοπτα πάντα ποιεῖ, ἐν οἷς ἐπιβλήθησεται ἢ ἐπιχρισθήσεται.

10] Καὶ μὴ ἀπιστήν τοῦτο, ἀλλ' ἐπισημειώσασθαι ὅτι ὡς μίαν
20 κατὰ φύσιν τὴν ὕλην, καὶ τὴν μέθοδον τῆς οἰκονομίας ἀπεφῆναντο. Ἐπὶ

1. πέφυκεν γὰρ εἰς ἀσώματα ἐπὶ τὸ χρύσοπ-
τον E. — 4-6. οὕτω γὰρ — ἁμορευστήσαντος]
Réd. de E : Ὁ δὲ Ὀλ. φησιν· ὁ μολιβδό-
χαλκός αἰτήσιος λίθος ἐστίν· ἐξῆς οὖν ἁμορ-
ρευστήσαντα. — 5. οἶνον AK. — εὐμαρῶς] ἐν
μαρῶσ A ; ἐν μαρῶσ K. — χρυσορυγί-
του] χρυσορυγίτου K. F. I. χρυσορυγίτου,
dérivé supposé du verbe connu χρυσο-
ρυγίω). — ἐν μικρῷ λόγῳ AK. — 6. ἐξ ἧς]
F. I. ἐξῆς (leçon de E). — ἁμορευστ.] Lire
ἁμορευστ. ici et partout. — 7. διαπυρός
M, ici et plus loin. — δι' ὧν καὶ νῦν]
ἡμεῖς δὲ ἐν τούτοις E. — 8. διὰ τὸ λέγειν τὸν
μολιβδόχαλκον αἰτήσιον λίθον E. — 9. δι'
αὐτῶν] καὶ αὐτῶς E, qui omet καὶ αὐτὸ. —
11. ὑποβάλλει] ἐπέβαλλεν AK ; ἐπέβαλεν E.

— διὰ γὰρ — δείκνυσιν] om. AKE. — 12.
καὶ om. KE. — κατ' αὐτῶν AKE. — 13.
συγκείμενον AKE. — 14. καὶ συγκεφαλοῖσιν
AKE. — ἐν om. M. — 16. Cp. Olym-
piodore, Appendice III, ci-dessus, p.
106. — τοῦτο om. AKE. — τὸ om. AKE.
F. I. ὅτι. — 18. χρυσόπτα A ; χρῦσοπτα
A. F. I. χρυσοπὰ (ici et partout)? — ἐν
οἷς γὰρ ἐπιβλήθησεται, ἢ ἐπιχρισθήσεται AK.
— 19. ἀπιστή AK ; ἀπίστει E. F. I. ἀπισ-
τεῖν. — ἐπισημ. χρῆ E, f. mel. — 20. κατὰ
φ. τὴν ἐνέργειαν ἔχει, τὴν ὕλην AKE. — τῆς]
τοῖς M. — 20 et p. suiv., l. 2 : ἐπὶ γὰρ —
ὑπογράφει] Réd. de E : ὡσπερ ἀπεφῆναντο
ἀρχαῖοι· οἳ τινες τὸν χαλκομολιβδόν ἤγουν
τὸν καὶ μολιβδόχαλκον ὡς ὁ ὑποκ. γράφουσι.

γάρ « χαλκός, μόλιθος » τὸν μολιθόχαλκον, ὡς ὕλην ὑποκειμένην ὑπογράφει. Καὶ γὰρ, ὡς φησὶν ὁ Δημόκριτος, « πολλὴν συγγένειαν ἔχει ὁ μόλιθος πρὸς τοὺς ζωμούς. » Καὶ πάλιν· « ἐπὶ γὰρ τῆς φύσεως, φησὶ, τῆς μολιθίδου μετὰ σχη, ἄφρευκτον εὐρίσκεται· ὡς κἀντεῦθεν 5 ἐπίμνησιν δεῖ λαμβάνειν ἔτι διὰ τοῦτο φεύγει ἢ διὰ μόνου τοῦ χαλκοῦ κατασκευαζομένη βαφή, διὰ τὸ μὴ μετέχειν τῆς φύσεως τῆς μολιθίδου οἰκονομίας. » Διὰ τοῦ λέγειν « χαλκός, μόλιθος », τὴν ὕλην γινομένην ὑποβάλλει. Διὰ [f. 82 r.] δὲ τὸ ἐπιφέρειν « ἐτήσιος λίθος », τὴν δι' οὗ γίνεται περιουσίαν δηλοῖ. Πᾶν γὰρ γινόμενον δι' ἄλλου πάντως γίνεται· 10 κατ' αὐτὸ γὰρ οὐδὲν γίνεται· γενόμενον δὲ δι' ἄλλου πάντως γίνεται. Καὶ οὐκοῦν ὁ ἐτήσιος λίθος « δι' οὗ γίνεται ὁ μολιθόχαλκος » προστίθεται. Τί δὲ οὗτός ἐστιν; κατ' οὐσίαν. Καὶ διὰ τί « λίθος » νῦν ἐπισκέψασθαι χρῆ, ἵνα μὴ λήθης βυθοῖς περιπίπτοντες, διαλάβοιμεν τὸ σημαίνόμενον.

15 [I] Εἰώθασι τοίνυν οἱ ἀρχαῖοι τὰ πολλὰ ἐκ παραθέσεως ἐξαγγέλλειν· ὡς καὶ ὧδε κατὰ παράθεσιν διαγορεύουσι, λίθον καλοῦντες, διὰ τὸ λιτόν μὲν εἶναι αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ ὡς δένδρον τι ὄρεῖν καὶ ἐκφύειν δύναται· ἀλλ' ὅτι αἰεὶ λιτός μένει οἷον ἀπλοῦς κατὰ τὴν τῆς φύσεως περιουσίαν· καὶ ἀναβάλλει ταύτην λίθος, διὰ τὴν ἀπλήν αὐτοῦ ιδιότητα. Οὐ γὰρ 20 καθ' αὐτὴν μένουσα ἢ φύσις τοῦ θείου ὕδατος ὄρεῖν τι δύναται, ἀλλὰ μετὰ ἄλλων συντιθεμένη τῶν σύνθετον ἐχόντων τὴν οὐσίαν, τότε ὄρεῖ καὶ ποιεῖ, καὶ τὰ μεγάλα ταῦτα ἐργάζεται· Ἔοικε γὰρ τὰ στερεὰ σύνθετα εἶναι, καὶ εἰ μὴ ταῦτα συμπλακείη τοῖς ὑγροῖς, οὐδὲν ποιεῖν

2. φησὶ γὰρ ὁ Δημόκρ. E. — 3. καὶ πάλιν — μετὰ σχη] ἐπειδὴ τῆς φ. τοῦ μολιθίδου μετέχει E. — 4. ἄφρευκτος γὰρ AKE. — εὐρίσκεται] ἔστιν E. — 4-8. ὡς κἀντεῦθεν — ὑποβάλλει] Réd. de E : ὁ δὲ χαλκός διὰ τοῦτο φεύγει, ὅτι οὐ μετέχει τῆς φύσεως τῆς τοῦ μολιθίδου οἰκονομίας. Διὰ τὸ λ. οὖν τὸν χαλκομολιθίδον τὴν 5. τὴν γινομένην ὑποβάλλει. — 8. αἰτήσιον λίθον E. — 9. δι' ἄλλου] δι' ὅλου E. — 10. κατ' αὐτό — πάντως γίνεται: om. AKE. — 11. διοῖ M. — 12.

καὶ διὰ τί λίθος] οὐκ ἄλλο ἢ λίθος E, puis : νῦν δὲ χρῆ περὶ λίθων ἐπισκέψασθαι. — 15. τοίνυν] γὰρ E. — 16. ὡς καὶ ὧδε — παράθεσιν] ὅθεν καὶ τοῦτον λίθον κατὰ παράθεσιν E. — λίθον δὲ καλοῦσιν αὐτόν E. — διὰ τὸ λιτόν (ἄλλως λιτόν) εἰς αὐτόν E. — 17. οὐδὲν γὰρ, AKE. — ὡς om. E. — ἐκφύειν AKE. — 19. λίθος] λυθόν AK; λυθείς E. — 20. τοῦ ὕδατος τοῦ θείου E. — 21. τῶν σύνθετων γὰρ οὕτως ἐχόντων εἰς συνουσίαν τότε ποιεῖ E.

δύναται, τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ τὸ σόφισμα τοῦτο ἐξευρόντος, ἵνα τὰ στερεὰ διὰ τῶν ὑγρῶν γίνωνται.

12] Οὐκοῦν ὁ ἐτήσιος λίθος διὰ τὸ λιτὸν τῆς ἀπλῆς αὐτοῦ παρουσίας, λίθος λέγεται, κατὰ προπῆν τοῦ Θ στοιχείου εἰς τὸ T γραφομένου · καὶ διὰ τὸ θρᾶν καὶ ποιεῖν μέλλειν, ὑγρᾶς εἶναι φύσεως προσφέρεται, ἵνα καὶ διαλύσῃ καὶ ὁμορευστήσῃ, καθὼς εἴρηται, ὅτι ὁμορευστήσαντα χρύσοπτα πάντα ποιεῖ. Ἐὰν γὰρ καὶ, ὡς αὐθις εἴρηται, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ στερεὰ φύσει ἄρευστά εἰσι, βεῦσαι οὐ δύνανται ἐὰν μὴ τοῖς βρευστοῖς διαλυθῇ, ἢ ἐξυδατωθῇ. Συνήκατε πάντως ὑμεῖς ὅτι
10 κατὰ παράθεσιν καὶ ἀντίφρασιν λίθος ἐρμηνεύεται ὁ ἐτήσιος, ὁ σιδηρός, ὁ ἄργυρος καταφαινόμενος; Τοῦδε (f. 82 v.) τοῦ ἐτήσιου ὄνομα καὶ Συνέσιος πρὸς Διόσκορον διερμηνεύων σαφῶς τὸ θεῖον ὕδωρ ἐξεφώνησεν.

13] Καὶ ἀναστρέψαι γρηὶ πρὸς τὰ ὁμορευστήσαντα λέγειν τὸν φιλόσοφον [καὶ] διασκοπῆσαι ὅτι ὁμορευστήσαι θέλει βευμάτων γρηὶ
15 δύναμένων ἀπογρηθῆσαι · ἐπεὶ καὶ πλύνεσθαι συντεθεώρηται, ὡς ἐκεῖνος ὁ Τρισημέριστος Ἐρμηῆς ἀναφέρεται παρὰ τοῖς μεγάλοις ἐκείνοις ἐξηγηταῖς, ἀπ' αὐτῆς τῆς βήσεως ἀναγράφουσιν. Ὡς καὶ μᾶλλον Ὀλυμπιόδωρος λέγων · « Ἄρχεται ἡ ταριχεῖα ἀπὸ μηνὸς μεγείρο εἰκάδος πέμπτης ἕως μεσσηρῖ εἰκάδος πέμπτης » · καὶ συναπτόμενος
20 πάλιν · « ὅσα ἂν δύνῃ ταρίχευσαι καὶ πλύναι ὡς ἀρῆσαι αὐτὰ ἐν ἄργεσιν ἀποκείμενα · ὅσα δύνασαι ποιῆσαι ποίησον, ποίησον διὰ τοῦ ἀναδιπλασιάζειν τὰς καταφατικὰς ἀποφάσεις, πιστούμενοι ὅτι οὕτως

1. δύναται ποιεῖν · δημ. δὲ τὸ σόφ. τοῦτο AKE. — A mg. : σῆ. — 2. γίνονται M. — 3. ἀπλῆς om. AKE. — 4. Θ] ἐνάτου AKE. — 5. καὶ δι' αὐτοῦ θρᾶν καὶ ποιεῖ μέλλειν, καὶ ὑγρ. ὢν φύσις. E. — προσφέρεται AKE. — 6. τὰ χρύσοπτα AK. — ὁμορευστήσεως γὰρ τὰ χρ. E. — 7. — ὡς αὐθις] συνθῆς ὡς AK. — ἐὰν γὰρ — εἴρηται om. E. — 9. συν. τοῖνον πάντες La. — 10. παρὰ κατάθεσιν AKE. — 11. τοῦ δὲ AK ; τὸ δὲ E, f. mel. — 12. ἐρμηνεύει E. Ce passage ne se retrouve pas dans le texte de Synésius (ci-dessus, II, III). — 12-20. τὸ θεῖον ὕδωρ — ὅσα δύνῃται] Réd.

de E : τὸ θ. ὢ. εἶναι ἐν τῷ ὅτι ὁμορρ. θ. βέυμ. γὰρ χρ. τῶν δου. ἀπογρ. ὁ δὲ Ὀλ. φησιν, ὅσα ἂν δύνῃ... — 18. M mg. : 3o signes zodiacaux, planétaires et autres, d'une main du xive ou xve siècle (scolie en cryptographie?). — 20. ὅσα δύνῃται M. — ταριχεῦσθαι καὶ πλύναι mss. — ἕως ἀρῆς A. — 21. ὅσα ἂν δύνῃ AKE. — 22. πιστούμενος AKE. mel. — 22 et p. suiv., l. 7 : πιστούμενοι — συνεκφράσεως] Réd. de E : πιστούμενος ὅτι ἀναφέρειν δεῖ ἕως ἂν περιβυθῇ διὰ τὴν τοῦ ἀέρος ἐνέργειαν. Τὸ δὲ ταριχεύειν ἐκ τοῦ τὰ ρ. γέειν γίνονται, ἤρηνον πλύνειν.

δεῖ ποιεῖν, καὶ ταριχεύειν, καὶ πλύνειν, καὶ ἐναρθῆναι τοῖς ἄγγεσιν ἀποκείμενα, καὶ μὴ προαρπάζειν ἀπὸ τῆς ταριχεύιας, καὶ ἔτι θερμὸν ἀποκενοῦν, ἀλλὰ ἐναρθεῖν ἕως περιψυχθῆ διὰ τὴν τοῦ ἀέρος συνερ-
γίαν.

- 5 14] Καὶ ἐξ ἐτυμολογίας τὰ πολλὰ λέγει ὁ ἀρχαῖος, ἐπισυρόμενος τὴν ἀνάπτυξιν. Κάνταυθα γὰρ τὸ ταριχεύειν ἐκ τοῦ τὰ ρεῖθρα γεύειν ἀναπτύσσεται· ἐπεὶ καὶ συνακούει τὸ πλύνειν, δηλοῦσης τῆς σηνεκ-
φράσεως, ὅτι κατὰ τὰς πλύσεις τὰ ρεῖθρα γεῖται, ἵνα καθαίρηται τὸ
σύνθεμα ἐκ τῆς ἀσκήσεως τοῦ κατὰ τὸν φιαλοβωμὸν ῥυπαινόμενον·
10 τόπον γὰρ τῆς λεγομένης ταριχεύιας καλεῖ Ζώσιμος ἐν τῇ περὶ ἀρετῆς.

VI. xv. — LA MUSIQUE ET LA CHIMIE

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟῦ ΦΙΛΟΣΟΦΟῦ

Transcrit sur M, f. 181 r. — Collationné sur K, f. 90 r.; — sur E (partie écrite par le copiste de La, b, c.), f. 180 v. — Contenu aussi dans le Vaticanus 1174, f. 35. (Voir A. Berthélot, Rapport sur les manuscrits alchimiques de Rome, dans les Archives des missions sc. et litt., 3e série, t. XIII, p. 824.) — Texte à rapprocher de III, XLIV, ci-dessus, p. 219.

- 1] Τὸ ὧν τετραμερές ἐστὶν κατὰ φύσιν ἐκ τῶν εἰρημένων συγ-
κείμενον μορίων. Εἰσὶν οὖν αἱ πᾶσαι διαφοραὶ τῶν γενικῶν ποιήσεων
ρλε', ὧν οὔτε πλείονας, οὔτε ἥττονας τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶν ἰδεῖν
15 ἐπὶ τῆς τῶν εἶδει ἢ γένει μιᾶς ἀληθεστάτης ὕλης τῆς κατὰ τῶν
τεσσάρων ἢ ε' βιβλίων χωρούσης τιμιωτάτων τῆς ἐπιστήμης ἀργύ-
ρου, χρυσοῦ, μαργάρων, λίθων τε καὶ πορφύρας. Εἰδικαὶ δὲ ὑπάρ-

5. τὰ πολλὰ...] τί πάλιν λέγει ὁ ἀρχαῖος
A. — 9. τοῦ κατὰ τ. φ.] τοῦ φιαλοβωμοῦ
ῥυπαινόμενον. Τέλος E. — 10. τόπον —
ἀρετῆς om. E. — 11. Titre dans E :
'Ανεπιγράφου φιλοσόφου περὶ τῆς θείας καὶ
ἱερᾶς τέχνης τῶν φιλοσόφων. — Dans le
Vaticanus : 'Ανεπιγράφου φιλοσόφου πρὸς

(Ἐσοδόσιον τὸν μέγαν (sic) βασιλέα. — 14. ρλε']
Cp. VI, x, 9, ci-dessus, p. 413. — 15.
εἰδῶν καὶ γενῶν E. — 16. βιβλίων] σωμα-
τιῶν E. — τιμιωτάτων — πορφύρας] Réd.
de E : τὰ δὲ τιμιώτατα ταύτης τῆς ἐπιστή-
μονικωτάτης ὕλης εἰσὶν ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυ-
σός, καὶ οἱ μάρμαροι, καὶ ἡ πορφύρα.

χουσι μέθοδοι πλείους, πρὸς τὴν τῶν μετιόντων εὐμέθοδον ἢ καὶ ἀμέθοδον· ὧν ἔνιοι καὶ παρ' ἡμῶν ἀνεγράφησαν· αἱ δὲ καθ' ἕκαστα καὶ ἄτομοι πάντως καὶ ἄπειροι, καθὼς ἔστιν εὐρεῖν ἀπειρίαν ἀτόμων.

2] Ὡσπερ δὲ τεσσάρων ὄντων μουσικῶν γενικωτάτων στογῶν,
5 Α Β Γ Δ, γίνονται παρ' αὐτῶν τῶ εἶδει διάφοροι στοχοὶ καὶ κέντροι καὶ ἴσοι καὶ πλάγιοι, καθαροὶ τε καὶ ἄηχοι <καὶ παράηχοι>· καὶ ἀδύνατον ἄλλως ὑφανθῆναι τὰς κατὰ μέρος ἀπείρους μελωδίας τῶν ὕμνων ἢ θεραπειῶν, ἢ ἀποκαλύψεων, ἢ ἄλλου σκέλους τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης, καὶ οἷον βεύσεως ἢ φθορᾶς ἢ ἄλλων μουσικῶν παθῶν
10 ἑλευθέρας, τοῦτο κἀνταῦθα ἔστιν εὐρεῖν τὸν δυνατὸν ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ ἀληθοῦς κυριωτάτης ὕλης, τῆς ὀρνιθογονίας.

3] Καὶ τὸ αὐλούμενον ἅπαν ἢ κιθαριζόμενόν ἐστιν ἢ ἀπὸ τῶν τεσσάρων συγκαίμενον στογῶν, ἢ ἀπὸ τῶν τριῶν, ἢ ἀπὸ τῶν δύο μόνων, ἢ ἐξ ἑνός. Καὶ ὅταν ἐκ τῶν τριῶν ὑπάρχη συγκαίμενον, ἐξ
15 ἀνάγκης ἐστὶν ἢ ἀπὸ ἑνός, καὶ δύο, καὶ τριῶν, ἢ ἀπὸ δύο καὶ τεσσάρων καὶ ἑνός· ἢ ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἑνός, καὶ δύο. Καὶ ὅπο-
ταν ἢ ἀπὸ δύο συγκαίμενον τὸ μέλος πάντως, ἢ ἀπὸ ἑνός καὶ δύο

1. πλείους] πλείεσται E. — Réd. de E : μετιόντων τοῖς μὲν ἀμαθέσιν ἀμέθοδον, τοῖς δὲ εὐμαθέσιν εὐμέθοδον τέχνην. — 2. ἔνιοι καὶ παρ' ἄλλων ἀναγρ. καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν. — 2-3. ἀνεγράφησαν — ἀτόμων] déjà imprimé d'après A, ci dessus, p. 219, l. 3. — 3. ἅπ. ὑπάρχουσι καθὼς E. — 4. στογῶν] στογῶν AK ici et partout. — Réd. de E : Ὡσπερ δὲ οἱ τέσσαρες τόνοι ἢ ἤχοι οἱ γενικώτατοι εἰσὶ, καὶ θεμέλιοι τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης, ὁ πρῶτος ἤχος δηλαδὴ, καὶ ὁ δεῦτερος, καὶ ὁ τρίτος, καὶ ὁ τέταρτος γεννωσὶν ἐξ ἑαυτῶν ἄλλους καὶ ἤχους καὶ τόνους διαφόρους τῶ εἶδει οἱ τινες καλοῦνται κέντροι, καθαροὶ τε καὶ ἄηχοι, καὶ ἴσοι, καὶ ἀδύνατον... — 5. Α Β Γ Δ] Lire πρώτου, δευτέρου, τρίτου, τετάρτου. — 8-10. Réd. de E : ἄλλου σκέλους τινός τῆς ἱερᾶς ἐπιστ. τῆς μουσικῆς, καὶ οἷον β. ἢ φθ. ἢ ἄ. μ. π. ἔλ. εἰ μὴ διὰ τούτων, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ θεῖᾳ τέχνῃ καὶ φιλοσοφικῇ ἐπιστήμῃ

δυναμέθα εὐρεῖν τὸ δυνατόν... — 10. καὶ κυριωτάτης E. — 11. Après ὀρνιθογονίας] τοῦ ὠοῦ E (glose insérée dans le texte). — 12-14. Καὶ τὸ αὐλούμενον — ἐξ ἑνός] Réd. de E . πᾶσα δὲ φωνὴ καὶ πᾶν μέλος γίνεται ἢ διὰ λάρυγγος, ἢ διὰ αὐλοῦ, ἢ διὰ κιθάρας, ἢ ἄλλου ὄργάνου· πᾶν δὲ μέλος σύγκαιται ἢ ἐκ τῶν τεσσάρων ἤχων, ἢ ἐκ τῶν τριῶν, ἢ ἐκ τῶν δύο, ἢ ἐξ ἑνός. — 14. τῶν om. E, mel. — 15. ἐστὶν] σύγκαιται E. — 15-16. Lire ἢ ἀπὸ πρώτου, καὶ δευτέρου, καὶ τρίτου, ἢ ἀπὸ δευτέρου, καὶ τετάρτου, καὶ πρώτου, ἢ ἀπὸ τετάρτου, καὶ πρώτου. καὶ δευτέρου. — 16. καὶ ὅποταν...] ὅταν δὲ τὸ μέλος ἢ συγκ. ἀπὸ δύο π. E. — 17 et page suiv., 2 : ἀπὸ ἑνός...] Lire : ἀπὸ πρώτου καὶ δευτέρου ἐστὶν, ἢ ἀπὸ δευτέρου καὶ τρίτου, ἢ ἀπὸ τρίτου καὶ τετάρτου, ἢ ἀπὸ τετάρτου καὶ πρώτου, ἢ ἀπὸ πρώτου καὶ τρίτου, ἢ ἀπὸ δευτέρου καὶ τετάρτου, ἢ ἀπὸ πρώτου καὶ δευτέρου.

ἔστιν, ἢ ἀπὸ δύο καὶ τριῶν, ἢ ἀπὸ γ' καὶ δ', ἢ ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἑνὸς, ἢ ἀπὸ ἑνὸς καὶ γ' ἢ (f. 181 v. ἀπὸ δύο καὶ τεσσάρων, ἢ ἀπὸ ἑνὸς καὶ δύο. Καὶ ἔταν δὲ ἀπὸ μόνου συντεθῆ στοχοῦ ἑνὸς, ὁμολογούμενον ἢ ἀπὸ ἑνὸς ἔστιν ἢ ἀπὸ δύο ἢ ἀπὸ τριῶν ἢ ἀπὸ τεσσάρων· καὶ ἄλλως εἶναι ἀδύνατον καὶ ἐξ ἑνὸς τῶν εἰρημένων σκελῶν· καὶ παρὰ ταῦτα οὐκ ἔστιν. Οὕτω κἀνταῦθα λογιστέον ἐπὶ τῆς καθ' εἰρμὸν ἐπιστήμης· καὶ τὸ ἀδύνατον ἐκδέχασθαι δεῖ ἐξ ἀνάγκης ἐν ταῖς παρατροπαῖς.

4] Καὶ ὃν τρόπον ἐπὶ τῶν μουσικῶν τὸ σόλοικον ὁρᾶται καὶ τοῦ μέλους τὸ πάθος, εἴ τις ἀπὸ ἑνὸς στοχοῦ ἀρξάμενος ἀθρόως ἐπὶ τῶν τριῶν ἢ τῶν ἐπέκεινα ὀράμοι, καὶ τοῦναντίον, ἢ ἀπὸ δύο πρὸς τέσσαρα, εἴ τύχοι, καὶ ἀνάπαλιν καὶ τούτων ἀπὸ καθάρου πρὸς κέντρον· καὶ τὸ ἐναλλάξ τῶν πλαγίων καὶ τῶν ἴσων ὑπεριδῶν, ἢ ἀπὸ ἑνὸς κέντρου πρὸς δύο, ἢ γ' ἢ δ' κέντρου, ἢ ἀπὸ ἴσου πρὸς ἴσον, ἢ ἐκ 15 πλαγίων πρὸς πλάγιον, ἢ ἀήχου πρὸς ἤχον, ἢ παράηχον ἑαυτῷ, ἢ γ' ἢ τινος τῶν λοιπῶν <ἢ> τοῦναντίον· πολλὴ γὰρ ἐπὶ τούτων ἀπάντων καὶ τῶν ὁμοίων ἔστιν ἡ διάστασις καὶ ὑψηλοσταπεινότης, καὶ σθοραὶ καὶ νεκρώσεις ἐν ἅπασι ταῖς ἐπηρείαις εὐρίσκονται ταῖς τοιαύταις.

20 Ὡ] Διότιπερ οἰκεῖα οἰκειῶν ὑπερέχειν ἔφασαν οἱ διδάσκαλοι τῆς

3. ἑνὸς καὶ δύο] D'après la progression suivie dans cette énumération, il faut peut-être lire : ἢ ἀπὸ γου καὶ δευτέρου. — καὶ ἔταν] καὶ om. E. — ἀπὸ μόνου ἑνὸς ἤχου συντ. ὁμολ. ἔστιν E. — 4. ἔστιν] εἶναι E. — Lire ἢ ἀπὸ πρώτου... δευτέρου... τρίτου... τετάρτου. — 5. καὶ ἄλλως...] Réd. de E : ἄλλως δὲ ἀδύν. γενέσθαι· πᾶν γὰρ μέλος ἐξ ἑνὸς τούτων τῶν εἰρ. σκ. γίνεσθαι δεῖ καὶ παρὰ τ. οὐκ ἔστιν ἄλλος τρόπος. — 6-8. οὕτω — παρατροπαῖς om. E. — 6. καθειρμὸν MK. F. 1. καθ' ἡμῶν. — 9. § 4] § 3 de III, XLIV. — Réd. de E : καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν μουσ. τὸ σόλοικον. — 10. εἴ τις] οἷον εἴ τις E. — ἑνὸς] lire πρώτου. — στοχοῦ] ἤχου

E. — ἐπὶ τῶν τριῶν] F. 1. ἐπὶ τοῦ τρίτου ἢ τοῦ ἐπέκ. — 11. ἐκ τοῦ ἐναντίου E. — F. 1. ἀπὸ δευτέρου πρὸς τέταρτον. — 12. τούτων] F. 1. οὕτως. — 13. ἐναλλάξ MK. — Lire ἢ ἀπὸ πρώτου κέντρου πρὸς δεύτερον ἢ τρίτον, ἢ τέταρτον κέντρον. Réd. de E : ἢ ἀπὸ ε. κ. πρὸς δύο ἢ τρία ἢ τέσσαρα κέντρα. — 15. πλαγίων] πλαγίου E, f. mel. — ἢ ἐξ ἀήχου E. — F. 1. πρὸς ἤχον. — ἢ πρὸς παράηχον E. — ἢ γ' — τοῦναντίον om. E. — 17. καὶ ἡ ὑψ. E. — 18. καὶ σθ. δὲ E. — ἀπάσαις ταῖς τοιαύταις ἐπηρείαις εὐρίσκονται E. — 20. § 5] § 4 de III, XLIV. — διότι παροικεῖα K; διότι παροικίαν E. — οἰκειῶν M; οἰκίῶν E.

ἐπιστήμης ἐκείνης ἐπὶ παντὸς στοχοῦ τῶν κυρίως κέντρων τοῦ ἑαυ-
 τοῦ μεσοκέντρου καὶ τῶν ἐπέκεινα καθαρῶν τοῦ ὑστερουμένου κέν-
 τρου, καὶ τὸν τρίτον τοῦ δευτέρου ὁμοίως, καὶ τὸν τρίτον τοῦ
 τετάρτου. Καὶ μεγίστας καὶ ἀτάκτους τὰς ἐμβάσεις καὶ ἀποβάσεις
 5 τῶν στοχῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν μελωδιῶν γέλωτα πλεῖστον ἕνεκεν
 τῶν εἰρημένων καρπιίζεται παθῶν, καὶ παρὰ τῶν ἐπιστημόνων ἀξίως
 ὄσοι περὶ παθῶν ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν λόγοις (f. 182 r.) σαφῶς.
 Οὕτω κἀνταῦθα φυλακτέον τὴν ἀταξίαν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις.
 Εἰ γὰρ τῆς ἀπομελανώσεως ἢ ξανθώσεως ὀστράκων ἄψεται, τῆς τῶν
 10 λεκίθων ἰώσεως ἢ ἄλλης αὐτῶν οἰκονομίας, μὴ κατὰ πόδα βαδίσας
 ἢ πρὸ λευκώσεως ἀ' ἢ β' ἢ γ' τῶν μερῶν ἢ τοῦ παντὸς ἄρξῃται
 τῆς ἰώσεως αὐτῶν, ἢ τῶν ὁμοτεριζόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἠλέκτρων
 ἀργόμενος, ἀθρόως ἄρξῃται τοῦ ξανθοῦ ἢ τὴν ἀ' ὑδράργυρον ὑπερι-
 δῶν τὴν διὰ τῶν ἀμβύκων ἐπὶ τὴν μέσην ἢ τὴν ἐσχάτην βαδίσει,
 15 ἢ τὰς λειώσεις τελῶν τὰς πρώτας, εὐθέως τὰς τελευταίας ἐργά-
 σαιτο, ἢ τὸ ἐναλλάξ τῶν εἰρημένων ἀπάντων, ἢ ἄλλο τι ὀράσει
 παρὰ τὴν ὀέουσαν τάξιν, ἐπιζήμιον ἔξει τῆς αὐθαδείας τὸ ἔργον,
 καὶ λέγωτος ἄξιον.

3bis] Déjà imprimé ci-dessus, III, XLIV, 3.

6] [Οὐχ] ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν μορίων τῆς ὕλης ἔραμεν τὰς εἰρη-

1. στοχοῦ] ἤλου E. — καὶ τοῦ ἑαυτῶν
 μεσοκ. E. — 3. Réd. de E : καὶ ἐπὶ τοῦ
 τρίτου τοῦ δευτέρου ὁμ., καὶ ἐπὶ τοῦ τρίτου
 τοῦ τετάρτου ὡσαύτως. — 4. καὶ μεγ.] μεγ.
 δὲ E. — M mg. : ὡρ<αῖον>. — ἐμβά-
 σεως] ἐνοῦσεις M. — 5. στοχῶν] ἤλων E.
 — ποιούμενος] τινὲς ποιούμενοι E. — 6.
 Réd. de E : τῶν εἰρ. παθῶν καρπιίζονται
 καὶ κινῶσι, καὶ παρὰ τ. ἐπ. ἀξ. ἐνοῦρίζονται
 καὶ γλευάζονται, οἳ τινες π. π. ἢ. ἐκδ. —
 7. σαφῶς E. — 8. οὕτω — εἰρημένοις]
 Réd. de E : οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμι-
 τέρᾳ τέλῃ τῇ θεῖᾳ γίνονται ἀταξίαι καὶ πα-
 ρατροπῆ, καὶ φθορᾶ, καὶ νεκρώσεις εἴπερ
 ἀμαθῶς καὶ ἀτεχνῶς (sic) κατασκευάζεται.

Διὸ καὶ προφυλακτικῶς ταῦτα πάντα τοῖς νέοις
 ἐπιμελῶς. — 9. Εἰ γὰρ τις ἀπὸ μελ. E. F.
 1. εἰ γὰρ τις τῆς ἀπομ. — 10. λεκίθων M ;
 λεκίθων KE. — M mg. : 3 points en
 triangle. — 11. ἀ' ἢ β' ἢ γ'] Lire πρώ-
 της, etc. — Réd. de E : ἢ εἴπερ ἐν τῆς
 προλευκ. ἀφελοῖτο ἐν, ἢ ὄσο. ἢ τρία τ. μ.
 ἢ εἰ τοῦ παντὸς ἄρξεται. — 12. ὁμοτερι-
 ριζόντων E. F. 1. ὁμοεταίριζ. — ἢ εἴπερ
 ἀπὸ τ. ἠλέκτρων E. — F. 1. ἐλύτρων. —
 13. ξανθοῦ] χαλκοῦ E. — τὴν ἀ'] Lire τὴν
 πρώτην. — 15. τελῶν M. — 16. ἢ εἴπερ
 ἄλλο τι E. — 17. ἐπιζήμιον M. — 18. καὶ
 γέλωτος ἄξιος ἔσται E. — 19. οὐχ] F. 1.
 καὶ. — ὕλης] τέλῃς E.

μένας διαφορὰς τῶν ποιήσεων ἕνεκεν τῆς αὐτῶν διαιρέσεως, οὕτω
καὶ ἐπὶ τῶν οἰκονομιῶν δυνήσεται τις μὲν · τὸναντίον γὰρ ἔστιν
ἰδεῖν ἐπὶ τῆς καθ' εἰρμὸν οἰκονομίας ἐν τῷ εἶδος καὶ μίαν οὐσίαν
τὴν φύσιν αὐτῆς. Ἐνθεν ὁ ἱερώτατος Ζώσιμος ὑπομνηματίζων τὸ
5 « μιᾶς φύσεως νικώσης τὸ πᾶν », καὶ « ἐνὸς ὄντος τοῦ φυσικοῦ,
ἀλλ' οὐκ εἶδους, ἀλλὰ τέχνης ». Εἰ δέ τις καλεῖν ἐθέλοι τὰ εἶδη
τῶν καθ' ὅσων ἐξ ἕξειν καὶ μόνον γενικὰ, καθαρὸν, πλάγιον, ἴσον,
κέντρον, ἢ ἄηχον, ἢ παράηχον, ὡς διαιρούμενα εἰς α' καὶ β' καὶ γ'
καὶ δ' καλεῖται. Περὶ γὰρ τῶν τοιούτων οὐ πρόκειται λέγειν ἡμῖν
10 ἀρτίως. Ὁμοίως καὶ περὶ χυμευτικῆς ὕλης καὶ εἶδους τὰ παρα-
πλήσια τοῖς βουλομένοις ἔξεστιν ἐννοεῖν, ἐνικωτάτην μὲν ὕλην, τὸ
ἀπλῶς, χυμευτικὸν δὲ εἶδος, τὴν ἀπλῶς οἰκονομίαν ὡς τὸν ἀπλῶς
στοχόν, ἥτοι ἀπλῶς ὄργανον μουσικόν · ὑποβεβηκυῖαν δὲ καὶ γενι-
κὴν ὕλην τὸ τῶν χηρνείων καὶ τὸ τῶν κατοικιδίων, καὶ εἶδη ὑποβε-
15 βηκότα, τὸ διὰ πυρὸς, τὸ ἄνευ πυρὸς, τὸ διὰ τῶν ἀμφοτέρων.
Ταῦτόν γὰρ καὶ ὑπάλληλα γένη τυγχάνουσιν · ὡς αὐτως καὶ ἐπὶ
τῆς μουσικῆς γενικὰ μὲν καὶ εἰδικὰ εἰσιν ὄργανα καὶ μέρη τῆς
ἐπιστήμης, τὸ τε ναυστόν καὶ τὸ αὐλητικόν, καὶ τὸ κιθαρικόν καὶ
ἢ τετρακτύς τῶν στοχῶν. Εἶδη δὲ τούτων καὶ γένη τῶν ὑποβεβη-

2. οἰκ. ταύτης τῆς ὕλης E. — τις ἐν K; τις εἰπεῖν E. — 3. καθ' εἰρμὸν] καθ' ἡμᾶς E, mel. — 4. ἔνθεν καὶ E. — καλῶς ὑπομνηματίζει E. — 6. ἀλλ' οὐκ] ἀλλ' om. E. — καλεῖν ἐθέλοι] εἰπεῖν ἐθέλει E. F. l. καλεῖν ἐθέλοι. — 7. στοχῶν] ἤχων E. — γενικὰ εἶδη, ἤχων E. — ἴσον, κέντρον] ἰσόκέντρον mss. Corr. conj. — 8. ἢ α', ἢ παρ.] ἢ om. E. — παράηχον καὶ ἴσον E. — 8-9. ὡς διαιρούμενα — περὶ γὰρ] Réd. de E : διαιρεῖσθαι δὲ εἰς τέσσαρας ἐνικωτάτους ἤχους, εἰς πρῶτον, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, καὶ τέταρτον, εἰπάτω, ὡς βούλεται · περὶ γὰρ. — 9. γὰρ] F. l. δὲ. — 10. ὁμοίως καὶ] ἄλλα. E. — χυμευτ. MK, ici et plus loin. — εἶδους · ἔστιν ἡμῖν ὁ λόγος E. — 10-13. τὰ παραπλήσια — μουσικόν] Réd. de E : Διὸ καὶ φάμεν μίαν καὶ μόνην

καὶ ἐνικωτάτην εἶναι τὴν ὕλην τῆς ἡμετέρας θείας τέχνης, τὸ δὲ ἀπλῶς χυμευτικὸν εἶδος τὴν ἀπλ. οἰκ. φάμεν, ὡς περὶ λέγομεν τὸν ἀπλῶς ἤχον, καὶ τὸ ἀπλῶς ὄργανον τὸ μουσικόν. — 13. Dans A, le § 7 et dernier de III, XLIV vient après le mot ὄργανον. — 13-16. ὑποβεβηκυῖαν — ταῦτόν γὰρ] Réd. de E : ὑποβ. δὲ κ. γεν. ὕλην, τὴν ὕλην λέγομεν τὴν ἐκ τῶν χηρνείων καὶ τὴν ἐκ τῶν κατοικιδίων ὄρνιθων ὠσὶν, ἢ καὶ κόπων γενομένην · εἶδη δὲ ὑποβ. λέγομεν τὰ διὰ π. καὶ τὰ ἄνευ πυρὸς, καὶ τὰ δι' ἀμφ. ταῦτά γὰρ... — 16. ὡσαύτως δὲ καὶ E. — 18. τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς E. — κιθαρικόν E. — 19. στοχῶν] ἤχων E. — εἶδη — ἐξ μὲν] Réd. de E : τὰ δὲ γένη καὶ τὰ εἶδη τούτων τῶν ὑπ. αὐτοῖς ὑπάρχουσιν, ἐξ μὲν...

κότων ἔξ μὲν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης, ἅτινά εἰσιν καθαρὸς, πλάγιος, ἴσος, κέντρος, ἄγγελος καὶ πα-(f. 183 r.) ράγγελος.

7] Ὅργανα μὲν κιθαρικὰ τὰ πολλὰ τοῖς εἶδεσιν διαφέροντα· ἔστι γὰρ πλινθίον τὸ διὰ τῶν λβ', λύρα ἢ διὰ τῶν ἐννέα, ἀχιλλιακόν, τὸ
 5 διὰ κα' ἐπαγωγῆς, ψαλτήριον τὸ διὰ τῶν ι' ἢ ἔλαττον, ἢ λ' ἢ μ' ἢ πλεῖον, τὸ ἀπὸ γ' ἢ δ' ἢ ε'. Καὶ τὸ διὰ τῶν λβ' τό τε οἰκεῖον τῶν θειῶν δυνάμεων πλινθίον, ὅπερ κυρίως ἀρμόττει ψυχαῖς, καὶ πρὸς σωματικῶν δυνάμεων φιλίαν, ὅπερ ἀνήκει μᾶλλον τοῖς σώμασιν· αὐλητικόν, διὰ γαλκοῦ μὲν, τὸ καλούμενον μέγιστον ὄργανον ψαλ-
 10 τήριον, καὶ χειρόργανον, καὶ καθιθακάνθιον ἑπτὰ δακτύλων, καὶ πανδοῦριον, τὸ νόδιόν τε καὶ σάλπιγξ, καὶ κορνίκες· ἄνευ δὲ γαλκοῦ, μονοκάλαμον, δικάλαμον, πολυκάλαμον, καὶ ῥᾶξ τετρώρεον καὶ τὸ πλάγιον. Ναυστὰ δὲ καλοῦμεν ἢ κύμβαλα χειρῶν, ἢ ποδῶν, δεξυβαρά τε γαλκὰ καὶ ὑέλινα. Καὶ τὸ σύνθεμα τὸν ἐκ πλείονων
 15 μετάλλων· ὅπερ ὁ ἐννοῶν τὴν τῶν κό' <στογῶν?> ἐνέργειαν οἶδεν ἀποτελεῖν.

1. εἰς ταῦτα· ἄγγελος καθαρὸς... E. —
 3. M mg. : Figure formée de 3 lignes horizontales parallèles dont la 1re et la 3e sont bordées de petits traits verticaux alternant avec des points. — ἔστι] signe douteux MK; οἷόν ἐστι τὸ πλ. E. — ἔστι γὰρ] espace blanc K. — 4-10. διὰ τῶν λβ' — καὶ χειρόργανον] Réd. de E : διὰ τῶν τριάκοντα δύο χορδῶν συγκείμενον ὑπάρχον, καὶ ἡ λύρα ἢ διὰ χορδῶν ἐννέα συνιστάμενη, καὶ τὸ ἀχιλλιακόν, τὸ διὰ εἴκοσι χορδῶν συνιστάμενον καὶ μιᾶς ἐπαγωγικῆς καὶ τὸ ψ., τὸ διὰ δέκα χορδῶν ἢ ἔλαττον... ἢ πλεῖον συνιστάμενον. Ἔτι δὲ καὶ ἄλλο ψαλτήριον τὸ διὰ [διὰ] τριῶν ἢ τεσσάρων, ἢ πέντε χορδῶν συνιστάμενον· καὶ ἄλλο τὸ διὰ τριάκοντα δύο συνιστάμενον. τὰ δὲ καλούμενα ὄργανα κατ' ἐξοχὴν παρ' ἡμῶν νῦν, οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλεον ταῦτα πλινθίον ἄχορδον καὶ αὐλητικόν· ἔστι δὲ οἰκεῖον τ. θ. δυν. καὶ ἀρμόζεται κυρίως ταῖς ψ. καὶ πρὸς [πρὸς] ῥῶσιν τῶν σωματικῶν δυνάμεων ἔστιν ἐπιτή-

δειον, καὶ πρὸς κατάνυξιν ψυχῆς καὶ πρὸς φιλίωσιν Θεοῦ, θελητικόν. προσήκει γὰρ ἔτι καὶ τοῖς σώμασιν, αὐλητικόν ὑπάρχον· γίνεται δὲ διὰ γαλκοῦ, καὶ καλεῖται μεγ. ὄργ., καὶ μέγα ψαλτ. κ. χειρόργανον. — 10. καὶ ἑπταδάκτυλον E. — 11. τανάδιόν τε K. — καὶ τανάδιον καὶ κορνίκιον, καὶ μεγάλη σάλπιγξ E. — 10-11. ἄνευ δὲ γαλκοῦ — πολυκάλαμον] τὸ δὲ διὰ καλάμων καλεῖται μονοκ. καὶ δικ. καὶ πολυκ. E. — 12. καὶ ῥᾶξ, καὶ τετρ. καὶ πλάγιον· ἔστι δὲ ἡ σάλπιγξ. E. — 13. Ναυστὰ δὲ — ἢ ποδῶν] Réd. de E : ναυστὰ δὲ καλοῦμεν τὰ κυμβ. τὰ διὰ τῶν χειρῶν κτυπούμενα ἢ τῶν ποδῶν. — 14-16. δεξυβαρά — ἀποτελεῖν] Réd. de E : ὅσπερ δὲ ἐν τῇ μουσικῇ, εἰς πολλά τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη καὶ τὰ ὄργανα, οὕτως εἰς καὶ ἐν ταύτῃ τῇ θεῖᾳ τέχνῃ τῇ γυμναστικῇ γένη καὶ εἶδη καὶ διαφοραὶ οἰκονομιῶν καὶ συνθέσεων καὶ ἀργεῖα καὶ ὀξύθ. καὶ γαλκὰ καὶ ὑελ. καὶ ὀστράκινα· ὅστις δὲ οἶδε ταύτας πάσας καὶ ἄλλας ἄλλων τὰς διαφοράς, οἶδεν ἔτι ἀποτελεῖν τὸ ζητούμενον.

8] Καὶ ἔτι ἄλλο Ξενοκράτης ὁ θεῖος δέδωκεν ἑ τῶν δὲ γηρίων καὶ τῶν ἡμεροπόρων τέσσαρα πάλιν εἶδη, καὶ ὑποβεβηκότα τυγγάνουσιν, λευκὸν καὶ ξανθὸν, ὑμῆν καὶ τὸ ἔλικτρον. Κάντεϋθεν αἱ κατ' εἶδος διαφοραὶ τῶν ποιήσεων ἐδείχθησαν μιγεῖσαι τῇ ἐπιστήμῃ, καθὼς αἱ

5 εἰρημέναι διαφοραὶ τῶν στογῶν καὶ τῶν μελωδιῶν τὰ εἰδικιώτατα εἶδη. Ὡσπερ γὰρ τοῖς μέρεσι τῆς χυμευτικῆς ὕλης ἡ τέχνη συγγενομένη καὶ πολλὰ καὶ διάφορα τῶν ποιήσεων τὰ εἶδη ἀπέδειξεν, οὕτω καὶ τὸ τῆς μουσικῆς θεοδώρητον ἀγαθόν, τοῖς ὑλικοῖς μιγνύμενον εἶδεσιν, πλείονας εἰδῶν διαφορὰς ἀπεκύρην.

10 9] Ὅτι οὐ μόνον ξηρίον εἰσὶν αἱ εἰρημέναι διαφοραὶ, ἀλλὰ τσαυταὶ κατ' εἶδος καὶ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καὶ μέσων ἀπογεννῶνται ποιήσεις. Πα- (f. 183 v.) σῶν γὰρ τῶν εἰρημένων ἐν ξηρίοις κατ' εἶδος διαφορῶν ἰσαριθμούς εὐρήσομεν ἐξ ὑγρῶν καὶ μέσων φαρμάκων διαιρέσεις, ἀνασπωμένων δι' ὀργάνων, καὶ μὴ ἀνασπωμένων, ἀλλ' ἢ διὰ ῥάκους

15 ἐκθλιβομένων ἢ ἐτέρως πως ἐξυδαρουμένων ἕως καὶ τοῦτο τοῖς ὑλικοῖς ἐνούμενον στερεοῖς καὶ μέσῃν ἀποτελοῦν τὴν κράσιν μετὰ τὴν ἴωσιν, αὐθις ἐκλειούμενον, καὶ λίαν ὑγράν ἔχει τὴν ὑπαρξίν. Οὐ γὰρ μόναι αἱ δύο μοῖραι τῶν ὠν ὑδραργυρίζεσθαι δύναιντο, ρευστῆς ὑπαρχούσης φύσεως, κατὰ τὸ πλεόν τῆς οἰκείας γενέσεως, ἀλλὰ καὶ αἱ πρῶται δύο

20 ξηραὶ, κατὰ τὸ πλεονάζον ὑπάρχουσαι φύσεως, ὑδραργυρίζεσθαι οὐκ ἀδύνατοῦσιν ἕως καὶ πᾶν σῶμα φυσικὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κεκραμένον ἔχον τὴν ὑπαρξίν, ἀνίσως ἢ ἴσως.

10] Ἐκμυζοῦνται οὖν καὶ ἀπὸ τῶν στερεῶν οὐσιῶν τὰ ὑγρά, ὡς καὶ

1-3. Καὶ ἔτι — ἔλικτρον (f. l. ἔλυτρον)] Réd. de E (qui continue la phrase précédente) : ὡς φησιν ὁ θεῖος Ξεν., τῶν δὲ γ. καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἡμερ. ὄρνιθων τὰ ὡς τέσσαρα εἶδη καὶ ὑποβ. ἔγρουσι, ἔγρουσι τὸ ἔλικτρον τὸν ὑμένα, τὸ λευκὸν καὶ τὸ ξανθόν. — 4. ἀνεδείχθησαν E. — καθὼς] ὡσπερ καὶ E. — 5. στογῶν] ἔγγων E. — τὰ εἶδη. εἶδη πανσόφως ἀνεδείξαντο E. — 7. καὶ δίαρ.] καὶ om. E. — ἀπέδειξεν E. — 10. ὅτι] ὅθεν E. — ξηρίον] F. l. ξηρῶν. — ἀλλὰ καὶ E. — 11.

Après ποιήσεις, E ajoute : ὥστε δοκεῖν τοῖς ἀμυήτοις, καὶ ἀμαθέσιν ἀδύνατα ἐπιχειρεῖν ἀπεργάζεσθαι. — 13. ἐξ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καὶ μέσων E. — 14. M mg. : ὡρ(αίον). — ἀλλή M. — ῥάκ. M, ici et partout. — 15. πῶς MK. — 16. καὶ μετὰ E. — 17. ἐγγόντων ὑπ. E. — μόνον E. — 18. δύνανται E. — ὑπάρχουσαι E. — 21. ὥστε καὶ E. — 22. κεκραμένον MK ; κεκραμένην E. — ἢ καὶ ἴσως δύνανται ὑδραργυρίζεσθαι. Ἐκμυζοῦνται... E.

εἰσφορα ἐλάχιστα ὦσιν, ἢ διὰ τῶν ἀμβύκων, ὁμοίως τοῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ὑγροῖς ἐκ χυδαίου κεκραμένοις, ἢ σβεννύμενα τοῖς κατὰ φύσιν ὑγροῖς, καὶ χρόνῳ σηπόμενα καὶ ἀναλυόμενα, ἅπερ καὶ διχάζόμενα οἰκονομοῦνται διὰ τοῦ γερανίου ἢ ἄνευ τοῦ μασθωτοῦ· καὶ μίγνυνται ἀλλήλοις τὰ μέρη τὰ συμφυῆ, τό τε σεσηπός φημι καὶ τὸ ἄσηπτον. Καὶ εἰ μὲν ἐξ ὑγρῶν μόνων ἐθέλοι καταβαρῆν καταργάσασθαι τῇ σήψει τούτων, οὐκ ἐπάγει τὴν λείωσιν, ἀλλὰ ὕδωρ ὕδατι μίγνυς τελειοῖ τὸ φάρμακον, τὰς ἀποκαθημένας στερεὰς οὐσίας αὐτῶν ἀποδιελών, καθὼς ὁ μέγας Συνέσιος διεσάφησεν.

10 11] Εἰ δὲ διὰ τὴν φύσιν μίξας τε πάλιν ὁμοιοῦσιν ὑγροῖς διχάζει καὶ σήπει, καὶ ἀνασπᾷ καὶ σωματοῖ τὰ μέρη, καὶ τὸ ζητούμενον ἔξει (184 r.) σαφῶς. Εἰ δὲ τούτων ἑτεροῖον βούλεται φάρμακον ἐκτελεῖν, πάντα τελείσας τὰ ἐπὶ τῶν ξηρίων, ἐπ' ἔσχατον δεῖ σε τὸ χωνιδίον ἐπαίροντα τῇ λαβίδι διὰ τῶν πλευρῶν ἰσχυρῶς, καὶ ἐκκαλύπτοντα τὸ
15 πῶμα σιδήρῳ τῷ εἰς τοῦτο φιλοτεχνηθέντι, καὶ ἀποφυσήσαντα πάντα ἐκ τοῦ χωνιδίου τῶν αἰθαλῶν καταρρίπτειν κατὰ τοῦ καθαρωτάτου ὕδατος ἀποκαλύπτοντα τὸν κρατῆρα, δηλαδὴ σπόγγῳ ἢ ῥάκει καθαρῷ κάτωθεν πρὸ δακτύλου τοῦ πυθμένος ἀντεγρόμενον, ἐὰν ῥάκος ἢ ἀποκρεμώμενον ἐκ τῶν τεσσάρων οὐμάτων τῆς ὑελῆς ἢ ὄστρα-
20 κίνης κρατηρίας. Ἐστω δὲ καὶ τὸ ὕδωρ καθαρὸν, ἢ ὑέτιον, ὑλισπὸν· ἐπὰν γὰρ τὸ ὕδωρ ἀκάθαρτον ᾖ, εὐθύς ὁ λίθος μιαίνεται. Δεῖ οὖν καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὰς χεῖρας πάντοτε καθαρὰς ἔχειν, διὰ τὸ τοῦ λίθου ἐλευθέριον.

12] Ἐπειτα ἀνασπᾶσαντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος χερσὶ καθαραῖς, 25 οἱ μὲν διὰ τοῦ ἑαυτῶν στόματος ἀναρροφῶντες αὐτὸν ἐφέλκονται, ὁ κατέπιεν ὑγρόν. Ἐῖτα σπόγγῳ ἐπάνω καὶ ὑποκάτω συγκαλύψαντες θερμοβάριον μικρὸν τιθέασιν, ἵνα τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φύσει ὁ σπόγγος ἐφελ-

1. εἰσφορὰ M; εἰσφορὰν E. — 2. τούτων sur φύσιν E. — 4. μασθωτοῦ E. — 6. ἐθέλοι τις E. — 10-12. Les mots εἰ δὲ — σαφῶς entre parenthèses dans E, qui ajoute : *hoc non est ἐν τῷ τοῦ εὐλαδοῦς ὅτι μ. ἔφυγε.*

— 11. ἔξει M, ici et presque partout. — βούλεται τις E. — 13. σε] αὐτὸν E. — 17. F. l. ἐκκαλύπτουτα. — 19. οὐμάτων] ὠτίων E. — ὑελῆς MK; ὑελίνης E. Corr. conj. — 20. κρατηρίας E.

κύση ἐκ τοῦ λίθου τὸ ὑγρὸν, δηλονότι τοῦ σπόγγου χειμῶνος ὥρη εὐκράτω θερμαίνοντες. Ἐπειτα λαβόντες αὐτὸν, τιθέασιν κατὰ τοῦ χωνιδίου τοῦ αὐτὸν ἀραιώσαντος, προσψύσαντες ἀκριβῶς τὴν αἰθάλην · καὶ ἕως κεῖσθαι μέγρις ἂν ἀποψυγῆ, δηλαδή τῆς θερμῆς τοῦ χωνιδίου
5 ἀνιμωμένης τὸ ὑπολειφθὲν τοῦ ὕδατος.

13] Αἱ δὲ ἀρχαιότεραι γραφαὶ τὸ ἐπάνω τοῦ χωνιδίου ὑποκάτω κελεύουσι τίθεσθαι, δηλονότι τοῦ ἔχοντος τὸν λίθον (?) τοῦ ὑποκάτω. Ἄλλοι δὲ ἐνὶ τῶν τριῶν μόνον ἀνιμῶνται (f. 184 v.) τὸ ὑγρὸν τοῦ λίθου ἢ στόματι, ἢ σπόγγῳ ἢ τῷ ἰδίῳ χωνιδίῳ.

10 14] Ἐπ' ἂν δὲ πάλιν ἄλλους ἀραιῶσαι βούλωνται, ἐκκακαβίζουσι τὴν κρατηρίαν πάντα τὰ σύνεργος ἀσφαλισάμενοι διὰ τὴν ἀφιπταμένην αἰθάλην · καὶ οὕτως ἰσχυρῶς ἀποψυσῶσιν ἐκ τῆς κρατηρίας πᾶσαν τὴν εἰς τὸ βῆθος αἰθάλην, καὶ καθάραντες καὶ ἀνάξωσφυρήσαντες πάντας τοὺς ἄνθρακας καὶ προσαναπληρώσαντες ἐς ἄλλων προκεκαθαρμένων
15 τοὺς λείποντας. Δεῖ σε γὰρ καὶ τούτους ἔχειν ἐν ἐτοιμίῳ, μάλιστα ἐν ταῖς ἀραιώσεσιν καὶ βαφαῖς, ἵνα μὴ ὁ χρόνος παρασυρόμενος ἐν τῇ τούτων ἀπεκπυρώσει ἀνωμάλως, ὥσπερ ἔφην, ἐνέγκῃ τὸν λίθον. Ὅταν οὖν ἀναπληρώσωσι καλῶς, τὸ τηνικαῦτα ἀραιούσι μέγρις ἂν αὐτοῖς ἀρεστὸν ᾖ. Καὶ οὕτως μὲν ἡ ἀραίωσις.

20 15] Ἄλλ' ἔραϊ τις · « Δεῖξόν μοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων γραφῶν ὅτι οὕτως ἔχει. » Ἄκουσον πρώτου χυμμευτοῦ. « Λαβὼν, φησίν, λιθοπυρίτην, πύρωσον ἐπ' ἀνθράκων, ἕως, φησὶ, γένηται τῷ πυρὶ ὅμοιος · καὶ ἀνελόμενος, κατὰβαψον εἰς ὕδωρ ψυχρὸν, καὶ βάλε αὐτῷ τῷ δακτύλῳ σου σίαλον · καὶ ἐὰν αὐτὸ ἀναπίῃ, καλῶς ἐπυρώθη · καὶ τότε
25 εἰς τὴν βαφήν κατάρθεις. »

1. F. I. τὸν σπόγγον. — δηλονότι — θερμαίνοντες om. E. — 2. F. I. εὐκράτως. — 4. ἀποψυγῆ M. — 7. δηλονότι — ὑποκάτω om. E. — λίθον] signe de λίθος? MK — 8. τῶν τριῶν τούτων μόνον E. — 10. ἐπάν E. — ἐκκακαβ. KE. — 13. ἀνάξωσφυρ. E. — 14. καὶ προσαναπληρ.] προσανα-

πληροῦσιν E. — 15. σε om. E. — μάλιστα δὲ E. — 16. βαφαῖς] γραφαῖς biffé βαφαῖς E. — 21. Ἄν. δὲ τοῦ πρ. χυμ. τί φησιν E. — χυμμευτοῦ M — φησίν om. E. — λιθοπυρίτην] πυρίτην E. — 22. φησὶ] ἂν E. — 24. σίαλλον MK. — 25. Après κατάρθεις] τέλος τοῦ μουσικολίθου E.

VI. XVI. — ΕΡΜΙΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ
ΧΡΥΣΟΠΟΙΑΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ

Transcrit sur A, f. 159 r. — Collationné sur B, f. 181 (écriture du xve siècle); — sur C, f. 124 v.; — sur K (copie de A), f. 41 r. — Contenu aussi dans Laur., f. 280 r.

1] Ἡ ἀληθινή αὐτή καὶ μυστική χυμία κόπου μόνου δεῖται, ἐξόδου δὲ οὐδεμιᾶς · ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ δι' οὗ τὸ πᾶν · καὶ εἰ μὴ γένηται 5 τὸ ἐν τρία, καὶ τὰ τρία ἐν, οὐδέν ἐστὶ τὸ πᾶν · καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ λύσις τῆς κακοσχόλου νόσου τῆς πενίας. Διὰ γοῦν τὴν σὴν ἀγάπην γράφω σοι, ὅστις ἐφόδιον καὶ τίποτες μικρὸν ἐκ ταύτης τέχνασμα.

2] Βάλε χρυσοῦ καθαροῦ Γ' γ', ὑδράργυρον Γ' α', καὶ ποίησον μίγμα, ὡς ποιοῦσιν οἱ χρυσοχόοι. Εἶτα ἀπόκλισον τὸ μίγμα ὕδατι, 10 ὡς ἐκφυγεῖν τὴν μελανίαν · εἶτα ἀποπίασον τὸ μίγμα πανίῳ λινῷ καλῶς, ὡς ἐκφυγεῖν τὴν ὑδράργυρον · εἶτα ἔνωσον τὸ μίγμα ἴσῳ ἰῶ καλῶ, καὶ τζαπαρίκῳ, καὶ ὀλίγῳ τιτάνῳ ὡσὺ · καὶ τρίβε καλῶς τὰ ὅλα ἐπὶ μαρμάρου. Εἶτα ἔνωσον αὐτὰ ὡσὺ λεκίθῳ μιᾷ · εἶτα βάλε πάντα ἐν κελύφῳ ὡσὺ στερεοῦ ἐκ μιᾶς ὀπῆς · ἔστω δὲ τὸ κέλυσρον καινὸν καὶ 15 καθαρὸν · καὶ γύψωσον καλῶς τὴν ὀπὴν καὶ ὄλον τὸ ὠόν, καὶ γῶσον ἐν ἰππεῖα κόπρῳ θερμῇ ἡμέρας ζ'. Εἶτα ἐξελὼν ἴδε ἐκ τῆς ὀπῆς τοῦ ὡσὺ τὸ σύνθεμα · καὶ εἰ μὲν γέγονεν ὄλον ἰός, καλόν · εἰ δ' οὐ, (f. 159 v.) πάλιν γῶσον ὁμοίως, ἕως γένηται ὄλον ἐν, ἤγουν ἰός καλός. Τότε ἀνάψας ἀνθρακας θαμινὰ θαμινὰ, ἤγουν συχνὰ συχνὰ, φρούξον 20 ὄλον τὸ ὠόν · εἶτα ἐξελὼν τὸ μίγμα, τρίψον ἐπὶ μαρμάρου, καὶ ἔχε ξηρίον, καὶ λύσας μήνην καθαρωτάτην ἐν τῇ γώνῃ, βάλε ἐξ αὐτοῦ

1. B mg. : *Vide codicem* 3184, fol. 124 v°. (3184 était le numéro de notre ms. C dans le classement de 1682.) — Le ms. C, dans ce morceau, n'est pas la copie de B. — A paraît être celle de C. — 7. ὅστις] F. l. ὡς τι. — τίποτα: (pour τί ποτε) B. — 8. Βάλε] F. l. λάβε, (Con-

fusion fréquente dans ce morceau.) — 9. ἀπόκλισον CAK. — 13. μαρμάρου mss. Cp. ci-dessous, l. 20. — λεκίθῳ CAK. — 17. εἰ δ' οὐν mss. — 19. θαμινὰ AK. — συχνὰ AK. — φρούξον mss. — 21. λύσας mss. F. l. γύσας. — γώνῃ, ἤγουν ἄργυρον καθαρόν, βάλε B. — ἐξ αὐτοῦ τοῦ ξηρίου B.

μέρος ἓν, καὶ ἰδῆς χρυσὸν ὑπέρφωτον · εἰ δὲ θέλεις ὠθρυζώτερον ποιῆσαι, δευτεροπρίτωσον τὴν πρᾶξιν ὡς πρῶτον, ἕως ἀρέσῃ σοι.

3] ΤΟΥΤΟ ΜΕΝ ΕΣΤΙΝ ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΠΑΛΑΙΟΥ ΖΩΣΙΜΟΥ ΤΙΝΟΣ · ΤΟ Δ' ΕΤΕΡΟΝ ΕΣΤΙΝ ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ · ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΑΣΘΩΝ ΑΥΤΟ ΟΥΤΩΣ. — Λάβε ὡς τέσσαρα · ἐν ἀγγεῖῳ βαλὼν ὄστρακίνῳ εὐρυχώρῳ · καὶ συράσας ὀλίγον σειμιδάλειωσ μετὰ μέλιτος, κατὰθου περίξ τῶν ὠῶν ἐν τῷ ἀγγεῖῳ, καὶ φριμώσας ἀσφαλῶς, γῶσον ἐν κοπρίᾳ ἡμέρας ρκ', ἕως ἢ φύσις γένηται αἵματος ψυχρῆς · ἔπειτα ἀνακαλύψας, ἐπίθες τὸν ἔνοικον ἐν ὄστρακίνῳ καινῷ, καὶ διαπύρους ἀνάψας ἀνθράκας, τούτους ῥιπίζων, φέρε τὴν τῶν ἀνθράκων αὔραν ἐπὶ τὸν προκείμενον ἔνοικον · καὶ ὅταν φρυγῇ, βάλε ἐν θυεῖᾳ, τῆς χειρὸς σου μὴ ἀναψαμένης · καὶ τρίψας ἔχε ἐν βησσίῳ · καὶ γωνεύσας ἄργυρον καθαρὸν λίτραν μίαν, ἐπίβαλε ἐκ τοῦ ξηρίου μέρη γ' ἢ Γ', καὶ θαυμασείεις · τοῦτό ἐστιν τὸ θεῖον καὶ μέγα μυστήριον τὸ ζητούμενον, καὶ δυνάμενον πενίαν νικῆσαι καὶ ἐχθροὺς ἀπώσασθαι · εἶεν αὔθις.

4] ΕΤΕΡΑ ΕΡΜΙΝΕΙΑ. — <Λαθῶν> σανδαράγη, καλακάνθην, ἀρσενικήν, τεάσην καὶ [f. 160 r.] κιννάβαριν, ταῦτα ἔνωσον ὁμοῦ, καὶ τρίψας καὶ λειώσας, καὶ γλοιῶδες τὸ μίγμα ποιήσας, εἰς καθαρὸν ἔμβαλε ὕδρον, τοῦτο ἔναι ἐπιβαλτάριον. Ἔστω οὖν τὸ στόμα αὐτοῦ στενωτέρον τῆς κοιλίας αὐτοῦ, ὅποια δὴτά εἰσι τὰ θυροκύκλια. Καὶ τὸ στόμα ἐμφοράξας μετὰ πηλοῦ, θέρμανον μεθ' ἡμέραν πυρρῆν · εἶτα δὲ ἀφελὼν τὸν πηλὸν, εὐρήσεις ξηρὸν τὸ μίγμα, πυττητὴν σύστασιν ἐοικὸς. Τοῦτο οὖν αὔθις λειώσας, διὰ κεράμειον ἄγγος

1. εὐριζώτερον mss. — 3. τοῦτο μὲν κ. τ. λ.] Dans B, ce morceau fait suite au précédent, sans titre en vedette. — Dans C, espace blanc pour quelques lettres. — 10. Le ms. B termine son fol. 181 avec ἀν, de ἀνθράκων, et commence son fol. 182 avec ἄμω (ci-dessous, p. suiv., l. 4). Depuis ce dernier passage jusqu'à λαθῶν γαλκόν (p. suiv., l. 23) le texte de B devient, à part quelques mots,

absolument illisible, l'encre ayant pâli et même disparu. De plus, lors de la restauration du ms., on a recouvert ou enlevé les mots du bord extérieur. 12. ἀψαμένης C. — βησίῳ CA; βυσίῳ K. Corr. conj. — 13. γ' ε' C; γ' η' ε' A (η' de 2e main). F. l. γ' ε' (3 l. 6)? — 14. θαυμασείεις CK. — 17. Lire σανδαράγη, καλακάνθην, etc. — 23. F. l. πτωτήν. — 24. ἐοικώς mss. F. l. ἔχον?

μετάγγισον · και ὄλον περιλαβῶν, θες ἐγγύθεν πυρός · ἀνακαλύψας εὐρήσεις ξανθόν.

5] Καὶ μαγνησίαν δὲ εἰ λάβῃς λευκὴν, καὶ οἶον ὄγκον τοῦ ψήγματος εὐρῆς τὰ προοικονομηθέντα · εἶτα δὲ ἄμφω γλιάνας ῥεφανίνω
5 ἔλαιω πέψιας · ἔστω σοι τῷ εἰς τῆς γωνίας ὑπέρξανθον · εἰ δὲ μὴ στίλβει τῷ χρώματι, ἄλατι χρίσας καὶ μίσοι καὶ σιδήρου ἰὸν συνωξιλιανθεῖσα, καὶ τὰς δυνάμεις κοινώσασοι τῶν ἐκ τοῦ πατελοῦ ψηγμάτων, τέλειον γενήσεται.

6] Εἰ δὲ χρυσὸν ἔχεις, διπλάσαι τὸν ὄγκον θελησεΐας, μηδὲν
10 ἀφέλης τῆς ποιότητος, τοῦτον διασταθμίσας, ἀντιστάθμισον διπλάσια φάρμακα μίσοι καὶ ἐβένινον ῥίνισμα, ὡς οἰκείων τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τοῦ χρυσοῦ τετραπλάσιον. Ταῦτα μίξας ἢ ἀνακράσας, περίπλασον τὸν χρυσὸν · καὶ οὕτως εἰς γώνην ἐμβαλὼν καὶ πυρώσας, ἐξένεγκε, καὶ εὐρήσεις τὸν χρυσὸν διπλοῦν.

15 7] Κιννάβαρις καὶ (f. 160 v.) ὁ χρυσίζων ἰὸς τοῦ γαλκοῦ, ὡσπερ τινὰ φυσικὰ εἶδη, σεληναία ὕλη ἐπιβληθέντα, σῶμα ποιῶσιν χρυσοῦν.

8] Μόλυβδον ἀναλύσας πυρὶ, ἐπίρρανον τούτῳ τεάφην · καὶ χρῶ τῷ πυρὶ μέχρις οὗ ἢ ἀποφορὰ ἐξαθμηθῇ · εἶτα σχιστῆς στυπηρίας καὶ
20 κινναβάρεως ἐπὶ ἰσομέτρους ἄγγους λαβῶν, καὶ μίξας ἐν ὄξυμέλιτι, τηκομένῳ τῷ μολύβδῳ ἐπίρραινε, ὁμοίως τοῦτο τῷ θείῳ ἀπύρῳ ἵνα στερρὸς γεγονῶς ἐκ πάντων ἀποτελεσθῇ ὁ χρυσός.

9] Λαβῶν γαλκόν, ἐξελάμνησον καὶ κόψον κομμάτια τετράγωνα, καὶ βάλε αὐτὰ εἰς τζουκάλην πῆλινον, πάτον ἀπὸ τὸν γαλκόν καὶ πάτον
25 τριμμένην τεάφην, καὶ φράξας ἄνω τὸ στόμα καλῶς, ἴηγουν μετὰ πηλοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο βάλε τὸ τζουκάλιον αὐτὸ εἰς ἕτερον τζουκάλιον μέγα · καὶ ἄς ἔχει τρύπας νὰ σε βαίνει τὸ πῦρ, καὶ ἀπὸ τὸ στόμα καὶ ἀπὸ τὰς τρύπας · καὶ βάλε πῦρ ἰσχυρὸν καὶ ἄς βράσῃ ὥρας δ' · καίεται

5. F. 1. πέψιας. — F. 1. τὸ εἰς τὴν γώνην.
— 6. μίσοι mss. — Lire ἰὸν σὺν ὄξει λειανθεῖσι? — 7. F. 1. κοινώσας. — παντελοῦ BC.
— ψημάτων B? CAK. — 9. F. 1. θελησεΐας.

— 10. διασταθμίσας BCA. — ἀντιστάθμισον mss. — 11. βένινον (B?) CAK. — 12. F. 1. ἀνακράσας. — 18. F. 1. ἀναχύσας. — τοῦτο mss. — 20. ὄγγους C.

γάρ τὸ γάλλικωμα καὶ γίνεται τοιοῦτον ὃ τι τρίβεται ὡσπερ ἄλας ·
γίνεται δὲ τὸ λεγόμενον ρασούχτην.

- 10] Εἶτα βάλε ρασούχτην οὐγγίας πέντε ἡμισυ, σαλόνητρον ἤγαυον
σκευοβότανον οὐγγ. γ', ὑδράργυρον οὐγγ. δύο, καὶ ἀνακάτωσέ τα ἔλα
5 καὶ τρίψε τα ψιλὰ ὡς ἄλευρον. Τρίψε οὖν ταῦτα ἕως ὅτου νὰ μηδὲν
φαίνεται ὁ ὑδράργυρος. Εἶτα εὐρών πινάκια δύο ὥστε στουμπόνεσθαι
ἡρμοσμένα, καὶ μηδὲν ἐξέρχεσθαι εἰ δυνατὸν ἐξ αὐτῶν, οὐδὲ ὕδωρ. Εἶτα
(f. 161 r.) χρίσον αὐτὰ μετὰ πηλοῦ ἐξ οὗ ποιούσι τὰ χυονία, ἢ, ἂν οὐχ
εὐρίσκειται ἀπ' αὐτοῦ, ἄς ἔναι ἀπὸ τὸν πηλὸν ἔπου γίνονται τὰ πινάκια.
10 Καὶ ἄφ' οὗ ἀρμόσῃς τὰ πινάκια καλῶς, ἔπου νὰ σέβῃ τὸ ἕναν εἰς τὸ
ἄλλον μόνον τὰ χεῖλη των, τότε χρίσε αὐτὰ καλῶς · καὶ τὸ ἐν καυκίον,
ἤγαυον τὸ πινάκιον, γῶσαι το πάλιν εἰς τὸν πηλὸν αὐτὸν, καὶ στεγνώσαντος
τοῦ πηλοῦ, ἀλειψὸν αὐτὸ εἰς τὰς ἀρμονίας, καὶ ἔλον τὸν γῦρον ἀ<πὸ> τοῦ
αὐγοῦ λευκόν. Εἶτα τρύπησον τὸν πάτον τοῦ ἐπάνω καυκίου με τίποτας
15 ἔπου νὰ ποιήσῃς τρυῖπαν ἕσον σακκοράφης, ἢ καὶ μικροτέραν, ἕσον
βελόνης χοντροῦ. Εἶτα ποιήσον φουρνόπουλον, καὶ ἀνάβασε αὐτὸ
στενὸν ἀπάνω, ἕσον νὰ χωρεῖ τὰ καυκία ἐπάνω ἢ τρυῖπα, τὸ δὲ κάτω,
ἄς ἔναι πλατύτερον, καὶ βάλε τὰ καυκία ἐπάνω εἰς τὸ φουρνάκιον, καὶ
ἀποκάτω βάλε πῦρ ὀλίγον ἐν ἰσότητι · ἐπίθες δὲ εἰς τὴν τρυῖπαν τοῦ
20 ἐπάνω καυκίου μάχαιραν, ἔπου νὰ ἔναι ἡ μύτη της ξυνοτή, καὶ ἄς
βράζει ἀγάλια · σήκονε δὲ τὴν μάχαιραν συγνώς, καὶ βλέπε · καὶ ὅταν
ἰδῇς ἔτι ἀναβαίνει ὡς ἀσήμην, τότε πάλιν ἄς βράζει κάλια. Πρῶτον
γοῦν θέλει ἀναβαίνει σὰν θολὸς καπνός, καὶ ὕστερα ὁ ὑδράργυρος ὡς
ἀσήμην.
- 25 11] Ὅταν γοῦν ἰδῇς τοῦτο, ἄφες τὸ πῦρ, καὶ στούμπονε τὴν τρυ-
παν τοῦ καυκίου μετὰ πηλοῦ, καὶ ἄφες αὐτὰ ψυχρανθῆναι <τῆς

1. γάλλικωμῶν CA, ici et presque partout. — 3. βάλει F. l. λάβε. — 4. ἀνακάτωσέ τα]. — La plupart des impératifs qui seraient en αι ou en ον dans le grec classique sont en ε dans ce texte. — 5. ναμη δὲν C. — 6. F. l. εὔρε. — 7. ἐξ αὐτῶν

om. B (addition de C?). — 8. ἐξ οὗ] ἔπου B. — 11. ἐν] F. l. πρῶτον. — 12. γῶσαι AK. — 13. γύρον mss. — 14. τίποτε B; τίποτες K. De même plus bas. — 15. σακκοράφης mss. — 23. ἀναβάνην B; ἀναβαίνην C. F. l. ἀναβαίνην.

νυκτός>· και ἐπὶ τὴν αὔριον, ἔκβαλε αὐτά, ἀποχρίσας τὰ καυκία·
 και τὸ μὲν τοῦ ἐπάνω καυκίου κράτει· τὸ δὲ ἄλλον πάλιν ἔγχε και
 (f. 161 v.) αὐτό· και μάζωξε τὸν ὑδραργυρον ἔλον μὴ δὲν ἀρήσῃς
 ἀπὸ τοῦ ἐπάνω καυκίου τίποτας· ἔναι γὰρ κολλημένος εἰς τὸ
 5 ἐπάνω καυκίον· και ξύσε τον ἔλον, και ἔπαρέ τον· και τότε
 βάλε ἀσήμην οὐγγίας δ', και γάλλωμα οὐγγ. η', και ἀνάλυσε
 πρῶτον τὸν γαλκόν, και ἀφ' οὗ ἀναλύσῃ καλῶς, βάλε και τὸ ἀσή-
 μην, και τότε ἀφ' οὗ ἀναλύσῃ και αὐτό, και γένωνται τὰ δύο ἐν,
 τότε βάλε ἀπὸ τοῦ ξηρίου, ἤγουν ἀπὸ τοῦ ὑδραργύρου ὅπου ἐμά-
 10 ζώξες ἀπὸ τοῦ καυκίου ἕως μισῆς οὐγγίας· και ἔσται σοι ἔλον
 καθαρὸς ἄργυρος και τέλειος. Ὅταν γοῦν τὸ χύσῃς εἰς τὸν χύτην,
 βάνε το ἀπάνω με τζαπάρικον· εἰ δὲ και κάλλιον θέλεις, βάλε και
 ἄλλην μισὴν οὐγγίαν ἀπὸ τοῦ κασιπέρου, οὐπερ ἐμάζωξες ἐκ τοῦ
 καυκίου, και ἔναι κρεῖττον.

15

VI. xvii. — Ο ΛΙΘΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

*Sous ce titre, il existe dans plusieurs manuscrits (A, f. 215 v.; K, f. 104 r.; E, f. 2 r.;
 Lc, p. 341), une compilation de morceaux déjà imprimés dans cette collection et
 tirés pour la plupart du traité de Zosime sur la Vertu et l'Interprétation (III, vi).
 Un premier paragraphe reproduit le texte d'Olympiodore (II, iv, 1) et le texte
 VI, xiv, 13, avec des variantes sans importance. Les autres paragraphes résument
 les textes de Zosime (III, vi, 1, 2, 5, 12) déjà imprimés. On donnera seulement le
 texte suivant :*

I] Ζώσιμος· Κάγω δὲ κόμαριν μέλλω ἐρμηνεῦσαι ὑμῖν. Ἡ κό-
 μαρις μεμιγμένη μαργάρους ἀποτελεῖ. Ἐπεὶ γε αὐτὸν λίθον ἐκάλεσαν,

4. κολλημένος B; κολυμένος CAK. — 6.
 ἀνάλησε mss. F. 1. ἀνάγεται. — 10. μισῆς]
 μισῆν BC; ἕμισιν A; ἕμησιν K. Corr.
 conj. — 12. βάνει] πάναι B. — ἐπάνω AK.
 13. ἄλλην μισῆν B; ἑτέραν ἕμισιν C; ἑτέραν
 ἕμισιν AK. — ἀπὸ τὸν κασιπέρον τὸν ἐμάζωξε
 ἀπὸ τοῦ καυκίου B. — ἐμάζωσας C. — 14.

K mg.: *Hucusque* (main du xviiie siè-
 cle?). — 15. Titre dans E Lc: Ἀνεπιγρά-
 φου φιλοσόφου περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου. —
 16. Ζώσιμος] και πάλιν ὁ αὐτός (sc. Ζώσιμος)
 E. — μέλλω ἐρμ. ἡμῖν AK; βούλομαι ὑμῖν
 ἐρμηνεῦσαι E Lc. — ἡ κόμαρις γὰρ E Lc. —
 17. ἐπίγε AK. — ἐπεὶ γε — ξηρίου om. E Lc.

πᾶν δὲ (ms. A, f. 216 r.) πνεῦμα σέυει τῇ δυνάμει τοῦ ξηρίου· οὐδεὶς οὖν τῶν προφητῶν ἐπέβλησεν μυσταγωγῆσαι τῷ λόγῳ· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ νοήμοσιν παρέδωκαν ἀπέχεσθαι τὴν θηλυκὴν δύναμιν προσημιότεραν αὐτῆς· αὕτη γὰρ καὶ μόνη λευκότης σεβασμία γέγονεν παντὸς προ-
5 φήτου ἐρμηνεῖαι σὺν ἡμῖν καὶ τοῦ μαργάρου τὴν δύναμιν ἐργασίαν ἔχει τῷ ἐλαίῳ ἐψούμενος.

2] Λαθῶν μαργαριτάριν τὸ ἀπτικόν, ἔψε ἐλαίῳ οὐχ ὑποφίμφῳ, ἀλλ' ἀπώμφῳ, ἐπὶ ὥρας γ', ἐπὶ μέσοις φωσί· καὶ λαθῶν ῥάκος ἐρίου ἔκθλιβε τῇ μαργάρῳ, ἵνα ἀποβάλλῃ τὸ ἐλαιον, καὶ ἔχει εἰς τὰς χρεῖας τῶν
10 καταβάφῶν· ἡ γὰρ τελείωσις τοῦ ἐλαίου διὰ μαργάρων ἐστίν.

Puis viennent les reproductions d'axiomes déjà imprimés III, III et III, IV.

VI. XVIII. — ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Transcrit sur A, f. 216 r. — Collationné sur K, f. 104 v.; — sur E, (partie écrite par le copiste de La. b, c), f. 191 r.; — sur Lc (copie de E; mêmes variantes sauf indication contraire), p. 153. — Contenu aussi dans Laur., art. xxiii, f. 177 r.

1] Ὁ περιβόητος φιλόσοφος ἐξ Ἀβδῆρων, καὶ Ζώσιμος, καὶ Ἰωάννης ἀρχιερεὺς, Ἐρμῆς ὁ Τρισμέγιστος, καὶ Δημόκριτος, Ὀλυμπιόδωρος καὶ Στέφανος ἐν τῇ τῆς χρυσοποιίας παραινέσει
15 τὸν μολιβδόγαλκον ἐμυσταγωγῆσαν καὶ συμφωνήσαντες κατέστησαν ἀπὸ μολιβδογάλκου, ἐν οἷς μετὰ πεῖραν καὶ τριβὴν καὶ τὴν τῆς ὕλης διάκρισιν ὑπόμνησιν ποιούμενοι παρακελεύουσιν ἀπέχεσθαι πάντων τῶν

1. σενεὶ AK. Cp. III, II, 2. — οὖν] δὲ E Lc. — 2. ἐπέβλμ. ταύτην μυστ. E Lc. Cp. III, II, 1. — τοῖς K. — ἀλλὰ μόνον τοῖς E Lc. F. 1. ἀλλὰ καὶ αὐ τοῖς. — 3. νοήμοσιν] νεύμασιν mss. — προσημ. αὐτῆς οὐσαν E Lc. — F. I. προσημιότετην. — 4. ἡ λευκότης E Lc. — 5. ἐρμηνεῖαι — fin] om. E Lc, qui continuent avec la phrase μετὰ (γὰρ add. Lc) — βεβαία ξάνθωσις (impriméep. 127, l. 19) et aj. : τέλος. — 6. ἐψού-

μενον K. — 7. μαργαριτάριον K. — Après ἐλαίῳ] F. suppl. ἐν ἀργείῳ. — 10. Les mots ἐλαίου et μαργάρων semblent avoir été transposés. — 11. Titre dans E: περὶ λίθου ἀνωνόμου πινός. — 13. καὶ Ἐρμῆς E, qui om. καὶ Δημόκριτος. — 14. καὶ Ἰωλ. E. — 16. ἐν οἷς κ. τ. λ.] Déjà imprimé dans VI, XIV (=') § 2. — ἐν οἷς καὶ τὴν τῆς ὕλης ὑπόμν. π. E. — 17. ποιούμενοι παρακ.] ποιούμεθα παρακελεύόμενοι*; — παρακελεύονται E.

τὴν καυστικὴν δύναμιν ἐχόντων, ἀπὸ τε πυρὸς καὶ θεοῦ καὶ πάντων ἀρσενικῶν ἕπει ἡ ἐπιμιξία καὶ ἡ σφοδρότης πᾶσαν βλάβην καὶ ἀποσυγίαν ἐργάζεται, προσδέχεται δὲ πάντα τὰ ἐξειδιάζοντα καὶ ὑγρὰν δύναμιν ἔχοντα, πρὸς τε μίξιν στοιχοῦντος καὶ τὴν τοῦ μολίβδου
 5 σύγκρασιν * (f. 216 v.) σύγκρασιν γάρ καὶ συνουσίωσιν καλοῦσιν, πρῶτον διὰ χωνευτηρίου, ὕστερον δὲ καυματουμένην καὶ πλυνομένην, ἐπεὶ περ καὶ μαγνησίαν ταύτην καλοῦσιν ἐκ τοῦ ἀναμίγνυσθαι καὶ μάπτεσθαι καὶ βάπτεσθαι κατὰ μίαν οὐσίαν τῆς συνουσιώσεως γινομένην τῆς κράσεως ἕπει δὲ παντὸς καὶ πάσης καθ' ὑγρὰς καὶ ἐν ὑγροῖς
 10 γίνεται, ὡς καὶ καταπλυνόμενα μετὰ γέσθαι λέγεται, ἢ πηλὸς, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως ἢ λίνα καὶ μετὰ ζία λευκαίνόμενα.

2] Διὸ καὶ Ὀλυμπιόδωρος γράφει ἄ « Ἐν τοῖς ὑγροῖς ἐπιστεύθη τὸ μυστήριον τῆς χρυσοποιίας, διὰ βείθρων καὶ ρευμάτων καὶ πλύνσεως τῆς καλουμένης ταριχείας καὶ ἀσκήσεως τὴν τοῦ μυστηρίου οἰκονομου-
 15 μένην τελευτήν. Ταριχεία δὲ εἶρηται ἐκ τοῦ τὰ βείθρα χέειν καὶ ἀνάπτειν καὶ ἐπισυνουπακοῦειν ταῖς πλύνσεσιν δηλοῦσης ὅτι κατὰ τὰς πλύνσεις τὰ βείθρα γίνονται, ἵνα καθαίρηται τὸ σύνθημα ἐκ τῆς ἀσκήσεως τοῦ φιαλοβωμοῦ. »

3] Ὁ Δημόκριτος φησι πρὸς τὸν βασιλέα ἄ « Εἰ μὴ τὰς
 20 οὐσίας καταμάθῃς καὶ τὰς οὐσίας κεράσης, καὶ τὰ εἶδη νοήσης, καὶ τὰ γένη συνάψῃς τοῖς γένεσιν, εἰς μάτην τοῦ κόπου ἐπιχειρήσεις, ὡ βασιλεῦ. »

2. τῶν ἀρσενικῶν E. — ἐπει om. *. — 3. ἐργάζεται * E. — πάντα τὰ στοιχεῖα τὰ ἐξ. E. — 4. στοιχ. om. E. — 5. γάρ] δὲ E. — καλοῦμεν *. — 6. πρῶτον τὴν διὰ χων. γινομένην σύγκρασιν (om. Lc) E Lc. — καὶ ὕστ. διὰ τῆς κράσεως πλυν. E. — χωνευτηρίου A. — χουμ.] καὶ ματτομένην *. — 7. ἐπεὶ περ] εἴτα E. — καλοῦσιν] ἐνθεν ἐτυμολογοῦσιν *. — 8. καὶ βάπτ. om. *. — καὶ κατὰ Lc seul. — τῆς συν.] καὶ συνουσίωσιν *. — 9. συγκράσεως *; καὶ τῆς συγκράσεως E. — μίξιν δὲ παντὸς] μίξιν δὲ καὶ π. * — καθ' ὑγρῶν*. — 10. τὰ πλυνόμενα *. — λέγεται δὲ

καὶ ὁ πηλὸς E. — 12. § 1] § 3* (écourté ici). — Ὀλ. ἐν τῇ μεγάλῃ καταφάσει ἀποφηνάμενος ἀναγράφει ὡς τοῖς ὑγροῖς...* — 14. κατὰ τὴν E. — οἶκον. καὶ ἀναγραφείσαν τελευτήν E. — 15. τελευτήν * (F. l. τελευτήν). La suite de notre § 2 manque dans *. — 16. ταῖς] τῆς A; τοῖς K. — ταῖς πλ. δηλοῦσα E. F. l. τοῖς πλύνσιν δηλοῦσιν ὅτι. — 17. γίνονται AK; χέονται E. — ἐκ τῆς ἀσκ. om. E. — 19. ὡς περ καὶ αὐτὸς ὁ Δημ. K; ὁ Δημόκριτος δὲ φησιν E. — 21. τῷ κόπῳ E. — ἐπιχειρήσεις K; ἐπιχειρήεις E. F. l. ἐπιχειρήσεις.

4] Καὶ ὁ Ζώσιμος φησιν· « Ἀυτὸ γὰρ τὸ μυστήριον τῆς χρυσο-
 βαρῆς· σώματα ὄντα, πνεύματα γίνονται, ἵνα ἐν τῇ καταβαρῆ τοῦ
 πνεύματος βῆσει »· ἤγουν τὰ σώματα κατὰ τὴν σύγκρασιν τοῦ
 5] μολιβδοσχάλκου, ὑδροργύρω κατηγλαϊσμένα πνεύματα γίνονται· ἀνθ'
 ὧν καὶ πρότερον ἐξυδατοῦνται καὶ καθέψηται διὰ βεύσεως τῆς κατ' αὐτὸ
 ταριχείας, καὶ ἀσκήσεως μεταβολῆς, καὶ ἐξαλλοιοῦνται ἐκ τοῦ σώματος.
 Πέφυκεν [f. 217 r.] γὰρ εἰς ἀσώματα ὑπερφυῶς ἐπὶ τὸ χυρῦσοπτον
 πάντα γίνεται.

6] Ὁ δὲ Ὀλυμπιόδωρος φησιν· « Χαλκομέλιθδος αἰτήσιος
 10] λίθος· ἐξῆς οὖν ἄμορρευστήσαντα ποιεῖ τούτοις τὴν διὰ πυρός· τὸ δὲ
 μέλιθδος περιδιδοται, καὶ τοῦτο τοῦ πυρός ». Τὸ γὰρ « ἐξίσου ἄμορρευσ-
 τήσαντα » οὐχ ὕλης προσθήκην ἐπέβαλεν, ἀλλὰ τὴν τῆς ὕλης βεῦσιν,
 ὅτι τῶν τριῶν ἅμα κατ' αὐτῶν γινομένων βεῦσαι ποιεῖν δεῖ· καὶ
 πρότερον τὸ ἐξίσου συγκείμενον· καὶ ὅτι οὐχὶ τὸ μὲν ἐν βεῦσαι ποιεῖν
 15] χρῆ ἢ τὰ δύο μόνα, ἀλλ' ἐξίσου ἑμοῦ τὰ τρία ἐν μιᾷ συγκράσει
 γινόμενα. Τὸ δὲ « ἄμορρευστήσαντα » ὁρῶσι τὸ ἅμα ἐξῆς ὁρῶσι ποιεῖν
 βεῦσαι.

7] Λίθος δὲ καλεῖται διὰ τὸ λιτήν ποιεῖ τὴν αὐτοῦ περιουσίαν· οὐ
 γὰρ κατ' αὐτοῦ μένουσα ἢ φύσις τοῦ ὕδατος τοῦ θείου ὁρᾶν τι δύναται,
 20] ἀλλὰ μετ' ἄλλων συνθεμιμένων τῶν τὴν σύνθεσιν ἐχόντων εἰς συνου-
 σίαν, τοῦτο ποιεῖν καὶ τὰ μεγάλα ταῦτα ἐργάζεται. Ποικε γὰρ τὰ
 στερεὰ σύνθετα εἶναι, καὶ εἰ μὴ ταῦτα συμπλακῆ τοῖς ὑγροῖς, οὐδὲν
 δύναται ποιεῖν, ἄμορρευστὴ δὲ τὰ χυρῦσοπτα πάντα ποιεῖν· αὐτὰ γὰρ

1. § 4] Cp. * § 9, et Pélage, ci-des-
 sus, IV, 1, 9, p. 258. — ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ
 μυστηρίῳ E. — 3. βῆσει E. — 5. καθέ-
 ψονται E. — κατ' αὐτὸ ταρ.] κατὰ τὴν
 ταρυχείαν *. — 6. μεταβάλλει *. — ἐξαλλο-
 ιοῦνται AK. — 7. πέφυκεν AK; πεφυκέναι *.
 — εἰς ἀσώματων ὑπερφυῶν *, qui aj. : ἐκ τοῦ
 μολιβδοσχάλκου χυρῦματος. — 8. γίνονται E.
 — 9. § 5] Cp. *, suite du § 9. — 10. λίθος
 ἐστίν E. — ἐξίσου οὖν E. — ἄμορρευστή-
 σαντος *. — ἐν τούτοις E. — τὴν] τόν E.

— ὁ δὲ μολ. E. — 11. περιδιδοται] F. I.
 παραδιδοται. Cp. * : παραδιδωσαν, dans la
 phrase correspondante. — καὶ οὗτος ἐκ τοῦ
 πυρός E. — 12. ἐπέβαλεν] ὑποβάλλει *. —
 13. κατ' αὐτῶν E. — 15. χρῆ] δεῖ E.
 — 16. γινόμενα E. — ὁρῶσι] δεῖν E. — 18.
 § 6] Cp. *, § 12. — λιτήν] λιτόν *. —
 ποιεῖν E. — 19. κατ' αὐτοῦ] καθ' ἑαυτὴν
 E; καθ' αὐτὴν Lc. — 20. μετ' ἄλλων E.
 — συνθεμιμένη E. — 21. ποιεῖ E. — 23.
 ἄμορρευστοῦσι E. — ποιεῖν om. E.

καθ' ἑαυτὰ στερεὰ ὄντα εὐρίσκεται ἄρρευστα, καὶ βεῦσαι οὐ δύναται, ἐὰν μὴ τοῖς βρευστοῖς διαλυθείη ἢ ἐξυδατωθείη.

7] Ὁ Ζώσιμος δὲ φησιν · « Μὴ φοβηθῆς κ. τ. λ. (Reproduction d'un passage déjà donné, III, vi, 13, page 129, lignes 5 à 15).

8] Ἐξάτμησις οὖν τοῦ ὕδατος ἐστὶν ἡ ἐκλέπτησις. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω πῶς τὸ ἡμέτερον σπούδασμα, ἢ ἄρα ἐκ τῆς ἀναδόσεως καὶ αἰθάλης τοῦ θείου ὕδατος δύναται ἔψεσθαι καὶ χρωῖζεσθαι τὸ ἡμέτερον σύνθημα.

9] Ὁ Στέφανος λέγει · Ὁρος φιλοσοφίας κ. τ. λ. (Voir III, vi, 23, p. 136, l. 10.)

Viennent ensuite une suite de morceaux déjà publiés, tirés de Zosime, de Jean l'Archiprêtre, de Stephanus, de Comarius, d'Olympiodore, etc., avec des portions abrégées et des lacunes.

VI. XIX. — ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΤΕΧΝΗΣ

Transcrit sur K, f. 94 r. — Contenu aussi dans les mss. de Vienne med. gr. 51 et 52, art. xxviii.

10 1] <Λαβών> σιδήρου στομωμένου μέρους α', στίμεως ἰταλικοῦ μέρους α', πάντα λείωσον καὶ νιτρελαίῳ, κατασπῶν ἔχε καὶ ἴσῳ αὐτοῦ χαλκῶ ἰταλικῶ χώνευε · καὶ ῥινίσας ποιεῖ μάλαγμα σὺν χρυσῶ, καὶ ἔασον ἡμέρας γ', καὶ λάβε θείου μέρους α', μύσεως μέρους α', λείωσον · καὶ λαβὼν τὸ μάλαγμα, στρῶσον, ἐπίστρωσον αὐτὸ, καὶ κατάσπα · καὶ τοῦ
15 τον λαβὼν μέρη γ', χρυσὸν μέρος α', χώνευσον καὶ εὐρήσεις ὁ ζητεῖς.

2] Εἰ δὲ βούλει βέλτιον γενέσθαι, οἰκονόμησον τὸ μάλαγμα καὶ ταρίγχευσον ἀφρόνιτρον, ἕως οὗ γένηται βρευστὸν <ὡς> ὑδράργυρος · τοῦτο αἰθάλιζε ζ', καὶ διχοτόμησον εἰς δύο μέρη · καὶ τὸ μὲν ἐν μέρους

2. η] καὶ E. — 4. ἐκλέπτησις E, mel. — 5. σπούδασμα γίνεταί, εἰ ἄρα E. f. mel. — 6. F. l. αἰθαλώσεως. — 9. Fabricius (éd. Harl., t. XI, p. 636) distingue cet Hiérothée de l'alchimiste, auteur du

poème iambique publié par Ideler. — 10. στομωμένου] στῆ K. Lecture conjecturale. — 13. λάβε] F. l. λαβών. — 17. ἀφρόνιτρον] Φη Νη K. — 18. ζ] Lire ἐπτάκις.

εἰσάγαγε ἐν τῇ σήψει, ἕως οὗ γένηται ὕδωρ, τὸ δὲ ἄλλο ἤμισυ σύμμι-
 ξον αὐτῷ χρυσῷ τὸ τρίτον αὐτοῦ μέρος καὶ χαλκοῦ ἰταλικοῦ καὶ σιδή-
 ρου κατασπασθέντος κατὰ τῆς πρώτης συντάξεως τὸ Γ^{ον} μέρος. Ταῦτα
 πάντα λειῶν, πότιζε τῷ ὕδατι τῆς ὑδραργύρου ἢ ἔλυσας, καὶ πα-
 5 ρόπτα. Οὕτω ποίησον ἕως οὗ ἀναλωθῇ τὸ ὕδωρ, καὶ σύμμιξον αὐτῷ
 ὀλίγον θεῖον, ἵνα διαδύῃ τὸ φάρμακον, καὶ εἴσκρανε. Οὕτως οἰκονόμει
 ἕως οὗ γένηται κιννάβαρις.

3] Τοῦτο χρῶ, συνεργούντος Ἐμμανουὴλ τοῦ ζωαρχικοῦ, τοῦ
 θεοῦ λόγου, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ ἀγίου πνεύματος· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ
 10 σωτὴρ καὶ δοτὴρ καὶ αἷτιος πάντων ἀγαθῶν. Δι' αὐτοῦ τελεῖται τοῖς
 πιστοῖς καὶ ἀξίοις τοῦτο τὸ θεῖον μυστήριον, τὸ ψυχῆς ἴαμα, καὶ παν-
 τὸς μόθου λύτρον. Ἄλλος τις τοῦτο εὐρηκῶς καὶ δοθεὶς παρὰ Θεῶ,
 καὶ οἰκονομῶν, καὶ τυγῶν τῶν ἐφιεμένων, δέδεται ὑπὸ τοῦ ὑψίστου
 Ἐμμανουὴλ, ὑπουργὸς καὶ οἰκονόμος αὐτοῦ γενήσεται ἐν ταύτῃ τῇ
 15 θείᾳ τέχνῃ, καὶ ἐν ἅπασι, καὶ τὸ δέκατον μέρος εἰς οἰκοδομὴν τῶν
 ἀγίων ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς περιποίησιν πτωγῶν, ὑπὲρ τε αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ
 τῶν ἐμῶν ἀναγκῶν ἐγκλημάτων ποιήσαντος καὶ μέσον βίου διάγεσθαι,
 ἵνα ἀφθόνως ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ γενήσεται, καὶ μήτε χρημάτων καὶ ὑψου-
 χίαν καὶ θαψιλῶν πραγμάτων κομίσειεν, μηδὲ πενίαν αὔθις ἐνδεί-
 20 ξηται, τὸ χαλεπὸν πάθος καὶ ἀνάτατον, μᾶλλον δὲ λάμπων καὶ πλουτῶν
 ἐν θείαις ἀρεταῖς καὶ ἀγναῖς πράξεσιν, ἐν ταπεινοσσοφροσύνῃ καὶ ἐλεη-
 μοσύνῃ, καὶ ἀγαπῇ ἀνυποκρίτῳ λιταῖς ποιούμενος ὑπὲρ ἑμοῦ τοῦ ταῦτα
 ἀφθόνως καὶ ἀπλῶς ἐκθήσαντος, ἵνα τύχωμεν ἄμφω τῆς ἀκηράτου
 καὶ αἰωνίου βασιλείας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἧς γένοιτο τυχεῖν πάν-
 25 τας ἡμᾶς δι' ἐντεύξεων καὶ λιταῖς τῆς παναμώμου καὶ θεοτόκου Μα-
 ρίας, καὶ Ἰωάννου τοῦ τρισμάκαρος καὶ προδρόμου, ἅμα τε καὶ τῆς
 ἀκηράτου ἁμαρτυρίας τῶν θείων ἀποστόλων, προφητῶν τε αὔθις καὶ
 πάντων τῶν ἀγίων γένοιτο· ἀμήν.

4. λειῶν] signe de λείωσον et de τρέβε K.
 — τὸ οὐδ' K. — 7. κιννάβαρις] signe du
 cinabre (et quelquefois du soleil ou de
 l'or) K. — 9. θεοῦ en signe K. F. l. θείου

λόγου? θεολόγου? — 12. καὶ δοθεὶς παρὰ
 (θεῶ) F. l. ὡς δοθέν παρὰ (θεοῦ). — 17. F.
 l. ἐγκλημάτα. — 18. καὶ ὑψ.] F. l. τὴν
 ὑψουχίαν. — 22. F. l. λιτάς.

VI. XX. — NICÉPHORE BLEMMIDÈS. — CHRYSOPÉE

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΩΧΡΥΣΟΠΟΙΑΣ
 ΙΣ ΜΕΤΗΛΘΕΝ Ο ΣΟΦΩΤΑΤΟΣ ΕΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙΣ ΚΥΡΙΟΣ
 ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Ο ΒΛΕΜΜΙΔΗΣ ·
 ΚΑΙ ΗΥΜΟΙΡΗΣΕ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΤΑ ΕΞ ΟΥΚ ΟΝΤΩΝ
 5 ΕΙΣ ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑΓΑΓΟΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΑΛΗΘΙΝΟΥ ΘΕΟΥ ΗΜΩΝ.
 Ω ΠΡΕΠΗΙ ΔΟΞΑ ΕΙΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΙΩΝΩΝ · ΑΜΗΝ.

Transcrit sur le ms. de Paris 2509 (= F), f. 137 r. — Collationné sur E (copie directe (?) de F faite par le copiste de L a, b, c), f. 159 r. — Scolies à la marge, de première main. Nous les rejurons en note au moyen d'un astérisque.

- 1] Λαβών σὺν θεῷ λίθον οὐ λίθον, ὃν λέγουσι λίθον τῶν σοφῶν,
 ἐν ᾧ εἰσι τὰ δ' στοιχεῖα, γῆ, ὕδωρ, ἀήρ καὶ πῦρ, τουτέστιν ὑγρὸν,
 θερμὸν, ψυχρὸν καὶ ξηρὸν, λαβὼν οὖν τὸ ἐν τῶν δ' στοιχείων, ἡ-
 10 ποι τὴν γῆν, τὸ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν, ἕπερ ἐστὶν ὁ φλοιὸς τῶν ὠῶν,
 πλύνας καὶ καθάρας, ψύξας καὶ τρίψας καλῶς, ἔμβαλε εἰς γύτραν ·
 καὶ φράξας τὸ στόμα τῆς γύτρας μετὰ πηλοῦ πυριμάχου, <θές> εἰς
 κάμινον ὑελοψοῦ · καῦσον ἡμέρας ἡ*, ἄχρις ἂν λευκάνῃ · καὶ ἔχε
 πεφυλαγμένον · αὕτη γάρ ἐστι ἡ περιώνυμος ἄσβεστος. Φύλαξον.
 15 2] Μετὰ δὲ ταῦτα, λαβὼν τὸ ἐνδότερον λευκὸν, θές αὐτὸ ἐν κλο-
 κίῳ · καὶ ἐν στόματι τοῦ κλοκίου ἐπίθεε ἀγγος μαστωτὸν ἕπερ λέγε-

* Σημ. <εἰλωται> ὅτι ἀδύνατον ἵνα καθῆ ἡ ἄσβεστος να γένη ψιμίθιον χωρὶς να καθῆ ἡμέρας ἡ' εἰς τὴν κάμινον τοῦ ὑελοψοῦ.

1. Titre dans E : Νικηφόρου τοῦ Βλεμ-
 μίδου περὶ χρυσοποιίας. — 4. ἐξ οὐκ ὄντων]
 ἔξουχούτων F. Corr. conj. — 7. L'initiale
 de chaque paragraphe est en rubrique
 dans F. — λίθον τὸν οὐ λίθον E. — 8. καὶ
 om. E. — τουτέστιν ξηρὸν, ὑγρὸν, ψυχρὸν,
 θερμὸν E. — 10. τὸ ξ. καὶ ψ. E. — 11. καὶ
 πλύνας E. — καὶ ψύξας E. — τρίψας] signe
 de τρίψε dans F, et au-dessus : ἔχουν τρί-
 ψας, à l'encre rouge. — 12. θές add. E.
 — 13. ὑελοψοῦ E, ici et partout. On ne

connait que ὑελέψης, ὑελέψου. — καὶ καῦ-
 στον E. — *] Ce 1er renvoi a pour signe,
 dans F E, le sigle de ὅτι. E, entre ce
 signe et la scolie, ajoute : σχολία ἐν περὶ
 φράσει, comme si le corps du texte était
 en vers. — 14. φύλαξον écrit toujours en
 rubrique F; omis dans E, ici et presque
 partout. — 15. κλοκ.] κλοκ. E, ici et par-
 tout. On ne connaît que κοκλίον (en grec
 ancien, coquille) et κοκλίον, κοκλί (en néo-
 grec, vase de nuit). — 16. μαστωτὸν E.

ται ἄμβυσξ * ἔστω δὲ πεφυλαγμένον καλῶς, καὶ συντεθειμένον μετὰ γύψου * καὶ ἀνάσπα τοῦτο ὡς ῥοδόσταγμα * καὶ ἔχε πεφυλαγμένον ἐν ριάλῃ. Φύλαξον.

3] Εἶτα λαβὼν ἀπὸ τῆς ἀσθέστου ** μέρους ἐν, καὶ ἀπὸ σταγθέντος
5 ὕδατος μέρη ἐννέα, ἐνώσας, ἔμβαλε. Καὶ φράξον ἀσφαλῶς ὡς τὸ πρότερον * καὶ ἀνάσπα τοῦτο ὡς ῥοδόσταγμα. Ἔστω δὲ κλοκίον τοῦτο ὑέλινον * τὸ γὰρ πρῶτον ὀστράκινον ὀφείλει εἶναι. Καὶ τὸ ἀποσταγθὲν στρέψον πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν τέφραν * καὶ ἐξέλε καὶ βάλε πάντα ὁμοῦ εἰς ριάλῃν ὑέλινον * καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς φράξον
10 μετὰ πανίου καὶ γύψου καλῶς * καὶ γῶσον ἐν κόπρω ἰππεῖα ἡμέρας μ' * εἰ δ' ἔστι σποδός, ἡμέρας κα'. Φύλαξον.

4] Εἶτα ἐκβαλὼν τοῦ κόπρου, ἔμβαλε τῷ κλοκίῳ, καὶ ἀνάσπα ὡς πρότερον, καὶ πάλιν ὁμοῦ πάντα λαβὼν, τὸ τε ὕδωρ καὶ τὴν ὕλην βάλε εἰς ριάλῃν ὑέλινον, καὶ σῆψον ἐν κόπρω ἰππεῖα ὡς τὸ πρό-
15 τερον * (f. 137 v.) καὶ ἐξελὼν τῆς κόπρου, θές αὐτὰ ὁμοῦ ἐν κλοκίῳ, καὶ ἀνάσπα ὡς τὸ πρότερον, καὶ ἔχε ἐν ριάλῃ. Φύλαξον.***

5] Τοῦτο λέγεται ὕδωρ θεῖον, καὶ ὕδωρ ἀσθέστου, καὶ ὕδωρ θαλάσσιον, καὶ ὄξος, καὶ ὑδράργυρος, καὶ γάλα παρθένου, καὶ οὖρον παιδὸς ἀρθόρου, καὶ ὕδωρ στυπτηρίας, καὶ ὕδωρ σποδοκράμβης, καὶ
20 ὕδωρ νίτρου, καὶ ὕδωρ πρωτοστακτου, καὶ ἕτερα ἰνόματα. Τοῦτο ὑπάρχει τὸ θεῖον ὕδωρ δι' οὗ λευκαίνεται τὸ σῶμα τῆς μαγνησίας,

* Ὁ γύψος ὀφείλει εἶναι παλαιός, ἀπὸ ἐκκλήσεως.

** Ἡ ἀσθέστος ἐνταῦθα ὀφείλει εἶναι οὐγγίης δ'. καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἄπαξ ἀνασπαθὲν. οὐγγ. λ σ'.

*** Ἐχαις ἐνταῦθα καὶ ἀσθέστον σεσημμένην (σεσημμένην F) * τὸ δὲ ὕδωρ ὀφείλει εἶναι διὰ τὰς ἀνασπάσεις καὶ τρίψεις, καὶ ἐπαρθεύσεις οὐγγίης λα'.

2. E om. la scolie. — Les signes de renvoi à partir de celui-ci, sont les signes du zodiaque (1. Bélier, 2. Taureau, etc.) jusqu'à la Balance inclusivement. (Mêmes figures que dans V, xx.) — 4. καὶ ἐνώσας E. — 7. τὸ γὰρ — εἶναι entre parenthèses E. — 9. ὑέλινον E (mel.); plus bas (l. 14) : ὑέλινον. — 10. εἰς

κόπρον ἰππεῖαν E. — 11. φύλαξον est en marge de F. — 12. ἐκ τῆς κόπρου E, mel. — 13. ὁμοῦ en signe tachygraphique F : om. E, ici et plus loin. — 14. ὡς καὶ τὸ πρότ. E. — 17. τοῦτο λέγεται κ. τ. λ.] Cp. III, xxv, 1. — Après ὕδωρ θεῖον (n° 1), le ms. E donne les corps dans l'ordre suivant : 8, 10, 9, 11, 4, 5, 6, 7.

ὅπερ λέγουσι γαλκὸν κεκαυμένον, ὅπερ ἐστὶν ἡ τέφρα ἢ μέλλουσα γενέσθαι ἀπὸ τοῦ κροκοῦ τῶν ὠῶν.

6] Ὅφειλει δὲ λαβεῖν ἕτερα φροῦστρα ἀκαυστα ὠῶν, * καὶ τρίψαι καλῶς, καὶ βαλεῖν αὐτὰ ἐν κλοκίῳ ὑελίνῳ, καὶ ὕδωρ ἀνάσπαστον χωρὶς 5 ἀσθέστου ἄπαξ. Ἐστω δὲ ἀπὸ ὕδατος τούτου ἕσον μέρη τρία, οἱ δὲ φλοιοὶ μέρος ἓν. Καὶ τοῦτο στάξον πάλιν τρίς, χωρὶς σήψεως· καὶ κατὰ μίαν στάξιν, ῥίψον τοὺς φλοιούς, καὶ βάλε ἑτέρους τὸ αὐτὸ ποσόν· τῆς δὲ τρίτης φορᾶς ἔχε ἐν φιάλῃ ἀποτιθέμενον.

7] Εἶτα λαθῶν ἄσθεστον νεαρὰν, ** μίξον ταύτην μετὰ ὕδατος τούτου 10 καλῶς. Ἐστω δὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο μέρη τρία, καὶ ἡ ἄσθεστος μέρος ἓν· καὶ τοῦτο θές ἐν φιάλῃ. Καὶ φράξον τὸ στόμα τῆς φιάλης καλῶς, καὶ σῆψον εἰς κόπρον ἰππεΐαν ἡμέρας μ'· εἰ δὲ ἐστὶ σποδός, κα'.

8] Εἶθ' οὕτω λαθῶν κροκὰ τῶν ὠῶν, θές αὐτὰ ἐν κλοκίῳ ὀστρακίνῳ, καὶ στάξον ταῦτα ὡς ῥοδόσταγμα μετὰ πυρός δυνατοῦ· τῶν γὰρ 15 προειρημένων τὸ πῦρ ἔστω μαλακώτερον. Ἐστω δὲ τὸ περιφραγμα καλῶς ποιηθὲν· καὶ δέγρου ἐπ' αὐτῶν ἔλαιον κόκκινον.

9] Τοῦτο τὸ ἔλαιον *** λαθῶν, ἔνωσον μετὰ τῆς σεσημμένης ἀσθέστου **** τῆς εἰρημένης τῶν φλοιῶν· ἔστω δὲ ἀπὸ τῆς λειλεγημένης ἀσθέστου μέρος α', καὶ ἀπὸ τοῦ ἐλαίου μέρη γ'· καὶ τοῦτο ποίησον ὡς τὸ 20 τῆς ἀσθέστου ὕδωρ, τουτέστι στάξον καὶ σῆψον· καὶ πάλιν στάξον καὶ σῆψον· καὶ (f. 138 r. | στάξας, ἔχε τέλειον. Φύλαξον.

10] Τὴν δὲ ἀπομένουσαν τέφραν τῶν κροκῶν λεύκανον μετὰ τοῦ α^{ου} θείου ὕδατος τῆς ἀσθέστου· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ μαγνησία.

* Ταῦτα ὀφείλουσιν εἶναι οὐγγίαις ιη' εἰς γ' φορᾶς. καὶ τὸ ὕδωρ οὐγγίαις ιη'.

** Ὅφειλει εἶναι αὕτη ἡ ἄσθεστος οὐγγίαις ε', ἐπειδὴ μέλλει φουράσειν τὸ νερὸν εἰς τὰς τρεῖς φορᾶς. να γένωνται οὐγγίαις ιε'.

*** Τοῦτο τὸ ἔλαιον ὀφείλει εἶναι οὐγγίαις ιε'.

**** Ἡ τοιαύτη ἄσθεστος, ὡς οἶμαι, ὀφείλει εἶναι αἰ' ε' οὐγγίαις (οὐγγίαι E, f. mel.) αἰ' εἰσαχθεῖσαι εἰς τὰς ιε' οὐγγίαις τὸ νερὸν τὸ ἀνέσπαστος (ἀνέσπαστος E) τρεῖς φορᾶς μετὰ τῶν ἀκαύστων (ἀκαυστον. sic. F) φλοιῶν.

2. ἕτερα — ὠῶν] ἑτέρους φλοιούς τῶν ὠῶν | τοῦ ὕδατος τούτου E. — 13. κρόκους E. — ἀ-
ἀκαύστους E. — 4. αὐτὰ] αὐτοῦς E. — 9. μετὰ | τοῦς E. — 14. αὐτοῦς E. — 16. ἀπ' αὐτῶν E.

11] Ταύτης τῆς μαγνησίας λαβὼν μέρη δ', * καὶ ἀπὸ τῆς ἀσθέστου ** τῆς ἀπομεινάσης ἐν τῷ κλοκίῳ μέρος ἀ', ἤρουν τὸ εἴον, τρίψον καλῶς ἀμφοτέρω ἐν μαρμάρῳ ὥστε ἀραιωθῆναι καὶ λεπτυνηθῆναι τελείως μετὰ ὀλίγου ὕδατος τοῦ ἀπὸ τῆς ἀσθέστου, καθὼς ποιούσιν οἱ
5 ζωγράφοι· καὶ ψύξας, βάλει ἀπ' αὐτοῦ ἐν κλοκίῳ μέρος ἐν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τῆς ἀσθέστου μέρος γ'. Ἔστω γοῦν ἐνταῦθα τὸ κλοκίον ὑέλινον· καὶ ἀνάσπα τοῦτο ὡς βοδόσταγμα, καὶ δέχου τὸ σταχθὲν ἅπαν ἐν ἀγγεῖῳ ὑελίνῳ.

12] Εἶθ' οὕτω τὸ ἐναπομεινάν ξηρὸν ἐν τῷ κλοκίῳ πάλιν βάλει ἐν
10 μαρμάρῳ· καὶ τρίβε τοῦτο ὀλίγον πρὸς ὀλίγον μετὰ τοῦ ἀποσταχθέντος ἐξ αὐτοῦ· καὶ ἔασον τοῦτο ξηρανθῆναι ἐν σκιᾷ· καὶ τοῦτο ποιεῖ ἄχρις οὗ δαπανηθῆ ἅπαν τὸ σταχθὲν ὑγρόν.

13] Εἶτα τρίψας αὐτὸ τὸ ξηρίον, θές ἐν κλοκίῳ, καὶ μετ' αὐτοῦ ἕτερον ὕδωρ ἀσθέστου. Ἔστω δὲ τὸ ὕδωρ μέρη τρία καὶ τὸ ξηρὸν μέρος
15 α'· καὶ ἀνάσπα τοῦτο, καὶ τρίβε, ὡς εἴρηται, ἄχρι φορῶν ε'.

14] Τὴν δὲ εἴον φορὰν λαβὼν ἅπαν τὸ σταχθὲν ὑγρόν, ἔνωσον μετὰ τοῦ ἐναπομεινάντος ξηροῦ· καὶ λαβὼν ἀμφοτέρω ἐν βικίῳ ὑελίνῳ, γῶ-
σον εἰς κόπρον ἡμέρας μ', ἢ ὅσον βούλει.

15] Εἶτα πάλιν στρέψον αὐτὸ ἐν τῷ κλοκίῳ τῷ ὑελίνῳ, καὶ ἀνάσπα
20 ὡς πρότερον· καὶ ὅταν ἀποσταχθῆ τὸ ἥμισυ τοῦ ὑγροῦ, ἀνοίξας τὸ κλο-
κίον, στρέψον πάλιν τοῦτο ἐν αὐτῷ· καὶ τοῦτο ποιήσον ἄχρι φορῶν ε'.

16] Εὐρήσεις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον ἐν αὐτῷ, οὐχ ὡς πρότερον ἀποσ-
τάζον, ἀλλ' ἀνειμένως καὶ βραδέως.

17] Μετὰ δὲ τὴν εἴον φορὰν δέχου ἅπαν τὸ (f. 138 v. σταχθὲν ἐν
25 βικίῳ· καὶ τὸ ἐναπομεινάν ξηρὸν ἐν τῷ κλοκίῳ θές ἐν μαρμάρῳ· καὶ τρίψας τοῦτο μετὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ σταχθέντος ὑγροῦ, καὶ ἔασον ψυγῆναι

* Γ' δ' κα = κεράττια) κ'. Γ' α' κα ε'.

** Ἡ τοιαύτη ἀσθέστου ἐνι (ἐστίν E) ἢ α' ἢ ἀπὸ θεῖου ὕδατος τοῦ λευκοῦ, ἐπεὶ ἐπειδὴ E) βούλει λευκάνει τὴν μαγνησίαν.

9. τὸ ἐναπομ. πάλιν E. — ξηρὸν] F. 1. ξη- | τρίψας en signe, et au-dessus, en toutes
ρίον. — 10 et 15. τρίβε] F. 1. λείψων. — 13. | lettres. F. 1. λείψων. — 17. λαβὼν] F. 1. βελὼν.

ἐν σκιᾷ · καὶ τοῦτο ποιεῖ ἕως ἂν πῆν ἅπαν τὸ ὑγρὸν · καὶ ἐν τῷ πρίθειν καὶ ποτίζειν αὐτὸ εὐρήσει ὅτι λευκάνεται · καὶ ἡ λευκότης αὐτῆ ὑπάρχει σύμβολον τῆς ἐρυθρότητος.

18] Δεῖ δὲ τοῦτο λευκανθῆναι καλῶς. Εἶθ' οὕτω θὲς αὐτὸ τὸ λευκανθὲν ἐν βικίῳ ὑέλινῳ · καὶ θὲς πάλιν εἰς αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τῆς ἀσθέστου ὅσον μέρη γ' · τοῦτο δὲ ἔστω μέρος α'. Καὶ ἐνώσας καλῶς, γῶσον ἐν κόπρῳ ἡμέρας ἐτέρας.

19] Εἶθ' οὕτως ἐκβαλὼν, ἀνάσπα, καὶ δέχου τὸ ὑγρὸν, καὶ στρέψον τοῦτο ἐν αὐτῷ, καὶ ἀνάσπα ἐκ δευτέρου · καὶ δέχου ἅπαν τὸ ὑγρὸν, 10 καὶ φύλαξον. Τὸ δὲ ἐναπομεῖναν ἐν τῷ κλοκίῳ εὐρήσεις τοῦτο λευκὸν, μαρμάρῳ παρεμφερές. Τοῦτο λαβὼν, ὁμοίως φύλαξον.

20] Εἶτα λαβὼν ἀπὸ τοῦ μαρμάρῳ παρεμφεροῦς εἶδους μέρος α', καὶ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐξ αὐτοῦ σταχθέντος ἕτερον μέρος α', καὶ ταῦτα ὁμοῦ ἐνώσας καλῶς, θὲς εἰς ὑέλινον κλοκίον μὴ ἔχον ἄμβικα, 15 ἀλλὰ σφραγίσας καὶ ἐμφράξας αὐτοῦ τὸ στόμα μετὰ σκεπάσματος μολυβδίνου καλῶς, καὶ τὸ ῥηθὲν ὑέλινον κλοκίον ἀλείψας μετὰ πηλοῦ πυριμάχου λεπτὸν ἄλειμμα.

21] Εἶθ' οὕτω σόφισον αὐτὸ, καὶ κτῆσον εἰς φουρνάκιον ὡς τὸ τοῦ ῥοδοστάγματος · καὶ ἀντὶ πυρὸς ἀνθράκων, ἄψας λύχνον, θὲς 20 ὑποκάτω αὐτοῦ. Καὶ εἰ μὲν εἰσι τὰ ἔνδον ἀνὰ οὐγγίαν α' τὸ καυθὲν, ἤγουν ἐξ ἀμφοτέρων οὐγγ. δύο, χρειά ἐστὶν ἄπτειν τὸν λύχνον ἡμέρας ζ', ἤγουν νυχθήμερα ζ'. Καὶ εἰ μὲν τὸ εἶδος ὑπάρχει ὅσον τὸ ἡμισυ, λοιπὸν ἀψάσθω ἡμέρας δ', εἰ δὲ δ'ον, ἡμέρας ε'. Καὶ μετὰ τὰς ζ' ἡμέρας, ἀνοίξας τὸ ἄγγος, καὶ τὸ εἶδος ἰδὼν πησσό- 25 μενον, ἐπίθεε πάλιν ἀπὸ τοῦ πεφυλαγμένου ὕδατος ἐτέραν οὐγγίαν α' ὡς τὸ πρότερον. Εἶτα ἄψας τὸν λύχνον ἡμέρας ὅσας εἴρηται, οὕτως ἔσω ποιῶν ἄχρις θ' φορῶν.

2. F. 1. εὐρήσεις. — 7. ἡμ. ἐτ. μ', ἢ ὅσον βούλει E. — 14. ὁμοῦ en signe F: πάλιν E. — κλοκίον corrigé en κλοκίον F, ici et plus loin. — μὴ ἔχον] F. 1. μὴ ἔχων? — 16. F. 1. ἄλειψαι. — 20. καυθ' ἐν F. (F.

1. καθ' ἐν). — 21. οὐγγίας E, presque partout. — 22-24. ἤγουν — τὰς ζ' ἡμέρας om. E. — 23. τὸ ἡμισυ] τὸ 4" F. — 24. εἶτα ἀνοίξας E. — 27. ἔσω E, f. mel. — ἄχρι καὶ ἐννέα φορῶν E.

22] Εἶτα ἀνοίξας, εὐρήσεις τὸ γεγονὸς ξανθὸν πεπηγμένον ἔχοντα στάθμην τῆς προσθήκης πάσης ἧς ἐξ ἀρχῆς ἔθηκας εἰς φορὰς θ', ἕως τέλους, οὐγγ. ι'.

23] Τοῦτο λαβὼν, ἔγε · καὶ ἐξ αὐτοῦ λαβὼν μέρος α', ἔσον
5 οὐγγ. α'.

24] [f. 139 r.] Εἶθ' οὕτω κατασκευάσας διὰ τοῦ πυρός, ἤγουν διὰ τῆς τοῦ λύχνου θερμάνσεως, πότισον αὐτὰ θ' φορὰς, καὶ πάλιν διὰ τοσαυτῆς στάθμης μετὰ τοῦ θείου ἐλαίου ὡς ἐποίησας μετὰ τοῦ θείου ὕδατος. Εἰς δὲ τὴν ὑστάτην φορὰν, ἤγουν τὴν θη', μέλλεις λαβεῖν
10 ἔλαιον ἐπὶ τοῦ διπλοῦ · καὶ ἄφητον λύχνον δυνατώτερον.

25] Εἶθ' οὕτως εὐρήσεις τὸ ξηρίον τετελειωμένον, τῇ χρυσιᾷ ὀξυπόρφυρον. Τρίψας δὲ αὐτὸ, φύλαξον καλῶς.

26] Ὅτε δὲ Θεοῦ εὐδοκοῦντος θελήσεις τὴν αὐτὴν πείραν εἰς φῶς ἀγαγεῖν, λαβὼν ἄργυρον καθαρὸν ἔσον οὐγγ. α', καὶ τοῦτον γωνεύσας
15 ἐν πυρὶ, θές ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος ξηρίου εἰς αὐτὸν ἔσον στάθμην κο. ἐνός, καὶ εὐρήσεις χρυσὸν, λάμποντα καὶ φωτίζοντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα.

1. ἔχον σταθμὸν E, F, l. ἔχον τε στάθμην. — 2. ἔν E. — 3. ἕως τέλους, ἤγουν ὀγκίας δέκα E. — 4. F mg. : φύλαξον (en rouge). — 7. καὶ πάλιν δ. τοσ. στ.] πάλιν διὰ τοσαύτου σταθμοῦ E. — 9. μέλλεις λαβεῖν] λάβε. — 10. ἄφα: τὸν λ. E, mel. — 12. καὶ τρίψας αὐτὸ E. — F mg. : φύλαξον, en rouge. — 15. θές: ἐπιβάλε E. — σταθμὸν E. — κο.] abréviation de κοτύλου (synonyme

de κοτύλη)? κοκκίου (grain) E, f. mel. — 16. χρυσόν] signe de l'or et du soleil, puis : ἤγουν χρυσόν F. — F. l. χρυσόν, ἤγουν ἔλιον...? — Réd. de E : καὶ εὐρήσεις τὸν ἄργυρον χρυσόν γεγεννημένον, χρυσόν λέγω λάμποντα... — 17. Après πέρατα, E ajoute: Τέλος τῆς χρυσοποιίας τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου, et continue ainsi : Ἀνοινύμου τινός... (voir p. suiv.).

BLEMMIDÈS. — APPENDICE

ΑΠΕΡ ΧΡΗΣΕΙ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Suite du texte précédent. — Transcrit sur F. — Collationné sur E.

- Ἄρχην, ὡς καθαρὰ, μετὰ σπερμάτων φ'.....α'.
- Σκεύη · δύο ὀστράκινα κλοκία μετὰ καπασίων ὑελίνων.....β'.
- Ὅμοιος καὶ ὑέλινά τρία, ἵνα χωρῆ τὸ ἐν καρτελοῦρον.....γ'.
- 5 Τὸ ἄλλο καρτελοῦρα β', καὶ τὸ ἄλλο καρτελοῦρον C'', καὶ καπάσιν
αὐτοῦ.....γ'
- Ἰγδίων.
- Μάρμαρον πόρφυρον ·
- Καὶ τριβαδὶ ζωγράφου.
- 10 Γύψου παλαιοῦ ἀπὸ ἐκκλησίας.
- Τζουκάλι πυρίμαχον καὶ κύθρους δύο ὡσάν γαθαγίον ·
- Καὶ πηλὸν πυρίμαχον.
- Ὅσαύτως γρήζει ἀρχὴν νερόν λευκὸν ἄπαξ ἀνασπασθὲν οὐγγ. λς',
ὁμοίως καὶ δευτέρον ἄπαξ ἀνασπασθὲν οὐγγ. ιη', καὶ ἔλαιον κόκκινον
- 15 ἄπαξ ἀνασπασθὲν οὐγγ. ιε'.
- Γίνωσκε γοῦν ὅτι τὰ λς' αὐγὰ ἀπολοῦσι νερόν οὐγγ. θ'.

1. Titre ou lemme dans E : Ἄνω-
νόμου τινός, τοῦ ποιήσαντος τὰ ἀνωθεν σχό-
λια, ἔκθεσις κοινῆ διαλέκτιω περὶ πάντων ὧν
γρήζει ἡ παροῦσα κατασκευὴ πρὸς τὸ γενέσ-
θαι. Ἄλλος δέ τις γράφει ἐν σελίδι οὕτως ·
ὡς ἐμοὶ δοκεῖ οὐδὲ ἡ παροῦσα κατασκευὴ
ἐστὶ τελεία, ζήτει δὲ τὴν ἑτέραν καὶ μεγάλην
κατασκευὴν, εἰς τὸ ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ
Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου : — ταῦτα δὲ ἐστίν,
ὧν γρήζει ἡ παροῦσα κατασκευὴ. — 2. F
mg. : Ζήτει δὲ τὴν ἑτέραν καὶ μεγάλην κατα-
σκευὴν εἰς τὸ ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ βλέψη
μηδέν (f. 1. τοῦ αὐτοῦ Βλεμμύδου). — φ'
F. l. λς'. Cp. ci-dessous, l. 16. — 3.

F. mg. : ὡς ἐμοὶ δοκεῖ οὐδὲ ἡ παροῦσα
κατασκευὴ τελεία. — 5. τὸ ἄλλο καρτ. β' τὸ
δὲ ἄλλο κοτύλας β' E. — καὶ τὰ καπάκια
αὐτῶν γ' E. — 7. ἰγδίων ἐν E. — 8. πορφυ-
ροῦν ἐν E, mel. — 9. καὶ τριβίδιον ζωγράφου ἐν
E. — 10. γύψον παλαιόν E. — 11. τζουκ.
πυριμ. κ. κ. δύο] γύψου πυριμάχου δύο E.
— F. l. γαθάθιον. — 12. καὶ om. E. —
13. νερόν λευκόν] ὕδατος λευκοῦ E. — ἀνα-
σπασθέντος E. — 14. Réd. de E : δευτέρου
ἑτέρου ἅπ. ἀνασπασθέντος οὐγγίας ιη' καὶ ἔλαιου
κόκκινου ἅπ. ἀνασπασθέντος οὐγγίας ιε'. —
16. γοῦν] δὲ E. — αὐγὰ] ὡς E. — ἀπολύ-
ουσιν ὕδατος E.

Καὶ καρτελοῦρα τὸ νερὸν ἔχει λίτρας β'.

Ἐσαύτως γράζει καὶ ἄσθεστον, μετὰ τῶν ὑμένων ὀμοῦ, οὐγγίας θ', καὶ φλοιοὺς τριμμένους ἀκάστους, οὐγγίας ιη', καὶ μαγνησίαν, ἤγγου κεκαυμένους κροκοῦς, Γγ δ' κο κ'· καὶ ζύριν, καὶ ξύλα, καὶ φουρ-
5 νάκιν, καὶ νοῦν λεπτόν καὶ ἀπέραντον.

Τοῦτό ἐστι τὸ περιεκτικὸν καὶ ὅλον μυστήριον f. 139 v.· αἷμα ἀνθρώπου παρηνοῦ, γολήν μέλανος βοῦς μὴ ἔχοντος τὸν σύσσημον, καὶ τραγίδος βοτάνης ὀπὸν· ἐξίσου τὰ τρία ἔχων, εἰ πυρώσεις σίδηρον καὶ βάλυης, μάλα ἐπιτύχους.

1. Réd. de E : ἡ δὲ κοτύλη τοῦ ὕδατος ἔχει λίτρας β'. — 2. ἀσθέστου E. — ὀμοῦ (en signe) om. E. — 3. φλοιῶν τετριμμένων ἀκάστων E. — μαγνησίας E. — 4. κεκαυμένων κροκῶν οὐγγίας δ' κοκκία κ' E. — ζυρίον E. — 5. Après ἀπέραντον, E aj. : τὸ θεμελίον τῶν

ὄλων. Τέλος. — 6. Τοῦτο — fin. en rubrique F. — αἷμα — ἐπιτύχους om. E. (Phrase insérée dans ce ms., f. 4 r. — Cp. p. 424. l. 2). — 7. παρηνοῦ] F. l. παροίνου. — βοῦ F. — 9. ἐπὶ τύχης F; ἐπιτύχης (pour ἐπιτύχους) ἄν E (l. c.)

COLLECTION

DES

ALCHIMISTES GRECS

TRADUCTION

TROISIÈME LIVRAISON

QUATRIÈME PARTIE

LES VIEUX AUTEURS

IV. 1. — PÉLAGE LE PHILOSOPHE

SUR L'ART DIVIN ET SACRÉ (1)

1. Les anciens philosophes, amoureux (des sciences) et remplis (de zèle), disaient que tout art a été inventé à cette fin (de profiter) à la vie. Ainsi l'art du constructeur a pour objet essentiel de fabriquer un siège, une boîte, ou un navire, au moyen de la seule nature de la (matière) ligneuse (2). De même l'art tinctorial (3) a été inventé en vue de fabriquer une certaine teinture et de produire une certaine qualité (4) : c'est là aussi la fin de l'art. Il faut savoir

(1) Cet article porte le nom de Pélage, l'un des vieux alchimistes (Cp. *Olym-piodore*, p. 96 et 194); mais il renferme des additions et gloses plus modernes. Le texte est fort obscur et il est difficile d'en garantir le sens exact. Toutefois il semble se rapporter à la dorure et à l'argenture des métaux, tels que le cuivre et le fer: ces métaux doivent être préalablement oxydés ou sulfurés à la surface, puis décapés et rendus brillants; on étend ensuite à leur surface l'or ou l'argent « atténués »: c'est-à-dire amenés à un grand état de division (poudre ou coquille d'or), ou d'amincissement (feuilles d'or et d'argent); sinon même rendus plastiques et mous par leur

amalgamation au mercure; ou bien encore dans certains cas, divisés, et peut-être rendus solubles (« spiritua-lisés ») par l'action préalable d'un sul-fure métallique et d'un sel alcalin. — Tout ceci doit donc, à l'origine, avoir exprimé le fait que l'on dore ou l'on argente un métal au moyen de l'or ou de l'argent divisés, ou d'une composi-tion renfermant ces corps; puis on a ajouté l'idée de la transmutation du fond même du métal.

(2) Cp. SYNÉSIUS, p. 67.

(3) Appliqué aux métaux, c'est-à-dire l'art de la transmutation.

(4) Qualité ou couleur d'or ou d'argent.

que les anciens rapportent un fait exact lorsqu'ils disent : « Le cuivre ne teint pas, mais il est teint, et lorsqu'il a été teint, il teint (1) ». C'est pour cette raison que tous les écrits exposent dans des termes pareils le travail du cuivre, et montrent comment on le teint : et s'il est teint, alors il teint; mais s'il n'est pas teint, il ne peut pas teindre, ainsi qu'on l'a (déjà) dit. Voilà pourquoi l'on recommande de rendre le cuivre exempt d'ombre, afin que devenu brillant il puisse recevoir la teinture.

Par l'ombre du cuivre, il faut entendre la teinte noire qu'il produit dans l'argent. En effet, tu sais que le cuivre soumis au traitement (2) et projeté sur l'argent le noircit au dedans et au dehors : ce noircissement produit dans l'argent, les écrits le nomment ombre. C'est pour cela qu'il faut traiter le cuivre (3) jusqu'à ce qu'il ne puisse plus produire de noircissement, lorsqu'il est projeté sur l'argent.

2. Ainsi il faut traiter le cuivre, aussi bien que l'or naturel, jusqu'à ce qu'il ne produise plus le moindre noircissement dans l'argent. C'est pour cette raison que Démocrite, lui aussi, a dit dans son livre sur l'argent : « Vérifie si le cuivre est devenu sans ombre; car si le cuivre n'est pas devenu sans ombre, ne t'en prends pas au cuivre (de ton insuccès), mais à toi-même (4). »

3. On traite le cuivre par l'eau divine, lorsqu'il a éprouvé la décomposition, qu'il a été délayé, cuit et lavé. « On le lave, dit-il, jusqu'à ce que tout son ios soit expulsé. » Souviens-toi, à cet égard, de ce que disent les philosophes : « Après que le cuivre a été affiné, noirci et ultérieurement blanchi : alors (seulement) la teinture est solide. »

Comprends bien les six opérations. L'iosis se fait au moyen de l'eau divine; l'affinage a lieu dans le lavage; le noircissement s'exécute lorsque le chrysolithe est mélangé (avec le cuivre brûlé), avant le lavage; l'atténuation, lorsqu'il est délayé dans le chrysolithe; le blanchiment, lorsqu'il est desséché après délaïement avec le chrysolithe; enfin le jaunissement se fait lorsque les substances pouvant teindre en jaune sont appliquées et introduites pendant la durée de la digestion dans de petits amas de fumier.

(1) Cp. p. 170 et *passim*.

(2) C'est-à-dire brûlé, changé en protoxyde par un premier traitement ? Cp. *Introd.*, p. 233; *Traduction*, p. 154.

(3) C'est-à-dire réduire complètement à l'état métallique le protoxyde, formé d'abord à la surface du cuivre ?

(4) Cp. p. 133.

Telles sont les six transformations qui se font dans le cuivre, afin de (le) teindre. Si elles ne sont pas toutes effectuées, rien n'est fait ; attendu que si le cuivre ne devient pas jaune et brillant, rien n'est fait.

4. Ainsi (il faut) d'abord teindre, transformer, couper en morceaux le cuivre ; de cette façon on obtient une iosis parfaite au moyen de l'eau divine, entends par iosis parfaite la dorure (qui a lieu) dans la décomposition. Or, c'est cette iosis que le vieux Zosime avait en vue lorsqu'il disait : « Celui qui fait de l'ios fait de l'or ; et celui qui n'en fait pas, ne fait rien (1). Lorsque tu verras la dorure parfaite avec le soufre (2), alors comprends que tu as accompli une rouille parfaite, en colorant le métal par le soufre, non seulement à la surface, mais aussi dans la profondeur. »

Il y a (là) l'indication du commencement de l'iosis, ainsi que de celle qui est produite à l'intérieur, c'est-à-dire de la véritable iosis, laquelle est aussi désignée comme l'ios de l'or. Veille donc à ce qu'elle soit effectuée dans la profondeur. Si elle ne l'est pas, il n'y a pas d'iosis. Cette opération est aussi appelée jaunissement par le Philosophe, qui dit : « Prenant de la pyrite, traite-la jusqu'à ce qu'elle devienne jaune. » Il appelle pyrite le cuivre, à cause du caractère igné de sa nature ; et aussi parce qu'il faut qu'il devienne tel que l'iosis s'accomplisse.

5. De la même façon, il arrive à l'affinage, qu'il indique aussi dans ces termes : « jusqu'à ce que l'opération inverse de l'iosis soit effectuée. Qu'il y ait d'abord noircissement et la réduction suivra. Prenant donc une partie de chrysolithe, trois parties de magnésie (3), délaie en l'absence de tout liquide ; délaie jusqu'à ce que les substances se pénètrent mutuellement et se combinent. Alors il ne subsiste plus aucune apparence du soufre blanc et (le mélange) devient tout à fait noir comme de l'encre à écrire. Laisse-le reposer pendant trois jours ; puis, le jetant alors dans le bassin, verse dessus le liquide avec lequel on a coutume de laver ; délaie de nouveau et fais cuire avec du soufre répandu tout autour ».

Comment se fait le traitement ? comment le produit a-t-il une nature

(1) Cp. p. 145.

(2) Ou bien plutôt avec l'eau divine.

(3) Signe du cinabre sur le mot ma-

gnésie, dans M ; le mot cinabre est écrit à la suite de μαργαρίτα dans Lc.

incombustible? Ce qu'on appelle chalcopryrite, c'est le plomb (traité par le) soufre apyre. Lave le chrysolithe étésien, dit-il, jusqu'à ce que son ios en sorte. De cette façon rien n'est perdu, le cuivre demeurant uni au plomb. C'est là ce qu'on appelle la grande purification; on l'appelle aussi affinage et noircissement: noircissement à cause de la couleur noire du mélange; affinage, à cause de la transformation et de la dissolution (du produit) provenant de l'ios. C'est cette opération que l'on nomme aussi grand lavage. Après avoir recueilli ce produit dans des vases, laisse-le déposer. Et après avoir clarifié la liqueur, fais sécher le sédiment: tu trouveras qu'il ressemble à de l'encre à écrire. Broie ce produit jusqu'à ce qu'il se développe un jaune parfait. Modifie le produit en y versant ce qui suit: produit décanté (1), quatre parties; matière jaune, une partie; plomb, une partie; puis mouille un peu, de façon à former une sorte de boue, et délaie jusqu'à ce que le plomb disparaisse. Enlève et réduis à l'état de pâte; expose au soleil et laisse sécher, en arrosant peu à peu, jusqu'à ce que le plomb ait disparu; puis laisse sécher. Alors projette le produit amené à l'aspect convenable.

... 6. Le vieux Zosime disait (2): « Je connais une classe unique, qui comporte deux opérations: la première pour que la fluidité soit produite par l'extraction; la seconde pour que l'humidité du plomb soit desséchée. » Agis de cette manière, en desséchant; puis ajoute une quantité égale de coupfolithe et délaie avec du vinaigre (fabriqué) au moyen du géranium, jusqu'à blanchiment. Veille donc à ne pas manquer (l'opération) au moment du blanchiment (3). On la manque, lorsqu'on ne voit pas apparaître la beauté du cuivre sans ombre, développée au moyen du blanchiment, après que le cuivre a perdu toute sa substance terrestre excédante et sa grossièreté matérielle. Si donc le cuivre sans ombre est blanchi, il devient un être spirituel, et dès lors aucune autre chose ne manque; il n'y a plus d'autre retard, si ce n'est en raison de la nécessité de le sécher et de le blanchir.

7. Comprends ici (que) toutes les choses déversées sont rejetées et que rien ne reste (4), sinon l'or, le plomb et la pierre étésienne, nommée chryso-

(1) $\xi\eta\tau\tilde{\eta}\varsigma$ MAK, $\xi\upsilon\tau\tilde{\eta}\varsigma$ Lc. Cp. III, vi, 2, p. 128 et III, vii, 5, p. 143.

(2) Cp. III, vii, 5, p. 143.

(3) Cp. III, vi, 20, p. 136.

(4) Ce paragraphe traite d'un autre sujet que le précédent.

lithe (1). Donc, après avoir édulcoré la poudre solide et après l'avoir desséchée, mets avec cette poudre trois parties de couperose, une partie de magnésie, une partie de cuivre. Ajoutes-y une partie de poudre solide. Délaie au soleil, en arrosant avec du vinaigre blanc pendant sept jours; plus tard, après avoir desséché, fais digérer dans du fumier et laisse cuire pendant deux ou trois jours. Lorsque tu retireras (le vase), tu trouveras l'or teint en rouge comme du sang. Tel est le cinabre des philosophes et le cuivre jaune une couleur sans ombre. Souviens-toi à ce propos que le vieil auteur disait : « Le cuivre devenu sans ombre teint toute espèce de corps » (2). C'est aussi pour cette raison que le Philosophe disait : « Pourquoi parlez-vous de la matière multiple ? le produit naturel est un, et une, la nature qui domine le Tout. » Comprenons que par le produit naturel il entend l'or conforme à la nature ; car cet or naturel domine le Tout, étant formé par les corps subordonnés. Ainsi, par exemple, si on l'étale sur le fer ou le cuivre, il domine la surface de ces (corps), qui se trouve revêtue d'or naturel.

8. C'est ainsi que l'on opère : le produit est dissous au moyen de l'eau divine, fermenté comme le levain du pain (3) ; ensuite le chrysolithe étant délayé avec ce produit, à parties égales, l'eau agit conformément à la nature du produit, avec le concours de la décantation (4) ; puis le chrysolithe est mis en œuvre, après le mélange de (l'or) naturel (5).

Zosime dit : « L'or naturel, étant changé en esprit au moyen du chrysolithe (6), teint conformément à sa nature ; l'argent, si nous le dissolvons au moyen de l'eau divine et si nous le changeons en esprit au moyen du chrysolithe, teint le cuivre en blanc. » Il disait aussi cela en d'autres termes : « En effet les deux teintures ne diffèrent en rien l'une de l'autre, si ce n'est par la couleur, c'est-à-dire qu'elles comportent un seul et même mode de traitement (7), d'après lequel (les corps sont) d'abord dissous au moyen de l'eau divine et plus tard la poudre solide est changée en esprit au moyen du chrysolithe. Or elles diffèrent par la couleur. Chacune d'elles teint suivant sa nature

(1) Au-dessus, signe du cinabre, M.

(2) Cp. DÉMOCRITE, p. 49.

(3) Lc ajoute : « il vainc toute nature ».

(4) Ou de la liquéfaction.

(5) Lc ajoute : « Le mystère est traité. Et Zosime dit » :

(6) S'agit-il ici de la dissolution de l'or, au moyen d'un sulfure métallique?

(7) Cp. p. 136.

propre : l'or teint l'or, et l'argent teint l'argent. N'entends-tu pas le vieil auteur disant : « Celui qui sème du blé fait naître et récolte le blé; l'or aussi fait naître l'or; pareillement l'argent fait naître l'argent (1). »

9. Pour la même raison le vieux Philosophe s'exprimait ainsi (2) : « Nous emploierons des (éléments) naturels. » Or il est nécessaire de savoir que l'or teint naturellement, après avoir été d'abord dissous au moyen de l'eau divine et plus tard changé en esprit au moyen du chrysolithe. Il est appelé aussi, d'après sa nature, corps solide; et il faut qu'il soit d'abord dissous et plus tard changé en esprit : de cette façon il teint toutes choses naturellement. Car les deux autres éléments (3) étant, d'après leur nature propre, volatils et combustibles, sont dissipés dans le feu. De là vient que le vieux Zosime disait : « Le mystère de la teinture d'or (4), c'est de changer les corps (tinctoriaux métalliques) en esprits, afin de teindre dans l'état de spiritualité; conformément aux descriptions, et sans arrêt dans l'opération (5). En effet, lorsqu'ils sont à l'état solide, ils ne peuvent teindre; ils doivent être d'abord atténués et spiritualisés. Or l'eau divine d'abord les atténue, et plus tard le chrysolithe les spiritualise (6). Ainsi notons qu'il y a deux teintures, selon la spécialité des deux corps (or et argent). Quant aux autres (corps), ils interviennent et transforment la teinture, en s'y associant et en y coopérant. Les agents de transformation dissolvent et spiritualisent: les agents coopérateurs sont ceux que l'on projette au moment de la fusion. Il faut noter d'ailleurs que l'or ou l'argent, simplement disposé en enduit superficiel, ne domine pas le fer ou le cuivre: il faut que ces métaux soient traités d'abord par des mordants. De même, dans la transmutation, ni l'or ni l'argent n'ont de puissance, s'ils n'ont pas été d'abord traités par des mordants. Il convient donc d'arroser la poudre sèche avec les mordants liquides, afin que la teinture rendue astringente et pénétrant jusqu'au fond, se fixe et agisse dans la pro-

(1) *Isis à Horus*, ci-dessus, p. 33; et III, xvi, 6.

(2) Lc : « Le vieux Philosophe s'écriait : Employons, employons des éléments naturels. »

(3) Le plomb et l'étain, opposés à l'or et à l'argent.

(4) Ces mots sont précédés dans A.

par la glose suivante : « La poudre sèche devient apte à fixer la couleur, lorsqu'elle est arrosée avec les liquides; ce qui développe la teinture, par la décomposition opérée dans ceux-ci. »

(5) Lu comme ALc : ἐπισταθμίζω, étape.

(6) Sur le sens de ce passage, voir la note 1 de la p. 243.

fondeur du corps, la poudre de projection étant dissoute. Pour cette raison la nature est charmée par la nature, etc.

10. Conçois donc que l'on fait absorber par le corps métallique l'eau divine, le chrysolithe et les mordants. N'est-ce pas ainsi que la nature du corps (métallique) se réjouit? Elle se réjouit de la nature de l'eau, étant par elle alimentée, épaissie et augmentée. Est-ce que le cuivre, qui est sans charme et sans éclat par essence, n'est pas charmé et rendu brillant lorsqu'on lui associe la nature brillante de l'eau divine? Est-ce que la nature du corps épais et terrestre n'est pas vaincue par la nature spirituelle et aérienne du chrysolithe? Est-ce qu'il n'est pas dominé par les liqueurs astringentes, comme il arrive à l'or et l'argent fixés à la surface du fer ou du cuivre? Il faut convenir en général que, si le fer ou le cuivre n'a pas été traité par les mordants, il n'est pas dominé par l'or ou l'argent, étendu à sa surface (1). Mais s'il a été ainsi traité et qu'alors il soit enduit, il est dominé, en vertu de la puissance du mordant (2).

11. Mais on objectera: Si l'or ou l'argent constituent des poudres de projection, capables de produire deux teintures, comment effectuer l'opération de l'iosis, et la réduction, et l'atténuation, et le noircissement, puis le blanchiment? C'est qu'alors le jaunissement sera solide, selon ce qui a été dit précédemment. Nous disons en effet que toute chose se trouve en puissance et se développe ensuite dans les deux teintures. En effet, il a été dit (3) que l'on appelle iosis la dissolution (effectuée) dans l'eau divine, parce que l'iosis réside en puissance dans l'eau (divine). Il en est de même pour la réduction, l'atténuation, le noircissement et le blanchiment, qui suit la transformation. Puis vient le jaunissement solide, non seulement en puissance, mais aussi en acte. Toutes ces choses sont exécutées avant que l'or soit blanchi, et plus tard jauni solidement, jusqu'à ce que (l'or) spirituel et parfait soit achevé et accompli. Le Philosophe a raison de dire: « O natures célestes, démiurges des natures créatrices (4) »: en effet, c'est à la façon d'une création que les deux natures des soufres, suivant le caractère liquide

(1) C'est-à-dire le fer ou le cuivre ne peuvent être argentés ou dorés que s'ils sont décapés à la surface, avant que l'on y étende la composition des-

tinée à la dorure ou à l'argenture.

(2) Signe du cinabre, A.

(3) Cp. § 3 et 4.

(4) DÉMOCRITE, p. 50.

du mélange (de la magnésie) et le caractère sec de l'essence (du cinabre), transforment par leur vertu créatrice les natures terrestres des corps, en natures spirituelles et tinctoriales. Les natures célestes de ces soufres doivent être entendues comme des natures qui ne peuvent être enlevées par la suite (1). C'est pourquoi il dit aussi : « Rien n'a été oublié, rien ne fait défaut, sauf le brouillard et la montée de l'eau »; au lieu de dire : Rien d'autre n'est attendu. Il dit encore : « Mais si le corps est réduit au dernier degré d'atténuation, comme le brouillard de l'eau (divine), et que l'eau à son tour soit évaporée sur ce corps, voici que le Tout est ramené à ses éléments. »

12. La montée de l'eau est interprétée comme un allègement, parce qu'on fait monter et qu'on allège l'infusion de l'eau, combinée au corps... Il nous suffira de nous rappeler que l'on opère avec le mortier et le pilon, dans le cas des deux teintures... S'il s'agit du cuivre, on emploie la coupe en forme d'autel. Zosime parlait aussi de cet (appareil) : (il disait) que l'arbre (est) une plante cultivée, arrosée et qui fermente en raison de l'abondance de l'eau ; grandissant, en raison de l'humidité et de la chaleur de l'air, il porte des fleurs ; enfin, grâce à la grande douceur et à la qualité favorable de sa nature, il porte des fruits (2).

IV. II. — LE PHILOSOPHE OSTANÈS A PETASIOS

SUR L'ART SACRÉ ET DIVIN (3)

1. La nature du corps inaltérable (l'or) se plaît dans une petite quantité de liquide (4); car c'est par le mercure que les mélanges se dépouillent de la

(1) C'est-à-dire que la transmutation a changé l'essence du métal.

(2) Ceci complète le texte des p. 123 et 124.

(3) Ce fragment est le seul qui porte le nom d'Ostanès, auteur apocryphe souvent cité aux IIIe et IVe siècles de notre ère, et dont Zosime nous a conservé des phrases énigmatiques (p. 129). Le traité arabe, attribué au même écrivain, est évidemment pseudonyme (*Introd.*, p. 219). Le

morceau actuel est écrit dans une langue symbolique dont le sens nous échappe : cette langue rappelle la nomenclature du Papyrus de Leïde et des prêtres égyptiens, cités dans Dioscoride (*Introd.*, p. 10 et 11). Les signes du mercure et du cinabre, etc., placés au-dessus de certains mots, dont le sens littéral est tout différent, confirment cette manière de voir.

(4) Signe du mercure au-dessus, dans M.

matière qui leur sert de support. C'est au moyen de l'eau précieuse et divine que cette maladie (1) est traitée. (Par là) les yeux des aveugles voient; les oreilles des sourds entendent; ceux dont la langue est embarrassée parlent clairement.

2. Voici la préparation de cette eau divine : Prends les œufs du serpent du chêne (2) qui au mois d'août habite (3) dans les montagnes de l'Olympe, du Liban ou du Taurus. Prends ces œufs frais, mets-en une livre dans un vase de verre. Jettes-y de l'eau divine, toute chaude; fais monter quatre fois dans la région céleste, jusqu'à ce que l'huile distillée devienne couleur de pourpre. Prends : amiante, 13 onces; sang de coquillages (de pourpre), 9 onces; œufs d'éperviers aux ailes d'or, 5 onces. Ces œufs se trouvent près des cèdres du Liban, dans la montagne. Délaie dans un mortier de pierre ces espèces, (savoir) l'amiante, le coquillage et les œufs, jusqu'à ce que le tout soit unifié. Puis fais distiller sept fois, dans un alambic de verre, et mets de côté. Réunis la première composition avec la seconde (4), et délaie pendant trois jours. Après accomplissement de l'opération (5), jette dans un (vase) de verre toutes les matières délayées ensemble, et plonge le vase dans de l'eau de mer, pendant un jour et une nuit. (Alors) l'eau divine aura été complètement préparée.

3. Cette eau divine ressuscite (6) les morts et fait mourir (7) les vivants; elle éclaire (8) les choses obscures et obscurcit (9) les choses claires; elle s'empare de l'eau de mer et fait disparaître le feu. Quelques petites gouttes de cette eau donnent au plomb l'aspect de l'or, avec le concours du Dieu invisible et tout-puissant, qui pratique la sagesse et la puissance, et qui ordonne que du non-être toutes choses soient amenées à l'être, qu'elles prennent la naissance et soient douées de forme. C'est à celui-là seul qu'il faut attribuer la force, au Dieu unique, universel et véritable. A lui et au

(1) La pauvreté. Cp., p. 163.

(2) Signe du mercure au-dessus, dans M; à côté, dans A.

(3) Au-dessus de ce mot. signe du cinabre, dans M.

(4) Au-dessus de ce mot, dans M. un signe que l'on peut traduire par magnésie.

(5) Au-dessus de ce mot, Iosis, dans A.

(6) Au-dessus de ce mot, dans M, le même signe, qui a été traduit dans la note (4) par magnésie.

(7) Au-dessus, le signe du cinabre, M.

(8) Même signe, dans M.

(9) Même signe, dans M.

souverain de notre vie et de notre salut, Jésus-Christ, ainsi qu'au Saint-Esprit, intelligence directrice (du monde), gloire et magnificence dans la série indéfinie des siècles! Amen (1).

IV. III. — JEAN L'ARCHIPRÊTRE EN ÉVAGIE

SUR L'ART DIVIN

1-9. Reproduction des §§ 15 à 24 et dernier du Traité de Zosime sur la Vertu et l'Interprétation (p. 135 à 139), sauf ces premiers mots :

Observons et voyons, si nous philosophons, en définissant de préférence cette expression énigmatique : « Lorsque quelque chose manque aux qualités, on ne réussit à rien de ce que l'on attend. »

10. Voici des renseignements plus abondants sur la façon dont se forment les effluves lunaires : Rends-toi dans la grotte d'Ostanès, vois les vases des eaux préparées en nombre par lui, et remplis-les d'eau potable ; ou bien encore, te rendant au fleuve du Nil, opère comme il a été écrit, comme l'a déclaré Hermès par ces mots : Ce qui tombe du déclin lunaire, où cela se trouve-t-il ? où cela se traite-t-il ? et comment cela a-t-il une nature incombustible ? Tu trouveras la réponse chez moi et chez Agathodémon (2). Le produit de ces effluves, on le voit tomber dans des récipients qui le reçoivent ; il est doué d'une nature incombustible, jaune comme la couleur d'or. Adouci par les eaux douces et potables, il est dépouillé de toute matière étrangère. Parmi les couleurs, on désigne le chrysanthème, la chrysolithe, la coquille d'or, la liqueur d'or et toutes les substances dont le nom est formé au moyen de l'or et se rapporte à l'or. Tel est le nom de la pyrite ; cette pierre étant convenablement blanchie dans l'eau divine, puis soumise à l'évaporation, se trouve jaunie de cette façon et débarrassée (de

---

(1) Cette finale est due à un moine chrétien. Mais le début semble le débris, devenu inintelligible, d'un vieux morceau symbolique ; ainsi que le mon-

trent d'ailleurs les signes placés au-dessus de certains mots dans les manuscrits.

(2) Cp., p. 132.

son principe étranger). L'ios desséché est désigné sous le nom de l'or. Celui qui produit l'or produit l'ios et celui qui n'en produit pas, ne produit rien.

11. Tout cela, tous les écrits (alchimiques) l'ont révélé et l'ont érigé en doctrine pour la seule extraction, lorsqu'ils disaient : Extrais la nature et tu trouveras ce qui est cherché. Car la nature est cachée à l'intérieur : là se trouve contenue la nature. Lorsque tu veux opérer, procède en suivant la marche indiquée dans toutes les inscriptions sur stèle, et ainsi que Démocrite l'a écrit sur une stèle (1) : « Observe, en prenant l'ios, que tantôt il adhère à l'alun, tantôt à l'ocre, tantôt à la chélidoine (2), en t'appliquant différemment, suivant les circonstances, et en ouvrant ton esprit. Observe aussi que l'ios lui-même a la faculté de se dissoudre. En le soumettant à un traitement énergique, il est dissous, ou bien il est (absorbé) et pénètre dans le cinabre (3). C'est pourquoi il ne faut pas le projeter, vu qu'il devient esprit. On doit dès-lors éviter un feu violent : car autrement on ne pénétrerait pas jusque dans la profondeur du cœur du corps fondu ». Rappelons que tous ces préceptes sont donnés sur une seule stèle, le philosophe s'exprimant ainsi : « Prenant la rhubarbe du Pont, délaie-la dans du vin d'Amina desséché ; donne (au mélange) la consistance de la cire ; enduis-en les feuilles d'argent, avec une couche de l'épaisseur de l'ongle, ou plus mince. Enduis ainsi la moitié (l'une des faces de la feuille) ; mets-la dans un vase neuf ; et lutant tout autour, chauffe simplement, jusqu'à ce que la préparation soit absorbée. Fais aussi cela pour l'autre moitié (c'est à dire l'autre face), jusqu'à ce que la feuille se soit amincie ; puis fais fondre.

(1) Il semble prouvé par ce passage que les plus vieux textes, même ceux du Pseudo-Démocrite, ont été inscrits sur des stèles, ou peut-être sur des inscriptions gravées par colonnes sur les parois des chambres secrètes des temples, telle que celle où l'on lit encore de nos jours la formule sacrée du Kyphi. — Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 38., *Introd.*, p. 200, et le récit de l'Evocation,

dans DÉMOCRITE, *Physica et Mystica*, p. 45 ; voir aussi p. 39.

(2) *Ios* semble représenter ici le principe de la coloration en jaune, plutôt qu'une matière jaune déterminée.

(3) Ou bien dans l'or, d'après Lc ; ce qui indique que ce dernier copiste (XVIIe siècle) a admis que le signe du cinabre représente ici l'or. — Cp. *Introd.*, p. 122.

12. Exposant ces choses aux Perses (1), il dit : « Cet homme a accompli cela par sa propre sagesse ; ayant employé des espèces convenables, il enduisait extérieurement les substances, et il les imprégnait profondément par l'action du feu. Il dit que c'est l'usage chez les Perses de procéder ainsi. C'est pourquoi, dans toutes les inscriptions sur stèles, il transmet au vulgaire le précepte de teindre à fond par enduit ; il montre aussi comment on évite les insuccès. Car souvent, la préparation étant surabondante, les enduits n'étaient pas absorbés entièrement et ne produisaient pas leur effet spécifique. Nous avons dit que le feu, lorsqu'il est activé par le soufflet avec une trop grande force, détermine la déperdition de l'esprit et, par suite, ne produit pas l'effet (2) cherché.

13. Ostanès emploie aussi le même procédé, en disant à la fin de son traité : « Il faut teindre les lames métalliques dans les liqueurs et enduire ainsi la préparation ; car de cette façon elle recevra facilement la teinture. » Mais, moi je vous dis à mon tour, et je rappelle à votre attention quelle est la pratique des orfèvres et de tous ceux qui savent teindre l'or avec la couperose, le sel et l'ocre (3). En procédant chacun à sa façon, ils purifient l'or, d'après les moyens précités et de mille autres manières. En saupoudrant et délayant, ils font disparaître l'éclat de certains bijoux. Leurs espèces sont soumises à l'action du soufflet ; ils en épuisent l'action et ils s'efforcent de faire pénétrer la teinte convenable dans toute la profondeur.

14. De même que l'aimant attire à lui le fer par sa nature ; de même aussi la couperose attire à elle, par sa nature propre, toute nature fusible contenue dans l'or (4). De même qu'il existe, dit-on, une pierre noire sacrée qui, par

(1) Cp. p. 61.

(2) Dans tout ce passage, il semble qu'il s'agisse d'une opération effectuée à l'aide de la kérotakis, dans le but de teindre un métal, après l'avoir enduit de soufre, d'arsenic sulfuré, ou d'autres sulfures jaunes : ce qui le dissout à la surface et l'amincit peu à peu. Mais il faut ménager le fondant, pour qu'il ne détruise pas tout le métal. Il faut aussi chauffer doucement, afin que le fondant

puisse pénétrer le métal ; tandis qu'il serait évaporé ou brûlé par l'action d'un feu trop énergétique.

(3) On voit qu'il s'agit ici de donner à l'or une couleur convenable, conformément aux pratiques des orfèvres (voir dans l'*Introduction*, Papyrus de Leide, p. 56 et 58).

(4) C'est la purification de l'or par le sulfate de fer et le sel marin (voir *Introduction*, p. 14).

sa nature, donne l'habileté aux praticiens qui la portent ; de même aussi nous voyons agir tous les fondants par leur nature propre. Telle est la propriété astringente (1), pour les corps employés à purifier l'or, et la propriété rectificatrice (?) de la matière appelée *thénacar*, celle du natron, et des substances semblables, prises isolément ou mélangées deux à deux, lorsqu'elles exercent naturellement leur puissance spécifiques sur les feuilles métalliques qui en sont enduites.

15. Il a été trouvé bon par les anciens de faire aussi les enduits des feuilles au moyen de corps gras, par exemple avec les jaunes d'œuf (2). C'est pourquoi il (Démocrite) fait entendre (par énigmes) [que l'on opère] au moyen de l'huile de ricin, de l'urine des impubères, et des sels, c'est-à-dire des corps qui ont une puissance astringente. Il a été aussi érigé en doctrine qu'il faut préférer le vinaigre blanc, pur, bien préparé, et très fort (3). On dit qu'il attaque les corps métalliques et les acidifie, à cause de sa propriété astringente. En les délayant avec la couperose, jusqu'à consistance visqueuse, ils prennent une consistance cireuse et mettent en jeu les actions spécifiques qui font réussir les traitements.

16. Il faut surveiller avec soin les accouchements, afin que l'avortement n'ait pas lieu (4). Les avortements de la chair se produisent et donnent lieu à des êtres qui ne participent pas à la lumière du monde, à cause de l'imperfection (du fœtus ?) et parce que l'on n'a pas observé le moment favorable pour l'enfantement. De même [dans] notre fabrication, lorsque (le travail) n'est pas accompli suivant ses règles propres, on ne réussit pas à obtenir les produits annoncés dans l'écrit. Certaines plantes et semences, soumises à l'action sidérale, dans les moments où l'atmosphère se trouve dans un certain désordre, sont gâtées par le vent, et privées de leur fécondité, et il en est souvent de même dans les actions chimiques génératrices. C'est

(1) De la couperose.

(2) C'est un mot qui semble employé ici dans un sens symbolique (voir sur les parties de l'œuf philosophique, p. 18 et 21).

(3) Le mot vinaigre, dans la langue de nos auteurs, désigne toute liqueur acide, alcaline, ou généralement douée d'activité chimique. Cependant il sem-

ble que, dans le passage actuel, il s'agisse en particulier de l'acide de la couperose, c'est-à-dire de l'acide sulfurique, plus ou moins impur.

(4) Ce paragraphe n'a qu'une relation éloignée avec ceux qui précèdent. Cp. p. 198.

pourquoi si les premiers composants sont mélangés convenablement, sans excès ni défaut des contraires; si la liaison des enduits a lieu en bonne proportion, le tout viendra à bon terme. On sait qu'il faut veiller à ce que le moment de l'enfantement n'arrive pas avant 9 mois; (autrement) l'avortement aura lieu. De même la (durée) de la cuisson pour toutes les feuilles, (métalliques) n'est pas moindre de 9 heures; car ce procédé est conforme à celui de l'enfantement (1).

17. Quant au moment (convenable) pour le fonctionnement de l'autel en forme de coupe, juges-en suivant le degré de la macération. En effet, considère qu'il y a trois procédés d'opération et de mélange. Le premier procédé, entends-moi bien, comporte les choses pétries et fermentées, ainsi qu'on fait pour le limon et pour la farine. De même que le (corps) liquide ne doit pas être vaporisé outre mesure, mais seulement jusqu'au degré voulu; de même aussi, pour la composition, le vase de terre cuite qui recouvre la coupe placée sur la kérotaxis a une ouverture, afin que l'on puisse voir si la composition blanchit ou jaunit.

La suite de ce morceau reproduit un texte déjà donné, à la page 142 (2), jusqu'aux mots : « Le vieux Zosime ».

IV. IV. — ENIGME DE LA PIERRE PHILOSOPHALE

D'APRÈS HERMÈS ET AGATHODÉMON (3)

J'ai neuf lettres et quatre syllabes; entends-moi. Les trois premières syllabes ont chacune deux lettres. L'autre syllabe contient le reste des lettres : cinq sont muettes (consonnes). Le nombre total exprimé renferme seize centaines, plus trois; plus quatre fois treize : sachant qui je suis, tu seras initié à la divine sagesse que je contiens.

---

(1) Le Traité de Jean se termine ici dans le manuscrit Lc. La suite fait partie d'un traité de Zosime.

(2) Cp. p. 230.

(3) Cette énigme se trouve aussi dans les livres Sibyllins. L. I, vers 141-146 — Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 136 et ZOSIME, p. 135.

IV. v. — AGATHODÉMON, HERMÈS ET DIVERS

ORACLE D'ORPHÉE

EXPLICATION ET COMMENTAIRE D'AGATHODÉMON SUR L'ORACLE D'ORPHÉE (1)

Agathodémon à Osiris, salut !

1. J'écris dès ce moment pour toi ce quatrième livre, d'après l'oracle antique ; or si tu comprends, si tu interprètes avec intelligence, viens ici près de nous, toi-même, en quittant (2) cette ville de la sottise ; viens nous entendre directement : nous te prescrivons de venir à Memphis, en t'éloignant de la sottise. Je t'exposerai les commentaires de l'oracle, je t'expliquerai ce qui s'y rattache et tout ce que les auteurs en ont dit, et je le commenterai.

2. Sache, Osiris, que l'oracle commence par le jaunissement, laissant de côté le blanchiment. Mais il n'a pas négligé le jaunissement. Pourquoi ? On doit l'interroger avec réflexion sur ce qu'il a voulu dire, et c'est d'après les dispositions de son esprit qu'on interprète l'oracle. Or Orphée se proposait d'opérer le blanchiment. Toutes les eaux sont préparées par lui avec l'appareil distillatoire) et la kérotakis, ainsi que toutes les parties de l'opération du jaunissement, je veux dire l'eau du soufre natif, et les autres préparations convenables ; il cherche à accomplir l'opération par le seul mélange de la scorie formée ultérieurement (3).

(1) L'alchimie se trouve rattachée par ce texte aux oracles orphiques, comme le sont la magie et les croyances mystiques des premiers siècles de notre ère. Les oracles d'Apollon et autres produits de la même littérature sont d'ailleurs cités à plusieurs reprises, notamment par Olympiodore (p. 86, 94, 96, 103, et p. 152, 170, etc.).

Ajoutons que l'article présent semble résulter de la réunion incohérente de plusieurs morceaux dissemblables : les premiers tirés des prétendus oracles or-

phiques ; d'autres relatifs à la transmutation. Certains semblent de pures recettes pour la coloration superficielle des métaux, analogues à celles des Papyrus de Leide ; mais le copiste, ne comprenant plus le sens des textes, les a tellement défigurés qu'il n'est guère possible d'en tirer un sens net.

(2) S'agit-il d'Alexandrie ?

(3) Voir OLYMPIODORE, p. 95, 99, 101, 107, 113, et plus loin le morceau V. XXIV.

3. Ainsi ce qu'on cherchait, l'oracle l'a exposé. Ce qui manquait aux sages pour accomplir l'œuvre, l'oracle l'a complété : il a rendu arsénical (1) le mélange en le tournant vers le jaune, et il a agi sur les autres produits, chacun d'après son mode propre. Quant au blanchiment, personne n'a daigné le mentionner, excepté moi. Je l'ai décrit de bien des manières, et je le décris encore une fois, en commençant par la consultation de l'oracle (2). Voici ce texte : « Il convient d'obtenir le pouvoir précieux que tu recherches, par la force des prières, et la chaleur des supplications adressées, ô prêtre, à ton propre nourricier : pour obtenir la puissance du livre et être maître de la force de l'or, grave mes discours sur des tablettes ».

4. « (Emploie) le cuivre brûlé ; il doit être fortement lavé, et brûlé de nouveau. Après ce second traitement, mets-le en petits morceaux et projette-le sur de très bel argent (3). Fais pénétrer chaque corps volatil, autant que possible. Prends en quatrième lieu la terre de Sinope, la coquille de l'œuf, la cadmie, l'or, la terre de Macédoine et le misy (je parle de celui d'Asie) : Tu fais fondre ensemble et tu obtiens l'or. »

Ainsi (s'exprime) l'oracle très ancien, contenu dans le grand livre déposé par terre (?). Ce livre transmet les commentaires de la voix vénérable, et sa tradition montrera, ainsi que l'expérience, la bonne manière d'agir dans la projection, l'information mystérieuse (à cause des jalousies), l'information opportune, les moments propices et tout ce qui concerne l'art.

5. Ainsi le premier précepte de l'oracle (concerne) le blanchiment du cuivre, tiré des minerais lévигés, broyés et brûlés, jusqu'à ce qu'ils prennent la consistance de la cire. Or (ce que nous appelons) l'os (4) du cuivre se compose des quatre corps suivants : cuivre, fer, étain, plomb. A ces métaux

(1) L'auteur semble jouer ici sur le double sens du mot arsenic, qui veut dire aussi mâle. Ce corps avait un rôle essentiel dans la teinture des métaux : la même équivoque existe dans l'axiome alchimique : par le mâle et la femelle l'œuvre est accomplie (*Introd.*, p. 163, 165).

(2) Le texte de l'oracle consiste en une suite de mots, séparés par la ponc-

tuation, et formant probablement des vers iambiques, avec des passages interlinéaires à l'encre rouge. On a cherché à tirer du tout un sens ; mais l'interprétation est fort incertaine.

(3) Ces lignes semblent le débris de quelque vieille recette, altérée par les codistes successifs.

(4) Cf. Les ossements des Perses, p. 201.

essentiels, on ajoute le soufre blanc. Ces (substances) demandent une macération préalable, depuis le mois de méchir jusqu'au 15 du mois pharmouthi, 41 jours (1); puis le lavage, l'ébullition, l'édulcoration, la clarification, le mélange en proportion voulue, la purification. Les quatre corps seront purifiés, jusqu'à ce que tu les obtiennes dans un état parfait. Ensuite ils seront mélangés, suivant la proportion de poids convenable. Voici ces poids : cuivre, 4 livres; fer, 1 livre; étain, 2 livres 1/2; plomb, 2 livres 1/2. Pour cette dose de cuivre (?), prends 1 livre d'argent : c'est l'agent fixateur.

6. Dans les autres écrits on trouve divers poids, mélanges et opérations; mais celles-ci sont bonnes; elles ne sont nullement inutiles ou vaines. En effet, les uns mélangent tous les corps métalliques (de façon à les réunir) en un seul; ils obtiennent de la scorie et font alors l'opération... Les autres obtiennent des (résultats) convenables, en s'y prenant d'une autre façon : ils commencent par purifier le cuivre, autant que possible, et ils y mêlent ensuite l'argent, après avoir fait agir l'arsenic sur le fer, en opérant comme avec le cuivre; et après l'avoir ramolli, ils opèrent le mélange. Ils fondent (alors) l'étain et le plomb; ils projettent les métaux dans un fourneau à désagrégation. Après avoir fait griller, ils pulvérisent et lavent : de cette façon ils obtiennent le sidérochalque (2). D'autres encore opèrent sur le plomb, et l'emploient pour désagréger les métaux : ils opèrent un mélange intime avec l'étain, et projettent le produit; ils délaient semblablement, le plomb et l'étain; puis ils mélangent et lavent. On délaie préalablement (dans) une assiette, puis on opère dans les autres (récipients). En effet, si la couleur noire n'est pas enlevée au plomb par lavage et décantation, il n'y a rien; or elle disparaît par décantation, lors du lavage et de l'ébullition effectuée avec ce métal; puis vient la fixation; puis les séparations, puis la décomposition, puis l'extraction.

7. Ainsi le plomb, uni avec les espèces essentielles, est projeté une seconde fois avec l'argent, pour le jaunissement. Tantôt on désagrège les métaux; tantôt on les délaie ensemble; on les soumet à l'extraction, et on recourt

(1) Voir OLYMPIODORE, p. 75.

(2) Alliage de fer et de cuivre, avec

addition d'arsenic, d'étain et de plomb;
à ce qu'il semble d'après ce passage.

aux mille moyens indiqués dans les écrits (des auteurs), car l'art est vaste. Toutes les parties, les scories, et les matières appelées efflorescences (sont employées). Le plomb est travaillé au moyen de la liqueur acide et de la liqueur d'or : entends tout ce qui convient, au sujet du précepte inscrit dans cette ligne. Quant à la chrysocolle, à la terre de Sinope, à la cadmie, ce sont là, avec le plomb, ce que j'ai appelé les espèces essentielles. Cela signifie le misy asiatique, l'eau divine préparée avec le soufre natif : tantôt une partie (du liquide distillé), tantôt la totalité. La portion dont il s'agit est celle qui renferme les herbes (1), celle obtenue au moyen de la chaux et qui dissout tout, ainsi que la partie grillée des (substances) jaunes, la partie décomposée. Quant à la portion (qui reste et qui est) tirée de la totalité, après que tu as délayé la portion transformée par l'action préalable du cuivre, et que tu l'as extraite, lorsque tu as fait agir la vapeur sublimée et la gomme, puis mis à part, en faisant écouler l'amalgame (liquéfié), de façon à obtenir cette matière jaunie dont j'ai déjà parlé, alors fais bouillir cette portion ; répète l'opération par trois fois ; puis projette le produit.

8. Les anciens écrits contiennent toutes les recettes assemblées confusément ; or toutes ces choses vont t'être expliquées en bloc : voici ce que c'est. Prenant une marmite de terre crue, fais la sécher au soleil, pendant dix jours ; puis, prenant de l'ocre et du bleu, une partie de chaque, délaie dans du vinaigre pur, en consistance de miel : enduis-en la marmite à l'intérieur. Fais-y cuire de la sandaraque, en quantité convenable ; puis, prenant de la rouille de cuivre, délaie-la dans l'urine d'un enfant impubère et enduis de nouveau la marmite, à sa partie supérieure. Lute et fais cuire pendant trois jours. En retirant (le contenu), tu trouveras un produit pareil à de l'orge grillé. Projette-le sur de l'argent noirci, ou sur de l'or noirci, avant qu'il soit refroidi. Une partie d'ocre, et une partie d'étain produisent la même apparence, lorsqu'on les applique sur le fer en proportions égales. La magnésie produira aussi le même effet ; — on la mêle par moitié avec le soufre apyre ; — ce mélange fait par moitié, est mis (en digestion) dans une marmite, pendant deux jours. Ensuite, délaye avec de la couperose et de

---

(1) C'est à-dire la liqueur colorée, renfermant le polysulfure alcalin (voir *Introd.* p. 47 et 69).

l'écume d'huile de ricin, pendant trois jours; fais cuire et projette l'or. Cette matière noircit ainsi une partie d'argent.

IV. VI. — L'ESPÈCE EST COMPOSÉE ET NON PAS SIMPLE

ET QUEL EN EST LE TRAITEMENT (1)

1. S'agit-il d'une chose simple ou composée, quant à sa nature, dans l'art appelé chez les maîtres l'art naturel? Par nature, la soudure d'or (2) est une chose simple, un genre simple, d'après le divin Hésiode et d'après Aratus; c'est elle qui est désignée comme une tête d'or, d'après le prophète divin Daniel; comme un chœur d'or, d'après Hermès Trismégiste; mais ce n'est pas là ce que l'on doit entendre par l'unité cherchée (3). L'art en réalité ne doit avoir ni un objet simple, ni un objet composé de parties; car si les parties comportaient un seul et même traitement, et ne différaient en rien les unes des autres, elles ne seraient pas les parties d'un tout complet. En effet, toute partie naturelle ou artificielle apporte à l'œuvre complète quelque chose qui lui est spéciale; sans elle, le Tout se trouverait incomplet, comme il est facile de le voir dans les parties du corps, dénommées *lieux* chez Galien. C'est ainsi qu'on peut l'entendre dire: « on nomme lieux les parties du corps ». Si quelqu'une de ces parties spéciales fait défaut, la composition sera trouvée incomplète; soit qu'elle ait subi (seulement) le délaïement,

(1) Cet article a été transcrit ici, parce qu'il semble faire partie des chapitres attribués à Agathodémon dans le n° 31 de la vieille liste de Saint-Marc (*Introd.*, p. 175) — manuscrit de Saint-Marc actuel, fol. 95 verso et suivants. Dans Lb, il fait partie de la compilation du Chrétien, qui sera donnée plus loin. Il paraît d'ailleurs appartenir simplement à un commentateur de Zosime. C'est un mélange singulier de notions métaphysiques et de notions chimiques, mélange qui se présente

fréquemment chez les chimistes théoriciens de tous les temps.

(2) Ce mot désigne à la fois une opération et une matière. — Cp. *Introd.*, p. 243. Dans E le signe de la chrysolle est corrigé et changé dans le signe de l'or, lequel est adopté dans Lc: on sait que ce manuscrit est la mise au net des corrections écrites en marge de E.

(3) Glose ajoutée par E, à la marge: « car l'objet que l'on cherche est un; par sa nature, il n'est pas simple, mais composé ». Lc adopte cette addition.

ou la cuisson, ou la calcination, ou la décomposition opérée dans le bain-marie, chauffé avec un feu de sciure de bois; ou bien dans le vase à bec d'oiseau (1); ou bien (lorsqu'elle est déposée) sur la kérotakis; ou dans l'alambic chauffé à feu nu; et cela, qu'il s'agisse de la diplosis opérée au moyen du mercure, selon le procédé de Marie, ou de toute autre sorte de traitement.

2. Si donc toute partie naturelle, ou artificielle apporte quelque chose à l'œuvre complète, il faut aussi qu'elle l'apporte au Tout (2); car la préparation exécutée sur les parties (séparément) ne répond pas aux proportions que doivent exister dans le traitement (complet). Le Tout en diffère; de même que l'arbre haut de deux coudées n'est pas changé en un (arbre) de trois coudées, par un simple accroissement (de sa hauteur?). Mais si chacune des parties profite au Tout, examinons leur relation réciproque. C'est le mercure qui, en s'élevant dans les chapiteaux des récipients, produit le Tout par l'*iosis*; de même que le mélange des couleurs sur la kérotakis (palette) des peintres est nécessaire à l'art pour reproduire l'animal entier. De même aussi la magnésie (3), exposée sur la kérotakis à l'action désagrégatrice et dissolvante (4), s'écoule dans les récipients inférieurs, le soufre étant mêlé au soufre, lequel amène à la perfection la matière sulfureuse qui le reçoit (5).

(1) On appelle encore aujourd'hui *Pélicans* certains vases distillatoires. — Dans Lb, le mot oiseau est appliqué, non à la forme du vase, mais au mode de chauffage: « avec de la fiente d'oiseau ». Lb remplace aussi le mot kérotakis de BAE par celui d'un « vase de terre cuite ». Ces corrections ne me paraissent pas bonnes.

(2) Le mot Tout paraît s'appliquer à l'alliage formé des quatre éléments, autrement dit molybdochalque, dont la préparation précédait la transmutation. Quant à la distinction de *ᾠλον* (complet) et de *πᾶν* (tout ou total), voir PROCLUS, in *Platonis thelogiam*, éd. (unique) de 1561, in-fol. l. III, 20, p. 157.

(3) C'est-à-dire le métal de la magnésie (voir *Introduction*, p. 255).

(4) Lb ajoute: « du mercure »; correction très douteuse; car on faisait aussi agir sur les objets déposés sur la kérotakis les sulfures d'arsenic, dont l'emploi s'accorde mieux avec la fin de la phrase.

(5) Tout ce passage paraît signifier que le métal obtenu par transmutation est un, quant à sa nature, quoique formé par l'union d'éléments multiples; lesquels ne s'ajoutent pas simplement les uns aux autres, pour former un ensemble, par simple assemblage ou mélange, mais un tout unique et complètement combiné, quant à sa nature. Pour cela, ils doivent éprouver une suite de traitements, destinés à modifier chacun d'eux et à amener leur ensemble à l'unité finale.

Cette dernière est accomplie par l'ac-

3. Certains prennent le texte dans un autre sens. En effet, Hermès, disent-ils, désigne les soufres comme combustibles; Démocrite regarde les matières sulfureuses comme tinctoriales et fugaces. Elles sont retenues par le mercure qui leur est congénère. (C'est pourquoi) les maîtres appellent le mercure le tombeau d'Osiris (1) : ce qui signifie l'amortissement (du mercure et des métaux), causé par la macération (2). Il est nécessaire que l'eau de soufre mercurifiée, c'est-à-dire le liquide sulfureux, soit évaporée par la digestion dans le fumier de cheval. En effet Zosime dit : « Dans tout l'art, ce qu'il y a d'essentiel, c'est le catalogue des espèces liquides. »

4. Après la décomposition, il n'y a plus rien à faire, selon quelques-uns; le Panopolitain dit que quelques-uns ne s'occupaient plus de rien après l'*iosis*, tandis que lui parle (encore) du soufre, de l'eau de soufre et du mercure. Quant à nous, nous demandons : Pourquoi le grand Zosime, dans son traité inscrit sous la lettre S, en répondant à cette objection, a-t-il prescrit d'avoir recours au cuivre? « Le cuivre a été apporté: il était parfait de tout point, il était pénétré (par le principe colorant) et n'admettait plus rien. » Voulant éveiller leur esprit, il leur présentait la chrysocolle (3) et les teintures, appelant or l'*iosis*, laquelle est appelée aussi jaunissement. Il s'agissait encore de la composition qui produit la couleur blanche (l'argent); car il en est aussi question : mais ce qu'il y a de préférable, c'est l'or (ou la chrysocolle). En effet, (l'or est comparable au) soleil, dont la lumière éclaire les sphères supérieures et les sphères inférieures : c'est-à-dire les sphères supérieures en tout temps, mais les sphères inférieures par intermittence; attendu que l'ombre du cône de la terre s'étend jusqu'à la sphère de la planète Mercure. Or il en est ainsi de l'or produit par l'opération de l'*iosis* ou du jaunissement, et la sphère où s'exerce

tion de la vapeur (mercure, arsenic, sulfures arsénicaux), qui désagrège l'alliage métallique (molybdochalque?) posé sur la kérotakis, qui le rend fusible et en détermine l'écoulement dans le récipient inférieur : là se trouve encore du soufre, ou un sulfure métallique, lequel accomplit la transmutation. —

Voir dans l'*Introduction*, les figures de kérotakis et le commentaire des opérations, p. 143 à 151.

(1) OLYMPIODORE, p. 103.

(2) D'après AELb. — M. et B disent « la cuisson ». Il s'agit sans doute de l'opération exécutée sur la kérotakis.

(3) D'après Lb : « l'or ».

l'action du mercure est préférable à celles qui sont situées au-dessus ou au-dessous (1).

5. Pourquoi donc n'introduisait-il pas une autre opération? En effet, ce n'est pas sur l'or naturel que porte l'explication des anciens, ainsi qu'il est évident d'après leur langage. Car en quoi l'or a-t-il besoin d'être teint? Et pourquoi ajoutait-il : « Un grand nombre ayant trouvé du cuivre amené à perfection dans les temples, ne le teignaient pas, attendu qu'une autre opération avait eu lieu dès le principe. » Et encore, en d'autres termes : « Le sens de tous les écrits n'a été réalisé que dans l'appareil (2) pour traiter le cuivre. » Au sujet du traitement opéré au moyen de cet appareil, le même auteur s'exprime ainsi, en vue du but que l'art se propose.

IV. VII. — FABRICATION

PRINCIPALEMENT CELLE DU TOUT (3)

1. Maintenant, comme l'obscurité de la question soulevée de part et d'autre n'a pas été dissipée, il convient de vous décrire, dès l'abord et par ordre, la fabrication du Tout, (et celle) de la gomme d'or (4). La partie jaune, le jaune d'œuf bouilli (5), est délayé exactement dans la gomme d'or (prépa-

(1) On remarquera ces assimilations astrologico-alchimiques entre la sphère de la planète Mercure et l'atmosphère des vapeurs du métal.

(2) Ici dans M, en marge et au dessus du mot appareil, se trouve un petit dessin ; mais il est trop sommaire pour être interprété.

(3) Chapitre attribué à Agathodémon, dans la vieille liste du manuscrit de St-Marc (*Introduction*, p. 175; n° 31). — Voir la note placée en tête de l'article IV, vi. — L'article IV, vii, renferme une suite de morceaux de dates diverses, sur la dorure et la transmutation. —

Dans AKE le mot Tout est suivi de ceux-ci : « la pierre philosophale. » Dans I.b, le titre est : « fabrication de l'or, principalement de toute la pierre philosophale » ; ce qui est un vrai contresens par rapport au titre original.

(4) J'ai interprété tout ce passage comme se rapportant à une opération de dorure par vernis (voir *Introd.*, p. 60), ou peut-être de dorure exécutée au moyen du mercure, dont le nom n'est pourtant pas prononcé.

(5) Ces mots doivent être entendus dans un sens mystique (voir la *Nomenclature de l'œuf*, p. 19 et 22).

rée par) notre art (1). On n'opère pas dans un mortier et avec un pilon, mais dans des appareils à digestion, en forme de mamelles (2), où l'on soumet à l'action de la chaleur la gomme d'or. Or les (matières) délayées avec cette substance s'unissent à celles dont on a enlevé l'ombre (?). Ces choses, une fois unies entre elles, sont nettoyées à deux reprises. Quant à ce qui reste à la partie inférieure, on le fait réagir de nouveau sur le (contenu) de la partie supérieure. Cela ne se fait pas dans les appareils de digestion, munis de tubes (distillatoires); mais dans les appareils terminés par des parties arrondies (3). On opère à une chaleur douce, pendant 40 jours, plus ou moins, jusqu'à ce que la réaction amène le produit à une apparence invariable.

2. Le cinabre, torréfié dans des marmites (4) lutées de tous côtés, produit le mercure (5), lequel s'appelle l'eau divine, l'eau blanche, le liquide argentin. Il accomplit par là les oracles d'Apollon :

Pareil à un laurier vierge, il s'élève lui-même dans les couvercles des marmites.

On l'y trouve, après le feu éteint, et on le recueille; car il fuit le feu. On obtient de même le mercure avec du cinabre artificiel, matière rare, c'est-à-dire trouvée rarement : je veux parler du cinabre obtenu par voie sèche et torréfaction convenable; aussi peut-il être appelé vraiment sec. Il s'agit surtout de celui que l'on appelle desséché et facilement volatil, employé dans l'épreuve des âmes. Étant devenu un esprit éthéré, il s'élance vers l'hémisphère supérieur; il descend et remonte, évitant l'action du feu, jusqu'à ce que, arrêtant son essor de fugitif (6), il soit parvenu à un état de sagesse.

(1) Signe de la chrysocolle dans M. BAKE. E en marge et Lc, au lieu de la gomme d'or, disent : « le soleil », c'est-à-dire l'or. De même au mot gomme d'or, trois lignes plus bas.

(2) Appareils à kérotakis (voir la note suivante).

(3) C'est-à-dire que l'on n'emploie pas les alambics, tels que ceux des fig. 14, 15, 16 (p. 138, 139, 148 de l'*Introd.*); mais les appareils à kérotakis, tels que

ceux des fig. 20, 21, 22, etc. (p. 143, etc. de l'*Introd.*).

(4) Ce paragraphe n'a, ce semble, aucun rapport avec le précédent; à moins que ce dernier ne se rapporte à la dorure au mercure.

(5) Signe de l'argent, B.

(6) De là le *servus fugitivus* des Arabes (*Introd.*, p. 217 et 258; — voir aussi OLYMPIODORE, p. 104 et 105).

Tant qu'il n'est pas arrivé à ce terme, il est difficile à retenir et il est mortel (1). C'est de lui qu'Apollon dit dans ses oracles :

Et un esprit plus noir, humide, pur (2).

3. Le mercure, étant fixé, fixe; étant retenu, il retient; or il est dit que telle est la fin de l'art. Le savant Zosime l'a proclamé : « Il est fixé par une vapeur semblable. » C'est aussi ce dont parle le Philosophe naturaliste (disant) : « Les matières sulfureuses teignent et se volatilisent; mais elles sont retenues par le mercure, leur congénère; car le soufre demeure jusqu'à ce qu'il soit combiné, jusqu'à ce que les matières sulfureuses soient dominées par leurs semblables, les matières liquides par le liquide correspondant. » Voilà pourquoi Zosime disait, dans son livre des *Clefs* : « Ainsi la vapeur est retenue par une autre nature et lui obéit, attendu que la nature domine la nature ».

4. Ceux qui contempnent ces choses, dit Démocrite, s'écrient : « O natures célestes, créatrices des natures ! O natures grandioses, qui triomphez des natures par les transmutations ! » Il nomme natures célestes les appareils sphériques, dans lesquels on opère la décomposition et la distillation des eaux : je ne parle pas seulement des premières eaux séparées (par distillation), mais aussi des dernières, qui ne sont plus conformes à la mesure (3), étant mélangées nécessairement aux (matières) non décomposées. Soit que tu en rejettes une (quantité) égale, ou bien un peu moindre, ou bien un peu plus grande, il n'y aura pas préjudice.

5. Il vaut mieux projeter en moindre quantité le cuivre dans la composition restante, attendu que Démocrite dit : « Mais il faut qu'elle contienne aussi un peu de soufre apyre, afin que la préparation pénètre à l'intérieur ». Il entend par ces mots : « un peu de soufre apyre », le produit incombustible, c'est-à-dire le cuivre. Et encore lorsqu'il dit qu'un quart d'argent suffit pour purifier le cuivre, il appelle asèm le cuivre, à cause de son caractère in-

(1) C'est une description poétique de la distillation du mercure, préparée au moyen du cinabre. Le caractère délétère de la vapeur de mercure est rappelé ici (voir *Origines de l'Alchimie*, p. 172 et 231; —

voir aussi le présent volume, p. 174).

(2) Cp. p. 152, 170.

(3) C'est-à-dire qui ne sont plus pures et claires, à cause des projections et altérations qui surviennent à la fin de l'opération (?).

connu (1). Il appelle aussi cuivre, la première eau, qui communique une teinte sombre et fugace, en l'assimilant au cuivre obscurci. En effet, le cuivre ne se produit jamais sans ombre, comme le dit Marie; à moins que l'on n'en fasse disparaître l'ombre, en la détruisant par un traitement convenable (2).

IV. VIII. — AUTRE TRAITEMENT (3)

1. Quelques-uns se sont illustrés en opérant ainsi; d'autres faisaient bouillir ou torréfiaient le Tout; ils cassaient et divisaient (les œufs) avec leurs coquilles; enlevant les enveloppes, et jetant dans un mortier le blanc et le jaune, ils les délayaient ensemble, et ajoutaient une nouvelle partie de jaune d'œuf par-dessus le jaune, ou bien, au contraire, par-dessus le blanc. Ainsi Zosime dit: « Pour le blanc, prends deux parties de chaux, et pour le jaune, le double aussi de safran et de chélidoine. Car si nous rendons $\chi\rho\omicron\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ oxyton et que nous ne le rendions pas baryton ($\chi\rho\acute{\omicron}\kappa\omicron\varsigma$), c'est-à-dire si nous ne le rendons pas paroxyton, nous entendrons clairement ce qui est expliqué (4). »

(1) Jeu de mots sur $\acute{\alpha}\sigma\tau\eta\mu\omicron\nu$.

(2) Cet article est difficile à entendre et rendu plus confus encore par des substitutions voulues entre les mots cuivre, asém, eaux, etc.

Il paraît s'appliquer à la coloration du cuivre par les composés sulfurés et arsénicaux, dans les appareils sphériques à kérotakis. On peut mettre plus ou moins de sulfure d'arsenic (appelé eau, à cause de sa fusibilité), parce que l'excédent s'en va par sublimation. Il vaut même mieux en mettre plus, pour que la teinture du métal s'effectue à une plus grande profondeur. Le métal ne doit pas être du cuivre pur, mais du cuivre mélangé avec son quart d'argent.

(3) Ces recettes sont exposées avec un symbolisme trop compliqué, pour être entendues clairement.

(4) C'est-à-dire si nous accentuons $\chi\rho\omicron\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ sur la dernière et non sur la première syllabe. — Ce jeu de mots est difficile à comprendre. Cependant il semble se rapporter à la différence entre le safran, $\chi\rho\omicron\kappa\acute{\omicron}\varsigma$, et le jaune d'œuf, accentué parfois $\chi\rho\omicron\kappa\acute{\omicron}\nu$ d'après le *Thesaurus* d'Henri Estienne. — Ces deux mots sont pris d'ailleurs l'un et l'autre dans un sens symbolique, pour exprimer des sulfures et autres composés métalliques, colorés en jaune et destinés au jaunissement du métal.

2. Après avoir exécuté ensuite, suivant les mêmes proportions, la composition des eaux, dans les appareils en forme de mamelles (1), on délaie convenablement dans un mortier. Puis, après avoir donné la consistance de l'huile, ou du vin, ou de la bière, on partage en deux, et, sans recourir au feu, on laisse déposer, se rappelant la (formule) : « Laisse en bas, et il se fera » (2). Après le temps prescrit, on opère la distillation des eaux natives. C'est là le comaris scythique et le cuivre rouillé.

3. Pétasius leur rend témoignage, en écrivant : « Or quelques-uns ont opéré l'iosis dans les appareils » ; au lieu de (dire) : Ils ont extrait le cuivre au moyen des appareils. Après avoir mélangé les unes et les autres (matières), je veux dire la feuille altérée et la feuille non altérée, ils les ont exposées deux ou trois fois à la chaleur du fumier (3). Ils ont obtenu l'objet désiré, nous dit-il, soit de cette façon-ci, soit de celle-là, soit autrement. L'expérience l'enseignera. Porte-toi bien, dans le Seigneur.

IV. IX. — QU'EST-CE QUE LA CHAUX DES ANCIENS ? (4)

1. La chose étant ainsi et la nature fixant (le mercure ?), arrivons à la fameuse chaux des anciens. A la différence du calcaire des pierres converti (5) en chaux, celle-ci ne blanchit pas ; au contraire, elle noircit. En effet, cette espèce étant délayée, et le liquide naturel étant mis à part, la matière qui reste au fond dans le plat est torréfiée et noircie ; c'est alors qu'on la nomme chaux.

On la reprend et on l'unit avec sa propre âme (6). On la place (alors) pendant 15 jours (7), sur un fourneau en bon état, soumis à une chaleur mo-

---

(1) Voir la note 3 de la p. 265.

(2) Voir Stéphane dans Ideler, t. II, p. 247. — *Introd.*, p. 179 et suiv.

(3) S'agit-il du fumier au sens propre ; ou bien au sens mystique, c'est-à-dire désignant une autre substance employée pour chauffer le fourneau ?

(4) Suite des chapitres attribués à Agathodémon, Hermès, Zosime, etc.

(*Introd.*, p. 175, n°s 31 et 32 de la vieille liste de St-Marc).

(5) Lc. dit : « Les minerais de cuivre convertis en chaux ».

(6) C'est-à-dire avec le produit volatil que l'on en a tiré.

(7) Ou 15 heures : glose marginale, Lb.

dérée: elle s'élève par sublimation en dehors du fourneau et se sépare des vapeurs retenues dans l'appareil. Elle produit ainsi l'eau divine tirée de la chaux, si le sublimé est blanc; mais s'il est jaune, c'est l'eau divine native. En effet, les deux liquides (qui en dérivent) ne diffèrent entre eux que par la couleur; ils pénètrent, teignent et fixent de la même façon (1).

Suivant la quantité du premier feu, les produits varient, surtout s'ils dérivent d'une matière unique, jaune ou blanche. En effet, Hermès, le grand dieu, dit que la chrysocolle (2) opère tout dans les premiers (feux); tandis que la grande chaleur du feu exerce sa puissance dans la première réduction en mercure pour parfaire le Tout. Si cette première (chaleur), n'opère pas, la seconde n'a aucune influence appréciable. Celle-ci expose à un grand insuccès, non seulement parce qu'elle est la mère (cause génératrice) des vapeurs fugitives, mais aussi parce qu'elle n'amène pas toujours la couleur cherchée (3).

IV. x. — SUITE DU MÊME TEXTE

Quelques-uns soumettent à la sublimation la rouille du cuivre, jusqu'à ce qu'ils aient consommé presque toute la scorie, en l'épuisant à plusieurs reprises: ils pulvérisent, projettent et subliment, conformément à la parole d'Agathodémon disant: « Prends des vapeurs et encore des vapeurs » (4).

(1) Toute cette description est obscure: cependant il en ressort que le nom de chaux a été appliqué dès cette époque reculée à des oxydes métalliques; signification que ce mot a gardée pendant le moyen âge, et jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Ici il s'agit du produit de la torréfaction et du grillage de ces scories, dont il est question dans OLYMPIODORE (p. 95, 97, 101, 107, 113), et dans ZOSIME (p. 207, 215). Le grillage produisait des oxydes métalliques, de cuivre, plomb, zinc, etc.; et ces oxydes, soumis à l'action du feu dans des vases analogues aux aludels (*Introd.*, p. 172),

produisaient des cadmies (*Introd.*, p. 239). Avec ces cadmies, on obtenait, soit par voie de dissolution, soit par voie de fusion, point qui reste incertain, les liquides destinés à teindre les métaux en or ou en argent.

(2) Var. le Soleil; Lb; Cp. p. 156 et 174.

(3) Ceci semble vouloir dire que si la première action du feu a déterminé la déperdition des produits volatils, sans opérer la teinture du métal fondu, réduit en un liquide pareil au mercure, l'opération est compromise.

(4) Des souffres, Lb.

On trouve que le premier (produit) est jaune ; le second, blanc, et le troisième, noir.

IV. XI. — AUTRE TRAITEMENT DE LA CHAUX

1. Quelques-uns emploient l'eau jaune dans les iosis ; ou bien ils extraient l'eau blanche en une fois, suivant la nature des produits, ils exposent la première substance aux vapeurs (1) ; puis la seconde séparément, après l'iosis. Car il disait qu'il n'est pas avantageux de réitérer l'introduction du mordant et celle des produits additionnels dans les liquides : ce qui importe, c'est la combinaison des corps, la spécialité des appareils, le changement produit au moyen de la kérotakis, et le nombre des jours (employés) pour la décomposition.

2. Il arrive que la rouille de cuivre, en raison de l'excès des vapeurs sublimées, non seulement est noircie, et teinte de la couleur des corps solides, mais se trouve complètement consommée. Dans ce cas, les opérateurs mélangaient aussitôt le produit avec d'autres sublimés, de couleur semblable au cinabre, et le mettaient à part. La vapeur précédente, mélangée à la vapeur du mercure, en assure la fixation ; et par suite elle peut à son tour être retenue par une autre nature (2).

IV. XII. — AUTRE PROCÉDÉ DE FABRICATION DE LA CHAUX

D'autres ont employé seulement la chaux blanche (3) pour la décomposition. Sur le comaris blanc ils projetaient les eaux blanches, provenant des appareils ; sur le comaris jaune, ils projetaient les eaux jaunes. Après avoir

---

(1) Il paraît s'agir ici des cadmies sublimées.

(2) On associe l'action des cadmies sublimées à celle du mercure (ou de

l'arsenic), afin de rendre la teinture du métal plus stable.

(3) Au lieu de ce signe, celui de l'or, qui résulte d'une altération, AB.

fait digérer dans le creuset, pendant trois jours, ils enlevaient le produit et l'appliquaient à des matières fraîches de même espèce ; de même que ceux qui opèrent après le trente-deuxième jour) pour la pourpre. En effet Hermès disait que les anciens connaissaient une pourpre et une pierre de couleur pourpre (1) : c'était la rouille du cuivre (2). Ainsi Hermès, écrivant à Pausiris, lui disait : « Si tu trouves la pierre couleur de pourpre (3), sache que c'est celle (dont je parle) ; or tu en possèdes la description, ô Pausiris, gravée avec soin dans ma petite Clef (4). » Cependant Hermès n'a point composé d'ouvrage spécial sur la teinture des pierres (5), ou de la pourpre ; mais sa « petite Clef » traite du comaris, selon les deux formules ; elle servait à éclaircir la difficulté de la rouille. Il s'est d'ailleurs beaucoup occupé de la chaux.

IV. XIII. — AUTRE ARTICLE SUR LA CHAUX

Quelques-uns mélangeaient la chaux (6) avec des eaux semblables, pendant une heure environ ; ils l'enlevaient (ensuite) et l'emportaient, en disant que c'était là la teinture du plomb de Marie, qui opère en un jour (7). Ils trouvaient ceci exposé dans le passage de Zosime : « Mais la partie utile de la pierre... ». Et ils pensaient que c'était là la décomposition et l'iosis. Voilà pourquoi Démocrite écrit : « Or quelques-uns opéraient l'iosis dans les appareils... » ; paroles que Pétasius interprétait ainsi : « Au lieu de dire : ils faisaient de la rouille de cuivre au moyen des appareils » ; et, prenant cette eau, ils l'unissaient à une autre eau, qui en était aussi extraite, et dans laquelle il y avait de la chaux ostracite (8) ; ils en employaient une quantité égale à celle-ci ; car le Philosophe dit : « Prends une partie de ce qui te sera indiqué par la suite et autant de la liqueur d'or, c'est-à-dire de la fleur d'or et de

(1) La chalcite. Lb.

(2) Protoxyde de cuivre, ou cuivre brûlé. — Voir *Introd.*, p. 233.

(3) La pierre de la couperose, E.

(4) Traité du Pseudo-Hermès, Cp. *Introd.*, p. 244.

(5) Des pierres de la couperose, Lb.

(6) En marge de A : « ce que l'on projette s'appelle le second produit ».

(7) Cp. p. 191.

(8) Variété de cadmie ; *Introduction*, p. 240.

la coquille d'or ». Hermès parlait de la même (matière), comme d'une chose précieuse aux noms multiples : « Ainsi, en prenant une partie, et en y ajoutant de l'eau de soufre natif et un peu de gomme, tu teindras toute sorte de corps ». Il suivait la même marche pour les deux eaux (blanche et jaune).

IV. xiv. -- AUTRE ARTICLE

D'autres, unissent la cendre (1) des premières eaux avec les vapeurs sublimées qui en proviennent, dans la proportion environ d'une cotyle à une once ; puis ils partagent le produit en deux ; ils arrosent pendant une heure environ et enlèvent l'eau. Ils ajoutent encore une autre (proportion de cendre) ; ils arrosent et enlèvent. Une troisième fois, mélangeant le produit avec de la cendre, ils reprennent les vapeurs (ainsi traitées) et (les mélangent aux sublimés restés dans l'appareil, sublimés blancs ou jaunes ou d'autre sorte, sans s'occuper de la proportion. En agissant (ainsi), ils suivent le grand Zosime (2), qui dit : « De toute façon, en employant plus ou moins, tu ne feras jamais mal ; car c'est là la marche de la fabrication, la seule chose cherchée depuis des siècles ».

IV. xv. — AUTRE ARTICLE

Quelques-uns filtraient les scories, comme on le fait dans la fabrication du savon. Ils répétaient l'opération deux et trois fois en un seul jour, les unissant aux eaux de même espèce et de même couleur. Car ils disaient qu'il suffit de la première action du sublimé.

---

(1) C'est-à-dire le dépôt formé dans les premières eaux (voir ce qui est relatif aux cendres ou scories dans

la note 1 de la page 269).

(2) Démocrite, d'après E. Lb.

IV. XVI. — AUTRE ARTICLE — LA FABRICATION

Certains opéraient, non en un jour, mais en neuf jours, distillant par tiers les eaux employées. Ils mettaient en œuvre une proportion égale et pareille d'eaux, et ils gardaient pour employer au moment de la teinture.

IV. XVII. — AUTRE TRAITEMENT

D'autres procédaient ainsi : ils extrayaient les vapeurs du troisième produit ; alors ils prenaient deux parties (onces?) du résidu qui en provenait et ils y ajoutaient un cotyle (de la vapeur) ; ils conservaient cette préparation.

IV. XVIII. — CONCLUSION DE LA FABRICATION

Quant à moi, ayant recueilli les travaux de tous, je dis que Zosime n'avait pas tort de dire, en écrivant à Théosébie : « En effet, c'est un grand maître que l'expérience ; elle indique toujours aux gens de sens les choses avantageuses, d'après les résultats démontrés ».

Tel est le discours (1) sur la chaux, sur le tout-puissant calcaire (2), le corps invincible et le seul utile : celui qui l'aura trouvé, d'après la méthode exposée plus haut, triomphera de la maladie incurable de la misère. — Portez-vous bien. amis et serviteurs du Christ notre Dieu.

(1) C'est la conclusion de toute une série de recettes pratiques sur la chaux des anciens chimistes : nous en avons donné l'explication plus haut, p. 269, note 1. Ces morceaux ont passé finalement dans la compilation du Chrétien ; mais dans l'ancienne liste de M, ils en étaient

distincts (*Introd.*, p. 175, nos 31 et 32).

(2) On remarquera que le mot calcaire ($\kappa\alpha\lambda\kappa\alpha\iota\sigma$) se trouve finalement assimilé au mot chaux ($\chi\alpha\upsilon\sigma$), contrairement à ce qui est écrit au début de l'article IV, IX. — Cp. $\acute{\alpha}\sigma\beta\acute{\epsilon}\sigma\tau\omega\mu\alpha$ dans $\Theta\epsilon\acute{o}\sigma\tau\omicron\sigma\iota\kappa\omicron\varsigma$, *Introd.*, p. 210.

IV. XIX. — PROCÉDÉS DE JAMBLIQUE ⁽¹⁾

1. TEINTURE DE JAMBLIQUE. — Sel de Cappadoce, 2 drachmes; cinabre d'Italie, 1/2 once; arsenic, 1 once; chalcite grillée, 6 drachmes; spodos (ou scorie) c'est-à-dire écailles d'ocre, 6 scrupules (2). Quelques-uns ajoutent: sidérochalque, 12 dr.; spodos fine, 1/2 once; ios, 3 onces; chrysocolle, 6 drachmes; cadmie de Thrace, 1/2 once. Après avoir broyé séparément, tu mêleras ensemble. Ajoute du suc de mandragore, jusqu'à consistance visqueuse, et délaie jusqu'à dessiccation. Ajoute du sang de lièvre marin (3), jusqu'à ce que la même consistance se reproduise. Remplis-en la cavité d'un roseau (4) jusqu'au quatrième nœud, et, après avoir obturé avec un chiffon de laine, abandonne pendant 14 jours. En reprenant le produit, tu trouveras du fer (5).

Broie le produit avec du vin aromatique, jusqu'à consistance visqueuse, et conserve le dans le vase en forme de coquille. Ensuite, après avoir fait fondre un poids égal d'or pur, jette dans la coquille, et fais fondre, jusqu'à ce que la fumée n'ait plus de force et produise simplement une odeur de soufre. Après avoir enlevé, laisse refroidir (6).

2. Délaie et ajoute de la bile d'ichneumon, ou de renard, ou de coq aux pieds noirs (?); ainsi qu'un trochisque de pyrite. Fais sécher à l'ombre, et après avoir broyé, transvase dans un vase de verre.

Mets dans une boîte avec du plomb, ou de l'étain; enfouis dans (le fumier) de cheval pendant 15 jours, reprends le produit, et opère ainsi: Jette dans du vinaigre un poids égal à 3 oboles de la préparation précédente, et de la bile de chameau en quantité égale; délaie et donne aux morceaux la grosseur des grains de sésame. Tu peux laisser reposer tranquillement pendant 7 jours; si c'est pendant 10 jours, (donne aux grains) la grandeur de la len-

(1) *Origines de l'Alchimie*, p. 144.

(2) C'est une série de recettes tout à fait analogues à celles du Papyrus de Leide, du Pseudo-Démocrite et du Pseudo-Moïse, probablement aussi anciennes.

(3) Aplysie, mollusque.

(4) Vivant (?), ou de peintre (?).

(5) C'est-à-dire un produit couleur de fer (?).

(6) Recette de diplois fort compliquée, avec emploi de mercure, d'arsenic et de minerais divers. (Voir les recettes du Papyrus de Leide et autres, *Introd.*, p. 45, 61, 62).

tille. Ensuite pratique une ouverture à la boîte, et délaie ce qui s'en écoule avec le lait d'une femme, mère d'un enfant mâle ; réitère l'enduit (à la surface du métal) pendant 7 jours ; ne lave pas (l'objet verni) pendant 36 jours (1).

3. Pour la teinture, prends du safran, du misy cru, de la couperose, du bleu, de la chélidoine, 1 drachme de chaque, et projette sur une livre d'argent, pris à point. Ensuite prends du ferment antérieur contenu dans la boîte, 3 statères ; et, selon d'autres, 2 onces $1/2$; le tout est mélangé ensemble et on en saupoudre la matière, jusqu'à ce que l'argent soit saturé et cesse d'être modifié : ce que l'on reconnaît à ce que cette matière se trouble et dépose.

4. FABRICATION DE JAMBLIQUE. — Prenant une marmite neuve, place au-dessus une fiole et jette dans la fiole : mercure 1 once $1/3$; cuivre, étain pur en limaille, 1 once $1/2$ ou 2, avec un peu d'huile ; fais chauffer jusqu'à ce que le tout devienne homogène. Ensuite, ayant pris le produit, délaie-le avec ce qui suit : alun lamelleux, 1 once $1/2$; misy cru, 1 once $1/2$; arsenic, 1 once $1/2$; mets dans un matras neuf, en délayant ces (matières) avec de l'eau de soufre et un peu de gomme. Puis, lutant avec soin, tu feras cuire sur un feu doux, jusqu'à ce que tu penses que les espèces se sont combinées. Ensuite, enlève ; arrose avec du vinaigre et de la saumure crue, pendant 7 jours. Après avoir fait sécher, pulvérise et projette dans l'huile sulfureuse bouillante (2), jusqu'à ce que le produit devienne comme de la cire, puis aussitôt durcisse comme de la pierre. Pulvérise encore une fois le produit desséché. Mélange avec de la pierre pyriteuse, 1 once $1/2$; et avec de la cadmie ostracite : un autre auteur dit avec de la cadmie olympique, celle qu'emploient les teinturiers et qu'ils appellent aussi placitis (3). Délaie ensemble ; projette dans l'argent, quand il est à point, jusqu'à saturation et refus. Prenant de cet argent, 1 partie ; de l'or, 3 parties, et de la vapeur sublimée (mercure), le double, fais un amalgame. Place dans une fiole de verre, après y avoir mis une quantité égale de sinopis et de couperose. Délaie ensemble et bouche bien ; fais cuire pendant un jour et une nuit. Après avoir retiré, délaie avec de l'huile de raifort et de la litharge blanche, et, après avoir arrondi en

(1) Il semble qu'il s'agisse ici d'un vernis couleur d'or, appliqué à la surface des métaux (voir *Introd.*, p. 59 et 60).

(2) C'est-à-dire dans l'amalgame décrit plus haut ?

(3) *Introd.*, p. 239

boules, extrais la matière; incorpores-y (un peu d'or) pur et tu obtiendras (avec le tout) de l'or pur (1).

5. FABRICATION DE L'OR. — Prenant du cuivre pur et rouge, réduis-le en lamelles minces; place-le sur un feu de charbon; souffle avec des soufflets et saupoudre de sel rouge et commun. Ensuite ajoute de l'ocre, puis du sel; retourne la lamelle, répète la même opération autant qu'il te plaira, jusqu'à ce que l'ouvrage prenne l'apparence de l'or. Il en fait l'emploi et en possède l'apparence, même dans son épaisseur.

6. Ayant pris de cet or, 1 scrupule, et de l'argent préalablement décapé, 3 scrupules, fais fondre et réduis en feuilles; enduis-les avec du fer préparé suivant le procédé hébreu, 2 scrupules, en opérant sur les deux faces: et le métal prendra l'apparence de l'or noir. Fais fondre de nouveau. Répète cela une 3e fois et tu obtiendras de l'or artificiel. Tu y ajouteras: or véritable, 1 once, et métal de la magnésie, 1 once, et tu auras de l'or à l'épreuve (2).

7. DOUBLEMENT DE L'OR. — Fais bouillir le sublimé (mercure) dans l'huile de raifort. Ensuite, fixe et délaie avec le vinaigre, l'alun lamelleux et le sel, pendant 7 jours; après avoir édulcoré, fais sécher et garde (3).

Prenant de la couperose, 1 partie, et du soufre apyre, une partie, délaie ensemble et fais cuire dans une marmite ou dans un flacon luté, pendant 3 jours, et garde.

Prends du cinabre; colore avec l'huile de raifort; opère la fixation dans des flacons, après avoir luté l'orifice, pendant 6 heures. Lave; mets dans le mortier de l'alun et du sel, et délaie, pendant 7 jours; après avoir bien lavé avec de l'eau, édulcore, fais sécher et garde.

Après avoir pris de la chrysocolle, traite par l'urine de génisse pendant 7 jours. Ensuite teins en roux, dans l'huile de raifort, pendant 7 ou 8 jours. Fais bouillir dans l'huile de raifort, et garde.

Prenant du misy, traite par l'urine d'un enfant impubère, pendant 7 jours, ou même davantage; après avoir fait sécher, garde.

Après avoir pris de l'arsenic, pulvérise-le et arrose de vinaigre, à plusieurs

(1) Cp. Papyrus de Leide, recette 57, *Introd.*, p. 46.

(2) C'est un procédé de *Diplosis* (*Introd.*, p. 56, 61).

(3) Série de petites recettes pour teindre en rouge ou en jaune, avec du cinabre et divers autres corps.

reprises, pendant 7 jours; fais bouillir la liqueur dans laquelle (le mélange) a baigné pendant longtemps. Ensuite, après avoir lavé jusqu'à ce que la liqueur cesse d'être trouble, fais sécher. Ensuite, fais digérer 7 jours avec de l'urine de vache, et avoir lavé, fais sécher et garde.

8. Opère de cette manière le mélange des espèces, c'est-à-dire le sublimé, une once; le cinabre, une once; la chrysocolle, 2 onces; le misy, 6 drachmes et 1 scrupule. Délaie ensemble, avec un peu de vinaigre; amène en consistance de pâte et fais cuire au four, jusqu'à ce que le vase soit incandescent. Au produit cuit, mêle de l'arsenic, 2 drachmes; de la sandaraque, 2 drachmes; de la gomme, 2 drachmes. Délaie ensemble dans l'eau divine (obtenue au moyen de l'urine¹), pendant 7 jours, jusqu'à consistance visqueuse, et mets en œuvre. Avec ce produit, enduis les feuilles et elles seront transformées (1).

9. Maintenant, si tu veux obtenir la poudre de projection elle-même, fais sécher. Quand tu veux faire emploi, ajoute l'eau obtenue par l'urine et le soufre et enduis-en les feuilles formées par le mélange du cuivre, de l'argent et de l'or. Or, la formule de ce mélange est celle-ci : Argent pur, 1 partie; cuivre de Nicée supérieur, 1/2 partie. Partage en deux portions le cuivre et fais fondre avec la moitié l'argent, par trois fois, jusqu'à ce que l'alliage soit accompli. Après avoir réduit en feuilles, saupoudre avec de la pyrite traitée par la saumure, pendant 7 jours, puis édulcorée et cuite dans un vase luté pendant... jours. Prends, fais fondre: ajoute l'autre partie du cuivre, le vinaigre, l'argent, et répète trois fois cette fusion.

10. Ayant réduit en feuilles et saupoudré à plusieurs reprises de pyrite, fais cuire un jour et une nuit, et après avoir délayé avec du sublimé d'Italie (celui qui est employé pour les maladies des yeux) (2), moitié en poids; fais fondre une seconde fois; alors incorpore de l'or en quantité égale, et, après avoir réduit en feuilles, teins en roux, en immergeant dans la liqueur (3) que voici : safran, fleur de carthame, chélidoine, cadmie zonitis (4), 1 partie de chaque. Délaie le tout ensemble dans le vinaigre d'Egypte, pendant 7 jours et teins en rouge. Et alors, prenant la feuille, enduis-la d'abord

(1) C'est un procédé pour teindre en couleur d'or. Cp. Papyrus de Leide, recettes 25, 55, 67, 69, etc. *Introd.*, p. 35, 40 et 42.

(2) Le mot « sublimé » paraît vou-

loir désigner ici l'oxyde d'antimoine.

(3) A en marge : « liqueur de la teinture ignée ».

(4) *Introd.*, p. 239.

avec cette préparation, au moyen d'une plume; après avoir fait sécher, fait cuire dans un vase chauffé avec des lampes (1), pendant 2 jours et 2 nuits. Après avoir enlevé, plie les feuilles; puis les mettant dans un creuset, bien luté, fais fondre au four, et tu trouveras de l'électrum sans ombre.

Prends de la (pierre) étésienne, 1 partie; batitures du fer, 1 partie; métal de la magnésie, 1 partie; délaie ensemble. Fais cuire pendant 5 jours et tu trouveras du noir bien homogène. Prends-en 2 parties; orichalque de bonne qualité, 2 parties; fais fondre jusqu'à mélange parfait, et il se forme (une substance) supérieure à l'électrum.

IV. xx. — COMARIUS

LIVRE DE COMARIUS, PHILOSOPHE ET GRAND-PRÊTRE ENSEIGNANT A CLÉOPATRE L'ART DIVIN ET SACRÉ DE LA PIERRE PHILOSOPHIQUE

1. Seigneur, Dieu des puissances, démiurge de toute la création, auteur et artisan des (êtres) célestes et supracélestes, être bienheureux et demeurant à toujours, nous célébrons, nous bénissons, nous louons, nous adorons la sublimité de ton règne; car tu es le principe et la fin; toute la création visible et invisible t'obéit, parce que tu as tout créé. Comme ton serviteur a été créé, (et que) ton règne (est) éternel, nous te supplions, Seigneur très miséricordieux, au nom de ton ineffable amour des hommes, éclaire notre esprit et nos cœurs, afin que nous te glorifions (comme) notre seul vrai Dieu et père de Notre-Seigneur Jésus-Christ, avec ton Saint-Esprit bon et vivifiant, maintenant et toujours et dans les siècles des siècles. Amen (2).

2. Je commencerai ce livre par l'écrit relatif à l'or et à l'argent, au sujet

(1) Cp. p. 299.

(2) Ce début est l'addition d'un moine byzantin, qui a commenté le livre de Comarius. Puis vient l'extrait proprement dit de ce livre, avec explications et interpolations du commentateur. Il est difficile de démêler la trame des fragments du vieil auteur gnostique, des

déclamations enthousiastes du commentateur. Ce dernier écrit d'une façon fort analogue à Stephanus, s'il n'est Stephanus lui-même: identification qui expliquerait la confusion faite dans le manuscrit de St-Marc entre ce Traité et la 9e leçon de Stephanus. Cp. p. 123, note. Les symboles placés

de l'entretien entre Comarius le Philosophe et Cléopâtre la Savante. Le livre que nous avons ici ne comprend pas les démonstrations de notre autre livre, relatif aux feux et aux substances. C'est celui du maître Comarius, philosophe et grand-prêtre, livre adressé à Cléopâtre la Savante.

3. Le philosophe Comarius enseigne à Cléopâtre la philosophie mystique ; il est assis sur un trône, et il s'est attaché à la philosophie secrète. Il a parlé pour ceux qui comprennent la science mystique et il a indiqué de sa main la Monade qui embrasse le Tout (1) ; il s'est exercé sur les quatre éléments et il a dit :

4. « La terre a été solidifiée au-dessus des eaux ; et les eaux (se sont élevées sur la cime des montagnes (2). Prenant donc, ô Cléopâtre, la terre qui est au-dessus des eaux, formes-en un corps spirituel, (avec) l'esprit de l'alun (3). — Ces choses ressemblent à la terre et au feu, les unes au feu par la chaleur, les autres à la terre par la sécheresse. Les eaux qui sont au sommet des montagnes ressemblent à l'air par leur froidure ; par leur humidité, à l'eau, ainsi qu'au feu.

Voici que d'une seule perle et d'une autre (encore), tu tires, ô Cléopâtre, toute la teinture (4).

5. Cléopâtre, ayant pris l'écrit de Comarius, commença à mettre en pratique les prescriptions des autres philosophes et à étudier la belle philosophie, partagée en quatre parties (5), qui enseigne et découvre la matière provenant des natures, et la diversité des opérations « Ainsi, (disent-ils), en recherchant la belle philosophie, nous la trouvons partagée en 4 parties ; c'est ainsi que nous avons découvert (l'idée) générale de la nature de chaque chose. Dans la première partie, il s'agit du noircissement ; dans la seconde.

dans M au-dessus de certains mots, donnent l'interprétation des allégories ; mais cette interprétation a été ajoutée par une main plus moderne que celle du copiste primitif.

(1) Voir *Introd.*, p. 17, la Monade de Moïse. — Cette phrase indique que le Traité original de Comarius était une œuvre gnostique : ce qui répond en effet au caractère et à l'époque de Cléopâtre l'alchimiste.

— *Origines de l'Alchimie*, p. 61, 64.

(2) Phrase mystique rappelant la création biblique ; mais elle est détournée dans un sens plus alchimique. Ceci rappelle encore les gnostiques.

(3) C'est-à-dire combine le corps métallique fixe avec un élément volatil dérivé de l'arsenic.

(4) Allusion à l'histoire des deux perles de Cléopâtre. V. aussi *Zosime*, p. 122.

(5) Cp. p. 212.

du blanchiment ; dans la troisième, du jaunissement, et dans la quatrième, de l'iosis (1). Maintenant, chacune des (parties) susdites n'existe pas d'une façon générale, en dehors des (éléments), c'est-à-dire si nous ne prenons partout ces éléments, comme un point central, à partir duquel nous procédons par ordre. Ainsi, comme intermédiaire entre le noircissement, le blanchiment, le jaunissement et l'iosis, existent la macération et le lavage des espèces ; entre le blanchiment et le jaunissement, existe la pratique de la fusion de l'or ; entre le jaunissement et le blanchiment, existe le partage en deux de la composition.

6. L'œuvre s'accomplit (2) par le traitement au moyen de l'appareil en forme de mamelle ; on s'y propose de séparer les liquides (volatils) des résidus fixes, opération de longue durée.

En second lieu, vient la macération, où l'on mélange les eaux et les résidus humides (?).

Puis vient en troisième lieu la décomposition des espèces, qui sont brûlées sept fois à l'aide du feu, dans une jarre d'Ascalon. C'est ainsi que l'on opère le blanchiment et que l'on fait disparaître la teinte noire des espèces par l'action du feu.

La quatrième opération, c'est le jaunissement, dans lequel on mélange (le produit) avec les autres eaux jaunes : on en forme une matière cireuse pour le jaunissement, afin d'atteindre le but cherché.

La cinquième opération, c'est la fusion, qui amène (les matières) de la teinte jaune à la coloration en or.

Pour le jaunissement, il faut, comme il a été dit, partager en deux de la composition : l'une des deux parties est mélangée avec les liquides jaunes et blancs. Puis tu fonds, en vue de ce que tu veux obtenir.

Ajoutons encore que la décomposition est une iosis ; c'est l'iosis des espèces ; c'est-à-dire que par l'iosis et la décomposition, (on réalise) la transformation finale de la composition pour la dorure (3).

7. Il faut, mes amis, (4) opérer comme il suit, lorsque vous voulez aborder

(1) Teinture en pourpre et en violet ?

(2) C'est le début de l'opération.

(3) Cette description des opérations successives résume ce qui est dit en

divers endroits de Zosime ; p. 212, etc.

(4) Fin de Stephanus dans M. (Voir *Introd.*, p. 181, 7°.)

ce bel art (1). Voyez la nature des plantes et leur origine. Les unes descendent des montagnes et naissent de la terre ; les autres montent des vallons ; d'autres viennent des plaines. Voyez comment elles se développent ; car c'est dans des moments et en des jours particuliers que vous devez les récolter ; vous les tirez des îles de la mer, aussi bien que de la région la plus élevée. Voyez l'air qui les nourrit et leur fournit l'aliment (nécessaire) pour qu'elles ne dépérissent ni ne meurent. Voyez l'eau divine qui les arrose et l'air qui les gouverne, après qu'elles ont été pourvues d'un corps dans une essence unique (2).

8. Ostanès et ses compagnons dirent à Cléopâtre : « En toi est caché tout le mystère étrange et terrible. Eclaire-nous, en répandant ta lumière au loin sur les éléments. Dis-nous comment le plus haut descend vers le plus bas, et comment le plus bas monte vers le plus haut (3) ; comment l'élément moyen s'approche du plus élevé, pour arriver à s'unifier avec lui, et quel est l'élément qui agit sur eux ; comment les eaux bénies descendent d'en haut pour visiter les morts étendus, enchaînés, accablés dans les ténèbres et dans l'ombre, à l'intérieur de l'Hadès (4) ; comment le remède de vie leur parvient et les éveille, en les tirant de leur sommeil, dans leur séjour particulier ; comment pénètrent les eaux nouvelles, produites au commencement de l'alitement et pendant sa durée, et venues par l'action du feu. La nuée les soutient : elle s'élève de la mer, soutenant les eaux.

9. Or, les philosophes considérant les choses ainsi manifestées sont remplis de joie. Et Cléopâtre leur dit : « Les eaux en arrivant réveillent les corps et les esprits emprisonnés et impuissants. » En effet, dit-elle, ils sont de nouveau accablés ; et de nouveau ils seront renfermés dans l'Hadès. Mais peu à peu ils se développent, remontent, revêtent des couleurs variées et glorieuses, comme les fleurs au printemps (5) ; le printemps lui-même est joyeux et se réjouit de leur beauté.

(1) Leajoute : « Puis Cléopâtre dit aux philosophes. »

(2) Tout ce langage semble être allégorique et cacher un sens alchimique secret.

(3) C'est un tableau allégorique de la distillation, ou plutôt de l'évapor-

tion et de la condensation qui l'accompagne : les liquides condensés réagissant à mesure sur les produits exposés à leur action.

(4) Cp. ZOSIME, p. 118 et 127.

(5) Cp. ZOSIME, p. 122, 123.

10. Or, je vous le dis, à vous qui êtes des gens sensés : les plantes (1), les éléments, les pierres, lorsque vous les enlevez de leurs places (naturelles) paraissent en état de maturité. Ils ne le sont pas cependant, avant que tout n'ait subi l'épreuve du feu. Lorsqu'ils auront revêtu la gloire qui vient du feu, et la couleur éclatante (qui en résulte), alors se manifestera leur gloire cachée, la beauté tant cherchée et la transformation divine produite par la fusion. Car ils sont nourris dans le feu, comme l'embryon, nourri dans le ventre de la mère, s'accroît peu à peu. Lorsque le mois réglementaire, approche, (l'embryon) n'est pas empêché de venir au jour. C'est ainsi que procède cet art admirable. Les vagues et les flots successifs désagrègent les produits dans l'Hadès, dans le tombeau, où ils sont déposés. Mais lorsque le tombeau aura été ouvert, ils remonteront de l'Hadès, comme l'embryon sort du ventre (de sa mère).

Les philosophes, contemplant la beauté de leur œuvre comme la tendre mère (contemple) le fruit de ses entrailles, cherchent alors (comment ils la nourriront ; de même que la mère, pour son enfant. C'est là ce que cet art accomplit en employant au lieu de lait les eaux (qu'il prépare). Il imite le développement de l'enfant, la façon dont il est formé et amené à perfection. Tel est le mystère caché sous le sceau.

11. Maintenant je vous dirai, en vous éclairant de loin, où se trouvent les éléments et les plantes. Je commencerai par parler en énigmes. Monte au sommet le plus élevé, vers la montagne touffue, au milieu des arbres, et vois : (il y a) une pierre tout en haut ; prends l'arsenic (tiré) de cette pierre et sers-t'en pour blanchir divinement.

Voici que, au milieu de la montagne, au-dessous de l'arsenic, se trouve son épouse (2), à laquelle il s'unit, avec laquelle il obtient le plaisir : la nature se réjouit dans la nature, et sans lui, il n'y a pas d'union. Descends vers la mer d'Egypte et rapportes-en le minerai de la source, celui qui est appelé natron. Unis-le avec ces matières ; puis ramène au dehors la belle teinture universelle : en dehors d'elle, l'union n'a pas lieu ; car

(1) Au-dessus, signe du mercure, M.

(2) Le mercure, féminin en grec, ou plutôt l'arsenic jaune (sulfuré), appelé femelle, qui se trouve en bas du vase ;

opposé à l'arsenic blanc (oxydé par grillage), appelé mâle, lequel se trouve amené en haut par la sublimation.

l'épouse est la mesure (de la teinture). Voici que la nature correspond à la nature; et lorsque tu as assemblé toutes choses dans une proportion égale, c'est alors que les natures triomphent des natures et se complaisent entre elles.

12. Voyez, philosophes, et comprenez : voici l'accomplissement de l'art, opéré par les conjoints, fiancé et fiancée, qui sont devenus un. Voici les plantes et leurs variétés. Je vous ai dit toute la vérité, et je vous dirai encore : Voyez et comprenez que de la mer remontent les nuées qui soutiennent les eaux bénites; elles arrosent les terres et font pousser les semences et les fleurs. Semblablement opère notre nuée, sortant de notre élément, soutenant les eaux divines et arrosant les plantes et les éléments; elle n'a besoin de rien de ce qui provient des autres terres.

13. Voici le mystère étrange, ô frères, le mystère tout à fait inconnu; voici que la vérité vous a été manifestée. Voyez comment vous arrosez vos terres, comment vous nourrissez vos semences; c'est ainsi que vous ferez fructifier le fruit arrivé à maturité.

Ecoutez donc, comprenez et considérez avec exactitude les paroles que je prononce.

Pour la suite de ce paragraphe, voir ZOSIME, depuis le bas de la page 122, le § 2 *bis* en entier.

14. Voilà le mystère des philosophes; c'est celui que nos pères vous ont juré de ne pas révéler, ni divulguer; c'est celui qui concerne l'espèce divine et l'action divine. En effet, cela est divin qui, par l'union de la divinité, rend les substances divines (1); ce par quoi l'esprit prend un corps, les êtres mortels acquièrent une âme, et, recevant l'esprit qui sort des substances, sont dominés et se dominant entre eux. L'esprit ténébreux, rempli de vanité et de mollesse (2), lorsqu'il domine les corps, les empêche d'être blanchis et de recevoir la beauté et la couleur que leur fait revêtir le créateur. De même le corps, l'esprit et l'âme sont affaiblis, à cause de l'ombre étendue sur eux.

15. Mais lorsque l'esprit ténébreux et fétide est rejeté, au point de ne laisser ni odeur, ni couleur sombre, alors le corps devient lumineux et l'âme

(1) L'auteur joue sur l'identité du mot grec qui signifie soufre et divin.

(2) Cp. p. 106.

se réjouit, ainsi que l'esprit. Alors que l'ombre s'est échappée du corps, l'âme appelle le corps devenu lumineux (1), et lui dit : Éveille-toi du fond de l'Hadès et lève-toi du tombeau ; réveille-toi en sortant des ténèbres. En effet, tu as revêtu le caractère spirituel et divin ; la voix de la résurrection a parlé ; la préparation de vie s'est introduite en toi. Car l'esprit (2) se réjouit à son tour dans le corps (3), ainsi que l'âme dans le corps où elle réside. Il court avec une joyeuse précipitation pour l'embrasser ; il l'embrasse et l'ombre ne le domine plus, depuis qu'il a atteint la lumière (4) ; le corps ne supporte pas d'être séparé de l'esprit à tout jamais, et il se réjouit dans la demeure (5) de l'âme, parce que, après que le corps a été caché dans l'ombre, il l'a trouvé rempli de lumière (6). Et l'âme s'est unie à lui, depuis qu'il est devenu divin par rapport à elle, et qu'il habite en elle. Car il a revêtu la lumière de la divinité (et ils ont été unis), et l'ombre s'est échappée de lui, et tous ont été unis dans la tendresse (7) : le corps (8), l'âme (9) et l'esprit (10). Ils sont devenus un ; c'est dans cette (unité) qu'a été caché le mystère. Par le fait de leur réunion le mystère s'est accompli. La demeure a été scellée, et (alors) s'est dressée une statue pleine de lumière et de divinité. Car le feu (11) les a unis et transmutés, et ils sont sortis de son sein (12).

16. (Ils sont sortis) pareillement du sein des eaux (13), ainsi que de l'air qui les entretient (14) ; lui aussi les a transportés de l'ombre à la lumière, et du

(1) Cp. l'homme lumineux, p. 224 et 225.

(2) Au-dessus du mot esprit, on lit en rouge le signe du cinabre, M. Dans A, c'est le signe du cuivre. Dans Lc, on lit « L'esprit du cuivre ».

(3) Au-dessus du mot corps, on lit l'abréviation du mot plomb dans M. — Au-dessus du mot âme : signe de l'argent, M. — Entre $\epsilon\nu$ (dans) et σ (le corps) : au-dessus, signe de l'or, M. — Dans A, après le mot âme, signe du mercure : « ce qui est aussi l'or ». — Lc interprète ces signes, en disant : « L'âme, c'est-à-dire le mercure ; elle court à l'or pour se fixer dans son embrassement, etc. ».

(4) Au-dessus de lumière, signe du soufre natif, M.

(5) Au-dessus, signe de l'or, M.

(6) Au-dessus, signe du soufre natif, M.

(7) Dans A, en marge : le mercure exprimé par son signe, surmonté d'un μ . Il semble qu'il s'agisse d'un amalgame de plomb.

(8) Au-dessus, signe de l'or, M.

(9) Au-dessus, signe du mercure, M.

(10) Au-dessus, signe du cinabre, M.

(11) Au-dessus, signe du soufre natif, M.

(12) Au-dessus, signe de l'ios du cuivre, M.

(13) Au-dessus, double signe du mercure, M.

(14) Au-dessus, signe de l'ios du cuivre, M.

deuil à la joie radieuse ; de la maladie à la santé, et de la mort à la vie ; il les a revêtus d'une gloire divine et spirituelle, qu'ils n'avaient pas auparavant. En effet, c'est en eux qu'est caché tout le mystère et que subsiste une chose divine (1) et inaltérable. En raison de leur virilité (2), les corps se pénètrent entre eux ; sortant de la terre, ils revêtent une lumière et une gloire divine, dès qu'ils ont crû, suivant leur nature propre, qu'ils ont changé d'apparence, qu'ils sont sortis du sommeil et ont quitté l'Hadès (3). Car le sein du feu (4) les a enfantés : c'est en en sortant qu'ils ont revêtu la gloire ; et il les a amenés à une même unité. Aussi leur figure a été achevée, pour le corps, pour l'âme et pour l'esprit, et ils sont devenus un.

Le feu (5) a été subordonné à l'eau (6), et la terre (7) à l'air (8). Semblablement aussi l'air (9) a été subordonné au feu, et la terre (10) à l'eau (11), le feu (12) et l'eau à la terre (13), et l'eau (14) à l'air (15), et ils sont devenus un. Des plantes et des vapeurs (16) s'est formée la substance unique : de la nature et du soufre s'est formée la substance sulfureuse (17), qui poursuit et domine toute nature. Voici que les natures ont dominé les natures et les ont vaincues ; à cause de cela, elles changent les natures et les corps et tout (ce qui provient) de leur nature. Dès que la substance fugace (18) a pénétré dans celle qui n'est pas fugace (19), et la substance dominante (20),

(1) Ou un soufre, le mot grec ayant le double sens.

(2) Allusion à l'arsenic, dont le nom grec signifie *mâle*.

(3) Sur le sens de ce mot qui symbolise certains appareils, voir ZOSIME, p. 123, note 4.

(4) Au-dessus, signe du soufre natif, M.

(5) Signe du soufre, M.

(6) Au-dessus, signe du mercure, M.

(7) Au-dessus, signe de l'Écrevisse, M. Cp. ZOSIME, p. 142, notes 4 et 7 ; et formule de la figure 28, *Introd.*, p. 152. Il s'agit donc du molybdochalque.

(8) Au-dessus, signe du mercure, M.

(9) Même signe au-dessus, M.

(10) Au-dessus, signe de l'Écrevisse, M. — Molybdochalque.

(11) Au-dessus, signe du mercure, M.

(12) Au-dessus, signe du cinabre, M.

(13) Au-dessus, signe de l'Écrevisse, M.

(14) Au-dessus, signe du mercure, M.

(15) Au-dessus, signe du cinabre, M.

(16) Au-dessus, signe du cinabre : ce signe est donc appliqué successivement au feu, à l'air et à la vapeur sublimée.

(17) Ou divine.

(18) Au-dessus, signe du mercure, M. Cp. le *servus fugitivus*, *Introd.*, p. 217, et ZOSIME, p. 146 et 201.

(19) Au-dessus, signe de l'or, M.

(20) Au-dessus, signe du soufre natif, M.

dans celle qui n'est pas dominante (1), alors elles ont été unies entre elles (2).

17. Tel est le mystère ; nous l'avons appris, frères, de Dieu et de notre père Comarius, le philosophe et l'archiprêtre. Voici que je vous ai exposé, ô frères, toute la vérité cachée, d'après beaucoup de sages et de prophètes.

Or, les philosophes lui disent : tu nous as transportés, ô Cléopâtre, par ce que tu nous as dit. Bienheureux le sein (3) qui t'a portée !

Cléopâtre leur dit à son tour : C'est des corps célestes et des divins mystères que je vous ai parlé. En effet, par leur transformation et leur altération, ils transmutent les natures, ils leur font revêtir une gloire inconnue et suprême qu'elles n'avaient pas auparavant.

Et le Sage (lui) dit : Explique-nous encore ceci, ô Cléopâtre : pourquoi a-t-on écrit : « c'est le mystère du tourbillon ; les corps sont l'art, pareil à la rotation d'une roue. Ne peut-on pas comparer le mystère à la course de la roue, et au pôle supérieur du monde, autour duquel tournent les habitations, les tours et les camps glorieux ? (4) ».

Cléopâtre dit : Les philosophes ont placé (l'art) dans ce rang convenable, où il a été mis par l'auteur et le maître de toutes choses. Voici que je vous dis que le pôle tournera, en partant des quatre éléments, et qu'il ne s'arrêtera point. Ces choses ont été fabriquées dans la terre d'Éthiopie, notre pays, où sont pris les plantes, les pierres et les corps divins : celui qui les y a placés, c'est un Dieu et non un homme. En chacun (d'eux) le demiurge a fait germer la puissance ; l'un (5) (d'eux) verdit (6), et l'autre ne verdit (7) pas ; l'un (est) sec, l'autre humide (8) ; l'un est susceptible

(1) Au-dessus, signe de l'or, M.

(2) Ces phrases vagues et symboliques avaient pour les adeptes un sens, qui nous est révélé par les signes placés au-dessus des mots dans M. Leur date est incertaine ; mais elles semblent remonter, au moins comme origine, jusqu'aux vieux gnostiques, commentés plus tard par Stephanus et par les Byzantins contemporains d'Héraclius. En tout cas, elles sont le point de départ du galimathias mystique des Alchimistes arabes et latins. — Cp. Ostanès, *Introd.*, p. 217 — Avicenne, *Introd.*, p. 258. — ZOSIME, p. 146, etc.

(3) Signe du mercure surmonté d'un μ . A. — Allusion alchimique à un texte de l'Évangile.

(4) Ceci rappelle certains passages de Lucrèce. Cependant le texte de Comarius implique la rotation de la terre sur son axe ; tandis qu'elle est supposée immobile par la plupart des philosophes anciens.

(5) Au-dessus, signe du mercure, M.

(6) Au-dessus, signe du plomb, ou plutôt du molybdochalque (?) M.

(7) Au-dessus, signe du mercure, suivi de celui du plomb mal fait, M.

(8) Au-dessus, signe du mercure, M.

de réunir (1), l'autre de séparer (2) ; l'un domine, l'autre est subordonné ; dans leurs rencontres mutuelles, ils se dominent les uns les autres, et l'un s'incorpore dans un autre, et communique l'éclat à un autre. Ils deviennent une nature unique, poursuivant et dominant toutes les natures. L'unité (3) elle-même triomphe de toute nature ignée (4) et terrestre (5) et en transforme toute la puissance. Voici que je vous expose le terme de l'œuvre : lorsqu'elle est achevée, on obtient une préparation meurtrière, qui parcourt le corps. De même qu'elle parcourt son propre corps, elle pénètre dans les autres corps. En effet, par la décomposition et l'action de la chaleur, on obtient une préparation qui court sans obstacle à travers toute sorte de corps (6). Ainsi a été accompli l'art de la philosophie. — Fin.

IV. XXI. — SUR L'ART DIVIN ET SACRÉ DES PHILOSOPHES

C'est le texte donné plus haut sous le nom d'Ostanés, p. 250.

IV. XXII. — CHIMIE DE MOÏSE

BONNE FABRICATION ET SUCCÈS DU CRÉATEUR ; SUCCÈS DU TRAVAIL
ET LONGUE DURÉE DE LA VIE (7)

1. Et le Seigneur dit à Moïse : Moi j'ai choisi le prêtre nommé Béséléel, de la tribu de Juda, pour travailler l'or, l'argent, le cuivre, le fer, toutes les

---

(1) Signe du mercure. M.

(2) Au-dessus, signe du soufre natif, M.

(3) Au-dessus, signe du mercure, M : il s'agit donc du mercure des philosophes.

(4) Au-dessus, signe du soufre mal fait, M.

(5) Au-dessus, signe de l'or, ou plutôt de sa limaille (or divisé ou quintessence de l'or).

(6) M finit là. La phrase suivante est tirée de A Lc ; et le mot « fin » de Lc.

(7) Sous le nom de Moïse, il existait un grand nombre d'ouvrages apocryphes, cités notamment dans le Papyrus

pierres bonnes à travailler et les bois bons à façonner, et pour être le maître de tous les arts.

2. Prenant du mercure, de la couperose et du misy, à parties égales, délaye-les ensemble; fais-en sublimer la vapeur, depuis la 1re heure jusqu'à la 10e; puis, rejetant la matière, redistille le mercure 3 fois; arrose-le avec l'urine d'un impubère pendant 7 jours, au soleil; mets dans un récipient (1), après avoir luté avec du sel et de la terre résistant au feu. Puis place le vase sur sa tête dans une marmite neuve. Prépare des feuilles de plomb. Ferme la marmite : après l'avoir recouverte de tous côtés avec un lut résistant au feu, chauffe sur un feu de bouse de vache, pendant un jour et une nuit, et garde le mercure ainsi fixé (2).

3. TRAITEMENT DU MERCURE. — Prenant du mercure, fais bouillir avec de l'huile de raifort. Ensuite, fixe-le et délaye avec du vinaigre, de l'alun lamelleux et du sel, pendant 7 jours. Après l'avoir édulcoré, fais sécher et garde.

Prenant du cinabre, donne la couleur du cinabre à l'huile de raifort placée dans un flacon, en opérant avec soin. Mets celui-ci dans une marmite, pendant 10 heures. Reprends, lave dans un mortier, ajoute du vinaigre, de l'alun lamelleux, du sel, et délaye pendant 7 jours. Après lavage dans l'eau édulcorée, fais sécher et garde.

4. Prenant du mercure fixé, du sandyx (3), du cuivre brûlé et du vinaigre

W de Leide (*Introd.*, p. 16) ; le traité actuel se rattache à la même tradition. C'est une vieille collection de recettes positives, tout à fait analogues à celles du Papyrus X de Leide, et probablement contemporaines, au moins pour la plupart des articles. Elle est citée en divers endroits, à côté des œuvres de Chymès, de Pebichius (p. 180 et p. 209 au bas).

— Dans la chimie de Moïse, on retrouve un certain nombre de recettes, reproduites textuellement du Pseudo-Démocrite. Il est probable que c'étaient là des recueils de procédés pratiques, formés de différentes sources, par des orfèvres et artisans, qui se les trans-

mettaient comme une tradition secrète, en les grossissant de temps en temps de recettes nouvelles. Le Papyrus de Leide, le Pseudo-Démocrite, les procédés de Jamblique, la Chimie de Moïse représentent quelques-uns de ces cahiers venus jusqu'à nous. Le traité d'orfèvrerie que nous publions dans la Ve partie est un traité analogue : à côté de recettes écrites en grec byzantin, il reproduit une portion considérable du Pseudo-Démocrite.

(1) *Rogé ou rogion*, sorte de récipient (voir p. 143, 144 et 59).

(2) Fabrication d'un amalgame de plomb ?

(3) *Introd.*, p. 262.

rectifié, filtre ; prenant du soufre pur, fais bouillir avec le produit filtré. Reprenant cette eau, délayes-y les jaunes des œufs (1), et fais évaporer au moyen de l'alambic. Après avoir bien arrosé, mélange avec l'eau celle de l'alambic et mouille les poudres sèches pendant 10 jours. Lorsque le produit est convenablement refroidi, jette dans un vase de verre, et après avoir mis au feu une marmite, fais-y cuire la poudre sèche ; puis regarde ce qui se produit. Ensuite prenant 2 carats (?) de la poudre sèche, projette-les sur (une) once d'étain et tu auras de l'argent.

5. Prenant de l'urine d'impubère, solidifiée en façon de pierre blanche, et du mercure fixé, broye ensemble, jusqu'à ce que le mercure soit absorbé ; prenant de l'aphrosélinon, mouille au soleil pendant 3 jours, et garde le produit ainsi préparé.

6. Prenant de l'aphrosélinon, place-le dans une toile et plonge dans le vinaigre tout un jour ; délaye avec les mains. Laisse déposer la matière, et après avoir épuisé, déverse le vinaigre ; fais sécher, plonge dans (le produit) des blancs d'œufs, soumis à la distillation dans l'alambic ; et plaçant dans un récipient, garde l'aphrosélinon.

7. Prenant des limailles de cuivre jaune et blanc, du fer, de l'étain, de l'arsenic et de la sandaraque, ainsi que du mercure fixé et du sel de Cappadoce, (mêle) en quantités égales avec du sang de bouc ou de porc, et jetant dans une marmite neuve, remue convenablement ; mets sur un feu de bouse de vache. Après l'avoir allumé, fais cuire une nuit et un jour et garde la poudre (de projection) d'argent.

8. POUR FAIRE SORTIR LA ROUILLE DU CUIVRE (2). — Prenant de l'alun lamelleux, du savon, du vinaigre, mets au feu le cuivre, et trempe.

9. Prenant du mercure fixé, broie avec du sel ammoniac, du cuivre brûlé et de la couperose, en quantités égales ; jette dans un récipient et, après avoir recouvert convenablement, fais cuire dans du crottin de cheval humide, jusqu'à ce qu'il se forme du vin d'Amina (3).

10. TRAITEMENT DU MOLYBDOCHALQUE. — Prenant du misy, fais cuire avec de l'huile de raifort ; et emploie ainsi. Fais cuire 3 heures.

(1) Sens symbolique.

(2) 'Eῤῥωτῖς a ici en réalité le sens de 'Ιωτῖς.

(3) Nom mystique désignant une liqueur ressemblant à ce vin.

11. L'alun lamelleux est traité comme il suit : il est mis au feu et éteint dans le vinaigre; ensuite on le pulvérise. Il est poussé au roux (1) sept fois.

12. TRAITEMENT DE LA PYRITE. — Après l'avoir fait bouillir dans l'eau de mer tout un jour, et après avoir fait sécher, emploie-la ainsi.

13. TRAITEMENT DE LA CHALCITE. — Après l'avoir coupée en morceaux, reprends avec du miel, amène en consistance d'emplâtre, et place dans une petite marmite, en la fermant entièrement. Recouvre-la d'un lut convenable, et fais cuire sur un feu de charbons de bois; fais cuire une bonne heure. Puis enlevant, fais sécher. Délayant de nouveau, en suivant la même marche, broie dans un mortier et donne la consistance du miel. Fais cela trois fois et emploie ainsi.

14. TRAITEMENT DE LA PYRITE. — Après l'avoir fait bouillir dans l'eau de mer, après l'avoir broyée pendant un jour et l'avoir fait sécher, traite-la) comme il suit pour l'amortissement du mercure, à quantités égales, si tu veux blanchir. Broyant du soufre apyre dans l'urine d'un enfant avec de la saumure, de l'eau de mer et de l'alun lamelleux, fais bouillir sept fois, puis abandonne le mélange à lui-même : tu trouveras le mercure fixé comme de la céruse. Mélange le surplus à volonté et avec le produit que tu voudras, jusqu'à trois fois. Après avoir fait sécher, garde.

15. ROUILLE DU CUIVRE. — (Prenant) de la pierre couleur d'or, de la terre de Samos, du sel efflorescent, du suc de figuier, donnant au tout une consistance visqueuse, enduis-en les feuilles métalliques et elles seront dépouillées de leur corps.

Suivent trois alinéas tirés de l'Œuf philosophique, I, III, 8-10, p. 20.

16. EAU EXTRAITE PAR DISTILLATION. — Prenant des œufs, casses-en autant que tu voudras; réunis deux blancs et deux jaunes; après les avoir brouillés, extrais au moyen de l'appareil. L'eau blanche qui passe en premier lieu s'appelle « petite eau de pluie; » en second lieu, « huile de raifort »; en troisième lieu, « ricin verdâtre ».

---

(1) C'est-à-dire que le sulfure d'arsenic rouge est jauni par des grillages successifs.

17. FABRICATION DE L'EAU EXTRAITE PAR DISTILLATION. — Prenant des blancs d'œufs, jette dans une livre de blancs 1 once de notre chaux, et après avoir brouillé, casse des œufs entiers à volonté et laisse jusqu'à ce qu'ils s'écoulent par en bas, pendant 7 jours. Le 7e jour, après avoir enlevé de la masse (la partie la plus pure), place dans l'appareil distillatoire prescrit par l'art, avec du vinaigre, à proportion des œufs. Lute le fond (du vase) avec soin, fais cuire et fondre sur un feu de crottin de cheval. Lute le fond pour la distillation. Cette eau est « l'eau plus noire, pure » (1).

18. SOUFRE APYRE BLANC. — Prenant parmi les œufs restants qui auront été distillés, 1 partie, délaie avec l'eau filtrée et, mettant dans un alambic, lute avec soin; laisse 7 jours, et chaque jour secoue l'alambic; le 7e jour, après avoir décanté toute la partie pure, garde-la. Quant à la partie sèche, fais-la cuire sur un feu doux pendant 6 heures ou plus, jusqu'à dessiccation. Ensuite, broyant le dépôt décanté pendant une 1/2 heure, (et) le jetant dans la marmite que tu sais, extrais au moyen de l'appareil, et broyant de nouveau, extrais avec l'eau. Fais cela trois fois et garde.

19. FABRICATION DU SOUFRE JAUNE AVEC LE SOUFRE BLANC. — Prenant le soufre décrit précédemment, provenant du blanc, c'est-à-dire du liquide évaporé, ainsi que de celui qui a été changé en poudre sèche, délaie l'un et l'autre avec l'espèce excédente, provenant du soufre apyre susdit. Mets le blanc dans l'appareil et fais monter. Puis, de nouveau, délaie dans l'espèce correspondante et fais monter. Enlève-le lorsqu'il sera solidifié, et tu auras de très bel or.

20. JAUNISSEMENT DU MERCURE. — (Prends) de l'alun, jusqu'à ce qu'il soit transformé, tu sais comment. Projette sur de l'argent (sur du mercure ?). Cache cela.

21. TRAITEMENT DE L'ARSENIC. — Broie le sublimé, jette-le dans la saumure et après avoir pilé une heure par jour pendant 12 jours, rince ensuite avec de l'eau édulcorée, jusqu'à ce qu'il n'ait plus l'odeur du vinaigre. puis fais dessécher. Fais cela jusqu'à trois fois, de façon à ce qu'il perde son goût aigre, et emploie ainsi.

(1) Paroles attribuées à l'oracle d'Apollon (III, XII, 4, p. 152, 170; et IV, VII, p. 266).

22. FABRICATION DU CUIVRE JAUNE (1). — Prenant du cuivre de Chypre ductile à chaud, fais-en des lames, dépose sur les faces supérieures et inférieures de la cadmie blanche broyée avec soin, celle qui est produite en Dalmatie et dont se servent les ouvriers du cuivre. Après avoir luté, fais fondre pendant un jour, en évitant soigneusement qu'elle ne s'évapore. Après avoir ouvert (le vase), si le métal est en bon état, emploie-le ; sinon, fais chauffer une seconde fois avec de la cadmie, comme ci-dessus. Si le résultat est bon avec le cuivre de Chypre ductile à chaud, on mêle au cuivre couleur d'or (ainsi obtenu), 4 onces de cuivre couleur de sang, et 6 onces de déchet d'étain. Ajoute à l'étain 2 onces de magnésie, et fais fondre le cuivre. Ajoute l'étain, et opère l'alliage. Ensuite, ajoute le métal de la magnésie et opère l'alliage. Après refroidissement, tu trouveras un produit friable et facile à broyer. Broie-le, ajoutes-y 2 onces de chalcite, et fais cuire dans des plats lutés : tu trouveras le métal jaune, presque rose. Mélange bien et garde. Après avoir enlevé ces matières, fais-les fondre pour l'usage indiqué. Pour obtenir le métal verdâtre, on laisse pendant un temps prolongé.

23. FABRICATION DE L'OR. — Prenant la pyrite femelle et celle qui est couleur d'argent, que certains appellent pierre sidérite, traite comme tu sais, de manière à la rendre fluide. Si c'est au cuivre que tu l'ajoutes, tu blanchiras comme tu sais, et si c'est à l'argent, tu jauniras par la cuisson du soufre que tu sais. Puis projette le métal jaune sur l'argent et tu le teindras. La nature jouit de la nature (2).

24. AUTRE FABRICATION. BLANCHIMENT DE L'ARSENIC. — Délayant de l'absinthe en quantité égale, avec un peu d'eau, garde (à l'état de) poudre sèche. Fais fondre le cuivre seul ; ajoute, et le produit devient friable. Broyant, fais cuire avec un poids égal de sel pendant 2 heures, et après avoir enlevé, tu trouveras le produit jaune et friable. En le transformant d'après la même marche, tu auras du cuivre ; avec de l'or noirci une partie, et de l'or, une partie, il se forme un bel or pur.

25. COMMENT IL FAUT FABRIQUER L'OR A L'ÉPREUVE. — Prenant de la

(1) *Introd.*, p. 175, n° 42. C'est une préparation de laiton.

(2) Cp. DÉMOCRITE, p. 47. Il y a des variantes considérables.

Pierre magnétique 2 drachmes, du bleu vrai 2 drachmes, de la myrrhe 8 drachmes, de l'alun exotique 2 drachmes, broie au soleil avec du vin excellent.

26. Il y a certaines personnes qui, ne croyant pas à l'utilité des (matières) liquides, ne font pas les démonstrations nécessaires. Comprends l'utilité des matières liquides. Les soufres ont des effets merveilleux lorsqu'il s'agit d'amollir. Après avoir fait un mélange intime, on fond le tout ensemble sur un fourneau d'orfèvre, on souffle et on recueille l'alliage qui en provient.

27. TRAITEMENT DE LA DIVINE MAGNÉSIE. — Après l'avoir broyée, ajoutes-y un ferment et fais cuire. Fais cela sept fois. Après l'avoir fait fondre, tu trouveras de très bel argent. Elle amollit tout, blanchit tout; même le verre, elle le fait blanchir (1).

28. TRAITEMENT DE LA SANDARAQUE. — Prenant de la sandaraque, fais-la bouillir dans l'urine par sept fois, et après dessiccation au soleil, emploie.

29. TRAITEMENT DE LA PYRITE. — Prenant de la pyrite couleur d'or (elle est produite en Libye, dans les montagnes d'Égypte, surtout dans l'Augasie; or l'Augasie, c'est Tribouthis). Prenant, dis-je, la pyrite de couleur d'or, traite-la ainsi. Après l'avoir broyée, lave-la bien dans le vinaigre de saumure, par trois fois, et fais sécher. Prends-en deux parties, du plomb deux parties. Après avoir délayé le plomb, saupoudre avec la pyrite, et lorsqu'il s'est formé une mousse, mets dans un vase de terre cuite; lute avec soin, fais cuire avec une flamme indirecte, pendant deux jours; après avoir enlevé, garde. Nous appelons cela fleur (du cuivre). Prends-en trois parties, et du satyrion (2) une partie; met en œuvre, en délayant dans du vin âpre au goût pendant un jour; fais sécher, reprends, garde.

30. TRAITEMENT DU SOUFRE. — Prenant de la pierre jaunâtre et raboteuse, (on la trouve partout), ayant la couleur de la pierre phrygienne et la grosseur de la petite racine de l'élydrion; prends-en (dis-je) et traite ainsi. Après l'avoir mise dans un vase, lave avec le vinaigre, trois fois; et, mettant dans un vase de verre, arrose avec de la saumure en juste mesure, pendant deux

(1) Ceci pourrait s'appliquer à l'oxyde de manganèse, *Introd.*, p. 256.

(2) Nom de plante.

jours. Ensuite après avoir épuisé, lave à plusieurs reprises dans l'eau édulcorée. Prends-en six parties, et du métal qui coule de lui-même. une partie; après avoir fait sécher, reprends et garde.

Ceci est ce que l'on nomme chrysolithe.

31. (Prenant) de la pierre couleur d'or, de la terre de Samos, du sel efflorescent, et du suc de figuier; mets en consistance visqueuse, enduis-en les feuilles; le cuivre est ainsi dépouillé de sa nature corporelle.

31 bis. SUR L'ARGYROPIÉE (1).

32. MATIÈRE DE LA CHRYSOPÉE. — Prends du mercure (extrait) du cinabre, le métal de la magnésie, de la chrysoColle, c'est-à-dire de la renoncule (elle se trouve dans les pierres vertes), du claudianos, de l'arsenic jaune, de la cadmie, de l'androdamas, de l'alun écrasé, du soufre apyre rendu incombustible, de la pyrite, de l'ocre attique, du minium pontique, de l'eau divine native (soit que tu entendes par là celle qui provient du soufre seul, ou celle qui a été préparée avec le soufre traité par la chaux), de la vapeur sublimée, du sory jaune, de la couperose jaune et du cinabre.

33. MATIÈRE DES LIQUEURS. — LES LIQUEURS. — Voici ce que contiennent les liqueurs : le safran de Cilicie, l'aristoloche, la fleur de carthame, l'élydrion, la fleur de mouron, celle des plantes bleues; le bleu, la couperose, la gomme d'acanthé égyptienne, le vinaigre, l'urine d'impubère, l'eau de mer, l'eau de chaux, l'eau de cendre de choux, l'eau de lie, l'eau d'alun lamelleux, l'eau de nitre, l'eau d'arsenic, l'eau de soufre, l'urine, le lait d'ânesse, le lait de chienne. Telle est la matière de la ChrysoPée; ce sont là les choses qui transforment la matière, celles qui résistent au feu. En dehors d'elles, il n'y a rien de sûr. Si tu es intelligent et que tu opères comme il a été écrit, tu seras bienheureux (2).

Jette du cuivre sur l'or par les moyens que voici : je veux dire à l'aide du corail d'or (3). Tantôt tu changeras l'argent en or, tantôt le cuivre en

(1) C'est le § 20 de DÉMOCRITE, p. 53. — La chimie de Moïse renferme un certain nombre de fragments du traité de Démocrite; ce qui montre qu'elle a été tirée des mêmes sources. — V. p. 288, note.

(2) Une partie de ce morceau se trouve dans Synésius (§ 5, p. 64), qui l'attribue à Démocrite.

(3) Ou coquille d'or. — Cp. p. 46, note 6.

électrum, tantôt le plomb en argent (1). Telle est la matière expliquée dans la Chrysopée 2.

34. MATIÈRE DE L'ARGYROPÉE. — Le mercure provient de l'arsenic, ou de la sandaraque, ou de la céruse, ou de la magnésie, ou de l'antimoine d'Italie.

Voici son emploi : Il agit pour l'effet que tu désires, en produisant la transformation. Si tu traites le cuivre comme il convient, tu en extrais (la nature.

Terre de Chio, cadmie blanche, terre astérite, terre cimolienne, arsenic blanc, misy cuit, misy cru, litharge blanche, céruse, natron jaune c'est-à-dire purifiant (3), sel de Cappadoce, magnésie blanche, aphrosélinon pour le verre bleu, calcaire cuit.

35. Traduit dans DÉMOCRITE, II, 1, fin du § 2, page 44 ; puis :

Car la nature triomphe de la nature, et la nature domine la nature.

36. TRAITEMENT DE LA PYRITE. — Traduit dans DÉMOCRITE, § 6, p. 47.

37. TRAITEMENT DE LA PYRITE D'ARGENT. — Traduit dans DÉMOCRITE, § 5, p. 47.

38. FABRICATION DU SOUFRE NOIR BRÛLÉ. — La plus vieille des choses qui proviennent de l'eau divine, c'est-à-dire celle qui existe dans ce dépôt, délaie-la avec son eau propre, c'est-à-dire avec l'urine d'un impubère, pendant un jour, et arrose de nouveau avec l'huile de ricin, jusqu'à consistance de miel. Mets dans un récipient large et spacieux, rempli seulement à moitié (de sa hauteur, afin qu'il y ait place pour l'ébullition pendant que l'on chauffera. Lute ce récipient, pour qu'il n'y ait pas d'évaporation : mets-le au fond d'une marmite. Après avoir luté la marmite, place-la sur un fourneau de verrier, dans la flamme d'en haut, jusqu'à dessiccation. Puis enlevant, délaie dans l'urine d'un impubère et, après nouvelle dessiccation, garde : c'est le noir provenant de l'huile de ricin brûlée.

39. FABRICATION DE L'EAU JAUNE. — (Prends) cinabre 2 parties, misy cru 1 partie, — c'est le safran, — délaie avec de l'urine d'impubère 1 livre, et de l'eau de cuivre, 1 once. Après avoir épuisé, délaie dans la même eau : elle purifiera. Délaie avec le cinabre précédent et le misy et extraies-en l'eau jaune... ce sont les sucs, car une seule fois...

(1) Le texte dit en plomb.

(2) Un morceau analogue se trouve dans DÉMOCRITE, § 8, p. 48.

(3) Cp. *Lexique*, p. 14. — INTROD., p. 39.

40. BLANCHIMENT DE LA MAGNÉSIE. — Prenant de la magnésie, et une quantité égale de sel de Cappadoce, mets dans un vase de terre cuite; (laisse) à partir du soir jusqu'au matin. Or, si elle est noire, fais cuire jusqu'à ce qu'elle blanchisse; mais il vaut mieux la faire cuire sur un fourneau de verrier. Cache ce mystère, car il contient tout ce qui concerne le blanchiment par décoction.

41. TRAITEMENT DE LA TRÈS DIVINE MAGNÉSIE. — Même texte que § 27, p. 293, sauf légères variantes.

42. TRAITEMENT DE LA SANDARAQUE. — Prenant de la sandaraque, celle qui n'a pas la couleur du fer, ni l'apparence pierreuse, mais qui est rousse et couleur de sang; après l'avoir broyée, saupoudre avec. La (sandaraque) ainsi choisie et répandue avec la limaille de cuivre ne se liquéfie pas.

43. (PROCÉDÉ POUR) PURIFIER LE PLOMB. — Prends de l'alun et du natron; nettoie avec de l'eau froide, du vinaigre; sou mets à l'action du feu et le produit devient blanc.

La suite est conforme au § 30, à partir de la troisième ligne.

44. AUTRE FABRICATION DU CUIVRE BRULÉ. — Prends de la sandaraque, du soufre apyre, du corail et du safran; mets dans un mortier, broie pendant 40 jours avec l'urine d'un enfant impubère. Après 40 jours, tu ajoutes l'eau de safran et tu broies pendant 20 autres jours, jusqu'à ce que les espèces se mêlent et se marient avec la limaille de cuivre. Après cela, tu mets la préparation dans un vase de terre cuite, bien luté, et tu fais chauffer la marmite sur un fourneau pendant 7 jours. Si le produit est trop blanc, fais chauffer pendant 3 autres jours, jusqu'à ce qu'il devienne jaune.

45. BLANCHIMENT DU CUIVRE. — Prends du cuivre de Chypre; il faut le forger. Ensuite, après l'avoir mis au feu, teins-le avec la terre de Cimole, délayée dans le vinaigre de saumure. Fais cela à plusieurs reprises; après l'avoir mis au feu encore une fois, forge-le. Pour avoir du cuivre blanc, prends-en 1 partie, et argent 1 partie. Le tout devient blanc.

46. DIPLOIS DE L'ARGENT. — Comme nous avons trouvé décrits dans un livre très sacré les alliages de l'argent au moyen de l'étain, il est nécessaire d'en exposer les mystères et les purifications, afin que tu ne puisses te tromper.

Prenant de l'alun, du sel de Cappadoce, mêle-le avec de la magnésie; il

prend la couleur. lorsque l'amour tyrannique (?).... (1) la trempe, au moyen de l'huile, le rend brillant et inodore.

47. NOIRCISSEMENT DE L'ARGENT (2). — Prenant du soufre natif, fais cuire sur un feu doux. produit avec de jeunes branches. Répands dans l'urine fraîche d'un enfant impubère; fais une décoction et donne deux bouillons. Ensuite, mets dans du vinaigre très fort: place avec d'autre vinaigre dans un vase. amène à consistance visqueuse, et fais cuire une nuit et un jour, après avoir délayé avec du jaune. Ensuite, ajoute de l'argent et tu as un métal qui est à l'épreuve.

48. VÉRIFICATION DE L'OR. — Prenant de l'alun 1 partie, du sel ammoniac de Canope, celui qu'emploient les orfèvres, 1 partie; après que l'or est fondu, mélange.

49. ON TRAITE AINSI LA SANDARAQUE (Cp. § 42). — Prenez de la sandaraque, celle qui n'est ni couleur de fer. ni pierreuse, mais la rousse couleur de sang. 10 onces. Après l'avoir très bien broyée, mets dans un vase de verre. Ajoute vinaigre très fort, 2 cotyles; sel commun, 5 onces; couvre le vase avec un chiffon de laine, pose dessus un plat à rebord et laisse macérer pendant 7 jours; ensuite transfère dans un matras et mets sur le feu, pendant 3 heures. Enlève l'écume et lave dans de l'eau édulcorée: tu trouveras la (composition) devenue rouge comme du sang. Ensuite, fais sécher au soleil. Mets de nouveau dans le vase. Puis, ajoute de l'urine de vache, conservée pendant 7 jours, afin qu'elle devienne plus forte et plus piquante. Ajoute alors la sandaraque lavée, et laisse macérer pendant sept jours, de façon à ce que l'effet devienne plus intense. Ensuite, lave dans l'eau édulcorée, fais sécher au soleil. Après avoir enlevé, tu peux employer pour les usages que réclament les teintures.

50. (SUR) LE CUIVRE ROUILLÉ. — Prenant de l'androdamas, enduis les feuilles (métalliques) en dessus et en dessous, et après avoir luté projette dans le verre blanc.

51. LIQUEURS DE LA CHRYSOPÉE. — Traduit dans DÉMOCRITE, § 25, p. 56.

52. AMOLLISSEMENT DE L'OR, DE FAÇON A POUVOIR LUI COMMUNIQUER DES

(1) Ici une phrase incompréhensible.
(Voir *Origines de l'Alchimie*, p. 85.)

(2) *Introd.*, p. 69.

EMPREINTES. — Après avoir mélangé : natron roux 2 drachmes, cinabre 3 drachmes, délaie dans le vinaigre; ajoute un peu d'alun et laisse sécher. Puis, après avoir broyé, mets à part. Prends de l'or, une demi-obole; de l'arsenic couleur d'or, 1 drachme; mêle le tout; délaie, en ajoutant de la gomme pure arrosée d'eau. Reprends, applique le sceau que tu voudras; laisse 2 jours : l'empreinte sera fixée (1).

53. TRAITEMENT DE L'OR AVEC L'HUILE. — Prenant : litharge, 4 drachmes; or, 2 drachmes; cuivre jaune (pyrrhochalque), 1 drachme; alun, 1 drachme; cadmie, 1 drachme; broie avec la limaille d'argent ou d'or; mélange... Lorsqu'il s'est formé (une pâte de) consistance cireuse, alors (mélange) la chélidoïne et l'arsenic, puis la cadmie et l'alun. Mettant dans un matras, fais chauffer sur un feu doux de charbon, en projetant du safran cru et du vinaigre de première qualité; opère ainsi.

54. TEINTURE DE L'OR. — Misy métallique, 4 parties; racine de chélidoïne, 1 partie; broie en consistance de miel; fais macérer dans l'urine d'un impubère et trempe dans l'eau froide.

Le cuivre brûlé 7 fois et l'or modifié sont ce qui vaut le mieux. L'or est chauffé; pendant qu'il est chauffé, il se transforme, et après transformation, il teint toute sorte de corps.

55. Prenant de la sandaraque, du soufre, de la litharge, de l'alun, du sel, de l'eau, du sublimé, 1 partie de chaque; broie, jusqu'à ce que le mercure soit absorbé dans le vinaigre; après avoir fait sécher, fais monter les vapeurs, jusqu'à blanchiment; projette de cette poudre sèche, 1 drachme sur du cuivre de Chypre purifié, et garde.

56. Prenant : mercure, 1 partie; misy, 1 partie; mélange l'un et l'autre jusqu'à ce qu'ils soient unifiés; puis, fais sublimer. Prenant cette vapeur, mélange avec la scorie; renouvelle la sublimation et fais ainsi par trois fois. Après 3 jours, prends le mercure sublimé et mouille-le avec de l'urine, pendant 7 jours, en l'exposant à un soleil bien chaud. Puis, après l'avoir fait refroidir, mets-le dans une bouteille; achève de remplir le vase avec du sel, et place-le dans une marmite dont l'orifice sera bouché. Ajoute du plomb jusqu'à ce que le vase (intérieur) soit caché; lute le couvercle de la marmite.

(1) L'empreinte se fait sur un vernis épais déposé à la surface du métal.

Lorsqu'elle est refroidie à point, mets-la sur un feu de fumier, pendant une nuit et un jour; ensuite retire et garde.

57. FUSION DE LA PIERRE INCOMBUSTIBLE. — Place cette pierre dans l'appareil à fondre et mets au-dessus de l'huile de lin, jusqu'à ce que tu voies la pierre couleur de feu; puis, retire et broie bien. Prends un peu de magnésie, du sel ammoniac, un peu de natron, broie-les avec la pierre; fais fondre, et apporte de l'eau alcaline; mets cette eau dans le creuset, ainsi que les autres poudres avec la pierre; souffle jusqu'à ce que le produit soit fondu. Ajoute une très petite quantité de sel broyé, retire, garde.

Prenant de la magnésie, fais blanchir; ajoute de la pyrite et du cuivre brûlé, en parties égales, et du mercure amorti. Quand tu voudras, prends un certain poids d'argent, projette de cette poudre sèche calcinée sur l'étain, et tu auras de l'asèm blanc.

58. Prenant : mercure, 3 livres; arsenic, 1 livre; sandaraque, 1 livre; natron d'Alexandrie, 1 livre; misy, 1 livre; couperose, 1 livre; mettant le tout dans un mortier, broie avec soin. Mets ensuite dans une marmite neuve, place sur un pot à pieds. Après avoir enduit tout autour avec un lut mêlé de poil, avoir fait de même pour le contour du couvercle, à la hauteur de 4 doigts; et après avoir plâtré les bords (du vase), afin de rendre la clôture plus solide, pose un chapiteau renflé à la partie supérieure. Lute minutieusement les jointures, fais cuire sur un feu léger une première fois, à une flamme de chandelles, pendant une nuit et un jour. Pour augmenter graduellement le feu, chauffe à une flamme de lampes (1), pendant un autre laps d'une nuit et un jour; laisse refroidir, et, découvrant, enlève avec une plume (2) un peu de ce qui est à la surface pour t'assurer si la matière est blanchie. Retirant ce qui est au fond, mélange de nouveau, jette dans un mortier et broie avec soin. Remets dans la même marmite, lute avec un soin égal le couvercle, et fais cuire sur un feu léger et progressif, encore une nuit et un jour. Laisse refroidir, et découvrant de nouveau, fais comme précédemment, jusqu'à ce que (la composition) n'émette plus l'odeur du soufre et jusqu'à ce qu'elle devienne pareille à du plâtre. Après l'avoir enlevée, jette-la dans l'eau séparée de la chaux (par distillation) et extraite

(1) Cp. p. 278.

| (2) Cp. la même page.

au moyen de l'alambic. Ajoute l'eau avec la composition et donne la consistance du miel. Broie minutieusement dans le mortier ; laisse sécher et garde.

59. Prends de l'urine non corrompue, de la chalcite, du cuivre, et des enveloppes (?) d'œufs, 6 onces ; broyant ces (matières) jusqu'à production de mousse, tu mets en décoction avec de l'urine, jusqu'à ce que le soufre natif soit dissout.

Prends de l'étain, 1 partie ; du mercure, 2 parties [purifie l'étain, en le faisant fondre et le versant dans l'eau de mer, et en changeant trois fois (l'eau) en masse] ; ajoute dans le creuset de la poix et de l'alun lamelleux. Ensuite, il faut que tu frottes (tais ce mystère), jusqu'à ce que le soufre se sépare du mercure.

Maintenant, éprouve ainsi le mercure. Prends-en ; mets-le dans un vase de verre ; broie dans le mortier, jusqu'à ce que la surface (tourne) au jaune. Ensuite, prends-le ; renferme-le dans un vase de verre, en remplissant le vase suivant l'usage, (après l'avoir) luté étroitement (garde ce mystère) par-dessous, afin que le vinaigre ne puisse s'échapper du vase ; puis laisse une nuit et un jour. Aussitôt après ce délai, tu trouveras le mystère du mercure et la manière dont nous le combattons. Car le philosophe a écrit sur ce mercure : « Lorsque tu fixeras le mercure, le produit qui s'écoule de lui-même. » Or, ce qui s'écoule de soi-même, c'est le vinaigre ; et le vinaigre, c'est la magnésie.

60..... Saupoudre ainsi dans le mortier, à la surface du cuivre. Que le cuivre soit acidulé préalablement avec du vinaigre fort, de l'alun et du savon jusqu'à 3 fois, par ordre. Après l'avoir introduit, fais fondre. Ajoute les mélanges susdits ; saupoudre plus épais avec les mélanges ; ceux-ci rendent (le produit) plus blanc. On verra à chaque fonte le métal devenir manifestement plus brillant que dans le moment qui précédait l'addition de la préparation. Lors donc que le produit sera fondu convenablement, verse dans un vase enduit au préalable de terre de Samos et laisse l'œuvre d'ensemble s'accomplir. Cache encore une fois, suivant l'usage.

Ajoute de l'argent de première qualité, de l'argent d'Adrumète ; pendant la fonte, projette sur la terre de Samos le cuivre, afin qu'il se transforme, et teins : répète cela plusieurs fois, mélange, garde.

61. SUR LE CUIVRE DUCTILE, ÉTIRÉ JUSQU'À DEVENIR TRÈS MINCE. — Procédé.
— Il est très bon pour l'usage, et pour la trempe.

Prenant du cuivre blanc, une mine, fais fondre. Saupoudre avec du sel blanc, de l'alun en quantité égale : ces corps auront été mis à l'avance avec du vinaigre et desséchés. Ensuite, ces (matières) étant triturées, saupoudres-en le mortier, à la surface du cuivre. Lors donc qu'il aura été fondu convenablement, verse dans le liquide, jusqu'à ce qu'il le dépasse de 2 doigts, laisse refroidir. Ensuite, enlève, enduis ; puis, après avoir mis sur un feu tout à fait doux et convenable, éteins dans l'eau. Lorsque la matière sera refroidie, ne la dépose plus dans un liquide, mais recouvre-la dans un vase, avec du sel et de l'alun. Ensuite, (prenant) du sel 2 parties, et de l'alun 1 partie, mélange, laisse refroidir dans ces (matières). Quand le produit sera refroidi, enlève. Lorsque le produit sera très blanc, étire le reste comme tu voudras : il obéira, si tu l'étires chaud ; mais s'il est froid, et que tu veuilles en arracher violemment une partie, tu ne le pourras, tant est grande la bonté et la ténacité du métal. C'est là un métal excellent ; on en a fait l'expérience. Le cuivre de Chypre est plus propre à ces usages ; tu dois le comprendre.

62. RENDRE LE SAFRAN INFALLIBLE PAR LA FONTE. — (Prends) arsenic lamelleux, 4 parties ; sandaraque rousse et pure, 4 parties ; métal de la magnésie, 4 onces ; noir scythique, 1 once ; natron vitreux couleur de cochenille, 6 onces ; broie l'arsenic en apparence de mousse ; mélange le noir scythique et délaie ensemble ; le tout devient vert. Ensuite ajoute de la sandaraque, broie ensemble de nouveau avec le natron, le métal de la magnésie, jusqu'à apparence de mousse, ou de sublimé. Mélange le tout avec chaque produit et délaie ; ajoute du vinaigre égyptien fort et de la bile de taureau ; délaie en consistance pâteuse. Après avoir fait sécher au soleil, pendant 3 jours, broie ; transvase dans un petit flacon et fais-y cuire cette matière pendant 5 jours. Ensuite enlève, broie, ajoute de la gomme ; broies-en 10 onces et projette. . . Donne la consistance pâteuse ; fais fondre le safran ; ajoute la préparation, lorsque le safran devient vert et friable. (Prenant) de l'or divisé 1 partie, fais fondre et tu trouveras de l'or. Et si tu en veux de 1re qualité et bien fabriqué, (prends) de l'or travaillé 4 parties et du... 1 partie ; faisant fondre ensemble, tu trouveras

de l'or éprouvé et très beau. Cache cela. Tel est le mystère divin et non communiqué de la teinture de l'or.

63. Voici l'explication du corps (métallique) de la magnésie.

Prenant de la magnésie femelle, broie avec soin ; mets dans un plat 2 onces de sel, recouvre avec un autre plat, de façon que le métal de la magnésie ne puisse s'échapper et se dissiper. Mettant donc dans le plat du soufre en (quantité) à peu près semblable, place très près de la petite colonne (?) pendant deux jours. Ensuite, prenant le plat et le découvrant, racle le tour ; jette dans un mortier, broie ; mets dans le second plat. Après avoir luté de nouveau les jointures tout autour, mets sur le fourneau le soufre au milieu du vase, vers la droite ; opère pendant 3 jours ; chaque jour, retire, broie, et lute à l'entour, jusqu'à ce que la matière devienne blanche. Prends de cette (composition) 4 parties, et du natron naturel et vitreux 1 partie, délaie ensemble et projette. Prends, fais une pâte, dépose dans le creuset le métal de la magnésie.

Bonne fabrication du créateur ; succès du travail et longue durée de la vie !

IV. XXIII. — LES HUIT TOMBEAUX

SUR L'ART DIVIN ET SACRÉ DES PHILOSOPHES (1)

1. Quant à nous, ayant écrit en énigmes, nous vous laissons, vous qui avez en main le présent livre, travailler assidûment et rechercher le sujet du mystère. En effet le Philosophe dit que les hommes ont écrit, mais que

(1) Morceau singulier que l'on a cru devoir placer ici, à cause de la mention de Cléopâtre. On peut le rapprocher du texte d'Olympiodore sur le tombeau d'Osiris (p. 103) ; des mythes égyptiens sur les quatre doubles tombeaux d'Osiris, et sur les huit dieux élémentaires assemblés par couples ; ainsi que de l'ogdoade mystique des gnostiques

(*Origines de l'Alchimie*, p. 63. — *Introd.*, p. 17). On retrouve dans le Papyrus W de Leide, un procédé analogue pour rattacher le nombre huit au nombre sept, par l'addition d'une unité d'une autre espèce. Voir aussi les quatre étoiles à huit rayons, figurées dans la Chrysopée de Cléopâtre (*Introd.*, p. 133).

les Démons en sont jaloux (1). C'est sans doute dans le royaume des cieux, que se trouvent ceux qui ont été jugés dignes (de comprendre). Quant à toi, en te conformant à la courte explication de Cléopâtre, tu porteras à la lumière l'objet obscur de la découverte et tu rendras service : « Monte, dit celle-ci, au plus haut de la maison » (2). J'ajouterai qu'il s'agit de l'objet ailé formé par les quatre éléments (3), et qui se trouve entre les deux luminaires, je veux dire le soleil et la lune : là existe l'œuf à l'apparence d'alabastron. Ce n'est certes pas un œuf d'oiseau ; mais sa forme rappelle celle de l'œuf.

2. Ote la peau, ouvre avec précaution, broie sans ménagement. Puis délaie, et prenant un vase de verre, mets-y le comaris ; (il a plusieurs noms). Après avoir luté à l'intérieur une autre marmite, mets-y le comaris brillant. Immerge-la et tiens-la très chaude dans le crottin de cheval, pendant 40 jours, en renouvelant le crottin tous les 7 jours. Après ce délai précis, prends le vase, ôtes-en le contenu, délaie bien dans le tombeau de pourpre et conserve le mort. C'est la première fabrication et le premier tombeau.

3. Ensuite prenant le mort, qui naturellement a de l'odeur, mets-(le) dans l'alambic et fais cuire sur un feu violent, en faisant monter l'eau, sans mélanger : la première (portion), mets-la à part, ainsi que la seconde, dans des vases de verre. Retire le dépôt, broie-le pendant 7 jours avec la seconde eau, dans le tombeau de pourpre ; garde la première eau ; ensuite ensevelis le corps, comme plus haut, dans du crottin de cheval, pendant 40 jours, en changeant le crottin tous les 7 jours. Tel est le second tombeau et la première calcination.

4. Après ce délai précis, retirant le produit du crottin, broie-le de nouveau dans un mortier de marbre, avec la première eau conservée plus haut ; mets dans des alambics, et fais monter les eaux comme précédemment. Garde l'une (des deux portions), et quant à l'autre, la délayant avec la cendre, mets-la encore dans du crottin de cheval, semblablement pendant 40 jours, en changeant le crottin tous les 7 jours. Le troisième tombeau est ainsi devenu naturellement la seconde calcination.

(1) Cp. p. 92, et p. 76 note 1.

(2) Cp. p. 282, § 11.

(3) Allusion à l'uræus ailé, et à l'œuf

du monde, créé par Phtah, d'où sortent le soleil et la lune.

5. Ensuite, prenant l'objet enfoui, après le délai de 40 jours, délaie avec l'eau mise à part, place de nouveau dans des alambics et fais monter les eaux comme plus haut; garde l'une (des 2 portions) et quant à l'autre, délaie-la dans la composition; enfouis pendant 21 jours dans du crottin de cheval, en changeant le crottin tous les 7 jours. C'est le quatrième tombeau et la troisième calcination.

6. Après le délai précis de 21 jours, prends la composition et délaie-la avec l'eau conservée; fais cela pendant 7 jours comme précédemment, et fais monter l'eau au moyen d'un alambic; garde la première portion, et quant à la seconde, délaie-la dans la composition, enfouis pendant 21 jours, changeant le crottin tous les 7 jours. Le cinquième tombeau se trouve naturellement être la quatrième calcination.

7. Après le 21e jour, retirant, broie avec l'eau conservée, et place dans des alambics; fais monter les eaux et garde l'une (des 2 portions); délaie l'autre et ensevelis pendant 21 jours: c'est le sixième tombeau, excellent (ami), et la cinquième calcination.

8. Ensuite, séparant de la portion décomposée la partie incorruptible, délaie avec l'eau conservée et fais monter les eaux; garde l'une (des 2 portions) et délaie avec l'autre, comme précédemment, puis ensevelis pendant 21 jours. C'est le septième tombeau et la sixième calcination.

9. Enfin, retirant la composition du vase, délaie pendant 7 jours avec l'eau conservée; et, prenant la composition, arrose-la, délayant dans (un mortier) de marbre..... toutes les eaux, pendant un nombre de jours suffisant pour que la composition absorbe les eaux: laisse refroidir au soleil et après cela sublime, et garde l'esprit: c'est le huitième tombeau et la septième calcination (1).

IV. XXIV. — POUR BLANCHIR (LE CUIVRE) (2)

1. Prenant de l'arsenic couleur d'or et folié, mélange avec une égale quan-

---

(1) « Fin » dans E.
 (2) Ce morceau, placé à la suite du précédent dans A, est d'un tout autre

caractère et rappelle plutôt les petits articles de la Chimie de Moïse.

tité de sel; broie bien dans un mortier; mets dans un (vase) de marbre et broie avec du vinaigre, comme pour préparer des peintures; mets sécher au soleil. Broie de nouveau avec du vinaigre; fais cela pendant 3 jours. Ensuite, prenant un vase neuf résistant au feu, mets-y la composition qui s'est formée et colorée..... en enduisant tout autour les jointures, de façon à éviter l'évaporation; car elle détruirait toute la teinture. Il faut sublimer avec soin, de façon à ce qu'il n'y ait pas le moindre dépôt de noir. Mettant de nouveau dans un (mortier) de marbre, broie avec du vinaigre et sublime encore une fois. Puis prenant du cuivre rouge de bonne qualité, forme des lames larges et minces; après avoir fait chauffer, plonge (les) dans le vinaigre par deux fois; ensuite, faisant fondre le (cuivre) par trois fois, jette dans le vase 4 carats de cuivre, et tu verras le métal devenir blanc.

2. On jette un hexage pour mille milliers de poids purs, c'est-à-dire divins: il faut une unité de poids pour chaque millier, et à partir de mille (on compte) de nouveau un pour un (mille). Dans quelques (ouvrages) il a été écrit..... et il semble être plus vrai que le vinaigre divin et l'air, laissés de côté par suite du travail, sont mis un nombre égal de fois dans la coloquinte (composition?) et sont traités par un appareil spécial, afin qu'ils fassent mieux briller le métal; de cette manière et avec ces (matières), la composition est délayée une seconde fois et est parachevée.

CINQUIÈME PARTIE

TRAITÉS TECHNIQUES

V.1. — SUR LA TRÈS PRÉCIEUSE ET CÉLÈBRE ORFÈVRENERIE

Ce traité est un cahier d'artisan praticien, analogue au Papyrus X de Leide (*Introd.*, p. 19), aux recettes techniques du Pseudo-Démocrite (p. 46), aux procédés de Jamblique (p. 274), et à ceux de la Chimie de Moïse (voir la note au bas de la page 288). D'après la langue, ce texte appartient au grec populaire du moyen âge. Le manuscrit A qui le renferme est une copie écrite en 1478; mais la langue en est à peu près la même que celle de deux articles analogues, contenus dans le Ms. M, écrit au XIe siècle, l'un concernant les moulages en creux et en relief (φούρμας καὶ τήλους); l'autre, le plomb et l'or en feuilles; ces morceaux seront donnés dans la suite de la Ve partie. Ce sont là des indications propres à fixer la date de notre traité, ou plus exactement une limite de la date des textes relatifs à ce genre de pratiques. En effet la date de rédaction originelle n'est certainement pas la même pour les divers articles que le traité renferme: les uns étant plus anciens et remontant parfois jusqu'à l'antiquité gréco-Egyptienne; tandis que les autres reproduisent des recettes postérieures et des additions peut-être contemporaines du dernier copiste. En tous cas, ce traité continue la vieille tradition de l'orfèverie alchimique, qui remonte aux anciens Égyptiens. Le nom de l'asèm y figure parfois comme distinct de celui de l'argent, et avec le sens qu'il possédait à l'origine (*Introd.*, p. 62); quoiqu'il y ait souvent confusion, ce mot ayant fini par désigner l'argent à titre variable des orfèvres. De même le mot de διαργυρος y désigne parfois un alliage analogue à l'argent et comparable à l'asèm (v. p. 26); mais il s'applique dans d'autres passages au mercure lui-même, comme dans le néogrec: c'est encore là un mot dont le sens s'est modifié dans le cours des âges. L'ouvrage se termine par la reproduction de divers textes de Zosime: ce qui montre bien la connexité

traditionnelle de la vieille alchimie grecque avec les procédés techniques des orfèvres du moyen âge. Tout ceci, je le répète, est conforme aux faits et aux idées développés dans mon *Introduction*, à l'occasion des recettes du Papyrus X de Leïde.

---

1. POUR AFFINER L'OR. — Prends du sel marin, mets avec de la lie solide; ferme le vase (marmite?) à la partie supérieure, et place-le dans le foyer, jusqu'à incandescence. Ajoute, pour une livre de ce métal, 2 parties de sel tamisé, et le tiers de brique pilée et tamisée. Mets dans deux pots, alternativement, une couche de sel, et une couche d'or, aminci au marteau autant que possible. Enduis tout autour avec le lut de l'art. Mets alors le (vase) dans le fourneau, de façon que (la flamme) le lèche. Or le fourneau est disposé comme il suit. Prenant une marmite, perce-la à partir du centre vers les côtés, de trous en forme de croix; ajoutes-y deux ferrements. Place les pots qui contiennent l'or, au milieu de la croix, et dans la couche inférieure de la marmite pratique un trou, afin que la scorie puisse s'échapper. Alors, remplis (le fourneau) de charbon et tâche de fondre l'or. Si l'or (n'est pas) rassemblé au centre, recommence le jour suivant: amollis la brique pilée avec du sel et répète l'opération, jusqu'à ce que tu voies le métal fondu (1).

2. POUR AFFINER L'ARGENT. — Prépare un creuset avec de la cendre et de la brique tamisée; mets 1 livre d'asèm dans le creuset; coupe en morceaux 1 livre de plomb; mets-en une partie dans le creuset, et fais chauffer. Laisse refroidir spontanément. Alors, prépare un autre creuset neuf avec de la terre; place de nouveau l'asèm au milieu; porte à l'incandescence et laisse refroidir spontanément. Enlève le métal et place-le dans un creuset; fais-le fondre au feu, et coule comme tu voudras.

3. EXPLICATION DE LA DORURE. — Prends de l'or, 1 hexage; bats-le sur une enclume, de façon à l'amincir; coupe-le en morceaux et mets-le dans un creuset sur le feu, jusqu'à incandescence. Alors, à l'heure du *pater noster*, au milieu de l'or mets le mercure dans le creuset; mélange et ôte (le creuset) du feu.

Mets de l'eau dans une aiguière; prends l'objet et lave-le bien dans ta main.

---

(1) Voir *Introd.*, p. 15, le ciment royal.

Prenant d'autre part du mercure, mets-le dans l'eau contenue dans la coquille (1) et amalgame l'asém, jusqu'à ce qu'il prenne une couleur orangée. Dore alors avec le mélange destiné à dorer (2).

Après avoir mis l'objet au feu, enlève-le et frotte-le avec une brosse de soie de porc. Puis mets de nouveau au feu, cinq ou six fois; lorsque tu verras que la couleur apparait au dehors, fais chauffer plus fort, et mets dans l'eau. Puis, frotte encore, chauffe de nouveau et mets dans l'eau.

4. AUTRE DORURE POUR L'OR FILÉ. — Coule de l'argent dans une lingotière, de façon que la coulée soit amenée à une longueur septuple. Puis, expose la barre au feu, en la chauffant dans toute sa longueur deux ou trois fois. Ensuite lime la surface avec une petite lime en acier de Damas, et bats (d'autre part) l'or très mince, afin que l'union soit intime. Ensuite dispose la feuille d'or sur l'argent; enroule-la autour, de façon à pouvoir opérer la soudure; mets sur le feu et fais rougir. Puis enlève du feu et frotte avec de la cendre d'olivier: là où manque l'or, mets-en avec la pierre à aiguiser; place de nouveau l'objet au milieu du feu, puis enlève et frotte; répète cela par trois fois. Alors, mets la barre coulée dans la filière.

5. EXPLICATION POUR LA CUISSON (3). — Prends deux parties d'argent affiné; mets-les dans un creuset, au milieu du feu; garnis le creuset avec la (cendre des os) de pieds de mouton. Ajoute le soufre à l'intérieur, par petites quantités, de façon que la vapeur s'échappe. Projette ainsi dans le creuset. Broie une autre portion (de métal avec du) soufre; mets-la dans un creuset, jusqu'à ce qu'il soit rempli à moitié et recouvre bien. Fais fondre cette moitié, et alors bats sur l'enclume. Mets (ensuite) dans la coquille (aiguière) et lave bien. Ensuite, mets un peu de matière vitreuse dans un vase de plomb, et fais bouillir. Puis place dans un autre vase; dispose l'objet d'argent ou d'or ciselé, avec du savon et du sel de soude (4). Mets l'objet

(1) Aiguière, ou vase en forme de coquille.

(2) C'est-à-dire avec l'amalgame d'or préparé plus haut.

(3) Il s'agit sans doute d'une opération d'émaillage, désignée par le mot ἔγκλιον, ἔγκλιον ou ἔγκλιον. — Voir le Commentaire de Reiske sur Constan-

tin Porphyrogénète, de *Cerim. Aulæ byzantinæ* (coll. Byzantine de Bonn), t. III, p. 205. — *Saglio*, Dictionn. des Antiquités grecques et romaines, art. *Cælatura*.

(4) Le mot savon doit être entendu ici comme signifiant un fondant alcalin. Quant au « sel de soude » je tra-

au feu (1). Après l'avoir ôté du feu, polis avec la pierre ponce ; puis frotte avec une plume et chauffe encore, avec du charbon, dans un vase de terre.

6. EXPLICATION DE L'ÉMAIL (2). — Broie menu l'émail sur l'enclume et place-le dans la coquille; puis lave bien. Ensuite dépose-le sur l'objet ciselé. Mets celui-ci au feu sur un fourneau de fer, la préparation pour émailler étant placée à l'intérieur du fourneau. Dans ce fourneau, il doit y avoir une feuille de fer cintrée et percée de trous. Comprime et frotte jusqu'à ce que tu voies l'argent couler avec le plomb sur le bois (du foyer). Mets de nouveau l'objet au feu sur le fourneau, de façon que l'émail se fixe la seconde fois.

7. EXPLICATION DU NETTOYAGE. — Broie du sel, et mêle du savon (3) au vinaigre. Délaie bien, et mets au feu, de façon à faire cuire le produit avec de la lie solide. Mets de nouveau la lie au feu, jusqu'à bonne cuisson. Ensuite pèse le produit et mets 2 parties de lie brûlée et 1 partie de sel marin. Jette dans la coquille, délaie avec de l'eau, et nettoie l'asèm avec.

8. EXPLICATION D'UN AUTRE NETTOYAGE. — Prenant du savon, délaie bien avec beaucoup de sel. Ensuite, mets au feu avec de la lie solide, et humecte. Puis, calcine; non pas complètement, mais de façon que l'intérieur du vase commence à rougir. Alors, ôte-le. Après avoir broyé, délaie avec de l'eau et emploie ce savon. Mets le fondant vitreux (4) par dessus.

D'autres se bornent à nettoyer avec le fondant vitreux la surface de l'ouvrage qu'ils veulent dorer.

duis ainsi le mot *τξαπαρζιον*. — En effet du Cange traduit à la fois *τξαπαρζιον* par *fossicinus* et *άλξ; τξ.* par sel ammoniac. C'était sans doute au début le sel ammoniac de Pline (*Introd.*, p. 45 et 237), variété de natron ou carbonate de soude. Mais j'ai exposé comment le même mot a fini par désigner aussi, dans le cours du moyen âge, notre sel ammoniac moderne: le sens du mot byzantin ayant changé de la même façon que celui de la vieille dénomination « sel ammoniac », qu'il avait remplacée.

(1) Sans doute après l'avoir garni

d'émail. Il y a ici, comme dans toute description technique, des omissions que le praticien suppléait, mais qu'il est difficile de deviner aujourd'hui.

(2) Pour incruster ou vernir un objet métallique.

(3) Le mot savon signifie ici une matière alcaline, propre à nettoyer les métaux (voir la note 4 de la page précédente).

(4) *βορξίτην*: ce mot est l'origine du nom de notre borax; mais dans la langue des anciens auteurs ce n'était pas la même chose.

9. EXPLICATION DE LA SOUDURE ROYALE. — Prenant : or trois parties, et une partie d'argent, provenant d'une vieille monnaie (1); coule dans la lingotière. Si le métal à travailler est mince, réduis (la soudure) en poudre fine; mais si l'ouvrage est épais, fais-en une feuille (2). Soude le fil chauffé avec 2 parties de cette soudure et un tiers de fondant vitreux.

10. SUR LA SOUDURE ROYALE DE L'ARGENT. — Prenant de l'argent, provenant d'une vieille monnaie. 3 hexages; du cuivre rouge 1 hexage; mêle-les dans un creuset et mets au feu. Verse dans la lingotière. Si l'ouvrage est mince, emploie de la poudre et soude; s'il est épais, fais une feuille, soude et nettoie.

D'autres mettent 3 parties d'asèm et 1 de cuivre.

11. AUTRE EXPLICATION DE LA SOUDURE D'ARGENT. — Prends de l'argent 3 hexages, de tel argent que tu voudras, et du cuivre, 2 hexages. Mets-les au feu dans un creuset, de façon à les fondre. Alors ajoute de l'étain, 1 hexage; mets-le au milieu du creuset; laisse imbiber et verse sur le fil placé au-dessous; aplatis sur une plaque de marbre. Ensuite bats sur l'enclume : nettoie et soude.

12. AUTRE SOUDURE TRÈS PROMPTE OU ALAMARSA. — Prenant du cuivre rouge, du minium du Pont, environ 2 (parties), et de la lie de vin, pas (tout à fait) autant; prends toutes ces espèces; étale sur le cuivre le minium pontique et la lie; broie sur le marbre. Lute le creuset, en y pratiquant une cavité rectangulaire; ou bien pratique un trou au milieu. Le cuivre devra être très menu. Le trou sera de la grandeur du chas d'une aiguille; il est destiné à permettre à la fumée de s'échapper par en haut. Ensuite enlève; verse dans la lingotière, et lorsque tu souderas, mets avec le cuivre le quart des espèces ci-dessus. Pour l'argent, tu en prend le tiers; place ensuite dans un creuset, afin de faire fondre; verse dans la lingotière. Prépare de la (soudure en) poudre. Lorsque tu voudras souder, nettoie, et mets cette poudre.

13. EXPLICATION POUR DONNER A UN OBJET LA COULEUR D'OR. — Prenant (la terre) appelée ocre, mets-la sur le feu, jusqu'à ce qu'elle rougisce; alors,

(1) C'est donc de l'argent allié.

(2) De façon à la rouler à la sur-

face de l'objet que l'on veut dorer. Cp.

§ 4.

enlève, et délaie dans l'eau avec du sel ammoniac. Enduis-en l'objet à dorer; mets-le au feu, et retourne, jusqu'à formation de fumée et apparition de la couleur; puis mets dans l'eau.

14. POUR DONNER LA COULEUR D'OR A UN OBJET D'ARGENT : DORURE. — Broie du soufre, de l'ail et de la lie, à parties égales; ajoutes-y de la lie sèche, avec de l'urine et du sel; fais chauffer au feu, et mets l'objet travaillé au milieu, jusqu'à l'heure du *pater noster*. Puis ôte-le et mets-le dans l'eau froide. Répète cela 5 à 6 fois, de façon que la couleur pénètre dans l'épaisseur de l'objet que l'on dore.

Pour la cuisson (1), broie ensemble : 3 parties de métal de vieille monnaie et un quart de plomb; mets dans un creuset; fonds dans un excès de soufre, en couvrant (le creuset).

15. POUR (OTER A) L'ARGENT SON ÉCLAT. — Prenant du sel ammoniac et du vert de gris, délaie dans du vinaigre; enduis au soleil l'asèm : aussitôt il noircit. Si ces choses ne sont pas à ta disposition, enfume l'asèm avec un flambeau.

16. OBSERVATION. — Le cuivre est blanchi par l'astriopsiaké, et par le jus du plantain, je veux parler du plantain à larges feuilles L'argent est blanchi et adouci par le salpêtre. Mets l'argent dans le creuset avec cette liqueur, en y ajoutant le savon tiré de la lie solide; le sel ammoniac adoucit l'argent dans le creuset.

17. RECETTE MYSTÉRIEUSE. — Prends de l'argent et un peu d'ios, jusqu'à ce qu'il y ait autant d'argent que tu en as besoin, et broie-les ensemble; projette dans le creuset, soit sur l'étain, soit sur le cuivre, et il se produit un or véritable.

18. SUR (LA MANIÈRE DE) FAIRE DES EMPREINTES. — Fais une fusion ou une coulée avec des métaux; fais-les fondre là où se trouve le moule. Egalise bien la place, c'est-à-dire la tête du moulage, soit avec une lime, soit au moyen du tour. Applique un enduit sur sa tête, là où tu dois faire l'empreinte, avec une couche légère de cire, et fais une petite couronne avec la cire à l'entour, afin qu'elle garde le liquide au milieu. Alors prends une aiguille fine, et indique les marques de l'empreinte sur cette cire, les lettres

---

(1) Opération d'émaillage.

par exemple, en prenant soin que l'aiguille pénètre bien dans le moule. Alors broie de l'argent et du vert de gris dans du jus de citron, et verse sur le moulage, sur les lettres tracées au pourtour de la pièce de monnaie, en opérant de façon que rien ne s'échappe au dehors. Si tu veux obtenir une impression profonde, laisse une nuit entière. Mais si tu ne tiens pas à ce qu'elle soit profonde, laisse une demi-journée. Après avoir enlevé, tu trouveras l'empreinte marquée convenablement ; car ce procédé attaque convenablement le métal fondu.

19. AUTRE (RECETTE) POUR L'ÉCRITURE EN LETTRES D'OR. — Broie le bol (destiné à l'opération), par exemple le cinabre ; ensuite ajoute du blanc d'œuf et mets dans un vase. Places-y de l'eau, mêle bien ; fais mousser et attends que toute la mousse soit tombée. Ensuite, prenant de cette eau qui provient de l'œuf, mélange-la avec le bol. Mets où tu désires, et, dès que le tout aura été desséché, place de nouveau, par-dessus le bol, le reste de l'œuf. Expose (les lettres d'or) à l'air, et dès que (l'écriture) sera séchée, nettoie et polis avec la pierre.

20. SUR (LA MANIÈRE DE) FAIRE DES LETTRES CAPITALES DANS LES LIVRES. — Prends de l'or pur et fin, et mélange-le avec de l'argent ; mets au feu dans un creuset. Ensuite, prends du soufre et mélange sur un porphyre ; broie autant que tu pourras, afin que le tout devienne (fin) comme de la fleur de farine. Dispose le tout sur une tablette polie en argile ; et mets sur un feu doux, en recouvrant avec une poterie propre ; veille à ce que la matière soit chauffée jusqu'au rouge. Ensuite, laisse refroidir et délaie sur un porphyre, avec beaucoup d'eau et une éponge. Réunis, mets dans un vase propre ; et abandonne un peu (de temps), jusqu'à ce que le produit purifié se dépose. Ajoutant de l'eau, lessive jusqu'à purification (par départ) des matières étrangères.

Lorsque tu voudras écrire, mets, à partir du soir, de la gomme avec de l'eau et fais cuire avec cet or. Ensuite, trace d'abord les capitales ; puis, emploie un autre produit, obtenu en mélangeant avec de l'ocre, de la gomme, de l'orcanette (?) et du cinabre. En te plaçant au-dessus des lettres capitales, écris avec un pinceau de peintre, comme c'est l'usage, et confectionne les (lettres) d'or.

21. SUR (LA MANIÈRE DE) TRACER DES ANIMAUX DORÉS SUR UNE COUPE, OU SUR

UN RAMEAU, OU SUR TOUTE AUTRE CHOSE NON DORÉE. — Prenant des os de mouton, fais-les calciner, jusqu'à ce qu'ils soient incinérés. Ensuite, mélange un peu de plâtre avec de la céruse et broie bien, jusqu'à ce que le tout soit bien incorporé, ajoutes-y de la colle de poisson. Applique aux endroits où tu (ne) veux (pas) dorer et jusqu'à dessiccation. Ensuite dore le reste.

22. SUR LA COLORATION AU FEU. — 2 parties d'argent, provenant de vieilles monnaies, et 3 parties de cuivre.

23. POUR DORER DES ANIMAUX SUR UNE COUPE ET QUE LE FOND RESTE BLANC. — Prends du blanc d'œuf et de la brique pilée et tamisée, sans humecter; enduis le fond, et mets au soleil, afin de faire sécher. Ensuite, dore les animaux.

24. POUR LA SOUDURE D'OR. — Mets de l'alamarsa, 1 partie, et de l'or, 2 parties. Pour la (soudure) d'argent, mets 1 partie d'alamarsa et 2 parties d'asèm.

25. SUR LA MANIÈRE DE DORER LE CUIVRE AVEC DE L'ARGENT. — Broie de l'argent fin et coupe-le en petits morceaux. Ensuite, fais comme (pour) l'or, lorsqu'on ajoute du mercure, amalgame et dore. Ajoute de la lie solide; place dans l'huile et fais bouillir. Ensuite, mets la coupe au milieu, et qu'elle y reste un peu de temps. Alors ajoute du coton (?) et délaie; puis, mets dans l'huile et délaie, jusqu'à ce que le mercure soit réuni au milieu de l'huile (1).

26. SUR LA DORURE DU BRONZE AMALGAMÉ (?). — Pour amalgamer, prends de l'asèm beau et pur, avec (de la couleur) de citron ou d'orange; mets-le dans de la lie pour le rendre brillant. Ensuite ajoute le bronze amalgamé (?) et place-le sur l'asèm. Presque aussitôt l'or se dissout dans le mercure. Mets alors sur une plaque de fer large et propre, et polis au-dessus du feu. Frotte avec une patte de lièvre. Ensuite lorsque tu verras que la couleur est adhérente, emploie la dent de loup pour frotter (2); polis au-dessus du feu, et dore.

27. SOUDURE..... — Au début, fais une soudure, en mettant 2 parties d'étain et 1 de plomb dans le creuset. Lorsque le tout sera fondu ensemble, ajoute un peu de sel ammoniac, puis de petits morceaux de limaille, de

(1) Recette peu intelligible.

(2) Les anciens polissaient avec des dents d'animaux.

façon à faire la soudure. Mets le tout sur le marbre : apporte rapidement les morceaux (qu'il s'agit de souder) et place-les (aussi) sur le marbre, afin de les souder ensemble.

28. Lorsque tu dorest de l'argent et que la dorure ne prend pas, prends une plume avant de chauffer, et étale avec un peu de cire pure sur l'argent ; ensuite, dore.

29. POUR DORER LES ANIMAUX SUR LE FOND DE LA COUPE (SANS QUE LE FOND SOIT DORÉ). — Prends de la colle de peau et un peu de chaux ; fais fondre sur le feu. Puis enduis le champ avec une plume. Lorsque le métal (du fond) est recouvert, frotte les animaux avec le mercure.

30. SUR (LA MANIÈRE DE) DONNER UNE TRÈS BELLE COULEUR A L'ARGENT DORÉ. — Prends : soufre, 3 parties ; lie de vin de Malvoisie, 2 parties ; sel, 1 partie ; broie bien ; fais bien bouillir avec de l'eau. Puis place l'argent au milieu, (et laisse) jusqu'à l'heure du *Pater noster*. Ensuite enlève, mets dans l'eau froide et brosse.

31. LORSQUE L'ASÈM EST DÉFECTUEUX. — Mets dans un creuset de la brique pilée grossièrement ; fais chauffer, jusqu'à ce que le métal bouillonne. Souffle d'en haut sur le creuset avec un chalumeau : le plomb est absorbé. Si le métal n'est pas purifié, répète l'opération. Frappe alors avec le marteau, et si (le métal) est défectueux, place à sa surface du mercure et de la brique, et remets au creuset.

32. SUR LA SOUDURE DE L'ÉMAIL. — Prends : argent fin, 10 parties et 1 partie de cuivre. Mets un peu de soudure vitreuse et opère à ta volonté : broie finement, nettoie et soude.

33. SUR (LA MANIÈRE DE) FAIRE DU FIL (D'ARGENT MINCE. — Prends de l'argent fin ; bats-le, coupe-le en morceaux et mets-le dans un vase de fer à fond arrondi. Ensuite, mets-le dans la filière et étire-le une fois. Coupe à la lime ; . . . . . mets de la soudure vitreuse blanche (?) et soude.

34. SUR (LA MANIÈRE DE) FAIRE LA CUISSON. — (Opération d'émaillage.) (1) Prends de l'argent fin, 1 hexage ; du cuivre, 1 hexage, et du plomb, 1 hexage ; fais fondre dans un creuset ; ajoute une grande quantité de soufre broyé et mets dans un pot neuf ; laisse à l'état fondu tant que la vapeur s'échappe. Après

(1) Voir la note 3 de la p. 309.

refroidissement, coule la barre dans la lingotière avec du soufre. Ensuite, broie et lave, et mets où tu voudras.

35. SUR LA MANIÈRE DE DONNER UNE TRÈS BELLE COULEUR A L'ARGENT DORÉ. — Prends du curcuma jaune. Broie bien et mets avec de la lie sèche dans l'eau, sur le feu : je veux dire de la lie de (vin de) Malvoisie et un peu de sel ; fais bouillir. Laisse l'objet dans la liqueur, jusqu'à l'heure du *Pater noster*. Ensuite, prends-le et mets-le dans l'eau froide : répète cela 2 et 3 fois.

36. SUR LA MANIÈRE DE RECOLLER LES PETITES MARMITES ; BAIN POUR ASSEMBLER LES TUYAUX (DE POTERIE). — Arrose de la chaux tamisée et humecte-la bien pendant plusieurs jours. Ensuite ajoute (sur l'objet) la fleur de cette chaux ; fais bouillir aussi des pieds et des têtes de mouton ; jettes-en le jus sur la chaux. Fais bouillir encore un extrait fait avec l'écorce d'orme (?) ; ajoute-y du blanc d'œuf et assemble ce que tu désires.

37. POUR FAIRE BRILLER UNE PERLE FINE. — Prends une pastèque, ou un concombre ; ouvre-le par le milieu ; places-y la perle fine et mets le concombre sur le fourneau, jusqu'à ce qu'il se désagrège : par là les perles reprennent leur éclat.

38. AUTRE (RECETTE). — Fais macérer la perle fine dans un oiseau ou dans un pigeonneau, et qu'elle y soit tenue (jusqu'à) l'heure du *Pater noster* ; alors presse, afin de la faire sortir.

39. SUR LES FILS MÉTALLIQUES DES ORFÈVRES. — Prenant de l'argent pur, ramollis-le avec le septuple de son poids de plomb, (jusqu'à ce) qu'il devienne mou comme de l'or. Ensuite nettoie-le et coule-le en barreau ; amène-le à une longueur double par le battage. Puis, fais-en des fils, des feuilles, des rameaux, des étoiles, des roses, des réseaux tordus et entrelacés, des animaux, des oiseaux, et tout autre objet que tu voudras. Dispose une lame de fer mince et d'épaisseur uniforme. Prenant de la gomme adragante, mets-la dans un vase avec de l'eau, et laisse tremper pendant une nuit ; le (lendemain) matin déverse l'eau : pour t'en servir, mets au feu, et amène en consistance de colle. Ensuite prends une pince à cheveux, saisis un à un les fils ou les feuilles et dépose-les dans la colle. Ensuite reprends-les, pour les poser sur la lame de fer, et fais ce que tu veux. Dès que tu l'auras exécuté, expose au feu, jusqu'à ce que la colle soit un peu brûlée.

Alors, ajoute de l'argent fin, 1 hexage; mets-le dans le creuset, et fais fondre.

Pour souder, aplatis au marteau aussi finement que tu peux; coupe en morceaux menus, avec de petits ciseaux; et place cette soudure sur les fils, au moyen d'une plume mouillée. Ensuite, tu feras une limaille grossière; mets-la (sur les fils), et, au-dessus, mets de la soude vitreuse, broyée finement; sou mets à l'action du feu. Ensuite, blanchis et polis ce qui n'a pas été travaillé. Alors affine, (en ajoutant) environ 2 carats de minerai de cuivre lavé, ou de misy.....

Là où il n'y a pas l'émail, on peut employer cette soudure; on peut l'exécuter avec de vieilles monnaies, ou bien partout où il s'agit d'alamaresa.

40. AUTRE MÉTHODE MYSTÉRIEUSE. — Prenant de la chaux vive, mêle de l'huile avec la chaux et arrose bien, une fois ou deux. Mets alors dans l'alambic. Ajoute aussi de la lessive, en la versant tout autour et au-dessus, jusqu'à (une épaisseur) de deux doigts. Mets cette eau divine dans un autre flacon. Prenant alors une étoffe de lin, mouille-la dans cette eau; expose au feu, et si l'étoffe s'enflamme, sache qu'elle n'est pas bien préparée. Ajoute de nouveau le liniment calcaire avec d'autre chaux; opère comme précédemment, jusqu'à réussite, c'est-à-dire jusqu'à ce que l'étoffe ne s'enflamme pas dans le feu (1). Alors, prenant l'huile, mets de l'étain dans le creuset; et il se forme de l'or.

41. AUTRE EAU DIVINE. — Prends de la couperose, 1 livre; du sel de nitre, 1 livre; et du cinabre (2), 4 onces; broie bien dans un mortier de pierre, et jetant dans l'alambic, mets sur le fourneau: lute avec de la pâte de levain et du blanc d'œuf. Mets à part la première eau. Quant à la seconde eau, celle qui coule ensuite de l'alambic, après avoir été condensée dans le chapiteau, c'est là ce qu'on appelle l'eau forte (3).

Alors, prends de ces eaux 2 onces. et du mercure 2 onces: mets le tout

(1) C'est un procédé pour rendre une étoffe incombustible; mais la phrase finale paraît une addition de quelque copiste, préoccupé de transmutation: car elle n'a aucun rapport avec ce qui précède.

(2) Ce doit-être plutôt de l'oxyde de fer (?). — INTROD., p. 261.

(3) Acide azotique.

dans un matras (placé) sur de la cendre chaude ; et il se forme de l'eau de mercure (1).

Ensuite prenant de l'eau qui reste, 1 once, et de l'argent pur, 1 once; place le tout dans un autre matras sur de la cendre chaude ; et il se forme de l'eau d'argent (2).

Alors mêle les deux eaux ensemble, l'eau de mercure et l'eau d'argent, dans un autre matras, à découvert ; et place sur de la cendre chaude : il se forme un produit blanc comme du cristal. Puis, prenant de ce cristal ce que tu voudras, de l'huile calcaire une quantité égale, et du mercure une autre quantité égale ; place dans un autre matras, et humecte bien, jusqu'à ce que le mercure soit dissous. Alors jette le tout dans un alambic ; fais un feu léger, rejette 3 fois l'eau qui sort de l'alambic et ajoute toujours de l'huile, en arrosant avec. Lorsque tu auras fait cela 3 fois, tu verras qu'il s'est formé, à l'intérieur de l'alambic, une sorte de pierre. Prends alors de cette espèce, 1 once, et du mercure 1 once; il se produit ce que tu veux (3).

42. EAU POUR EXTRAIRE L'OR DE L'ASÈM. — Prenant 2 parties de sel ammoniac, et 3 parties de sel de nitre; broie bien dans un mortier. Ensuite, mettant dans l'alambic, lute avec de la cendre, de la brique pilée et des œufs; place sur un fourneau, fais bouillir pendant trois heures. Ensuite ouvre pour retirer la préparation ; et de nouveau replace sur le feu et fais bouillir jusqu'à l'aurore, pendant la durée d'une bonne veillée. Le laps est de soixante-cinq heures, et le feu doit être ajouté peu à peu. (En opérant) ainsi, l'eau divine (4) aura été confectionnée complètement.

Quand tu voudras retirer l'or de l'asèm, coupe l'asèm en morceaux et le jetant dans le matras, bouche bien. Ensuite épuise l'action de l'eau divine et mets à part l'or : on obtient ainsi un métal en poudre. Agglomère-le avec l'outil à dorer (5).

(1) Azotate de mercure impur.

(2) Azotate d'argent.

(3) Les premiers alinéas se rapportent à des préparations faciles à comprendre ; le dernier est une recette de pierre philosophale. Toutes ces recettes sont relativement modernes, l'eau

forte n'étant pas connue d'une façon si claire avant le XIIIe ou XIVe siècle.

(4) Acide azotique.

(5) Cette recette est relative à l'attaque d'un alliage contenant de l'or par l'acide nitrique. L'or reste comme résidu.

43. AUTRE (RECETTE) PAREILLE. — Prenant de l'alun, 2 litres; du sel de nitre, 1 livre; du vitriol romain, une livre et demie; broie, mets dans un alambic et, plaçant sur un fourneau, ferme bien. Ajoute en bas une fiole, pour recevoir l'eau forte. L'eau divine est ainsi confectionnée en 24 heures.

Quand tu voudras retirer l'or de l'asèm, place l'eau forte à l'intérieur (d'un vase) de verre, posé sur de la cendre chaude: l'argent se dissout, et l'eau (forte) l'attaque en écumant. Ensuite, prenant l'eau qui contient l'argent et la mettant sur le fourneau dans l'alambic, fais un feu léger et reçois l'eau qui distille par les becs: l'argent (1) reste au fond.

44. AFFINAGE DE L'OR. — Prenant de la marcassite, 8 onces; du soufre, 4 onces; fais fondre ensemble dans le creuset: il se forme de l'antimoine sulfuré (2).

Lorsque tu voudras affiner l'or en grains, mets l'or dans un creuset au milieu du feu. Ensuite projette de l'antimoine (sulfuré), au milieu du creuset, à ta volonté, jusqu'à ébullition. Pour (obtenir un) refroidissement (régulier), place le creuset sur une brique de Grèce, au milieu du feu, jusqu'à refroidissement (3).

45. AUTRE (RECETTE) SEMBLABLE POUR L'ASÈM. — Extrais l'or en poudre de l'asèm, et place la poussière dans le creuset. Ensuite délaie avec de l'antimoine, au milieu du creuset, et fais chauffer. Après cela, place sur une brique de Grèce, afin d'affiner et de laisser refroidir: on obtient ainsi de l'or fin.

46. LORSQUE L'ARGENT OU L'OR SONT DÉFECTUEUX. — Mets dans le creuset du mercure neuf et de la brique pilée, fais chauffer et le métal s'adoucit. Plus tu en mets, plus le produit devient beau.

47. FIXATION DU MERCURE. — Mets du mercure, la quantité que tu voudras, et du plomb, une quantité égale; place-les dans un tesson de marmite, sur le fourneau. Ajoute un peu de bronze à canon, et il se forme un asèm de choix (4).

(1) C'est-à-dire le composé formé par l'argent.

(2) Cette recette, de même que les précédentes, est relativement moderne. C'est une purification du sulfure d'antimoine, appelé au début marcassite et, après sa purification, *antimoine*: le nom

moderne de cette substance apparaît ici pour la première fois dans les traités de notre collection.

(3) Sur ce procédé d'affinage de l'or par l'antimoine, v. *Introd.*, p. 264.

(4) C'est bien là une formule analogue au vieil asèm du Papyrus de Leide.

48. AUTRE (RECETTE). — Mets du mercure dans un pot, avec du jus d'oignon et du bronze à canon ; place sur le fourneau. Prends de l'axonge et fais chauffer, de façon à obtenir une lessive. Projette cette lessive sur l'asèm, dans le creuset, et il se forme de l'or.

49. SUR LA MANIÈRE DE FAIRE DES LETTRES D'OR (1). — Prends du bronze couleur d'or ; broie sur un porphyre ; ajoute un peu de miel et broie beaucoup. Ensuite place dans la coquille et lave bien avec de l'eau, de façon à te débarrasser du miel. Ensuite prépare avec du blanc d'œuf et écris. Lorsque (les lettres) seront séchées, polis avec une petite pierre ponce, ou une dent de loup, et (le produit) devient beau. Presse le blanc de l'œuf avec une éponge à plusieurs reprises, de façon à rendre la masse bien fluide, qu'elle n'épaississe pas. Mets aussi de la litharge blanche et broyée. Lorsque l'or est devenu adhérent, lave le blanc d'œuf, de façon à l'enlever.

50. SUR (LA MANIÈRE DE) RENDRE LE CUIVRE BRILLANT COMME DE L'OR (2). — Prenant de la tutie volatilisée, 1 once ; semblablement de l'excrément, 1 once ; des figes sèches et noires, 1 once ; broie le tout dans un mortier et mélange. Apprête 1 once d'étain, et après l'avoir aplati, coupe-le en morceaux. Mélange (le cuivre) avec cette espèce ; place dans un creuset ; lute par en haut avec de l'argile, souffle et fais chauffer. Lorsque tu penseras que le métal est entré en fusion, recouvre et complète la fusion. Mélange de nouveau les espèces, et opère comme précédemment, de façon à employer la totalité de cette espèce, et elle devient pareille à de l'or.

51. SUR LE SAVON. — Prenant d'abord du savon, mélange, et broie avec du sel. Ensuite agite.

52. AUTRE (RECETTE). — Prenant du sel ammoniac, du sel et de l'eau, broie bien. Ensuite sers-t-en pour rendre le cuivre brillant.

53. LE VERRE. — C'est la soudure vitreuse, qui agit avec le sel ammoniac l'alun et le sel.

54. SUR (LA MANIÈRE DE) BLANCHIR L'ÉTAIN. — Prenant du minium du Pont couleur de citron, autant que tu voudras, et du sel de nitre, une

(INTROD., p. 66), dont la formule est ainsi reproduite vers la fin du moyen âge. La date relative de cette recette est fournie par le mot « bronze à canon ».

(1) Cp. INTROD., p. 62 ; Papyrus X de Leide.

(2) Cp. INTROD., p. 58 à 60 ; Papyrus X de Leide.

quantité égale, broie bien. Ensuite mélange. Puis mets avec le fondant précédent, sur un feu de charbon, et fais chauffer jusqu'à absence de fumée. Le produit devient blanc comme de la neige. Ensuite retire et broie bien; et jetant de l'étain dans le creuset, (le poids de) 4 onces, joins-y l'opsiastiké (1), 1 once. Mets à part 6 parties. Lorsque l'étain apparaît au milieu du creuset, projettes-y une première partie (de la préparation précédente) : recouvre avec des charbons, et fais chauffer jusqu'à ce que la vapeur sorte. Puis de nouveau, mets une autre partie, en opérant comme la première fois, et en projetant. Verse alors dans une petite coupe en fer, et le traitement sera réalisé.

Lorsque tu voudras dorer de l'argent, dispose suivant l'emploi, et à ta volonté; projette. Et lorsque tu auras mêlé le produit avec l'argent, ajoute aussi un peu de lie dans le creuset, je veux dire le quart.

55. SUR LA MANIÈRE DE RENDRE LE CUIVRE PAREIL A DE L'OR. — Prenant de la tutie, 3 parties; du curcuma, 1 partie; des raisins secs et des figues sèches rousses, du miel, des fèves de..... (?) (2), 1 partie, de l'enveloppe intérieure des amandes, de la réglisse, du jaune d'œuf et du safran, 1 partie, de la bile de bœuf roux desséchée, 1 partie. Broie la tutie, comme on broie le cinabre avec de l'huile et fais-en une pâte; alors broie les autres espèces et unifie. Prenant 3 onces de cuivre, réduis en lames minces sur l'enclume; humecte avec les espèces précédentes; mets dans le creuset; ferme avec le lut de l'art, mets au feu; souffle bien avec l'appareil (à souffler). Quand le produit est fortement chauffé, tu projettes ces espèces et le cuivre devient beau comme de l'or.

56. L'EAU DU TRAITEMENT ASSURÉ. — Prenant la progéniture d'oiseaux vivants (3), nette et sans tache, partage (en deux), comme pour des ragoûts: l'art culinaire nous est profitable en beaucoup de circonstances. Ensuite mets dans deux marmites, une partie de chaque liquide; fais une grande extraction, avec les appareils à mamelon. Quand tu verras le produit couler au milieu de la bouteille et se figer à la surface comme de la cire.

(1) Cp. § 16, p. 312.

(2) Voir le § 50.

(3) C'est-à-dire l'œuf philosophique :

c'est une description d'opérations chimiques, avec expressions allégoriques, à la façon des anciens alchimistes.

alors enlève-le et laisse refroidir. Casse le vase : tu trouveras au milieu un produit très précieux, pour ton usage.

Cette plante (1) purifie le plomb au moyen du mercure ; elle affine l'or, le rendant pur et à toute épreuve. Fonds d'abord le plomb, pris sous le poids de 8 livres ; lorsque le plomb est fondu, ajoutes-y du mercure traité suivant l'art, 8 autres livres, et laisse chauffer, jusqu'à ce que le produit fume. Alors, ajoute une livre de cette plante et fais chauffer jusqu'à pleine ébullition. Remue avec un bâton enflammé pendant 4 heures. Ensuite porte au dehors et laisse l'enduit se refroidir ; alors le métal devient noir. D'autres fois, il se colore en rouge garance (2).

Voici la préparation : fonds du plomb traité suivant l'art, 8 livres, et lorsqu'il est bien fondu, ajoute du mercure, 8 autres livres. Ajoute en second lieu, de la seconde plante, 1 livre ; fais bien chauffer pendant 1 heure $\frac{1}{2}$, et laisse refroidir. En outre, fonds 8 livres de plomb, et, après la fusion, traite-le convenablement, à cinq reprises, comme nous l'avons dit précédemment ; la dernière fois, attache un morceau d'or au bout (du bâton) (3). Avec ce seul morceau d'or, les 8 livres de plomb et les 8 livres de mercure, joints avec cette plante, se changent en bel or.

57. Un autre dit : . . . . .

Vient ensuite un morceau emprunté à Zosime (4) et qui se trouve imprimé III, VIII, p. 143-144.

V. II. — TRAVAIL DES QUATRE ÉLÉMENTS ⁽⁵⁾

1. ICI COMMENCE L'EXPLICATION DÉTAILLÉE DE L'ŒUVRE. — Prends le blanc et le jaune des œufs, et malaxe-les ensemble avec ta main, de façon à former

(1) Sens symbolique pour la pierre philosophale.

(2) Cela veut-il dire qu'il se forme un oxyde, ou un sulfure, tantôt noir, tantôt rouge ?

(3) On voit ici l'origine de l'une des fraudes ordinaires des alchimistes charlatans.

(4) Le nom du Pseudo-Démocrite a été substitué à celui de Zosime, par inadvertance, à la fin de la note transcrite au bas de la page 288.

(5) La date de ce morceau ne peut être précisée : il semble postérieur aux auteurs du VIIe siècle, et assez moderne :

un mélange en consistance pâteuse ; mets-le dans une marmite neuve ; ferme, et plonge (la marmite) dans du fumier, ou dans de la cendre chaude, ou dans de la paille (pourrie), pendant 7 ou 14 jours. Ensuite, enlève, place dans l'alambic sur un feu très bas. Prends l'eau blanche qui en provient. Or, quand tu verras que le produit passe trouble ou noir, arrête et mets ce produit à part. Prends l'huile ; augmente la force du feu, et après avoir recueilli le produit, mets-le à part. Quant à la matière qui reste dans le matras, recouvre-la : c'est là le cuivre brûlé et la magnésie asiatique (1).

2. PREMIER ÉLÉMENT : L'EAU. PREMIER TRAVAIL, CELUI DU VINAIGRE DIVIN. — Aussitôt après avoir distillé, au moyen de l'appareil, l'eau divine, jusqu'à trois fois ; mets chaque fois, pour une livre, une once de chaux divine.

Ensuite distille de nouveau avec des feuilles de myrte, par 7 fois. Opère de cette manière, jusqu'à ce que l'eau devienne transparente et brillante. C'est là ce qu'on appelle le vinaigre divin.

3. En suivant la première marche, conformément à ce que nous avons dit, aie soin, à chaque distillation, d'opérer la réaction dans l'alambic, pendant un jour, soit dans la fiente, ou dans la paille (pourrie), ou dans la cendre chaude. On y fait digérer l'alambic qui contient l'eau, avec une once de chaux nouvelle. Ensuite distille ; ajoute chaque fois de la chaux nouvelle : retire la précédente. Aussi, chaque fois que tu distilleras, chaque fois tu produiras un résultat utile.

4. NOMENCLATURE DU VINAIGRE DIVIN ET DE L'EAU DIVINE (2). — Voici ce que disent les philosophes : Eau divine, vinaigre divin, magnésie blanche.

— Cp. *Zosime*, p. 211, § 16. — On doit en rapprocher spécialement le *Traité de Comarius*, où figure un symbolisme analogue. p. 285. — D'après les interprétations de M, dans le dernier traité, l'eau signifierait le mercure ; l'air signifierait tantôt le mercure, tantôt l'ios de cuivre, tantôt le cinabre ; le feu serait pris pour le soufre : et parfois pour le cinabre ; la terre, pour le molybdochalc. Mais ces interprétations sont plus étroites que celles du morceau actuel, données dans les §§ 4, 7, 8, 11 ; lesquel-

leserattachentelles-mêmes à la nomenclature de l'œuf philosophique. Le vague indéfini de ces nomenclatures rend l'intelligence précise de ces morceaux fort incertaine.

(1) D'après E ; tandis que d'après A, c'est : « l'aimant d'Asie ».

(2) Cf. *Nomenclature de l'œuf*, p. 19 à 22, et *INTROD.*, p. 215. — L'eau ou le vinaigre divin signifie non seulement le mercure, mais un grand nombre de liquides actifs, d'après la liste ci-dessous.

eau de chaux, urine (d')impubère, mercure, eau de mer, lait virginal, lait d'ânesse, de chienne, de vache noire, eau d'alun, de cendre de choux, de natron, matière occidentale, vapeur. C'est là ce qui blanchit le corps de la magnésie, c'est-à-dire le cuivre brûlé; c'est là ce qui transporte au dehors la nature cachée à l'intérieur. C'est là la nature qui triomphe de la nature, celle qui transmute les natures, celle qui délaie, celle qui enchaîne, celle qui fait concevoir et qui enfante, celle par qui le Tout est accompli.

5. (SECOND ÉLÉMENT : L'AIR). ICI COMMENCE LE TRAVAIL DE L'AIR. — Prends de l'huile; mets pour une livre d'huile, 1 once de chaux; laisse réagir, en faisant digérer dans du fumier pendant un jour.

Ensuite distille et opère de même une fois chaque jour. Répète jusqu'à 20 ou 30 fois; distille avec des feuilles de myrte, jusqu'à ce que (la préparation) devienne très pure, blanchâtre, jaune.

6. Quant au feu, je n'ai pas à te dire ce que doit être (celui) du fourneau: opère à ton gré, sur une lampe, ou sur un feu de paille, ou bien sur un feu très doux de fiente (desséchée), et pour ainsi dire sans feu. Que l'alambic soit entouré d'étoffe, ou plongé dans l'eau bouillante, ou bien dans le fumier, ou dans la lessive. Le mieux, c'est dans l'eau: ce qui est appelé fourneau humide (1). Quelques-uns rectifient jusqu'à 50 fois; et à chaque dixième fois, (la préparation) apparaît plus brillante en couleur.

Voici à quel signe (on reconnaît) que l'opération est achevée. Après avoir fait rougir au feu des feuilles de fer à cheval laminées, trempe-(les) jusqu'à 7 fois dans l'huile divine, et vois si la feuille blanchit, s'adoucit, change d'essence, devient parfaite et plus belle que l'or (2). Sinon, travaille-la de nouveau; c'est-à-dire recommence le traitement par l'huile divine.

7. ICI COMMENCE LA NOMENCLATURE (DE L'AIR) (3). — Son safran est appelé jaune d'œuf, sphère d'or, cinabre (4), safran de Cilicie, ocre attique, terre de Sinope, nitre roux, natron d'Égypte, (bleu) d'Arménie, couperose, huile. L'huile qui en provient, lorsqu'elle a été décomposée et qu'elle a passé par

(1) Notre bain-marie.

(2) D'après E: « devient de l'argent parfait; il est beau. Sinon, etc. »

(3) Cp., la *Nomenclature de l'œuf*, I, III, IV, p. 19 à 22, et *Introd.*, p. 215.

— Le mot « air » paraît signifier ici le principe colorant qui teint en jaune dans la transmutation.

(4) Ce mot est omis dans E.

l'appareil distillatoire, est appelée huile divine, vin d'Amina, cinabre des philosophes, comaris, soufre natif. (huile) de raifort, huile de ricin, liqueur d'or, pierre de Mélos, huile de lin, soufre apyre, sandaraque, arsenic, gomme, huile d'aristoloche, huile de mandragore, de rhubarbe, de chélideine; eau de pourpre, eau de fleur de cuivre, eau brillante comme de l'or, eau incombustible, alun décomposé, mercure, matière orientale.

8. (SUBSTANCES D'UNE AUTRE NATURE. — Les mêmes esprits et (les mêmes) eaux ont été appelés par les philosophes perles (1) et pierres précieuses; ils sont doués d'une grande puissance. En effet si tu les travailles, de façon à transporter au dehors la nature cachée à l'intérieur, tu parviendras au mystère des philosophes. C'est là le résumé du mystère. De cette façon, la préparation est blanchie, puis jaunie; le cuivre de Chypre devient le cuivre brûlé, ou le corps de la magnésie, celui dont ils disent: La magnésie, traitée suivant l'art, ôte aux corps (métalliques) leur fragilité; elle blanchit le cuivre, elle amollit le fer, elle ôte à l'étain sa mollesse, elle convertit le mercure en l'or (2).

9. TROISIÈME ÉLÉMENT, LE FEU. ICI COMMENCE LE TRAVAIL DU FEU. — Ensuite prends le feu, c'est-à-dire le cuivre brûlé (3), ce qui reste dans le plat. Après l'opération des œufs brûlés, broie finement, d'une façon continue et au soleil, pendant un jour entier. Le produit s'humecte peu à peu et émet de la fumée.

Alors arrose-le, broie et fais sécher au soleil, ou sur la cendre chaude, ou sur un fourneau, (en arrosant) avec du vinaigre divin, trois fois par jour. Tu feras cela jusqu'à ce que tu observes le signe suivant: l'argent prend une surface brillante dans le creuset. Projette-le en dehors de celui-ci. S'il est coloré en or, c'est bien; sinon, réitère ton travail.

10. QUATRIÈME ÉLÉMENT, LA TERRE. ICI COMMENCE LE TRAVAIL DE LA TERRE, C'EST-A-DIRE DE LA CHAUX TOUTE PUISSANTE. — Pulvérise les coquilles des œufs, et broie-les avec du natron et de l'eau, pendant un jour.

Ensuite, arrose-les à plusieurs reprises avec un liquide édulcorant. Puis dessèche et réduis à l'état de poudre fine.

(1) Cp. p. 122.

(2) Cp. p. 55. — Dans A, signe de

l'argent, au lieu de celui du mercure.

(3) Cp. IV, x, p. 269.

Ensuite, projette dans une dose d'eau égale au poids des œufs, et laisse dans un four de boulanger, ou sur un bain de cendre chaude, jusqu'à dessiccation, pendant 7 jours.

Ensuite, enlève; pulvérise encore, et, mêlant avec une quantité d'eau égale au poids des œufs, referme de nouveau (le vase). Laisse dans le four pendant 7 jours; et opère ainsi jusqu'à trois fois.

Ensuite pulvérise, après avoir fait sécher à plusieurs reprises au soleil, et après avoir arrosé pendant 3 jours, etc. Broie ainsi; mets dans un vase; ferme-le et sou mets-le à l'action d'un fourneau de verrier pendant 2 jours et 2 nuits. Après avoir retiré (le vase), tu trouveras de la (terre) cimolienne verte.

Après l'avoir pulvérisée encore et arrosée plusieurs fois par jour, fais cuire sur un feu de fiente (desséchée). Après avoir répété cela 3 ou 5 fois, tu la trouveras (convertie en) céruse très blanche. Le produit sera accompli, si tu trouves le cuivre blanchi dans le creuset. Sinon, recommence ton travail.

11. NOMENCLATURE DE LA TERRE (1). — Les sages nommaient ces choses : chaux divine, terre de Chio, terre astérite, alun lamelleux, litharge blanche, (terre) cimolienne, (terre) stibienne, aphrosélinon, gomme, couperose, urine non fluide, céruse, androdamas, alabastron, suc de figuier et de tithymale.

12. L'UNION DES QUATRE ÉLÉMENTS. — Fais attention, mon ami : si tu n'as pas traité convenablement les quatre éléments, suivant le procédé qui t'a été exposé, il ne faut pas entreprendre leur union. Il n'y aurait pas lieu de t'énorgueillir et tu en serais pour ta peine.

FAIS ATTENTION. — Prends (du produit préparé plus haut sous le nom de) feu, 1 partie, et (du produit désigné sous le nom de) terre, 4 parties. Après avoir pulvérisé, mets dans un vase et place au-dessus (du produit désigné sous le nom de) l'air, le double (de la matière appelée) feu. Suspend le vase au milieu d'un autre vase de grande dimension, contenant du vinaigre

(1) Voir les notes de la page 323. Le mot terre est pris ici dans un sens générale; la terre est assimilée notamment à diverses chaux, c'est-à-dire aux oxydes

métalliques, que nous appelons aujourd'hui même des terres dans certains cas. — Cp. note 1 de la page 269.

piquant; ferme le vase, et laisse pendant quelques jours, jusqu'à ce que (le contenu) devienne comme de la pâte fermentée.

13. Sache (1) que quelques-uns mettaient 2 parties du (produit appelé) terre et 1 partie du (produit appelé) feu; d'autres, 3 parties de terre et 1 partie de feu; d'autres encore, 4 parties et plus (de terre) et 1 partie de feu. Toutes ces (proportions) sont convenables; mais la meilleure est celle qu'on a exposée ci-dessus.

14. Voilà ce que nous avons écrit pour toi, mon ami, sans aucun sentiment d'envie, afin que tu ne t'égares point. Après que la composition est devenue pareille à une pâte fermentée, enlève et fais cuire sur un feu léger, afin qu'elle sèche. Ensuite pulvérise-la de nouveau sur un marbre romain, puis mets-la dans le vase; mets-y aussi (du produit appelé) air, une quantité double (du produit appelé) feu, et suspends, comme tout à l'heure, le vase au milieu du vinaigre. Opère d'après le procédé ci-dessus jusqu'à 7 fois; et chaque fois, mets l'air en quantité double du feu. Après la 7e fois, enlève, dessèche et pulvérise, avec de l'air employé en quantité double de la terre, et laisse le vase dans le fumier, pendant un jour et une nuit. Ensuite retire; observe la couleur du produit: si elle est changée, c'est qu'il a commencé à parcourir le chemin prescrit; sinon, soumets-le de nouveau au même travail, jusqu'à ce qu'il change d'apparence. Alors enlève-le de la même façon; pulvérise à part et séparément de l'air; fais un mélange avec l'air et le soufre, c'est-à-dire délaie le vinaigre divin (2) avec l'air, plusieurs fois par jour. Ensuite exécute de nouveau la réaction dans un vase, comme nous l'avons dit plus haut, avec du vinaigre piquant pendant deux jours. Le produit devient ainsi liquide comme de l'eau. Après l'avoir travaillé de cette façon, retire-le du vinaigre, et fixe-le sur un feu doux et convenable, jusqu'à ce qu'il se solidifie en une pierre (offrant l'apparence d'une) cire très consistante. Garde le produit obtenu par la grâce généreuse de Dieu, pour son honneur et pour ta (propre) délivrance de l'état de pauvreté.

(1) Le § 13 est entre parenthèses dans Lc, c'est-à-dire regardé comme une glose.

(2) Le jeu de mot ordinaire entre le double sens de soufre et de divin, pour le mot *θεῖον*, est ici manifeste.

V. III. — SUR LA TREMPE DU FER

1. La trempe du fer, pour presque tout le monde, est utile à connaître; elle est multiple, quant à la pratique.

Prends de la corne de chèvre; fais la brûler et broie (la cendre) de façon à l'unir avec le double de sel, non en poids, mais en volume. Ajoute avec l'eau que tu connais (1), et pétris de façon à former une pâte liquide. Avec cela il t'est facile d'obtenir une épée de telle qualité que tu voudras. Tu en nettoies le tranchant; tu la mets sur des charbons, et tu la fais rougir au point voulu. Après cela, en la jetant dans l'eau que tu connais, tu auras une épée rendue tranchante par la trempe (qu'elle a reçue). Cette trempe est, comme on l'a dit, commune et presque universellement connue. La projection dans l'eau ne doit pas être quelconque, mais réglée suivant la forme et la destination de l'épée.

Pour les instruments destinés à tailler la pierre et généralement pour tous ceux qui ne possèdent pas un tranchant très aigu, on se borne à les plonger simplement dans l'eau après le chauffage. Mais les outils qui sont dans le cas contraire, comme par exemple les coutelas et les glaives, ne doivent pas être travaillés d'une façon quelconque: on les refroidit avec un linge mouillé, ou bien avec un morceau de laine humecté, tel que ceux que l'on emploie contre la pluie. On opère dans le sens du fil, en recouvrant le tranchant qui doit être trempé. Telle est cette trempe.

2. DEUXIÈME TREMPE. — Il y a aussi une autre espèce de trempe: elle est destinée non seulement aux fers en général et susceptible de les rendre plus polis et plus brillants encore que la trempe précitée; mais c'est aussi elle qui rend encore plus tranchant le fer appelé indien. Quelques-uns décapent le haut de l'épée avec de la terre blanche, d'autres avec des œufs d'oiseaux, ou bien avec d'autres (matières), soit simples et tirées de la nature, soit composées et obtenues par l'art. Parmi les décapages accomplis avec des matières artificielles, on peut citer l'espèce de trempe qui est obtenue au moyen du

---

(1) L'auteur garde secrète la composition de la liqueur pour tremper, suivant un artifice très ordinaire parmi les praticiens.

bois, avec la cendre de toute (espèce de bois) et l'huile (1) et quelques autres matières. Ce que je dis là est exempt d'obscurité pour la plupart.

Prends donc cette matière; fais-la chauffer, comme il est d'usage dans la pratique du fondeur d'or; unis-la avec le tiers de son poids de sel; ou bien, si le fer est tout à fait de bonne qualité, avec la moitié; après avoir décapé, le tranchant du fer, fais rougir au feu. Ensuite, en suivant la marche qui t'a été indiquée précédemment, et en tenant compte de la diversité de la forme et de l'usage des instruments, projette dans l'eau. Or n'ignore pas que si le fer trempé vient à être rendu cassant à cause de sa dureté, il faudra le projeter dans l'huile, ou dans une graisse qui n'ait pas été cuite, ni mélangée à autre chose. En opérant et en travaillant ainsi, tu obtiendras pleinement le résultat voulu.

3. TROISIÈME TREMPE. — Je vais parler d'une trempe garantie par la philosophie mystique. C'est une chose étrange à connaître, surprenante à comprendre, une chose difficile à trouver, et (pourtant) connue de tous; elle est recherchée avec ardeur, en raison de sa nature et bien qu'elle soit facile à connaître pour la plupart des hommes (2). La terre n'engendre pas ce produit pour tous; ce n'est pas le fruit d'un mauvais destin, mais celui d'un destin favorable, manifeste et tourné vers le ciel (3). (C'est ainsi que la terre) coopère à la confection du plus sérieux des êtres, l'or; en l'engendrant, elle ne le repousse pas au dehors; mais elle le conserve dans son sein, elle le nourrit.

Suit un passage mystique et inintelligible.

Telle est la trempe très mystique, la trempe du fer indien (4). Maintenant observe: si le fer qui doit être rendu tranchant était trop dur, ne l'emploie pas dans cet état. En effet, ainsi que nous l'avons dit, en parlant

(1) Cp. Pline, *H. N.*, xxxiv, 41.

(2) Cp. p. 19, note 1; et p. 122.

(3) Cp. p. 222.

(4) Le texte reprend ici, en faisant suite au § 2 et en revenant sur la fin. Il semble que ce qui précède, depuis le début du § 3, est une intercalation due à un ancien commentateur, préoccupé de transmutation; intercalation amenée par le mot « mystique », mais qui

n'offre aucun sens pratique relativement à la trempe du fer. — Peut-être existait-il à l'origine, dans un manuscrit antérieur au nôtre, une troisième recette analogue à la seconde, et qui a été remplacée par le verbiage du glossateur. En tout cas la transcription de ces recettes est fort confuse dans les manuscrits. Les §§ 2 et 3 manquent dans A et B.

du mystère, il est détruit et brisé par tout ce qu'on lui présente. Mais, en le reprenant convenablement, par l'huile ou par l'eau de pluie, tu pourras ensuite l'employer, après avoir opéré suivant la mesure qu'enseignent aisément la pratique et l'expérience.

4. QUATRIÈME TREMPÉ. — Quant à la quatrième trempe, comparée aux précédentes, elle est encore meilleure, moins connue et plus admirable que celle-là. En outre, elle est plus simple. L'homme étant un animal supérieur à tous, vois quelle gloire lui est échue parmi les (êtres) mortels ; on pourrait énumérer bien des choses venant de lui qui sont remplies de merveilles. Parmi elles, il faut citer cette chose-là qui a reçu (en partage) la puissance de tremper et de rendre tranchant.

Le passage qui suit est un pur galimatias (1).

La sécrétion liquide, entre autres propriétés, a celle de tremper le fer et de le rendre tranchant ; c'est par (elle) seule que le fer devient excellent. Or la trempe s'opère, comme on l'a dit dans ce qui précède, suivant la diversité d'emploi et de forme (des instruments) de fer ; mais pour tous, ainsi qu'on l'a dit en commençant, ce qui occupe le premier rang dans la trempe, c'est la sécrétion liquide (2).

V. IV. — TEINTURE DU CUIVRE TROUVÉ CHEZ LES PERSES

DÉCRITE SOUS LE RÈGNE DE PHILIPPE (*)

1. Prenant de la tutie la plus haute (3), ce que tu voudras ; broie et passe au tamis très fin ; mets dans un vase de terre cuite. Ajoute sur elle de l'huile

(1) Le début du § 4 donne lieu aux mêmes remarques que celui du § 3. Il semble qu'il y avait à cette place, dans un vieux manuscrit, une recette technique, qui a disparu pour faire place à la vaine déclamation d'un commentateur.

(2) S'agit-il d'une trempe opérée avec le lait ou l'urine ?

(3) C'est-à-dire la partie qui s'est sublimée à la partie supérieure du fourneau : c'est surtout de l'oxyde de zinc. — INTROD., p. 239 et 240.

(*) BCA, etc., ajoutent : « roi de Macédoine ; tel que ce cuivre existe sur les portes de Sainte-Sophie », et au-dessous : « Fabrication du cuivre

de telle qualité que tu voudras, soit de l'huile commune, soit de l'huile de sésame. Reprends avec les mains, mélangeant et broyant l'huile avec la tutie dans le vase de terre, jusqu'à ce que la tutie soit imprégnée d'huile et qu'elle n'en absorbe plus. Lorsque tu verras qu'elle en a absorbé suffisamment, ajoute de nouveau et mélange une nouvelle dose de la même huile, jusqu'à ce qu'il se forme une pâte. Puis prenant de la couleur de palmier, je dis du rouge appelé *natef* chez les Arabes (1), un poids égal au cinquième de la tutie; ajoute-le au-dessus de la tutie, dans le mélange opéré au préalable dans le vase de terre cuite, et après l'avoir réduit en morceaux qui ne soient ni trop petits ni trop gros. Puis, après avoir fait chauffer un four avec un feu très fort, mets le vase dans le four, en lutant l'ouverture du four jusqu'au lendemain. Ainsi la tutie sera brûlée et rendue noire. Retire-la le lendemain, broie et passe au tamis fin.

2. Lorsque tu voudras teindre le cuivre précité, ainsi qu'on ne teint pas mieux en Perse, prends 2 parties de beau cuivre de Chypre, et 1 partie de la poudre sèche préparée à l'avance au moyen de la tutie. Casse le cuivre en autant de menus morceaux que tu pourras; mêles-y la poudre, et plaçant les 2 substances dans un creuset, souffle fort jusqu'à ce que le cuivre bouillonne avec la poudre. Lorsqu'il bouillonna, ajoute encore du charbon, en soufflant énergiquement jusqu'à ce que les deux corps soient unifiés. Si tu veux connaître la beauté de la couleur, prends une baguette de fer à bout recourbé, retire (la matière) qui adhère au bout, et regarde: si la couleur te plaît, cesse de souffler: mais si elle ne te plaît pas encore, continue de

jaune». Ce morceau a été rédigé à l'époque byzantine, entre le VIIe et le XIe siècle, comme l'indiquent la citation des Arabes et le mot de tutie, qui ne figure pas chez les anciens alchimistes. Cette observation s'applique aussi au numéro suivant. Mais le fond des recettes doit être plus ancien, et remonter, d'après le titre, à une époque antérieure à l'ère chrétienne. — Voir aussi la note suivante. — On trouve cité dans le traité de *De mirabilibus* (ch. 49) attribué à Aristote, un cuivre indien, provenant des trésors de Darius et doué de

propriétés spéciales qui le faisaient confondre avec l'or; INTROD., p. 261. — Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 227, et le présent volume, p. 297. — Le roi de Macédoine cité ici doit être l'un des successeurs d'Alexandre.

(1) C'est probablement une préparation arsénicale, identique peut-être au rouge des cobalthia, sulfure d'arsenic (réalgar) que l'on assimilait déjà à la cendre des palmiers, au temps de Zosime (voir p. 185). Cp. *Plinianæ exercitationes Salmastii*, 936 b C, 937 b F, 938 a A.

souffler et ajoute du charbon. En effet, plus l'on souffle le feu de charbon, plus le résultat que l'on se propose d'obtenir est satisfaisant (1).

V. v. — TREMPE DU FER INDIEN, DÉCRITE A LA MÊME ÉPOQUE

1. Prenant du fer doux, 4 livres, coupe-le en petits morceaux ; puis prenant de l'écorce des fruits de palmier (2), nommée *elileg* chez les Arabes, 15 parties en poids, et 4 parties en poids de *belileg* (3), pareillement nettoyé à l'intérieur, c'est-à-dire l'écorce seule ; ainsi que 4 parties d'*ambileg*, semblablement nettoyé, et de la magnésie des verriers ci-dessus mentionnée (magnésie femelle) 2 parties (4). Broie le tout ensemble, pas trop menu, et mélange avec les 4 livres de fer. Puis mets dans un creuset et égalise bien la place du creuset, avant de chauffer ; car si tu ne prends pas ce soin, de façon à éviter que celui-ci (le creuset) ne soit déplacé, tu trouveras des difficultés dans l'opération de la fonte. Ensuite mets les charbons et pousse le feu jusqu'à ce que le fer soit fondu, et que les espèces (susdites) soient unies avec lui. Or les 4 livres de fer demandent 100 livres de charbon.

2. Observe que si le fer n'est pas très doux, il n'a pas besoin de magnésie, mais seulement de toutes les autres espèces ; car la magnésie le rend sec au plus haut degré et il devient cassant. Mais s'il est doux, il n'est besoin que d'elle seule, ainsi qu'il a été dit plus haut ; car celle-ci accomplit tout.

3. Telle est la première et royale opération, celle que l'on étudie aujourd'hui, et au moyen de laquelle on fabrique des épées merveilleuses (5). Elle a été découverte par les Indiens et exposée par les Perses, et c'est de ceux-ci qu'elle nous est venue.

(1) Cette préparation devait fournir un alliage de cuivre et de zinc arsénical, analogue au tombac.— Cp. INTROD., Papyrus X de Leide, p. 60 à 62.

(2) Ou plutôt de myrobolans, fruits du *Terminalia*. Voir la note suivante.

(3) Sur ces mots arabes, Cp. Saumaise, *Plinianæ exercitationes*, 930 b C, 931 a B et C etc.

(4) *Introd.*, p. 255 et 256 : Oxyde de fer ou de manganèse.

(5) Cp. p. 40.

V. VI. — FABRICATION DES VERRES

1. Prenant des œufs (1), le nombre que tu voudras ; lave-(les) dans de l'eau saumâtre, puis essuie-(les). Lave-(les) de nouveau dans de l'eau de natron ; puis après les avoir cassés, sépare les coquilles de leurs membranes (intérieures), dépose les jaunes isolément et le blanc isolément. Après avoir égorgé de petits oiseaux noirs, recueilli leur sang et l'avoir mis dans l'appareil, retires-en l'eau, soit au moyen d'un feu doux, soit d'un feu immatériel qui ne brûle pas (2).

Garde le résidu et l'eau. Si l'on obtient aussi de l'huile, mets-la à l'ombre. Quant au blanc d'œuf, soumets-le à l'extraction au moyen du feu ; tires-en l'eau et l'huile séparément, ainsi que le résidu, et garde ensemble à l'ombre.

Broyant les coquilles avec les membranes, mets-(les) dans deux creusets, lutés avec de la terre broyée et feutrée avec des poils. Chauffe fortement au moyen de deux soufflets de peau, jusqu'à effervescence et jusqu'à ce que tu n'entendes plus le bouillonnement ; car lorsque (la matière) se trouve à point à l'intérieur, le bouillonnement cesse : dès que tu reconnaîtras à ce signe que le produit est cuit, laisse refroidir, en déposant (le creuset) sur le fourneau ; puis, en cassant (le creuset), tu trouveras du verre vert.

2. Semblablement. prenant aussi le résidu du blanc, et le mettant dans deux creusets, bien calfeutrés, fais chauffer le tout ensemble et tu trouveras du verre couleur citron, dit de Bérénice.

3. (Prenant) les jaunes, mettant leurs résidus dans deux creusets et chauffant, tu trouveras du verre blanc.

(1) C'est là une formule sacramentelle, qui se trouve en tête de recettes très diverses. Cp. ZOSIME, III, VIII, p. 143. — Ces expressions ont donc un caractère symbolique : elles désignent des produits minéraux, que l'on soumet à des sublimations et à des calcinations, avant de s'en servir pour fabriquer les verres des quatre couleurs désignés plus loin. Après cet exposé qui semble

purement technique, un commentateur alchimique a ajouté une recette mystique, d'après laquelle ces quatre verres, associés avec les huiles mystérieuses, obtenues par la distillation ou la dissolution des corps métalliques, constituent le ferment d'or, ou pierre philosophale.

(2) D'après M. — Était-ce la flamme d'un gaz sans combustible visible ?

4. Semblablement, faisant chauffer les résidus du sang, tu trouveras du verre bleuâtre, celui qu'on appelle bleu.

5. Lorsque (1) tu auras fait chauffer ainsi isolément ces quatre corps, et que tu auras fabriqué isolément ces verres; alors prends ces (matières) en proportion égale, mélange-les et broie-les toutes ensemble. Mets le tout dans deux creusets, l'un au-dessus, l'autre au-dessous; fais fondre. Toutes ces (matières) doivent avoir été chauffées auparavant fortement. Lorsqu'elles auront bouilli et qu'elles seront à point, laisse le produit digérer, puis refroidir. Retire le tout des vases et broie finement.

Alors, reprend les huiles tirées de tous les corps (2), mélange-les ensemble et sers-t'en pour arroser (la poudre); de façon à donner à la composition la consistance d'une pâte fermentée épaisse, en délayant l'huile avec les verres, qui en représentent les corps. Laisse ensuite dans le mortier et expose au soleil dans le mortier même, pendant 3 jours. Lorsque ce ferment aura été exposé au soleil, il devra être cuit légèrement, et il produira du cinabre (ou de l'or ?) (3).

V. VII. — COLORATION DES PIERRES, DES ÉMERAUDES, DES ESCARBOUCLES ET DES AMÉTHYSTES

D'APRÈS LE LIVRE TIRÉ DU SANCTUAIRE DES TEMPLES (*)

1. Prends de la comaris (4), difficile à trouver, matière que les Perses et les Égyptiens nomment *talac*, et d'autres talc, une demi-once; du soufre, une

(1) Sous-titre de A^{1, 2, 3} K : « la demeure qui réunit tout ».

(2) Produit de distillations ou dissolutions antérieures, lesquelles ont porté sur des produits (corps métalliques), désignés ici d'une façon symbolique.

(3) Signe du cinabre, confondu souvent avec celui du soleil et de l'or. Cp. *Introd.*, p. 122, note 1 et p. 244.

(4) On a regardé comme identiques

dans la traduction les mots : *comaris* et *comaros*.

(*) Ce petit traité est une collection de recettes, remontant pour certaines parties à une haute antiquité; ainsi que semblent l'indiquer ces mots : « d'après le livre tiré du Sanctuaire des Temples. » Il s'y trouve, à côté de ces vieilles recettes : des discussions théoriques plus récentes, du genre de celle de Zosime et des commentateurs by-

demi-once; et de l'eau de soufre natif, 18 onces. Délaie la comaris et incorpore-la avec le mercure. Puis mets dans un verre de forme courbe (fiolle?), et conserve.

2. Lorsque tu voudras colorer une émeraude, prends de la rouille de cuivre et du vinaigre de première qualité; broie dans un mortier de verre; après avoir mélangé de la bile de taureau ou de vautour desséchée et après avoir unis (ces produits) dans un mélange homogène, formes-en des boulettes, laisse refroidir à l'ombre, et conserve.

3. Lorsque tu veux colorer une pierre, mets ces boulettes dans un mortier de verre, et après avoir broyé, forme un mélange homogène avec le produit retiré du vase de forme courbe.

Après avoir délayé le tout ensemble, fais une liqueur et mets dans une bassine de verre, enduite d'un lut qui résiste au feu. Prends les objets de verre, de telle forme que tu voudras; introduis-les dans la bassine lutée qui contient la liqueur; place des charbons, de façon à chauffer par dessous à une douce chaleur; laisse prendre un seul bouillon, puis ôtant du feu, mets dans un lieu (frais), et laisse tremper pendant 3 jours. Après avoir retiré (les objets), tu obtiendras par la grâce de Dieu le résultat cherché (1).

4. En suivant la même marche, s'il s'agit de l'escarboucle (2), mets en boulettes du sang de serpent (sang dragon) (3) et du suc d'orcanette; délayant avec

zantins; des citations plus ou moins étendues de Marie, de Moïse et de Démocrite; enfin des gloses beaucoup plus modernes, à en juger par la citation des Ismaélites, c'est-à-dire des Arabes.

C'était là sans doute un ouvrage technique, qui a passé de main en main, en étant enrichi d'additions successives. Il était primitivement en dehors de la collection alchimique; car il ne figure pas dans le ms. de St-Marc; mais il devait faire partie d'une grande collection technique, dont le titre nous a été conservé (Voir III, XLIV, § 7, p. 213 de la *Traduct.*, et p. 220 du *Texte*), titre dans lequel ce petit traité paraît formellement désigné. Le traité de la

teinture des perles, donné plus loin (V, IX), en faisait aussi partie; ainsi qu'un traité sur la trempe, la coloration et le moulage des métaux, d'où paraissent tirés les morceaux V, III, IV, V, XVI et XVII. On reviendra plus loin sur ce dernier traité, à l'occasion des articles XVI et XVII.

(1) Il paraît s'agir dans ce passage, d'une teinture superficielle des objets vitrifiés; teinture opérée au moyen du talc, servant de support, d'un sel de cuivre, et d'une liqueur mélangée avec la bile, le tout formant un vernis adhérent.

(2) Ou rubis.

(3) *Introduction*, p. 244.

l'eau mentionnée plus haut dans (l'article de) l'émeraude, places-y l'objet de verre et tu le coloreras.

5. Semblablement aussi pour l'améthyste, délaie de l'azur avec du suc d'isatis et fais des boulettes, comme il a été expliqué plus haut ; car il n'y a rien de meilleur.

6. QUELLES ESPÈCES PRODUISENT LA COLORATION DES PIERRES (PRÉCIEUSES) ET PAR QUEL TRAITEMENT (1). — Nous savons que l'agent commun dans les œuvres de cet art, c'est la comaris, et nous nous proposons de parler de la coloration des pierres. Voyons d'abord quelles espèces sont susceptibles de colorer les pierres ; comment, unies à la comaris, elles colorent les verres, ou augmentent la teinte des (pierres) naturelles ; quels (sont) les vases et les moyens du traitement.

En ce qui touche la fabrication des émeraudes, suivant l'opinion d'Ostanès, ce compilateur universel des anciens, (les espèces employées sont) la rouille du cuivre, les biles de toutes sortes d'animaux et matières similaires.

Pour les hyacinthes (améthystes), on emploie la plante du même nom (jacinthe) et la racine d'isatis, mise en décoction avec elle.

Pour l'escarboucle, c'est l'orcanette et le sang-dragon.

Pour l'escarboucle qui brille la nuit, et qui est appelé couleur (de pourpre) marine, ce sont les biles d'animaux marins, poissons ou cétaqués ; à cause de leur propriété de briller la nuit, et surtout de leur couleur plus ou moins glauque. C'est ce que manifestent leurs entrailles, leurs écailles et leurs os phosphorescents. En effet, Marie s'exprime ainsi : « Si tu veux (teindre) en vert, mélange la rouille du cuivre avec la bile de tortue ; si tu veux (obtenir une couleur) plus belle, c'est avec la bile de la tortue d'Inde. Mets-y les objets, et (la teinture) sera tout à fait de première qualité. Si tu n'as pas de bile de tortue, emploie du poumon marin bleu (2), et tu feras une teinture plus belle. Lorsqu'elle est complètement développée, les objets teints émettent une lueur. »

Ainsi Ostanès, pour les émeraudes, a pris les biles des animaux et la rouille du cuivre, sans y ajouter la couleur marine. Pour l'hyacinthe, il a

(1) C'est un second article, analogue au précédent, avec des ré-

pétitions et des détails nouveaux.
(2) Méduse.

pris la plante du même nom, le noir indien et la racine d'isatis. Pour le rubis, l'orcanette et le sangdragon, Marie a pris, de son côté, la rouille du cuivre et les biles des animaux marins. Quant à la pierre qui brille la nuit, c'est celle que les savants en matière de pierres appellent hyacinthe. C'est pourquoi il continue en ces termes : « Lorsque la teinture est complètement développée, les objets projettent une lueur pareille aux rayons du soleil. »

7. Où les pierres prennent-elles cet éclat flamboyant ? car ni les biles, ni la rouille du cuivre ne peuvent le leur donner, étant vertes par nature. Que dirons-nous (à ce sujet) ? Est-ce qu'une opération si utile a échappé à Marie ? Celle-ci, (parle) de la fabrication des rubis, qu'elle a exposée en détail plus haut. Ostanès, lui, prend l'orcanette, le sang-dragon, et les agents colorants pour d'autres pierres. Il a parlé d'abord de la teinture de la pierre en rouge couleur de feu, mais qui ne brille pas la nuit. Dans ce passage, l'opérateur expose que la pierre la plus précieuse qu'il convienne de préparer et de teindre est celle qui émet des rayons lumineux la nuit : de telle sorte que ceux qui la possèdent puissent lire et écrire presque comme en plein jour. En effet, chaque escarboucle (teinte) peut être vue séparément de nuit, en raison de sa grosseur propre et de sa pureté, que la pierre soit naturelle ou artificielle. On peut se diriger à l'aide de la lumière, ainsi émise en vertu de la propriété (de ces pierres) de briller la nuit. Car le mot employé ici ne s'applique pas seulement à la pierre qui brille le jour, mais à celle qui brille la nuit.

8. Les biles des animaux en perdant leur matière aqueuse, sont desséchées à l'ombre. Dans cet état, on les incorpore à la rouille de notre cuivre, ainsi qu'à la comaris ; on fait cuire le tout ensemble, suivant les règles de l'art. Colorées par l'eau (divine), elles prennent une teinte stable. Cette eau étant écartée, les pierres sont chauffées, et encore chaudes, trempées dans la teinture, suivant les préceptes des Hébreux.

Si toutefois la couleur tirée des biles ne donne pas à la pierre un vert suffisamment intense, on met celle-ci dans notre rouille, en ajoutant de la rouille de plomb commun, un peu de couperose et toutes les matières susceptibles de servir aux pierres que l'on veut surteindre, ou qui contiennent des figures : cela se fait principalement pour les émeraudes.

9. Il faut savoir que les biles des animaux marins ajoutent la phosphorescence à la coloration propre de chaque pierre, lorsqu'on les introduit en proportion convenable dans les (matières) tinctoriales propres à chaque couleur, ou avec certaines autres espèces. Il faut que toute teinture soit exécutée dans des vases de verre clairs, et toute chose accomplie suivant la règle universelle. Tu comprends qu'il doit en être ainsi, et que ces choses ne doivent pas être négligées (1).

10. PROCÉDÉ POUR DONNER DE L'ÉCLAT AUX COULEURS ET POUR FABRIQUER DES PIERRES TEINTES (2). — Le Philosophe, nous enseignant quel est le procédé pour donner de l'éclat aux couleurs des pierres teintes, dans le (livre) qui traite des pierres teintes par le cuivre, s'exprime en ces termes : « Ainsi que je l'ai appris dans le livre traditionnel, on prend la bile d'ichneumon, la bile de vautour. Dans ces biles, on fait macérer la rouille du cuivre pendant 40 jours, afin que la matière décomposée fournisse la substance qui colore les pierres et que la rouille rende cette espèce inaltérable, suivant Agathodémon. » C'est de cela que parle Moïse le divin prophète, dans sa Chimie (3) : « Plaçant toutes choses dans un petit ballon de verre, fais cuire jusqu'à ce que le produit devienne couleur de cinabre et accomplisse le mystère divin. » Il fait entendre que la chaleur doit être inoffensive et proportionnée à la composition, en parlant de l'exposition au soleil. Il le montre clairement aussi par sa lettre en vers iambiques adressée à Sanis, où il disait avec clarté :

Et tu traiteras toutes choses comme (par l'exposition) à un soleil fort.

11. SUR L'ART CHIMIQUE. — Prenant de la rubrique, 3 livres; du verre pur, 1 livre; de l'étain, 2 hexages; délaie avec l'eau de soufre en consistance pâteuse. Mets ces matières dans un pot neuf et fais-les cuire sur du charbon, jusqu'à

(1) Voir dans le t. XIV de la 6e série des *Annales de Chimie et de Physique* (1888) les observations que j'ai faites sur ce procédé, destiné à rendre les pierres précieuses phosphorescentes.

(2) Ici commence un troisième petit traité ou chapitre, sur le même sujet que les précédents.

(3) Il s'agit sans doute du traité imprimé à la p. 287 (IV, xxii), traité désigné aussi sous le nom de la *Maṛa* de Moïse (p. 180 et 209). La phrase citée ici ne s'y trouve pas textuellement mais on y lit plusieurs textes analogues, notamment au § 3.

ce qu'il se forme du verre vert. Si le feu est de longue durée, la matière prend l'apparence de l'or; et si l'on poursuit encore davantage, elle blanchit comme du cristal.

12. AUTRE CHAPITRE SUR LES PIERRES (1). — Parmi les pierres, les unes sont teintes (simplement); les autres le sont avec l'emploi d'un fixateur. Parmi les pierres teintes, les unes sont colorées après attaque, et les autres sont teintes à leur surface dans leur état d'intégrité. De même aussi, parmi les (pierres) teintes, celles qui sont attaquées, ne le sont pas toutes dans leur étendue totale, les unes étant hétérogènes et les autres homogènes. Nous parlerons d'abord des (pierres) teintes à la surface, d'une façon uniforme, et ensuite des (pierres) teintes d'une façon hétérogène; enfin, de la fabrication des perles (2).

13. Il est nécessaire de connaître la préparation et la fabrication complète des pierres, au moyen d'une seule liqueur. Cherchons avant tout si une seule liqueur sert au travail complet; ou bien s'il en faut deux, ou trois. En effet, toute pierre a besoin d'être amollie (3), teinte et fixée.

Voici comment on opère la fixation. Il faut d'abord amollir la pierre, conformément à l'opinion du bon Philosophe; l'amollissement est nécessaire, afin qu'elle puisse recevoir la couleur. Puis vient la teinture, en vue de la beauté et de la fin désirée; enfin on opère la fixation, en vue d'amener (la pierre) à sa forme (dernière). De même dans les préparations concernant l'or et l'argent, nous avons besoin d'opérer l'imbibition, la teinture et la fixation; car sans l'accomplissement de ces opérations le métal ne saurait éprouver l'action de la poudre de projection, qui doit le teindre. La même nécessité existe pour la teinture des pierres.

14. Quelques-uns ont travaillé au moyen de (deux ou) trois liqueurs: ce qu'ils ont exposé, non en parlant de la fixation, mais de la classe des liqueurs. Ils amollissent dans une liqueur; puis ils fixent (dans une seconde liqueur?); enfin ils teignent et fixent tout ensemble, en opérant la teinture dans une autre liqueur. D'autres ont exécuté le tout au moyen d'une seule liqueur, amollissant, fixant et teignant du même coup. C'est là ce qu'ils ont exposé d'abord; puis ils ont expliqué que l'on opère la fixation comme

(1) Quatrième petit traité ou chapitre.

(2) Les sujets annoncés dans cet alinéa ne se retrouvent pas traités plus loin.

(3) C'est-à-dire attaquée superficiellement, de façon à permettre de fixer ensuite la matière colorante.

pour les perles. Entre mille auteurs qui ont donné cet enseignement, je citerai Démocrite, Marie et Zosime, s'agit du traitement complet par une seule liqueur. C'est là le procédé de la teinture à froid, suivi pour la pourpre (1) : car la même (pourpre) peut-être fixée et teinte préalablement avec la cochenille, puis, surteinte en bleu. Il est possible de teindre et de fixer en même temps, en recourant à un mordant pour la teinture, et en opérant de telle sorte qu'une liqueur unique joue le rôle de mordant, parce qu'elle imbibe, teint et fixe à la fois, ainsi que le dit le Philosophe, des liquides propres aux deux premières compositions. De cette façon, non seulement l'artisan réussira, grâce au concours de cette liqueur ; mais il sera sûr en tout du succès.

15. Il y a l'amollissement, le mordant (2), et la teinture. Quand même tous les autres auteurs passeraient outre, il faut considérer dans divers cas avec le Philosophe que si nous laissons les crevasses des pierres sans les remplir auparavant, le travail demeure imparfait. Il expose la coloration et tout ce qui concerne les pierres et les perles, en trois chapitres.

16. Comment on exécute le traitement pour teindre en pourpre au moyen des matières précédentes ; quelle est la pourpre type ; quelle est la soudure d'or ; et, en troisième lieu, quelle est la teinture des objets consacrés ; comment on atteint la perfection des œuvres de l'art ; d'après le traité relatif aux pierres, et les principes empruntés aux anciens, voilà ce que nous allons vous développer. Je veux que vous sachiez que les pierres et les perles étaient nommées par eux l'eau divine native (3), c'est-à-dire l'eau de pourpre, à cause de son prix et de sa fixité ; car leur enseignement ne s'applique pas aux pierres tirées de la terre. Le Philosophe le montre dans son exposé des travaux relatifs à l'ios. En effet, il dit clairement qu'il ne s'agit pas de la pierre fixatrice, ni de la partie sèche ou humide de la pierre ; mais d'une méthode pratique, dans laquelle concourent la qualité des parties, le mélange des liquides et l'action propre de l'herbe tinctoriale. Or, ce qui est appelé *herbe* (4) chez

(1) On voit comment la teinture des métaux, celle des verres et celle des étoffes en pourpre étaient mises sur le même pied. Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 242, 243, 245, etc.).

(2) Nouveau fragments, ou plutôt suite

de titres, de fragments et d'extraits, mis bout à bout, comme dans les *Écrits de Zosime* (IIIe partie), notamment XLIII, *Chapitres à Théodore*.

(3) Ou l'Eau du soufre natif.

(4) Cp. la note 2 de la p. 159.

(les anciens), Pétasius (le) fait voir dans ses Mémoires Démocritains (1), en écrivant ces mots : « Il appelle herbes les jaunes des œufs ».

17. Il est permis aux gens studieux de prendre assurance sur cette question, d'après mille endroits des anciens, et d'apprendre que, dans toute espèce liquide ou sèche, l'art de la nature reconnaît deux (espèces de) soufres (2), savoir : non seulement celui qui est solide et jaune, mais encore les matières liquides et blanches (3). Des milliers d'auteurs habiles désignent chacun d'eux par de nombreuses dénominations (4), telles que chélidoine et aristoloche, rhubarbe du Pont, safran de Cilicie, thapsia, minéraux de toutes sortes, eau, vin, lait de tout genre, huile ; ils mentionnent en même temps toutes sortes d'herbes, toutes matières employées pour la composition des deux espèces (5) d'eaux (divines), suivant leur couleur, leur apparence, leur qualité et leur puissance ou énergie, naturelle ou artificielle ; en tenant compte (d'ailleurs) de la synonymie. Ainsi Démocrite dit : « La comaris regarde-la comme la pierre ». Et Marie, parlant de toutes choses d'après les écrivains qui l'ont précédée, dans son exposé sur les perles : « Ce n'est pas en pensant ainsi, dans les fabrications de l'or, du plomb et de l'argent, au moyen de la comaris et en vue de son traitement, qu'ils disent : Ne t'énorgueillis pas outre mesure et ne te porte pas malheur à toi-même ».

18. Il a été montré clairement que les anciens, en mentionnant la pourpre, les pierres, les perles, veulent parler de la comaris : car elle sert dans un grand nombre d'opérations. Emploie-la, à ton tour, dans tes travaux ; car elle sert à fabriquer la pierre Cythérée (6). C'est elle qui donne à la vapeur sublimée son efficacité ; c'est la pierre par excellence : elle fixe les couleurs mélangées.

Vois comme le Philosophe expose les nombreux (attributs) de l'espèce unique (7) : « La perle de Cythère désigne la pierre par excellence ; elle donne à la vapeur sublimée son efficacité ; elle détermine l'unité dans les mélan-

(1) *Origines de l'Alchimie*, p. 158.

(2) Ou eaux divines.

(3) Cp. la *Nomenclature de l'œuf*, p. 19.

(4) Cp. p. 173 et le *Lexique*, p. 8.

(5) Les deux espèces de soufres ou d'eaux divines, signalées plus haut.

(6) Ou pierre de cuivre : synonyme de la pierre philosophale. Le nom de Cythère semble indiquer l'intervention d'un nouvel auteur dans les fragments actuels.

(7) Cp. p. 122, § 2.

ges de toutes les espèces, (laquelle a lieu) par le concours de cette pierre ; et elle produit la fixation ». Pour nous résumer, c'est par elle que le praticien accomplit toutes les opérations qu'il veut (1).

19. Mais quelle est cette espèce unique, ô Démocrite ? Il dit (que c'est) la lie et le blanc de l'œuf. Or Zosime a dit que la lie, c'est l'aphrosélinon, et que l'aphrosélinon, c'est la comaris ; il s'exprime ainsi, conformément à Démocrite, sur la comaris et l'aphrosélinon : « Je dis que l'aphrosélinon est une espèce unique ; cependant l'aphrosélinon est composé ». Quelques-uns ont toujours exposé cette doctrine : que la lie dérive, soit du minéral de Coptos (2), soit de l'effluve lunaire (3). S'il introduit l'aphrosélinon et la comaris, c'est que l'action de ces choses est une et leur essence particulière ; l'aphrosélinon et la comaris ont de toute façon une action unique et doivent être quelque chose d'unique.

20. Démocrite, venant à parler de la comaris, fait une déclaration en ces termes : « Enduis la pierre autant que tu veux, en la frottant, et ce sera une perle ». Par là il indique la pierre universelle. Dans ses livres sur les espèces convenables, il réunissait ces choses, en disant : « Délayer ensemble l'aphrosélinon et la comaris, mélanger, fixer, teindre et amollir ». Il indique par là la pierre universelle. Le même auteur dit encore : « Prendre l'enveloppe des coquillages en forme de navires, et dissolvant les petites perles ». Il expose partout que l'on fixe au moyen de l'aphrosélinon et de la comaris. « Fixe, dit-il, l'eau avec l'aphrosélinon, etc. » Et Marie également : « Une espèce unique sert pour toute opération ». Dans son enseignement sur les pierres, elle a dit que l'héliotrope était la même chose que la bette (?). Voulant désigner la rouille, elle écrit ce qui suit : « Produis l'amollissement d'une pierre quelconque, et son durcissement (4), au moyen de la mandragore qui porte de petits tubercules ; car sans cette plante rien ne se fait ».

21. Ils ont caché ce mystère, car ni la terre, ni la pierre (?), ni le verre ne peuvent être amollis sans la matière que nous cherchons ; cette matière domine

(1) Glose de l'alinéa précédent.

(2) Cp. *Lexique*, p. 9.

(3) Aphrosélinon. — Cp. p. 131, 132 et 133.

(4) Ou plutôt la fixation des couleurs à la surface de la pierre, préalablement attaquée.

toute chose. (Pareille) la teinture, jointe au durcissement, détermine une fixation durable. Tandis que si ce (produit) n'est pas employé, la teinture passe; elle est faible et fugace. Lorsqu'on la soumet à l'épreuve par les eaux chaudes, ou par l'huile, elle disparaît. Voilà pourquoi le Panopolitain a dit : « Délaie avec intelligence », dans ses écrits sur les pierres tinctoriales et rendues fixatrices. En voulant parler du travail du liquide, il dit : « Voilà comment les pierres fixatrices permettent à la couleur de résister au feu; car les liquides ont rendu la teinture stable ».

Comme l'assertion avancée plus haut était dépourvue de témoignage, il était utile de ne pas négliger cette explication. Il faut écouter aussi l'exposé des (auteurs) plus anciens, qui parlent des espèces analogues. En effet, dans le livre de Sophé l'Égyptien, Démocrite ne parle pas seulement de cela; mais il ajoute que : « une composition unique produit plusieurs couleurs; un mélange unique agit (1) sur tous les corps; une espèce unique sert à opérer sur beaucoup de choses ».

22. SUR LA COLORATION DE L'ÉMERAUDE. — Aie deux creusets sous ta main; et prenant une partie de rubrique, délaie-la dans du vinaigre et enduis de cette composition les deux petits creusets. Puis, prenant du cuivre brûlé, une partie, divise-le en très petits morceaux et fais en deux portions; projette la poudre de l'une dans l'un des creuset et introduis-y le verre; puis remplis par-dessus ce creuset avec le surplus du cuivre broyé. Recouvre ensuite avec l'autre creuset et assemble les jointures des deux creusets avec un lut qui résiste au feu : de peur que la poudre de projection ne s'évapore, ou ne se déplace, et qu'une partie de la pierre ne soit mise à nu et ne s'altère, pendant que l'on remue les creusets. Après avoir enduit convenablement, depuis le haut jusqu'en bas, laisse sécher; puis, fais chauffer sur un feu léger, pendant 9 heures. En découvrant, tu trouveras la pierre passée de l'état de cristal à celui d'émeraude (2).

23. C'est cette chose (3) que les philosophes ont appelée énigmatiquement l'aphrosélinon et la comaris; car l'aphrosélinon et la comaris appartiennent

(1) Cp. p. 51. Ce passage ne se retrouve pas dans le livre de Sophé (c'est-à-dire de Chéops), livre attribué plus haut (205 et 206) à Zosime.

(2) Cp. INTROD., p. 262, *cœruleum* — procédé de Vitruve.

(3) Glose plus moderne qui paraît applicable au § 21. Il semble que

à une science unique. Sous ces noms, c'est une chose difficile à entendre. Mais les savants parmi les Ismaélites (Arabes) en ont parlé clairement et ils l'ont interprétée. Les uns par le nom *talc* ou *kalk*, les autres par le nom *chalk*; on l'appelle aussi *crainte* et *frayeur*. C'est pour cela qu'ils disaient : « Unis l'aphrosélinon avec la comaris, délayant, mélangeant, fixant et colorant ce (corps)⁽¹⁾. Fais fondre l'argent quand tu le retireras de la composition, tu verras l'argent transformé en or et tu seras étonné. La nature jouit de la nature, et la nature triomphe de la nature ». Ils disaient encore : « Délaie la chrysocolle dans l'urine (d'un) impubère, pendant 7 heures, et mélange avec celle-ci du soufre jaune. Projette sur le corps du cuivre, ou de l'argent, et tu auras de l'or ».

24. TRAITEMENT DU FER DESTINÉ AUX COLORATIONS DES PIERRES ET A D'AUTRES PRÉPARATIONS (2). — Prenant du misy, 1 livre; de la chalcite, 1 livre; de la couperose, 1 livre; du sel ammoniac, du natron d'Alexandrie, de l'alun lamelleux, 1 livre de chaque; du vinaigre très piquant, 10 setiers; délayant le tout avec soin, mets dans un vase de verre et laisse pendant 3 jours au soleil, en agitant chaque jour. Le 4e jour, laisse déposer; puis, après avoir desséché, purifie et garde.

Prenant une marmite de verre, mets-y du vinaigre; ensuite, prenant 1 livre de fer, mets-le dans le vinaigre; place le vase, bien bouché, au soleil, et laisse-le pendant 40 jours; puis, au jour fixé, mets (le produit) à part, pour les usages qui te sont indiqués.

25. TRAITEMENT DU PLOMB. — Prenant de la litharge, 1 livre; de l'antimoine (sulfuré), 1/2 livre; du natron d'Alexandrie, 9 onces; délaie ensemble; fais tomber sur ces matières de l'huile goutte à goutte; mets, dans un creuset et tu trouveras le plomb cherché. Lorsque tu verras de la fumée sortir par en bas du fourneau et du creuset, tandis que la composition produit un petit sifflement, comprends qu'elle est bonne à enlever (3).

des articles de diverses origines, mis bout à bout dans un vieux manuscrit, aient été l'objet de commentaires et d'additions marginaux, qu'un copiste plus moderne aura transcrits, en embrouillant l'ordre des morceaux.

(1) Cp. le § 20, plus haut.

(2) Il y a là deux préparations ferrugineuses, exécutées l'une avec la couperose, l'autre avec le fer métallique.

(3) Ceci doit produire un alliage de plomb et d'antimoine.

26. SUR L'AMOLLISSEMENT DU VERRE. — (Prenant) de la chaux, 1 partie, délaie avec de l'urine ou du vinaigre, et de l'alun, une partie; puis, prenant la liqueur obtenue, mets-la à part. Prends une lampe, élargis-en le trou supérieur: déposes-y les petits cristaux. Bouche la lampe avec un tesson, place-la sur un feu de charbons modéré, et chauffe. Lorsque tu verras la lampe incandescente, ouvre-la et projette le verre dans de l'eau de chaux et d'alun. Le verre est ainsi amolli (1). Lorsque (les matières) sont refroidies, essuie avec un chiffon.

27. AUTRE AMOLLISSEMENT. — (Prenant) du soufre, de la chaux et de l'alun, fais digérer pendant 3 jours. Après avoir fait chauffer dans un four à charbon, teins pendant un jour, de préférence un jour après (la chauffe?).

28. AUTRE. — Prenant du suc de poireau et du vinaigre, laisse digérer pendant 3 jours; fais absorber aussi (à la liqueur) de l'alun rond (2). Puis mettant la pierre (dans la liqueur), donne deux bouillons et laisse passer la nuit: le jour suivant, lave et emploie.

29. AUTRE. — Mettant les pierres dans une marmite, bouche-la par en haut et fais cuire légèrement. Ensuite débouche la marmite, verses-y du vinaigre et de l'alun; et, tandis que la pierre est encore chaude, mets-la dans telle couleur que tu voudras.

30. FABRICATION DE LA PIERRE AÉRITÉ. — Prenant la pierre aérée, ramollis-la de la manière suivante. Prenant des aulx, broie et plonges-(y) la pierre pendant 7 jours; puis dans l'excrément humain, pendant 3 jours. Ensuite, après avoir fabriqué un petit filet en crins de cheval, mets-(y) la pierre, et, prenant (de la pourpre) de coquillage, mets-(la) dans une marmite neuve, en la remplissant de ce coquillage; amollis (avec cette liqueur la surface de) la pierre suspendue dans le liquide. Bouche bien par en haut; mets (la marmite) sur un feu de cendres chaudes pendant 3 jours, sans discontinuer. Après avoir enlevé, tu trouveras la pierre, une fois refroidie, semblable à la véritable améthyste.

31. FABRICATION DE L'ÉMERAUDE. — Prenant de la rouille de cuivre brûlé, de l'huile de pin et un peu d'indigo, ainsi que de la chryso-colle et de la ché-

---

(1) C'est-à-dire dépoli, attaqué superficiellement et prêt à être teint.

(2) Cp. p. 170.

lidoine 3 parties, mets (le verre) à l'intérieur du vase où est l'huile, et fais une décoction sur un feu doux de charbons. Ensuite, la chélidoine ayant agi, change, en filtrant au moyen d'étoupe, et place dans *l'automotarion*, puis laisse fondre pendant 6 heures. Après avoir retourné (?) (l'appareil), tu trouveras (l'émeraude) cuite.

32. FABRICATION DE LA PETITE SCORIE D'APRÈS MARIE (1). — Prends du cuivre brûlé, 1 partie; coupholithe, 1 partie; délaie ensemble; puis, prenant du plomb provenant de la litharge et l'antimoine, fais griller le plomb et délaie les deux corps avec de l'huile de natron. Puis, fais fondre jusqu'à ce qu'ils coulent ensemble (2). Puis, laisse solidifier le plomb et, après l'avoir enlevé, conserve-le. Tu obtiendras ainsi de l'écarlate (3). Ensuite: prends coquille d'argent, 4 parties; coquille d'or, 1 partie; fonds ensemble, laisse cuire et tu trouveras ce que tu veux.

33. LE CRISTAL EST AMOLLI ET NE SE CASSE PAS, EN SUIVANT LE PROCÉDÉ QUE VOICI. — Prenant le blanc d'un œuf avec du coupholithe, délaie en consistance visqueuse; enduis les pierres, et mets dans un petit filet; laisse en suspension (dans le liquide) pendant 3 jours.

34. (RECETTE) POUR ADOUCIR LE CRISTAL. — Prenant de la saumure de thons, du suc cyrénaïque et du vinaigre, mets-(y) la pierre et laisse pendant 5 jours. Ou bien, mets dans de la renoncule du vinaigre blanc; puis, introduis les pierres dans un vase de verre.

35. FABRICATION DU BÉRYL (4). — Prenant le cristal, soutiens-le avec des crins et suspends-le dans un vase contenant de l'urine d'ânesse; il ne faut pas que le vase soit en contact avec le cristal. Qu'on le tienne donc en suspension pendant 3 jours. Que le cruchon soit bouché. Ensuite, plus tard, mets sur un feu doux fais bouillir et tu trouveras un béryl excellent.

Emploie comme mordant du soufre et de la chaux; fais mordre, en mettant dans un creuset à demi rempli; puis, ajoute au-dessus du cristal, dans le creuset, telle quantité que tu voudras, sans pourtant que le couvercle soit en contact avec le cristal ou la matière. Recouvre avec un autre vase et, après avoir luté solidement, fais cuire pendant une nuit et un jour.

(1) V. p. 99, 101, 114, etc.
(2) V. p. 78, 101, 103 (texte et note 1),
128, etc.

(3) Minium.
(4) Syn. de l'émeraude.

36. Si tu veux avec une améthyste faire un rubis, prépare comme il suit une poudre de projection : chalcite, 3 parties ; misy, 3 parties ; cochenille, 1 partie. Après avoir mélangé, mets en œuvre de la façon indiquée précédemment, en étendant sur les parois du creuset ; fais cuire pendant 3 heures.

37. PURIFICATION DE LA PIERRE DE CRISTAL. — Prenant les pierres, mets dans un filet et place dans un bain de cuivre ; laisse bouillir pendant 7 jours. Lorsque le produit est purifié, prenant du calcaire (chaux), pétris avec de l'urine et recouvre la pierre : puis laisse fixer pendant 3 heures ; d'après d'autres, pendant 7 jours. Si le produit n'est pas purifié, recouvre de nouveau et après avoir laissé déposer, teins de la couleur que tu veux.

38. AMOLLISSEMENT DES PIERRES. — Prenant de la cendre de figuier, de la cendre de chêne, de la fiente de porc desséchée, à parties égales ; et pétrissant avec du blanc d'œuf, mets dans un petit creuset. Après avoir luté les jointures, mets au feu la pierre en quantité convenable. Puis, enlevant le produit chaud, jette-le dans la teinture.

39. AMOLLISSEMENT DU CRISTAL (1). — Prenant de la chaux 1 partie, dissous la avec l'eau de l'œuf, et, prenant de l'eau de chaux pure, gardes-en une partie. Ensuite, prenant de l'alun lamelleux, 1 partie, mêle à l'eau de chaux, et, après le mélange, garde une partie de cette eau. Ensuite, prenant une lampe, élargis-en l'ouverture supérieure, afin de pouvoir y placer les cristaux. Après avoir disposé le tout, recouvre avec un tesson la lampe et installe-la au milieu de charbons allumés. Lorsque tu vois la lampe incandescente, ouvre-la et déverse les petits objets sculptés dans l'eau qui provient du calcaire et de l'alun, en ayant soin de chauffer préalablement le vase de terre cuite. Ensuite, ajoutes-y de la rouille, après l'avoir bien pulvérisée, et agite, de façon que le tout forme un assemblage homogène. Ensuite, ajoute un peu d'indigo ; puis, fais chauffer au feu, en tournant avec une pince épilatoire, et laisse digérer dans la préparation.

40. AUTRE PROCÉDÉ. — Prenant : alun, 1 partie ; cuivre brûlé, 5 parties, délaie dans du vinaigre, en consistance de miel. Introduis les petites pierres, laisse digérer pendant 7 jours, et tu obtiendras (ce que tu veux).

---

(1) Cp. plus haut § 26, et la note 1 de la p. 345.

41. FABRICATION DE L'ÉMERAUDE. — Mouille avec de l'alun liquide pendant 3 jours ; après avoir pris un petit vase contenant du vinaigre, fais cuire sur un feu doux de bois de pin, puis laisse refroidir. Après avoir enlevé, mets dans l'huile, avec l'ios du cuivre de Chypre, et laisse pendant 6 jours.

42. AUTRE PROCÉDÉ. — (Prenant) de la chrysocolle d'Arménie, traite par de l'urine d'enfant impubère, pendant 2 jours, (on en prend la valeur d'une cotyle) ; ajoute : bile de taureau, 2 parties. Mets dans une petite marmite et après avoir luté, fais cuire sur un feu léger de bois de pin, pendant 6 heures. Or les pierres devront provenir du cristal.

43. FABRICATION DE L'AMÉTHYSTE. — Prenant de la fleur de jacinthe, mouille avec du lait de vache pendant 1 jour ; et, broie avec l'eau extraite des pepins de grenades, arrosés avec de l'eau de pluie ; puis, mélange à la chrysocolle.

44. Maintenant, si tu veux teindre en pourpre, délaie de la limaille de cuivre de Chypre. Si (tu veux) (teindre) en couleur d'or brillant, mélange avec du minerai de plomb, ou bien avec du suc de poireau et de la chrysocolle.

45. COMMENT ON DONNE AUX PETITES PIERRES BLANCHES LA TEINTE ROUGE. — Fais bouillir la pierre dans de l'eau avec de l'alun, de la cochenille et du vinaigre ; puis fais chauffer dans une marmite neuve. Après avoir laissé refroidir la pierre, pour la ramollir, introduis-la (dans la liqueur) suivante.

46. RAMOLLISSEMENT DU CRISTAL. — Emploie du soufre, de la chaux et un tiers d'alun lamelleux ; laisse pendant 9 jours, fais chauffer sur des charbons, et teins un jour après.

47. AUTRE PROCÉDÉ. — Arrose de la chaux avec du vinaigre pendant 7 jours ; puis, prenant le suc du mouron qui porte une fleur bleue, de la chrysocolle et du tithymale, fais cuire sur un feu doux ; ensuite introduis la pierre.

48. FABRICATION DE LA SÉLÉNITE. — (Prends) de la bile de tortue marine, 4 onces ; de la bile de chèvre, 2 onces ; de l'ios pur, 6 onces, ou 3 onces ; introduis les pierres séparées les unes des autres et lute la marmite. Fais cuire sur un fourneau. Ensuite, retire, laisse refroidir ; mets dans un vase avec de l'huile de troëne (?), pendant 15 jours. Emploie en général l'huile en petite quantité.

49. PRÉPARATION POUR TEINDRE LA PIERRE EN ROUGE. — Prenant de la limaille d'or pur, 1 parcelle ; de la belle magnésie, 1 partie ; de l'arsenic rouge,

1 partie; du sory couleur d'or, 1 partie; broie chaque (matière) séparément et agite ensemble dans une étoffe de soie. Puis, pétris dans de l'urine de vache concentrée à point; enduis-(en) la pierre précieuse, et laisse durcir. Ensuite, mets la pierre dans un petit creuset et, au-dessus de la pierre, un autre creuset; lute bien les jointures. Puis, pose le creuset sur un petit fourneau, et chauffe pendant 2 jours sans relâche. Que le feu brûle doucement. Ensuite, laisse refroidir jusqu'au jour suivant. Or, tu dois trouver (teint en) rouge ce que tu veux.

V. VIII. — MÉTHODE POUR CONFECTIONNER LA PERLE RONDE

PRÉPARÉE PAR LE CÉLÈBRE TECHNURGISTE ARABE SALMANAS (1)

1. Prenant des granules très fins, mets-les dans un vase de verre, et ajoutes-y du jus de citron, de façon à les recouvrir. Au-dessus de cette liqueur, répands une petite quantité de mousse de citerne (?) brûlée et bien broyée. Ensuite, bouche (le vase); enduis avec soin le bouchon qui le ferme avec le lut préparé; suspends ce verre, pour le faire chauffer au soleil dans les chaleurs de la canicule, pendant un jour. Toutes les heures, prends ce verre et agite continuellement, de façon à remuer en même temps les granules placés dans son intérieur. Le lendemain, après avoir ôté le bouchon du vase, filtre doucement le liquide, en prenant soin de ne pas déverser la composition résultant de ces granules. Mets dans ce vase une autre liqueur de même nature et opère de nouveau comme précédem-

---

(1) Ce petit traité traite de la fabrication des perles artificielles, au moyen d'une composition où entrent, ce semble, des sels de chaux, diverses matières organiques et du chlorure de mercure. On en forme des granules, qui prennent après ce traitement, d'après l'auteur, l'aspect des perles. Ces recettes semblent réelles; mais elles sont trop obscures pour être pleinement en-

tendues. Le grec renferme d'ailleurs des mots modernes qui rappellent le traité d'orfèvrerie (V, 1). — Observons que le traité de la perle ronde se trouve dans le ms. 2325, qui est du XIIIe siècle. Il est attribué à un auteur arabe. Il est purement technique et ne contient ni citation des vieux auteurs, ni phrase charlatanesque, ou mystique.

ment. Répète l'opération une troisième fois. Lorsque tu verras que la matière des granules s'est gonflée et a absorbé la liqueur, verse dessus une autre liqueur de même nature. Après que ces granules se sont dissous en totalité et qu'il s'est formé une composition unique, prends cette composition, mets-(la) dans une passoire, remplis celle-ci d'eau édulcorée, agite la composition avec cette eau et laisse déposer l'eau qui s'y trouve pendant une heure. Filtre doucement encore une fois, et répète ces opérations à plusieurs reprises, jusqu'à disparition complète du goût piquant du jus de citron qui s'y trouve.

2. Ensuite, prends cette composition et verse-la dans un petit bassin de verre; recouvre ce bassin avec un autre à plus large ouverture, de façon que l'ouverture du second enveloppe celle du bassin inférieur. Que le bassin supérieur ait un trou dans le haut, afin que l'humidité de la composition s'évapore par là. Ce trou doit être recouvert avec une étoffe lâche, faite avec un tissu de poils. Expose au soleil, dans les chaleurs de la canicule; et après avoir desséché la composition, garde-la.

3. Ensuite, prends 1 livre de mercure; prends du sel ammoniac (?) traité par la chaux; délaie pendant 2, 3, 5 ou 7 jours, et après avoir desséché, sublime et purifie. Une fois ce produit desséché, prends-en une demi-livre et incorpore-le avec la livre de mercure, en broyant doucement jusqu'à disparition et pour ainsi dire absorption de tout le mercure; puis, opère l'extraction (1) dans des vases de verre, sur un feu faible, jusqu'à ce que tu voies (le produit mercuriel) blanc comme la neige. Prends alors 4 parties de la composition sèche obtenue avec les granules, ainsi que 6 parties du mercure susdit; réunis le tout dans un bassin de verre épais. Broie et délaie bien avec un pilon de verre, et en arrosant avec le jus blanc de la plante appelée *zocare*. Que la masse fermentée soit épaisse comme du suif; délaie convenablement et avec soin; puis, prenant de ce ferment ce que tu voudras, mets-le dans une étoffe de soie blanche, et façonne-en des granules de la grosseur que tu voudras. Quant aux outils pour la confection des granules,

(1) Est ce une préparation de chlorure de mercure sublimé? — En marge de cet article on lit dans AB : « Vois le procédé pour faire de l'or, et ne te

trompe pas ». — Cette glose montre que les copistes voyaient partout des procédés de transmutation, même quand il s'agissait de toute autre chose.

il faut un pilon d'argent, une pince d'argent, des doigtiers d'argent. Au moyen de ces instruments, opère la confection des granules; mais fais bien attention à ce que ta main ne touche pas le produit, et même ménage ta respiration, de crainte que la poussière soulevée (1) ne t'atteigne; car elle empoisonne; elle noircit d'ailleurs, et ne peut plus servir. Ensuite, après avoir fait bouillir l'étoffe de soie, enveloppe les boulettes dans des morceaux de soie blancs, convenablement enduits. En opérant de cette façon, mets chacun de ces granules dans un verre, agite, en les faisant rouler sans relâche et doucement. Lorsque tu verras que les granules sont bien arrondis, prends-les, troue-les avec un fil d'argent, et, après cette opération, agite-les encore dans le verre.

4. Après cela, prenant des *zocares*, mets-(les) dans un plat propre; broie un peu de matière astringente (avec de l'eau) : fais tomber (le liquide) goutte à goutte sur les parties charnues (de ces plantes). Ces parties, étant contractées par l'agent astringent, laissent échapper leur matière visqueuse. Prenant une petite quantité de cette matière visqueuse et la versant dans un verre, roules-y chacun des granules sphéroïdes. Que chacun (d'eux) soit pourvu d'un fil d'argent; sers-t'en pour le retirer adroitement. Prenant une passoire, autrement nommée crible, fais-y des trous fins, et fixe à ces trous, du côté intérieur, les fils qui portent les granules sphéroïdes.

Ensuite prends aussi une autre poêle, ajuste-la à la première, remplis-la de coton, en pressant légèrement et appuyant tout autour. Prenant le vase qui contient les perles, dispose-les et laisse-les sécher à l'intérieur de cette passoire, pendant 10 jours.

Ensuite, mets chaque granule dans un vase de verre en forme de matras, faisant rouler (les granules) dans ce vase, jusqu'à ce que tu reconnaisse qu'ils résonnent comme des pierres. Puis, donne de l'éclat à ce produit, en opérant comme les lapidaires pour faire briller les pierres.

5. Ensuite, prenant des poissons d'étang ou de rivière, ayant la longueur du pélamyde (2), ou moins grands, fends-les du côté gauche et rejette leurs viscères. Lave bien la cavité où se trouvaient les viscères, de façon à n'y rien laisser de sanguinolent. Puis, prenant le gros intestin, perce-le, intro-

---

(1) Poudre de chlorure de mercure. | (2) Espèce de thon.

duis-y du natron broyé et ayant subi l'action de l'eau ; laisse séjourner pendant 1 heure. Ensuite, lave bien ces intestins avec ce natron, en les pressant avec ta main. Puis, nettoie-les avec de l'eau ; et après les avoir nettoyés, prends les granules sphéroïdes susmentionnés, introduis-les un à un dans l'intestin et attache-les avec un fil de soie bouilli dans l'eau, en fixant chaque granule avec un fil spécial.

Alors, introduis les intestins, avec les granules qu'ils contiennent, dans l'intérieur de la cavité des viscères de ces poissons ; recous avec de la soie la peau fendue, et dépose le tout sur un plat de terre.

Tiens prêt un petit fourneau et embrase-le bien, jusqu'à ce qu'il soit blanchi par la combustion intérieure. Introduisant alors dans ce petit fourneau les poissons placés sur le plat de terre, assujettis bien ce fourneau ; lutes-en l'ouverture, et laisse cuire pendant 3 heures. Après avoir tiré les poissons du fourneau, laisse refroidir ; puis, retires-en les intestins, avec les granules qui y sont contenus ; fends-les, retires-en les granules, mets-les dans un linge, et nettoie-les avec du savon, de l'eau chaude et la graisse des poissons. Tu trouveras des granules ronds parfaits, ne différant en rien des meilleures perles naturelles.

V. IX. — TRAITEMENT DES PERLES

1. NETTOYAGE DES PERLES ET PROCÉDÉ POUR LES RENDRE BRILLANTES, QUE L'AUTEUR DIT AVOIR EMPLOYÉ SOUVENT. — Mettant d'abord de l'huile dans une coquille de moule, fais chauffer sur un feu de papyrus ou de paille ; lorsque le produit est tiède, déposes-y la perle. Ensuite, retire-la de l'huile, et enduis-la avec un liniment de pyrite et de céruse. Puis, lave bien dans l'eau, enduis de nouveau, et laisse sécher. Après avoir lavé encore une fois, enduis ; (répète cela) jusqu'à 7 fois. Après avoir traité et relavé, jette dans du suc d'orange. Si l'on mêle ce suc au liniment, tout objet enduit éprouve un blanchiment. Si (la perle) est imbibée de vin, elle devient rugueuse. En général, si on y trace des lettres avec un poinçon et que l'on ajoute de l'encaustique préparé avec du noir et du vert, les lettres l'absorbent.

2. DISSOLUTION DES PERLES. -- Broyant de petites perles très menu, mets

(la poudre) dans un vase de verre, avec du jus acide de citron, et dépose sur un feu de sciure de bois pendant 3 jours et 3 nuits : elles seront bien dissoutes (1).

3. AUTRE (PROCÉDÉ). — Après avoir moulu de la bonne farine de froment, pétris avec du jus acide de citron et du suc de chou sauvage. Ajoute de la sève de saule et du jus d'oignon, mets-y la perle et laisse dissoudre : poursuis comme tu sais.

4. BLANCHIMENT DES PERLES. — Prenant de la scammonée, broie très menu et agite; prends une décoction d'orge pure; délaie avec la scammonée, de façon à rendre le mélange plus fluide; puis, mets dans une coupe de verre. Suspends-y la perle, et recouvre avec une autre coupe. Après avoir luté, laisse pendant 9 heures : (la perle) devient blanche.

Sans autre opération, expose pendant 7 ou 13 jours au soleil, ou à la chaleur du crottin de cheval. Dissous l'aphrosélinon dans du vinaigre très fort.

5. PRÉPARATION DE LA PERLE. — Prenant de la pierre sidérite et de la poudre d'arsenic, de magnésie et d'aphrosélinon, délaie en quantités égales; fais cuire, en suivant le même traitement que pour le cinabre. Prenant l'aphrosélinon et le trempant dans le miel, donne-le en pâture à un oiseau, sans lui fournir autre chose à manger, et ne le laisse pas s'agiter, mais enferme-le dans une cage, ou dans un panier. Place en dessous un *kerbion* et donne à l'oiseau la (composition) délayée. Nettoie ses intestins, en lui donnant à manger des sauterelles pendant 3 jours, et ensuite l'aphrosélinon : tu trouveras secrété dans le *kerbion* un mystère divin (2).

6. AUTRE FABRICATION DES PERLES. — Prenant de petites perles, mets-les dans un vase de verre, avec du vinaigre fort et du suc cyrénaïque blanc, recueilli après avoir déposé pendant 16 jours (3). Bouche le vase, abandonne le tout dans un endroit chaud, pendant une nuit et un jour. Ensuite, ajoute du jus acide de citron et, après avoir remué, abandonne un peu de temps. Lorsque (les perles) seront attaquées, alors fixe l'empreinte comme tu l'entendras : la fixation s'obtient au moyen de l'aphrosélinon.

7. BLANCHIMENT DES (PERLES) SOMBRES ET SALIES. — Mets les (perles) dans

(1) Voir le procédé de Salmanas, § 1, p. 349.

(2) Cette recette bizarre rappelle cer-

taines de celles qui figurent dans Pline et dans les *Geoponica*.

(3) Cp. plus loin § 15.

un oignon, ou dans un bulbe analogue ; recouvre tout autour avec de la pâte de pain, et fais cuire sur un fourneau, ou dans un four : les (perles) seront blanchies.

8. AUTRE (PROCÉDÉ). — Prenant des petites perles, mets-les dans du jus de citron ; laisse la liqueur acide du citron s'imbiber ; et, après avoir décanté plusieurs fois, jusqu'à ce que la liqueur soit transparente, mets alors les perles dans un linge, de façon à les nettoyer. Lorsque le nettoyage aura été obtenu, lave pendant un jour, et introduis la masse pâteuse dans le cœur d'un oignon. Mets l'oignon sur un fourneau, jusqu'à ce que la pâte soit cuite. Après avoir enlevé et laissé refroidir, tu trouveras (les perles) blanchies. Nettoie et rends brillant à ta volonté, à la façon de l'artisan spécialiste.

Quelques-uns après cela font boire un oiseau, depuis le soir jusqu'à 1 heure (6 heures du matin) ; puis ils laissent mourir de soif le petit oiseau en le privant de boisson. En le sacrifiant alors, ils trouvent (nettoyées) les espèces salies (1).

9. BLANCHIMENT DES PERLES JAUNES. — Prenant des perles, dépose-les dans du lait de chienne blanche et abandonne pendant 7 jours, après avoir bouché. Enlève les perles, attachées (chacune) avec un cheveu, et regarde si elles sont devenues blanches. Sinon, dépose-les de nouveau (dans le lait), jusqu'à ce que tu aies réussi.

Si tu enduis ainsi un homme, il devient lépreux (2). Telle est la puissance de cette composition saupoudrée avec un poids d'une mine de terre de Samos humide.

10. FIXATION DES PERLES. — Dépose-les dans du lait de chienne noire, et lorsqu'elles deviennent de consistance cireuse, mets-les dans les moules (3).

11. BLANCHIMENT DES PERLES. — Prenant de chaque décoction d'orge deux cuillerées, broie ensemble et amollis la perle pendant 6 heures.

12. SUR LES PERLES. — Dépose-les, pour les durcir, dans du lait de figuier, ou de tithymale, ou de calpasos, et laisse passer la nuit. Lorsqu'elles auront

(1) Ce dernier alinéa ne paraît pas faire suite à ce qui précède, mais plutôt à la recette du § 5.

(2) Phrase finale ne faisant pas suite à ce qui précède et inintelligible. Elle pourrait peut-être se rapporter à la

recette de la fin du § 1er, le copiste ayant mélangé les articles (?) V. la note 3 de la p. 343.

(3) Cp. la fin du § 6. Il semble que l'on ramollissait les perles, et qu'on leur donnait ensuite une forme ou une empreinte.

été durcies, modelant chacune avec la matière visqueuse préparée plus haut (1), laisse sécher pendant un mois. Mets alors dans de la chaux vive ; fais tomber de l'eau goutte à goutte, et légèrement, jusqu'à ce que la chaux soit délayée ; puis laisse jusqu'à refroidissement. En enlevant, tu trouveras (les perles) durcies.

Que la matière destinée à être modelée soit pétrie avec de la gomme liquide blanche. Fais sécher ainsi.

Pour qu'elles durcissent facilement, lorsque tu les introduis dans le mélange de la chaux éteinte, et après qu'elles ont acquis la consistance convenable, lave-les bien pendant une heure avec de l'huile blanche et pure, en exprimant avec soin. Ensuite, si tu trouves qu'elles ne sont pas devenues brillantes, mets-les dans une boule de pâte d'orge. Modèle comme pour la pâte de pain ; puis fais cuire au four. De cette façon nettoie et rends brillant : tu seras étonné du résultat. Attache avec des cheveux (chaque perle) (2) avant de faire durcir.

13. BLANCHIMENT DES PERLES JAUNES. — Prends les extrémités et la partie blanche de la scille, au milieu des feuilles, ainsi que la plante saponaire : délaie à parties égales. Après avoir fait la préparation, mets-y les perles et recouvre-les avec ; si elles sont trop dures, ajoutes-y de l'urine de vierge et un peu de miel blanc.

14. NETTOYAGE DES PERLES. — Prenant des aulx, délaie avec de l'eau, mets dans un petit flacon, et, soutenant la perle au moyen d'un cheveu, mets-la tremper pendant un jour et une nuit ; puis attends à ton idée. Si l'effet n'est pas produit, alors délaie avec un peu de cendre très fine ; enveloppe dans un morceau de toile de lin, et promène circulairement (le vase) au-dessus du feu, jusqu'à ce que la cendre ait disparu et que la perle soit amenée à point. Tu la trouveras blanche et nette ; elle doit être saine de tous les côtés.

15. NETTOYAGE DE LA PERLE DE BRETAGNE. — Prenant du suc cyrénaïque, délaie avec de l'eau, et mets dans un petit flacon. Le suc ne se dissout pas, mais il forme une couche séparée au fond de l'eau. Prenant la perle, soutiens-la avec un crin de cheval. Que la perle n'ait pas de cassures. Mets-

(1) Cp. V. VII. § 4 (?).

| (2) Cp. § 9.

la dans le suc et aussitôt le suc s'y allie. Laisse reposer un jour et une nuit; retire-la, frotte-la et tu la trouveras nettoyée et devenue blanche. Si elle a besoin d'être nettoyée davantage, laisse-la pendant une nuit et un jour; répète au besoin l'opération et opère avec soin jusqu'à réussite.

16. NETTOYAGE, D'APRÈS UN MOINE, DES (PERLES) COULEUR DE PLOMB (1). — Prenant des aulx, délaie avec de l'urine d'impubère, et mettant dans un petit flacon, introduis la perle au fond; laisse tremper pendant 3 nuits et 3 jours. Puis, prenant du suc cyrénaique et un peu d'huile, fais chauffer; suspends la perle avec un cheveu; promène-(la) tout autour (dans le liquide), jusqu'à ce que tu la voies devenue blanche. Ainsi, mets d'abord des aulx; puis, mets dans l'huile, et reprenant les aulx en ébullition, emploies-en le suc. Si le résultat n'est pas bon, emploie du baume, à la place de l'huile, et tu réussiras.

V. X. — FABRICATION DES BIÈRES

Prends de l'orge blanche, propre, de bonne qualité, fais macérer pendant 1 jour, épuise; ou bien encore laisse reposer dans un lieu à l'abri du vent, jusqu'au lendemain matin; puis, fais macérer encore pendant 5 heures. Mets dans un vase à anses, en forme de tamis, et arrose; sèche d'abord jusqu'à ce que la masse devienne comme un tourteau. Arrivé à ce point, achève de sécher au soleil, jusqu'à ce que la masse s'affaisse; la pâte est amère.

Tu moudras et tu fabriqueras des pains, en ajoutant du levain, pareil à celui du pain; fais cuire plus fortement; et lorsque (ces pains) sont gonflés, traite-les par l'eau sucrée. Passe à travers un filtre, ou un tamis fin. D'autres, après avoir fait cuire les pains, les jettent dans un panier (?) avec de l'eau, et en font une décoction légère, en évitant de faire bouillir, ou de trop chauffer. Puis, ils retirent et filtrent; ils recouvrent tout autour, font chauffer et mettent à part.

---

(1) Ou bien : « Nettoyage des perles, d'après le moine dit des Plombiers (?) ».

V. XI. — FABRICATION DE LA LESSIVE ⁽¹⁾

1. Quatre muids de cendres sont répartis entre deux cuiviers, percés de trous au fond. Autour du trou le plus petit, du côté intérieur, mets une petite quantité de foin, pour que la cendre n'obstrue pas le trou. Remplis d'eau le premier des cuiviers; recueille le liquide filtré qui en découle pendant toute la nuit et mets-le dans le second cuvier; garde ce qui filtre de ce second cuvier. Mets d'autre cendre (dans un troisième cuvier). Epuise-la et il se forme une liqueur pareille au nard couleur d'or. Verse-la dans un quatrième cuvier. La liqueur devient piquante et forte : telle est la lessive particulière.

2. Quelques-uns ont fabriqué une (lessive) universelle, en ajoutant de la chaux sulfureuse, de la lie, de l'alun, etc. C'est ainsi que les opérateurs des eaux divines fabriquaient l'eau blanche. Ils dissolvaient dans les muids (?) une grande quantité de décoction d'orge et de sucs d'arbres, (tels que ceux) du mûrier, du figuier, du calpasos, et de plantes, telles que le tithymale, ainsi que du sang de bouc et le ferment qui provient de ces liquides.

3. Pour la coloration des cristaux, on projette aussitôt que la matière est colorée; car plus tard elle retiendrait du miel, de l'huile et du baume (2).

4. Afin de mieux épuiser la cendre pour la lessive, quelques-uns ajoutaient du vinaigre; d'autres de l'urine. Quelques-uns, après avoir filtré l'eau, mélangeaient toutes choses une à une. Ils obtenaient un meilleur effet qu'en opérant avec l'urine et le vinaigre : et ils nommaient le tout *lessive*. Quelques-uns, mettant dans cette eau les plantes convenables et appelant (cela faire fermenter, ajoutaient du safran, de la chélidoine, des feuilles de pommier, et des matières similaires, qu'ils délayaient avec du vinaigre de natron. D'autres encore employaient de l'alun, du misy cuit, du bleu et de l'eau divine. Ils en faisaient un gâteau. Après avoir réuni ensemble et fait fermenter, ils trempaient dans l'eau jaune et faisaient cuire la compo-

(1) Ce mot a été traduit ailleurs par erreur : « huile aromatique ».

(2) Cette phrase ne semble pas faire

suite à ce qui précède, ni être liée à ce qui suit.

tion. Ils y mélangeaient plus tard du miel, du baume et du vinaigre. En délayant de cette façon, (ils ajoutaient) au vinaigre un peu de levain plus fort et de la bile de veau. Quelques-uns ajoutaient aussi des aulx et des oignons. En ce point, (notre auteur) enseigne que les (matières) fugaces, mêlées aux (matières) non fugaces, opèrent la coloration à froid.

V. XII. — QUELLE EST LA PROPORTION AVANTAGEUSE DES LAINES TEINTES

QUELLE EST CELLE DE LA COMARIS, ET CELLE DES EAUX TINCTORIALES

Il faut que la proportion des eaux soit double de celle des laines. Or la mine (poids) d'eaux tinctoriales admet la 32e partie de comaris, pour que la matière teinte soit en rapport convenable, sans excès, ni manquement par rapport à la matière colorante. Il en est ainsi le plus généralement ; car la matière colorée ne supporte pas un excès de couleur ; par là, elle ne prendrait pas un (excès de) coloration véritable, c'est-à-dire non fugace.

V. XIII. — QUELLE EST LA PRÉPARATION DE LA POUDRE NOIRE

Pour la couleur d'ébène, ne lave pas la cendre, mais réunis-la aux eaux blanches, suivant une bonne proportion, et fais-en un enduit, (que l'on chauffe) au moyen du fumier, pendant la durée d'une semaine, (ou bien) de deux ou trois jours. A ce sujet, Zosime s'exprimait ainsi : « Ne te trouble en rien ; car cette composition développe la teinture noire, sans la posséder elle-même ; et elle colore en un noir moins stable ».

V. XIV. — QUELLE EST LA COMPOSITION DE LA COMARIS

Le mélange de la préparation est composé avec un corps solide et un liquide; une once de comaris solide étant mélangée avec l'eau.

V. XV. — TRAITEMENT QUI SUCCÈDE A L'IOSIS

Expose à l'air la préparation après l'iosis, pendant 5 jours, suivant le conseil d'Isis. Si tu veux préparer la poudre sèche (de projection), mélange entre elles les diverses parties de la composition : je veux dire la partie macérée et la partie non macérée, le liquide et le sec. Puis délaie au soleil ou à l'ombre; dépose dans (du crottin) de cheval. Si tu veux confectionner une préparation liquide, après avoir mêlé les deux eaux et les avoir déposées avec soin dans les vases, soumets-(les) à un feu de fumier, pendant 3 ou 5 jours seulement. Après avoir pulvérisé finement, tu possèdes la poudre parfaite.

V. XVI. — SI TU VEUX FABRIQUER DES FORMES
EN CREUX ET EN RELIEF AVEC DU BRONZE,

OPÈRE COMME IL SUIT

La langue de cet article est contemporaine de celle du traité d'orfèvrerie (V, 1) : il est connexe avec le § 18 de ce dernier (p. 312). Comme le présent morceau se trouve dans le manuscrit de Venise M, ceci tend à reculer la date du dernier traité, au moins pour un certain nombre de ses paragraphes, jusqu'au XIe siècle de notre ère (voir la notice qui le précède, p. 306).

On remarquera le nom du bronze, *βροντήσιον*, qui se trouve dans ce titre. La signification de ce mot ne donne lieu à aucun doute, car la composition du métal est définie au § 3. C'est le plus vieux texte connu où figure ce mot, qui a remplacé depuis une partie des sens de l'antique *γελός* : on voit qu'il remonte au moins au XIe siècle. Quant à son origine, il paraît difficile de la rattacher à son étymologie apparente, c'est-à-dire au mot *βροντή* = tonnerre : on ne comprendrait guère un

semblable sens au XIe siècle, avant l'invention des canons. S'agit-il d'un nom de lieu, comme la finale *ήσιος* porterait à le croire ? Ou bien est-ce l'application au métal, d'après sa couleur, du vieux mot *bruntus*, déjà employé au Xe siècle, dans le Glossaire d'Ælfricus, d'après du Cange ? on sait que de ce mot dérive le français *brun*.

En tout cas, nous trouvons ici la signification véritable d'un énoncé compris dans le vieux titre d'ouvrage inséré en haut de la page 213 de la traduction, et à la ligne 11 de la page 220 du texte : en effet les mots *φοβήμουσαι από βροτασίων* y étaient demeurés inintelligibles. D'après ce qui précède, ce titre doit être rectifié de la manière suivante.

« Le présent volume est intitulé : Livre métallique et chimique sur la Chrysopée, l'Argyropée, la fixation du mercure. Ce livre traite des vapeurs, des teintures (métalliques), et des moulages avec le bronze, ainsi que (des teintures) des pierres vertes, des grenats et autres pierres de toutes couleurs, et des perles ; et des colorations en garance des étoffes de peau destinées à l'Empereur. Toutes ces choses sont produites avec les eaux salées et les œufs, au moyen de l'art métallique ».

On voit qu'il s'agit d'un manuel byzantin de Chimie. La composition même de l'ouvrage remonte à une époque ancienne, telle que le VIIIe ou le Xe siècle. Il devait comprendre à la fois :

1° L'art de fabriquer l'or et l'argent ;

2° La distillation, sur laquelle nous avons seulement conservé quelques débris dans les œuvres de Zosime (III, XLVII, XLIX, § 14, I, LVI, etc.).

3° Le moulage et le travail des métaux en orfèvrerie, représentés par le présent article, par l'article V, xvii, ainsi que par le traité d'orfèvrerie (V, I.), lequel renferme d'ailleurs des portions plus modernes ;

4° La trempe des métaux pour la fabrication des armes et outils, représentée à l'état de débris par nos articles V, III, IV, V ;

5° La fabrication des pierres précieuses artificielles, représentée *in extenso* par nos articles V, VI, VII ;

6° Le travail des perles, représenté par nos articles V, VIII, IX ;

7° La teinture des étoffes, ouvrage perdu, à l'exception des articles V, XII, XIII et du début du Pseudo-Démocrite.

8° Il devait s'y trouver en outre diverses applications techniques, telles que la fabrication de la bière (V, X.), de la lessive (V, XI), de la colle, du savon, etc.

De ce grand ouvrage, malheureusement perdu, sont tirés la plupart des articles de notre V^e partie. Ces articles manquent en général dans le manuscrit de St-Marc et dans ses dérivés ; mais ils existent dans les manuscrits 2325 (XIIIe siècle), 2327 et dans leurs dérivés. Ils répondent à une tradition plus ancienne que les textes alchimiques latins, traduits des Arabes, et que le traité de Théophrastus ; ces derniers d'ailleurs en sont tout à fait distincts.

1. Prenant telle monnaie que tu veux, prends-en l'empreinte en creux avec du soufre commun fondu, en ayant soin d'enduire la monnaie avec de l'huile ; puis tu en prends la contre-empreinte : tu fondras le soufre à un feu doux, afin d'éviter de le brûler. Car si le feu est léger, le soufre

reproduit bien la gravure; mais si le soufre brûle, il ne reproduit rien. Lorsque tu veux reproduire l'empreinte obtenue au moyen du soufre, celle de l'image qu'il a reçue, sers-toi de la double matrice du soufre; avec elle tu peux reproduire la pièce de monnaie complètement (1).

2. L'opération de la fonte des moulages se fait comme il suit. Lorsque tu veux les fondre, prends un petit cercle de fer et mets (le moule) au milieu de ce cercle; puis applique le pouce de la main gauche sur le moule de la pièce de monnaie; verse de la cendre (2) tamisée et répartis-la avec ta main droite tout autour de la matrice. Pendant que tu l'y verses, tiens toujours ton pouce gauche sur la matrice, afin qu'elle ne soit pas recouverte par la cendre. Puis, lorsque la cendre est arrivée au niveau de la matrice, regarde, essuie bien la matrice et ôte avec soin les poils. Ensuite, avec de la cire noire, prends une empreinte ou deux.

Lorsque tu vois que la matrice du soufre est nette dans toutes ses parties, prends un os de sèche bien sec, presse-le sur la matrice de la monnaie et nettoie avec un petit couteau la surface de l'os de sèche, sans t'occuper du revers; prends un marbre et aiguise (dessus) l'os de sèche avec soin. Place-le au-dessus de la matrice, en t'arrangeant de façon à bien recouvrir la matrice et la cendre. Mettant ton pouce, appuie doucement afin d'imprimer l'os de sèche sur la matrice. Alors mets de la cendre avec précaution sur l'os de sèche. Puis, avec les paumes de tes deux mains, exerce 4 ou 5 pesées sur la cendre. Achève de remplir, exerce une nouvelle pesée. Lorsque le petit cercle de fer est bien rempli et bien luté avec la cendre, soulève avec soin le cercle avec la matrice, et avec un petit couteau racle l'emplacement de la matrice; tu la tires à toi avec tes doigts et tu la fais sortir du petit cercle de fer. Tu coules le bronze dans l'empreinte (ainsi préparée). Il faut transporter le moule après refroidissement, et non lorsqu'il est chaud; car si la matrice est brûlante, la rouille sort en bouillonnant et (le métal) ne remplit pas la matrice.

3. Quant à l'alliage du bronze, on l'obtient ainsi : rouille de cuivre de Chypre, 1 livre; étain pur, 2 onces.

---

(1) C'est un procédé de faux monnayeur.

(2) Ou plutôt de l'argile en poudre ?

4. Pour donner la couleur à la gravure, on emploie : couperose, 2 onces ; chalcite, 1 once ; alun, 2 onces ; ocre et sel, 7 onces. Après avoir broyé et tamisé, entasse, couche par couche, ces produits réduits en poudre, comme on fait pour les feuilles métalliques dans l'affinage de l'or (1). Recouvre la marmite ; fais chauffer l'automotaron pendant 3 heures ; puis enlève et laisse refroidir. En découvrant, tu trouves les objets colorés. Pour les détacher, mouille avec de l'eau pure ; broyant du soufre commun et le tamisant, mets de l'huile dans tes mains, et frotte les (objets) moulés ; ils se dégagent.

V. XVII. — DÉTAILS DIVERS SUR LE PLOMB ET SUR LA FEUILLE D'OR (2)

1. Le plomb marin est dur et grossier. Pour qu'il ne se casse pas, mêle à 50 livres de plomb sabyésin (?) (3), 1 livre d'étain blanc ; opère l'alliage à raison d'une livre pour 50 livres. Le plomb sabyésin (?) et dalmatique est pur et mou. Quand on le fond sans autre addition, on met pour 10 livres (de plomb), une livre d'étain : c'est là ce qui convient. Le plomb de Sardaigne est mou et contient du cuivre ; on le casse, pour le fondre avec le cuivre, ou le soumettre à la préparation : car le métal doit être allié avec du cuivre. La fusion dure 1 jour.

2. La proportion suivant laquelle il convient d'allier le cuivre avec l'argent est de 5 parties pour une d'argent ; c'est-à-dire que dans une opération, on fond 100 livres d'argent avec 500 livres de cuivre.

Pour ce travail, par livre d'alliage, on emploie 1 muids de charbon ; on met en œuvre 200 livres ; ce poids se réduit après l'alliage à 166 livres.

On emploie : cire, 20 livres ; étain, 20 livres ; plâtre, 120 livres ; une voiture de bois à brûler ; minéral de cuivre, 67 muids ; oxyde de fer des bati-

(1) *Introd.*, p. 15.

(2) Ce sont des recettes d'atelier ; la plupart se rapportent à la dorure par application de feuilles minces. Le sens général est clair ; mais il y a bien des

détails obscurs, par suite de l'insuffisance des données et des fautes du copiste. Ceci rappelle d'ailleurs le traité d'orfèvrerie, V, 1, §§ 4, 9, etc.

(3) De Sabine ?

tures, 20 livres; huile pour les moulages, 4 livres. Il faut des ouvriers capables de façonner, de fondre, de limer, et de faire le travail avec des pinces. 40 ouvriers souffleurs pour travailler les objets d'or et d'argent, à raison de 5 livres en 1 jour.

3. Pour étendre quatre pièces de monnaie blanche, à la longueur de 100 coudées et en tirer 40 feuilles, on prend une plaque carrée de verre, longue de 20 doigts, large de dix. De chaque morceau d'argent, on tire 10 feuilles: on en fabrique 120. L'artisan tire chaque jour 40 feuilles de 4 pièces de monnaie.

Pour l'objet d'or, on étend une pièce de monnaie, jusqu'à une longueur de 7 coudées. On mélange du misy, du vieil étain, de l'armoise indienne.

4. Pour l'objet d'argent, l'artisan travaille comme pour l'objet d'or. (jusqu'à une longueur) de 20 (?) coudées. Il met sur la glace 110 parties de métal et 4 parties de matière additionnelle, afin d'obtenir 100 parties de produit pur.

On emploie une voiture et demie de bois à brûler. Il faut 22 grammata poids d'argent pour l'argenture.

Le doreur, pour la dorure, avec un lingot d'or massif, fait en un jour 150 feuilles; pour les feuilles dorées, par jour, 50 feuilles; pour la dorure des extrémités, 100 feuilles. Pour la dorure complète d'un objet de... coudées, 42 feuilles; pour les objets à jours par coudée 16 feuilles $1/3$ (?).

Pour la fabrication complète des feuilles, il faut 9 livres pour 72 monnaies d'or à l'épreuve: cuivre de Chypre battu à froid, 3 livres; huile, un setier; charbon, 25 muids. Les artisans pour la fabrication de feuilles (prennent) soufre, 1 livre; arsenic (?), 20 livres; vermillon, 10 livres.

5. Avec une livre d'or, voici les diverses proportions: S'il s'agit d'un seul modèle: 1.500 feuilles; 2 modèles, 2.000; 3 modèles, 2.250; 4 modèles, 2.500; 5 modèles, 3.000; 6 modèles, 4.000 (?); 7 modèles, 5.000; 8 modèles, 6.000; 9 modèles, 7.000; 10 modèles, 8.000; 11 modèles, 9.000; 12 modèles, 10.000 (?).

L'ouvrier en feuilles d'or, c'est-à-dire le batteur d'or, en vue du recuit de l'or et de la mise en feuilles, pour chaque livre de l'objet à dorer, prend 6 pièces de monnaies, chacune de 2 carats.

Quant au doreur, pour la seule dorure, et pour chaque livre de l'objet, il a besoin de 3 pièces de monnaie, chacune de 1 carat.

Quant à la parite inférieure, dans l'opération de la dorure, pour chaque livre de statuettes, il faut 3 pièces de monnaies, si ce sont des objets de bois ; si c'est de la pierre, 2 suffisent.

6. Si le doreur travaille immédiatement et opère comme il a été expliqué dans les tableaux de calcul, et s'il emploie des petites feuilles, il lui faudra une pièce de monnaie, par trois coudées. Mais s'il emploie des (feuilles) plus grandes, telles que celles du grillage à jour dans l'angle de l'oratoire (?) de sainte Marie, auprès du palais de Maron (palais de Marie) (1) ; la proportion par coudée sera de..... ; ou bien de..., s'il faut des feuilles plus grandes, comme pour le ciboire et pour les colonnes d'airain (2).

7. Prenez : 6 onces de plâtre ; colle de taureau, 4 onces ; colle de poissons, 1 once ; minium, 1 once ; vermillon, 1/2 once ; minium, 6 onces ; gomme. (colle de) poissons... ; bois de charbon à brûler, 1,200 livres.....

V. XVIII. — FABRICATION DE LA COLLE DE FROMAGE ⁽³⁾

1. Prenant du vieux fromage, broie-(le) dans l'appareil à fromage ; puis, versant de l'eau, laisse reposer 3 jours ; puis retire, et change l'eau. Ensuite, mettant dans une marmite propre, fais bouillir jusqu'à ce que le fromage soit délayé et épaissi dans l'eau chaude. Puis, mettant le même fromage dans une autre eau, celle-ci tiède, pour le ramollir, fais bouillir jusqu'à ce qu'il se change en colle. Ensuite prends jusqu'à 4 parties de chaux vive ; mêle-la intimement avec la colle et colle ce que tu voudras ; laisse reposer l'objet collé pendant 6 jours.

2. On fabrique aussi de la même manière la colle de peaux. Fais bouillir jusqu'à ce que les peaux soient bien dissoutes par l'ébullition, et évapore. Ensuite, laisse refroidir et sécher ; puis, fais fondre et colle.

(1) Glose insérée dans le texte ?

(2) Du sanctuaire de l'autel.

(3) Recette pour préparer une colle,

destinée surtout à recoller le verre ou les poteries. Cp. ORFÈVRE, § 36, p. 316.

3. Broie de la corne de cerf et rejette la poudre grossière ; pulvérise, autant que possible, les (parties) blanches et laisse humecter avec de l'eau, pendant 10 jours; puis, fais bouillir assez fort dans une bassine, jusqu'à ce que la substance déborde. Alors évapore et dessèche. Puis, mélange 2 parties de chaux avec 1 partie de la colle, et colle.

V. XIX. — SUR LA FABRICATION DU SAVON D'AXONGE ⁽¹⁾

Mets autant de livres que tu voudras d'axonge finement écrasée dans une bassine; procure-toi aussi de la lessive de bois d'ormeau. Mets-en dans plusieurs vases et place de l'eau dans ces vases; ils doivent être tous percés de trous dans le fond, et les trous garnis d'un petit chiffon, pour que la lessive ne descende pas. Dispose au-dessous de ces vases d'autres récipients pour recevoir les eaux. Le premier liquide filtré, mets-le dans la bassine. Cette première eau de la lessive fournit ce qu'on appelle le savon de première qualité; la seconde eau de lessive est plus faible, et les trois (eaux font les trois charges du savon.

V. XX. — LES MOIS ⁽²⁾

Le plomb est, de sa nature, froid et sec; pendant 7 jours.

Le mercure (est), de sa nature, tempéré; pendant 15 jours.

Le Bélier	(Mars)	chaud et humide.
Le Taureau	(Avril)	chaud et humide.
Les Gémeaux	(Mai)	chaud et humide.
Le Cancer	(Juin)	chaud et sec.
Le Lion	(Juillet)	chaud et sec.
La Vierge	(Août)	chaud et sec.

(1) Cp. le procédé de lixiviation : V. XI, p. 357.

(2) Texte en très petits caractères, intercalé par un copiste. C'est une

formule magique, composée pour quelque empereur byzantin. — Cp. OLYMPIODORE, p. 110.

La Balance.....	(Septembre)....	sec et humide.
Le Scorpion.....	(Octobre).....	sec et froid.
Le Sagittaire.....	(Novembre)....	sec et froid.
Le Capricorne.....	(Décembre)....	froid et humide.
Le Verseau.....	(Janvier).....	froid et humide.
Les Poissons.....	(Février)....	froid et humide.

C'est pour toi, souverain lettré, légitime, qui n'a rien d'étranger ni d'irrégulier, que (nous), tes serviteurs, nous avons composé cette formule. Accepte-la donc avec bienveillance, ô prince; si elle est courte, elle contient quelque chose d'utile.

V. XXI. — FABRICATION DE L'OR ⁽¹⁾

1. Prenant du cuivre naturel, fais-le fondre sept fois, et dans chaque fonte, projette ces matières-ci: dans la première fonte, du tartre délayé, à volonté; introduis-(le) dans le cuivre fondu. Dans la seconde fonte, mets de l'alun broyé en poudre impalpable; dans la troisième fonte, du sel ammoniac broyé; dans la quatrième fonte, du natron broyé; dans la cinquième fonte, pareillement de l'arsenic broyé; dans la sixième fonte, de l'aphrosélinon; pareillement dans la septième fonte, de la tutie d'Espagne vert clair, broyée préalablement, arrosée avec de l'urine d'impubère, exposée au soleil et amenée à l'état de poudre sèche. Avec la volonté de Dieu, tu devras voir apparaître l'or (2). Marie dit: « tu tremperas sept fois, et tu trouveras des choses extraordinaires ».

2. Le tartre, le sel ammoniac, l'alun, le natron, la céruse, la tutie, l'arsenic, l'aphrosélinon et la magnésie des verriers, mélangés avec de l'urine et délayés sept fois, teignent le cuivre (et) lui donnent l'apparence de l'argent (3). C'est là ce qu'on appelle « notre vinaigre ». c'est-à-dire le vinaigre de cuivre.

(1) La recette semble ancienne, mais les mots tartre, tutie et quelques autres sont d'une époque moins reculée.

(2) Cette préparation est celle d'un laiton.

(3) Préparation d'un alliage analogue au tombac.

V. XXII. — PRÉPARATION DE L'APHRONITRON

RECHERCHÉ POUR LES SOUDURES DE L'OR, DE L'ARGENT ET DU CUIVRE

Prenant du natron d'Égypte 1 livre, du savon d'axonge préparé sans chaux, 1 livre, divise exactement et mélange. Place ces matières avec le produit, soit au soleil, soit dans un endroit chaud ; le résultat est parfait pour souder l'or.

V. XXIII. — PRÉPARATION DU CINABRE ⁽¹⁾

1. Prends : mercure, 2 parties ; soufre vif pulvérisé, ... : urine pure, 1 partie ; prends aussi une petite fiole propre, capable de supporter la force d'un feu sans fumée ; mets-y la préparation, sans remplir, mais de façon à laisser un vide de 2 ou 3 doigts ; mélange le tout. Dispose un fourneau pareil à celui du verrier.

Cette fiole aura une large ouverture ; dispose la place convenable pour faire entrer la fiole, en l'isolant à l'aide d'un roseau ; puis, allume le fourneau. Ménage une autre petite porte, pour que la flamme puisse tourner tout autour. Voici à quel signe on reconnaît que la cuisson est faite : observe l'espace resté vide dans la fiole et, si tu vois sortir une fumée ayant l'apparence de la pourpre, et que la matière échauffée soit couleur de cinabre, la préparation est effectuée. Ne chauffe pas davantage le vase de verre ; car une fois la préparation finie, si tu chauffes davantage, le vase de verre se brise.

2. Fais bouillir du mercure avec de l'huile de raifort additionnée de soufre, et avec de l'arsenic brûlé, dans un vase de verre, pendant 3 jours ; le quatrième, laisse refroidir. Puis le mercure sera de nouveau (mêlé) avec du vinaigre très fort, et un poids de soufre égal à la moitié de celui du mercure. Mélange ces (matières) avec du natron, broie dans un mortier, et le produit deviendra jaune. On met dans un vase contenant du vinaigre

(1) Cp. p. 17.

très fort ; on le bouche bien, pour qu'il ne s'évapore point. Laisse digérer pendant 5 jours ; le sixième, tu trouveras le mystère. Édulcore et fais sécher au soleil : conserve ce mystère.

3. Avec l'aide de Dieu, prends des œufs, casse-les, mets à part les jaunes, en rejetant les blancs ; place dans un alambic et laisse pendant 7 à 8 jours. Retires-en l'eau ; chauffe la matière qui a pris l'aspect métallique, jusqu'à ce qu'elle soit passée à l'état de chaux : et conserve avec soin cette chaux, en la mettant à part. Cette chaux est dite terrestre (?)

V. XXIV. — PRATIQUE DE L'EMPEREUR JUSTINIEN ⁽¹⁾

1. Prenant des coquilles d'œuf, pile-(les) dans un mortier et sèche-(les). Lave à plusieurs reprises et lave encore avec du natron et de l'eau ; edulcore avec de l'eau et du vinaigre commun, jusqu'à ce que la composition soit devenue blanche comme la céruse du plomb. Après avoir laissé sécher, conserve.

Prenant de cette coquille devenue blanche, 3 onces, et des blancs d'œufs, 6 onces, pile ensemble. Extrais-en les eaux au moyen de l'alambic ; garde à part la scorie.

Mets dans ces eaux des coquilles lavées, durcies, c'est-à-dire desséchées, et concentre. Épuise (l'action des eaux) sur les feuilles (de métal ?) et tiens prête la composition pour blanchir. Prenant la scorie susdite, délayée dans les eaux et blanchie, avant que l'eau ne soit montée, c'est-à-dire 2 onces... observe la préparation du second jus.

Mets la scorie dans un vase de terre cuite, ou de verre ; bouche-le ; fais cuire au moyen de la kérotakis sur un feu violent pendant 1 jour, jusqu'à ce que le produit n'ait plus d'odeur et devienne blanc.

Après avoir retiré, pile dans un mortier au soleil. Prends une portion de l'eau qui a monté, et amène en consistance visqueuse, pendant 1 jour. Puis, après avoir fait sécher au soleil et retiré, fais cuire au moyen de la

---

(1) C'est un fragment assez étendu des traités perdus qui portaient le nom | de cet empereur (voir *Introd.*, p. 176, 214, 215).

kérotakis sur un feu violent, suivant l'ordonnance susdite, pendant 1 jour.

Enlevant de nouveau, délaie avec de l'eau et amène en consistance visqueuse, en exposant pendant 1 jour au soleil; puis, fais cuire. Réitère plusieurs fois, jusqu'à ce que tu voies la composition blanche comme la céruse.

2. Ensuite, fais jaunir de la manière suivante. Après avoir fait monter l'eau, suivant l'ordonnance susdite, tu ne l'emploies plus pour opérer la fixation de la couleur des œufs sur les feuilles; mais tu ajoutes, dans un setier, 10 jaunes d'œufs, et tu les brouilles dans l'eau. Garde les eaux jaunes, et avec ces eaux, délaie la composition, de façon à l'amener en consistance visqueuse, pendant 1 jour. Après avoir fait sécher au soleil, chauffe et fais toutes choses suivant l'ordonnance susdite, ne te tenant pour satisfait que lorsque tu verras la composition devenue jaune comme de l'or.

Place cette composition dans un flacon, non bouché; et mets dans un vase (de terre) du vinaigre commun très fort. Dispose le flacon (contenant) la composition, de façon à ce qu'il flotte sur le vinaigre. Lute tout autour le vase (qui contient) le vinaigre, avec son couvercle; conserve pendant 41 jours.

Puis, retirant la composition, mets-la dans un mortier; ajoute des eaux jaunes et amène en consistance visqueuse. Après avoir laissé sécher au soleil, garde: l'opération est accomplie.

3. Pour préparer une telle (composition), on emploie la macération, la cuisson faite à forte chaleur avec l'asèm, ainsi que le broiement (dans) le mortier, et l'arrosage avec les liquides. On l'amène à un point tel, qu'elle ne s'échappe pas par l'action du feu, mais qu'elle devienne susceptible de pénétrer les corps et d'y demeurer fixée, sans se volatiliser, ni être brûlée. C'est ce qui arrive lorsqu'on soumet l'asèm à une forte chaleur, la vapeur montant et descendant dans l'appareil sphérique (1), à l'état de brouillard opaque, jusqu'à ce que le produit ait acquis toute sa puissance de matière incombustible et fixe.

Les poudres sèches subiront aussi le même traitement, jusqu'à ce qu'elles soient tout à fait décomposées et privées de leur eau, et qu'elles soient mélangées, complètement unifiées avec les liquides, en ne formant plus,

---

(1) Cf. Zosime cité par Olympiodore, p. 105.

pour ainsi dire, qu'un seul corps inséparable, par l'effet de l'opération.

Les liquides, de leur côté, seront fixés au moyen d'espèces astringentes, complètement décomposés et réduits en ios, jusqu'à ce qu'ils aient acquis le pouvoir de demeurer sans se volatiliser et de résister au feu. Par l'effet de l'union indissoluble entre les poudres sèches et les liquides, on produit des couleurs douées de l'aptitude à pénétrer (les métaux); de même que toute matière extractive naturelle, mise à bouillir dans l'eau sur un feu doux, se délaie entièrement, en donnant sa couleur à l'eau, le tout étant amené à l'unité.

4. Après donc que toutes les eaux sont complètement montées (1), prends le sédiment sec et noirci qui reste, et blanchis-(le) de cette façon. Tu auras un vin préparé d'avance, avec de l'eau de chaux filtrée à travers de la cendre d'albâtre, suivant le procédé de la lessive pour savonner. Prends-en une portion et sers-t'en pour bien laver (la scorie), jusqu'à ce que l'eau soit noircie.

Ensuite reverse de nouvelle eau et, si tu veux, laisse digérer pendant quelques jours. Revenant (à la charge), lave encore, en suivant l'ordre indiqué précédemment. Transvasant l'eau noircie, mets-en de nouvelle sur les autres matières. Renferme ensuite celles-ci dans des vases, pendant le même nombre de jours; puis, retire-les, relave: en opérant de cette façon, l'apparence noire se dissipe et il se forme un or de couleur blanche. Quant aux eaux noircies auparavant, mets-(les) dans un vase de verre; après avoir luté le vase tout autour, laisse sécher et fais digérer pendant quelques jours, c'est-à-dire jusqu'à ce que le produit soit réduit en pâte, désagrégé, et parvenu à un blanchiment convenable. Qu'il se délaie et se désagrège. Expose-le au-dessus du vinaigre, de façon à ce qu'il subisse l'action de ses vapeurs piquantes et se désagrège; le vase doit être fermé avec soin. Ainsi, sous l'influence de la vapeur piquante, le produit blanchit à l'air et devient comme la céruse provenant du plomb.

Il est possible de produire cet effet avec notre chaux, c'est-à-dire en exposant notre pierre à la vapeur acide du vinaigre, à la façon d'une feuille de

(1) A partir de ce mot, le texte représente une copie nouvelle d'un texte, déjà donné comme appendice à la fin d'Olympiodore (p. 113 de la *Traduction*).

Le texte actuel est plus correct et il offre des variantes importantes: ce qui nous a décidé à le reproduire ici.

plomb. Mais, pour donner à cette matière la coloration jaune, après que la préparation a été convenablement lavée et blanchie, il faut d'abord l'arroser avec des eaux jaunes, faire macérer et réagir, et ensuite dessécher.

Ainsi a été accomplie la pratique de l'empereur Justinien (1).

V. XXV. — DESCRIPTION DE LA GRANDE HÉLIURGIE

EXPOSÉE DANS LE TRAITEMENT DU TOUT (2)

Sachez que la grande héliurgie est exposée et décrite dans la création du Tout, à l'occasion de son créateur (demiurge), suivant l'allégorie que voici :

Le Tout se manifeste dans six choses : dans les quatre éléments, dans l'âme et dans Dieu même, l'artisan et le créateur de ces choses. Or, les quatre éléments sont les suivants : le premier, celui qui se porte en haut, c'est le feu ; le second, placé au-dessous, l'air ; le troisième, situé plus bas, la terre ; le quatrième, inférieur à la terre, l'eau ; tels sont les quatre éléments. En outre, il y a l'âme et Dieu, leur artisan et fabricant. C'est dans ces six choses que le Tout se manifeste. Il y a aussi six choses dans la matière de la grande héliurgie, choses qu'ils ont exposées avec justesse ; ce sont : l'eau, la vapeur sublimée, le corps (métallique), la cendre, la vapeur humide, et le feu. Parmi ces choses, les quatre (premières) répondent aux quatre éléments. La cinquième, c'est-à-dire la vapeur humide, est assimilée à l'âme, et la sixième, c'est-à-dire le feu, est l'image de Dieu.

(1) Le texte porte : Justien. J'avais lu d'abord Julien ; mais le texte de M. et la tradition qui attribue à Justinien des traités alchimiques (*Introd.*, p. 176 et 214) ne laissent pas subsister de doute.

(2) Morceau mystique de date incon-

nue, mais qui pourrait ne pas être plus ancien que l'écriture correspondante, c'est-à-dire que le xve siècle. Le mot *héliurgie* est synonyme de *chry-surgie*, le signe de l'or et celui du soleil étant les mêmes.

V. XXVI. — BÉNÉDICTION DE LA RUCHE ⁽¹⁾

1. Salut, notre Seigneur (Christ ?), salut. . . . vie. . . . . (à l'abeille ?) bénie, qu'ont bénie le Père, le Fils et le Saint-Esprit. Par-dessus tous, tu as la bénédiction; tu as adoucis (mon) cœur; tu as (favorisé ?) le maître chanteur de l'église; tu (l') as sanctifié avec ton produit. Rassemble tes petits, rassemble-les, et parcours les fleurs des montagnes, les (fleurs) aux mille douceurs, aux mille fruits que Dieu connaît, mais que l'homme ne connaît point. Je t'adjure (de chasser) la guêpe sauvage, et l'insecte venimeux, et le corbeau, et les serpents, et l'araignée, et la fourmi; que rien de ce qui nuit à l'abeille n'ait la permission de s'approcher des abeilles du serviteur de Dieu N. . . . .; au nom du Père et du Fils et du St-Esprit.

2. Fais une croix et écris cette prière sur la croix, ou sur un bâton (quelconque) et place-la au milieu de la ruche.

3. Sur un moyen à employer pour endormir un homme : Écris sur une feuille de laurier : C'est à Béthléem en Judée que le Christ est né. Repose-toi. Saint Eugène, donne le sommeil au serviteur de Dieu N.

4. Sur un moyen à employer pour que l'on ne s'endorme pas (2) : Fais cuire les testicules d'un lièvre dans du bon vin; qu'on le boive et on ne s'endormira pas.

V. XXVII. — FABRICATION DE L'ARGENT ⁽³⁾

Prends une partie de plomb, dix parties d'étain, fonds au creuset; broie avec du vinaigre et du sel, de façon à blanchir le métal. Mets ensuite dans un creuset ?) et nettoie trois fois avec de l'huile. Puis, sur cinq parties de cet

(1) Invocation d'une époque moderne, suivie de quelques formules magiques. Ce morceau indique le caractère moral des moines qui déterminaient le manuscrit M.

(2) Ceci rappelle les recettes attri-

buées à Démocrite, dans Pline et dans les *Geoponica*.

(3) Écriture du xve siècle. Ce morceau a été ajouté après coup dans le ms. M. Sadata est indéterminée; mais certaines expressions semblent assez modernes.

alliage, projette une partie d'argent; après mélange, fais fondre au feu. Ensuite, fondant cinq parties d'étain, ajoutes-y une partie de la composition précédente et tu verras l'argent en nature.

AUTRE PROCÉDÉ. — Prenant du mercure occidental et du mercure oriental, à parties égales; broie et mets dans un vase de verre; fais cuire sept fois. Le produit sublimé est pareil au cristal. Ensuite broie-le avec du blanc d'œuf; fais cuire de nouveau, et le produit sublimé sera pareil au cristal. Prends-le, suspends-le dans le vase du vinaigre, ainsi qu'il a été dit plus haut; fais descendre l'eau; mets-y les blancs (d'œufs?): enterre le vase de verre, suivant la méthode philosophique, dans de la fiente (de cheval), pendant 40 jours, jusqu'à ce que tout se liquéfie. Ce procédé est dû à Salomon le Juif, et tiré des temples du soleil.

V. xxviii. — SUR L'ORICHALQUE ⁽¹⁾

1. Prenant de la tutie d'Alexandrie, du tartre, de la farine, de la fiente, des figues et du raisin, fais fondre le cuivre : répète l'opération plusieurs fois, avec un nouveau traitement. De cette façon le cuivre devient comme de l'or.

2. Mets du safran, du curcuma, du miel et d'autres (substances) couleur de citron, à ton idée; des jaunes d'œufs et de la bile de bœuf roux desséchée.

V. xxix. — SUR LE SOUFRE INCOMBUSTIBLE

Prenant du soufre apyre, délaie dans de l'urine d'impubère; ensuite prenant de la saumure en quantité égale, fais bouillir jusqu'à ce que (le soufre) flotte à la surface, et (alors) il devient incombustible (2). Éprouve-le, en l'enlevant et l'examinant, jusqu'à ce qu'il devienne incombustible. c'est-à-dire jusqu'à ce que tu voies qu'il ne brûle plus. Prends la même

---

(1) Cp. p. 321, § 55, une recette pareille et plus développée.

(2) Cette recette a un sens précis, si l'on entend par le mot soufre, la pyrite

ou tout autre sulfure métallique, conformément au § 6 du traité de DÉMOCRITE, p. 47.

eau (du soufre) incombustible; jette-(la) sur de la fleur de sel, délaie, en agissant comme avec le soufre incombustible. Tel est le divin mystère.

D'autres délaient du plomb avec le soufre, en même temps que la fleur de sel, et ils préparent (ainsi) le divin mystère.

V. xxx. — BLANCHIMENT DE L'EAU

AU MOYEN DE LAQUELLE EST BLANCHI, PENDANT QU'ON LE TRAITE,
L'ARSENIC, AINSI QUE LA SANDARAQUE

Lorsque le cuivre brûlé est associé avec une partie d'alun lamelleux et une partie de gomme blanche, dissous la gomme dans l'eau; lorsqu'elle est dissoute, on obtient un liquide de consistance visqueuse. Mets l'alun dans un vase et verses-y l'eau de gomme; fais cuire jusqu'à dessiccation et garde. Le produit est délayé avec l'arsenic, la sandaraque et le cuivre; puis on opère la coction.

V. xxxi. — SUR LE BLANCHIMENT DE L'ARSENIC LAMELLEUX ⁽¹⁾

Prenant de l'arsenic, délaie avec une égale quantité de vinaigre. Après avoir repris, place au-dessus d'une kérotakis, en superposant une coupe à une (autre) coupe. Après avoir luté tout autour à la partie supérieure, fais un feu léger par-dessous, jusqu'à ce que tu voies la coupé devenir tiède. Après avoir enlevé la vapeur sublimée, amène-la avec de l'eau en consistance cireuse, et lute la coupe après addition de vinaigre. Laisse le soufre jusqu'à ce que le produit soit blanchi, et fais cuire dans la cendre chaude, ainsi qu'il a été exposé plus haut; puis garde.

Prenant de la sandaraque, délaie avec du vinaigre. Dispose dans deux boîtes, mets au four et après avoir enlevé la vapeur sublimée, garde

(1) Ce procédé paraît le même que celui d'OLYMPIODORE, p. 82.

l'arsenic et la sandaraque. La magnésie devient blanche comme de la neige, et ensuite elle est jaunie.

V. XXXII. — DORURE DU FER ⁽¹⁾

1. Prenant du mordant, 1 demi-once; du sel gemme, 1 demi-once; du tartre, 2 onces; du vitriol romain, 1 demi-once: de l'alun, 1 demi-once; du vert-de-gris (?), 2 ou 3 hexages; du poivre, 1 demi-once; du sel commun, 1 once; broie bien tout cela très menu, séparément, puis ensemble, et agite. Mets le mélange dans un vase étamé neuf, en ajoutant la valeur de deux brocs ? d'eau, fais cuire jusqu'à réduction de l'eau à son tiers, et, après avoir fermé, tiens en garde.

2. Alors tu vernis le fer, tu le teins en rouge et tu le dessèches bien. Ensuite tu l'histories et tu écris dessus ce que tu veux faire, par-dessus le vernis, avec un poinçon (?) en fer. Prends une préparation blanche, c'est-à-dire du sublimé, et broie-la très fin. Alors, mets (l'objet?) dans un vase; mets-y aussi de l'urine humaine et agite bien. Puis, enduis les lettres avec une plume, de façon à les obtenir écrites sur le fer; puis fais rougir au feu pour dessécher. Enduis de nouveau et dessèche pendant trois bonnes heures; et lorsque tu verras que la liqueur a attaqué et creusé le fer, fais blanchir très fortement, afin d'expulser tout à fait la préparation et l'urine en dehors des lettres. il faut essuyer avec un mouchoir blanc et propre, afin qu'il n'y ait pas de crasse, et faire attention à ce que les lettres ne se salissent pas.

3. Procure-toi de l'or, provenant de ducats vénitiens et bats-le sur l'enclume avec le marteau, de façon à ce qu'il devienne mince comme une feuille de rose. Ensuite coupe-le en petites parcelles et garde-les.

Ensuite, filtre du mercure avec une peau de chamois serrée; (fais cela) une et deux fois, pour ôter la crasse. Alors, mets le creuset sur le fourneau d'un orfèvre, afin de le faire rougir. Puis, retire-le du feu; mets l'or dans le creuset, et remue souvent le creuset; l'or est dissous et s'unit avec le mercure: et alors, verse dans une coquille de spondyle.

---

(1) Recette moderne.

SIXIÈME PARTIE

COMMENTATEURS

NOTICE PRÉLIMINAIRE

Les traités des Alchimistes gréco-égyptiens ont été réunis en collection par Zosime d'abord, au IIIe siècle de notre ère, puis vers le VIIe siècle au temps d'Héraclius, ainsi qu'il a été exposé dans notre *Introduction* (p. 200 à 203). Ils sont devenus aussitôt l'objet de commentaires multipliés, écrits par des praticiens d'une part, et d'autre part, par des philosophes mystiques. En ce qui touche les développements pratiques donnés à l'antique doctrine, nous rappellerons qu'ils ont été, depuis le temps de Zosime jusqu'au XIVe siècle, et sur quelques points jusqu'à la fin du moyen âge, consignés dans des traités et dans des mémoires, dont nos cinq premières parties renferment les débris. Parmi les commentaires mystiques, les plus anciens, d'une portée philosophique incontestable, ont été conservés dans les ouvrages de Synésius et d'Olympiodore. Puis sont venus des glossateurs byzantins, étrangers à l'œuvre expérimentale, qui ont disserté sur les vieux traités, avec une subtilité scolastique mêlée d'exaltation. C'est à cet ordre de compositions qu'appartiennent les livres de Stephanus, du Philosophe Chrétien, et du Philosophe Anonyme. Stephanus est un personnage connu (1), à la fois philosophe, médecin, astrologue et alchimiste, contemporain et conseiller de l'empereur Héraclius (vers l'an 620). Ses ouvrages alchimiques, rédigés dans un langage mystique et enthousiaste, n'ont pas un grand intérêt scientifique; le texte grec en a été publié par IDELER dans ses *Physici et medici græci minores* (2 vol. in-8, Berlin 1841-1842, p. 199 à 237) d'après une copie de Dietz, faite sur un manuscrit de Munich, et collationnée, paraît-il, sur le vieux manuscrit de Venise, dont le manuscrit de Munich d'ailleurs est lui-même une copie directe ou indirecte (2). Cette publication laisse fort à désirer, l'éditeur ayant trans-

---

(1) *Origines de l'Alchimie*, p. 199.

(2) Voir *Introduction*, p. 198.

crit les signes alchimiques purement et simplement, sans les comprendre, avec plus d'une erreur, et n'ayant donné aucune variante. Cependant elle permet de prendre une connaissance suffisante de l'œuvre de Stephanus ; surtout si on la complète par la lecture de la traduction latine de cet auteur, publiée en 1573 à Padoue, par Pizimentius, dans l'ouvrage qui porte le titre suivant : *Democriti de Arte magna*. Dans ces conditions, il ne nous a pas paru indispensable de faire une nouvelle édition de Stephanus, notre publication étant consacrée essentiellement aux œuvres originales et inédites.

Il en est autrement des ouvrages du Philosophe Chrétien et du Philosophe Anonyme, inédits jusqu'à ce jour. Ce sont des compilations, avec commentaires, faites d'après les vieux auteurs. L'étendue initiale de ces compilations n'est pas exactement connue, attendu que les copistes y ont rattaché successivement des morceaux qui n'en faisaient pas partie à l'origine, ainsi qu'il sera expliqué plus loin. Certaines confusions se sont même produites entre les deux compilations. Enfin, sous le nom de l'Anonyme, il semble que plusieurs auteurs différents aient été groupés. La date initiale du Chrétien et celle de l'Anonyme seraient déterminées, si l'on pouvait s'en rapporter aux indications du manuscrit du Vatican (1). En effet, le traité de l'Anonyme (2) qui débute par les mots *Τό ὄν τετραμερές...* est dédié dans ce manuscrit à Théodose le grand Empereur : sans doute Théodose II, auquel Héliodore a aussi dédié son poème alchimique.

Mais les chapitres sur les Soufres, sur les Mesures et sur la Teinture unique (III. XXI, XXII et XVIII), que nous avons publiés dans les œuvres de Zosime, et qui font partie de la compilation du Chrétien dans les manuscrits, sont aussi dédiés au grand Empereur Théodose dans le manuscrit du Vatican. Dans le premier de ces chapitres, les deux premières lignes (Texte, p. 174, l. 11 et 12) sont supprimées, et l'auteur débute par ces mots : *Ἰστέον, ὃ κράτιστε Βασιλεῦ*, puis il continue par : *ὅτι οὐ μόνον ὁ φιλόσοφος*, etc., comme à la ligne 13, jusqu'à la dernière ligne du chapitre. Cette suppression et cette interpolation sont suspectes, et il est permis de supposer que le nom de Théodose a été ajouté après coup, comme il est arrivé trop souvent dans ce genre de littérature. Parmi les autres chapitres de ces mêmes compilations, ceux qui ne sont pas transcrits d'après les vieux auteurs roulent sur des subtilités d'une assez basse époque, et ils sont assurément plus modernes que Synésius et Olympiodose, contemporains effectifs de Théodose.

On trouve dans l'œuvre du Chrétien, telle qu'elle est transcrite dans le manuscrit de St-Marc, une autre mention qui paraît plus moderne et plus authentique, car elle ne s'en réfère pas au nom d'un empereur : c'est la dédicace à Sergius du traité sur l'Eau divine : il s'agit probablement de Sergius Resaïnensis, traducteur syriaque des Philosophes grecs, qui a vécu à la fin du VIe siècle (3). Était-il vraiment contempo-

(1) *Introd.*, p. 191. — Rapport de M. André Berthelot dans les *Archives des missions scientifiques*, 3e série, t. XIII (1887).

(2) C'est le traité auquel nous avons donné le titre : « Musique et Chimie », VI, xv ; voir aussi III, XLIV.

(3) *Origines de l'Alchimie*, p. 205.

rain du Philosophe Chrétien ? On pourrait en douter à la rigueur, si l'on s'attachait à la citation du nom de Stephanus (1), reproduit dans l'un des chapitres du Chrétien : « Sur l'exposé détaillé de l'œuvre »; chapitre que nous avons publié dans les œuvres de Zosime (III, xvii), en raison des indications qui y sont contenues et parce qu'il renferme des fragments extraits de Démocrite. Mais tous ces textes ont été tellement interpolés par les copistes que l'on ne doit pas attacher une signification trop absolue à de semblables citations, ajoutées souvent après coup. En fait, je serais porté à regarder cette citation de Sergius comme la seule tout à fait authentique, et par conséquent à fixer la date du Chrétien à l'époque de cet écrivain, c'est-à-dire un peu avant Stephanus. On serait également reporté vers une époque qui ne peut guère être abaissée au delà du Ve ou VIe siècle, par les opinions relatives à la nécessité de la grâce divine, opinions exposées dans le morceau VI, 1, sur la Constitution de l'or (p. 385).

Quant au Philosophe Anonyme, il cite aussi Stephanus, non en passant, mais dans un développement historique relatif aux autorités alchimiques (VI, xiv), et je pense dès lors qu'il doit être regardé comme postérieur. Mais il pourrait être contemporain avec les auteurs pseudonymes des Traités perdus, attribués à Héraclius et à Justinien (2). L'attribution de certains chapitres à l'Anonyme offre d'ailleurs diverses confusions, qui semblent indiquer plusieurs écrivains.

Entrons maintenant dans des détails plus circonstanciés sur la compilation du Chrétien. La forme la plus moderne et la plus parfaite sous laquelle nous possédions cette compilation est celle qui existe dans le manuscrit Lb (2251 de Paris), copié vers le milieu du xviie siècle; en vue, ce semble d'une publication qui n'a pas eu lieu. Le copiste a pris comme base le manuscrit E (2329 de Paris), un peu plus ancien, qu'il a d'abord complété par des additions marginales; il a fait subir ensuite aux textes des remaniements considérables, qui le plus souvent ne sont pas des améliorations; enfin il a complété la compilation du Chrétien, en y intercalant des morceaux qui n'en font pas partie avec pleine certitude dans les autres manuscrits (sauf E).

Nous allons, pour préciser la discussion, donner un tableau comprenant les 53 chapitres attribués au Chrétien dans le manuscrit L et ceux qui lui sont attribués dans le manuscrit E; avec l'indication des feuillets de M (manuscrit de St-Marc, xie siècle), de B (2325 de Paris, xiiie siècle), et de A (2327 de Paris, xve siècle), où se trouvent certains de ces chapitres; celle des feuillets du manuscrit du Vatican, qui en renferment quelques-uns; les numéros correspondants de la vieille liste du manuscrit de St-Marc (3); enfin les numéros de notre propre publication, où ces divers chapitres sont imprimés. Cela fait, nous examinerons de plus près la composition même de la compilation.

(1) ZOSIME, p. 162.

(2) *Introd.*, p. 176, 214; *Trad.*, p. 368.

(3) *Introd.*, p. 175.

TABLEAU DES CHAPITRES DU PHILOSOPHE CHRÉTIEN

TITRES	Lb (2251)	E (2329)	M	A (2327)	B (2325)	VAT.	VEILLE LISTE de M	NOTRE PUBLICA- TION
	chapi- tres	chapi- tres	folios	folios	folios	folios	numé- ros	
Constitution de l'or.....	1 ^{er}	1 ^{er}	110 r.	92 v.	91 r.	manque	47	VI, I.
L'espèce est composée.....	2	2	96 r.	94 r.	94 r.	.....	31?	IV, VI.
Fabrication du Tout.....	3	3	97 r.	suite du précéd ^t	suite du précéd ^t	.....	31	IV, VII.
Autre traitement.....	4	4	98 v.	do	do	.....	31	IV, VIII.
La chaux des anciens, etc..	5 à 13	5 à 12	à 101 r.	97 r.	98 r.	.....	32	IV, IX à XVIII
Les espèces de l'Eau divine.	14	13	101 r.	99 r.	101 v.	.....	48?	VI, II.
Désaccord des anciens.	15	14	suite	suite	suite	.....	48	VI, III.
Traitement de l'Eau divine en général.....	16	15	suite	suite	suite	.....	do	VI, IV.
Fabrication de l'Eau mysté- rieuse.....	17	n ^o omis	103 r. et 110 r. (1)	do	do	.....	do	VI, V.
Objection concernant l'Eau divine, etc.....	18 à 20	17 à 18	110 r.	101 r.	105 r.	.....	do	VI, VI à IX.
Variétés de la fabrication....	21	n ^o omis	122 r.	103 v.	108 r.	.....	do	VI, X.
Figures géométriques.....	22	do	124 r.	105 v.	111 r.	.....	do	VI, XI.
Écrits secrets des anciens ..	23	do	124 v.	106 r.	111 v.	.....	do	VI, XII.
Laines teintées.....	24	23	127 v.	109 r.	115 v.	.....	48	V, XII.
Poudre noire.....	25	24	suite	suite	116 r.	.....	do	V, XIII.
Comaris.....	26	25	do	do	do	.....	do	V, XIV.
Traitement après l'iosis....	27	26 (sic)	do	do	do	.....	do	V, XV.
Les mœurs du Philosophe.	28	26 (sic)	128 r.	109 v.	do	.....	?	I, XIV.
Serment.....	suite	27	128 v.	109 v.	116 v.	.....	?	I, XI.
La poudre sèche.....	29	28	136 v.	110 r.	do	.....	?	III, XXXI.
L'iosis, etc.....	30	29	suite	suite	117 r.	.....	.....	III, XXXII à XXXV.
Lavage de la cadmie.....	31	30	137 r.	110 v.	.....	.....	?	III, XXXVI.
Sur la teinture.....	do	31	137 v.	111 r.	.....	.....	.....	III, XXXVII.
Sur le jaunissement; l'Eau aérienne.....	32	32	137 v.	111 r.	117 v.	.....	.....	III, XXXVIII.
L'écrit authentique de Zo- sime.....	33	33	manque	112 r.	118 r.	.....	manque	III, XI.
Les quatre corps métalliques.	34 et 35	34 et 35	141 v.	113 v.	119 v.	.....	48	III, XII.
Diversité du cuivre brûlé ..	36	36	144 r.	115 v.	123 r.	.....	.....	III, XIII.
L'Eau divine est composée..	37	sans n ^o	144 r.	116 r.	123 r.	.....	do	III, XIV.
Choix du moment.....	38	38	144 v.	116 v.	124 r.	.....	do	III, XV.
Exposé détaillé de l'œuvre.	39	39	145 v.	118 r.	126 r.	.....	à partir du § 13.	.....
Substance et non substance.	40	40	149 r.	122 r.	132 v.	.....	do	III, XVI.
Teinture unique.....	41	41	150 r.	122 r.	133 v.	.....	do	III, XVII.
Les quatre corps aliments des teintures.....	42	42	150 v.	123 r.	134 r.	.....	.....	III, XIX.
Alun rond.....	43	43	151 r.	123 v.	135 r.	.....	do	III, XX.
Sur les sulfures.....	44	44	.....	.....	114 v.	.....	.....	III, XXI.
Sur les mesures.....	45	45	.....	.....	113 v.	.....	do	III, XXII.
Comment on brûle les corps.	46	46	.....	.....	109 v.	.....	.....	III, XXIII.
Mesure du jaunissement....	47	47	suite	suite	suite	.....	do	III, XXIV.
Sur l'Eau divine.....	48	48	jusqu'au 161 r.	jusqu'au 136 r.	jusqu'au 152	.....	33	III, XXV.
Préparation de l'ocre.....	49	49	.....	.....	1 r.	.....	.....	III, XXVI.
Traitement du corps de la magnésie.....	50	50	.....	.....	.....	.....	?	III, XXVII.
Corps de la magnésie.....	51	51	.....	.....	.....	.....	102	III, XXVIII.
Pierre philosophale.....	52 et 53	52 et 53	manque	136 r.	manque	.....	manque	III, XXIX.

(1) Traité coupé en deux par le relieur (*Introd.*, p. 184).

Si l'on examine cette liste de chapitres, on reconnaît aisément qu'elle se décompose en plusieurs groupes, qui étaient séparés dans les plus anciens manuscrits et attribués à des auteurs différents. Tels sont d'abord les chapitres 2, 3, 4 et 5, jusqu'à 13, lesquels paraissent répondre à nos numéros 31 et 32 de la vieille liste de St-Marc (*Introd.*, p. 175), désignés sous le nom de chapitres d'Agathodémon, Hermès, Zosime, Nilus, Africanus; tandis que les chapitres véritables du Chrétien y figurent sous nos numéros 33, 47 et 48 : le numéro 33 répond au chap. 48 sur l'eau divine; le numéro 47 représente le chapitre 5 Constitution de l'or, qui est un traité spécial; enfin le n° 48, comprenant 30 chapitres sur la Chrysopée, d'après la vieille liste, répond sensiblement au groupe des 34 chapitres de Lb. compris depuis le ch. 14, jusqu'au chapitre 47; surtout si l'on en défalque l'écrit authentique de Zosime (ch. 23), qui manque dans M; ainsi que les Mœurs du Philosophe et le Serment (ch. 28), qui appartiennent à un autre ordre d'idées. Les chapitres 49, 50, 51 ont le caractère d'extraits anciens, analogues aux ch. 2 à 13. Quant aux ch. 52 et 53 (Pierre philosophale), c'est une addition postérieure, manquant dans M et dans B.

Nous aurions donc un premier ensemble de la compilation du Chrétien, comprenant les chapitres 14 à 47 de Lb. et représenté dans la vieille liste de St-Marc par le n° 48. Plus tard, dans le type qui a servi au copiste du manuscrit actuel de St-Marc, on aurait ajouté les chapitres d'extraits que nous comprenons sous les nos 31 et 32, c'est-à-dire les chapitres 2 à 13 : la Constitution de l'or (ch. 1) répondant au numéro 47, paraît avoir été toujours à part, de même que le chapitre 48, répondant au n° 33 sur l'eau divine. — Les nos 31 et 32 semblent, je le répète, ainsi que les chap. 49, 50, 51, représenter un groupe d'extraits plus anciens, qui sera venu se confondre avec la compilation du Chrétien. En tout cas, les chap. 52 et 53 ne faisaient pas encore partie de la collection copiée dans le manuscrit de St-Marc (xie siècle), ni même dans le manuscrit B (xiiie siècle); mais ils y sont entrés dans le type qui servit au copiste du manuscrit A.

Dans le manuscrit du Vatican, il manque la majeure partie des chapitres du Chrétien; deux groupes d'articles seulement s'y trouvent : l'un va du ch. 36 au ch. 51; l'autre, du ch. 24 au ch. 27. Ce dernier groupe offre un caractère spécial, sur lequel nous allons revenir. Mais il est difficile de tirer des inductions trop absolues de ces lacunes.

Indiquons maintenant la nature des sujets traités et expliquons comment nous avons été conduit à démembrer la compilation du Chrétien, pour en reporter un certain nombre de morceaux dans les parties précédentes. Ce démembrement était tout indiqué par notre plan, dans lequel je m'efforçais de reconstituer les textes avec leur caractère le plus ancien. Or la compilation du Chrétien a été faite à l'origine en vertu du système général suivi par les Byzantins, du viiie au xe siècle, période pendant laquelle ils ont tiré des anciens auteurs qu'ils avaient en main des extraits et résumés, tels que ceux de Photius et de Constantin Porphyrogénète. Ce procédé nous a conservé une multitude de débris de vieux textes : mais il a concouru à nous faire perdre les ouvrages originaux. Un semblable résultat a été particulièrement regrettable en ce qui touche les ouvrages scientifiques, que leurs abrégiateurs comprenaient mal, négligeant la partie technique pour s'attacher aux morceaux

mystiques et déclamatoires. Quoi qu'il en soit, les livres originaux n'existent plus et le problème est de les reconstituer autant que possible, à l'aide des fragments conservés par les abrégiateurs. C'est le travail qui a été fait pour les historiens antiques et c'est celui que j'ai essayé d'exécuter pour les alchimistes.

Voilà comment j'ai restitué à Zosime et aux vieux auteurs les fragments, souvent altérés et modifiés par des commentaires ultérieurs, qui se retrouvent dans les compilations du Chrétien et de l'Anonyme; les chapitres 29 à 53 de Lb notamment, ont ainsi passé dans la IIIe partie de la présente publication; les chapitres 28 et 28 *bis* de Lb, qui ont une physionomie spéciale, ont été reportés dans la partie I. Les chapitres 2 à 13, que j'ai signalés plus haut comme extraits de vieux auteurs, d'après l'ancienne liste de St-Marc, sont rentrés dans la IVe partie. Les chapitres 24 à 27, qui se distinguent tout-à-fait par leur caractère technique, ont été maintenus dans la Ve partie.

Il ne faut pas se dissimuler que cette répartition prête un peu à l'arbitraire. Cependant elle me semble préférable au système qui consisterait à conserver en bloc ces compilations. Le tableau ci-dessus constate d'ailleurs l'état exact de celle du Chrétien dans les manuscrits, indépendamment de toute hypothèse.

Ce travail d'élimination terminé, il est resté encore un nombre considérable de morceaux, se rattachant plutôt à la classification générale de la compilation qu'à des sujets scientifiques déterminés; c'est ce résidu qui constitue les chapitres du Chrétien dans les manuscrits, transcrits dans la VIe partie.

On y a joint au Chrétien et à l'Anonyme plusieurs morceaux constituant des compilations analogues et plus récentes encore, telles que celles de Cosmas et de Blemmidès; la dernière remonte seulement au XIIIe ou XIVe siècle. Quelques débris du même ordre, formés par un assemblage de vieilles citations, la plupart de seconde ou troisième main, et désignés dans les manuscrits sous le titre générique de « Pierre philosophale » ont été compris également dans cette VIe partie: observons à cet égard qu'un chapitre semblable figure déjà dans les œuvres dites de Zosime (III, xxix); nous en donnerons ici quelques autres, de façon à compléter la publication des textes de nos manuscrits.

VI. 1. — LE CHRÉTIEN

SUR LA CONSTITUTION DE L'OR (1)

1. « Après avoir discoursu tout à l'heure dans le second traité et avoir développé les procédés concernant les pierres, j'ai exposé dans le troisième

(1) Premier chapitre dans E, Lb. — A la marge de A, on lit: « Jacques, l'inspiré de Dieu: tu le trouveras (cité) au

milieu de ce discours ». Puis: « il faut savoir que Job a passé sept ans et demi dans son affliction » (voir plus loin).

traité ce qui convenait au sujet ; c'est-à-dire que les sulfureux sont dominés par les sulfureux et les liquides par les liquides correspondants (1). » Tel est le préambule (2) que le savant d'Abdère a placé dans son quatrième traité, voulant montrer par là qu'il y a identité entre le liquide opposé au liquide correspondant et l'élément sulfureux ; c'est-à-dire que le point capital du traitement, c'est que « les sulfureux sont dominés par les sulfureux et les liquides par les liquides correspondants. En effet la nature jouit de la nature ; et de même, la nature triomphe de la nature, et la nature domine la nature ». Il l'a dit lui-même, ainsi que son maître Ostanès (3).

2. Pour notre part, suivant leurs traditions, c'est avec ce même préambule que nous avons composé notre traité de l'or et de l'argent, sans nous écarter des quatre livres de Démocrite, ni de l'ensemble des livres relatifs à l'œuvre : ce qui ne serait pas possible. Nous placerons au milieu de notre démonstration la chose capitale (4). De même que le centre du cercle détermine les rayons égaux menés vers la circonférence ; de même aussi la source intarissable coulant au milieu du Paradis fournit à tous une onde potable et féconde : de même encore le soleil de midi (5), étant au zénith de l'un des quatre centres (célestes), illumine sans ombre tout l'hémisphère supraterrrestre. Il en est de même de la lune (6), éclairant la terre du haut du ciel, et faisant disparaître la tristesse de la nuit par la pleine lumière de son disque empruntée à la lumière du soleil (7). En effet, sans les liquides du Philosophe (8), il est impossible d'accomplir aucune des choses que l'on désire.

3. Nous nous souviendrons à l'occasion du discours relatif à sa pre-

(1) Cp. p. 20, 145, 183.

(2) Ce qui précède est tiré de l'un des quatre livres attribués à Démocrite, sur l'or, l'argent, les pierres et la pourpre. Dans les *Physica et mystica* nous possédons des fragments des deux premiers livres. — Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 77.

(3) Cp. p. 45.

(4) « C'est-à-dire que l'œuvre de tout le Traité consiste dans les sulfureux et dans les liquides. » Addition en marge de E, introduite dans le texte de Lb.

(5) Le texte de MB porte ici le signe de la chryso-colle, assimilée au soleil et corrigée dans ce sens par E.

(6) Signe de la lune (et de l'argent) M ; signe du mercure BAKE.

(7) Commentaire de E, introduit dans le texte par Lb : « Ces mots, les sulfureux sont dominés par les sulfureux et les liquides, etc., sont le centre, la source, la lumière de tout l'art ».

(8) Il s'agit de l'Eau divine ou eau de soufre, dont le nom comprend à la fois les « sulfureux » et les « liquides ».

mière classe; puis, nous conformant à ses conceptions, nous dirons ce que nous avons pu (faire). « Prenant, dit-il, du mercure, fixe-le avec le corps métallique de la magnésie, ou avec le corps métallique de l'antimoine d'Italie, ou avec du soufre apyre, ou avec de la pierre calcaire cuite, ou avec de l'alun de Milo, ou comme tu l'entendras » (1). Le divin Zosime, interprétant ces choses, entend par le mercure, l'eau divine (2) déposée dans les bocaux. Quant au corps de la magnésie (3), il l'a appelé dans son livre de l'Action la composition blanche traitée par l'antimoine d'Italie, la chaux, l'alun de Milo et le reste; tels que je les comprends, ajoute-t-il, c'est-à-dire « traités par l'eau divine ». Il a résumé par là toute la classe; et de cette façon il a montré dès le début la fin de l'art. Nous lui demanderons : Pourquoi cette explication? Parle, maître; dans quel but, alors que le Philosophe a dit dans sa première classe : « Prenant du mercure, fixe-(le) avec le corps de la magnésie »; veux-tu dire, toi, qu'il a montré par son explication la fin de l'art?

4. Pourquoi donc tant de livres et d'invocations au démon (4)? Pourquoi tant de constructions de fourneaux et d'appareils ont-elles été décrites par les anciens, du moment que toutes choses sont, comme tu le dis, faciles à entendre et résumées par là? C'est souvent, dit-il, ô disciple qui suis les ouvrages de (l'école de) Démocrite, afin d'exercer ton esprit; car si l'intelligence possède en elle-même la voie directrice, cependant elle ne connaît toutes choses que par un secours extérieur, et non d'après sa propre nature. En effet, l'homme n'est pas naturellement un dieu (5), mais il est l'image du Dieu qui a dit à son Fils et au Saint-Esprit : faisons l'homme à notre

(1) Cp. p. 46.

(2) Cp., p. 86, les sens multiples des mots : « Eau divine ». — Voir aussi p. 173.

(3) Cp. p. 186.

(4) D'après M; c'est-à-dire au (bon) Génie, « Agathodémon » (voir p. 87). C'était là sans doute le texte initial, qui répond à divers passages (p. 99, etc.); mais le mot Démon ayant été entendu par la suite dans un sens fâcheux, les autres mss. BAKE Lb. y

ont substitué « invocations à Dieu ». On voit encore par là la nécessité des formules magiques pour la transmutation, formules qui ont à peu près disparu des manuscrits. — Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. vi, 15, 17, 20, etc., et *Introduction*, p. 8, 13, 153, 207.

(5) C'est-à-dire ne possède pas par nature la connaissance universelle et divine. — Ce qui suit concerne plutôt la doctrine de la grâce divine, sans le don de laquelle l'homme ne peut rien.

image et ressemblance. « Que possèdes-tu que tu n'aies reçu ? dit le hérault de la piété, l'apôtre Paul (1). Lorsque tu as reçu, pourquoi te vantes-tu comme si tu n'avais pas reçu ? » Jacques, l'inspiré de Dieu (2), disait : « Tout bon présent et toute donation parfaite viennent d'en haut ; ils descendent du Père des lumières ». De même lui aussi, le Dieu de l'univers, notre maître et docteur Jésus Christ, nous instruisant, dit (3) : « Vous ne pouvez rien recevoir de vous-mêmes. à moins que cela ne vous soit donné par le Père qui est aux cieux. » Nous devons donc demander à Dieu, chercher et frapper (à la porte), afin que nous recevions. En effet : « demandez, dit l'oracle divin (4), et vous recevrez ; cherchez et vous trouverez ; frappez et il vous sera ouvert : car celui qui demande recevra, et celui qui cherche trouvera ; à celui qui frappe, il sera ouvert ». Mais il faut que chacun, se gouvernant lui-même et par sa propre initiative, considère avec un cœur simple quel doit être l'objet de sa requête : de peur que, faisant une demande téméraire et vaine, il ne réussisse pas. Car l'oracle divin a dit : « si notre demande n'est pas faite avec un cœur simple, nous prenons une attitude téméraire vis-à-vis de Dieu ». Il dit encore : « vous demandez et vous ne recevez pas, parce que vous faites une mauvaise demande, et que vous proposez de dépenser les choses (demandées) dans les plaisirs (5). ô femmes adultères ». C'est donc avec une conscience pure, suivant une pratique et un mode purs, qu'il convient d'implorer Dieu (6).

5. Le philosophe Zosime disant ces choses (7), et nous donnant ces bons conseils. attachons-nous à la question (de savoir) ce qu'est le mercure, et le corps de la magnésie ; car toutes les autres choses sont comprises dans le corps de la magnésie... [Il ne faut pas adopter ici la conjonction *ou* à la place de la conjonction disjonctive *et* (8)]. Il faut savoir s'il s'agit de 3, ou

(1) Cor. IV, 7.

(2) Épitre I, 17.

(3) Jean, III, 27.

(4) Matth., VII, 7, 8. Luc. XI, 9, 10.

(5) « Dans les adultères » BAE. — Jacques, IV, 3.

(6) Le sens mystique de la recherche de la grâce se confond ici avec le sens alchimique de la recherche de l'or, comme

il arrive fréquemment chez nos auteurs.

(7) Cp. p. 92 et 235.

(8) Glose intercalée dans le texte ; elle s'applique à la phrase suivante, car 15 est la somme des nombres 3, 5 et 7 (voir p. 174). La phrase qui vient après semble également indépendante de celle qui la précède.

5 et 7 (jours), pour la durée totale de la macération correspondant à 15 jours... D'après le (dire) de Démocrite, rapporté par le divin Zosime dans son discours sur les eaux divines: « les deux soufres sont une seule composition (1) ».

6. Les mercures et les corps étant au nombre de deux, incontestablement la composition blanche et l'eau de soufre sont la même chose; c'est là aussi l'opinion de Démocrite. Ainsi, le soufre mélangé avec le soufre rend les substances sulfureuses (2), à cause de leur grande affinité réciproque. Mais si elles possèdent une grande affinité réciproque, il est évident qu'elles sont de la même nature que lui; et si elles sont de la même nature, il est bien évident qu'elles sont les parties du même Tout, c'est-à-dire d'une seule composition. Ainsi donc, il faut chercher l'unité dont les parties seraient les deux soufres, ou les liquides sulfureux, ou toute espèce de liquides correspondants.

VI. II. — LE CHRÉTIEN, SUR L'EAU DIVINE

QUELLES SONT LES ESPÈCES
DE L'EAU DIVINE EN GÉNÉRAL? — QUELLE EST (L'EXPLICATION)
RELATIVEMENT AU CALCAIRE? —
QUELLES SONT LES DÉNOMINATIONS DE CES (MATIÈRES)?

L'explication relative à l'eau divine a été donnée par plusieurs, excellent Sergius (3); mais beaucoup ont peine à l'entendre, parce qu'ils sont incrédules et timorés. Tous les écrivains sur l'art regardent cette eau comme divine, d'après le double sens de son nom (4); ils y ajoutent des désignations remarquables, la nommant tantôt eau native, tantôt eau tirée de la chaux. Chacune de ces (dénominations) s'appliquait à l'eau jaune, à l'eau noire, à l'eau blanche; suivant les sens différents adoptés par les auteurs. En effet, dans les catalogues des espèces, quelques-uns ont exposé clairement les agents fixateurs, en traitant avec mesure les matières qui ne se fixent pas;

(1) Cp. p. 162 note 1, et p. 157.

(2) Cp. p. 167, 173, 174.

(3) Sergius Resaïnensis, de Syrie,

VIe siècle. — *Orig. de l'Alchimie*, p. 205.

(4) *θετον* veut dire divin et soufre. Cp p. 174.

d'autres au contraire, parlant par énigmes des agents fixateurs, ont mentionné avec plus de détail les matières fugaces. D'autres encore, en mentionnant toutes les matières, les ont décrites en employant d'autres espèces et d'autres traitements, sans être retenus par la jalousie et avec bonne volonté.

VI. III. — DÉSACCORD DES ANCIENS

1. Ainsi ils ont agi avec bonne volonté (1), de telle sorte que celui qui trouvait, ne fit pas par jalousie disparaître le livre, et que le point capital de la science ne fût pas perdu. Car cette connaissance une fois perdue, l'art tout entier est perdu en même temps, suivant le très sage Zosime.

Mais la diversité (de leurs explications) produit un grand embarras pour les lecteurs. En effet, étant donnée l'unité véritable de l'eau 'divine', naturelle et générale, ainsi que l'unité de l'art, voici que les hommes trouvent qu'elle comporte une multitude de traitements. Par là ils sont égarés, étant dominés par le respect et la confiance que leur inspirent les livres. Or s'ils ne réussissent en rien, ils seront amenés nécessairement à mépriser les livres, en même temps que l'art et les maîtres. Cependant les maîtres, qui avaient enseigné à leur propre point de vue, n'étaient pas cause de l'erreur des jeunes gens ; et les jeunes gens, de leur côté, qui n'arrivaient pas au résultat, ne faisaient point acte d'injustice en attaquant les anciens ; car la Nécessité est une grande déesse, suivant le mythe des poètes.

2. Que fallait-il donc que fit Zosime, cet ami de la vérité, lui qui voulait écrire en ami des hommes ? sinon distinguer entre les exposés des anciens : rétablir l'accord entre leurs discordances et déclarer ceci hautement, en termes précis : Dans leurs écrits ils ont tous employé des mots vulgaires pour annoncer le sens caché de la science unique ; tandis qu'ils ont composé les catalogues des espèces (2) en mots symboliques, distinguant,

(1) Cette phrase fait suite à la dernière du morceau précédent.

(2) Cp. la nomenclature prophétique *Introd.*, p. 10. — En d'autres termes,

ils désignent l'objet de la science en langage ordinaire ; mais ils emploient des mots symboliques pour les substances mises en œuvre.

comme il leur était permis, les gens intelligents et les gens dépourvus de sens. Car l'intelligence n'est pas donnée à tout le monde, et tout le monde n'est pas capable d'entendre simplement la science; mais la plupart s'en moquent, alors qu'on leur fait entendre la vérité.

3. Ainsi donc, nous aussi, guidés dans notre marche par le Panopolitain (Zosime), nous enseignerons, d'accord avec lui, ce qui touche les préceptes et la fabrication des eaux divines, ou plutôt de l'Eau divine : car il n'existe, ainsi que nous l'avons dit, qu'une seule eau générale, laquelle embrasse toute la fabrication.

VI. IV. — QUEL EST LE TRAITEMENT DE L'EAU DIVINE EN GÉNÉRAL

L'eau qui figure dans les discours secrets de la science, ceux que ne connaissent pas les Égyptiens, c'est l'eau divine qui provient des cendres : c'est là l'eau de soufre de première distillation, obtenue par la décomposition et la montée (des vapeurs), et qui devient blanche, ou jaune, ou d'une autre couleur.

VI. V. — FABRICATION DE L'EAU MYSTÉRIEUSE

1. L'eau blanche, ou jaune, ou d'une autre couleur.....

Puis viennent 8 lignes de blanc dans M. Ensuite l'auteur expose de pures subtilités, que nous n'avons pas cru utile de traduire.

2. Zosime l'a dit avec raison : « l'Eau (divine) est une et comprend deux unités, par le concours desquelles elle est composée ». L'oracle divin s'exprime ainsi (1) : « Faisons un homme à notre image et ressemblance », et l'écrivain ajoute : « il les fit mâle et femelle ». Il est impossible que, dans le nombre ou dans l'espèce, toute eau soit à la fois sulfureuse et bitumineuse, dérivée du natron, saline et potable : je parle des eaux qui se trouvent

(1) Genèse, I, 27.

dans les (régions) sublunaires; je parle de l'eau qui coule perpétuellement dans les fleuves et les torrents, les lacs et les mers, les fontaines, les nuées. Une, quant au genre, elle est multiple quant à l'espèce, et elle comporte des différences en nombre infini. De même ici, l'eau distillée qui provient du traitement de l'œuf, tout en étant une par le genre, diffère par l'espèce, c'est-à-dire par la (couleur) : je veux dire qu'elle peut être blanche, ou noire, ou rouge.

3. Hermès le vendangeur ne néglige pas de rougir les espèces blanches de sa grappe (1).

4. Voici ce que dit (Zosime) : De même que le nombre se développe en se multipliant, de même chacune des eaux dont j'ai parlé.

5. La cendre restée dans la coupe, après purification et lavage, est mêlée, puis partagée en deux portions. On forme aussi les deux unités composées : celle qui sera réduite en ios, et celle qui lui sera mélangée ensuite ; lesquelles concourant ensemble, lors du délaïement et de la décomposition, se fixent mutuellement au moment du mélange, et amènent le Tout à perfection.

6. C'est pourquoi il est permis de dire que, d'une part, *l'eau de l'abîme*, celle qui provient de la fiole inférieure, est soumise à l'extraction; et que, d'autre part, les deux unités qui concourent ensemble, fournissent les deux parties de la composition, savoir : la partie non décomposée, laquelle est solide; et la partie décomposée, laquelle est liquide; (je parle de) celle qui est extraite de la marmite, lorsqu'on l'a fabriquée au moyen de l'appareil, après le temps marqué pour l'iosis. De là vient que la prophétesse hébraïque s'est écriée sans réticence : « Un devient deux, et deux deviennent trois, et au moyen du troisième, le quatrième accomplit l'unité; ainsi deux ne font plus qu'un (2). »

Vois comment (l'eau divine est) une quant au genre, et non quant à l'espèce, ou au nombre; en effet, de l'unité procèdent les nombres deux et trois, qui à leur tour se contractent en unité. C'est pourquoi aussi elle ajoute encore : « l'un » (etc.), réitérant sa déclaration. Zosime la suit en disant : « En effet

(1) Sur la vendange d'Hermès, v. p. 119, 129, note 1, et p. 139.

(2) Axiome de Marie la juive. Tout ceci paraît vouloir dire que la transmu-

tation s'accomplit par la combinaison successive de 3 ou 4 corps métalliques, d'abord distincts, puis identifiés à la fin de l'opération.

toutes choses procèdent de l'unité et se rangent dans l'unité ». Il a parlé d'abord de l'unité générale. il a terminé par l'unité numérique (1) ; il voulait indiquer ainsi la fabrication parfaite de la poudre de projection.

VI. VI. — LE CHRÉTIEN

OBJECTION SUR CE QUE L'EAU DIVINE EST UNE PAR L'ESPÈCE. — SOLUTION

1. Quelques-uns assurent que l'eau (divine) est une par l'espèce, faisant intervenir Démocrite qui dit : « Une espèce unique produit l'action de plusieurs, attendu que la multiplicité procède de l'unité naturelle ». Et encore : « Une espèce unique, diversement traitée, aura des actions diverses ». Nous leur répondrons que le Philosophe a eu raison d'écrire (cela) ; car son explication en cet endroit ne porte pas sur le Tout, mais à proprement parler et en réalité sur l'espèce unique. En effet les parties blanches des espèces que l'on fait monter au moyen d'un feu doux peuvent produire une eau (divine) blanche et blanchir leur propre résidu. Celui-ci, étant mis en réaction avec la cendre blanchie, et étant ensuite épuisé, devient susceptible de retenir la teinture. S'il est chauffé plus fortement, il produit une eau jaune propre au jaunissement ; et le même résidu changé en ios fixe les teintures (2).

2. Par suite, on comprend comment Démocrite rejetait le feu violent pour l'œuvre du blanchiment, et disait : « il ne t'est pas utile pour le moment, car tu veux blanchir les corps... » (3)

Coloré par l'orcanette et par le fucus, séparé en deux parties et changé en ios, (ce produit) teint la pourpre qui ne passe pas, ainsi que les perles. Mais s'il demeure blanc et sans teinture et s'il a subi l'iosis, alors il amollit, il dissout et fixe à l'aide de la chrysocolle, qui forme un grand ensemble en soudant plusieurs petits objets. Si l'on y ajoute des billes de poissons et d'autres animaux, il colore les perles, quand elles ont été dessé-

(1) Au-dessus le signe du mercure dans E ; et le mot mercure dans le texte de Lb ; ce qui signifie le mercure des philosophes, ou l'unité fon-

damentale de la matière métallique.

(2) Ici B et les autres mss répètent la phrase : « car son explication, etc. ».

(3) Il y a là une lacune.

chées (1). De même le sang-dragon, ou quelque autre espèce, teint les pierres et verres, les cristaux, bien débarrassés de toute substance tinctoriale, ainsi que les émeraudes, les escarboucles et les autres espèces, placées dans un double creuset posé sur un feu de charbons, où elles sont chauffées jusqu'à ce qu'elles deviennent incandescentes et que, prises de soif, elles absorbent le liquide tinctorial, placé dans la bouteille où on les immerge.

3. De même le jaune d'œuf (2), selon l'intensité plus ou moins grande du feu qui chauffe les alambics, fournit une eau jaune, ou une eau blanche, et produit tous les effets dont on a parlé, avec plus de perfection et d'une manière plus durable.

Ainsi donc, ce n'est pas sur l'eau en général que porte l'explication actuelle du Philosophe, mais sur une eau spéciale, lorsqu'il dit : « En effet l'espèce unique diversement traitée... etc. » Zosime, louant les paroles de Démocrite, adressées aux jeunes gens, s'exprimait ainsi : « Que vous importe la matière multiple, étant donnée l'unité naturelle; je ne parle pas de celle de l'espèce, mais de celle de l'eau? Cet auteur qui l'approuvait et qui voulait toujours marcher sur ses traces, comment aurait-il pu émettre des assertions contraires aux siennes, en disant : « je ne parle pas de celle de l'espèce »; tandis que Démocrite parlait : « de l'espèce unique »? Il est évident que Démocrite comprenait par là l'espèce en général; tandis que Zosime exhortait les jeunes gens à s'écarter de l'espèce matérielle.

VI. VII. — AUTRE OBJECTION

ON VEUT MONTRER QUE L'EAU DE L'ABIME EST UNE QUANT AU NOMBRE : NOUVELLE SOLUTION

1. D'autres disent que l'eau est complexe, étant formée de deux monades composées. au même titre que sont composées les choses naturelles ou artifi-

(1) Cp. p. 335, 340, etc. Cette citation montre que les morceaux relatifs à la teinture des pierres (V, VII) sont antérieurs au VIe siècle. Nous avons dit qu'ils

remontent même bien plus haut [Note (*) de la page 334]. Mais il est intéressant de les voir cités ici.

(2) Sens symbolique.

cielles, un navire, par exemple, et une maison. De même aussi le monde est un par le nombre, tout en étant composé de plusieurs choses. Voilà pourquoi Hermès dit que la multiplicité est appelée unité. On parle ainsi pour se conformer à cette explication donnée par lui : « Un par le nombre, il a une triple signification ». En effet on appelle un par le nombre un objet continu, par exemple un madrier de 12 coudées ; il est un en acte, par la continuité des parties, et cependant multiple en puissance, attendu qu'il est divisible à l'infini. Il y a unité par le nombre, quand il y a homonymie, comme lorsqu'on dit : le chien céleste, le chien marin, le chien terrestre ; car tous trois ont une dénomination unique. Leur nom est un par le nombre. Il y a aussi (l'unité) simple et ne comportant pas l'accouplement, comme (par exemple) un esprit, une âme, un ange.

2. Ainsi l'eau très divine de l'art, celle qui est appelée « Eau de l'abîme » par le maître, est une, quant à la continuité, et cependant composée de deux monades, et non simple. Hermès ne l'ignorait pas, quand il disait que, tout en étant multiple, elle est dite une ; attendu qu'elle peut être divisée en plusieurs quant à l'espèce et quant au nombre, ainsi qu'il arrive pour l'unité de l'univers. Nous ne devons pas manquer de suivre ces opinions contraires, nous qui voulons apprendre la vérité cachée au moyen des symboles, et non au moyen des fables. En effet il n'est pas possible à la même eau d'être à la fois jaune, blanche et noire ; pas plus qu'il n'est possible au même homme d'être à la fois blanc, noir, gris ou d'une autre couleur.

Le § 3 continue à développer ces subtilités.

VI. VIII. — RÉSUMÉ DU CHRÉTIEN

QUELLE EST LA RAISON D'ÊTRE DU PRÉSENT TRAITÉ

L'exposé de la science divine vous a été fait à plusieurs reprises et avec développement, dans les études précédentes ; parce qu'il est difficile à la plupart des hommes de se rendre maître de cette philosophie précieuse et excellente ; les anciens et les hommes de sens l'ont rassemblée sous une seule et même dénomination, sous laquelle il s'agit de découvrir la chose désirée.

Mais les règles des anciens savants sont difficiles à entendre, parce que la vraie nature est (voilée sous des symboles) tirés des œufs d'oie et (d'autres) oiseaux domestiques (1).

VI. IX. — DIVISION DE LA MATIÈRE

DE LA DIVISION DE LA MATIÈRE EN QUATRE PARTIES RÉSULTENT DIVERSES CLASSES DE FABRICATION, LEURS PARTIES ÉTANT TANTOT SÉPARÉES, TANTOT COMBINÉES ENTRE ELLES

1. L'ornithogonie (génération de l'œuf) est divisée en quatre parties, je veux dire la coquille et l'hymen, le blanc et le jaune, et l'on a établi avec raison diverses classes, tant générales que spéciales. Dès le début, on traite séparément des liquides provenant des solides, par la fabrication des eaux au moyen des alambics. Ensuite on s'occupe de leur union dans le mortier; puis de nouveau, de la séparation (des matières) dans les lavages, jusqu'à ce que soit dissipée, d'après Démocrite, la coloration noire de l'antimoine. Après cela, vient la distinction des parties; c'est alors que toute la préparation est partagée en deux. Mais il ne s'agit pas de la séparation en ses composants primitifs; car cela n'est plus possible après la combinaison formée par l'iosis emplastique et le mélange intime et réciproque.

2. Ensuite la (première) moitié de la préparation est associée avec divers liquides, dans la proportion d'une cotyle pour une once; ce qui produit ce qu'on appelle la liqueur d'or, la liqueur d'argent, ou l'efflorescence noire. Tandis que l'autre moitié, mélangée avec les matières qui ont été broyées jusqu'au dernier degré d'atténuation, réalise le produit cherché. C'est ainsi que se manifestent les branches de l'art qui résultent de ces divisions et les parties de la matière, mises en harmonie par une loi nécessaire.

(1) Le texte correspondant à la dernière ligne (ou son équivalent) a été gratté dans le ms. de St-Marc. La même précaution a été prise dans ce manus-

crit pour la plupart des passages où il est question de l'œuf philosophique : *Origines de l'Alchimie*, p. 16.

VI. X. — COMBIEN Y A-T-IL DE VARIÉTÉS DE FABRICATION

EN PARTICULIER ET EN GÉNÉRAL ?

1. La matière comporte quatre parties, comme nous l'avons dit. Parmi les classes, les unes comprennent toutes ces parties; les autres, en comprennent trois, d'autres deux seulement; d'autres (enfin) une seule. Dans le nombre, les unes embrassent ce qui se prépare avec l'eau, comme lorsqu'il s'agit du fer liquide éteint dans l'eau (trempe du fer?). Les autres comprennent les matières sèches: tel est le cas des (poudres) sèches médicinales. D'autres sont de nature composée, comme il arrive pour les classes des matières ramollies, telles que les emplâtres, les onguents et (généralement toutes) les couleurs employées en peinture.

Les unes comprennent (encore) les espèces cuites au feu, ou passées à l'alambic, ou soumises à l'action du feu de toute autre manière, ainsi que les espèces complètement délayées sans le secours du feu, ou bien épuisées par l'action de l'eau; ou bien celles qui se sont déposées dans des lieux froids après leur épuisement; ou bien encore (les produits obtenus) lorsque la matière est délayée par action mutuelle, puis desséchée en la soumettant à l'action du feu, avec la chrysocolle (1); ou bien encore lorsqu'elle est macérée en un certain endroit, décomposée à plusieurs reprises, distillée au moyen d'un appareil (plongé) dans le crottin de cheval: de cette façon elle n'est pas séparée subitement par l'action du feu, et elle n'en subit pas le contact direct.

2. Or donc, il y a 9 classes générales (de traitement), provenant du tout: 3 classes, sans le secours du feu, accomplissent la préparation tout entière, qu'elle soit sèche, ou liquide, ou dans un état distinct de ces deux-là; 3 classes, avec le secours du feu, effectuent la préparation, qu'elle soit sèche, ou liquide, ou intermédiaire; 3 classes procèdent par voie mixte, pour obtenir une préparation sèche, ou liquide, ou autre.

3. Si l'on ne fait intervenir que trois parties de la matière (2), on voit qu'il

(1) L'or, Lb.

(2) C'est-à-dire en opérant avec 3 des 4 parties de l'œuf.

y a 36 classes générales de fabrication, effectuées au moyen des espèces crues ou cuites, ou prises dans un état intermédiaire.

En effet celles des classes que l'on traite sans faire intervenir les jaunes d'œuf (1), sont au nombre de 9. Sans le secours du feu, on accomplit 3 classes de préparations liquides, sèches, ou intermédiaires. Avec le secours du feu, on accomplit aussi trois préparations : la liquide, la sèche, ou l'intermédiaire ; enfin par une action mixte : 3 classes pareillement.

4. Il y a également 9 classes dans lesquelles on ne fait pas intervenir les blancs (d'œuf, savoir : sans le secours du feu, 3 classes de compositions sèches, liquides, ou intermédiaires ; avec le concours du feu, semblablement 3 classes ; enfin, 3 autres classes obtenues par une action mixte.

5. Lorsque les parties sont traitées sans faire intervenir les membranes (de l'œuf), il naît de là semblablement 9 classes de fabrications générales : 3 sans le secours du feu, savoir la préparation liquide, la préparation sèche, ou l'intermédiaire ; 3 avec le concours du feu ainsi qu'on l'a dit, et 3 par une action mixte.

6. Lorsque les espèces sont traitées sans faire intervenir les coquilles (de l'œuf), tu trouves 9 autres variétés de préparations sèches, ou liquides, ou intermédiaires, suivant qu'elles sont crues, cuites, ou intermédiaires. De telle sorte que ces classes de traitements sont en tout au nombre de 36.

7. Quant aux variétés générales de classes provenant de deux parties de la matière réunies, on en trouve 54 ; savoir : 9 provenant de la coquille et des membranes réunies ; 3 préparées au moyen du feu, 3 sans le feu, et 3 par un procédé mixte : ce qui fournit des compositions liquides, sèches, ou intermédiaires. Semblablement, 9 classes avec les produits provenant du blanc et du jaune, comme on l'a dit à plusieurs reprises ; semblablement, 9 classes provenant de la coquille et du blanc (réunis), suivant la recette indiquée ; 9 provenant des membranes et des jaunes ; et semblablement encore 9 provenant de la coquille et des jaunes : 9 pareillement, provenant des membranes et des blancs. Les traitements généraux provenant de deux parties réunies de l'œuf sont donc en tout au nombre de 54.

8. Les traitements généraux provenant d'une seule partie de l'œuf sont au

(1) L'or, Lb.

nombre de 36 : pour chacune de ces parties, il y a 3 traitements avec le feu ; 3 sans feu ; 3 par voie mixte : ce qui engendre une préparation sèche, liquide, ou intermédiaire, laquelle se trouve ainsi (provenir) des seules coquilles, ou des (seules) membranes, ou des (seuls) blancs, ou des (seuls) jaunes.

Conserve la composition à l'état liquide, sans la colorer avant la fin ; lave dans l'eau, au moment de la teinture, enduis de nouveau les objets et les lames d'argent et de cuivre. Après avoir soumis au feu, fais pénétrer la préparation, ainsi que Zosime l'a exposé dans le discours sur l'eau divine. Nous avons mentionné tout cela ou à peu près dans nos études précédentes ; seulement, que ce soit pour toi un précepte universel pour toute substance dérivée du soufre apyre, corps naturellement solide ; il faut la faire macérer préalablement au soleil et la laver dans du lait, sans y ajouter d'espèces solides ou liquides. Il faut éviter surtout de recourir à une chaleur immodérée pour produire l'iosis. Il faut que toute l'eau éprouve la réaction et qu'elle s'unisse avec (la matière) non décomposée, soit que (la composition) se trouve dans l'état liquide, ou bien au contraire dans l'état sec, ou dans un état intermédiaire.

9. Ainsi donc les seules classes de la fabrication dont nous ayons parlé sont démontrées être au nombre de 135 (1). Les procédés dans lesquels on emploie l'œuf entier, sont au nombre de 9, suivant que l'on opère par le feu seul, sans le feu, ou par voie mixte ; de façon à obtenir une préparation sèche, liquide, ou intermédiaire. Quant aux autres procédés spéciaux, (dans lesquels on n'emploie pas l'œuf entier), ils sont au nombre de 126, et il est impossible d'en trouver davantage. En effet, si l'on cherche à trouver d'autres genres ou espèces de fabrication, en dehors des précédents, on ne pourra sortir des genres et des espèces que nous faisons connaître en ce moment. Alors même que tu t'apercevrais que ces classes comportent des variétés en nombre infini, tu ne seras nullement pris de vertige, si tu reconnais à quel genre ou à quelle espèce elles appartiennent. En effet, les opérations sont

(1) Ce nombre se décompose ainsi :	54 avec 2 parties ;
9 avec les 4 parties de l'œuf ;	36 avec 1 partie.
36 avec 3 parties de l'œuf ;	-----
	135

indivisibles : lors même qu'il se trouve mille substances analogues [susceptibles d'être substituées les unes aux autres], cela ne fait aucune opération nouvelle. De même que pour chaque espèce, il existe un grand nombre de variétés particulières : de même dans le cas de cette belle philosophie. C'est là un fait connu d'ailleurs de tous ceux qui philosophent sur ces sujets : la science de la matière (en général) est unique quant à son objet. Si les maîtres lui donnent des noms divers, suivant la variété des matières [spéciales], c'est pour exercer nos esprits (1) et parce qu'ils ont pris l'habitude de la dénommer en raison de la variété des traitements et des matières spéciales. Mais en réalité le traitement est unique quant à l'espèce.

C'est ainsi que l'auteur vigilant et attentif, pareil à l'abeille, recueillant son butin dans nos écrits et dans ceux des hommes éminents d'autrefois, vaincra méthodiquement la pauvreté, ce mal incurable (2) : nous aussi, nous nous sommes efforcé de nous conformer aux écrits des savants, nos devanciers.

VI. XI. — RELATION ENTRE LES DIVISIONS DE LA SCIENCE ET LES FIGURES GÉOMÉTRIQUES

La cause matérielle (3) des résultats de la science se divise en quatre parties, savoir : la première, la partie qui concerne la coquille de l'œuf ; la seconde, la partie qui concerne les membranes ; la troisième, la partie qui concerne le blanc ; la quatrième, la partie qui concerne la partie jaune, c'est-à-dire le jaune d'œuf.

Supposons des figures décrites sur une surface plane, nous représenterons les traitements provenant du Tout, par un carré.

Les (traitements effectués) avec trois parties, on les représente par un triangle, les éléments répondant aux angles de diverse façon, suivant les diverses fabrications.

(1) Cp. p. 63.

(2) Var. de M : « Ce mal affreux. »

(3) Cp. l'article sur les diverses causes d'après Aristote, ci-dessus, p. 200.

Les (traitements effectués avec deux parties seulement), nous les représenterons par des demi-cercles fermés par un diamètre, avec un rayon perpendiculaire, représentant la descente des éléments les plus élevés (1).

Quant aux classes formées avec une seule partie, c'est à proprement parler le (cercle) seul, décrit en tant que résultant d'une ligne unique.

Si, d'une part, on opère par le feu seulement, on obtient un système pyramidal (2), qui caractérise les classes de préparations faites au moyen du feu.

Si, d'autre part, (on opère) sans le secours du feu, on aura une figure octaédrique, laquelle répond à l'air ; et, par sa partie centrale, elle répond à l'eau et à l'air. Voici ces figures (3).

VI. XII. — QUELLE EST LA CLASSE

EXPOSÉE DANS LES ÉCRITS SECRETS DES ANCIENS

1. Ici commence le traitement exact, originaire des sanctuaires (4). Prenant la matière engendrée par les oiseaux (l'œuf), intacte, immaculée, sans tache, partage-la comme pour les ragoûts ; car dans beaucoup de (cas) l'art culinaire nous est utile (5). Ensuite, mets dans deux marmites chacun des liquides ; opère l'épuisement au moyen des appareils à mamelon, jusqu'à ce que la vapeur ne monte plus. Toute la partie qui est laissée à l'intérieur des matras devient noire, inanimée, morte, c'est-à-dire privée d'esprit (*caput mortuum*).

2. Cela a été surtout expliqué d'une façon détournée ; de crainte qu'un exposé trop clair ne permit aux gens jaloux de réussir sans le concours de

---

(1) La perpendiculaire n'est pas figurée dans les dessins.

(2) Tétraèdre (?)

(3) Voir ces figures (*Introd.*, p. 160, fig. 36). La fin de ce texte rappelle un

passage du *Timée* de Platon : *Origines de l'Alchimie*, p. 265.

(4) Le traitement des Eaux, ABKELb.

(5) Cp. p. 85, note 3.

l'écrit. Voilà pourquoi ils ont décrit (l'œuvre) à leurs auditeurs sous des dénominations et des formes multiples (1) ; ils ont exposé le travail de classes innombrables, quoique la matière soit à proprement parler (toujours) la même et que l'opération soit unique ; ils voulaient exercer les esprits des jeunes gens, afin qu'ils amenassent à la vie les résidus et les semences de cette (matière). Mais ceux qui avaient un raisonnement terre à terre et qui se traînaient sur les textes, s'imaginaient avoir compris les écrits des anciens et, par là, ils tombaient dans l'égaré au sujet de la matière. Animés d'un sentiment plus bienveillant, les maîtres venus depuis ont présenté aux autres la science tout entière, comme consistant en une seule matière (2) et une seule manipulation ; ils n'en ont pas fait mystère par jalousie. De ce nombre sont Pétasius et Synésius, ces hommes merveilleux. En effet, l'un, faisant mention opportune de l'arsenic seul, en expose les traitements de diverses manières ; il en indique exactement les mesures et les combinaisons, afin de démontrer clairement la chose à tous les naturalistes. Ils s'accorde avec les philosophes qui s'écrient : « La nature jouit de la nature et la nature triomphe de la nature ». L'autre, au moyen de la rhubarbe du Pont (3), a montré que les fabrications les plus faciles (4) des eaux sont les seules opérations maîtresses de la vraie science.

3. Quoique les méthodes de ces auteurs soient estimées à cause de leur clarté ; cependant ils abrégèrent et voilaient ce qui concerne la matière, mettant ainsi en peine leurs auditeurs. En effet, comment ceux-ci auraient-ils pu comprendre que l'arsenic ou la rhubarbe du Pont donnassent lieu à de telles déclarations, tandis que l'œuf accomplit le Tout, ainsi que nous l'avons montré en détail dans un exposé dogmatique ?

4. L'un (de ces deux auteurs), sous le nom de l'arsenic, a voulu faire entendre par énigmes la virilité (5), et, sous le nom du (corps) apte à retenir (la teinture), le cuivre et le métal doué de l'éclat de l'or. L'autre, sous le nom de rhubarbe du Pont, a désigné l'eau fixatrice et féconde de l'art. En

(1) Cp. *Intro.*, p. 10 ; et ce volume, p. 63, 86, 182, 196 ; 221, note 3, etc.

(2) Cp. p. 37 et note 4.

(3) Cp. p. 62.

(4) Il y a là en grec un jeu de mots

intraduisible entre le mot qui veut dire rhubarbe et celui qui veut dire très facile.

(5) Jeu de mots sur le nom d'arsenic.

effet, la mer (1) se précipite, et avec elle la foule des poissons et l'agglomération des barbares; tandis que le cuivre est une chose meurtrière: il détruit les gens inexpérimentés qui s'approchent de lui. De là vient aussi qu'il est efficace pour endormir la vie, lorsqu'on en prend une dose égale à la grosseur de la lentille ou du sésame, d'après ce que disent les anciens.

5. Pour éviter que l'art manque d'expérience et paraisse insaisissable de tout point à tout le monde, tandis qu'il existe au contraire, avec son développement véritable et conforme à l'expérience, nous avons été conduit à l'exposer, en tirant parti des explications de ceux-là, et compulsant les travaux de ceux-ci. Voulant par philanthropie (écarter) l'obscurité du sujet, nous avons décrit la matière authentique et, nous l'avons médicamentée par plusieurs manipulations; les gens sensés qui les liront verront que la vérité est présentée dans toutes, sans s'écarter du but. En effet, elles décrivent, suivant une seule et même méthode, le noircissement et le blanchiment, le jaunissement et l'iosis, ainsi que le partage de la composition et l'union du Tout, opérations sans lesquelles il est impossible de produire rien d'utile.

6. Seulement, pour ne pas nous mettre nous aussi dans le même cas que ceux qui opèrent sans expérience, en exposant une quantité infinie de fabrications, et pour ne pas encourir les mêmes reproches, nous présenterons dans le traité le résumé de toutes les opérations, en exposant les plus générales d'entre elles (2). Par cette description, on pourra reconnaître aussi la vérité des opérations spéciales; nous procéderons habituellement par divisions, pour plus de clarté. Celui qui rejeterait une telle méthode, n'aurait pas lieu de s'en vanter, ainsi qu'il résulte de l'opinion du savant Platon et de la vérité. Cette méthode manifeste à la fois la vérité et l'erreur: les parties faibles sont placées à côté des parties certaines, afin de ne rien omettre.

7. Après avoir exposé les classes conformément à notre division, et par démonstration graphique, dans un discours ordonné, nous vous présenterons à vous et aux gens intelligents, des (notions) exactes, mettant en lumière la fabrication des âmes, d'après les procédés contenus dans les sanctuaires

(1) Jeu de mots sur *πύρα*; = mer, voir SYNÉSIS, p. 62.

(2) Tout ceci semble le préambule

d'un traité pratique, qui a été perdu; les copistes ne s'étant intéressés qu'aux déclamations du début.

et les dépôts sacrés. Les classes en nombre infini, nous les grouperons d'après l'identité des espèces; les espèces, nous les réunirons par genres; nous les dériverons des jaunes d'œuf: c'est là ce que les écrivains en cet art nomment *spodios* (1).

8. Jetant cette scorie dans un mortier, broie fortement et, après avoir fait fondre, lave dans les eaux de mer blanches, jusqu'à ce qu'ait disparu la couleur noire de l'ios du cuivre (2). Tel est le premier blanchiment et la décoloration des espèces; de cette façon elles deviennent aptes à recevoir les couleurs. C'est ainsi que l'on fait fondre le *lachium*, que les gens du métier appellent lachas je veux parler des teinturiers en bleu. Ainsi donc lorsqu'on opère régulièrement, au moyen du natron et de la chaleur, le produit rejette toute son espèce sanguinolente. Il est fortement délayé dans une jarre d'Ascalon (3), avec les mains, comme pour le lavage des graines légumineuses. Devenu blanc, ou plutôt dépourvu de couleur, il est alors étiré (4), battu avec des marteaux sur des pierres meulières fixées en terre. On le retourne de temps en temps, ainsi que le morceau de bois dans lequel il a été encastré, après avoir été chauffé au préalable. Ensuite il est coloré par l'action d'une matière tinctoriale, et alors il est martelé, de peur qu'après refroidissement il ne cesse d'être malléable, et ne fasse désespérer des teintures. En effet, les coups répétés et continuels des jeunes hommes qui le battent, l'amollissent, de façon à y faire pénétrer les couleurs, quand il reçoit la colophane qui les retient, ainsi que la colle.

9. De même aussi ce cuivre si réputé sera délayé avec la chrysocolle dans les eaux marines, de la façon que nous avons souvent expliquée, ou bien dans les urines de grues, ou bien dans les rosées célestes: car toutes les (matières susdites sont la même chose, et ont la même efficacité, celle de détruire le noir (développé) par l'action mortifiante du feu. Le métal devient par là apte à recevoir les couleurs de l'art, après qu'on l'a dépouillé de tout élément liquide, en le blanchissant d'abord dans un mortier avec des eaux blanches: qu'il s'agisse de la génération de l'asém, ou des perles, ou des pierres précieuses, ou de la pourpre (5). Le produit est jauni après le blanchiment, pour la gé-

(1) Cendre ou scorie. Cp. p. 107, 113, 196, 368, etc.

(2) Cp. III, xxxix, § 4 et 5, p. 230.

(3) Cp. p. 204, 280.

(4) Cp. p. 301.

(5) Un même système de préparations

nération de l'or, la production de la couleur rouge et la teinture des peaux. Il reçoit l'espèce de la couleur pourpre après le blanchiment, quand il s'agit de la pourpre royale, provenant du fucus et de l'orcanette.

10. En général, indépendamment du noircissement, c'est-à-dire de la coloration en noir d'ébène, lorsqu'on veut obtenir toute sorte de couleur, préparer la poudre de projection et la composition (cherchée), la scorie est lavée avec des eaux de même nature. On tient la matière blanche dans la chryso-colle (1), au sein d'un bain, ou bien en employant tout autre mode d'échauffement inoffensif. On lave bien, jusqu'à ce que cesse de surnager au-dessus des eaux, la matière noire que l'on appelle aussi *grau* (pellicule?) (2). Tout ce qui ressemble à la cendre étant une fois enlevé, tu auras de l'étain purifié (3). Dès que la matière noire ne monte plus, fais sécher au soleil la composition; broie dans un mortier et colore avec des eaux blanches: il se forme ainsi un rayon de miel extrêmement blanc, comme le dit Hermès Trismégiste (4).

C'est alors qu'il dit: La composition est dirigée de façon à obtenir l'asèm; on la partage en deux portions: l'une est traitée par plusieurs eaux dans les appareils et mercurifiée; l'autre est gardée exempte de toute réaction; on y délaie l'eau transformée et il se forme de la poudre de projection, celle qui est cherchée depuis des siècles.

11. Si l'on veut poursuivre la fabrication de l'or, après avoir blanchi préalablement les (matières) sur lesquelles on a précédemment opéré un partage, on jaunit, en ajoutant des eaux jaunes, et l'on fabrique une poudre jaune, suivant l'opinion d'Hermès, en partageant ce produit en deux portions: « laisse au fond et c'est produit » (5).

Cette [préparation] étant devenue ios, fais-la monter au moyen de l'appareil; mélange avec la matière non décomposée et tu auras la parfaite poudre de projection.

est appliqué ici à la teinture des métaux, des perles, des vitrifications et de la pourpre: Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 245. Mais il est probable que dans notre auteur le vague des descriptions générales est intentionnel: les matières employées étant différentes, suivant la nature des corps destinés à être teints.

(1) D'après MB. — dans A, signe de l'or (ou du soleil) — dans ELb: le soleil en toutes lettres.

(2) Cp. p. 219.

(3) Du mercure, ELb.

(4) Cp. p. 66.

(5) Cp. Stephanus, cité dans l'*Introduction*, p. 179.

Au sujet des perles, il est dit : « Mettant de l'eau blanche avec de l'eau blanche, tu amollis dans des vases de verre, en opérant sur de petites perles (1), ou sur de l'aphrosélinon, ou sur toute autre matière analogue. Lutant à l'entour et garnissant de suif les jointures, dépose dans du crottin de cheval, ou emploie quelque autre mode de chauffage semblable, jusqu'à ce que la pierre soit complètement dissoute. Elle est de nouveau durcie dans la même eau, en l'exposant au soleil pendant les chaleurs caniculaires ».

Au sujet des pierres, il est dit : « Prends telle couleur tinctoriale que tu veux, unis-la à l'eau en même temps que l'ios de cuivre, en proportion convenable, et fais chauffer au soleil. Tu amolliras dans le bain tinctorial et tu teindras ».

Au sujet de la pourpre et des autres colorations : « On met de l'orca-nette et du fucus dans les eaux blanches, provenant des matières blanches. Lorsqu'elles ont pris la couleur, partage en deux portions et tu feras de l'ios, en même temps que de la poudre de projection. En effet tout ios de cuivre tire son origine des matières solides et liquides. Mélange avec d'autres eaux de même couleur, et tu teindras ».

VI. XIII. — LE PHILOSOPHE ANONYME

SUR L'EAU DIVINE DU BLANCHIMENT ²

1. Le premier mode de macération, c'est celui de l'eau divine du blanchiment (3); autant qu'il en est besoin, on va l'expliquer. En effet un excès de liquide fait couler le produit; tandis qu'une quantité insuffisante ne permet pas d'accomplir l'opération. Ainsi il faut ajouter les liquides, autant qu'il est nécessaire pour effectuer la composition et ne pas laisser celle-ci couler, ni demeurer confondue (avec le liquide).

2. Le second mode de macération doit être réglé, de façon à obtenir une parfaite dilution et purification. De même que les vêtements crasseux sont

(1) Cp. p. 122, 325, etc.

(2) ELA : « sur le blanchiment de l'Eau divine », et de même plus

bas. — C'est une mauvaise leçon.

(3) Cette phrase est tirée de AELa; elle manque dans M.

lavés jusqu'à ce qu'ils ne perdent plus de crasse, mais que les mousses (de l'eau de savon s'écoulent pures ; de même aussi notre composition est lavée jusqu'à ce que l'eau n'entraîne plus de crasse. En effet il lui arrive naturellement d'être encrassée, par suite de la pénétration à l'intérieur du métal de la portion superficielle, devenue plus terreuse et plus épaisse après qu'elle a été extraite, raréfiée et expulsée de la masse par la chaleur du feu ; par suite, la surface se trouve ainsi encrassée. On lave donc jusqu'à ce que la crasse soit entièrement nettoyée.

3. Le troisième mode d'opération est réglé comme il suit : on délaie les œufs dans l'eau et on les met dans un matras. La composition ainsi délayée et formée par macération, est reprise après le lavage, dans un matras surmonté d'un second récipient de verre (1) ; elle est alors agglomérée en forme de boule et on l'abandonne à elle-même pendant 6 heures, en veillant à ce qu'il n'y ait pas de fumée. C'est pourquoi le siège de l'opération est établi dans un lieu bien éclairé, afin que la vue de la fumée ne puisse échapper. Or cet appareil est en forme de tube, droit et double. Par en bas on souffle sur les charbons, tandis que par en haut on reçoit la composition dans le double récipient ; par le milieu elle est rafraîchie, afin d'éviter qu'elle ne soit brûlée (2). Tout d'abord, en nous levant de bon matin, nous étendons la durée du délaïement jusqu'à 6 heures ; puis nous lavons ; on fait cuire pendant 6 autres heures. On laisse refroidir tout autour, pendant la nuit et jusqu'au matin. Ainsi s'explique ce que disait Hermès : « Toutes les matières que tu peux faire macérer, lave-les aussi, et laisses-les déposer dans des vases ; tout ce que tu peux faire, fais-le ».

4. Ainsi on fait macérer avec l'aide des courants liquides, pendant les lavages, et on fait déposer, en laissant encore refroidir durant l'opération.

Par le chaud et le froid, nous voulons parler de la vie et de l'action du feu. De même que la génération de l'oiseau s'accomplit par l'effet de la chaleur, agissant sur le jaune de l'œuf, et que celui-ci est transformé au moyen du froid provenant du blanc : de même aussi cette composition (c'est ce que nous ap-

(1) D'après E : « on la place avec son assiette dans un vase de verre de grandeur double ; puis on l'y laisse ».

(2) Cette vague description semble répondre à un appareil à distillation, ou

à sublimation, tel qu'un alambic (dibicos), *Introd.* (p. 138, fig. 14). Elle rappelle certains textes de ZOSIME, p. 227, 228, etc.

pelons l'œuf des philosophes), est engendrée en vertu de la chaleur qui réside dans le jaune; par suite du mélange et de la coopération (de ses diverses parties), elle prend consistance; et elle est transformée par le froid qui réside dans le blanc et dans le souffle aérien.

Il ne faut pas ignorer que lors du mélange, le corps solide et jaune a été précédemment envisagé comme chaud; tandis qu'on assimile au froid ce blanc sans tixité, qui est tiré du plomb et du métal étésien. Ceci s'applique aussi à l'échauffement et au refroidissement alternatifs, résultant de la succession des jours et des nuits.

5. Vois de quelle philosophie est rempli le présent travail; avec quelle circonspection théorique et philosophique toutes choses sont produites; rien n'est fabriqué à la légère et avec dédain. (En effet) Dieu aime celui qui vit avec sagesse. La négligence est condamnée par l'Écriture inspirée de Dieu; l'homme présomptueux et dédaigneux ne viendra à bout de rien (1).

Après avoir décrit ces choses comme conformes à notre souvenir, maintenant nous les mettons sous notre sceau, glorifiant, remerciant et bénissant Dieu qui, dans sa sagesse, s'est plu à faire toutes choses sagement, et qui nous a donné de comprendre ces matières; ce Dieu en qui l'on adore le Père, le Fils et le Saint-Esprit; celui qui reçoit un culte de toute sa création, maintenant et toujours et dans les siècles des siècles; ainsi soit-il (2).

VI. XIV. — DU MÊME PHILOSOPHE ANONYME :

(DISCOURS) SUR LA PRATIQUE DE LA CHRYSOPÉE.

DÉVELOPPÉ AVEC L'AIDE DE DIEU (3)

1. Nous nous sommes étendu précédemment sur les considérations théori-

(1) Habacuc, II, 5 (Septantes).

(2) E ajoute : « (Prends) du sang d'un homme aviné, de la bile d'un bœuf noir non marqué, et du suc de la plante, (appelée) *tragis* (barbe de bouc?); prends ces trois choses en portions égales : chauffe du fer et trempe : tu réussiras très bien ». — C'est une note marginale

de quelque copiste; elle est reproduite à la fin de VI, xx.

(3) Titre dans E et La (qui est la copie) : « Du Philosophe anonyme, discours sur la pratique, expliquant le procédé de la Chrysopée, développé, etc. » A ajoute en marge : « second discours ».

ques relatives à la Chrysopée (1), et nous allons en signaler les coryphées. Le premier, Hermès, appelé Trismégiste, nous est donné comme ayant reçu cette dénomination parce que la présente fabrication comprend les trois puissances de l'acte (2), en observant aussi, en dehors de l'acte, les trois essences distinctes des êtres. Celui-ci est le premier qui ait écrit sur le grand mystère ; il eut pour disciple Jean, devenu archiprêtre en Sainteté (Évagie) de la Tuthie et des sanctuaires qu'elle renferme (3).

Après celui-ci vint, en troisième lieu, Démocrite, célèbre philosophe d'Abdère, supérieur aux prophètes ses devanciers.

On cite ensuite le très savant Zosime.

Voici (maintenant) les fameux philosophes œcuméniques, les commentateurs de Platon et d'Aristote (4) : Olympiodore et Stephanus (5) ; ils ont approfondi encore davantage ce qui concerne la Chrysopée ; ils ont composé de vastes commentaires, dignes des plus grands éloges, donnant des règles assurées pour la fabrication du mystère.

2. Quant à nous, après avoir lu leurs très savants livres (6), et les avoir

(1) Rédaction de E : « Après avoir expliqué la question de la Chrysopée, parlons maintenant de ceux qui l'ont pratiquée. Le premier d'entre eux est celui qu'on appelle Hermès Trismégiste ; il a dit que la présente fabrication a lieu suivant les trois puissances et actes. Puis viennent Jean l'archiprêtre en Évagie, Démocrite, Zosime, Olympiodore, Stephanus, et beaucoup d'autres ensuite ; lesquels, en qualité d'interprètes, ont commenté les auteurs plus anciens qu'eux, je veux dire Hermès, Démocrite, Platon et Aristote ».

(2) Cp. p. 119 : *sur la poudre sèche*.

(3) Cp. *Origines de l'Alchimie*, p. 118. Évagie peut signifier un lieu déterminé, ou bien représenter une désignation mystique : sainteté, c'est-à-dire archiprêtre de Sainte mémoire. Le mot Tuthie s'applique-t-il à un nom de lieu ? ou bien désigne-t-il la tuthie chimique, c'est-à-dire l'ancienne cadmie ou oxyde

de zinc impur ? Peut-être le nom du lieu où l'on faisait la préparation a-t-il passé à la matière préparée. Le mot même, avec ce dernier sens, serait alors plus ancien qu'on ne l'a cru jusqu'ici (*Introd.*, p. 268 et 241).

(4) Réd. de E : « Ils ont examiné et approfondi tous les commentaires théoriques et fondamentaux de cet art de la Chrysopée ; ils ont écrit avec un grand mérite à son sujet, éclaircissant pour nous la fabrication de ce mystère ».

(5) Ce passage montre que l'Anonyme est postérieur à Stephanus.

(6) Réd. de E : « Quant à nous, après avoir lu leurs très savants livres, à force d'expérience et de pratique, nous sommes parvenus à comprendre (la nature) des êtres. Voilà aussi pourquoi nous avons reconnu par nous-même et nous exposons que cet art de la Chrysopée est nécessaire et réel ».

éprouvés par l'expérience et la pratique, nous nous rappellerons que leur exposition repose sur l'intelligence de ce qui existe, et qu'elle est nécessaire et véridique.

Ils ont révélé la fabrication du molybdasèm, au moyen du molybdochalque (1); étant tous tombés d'accord dans leurs descriptions officielles, relatives au molybdochalque. C'est ainsi que, d'après l'expérience, la pratique et les distinctions relatives à la matière, nous avons fait un commentaire; nous étant imposé cette règle (2), de nous abstenir de toutes les substances qui ont le pouvoir de brûler, par l'action du feu et du soufre; de même, du mélange trop violent de tous les agens arsénicaux, qui causent des dommages de toute sorte et amènent l'insuccès. Mais il convient d'avoir recours à toutes les choses qui possèdent la puissance liquide et d'opérer par le mélange et l'action assimilatrice des éléments, avec le concours du plomb mélangé. Ce mélange est ce que nous appelons, nous, l'union des substances. On la réalise d'abord au moyen du creuset; puis on pétrit et on lave. C'est ainsi qu'on donne comme étymologie du mot magnésie (3), ce fait qu'elle résulte du mélange et du pétrissage, lequel a confondu en une substance et une existence uniques les composants du mélange. Or le pétrissage du Tout, celui de toute substance (4) s'opère au moyen des liquides et dans les liquides: les matières lavées sont pétries, comme on fait pour la pâte limoneuse et pour les étoffes de lin ou de soie que l'on veut blanchir (5).

3. Voilà aussi pourquoi le célèbre Olympiodore, dans sa grande Exposition, a écrit que le mystère de la Chrysopée réside dans les liquides (6). Il en fournit mille exemples (7) et représentations typiques, au moyen des cou-

(1) C'est-à-dire la transformation d'un alliage de cuivre et de plomb (molybdochalque), en un alliage de cuivre et d'électrum ou d'argent (molybdasèm). — Voir la formule de l'Écrevisse, *Introd.*, p. 154.

(2) Réd. de E: « Nous vous prescrivons donc, d'après les philosophes, de vous abstenir de toutes les matières qui ont le pouvoir de brûler... »

(3) Réd. de E: « Ils donnent le nom de magnésie (à cette substance) parce

qu'elle est mélangée (μίγνυμι) pétrie, teinte et amenée à une essence unique ».

(4) L'auteur oppose le masculin et le féminin du mot πᾶς (Tout).

(5) Ici AKELA intercalent plusieurs fragments déjà publiés dans Zosime: III, xxxi, p. 199. — III, xxxix, § 4-5, p. 203.

(6) Réd. de E: « Or, Olympiodore explique que c'est dans les liquides, etc. »

(7) Cp. OLYMPIODORE, p. 93.

rants, des écoulements et des flux, des effluves et des lavages, de ce qu'on nomme macération et purification. (Les vrais auteurs) décrivent (1) le traitement qui accomplit le mystère. Ils reviennent sur cette pensée unique que les substances deviennent l'ios d'or; ils disent que celui qui fabrique de l'ios fait (de l'or), tandis que celui qui ne fabrique pas d'ios ne fait rien. En effet, les substances primitivement compactes deviennent atténuées et spirituelles, étant transformées en matières ténues et transmutes, par suite de leur imprégnation réciproque et de leur fixation commune. Étant ainsi mélangées et imprégnées entre elles, elles se détruisent elles-mêmes et se régénèrent de nouveau. Ainsi Démocrite, s'adressant à nous autant qu'au roi, dit: « Sache, ô roi; sachons aussi, nous autres, prêtres et prophètes, que si l'on n'apprend pas à connaître les substances (2), et si l'on ne mélange pas les substances, et que l'on ne connaisse pas les espèces; si l'on ne combine pas les genres avec les genres, on travaille en pure perte et l'on se fatigue pour un résultat sans profit. Car les natures jouissent les unes des autres; elles sont charmées les unes par les autres; elles se détruisent les unes les autres; elles se transforment les unes les autres. et de nouveau elles s'engendrent les unes les autres ».

Les §§ 4. 5. 6 sont de pures subtilités, que l'on n'a pas cru utile de traduire. Le dernier se termine par ces mots :

6. .... Il faut apprendre d'abord à connaître les natures, les genres, les espèces, les affinités, les sympathies, les antipathies, les mélanges, les extractions, les amitiés, les haines, les aversions et tous les analogues, et de cette façon arriver à la composition proposée; ainsi que le dit Démocrite, en récapitulant ces points.

7. En effet il ne faut pas ignorer que c'est par l'effet d'une sympathie naturelle que la pierre magnétique attire le fer; tandis que, par l'effet d'une antipathie, l'ail frotté contre l'aimant le soustrait à cette action naturelle. Il y a mélange

(1) Réd. de E: « Car tous écrivent que le traitement est unique, ainsi que l'accomplissement du mystère. Ils reviennent sur cette pensée et disent que les

substances sont amenées à l'unité; car celui qui fait de l'ios fait de l'or, disent-ils, tandis que, etc. ».

(2) P. 50 et 51.

de l'eau versée dans du vin; mais séparation de l'huile versée dans de l'eau: les matières qui ont une sympathie naturelle se réunissent, tandis qu'il y a séparation entre les matières antipathiques.

Il n'a pas paru utile de traduire les §§ 8 à 14, qui sont des subtilités byzantines.

A et K reproduisent ensuite le traité de Zosime sur la Vertu et l'Interprétation: III, vi, p. 127.

VI. xv. — LE PHILOSOPHE ANONYME

LA MUSIQUE ET LA CHIMIE (4)

1. L'œuf est composé par nature de quatre parties, étant formé des parties susdites (2). Or toutes les variétés de fabrications générales sont au nombre de 135 (3); et il n'est pas possible d'en trouver un nombre plus grand ou plus petit que celui-ci. Il s'agit des genres et des espèces de la matière unique et véritable, décrite dans les 4 (ou 5) livres (4) précieux qui embrassent la science, (c'est-à-dire) l'argent, l'or, les perles, les pierres et la pourpre (5). Or il existe plusieurs voies spéciales (6), pour ceux qui poursuivent

(1) « Sur l'art sacré et divin des philosophes: Traité dédié au grand Empereur Théodose »; Vat. Cp. p. 378.

(2) A rapprocher de III, XLIV, p. 211. Tout ce morceau paraît être une suite de I, III et I, IV, p. 18 à 22. Il a un caractère singulier, en raison des rapprochements mystiques qui s'y trouvent exposés entre la musique et la chimie. On a essayé de traduire ces rapprochements le plus littéralement possible, mais sans prétendre en avoir pénétré le sens exact, que l'auteur ne comprenait peut-être pas bien lui-même. D'ailleurs ce morceau fournira sans doute aux spécialistes quelques renseignements nouveaux sur la musique byzantine.

(3) Ce passage se rapporte à l'Écrit

du Philosophe Chrétien, VI, x, § 9, p. 396.

(4) E: « corps », au lieu de « livres ».

(5) Les quatre livres sur l'or, l'argent, les pierres et la pourpre sont les quatre livres attribués à Démocrite. On voit qu'on intercale ici un cinquième livre sur les perles, qui paraît être l'ouvrage transcrit dans la Ve partie, IX (p. 352). Ceci n'a pas été compris par le copiste de E, qui donne la rédaction suivante: « Or les parties les plus précieuses de cette matière scientifique sont l'argent, l'or, les perles et la pourpre ».

(6) E: « Voies spéciales à ceux qui poursuivent un art dépourvu de méthode pour les ignorants, quoique méthodique pour les gens capables d'instruction ».

[l'art] : les unes méthodiques, les autres non méthodiques. Parmi eux quelques-uns ont donné des descriptions que nous reproduirons ; tandis que d'autres manquent de tradition et d'expérience ; nous écarterons cette inexpérience et ces opinions individuelles.

2. Il en est de notre science comme de la musique. Les rangées musicales les plus générales étant au nombre de quatre (1), la 1re, la 2e, la 3e et la 4e, il s'en forme 24 autres, différant par les espèces, celles-ci (au nombre de six) appelées centrales, égales, plagales, pures, non-tonales (et détonnantes). Il est impossible de constituer autrement les mélodies qui sont indéfinies quant à leurs parties, telles que celles des hymnes, ou des offices, ou des révélations, ou de toute autre branche de la science sacrée, comme par exemple de l'écoulement (?), ou de la phthora (modulation), ou d'autres affections musicales. De même ici (en chimie), il y a lieu de définir ce qui est possible, quand il s'agit de la matière unique, véritable et fondamentale, (savoir) la fabrication du produit des oiseaux (2).

3. Tout ce qui est exécuté sur la flûte et ce qui l'est sur la cithare est composé, soit des quatre rangées, soit de trois, soit de deux seulement, soit d'une seule. Lorsque la composition est obtenue avec trois rangées, elle comprend nécessairement la 1re, la 2e et la 3e rangées ; ou la 2e, la 4e et la 1re ; ou bien la 4e, la 1re et la 3e (3). Lorsque le chant est composé avec deux (rangées), (il l'est) forcément de la 1re et de la 2e ; ou de la 2e et de la 3e ; ou de la 3e et de la 4e ; ou de la 4e et de la 1re ; ou de la 1re et de la 3e ; ou de la 2e et de la 4e. Et lorsque le chant est composé (avec une) rangée seulement, il l'est incon-

(1) Eremplace partout *στολός* (ou plutôt *στολός*, rangée, ligne), par *ἦχος* (ton, mode). La musique byzantine, comme le plain-chant romain, se compose de 4 tons principaux (*authentiques*) et de 4 tons plagaux : ce qui constitue *l'octo-echos* (C. E. R.).

E : « De même que les 4 tons ou modes les plus généraux, fondements de la science musicale, c'est-à-dire le 1er ton, le 2e, le 3e et le 4e, engendrent d'eux-mêmes 24 autres tons, lesquels diffèrent par l'espèce, et sont

appelés centraux et purs, non-tonals et égaux, etc.

(2) C'est-à-dire de l'œuf philosophique.

E : « de l'ornithogonie de l'œuf ; or toute voix et toute sorte de chants sont produits soit par le larynx, soit par la flûte, soit par la cithare ou un autre instrument ; mais toute sorte de chants se composent de 4 tons, ou de 3, ou de 2, ou d'un seul ».

(3) L'auteur exclut 2, 3, 4 ; comme ne faisant pas une combinaison mélodique.

restablement, ou de la 1re, ou de la 2e, ou de la 3e, ou de la 4e; et il est impossible (1) qu'il se forme dans d'autres conditions avec l'une des branches : il n'y a rien au delà. C'est de la même façon qu'il faut raisonner ici, quand il s'agit de notre science, et il faut nécessairement s'attendre à ne pouvoir atteindre le but, si l'on s'écarte des règles.

4. De la même manière que, dans les (matières) musicales, on voit que le chant est incorrect et inexact, si en commençant par la 1re rangée on court consécutivement sur la 3e ou au delà, et inversement; ou bien si l'on va au hasard de la 2e à la 4e, et réciproquement; ou bien si, négligeant l'alternance des tons plagaux et des tenues, (on passe) du ton pur au central, ou du 1er central au 2e, au 3e ou au 4e central, ou d'un ton égal à un (autre) égal, ou d'un plagal à un (autre) plagal, ou d'un non-tonal à un autre pareil, ou d'un détonant au précédent, ou bien au 3e (ton), ou bien à quelqu'un des autres, (ou) inversement (2). Car sur tous ces points et leurs analogues, il y a une grande distinction (à faire); et il se rencontre des hauts et des bas, des altérations et des mortifications, ou toute autre faute de cette sorte.

5. C'est pourquoi les maîtres en cette science ont dit que les (sons) propres (à un ton) surpassent les (sons) propres (à un autre ton) pour chaque rangée des centraux proprement dits; de même le central du milieu pour les sons purs situés au delà du central qui vient après; de même le 3e (surpasse) le 2e, et le 3e (surpasse) le 4e. Celui qui rend très grandes et irrégulières les entrées et les sorties des rangées dans les chants excite un rire excessif, parce qu'il produit les effets susdits. Il est (surtout) critiqué à bon droit par les savants, par ceux qui nous instruisent clairement dans leurs discours sur les effets (mélodiques).

De même (3) ici (en chimie), il faut se garder de l'irrégularité dans toutes

(1) E: « Et il est impossible qu'il se forme autrement. Car toute sorte de chant doit se former de l'une des branches susdites et, en dehors de celles-là, il n'y a pas d'autre procédé ».

(2) Les six parties ou tons indiqués ici sont le pur (cathare ou authentique ?); le central, le plagal, l'égal (ison), le non-tonal et le détonant; chacun d'eux

pouvant être pris avec quatre hauteurs (rangées) différentes.

(3) E: « De même, dans cet art divin qui est le nôtre, il se produit des irrégularités et des déviations, des altérations et des mortifications, si l'on opère avec ignorance et sans art. C'est pourquoi il faut que les jeunes gens se gardent avec soin de tout cela ».

les questions susdites ; car si (l'on) s'occupe du noircissement, du blanchiment des coquilles (d'œuf), de l'iosis des jaunes (d'œuf), ou de toute autre partie du traitement, sans marcher pas à pas ; ou bien, si, au lieu de procéder au blanchiment en 1er lieu, en 2e lieu ou en 3e lieu, en opérant sur les parties ou sur le tout ; si (disons-nous) l'on commence par l'iosis des parties séparées, ou brouillées ensemble ; ou bien encore si l'on débute par les coquilles, et si l'on passe subitement au jaune ; ou bien si, négligeant le 1er mercure (obtenu) par les alambics, on passe au (mercure) moyen (1) ; ou au dernier ; ou bien si, après avoir accompli les premiers délaitements, on passe aussitôt aux derniers, ou bien qu'on fasse l'inverse pour toutes les (opérations) susdites ; ou bien si l'on fait quelque autre chose contraire à l'ordre obligatoire : dans tous ces cas, le résultat se ressentira de pareilles erreurs et prêtera à rire.

5 *bis*. De même, etc. (2).

6. De même que, à propos des parties de la matière, nous avons parlé des diversités de fabrication, en vue de leur division ; de même aussi, on pourra (le faire) à propos des traitements. (Cependant) il est possible de voir au contraire, dans le cas de notre traitement, que sa nature est une ; l'espèce est une et la substance unique. C'est d'après ces principes que Zosime, ce saint auteur, commentait les mots : « une nature unique triomphant du Tout » ; et ceux-ci : « l'être naturel est un ; il ne s'agit pas de l'espèce, mais bien de l'art ».

Si l'on voulait rappeler que les espèces des 24 rangées comprennent seulement six catégories, (savoir) le pur, le plagal, l'égal, le central, le non-tonal ou le détonant, qu'on se rappelle aussi que chacune est partagée en 1re, 2e, 3e et 4e rangées (musicales). Mais il n'est pas dans notre plan de parler maintenant de ces sortes de choses.

Semblablement aussi, au sujet de la matière chimique et de l'espèce, il est permis à ceux qui (le) veulent, de concevoir des (idées) analogues, et d'admettre que la matière est tout à fait unique, absolument parlant. Dans l'espèce chimique, il s'agit du traitement, pris absolument ; de même qu'il y a la

(1) Le mot mercure semble ici synonyme d'eau divine, c'est-à-dire des liquides distillés employés pour l'opération. On trouve un sens mystique

analogue dans Raymond Lulle : *MANGET*, t. 1, p. 824.

(2) Traduit, p. 212.

rangée prise absolument, ou l'instrument musical pris dans un sens absolu (?). Tandis que la matière subordonnée et générique (1) est celle qui provient des œufs, d'oies et des autres volatiles domestiques.

Les espèces subordonnées sont celles qu'on obtient soit par le feu, soit sans le secours du feu, soit par un procédé mixte: car les genres se trouvent être alternatifs. De la même manière dans la musique, il y a des instruments généraux et spéciaux, répondant aux parties spéciales de la science. (à savoir): le genre nauston (instruments à percussion ?), l'aulétique (instruments à vent) et le citharique (instruments à cordes); tous correspondant au quaternaire des lignes c'est-à-dire (aux quatre lignes musicales). Or les espèces exécutées sur ces instruments et les genres secondaires sont au nombre de six dans la science, savoir: le pur, le plagal, l'égal, le central, le non-tonal et le détonnant.

Les instruments cithariques sont nombreux et différent par leurs espèces; car il y a le plinthion (2), à 32 (cordes), la lyre, à 9 (cordes), l'achilléen, à 21 (cordes), ... le psaltérion, à 10 cordes au moins, ou à 30 ou à 40 au plus, et celui qui n'en a que 3 ou 4, ou 5. Il y a aussi le plinthion (3), à 32 cordes, propre (à célébrer) les puissances divines, lequel convient principalement aux âmes, ainsi qu'à leur conjonction avec les puissances corporelles.

L'instrument aulétique est tantôt en cuivre, tel que le très grand instrument appelé psaltérion ou orgue à main, le cabithacanthion (?) pour sept doigts, le pandourion, le tonadion, la trompette, et les trompes. Il peut être aussi construit sans cuivre, (tels que) le chalumeau simple, le double chalumeau, le chalumeau multiple, le rax, le tétroréon et le plagal.

(1) E: « tandis que par la matière secondaire et générique nous voulons parler de la matière produite avec les œufs des oies et des autres oiseaux domestiques, ou avec bien des ..... (?) Or nous appelons espèces secondaires celles qu'on obtient par le feu (ou sans feu), ou par procédé mixte ».

(2) E: « Le plinthion, composé de 32 cordes; la lyre, composée de 9 cordes; l'achilléen, composé de 30 cordes avec une corde additionnelle, et le psaltérion, etc. ».

(3) E: « Il y a un autre plinthion, com-

posé de 32 cordes. Quant aux instruments que nous appelons maintenant, instruments par excellence (orgues ?), les anciens les appelaient plinthion sans cordes et aulétique. Cet instrument est approprié aux puissances divines et il s'accorde principalement avec les âmes; il est apte à fortifier les puissances corporelles; il possède un charme pour combattre la douleur de l'âme, et pour faire aimer Dieu. Ce qui convient encore aux corps, c'est l'instrument aulétique (à vent): il est fait de cuivre, et on l'appelle grand orgue et grand psaltérion ».

Nous rangeons parmi les instruments (à percussion) les cymbales pour les mains ou pour les pieds, les aiguières (vases musicaux) en cuivre et en verre. Il y a aussi l'instrument composé (1) de plusieurs métaux, que l'on comprend quand on sait réaliser la mise en œuvre des 24 rangées.

8. Le divin Xénocrate (2) a exposé encore autre chose. Les espèces des (œufs) d'oies et des (autres volatiles) privés se trouvent de leur côté (3) comporter quatre subdivisions, (savoir) le blanc, le jaune, la membrane et la coquille.

Par suite, les variétés relatives à l'espèce des fabrications ont été exposées comme des portions de la science ; tout comme les variétés des rangées musicales susdites et des mélodies forment des espèces très spéciales (en musique). En effet, de même que notre art, opérant sur les parties générales de la matière chimique, expose en grand nombre et variété les espèces des fabrications ; de même aussi la musique, ce bien donné par Dieu, étant combinée avec les espèces matérielles, a engendré plusieurs variétés (4).

9. Non seulement les susdites variétés existent en chimie pour la poudre sèche : mais encore il existe des fabrications aussi nombreuses quant à l'espèce, suivant que l'on emploie des (matières) liquides, des matières sèches ou mixtes. En effet, pour toutes les variétés d'espèce, parmi les poudres sèches, nous trouverons des divisions en nombre égal, parmi les préparations liquides et mixtes ; parmi celles qui sont distillées au moyen des appareils, et non distillées, mais bien exprimées au moyen d'un linge, ou bien épuisées d'eau par tel ou tel autre procédé ; afin que (le liquide) soit uni aux solides matériels et réalise le mélange moyen après l'iosis : le tout est délayé ensuite, et possède une existence tout à fait liquide. Ce ne sont pas

(1) E : « De même que dans la musique il y a beaucoup de genres, d'espèces et d'instruments ; de même aussi dans l'art divin de la chimie, il y a des genres des espèces, des variétés de traitement et de combinaisons, et des vases, et des aiguières en cuivre, en verre et en terre cuite. Et quiconque connaît toutes ces variétés et celle des autres arts, sait encore accomplir ce qui est cherché ».

(2) E : « Comme le dit le divin Xéno-

crate, les œufs des oies et des autres oiseaux privés contiennent 4 espèces, savoir : le blanc, etc. ». — Xénocrate est compris dans la vieille liste des auteurs alchimiques donnée par le ms M (*Introduction*, p. 110, 111).

(3) Comme les tons musicaux.

(4) Les rapprochements entre la musique et la chimie ne se retrouvent plus dans les paragraphes suivants.

seulement les deux parties liquides de l'œuf qui peuvent être mercurifiées, en raison de leur nature fluide ; mais les deux (parties) sèches qui constituent le surplus de la nature (de l'œuf), sont aussi capables d'être mercurifiées ; attendu que tout corps naturel a une existence mélangée des quatre éléments, en proportion inégale ou égale (1).

10. Ainsi les liquides sont absorbés par les substances solides, ces ingrédients étant employés à dose minime, avec le concours des alambics. Ou bien on les mélange ; ou bien on les éteint dans les liquides naturels, en laissant s'opérer la décomposition avec le temps et la dissolution. Les produits obtenus sont partagés en deux, et traités par le pélican (appareil distillatoire), ou bien sans le secours de l'appareil à mamelon. Alors sont mélangées entre elles les parties de même nature : je veux dire la partie décomposée et la partie non décomposée. Si (l'on) veut, avec les liquides seuls, pratiquer une teinture à fond par leur décomposition, on n'a pas recours au délaïement ; mais en mêlant de l'eau avec l'eau, on accomplit la préparation, en partageant les substances solides amenées à l'état de dépôt, ainsi que l'a fait voir clairement le grand Synésius.

Les §§ 11, 12, 13, 14, concernent des opérations chimiques décrites d'une façon trop vague, pour que l'on ait réussi à donner un sens suffisamment précis à la traduction.

15. Mais on dira : « Montre-moi qu'il en est ainsi d'après les anciens écrits ». Écoute le premier des chimistes : « Prenant, dit-il, une pierre pyrite (2), fais la chauffer, jusqu'à ce qu'elle devienne incandescente. Après l'avoir enlevée (du feu), trempe-la dans l'eau froide ; (retire-la aussitôt) et mets-y de la salive avec ton doigt : si elle l'absorbe, c'est qu'elle aura été chauffée convenablement ; alors, dépose-la dans la teinture (3).

(1) Add. de E : « De sorte qu'il semble aux non-initiés et aux ignorants qu'il est impossible d'entreprendre d'opération ». — Mercurifié a ici un sens mystique, impliquant l'idée de distil-

lation. — Cp. note 1 de la p. 412.

(2) Silex ? — C'est le sens de ce mot en néogrec.

(3) E : « Fin du livre de la pierre musicale ».

VI. XVI. — COSMAS

EXPLICATION DE LA SCIENCE DE LA CHRYSOPÉE
PAR LE SAINT MOINE COSMAS (1)

1. Cette chimie véritable et mystérieuse demande beaucoup de travail, mais peu de dépense, car Un est le Tout et par lui est le Tout, et si un n'est pas trois et trois un, le Tout n'existe point : c'est là la délivrance de la maladie importune de la pauvreté. Ainsi c'est par affection pour toi que je t'écris, pour t'adresser une sorte de viatique et un petit artifice contre elle.

2. Prends de l'or pur, 3 hexages; du mercure, 1 hexage; fais un mélange à la façon des orfèvres. Ensuite trempe le mélange dans de l'eau, pour que la couleur noire s'échappe. Puis presse bien le mélange dans un linge de lin, afin que le mercure s'échappe.

Ensuite unis le mélange avec de l'ios de bonne qualité, du sel ammoniac et un peu de la chaux tirée de l'œuf; broie bien le tout sur un marbre.

Ensuite unis ces (matières) à un jaune d'œuf; place le tout dans une coquille d'œuf dur, (percée) d'un trou. Il faut que la coquille soit fraîche et propre (2). Lute bien le trou, ainsi que l'œuf entier, et plonge dans du crottin de cheval chaud, pendant 7 jours.

Ensuite après l'avoir retiré, regarde par le trou de l'œuf (l'état de) la composition. Si elle est tout entière passée à l'état d'ios, c'est bien; si non, répète l'opération jusqu'à ce que le Tout soit Un, c'est-à-dire changé en bel ios.

Alors, allumant des charbons, à plusieurs reprises et sans désemparer, fais rôtir l'œuf entier; puis, retirant le mélange, broie sur le marbre; garde cette poudre de projection.

En faisant fondre de l'argent très pur dans un creuset, et en y ajoutant une partie de cette poudre, tu obtiendras de l'or très brillant. Si tu veux le rendre encore plus fin, renouvelle 2 et 3 fois l'opération première, jusqu'à ce que (le résultat) te plaise.

(1) Traité d'une époque beaucoup plus récente, à en juger par la langue.

On le donne ici pour montrer la continuité de la tradition alchimique dans

le moyen âge. C'est une suite de recettes de transmutation.

(2) L'œuf philosophique désigne ici un appareil, suivant la nomenclature alchimique.

3. CE QUI SUIT EST TIRÉ D'UN CERTAIN AETEUR ANCIEN, ZOSIME; — L'AUTRE (FRAGMENT L'EST DU GRAND ART DES ANCIENS. FAIS L'ÉPREUVE QUE VOICI (1) :

Prends 4 œufs, mets-les dans un vase de terre cuite d'une grande capacité; après avoir pétri un peu de fleur de farine avec du miel, dispose ce mélange tout autour des œufs dans un vase. Bouche-le bien, plonge dans de la fiente pendant 120 jours, jusqu'à ce que se produise une nature rouge de sang (destinée à devenir l'âme du produit). Ensuite, découvrant, mets le contenu dans un (vase) de terre cuite tout neuf; porte à l'incandescence les charbons embrasés en les éventant, et dirige la vapeur des charbons sur le résidu disposé à l'avance. Lorsqu'il est grillé, mets-le dans un mortier, sans que ta main le touche. Après avoir broyé, garde-le dans un bocal. Fonds de l'argent pur, 1 livre; projettes-y de cette poudre sèche 3 ou 6 parties et tu seras surpris. C'est là le divin et grand mystère, celui que l'on cherche, celui qui peut vaincre la pauvreté et écarter les ennemis. Ainsi soit-il.

4. AUTRE EXPLICATION. — (Prenant) de la sandaraque, de la couperose, de l'arsenic, du soufre et du cinabre, unis toutes ces matières ensemble. Après avoir broyé, délayé et formé un mélange visqueux, mets dans un verre propre, c'est-à-dire dans un ballon, qui devra avoir un orifice plus étroit que son ventre, tel que les paniers ronds des ruches (?). Après avoir garni l'orifice de lut, fais chauffer sur un feu doux. Ensuite, ôtant le lut, tu trouveras le mélange desséché, en consistance de poix. Après avoir encore délayé, transvase dans un pot de terre cuite; et prenant le tout, place auprès du feu. Après avoir découvert, tu trouveras du jaune.

5. Prends de la magnésie blanche, et le même poids de limaille, ainsi que les matières traitées préalablement. Ensuite faisant tiédir les deux (corps) dans de l'huile de raifort, laisse digérer: tu obtiendras un jaune de qualité supérieure pour la fonte. Mais si la couleur n'est pas brillante, après avoir enduit de sel, de misy et de rouille de fer délayée avec du vinaigre, et après avoir fait intervenir la puissance de la limaille provenant du petit plat, (la préparation) sera parfaite.

6. Maintenant, si tu as de l'or, et que tu veuilles en doubler le poids, sans

(1) Ce morceau fait suite à l'article de Cosmas dans les manuscrits et semble en avoir fait partie. Est-il

extrait réellement de Zosime? C'est ce qu'il est difficile de décider.

en diminuer la qualité ; après avoir pesé cet (or), mets double dose de la préparation précédente, obtenue avec le misy et la limaille de fer noircie, en prenant de l'un et de l'autre un poids quadruple de l'or. Mélangeant ou combinant ces choses, applique les autour de l'or ; après avoir mis dans un creuset et fait chauffer, enlève : tu trouveras l'or (en quantité) double.

7. Le cinabre et l'ios du cuivre couleur d'or, ainsi que certaines espèces naturelles, projetés dans la matière lunaire (l'argent), produisent de l'or métallique.

8. Après avoir fondu du plomb au feu, saupoudre-le de soufre et chauffe jusqu'à ce que la mauvaise odeur soit évaporée. Ensuite mettant de l'alun lamelleux et du cinabre dans les vases, en égale proportion, et mêlant avec de l'oxymel, arrose avec le plomb liquéfié. Agis semblablement avec du soufre apyre, jusqu'à ce que la matière durcie se change en or.

9. Prenant du cuivre, étends-le en lames, coupe-(le) en petits morceaux carrés et mets ceux-ci dans un petit pot d'argile : une couche de cuivre, puis une couche de soufre pilé ; bouche bien l'orifice à la partie supérieure, avec du lut. Puis, mets ce petit pot dans un autre pot (plus) grand ; celui-ci doit avoir des trous. Laisse entrer le feu par ces trous ; emploie un feu fort et fais cuire pendant 4 heures : le cuivre calciné devient ainsi pulvérulent, et pareil à du sel : il se forme ce qu'on appelle du rasouchti (1).

10. Ensuite prends du rasouchti, 5 onces et demie ; du natron ou de l'efflorescence artificielle (?), 3 onces ; du mercure, 2 onces : mélange tout cela et broie fin comme de la farine. Broie ces choses, jusqu'à ce que l'on ne voie plus le mercure. Ensuite, procure-toi deux plats, agencés de façon à se recouvrir exactement et que rien ne puisse en sortir, pas même de l'eau ; ensuite, enduis les avec de l'argile à creuset ; ou bien, si tu n'en trouves pas, avec l'argile dont se font les assiettes. Dès que tu as bien disposé les deux plats, de façon que leurs bords s'adaptent l'un à l'autre, enduis-les exactement. Le vase inférieur, c'est-à-dire le plat, doit être plongé de nouveau dans cette argile et luté, aux jointures et tout autour, avec du blanc d'œuf. Ensuite, fais dans le fond du plat supérieur un trou capable d'ad-

(1) C'est la préparation de *l'æs ustum* de Dioscoride. *Introd.*, p. 233.

mettre une aiguille à coudre des sacs, ou même un trou plus petit, comme pour une grosse aiguille (ordinaire). Puis fabrique un petit fourneau et rétrécis-le par en haut, de façon que l'espace supérieur puisse contenir les plats, tandis qu'à sa partie inférieure il sera plus large. Dépose les plats dans la partie supérieure du fourneau, et, par en bas, mets un peu de feu, réparti également. Dispose sur le trou du plat supérieur un couteau, afin de pouvoir racler avec la pointe, et fais bien cuire. Retire souvent le couteau et regarde : lorsque tu verras monter quelque chose de pareil à l'argent, alors fais bien cuire. D'abord il montera une fumée épaisse, et, plus tard, du mercure (1) pareil à l'argent.

11. Lorsque tu verras cela, cesse le feu ; bouche le trou du plat avec du lut et laisse refroidir (pendant la nuit). Vers le matin, retire le produit, après avoir ôté l'enduit des plats. Saisis d'abord le plat supérieur, puis l'autre, et recueille tout le mercure, de façon à n'en rien laisser dans le plat supérieur ; car il adhère à ce plat : râcle-le entièrement et prends-le. Alors prends de l'argent, 4 onces, et du cuivre, 8 onces. Fais fondre d'abord le cuivre et, dès qu'il est fondu, ajoute l'argent. Quand tu l'as fondu également, et que les deux (corps) n'en forment plus qu'un, alors ajoute de la poudre sèche, c'est-à-dire du mercure recueilli dans le plat, jusqu'à concurrence d'une demi-once : le tout te fournira un argent pur et parfait. Lorsque tu l'auras fondu dans l'appareil, mets dessus du sel ammoniac ; et si tu veux qu'il soit plus beau, mets-y une autre demi-once du mercure recueilli dans le plat, et l'argent sera encore meilleur.

VI. XVII. — LA PIERRE PHILOSOPHALE

Compilation de morceaux déjà imprimés pour la plupart. On donnera seulement le suivant :

ZOSIME. — 1. Je vais vous expliquer la comaris (2). La comaris, par son addition, amène les perles à perfection. Sous ce nom on désigne la pierre

---

(1) Notre mercure, ou peut-être notre arsenic. — *Introd.*, p. 239.

(2) Cp. ZOSIME, p. 122. C'est une variante.

qui attire au dehors l'esprit, par la puissance de la poudre de projection. Aucun des prophètes n'a osé exposer ce mystère dans ses discours; mais ils savaient que c'était ainsi qu'il convenait de fixer cette précieuse puissance féminine; car elle est la blancheur vénérable, d'après l'interprétation de tous les prophètes. On obtient cette puissance de la perle en la faisant cuire dans l'huile.

2. Prenant la perle attique, fais-la cuire dans l'huile, dans un vase découvert et non clos, pendant 3 heures, au milieu du feu. Frotte la perle avec un chiffon de laine, pour la débarrasser d'huile et conserve-la pour t'en servir dans les teintures. Car c'est avec l'aide de l'huile que l'on amène la perle à perfection.

VI. XVIII. — SUR LA PIERRE PHILOSOPHALE

1. Le célèbre philosophe d'Abdère, Zosime, Jean l'Archiprêtre, Hermès Trismégiste, Démocrite, Olympiodore et Stephanus, dans l'exposition de la Chrysopée, ont révélé le mystère du molybdochalque (1); ils se sont accordés à le prendre comme point de départ. Dans leurs mémoires fondés sur l'expérience, la pratique et la connaissance de la matière, ils prescrivent d'écarter tous les agents qui possèdent le pouvoir caustique, tels que le feu, le soufre, et tous les arsenics, parce que leur mélange et leur force sont la source de tous les dommages et accidents. Mais d'après eux il convient d'employer les agents doux, ceux qui possèdent le pouvoir liquéfiant, pour le mélange des éléments et l'alliage du plomb. Ils appellent aussi cet alliage union des substances: d'abord lorsqu'on le réalise au moyen de la fusion, et aussi (lorsqu'on opère) par grillage et lavage. Ils désignent (le molybdochalque) sous le nom de magnésie, parce qu'on mélange, pétrit et trempe, afin d'amener l'alliage à l'état d'une substance unique, par l'identification des substances composantes. Or le mélange du Tout, la (fabrication de la) matière, s'accomplit entièrement par voie humide et par les liquides; de même que l'argile est pétrie avec les matières lavées, telles que les étoffes et les soies blanchies.

---

(1) Ce § résume l'article VI, XIV, de l'Anonyme, p. 405.

2. C'est pourquoi Olympiodore écrit que le mystère de la Chrysopée réside dans les liquides. C'est par les écoulements d'eau, les courants, les lavages, la macération et le traitement que l'on accomplit l'opération mystérieuse.

(Suit une subtilité.)

3. Démocrite dit au roi (1) : Si tu ne connais pas les substances et leur mélange, si tu ne comprends pas les espèces et l'union des genres avec les genres, tu travailleras en vain, ô roi.

4. Zosime dit (2) : Dans le mystère de la teinture de l'or, les corps deviennent esprits, afin d'être teints par l'esprit dans la teinture ; c'est-à-dire que les corps (métalliques), unis au molybdochalque et modifiés par le mercure, deviennent esprits. Par ces agents ils sont d'abord liquéfiés, cuits, soumis à l'écoulement, en vertu de la macération qui en résulte et de l'opération de la transmutation, et ils changent ainsi de corps. Car ils passent naturellement à l'état incorporel, et ils arrivent d'une façon extraordinaire à l'état d'or cuit.

5. Olympiodore dit (3) : le molybdochalque ou pierre étésienne détermine ensuite l'écoulement simultané de ces produits par le feu. L'un des effets est dû au plomb et l'autre au feu. Ce n'est pas de l'une des matières isolées que dépend l'écoulement simultané ; mais on doit faire écouler la matière par l'association des trois produits. On les mélange d'abord à parties égales et pour les faire écouler, il ne faut pas ajouter l'un des produits aux deux autres, mais mélanger à la fois les trois dans un même alliage. Le mot écoulement simultané montre qu'il faut faire écouler l'ensemble d'un seul coup.

6. (Suivent des subtilités.)

7. Zosime dit : Ne craignez pas, etc. (reproduction d'un passage donné : III, vi, § 13, p. 135, jusqu'à la fin du §).

8. L'évaporation de l'eau est sa disparition. Je m'étonne du résultat de notre étude, et de voir comment l'émission et l'action de la vapeur de l'eau divine peuvent cuire et colorer notre composition.

(1) Cp. 408. — Cette forme axiomatique rappelle la *Turbæ philosophorum* et semble appartenir à une tradition analogue.

(2) Cp. Pélagé, IV, I, § 9, p. 248, et VI, xiv, § 8 et 9, *Texte*.

(3) Cp. VI, xii, § 9, *Texte*.

9. Stephanus dit. . . . (III, vi, § 23 et 24, p. 138 et 139, avec diverses lacunes indiquées dans le texte grec).

Viennent ensuite une série de morceaux déjà publiés, tirés de Zosime, de Jean l'Archiprêtre, de Stephanus, de Comarius, d'Olympiodore, etc., avec des portions abrégées et des lacunes.

VI. XIX. — HIÉROTHÉE

SUR L'ART SACRÉ (1)

1. Prenant de la batiture de fer, 1 partie ; de l'antimoine d'Italie, 1 partie, délaie le tout dans de l'huile de natron. Après avoir opéré l'extraction, mets à part et fais fondre avec une quantité égale de cuivre d'Italie. Après avoir réduit, allie avec de l'or et laisse 3 jours. Prends du soufre, 1 partie ; du misy, 1 partie ; délaie, puis prenant l'alliage, dispose-le par couches alternatives, et opère l'extraction. Prends de ce produit, 3 parties, et 1 partie d'or ; fais fondre et tu trouveras ce que tu cherches.

2. Si tu veux faire mieux encore, traite l'alliage et fais-le macérer avec la fleur de natron, jusqu'à ce qu'il devienne fluide (comme) du mercure. Sublime sept fois et partage en deux portions ; la première est soumise à la décomposition jusqu'à production d'eau ; quant à l'autre moitié, tu la mélanges avec le tiers de son poids d'or et le 6e de cuivre d'Italie et de fer ayant subi le premier traitement. Broyant le tout, arrose avec l'eau du mercure dissous plus haut, et fais chauffer. Opère ainsi jusqu'à ce que l'eau ait disparu ; mélange un peu de soufre, de façon à ce qu'il pénètre la préparation, et s'y imbibe. Opère ainsi jusqu'à ce qu'il se forme du cinabre (ou de l'or ?)

3. Emploie cette recette) avec le concours d'Emmanuel (2), le chef des êtres

(1) Il existe sous le même nom un petit poème alchimique, où il est question de l'Empereur Nicéphore : son auteur serait donc du ixe siècle de notre ère. Si le texte présent est du même écrivain que le poème, l'époque serait indiquée par ce qui précède. Dans la vieille liste de St-Marc, sous notre numéro 38,

(*Introd.*, p. 175) on lit aussi : « Chapitres d'Eugénus et d'Hiérothée » ; mais ces chapitres ne se retrouvent pas dans le Ms. M actuel.

(2) Cf. le livre d'Emmanuel, cité dans le Pseudo-Aristote arabe, t. III du *Theatrum Chemicum*.

animés, le Verbe divin, la lumière du St-Esprit. Car c'est lui qui est le sauveur, le dispensateur et la cause de tous les biens. C'est par son entremise qu'est offert aux fidèles et aux gens qui en sont dignes ce divin mystère, le remède de l'âme et la délivrance de toute peine. Celui qui a trouvé ce mystère, celui qui a reçu ce don de Dieu, celui qui sait opérer les traitements et parvenir au but désiré, le doit au très haut Emmanuel : celui-là deviendra son ministre et son agent dans l'exécution de cet art divin. (C'est pourquoi) en tout (il réservera) la dîme pour la construction des saintes églises et pour le soutien des indigents. Il interviendra en ma faveur, secourra mes besoins et me fera traverser la vie.

Pour que son existence demeure à l'abri de l'envie, il ne doit pas tirer vanité de ses richesses, ni du soin qu'il donne à la prospérité de ses affaires ; il ne doit pas non plus s'abandonner à la pauvreté, cette maladie fâcheuse et incurable. Mais il doit plutôt resplendir de la richesse des vertus divines et des actions pures, étant tout animé d'humilité, de pitié et d'amour sincère (de Dieu). Il fera des prières pour moi, qui ai exposé ces choses libéralement et simplement, afin que nous obtenions tous deux la pure et éternelle royauté du Christ notre Dieu. Qu'il nous soit donné à tous de l'obtenir, par les recommandations et par les prières de Marie, l'immaculée mère de Dieu, et de Jean le précurseur trois fois bien heureux, ainsi que par (celles) de la cohorte pure des divins apôtres et prophètes et de tous les saints. Ainsi soit-il : amen.

VI. XX. — NICÉPHORE BLEMMIDÈS ⁽¹⁾

CHRYSOPÉE

Sur la Chrysopée de l'œuf qu'a traitée le très savant maître en philosophie Nicéphore Blemmidès, lequel a atteint le but, avec le concours de celui qui amène toutes choses du non-être à l'être, le Christ, notre Dieu

---

(1) On a aussi donné à cet auteur le nom de Blemmydas et on l'a identifié, à tort ou à raison, avec un personnage

du XIIIe siècle, qui a refusé le Patriarcat de Constantinople.

véritable, à qui appartient la gloire dans tous les siècles des siècles : amen.

Prends, avec l'aide de Dieu, cette pierre non-pierre (1), que l'on nomme la pierre des sages, formée par les 4 éléments : la terre, l'eau, l'air et le feu ; c'est-à-dire par l'humide, le chaud, le froid et le sec. Prends donc l'un des 4 éléments, la terre, l'élément froid et sec, autrement dit, la coquille des œufs.

Après avoir lavé et purifié, refroidi et broyé exactement, mets dans une marmite ; bouche l'orifice de la marmite avec un lut qui résiste au feu, et mets-la dans un fourneau de verrier. Fais chauffer pendant 8 jours (2), jusqu'à ce que le produit blanchisse. Mets-le à part avec soin ; car c'est là la fameuse chaux. Attention !

2. Après cela, prenant le blanc intérieur (de l'œuf), dépose-le dans un vase en forme de coquille, à l'orifice du vase, adapte cet instrument en forme de mamelon, nommé *alambic*. Qu'il soit bien bouché et assujéti avec du plâtre (3). Fais monter cela comme l'eau de roses, et garde avec soin dans une fiole. Attention !

Ensuite prenant de la chaux (4), 1 partie, et de l'eau distillée, 9 parties ; mets ensemble ; introduis (dans le vase) et bouche avec soin, comme précédemment. Distille cela comme de l'eau de roses. La coquille doit être cette fois en verre ; la 1re était en terre cuite. Remets le produit distillé sur la même cendre ; extrais et mets le tout ensemble dans une fiole de verre. Bouches-en soigneusement l'orifice avec un linge et du plâtre, et enfouis dans du crottin de cheval pendant 21 jours. Attention !

4. Ensuite retirant du crottin, mets dans la coquille et fais monter comme précédemment. Puis, de nouveau, prenant le tout ensemble, mets l'eau et la matière dans une fiole de verre et fais digérer dans du crottin de cheval, comme précédemment. Puis, retirant du crottin, mets le tout ensemble

(1) Cp. p. 19.

(2) Scolie : « Noter qu'il est impossible de faire chauffer la chaux pour la changer en céruse, à moins de faire chauffer pendant 8 jours sur le fourneau du verrier ». Les signes de renvois successifs de cette scolie et des suivantes dans nos manuscrits sont les

signes du Zodiaque, à partir du Bélier jusqu'à la Balance. (Cp. *Introd.*, p. 205.)

(3) Scolie : « Le plâtre doit être vieux, et (provenir) d'une église (?) ».

(4) Scolie : « La chaux, ici, doit être (du poids) de 4 onces et l'eau (distillée une fois) peser 36 onces ».

dans une coquille : fais monter comme précédemment et garde dans une fiole. Attention! (1).

5. C'est là ce qu'on appelle eau divine, eau de chaux, eau de mer, vinaigre, mercure, lait de vierge, urine d'enfant impubère, eau d'alun, eau de cendre de chou, eau de natron, eau de 1re filtration, et d'autres noms (encore). Cela constitue l'eau divine, au moyen de laquelle est blanchie le corps de la magnésie. Le cuivre brûlé, c'est la cendre qui doit être produite par le jaune des œufs.

6. Il faut prendre d'autres coquilles d'œufs non brûlés (2), (les) bien broyer et les mettre dans une coquille de verre avec de l'eau montée une fois sans l'emploi de la chaux. Qu'il y ait de cette eau la valeur de 3 parties et des coquilles, 1 partie. Distille cela encore 3 fois, sans digestion. A chaque distillation, rejette les coquilles et mets-en d'autres en même quantité. A la 3e fois, garde dans une fiole ce qui est déposé.

7. Ensuite prenant la nouvelle chaux (3), mélange-la bien avec cette eau. Qu'il y ait de cette eau, 3 parties, et de la chaux, une partie; mets cela dans une fiole. Bouche bien l'orifice de la fiole et fais digérer dans du crottin de cheval pendant 40 jours, et s'il y a de la cendre, pendant 21 jours.

8. Ensuite, prenant des jaunes d'œufs, mets-les dans une coquille de terre cuite et distille cela comme de l'eau de rose, avec un feu (moins) énergétique; car il faut que le feu des (opérations) susdites soit plus doux. Bouche avec soin et recueille ainsi l'huile (couleur) de cochenille.

9. Prenant cette huile (4), réunis-la avec la chaux (5) tirée des coquilles. Qu'il y ait de cette chaux, 1 partie, et de l'huile, 3 parties; opère avec cela comme avec l'eau de chaux, c'est-à-dire distille et fais digérer. Puis de nouveau distille et fais digérer, et après avoir distillé, garde le tout. Attention!

(1) Scolie : « Tu as ici la chaux décomposée ; or l'eau nécessaire pour les (extractions), délaitements et arrosages doit être (du poids) de 31 onces ».

(2) Scolie : « Ces coquilles doivent être (du poids) de 18 onces pour les 3 fois, et l'eau, du poids de 18 onces chaque fois ».

(3) Scolie : « Cette chaux doit être de 5 onces. Comme elle doit être gâchée

avec l'eau par 3 fois ; le tout doit être du poids de 15 onces ».

(4) Scolie : « Cette huile doit peser 15 onces ».

(5) Scolie : « Une telle chaux, à ce que je crois, doit peser 5 onces, qui (sont) introduites dans les 15 onces précédentes ; l'eau, tu l'as fait monter trois fois, avec les coquilles non brûlées ».

10. La cendre des jaunes d'œufs qui se déposera, blanchis-la avec la 1re eau divine obtenue avec la chaux; car celle-ci est la magnésie.

11. Prenant de cette magnésie (1), 4 parties, et de la chaux déposée dans la coquille (2), 1 partie, c'est-à-dire de cette dernière le 5e (du tout); broie bien l'une et l'autre sur le marbre, de façon à rendre la matière très fine et ténue. Délaie complètement avec un peu d'eau (provenant) de la chaux, comme font les peintres. Après avoir laissé refroidir, mets dans une coquille 1 partie de ce mélange, et de l'eau de chaux, 3 parties. Il faut ici que la coquille soit en verre. Puis fais monter cette (eau) comme l'eau de roses et recueille tout ce qui distille dans un vase de verre.

12. Ensuite, prends la poudre sèche, déposée dans la coquille; mets-la de nouveau sur le marbre, délaie-la par petites portions, avec l'eau distillée qui en provient. Laisse sécher le produit à l'ombre; et opère ainsi jusqu'à ce que toute l'eau distillée ait disparu.

13. Ensuite, après avoir broyé la poudre sèche, mets-la dans une coquille, et avec elle une autre quantité d'eau de chaux. Qu'il y ait de l'eau, 3 parties, et de la poudre sèche, 1 partie; fais monter cela et délaie comme il a été dit, jusqu'à 5 fois.

14. Prenant la 5e fois toute l'eau distillée, rassemble la poudre sèche déposée. Après les avoir prises et mises toutes deux dans un alambic de verre, plonge celui-ci dans du crottin de cheval pendant 40 jours, ou autant de temps que tu voudras.

15. Ensuite remets de nouveau dans la coquille de verre, et fais monter comme précédemment. Lorsque la moitié du liquide aura été distillée, après avoir ouvert la coquille, remets-le de nouveau dans ce (vase), et répète cela jusqu'à 5 fois.

16. Or tu prendras cette précaution de ne pas distiller (vivement), comme précédemment, mais doucement et lentement.

17. Après la 5e fois, recueille tout ce qui a été distillé dans l'alambic. La poudre sèche déposée dans la coquille, mets-la sur le marbre; et après

(1) Scolie : « 4 hexages 25 carats, pour 1 hexage 25 carats ».

(2) Scolie : « Une chaux de cette na-

ture est la première qui provient de l'eau divine blanche, lorsque tu veux blanchir la magnésie ».

l'avoir broyée et délayée avec le liquide distillé, comme ci-dessus, laisse refroidir à l'ombre. Fais cela jusqu'à ce qu'elle ait absorbé tout le liquide. Pendant que l'on broie et que l'on arrose, on trouvera le produit blanchi : cette blancheur constitue le signe (qui précède ?) la couleur rouge.

18. Or il faut que le produit soit bien blanchi. Ensuite, mets la (partie) blanchie dans un alambic de verre; ajoutes-y de nouveau la matière qui provient de l'eau de chaux, 3 parties contre 1 partie du produit. Après avoir bien mélangé le tout, enfouis dans du crottin pendant (40) autres jours.

19. Après avoir retiré, fais monter, recueille le liquide et remets-le dans ce (vase) : fais monter une seconde fois, recueille et surveille. Or la partie déposée dans la coquille, tu la trouveras blanche, semblable à du marbre. Prenant cela semblablement, opère avec soin.

20. Ensuite, après avoir pris de l'espèce semblable à du marbre une partie, et de l'eau distillée, une autre partie; après avoir bien mélangé ces choses, mets dans une coquille de verre, si tu n'as pas d'alambic; puis scelle et bouche convenablement son orifice avec un couvercle de plomb; étends un mince enduit sur ladite coquille de verre, en employant un lut qui résiste au feu.

21. Ensuite traite habilement (cette matière) et dispose-(la) sur un petit fourneau, pareil à celui de l'eau de roses. Au lieu d'un feu de charbon, place le au-dessus d'une lampe allumée. Si les espèces de l'intérieur sont dans la proportion d'une once (chacune), c'est-à-dire que le poids de l'une et de l'autre soit de 2 onces, il faut faire brûler la lampe pendant 7 jours, c'est-à-dire 7 jours et 7 nuits. Si ces espèces n'ont qu'un poids moitié moindre, fais brûler pendant 4 jours; si c'est le quart, 2 jours. Après les 7 jours, ayant ouvert le vase, et reconnu que l'espèce est compacte, ajoute encore de l'eau mise à part, une autre once, comme précédemment. Ensuite, faisant brûler la lampe autant de jours qu'il a été dit, opère ainsi jusqu'à 9 fois.

22. Après avoir ouvert, tu trouveras un produit jaune compacte, dont le poids répondra à celui de toutes les matières ajoutées successivement en 9 fois, jusqu'à concurrence de 10 onces.

23. Mets de côté et prends-en 1 partie, c'est-à-dire la valeur d'une once.

24. Ensuite, ayant opéré au moyen du feu, c'est-à-dire à la chaleur de

la lampe, arrose ces (matières) 9 fois; en opérant au moyen d'un poids égal d'huile divine, comme tu as fait avec l'eau divine. La dernière fois, c'est-à-dire la 9e, tu prendras le double du poids d'huile, et (alors) tu feras brûler la lampe plus fort.

25. Ensuite tu trouveras la poudre sèche complètement préparée, de couleur pourpre vif. Après l'avoir bien broyée, garde-la avec soin.

26. Lorsque, avec l'aide de Dieu, tu auras obtenu ce produit, prends de l'argent pur, la valeur d'une once; fais-le fondre au feu et mets-y de la poudre précédente, la valeur d'un grain : tu trouveras l'or brillant et dont l'éclat s'étend jusqu'aux limites de la (terre) habitée.

NICÉPHORE BLEMMIDÈS. — APPENDICE

CE QUE RÉCLAME LA PRÉSENTE PRÉPARATION

D'abord des œufs propres avec leurs 36 (?) germes.

Appareils : Deux coquilles de terre cuite, avec des bouchons de verre.

Semblablement aussi 3 coquilles de verre, capables de contenir, l'une, une pinte, l'autre, 2 pintes, et la dernière une demi-pinte, avec son chapeau.

Mortier en marbre; — et porphyre.

Palette de peintre.

Plâtre vieux, provenant d'une église.

Un vase résistant au feu et deux marmites en forme d'écuelle (?)

Lut qui résiste au feu.

Il faut aussi, tout d'abord, de l'eau blanche distillée une fois, 36 onces.

Semblablement, en second lieu, (la même eau) montée une fois, 18 onces;

Et de l'huile de cochenille, montée une fois, 15 onces.

Sache que les 36 œufs absorbent 9 onces d'eau.

La pinte comporte 2 mesures d'eau.

De même il faut aussi de la chaux (tirée des coquilles d'œuf, avec les membranes), 9 onces; des enveloppes d'œuf broyées et incombustibles, 18 onces; de la magnésie, c'est-à-dire des jaunes (d'œufs) calcinés, 4 hexages 20 cotyles.

Des balances, du bois à brûler, un petit fourneau et un esprit subtil et sans limite.

Voici ce qu'il faut (pour compléter) le mystère dans son intégrité : Prends⁽¹⁾ le sang d'un homme aviné, la bile d'un bœuf noir non marqué, et le suc de la plante appelée barbe de bouc. Employant ces trois (matières) en proportion égale, chauffe du fer et trempe : tu pourras réussir.

---

(1) Cette formule finale se trouve déjà à la fin de VI, XIII, p. 405, note 2.

TABLE DES MATIÈRES

DE LA IIIe LIVRAISON

(TEXTE GREC ET TRADUCTION)

QUATRIÈME PARTIE. — LES VIEUX AUTEURS

	Texte	Traduction
IV. I. Péloge le philosophe : Sur l'art divin et sacré.....	253	243
IV. II. Le philosophe Ostanés à Pétasius : Sur l'art sacré et divin	261	250
IV. III. Jean l'Archiprêtre en Evagie : Sur l'art divin.....	263	252
IV. IV. Énigme de la pierre philosophale, d'après Hermès et Agathodémon	267	256
IV. V. Agathodémon, Hermès et divers. Oracle d'Orphée, etc.	268	257
IV. VI. L'espèce est composée et non simple et quel en est le traitement.	272	261
IV. VII. Fabrication, principalement celle du Tout.....	275	264
IV. VIII. Autre traitement.....	278	267
IV. IX. Qu'est-ce que c'est que la chaux des anciens ?.....	279	268
IV. X. Suite du même sujet	280	269
IV. XI. Autre traitement de la chaux	280	270
IV. XII. Autre procédé de fabrication de la chaux	281	270
IV. XIII. Autre article sur la chaux.....	282	271
IV. XIV. Autre article	283	272
IV. XV. Autre article.....	283	272
IV. XVI. Autre article : la fabrication.....	284	273
IV. XVII. Autre traitement.....	284	273
IV. XVIII. Conclusion de la fabrication.....	284	273
IV. XIX. Procédés de Jamblique	285	274
IV. XX. Comarius: Livre de Comarius, etc., adressé à Cléopâtre.	289	278
IV. XXI. Sur l'art divin et sacré des Philosophes (identique à IV, II)	299	287
IV. XXII. Chimie de Moïse.....	300	287
IV. XXIII. Les huit tombeaux	315	302
IV. XXIV. Pour blanchir le cuivre	318	304

TABLE DES MATIÈRES

CINQUIÈME PARTIE. — TRAITÉS TECHNIQUES

		Texte	Traduction
V. I.	Sur la très précieuse et célèbre orfèvrerie	321	307
V. II.	Travail des quatre éléments	337	322
V. III.	Sur la trempe du fer	342	328
V. IV.	Teinture du cuivre trouvé chez les Perses	346	330
V. V.	Trempe du fer indien, décrite à la même époque	347	332
V. VI.	Fabrication des verres	348	333
V. VII.	Coloration des pierres, des émeraudes, des escarboucles et des améthystes	350	334
V. VIII.	Méthode pour confectionner la perle ronde, par Salmanas	364	349
V. IX.	Traitement des perles	368	352
V. X.	Fabrication des bières	372	356
V. XI.	Fabrication de la lessive	372	357
V. XII.	Quelle est la proportion avantageuse des laines teintes.	373	358
V. XIII.	Quelle est la préparation de la poudre noire	374	358
V. XIV.	Quelle est la composition de la comaris	374	359
V. XV.	Traitement qui succède à l'iosis	375	359
V. XVI.	Formes en creux et en relief avec le bronze	375	359
V. XVII.	Détails divers sur le plomb et la feuille d'or	377	362
V. XVIII.	Fabrication de la colle de fromage	380	364
V. XIX.	Sur la fabrication du savon d'axonge	380	365
V. XX.	Les mois	381	365
V. XXI.	Fabrication de l'or	382	366
V. XXII.	Préparation de l'aphronitron pour les soudures, etc ..	383	367
V. XXIII.	Préparation du cinabre	383	367
V. XXIV.	Pratique de l'empereur Justinien	384	368
V. XXV.	Description de la grande Héliurgie	387	371
V. XXVI.	Bénédictio de la ruche	388	372
V. XXVII.	Fabrication de l'argent	389	372
V. XXVIII.	Sur l'orichalque	390	373
V. XXIX.	Sur le soufre incombustible	390	373
V. XXX.	Blanchiment de l'eau au moyen de laquelle est blanchi l'arsenic, etc.	391	374
V. XXXI.	Sur le blanchiment de l'arsenic lamelleux	391	374
V. XXXII.	Dorure du fer	392	375

TABLE DES MATIÈRES

SIXIÈME PARTIE. — COMMENTATEURS

		Texte	Traduction
	NOTICE PRÉLIMINAIRE	...	377
VI. I.	Le Chrétien : Sur la constitution de l'or	395	382
VI. II.	— Sur l'eau divine ; quelles en sont les espèces, etc	399	386
VI. III.	— Désaccord des anciens	400	387
VI. IV.	— Quel est le traitement de l'eau divine en général	401	388
VI. V.	— Fabrication de l'eau mystérieuse	402	388
VI. VI.	— Objection sur ce que l'eau divine est une par l'espèce	405	390
VI. VII.	— Autre objection, relative à l'eau de l'abîme	407	391
VI. VIII.	— Résumé du Chrétien : Quelle est la raison d'être du présent traité	409	392
VI. IX.	— Division de la matière et classes de fabrication	409	393
VI. X.	— Combien y a-t-il de variétés de fabrication en particulier et en général?	410	394
VI. XI.	— Relation entre les divisions de la science et les figures géométriques	414	397
VI. XII.	— Quelle est la classe exposée dans les écrits secrets des anciens	415	398
VI. XIII.	— Le Philosophe Anonyme : Sur l'eau divine du blanchiment.	421	403
VI. XIV.	— Sur la pratique de la Chrysopée	424	405
VI. XV.	— La musique et la chimie ...	433	409
VI. XVI.	Cosmas : Explication de la science de la Chrysopée par le saint moine Cosmas	442	416
VI. XVII.	La pierre philosophale	446	419
VI. XVIII.	Sur la pierre philosophale	447	420
VI. XIX.	Hiérothée : Sur l'art sacré	451	422
VI. XX.	Nicéphore Blemmidès : Chrysopée	452	423
	Appendice : ce que réclame la présente préparation.	458	428

**University of Toronto
Library**

Chem.

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

